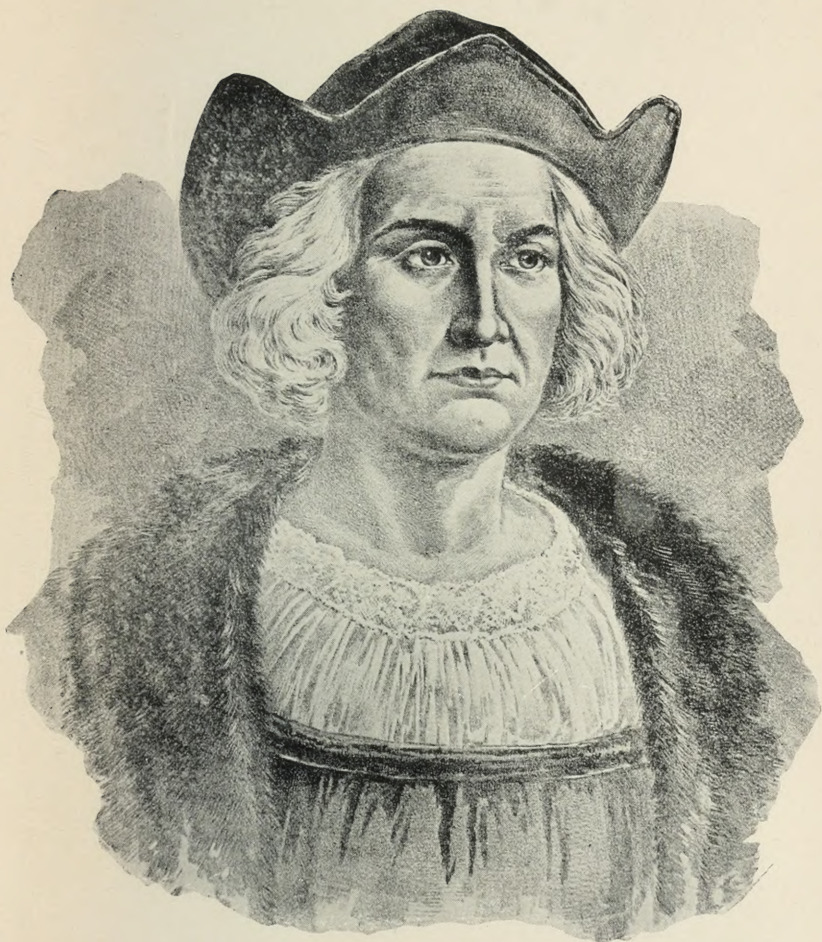

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 23 07 09 002 6

קריסטאָפער קאָלומבוס.

היסטאריע

פון די

פעראייניגטע שטאאטען

מיט איינצעלהייטען וועגען דער ענטדעקונג
און עראָבערונג פון אַמעריקא

פון

אב. קאהאן

I.

פון דער אַלטער וועלט צו דער נייער

אַרויסגעגעבען פון „פאָרווערטס“
175-173 איסט בראָדוויי.
ניו יאָרק

LIBRARY
SEP 5 1972
UNIVERSITY OF TORONTO

אינהאַלטס־פערצייכניס:

דיא שפּאַנישע קעניגין נעהמט אָן קאָלומבוס'עס פּלאַן.

אַ קעניגליכע קאָמיסיע פון גלחים און פּראָפעסאָרען וויַיזט צוריק דעם פּראָיעקט, און איַיניגע לאַבען קאָלומבוס'ען אויס. — קאָלומבוס זעהט זיך מיט'ן קעניג, אָבער יענער לייגט איהם אלץ אָפּ. — קאָלומבוס ווערט בעקאַנט מיט דיא צוויי אידען, אברבנאל און סעניאָר. — ער בעזוכט ווידער פּאָרטוגאַל. — ער קומט צוריק נאָך שפּאַניען און דער הער־צאָג מעדינאַ סעלי נעהמט אין איהם אַן אינטערעס. — ער זעהט דעם פּאַל פון דיא מאַהאָמעדאַנישע קעניגרייך, גראַ־נאַדאַ. — מען לייגט איהם ווידער אָפּ און ער קלייבט זיך צו פאָהרען נאָך פראַנקרייך. — בעטענדיג ברויט מיט וואַסער פאַר זיין אינגעל בעגעגענט ער זיך מיט א גלח, וועלכער פעראינטערעסירט זיך אין איהם. — דיא קעניגין שיקט איהם רופען. — ער שטעלט צו־גרויסע פאָדערונגען, און עס ענדיגט זיך ווידער מיט גאָר ניט. — ער פאָהרט ווידער אַוועק; אָבער דער איבער־גוואַלט געטויפטער איד סאַנטאַנ־געל אַפּעליערט צו דער קעניגין און בעגייסטערט איהר פאַר קאָלומבוס'עס פּלאַן. — מען ברייננגט איהם צוריק פון מיטען וועג און דער קאָנטראַקט ווערט געשלאָסען. — סאַנטאַנגעל באָרגט אַ גרויסע סומע צו דער אונטערנעהמונג. — דער דעקרעט ארויסצוטרייבען אַלע אידען פון שפּאַניען. — דיא הערין־רייסענדע סצענעס, וואָס קאָלומבוס האָט געזעהן. — קאָלומבוס נעהמט מיט פינף אידען אויף זיין גרויסע רייזע, וועלכע ער פּאַנגט אָן אויף מאָרגען נאָך דעם וויא דיא אי־דישע בעפעלקערונג פערלאָזט שפּאַניען.

קאָלומבוס'עס ערשטע רייזע.

ער פאָהרט צוערשט נאָך דיא קאַנאַרישע אינזלען, און פון דאָרטען אויף אַ גלייבען וועג „נאָך יאַפּאַן“. — פּאָר־

קאָלומבוס ענטדעקט אמעריקא גופא.

קאָלומבוס'עס דריטע רייזע. — ניט ווייט פון עקוואַטאָר, אָבער קאָלומבוס געפינט ניט קיין נעגערס, נור ווידער אינדיאַנער. — דער אינזעל טרינידאַד. — ער קומט קיין זיד־אַמעריקא, ער מיינט אָבער, אז דאָס איז אַ טהייל פון אַזיען. — דער אָרינאָקאָ טייך. — ער קומט צום שלוס, אז ער געפינט זיך לעבען דעם גן עדן, און אז די ערד האָט די פאָרמע פון אַ בערנע. — ער געפינט פּעריל. — בארטהאלאמיי'ס הערשאַפט. — אַ בעזוך ביי דעם קאסיק בעהעטשיא און זיין שעהנע שוועסטער. — אַן אינדיאנישער קבלת פּנים. — בארטהאלאמיי לערענט זיך אויס עסען אַן אינדיאנישען מאכל. — א נייע פּראָבע זיך צו בעפרייען פון די שפּאַניער. — בארטהאלאָמיי טוידטעט צוויי קאַסי־קען. — ער זאמעלט צינזען אונגעשטערט. — די ווייסע גופא מאַכען א פערשווערונג געגען בארטהאלאמיי'ען. — ראָלדאַן, דער אָנפיהרער פון דעם אויפשטאַנד. — מען קלייבט זיך בארטהאלאמיי'ען צו טוידטען. — די צאָהל פון ראָלדאַן'ס אנהענגער וואקסט. — בארטהאלאמיי האָט מורא ארויסצוקומען פון דער פעסטונג קאָנצעפּציאָן. — צוויי שיפען מיט גוטע נאַכריכט פאר איהם. — גוואריא־נעקס'עס טרויעריגע געשיכטע. — קאָלומבוס קומט און איז געצוואונגען נאָכצוגעבען ראָלדאַן'ס פאָדערונגען. — אָיעדא קומט פון שפּאַניען מיט פיער שיפען. — אמעריגא וועספּוטשי, נאָך וועמען מען האָט שפּעטער א נאָמען געגעבען אַמעריקא, איז געווען איינער פון אָיעדא'ס שיפס־קאפּיטאַנען. — די שפּאנישע קרוין קלייבט אויס אַ נייעם רעוויזאָר מיט פולמאַכט ביי קאָלומבוס'ען צוצונעה־מען זיין הערשאַפט, און, אויב נויטיג, איהם צו בע־שטראָפען.

ביילאַגע.

לאַנד־קאַרטען.

פאָרטרעטען און אַנדערע צייכנונגען.

פאָרוואָרט צו דער גאנצער סעריע

דעם פערפאסער’ס פלאַן איז צו שרייבען אַ געשיכטע פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען אין זיעבען (אָדער מעהר) זעלבסטשטענדיגע בענדער, און דיעזער בוך איז דער ערשטער פון זיי. זיין ציעל איז, אַז יעדער באַנד זאָל בעהאַנדלען, אַזוי גרינדליך וויא מעגליך, אָבער אויך אַזוי פּאָפּולער וויא מעגליך, איין בעזונדערע אבטיילונג, און אַז יעדער באַנד זאָל זיין אַ געענדיגטע ווערק, וואָס זאָל קענען געלעזען ווערען אַלס פאַר זיך אַ בוך. צו דער זעלבער צייט דאַרפען אַלע בענדער צו־זאַמען בילדען אַ פאָלשטענדיגע, אויספיהרליכע היסטאָריע פון דער גרויסער אמעריקאַנער רעפובליק.

ביי’ן שרייבען אַ בוך אויף אידיש דאַרף מען הויפטזעכליך האָבען אין זינען פאַרנומענע מענשען, ארבייטער אָדער געשעפטס־לייט, וועל־כע לעזען אין זייערע אָפרוה־שטונדען מיט אַ דאָפּעלטען צוועק: צו האָבען פערגניגען, אַן אנגענעהמען צייט־פערטרייב, און „פאַר איין גאַנג“ עפעס צו לערנען, צו בילדען זיך. פון דיעזען קלאַס בעשטעהט אַ גרויסער, גרויסער מאַיאָריטעט פון אונזער בעסטען לעזע־פובליקום. ווען מען שרייבט אַ סעריעזע ווערק פאַר דיעזען פובליקום איז דעם שרייבער’ס פפליכט, נאַטירליך, צו מאַכען דעם ענין אַזוי לייכט צו פערשטעהן וויא מעגליך. אין דיעזער בעציהונג זיינען אָבער דיא פער־שיעדענע געגענשטאַנדען ווייט ניט גלייך. איניגע זיינען „שווערער“ און פאָדערען מעהר פּאָפּולאריזאציאָנס־ארבייט. אַנדערע, וויעדער, זיינען פון זיך אַליין פערהעלטניסמעסיג „גרינג“, און אַלץ וואָס עס פאָדערט זיך, איז אַ לייכטע, קלאָהרע פּאָפּולערע שפּראַך. צו דעם לעצטען קלאַס געגענשטאַנדען בעלאַנגט היסטאָריע — איינער פון דיא וויכטיגסטע ווערטה־זאַכען אין דעם גייסטיגען אייגענס פון אַ געביל־דעטען מענשען. היסטאָריע בעלאַנגט צו דיא אינטערעסאַנטעסטע ענינים וועגען וועלכע מען קען נור געפינען ביכער אין אַ ביבליאָטהעק; און דער אינטערעס איז מייסטענס ניט פון דעם זאָרט, צו וועלכען מען קען אַנדעריש ניט צוקומען, וויא דורך טיעפע שכל’ען. ער ליגט הויפט־

זעכליך פון אויבען אויף. ער קומט דעם לעזער אָן לייכט, אָהן אנשטרענגונג.

מיר שטרעבען צו ביידע דערמאָנטע ציעלען: צו פערשאַפען אינטערעסאַנטע לעזע־שטאָף, לייכט צו לעזען פאַר יעדען וואָס קען נור פערשטעהן אַזאַ צייטונג וויא דער „פאָרווערטס“, און צו דער זעלבער צייט צו־צוגעבען צו דעם לעזער׳ס בילדונגס־קאַפּיטאַל אַ סאָלידע בעקאַנטשאַפט מיט דער היסטאָריע פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

דיא געשיכטע פון איין לאַנד איז מעהר אָדער ווייניגער פערבונדען מיט דער געשיכטע פון אַנדערע לענדער, פון דער מענשהייט בכלל. דאָס איז ספּעציעל אמת וועגען דיא ערשטע פעריאָדען פון דער געשיכטע, וועלכע מיר נעהמען זיך שרייבען. דיא ענטדעקונג פון אַמעריקאַ בעלאַנגט צו דער היסטאָריע פון אייראָפּאַ פונקט וויא פון אַמעריקאַ, און דיא גרינדונג פון דיא ערשטע קאָלאָניעס איז אַ טייל פון דער היסטאָריע פון דיא פערשיעדענע פעלקער צו וועלכע דיא קאָלאָניסטען האָבען בעלאַנגט. בעקאַנט ווערענדיג מיט דיעזע ענינים דאַרף דער לעזער דעריבער בעקאַנט ווערען מיט געוויסע טיילען פון אייראָפּעאישע היסטאָריע, פון אַלגעמיינע געשיכטע.

דער הויפּט־צוועק איז, נאַטירליך, איהם בעקאַנט צו מאַכען מיט דער געשיכטע פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. אָבער דאָס איז ניט אַלץ וואָס דער לעזער קען דערביי בעקומען.

אין אַ גרינדליכע היסטאָריע פון אַ לאַנד זעהט מען ניט בלויז איהר היסטאָריע, נור אויך איהר כאַראַקטער, פונקט וויא דיא לעבענסבעשרייבונג פון אַ בעזונדערען מענשען איז ניט נור אַ שילדערונג פון זיין פערגאַנגענהייט, נור (דורך דעם גופא) אויך אַ פּאָרטרעט פון זיין פערזענליכקייט אין אַלגעמיין. פון אַן אויספיהרליכע געשיכטע פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען דאַרף דער לעזער, פאַרבייגעהענדיג, בעקאַנט ווערען מיט דער געאָגראַפיע און מיט דיא נאַטירליכע רייכטימער פון זייערע פערשיעדענע געגענדען וויא אויך מיט דער נאַטור פון זייערע איינוואוינער. דיא אייראָפּעאישע קאָלאָניסטען אָדער זייערע קינדער, וועלכע האָבען געגרינדעט און אויפגעבויט דיא פעראייניגטע שטאַאַטען, זיינען ערשט נעכטען, זאָ צו זאָגען, בעקאַנט געוואָרען מיט זייער יעצטיגע היים, — מיט איהרע טייכען, בערג, ים־ברעגעס, פלאַנצונגען, מינעראַלען; און דער וואָס לעזט זייער היסטאָריע, לערענט דאָס אַלץ

מיט זיי צוזאַמען, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקען. מיט זיי צוזאַמען געהט ער פון שטאַפּעל צו שטאַפּעל אין זיין בעקאַנטשאַפט מיט דער ערד פון דיא קאָלאָניעס מיט זייערע נאַטירליכע אוצרות, מיט דיא דער־פער וואָס זיי האָבען געבויט, מיט דיא שטעדט וואָס זיינען פון דיזע דערפער אויסגעוואקסען, מיט דיא שטאַאַטען, אין וועלכע דיא קאָלאָניעס זיינען פערוואַנדעלט געוואָרען, מיט דיא נייע שטאַאַטען, וואָס זיינען צו זיי שפּעטער צוגעקומען.

דאָס לעבען אין דיא דרייצעהן קאָלאָניעס, פון וועלכע עס זיינען נאכהער געוואָרען די פעראייניגטע שטאַאַטען, שפּיגעלט אין זיך אָפּ די גרונד־שטריכען אין דעם כאַראַקטער פון דעם „אמת'ן אַמעריקאַנער", וויא מען רופט געוועהנליך דיא קינדס־קינדער פון דיא ערשטע קאָלאָ־ניסטען. אין דעם קאַמפּף געגען ענגלאַנד און אין דעם געבורט פון דער רעפּובליק באַקענען מיר זיך מיט דיא פונדאַמענטען פון דער אַמעריקאַ־נער רעגיערונג, וועהרענד פון דער וייטערער געשיכטע פון דער יונגער מלוכה לערנען מיר וועגען דיא לאַנד'ס פּאַרטיי־לעבען און וועגען איהר פּאָליטישען לעבען בכלל. פיעלעס וועגען דעם כאַראַקטער פון דעם פאָלק בכלל און פון זיין אינגערליכע פּאָליטיק בפרט קען מען זיך אויך ארויסנעהמען פון דער אינגערליכער מלחמה וואָס האָט געפיהרט צו דער־אָבשאַפונג פון נעגער־שקלאַפעריי. וואָס אנבעטרעפט זיין פּאָליטישען לעבען נאָך דיעזער מלחמה, ביז אונזער צייט, איז ער אַזאַ דייטליכער אָבקלאַנג פון קאַפּיטאַל'ס האַסטיגען וואוקס אין דיעזען האַלבען יאהר־הונדערט, אז דיא פּאָליטישע געשיכטע פון דיעזער צייט איז שוין ממילא אויך אַן איבערבליק פון איהר עקאָנאָמישע געשיכטע.

דיא אונטערשטע שורה איז, אַז מיר האָפען, דאָס פון דיזע עט־ליכע בענדער וועט דער אידישער אימיגראַנט בעקאַנט ווערען מיט זיין נייע היים.

דיא אידישע אימיגראַציאָן אין אַמעריקאַ איז אין דיא לעצטע 28 יאָהר געוועזען אַזוי גרויס, אַזוי רעגעלמעסיג גרויס, אַז דיא פעראייניגטע שטאַאַטען זיינען שוין דעם אידען'ס צווייטע גרעסטע היים אין דער וועלט. רוסלאַנד האָט שוין ניט מעהר וויא דריי מאָל אַזוי פיעל אידען וויא זיי: און — ווער ווייס? — אפשר וועט דיזע פּראָפּאָרציע ווערען אַלץ קלענער און קלענער. וואָס ווייטער וועט זיין איז דאָ ניט דער פּלאַץ צו בעשפּרעכען. פאָרלויפיג אָבער געפינט אונזער פאָלק אין

אַמעריקא געווים דעם זיכערסטען ווינקעל, וואָס ער האָט ווען עס איז געהאַט זינט ער האָט פערלאָרען זיין נאַציאָנאַלען געבורטס־פּלאַץ. אין דיעזער ווינקעל מוז ציהען צו זיך דיא אידען פון רוסלאַנד, פּויליען, גאַליציען, רומעניען. וועגען דעם ענדליכען שיקזאַל פון אידיש אין אַמעריקא וועלען מיר דאָ אויך זיך ניט אַריינלאָזען אין אַ דיסקוסיאָן. דיא קינדער פון אונזערע אימיגראַנטען רעדען ניט קיין אידיש, נור ענגליש (און בעדויערען עס איז געווים ניטאָ וואָס) ; אַזוי לאַנג אָבער וויא אין אַמעריקאַ וועלען זיין אידישע אימיגראַנטען, וועט אידיש זיין דיא הויפּט־שפּראַך פון אַ מאַיאָריטעט פון זיי. אָט אַזעלכע לעזער בעקאַנט צו מאַכען מיט זייער נייע היים און מיט דעם פאָטערלאַנד פון זייערע קינדער איז דער הויפּט־צוועק פון דיעזע סעריע.

* * *

דיא ערשטע צוויי בענדער פון אונזער סעריע בעשעפטיגען זיך אייגענטליך מיט דיא ערשטע פעריאָדען אין דער געשיכטע פון אַמעריקאַ בכלל.

אַ קורצער איבערבליק איבער דיעזע קאַפּיטלעך פון אַלגעמיינער אַמעריקאַנער היסטאָריע ווערט געוועהנליך געגעבען אַלס איינלייטונג צו יעדער היסטאָריע פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. מיר אָבער געפינען פאַר ראַטהזאַם דיעזע ענינים צו בעהאַנדלען אויספיהרליך, אום דער לעזער זאָל האָבען אַ קלאָהרען בעגריעף וועגען דעם וואָס אין אַמעריקאַ איז שוין אויפגעטהאָן געוואָרען פון אייראָפּעער צו דער צייט וואָס עס זיינען געגרינדעט געוואָרען דיא קאָלאָניעס, פון וועלכע עס זיינען אַרויסגעקומען דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

פאָרוואָרט צו דעם ערשטען באנד

מיר ווילען דאָ אָנפאַנגען מיט וואָס מיר האָבען געענדיגט אונזער הקדמה צו דער גאַנצער סעריע.

אין א היסטאָריע פון דיא פעראייניגטע שטאאטען ווערט געוועהנ־ליך איינגעשלאָסען אַן איבערבליק פון קאָלומבוס'עס ענטדעקונג וויא אויך פון דיא וויטערע וויכטיגע ענטדעקונגען און עראָבערונגען וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען אין אַמעריקאַנישע לענדער, — הגם שטרענג רעדענדיג בעלאַנגט דאָס צו דער געשיכטע פון אַמעריקאַ אין אַלגעמיין און ניט בלויז פון איין אַמעריקאַנישע לאַנד.

וועגען דיא מערקווירדיגסטע פון דיא רייזעס און מלחמות, דורך וועלכע איירָאָפּעער האָבען איינגענומען פערשיעדענע טיילען פון דער „נייער וועלט" נאָך קאָלומבוס'עס טוידט, וועט איבערגעגעבען ווערען אין דעם צווייטען באַנד. דיעזער ערשטער באַנד דערצעהלט וויא אַזוי דיא נייע וועלט איז אויפגעעפענט געוואָרען פאַר דער אַלטער וועלט.

דער פּלאַן פון דיעזען באַנד נעמט אַרום ניט נור דיא געשיכטע פון קאָלומבוס'עס היסטאָרישע אויפטהואונג, נור אויך דיא אַלע ענטדע־קונגס־רייזעס פון דעם 15־טען יאָהר־הונדערט, וואָס זיינען פאָרגעקומען פאַר זיין גרויסע רייזע און האָבען געפיהרט צו איהר. אונזער שטרע־בונג איז צו געבען דעם לעזער אַ בילד, וואָס זאָל איהם קלאָהר מאַכען דיא אומשטענדען, אונטער וועלכע דאָס אַלעס האָט פּאַסירט, — אַלע דיעזע רייזעס בכלל און קאָלומבוס'עס בפרט.

אין אַנדערע שפּראַכען זיינען נאַטירליך פאַראַן גרינדליכע געשיכ־טעס פון קאָלומבוס'עס ענטדעקונג, און וויכטיגע אָבהאַנדלונגען איבער בעזונדערע פּונקטען אין דיעזען ענין. קוועלען, פון וואַנען צו נעהמען בעאַרבייטע מאַטעריאַל, איז דאָ גענוג; אָבער קיין ווערק וואָס זאָל געבויט ווערען נאָך אַזאַ פּלאַן וויא אונזערער, איז, וויא ווייט מיר ווייסען, ניטאָ אויף קיין שפּראַך.

אונזער אויפגאַבע איז אַ ספּעציעלע, און דער מאַטעריאַל, וועלכער איז נויטיג געוועזען איהר דורכצופיהרען, איז צווייט. עס איז אויסגעקו־

מען דעם שטאָף צו זאַמלען פון פערשיעדענע ערטער און איהם צוזאַ־מענ־צו־שטעלען נאָך אונזער פּלאַן נאָך.

דאָס ברייננגט אונז צו דעם אַלגעמיינעם פּלאַן פון דיעזען בוך און צו דעם נאָמען, וועלכער איז אויף דיעזען פּלאַן געגרינדעט.

געוועהנליך ווערט אין אַ געשיכטע פון דער ענטדעקונג פון אַמע־ריקאַ בלויז אָנגעדייטעט מיט עטליכע ווערטער וועגען דיא פּאָרטוגעזי־שע פאָרשונגס־רייזעס, וואָס האָבען געדיענט אַלס פונדאַמענט צו קאָ־לומבוס'עס פּלאַן. פערבייגעהענדיג דערמאָנט מען אויך, אַז ענדליך האָבען דיא פּאָרטוגעזער עררייכט זייער ציעל — אַז וואַסקאָ דאַ גאַמאַ איז צוגעקומען צו אינדיען. אָבער אין אמת'ען בעלאַנגט דיעזע טייל פון פּאָרטוגאַל'ס געשיכטע צו דיא פלייש און בלוט פון דער געשיכטע פון קאָלומבוס'עס אויפטהואונג. דאָס איבער־צו־היפּען איז, נאָך אונ־זער מיינונג, אַזוי וויא אויסלאָזען אַן אַקט פון אַ דראַמאַ.

מיר גיבען דעריבער אין דיעזען באַנד איבער דיעזע פּאַסירונגען מיט איינצעלהייטען.

ווייטער, — קאָלומבוס'עס און וואַסקאָ דאַ גאַמאַ'ס ענטדעקונגען האָבען געפיהרט צו אַזעלכע גרויסע ענדערונגען אין דעם לעבען פון איי־ראָפּאַ, אַז דיעזע צוויי פּאַסירונגען זיינען דער איבערגאַנגס־פונקט פון מיטעלאַלטער צו דער מאָדערנער צייט. דער פערפאַסער האָט זיך דע־ריבער געשטעלט אַלס זיין אויפגאַבע צו מאַכען דיעזען פונקט אַזוי קלאָר וויא מעגליך. זיין וואונש איז דייטליך צו מאַכען דאָס דיא ענטדע־קונגס־רייזעס, וועגען וועלכע עס ווערט אין דיעזען בוך דערצעהלט, האָ־בען ניט נור בעקאַנט געמאַכט דיא ציוויליזירטע איינוואוינער פון דער „אַלטער וועלט" (אייראפּאַ, אַזיען און אפריקאַ) מיט דער „נייער וועלט" (אַמעריקאַ), נור, אַז זיי האָבען אויך געשלאָסען דעם מיטעל־אַלטער און אָנגעפאַנגען די זאָגענאַנטע נייע געשיכטע — אַ נייעם מענשליכען לעבען.

דער נאָמען, „פון דער אַלטער וועלט צו דער נייער", ווערט דאָ אַלזאָ געברויכט אין אַ דאָפּעלטען זינן.

מיר האָבען אויבען גערעדט וועגען דיא קוועלען, מיט וועלכע מיר האָבען זיך בענוצט. מיר גלויבען, אַז צווישען זיי געפינען זיך דיא וויכטיגסטע און נייעסטע, צו וועלכע מיר האָבען געקענט האָבען צו־טריט. אונזער וואונש איז געווען צו שאַפען אַ בוך, וואָס זאָל ענטהאַל־

טען דעם עיקר פון דעם גאַנצען וויסענשאַפטליך־היסטאָרישען מאַ־טעריאַל, וואָס דער ענין ענטהאַלט. צו דער זעלבער צייט האָבען מיר אויך געשטרעבט אַלץ צו מאַכען לייכט־פערשטענדליך פאַר אַלע קלאַסען לעזער, נאָך דעם אַלגעמיינעם כלל וועגען אַ סעריעזע אידישע ווערק, וועלכער איז אויבען דערמאָנט געוואָרען. אין פיעלע ערטער, וואו עס פאָדערט זיך, האָבען מיר דעריבער געגעבען ערקלעהרונגען איבער גע־אָגראַפיע און אַנדערע געגענשטאַנדען. אַ חוץ דעם גיבען מיר צום ענדע בוך אַ ביילאַגע, וואו דיא זעלבע און אַ פּאָר אַנדערע ענינים ווערען ערקלעהרט אויספיהרליכער, מיט איללוסטראַציאָנען. דיא פערשיעדענע אבטיילונגען אין דער ביילאַגע ווערען אַנגעוויזען אין דעם טעקסט, אין דיא ערטער, וואו זיי געהערען.

עס איז ראַטהזאַם דיא גאַנצע ביילאַגע איבערצולעזען פאָראויס, איידער מען נעהמט זיך צום ערשטען קאַפּיטעל פון דעם טעקסט. אב־סאָלוט נויטיג איז דאָס אָבער ניט.

אין דעם פאָרוואָרט צו דער גאַנער סעריע האָבען מיר גערעדט ווע־גען דעם, וויא אין דער געשיכטע פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען לע־רענט דער לעזער דיא געאָגראַפיע פון דער לאַנד צוזאַמען מיט איהרע ענטדעקער און קאָלאָניסטען. דאָס פּאַסט זיך נאָך מעהר צו זאָגען וועגען דער געאָגראַפיע פון דער וועלט אין אַלגעמיין אין בעצוג אויף דעם, וואָס לעזט דיא געשיכטע פון דעם „יאָהר־הונדערט פון ענטדעקונגען“. צוזאַמען מיט דיא אַנדערע ענטדעקונגס־רייזענדע האָט דיא ציוויליזירטע וועלט דאַן צום ערשטען מאָל געלערענט וועגען דריי־פערטעל פון דער ערד און פיעלעס וועגען דער גאַנצער ערד בכלל. מען האָט דאָס גע־לערענט אויף דעם ערד־קוגעל גופא אַזוי וויא קינדער לערנען אויף אַ לאַנד־קאַרטע. דער לעזער פון דיעזען באַנד אונזערען, וועלכער איז מיט געאָגראַפיע ווענינ בעקאַנט, וועט דיעזע שטיק התחלה־געאָגראַפיע לער־נען מיט דער מענשהייט פון דעם 15טען יאהר־הונדערט צוזאַמען. אונ־זער ביילאַגע וועט איהם בעהילפיג זיין אין דעריין. דער לעזער, וויע־דער, וואָס נויטיגט זיך אין אַזאַ הילפע ניט, קען דיעזע טהיילען פון דער ביילאַגע, נאַטירליך, אויסלאָזען.

* * *

די פּאַסירונגען און די סצענעס, וואָס בעלאַנגען צו די פערשיע־דענע רייזעס, זיינען אָפט אַם בעסטען איבערגעגעבען אין פער־

עלטערטע ווערק. צום ביישפּיעל: וואָס אנבעטרעפט דיא אינטערע־סאַנטע איינצעלהייטען פון קאָלומבוס'עס פיער רייזעס און אַלע ערפאַהרונגען וואָס ער האָט געהאַט מיט די אינדיאַנער און זיינע אייגענע שפּאַניער, זיינען וואַשינגטאָן אירווינגס צוויי בענדער נאָך היינט אויף די בעסטע ווערק איבער דעם געגענשטאַנד, ניט נור אין דער ענגלישער שפּראַכע, נור אין אַלע שפּראַכען. דאָס איז ניט בלויז א היסטאָריע פון קאָלומבוס'ען נור אויך א ליטעראַרישעס ווערק — אַזוי שעהן און אַנגענעהם לעזט זיך דאָס, אַזוי לעבהאַפט און טאַלאַנט־פול זיינען די בעשרייבונגען. אָבער זינט דיעזע צוויי בענדער זיינען געשריעבען געוואָרען האָט מען געמאַכט וויכטיגע אונטערזוכונגען, וועלכע האָבען אויף געוויסע פונקטען נייע ליכט געוואָרפען, אין איי‌ניגע שטעלען אַנגעוויזען אויף א פאַלשען היסטאָרישען פשט, אויף מיספערשטענדניסע, אויף טעות'ן. אין די סעריעזערע און נייערע ווערק, וויעדער, פעהלען אינטערעסאַנטע איינצעלהייטען, און דורך דעם זיינען פיעלע ערטער צו טרוקען און ניט קלאָהר גענוג.

אָדער נעהמט אזא ביישפּיעל: וועגען די שייכות פון די אידען צו דער ענטדעקונג פון אַמעריקאַ און צו די ענטדעקונגס־רייזעס פון פּאָרטוגאַל האָט דר. קייזערלינג פון בודאַפּעסט א וויכטיגען ספּעציעלען ווערק. אָבער מעהרערע מאָל געפינט איהר, אז די ראָלע וואָס די אידען האָבען געשפּיעלט אין א געוויסען מאָמענט איז דייטליכער אין אַן אָבהאַנדלונג וועגען דיעזען היסטאָרישען מאָמענט אין אַלגעמיין — אין אַן אָבהאַנדלונג וואָס אינטערעסירט זיך ניט בעזונדערס מיט דיא אידען.

פיעלעס ווענדעט זיך, נאַטירליך, אָן דעם שטאַנדפּונקט, פון וועלכען דער אויטאָריטעט בעטראַכט זיין געגענשטאַנד. אויב איהר זייט מיט אזא שטאַנדפּונקט ניט איינפערשטאַנדען, קומט ביי אייך דער גייסט פון זיין ווערק אויס פאַלש, אָדער, ווענינגסטענס, טהיילווייז פאַלש. זיין מאַ־טעריאַל איז פאַר אייך וויכטיג; אָבער אויב איהר פערהאַלט זיך צו איהם קריטיש, זייט איהר געצוואונגען וועגען פיעלע שטעלען צו זוכען ליכט אַנדערש־וואו. קאָלומבוס'עס כאַראַקטער, צום ביישפּיעל, זיינען פיעלע פון די בעסטע און זאָגאַר נייעסטע ווערק גענייגט אַזוי צו אידעאַליזירען, אז זיי איבערטרייבען זיינע גוטע מעלות אַלס מענש איבערהויפּט. ער איז אָהן צווייפעל געוועזען א גרויסער מאַן. ער איז

אָבער ווייט ניט געווען אזוי פריי פון פלעקען ווי ער ווערט געמאָלען. דאָס זעלבע איז מיט דעם פאָרטוגעזישען פרינץ הענריק, דעם אָנפאַנגער פון די ענטדעקונגס־רייזעס אין דעם 15טען יאָהר־הונדערט. די בעריהמ־טעסטע ווערק וועגען איהם שטעלען איהם פאָר אַלס א פרוש, וועלכער איז בעגייסטערט געווען פאַר בלויז איין זאַך: געאָגראַפישע פאָרשונגען. אָבער אין דיעזע ווערק גופא זעהט איהר אַז דער מלאך איז גאָר ניט אזוי ווייס וויא מען מאָהלט איהם (אויב מיר מעגען איבערקעהרען דעם אַלטען שפּריכוואָרט). איהר שטודירט דעם געגענשטאַנד אין אַנדערע קוועלען. איהר געפינט א פּאָר וויכטיגע פאַקטען דאָ, א פּאָר וויכטיגע נייע פאַקטען דאָרטען, און דער פאָרטרעט בעקומט אַן אַנ־דערען געשטאַלט. אַזעלכע פעללע זיינען פאַראַן אויף טריט און שריט.

קאָלומבוס'עס גרויסע רייזע איז אָנגעפאַנגען געוואָרען אין דער זעלבער צייט, ווען מען האָט פון שפּאַניען ארויסגעטריבען די אידען. די אינטריגען צווישען פּאָרטוגאַל און שפּאַניען איבער זיין ענטדעקונג זיינען אָנגעגאַנגען אין דער צייט, ווען צוויי דריטעל פון די פערוואָ־געלטע האָבען געהאַט אויס־צו־שטעהן די שרעקליכסטע יסורים אין דער קלענערער פון דיעזע צוויי קעניגרייכען. א חוץ דעם האָבען אי־דישע מענער אין דיא ענטדעקונגס־רייזעס געשפּיעלט א ראָלע.

דאָך האָבען מיר וועגען די אידען אין דיעזען ווערק פיליכט געגעבען מעהר וויא אַ שטרענגערע פּראָפּאָרציע וואָלט געפאָדערט. דיעזען חטא האָבען מיר זיך ערלויבט איינפאַך וויל דורך דעם ספּע־ציעלען אינטערעס , וואָס אַזעלכע איינצעלהייטען האָבען פאַר דעם אידישען לעזער, וועלען זיי אין זיין געדאַנקען דעם פּעריאָד צוגעבען פאַרב. צוליעב דיעזע שטיקלעך אידישע געשיכטע וועט ער קלעהרער און לעבעדיגער זיך פאָרשטעלען די צייט, וועגען וועלכע עס האַנדעלט זיך, און די פּערזענליכקייטען, וועלכע בעוועגען זיך אויף דער היסטאָ־רישער סצענע.

מיר האָבען גערעכענט אין דיעזען באַנד צו געבען א פּאָר אויס־פיהרליכע קאַפּיטלעך וועגען דער געזעלשאַפטליכער אָרגאַניזאַציאָן פון דיא אינדיאַנער נאָך דיא נייעסטע פאָרשונגען—הויפטזעכליך נאָך לואיס מאָרגאַן'ען. ווען דיא ערשטע שפּאַניער און אַנדערע אייראָפּעער זיינען געקומען נאָך אַמעריקא (מיט קאָלומבוס'ען און שפּעטערע ענטדעקער

און עראָבערער), האָבען זיי דיעזען געזעלשאפטליכען לעבען פון דיא רויט־הויטיגע מענשען ניט פערשטאַנען. דער רעזולטאַט איז געווען, אז פיעלעס וואָס זיי האָבען געזעהן ביי זיי, איז פאַלש אויסגעטייטשט גע־וואָרען. מיר האָבען זיך אָבער אַרומגעזעהען, אז פאר אזא ערקלעהרונג קענען מיר אין דיעזען באַנד קיין פּלאַץ ניט אָבגעבען, און אַז יעדענפאַלס ווערט דאָס נויטיגער זיין אין איינעם פון דיא ווייטערע בענדער. וואָס אנבעטרעפט דיעזען בוך, איז אין איהם אָנגעדייטעט בקצור, אין אַ פּאָר שטעלען, אַז דיא שפּאַניער האָבען ניט ריכטיג פערשטאַנען דעם לעבען פון דיא אינדיאַנער; אויך איז אין איין אָרט פאַראַן אַ פּאָר ווערטער וועגען דער זאָ־גענאַנטער „מוטער־סיסטעם“. אַן אויספיהרליכערע ער־קלעהרונג איבער דיעזען ענין איז פאַר דיעזען באַנד, נאָך אונזער מיי־נונג, ניט וויכטיג.

וועגען דיא גאָר־פאַרצייטיגע אַמעריקאַנער פעלקער, דיא מערק־ווירדיגע „בערג־בויער“ („מאונד־בילדערס“), גיבען מיר אַ קורצען איבערבליק צום שלוס פון דער ביילאַגע צו דיעזען באַנד.

די קוועלען, מיט וועלכע דער פּראָפעסאָר האָט זיך אַם מעהרסטען בענוצט.

(דאָ, וואו דיא שפּראַך איז ניט אָנגעוויזען, איז דער בוך אויף ענגליש).

דער שלום פון מיטעל־אַלטער — ריטשארד לאָדזש.

ציוויליזאציאָן אין מיטעל־אַלטער—דזשאָרדזש ב. עדעמס.

פון פּלאַטאָ ביז דיא ווידער־טויפער (רוסישע איבערזעצונג) — קארל קאוטסקי

געשיכטע פון מיטעלאַלטערליכע און מאָדערנע ציוויליזאציאָן (ענגלישע איבערזעצונג פון פראַנצויזישען) — שארל סיינאָבאָס.

די פינסטערע יאָהר־הונדערטע — אָמאן.

מערב ציוויליזאציאָן און איהרע עקאָנאָמישע פאָרמען — וו. קאָנינגהעם.

אייראָפּעאישער הינטער־גרונד צו אמעריקאנער געשיכטע — עדוארד פּ. טשעיני.

קריטישע געשיכטע פון אמעריקא (ערשטע צוויי בענדער) — דזשאָסטין ווינדזאָר.

די ענטדעקונגען פון פּרינץ הענריק דער נאוויגאטאָר — ריטשארד ה. מיידזשאָר.

פּרינץ הענריק דער נאוויגאטאָר — ס. ר. ביזליע.

אינדיען אין דעם 15טען יאָהר־הונדערט — ריטשארד ה. מיידזשאָר.

דיא רייזעס פון מארקא פּאָלאָ — רעדיזשירט פון הענרי מאָרלי.

די ענטדעקונג פון אַמעריקאַ (צוויי בענדער)—דזשאָהן פיסק.

דאָס לעבען און רייזעס פון קריסטאָפער קאָלומבוס (צוויי בענדער) — וואשינגטאָן אווירווינג.

קריסטאָפער קאָלומבוס, זיין לעבען און ארבייט — טשארלס ק. עדעמס.

קאָלומבוס, דער ענטדעקער — פרעדריק א. אָבער.

שפּאניען אין אמעריקא — עדוארד ג. באָרן.

ריכטיגע קאָלומבוס׳עס בריעף — ווילליאם א. קוירטיס.

געשיכטע פון פּאָרטוגאל — ה. מ. סטיווענס.

געשיכטע פון דער רעגיערונג פון פערדינאנד און איזאבעללא (3 בענדער) — ווילליאם ה. פּרעסקאָטט.

קריסטאָפער קאָלומבוס און דער אנטהייל פון די אידען אין שפּאנישע און פּאָרטוגעזישע ענטדעקונגען — דר. מ. קייזערלינג.

אידען אין פּאָרטוגאל — דר. מ. קייזערלינג.

דער 4טער באנד פון גרעטיז׳ס געשיכטע פון די אידען (ענגלישע איבערזעצונג).

3טער באנד פון דובנאָוו׳ס אלגעמיינע געשיכטע פון די אידען (רוסיש).

וואסקאָ דא גאמא (דייטש) — פ. הימּמעריק.

די רייזעס און סבות פון וואסקאָ דא גאמא — דזשאָרדזש מ. טאול.

אמעריגא וועספּוטשי — פרעדריק א. אבער.

קריסטאָף קאָלאָמב (פראנצויזיש—2 בענדער) — ה. הארריס.

געשיכטע פון געאָגראַפיע(פראנצויזיש)—וו. סענט מארטען.

געשיכטע פון געאָגראַפישע ענטדעקונגען — דזשאָזעף דזשייקאָבס.

היסטאָרישע קריטיקען — ע. ג. באָרן.
דער רענעסאַנס אין איטאַליען — י. בורקהארד, 2 בענדער (ענגלישע איבערזעצונג).
דאָס צייטאַלטער דער ענטדעקונגען (דייטש) — גונטהער.
ציוויליזאַציאָן אין מיטעל־אַלטער—דזשאָרדזש ב. אדאמס.
די געשיכטע פון דער גייסטיגער ענטוויקלונג פון אייראָפּאַ — דזשאָהן דרייפּער (צווייטער באַנד).
געשיכטע פון שפּאַניען און פּאָרטוגאַל (3טער באַנד) — ס. א. דאָנהעם.
געשיכטע פון דער אינקוויזיציאָן — ליע.
די געשיכטע פון מערב אייראָפּאַ — ה. ראָבינסאָן.
ערשטער באַנד פון קיימברידזשער מאָדערנע געשיכטע.
7טער באַנד פון העלמאָרט'ס וועלט געשיכטע (דייטש).
3טער באַנד פון לאַוויס'ס און ראַמבאָ'ס אַלגעמיינע געשיכטע (פראַנצויזיש).

פון דער אלטער וועלט
צו דער נייער

I.

די היסטאָרישע ראָלע פונ'ם מיטעל־לענדישען ים.

דער אָנפאַנג פון אַמעריקאַנער געשיכטע איז אין אייראָפּאַ. — היסטאָרישע און פאר־היסטאָרישע פעלקער. — די ענטוויקעלטסטע פעלקער, וועלכע די שפּאַניער האָבען געפונען אין אַמעריקאַ. — די ענטדעקונג פון אַמעריקא אלס איבערגאַנגס־פּונקט פון מיטעל־אַלטער צו דער מאָדערנער היסטאָריע. — די ברעגעס פון'ם מיטעל־לענדישען ים אלס דיא וויע־געלע פון אונזער ציוויליזאציאָן. — דער פאַל פון רוים און דער אָנ־פאַנג פון מיטעל־אַלטער. — דער „רענייסאנס" אָדער „וויעדער־געּ־בורט". — איטאַליענישע שטעדט פערנעהמען דעם אויבען־אָן אין האַנ־דעל און אין בילדונג. — די דריי טיילען פון דער וועלט־געשיכטע. — פאר וואָס האַבען די לענדער, וואָס ליגען ארום דעם מיטעל־לענדישען ים געשפּיעלט אַזאַ וויכטיגע ראָלע?

דיא געשיכטע פון דיא היינטיגע אמעריקאנער פעלקער פאנגט זיך אָן ניט אין אמעריקא נור אין איירָאפּא.

געשיכטע הויבט זיך אָן דאָן, ווען דער מענש שטעהט שוין אויף דער מדרגה פון ציוויליזאציאָן. איהר קענט שרייבען דיא געשיכטע פון אייער פאמיליע, פון אייער הויז, פון אייער טיש. ניט דאָס מיינט מען אָבער מיט דעם וואָרט אין זיין וויכטיגען זינן. געשיכטע אָדער היסטאָריע, אלס איינער פון דיא גרויסע ענינים פון אונזער וויסען, דערצעהלט ווי אזוי דיא מענשהייט איז מדרגות־וויז צוגעקומען צו איהר יעצטיגען געזעלשאפטליכען און גייסטיגען לעבען. ניט אלע פעלקער האָבען אנטייל גענומען אָדער נעהמען היינט אנטייל אין דעם פאָרווערטס־מארש. דיא, וואָס בלייבען אויסען, זיינען דעריבער ניט קיין היסטאָרישע פעלקער. דיא האלב־ווילדע פון אפריקא אָדער אויס־טראליען האָבען געלעבט אויף דער וועלט ניט ווייניגער וויא דיא ווייסע פון פראנקרייך אָדער דייטשלאנד. צו דעם מענשען'ס פּראָגרעס אין

שכל און מאכט האָבען זיי אָבער קיין שייכות ניט. זיי האָבען אַלזאָ ניט געפיהרט קיין געשיכטליכען לעבען. איהר קענט וועגען זיי שרייבען אַ סך אינטערעסאַנטעס, פונקט וויא עס איז פאראַן אַ סך אינטערעסאַנטעס צו שרייבען וועגען ביהנען אָדער מוראַשקעס. קיין היסטאָריע וועט דאָס אָבער ניט זיין.

אַ חוץ דעם: ווען זיי אַליין וואָלטען פערצייכענט וואָס מיט זיי פּאַסירט, וואָלט דאָס געווען אַזוי רויה און אַזוי צוזאַמענגעמישט מיט אַבערגלויבען, מיט לעגענדען, אַז אין סך הכל וואָלט דאָס געווען וויים פון אמת. אַ ניט־ציוויליזירטעס פאָלק איז אַזוי ווי אַ קינד, און דעם בעריכט פון אַ קינד קען מען ערנסט ניט נעהמען. ער קען אייך זיין אינטערעסאַנט; אָבער אַלס אַ מעלדונג פון פאַקטען האָט דאָס פאַר אייך קיין ווערטה ניט. פאַרצייטיגע לעגענדען שטודירט דיא וויסענשאַפט מיט אויפמערקזאַמקייט, ווייל אין זיי זעהט זיא דעם צושטאַנד פון פאָלק׳ס גייסט און מח, ווען ער איז נאָך געווען אַ קינד. קיין היסטאָריע זיינען דיעזע לעגענדען אָבער ניט.

איידער אייראָפּעער האָבען אָנגעפאַנגען צו קומען נאָך אַמעריקאַ, האָבען דאָרטען געוואוינט האַלב־ווילדע מענשען, באַרבאַרישע מענשען און מענשען וואָס האָבען דערגרייכט אַ מדרגה פון האַלב־ציוויליזאַציאָן. פון ציוויליזאַציאָן אָבער האָט אַמעריקאַ נאָך ניט געוואוסט. קיין אמת׳ע היסטאָריע האָט דאָרטען דעריבער ניט געקענט זיין.

דיא ענטוויקעלטסטע פעלקער, וועלכע דיא שפּאַניער האָבען געפונען אין דער ניי־ענטדעקטער לאַנד זיינען געווען דיא איינוואוינער פון מעקסיקאָ און פּערו. זיי האָבען געהאַט שטעדט, טעמפּלען, פּאַלאַצען, רייכע מאכלים און געטראַנקען, קאָסטבאַרע צירונגען, כלים, מערקווירדיגע אַנשטאַלטען און צערעמאָניעס; זייערע הערשענדע קלאַסען האָבען געלעבט אין גלאַנץ און אין לוקסוס. צו דער שטופע פון ציוויליזאַציאָן זיינען זיי אָבער ניט געקומען. זיי האָבען נאָך ניט געוואוסט פון קיין אייזערנע געצייג, און פון קיין היימישע בהמות (מיט אונבעדייטענדע אויסנאַהמען); פון אַן „אלף בית״ צום שרייבען האָבען זיי קיין בעגריעף ניט געהאַט; און דיא מעקסיקאַנער האָבען מקריב געווען מענשליכע קרבנות.

דיעזע צוויי העכסט ענטוויקעלטע אַמעריקאַנישע פעלקער זיינען געשטאַנען נידעריגער וויא דיא אידען, ווען זיי זיינען אַרויס פון

מצרים; וויא דיא דאמאלסדיגע עגיפטער; וויא דיא איינוואוינער פון בבל, פון פרס, פון ננוה אדער פון אינדיען.

ווען דיא עגיפטער אדער דיא אידען זיינען נאך אויך ניט געווען ציוויליזירט, איז ביי זיי אויך נאך ניט געווען קיין געשיכטע. דאס איז געווען דער פאר־היסטארישער פעריאד אין זייער לעבען. די ביבעל, וועלכע ענטהאלט דעם אנפאנג פון דער אידישער געשיכטע, איז א געמיש פון אמת מיט לעגענדען, פון היסטארישעס מיט פאר־היסטארישעס. און אזוי זיינען אויך די ערשטע קאפיטלעך אין דער געשיכטע פון יעדען פאלק. דער אנהויב איז איינגעוויקעלט אין א טומאן פון „באבע מעשיות“.

דיא אינדיאנער פון אמעריקא, אפילו דיא אצטעקען פון מעקסיקא און דיא אינקאס פון פערו, זיינען אלע געווען פאר־היסטארישע פעלקער.

דיא אצטעקען האבען שוין הויך ענטוויקעלט דיא קונסט פון פערצייכענען געדאנקען אין דער פארמע פון בילדער, פון געמאלענע היעראגליפען *), זיי האבען זאגאר געהאט א געוויסען זארט ביכער. אין דיעזער בעציהונג זיינען דיא אינקאס געווען פיעל רויהער, הגם אין געוויסע אנדערע זאכען האבען זיי איבערגעשטייגט דיא אצטעקען. זיי פלעגען פערצייכענען פאקטען דורך פערשיעדענע קניפלעך, וועלכע זיי האבען געמאכט אויף פעדים פון פערשיעדענע קאלירען. זייערער א „בוך“ איז בעשטאנען פון א צייל פארקניפטע פעדים.

אויף דיעזען ארט האבעןביידע דערמאנטע אמעריקאנישע פעלקער וויא־עס־איז איבערגעגעבען מעלדונגען פון דור צו דור.

קיין היסטאריע אין דעם העכערען זינן קען מען דאס אבער יעדענפאלס ניט רופען.

צו דעם אלעמען איז צו בעמערקען דאס פאלגענדע: דיא גאנצע קולטור פון דיא אצטעקען און פון דיא אינקאס, דיא האלבע ציווילי־זאציאן, וועלכע זיי האבען דערגרייכט איידער דיא שפאניער האבען זיי ענטדעקט און בעזיעגט, איז שוין לאנג פערשוואונדען. אפילו דיא פליאדען, וועלכע דיענען אלס אן אנדענקען אן דיעזע אינטערעסאנטע קולטור, האבען זייערע קריסטליכע הערשער מייסטענס פארברענט און

*) זעה „היעראגליפען“ אין דער ביילאגע.

צושמעטערט. דער ענטוויקלונגס־גאַנג, וועלכער איז אין אמעריקא פאָרגע־קומען זעלבסט־שטענדיג, גאָר אָהן שייכות מיט אונזער אלטער וועלט, דער געזעלשאַפטליכער לעבען, וועלכער האָט דאָרטען געהאלטען אין פונ־אנדער־בליהען זיך, איז פּלוצלונג אָבגעהאַקט געוואָרען, אזוי וויא מיט אַ שעער, דורך דעם וואָס אהין זיינען אריינגעדרונגען ווייסע מענשען. מיט דער געשיכטע פון היינטיגער אמעריקא האָט דאָס אלזאָ ניט צו טאָן.

דיא איינציגע, וואָס דיא ערשטע שפּאַניער האָבען געפונען, זיינען איבערהויפּט היינט קליין אין צאָהל און האָבען קיין בעדייטונג ניט. גאַנץ אַמעריקא געפינט זיך איצט אין דיא הענט פון ווייסע, וועלכע זיינען אַריבערגעקומען פון איירָאפּאַ מיט אַ פערטיגע ציוויליזאַציאָן. אָט זיי פיהרען יאָ אַ געשיכטליכען לעבען. זיי נעהמען אַנטייל אין דער אַלגעמיינער געשיכטע פון דער מענשהייט, און זייער היסטאָריע איז אַ צווייג, אַ פאָרטזעצונג פון דער היסטאָריע פון איירָאפּאַ.

דיא ענטדעקונג פון אַמעריקאַ איז דער ערשטער גרויסער אַקט אין דיעזער פאָרטזעצונג. דיא ענטדעקונג פון אַמעריקאַ איז אָבער אויך איינע פון דיא גרעסטע פּאַסירונגען אין דער געשיכטע פון איירָאפּאַ גופא; וואָרים זיא האָט אין איהר געשאַפען אַ ריעזיגע ענדערונג, — אַ גאַנץ נייע ריכטונג איהר געגעבען.

דיא „קיימברידזשער מאָדערנע היסטאָריע" פאַנגט זיך אָן מיט דיא פאָלגענדע ווערטער: „דער וויכטיגסטער פון אַלע צייכענס, וועלכע דיענען אַלס גרענעץ צווישען מיטעל־אַלטער*) און מאָדערנע צייטען איז קאָלומבוס'עס ענטדעקונג פון אַמעריקאַ אין 1492." און אַזוי אונגעפעהר קוקען אויף דעם אַנדערע היינטיגע היס־טאָריקער אויך, הגם פריהער האָט מען דאָס ניט פערשטאַנען און אפילו היינט פערשטעהען דאָס אויך ניט אַלע.

---

*) די וועלט־געשיכטע ווערט צוטיילט אויף דריי טייל: די אלטע גע־שיכטע, די מיטעלע און די נייע. די מיטעלע נעהמט אַרום א יאָהר טויזענד אונגעפעהר — פון דעם 5־טען יאהר־הונדערט ביז דעם 15־טען. (מעהר וועגען דעם וועט דער לעזער געפינען ווייטער). דיעזע טויזענד יאָהר הייס־סען דעריבער „מיטעלע יאהר־הונדערטע", אָדער „מיטעל־אלטער".

קאַרל מאַרקס און פריעדריך ענגעלס ווייזען אָן אויף די ענטדע־קונג פון אַמעריקאַ אַלס איינע פון דיא הויפּט־אורזאַכען, וועלכע האָבען די הערשאַפט איבער דער וועלט אַוועקגענומען ביי דעם פריצים־קלאַס און איבערגעגעבען צו דעם געשעפטס־מאַן, דעם פאַבריקאַנט, דעם קאַפּיטאַליסט; זיי צייגען אויף דעם אָן אַלס אַן אורזאַכע, וועלכע האָט אומגעוואַנדעלט דעם עקאָנאָמישען לעבען פון איירָאָפּאַ, און דורך דעם אויך איהר פּאָליטישע און גייסטיגע עקזיס־טענץ, — אַלס אַן אורזאַכע, וועלכע האָט איבערגעביטען דיא גאַנצע פיזאָנאָמיע פון דער ציוויליזירטער געזעלשאַפט. אַלס אַ צווייטען פאַקט וועלכער האָט געפיהרט צו דעם זעלבען ציעל, דערמאָנט מאַרקס און ענגעלס דיא ענטדעקונג פון אַ וועג צו אינדיען אַרום אַפריקאַ. אָבער טאַקי דורך דעם וואָס מען האָט געזוכט אַזאַ וועג, איז דאָס אַרויסגע־קומען דיא ענטדעקונג פון אַמעריקאַ; דיא צוויי אויפטהואונגען זיינען אַזוי איינג צוזאַמענגעוואַקסען, אַז מען קען ניט פערשטעהן איינע אָהן דער אַנדערער. מיר ווערען זיך אין דיעזען בוך דעריבער בעשעפ־טיגען מיט ביידע.

דאָס אַלץ איז פאָרגעקומען אין דעם 15טען יאָהר־הונדערט.

עס איז וויכטיג אַז דער לעזער זאָל אין זיין געדאַנקען צוערשט האָבען אַן אַלגעמיינעם בילד פון דער צייט ווענען וועלכער דאָ האַנדעלט זיך, און פון דיא אומשטענדען וועלכע האָבען אַרויסגערופען דעם איבערגאַנג פון דער אַלטער וועלט צו דער נייער, אין דעם דאָפּעלטען זינן אין וועלכען מיר ברויכען דעם אויסדרוק. אַזאַ בילד וועט ער געפינען, האָפען מיר, אין דיעזען און אין די צוויי פאָלגענדע קאַפּיטלעך.

דער צענטער פון איירָאָפּעאישע ציוויליזאַציאָן, פון מסחור און פון בילדונג, איז דאַן געווען איטאַליען, הויפּטזעכליך די איטאַליענישע שטעדט ווענעציע, גענוא, פּיזאַ, פלאָרענציע, מילאַן, ניט רעכענענדיג רוים, די הויפּט שטאָדט פון דער קאַטוילישער רעליגיאָן, דיא אַלטע רוים, וועלכע איז אַמאָל געווען דיא הערשערין פון דער וועלט.

מיר גיבען דאָ אַ לאַנד־קאַרטע, אויף וועלכע דער לעזער קען זעהן איטאַליען. ער וועט בעמערקען, אַז זיא ליגט אין דעם מיטעל־לענדישען ים.

אונזער צוועק איז אָבער ניט דוקא דאָס. מיר דרוקען דאָ דיא קאַרטע הויפּטזעכליך וויל מיר ווילען אָנווייזען אויף דעם פאַקט, אַז

דער מיטעל־לענדישער ים
און
די ארומיגע
לענדער
אטלאנטישער אקעאן
ענגלאנד
דייטשלאנד
פראנקרייך
שפאניען
גענוא
מארסעל
רוים
גיבראלטאר
שווארצער ים
קליין אזיע
גריכענלאנד
מיטעללענדישער ים
אלעקסאנדריא
קאירא
אפריקא

אין דיעזען מיטעללענדישען ים און אַרום איהם געפינען זיך אַלע לענדער, אין וועלכע עס איז אויסגעאַרבייט געוואָרען דיא אייראָפּעאישע ציוויליזאציאָן. פון זיי איז זיא דערנאָך פערשפּרייט געוואָרען, אָבער דאָרטען האָט זיא זיך אָנגעפאַנגען און דערגרייכט אַ הויכע שטופע איידער אַנדערע לענדער האָבען דורך זייער איינפלוס פון זיך אַראָבגעוואָרפען דעם האַלב־ווילדען צושטאַנד. דאָרטען איז דער קוואַל, פון וועלכען זיא האָט זיך צוגאָסען איבער דער גאַנצער וועלט. היינט רופט מען דאָס געוועהנליך „די מערב ציוויליזאציאָן“, וואָרים דיא וויכטיגסטע לענדער אין אינדוסטריע און בילדונג זיינען היינט דיא, וואָס ליגען ביי׳ן מערב פון אייראָפּא: דייטשלאַנד, פראנקרייך, ענגלאַנד, בעלגיום. אַהין איז אָבער דיא ציוויליזאַציאָן געקומען פון אַרום דעם מיטעללענדישען ים; און ווען מיר וועלען האַלטען ביי׳ן ענד פון דיעזען בוך, וועלען מיר זעהן, אַז דער ציוויליזאַציאָנס־צענטער האָט אַהין אַריבער „געמופט“ טאַקע דורך דער ענטדעקונג פון אַמעריקאַ.

מיר האָבען געזאָגט, אַז אין דעם 14־טען און 15־טען יאָהרהונדערט איז איטאַליען געווען דיא וויכטיגסטע לאַנד אין אייראָפּאַ. נאָך אַ פיעל גרעסערע ראָלע האָט זיא געשפּיעלט מיט טויזענד יאָהר פריהער, אין דער צייט פון דעם אַלטען רוים.*) דיא אַלטע רוימער

*) ווען מען רעדט וועגען יענע צייטען, מיינט מען מיט דעם נאָמען רוים ניט בלויז דיא שטאָדט, וויא היינט, נור אויך דיא גאַנצע לאַנד. דאָס איז דער פּעריאָד, אין וועלכען עס פאנגט זיך אָן אונזער היינטיגע צייט־רעכענונג — דאָס הייסט, ווען — וויא דיא קריסטליכע רעליגיאָן דערצעהלט — ס׳איז געבאָרען געוואָרען יעזוס קריסטוס. אום דער לעזער זאָל האָבען נאָך אַ פּאָר צייכענס וועגען דיעזע צייטען, וועלען מיר איהם דאָ אויפמערקזאם מאַכען אויף איניגע פּאסירונגען פון דער אידישער געשיכטע, וועלכע געהערען צו דעם זעלבען פּעריאָד, אונגעפעהר. דיא חשמונאים האָבען איינגענומען ירושלים און בעפרייט דעם בית המקדש (דער „נס פון חנוכה“) 165 יאָהר פאַר דעם געבורט פון קריסטוס. שפּעטער זיינען דיא אייניקלעך פון דיא חשמונאים בעזיעגט געוואָרען פון דיא רוימער און ירושלים איז ארונטערגעפאַלען אונטער דער הערשאַפט פון רוים, וויא פיעלע אנדערע שטעדט און לענדער. נאָך שפּעטער — 70 יאָהר נאָך דעם געבורט פון קריסטוס — האָבען דיא אידען געמאַכט אַן אויפשטאַנד געגען רוים; איז געקומען דער רוימישער

האָבען געבויט פּרעכטיגע גרויסע פּאַלאַצען, טעמפּלען, מאָנומענטען, וואונדערבארע וואַסער־ליטונג, טהעאַטערס, צירקען. זיי האָבען געהאַט אַ מערקווירדיגע ארמיי, אַ הויך־ענטוויקעלטע יוריספּרודעניז, גרויסע שרייבער, קינסטלער, געלעהרטע. רוים האָט אָבער איהר בילדונג מיים־טענס ניט אַליין ענטוויקעלט, נור איהר גענומען ביי דיא אַלטע גריכען. דיא לעצטע האָבען דערגרייכט אַ הויכע קולטור־מדרגה נאָך מיט פיער, פינף הונדערט יאָהר פאַר קריסטוס'עס געבורט, ווען זיי האָבען געהאַט דיא וואונדערליכסטע סקולפּטור, וואָס דיא וועלט האָט ווען עס איז געזעהן, צו פריהער צו שפּעטער. דיא איינציגע גריכישע קונסט־ווערק וואָס זיינען איבערגעבליבען פון יענע דורות זיינען ביז היינטיגען טאָג דיא העכסטע ביישפּיעלען פון קינסטלערישע שעפּפונג. דיא גרעסטע שטיין־שניצער פון אונזער צייט סמייען אפילו ניט צו טרוימען פון שאַפען אזעלכע רעאַלע און אזעלכע צויבערליך־שעהנע מענשען־פיגורען. אויך האָבען זיי געהאַט גרויסע פּאָעטען, דראַמאַטורגען. אויך גרויסע מאַטהעמאַטיקער. דיא געוועהנליכע געאָמעטריע, צום ביישפּיעל, פּיליכט דיא וויכטיגסטע פון אַלע מאַטהעמאַטישע וויסענשאַפטען, ווערט עד היום געלערענט אין אונזערע גימנאַזיעס, הויך־שוהלען, קאָ־לעדזשעס פּונקט וויא זיא איז איבערגעבליבען פון דיא אַלטע גריכען. אויך האָבען זיי געהאַט גרויסע פילאָזאָפען, אסטראָנאָמען, וויסענ־שאַפטליכע געאָגראַפען.

דיא וויסענשאַפט אין אַלגעמיין איז אין אונזער צייט אַ סך ווייטער געגאַנגען. דיא קונסט (מיט דער אויסנאַהמע פון סקולפּטור) אפשר אויך. ליטעראַטור און מוזיק אודאי. אין מעכאַנישע ערפינדונגען האָט דיא וועלט געווים ווייט־ווייט איבערשטייגט דיא אַלטע גריכען. זיי האָבען אָבער געבויט דעם פונדאַמענט, — און אַ סך מעהר וויא דעם פונדאַ־מענט — פון אונזער היינטיגער קולטור; און פיעלע פון דיא זאַכען וואָס זיי האָבען איבערגעלאָזען וועלען אויף אייביג פערבלייבען צווישען דיא וואונדערבאַרסטע מוסטערן פון דער מענשהייט'ס גייסטיגער מאַכט.

דיעזע מערקווירדיגע גריכענלאַנד ליגט אויך אין דעם מיטעל־לענדישען ים.

קיסר, טיטוס „הרשע“, און האָט חרוב געמאַכט ירושלים מיט דעם צווייטען בית המקדש. (תשעה באב).

נאָך א סך פריהער וויא אין גריכענלאַנד איז דיא קולטור געווען ענטוויקעלט אין עגיפּטען. ארום דריי טויזענד פינף הונדערט יאָהר פאר קריסטוס'עס געבורט און מסתמא נאָך פריהער, האָבען דיא עגיפּ־טער שוין בעאַרבייט דיא ערד, געוועבט איידעלע לייוועגטענע און וואָ־לענע מאַטעריעס; געשמאָלצען בראָנז, גאָלד און זילבער; געמאכט בראָנזענע שווערדען, שפּיעזען, אינסטרומענטען, טעפּ, וואַזעס, שעהנע רייכע קליידער; אויסגעהאַקט שטיינערנע פיגורען, געמאָלען בילדער; געהאַט אַן ענטוויקעלטע ארכיטעקטור, געבויט טעמפּלען, פּאַלאַצען, ריעזיגע מאָנומענטען; געשריעבען מיט היעראָגליפען און געהאַלטען נאָהענט ביי'ן אלף בית; געשפּיעלט אויף האַרפען; אָרגאַניזירט אינ־טערעסאַנטע רעליגיעזע פּראָצעסיעס, געהאַט אַן אָנהויב פון אסטראָ־נאָמיע און פון מאַטהעמאַטיק. דיא גריכען און דיא אידען, למשל, זיינען נאָך דאַן געווען ווילד. אויך איז די פיניקיאישע קולטור עלטער וויא דיא גריכישע. הגם זיא איז פיעל אינגער וויא דיא עגיפּטישע. די פיניקיער האָבען דאָס פערפאָלקאָמט דיא סיסטעם פון שרייבען מיט אַן אלף בית, וועלכע האָט ביי זיי ארויסגעשטאַמט פון דיא עגיפּ־טישע היעראָגליפען, און וועלכע ביי זיי האָבען איבערגענומען דיא אי־דען, דיא גריכען און אַנדערע פעלקער. (זעה ביילאַגע). דיעזע פיניקיער זיינען געווען אַ מערקווירדיגער האַנדעלס־פאָלק. זיי האָבען געפיהרט געשעפטען מיט ווייטע לענדער; און דעריבער האָבען זיי זעהר פריה זיך אויסגעלערענט בויען שיפען. און אַזוי ווי ביי'ן פאָהרען איבער'ן ים איז זיי געווען נויטיג צו בעאָבאַכטען דיא שטערען אויפ'ן הימעל, אום צו וויסען, וואו דיא שיף געפינט זיך, האָבען זיי ענטווי־קעלט דיא אסטראָנאָמיע. און אפילו דיא קונסט פון שרייבען מיט אַן אלף בית האָבען זיי אויך ערפונדען, גלויבט מען, דורך זייערע האַנ־דעלס־בעדירפניסע: אָהן דעם איז זיי שווער געווען צו פערשרייבען זייערע געשעפטס־רעכנונגען.

די גריכען האָבען אַלזאָ פיעלעס געלערענט ביי דיא עגיפּטער און ביי די פיניקיער. אפילו אין דעם 6־טען יאָהר־הונדערט פאר קריס־טוס'עס געבורט האָבען דיא עגיפּטער אויף זיי געקוקט וויא אויף קליינע קינדער. דאָך האָבען דיא גריכען באַלד זיי אַלעמען אזוי ווייט ארי־בערגעשטייגט, אַז די עגיפּטער און דיא פיניקיער זיינען געגען זיי שוין געווען וויא קליינע קינדער. אָבער יעדענפאַלס ליגט דאָך עגיפּטען און

פיניקיען אויך ביי'ן מיטעל־לענדישען ים, און דאָס איז דער עיקר צו אונזער ענין.

די גריכישע ציוויליזאציאָן האָבען זיך אָפּגעלערענט די רוימער, וועלכע האָבען די גריכען איינגענומען, און זיי, וויעדער, האָבען איהר פערשפּרייט צווישען די אַנדערע פעלקער, וואָס זיי האָבען בעזיעגט.

ביי די אידען האָבען די רוימער גענומען זייער רעליגיאָן. קריסטוס איז געווען אַ איד, און דער קריסטענטהום איז געגרינדעט געוואָרען אין פּאַלעסטינאַ, און ניט אַלס אַ נייע אמונה, נור אַלס אַ „פּאַרבעסערונג" פון דער אידישער אמונה. איבערהויפּט, ווערט אַנער־קענט, אַז אויב די גריכען האָבען דער וועלט געגעבען בעגריעפע פון מאטעריעלע שעהנקייט, האָבען די אידען איהר געגעבען אידעאַלען פון מאָראַלע שעהנקייט. און די אידען האָבען דאָך אויך געוואוינט לעבען דעם מיטעללענדישען ים. (זעה אויף דער קאַרטע ירושלים).

די רוימישע אימפּעריע האָט איהר גרעסטען שטח דערגרייכט אין דעם יאָהר 115 (נאָך קריסטוס'ס געבורט). זי האָט אַרומגענומען אַלע לענדער, וואָס זיינען געלעגען ארום דעם מיטעללענדישען ים—די היינטיגע איטאַליען, גריכענלאַנד, פּאַלעסטינאַ, קליין־אזיען, רומעניען, בולגאַריען, איראָפּעאישע טערקיי, אַ טייל פון עסטרייך, שווייץ, פראַנק־רייך, שפּאַניען און פּאָרטוגאַל, און דעם גאַנצען צפון־ברעג פון אפריקא. אַ חוץ דעם האָט צו איהר געהערט ענגלאַנד און איינִיגע אַנדערע לענדער, וועלכע ליגען ווייטער. זי האָט דאָס דעם דערמאָנטען ים ארומגע־רינגעלט פון אַלע זייטען. און איבער דיזע אַלע לענדער האָבען די רוימער פערשפּרייט די רוימישע — דאָס הייסט אייגענטליך די גריכישע — קולטור.

ווען די מאַכט פון רוים (אין דעם 4טען און 5טען יאָהר־הונדערט נאָך קריסטוס'עס געבורט) איז געפאַלען, ווען אין איהר אימפּעריע האָבען אַריינגעדרונגען דייטשע אָדער גערמאַנישע פעלקער, איז איהר ציוויליזאַציאָן פערהאַלטען געוואָרען און זאָגאר געגאַנגען ריקווערטס. דיעזע האַלב־ווילדע האָבען פיעלעס פון דעם אַלטען רוים פערניכטעט און צושטערט. ניט זייענדיג געוואהנט צום שטאָדט־לעבען האָבען זיי דאָס רוב רוימישע שטעדט אָבגעמעקט אָדער געלאָזען פערדאַרבען. דאָס זעלבע איז געווען מיט די מערקווירדיגע רוימישע וועגען, וועלכע האָבען פערבונדען פערשיעדענע שטעדט און געגענדען. דער פערקעהר

איז פערהאַלטען געוואָרען. עס איז אָנגעקומען דער פינסטערער מיטעלאַלטער.

אַלײן אָבער האָבען דיא גערמאַנען ניט פערניכטעט. זײ אַלײן האָבען אויך ביסלעך־ווייז זיך אָבגעלערענט דיא רוימישע מנהגים מיט דער רוימישער קולטור. זײ האָבען זיך דורכגעמישט מיט זייערע בעזיעגטע רוימער און אַזוי זיינען א ר ו י ס ג ע ק ו מ ע ן נ י י ע נ אַ צ י ־ אָ נ ע ן: דיא איטאַליענישע, דיא פראַנצויזישע און אַנדערע. דיא הויך־ענטוויקעלטע שפּראַך פון דיא אַלטע רוימער — ליטיין — האָט זיך דורכגעמישט מיט דיא פערשיעדענע גערמאַנישע לשונות און אויף דיעזען אַרט זיינען געבאָרען געוואָרען דיא היינטיגע שפּראַכען: איטאַליעניש, שפּאַניש, פּאָרטוגעזיש, פראַנצויזיש, וועלכע זיינען אַלע עד היום זעהר עהנליך צו ליטיין.*)

עס איז אַוועק יאָהר־הונדערט נאָך יאָהר־הונדערט. דורך פערשיעדענע אורזאַכען האָבען וויעדער אָבגעלעבט אייניגע פון דיא איינגעשרומפּטע אַלט־רוימישע שטעדט אין דיא לענדער, וואָס האָבען אַמאָל בעלאַנגט צו דער רוימישער אימפּעריע; אויך זיינען אויפגעוואַקסען נייע שטעדט. דורך אַ רייהע פון געוויסע אומשטענדען, אייניגע פון וועלכע מיר וועלען דערמאָנען אין דעם נעכסטען קאַפּיטעל, האָט זיך פערגרעסערט דער פערקעהר צווישען דיא מענשען אין דיא איינצעלנע לענדער און צווישען דיא איינוואָהנער פון איין לאַנד און דעם אַנדערען. עס איז אויפגעוואַקסען דער האַנדעל, דיא מלאכות. עס האָבען אויפ־

*) ענגליש איז איינע פון דיא גערמאַנישע שפּראַכען, ווארים דיא ענגלענדער האָבען אויף דעם אינזעל, וואו זיי וואוינען היינט, עמיגרירט פון דייטשע לענדער. שפּעטער אָבער איז ענגלאַנד איינגענומען געוואָרען פון נאָרמאַנדיע, וועלכע איז איצט א טייל פון פראַנקרייך. דאָס איז געווען אין דעם 11־טען יאהר־הונדערט (נאָך קריסטוס). דיא נאָרמאַנען האָבען שוין דאַן גערעדט פראַנצויזיש און מיט דער צייט איז זייער לשון אין ענגלאַנד אריינגעמישט געוואָרען אין דיא אלטע ענגליש. אויף דיעזען ארט זיינען צו דער ענגלישער שפּראַך צוגעגעבען געוואָרען פיעלע ווערטער, וועלכע שטאַמען פון ליטיין. „סאטיספאַקשאָן“, צום ביישפּיעל, קומט ארויס פון צוויי ליטיינישע ווערטער: סאטיס (גענוג) און פאקטום (געטאָן) — גענוג־טהואונג, צופריעדען־שטעלונג.

געבליהט רייכע שטעדט — פריהער אין איטאַליען, און נאכהער אויך אין דיא היינטיגע בעלגיען, פראַנקרייך, דייטשלאַנד, האָללאַנד, ענגלאַנד, שפּאַניען. דורך דעם איז אויך געוואַקסען דער געזעלשאַפט־ליכער און גייסטיגער לעבען.

ווען עס זיינען פּאָראיבער ביי טויזענד יאָהר נאָך דעם וויא רוים איז געפאַלען, איז אייראָפּאַ שוין געווען ווידער אויפגעוואכט. ביסלעך־ווייז האָט מען זיך ווידער גענומען צו דער ליטעראַטור און קונסט פון דיא אַלטע גריכען און רוימער. עפּעס אַזוי וויא פאַר דיא טויזענד יאָהר וואָלט די אַלטע גריכיש־רוימישע ציוויליזאַציאָן געווען פערפלייצט פון דיא האַלב־ווילדע גערמאַנישע פעלקער, וועלכע האָבען אַריינגעשטראָמט אין דער רוימישער אימ־פּעריע, און ענדליך האָט דאָס פערפלייצטע, פערשוואונדענע צוריק אויף דער וויסער וועלט ערשיענען. אין אַלגעמיין מאַכט דאָס טאַקי אַזאַ איינדרוק. אין אמת'ן אָבער קען מען אַזוי ניט זאָגען. ערשטענס האָבען דיא גערמאַנען ביז אַ געוויסען שטאַפּעל איבערגענומען דיא ציוויליזאַציאָן פון דיא רוימער, וועלכע זיי האָבען בעזיעגט; צווייטענס זיינען זיי אַליין אויך ניט געשטאַנען אויף אַן אָרט; הגם פון אָנפאַנג האָבען זיי דיא רוימישע קולטור פיעל מעהר צושטערט וויא איבערגענומען. אַ געוויסער זאָרט ענטוויקלונגס־גאַנג איז פאָרגעקומען אפילו אין דיא פינסטערסטע יאָהר־הונדערטע פון דעם מיטעל־אַלטער.

וויא דיא מעשה איז, — אַרום ניין־הונדערט, טויזענד יאָהר נאָך דעם פאַל פון רוים, אין דעם 14־טען און 15־טען יאָהר־הונדערט איז איטאַליען שוין ווידער געווען ענטוויקעלט גענוג אָפּצושעצען דיא שעהנהייט פון דיא אַלטע קונסט־ווערק, ליטעראַטור און וויסענשאַפט. זיא האָט אָנגעפאַנגען צו ענטוויקלען אַן אייגענע ליטעראַטור און אַן אייגענע קונסט. זיא האָט אויסגעאַרבייט אַ מערקווירדיגע אַרכיטעקטור, מערקווירדיגע מאַהלעריי און סקולפּטור. און איטאַליען איז ניט געווען דיא איינציגע. אַנדערע לענדער — שפּאַניען און פּאָרטוגאַל, פלאַנדערן (בעלגיום), האָלאַנד, פראַנקרייך, דייטשלאַנד—האָבען ביסלעך־ווייז מיט איהר מיט־מאַרשירט אויף דיעזען וועג פון דעם נייעם פּאָרטשריט. איטאַליען איז אָבער געווען דיא וועג־ווייזערין. וואַרום? טיילווייז וועיל נאָך אַלעמען איז זי דאָך דיא אַמאָליגע רוים. אָבער דאָס איז ניט אַלעס.

דער עיקר איז דער פאַקט, אַז צוליעב איהר לאַגע אין רעכטען מיטען פון דעם מיטעללענדישען ים האָט זיא, וויא מיר וועלען זעהן ווייטער, געהאַט דיא בעסטע געלעגענהייטען הויך צו ענטוויקלען איהר האַנדעל. זיא איז געוואָרען דיא פערמיטלערין צווישען אייראָפּאַ, אַפ־ריקאַ און אַזיען — דיא דריי וועלט־טיילען, וועלכע ליגען אַרום דעם מיטעללענדישען ים. איהר גרויסער מסחור האָט איהר געמאַכט רייך און שטאַרק און דורך דעם איז אויך געקומען איהר גייסטיגער וואוקס.

צום ביישפּיעל: איהרע האַנדעלס־שיפען האָבען זיך גענויטיגט אין לאַנד־קאַרטען און אין אַסטראָנאָמישע אויסרעכענונגען; אַזוי איז ביי איהר ענטוויקעלט געוואָרען דיא קונסט פון קאַרטאָ־גראַפּיע — פון מאַכען קאַרטען,*) און זיא האָט געהאַט דיא בעסטע אַסטראָנאָמען און געאָגראַפען.

אַ גרויסע בעדייטונג האָט אויך געהאַט, וואָס דיא איטאַליענישע שטאָדט רוים איז געוועזן דער צענטער פון דער קאַטוילישער וועלט. דיא קאַטוילישע קירכע האָט אין מיטעל־אַלטער געהעררשט איבער אַלע קאַטוילישע לענדער, ניט בלויז אַלס אַ רעליגיאָן נאָר אויך אַלס אַן אייזערנע רעגיערונג. דער פּאַפּסט פון רוים איז געוועזן דער העכסטער ריכטער פון אַלע דיזע לענדער, ניט נור אין רעליגיעזע פּראָצעסען, נור אויך אין פיעלע וועלטליכע „דין־תורות". ער האָט געזאַמעלט אונגע־הייערע מאַסען צינזען, אין פערשיעדענע פאָרמען, און דאָס אַלץ פלעגט פון דיא אַלע לענדער אריינשטראָמען אין רוים.

דיא נייע קונסט האָט געדיענט דיא גרויסע מאַגנאַטען פון דיא גלענצענדע שטעדט, אָבער נאָך מעהר איז זיא געווען אָנגעווענדעט אויף דער קירכע. דיא מערקווירדיגע אַרכיטעקטור האָט זיך אַם בעסטען אַרויסגעוויעזען אין בויען קלויסטערס, קאַטהעדראַלען. דיא גרעסטע מאַהלערס האָבען געמאָהלען איקאָנעס, „הייליגע" בילדער, ענטוועדער בעזונדער, אויף לייוועגט, אָדער אויף דיא פענסטער און דיא ווענט פון דיא קירכען. ווען מען בעטראַכט דיזע פּרעכטיגע טעמפּלען און וואונדערבאַרע געמעלעכצען אָבערפלעכליך, זיינען זיי דיא פרוכט פון רעליגיאָן. דער גלחים־קלאַסס האָט אָבער פון זיי געהאַט פיעל גרעסערע

*) שפּעטער וועלען מיר זעהן, אַז קאָלומבוס און זיין ברודער האָבען עמיגרירט פון איטאַליען נאָך פּאָרטוגאַל אַלס קאַרטען־מאַכער.

נוצען וויא גאָט. אַ ריעזיגער הערליך־געבויטער קלויסטער, מיט געהיימ־ניספולע הויכע געוועלבען און מיט טאַלאַנטפול געמאָלענע רעליגיעזע פיגורען, מאַכט אויף דעם אַבערגלויביגען אַ טיעפען איינדרוק; עס וואַרפט אויף איהם אַרויף אַן אימה און אַ צויבער. ער פיהלט זיך אַרומ־גערינגעלט מיט הימעל־סודות; ער איז דורכגעדרונגען מיט אַ „הייליגען" ציטער, און דיא גלהים קענען מיט איהם טאָן וואָס זיי ווילען. דיא קעניגע, דיא פירסטען און דיא רייכע סוחרים, פון זייער זייט, האָט זיך דיא הערשאַפט פון רעליגיאָן געלוינט ניט ווייניגער וויא דעם פּאַפּסט מיט זיין אַרמיי פון פערשיעדענע גלהים. דיא קירכע האָט דיא פּאָלקס־מאַסען פאַרבונדען דיא אויגען, און דאַן האָט זיא, צוזאַמען מיט דיא אַנדערע הערשענדע קלאַסען, אויסגעראַמט זייערע קעשענעס.

איטאַליען איז געוועזן דיא רייכסטע לאַנד, אַלזאָ האָט זיא אויך געהאַט מעהר געלט אויף קירכען און אויף רעליגיעזע בילדער. אויף דיעזען אָרט איז ביי איהר פריהער ווי אַנדערסוואו הויך אויסגעוואַקסען דיא ארכיטעקטור און די מאַהלעריי.

עס פערשטעהט זיך, דער קינסטלער וואָס האָט געבויט אַ פּרעכטיגע קירכע אָדער דער מאַהלער, וועלכער האָט געמאָלען „גאָט'ס מוטער", זיינען פאַר זייער אַרבייט בעגייסטערט געוואָרען — אַז ניט וואָלטען זיי ניט געקענט שאַפען קיין קונסט־ווערק. זיי זיינען בעגייסטערט געוואָ־רען, וויא פּאָעטען ווערען בעגייסטערט; צו זייער פּאָעזיע האָט אַרויס־געשטאַמט פון זייערע רעליגיעזע געפיהלע צו ניט — דאָס איז קיין נפקא מינא ניט. ריינע רעליגיעזע געפיהלע זיינען סיי ווי סיי פּאָעטישע געפיהלע. זיי שפּראָצען אַרויס פון איינבילדונגס־קראַפט; דער מענש שטעלט זיך פאָר אַ הימעל־וועלט; זיין פאַנטאַזיע טראָגט איהם אַוועק אין דיא געהיימניסע פון אַ גאָט מיט מלאכים, פון ערהאַבענע ניט־ערדישע וועזענס. ער טרוימט, דער רעליגיעזער מענש, און זיין טרוים, אויב ער איז ריין פון חשבונות, איז פּאָעזיע. אין אַזעלכע מינוטען פון פּאָעטיישע בעגייסטערונג, שאַפט אַ קינסטלער אַ וואונדערבאַרען בילד פון אַ יעזוס, — פון אַ מענשען מיט אַ געטליכען פּנים, דער מאַהלער אַליין קען זיין אַן אפּיקורוס און ער קען זיין אַ גלויביגער. עס איז קיין אונטערשיעד ניט.

דיא אַרכיטעקטאָרען און מאַהלער, וועלכע האָבען געבויט דיא קאַטהעדראַלען און געמאַכט די רעליגיעזע בילדער, האָבען געקענט זיין

אמת רעליגיעזע מענשען ; אָבער דער פאַקט פאַר זיך געגומען, אַז אין איטאַליען איז ענטוויקעלט געוואָרען דיא קונסט, — דיעזער פאַקט האָט הויפּטזעכליך געשטאַמט פון דעם, וואָס איטאַליען איז געווען אַ רייכע האַנדעלס־לאַנד און דער צענטער צו וועלכען עס האָבען גע־שטראָמט דעם פּאַפּסט'ס צינזען. דיא קונסט האָט זיך געלוינט פאַר דיא הערשענדע קלאַסען, אַלס אַ קוואַל פון עסטעטישען גענוס, און אַלס מיטעל צו האַלטען דיא מאַסען אין צוואַנג. ווען מיר זאָגען דאָס מיינען מיר ניט, אַז טאַקי יעדער פירסט, קויפמאַן און גלח איז געווען אַ צבוע'ק. ניין, פיעלע פון זיי זיינען מסתמא געווען עהר־ליכע, אויפריכטיגע מענשען, און אין דער קריסטליכער רעליגיאָן האָבען זיי כמעט אַלע געגלויבט מיט'ן גאַנצען הארצען, וואָרים אַ פריי־דיינקער איז דאַן איבערהויפּט געווען אַ גרויסע זעלטענהייט. דאָס האָט זיי אָבער ניט געשטערט צו פערשטעהן און, יעדענפאַלס, צו פיהלען, אַז דיא אינטערעסען פון הימעל און זייערע אייגענע ערדישע אינטע־רעסען געהען האַנט אין האַנט.

אָבער צו אַזוי, צו אַזוי — צוליעב דער קירכע אַזוי גוט ווי צוליעב דעם אויפגעלעבטען האַנדעל, איז אין דעם 14־טען און 15־טען יאָהר־הונדערט ענטוויקעלט געוואָרען דיא אייראָפּעאישע קונסט. און דאָס איז ניט דיא איינציגע גוטע זאַך, וואָס פון איהר איז ארויסגעקומען, — צו זיא האָט געמיינט גוטעס, צו שלעכטעס. וויא גרויס עס זאָל ניט זיין דער שאָדען, וואָס זיא האָט אָנגעטאָן ; וויא שוידערליך עס זאָלען ניט זיין דיא מערדערייען און דיא אַנדערע פערברעכענס, וואָס זיא איז בעגאַנגען, — ווילענדיג אָדער ניט־ווילענדיג איז זיא געווען איינע פון דיא קרעפטען, וואָס האָבען מיטגעהאָלפען דעם פּאָרטשריט, פונקט ווי זיא איז געווען איינע פון די טייפעלישע קרעפטען, וועלכע האָבען דעם פּאָרטשריט געשטיקט. עס איז געווען אַ צייט, אין דיא ערשטע קאַפּיט־לעך פון איהר לעבען, ווען זיא איז געווען אַ גרויסע מאָראַלע מאַכט. און אפילו שפּעטער, אין דעם פּעריאָד פון איהר פינסטערסטער און בלוט־טיגסטער הערשאַפט, האָבען אויך איהרע גלחים ניט זעלטען געדיענט דער וויסענשאַפט. אין מיטעל־אַלטער איז דער געבילדעטער קלאַסס הויפּטזעכליך בעשטאַנען פון דיא געבילדעטערע גלחים, הגם דיא מאַסע גייסטליכע האָט אַ לאַנגע צייט קוים געקענט שרייבען. זיי האָבען געשריעבען דיא ביכער איידער מען האָט ערפונדען דיא בוכדרוקעריי

(אין 1440) און זיי זיינען הויפּטזעכליך אויך געווען דיא לעזער. אמת זיי פלעגען אָפט אָבסקראַבען דיא טייערסטע אַלטע שריפטען — ליטעראַרישע אָדער וויסענשאַפטליכע — אום דעם זעלבען פּאַרמעט צו פערשרייבען מיט אַלערליי מעשות וועגען ניסים, אָדער מיט דיא פּלפּולים און „סתרי תורה" וועגען דעם ווילדעסטען אַבערגלויבען; אמת אויס זייערע אייגענע מאַטעריעלע אינטערעסען האָבען זיי מיט אַזיאַטישע רציחות פערפאָלגט דעם קלענסטען שפּור פון אַ פרייען געדאַנק און האָבען מיט אַלע כחות פערשפּרייט אַ גייסטיגען חושך. עס איז אָבער אויך אמת, אַז צו דער זעלבער צייט זיינען מאַנכע גלחים, וועדליג יענע דורות, געווען טיעף געלעהרטע מענשען, און האָבען ביי־געשטייערט צו דעם וואוקס פון קענטניס. אייניגע פון דיעזע גלחים זיי־נען געווען גרויסע דענקער, וויא טהאָמאַס אַקווינאַס, צום ביישפּיעל, וועלכער האָט געלעבט ביי דעם ענד פון דעם 13־טען יאָהר־הונדערט. זיי זיינען געווען בע׳הבן׳ט אין דיא פילאָזאָפישע און וויסענשאַפט־ליכע ווערק פון דעם אַלט־גריכישען פילאָזאָף אַריסטאָטעל. אַי אַריס־טאָטעל׳ס געדאַנקען האָבען וויעדערשפּראָכען דיא לעהרען פון דער קריסטליכער רעליגיאָן, האָט אַקווינאַס, צום ביישפּיעל, געזוכט דאָס צו פערענטפּערען מיט פערשיעדענע פּשט׳לעך; אָבער אויף דיעזען אַרט האָט ער אויך יעדענפאַלס געמאַכט אַ וועג פאַר ליכט.

אַ גרויסע בעדייטונג האָבען דיא גלחים אויך געהאַט דורך דעם, וואָס זיי האָבען אויפגעהאַלטען דיא שפּראַך פון דיא אַלטע רוימער — ליטיין. זיי האָבען דאָס געטאָן, ווייל ליטיין איז געווען דיא שפּראַך אויף וועלכע דיא תפלות זיינען געזאָגט געוואָרען, דיא שפּראַך אין וועלכע דיא ביבעל איז איבערזעצט פאַר דער קאַטוילישער וועלט, דיא שפּראַך, אויף וועלכע דער קריסטענטהום איז פון רוים פאַרשפּרייט געוואָרען איבער אַנדערע לענדער. יעדער קאַטוילישער גלח מוז קענען ליטיין. ליטיין איז אָבער אויך דער לשון, אויף וועלכען עס זיינען געשריעבען געוואָרען דיא ווערק פון דיא אַלטע רוימער, און קיין איבער־זעצונגען אויף לעבעדיגע לשונות זיינען נאָך ניט געווען, סיידען אויף אַראַביש; דיא גלחים האָבען אַלזאָ געקענט לעזען דיעזע ביכער. גרויסע מאַסען פון זיי זיינען אפילו געווען זעהר אונוויסענד, אָבער ליטיין האָבען זיי געמוזט קענען. אום זיי זאָלען גוט איינשטודירען דיעזע „הייליגע" שפּראַך, האָט דיא קירכע

מיט דער צייט גענומען גרינדען שוהלען, און אוניווערסיטעטען, וואו זיי האבען געלערענט דיא ליטעראַרישע ווערק פון דעם אַלטען רוים. קיין רעליגיעזע קריסטליכע ביכער האבען דיא גרויסע אַלט־רוימישע דיינקער ניט געשריעבען, איינפאַך ווייל אין זייער צייט האָט נאָך דער קריסטענטהום ניט עקזיסטירט, אָדער יעדענפאַלס ניט געוועזען פער־שפּרייט. זיי זיינען נאָך אַליין קיין קריסטען ניט געוועזן. לערנען ליטיין האָבען דיא גלחים דעריבער געמוזט אין וועלטליכע ליטייניש ביכער. און אויף דיעזען אַרט זיינען מעהרערע פון זיי בעקאַנט געוועזען מיט דער רוימישער ליטעראַטור, און געדיענט אַלס דיא היטער פון דער אַלטער וויסענשאַפט און פּאָעזיע.*)

דיא בוכדרוקעריי איז אויך ענטוויקעלט געוואָרען דורך דער קירכע: דיא ערשטע ביכער זיינען געוועזען רעליגיעזע ביכער, פּונקט וויא דיא שעהנסטע געביידעס און דיא וויכטיגסטע בילדער זיינען געוועזען רעלי־גיעזע. אָבער באַלד האָט מען אויך גענומען דרוקען וועלטליכע ווערק, — ליטעראַרישע און וויסענשאַפטליכע.

דיא ערשטע אוניווערסיטעטען זיינען אויך הויפּטזעכליך געוועזען פערבונדען מיט דער קירכע. אָבער אַ חוץ טהעאָלאָגיע, „גאָט־וויסענ־שאַפט“, האָט מען אין זיי געלערענט וועלטליכע וויסענשאַפטען.

דיא קירכע. וועלכע איז געוועזען דיא פינסטערסטע מאַכט, איז אַלזאָ יצוה״ר זעלבער צייט, דורך איהרע מאַטעריעלע אינטערעסען, אויך געוועזען

---

*) ליטיין איז אין מיטעלאַלטער איבערהויפּט געוועזען דיא שפּראַך פון דער אינטעליגענטער וועלט. בריעף פלעגען מייסטענס געשריעבען ווערען אויף דיער שפּראַך פון דעם אַלטען רוים; עס איז געוועזען אַזוי וויא לשון קודש ביי אונזערע אידען ביז נאָך גאָר ניט לאַנג צוריק, ווען אידיש פלעגען שרייבען בלויז ווייבער און מאַנסבילען עם־הארצים. דער וואָס איז נור געוועזען אַ שטיקעל יו״ע ספר, פלעגט שרייבען לשון קודש, צו גוט, צו שלעכט. אַזוי איז געוועזען מיט ליטיין אין מיטעל־אַלטער. דאָס געשריעבענע וואָרט איז געוועזען גערעכענט צו וויכטיג אום מען זאָל פאַר איהם ניצען דיא לשונות פון דעם וואָכעדיגען לעבען. אַלץ איז געשריעבען געוואָרען אין ליטיין. מיר וועלען דעריבער זעהען, אַז דיא בריעף, וועלכע קאָלומבוס האָט ערהאַלטען און וועלכע ער האָט אַליין געשריעבען, זיינען געוועזען אין דיעזען „לשון קודש“ פון דעם קריסטליכען מיטעל־אַלטער (און פון דער קאַטהאָלישער קירכע עד היום).

א קוואל פון פּאָרטיטריט אין קונסט און אין וויסענשאַפט. זיא האָט אליין געהאָלפען גראָבען איהר אייגענעם קבר.

דיא צייט, ווען אייראָפּאַ האָט ווידער אָנגעפאַנגען זיך צו אינטע־רעסירען מיט דער ליטעראַטור און קונסט פון דיא אַלטע גריכען און רוימער, האָט מען אַ נאָמען געגעבען ר ע נ י י ס א נ ס.

דער וואָרט בעדייטעט נייער געבורט, ווידער־געבורט. דאָס הייסט, אַז עס זיינען ווידער געבאָרען געוואָרען דיא לאַנג־טוידטע קונסט, ליטעראַטור און וויסענשאַפט, אַז זיי זיינען תחית המתים אויפ־געשטאַנען. דיא בעגייסטערונג פאַר דיא אַלטע רוימישע און גריכיישע שריפטען איז געוועזען אַזוי גרויס, אַז פיעלע מענשען האָבען אַרומגערייזט איבער דיא אַלטע קלויסטערס פון פערשיעדענע לענדער, לײדענשאַפט־ליך זוכענדיג דיעזע פערגעסענע ליטעראַרישע אוצרות. צו זיין א ק אָ ל ע ק ט אָ ר, אַ זאַמלער פון אַזעלכע שריפטען, איז געוואָרען דיא מאָדע ביי דיא רייכסטע אַריסטאָקראַטיע. אָט דיעזע אויפגעלעבטע בעגייסטערונג פאַר דיא ווערק פון רוים און גריכענלאַנד האָט מען הויפּטזעכליך געמיינט מיט דעם וואָרט „רענייסאַנס“.

אין אמת'ן אָבער האָט דער וואָרט אַ פיעל טיעפערען און ברייטע־רען פּשט. ניט בלויז דיא בילדונג און קונסט פון דיא אַלטע גריכען און רוימער האָט אויפגעלעבט. דאָס איז געוועזען בלויז איין ערשיינונג פון פיעלע, וועלכע האָבען אַרויסגעשפּראָצט פון נייע עקאָנאָמישע בעדינ־גונגען. עס האָט זיך גענומען ענטוויקלען אַ נייע קראַפט: דער שטאָדט־מאַן — דער ווערק־מייסטער, דער סוחר. עס איז אויסגעוואַקסען דער פערקעהר, דער האַנדעל. די שטאָדט און די נייע בעדינגונגען האָבען געשאַפען אַ נייעם גייסט. דיא גאַנצע מענשהייט איז אַזוי וויא ניי־געבאָרען געוואָרען. ווען מענשען לעבען אָבגעזונדערט, אין דערפער, קען דער גייסט זיך ניט צושפּרייטען. אַ הויכע ציוויליזאַציאָן איז אַ שטאָדט־קינד.

די רייכע ענטוויקעלטע איטאַליענישע האַנדעלס־שטעדט פון דעם 14־טען און 15־טען יאָהר־הונדערט האָבען זיך אַלזאָ בענוצט מיט דעם וואָס דיא אַלטע גריכען און רוימער האָבען אויפגעטאָן; זיי זיינען אָבער אין איינציגע זאַכען אַוועק ווייטער וויא זיי. זיי און אַנדערע לענדער פון יענער צייט האָבען אויפגעטאָן וויכטיגע נייעסען, פון וועלכע

דיא אַלטע חכמים האָט זיך אפילו ניט געטרוימט.

בוכדרוקעריי האָבען מיר שוין דערמאָנט. אויך האָט מען דאַן גענו־מען אַלגעמיין געברויכען דעם קאָמפּאַס.*) אויך זיינען דאַן ערפונדען גע־וואָרען ברילען, פולווער און אַ מיטעל צו שמעלצען אייזען און פון דעם אויסצוגיסען פערשיעדענע זאכען — א נייעס, וועלכע האָט געהאַט אַ גרויסע בעדייטונג. צו דעם רענייסאַנס פעריאָד געהערט אויך דיא מערקווירדיגע וויסענשאַפטליכע ענטדעקונג פון קאָפּערניק, וועלכער האָט בעוויזען אַז דיא ערד איז ניט מעהר ווי אַ פּלאַנעטע אין דער זונן־סיסטעם און אַז זיא בעוועגט זיך אַרום דער זונן צוזאַמען מיט אַנ־דערע פּלאַנעטען, מיט אַנדערע וועלטען. אַזוי וויא דיא ביבעל איז געבויט אויף דעם פריהערדיגען טעות, נעמליך, אַז דיא ערד איז דיא יחסן'טע פון דער גאַנצער שעפּפונג, אַז זי איז די גאַנצע וועלט און אַז אַרום איהר טאַנצען אַרום אַלע שטערען מיט דער זונן, ווערענד זיא אַליין שטעהט אויף אַן אָרט, — איז פון קאָפּערניק'ס ענטדעקונג פאַר דעם אַלטען רעליגיעזען אַבערגלויבען אַרויסגעקומען אַ טוידט־קלאַפּ; און מיט דער הילפע פון בוכדרוקעריי זיינען אַזעלכע געדאַנקען פאַרשפּרייט געוואָרען. דעם רענייסאַנס־פּעריאָד געהערט אויך די צייט פון געאָגראַפישע ענטדעקונגען, ווען איין פערטעל פון דעם ערד־קוגעל האָט זיך דערוואוסט כמעט פון דיא גאַנצע איבעריגע דריי פערטעל.

די צייט ווען אין ענגלאַנד האָט געלעבט שעקספּיער און אין בעלגיום איהרע גרויסע מאַהלער רובענס און רעמבראַנדט, איז אַ פּאָרט־זעצונג פון דעם רענייסאַנס.

מיט דעם וואָרט ר ע נ י י ס אַ נ ס מיינט מען אַלזאָ דעם גאַנצען פעריאָד, וועגען וועלכען מיר ריידען דאָ, ווען אייראָפּאַ האָט אויפגעוואַכט פון איהר לאַנגען שלאָף; ווען דיא מיטעללענדישע ציווי־ליזאַציאָן, דיא ציוויליזאַציאָן וואָס איז אויסגעאַרבייט געוואָרען אַרום דעם מיטעללענדישען ים, האָט וויעדער אָנגעפאַנגען צו פּראָגרעסירען, — אויף אַן ענערגישען און אַ נייעם אופן.

אין סך הכל איז די וועלט־געשיכטע אַלט אונגעפעהר פיער טוי־זענד יאָהר. קלאָהרע פּאָזיטיווע היסטאָריע פאַנגט זיך אָבער אָן אַ סך שפּעטער. דיא קלאָהרע דייטליכע וועלט־געשיכטע איז אַלט

*) זעה ביילאַגע.

ארום צוויי און א האלב טויזענד יאָהר; און דיעזע צייט ווערט אלזאָ צוטיילט אויף דיא פאָלגענדע דריי טייל:

1) א יאָהר טויזענד אלטע געשיכטע (ביי זעקס יאָהר־הונדערטע פאר קריסטוס'ן און ביי פיער נאָך איהם). דאן האָט דיא מיטעללענדישע ציוויליזאציאָן דערגרייכט א הויכע שטופע.

2) א יאָהר טויזענד מיטעלע געשיכטע. דאן איז פיעלעס פון דער מיטעללענדישער ציוויליזאציאָן פארשטיקט, און זיא מאכט ווייניג פאָרטשריט, הגם זיא ווערט ביסלעך־ווייז איינגעוואָר־צעלט אין דיא בארבארישע גערמאנען, וועלכע האָבען עררְאָבערט דיא רוימישע אימפעריע און פערשפּרייט זיך איבער נייע אייראָפּעאישע לענדער, וויא שוועדען, נאָרוועגען, דענמארק, און טיילווייז איבער פּוי־לען און רוסלאנד, צום ביישפּיעל.

3) פיער, פינף יאָהר־הונדערטע נייע געשיכטע. דיא ציווילי־זירטע וועלט קומט צו צו נייע וועלטען. דיא נייע עקאָנאָמישע בעדינ־גונגען וואקסען האסטיג און דיא מיטעללענדישע ציוויליזאציאָן פראָ־גרעסירט וואָס ווייטער אלץ שנעלער.

דער רענייסאנס פעריאָד איז אלזאָ דער איבערגאנגס־פּעריאָד פון דער מיטעלער געשיכטע צו דער נייער, — דער שוועל צווישען דער פארשטיקטער וועלט פון מיטעל־אלטער און דער שנעל־פּראָגרעסירענ־דער נייער וועלט.

דיא ענטדעקונג פון אמעריקא און פון א וועג ארום אפריקא צו אינדיען זיינען דיא צוויי וויכטיגסטע פאסירונגען אין דעם רענייסאנס־פּעריאָד. צוזאמען מיט זיי ביידע' זיינען פערבונדען דיא פאָרשונגס־רייזעס, וועלכע האָבען געפיהרט צו אנדערע געאָגראפישע ענטדעקונגען.

און דיעזע אלע רייזעס און ענטדעקונגען זיינען געמאכט געוואָרען ענטוועדער פון פּאָרטוגאל אָדער פון שפּאניען, וועלכע ליגען אין דעם מיטעללענדישען ים אָדער נאָהענט לעבען איהם.

מיר זעהען אלזאָ, אז ארום דיעזען ים זיינען פּאָרגעקומען דיא וויכטיגסטע פאסירונגען פון דער געשיכטע פון דער מענשהייט, דיא געשיכטע פון אונזער ציוויליזאציאָן, זינט זיא האָט זיך אָנגעפאנגען ביז דער נייער צייט. ווארום איז דאָס? פאר וואָס איז דאָס עפּעס, אז גראָד דיא פעלקער וואָס האָבען געוואוינט ארום דיעזען ים האָבען

געשפּיעלט דיא גרעסטע ראָלע און האָבען פאַרשפּרייט זייער מאַכט אָדער איינפלוס איבער דער גאַנצער וועלט?

איינע פון דיא וויכטיגע אורזאכען דערפון קען דער לעזער זעהן, ווען ער וועט נור בעטראַכטען דעם מיטעללענדישען ים גופא אויף אונזער לאַנדקאַרטע. די ברעגעס אַרום איהם גייען ניט גלייך אָדער גלאַט, נור זיי זיינען שטאַרק אויסגעשניטען, אַזוי וויא אויס־געגעסען. אין פיעלע פלעצער גיסט זיך דאָס וואַסער אַריין ווייט אין אין דער יבשה.

אין אַזעלכע פלעצער איז די לאַנד אָפט אַ האַלב־אינזעל, דאָס הייסט זיא איז כמעט פון אַלע זייטען אַרומגערינגעלט מיט וואַסער. גריכענ־לאַנד איז אַזוי צושניטען פון וואַסער, אַז זיא ווייזט אויס וויא אַ האַנט, וואָס איז כמעט אָבגעשניטען אַביסעל העכער פון דיא פינגער. איטאַליען זעהט אויס ווי אַ צודרייטער שטיוועל. (זעה „לאַנד און וואַסער" אין דער ביילאַגע).

דער רעזולטאַט איז אַז שיפען קענען צוקומען צו פיעלע פלעצער פון דיא לענדער וואָס ליעגען דאָרט. נעהמט, צום ביישפּיעל, איטאַ־ליען. דער „שטיוועל" איז אַ שמאָלער, און כמעט אַרום און אַרום איז ער אַרומגערינגעלט מיט וואַסער; עס איז ניטאָ אין איהם קיין איין פונקט וואָס זאָל זיין זעהר ווייט פון ים, און אין פיעלע פלעצער ליעגט ער איינפאַך ביי'ן סאַמע וואַסער. נאָך שטאַרקער אויסגעגעסען פון וואַסער איז גריעכענלאַנד. צו איהר קען מען אויך אין פיעלע פלעצער צוקומען מיט שיפען.

ווען מענשען וואוינען אין אַ לאַנד, צו וועלכע עס איז לייכט צו־צוקומען אין איהרע פערשיעדענע טיילען, איז זיי לייכט צו האָבען פאַרקעהר צווישען זיך און מיט אַנדערע לענדער. און דיא מעגליכקייט צו האָבען פערקעהר איז דער פונדאַמענט פון ציוויליזאַציאָן. וויא עס איז שוין אויבען בעמערקט געוואָרען, ווען מענשען לעבען אָבגעזונדערט איינע פון דיא אַנדערע איז זייער וואוקס פערהאַלטען, זיינען זיי פער־ווילדעט. בלויז דורך שייכות פון מענשען צווישען זיך ווערען זיי ענטוויקעלט.

גריכענלאַנד און איטאַליען האָבען אויסגעאַרבייט אַ הויכע שטופע פון בילדונג, און האָבען פערשפּרייט זייער מאַכט. רוסלאַנד, צום ביי־שפּיעל, וועלכע ציהט זיך אויף אַ גרויסע שטרעקע פון אַלע זייטען,

אזוי אַז דאָס רוב איז זיא ווייט פון ים, רוסלאַנד איז ליינגער פון אַלע אייראָפּעאישע לענדער געבליבען פערזונקען אין פינסטערניס. זיא איז געווען אָבגעשניטען פון דער ציוויליזירטער וועלט. עס איז צו איהר שווער געווען צוצוקומען. ווען פעטער דער גרויסער האָט געבויט פעטערסבורג, אויף דעם באַלטישען ים, האָט ער געזאָגט אַז ער האָט דורך אַ פענסטער אין דער ציוויליזירטער וועלט אַריין.

ווען איהר וועט אַ קוק טאָן אויף דיא קאַרטע פון אַזיען, וועט איהר זעהן, אַז ארום אינדיען, כינא און דיא לענדער וואָס ליגען צווישען זיי איז זיא אויסגעשניטען פון דיא ארומיגע וואַסערען; און דיעזע לענדער האָבען טאַקי ביי זיך ענטוויקעלט קולטור אין אַ צייט, ווען דיא אַזיאַטישע לענדער וואָס ליגען ווייט פון ים, זיינען געווען אין אַ ווילדען צושטאַנד. אַפריקאַ איז ווייניג אויסגעשניטען. זיא האָט אַ ברייטען שטח פון יבשה, וועלכער איז זעהר ווייט פון ים, און אַפריקאַ איז נאָך היינט מייסטענס האַלב־ווילד. אייראָפּאַ איז איבערהויפּט אַם מעהרסטען אויסגעשניטען, און זיא איז דיא ציוויליזירטעסטע און מעכטיגסטע וועלט־טייל. עגיפּטען ליגט אין אַפריקאַ, אָבער נאָהענט צום ים (דער רויטער ים פון מזרח און דער מיטעללענדישער פון צפון), איז זיא נאָך גאָר פאַרצייטען געווען הויך ציוויליזירט. נאָרד אַמעריקאַ איז פיעל מעהר אויסגעשניטען וויא זיד־אַמעריקאַ, איז זיא אויך פיעל מעהר בעפעלקערט, רייכער און ציוויליזירטער.

אויף'ן ברעג ים, וואו עס געפינט זיך אַ גוטער האַפען, האָט מען אימער געבויט שטעדט, און פיעלע פון דיעזע שטעדט האָבען פאַרנומען אַ פּלאַץ צווישען דיא וויכטיגסטע אין דער וועלט.

אַזוי וויא דער מיטעללענדישער ים אין אַלגעמיין שניידט שטאַרק אויס דיא אַרומיגע לענדער, האָט ער געדיענט אַלס אַ גוטער פערקעהרס־מיטעל צווישען זיי; דעריבער זיינען זיי געווען אין מעהר שייכות צווישען זיך און דורך דעם איז אין זיי אויסגעאַרבייט געוואָרען ציוויליזאַציאָן פריהער וויא אַנדערסוואו אין אייראָפּאַ.

בעטראַכט וויעדער דעם מיטעללענדישען ים אויף דער לאַנד־קאַרטע. ער איז אַזוי אַריינגעגאָסען אין דער יבשה, אַז ער ווייזט אויס וויא אַ גרויסע אָזערע, — כמעט פון אַלע זייטען אַרומגערינגעלט מיט לאַנד. פון איין זייט האָט ער אַרום זיך אייראָפּאַ, פון דער אַנדערער זייט אַפריקאַ און פון דריטען זייט אַזיען — אַלע דריי וועלט־טיילען,

פון וועלכע עס בעשטעהט דיא אַלטע וועלט, דאָס הייסט דער קאָנטינענט פון וועלכע ציוויליזירטע מענשען האָבען געוואוסט, (הגם ווייט ניט אין גאַנצען), פאר קאָלומבוס׳עס ענטדעקונג. מיט אַנדערע ווערטער, ער געפינט זיך אין מיטען לאַנד. (פון דעם שטאַמט דאָס זיין נאָמען).

מיר זאָגען אַז דער מיטעללענדישער ים זעהט אויס וויא אַ גרויסע אָזערע — ווייל ער איז כמעט אין גאַנצען אַרומגערינגעלט פון לאַנד. דיעזען „כמעט“ האָבען מיר צו פערדאַנקען אַ שמאָלינקען פּאַסיקעל וואַסער, וועלכער געפינט זיך צווישען שפּאַניען און מאָראָקאָ (נאָרד אַפריקאַ) — אַ פּאַסיקעל, וועלכער האַלט בלויז ניין ענגלישע מייל (אונגעפעהר 12 ווייאָרסט) אין דער ברייט. ווען מען זאָל פערשיטען דיעזע שמאָלע שטיקעל, וואָלט דער ים געווען אַן אמת׳ע אָזערע; ער וואָלט געווען אַבסאָלוט אַרומגערינגעלט מיט יבשה. אַזאַ ענגער וואַסער־דורכגאַנג הייסט אין געאָגראַפיע מעער־איינג אָדער „שטראַסע“, פארשיעדענע מעער־איינגע האָבען פערשיעדענע נעמען. דיעזער הייסט גיבראַלטארישער מעער־איינג אָדער גיבראַלטאַר־שטראַססע.

דורך איהם איז דער מיטעללענדישער ים בעהעפט מיט דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן. מיט אַנדערע ווערטער, דער גיבראַלטאַרישער מעער־איינג איז דיא טהיר פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן צום מיטעללענדישען ים. דיעזע טהיר בעלאַנגט היינט צו ענגלאַנד, וועלכע האָט דאָרטען אַ שטאָדט גיבראַלטאר. דאָס איז אַלעס, וואָס זיא האָט דאָרטען. וויטער בעלאַנגט דיא לאַנד פון איין זייט מעער־איינג צו שפּאַניען און פון אַנדערען זייט צו מאָראָקאָ. אָבער מיט דיעזען גיבראַלטאַר קאָנטראָלירט זיא דעם אַריינגאַנג צום מיטעללענדישען ים.

שפּאַניען ליגט פון איין זייט אין מיטעללענדישען ים און פון אַנדערען זייט אין דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן; און פּאָרטוגאַל ליגט אין גאַנצען ביי׳ן אַטלאַנטישען אָקעאַן. דאָס אַלעס דאַרף מען האָבען אין זינען, ווייל פון דיעזע צוויי לענדער, לעבען דעם גיבראַלטאַרישען מעער־איינג זיינען געמאַכט געוואָרען אַלע ענטדעקונגס־רייזעס, וועגען וועלכע מיר וועלען דערציילען אין דיעזען בוך.

II.

דער לעצטער פון דיא פינסטערע יאהר־הונדערטע.

דיא פּאָנסטשינא־סיסטעם. — דיא פעאָדאַלע כיסטעם. — פון וואַנען האָבען זיך גענומען דיא שטעדט? — פון וואַנען האָבען זיך גענומען שטאָדט־בעל־מלאכות? — בירגער אָדער בורזשואַ. — דיא קרייץ־ציגע. — מענשען האָבען פון זיי מעהר נוץ וויא גאָט. — דער וואוקס פון פער־קעהר, פון האַנדעל, און פון דעם שטאָדט־מאַן. — אראבער און מורי־נען. — דיא אידען. — וויא אזוי פיעלע פון זיי זיינען געוואָרען פּראָצענטניקעס. — זייער ראָלע ביי דעם איבערגאַנג פון צאָהלען מיט פּראָדוקטען צו צאָהלען מיט געלט. — זייערע פינסטערסטע דריי יאָהר־הונדערטע.

דעם 15־טען יאָהר־הונדערט, דעם יאָהר־הונדערט אין וועלכען דיא ענטדעקונג פון אמעריקא איז נויטיג געוואָרען, מעגליך געוואָרען און האָט שטאַטגעפונען, רופט מען „דער לעצטער פון דיא פינסטערע יאָהר־הונדערטע“. מיט איהם ענדיגען זיי זיך, און עס הויבט זיך אָן אַ נייע צייט. דיא ענדערונג איז אָבער ניט קיין פּלוצלינגע. זיא איז פאָרגע־קומען שטופּענ־ווייז, לאַנגזאַם. זיא האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ סך פריהער וויא אין דעם 15־טען יאָהרהונדערט. ניט דאָ איז דער פּלאַץ איהר אין גאַנצען דורך־צו־סליעדעווען; אַן אַלגעמיינער בעגריעף אָבער וועגען דעם אַרט, אויף וועלכען זיא איז געקומען, און וועגען דעם זאָרט אורזאַכען וואָס האָבען דערביי אַ הויפּט־ראָלע געשפּיעלט — דאָס וועט אונז ניצליך זיין אום קלאָהר צו פאַרשטעהן וויא אַזוי עס איז אַרויסגעקומען דיא ענטדעקונג פון אַמעריקאַ.

מיר האָבען גערעדט וועגען דיא צוויי הערשענדע קלאַססען — דיא פּריצים און דיא גלחים. ווען מיר ברויכען דעם אויסדרוק וועגען דיא גלחים מיינען מיר ניט, אַז זיי האָבען געהערשט בלויז אויף אַ גייסטיגען אופן, מיט זייער איינפלוס. זיי האָבען צוגענומען ביי דיא אַרבייטענדע מאַסען דיא פרוכט פון זייער פּראַצע כמעט וויא דיא פּריצים און אפשר ניט וויינעגער וויא זיי. ערשטענס זיינען זיי אויף

געווען גרויסע גוט־בעזיצער. צו בעזונדערע גייסטליכע און צו דיא קלויסטערס מיט זייערע מאַסען מאָנאַכען האָבען געהערט אונגעהייער גרויסע גיטער, אונגעהייערע שטרעקעס לאַנד. דאָס איז אַ חוץ דיא ריעזיגע סומען וואָס זיי און דער פּאַפּסט בעזונדער פּלעגען קאָלעקטירען אַלס מעשר אָדער אַלערליי אַנדערע צינזען.

דיא אַרבייט איז געטאָן געוואָרען פון דיא מיליאָנען בויערען, און דיזע האָרעווענדע מיליאָנען האָבען געשפּייזט און געהאַלטען אין כל טוב דיא אַדעליגע פון איין זייט און דיא גייסטליכע פון דער אַנדערער זייט.

מיר ווייסען שוין אַז נאָך דעם חורבן פון רוים זיינען פּאַרלאָזען געוואָרען דיא שטעדט, און אַ לאַנגע צייט זיינען געווען בלויז געציילטע שטעדט. מיט וויניגע אויסנאַהמען האָבען מענשען געוואוינט אויפ'ן ישוב — יעדע גרופּע בויערען אַרום איהר פּריץ אָדער קלויסטער. דאָס זיינען געווען דיא פינסטערסטע פון דיא פינסטערע יאָהר־הונדערטע.

דער בויער איז געווען אַ לייב־אייגענער, אַ פּאַנסטשינאַ־מענש. דאָס הייסט, ער איז געווען צוגעבונדען צו דעם אָדער יענעם מאַיאָנטיק, און ער פלעגט איבערגיין צו אַ נייעם גוט־בעזיצער צוזאַמען מיט דער ערד. ער האָט זיין האַרר געצאָלט שווערע צינזען מיט אַרבייט אָדער פּראָדוקטען, געדיענט איהם, געליטען פון איהם אויף פערשיעדענע אַנדערע אַרטען, ווי אַ שקלאַף, הגם האַנדלען מיט אַזעלכע בויערען בעזונדער, ווי מען האַנדעלט מיט שקלאַפען, האָט דער פּריץ ניט געקענט. אַלסביישפּיעל אויף די לאַגע פון דעם לייב־אייגענעם איז גענוג אָנצואווייזען אויף דעם געזעץ, אַז אויף דער חתונה־נאַכט בעלאַנגט דעם בויער'ס טאָכטער צום פּריץ, סיידען אין יענעם פלאַץ איז שוין געווען אַ מנהג, אַז זיא מעג זיך אָבקויפען מיט געלד. קורץ, דיא פּאַנסטשינאַ סיסטעם וועלכע האָט אין רוסלאַנד אָנגעהאַלטען ביז 1861, איז אין מיטעל־אַלטער געווען פערשפּרייט כמעט איבער גאַנץ אייראָפּאַ.

דער פּריץ איז אין זיין מאַיאָנטיק געווען אַזוי וויא אַ קיסר; און גרויסע מעכטיגע פּריצים, פירסטען, גראַפען, לאָרדען א. ז. וו. האָבען זיך ווירקליך געפיהרט וויא קעניגע; זיי האָבען געהאַט אַרמייען און פלעגען אונטערנעהמען מלחמות, הגם זיי זיינען געווען אַבהייגניג פון דעם קעניג פון לאַנד. דיא קעניגע זיינען אָבער דאַן אָפט געווען ניט

מעהר וויא גרויסע פּריצים, און אַ קעניגרייך איז געווען אַ מין גרויסער מאַיאָנטיק, צוטיילט אויף קלענערע מאַיאָנטקעס מיט קלענערע פּריצים. שפּאַניען, צום ביישפּיעל, וועגען וועלכע אונז וועט אויסקומען פיעל צו ריידען, וויל פון דאָרטען האָט קאָלומבוס געמאַכט זיין גרויסע ענטדעקונג, איז געווען צושניטען אויף פיעלע קליינע קעניגרייכלעך, וועלכע זיינען דערנאָך צוזאַמענגעשמאָלצען געוואָרען. די נאַציאָנען, וויא מיר זיינען היינט געוואוינט אויף זיי צו קוקען, זיינען ערשט פער־פעסטיגט געוואָרען אין דעם רענייסאַנס־פּעריאָד, און נאָך שפּעטער.

דאָס אַלעס האָט אַ שייכות צו דער פ ע אָ ד אַ ל ע ר ס י ס ט ע ם, וועלכע איז איינגעפיהרט געוואָרען אין דעם אָנפאַנג פון מיטעל־אַלטער. בקיצור ריידענדיג, איז דיעזע סיסטעם בעשטאַנען אין פאָל־גענדען: אַזוי וויא דאַן איז געווען אַ צייט פון מלחמות, און יעדע קעניגרייך אָדער מאַיאָנטיק האָט צו יעדער צייט געקענט ערוואַרטען אַן אַטאַקע פון אַ פיינדליכע אַרמיי אָדער פון אַ שייקע רויבער, פלעגען דיא גרעסערע גוט־בעזיצער אָפּט אַ שטיק פון זייער לאַנד צוטיילען צווישען קלענערע פּריצים מיט דער בעדינגונג, אַז יענע זאָלען מיט זיי מיטקעמפּפען, ווען מען וועט דאַרפען. דיעזע קלענערע אַדעליגע האָבען געהייסען ו ו אַ ס אַ ל ע ן, און דער, פון וועמען זיי האָבען בעקומען זייער לאַנד, איז געווען זייער פ ע אָ ד אַ־ ל ע ר ה אַ ר ר. אַ מאָל פלעגט זיך דעם וואַסאַל לוינען אַ טייל פון זיין לאַנד ווידער צו צוטיילען, אום אויך צו האָבען וואַסאַלען. דער קעניג איז אַלזאָ געווען אַ פעאָדאַלער הארר, און דיא גרויסע פּריצים—זיינע וואַסאַלען. קעניגע פון קליינע לענדער, ווידער, האָבען ניט זעלטען געשפּיעלט דיא ראָלע פון וואַסאַלען ביי גרעסערע קעניגע.

דיא בויערען גופא זיינען אייגענטליך פריהער פערשקלאַפּט גע־וואָרען ביי דיא פּריצים אויף דעם זעלבען אופן, וויא דיא קלענערע פּריצים זיינען געוואָרען אונטערטהעניג ביי דיא גרעסערע. אין דיא גאָר אַלטע צייטען פון דעם מיטעל־אַלטער האָבען איבער אייראָפּא אַרומגעלויערט מאַססען אַלערליי רויבער־מחנות, אייראָפּעאישע און אַזיאַטישע. זיי האָבען געקענט צו יעדער צייט בעפאַלען און פאַר־ניכטען אַלץ וואָס זיי האָבען געפונען; אַוועקרויבען דיא פיה, דיא תבואה, שענדען דיא פרויען. מען האָט געלעבט אין אַ שטענדיגער געפאַהר; דער ערד־אַרבייטער איז ניט געווען זיכער מיט זיין האָב און

גוטס און מיט זיין לעבען. אום צו קענען זיך בעשעפטיגען מיט זיין ארבייט און צו דער זעלבער צייט האָבען ווער עס זאָל בעשיצען איהם מיט זיין אייגענטהום, פלעגט ער זיך איבערגעבען אונטער דעם שוץ פון דעם וואָס האָט זיך צוזאַמען מיט זיין כוויטע ספּעציעל בעשעפטיגט מיט׳ן קאַמפּף, מיט מלחמות. דערפאַר פלעגט ער זיך פאַרפּליכטען פאַר יענעם צו אַרבייטען אַזוי פיעל און אַזוי פיעל טעג אין יאָהר, אָדער איהם צו געבען אַזוי פיעל און אַזוי פיעל פּראָדוקטען. דיעזער קאַמפּפס־מאַן אָדער מיליטער־מענש איז דאָס דער פּריץ. און אַזוי האָט זיך דאָס מיט דער צייט ענטוויקעלט (וויא אַזוי איז ניט דאָ דער פּלאַץ צו ערקלעהרען), אַז דער ערד־אַרבייטער איז ביי איהם געוואָרען א לייב־אייגענער, און איז צוגעבונדען געוואָרען צו דער ערד.

דער שלאָס פון א גרויסען פּריץ איז אין מיטעל־אַלטער געווען אי א פּאַלאַץ אי א פעסטונג. ער איז געווען זעהר שטאַרק געבויט, מיט אונגעהייער דיקע ווענט, אַרומגערינגעלט מיט א טיעפען גראָבען, וועלכען מען האָט געקענט אָנפילען מיט וואַסער, און ער איז איבער־הויפּט געווען אַזוי צוגעריכט, אַז ער זאָל אימער זיין געגרייט זיך צו פערטיידיגען געגען דעם אָנפאַל פון א שונא. אמאָל איז דיעזער שונא געווען דער קעניג אַליין. דאָס זעלבע איז אָפט געווען מיט א קלויסטער, אין וועלכען מען האָט זיך אויך ניט זעלטען פערפעסטיגט געגען דעם אנגריף פון א פיינד.

געלט האָט מען געברויכט זעהר ווייניג. דער בויער האָט געדיענט מיט זיין אַרבייט און געצאָלט מיט פּראָדוקטען. דיא צינזען וואָס דער פּאַפּסט האָט געזאַמעלט איז מייסטענס געווען מיט תבואה, פּרוכט א. ז. וו., וועלכע פלעגט אויסגעביטען ווערען אויף געלט, דורך ספּע־ציעלע אַגענטען. דער פּריץ האָט כמעט אַלץ בעקומען ביי זיך אויף׳ן מאַיאָנטיק. ער האָט געהאַט אַלערליי בעלי־מלאכות, וואָס פלעגען איהם מיט אַלץ בעזאָרגען. בלויז ווייניג זאַכען פלעגט ער בעציהען פון דרויסען.

פּריצים, גלחים און בויערען; דער שלאָס פון דעם אַדעליגען, און דיא צרה׳דיגע כאַלופּקעס פון זייערע פּאַנסט׳שינא בויערען, דיא קלויס־טערס און זייערע בויערען — דאָס איז דער עיקר בילד פון מיטעל־אַלטער.

מיט דער צייט האָט אָבער אויף'ן בילד גענומען אַרויסשוועבען א נייער עלעמענט, אַ נייער קלאַסס.

מיר האָבען שוין געזעהן, אַז עס האָבען זיך געבילדעט נייע שטעדט אָדער עס זיינען בענייעט געוואָרען דיא אַלטע. דאָס פלעגט פאַסירען דורך פערשיעדענע אורזאַכען. צום ביישפיעל: אַזוי וויא עס זיינען געווען אָפטע מלחמות, אַטאַקעס, צוזאַמענשטויסען, און מען איז שטענדיג געווען אין געפאַהר, האָבען דיא איינוואוינער פון אַ געוויסען געגענד געבויט אַ וואַנט אום זיך צו קענען בעשיצען אין פאַל פון אַן אַטאַקע. הינטער אַזאַ וואַנט האָבען זיך מיט דער צייט צוזאַמענגעקליבען פערשיעדענע מענשען, וועלכע זיינען דאָרט געבליבען וואוינען. און ווירקליך, יעדע שטאָדט פון מיטעל־אַלטער איז געווען אַרומגערינגעלט מיט אַ וואַנט. אַ מאָל פלעגט אַ שטאָדט אויסוואַקסען אויף דעם אָרט, וואו עטליכע אַרומיגע מאַיאָנטקעס פלעגען זיך צונויפקומען בייטען זייער סחורה — אויפ'ן מאַרק.

שטעדט זיינען אויך אויסגעוואַקסען אַרום דיא וואוינונגס־פלעצער פון קעניגע אָדער הויפט־גלחים, וואו עס פלעגען זיך צוזאַמענקומען אַרמיי־מענשען, בעאַמטע, און אין געוויסע צייטען פלעגט זיך אָנפאָהרען אַ גרויסער עולם, — צום ביישפיעל, ווען דיא ריכטער זיינען געזעסען, אָדער אויף יום טובים. אויף דיעזען אַרט — ערקלעהרט קאַוטסקי — איז דאָרטען ביסלעך־ווייז ענטוויקעלט געוואָרען אַ בעדירפנים אין אַ וואַנט; וואָרים אין אַזעלכע פלעצער פלעגען זיך פערזאַמלען סוחרים (דערביי בעמערקט ער אַז אין דייטשלאַנד זיינען צוערשט אַלע סוחרים געווען ענטוועדער איטאַליענער אָדער אידען); עס פלעגט אויסוואַקסען אַ וויכטיגער מאַרק, און דאָס פלעגט ערוועקען דיא זשעדנעקייט פון אַלערליי רויבער־באַנדעס. דיא וואַנט פלעגט מען דאָ אַלזאָ בויען אום זיך צו בעשיצען פון דיעזע רויבער, און דאַן פלעגט דער בעשיצטער פלאַץ און זיין מאַרק שוין ציהען צו זיך נייע מענשען.

צווישען דיא, וואָס פלעגען האָבען חשק זיך צו בעזעצען אין שטאָדט, זיינען געווען דיא בעלי מלאכות פון דיא פריצישע מאַיאָנטקעס. איניגע פון זיי פלעגען איינפאַך אַנטלויפען אַהער, און נאָך דעם וויא זיי זיינען דאָ אָבגעווען אַ יאָהר, האָבען זיי זיך שוין גערעכענט פאַר פרייע מענשען. ווען עס האָט אָנגעהויבען מעהר אַריינצוגעהן אין געברויך געלט, און דיא פריצים האָבען זיך גענויטיגט אין

מזומן, האָבען פּיעלע פון זייערע בעל מלאכות זיך אויסגעקויפט.

אויף דיא מאַיאָנטקעס גופא זיינען שוין לאנג געוועזן געווען געוואָהנהייט בעל מלאכות וואָס האָבען זייער ארבייט געטאָן ניט נור פאר זייערע פּריצים נור אויך פאר קונדען — פאר קלענערע פּריצים אָדער פאר דיא בויערן. ווען דער פּריץ האָט ניט געדאַרפט האָבען דעם שניידער'ס גאַנצע צייט, צום ביישפּיעל, פלעגט ער איהם ערלויבען צו נעהמען בעשטע־לונגען ביי אַנדערע אויך. געברויכען אַ גוטען שניידער ביי אַל־געמיינע ארבייט אויפ'ן מאַיאָנטעק וואָלט סיי־וויא־סיי קיין זינן ניט געהאַט. דער פּריץ פלעגט אַלזאָ זיין שניידער לאָזען פארדיענען „אָן א זייט", און דערפאַר פלעגט דער שניידער זיין הארר בעפרידיגען מיט געלט אָדער אויף אַן אַנדער שטייגער. ווען עס האָט זיך אין יענעם געגענד געבילדעט אַ שטאָדט, פלעגען אַזעלכע שניידער, שוסטער אָדער אַנדערע האַנד־ווערקער אַלזאָ ענטוועדער זיך אויסקויפען ביי זייערע פּריצים, און זיך בעזעצען אין שטאָדט, אָדער אַנטלויפען אהין, אָדער— נאָך עפּטער — אָפּמאַכען מיט'ן פּריץ, אַז זיי וועלען איהם זיינע צינזען צאָלען פון שטאָדט.

אַזוי שטעלט קאָוטסקי פאָר: ערשטענס, וויא אַזוי עס איז איינ־געפיהרט געוואָרען דיא מאָדע פון ארבייטען אויף בעשטעללונגען; ניט פאר דעם פּריצישען הויף, צו וועלכען דער בעל מלאכה האָט געהערט, נור פאר קונדען, „קאָסטימער"; און, צווייטענס, וויא אַזוי דיא בעל מלאכות זיינען ביסלעך־ווייז אריבער פון דיא פּריצישע הויפען אין דיא שטעדט אריין.

אין שטאָדט פלעגען אויך אַריבערגעהן אייניגע אַנדערע דאָרפס־לייט. וואָס מעהר עס איז אריין אין געברויך געלט, אַלץ מעהר בויערען האָבען זיך אָבגעקויפט. דער פּריץ נויטיגט זיך צום ביי־שפּיעל אַזוי אין מזומן, אַז אָנשטאָט צו נעהמען ביי זיינע בויערען צינזען מיט ארבייט אָדער מיט פּראָדוקטען, נעמט ער דאָס ביי זיי מיט געלט. אום צו קריגען דאָס געלט, פיהרט דער בויער זיינע פּראָ־דוקטען אין שטאָדט אויפ'ן מאַרק; און אַזוי ווערט ער ניט זעלטען אַליין פעראינטערעסירט אין אַ שטאָדט־בעשעפטיגונג און בלייבט דאָר־טען, ענטוועדער צאָלענדיג זיינע צינזען פון דאָרטען, אָדער אין גאַנ־צען בעפרייענדיג זיך מיט אַ גרעסערע סומע — „אָגולנע".

צווישען דיא שטאָדט־לייט און דיא פּריצים איז פאָרגעקומען אַ

שטענדיגער קאַמפּף. דיא ערשטע פלעגען שטרעבען צו אַלץ מעהר פרייהייט, צו אַלץ מעהר זעלבסט־שטענדיגקייט און מאַכט, ווערענד דיא לעצטע פלעגען זיי אַלץ ווען בעהאַנדלען אַלס זייערע אונטער־טהעניגע פּאַנסטשינע מענשען.

איידער מיר געהען ווייטער לאָמיר בעמערקען, אז דיא שטאָדט־לייט האָבען געהייסען אויף דייטש „בירגער", פון דעם וואָרט „בורג" — א פעסטונג, א שטאָדט־וואַנט; אויף ענגליש הייסט עס „בוירגהער"; אויף פראַנצויזיש — „בורזשואַ"; אויף רוסיש — „מיעס־טשאַנין". דער וואָרט בורזשואַ הייסט אַלזאָ אייגענטליך א שטאָדט־מאַן. פון דיעזען שטאָדט־מאַן איז אָבער שפּעטער ענטוויקעלט געוואָרען דער היינטיגער קאַפּיטאַליסט.

און איצט לאָמיר גיין ווייטער: דיא בירגער, — דיא שטאָדט בעל מלאכות און דיא שטאָדט־הענדלער — פלעגען זיך פעראייניגען צו פערטיידיגען זייערע אינטערעסען געגען דיא אינטערעסען פון דיא פּריצים, וויא אויך אַנדערע אינטערעסען, וואָס זיי האָבען געהאַט גע־מיינשאַפטליך. פון דיעזע פעראייניגונגען זיינען אַרויסגעקומען „צעכען", „גילדיעס", וועלכע פלעגען אַלץ שטריינג בעשטימען, אום איינער זאָל דעם אַנדערען ניט שטערען. אויף דיא פּרייזען איז געווען א טאַקסע, דער קויפער זאָל ניט איבערצאָלען — אום פון דער שטאָדט זאָל ניט אָבגעטריבען ווערען „לייזונג". דער מייסטער און דער סוחר איז געווען אַרומגעצאַמט מיט אַלערליי רעגעלען און בעשריינקונגען אין דיא אינטערעסען פון זיינע קאָנקורענטען. און כל זמן דיא אינדוסטריע איז נאָך געווען קליין האָט דאָס ניט געשטערט. שפּעטער אָבער, ווען זיא איז זיך פונאַנדערגעוואַקסען, זיינען דיעזע בעשריינקונגען און אַרומ־צאַמונגען איינג געוואָרען.

צו דיא בויערען וואָס פלעגען צאָלען זייערע פּריצים דאַרף מען צולייגען דיא מענשען, וואָס פלעגען געהן עולה רגל זיין אויף הייליגע פלעצער און פלעגען אויף'ן וועג פערבלייבען אין א שטעדטעל. אויך פלעגען אַמאָל פערבלייבען סוחרים פון פרעמדע לענדער. אייניגע שטעדט זיינען געווען ערי מקלט — אין זיי האָבען געמעגט אַנטרונען ווערען געוויסע פערברעכער. ווייטער: אויפ'ן פּלאַץ פון די אַמאָליגע רוימישע שטעדט איז אימער פערבליבען א געוויסער שטאָדט־עלע־מענט, וואָס איז געווען פריי פון פּאַנסטשינא. קורץ — עס האָט זיך צוזאַ־

מענגעשטעלט, אויף פערשיעדענע אופנים, אַ שטאָדט־בעפעלקערונג, מיט ספּעציעלע שטאָדט־אינטערעסען — דיא אינטערעסען פון אינ־דוסטריע און האַנדעל.

דיא שטאָדט־לייט פלעגען שטרעבען נאָך אַלין מעהר רעכטע, וועל־כע זיי פלעגען אַ מאָל זיך קויפען, און אַ מאָל זיך ערווערבען מיט אַ בלוטיגען קאַמפּף. דיא ראטה־הויז (סיטי האָלל) איז ניט זעלטען פער־וואַנדעלט געוואָרען אין אַ פעסטונג פון וועלכע דיא בירגער האָבען בע־קעמפּפט דיא פּריצים. אין איינינע פעלצער האָבען דיא קעניגע זיך פעראייניגט מיט דיא פּריצים געגען דיא שטעדט; אין אַנדערע — מיט דיא שטעדט געגען דיא פּריצים.

צווישען דיא וויכטיגסטע פּאַסירונגען אין מיטעל־אַלטער זיינען דיא זאָ־גענאַנטע קרייצ־ציגע. זיי האָבען געשפּיעלט אַ גרויסע ראָלע אין דער ענטוויקלונג פון אינדוסטריע און האַנדעל, און האָבען אַלזאָ מיטגעווירקט אין דער ענטוויקלונג פון דיא שטעדט.

געוועהנליך מיינט מען אַז דיא קרייצ־ציגע זיינען געווען ריין רעליגיעזע בעוועגונגען. צעהנדליגע טויזענדער דייטשען, פראַנצויזען, ענגלענדער, בעגייסטערט פאַר זייער רעליגיאָן, האָבען זיך אַוועקגע־לאָזען בעפרייען יעזוס'עס קבר און דיא גאַנצע הייליגע לאַנד פון דיא מאַהאָמעדאַנער וועלכע האָבען איהר פערנומען. וויפיעל ראָמאַנטישע מעשׂות זיינען דאָס אָנגעשריעבען געוואָרען וועגען דיא העלדענטהאַטען, געפאַהרען, יסורים פון דיעזע פרומע קרייצ־ציגער! און אַלין צוזאַמען ווערט מייסטענס פאָרגעשטעלט אַלס אַ ריינער ביישפּיעל פון רעליגיעזע התלהבות און זעלבסט־אויפאָפּפערונג.

דער מעדאַל האָט אָבער אַ לינקען זייט אויך.

דיא מאַהאָמעדאַנישע אַראַבער האָבען עראָבערט פיעלע לענדער אין אַזיען און אין אַפריקאַ און האָבען אויך פערכאַפּט אַ שטיק אייראָפּאַ — כמעט גאַנץ שפּאַניען, און אויף אַ קורצע צייט זאָגאַר אויך אַ שטיקעל פראַנקרייך. פּונקט וויא דיא גערמאַנישע פעלקער האָבען אַמאָל אַריינגעדרונגען אין רוים, אַזוי האָבען דיעזע מאַהאָמעדאַנער זיך גענומען פערשפּרייטען איבער גערמאַניש־רוימישע לענדער. דער אונטערשיעד איז, אַז דיא גערמאַנען זיינען געגען דיא רוימער געווען ווילדע, וועהרענד דיא אַראַבער זיינען געווען פיעל העכער אין בילדונג

און אינדוסטריע וויא דיא קריסטען. אָבער שפּעטער האָבען זיך פון אזיען גענומען לאָזען אנדערע מאהאָמעדאנער, דיא האלב־ווילדע טערקען (סעליוקען), און זיי האָבען זיך אוועקגעזעצט ביי'ן סאמע קאָנסטאנטינאָפּאָל, וועלכע איז דאן געווען איינע פון דיא צוויי הויפּט־שטעדט פון קריסטענטהום. דער דאמאָלסדיגער פּאפּסט, אורבאן, האָט דאן צו אלע קריסטען ארויסגעלאָזען א רוף (אין 1095) צו געהן בעפרייען ירושלים פון דיא „ניט־גלויביגע" — אז ניט וועלען זיי זיך נאָך ווייטער פערשפּרייטען איבער קריסטליכע לענדער.

דאָס הייסט איינפאך אז עס איז געווען א פראגע פון זעלבסט־רעטונג פון א געפעהרליכען שונא. דערביי האָט דער פּאפּסט אָפען ערקלעהרט, אז פראנקרייך איז צו אָרים צו שפּייזען אלע איהרע איינ־וואוינער, ועהרענד ארץ ישראל רינט מיט מילך און האָניג — אלזאָ זאָל מען געהן עראָבערען ארץ ישראל. אז דער פּאפּסט האָט געמיינט דיא אינטערעסען פון דעם גלחים־קלאסס וועלכע וואָלטען געווען אין געפאהר, ווען דיא מאהאָמעדאנער וואָלטען ערעבערט איטאליען, פראנקרייך אָדער דייטשלאנד וויא זיי האָבען ערעבערט שפּאניען — דאָס איז זעלבסט־פערשטענדליך. אָבער דיא פּריצים וואָס האָבען זיך אָבגערופען אויף זיין רוף האָבען אויך געהאט זייערע אינטערעסען דערביי: א חוץ דעם וואָס דיא הערשאפט פון זייער קלאסס איז געווען פונקט אזוי אין געפאהר וויא דיא הערשאפט פון דיא גלחים,— האָבען פיעלע פון זיי איינפאך זיך טאקי גענויטיגט אין לאנד, און דאָס האָבען זיי געהאָפט זיך צו נעהמען אין ארץ ישראל אָדער אין דיא ארו־מיגע לענדער. סוחרים וויעדער האָבען אין דער בעוועגונג געזעהן אויס־זיכטען אויף נייע האנדעלס־פּונקטען, נייע רייכטהימער.

פיעלע זיינען נאטירליך אָנגעצונדען געוואָרען מיט אן אמת'ן רעליגיעזען ענטהוזיאזמוס, פּונקט וויא פיעלע היץ־קעפּ, ריטער, גע־וואוינט צום שווערד, האָבען זיך פּעראינטערעסירט אין דעם „ספּאָרט", אין דיא סבות, געפאהרען, סענסאציאָנעלע ערפאהרונגען, וועלכע דיא ווייטע רייזעס און מלחמות האָבען זיי פּערשפּראָכען. דער פונדאמענט אָבער פון דעם גאנצען „הייליגען פּאָכאָד" איז אָהן א צווייפעל געווען דער אייגען־אינטערעס פון דיא צוויי הערשענדע קלאסען. דער פּאפּסט האָט זיי אויפגעפאָדערט אָנשטאָט צו שלאכטען איינער דעם אנדערען, בעסער צו ווערען „סאָלדאטען פון קריסטוס". דער ריכטיגער

פּשט דערפון איז: אַנשטאַט צו קעמפּפען צווישען זיך קעמפּפט בעסער געגען אייער געמיינשאַפטליכען שונא פאַר אייערע געמיינ־שאַפטליכע אינטערעסען.

עס האָבען זיך אָנגעפאַנגען דיעזע מערקווירדיגע עקספּע־דיציעס, דיעזע מערקווירדיגע מלחמות. ניט טייכען, נור ימים בלוט זיינען פערגאָסען געוואָרען פון ביידע זייטען. דיא בעגייסטערטע קריסטען האָבען בעוויזען ניט ווייניגער מערדעריי וויא דיא ווילדעסטע געצען־דינער. ווען זיי האָבען גענומען אַ שטאָדט האָבען זיי אויסגעשלאַכטעט אַלע איינוואָהנער. און דיא אונטערשטע שורה איז, אַז פאַר קריסטוס׳ען האָבען זייגע „סאָלדאַטען״ גאַנץ ווייניג אויפגעטאָן: ירושלים וועלכע זיי האָבען גענומען, האָבען דיא מאַהאָ־מעדאַנער ביי זיי דערנאָך צוגענומען צוריק. פאַר „קריסטוס׳עס סאָל־דאַטען״ אָבער זיינען דיא קרייץ־ציגע געווען ניצליך. אין אייראָפּאַ זיינען דיא מאַהאָמעדאַנער פאָרלויפיג ווייטער ניט צוגעלאָזען געוואָ־רען. אַ חוץ דעם: דיא קירכע איז דורך זיי געוואָרען שטאַרקער וויא פריהער, ווייל דער פאַנאַטיזמוס האָט זיך מעהר צוברענט. דיא גייסט־ליכע און דיא אַדעליגע האָבען אַלזאָ געוואונען.

אָבער פיעל מעהר וויא זיי האָט געוואונען דער נייער קלאַסס — דיא אייראָפּעאישע שטאָדט־לייט, דיא סוחרים.

אין דיא פערשיעדענע שטעדט וואו דיא קרייץ־ציגע זיינען אריינ־געדרונגען האָבען דיא איטאַליענישע קויפלייטע געגרינדעט פאַקטאָ־ריען (האַנדעלס־צענטערען) וועלכע זיינען פערבליבען אפילו נאָך דעם, וויא דיא קרייץ־ציגערס זיינען פון דאָרטען ארויסגעטריבען געוואָרען. דיא אראַבער זיינען געווען צו אינטעליגענט ניט צו קענען אָבשאַצען דיא וויכטיגקייט וואָס פאַר זיי האָט געהאַט דער מסחור מיט דיא קריסטען, און זיי האָבען דיא אייראָפּעער סוחרים ניט געשטערט.

כאַראַקטעריסטיש איז דאָס פאָלגענדע: דיא סוחרים פון ווענעציע, גענוא, פּיזא און אַנדערע איטאַליענישע שטערט האָבען דיא קרייץ־ציגע געהאָלפען מיט שיפען און מיט געלט. זיי האָבען אָבער דערביי אויסגענומען אַ תנאי, אַז אויב מען וועט נעהמען דיא אָדער יענע מאַהאָ־מעדאַנישע שטאָדט, זאָל מען זיי אָבגעבען דעם און דעם קוואַרטאַל, אום זיי זאָלען דאָרטען קענען האָבען זייער מאַרק, הויפּט־קוואַרטיר און אַלעס וואָס עס איז נויטיג צום האַנדעל. יעדע שטאָדט האָט

נעפּאָדערט איהר האַנדעלס־קוואַרטאַל. אין ירושלים, צום ביישפּיעל, ווען זיא איז געוועזן אין קריסטליכע הענט, האָבען געהאַט געשעפטס־קוואַרטאַלען דיא שטעדט ווענעציע און מאַרסייל (פראַנקרייך).

וואַרום איטאַליען האָט געשפּיעלט דיא הויפּט־ראָלע דערביי דאַרף מען קיים ערקלעהרען. זיא איז נעהנטער צום לעוואַנט*), און איהר לאַגע אין רעכטען מיטען פון דעם מיטעללענדישען ים האָט, וויא מיר האָבען שוין איין מאָל בעשפּראָכען, איהר געגעבען אַ גרעסערע מעגליכקייט צו ענטוויקלען איהר האַנדעל און איהר שיף־פאָהרעריי.

אויף דיעזען אַרט האָבען דיא אייראָפּעאישע האַנדעלס־שטעדט דורך דיא קרייץ־ציגע געגרינדעט האַנדעלס־צענטרען אין פיעלע וויכטיגע ערטער אין לעוואַנט.

אהין פלעגען דיא אַראַבער ברייגגען דיא לוקסוס־זאַכען פון „וויימען מזרח“, — פון אינדיען, כינאַ, יאַפּאַן: וויא געווירצען, דראָגען, זייד־וואַרג, פּערל, עלפאַנט־ביין א. ז. וו. דיא איטאַליענישע סוחרים זיינען דאָרט מיט דיעזע אַלע סחורות בעסער בעקאַנט געוואָרען און האָבען זיי פון דאָרטען געפיהרט נאָך דיא אייראָפּעאישע לענדער. דיא אייראָפּעאישע אַדעליגע און גייסטליכע זיינען שטאַרק צוגעוואוינט געוואָרען צו דיעזע אַלע לוקסוס־זאַכען און וואָס ווייטער האָבען זיי זיי געברויכט אַלץ מעהרער, און דיא סוחרים האָבען געמאַכט אַלץ בעסערע געשעפטען.

דיא קרייץ־ציגע גופא, מיט זייערע ריעזיגע אויסגאַבען, האָבען אויך רייך געמאַכט דיא סוחרים. קאָנטראַקטאָרס, פּאָדריאַטשיקעס, וועלכע האָבען צוגעשטעלט פּראָוויאַנט, שיפען, געוועהר פאַר אַזעלכע אַרמייען אויף אַזעלכע ווייטע וועגען, זיינען אָנגעשאָטען געוואָרען מיט גאָלד דערפון.

דיא אמת'ע נוץ פון דיא „היילִיגע“ מלחמות האָט אַלזאָ געהאַט ניט גאָט, נור דער נייער סוחרים־קלאַסס.

זיי זיינען אָבער וויכטיג געוועזן פאַר דער ענטוויקלונג פון אייראָפּאַ בכלל אויך. פיעלע טויזענדער פון דיא „קרייץ־פאָהרער“ זיינען געוועזן פון פערוואָרפענע דערפלעך. זיי האָבען דערזעהן אַ וועלט. זיי זיינען

*) אזוי רופט מען דעם געגענד ארום דעם מזרח זייט פון דעם מיטעל־לענדישען ים, הויפּטזעכליך אויף קליין־אזיען.

געקומען אין בעריהרונג מיט דיא אַראַבער וועלכע זיינען געוועזן פיעל העכער ענטוויקעלט וויא דיא קריסטען. זיי האָבען זיך דערוואוסט פון אינדיען, פון פערשיעדענע לענדער און זאַכען. וואָס זיי האָבען געזעהן און געהערט האָבען זיי איבערדערציילט אין דער היים. איבערהויפּט איז דער פערקעהר געוואָרען גרעסער. מעניטשען האָבען אָנגעהויבען מעהר צו וויסען, מעהר צו דאַרפען האָבען. עס האָט זיך געפאָדערט פיעל מעהר סחורות וויא פריהער. און דער רעזולטאַט איז געווען, אַז דיא שטעדט זיינען שנעלער געוואַקסען, און אין זיי זיינען געוואַקסען דיא אינדוסטריע און דער מסחור.

אָדער בעטראַכט דעם פאָלגענדען פונקט: פאַר דיא קרייץ־ציגע זיינען אין אייראָפּאַ געוועזן גאַנץ ווייניג און גאַנץ שלעכטע וועגען. דער אַלטער רוים האָט איבער זיין גאַנצע אימפּעריע געלייגט פיעלע וועגען, פעסט־געבויטע, ריעזיגע און מערקווירדיגע. ווען זיין מאַכט איז אָבער געפאַלען, זיינען דיעזע וועגען מייסטענס צושטערט און פאַרוואַקסען געוואָרען. דיא מאַיאָנטקעס און דערפער זיינען ניט גע־ווען פערבונדען. זיי זיינען געוועזן צוזייט און צו־וואָרפען איבער שטרעקעס פוןווילדע פעלדער, לאָנקעס און וועלדער. דער פערקעהר צווישען זיי איז געגאַנגען זעהר שווער. עס זיינען אָבער אָנגעקומען דיא קרייץ־ציגע און מען האָט געמוזט צופּערטיגען וועגען פאַר גאָט'ס אַרמייען. מען האָט בענייט דיא אַלטע רוימיישע וועגען און מען האָט געלייגט פיעלע נייע. אויף דיעזען אַרט זיינען דיא פערשיעדענע גע־גענדען צוזאַמענגעבונדען געוואָרען. דער פערקעהר איז אונגעהייער לייכטער געוואָרען. קורץ, דיא וועגען, וואָס מען האָט געבויט פאַר גאָט, זיינען געוועזן זעהר ניצליך פאַר מענשען.

דורך דעם האַנדעל מיט'ן ווייטען מזרח און דעם ענטוויקעלטען האַנדעל איבערהויפּט האָבען איטאַליענישע און אַנדערע שטעדט ענט־וויקעלט ביי זיך פערשיעדענע נייע אינדוסטריען. ווענעציע, צום ביישפּיעל, האָט איינגעפיהרט דיא זייד־אינדוסטריע און דיא פּראָדוק־ציאָן פון גלאָז און קאָסטבאַרע מעטאַל־וואַרג. גענוא האָט פאַבריצירט געוועהר, קוילען, פולווער. פלאָרענציע האָט זיך ספּעציאַליזירט אין וועבעריי, אין פאַרבען טייערע טוכען א. ז. וו.

און וואָס גרעסער און רייכער עס זיינען געוואָרען דיא שטעדט, וואָס מעכטיגער עס זיינען געוואָרען דיא געשעפטס־לייט, אַלץ מעהר

בויערן זיינען אָבגעריסען געוואָרען פון פּאנסטשינע און פער־וואנדעלט געוואָרען אין שטאָדט־לייט. דיא לייב־אייגענשאַפט סיס־טעם איז אויף פערשיעדענע ארטען אָבגעשוואכט געוואָרען.

דריי קרייץ־ציגע האָבען אויף דיעזען ארט אינדירעקט געדיענט דיא אינטערעסען פון דעם האנדעלס־קלאַסס. דאַן איז פאָרגעקומען א פערטער קרייץ־צוג און דיעזער איז שוין לכתחילה געמאכט געוואָרען „פאַר ביזנעס“, — צוליעב דיא אינטערעסען פון דיא ווענעציאַנער סוחרים. דיא אטאקע איז פון זיי אָנגעפיהרט געוואָרען ניט אויף א מאהאָמעדאַנישע שטאָדט נור אויף דיא הייליגע אַלטע קריסטליכע שטאָדט. זיי האָבען געמאכט א בלוטיגען בעפאַלל אויף דיא רייכע הויפּט־שטאָדט פון דער דאַמאָלסדיגער גריכישער אימפּעריע, קאָנסטאַנ־טינאָפּאָל, אום צו שעדיגען דיא סוחרים פון גענוא, זייערע קאָנקורענ־טען, וועלכע האָבען דורך דאָרטען געהאַנדעלט מיט׳ן ווייטען מזרח.

מיר האָבען דאָ בעמערקט, וואָס פאַר א נוצען דיא אייראָפּעער האָבען געהאַט פון דיא אַראַבער, וועלכע זיינען דאַן געשטאַנען אויף א העכערען שטאַפּעל וויא זיי. אַזוי וויא דיא אַראַבער האָבען דאַן געשפּיעלט א גרויסע ראָלע אין דער ציוויליזירטער וועלט און אונז וועט נאָך אויסקומען מיט זיי זיך צו בעגעגענען, וועלען מיר דאָ זאָגען נאָך א פּאָר ווערטער וועגען זיי.

זיי האָבען פערנומען · גרויסע שטיקער לאַנד אין קליין־אַזיען, פּערסיען און אַזש אין אינדיען. אין אַפריקאַ זיינען זיי דערגאַנגען ביז דעם מאַדאַגאַסקאַר אינזעל אָדער „לבנה אינזעל“, וויא ער פלעגט הייסען. זיי האָבען פערנומען דעם גאַנצען צפון פון אַפריקאַ, עגיפּטען אַריינגערעכענט, און פון דאָרטען זיינען זיי אַריבער דיא גיבראַלטאַר־שטראַססע און ערָאָבערט שפּאַניען.

זיי זיינען געוועזען א געמישטער פאָלק און אין אַפריקאַ, פון וואַנען זיי זיינען אַריבער אין שפּאַניען, האָבען זיי געהאַט א היבשע ביסעל נעגער־בלוט אין זייערע אָדערען. א חוץ אַראַבער רופט מען זיי אין דער געשיכטע אויך סאַראַצענער און מ אָ ה ר ע ן אָדער מ ו ר י נ ע ן*).

*) מורינען הייסען הויפּטזעכליך די מאַהאָמעדאַנער, וואָס וואוינען אין מאָראָקאָ, אויף דעם אַפריקאַנישען זייט פון דעם גיבראַלטארישען מעער־איינג, און דיא וואָס האָבען אין מיטעלאַלטער איינגענומען שפּאַניען.

דיעזע ענערגישע, מעכטיגע מאַהאָמעדאַנער האָבען שטאַרק ענטוויק־קעלט און פערשפּרייט זייער האַנדעל, און דאָס האָט זיי געפיהרט צו גייסטיגען פּאָרטשריט אויך. אין מיטעל־אַלטער זיינען זיי און דיא אידען געווען די וויכטיגסטע טרעגער פון בילדונג. וועהרענד די קריס־טען זיינען געווען פערזונקען אין אונוויסענהייט, האָבען דיא אַראַבער שטודירט די גריכישע פילאָזאָפיע און וויסענשאַפטען; אויך האָבען זיי אַליין אויפגעטאָן וויכטיגע זאַכען פאַר דער וויסענשאַפט. צום ביי־שפּיעל: דיא ציפער, וועלכע מיר שרייבען, איבערהויפּט אונזער סיסטעם צו שרייבען צאָהלען, האָבען מיר פון דיעזע אַראַבער*). אויך האָבען זיי געשאַפען אַלגעברא, און זיי האָבען געוואוסט פון דעם קאָמ־פּאַס פריהער וויא דיא קריסטען.

אין דעם 10־טען יאָהר־הונדערט, ווען דיא קריסטען פון אייראָפּאַ זיינען געלעגען אין דיא טיעפעניסען פון פינסטערניס, האָבען דיא מורי־נען פון שפּאַניען דערגרייכט אַ הויכע שטופע פון בילדונג. אין דער שטאָדט קאָרדאָוואַ האָבען זיי געהאַט אַן אוניווערסיטעט, וואו טויזענ־דער סטודענטען האָבען געלערנט גריכישע ליטעראַטור און וויסענ־שאַפט, וועהרענד אין דיא קריכטליכע לענדער האָבען אין דיעזער צייט אפילו גלחים נאָך קוים געקענט שרייבען.**) זיי האָבען געהאַט פּרעכ־טיגע טעמפּלען און פּאַלאַצען, ענטוויקעלטע מלאכות און אַ בליהענדע אַגריקולטור.

שפּעטער האָבען קריסטליכע שפּאַניער גענומען קעמפּפען געגען די מורינען, וועלכע זיינען פיעל אָבגעשוואַכט געוואָרען פון אַטאַקען וואָס עס האָבען אויף זיי געמאַכט ניי־אַריבערגעקומענע מאַהאָמעדאַנער. שטיקלעך־ווייז האָבען די קריסטען ביי זיי צוריק צוגענומען די לאַנד. אָבער אין מיטען פון דעם 15טען יאָהר־הונדערט האָבען דיא מורינען אָדער אַראַבער דאָרטען נאָך געהאַט אַ היבשע מלוכה. וויא מיר וועלען זעהן, איז זייער ענדליכע פערניכטונג אַלס אַ מאַכט אין שפּאַניען פאָרגעקומען אין דיא זעלבע פאַר יאָהר, ווען קאָלומבוס האָט ענטדעקט

*) די ציפער, וועלכע שטעהען געוועהנליך אויף אַ זייגער אָדער צו צייגען דעם נומער פון אַ קאַפּיטעל, זיינען רוימישע. די אַראַבישע צאָהל־סיסטעם איז נאַטירליך אַ פיעל בעקוועמערע.

**) די ערשטע קריסטליכע אוניווערסיטעטען זיינען געגרינדעט גע־וואָרען אַ פּאָר הונדערט יאָהר שפּעטער.

אמעריקא און דיא שפּאַנישע אידען זיינען אַרויסגעטריבען געוואָרען פון זייער פאָטערלאַנד.

וואָס אַנבעטרעפט דיא אידען פון אייראָפּא, איז דער פּעריאָד, וועגען וועלכען מיר דיידען דאָ, אַ פּעריאָד פון דיא ווילדעסטע פּער־פאָלגונגען. פאַר זיי איז דער 13־טער, 14־טער און 15־טער יאָהר־הונדערט דיא פינסטערסטע פון אַלע פינסטערע, און קיין זאַך גיט ניט אַזאַ העלען בילד פון דעם כאַראַקטער פון יענער צייט וויא דער אַרט וויא אַזוי מען האָט זיי דאַן בעהאַנדעלט.

דורך דעם וואוקס פון ענטוויקלונג האָבען זיך געגומען בעווייזען דיינקענדע מענשען. דאָס איז אָבער געווען צווישען דיא געבילדעטע. דיא מאַסען זיינען נאָך אַבערגלויביגער געוואָרען. דורך דיא קרייצ־ציגע האָט זיך דער פאַנאַטיזמוס ביי זיי צובּרענט, און דאָס הייסט אַז דער איד איז געווען אין אַ גרעסערע געפאַהר. דיא פערפאָלגונגען זיינען אָבער זעלטען געקומען דירעקט דורך דעם פאַנאַטיזמוס פון דיא פאָלקס־מאַסען. דיא לעצטע זיינען געוועהנליך געווען געצייג אין דיא הענט פון אימיצען, וועלכער האָט געהאַט אַן אַנדער אורזאַכע דיא אידישע בלוט צו פערגיסען.

ביי דיא גלחים זיינען דיא אידען געווען טריף אַלס פערשפּרייטער פון ליכט. דזשאָהן דרייפּער אין זיין „גייסטיגע ענטוויקלונג פון אייראָ־פּאַ“ גיט אָפּ פיעל פּלאַץ אָנצואווייזען אויף דיא אידישע דאָקטוירים פון יענע צייטען אַלס כמעט דיא איינציגע טרעגער פון וויסענשאַפט און איבערהויפּט פון געדאַנקען וועלכע זיינען געווען אַ געפאַהר פאַר דעם אַבערגלויבען. טיילווייז האָבען דיא אידען דאָס געגומען ביי דיא אַראַבער; אָבער דיא אַראַבער אַליין האָבען אין אייראָפּאַ געוואוינט אין אַ בעזונדערע מלוכה, וועהרענד דיא אידען זיינען געווען צוזייט איבער דיא קריסטליכע אַזוי גוט וויא איבער דיא מאַהאָמעדאַנישע לענדער. כמעט דיא גאַנצע מעדיצין איז געווען אין אידישע הענט, און דיא אידישע דאָקטוירים זיינען מייסטענס אויך געווען תלמודיסטען און געלעהרטע אין וועלטליכע וויסענשאַפטען. מיט דעם גופא האָבען זיי שוין געשטערט דעם איינקונפט פון דיא גלחים, וועלכע האָבען געהיילט קראַנקע מיט תפילות, מיט דיא ביינער פון זייערע געשטאָר־בענע „הייליגע“ א. ז. וו.

אָבער אַ חוץ דעם זיינען דיא אידען דער קירכע געווען וויא אַ בעלמע אויף אַן אויג איינפאַך אַלס אַ לעבעדיגער ביישפּיעל פון ניט־גלויבען אין דער קריסטליכער רעליגיאָן.

אין פיעלע פּלעצער האָט מען דעם אידען ניט צוגעלאָזען צו קיין מלאכות, אין דיא אינטערעסען פון דיא קריסטליכע ווערק־מייסטערס. מען האָט איהם ערלויבט בלויז זיך צו בעשעפטיגען מיט קליין־האַנדעל און מיט געבען געלט אויף פּראָצענט. דער איד האָט צו יעדער צייט זיך געקענט ריכטען, אַז מען וועט איהם אַרויסטרייבען אָדער אַז ער וועט אַליין מוזען אַנטלויפען; ער האָט דעריבער וועניג געטראַכט וועגען איינקויפען זאַכען וואָס מען קען ניט מיטנעהמען. ער האָט געשטרעבט וויא ווייט מעגליך אַלץ צו פערוואַנדלען אין באַרעס געלט; אויף דיעזען אַרט האָט זיך ביי איהם ענטוויקעלט דער האַנדעל מיט געלט.

אין דער צייט ווען עס האָבען זיך גענומען ענטוויקלען דיא שטעדט איז אויך געוואַקסען דיא בעדירפניס אין געלט. דער איד, אַלס דער געלט־מענש, איז דאַן זעהר וויכטיג געווען צו דעם וואוקס פון דיא געשעפטען. אַ שטילע רעוואָלוציאָן איז ביסלעך־ווייז פאָרגעקומען: אָנשטאָט זיך צו בענוגענען מיט דיא אייגענע פּראָדוקטען, וויא פריהער, האָט מען זיך אַלץ מעהר גענויטיגט אין פּראָדוקטען פון שטאָדט, וואו זיי זיינען געמאַכט געוואָרען אויף דיא וואַרשטאַטען אָדער וואוהין מען האָט זיי אימפּאָרטירט פון אַנדערע לענדער. וואָס מעהר עס זיינען געוואַקסען דיא בעדירפניסע, אַלץ מעהר פּראָדוקטען זיינען פערוואַנדעלט געוואָרען אין ס ח ו ר ו ת. צו דעם וואַקסענדען ב י י ט איז אַלץ נויטיגער געוואָרען געלט. דיא קאָרען פון דעם פּראַנצויזי־שען פּריץ, צום ביישפּיעל, קען מען ניט שלעפּען אַזש אין קליין אזיען אָדער עגיפּטען, אום דאָס אויסצובייטען אויף דיא געווירצען, וועלכע דיא דאָרטיגע אראבער האָבען געבראַכט פון אינדיען. מען מוז פאַר דיא געווירצען צאָהלען מיט געלט, — מיט גאָלד אָדער זילבער. און אפילו דער פּראַנצויזישער זיידען־סוחר, וועלכער אימפּאָרטירט זיין וואַרע פון איטאַליען, קען אויך נאָך איטאַליען ניט פיהרען קיין פּראַנ־צויזישע תבואה. ער וועט ביי דעם פּראַנצויזישען פּריץ אויך פאָדערען געלט פאַר זיין סחורה. פּראָדוקטען ווערען אַלזאָ אַלץ עפטער פער־

וואַנדעלט אין סחורות. און געלד ווערט אַלץ וויכטיגער אין דעם בייט פון סחורות.

דיזע שטילע רעוואָלוציאָן, דער איבערגאַנג פון פּראָדוקט־צאָהלונג צו געלט־צאָהלונג איז געוועזן דער אָנפאַנג פון דעם לאַנגזאַמען איבערגאַנג פון דער פעאָדאַלער וועלט צו דער קאַפּיטאַלי־סטישער. די קאַפּיטאַליסטישע וועלט איז אַ וועלט פון סחורות (פאַבריקען שאַפען זייערע מאַססען פּראָדוקטען ניט פאַר דעם געברויך פון זייערע בעלי־בתים, נור פאַר'ן מאַרק); און אָהן דעם געלד־צאָה־לונג־סיסטעם וואָלט זיא אונמעגליך געוועזן. פערבייגעהענדיג, לאָמיר בעמערקען, אַז די קרייץ־ציגע האָבען דאָ דירעקט אויך אַ וויכטיגע ראָלע געשפּיעלט: צו דיעזע ריעזיגע עקספּעדיציעס נאָך ווייטע פרעמדע לענדער איז נויטיג געוועזן אַ סך געלט. און דאָס האָט פיעל בייגעהאָלפען, אַז דער געברויך פון געלד זאָל ווערען אַלגעמיין.

אין דער ענטוויקלונגס־געשיכטע פון דער מענשהייט איז דאָס אַ וויכטיגער קאַפּיטעל; און דער איד האָט אין איהם אַ גרויסע בעדייטונג.

די קעניגע זיינען אויך גערען געוועזן זייערע צינזען צו בעקומען ניט מיט פּראָדוקטען נור מיט געלט. דערביי זיינען זיי נויטיג געוועזן אידען, און מיר זעהען וויא ווילהעלם דער זיעגער, נעמט נאָך ענגלאַנד עטליכע אידען אום זיי זאָלען מעגליך מאַכען די געלט־סיסטעם (אין צינזען זאַמלעריי) אין דער לאַנד, וואָס ער איז געגאַנגען איינ־נעהמען. און די אידען האָבען אין ענגלאַנד באַלד דערגרייכט גרויסע עשירות. ווען די געלט־סיסטעם איז אָבער שוין ענטוויקעלט געוואָרען און מען האָט זיי שוין ניט בעדאַרפט, האָט מען זיי פון דאָרטען ארויס־געטריבען.

די הולטייסקע פּריצים אָדער גלחים אָדער געשעפטס־לייט וועלכע האָבען זיך גענויטיגט אין מזומן האָבען דאָס געקראָגען ביי די אידען און האָבען זיי געהאַסט פאַר דיעזע בעשעפטיגונג, צו וועלכע זיי אַליין האָבען זיי געטריבען. דער איד וואָס האָט אויסגעליהען זיין געלט, האָט ריזיקירט צו מוזען אַנטלויפען פון אַ שחיטה איידער ער וועט זיין חוב איינמאָנען. פאַר זיין ריזיקע האָט ער נאַטירליך בעקומען בעצאָלט אין דער פאָרמע פון פּראָצענט; און ווען דער פּראָצענטניק איז רייך געוואָרען, האָט ער אַרויסגערופען קנאה און האַס, און איז ווידער געוועזן אין געפאַהר. דער קעניג און די פּריצים האָבען זיך

בענוצט מיט זיין לאַגע און געצאַפּט זיין בלוט פאַר ערלויבען איהם צו אָטהעמען. אנדערע פריצים האָבען געמאַכט פּאָגראָמען איינפאַך אום דיא אידען צו בערויבען. דיא פינסטערע פאָלקס־מאַסען, אויפגעהעצט פון גלחים אָדער פריצים, האָבען געבושעוועט איבער דעם שטיף־קינד־פאָלק וויא דיא ווילדע חיות.

מען האָט זיי געטריבען, ערנידעריגט, געשאָכטען, געברענט און געמוטשעט כמעט איבער גאַנץ אייראָפּאַ. מען האָט זיי געצוואונגען צו וואוינען אין ספּעציעלע קווארטאַלען און צו טראָגען ספּעציעלע היטלען און צייכענס, כדי מען זאָל יעדען פון זיי דערקענען אַז ער איז אַ איד, אום מען זאָל איהם קענען אויסשפּאָטען, שימפּפען, שלאָגען, טרעטען אונטער דיא פיס, טרעטען אויף זיינע איידעלסטע געפיהלען.

ביי דעם ענד פון דעם 13־טען יאָהר־הונדערט האָט מען ארויסגע־טריבען אַלע אידען פון ענגלאַנד; ביי דעם ענד פון דעם 14־טען יאָהר־הונדערט האָט מען ארויסגעטריבען אַלע אידען פון פראַנקרייך און מיר וועלען זעהן, אַז ביי דעם ענד פון דעם 15־טען יאָהר־הונדערט האָט מען ארויסגעטריבען אַלע אידען פון שפּאַניען און פּאָרטוגאַל. פון דייטשלאַנד האָט מען זיי ניט ארויסגעטריבען, אָבער דאָרטען איז זייער לאַגע געוועזן נאָך ערגער וויא אין דיא אַנגערופענע לענדער. בלוטיגע פּאָגראָמען, געגען וועלכע דיא שרעקען פון דער קעשענעווער שחיטה זיינען אַ קלייניגקייט, זיינען דאָרט געוועזן אַ גאַנץ געוועהנליכע זאַך.

אין שטאָדט נאָך שטאָדט האָט מען אָנגעצונדען די שוהל, ווען זיא איז געוועזן פול מיט אידען, און זיי אַלעמען פערברענט, אָדער אַז ניט, האָט מען זיי אריינגעטריבען אין אַ גרויסען שטאַהל און אָנגע־צונדען דעם שטאַהל. גאַנצע אידישע קהלות זיינען אומגעבראַכט געוואָרען אין צעהנדליגע און הונדערטע פלעצער.

מען האָט אויסגעטראַכט אַלערליי אַבערגלויבערשע בלבולים געגען זיי אַלס אַ תירוץ זיי צו פערלענדען, — צום ביישפּיעל, אַז זיי גנב'ענען פון דיא קירכען דיא „הייליגע" קיכעל, וועלכע שטעלט מיט זיך פאָר יעזוס'עס פלייש, און שטעכען איהר אזוי לאַנג, ביז עס געהט יעזוס'עס בלוט. און דיא פאַנאַטישע פינסטערע מאַסע האָט געגלויבט און מיט אַ טהירישע נקמה־דורשט זיך אַ וואָרף געטאָן קוילען און ברענען דיא „שולדיגע". אַז אידען גנב'ען קריסטליכע קינדער זיי צו הרג'ען אויף בלוט צו מצה (עלילת דם) — דאָס איז געוועזן דיא געוועהנ־

ליכסטע בעשולדיגונג, פאַר וועלכע טויזענדער אידען האָבען פערלאָרען זייער היים און זייערע לעבענס.

אין 1348 האָט זיך איבער אייראָפּאַ פון אַזיען פערשפּרייט דער זאָ גענאַנטער „שוואַרצער טויט" — אַ שוידערליכע מגפה, פון וועלכע עס זיינען אויסגעפאַלען גאַנצע שטעדט און קרייזען, ביז אין צוויי־דריי יאָהר צייט איז אויסגעשטאָרבען כמעט אַ העלפט פון דער אייראָפּעאישער בעפעלקערונג. גלייך האָט מען בעשולדיגט דיא אידען, אַז זיי האָבען דאָס דעם אונגליק אַרויסגערופען, — אַז זיי האָבען פערגיפטעט דיא ברינימער און טייכען אום דיא קריסטען צו טוידטען. און דער פינסטערער עולם האָט געגלויבט, און ווידער האָבען געשטראָמט טייכען אידישע בלוט. אין בייערן און עלזאַס האָט מען אידען מאַסען־ווייז דערטרונקען, פערברענט, בערויבט. דיא קריסטען פון סטראַסבורג האָבען צוויי טויזענד אידען אַרויפגעטריבען אויף'ן בית־עולם, אַלעמען פערברענט, און זייער אייגענטהום צוטיילט צווישען זיך. אין וואָרמס האָט דער שטאָדט־ראַטה בעשלאָסען צו פערברענען אַלע אידען, נור דיא: אונגליקליכע האָבען אַליין אונטערגעצונדען זייערע הייזער און זיך אריינגעוואָרפען אין דיא פלאַמען, בעסער אומצוקומען פון זייערע אייגענע הענט איידער פון דיא הענט פון זייערע רוצחים. און דאָס זעלבע איז געווען אין פראַנקפורט, אין אָפּפּענהיים און אַנדערע שטעדט אין יענעם געגענד. אין מאַינץ האָבען זיך אייניגע אידען בעוואַפענט און זיך פערטיידיגט. פון זייערע הענט זיינען געפאַלען 200 קריסטען. ענדליך זיינען זיי אָבער בעזיעגט געוואָרען, און דאַן האָבען זיך פיעלע אידען אַליין פערברענט מיט זייערע הייזער מיט אַלעמען, ביז אין סך הכל זיינען אומגעקומען ביי זעקס טויזענד אידישע נפשות. אַן עהנליכע טראַגעדיע האָט זיך אָבגעשפּיעלט אין קעלן, וואו עס איז ניט איבער־געבליבען קיין איינציגער איד.

אין אָנפאַנג פון דעם 15־טען יאָהר־הונדערט, ווען אין בעהמען, דייטשלאַנד און עסטרייך האָט זיך פערשפּרייט דיא רעפאָרם־בעוועגונג פון דיא גוססיטען, און דיא קאַטוילישע קירכע האָט איהר בעקעמפּפט, מיט פייער און שווערד (זעה ווייטער, זייטעל 611) איז דער איד ווידער געווען דער שעיר לעזאזל; מען האָט דיא אידען בעשולדיגט, אַז דורך זייער „אַפּיקורסישען" איינפלוס האָט זיך דאָס גענומען דער פּראָטעסט געגען דער רוימישער רעליגיאָן; און ווידער

האָט מען פערגאָסען אידיש בלוט טייכען־ווייז. אָבער ניט בלויז ווען עס האָט זיך געמאַכט אַזאַ בעוועגונג אָדער אַן אַלגעמיינער אונגליק האָט מען זיך מיט זיי אָבגערעכענט אויף דיעזען טייפלישען אופן. יעדען טאָג, יעדע מינוט איז דער איד געווען אין געפאַהר פון אַ שחיטה. אָט איז אַ כאַראַקטערנער ביישפּיעל:

אין פּראַג האָבען אידישע אינגלעך זיך געשפּיעלט מיט זאַמד. גראָד איז פערבייגעגאַנגען אַ גלח, און איינער פון דיא אינגלעך האָט אונגערען מיט דיא זאַמד געטראָפען אין זיין ראָק. פון דיא זאַמד זיינען געוואָרען שטיינער, וועלכע דיא אידען האָבען אין דעם גלח געוואָרפען — אַזוי האָט דער גלח דערצעהלט. מעהר וויא דאָס האָט מען ניט בעדאַרפט. עס זיינען זיך צוזאַמענגעלאָפען קריסטען מיט העק, רידלען אָדערווידלעס און מען האָט דיא אידען פאָרגעלייגט זיך צו שמד׳ען. אַזוי וויא זיי האָבען זיך ענטזאַגט, איז געוואָרען אַ מענשען־יאַטקע, אין וועלכע מען האָט אין איין מעת־לעת אויסגעהרג׳עט ביז זעקס טויזענד אידען אויף דיא שוידער־ליכסטע אופנים. דער רב פון שטאָדט האָט זיך אַליין געטוידט, און פיעלע האָבען נאָכגעטאָן זיין ביישפּיעל. דיא שוהל האָבען דיא פּאָגראָמ׳שטשיקעס פערברענט, דיא ספרי־תורות און דיא קברים פון דעם אידישען בית עולם צופליקט און צוטראָטען. עהנליכע סצענעס זיינען באַלד פאָרגעקומען אין אַרומיגע שטעדט. און דאָס אַלעס איז ניט מעהר וויא אַ ביישפּיעל. אַזעלכע הריגות און ווילדע רציחות, אין אַלערליי פאָרמען, האָבען אויסגעבראָ־כען אין פערשיעדענע אַנדערע ערטער און צייטען, אין דיא גאַנצע דריי יאָהר־הונדערטע, וועגען וועלכע מיר ריידען דאָ.

אָבער אָהן דיא אידען איז שווער געווען אויסצוקומען. דער אידישער פּראָצענטניק איז געווען דער פערוואַנדלער פון דער אַלטער בייט־סיסטעם אין דער נייער געלד־סיסטעם, וועלכע איז נויטיג געווען צו דער נייער צייט. ער איז אויך געווען, זאָ צו זאָגען, דיא דאַמאָלסדיגע פאָרמע פון באַנק־געשעפט. אָהן דעם אידען׳ס קאַפּיטאַל און אָהן זיינע פעהיגקייטען און ענערגיע, האָבען זיך אָבגעשטעלט דיא געשעפטען. דיא רעגיערונגען האָבען געזעהן אַז עס פעהלט זיי צינזען. דיא קעניגע און דיא פּריצים — אַז זיי האָבען פערלאָרען אַ מעלקעדיגע קוה. און אַזוי האָט אָפט געטראָפען, דאָס נאָך דעם וויא מען האָט אויסגעהרג׳עט אָדער פער־

יאָגט אַלע אידען פון אַ שטאָדט, האָט מען זיך געבעטען אַז זיי אָדער זייערע ברידער זאָלען קומען צוריק.

עס וואָלט געווען אַן אונזין פאָרצושטעלען די אידישע פּראָצענט־ניקעס אַלס צדיקים. זיי זיינען אָפט געווען הארצלאָזע בלוט־צאַפּערס, און ווען די קעניגע פלעגען זיי מאַכען פאַר זייערע צינזען־זאַמלער, האָבען זיי ניט זעלטען כשר פערדיענט דעם נאָמען „פּיאַווקעס“, מיט וועלכען מען האָט זיי גערופען. אין די ערטער וואו אַ היבשע צאָהל אידען האָבען געהאַט גרויסע רייכטהימער, וויא אין שפּאַניען צום ביישפּיעל, האָבען דיעזע זיך ווייט ניט אימער אויפגעפיהרט סימפּאַ־טיש, און זייערע אָרימערע ברידער האָבען געליטען פון דעם ספּעציעלען האַס, וועלכע זיי האָבען ערוועקט. די רייך־געוואָרענע אידען האָבען אויך גיכער זיך געטויפט (אום אויסצומיידען פערפאָלגונגען) וויא די אָרימע אידען. אויף דיעזען אַרט זעהען מיר, אַז אין שפּאַניען איז די צאָהל פון אנוסים (איבער־געוואַלט געטויפטע) זעהר גרויס, וועהרענד אין דייטשלאַנד, וואו זייערע ברידער זיינען געווען אין אַ פיעל ערגערע עקאָנאָמישע לאַגע, איז אַזאַ זאַך, ווי רעטען זיך דורך שמד, אַ זעלטענע ערשיינונג; אַז דאָרטען האָבען די אידען אַלע ווײַלע זיך בעוויזען אַלס אמת'ע העלדען, אַז זיי האָבען בעסער פערטראָגען די שרעקליכסטע יסורים און טוידטען איידער אויפצוגעבען זייער רעליגיאָן.

אבער די אונסימפּאַטישע זייט פון דעם אידישען פּראָצענטניק אָדער צינזען־זאַמלער האָט קיין שום שייכות ניט געהאַט צו דעם אַלגעמיינעם אידישען כאַראַקטער. עס איז געווען דער רעזולטאַט פון די אוננאַטירליכע בעדינגונגען פון דעם אידענס עקזיסטענץ. מען האָט איהם געמאַכט פאַר אַ פּראָצענטניק.

און נאָך אַלעמען, זיינען די אידישע פּראָצענטניקעס און הענדלער געווען צווישען די וויכטיגסטע קרעפטען אין דער עקאָנאָ־מישער ענטוויקלונג פון אייראָפּאַ, פונקט וויא זייערע געלעהרטע זיינען געווען צווישען די וויכטיגסטע קרעפטען אין איהר גייסטיגען פּראָ־גרעס. אין גייסטיגער הינזיכט זיינען אידען בכלל געשטאַנען מיט פיעל קעפּ העכער פאַר קריסטען. אין אַ צייט, ווען אפילו אין די שטעדט איז געווען שווער צו געפינען אַ קריסט וואָס קען לעזען און שרייבען, איז פונקט אזוי שווער געווען צו געפינען אַ אידען וואָס האָט

ניט געקענט לעזען העברעאיש, ווענינגסטענס, און דאָס רוב פון זיי האָבען אויך געלעזען און געשריעבען דיא שפּראַך פון זייערע קריסט־ליכע שכנים — אין שפּאַניען שפּאַניש אָדער אַראַביש, אָדערביידע, אין דייטשלאַנד דייטש (הגם דייטש האָבען זיי מייסטענס געשריעבען מיט זייערע העברעאישע בוכשטאַבען). מיר רעדען שוין דאָ ניט פון דיא גרויסע צאָהל לומדים, אָדער וועלטליך געלעהרטע, וועלכע דיא אידישע קהילות האָבען ענטהאַלטען.

שפּאַניען און דייטשלאַנד זיינען דאַן געוועזען דיא צוויי צענטרען פון אידישען לעבען. דער אונטערשיעד צווישען זיי איז אין דיעזער בעציהונג אבער געווען אַ גרויסער. אין שפּאַניען, וויא מיר האָבען שוין בעמערקט, האָט זיך דיא אידען (אין רוהיגע צייטען) געלעבט פיעל בעסער. זיי האָבען געשפּיעלט וויכטיגע ראָלעס אין דער געזעל־שאַפט, זאָגאַר אין דעם קעניגליכען הויף. זיי האָבען פערנומען הויכע רעגיערונגס־שטעלען און פיעלע פון זיי זיינען געוועזען רייך. זיי האָבען געהאַט אַ גרויסע צאָהל גרויסע רבנים, חריפים, תלמודיסטען, העברע־אישע שרייבער, אבער פיעלע פון דיעזע זיינען צו דערזעלבער צייט געווען הויך־געבילדעטע מענשען, וויסענשאַפטס־מענער, דענקער, פילאָזאָפען, פּאָעטען. אין דייטשלאַנד זיינען זיי געוועזען אָרימער, ניעדערגעשלאָגענער. דאָרטען זיינען דיא אידען פיעל ווענינגער געוועזען געבילדעט אין דעם וועלטליכען זינן פון דעם וואָרט. זייערע צרות, אָבגעזונדערטקייט און פּאַרטריבענקייט האָט געבראַכט דערצו, אַז זיי האָבען אַלע זייערע גייסטיגע קרעפטען אָבגעגעבען צו זייערע אייגענע אידישע ספרים, צו דער גמרא.

אין שפּאַניען איז פּאָרגעקומען אַ קאַמפּף צווישען אַ ליבעראַלערע ריכטונג אין יודענטהום און אַ קאָנסערוואַטיווערע; אַ פריייערער געדאַנק האָט זיך געראַנגעלט מיט דעם אַלטען רעליגיעזען אבער־גלויבען. אין דייטשלאַנד איז אזא קאַמפּף כמעט ניט געוועזען.

אי פון שפּאַניען אי פון דייטשלאַנד זיינען דאַן אַרויסגעקומען אייניגע פון דיא וויִכטיגסטע און שאַרפסטע פּרושים אויף דער גמרא, און אנדערע חבורים, וועלכע אידען לערנען און האַלטען הייליג עד היום. אבער אין שפּאַניען זיינען אַ חוץ דעם פון אידען געשריעבען געוואָרען וויסענשאַפטליכע אָדער ליטעראַרישע ווערק.

דיא אידען פון פּוילען — דאָס הייסט דיא היינטיגע רוסיש־פּוילען,

גאַליציען און פּאָזען — האָבען נאָך דאַן קיין וויכטיגע ראָלע אין דעם אַלגעמיינעם אידישען לעבען ניט געשפּיעלט. זיי זיינען אהין מייסטענס געקומען פון דייטשלאַנד, פון וואַנען זיי האָבען עמיגרירט מאַסענווייז, אום צו ענטרינען פון דיא שחיטות מיט דיא פערשיעדענע אונטער־דריקונגען, פּונקט וויא היינט עמיגרירען זיי פון אַ קעשענעוו, קיעוו, יעקאַטערינאסלאוו אָדער ביאַליסטאָק נאָך אַמעריקא. זיי האָבען אהין געבראַכט זייער אידיש־דייטשע שפּראַך, פון וועלכע עס האָט זיך אויס־געאַרבייט אונזער אידיש, וועלכע מיר שרייבען מיט העברעאישע בוכשטאַבען, וויא זיי פלעגען טאָן. דיא דייטש־אידישע עמיגראַנטען האָבען נאָך פּוילען מיטגענומען זייער רעליגיעזען פאַנאַטיזמוס און זייער איבערגעבענהייט צו דעם שטודיום פון תלמוד. דעם מנהג אויפצוהאַלטען ישיבה־בחורים, צוםביישפּיעל, וועלכער זעהט דעם היינטיגען דייטשען אידען אויס אזוי ווילד, האָבען דאָס זיינע עלטער־זיידעס נאָך פּוילען געבראַכט פון דייטשלאַנד.

אין פּוילען האָט זיך דיא אידען מייסטענס געלעבט רוהיג, הגם שפּעטער האָבען זיך דאָרטען אויך אָנגעפאַנגען יודען־פערפאָלגונגען. נאָך בעסער האָט זיך זיי אַ היבשע צייט געלעבט אין דער ליטא, וואוהין זיי האָבען אויך מייסטענס עמיגרירט פון דייטשלאַנד. שפּעטער איז ליטא געוואָרען בעהעפט מיט פּוילען אויף אַ געוויסע צייט, הגם זיא האָט זיך נאָך אַלץ גערעכענט פאַר אַ בעזונדערען פירסטענטהום. דיא רעגיערונג האָט געזוכט צו שיצען דיא אידען, ווייל זיי זיינען איהר געווען זעהר וויכטיג אַלס פעהיגע, ענערגישע, נוצליכע איינוואוינער. פון דייטשלאַנד זיינען אבער אריבערגעקומען בלוט־דורשטיגע יודען־העצערס, און זייער אַגיטאַציע איז ניט געבליבען אָהן פרוכט. עס האָבען זיך אָנגעפאַנגען בלבולים, פּאָגראָמען, געזעצ־ליכע בעשרענקונגען. אין 1464 זיינען געווען פּאָגראָמען אין קראַקאָוו, וואו עס זיינען אומגעקומען 30 אידען; אויך אין פּאָזען און אין אנדערע פּוילישע שטעדט. אין 1495 (אַ יאָהר נאָך דעם ווי קאָלומבוס האָט ענטדעקט אַמעריקא און וויא מען האָט אַרויסגעטריבען דיא אידען פון שפּאַניען) האָט דער פירסט, וועלכער האָט געהערשט איבער ליטא (אַ ברודער פון דעם פּוילישען קעניג) אַרויסגעטריבען אַלע אידען פון זיין מדינה. ער האָט דאָס געטאָן אום צוצונעהמען זייערע גיטער. זיי האָבען זיך בעזעצט אין פּוילען. אבער זעקס יאהר שפּעטער, אין

1501, ווען ער האָט פון זיין ברודער גע׳ירש׳ט דיא פּוילישע קרוין, האָט ער אַליין זיי ערלויבט צוריק צו קומען אויף זייערע פריהערדיגע וואָהנונגס־פּלעצער (אין גראָדנאָ, ברעסט־ליטאָווסק, טראָק, לוצק און אַנדערע שטעדט און שטעדטלעך) און האָט זיי אומגעקעהרט זייער אייגענטהום, שולען און בית עלמנ׳ס.

רוסלאַנד האָט ערשט ביי דעם ענד פון דעם 15טען יאהרהונדערט זיך בעפרייט פון דעם טאָטערשען יאָך, אונטער וועלכען זיא איז געלעגען אַרום דריי הונדערט יאהר, זינט טשינגיז כאַן האָט אין איהר אַריינגעדרונגען פון אַזיען מיט זיינע מחנות. דורך דעם און דורך אַנדערע אורזאַכען איז זיא אין דעם 15טען יאהרהונדערט געווען זעהר וועניג ענטוויקעלט און האָט געהאַט פיעלע אַזיאַטישע זיטען און פיהרונגען. דער בעריהמטער בלוט־דורשטיגער קיסר, איוואַן דער שרעקליכער, האָט רעגיערט שפּעטער, אין דעם 16טען יאהרהונדערט. ביי דעם שלוס פון דעם 15טען יאהרהונדערט (ווען קאָלומבוס האָט געזוכט מיטלען צו מאַכען דיא בעריהמטע רייזע) איז רוסלאַנד אייגענטליך ערשט געבאָרען געוואָרען אַלס אַן אָרגאַניזירטער, פּער־איינינגטער שטאַאַט, מיט מאָסקווא אַלס הויפּשטאָדט. איהרע הערר־שער האָבען נאָך ניט געהייסען צאַר׳ען, נור קניאַזען. קיין אידען זיינען אין רוסלאַנד נאָך כמעט ניט געווען. אין 1470 האָט אבער דאָרטען געטראָפען אַ מערקווירדיגע געשיכטע אין וועלכע די אידישע רעליגיאָן האָט געשפּיעלט די הויפּטראָלע. איינער אַ זכריה, אַ געלעהרטער איד, איז געקומען פון קיעוו נאָך נאָווגאָראָד און נאָך איהם זיינען אַהין געקומען נאָך עטליכע אידען פון ליטאַ. זכריה איז בעפריינדעט געוואָרען מיט אייניגע רוסישע גלחים און האָט זיי בעקעהרט צו דער אידישער אמונה. מיט צעהן יאהר שפּעטער זיינען אַ פּאָר פון זיינע אַנהענגער געקומען נאָך מאָסקווא, און דאָרטען האָבען זיי מגייר געווען פיעלע רוסען. מען האָט דיא בעוועגונג אָנגעפאַנגען צו אונטערדריקען. פון אָנפאַנג איז געווען שווער מיט איהר זיך צו ספּראַווען. ענדליך איז זיא אבער אונטערדריקט געוואָרען, און דיא גרים האָט מען פערברענט.

אין דעם רענייסאַנס־פּעריאָד האָט זיך דיא אידען אם בעסטען געלעבט אין איטאַליען. איהרע שטעדט, וועלכע זיינען געווען רייכע, טהעטיגע האַנדעלס־רעפּובליקען, האָבען געוואוסט וויא אָבצושעצען

דיא אידישע ענערגיע און פעהיגקייטען. זיי האָט זיך וועניג געלוינט דעם אידען צו פערפאָלגען.

נאָך לאַנג איז דיא אידען בעשערט געווען צו זיין קרבנות אויף דער וועלט. אפילו אין אונזערע צייטען, ווען בילדונג איז שוין אזוי ווייט פערשפרייט, זיינען נאָך דאָ גענוג פינסטערע מענשען, וועמעס אונוויסענהייט שונאים קענען אויסנוצען צו זייערע פערזענליכע צוועקען, — קען מען זיך שוין פאָרשטעלען וויא גרינג דאָס איז אָנגעקומען דיא אידישע שונאים אין דיא צייטען, ווען אונוויסענהייט און אבערגלויבען האָבען אומעטום געהערשט.

איבערהויפט איז נאָך אונוויסענהייט און אבערגלויבען געווען שטארק גענוג פערשפרייט אפילו צווישען דיא געבילדעטסטע מענשען פון דעם 15טען יאהרהונדערט. אפילו זיי האָבען געגלויבט אין אַלערליי קינדערשע „באָבע מעשיות“, אין משונה'דיגע בעשעפעניסען, אין שטערנזעהער און אַלערליי נסים.

א שריט אין דער זייט פון ליכט און אמת איז אבער אין דעם 15טען יאהרהונדערט געמאַכט געוואָרען א גרויסער. דיא אַלטע מאַכט פון דער קאַטױלישער קירכע האָט לאַנג ניט געקענט בלייבען. עס האָט זיך געקליבען א וואָלקען אויף איהר קאָפּ. דיא אומשטענדען זיינען שוין צייטיג געווען ארויסצוברענגען דעם שטורם. און מיטלען דערצו זיינען צוגעקומען איינע נאָך דיא אַנדערע.

ווער קען אָבשאַצען דיא בעדייטונג פון בוכדרוקעריי אליין אַלס א וואַפע געגען פינסטערנים? פריהער פלעגען ביכער געשריעבען ווערען פון ספּעציעלע סופרים; און וויא גיך און גוט זיי פלעגען ניט קאָפּירען, האָט דאָס דאָך פיעל געדויערט, און צו האָבען א ביבליאָטהעק איז געווען א גאַנץ אונגעוועהנליכער לוקסוס. א בוך האָט געקאָסט אַן אונגעהויערען פּרייז, און אפילו פאַר געלד האָט מען אויך ניט געקענט בעקומען פיעל ביכער מיט אמאָל. דער רעזולטאַט איז געווען, אז פון ביכער האָט מען געוואוסט בלויז אין פּאַלאַצען און קלויסטערס. ווען מען האָט זיי אָנגעפאַנגען צו דרוקען *) זיינען זיי

*) דער ערשטער בוך איז געדרוקט געווען אין מאַינץ, דייטשלאַנד, אין 1455. (אין רוסלאַנד איז דער ערשטער בוך געדרוקט געווען מיט הונדערט יאָהר שפּעטער).

א סך ביליגער געוואָרען, און דאַן זיינען זיי ביסלעכווייז ערשיענען אין פיעלע הייזער. דאָס געשריעבענע וואָרט, און דורך איהם — בילדונג, האָט אָנגעפאַנגען פערשפּרייט צו ווערען ניט אין ערך שנעלער וויא פריהער.

פאַר דעם צוועק פון דיעזען בוך איז דאָס וויכטיגסטע פון אַלעם וואָס איז אויפגעטהאָן געוואָרען נאָך דיא קריייץ־ציגע פּילייכט דיא ענטוויקלונג פון דער שיף־קונסט, אָהן וועלכע קאָלומבוס'עס ענטדעקונג וואָלט אונמעגליך געווען. דורך דיא קרייץ־ציגע גופא און דורך דעם האַנדעל וואָס איז טהיילווייז צוליעב זיי אויפגעוואַקסען, האָט מען געברויכט מעהר שיפען און גרעסערע שיפען; מען האָט זיך אויס־געלערנט זיי בעסער בויען און בעסער קירעווען. דער קאָמפּאַס האָט אַליז מעהר אָנגעהויבען געניצט ווערען, און דיא גאַנצע קונסט פון נאַוויגאַציע, פון פאָהרען איבער'ן ים, האָט אין דעם 14טען און 15טען יאהרהונדערט געמאַכט מעהר פאָרטשריטע וויא אין דיא פריהערדיגע טויזענד יאהר.

איטאַליען, אַלס דיא גרעסטע האַנדעלס־לאַנד, האָט מעהר פון אַלע אַנדערע ענטוויקעלט דיא שיף־קונסט. זיא האָט געהאַט דיא בעסטע שיפען, דיא בעסטע מאַטראָזען און דיא בעסטע שיפס־קאַפּיטאַ־נען. וואָס קען דעריבער זיין נאַטירליכער ווי דאָס וואָס קאָלומבוס איז געווען אַ איטאַליענער? מיר וועלען אויך זעהן אַז אין זיין אונטער־נעהמונג האָט אויך געשפּיעלט אַ וויכטיגע ראָלע אַ גרויסער איטאַליע־נישער געאָגראַף. אויך איז קאָלומבוס ווייט ניט געווען דער איינציגער איטאַליענישער פאָרשונגס־רייזענדער פון יענער צייט. זיין פאַטער־לאַנד האָט מיט שיפס־קאַפּיטאַנען בעזאָרגט פערשיעדענע לענדער, און קאָלומבוס איז בלויז דער בעריהמטעסטער פון זיי.

III.

וויא אַזוי איז מען געקומען צום געדאַנק וועגען אַזעלכע רייזעס וויא קאָלומבוס'עס?

אַמעריקאַ ענטדעקט מיט 500 יאָהר פאַר קאָלומבוס'ען. — פאַר וואָס האָט דאָס ניט געפיהרט צו קיינע רעזולטאַטען? — דער האַנדעל מיט'ן וויטען מזרח. — דיא וויכטיגקייט פון געווירצען אין מיטעל־אַלטער. — דיא בעדייטונג פון אינדיען פאַר אייראָפּאַ. — דיא דריי גרויסע האַנדעלס־וועגען. — דער לעוואַנט. — דיא אַראַבער. — דיא טערקען. — דער פאַל פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל. — דער האַנדעל מיט אינדיען געשטערט.

אַמעריקאַ איז אייגענטליך ענטדעקט געוואָרען העכער וויא 500 יאהר פאַר קאָלומבוס'ען; נור פון דעם איז גאָר ניט אַרויסגעקומען. דיעזע ענטדעקונג האָט ניט געצויגען קיין אויפמערקזאַמקייט און איז אין גאַנצען פערגעסען געוואָרען. עס איז געוועזען ניט מעהר וויא אַ צופאַל, און דער צופאַל האָט ניט געהאַט קיין שייכות צו דיא דאמאלסדיגע אומשטענדען. מען האָט דעריבער מיט איהם ניט געקענט זיך בענוצען, אָדער זאָגאַר איהם אָבשאַצען. ווען מען וואָלט אפילו געוואָלט בעזעצען אַמעריקאַ, וואָלט מען דאַן אויך ניט געקענט, איינפאַך ווייל עס זיינען נאָך ניט געוועזען אַזעלכע שיפען און אַזעלכע שיפּס־קאַפּיטאַנען אַז מען זאָל אַזוי ווייט קענען איבערטראַנספּאָרטירען אַ סך מענשען. צווייטענס, האָט אייראָפּא זיך נאָך ניט גענויטיגט אין דיא פּראָדוקטען פון נייע לענדער, איבערהויפּט נאָך ווען דיא לענדער זיינען געלעגען אַזוי ווייט.

קאָלומבוס'עס ענטדעקונג, ווידער, האָט אַרויסגעשפּראָצט פון דיא אומשטענדען, וואָס האָבען עקזיסטירט אין זיין צייט. זיין בעריהמטע רייזע איז געוועזען אַ נאַטירליכער רעזולטאַט פון אייראָפּאַ'ס דאַמאָלסדיגע בעדירפניסע.

ניט וועגען נייע לענדער האָט זיך געהאַנדעלט; ניט אין קאָלאָניעס האָט מען זיך גענויטיגט. אַ גאַנץ אנדער זאַך האָט מען געדאַרפט האָבען, און אַ גאַנץ אַנדער זאַך האָט מען געזוכט; אָבער איין מאָל האָט מען דאָס נייע לאַנד געפונען, איז אייראָפּאַ שוין דאַן געוועזען אין

שטאנד זיך מיט איהר צו בענוצען. אזעלכע רייזעס זיינען דאן געווען א נויטווענדיגקייט. דיא ענטדעקונג פון אמעריקא האט דעריבער געמוזט פאסירען. אנדערש האט ניט געקענט זיין. אביסעל פריהער, אדער אביסעל שפעטער; צי פון קאלומבוס'ען צי פון אן אנדערען — אמעריקא וואלט געפונען געווארען.

און דער אמת איז טאקע, אז אכט יאהר נאך דעם וויא קאלומבוס האט געפונען דאס נייע לאנד, איז אן אנדער אייראפעאישער שיפס־קאפיטאן פערטראגען געווארען צו אמעריקאנער ברעגעס. דאס איז אויך געווען ניט מעהר ווי א סיבה. דיעזע סיבה איז אבער שוין געבארען געווארען פון די ארומיגע אומשטענדען. דער רייזענדער, וועלכען דער ווינד האט אהין צוגעבלאזען, האט טאקי געוואלט זיך פערנעהמען אויף א גאנץ אנדערען וועג; אבער דער צוועק פון זיין נסיעה איז געווען דער זעלבער וויא דער צוועק פון קאלומבוס'עס; און ווען אמעריקא וואלט שוין ניט געווען ענטדעקט געווארען מיט אכט יאהר פריהער, וואלט דיעזע צופעליגע ענטדעקונג אויפגעוועקט אלגעמיינעם אינטערעס, און מען וואלט זיך מיט איהר בענוצט.

אום צו קענען פערשטעהן דיא פאסירונגען, אין וועלכע קאלומבוס איז דיא הויפט־פיגור, אום ריכטיג אבצושאצען וואס ער האט אויפגעטאן און וויא אזוי ער איז געקומען דערצו, איז דעריבער נויטיג צוערשט בעקאנט צו זיין מיט געוויסע אומשטענדען, וואס האבען דאן געהערשט אין אייראפא.

מיר מיינען דא דיא אומשטענדען פון אייראפא'ס דאמאלסדיגען האנדעל.

דיא וויכטיגסטע סחורה זיינען דאן געווען געווירצען — פעפער, צימרינג, נעגעלעך א. ז. וו. און מען קען זאגען, אז אמעריקא איז ענטדעקט געווארען הויפטזעכליך דורך דעם וואס אייראפא האט זיך גענויטיגט אין דיזע געווירצען.

מיר ווייסען שוין, אז זינט דיא קרייז־ציגע איז אין אייראפעאישע לענדער ענטוויקעלט געווארען דער מסחור מיט דיא לוקסוס־זאכען פון דעם ווייטען מזרח — פון אינדיען און כינא. דיעזען האנדעל האבען זיי געפיהרט ניט דירעקט מיט אינדיען אדער כינא, נור דורך דיא אראבער. דיא אייראפעער אליין זיינען זעלטען־זעלטען צוגעקומען צו יענע ווייטע געגענדען. דיא אראבער אבער האבען אין אינדיען געהאט

האַנדעלס־סטאַציאָנען, און פון דאָרטען פלעגען זיי ברענגען דיא פּראָדוקטען צו דעם לעוואַנט, וואו זיי פלעגען זיי פערקויפען צו דיא איטאַליענער, בעלגיער, פראַנצויזען אָדער שפּאַניער. צו פאָהרען אַזוי ווייט האָבען דיא אייראָפּעער ערשטענס נאָך ניט געהאַט דיא מעגליכקייט ניט מיט'ן ים, ניט מיט דער יבשה, און צווייטענס איז געוועזן געפעהרליך צו רייזען אַזעלכע גרויסע שטרעקעס דורך אַלערליי פיינדליכע פעלקער. דיא אַראַבער, אַלס מאַהאָמעדאַנער, האָבען פון דיעזע געפאַהרען געוואוסט פיעל וועניגער. און אַ חוץ דעם זיינען זיי געווען ענערגישער, ענטוויקעלטער און האָבען אומעטום שוין געהאַט פערבינדונגען.

און אויסקומען אָהן דיא פּראָדוקטען פון דעם ווייטען מזרח — צי רויהע צי אויסגעאַרבייטע — איז די רייכערע קלאַסען פון אייראָפּאַ וואָס ווייטער געוואָרען אַלץ שווערער. זייד, למשל, האָט מען פון אייביג אָן בעקומען פון כינאַ. דיא אַלטע רוימער פלעגען דיעזע לאַנד דעריבער רופען דיא לאַנד פון זייד. *) אבער דיא בעסטע זיידענע מאַטעריעס זיינען אויך געקומען פון אזיען. דאָס זעלבע איז געווען מיט פיעלע באַוועלנע שטאָפען, סאַמעט, דיוואַנען, מעטאַלענע זאכען, דיא בעסטע גלאָזוואַרג, פּאָרצעליי. **)

צווישען דיא רויהע פּראָדוקטען, וועלכע מען פלעגט ברענגען פון אזיען, זיינען אויך געווען עדעל־שטיינער, פאַרבען, קאַמפאָר, געוויסע קרייטיכער, געוויסע מינים פאַרב־האָלץ. אבער דיא וויכטיגסטע פון אַלע פּראָדוקטען, וואָס מען פלעגט בעציהען פון דאָרטען, זיינען געווען דיא פערשיעדענע געווירצען.

פון דער אַנדערער זייט האָט אייראָפּאַ אַרויסגעפיהרט קיין אזיען וואָלענע מאַטעריען, געוויסע מינעראַלען און מעטאַלען, וויא קאָראַלען,

---

*) זיי האָבען נאָך זאָגאַר ניט געוואוסט, אַז דאָס איז אַזאַ פערהגליווערטע קלעפּיגע פליסיגקייט, וואָס אַ געוויסער מין וואָרים לאָזט ארויס פון זיין ליפּ; זיי האָבען געמיינט, אז דאָס וואקסט אויף אזא פלאַנצונג.

**) די בעסטע פּאָרצעליי פלעגט אייראָפּאַ אויך בעציהען פון כינאַ. אויף ענגליש הייסט דיעזער אַרטיקעל עד היום טשיינא (כינא). אויך רופט מען נאָך היינט מיט דיא נעמען פון געוויסע אַזיאַטישע שטעדט פערשיעדענע געוועבען, וויא, צום ביישפּיעל, בראַקייד (בראָקאַט) קאמלעט, טאפעטא, ווייל יענע שטעדט האָבען זיך מיט דעם אויסגעצייכענט אָדער צייכענען זיך נאָך איצט אויך אויס.

קוועקזילבער, קופּער, בליי. אָבער דיא סחורות וואָס איירָאָפּאַ האָט געצויגען פון אַזיען האָבען בעטראָפען פיעל מעהר וויא דיא, וואָס זיא האָט געליעפערט אהין. דאָס הייסט, אז זיא פלעגט מוזען דער־צאָהלען גרויסע סומען גאָלד און זילבער, וועלכע זיא פלעגט בעקומען פון אפריקאַ.

ווארום זיינען געווירצען (שווארצע פעפער, צימרינג, איינגבער, נעגעלעך, מושקאט א. ז. וו.) געוועזען אזא וויכטיגע סחורה? פאַר וואָס האָט מען זיך אין דעם אַזוי שטאַרק גענויטיגט? היינט קומט דאָס אונז אויס זאָנדערבאַר, אָבער אין מיטעלאַלטער און אויך גאָר פאַר־צייטען האָבען דיעזע אַרטיקלען געשפּיעלט אַ גרויסע ראָלע. אין תנ"ך ווערען זיי דערמאָנט גאַנץ אָפט, ווען עס ווערט גערעדט וועגען סוחרים. פאַר וואָס איז דאָס?

דער אַנטוואָרט איז ערשטענס, אַז מען האָט נאָך דאַן ניט געקענט זיך גוט בענוצען מיט אייז צו פערהיטען אַז דיא שפּייז זאָל ניט פערדאָרבען ווערען. צו האַלטען עס פון זומער אויף ווינטער אָדער פיהרען וויט, וואָלט אין פיעלע פעלע אונמעגליך געוועזען; מיט דער הילפע אָבער פון געווירצען פלעגט דיא עסענוואַרג קענען פערבלייבען פיעל לענגער. צווייטענס, האָט מען דאַן געוואוסט פון ווייניג געריכטען, און קיין איבעריגע קינסטלער זיינען דיא קוכערס אויך ניט געוועזען. אָהן פערשיעדענע געווירצען האָבען זייערע אכילות דעריבער קיין שום טעם ניט געהאַט, און די פּריצים זיינען שוין אַזוי צוגעוואוינט געוועזען צו דיא שאַרפע שטאָפען, אַז אפילו וויין פלעגען זיי אָהן דעם ניט טרינקען.

דאָס איז אייגענטליך געוועזען אַ לוקסוס־זאַך. דיא מאַסען האָבען געגעסען זייער שפּייז ניט־בע'טעם'טערהייט; אבער דיא אַדעליגע און דיא סוחרים האָבען אָהן געווירצען ניט געקענט געהן צום טיש.

פעפער האָט געשפּיעלט אזאַ גרויסע ראָלע, אַז אָפט, ווען איין קעניג פלעגט וועלען מאַכען אַן אַנדער קעניג אַ מתנה, פלעגט ער איהם שיקען עטליכע זעק פון דעם ביטערען אַרטיקעל. אונגעהויערע מאַסען פון דיעזער סחורה פלעגט מען אַריבערברייננגען פון דעם וויטען מזרח אויף שיפען אָדער קעמלען, און מען פלעגט מיט דעם האַנדלען איבער גאַנץ איירָאָפּאַ. אין דיא געשעפטס־רעכנונגען אָדער טאַריף־צעטלען פון דעם מיטעלאַלטער ווערט פעפער דערמאָנט אזוי אָפט, אַז ווען מען לעזט זיי היינט קומט דאָס אויס קאָמיש. אפילו אין דער ליטעראַטור,

אָדער אין דיא היסטאָרישע שריפטען פון יענע צייטען ווערט אויך פעפער דערמאָנט אויף טריט און שריט. אין דייטשלאַנד פלעגען דיא באַראָנען אַ סוחר רופען „פעפער־זאַק“.

איינע פון דיא ערשטע אייראָפּעאישע שיפען, וואָס זיינען צו־געקומען צו אינדיען, האָט פון דאָרטען געבראַכט 420,000 פונט פעפער; און, שפּעטער, ווען פּאָרטוגאַל האָט אַרויסגעלעגט אַ שטראָף־צאָל אויף אַן אינדישען פּרינץ, איז דאָס בעשטאַנען אין 200 טויזענד פונט פעפער.

וואו דיא פערשיעדענע געווירצען וואַקסען, האָבען אַפילו דיא געבילדעטסטע אייראָפּעער קלאָר ניט געוואוסט. זאָגאַר סוחרים, וואָס האָבען געמאַכט ווייטע רייזעס אין דיא אַזיאַטישע לענדער, האָבען וועגען דעם ניט געהאַט קיין דייטליכען בעגריף. זיי האָבען געוואוסט, צום ביישפּיעל, אַז דיא אַראַבער ברענגען דאָס אויף קעמלען אין קליין־אַזיען. ווען זיי פלעגען פרעגען ביי דיא דאָרטיגע אַראַבישע סוחרים פון וואַנען דאָס ווערט געבראַכט צו זיי, פלעגען זיי בלויז קענען ענטפערן, אז „פון זעהר ווייט“ און אַז אַהין קומט דאָס אָן פון נאָך ווייטערע מקומות.

מען האָט געהערט, אַז ווייט־ווייט ערגעץ־וואו אין אַזיען געפינט זיך אַ גאַנצע גרופּע פון זאָגענאַנטע געווירץ־אינזלען, וואו דיעזע וויכטיגע פּראָדוקטען וואַקסען, הגם וואו דאָס איז, האָט מען ניט געוואוסט. אויך האָט מען געהערט אַז פעפער וואַקסט אין אינדיען (אַזיען).

אַ צייכען פון דיעזער צייט איז זאָגאַר פערבליעבען אין אונזער אידיש. ווען מיר זאָגען: „ער איז אַנטלאָפען וואו פעפער וואַקסט“, שטאַמט דאָס פון יענע יאָהרען, ווען דער פּלאַץ פון וואַנען מען ברענגט דיעזען פּראָדוקט, אינדיען, דער ווייטער מזרח, איז געווען דער ווייטסטער געגענד, וואָס מען האָט געקענט זיך פאָרשטעלען.

אויך האָט מען געוואוסט, אַז פון די זעלבע אינדיען בעקומט מען דימענטען; אַז רובינען, וועלכע זיינען אין מיטעלאַלטער געשעצט געוועזען נעכסט צו דימענטען, קומען אויך פון אינדיען (אָבוואָהל פון געוויסע אַנדערע אַזיאַטישע געגענדען אויך). דאָסזעלבע איז אויך וועגען אַנדערע טייערע שטיינער, ווי סאַפּירען, גראַנאַטען, טאָפּאַזען, אַמע־טהיסטען. דיא צוויי אינדישע שטעדט פּוליקאַט און קאַלי־

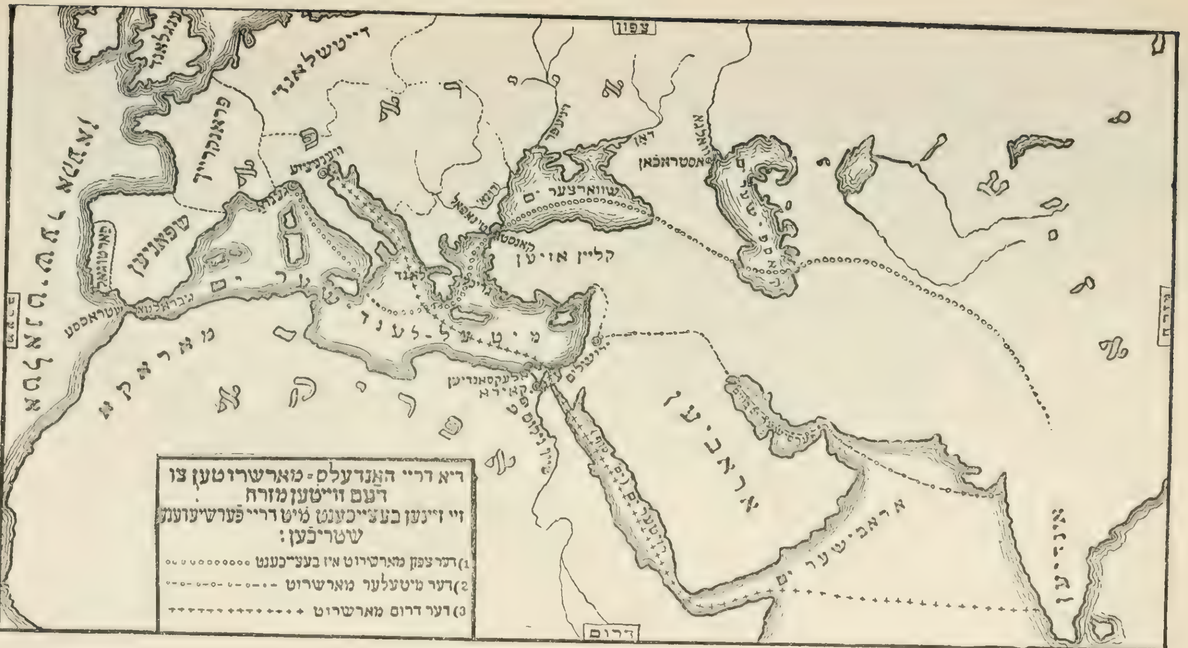
ק ו ט זיינען געווען דיא גרעסטע האַנדעלס־צענטרען אויף טהייערע שטיינער אין דער גאַנצער וועלט. פערל האָט געשטאַמט פון דיא וואַסערען צווישען אינדיען און דעם אינזעל צ י י ל אָ ן, און פון דעם פּערזישען מעער־בוזים, און דיא פּרינצען פון אינדיען פלעגען ליעב האָבען צו זאַמלען מאַסען פערל מיט עדעלשטיינער, וועלכע פלעגען זיך אין זייערע פּאַלאַצען אַזוי קלייבען פון דור צו דור, אין פערלויף פון טויזענדער יאהרען. ווען אַזאַ פּרינץ פלעגט בעזיעגט ווערען פון אַ באַרבאַרישען שונא, פלעגען דיא אוצרות אַוועקגערויבט ווערען. דאַן פלעגט אָפט טרעפען, אַז זיי פלעגען אַריינפאַלען אין דיא הענד פון סוחרים, און אָנקומען אין איירָאָפּאַ.

צווישען דיא פּראָדוקטען וואָס מען פלעגט בעציהען פון אינדיען, וועלען מיר דאָ ספּעציעל דערמאָנען אַ פאַרב־האָלץ, וועלכער הייסט ב ר אַ ז י ל ־ האָלץ, און וועלכער פלעגט געברויכט ווערען איבער גאַנץ איירָאָפּאַ. מיר שטעלען זיך אויף דיעזען אַרטיקעל אָב, ווייל שפּעטער וועלען מיר זעהען, וויא נאָך דיעזען האָלץ האָט מען אַ נאָמען געגעבען ב ר אַ ז י ל י ע ן, די שטיק זיד־אַמעריקאַ, וואָס איז ענטדעקט געוואָרען דורך אַ צופאַל.

דיעזע אַלע סחורות פלעגט איירָאָפּאַ אַלזאָ בעקומען דורך אַראַבישע הענד.

איידער מיר געהען ווייטער ווילען מיר ציהען דעם לעזער'ס בעזונדערע אויפמערקזאַמקייט צו דער בעדייטונג, וואָס אינדיען האָט דאַן געהאַט פאַר איירָאָפּעאישע סוחרים. דאָס וועט אונז נויטיג זיין צו האָבען אין זינען, ווען מיר וועלען האַלטען ביי קאָלומבוס'עס פּלאַן.

וועגען דעם ווייטען מזרח האָבען דיא איירָאָפּעער אַלזאָ געהאַט אַ גאַנץ שוואַכען בעגריף. זיי האָבען זיך פאָרגעשטעלט דיא דאָרטיגע לענדער אַלס ערטער פון רייכטהום און גלאַנץ, פון וואונדערבאַרע אינדוסטריע און קאָכעדיגען האַנדעל. פון כינאַ האָבען זיי געוואוסט נאָך פיעל וועניגער וויא פון אינדיען, איינפאַך ווייל כינאַ איז פיעל ווייטער. נאָך וועניגער האָבען זיי געוואוסט וועגען יאַפּאַן, אָדער „ציפּאַנגאַ“, וויא זיי פלעגען דאָס רופען. זיי האָבען געהערט, אַז אין דיעזע לענדער געפינען זיך גרויסע שטעדט מיט פּאַלאַצען און טעמפּלען געדעקט מיט ריינע גאָלד, און אַז פערל מיט דימענטען וואַלגערען זיך שיער ניט איבער דיא גאַסען.

די׳א דריי האנדעלס-מארשרוטען צו
דעם ווייטען מזרח
זיי זיינען בעצייכענט מיט דריי פערשידענע
שטריכען:
1) דער צפון מארשרוט איז בעצייכענט
2) דער מיטעלער מארשרוט
3) דער דרום מארשרוט
צפון
דרום
מזרח
מערב
אטלאנטישער אקעאן
ענגלאנד
דייטשלאנד
פראנקרייך
שפאניען
פארטוגאל
שווארצער ים
קליין אזיען
אראביען
אראבישער ים
מאראקא

דער פערקעהר צווישען דעם ווייטען מזרח און אייראָפּאַ איז געגאַנגען איבער פערשיעדענע מאַרשרוטען אָדער וועגען, דריי פון וועלכע זיינען דיא וויכטיגסטע: דער דרום־וועג, דער מיטעל־וועג און דער צפון־וועג. *)

דער דרום־וועג איז געווען כמעט מאָנאָפּאָליזירט פון די ווענעציאַנער. דאָס איז געווען כמעט דורכאויס אַ וואַסער־וועג. ער האָט זיך געצויגען פון אינדיען איבער דעם אינדישען אָקעאַן און דורך דעם שמאָלען לאַנגען רויטען ים, אָדער „ים־סוף“, איבער וועלכען די אידען זיינען אריבער פון עגיפּטען (מצרים) אין פּאַלעסטינאַ.

דער ים־סוף געהט ניט אַריין אין דעם מיטעללענדיישען ים. נור אויף אַ שמאָלע שטיקל ליעגט דאָרטען לאַנד. **) איבער דיזע שטיקל יבשה פלעגט מען מוזען איבערלאָדעווען דיא סחורה פון דיא שיפען אויף קעמלען, אָדער אויף דיא שיפלעך פון דעם עגיפּטישען טייך נילוס (אפריקא) און אזוי ברענגען אין מיטעללענדישען ים. דיא עגיפּטישע שטעדט קאַאירָאַ און אַלעקסאַנדריא, וועלכע געפינען זיך אויף דיעזען וועג, זיינען דעריבער געווען צווישען דיא גרעסטע האַנדעלס־צענטרען אין דער וועלט. דורך זיי פלעגען דורכגעהען מאַסען פון דיא סחורה וואָס איז געגאַנגען פון ווייטען מזרח אין אַפריקאַ און אייראָפּאַ. צעהנדליגע טויזענדע אַנגעלאָדעוועטע שיפלאַך פלעגען אין דעם 15טען יאהרהונדערט שטענדיג שווימען איבער דעם נילוס פון קאַירָאָ צום ים און פון ים צו קאַירָאָ, און פון קאַירָאָ פלעגט מען דאָס נעהמען דורך אַלעקסאַנדריא נאָך אייראָפּאַ.

דער מיטעלוועג איז געגאַנגען פון אינדיען ניט דורך דעם רויטען ים נור דורך דעם פערסישען מעער־בוזים און דורך אַראַבישע שטעדט.

דער צפון־וועג איז געווען מאָנאָפּאָליזירט פון גענואַ. ער איז

---

*) זיי זיינען אָנגעצייכענט אויף דער בייליגענדער לאַנדקאַרטע מיט דריי־ערליי פּאַסען.

**) דיעזע שטיקעל לאַנד הייסט דער סועזישער לאַנד־אייננג: אויף דיזע שטיקעל יבשה איז דאָס אפריקא צוגעטשעפּעט צו אזיען. אין אונזער צייט האַט מען דאָס דורכגעגראָבען און איצט איז דאָס שוין „סועזישער קאַנאַל“, דורך וועלכען שיפען געהען דורך. איצט איז אפריקא שוין אייגענטליך אַ בעזונדערער קאנטינענט.

געגאַנגען איבער יבשה — איבער גרויסע אַזיאַטישע וויבטעגישען און בערג, ביז ער איז געקומען צום קאַספּישען ים. ער האָט איבערגעשניטען דעם קאַספּישען און דעם שוואַרצען ים און האָט זיך איבערגעקרייציגט מיט דעם דרום־וועג. פון דעם קאַספּישען ים פלעגט אַ טהייל פון דיא פּראָדוקטען אַרויפקומען אויף דער וואָלגאַ דורך דער שטאדט אַסטראַכאַן. דיא איבריגע פלעגט מען נעהמען איבער דער יבשה ביז צום טייך דאָן, און איבער'ן דאָן צו דעם שוואַרצען ים.

דיא סחורות פלעגען ניט קומען דירעקט פון כינאַ, למשל, אין אייראָפּאַ; נור, געהענדיג פון פּונקט צום פּונקט, פלעגען זיי איבערגעהן פון האַנד צו האַנד. דיא כינעזיישע קויפלייטע פלעגען דאָס ברענגען פון כינאַ און יאַפּאַן נאָך אינדיען; דאָרטען פלעגען זיי דאָס פערקויפען צו אינדישע אָדער אַראַבייטע סוחרים און איינקויפען אייראָפּעאישע וואַארע, וועלכע מען פלעגט אַהין ברענגען. דיא דאָרטיגע הענדלער פלעגען דאָס פיהרען ווייטער; און אזוי פלעגט דאָס געהן ביז עס פלעגט דערגרייכען קליין־אַזיען און דעם מיטעללענדישען מעער, וואו עס איז אויסגעוואַקסען דער אויבענדערמאָנטער גרויסער האַנדעלס־געגענד, ל ע ו ו אַ נ ט. *)

אַהין פלעגען זיך צוזאַמענקומען דיא אייראָפּעאישע קויפלייטע, הויפּטזעכליך פון איטאַליען, שפּאַניען און פראַנקרייך, און זיי האָבען שוין דיא אזיאַטישע פּראָדוקטען געליעפערט איבער די פערשיעדענע

*) צו דיעזען געגענד ציהען מיר דעם לעזער'ס אויפמערקזאַמקייט. אויף דער לאַנדקאַרטע וועט ער זעהען, אַז דער מיטעללענדישער ים ליגט דאָרטען צווישען אייראָפּא, אפריקא און אזיען. דיא שטיקעל אַזיען, וועלכע הייסט קליין אזיען, ווערט פון דיעזען ים בעוואסערט פון דרום זייט, וועהרענד פון צפון־זייט האָט זיא דעם שוואַרצען ים. אויף דיעזע אַלע ברעגעס האָבען זיך געפונען וויכטיגע מאהאמעדאנישע האַנדעלס־שטעדט, וועלכע האָבען קאָנטראָלירט דעם פאַרקעהר מיט דעם ווייטען מזרח. מיר וועלען אויך דערמאָנען דעם לעזער, אז ניט ווייט פון דאָרטען אויף דעם שוואַרצען ים געפינט זיך קאָנסטאַנטינאָפּאָל, וועלכע איז דאן געווען אַ גריכישע שטאָדט. אויף דעם אפריקאַנישען ברעג געפינט זיך א ל ע ק ס א נ ד ר י א. דורך דאָרטען פלעגט אלזאָ דיא אַזיאטישע וואַארע אויך קומען נאָך אייראָפּא, וויא מיר האָבען שוין אויבען געזעהן.

טהיילען פון איירָאָפּאַ. און דיא וויכטיגסטע, דיא גרעסטע בעדייטונג פון זיי אַלעמען האָבען געהאַט דיא סוחרים פון דריי איטאַליענישע שטעדט: ווענעציע, גענוא, און פּיזאַ, וועלכע זיינען געוועזן זעלבסט־שטענדיגע, מעכטיגע רעפּובליקען.

מיר ווייסען שוין, אז ווענעציע איז אין דעם 14־טען און 15־טען יאהרהונדערט געוועזן דיא רייכסטע און וויכטיגסטע שטאָדט אין גאַנץ איירָאָפּא — אַלץ צוליעב דעם האַנדעל מיט אַזיאַטישע סחורות.

אין אַלע שטעדט פון דעם לעוואַנט האָבען זיך שטענדיג געפונען פיעלע איטאַליענער. איינינע פון זיי פלעגען זיך אַהין בלויז צוזאַמענפּאָהרען אויף אַ געוויסע צייט; אבער פיעלע האָבען דאָרטען איינפּאַך געוואוינט. אין דער ערשטער העלפט פון דעם 15טען יאהר־הונדערט זיינען אַזעלכע איטאַליענישע האַנדעלס־קאָלאָניען געוועזן ניט נור אויף דיא ברעגעס פון קליין־אַזיען, נור אויך אין איינינע שטעדט וויטער אויף דער יבשה.

צו דיא ווענעציאַנער האָבען געהערט געוויסע גריעכישע אינזלען, דיעזע האָבען זיי אויך געברויכט אַלס פערקעהרס־פּונקטען אין זייער האַנדעל מיט אַזיען. צוליעב דעם זעלבען צוועק האָבען זיי געהאַט קאָלאָניעס אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל און אנדערע גריעכישע שטעדט.

ווענעציע גופא וויעדער האָט ענטהאַלטען אַ גרויסע קאָלאָניע פון אַנדערע איירָאָפּעאישע סוחרים, וועלכע פלעגען ביי איהר איינקויפען איהרע אימפּאָרטירטע אַזיאַטישע פּראָדוקטען אום זיי צו פיהרען פערקויפען אין דייטשלאַנד, ענגלאַנד, בעלגיום, האָלאַנד, פוילען אָדער רוסלאַנד. איבריגענס, פלעגט רוסלאַנד, צום ביישפּיעל, דיא אַזיאַטישע וואַארע בעקומען פון אַנדערע ערטער אויך, דורך קיעוו און אַנדערע פּונקטען, וואוהין זיי פלעגען אָנקומען דירעקט פון דעם צפון־מאַרשרוט, — פון דעם שוואַרצען ים איבער׳ן דניעפּער אָדער פון קאַספּישען ים איבער דער וואָלגאַ.

פון דיא איטאַליענישע האַנדעלס־שטעדט פלעגט מען גרויסע טראַנספּאָרטען וואַארע פיהרען דורך דיא דורכגאַנגען אין דיא אַלפּען־בערג איבער דער דונייַ און איבער דעם רהיין; און דיא שטעדט, וואָס האָבען זיך געפונען אויף דיעזע טייכען זיינען זעהר רייך געוואָרען און האָבען אין דער געשיכטע פון דעם מיטעלאַלטער געשפּיעלט אַ וויכטיגע ראָלע.

אין דיעזען האַנדעל מיט דעם וויטען מזרח האָבען געשטעקט דיא גרעסטע פּראָפּיטען. דאָס איז אויך געווען דער עלטסטער און דער גרעסטער זאָרט האַנדעל פון וועלכען אייראָפּאַ האָט געוואוסט.

דיא בויערען האָבען געשאַפּען דיא רייכטהימער פאַר זייערע פּריצים; אָבער דורך דיעזען מסחור מיט אזיען האָבען דיא קויפליטע ביי דיא פּריצים אוועקגענומען אַ היבשען טהייל פון דיעזע רייכטהימער. דיא פּריצים האָבען אויסגעביטען דיא פּראָדוקטען פון זייערע מאַיאָנטקעס אויף דיא לוקסוס־זאַכען פון אינדיען און כינאַ.

מיר ווייסען שוין אויך, אַז דיא האַנדעלס־שטעדט זיינען געוואָרען אינדוסטריעלע שטעדט. דאָרטען זיינען ענטוויקעלט געוואָרען ווערקשטאַטען, וואו מען האָט געשאַפּען פערשיעדענע ארטיקלען פאַר דיא אַזיאַטישע יאַרידען אזוי גוט וויא פאַר איירָאפּאַ גופא. פיעלע בעל־הבתים פון אַזעלכע ווערקשטאַטען האָבען אויך זיך ערוואָרבען עשירות.

דיא אונטערשטע שורה איז, אַז דיא בורזשואזיע — דיא בירגער, דיא שטאָרט־לייט, וואָס האָבען זיך בעשעפטיגט מיט אינדוסטריע און מיט קאָמערץ — איז געוואָרען רייך. מען דאַרף האָבען אין זינען, אַז אַליין האָבען זיי געשטאַמט פון פריי־געוואָרענע פאַנסטשינא קנעכט, וועלכע האָבען געוואוינט אין די שטעדט פון מיטעלאַלטער. דורך דעם מסחור מיט אַזיען זיינען דיעזע שטעדט געוואקסען אין צאָהל פון איינוואוינער, אין עשירות און מאַכט.

דיא קאָנקורענץ צווישען דיא האַנדעלס־שטעדט האָט ניט זעלטען געהאַט דעם כאַראַקטער פון אַ מלחמה. ווענעציע און גענוא, צום ביישפּיעל, זיינען געווען אזעלכע פערביסענע שונאים איבער זייערע געשעפטס־אינטערעסען, אז זייערע שיפען פלעגען אָפען בעפאַלען איינע דיא אַנדערע. אַ האַנדעלס־שיף איז אין יענע צייטען איבערהויפּט געווען אַ מין קריעגס־שיף — אזוי בעוואַפענט איז זיא געווען. צו יעדער צייט האָט מען געקענט ערוואַרטען אַן אנגריף פון פּיראַטען (ים־רויבער) אָדער פון קאָנקורענטען. אַן עהנליכע בלוטיגע קאָנקורענץ איז שפּעטער אָנגעגאַנגען צווישען דיא שיפען פון ענגלאַנד און דיא שיפען פון שפּאַניען. און וואָס אַנבעטרעפט ווענעציע, האָבען מיר שוין געזעהען, אז צוליעב „ביזנעס“־קאָנקורענץ האָט זיא געמאַכט אַ „קרייצ־צוג„ געגען דיא קריסטליכע שטאַדט קאָנסטאַנטינאָפּאָל — איהר בעלאַגערט און אויף אַ געוויסע צייט עראָבערט.

80°
100°
120°
140°
60
40
20
0
20
מזרח
כינא
בענגאליש ים
סיאם
כינעזישער ים
מאלאקא
בארנעא
סומאטרא
עקוואטאר
עקוואטאר
אוסטראליען
אדער

אטלאנטישער אקעאן
איסלאַנד
דייטשלאַנד
פראַנקרייך
שפּאַניען
ווענעציא
שוואַרצער ים
קליינאזיע
פּערסיען
אראַביען
זאַהאַראַ
וויסטענעס
רויטער ים
עקוואַטאָר
קאַפּ פון גוטן האָפענונג
60°
40°
20°
0°
20

מערב

אָבער וויא אימער אין קריעגס־זאכען: אייניגע פון דיא קעמפּפּענדע קומען צום שכל, אז אנשטאט צו שטרייטען צווישען זיך, לוינט זיי בעסער זיך צו מאַכען אחדות אום מיט פעראייניגטע קרעפטען צו היטען זייערע אינטערעסען געגען אַנדערע. אַזאַ פעראייניגונג איז, למשל, דער מיליטערישער „דריי־בונד“ פון אונזער צייט; אַזאַ פעראייניגונג, אין אינדוסטריע, איז אויך יעדער טראָסט. אזוי איז אויך געווען מיט דיא האַנדעלס־שטעדט פון מיטעל־אַלטער: אייניגע פון זיי האָבען געמאַכט יד אחת, געגרינדעט האַנדעלס־פערבאַנדען. דער וויכטיגסטער פון דיעזע האַנדעלס־פערבאַנדען איז שוין לאַנג געגרינדעט געווען אין דייטשלאַנד — דער זאָגענאַנטער „האַנזא פעראיין“ פון דיא פריי־שטעדט האמבורג, ברעמען און ליבעק.

אזוי איז דער האַנדעל צווישען איירָאפּא און אזיען געוואַקסען און געוואַקסען און דיא שטעדט זיינען געוואָרען רייכער און רייכער, ביז אין דיעזען מסחור האָט זיך בעוויזען אַן אַלגעמיינע שטערונג. דיא אויבען־דערמאָנטע האַנדעלס־מאַרשרוטען האָבען אויפגעהערט צו דיענען אויף דעם פריהעריגען שטייגער. עס איז געוואָרען אַלין שווערער איבער זיי צו בעציהען סחורה פון דעם ווייטען מזרח און פון דיא אזיאַטישע מערק בכלל.

דיעזע שטערונג איז געווען אַן אזיאַטישער פאָלק, דיא אָטאָמאַנישע טערקען, וועלכע האָבען אין 1300 אָנגעפאַנגען אַ רייהע מיט איבערפאַלונגען. זיי האָבען אָנגעהויבען אריבערצוקומען פון מיטעל־אַזיען, און פון דאָרטען האָבען זיי זיך גערוקט אַלין נעהנטער צו איירָאפּא. זייער ערשטע מלחמה איז געווען אין קליין־אזיען. דאָרטען זיינען זיי געווען קליין אין צאָהל. געהענדיג ווייטער, זיינען זייערע מחנות זעהר שנעל געוואַקסען. און אזוי אָנפיהרענדיג זייער בלוטיגען קאַמפּף, האָבען זיי פערוויסט שטעדט און אַריינגענומען אין זייערע הענד פערשיעדענע גריעכישע און אַנדערע געגענדען, ביז זיי האָבען פערנומען דעם גאַנצען געגענד אַרום דיא אַלטע הויפּט־שטאדט, קאָנסטאַנטינאָפּאָל.

בעמערקט, אַז מיר האַלטען דאָ אין דעם שטח פון לאַנד און וואַסער, וועלכער ליעגט צווישען איירָאפּאַ און אַזיען. דיא טערקען האָבען זיך אַלזאָ שוין געפונען אויף דעם רעכטען שוועל פון דעם האַנדעל מיט דעם ווייטען מזרח.

דיא טערקען זיינען זיינען שוין דאַן געווען מאהאָמעדאַנער. זיי זיינען אָבער געווען באַרבאַרען, האַלב־ווילדע, און זייער נייער רעליגיעזער פאַנאַטיזמוס האָט זיך ביי זיי אויסגעדריקט אויף אַ גרויזאַמען בלוטיגען אופן. זיינען אָבער דיא ציוויליזירטע קריסטען אין זייערע רעליגיעזע מלחמות געווען בעסער?

דאָך אין פריעדליכע צייטען זיינען דיא קריסטען געוואוינט געווען צו אַ ציוויליזירטען לעבען, ווערהענד דיא טערקען זיינען געווען נאָמאַדען, — אַ פאָלק, וואָס האָט זיך ארומגעשלעפט מיט זיינע סטאַדעס פון אָרט צו אָרט. דיא שטאָדט וואָס זיי האָבען בעזיעגט, האָבען זיי דאָס רוב חרוב געמאַכט און אויף איהר אָרט אויפגעשטעלט ציילען פון ביידלעך.

צו קעמפפען געגען מאהאָמעדאַנער איז פאַר דיא קריסטען אייגענטליך קיין נאָווינע ניט געווען. זיי האָבען דאָך שוין לאַנג געהאַט צו פיהרען מלחמות מיט אַראַבער און מורינען, וועלכע האָבען אויך בעלאַנגט צו דיזער רעליגיאָן. דאָס זיינען אָבער דאָך מייסטענס געווען ציוויליזירטע מענשען, — ציוויליזירטער וויא דיא אייראָפּעאישע קריסטען. מיט זיי זיינען דיא אייראָפּעער דורכגעקומען. זיי האָבען אַליין מיט זיי געפיהרט אַ גרויסען האַנדעל מיט דיא מזרח־סחורות.

גאַנץ אַנדערש איז געווען מיט דיא טערקען. זיי זיינען געווען פרעמד פון דער ציוויליזירטער וועלט מיט איהר האַנדעלס־אינטערעסען; און, מיר האָבען געזעהן אַז זיי האָבען אריינגעכאַפּט דעם געגענד, וואָס ליגט צווישען אזיען און אייראָפּאַ. אַלזאָ, האָבען זיי דעם מסחור צווישען דיא צוויי וועלט־טהיילען שטאַרק געשטערט.

זיי זיינען בעפאַלען שיפען און זיי בעראַבעוועט אָדער ארויסגעריסען פון זיי שווערע צינזען. זיי האָבען צוראַבעוועט און פערוויסטעט פיעלע האַנדעלס־שטעדט און דיא בעפעלקערונג פון דיזע שטעדט האָבען זיי געטוידטעט אָדער פערשקלאַפּט.

דורך דעם האָט דער געשעפטס־פערקעהר פיעל געליטען. מעכטיגע פירמען האָבען באַנקראָטירט. אַלטע רייכע פאַמיליען זיינען פעראָרימט געוואָרען.

דיא איטאַליענישע געשעפטס־קאָלאָניעס פון לעוואַנט האָבען מוטהיג געקעמפפט געגען דיעזען שונא. דער זיעג איז אָבער אימער

געוועזן אויף זיין זייט, און דיא קעמפפענדע איטאַליענער האָבען בלויז פערלאָרען אייגענסען און מענשען־לעבענס.

ענדליך האָבען דיא טערקען באַלעגערט דיאַ הויפּט־שטאָדט פון דער מזרח־אימפּעריע, דיא הייליגע קריסטליכע שטאדט קאָנסטאַנ־טינאָפּאָל*).

צווישען דיא וואָס האָבען בראַוו פערטהיידיגט דיא שטאדט, האָבען זיך געפונען פיעלע פון ווענעציע, פון גענואַ און פון אַנדערע איטאַליענישע האַנדעלס־שטעדט. זיי זיינען געוועזן אין דער שטאדט און זייערע לעבענס זיינען געשטאַנען אין געפאַהר. געהייסען האָט דאָס אַז זיי קעמפּפען פאַר זייער רעליגיאָן, און פיעלע פון זיי, שטעהענ־דיג אויף דעם שלאַכטפעלד, זיינען מסתמא ווירקליך בעגייסטערט געוואָרען מיט דיעזען געפיהל. זייער קאַמפּף האָט אָבער געהאַט אַ

*) דיא הערשער פון דער אַלטער רוימישער אימפּעריע האָבען דיא קריסטען לאַנג פערפאָלגט. דער ערשטער רוימישער אימפּעראטאָר, וואָס האָט זיך פערהאַלטען פריינדליך צו זיי, האָט געהייסען קאָנסטאַנטין. ער איז אַליין אויך בעקעהרט געוואָרען צו זייער גלויבען און דער קאַמפּף געגען דער קריסטליכער קירכע האָט אויפגעהערט. ער האָט איבערגעטראָגען דיא רעזי־דענץ־שטאָדט פון רוים נאַך אַ גריכישע שטעדטעל ביזאנטיאָן, וועלכע ער האָט פיעל פערגרעסערט; און דאַן האָט ער איהר אַ נאָמען געגעבען נ י י ע־ר ו י ם. זיא איז אָבער בעקאַנט געוואָרען אונטער זיין אייגענעם נאָמען — ק אָ נ ס־ט אַ נ ט י נ אָ פּ אָ ל. זיא איז אלזאָ געוואָרען דיא הויפּט־שטאָדט פון דער אַלטער רוימישער אימפּעריע. דאָס איז געוועזן אין 330. שפּעטער, ווען דיא רוימישע מדינה איז צושפּאָלטען געוואָרען אויף דיא מערב־אימפּעריע און דיא מזרח־אימפּעריע (אָדער ביזאנטישע אימפּעריע) איז זיא געוועזן דיא קרוינשטאָדט פון דער לעצטער.

קאָנסטאַנטינאָפּאָל איז אַלזאָ געוועזן דיא ערשטע רוימישע הויפּט־שטאָדט פון דעם קריסטענטהום. און שפּעטער, (ווען רוים איז געוואָרען דיא רעזידענץ פון קאַטאָליציזמוס) איז זיא יעדענפאַלס געוועזן איינע פון דיא צוויי הויפּט־שטעדט פון דיעזער רעליגיאָן. אין פערלויף פון טויזענד צוויי הונדערט יאָהר אלזאָ איז זיא פאר א טהייל קריסטען געוועזן דאָס, וואָס ירושלים איז פאר אידען. ביי איהר האָבען דאָס דיא רוסען, אין 988, גענומען דיא קריסטליכע („פּראוואָסלאוונע“) רעליגיאָן.

טיעפערע, אָן אמת'ערע בעדייטונג: דיא גוסס'דיגע האַנדעלס־אינטע־רעסען פון איטאַלען האָבען דאָס געקעמפּפט מיט זייערע לעצטע בלוט־טראָפּענס געגען דער פיינדליכער קראַפט, וואָס האָט זיי באַרמלאָז געשטיקט.

קאָנסטאַנטינאָפּאָל און דיא גאַנצע קריסטליכע וועלט האָבען געהאָפט אויף אַ נס: עס איז געווען אַ נבואה, אַז ווען דיא טערקען וועלען צוקומען צו דער הייליגער שטאדט, וועט זיך בעוויייזען אַ מלאך און וועט זיי פערניכטען.

דער מלאך האָט זיך ניט בעוויזען. דיא הייליגע שטאדט איז געפאַלען. איהרע סחורות און איהרע אוצרות זיינען צוראַבעוועט געוואָרען. פיעלע פון דיא איינוואוינער האָט דער שונא געקעפּט אָדער אוועקגעשלעפּט צו דיענען אַלס קנעכט, דיענסטען אָדער קעבס־ווייבער. דיא הייליגע בילדער פון דיא בעריהמטע קירכען, בילדער איבער וועלכע עס זיינען אין קריכטענטהום אַרויסגעקומען לאַנגע קעמפּפע און צושפּאַלטונגען, זיינען איצט געבראַכט געוואָרען צו שפּאָט און שאַנדע. דיא גאָלד און טהייערע שטיינער האָבען דיא זיעגער פון זיי אַראָבגעריסען און דיא בילדער גופא האָבען זיי געברויכט פאַר אונאַנשטענדיגע צוועקען. און דער ערוואַרטעטער מלאך האָט זיך אַלץ ניט בעוויזען.

דאָך וואָלט געווען אַ טעות צו מיינען, אַז דיא קריסטליכע רעגיע־רונגען זיינען געווען בעסער. זיי זיינען אפשר געווען ציוויליזירטער, אָבער מערדערליכקייטען האָבען זיי זיך ביי דיא טערקען ניט געדאַרפט לערנען. אין דער צייט פון דיא קרייץ־ציגע זיינען דיא קריסטליכע זיע־גער זיך בעגאַנגען מיט זייערע בעזיעגטע ניט אַ האָר מענשליכער וויא דיא טערקען זיינען זיך איצט בעגאַנגען מיט דיא בעזיעגטע גריעכען פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל. אגב איז מ אַ ה אָ מ ע ט דער 2־טער, דער סולטאַן, וועלכער האָט דאַן געהערשט איבער די אָטאָמאַנישע טערקען און זיי גע־פיהרט אויף קאָנסטאַנטינאָפּאָל, געווען אַ ציוויליזירטער, זאָגאַר געביל־דעטער מאַן. ער איז געווען בעקאַנט מיט דיא אַראבישע קולטור און בעלעזען אין אַראבישע ווערק.

וואָס אַנבעטרעפט זייערע פערהעלטניסע צו דיא אידען, זיינען דיא באַרבאַרישע טערקען געווען וויא מלאכים געגען שדים אין פערגלייך מיט דיא ציוויליזירטע קריסטען. פאַר דיא אידען פון קאָנסטאַנטינאָ־פּאָל און דיא אַרומיגע געגענדען איז דער פאַל פון דער גרויסער אַלטער

שטאָדט איינפאַך געוועזן אַ גליק. מאַהאָמעט דער 2־טער האָט זיי געגע־בען פיעלע רעכטע, פון וועלכע זיי האָבען אַנדערשוואו אין אייראָפּאַ ניט געוואוסט; זייער הויפּט־ראבינער, משה קאפּסאלי, האָט ער גע־שאָנקען ספּעציעלע אויפמערקזאמקייט און אַנערקענונג, און, אין סך הכל, האָט זיך דיא אידען דאָרטען אזוי גוט געלעבט, דאָס אייניגע פון זיי האָבען ארויסגעלאָזען אַ פּראָקלאמאציע צו דיא אידען פון דייטש־לאַנד, אַז זיי זאָלען אַוועקוואַרפען דיא לאַנד, וואו זייער לעבען איז אַ שטענדיגער גיהנם, און עמיגרירען נאָך טערקיי אָדער פּאַלעסטינא, וואו אידען אטהעמען פריי און ווערען אנערקענט פאר מענשען (ביי דיא מאַהאָמעדאנער איבערהויפּט איז דעם אידען געוועזן ניט אין ערך בעסער וויא ביי דיא קריסטען) און פיעלע דייטשע אידען האָבען טאקע אהין עמיגרירט. אויף דעם פאַל פון דער גרויסער קריסטליכער שטאָדט האָ־בען זיי געקוקט וויא אויף אַ שטראָף פון גאָט פאר זייערע פייניגער און אויף אַ רעטונג פאַר זיי, די אידען, — וויא אויף אַ מיטעל זיי צוצוגריי־טען אַ פּלאַץ, וואו זיי זאָלען קענען אַנטלויפען פון זייערע בלוטיגע פערפאָלגונגען*).

אָבער קריסטען האָבען אויף דעם נאַטירליך געקוקט מיט גאַנץ אַנ־דערע אויגען.

דער איינדרוק וואָס דער חורבן פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט געמאַכט אויף דער ציוויליזירטער וועלט, איז אונבעשרייבליך. דיא שטאדט, וועלכע איז אין פערלויף פון צוועלף יאהרהונדערטע געוועזן דיא הויפּטשטאדט פון דער גאַנצער רוימישער אימפּעריע אָדער וועניג־

*) גראָד אין דעם זעלבען יאָהר, ווען עס איז פּאָרגעקומען דער שטורעם פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל, איז פּלוצלונג פערערגערט געוואָרען דיא לאַגע פון דיא אידען זאָגאַר אין פּוילען, וואו מען האָט זיי בעהאַנדעלט פיעל בעסער וויא אין דייטשלאַנד. דאָרטען האָט דאַן געקעניגט קאַזימיר דער 4־טער. פריהער־דיגע פּוילישע קעניגע האָבען דיא אידען געגעבען פיעלע רעכטע, און ער האָט צוגעלייגט נאָך מעהר. אויך האָט ער ניט צוגעלאָזען קיינע אנטיסעמיטישע בלבולים. אָבער דיא גלחים האָבען דאָס ניט געקענט פערטראָגען. יענדליך האָ־בען זיי פון דייטשלאַנד אראָבגעבראכט אַ בעריהמטען אנטיסעמיטישען אגי־טאַטאָר מיט'ן נאָמען קאפּיסטראנא — א מאָנאַך מיט אַ צונג פון פייער און גיפט, וועלכער האָט אין זיין פאטערלאנד ארויסגערופען אַן עפּידעמיע פון

סטענס פון דער מזרח־אימפעריע, דיא שטאדט, וועלכע איז אין פערלויף פון צוועלף יאהרהונדערטע געשטאַנען אלס איינער פון צוויי מיטעלפונקטען פון דער קריסטליכער וועלט, איז אַריינגעפאלען אין דיא פערניכטענדע פערשוועכענדע הענד פון באַרבאַרישע מאַהאָמעדאַנער!

קאָנסטאַנטינאָפּאָל איז געפאַלען אין 1453, און דיעזער יאָהר איז ביי היסטאָריקער פעררעכענט אַלס איינער פון די סאמע וויכטיגסטע אין דער גאַנצער מענשליכער געשיכטע. דער זיעג פון דיא טערקען איבער דיא הויפּט־שטאָדט פון דער מזרח־אימפעריע ווערט אָפט בעטראכט אַלס דער שלוס פון דער מיטעלער געשיכטע און דער אָנפאַנג פון דער נייער. היסטאָריקער שטעלען זיך אָפּ אויף דיא בעדייטונג וואָס דיעזער פאַקט האָט געהאַט אין דעם פּאָליטישען און רעליגיעזען לעבע. ...ן אייראָפּאַ. אָבער דיעזע בעדייטונג זיינע איז הויפּטזעכליך ארויס־געקומען פון אַן אַנדערע בעדייטונג, וואָס דיא פּאַסירונג האָט געהאַט — נעמליך פון דער ווירקונג וואָס דאָס האָט געמאַכט אויף דיא מאַ־טעריעלע אינטערעסען, אויף דעם האַנדעל און אינדוסטריע פון איי־ראָפּאַ.

דער גאַנצער געשטאַלט פון דעם מענשליכען לעבען איז ביסלעך־ווייז אומגעענדערט געוואָרען — ניט דורך דעם שטורץ פון קאָנסטאַנטי־נאָפּאָל אליין, נור דורך דיא גאַנצע רייהע פון טערקישע ערראבערונגען, אין וועלכע דער פאַלל פון דער מזרח'דיגער הויפּטשטאָדט איז בלויז איינע פון דיא וויכטיגסטע איינצעלהייטען; און ניט דורך דיעזע ערראבע־רונגען גופא, נור דורך דיא גרויסע אויפטהואונגען און נייעסען צו

שחיטות. דריי מאָנאַטען נאָך דעם, ווייא דיא טערקען האָבען גענומען קאָנס־טאַנטינאָפּאָל, ווען זיי האָבען געשאָכטען און ערנידעריגט זייערע בעזיעגטע, איז קאפּיסטראנא מיט זיינע בלוט־דורשטיגע רעדעס בעפאַלען דיא פּוי־לישע אידען, פאָדערענדיג, אז מען זאָל זיי פערטיליגען מיט פייער און שווערד. דער רעזולטאַט פון דיעזע רעדעס איז געוועזן, אז דער שוואַכער קאַ־זימיר האָט נאָכגעגעבען זיינע גלחים, און אין נאָוועמבער, 1453, האָבען קריערען אויסגערופען איבער דיא שטעדט, אז אידען מוזען אָנטהאָן דעם ספּעציעלען יודען־צייכען און אז מען נעהמט ביי זיי צו זייערע רעכטע. זעה אויבען, זייטעל 48.

וועלכע זיי האָבען געפיהרט צוליעב דיא מאַטעריעלע אינטערעסען פון אייראָפּאַ.

אָט דיעזע ענדערונגען זיינען דאָס דער גרענעץ צווישען דעם מיטעל־אַלטער און דער נייער צייט. זיי בילדען דאָס דעם איבערגאַנג פון דער מיטעלער געשיכטע צו דער נייער.

מיר האָבען געזעהען, וויא דיא טערקען האָבען זיך אַנידערגע־זעצט אויפ׳ן רעכטען שוועל צווישען אייראָפּאַ און אזיען; וויא זיי האָבען אַלײן מעהר און מעהר געשטערט דעם האַנדעלס־פערקעהר מיט דעם וויטען מזרח. דער פאַלל פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט איבער־געהאַקט דיא צוויי האַנדעלס־מאַרשרוטען וואָס האָבען זיך געצויגען מעהר צום צפון צו. דיא שטאָדט גענוא, וועלכע פלעגט הויפּטזעכליך האָבען שייכות מיט דיעזע וועגען, האָט אם שטאַרקסטען געליטען. ווע־נעציע איז געווען אין אַ בעסערע לאַגע, ווייל איהר האַנדעל איז געווען מעהר פערבונדען מיט דעם דרום׳דיגען מאַרשרוט, — מיט דעם, וועלכער איז געגאַנגען דורך עגיפּטען, איבער דעם נילוס, און דאָרטען האָבען דיא טערקען נאָך דערווײלע קיין שליטה ניט געהאַט. דיעזער מאַר־שרוט איז פאָרלויפיג געבליבען אָפען.

אָבער דיא טערקען האָבען זיך געריקט אַהין אויך, און עס איז געווען בלויז אַ פראַגע פון צייט ווען דיעזער האַנדעלס־מאַרשרוט וועט אויך אָפּגעשניטען ווערען. אינדיען מיט איהרע געווירצען, פערעל און עדעלשטיינער, מיט איהרע מערק וואו עס פלעגען צונויף־געבראַכט ווערען דיא זייד, דיא פאָרצעלײ און דיא אַנדערע סחורות פון קיטאַי און ציפּאַנגא (כינאַ און יאַפּאַן), אינדיען דיא טרוים־לאַנד פון איירא־פּעאישע סוחרים, איז געווען אין טעגליכער געפאַהר אין גאַנצען אָבגע־צאַמט צו ווערען פון אייראָפּאַ.

דיא איינציגע הילף, וועלכע מען האָט זיך געקענט פאָרשטעלען, איז געווען צו זוכען אַן אַנדער וועג צו אינדיען, אַן אַרומיגען וועג, דורך וועלכען מען זאָל קענען אהין צוקומען, אויסמיידענדיג דיא מאַ־האָמעדאַנישע לענדער.

דיא פראַגע איז אָבער געווען צו אַזאַ וועג איז גאָר דאָ? „אַזאַ איבערראַשענדע פראַגע האָט דער מענש זיך זעלטען געשטעלט“, באַ־מערקט דזשאָהן פיסק, „וואָרים צו שטעלען אַזאַ פראַגע האָט געהיי־סען, אַז דער מענשליכער שכל האָט פּלוצלונג זיך אדוואַנסעט אראָפּצו־

גיין פון דיא רעלסען אויף וועלכע ער איז געגאַנגען פון שלמה המלך'ס צייטען אָן". צו אינדיען איז מען צוגעקומען דורך אַזיען — אַנדערש האָט מען ביז אַהער גאָר ניט געקלעהרט. אָבער מאַטעריעלע נויט ברעכט אייזען. וואָס מעהר דיא טערקען האָבען געשטערט דעם פאַר־קעהר מיט אינדיען אַלץ מעהר האָט מען געקלעהרט וועגען אַ נייעם וועג צו דער לאַנד פון געווירצען און אוצרות. מען האָט וועגען דעם גע־טראַכט נאָך פאַר דעם פאַלל פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל.

דער חורבן פון דער אַלטער שטאָדט האָט דעם אינטערעס אין אַזעלכע געדאַנקען בלויז אַ בעזונדערע שאַרפקייט צוגעגעבען.

אָט דיעזע „איבערראַשענדע" נייע פראַגע האָט דאָס געבראַכט דיא ציוויליזירטע טייל פון דער מענשהייט צו דיא גרויסע אויפטהו־אונגען און ענדערונגען, וועלכע מיר האָבען אויבען דערמאָנט. מען האָט אָנגעפאַנגען צו זוכען אַ נייעם וועג נאָך אינדיען. מען האָט אָנגעפאַנגען צו מאַכען פערשיעדענע וויטע רייזעס צו דיעזען צוועק.

קאָלומבוס'עס באַריהמטע רייזע איז געווען ווייט ניט דיא איינ־ציגע און ניט דיא ערשטע פון זיי. פיעלע אַנדערע נסיעות זיינען אונטער־נומען געוואָרען פאַר איהם און אייניגע פון זיי זיינען געקרוינט געווען מיט וויכטיגע רעזולטאַטען אויך. זיין ענטדעקונג איז איינפאַך דיא וויכטיגסטע פון אַלע אויפטהואונגען פון יענער צייט, און אַלע זיינען זיי געבאָרען געוואָרען פון איין מוטער — פון אַ מאַטע־ריעלער נויטווענדיגקייט.

קאָלומבוס האָט ענטדעקט אַמעריקאַ אין 1492, 39 יאָהר נאָך דעם שטורץ פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל. און דיעזע ענטדעקונג האָט גע־שפּיעלט אַ פיעל גרעסערע ראָלע אין איבער־ענדערען דיא וועלט, אַ פיעל גרעסערע ראָלע אין ענדיגען דעם מיטעל אַלטער און אָנהויבען דיא נייע געשיכטע, וויא דאָס וואָס דיא אַלטע הויפּטשטאָדט איז אַריינ־געפאַלען אין טערקישע הענט. אָבער, וויא שוין געזאָגט, דיא צוויי היסטאָרישע פאַסירונגען זיינען פערבונדען איינע מיט דער אַנדערער. דיא מאַטעריעלע נויטווענדיגקייט, וועלכע האָט געבוירען קאָלומ־בוס'עס ענטדעקונג איז צוגעפערטיגט געוואָרען פון דיא טערקישע זיע־גען איבער דיא קריסטען.

לאָמיר איצט זעהן וויא אַזוי מען האָט זיך גענומען לייזען דיא פראַגע וועגען אַ נייעם וועג נאָך אינדיען.

IV.

מען זוכט א וועג צו אינדיען אַרום אַפריקאַ.

אינדיען דיא טרוים־לאַנד פון עשירות פון אייביג אָן. — מען ווייס בלויז פון אַ שטיקעל אפריקא. — אבערגלויבען און די שוועריגקייטען פון ווייטע ים־רייזעס. — פאר וואָס האָבען זיך גענומען זוכען אַ נייעם וועג נאָך אינדיען ניט דיא איטאַליענער נור דיא פּאָרטוגעזער? — פּרינץ הענריך. — זיינע פּלענער און זיין כאַראַקטער. — דער אידישער דירעקטאָר פון זיין שיפּס־אקאדעמיע, אין וועלכער עס איז געלייגט געוואָרען דער פונדאַמענט צו קאָלומבוס׳עס פּלאַן.

דער געדאַנק צו זוכען א נייעם וועג צו דעם רייכען ווייטען מזרח האָט אָנגעפאנגען צו אינטערעסירען, וויא מיר האָבען שוין אויבען דערמאָהנט, ניט ערשט דאַן, ווען קאָנסטאַנטינאָפּאָל איז געפאַלען, נור א סך פריהער. דער שטורץ פון דער גרויסער שטאָדט איז בלויז געוועזן דיא שטאַרקסטע סצענע אין א דראַמאַ, וועלכע האָט זיך געצויגען שוין פון פיעלע יאָהרען. דיא בעדערפניס צו געפינען עפּעס אַ מיטעל צו־צו־קומען צו אינדיען, ניט מוזענדיג דורכגעהן דורך דיא שרעקליכע טערקען, האָט זיך געפיהלט שוין פון לאַנג אָן. און ניט בלויז אויסמיידען דיא האַלב ווילדע טערקען האָט זיך דיא אייראָפּעער געוועלט. אין בעסטען פאַל האָבען זיי געמוזט אָנקומען צו דער לאַסקע פון דיא אראבער. פון זיי האָבען זיי בעקומען דיא אינדישע סחורות, פאר וועלכע זיי האָבען זיי געמוזט צאָהלען דריי מאָל טייערער ווי זיי האָבען געקאָסט אין אינדיען גופא. אַליין צוקומען צו אינדיען האָבען דיא קריסטליכע פעלקער אויף דעם געוועהנליכען וועג אָהן גרויסע געפאהרען און שוועריגקייטען ניט געקענט.

עס איז דעריבער נאַטירליך, אַז דער געדאַנק צו געפינען עפּעס אַן אַנדער וועג זאָל זיי אינטערעסירען זינט דער האַנדעל מיט אינדישע פּראָדוקטען האָט אָנגעפאַנגען ענטוויקעלט צו ווערען.

אַלץ וואָס איז ווייט, האָט אַ צויבער, און פאַרבאָטענע פרוכט

איז זים. אינדיען האָט דיא אייראָפּעאישע פאַנטאַזיע געצויגען צו זיך מיטביידע דיעזע מאַגנעטען. דאָס איז געווען אַ געהיימניספּולע לאַנד פון פאַבעלהאַפטע עשירות, אַ טרוימלאַנד פון אוצרות און גלאַנץ. פון אייביג אָן, זינט עס עקזיסטירט דיא היסטאָריע, האָט מען גע־וואוסט, אַז אינדיען איז אַ לאַנד פון גרויסע רייכטימער. העראָדאָטוס, דער אַלט־גריכישער היסטאָריקער, וועלכען מען רופט „דער פאָטער פון היסטאָריע", האָט שוין וועגען אינדיען גערעדט וויא וועגען דיא רייכסטע און בעפעלקערטסטע לאַנד אין דער וועלט. אַז „אופיר", פון וואַנען שלמה המלך האָט אימפּאָרטירט גאָלד פאַר זיין בית המקדש געפינט זיך אין אינדיען—האָט מען שוין לאַנג געגלויבט. אַלעקסאַנדער מוקדון האָט אינדיען בעזיעגט, געבויט שטעדט אין יענע געגענדען און דיא אַלטע רוימער האָבען מיט דער רייכער לאַנד געהאַט שטענ־דיגע האַנדעלס־פערבינדונגען. פּערעל, דיעמענטען, אַנדערע טהייערע שטיינער, ווייראַך, געווירצען, זייד — דאָס אַלץ האָבען דיא רוימער בעצויגען פון אינדיען, וואוהין זיי פלעגען צוקומען פון עגיפּטען, וועל־כע זיי האָבען ערָאָבערט. זייד פלעגט מען אין אינדיען ליפערען פון כינאַ, און פון דאָרטען פלעגט מען דאָס ברייגנען נאָך רוים, וואו עס פלעגט זיך פערקויפען אויף'ן וואָג פון גאָלד. צו האָבען אַ זיידענע קלייד איז געווען דער טרוים פון יעדער רוימישע פריצטע. איבער־הויפּט פלעגט דאַן, וויא אויך שפּעטער, אין מיטעל־אַלטער, דער גאַנ־צער מסחור זיין בעשרענקט אויף לוקסוס־זאַכען, אויף דעם געברויך פון דיא רייכע, און דיא אַלע פּראָדוקטען, וואָס מען פלעגט אימפּאָר־טירען פון אינדיען זיינען געווען לוקסוס אַרטיקלען. אין סך הכל רע־כענט מען אַז דיא אַלט־רוימישע סוחרים פלעגען פון אינדיען אַראָב־ברייגנען אונגעפעהר פאַר 7 מיליאָן דאָלאַר וואַרע (אין היינ־טיגע אַמעריקאַנער געלט) און דאָס פאַרקויפען פאַר 70 מילליאָן.

נאָך דיא קרייץ־ציגע איז דער האַנדעל מיט דיא אינדיישע לוקסוס־זאַכען שטאַרק פערגרעסערט געוואָרען, וויא מיר האָבען שוין אויבען ער־קלעהרט; און די מעשות וועגען דיעזע ווייטע רייכע לאַנד, פון וואַנען מען פלעגט ברענגען דיעזע קאָסטבאַרע זאַכען פאַר שלמה המלך און פאַר דעם אַלטען רוים, זיינען איבערגעגאַנגען פון דור צו דור, אַזוי אַז אין דעם 14־טען און 15־טען יאָהר־הונדערט האָט מען אויף אינדיען גע־קוקט ניט בלויז וויא אויף דיא רייכסטע און וואונדערבאַרסטע מדינה,

נור אויך וויא אויף דיא עלטסטע מדינה, וועלכע איז אימער געווען דיא רייכסטע און דיא וואונדערבאַרסטע.

צו־צו־קומען צו דיעזער מערקווירדיגער לאַנד*) אויף אַן אייגע־נעם פּרייען וועג, ניט דורך דיא געפּעהרליכע מאַהאָמעדאַנער, איז דעריבער געווען דער אידעאַל פון יעדע אייראָפּעאישע לאַנד, וואָס האָט נור געפיהרט געשעפטען מיט אויסלאַנד.

וואו זאָל מען אָבער אַזאַ וועג זוכען?

ווען מען האָט זיך אָנגעפאַנגען צו שטעלען דיעזע פראַגע, האָט מען צוערשט ניט ווילענדיג געטראַכט וועגען אַפריקאַ. דער אינדישער ים ליגט צווישען אפריקא און אינדיען. ווען עס וואָלט ניט געווען אפריקא, וואָלט אַ שיף פון דעם מיטעללענדישען ים, דאָס הייסט פון אייראָפּא די־רעקט איבער'ן וואַסער אריבערגעפאָהרען נאָך אינדיען, שווימענדיג צו דרום־מזרח צו. אפריקא שטעהט אין וועג. אַלזאָ דאַרף מען שווימען אַרום און אַרום!

שטעלט זיך פאָר, אַז אַ שיף לאָזט זיך אַוועק פון דעם אַנדערען זייט אַפריקאַ, פון איהר מערב זייט, און שווימט אַרום און אַרום ביז זיא קומט אריין אין דעם אינדישען ים. זיא וואָלט דאַן צוגעקומען צו אינדיען אויסמיידענדיג דיא אַראַבער מיט דיא האַלב־ווילדע טערקען; אויך וואָלט זיא אויסגעמיטען עגיפּטען מיט דעם טייך נילוס, וועלכען דיא טערקען האָבען זיך אויך געקליבען אריינצונעהמען אין זייערע הענט און וואו דיא אַראַבער האָבען שוין געוועלטיגט.

אין מערב זייט פון אַפריקאַ ליגט דער גרויסער אַטלאַנטישער ים, וועלכער ציהט זיך פּאַזע דעם גאַנצען מערב זייט פון איי־ראָפּאַ אויך. אַלזאָ וואָלט מען דיא רייזע אַזוי געמאַכט: מען וואָלט זיך אַוועקגעלאָזען איבער דעם אטלאַנטישען ים פּאַזע די מערב־ברעגעם פון אַפריקאַ און אַזוי געגאַנגען אַלץ ווייטער און ווייטער צו דרום צו, ביז מען וואָלט דערגרייכט דעם דרום ענד פון אַפריקאַ; דאָרטען וואָלט דיא שיף זיך פאַרקערעוועט צו מזרח, און אַזוי וואָלט זיא ארויסגע־קומען פון יענעם זייט אַפריקאַ אין דעם אינדישען ים אריין.

*) גאַנץ אינדיען האַלט כמעט אַזוי פיעל וויא אייראָפּאַ אָהן רוסלאַנד, און איהר בעפעלקערונג איז אויך אַזוי גרויס — וויא פון אייראָפּאַ אָהן רוס־לאַנד. זיא בעלאַנגט היינט צו ענגלאַנד.

צפון

מערב

מזרח

דרום

אפריקא

כינא (קיטאי)

יאפאן (ציפאנגא)

אינדיען

אינדישער אקעאן

אטלאנטישער אקעאן (ים פון פינסטערניס)

מיטעללענדישער ים

אויסטראליען

עקוואטאר

די̇א פינטעלעך ווײזען ווי̇א
אזוי אַ שיף האלט געגאנגען פון
ווענעציע און גענוא ארום אפריקא
און געקומען נאך אינדיען.

דאָס איז אָבער אַלין גערעדט, אַז מען ווייס דאָס אַפריקאַ האָט אין דרום אַן ענד, וואו אַ שיף קען זיך אַרום איהר פאַרקערעווען. איצט ווייס אַ צעהן־יעהריגער שוהל־אינגעל, אַז יאַ. ער האָט אין זיין געדאנקען דיא לאַנד־קארטע, און ער זעהט אַזוי ווי מיט דיא אויגען וויא אַ שיף קען שווימען אַרום און אַרום און פון דעם אַטלאַנטישען ים אַריינקומען אין דעם אינדישען.

ניט אַזוי לייכט איז אָבער אַזאַ געדאנק אָנגעקומען אין דער צייט, וועגען וועלכע עס האַנדעלט זיך דאָ — אין דעם 15־טען יאָהר הונדערט.

דיא ערד־וויסענשאַפט אָדער געאָגראַפיע איז נאָך דאַן געוועזן אין איהר וויקעל־שנור. היינט זיינען מיר בעקאַנט כמעט מיט יעדען שטיקעל לאַנד אָדער וואַסער וואָס געפינט זיך אויף אונזער ערד־קוגעל, כמעט מיט יעדען אינזעלע, באַרג, אָזערע, טייך אָדער טייל פון ים. דאַן האָבען אפילו דיא ספּעציאַליסטען אויף דיעזע זאַכען, דיא געלעהרטע געאָגראַפען, בלויז געוואוסט פון וויניגער וויא אַ פערטעל פון דעם גאַנצען שטח פון דעם ערד־קוגעל.

דורך דעם מיטעל־אַלטער, אין יענע פינסטערע דורות, ווען דער מענשליכער מוח האָט געשלאָפען, האָט מען זעהר ווייניג אויפגעטאָן אין דיעזער וויסענשאַפט. אין דעם אָנהויב פון דעם 15־טען יאָהר־הונדערט האָט דיא געאָגראַפיע געהאַלטען ניט זעהר פיעל ווייטער וויא זיא האָט געהאַלטען אין דעם 2־טען יאָהר־הונדערט (נאָך דעם געבורט פון קריסטוס), ווען אין אַלעקסאַנדריא האָט געלעבט דער בעריהמטער גריכישער אַסטראָנאָם, מאַטהעמאַטיקער און געאָגראַף פּטאָלאָמיי. *)

מען איז געוועזן בעקאַנט מיט דעם גרויסען שטח ערד, וועלכער

*) זיינע ווערק זיינען געוועזן כמעט דער איינציגער קוואַל פון אַסטראָנאָמישע און געאָגראַפישע וויסענשאַפט אין מיטעל־אַלטער. אין מיטען פון דעם 13־טען יאָהר־הונדערט האָט מען ניט געוואוסט אַ האָר מעהר געאָגראַפיע ווי ער. דאַן האָט מען אָנגעפאַנגען צו מאַכען אַ ביסעל פאָרטשריט אין דיעזער וויכענשאַפט — צוליעב דיא קרייץ־ציגע, וועלכע האָבען צוגעוואוינט מענשען צו ווייטע רייזעס. אַ סך ווייטער פון איהם איז מען אָבער אין דיא נעכסטע פאָר הונדערט יאָהר אויך ניט אַוועק.

בעשטעהט פון אַזיען, אייראָפּא און אפריקא ; אָבער אפילו דאָס האָט מען געוואוסט ווייט ניט אין גאַנצען. צו צפון זייט האָט מען בלויז געוואוסט אַזוי ווייט אונגעפעהר וויא דיא היינטיגע שטאָדט פּעטערסבורג, און צו דרום איז דער גרענעץ געווען דיא הייסע זאמדיגע וויסטענעס זאַהאַראַ, וועלכע געפינט זיך אין די אויבערשטע טייל פון אפריקא. וואָס עס טהוט זיך ווייטער פאר דיא זאהאַראַ האָט מען ניט געהאַט קיין בעגריעף. דאָרטען איז שוין ניט זעהר ווייט פון דעם עקוואַטאָר, (דער מיטען ערד־קוגעל), פון דעם הייסעסטען אָרט אויף דער ערד (זעה ביילאַגע, זייטלעך 653—657) ; אַלזאָ האָט מען געמיינט, אַז אַהין קען קיין מענש ניט צוקומען, ווייל דער ים האַלט דאָרטען אין איין קאָכען, און דיא זאַמד פון דער וויסטעניש ברענט וויא אין אַ קאַלך־אויוועז. צו צפון זייט וויעדער, האָט מען זיך פאָרגעשטעלט, איז העכער וויא דער אויבען־דערמאָנטער פּונקט אַלץ פערפראָהרען. וואָס אָנבעטרעפט דעם מערב זייט פון אייראָפּא און אפריקא, גייט דאָרט דער אַטלאַנטישער ים, וועגען וועלכען מען האָט אפילו ניט געטמייעט צו דיינקען. מען האָט זיך איהם פאָרגעשטעלט אַלס אַ וואַסער פול מיט געפאַהרען און שרעקען, וועלכער ציהט זיך אָהן אַ שיעור און אָהן אַן ערך. מען האָט איהם דעריבער גערופען : „ים פון פינסטערניש“.

און פון דער אַנדערער זייט פון דיעזען גרויסען ערד־שטח, אין מזרח־זייט פון אַזיען (ביי כינא און יאפּאן), האָט פּטאָלאָמיי געמיינט, אַז עס גייהען זומפּען בעוואַקסען מיט זומפּ־שטעקלעך, און אַז זיי ציהען זיך אַוועק ווייט־ווייט ערגעץ וואו, אויך אָהן אַ שיעור און אַן ערך. אַז דאָרטען איז גאָר פאַראַן אַ גרויסער ים, דאָס וואָס מיר רופען היינט דער גרויסער אָדער שטיללער אָקעאַן — האָט מען זיך דער־וואוסט ערשט אין מיטען פון דעם 13־טען יאָהר־הונדערט ; און קיין ריכטיגען בעגריעף וועגען יענע געגענדען האָט מען אפילו אין דעם 15טען יאָהרהונדערט אויך ניט געהאַט. (זעה קאַרטע, זייטעל 164).

לאָמיר זיך אָבער אומקעהרען צו דער ספּעציעלער פראַגע וועגען אַפריקאַ.

מען האָט אַלזאָ בלויז געוואוסט פון אַ שטיקעל אַפריקאַ, פון איהר צפון׳דיגער פינפטעל אונגעפעהר — ניט מעהר ווי אַ טויזענד מייל פון ווענעציע אָדער פּאַריז. ווייטער צו דרום־זייט האָט מען זיך פריהער מיט׳ן ים ניט אדוואַזשעט צו רייזען און מיט

דיא טהייל פון אפריקאַ, פון וועל־
כע מען האָט געוואוסט פאר פרינץ
הענריק'ס צייטען. (זיא איז דאָ
אויף אַפריקאַ בעצייכענט מיט
שטריכען. דיא ווייסע איז דיא
טהייל, מיט וועלכע מען איז נאָך
דאַן ניט געווען בעקאַנט).

דער יבשה אזוי ווייט אויך ניט, ווייל דאָרטען האָבען געהערשט אַראַ־בער; צווייטענס זיינען איירָאָפּעער ניט געוואוינט געווען צו רייטען אויף קעמלען. וואָס ווייטער איז, האָט מען אַלזאָ ניט געוואוסט, היינט, וויא אַזוי האָט מען געקענט בעשטימען אויב עס איז גאָר דאָ אַן ענד צו אַפריקאַ? טאָמער ציהט זיא זיך צו דרום צו אָהן אַ שיעור ביז דעם „עק־וועלט“; און אויב אַזוי, איז דאָך ניטאָ וואָס צו רעדען פון „אַרומשווימען“ אפריקאַ און אריינקומען אין דעם אינדישען ים.

דיא געלעהרטע פון דער אַלטער גריכענלאַנד און רוים זיינען גע־ווען צוטיילט אין דיעזע פראַגע. איינִיגע פון זיי האָבען געגלויבט, אַז אַפריקאַ איז אַ סך קירצער וויא אין אמת'ן, אַז זיא ענדיגט זיך אונ־געפעהר נאָך דער זאַהאַראַ און אַז דאָרטען קומט דער אַטלאַנטישער אָקעאַן זיך צונויף מיט דעם אינדישען, דאָס הייסט אַז מען קען אַפ־ריקאַ יאָ אַרומשווימען; און אַנדערע האָבען געגלויבט, אַז זיי קומען זיך גאָר ניט צונויף, — אַז אפריקאַ ציהט זיך אין דרום־זייט אָהן אַ שיעור און אַז שווימען אַרום און אַרום איהר איז דעריבער אונמעגליך. דאָס זיינען אָבער געווען בלויז מיינונגען. קיין קלאָהרע בעווייזע פון ערפאַהרונג האָט ניט געהאַט ניט דער צד ניט יענער.

העראָדאָטוס, דער אויבען־דערמאָנטער היסטאָריקער פון דער אַל־טער גריכענלאַנד, דערציילט אפילו, אַז אין דיא צייטען פון דעם עגיפּ־טישען קעניג פרעה נכו האָבען געוויסע פעניקיער שיפען אַרומגערייזט אַרום און אַרום אַפריקאַ; אַז זיי זיינען אַרויסגעפאָהרען איבער דעם רויטען ים (ביי עגיפּטען) און צוריק געקומען דורך דעם מיטטעל־לענדישען ים, און אַז דיא גאַנצע רייזע האָט ביי זיי געדויערט דריי יאָהר; אָבער דיעזע מעשה האָט קיין גרויסע ווערדע ניט. העראָדאָטוס זאָגט, אַז איהם האָט מען דאָס דערציילט, און אין גאַנצען האָט ער אין דעם אַליין ניט געגלויבט.

העראָדאָטוס האָט געלעבט אונגעפעהר מיט 600 יאָהר פאַר פּטאָלאָמייען, און פרעה נכו האָט געלעבט מיט אַ יאָהר 200 פאַר הע־ראָדאָטוס'ען. דאָס הייסט, אַז אפריקאַ האָט מען אַרומגעשוואומען מיט 800 יאָהר פאַר פּטאָלאָמיי'ס צייטען. קיין בעווייזע וועגען דער געשיכטע זיינען ניטאָ. קיין איינצעלהייטען אויך ניט. מען צווייפעלט אַלזאָ אויב זיא איז אמת.

יעדענפאַלס דארף מען האָבען אין זינען, אַז אויב אפילו עס

וואָלט יע געוועזן וואהר, אַז אין נכו׳ס צייטען האָט מען ארומגעררייזט אַרום און ארום אַפריקאַ, האָט דאָס קיין איינדרוק ניט איבערגעלאָזען; ווייל מען האָט זיך דאַן אין אַזאַ וועג ניט גענויטיגט. מען האָט מיט דיעזען וועג זיך מעהר ניט בענוצט. עס איז דאָס זעלבע וויא מיט דער ענטדעקונג פון אמעריקא, וואָס איז געמאַכט געוואָרען מיט 500 יאָהר פאַר קאָלומבוס׳ען. דיא מעשה איז געבליבען היינגען אין דעם וואָלקען פון פאַנטאַזיעס, וועלכע האָבען ניט קיין שום פּראַקטיישען ווערטה. דיא וועלט איז אין איהר בעגריעף וועגען אַפריקאַ דורך דעם ניט קליגער געוואָרען. מען האָט אַלץ געגלויבט, אַז צו דעם עקוואַטאָר איז אונמעגליך צו־צוקומען, אַז דאָרטען קאָכט דער ים און דיא זאַמד ברענט וויא אין א טיגעל, און אז דאָרטען קענען וואוינען בלויז פייער־חיות און שדים.

פּטאָלאָמיי האָט דער געשיכטע וועגען דיא פעניקיער פון נכו׳ס צייטען קיין אויפמערקזאַמקייט ניט געשאָנקען. ער האָט געגלויבט, אַז צו דרום צו ציהט זיך אַפריקאַ אָהן אַ ברעג, און אַז אַפריקאַ און דיא ווייטע טיילען פון אַזיען קומען זיך צונויף און גייען ווייטער אַלס איין שטיק לאַנד. דער אינדישער ים, איז נאָך זיין מיינונג נאָך, אַ מין דיעזיגע אָזערע, אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען מיט לאַנד. פון דעם אַטלאַנטישען ים אַריינצוקומען אַהין איז אַלזאָ, נאָך דיעזע מיינונג נאָך, אונמעגליך.

אין דעם 15־טען יאָהר־הונדערט זיינען אָבער שוין געוועזן געבילדעטע אייראָפּעער, וואָס האָבען געגלויבט, אַז פּטאָלאָמיי האָט געהאַט אַ טעות; און אַזוי ווי נאָך אין דער אַלטער רוים און גריכענלאַנד זיינען געוועזן דיינקער, וואָס האָבען ערקלעהרט, אַז דער אַטלאַנטישער ים מיט דעם אינדישען פעראייניגען זיך, — האָבען זיך געפונען מענשען וואָס האָבען געטרוימט פון אַ וואַסער־וועג צו אינדיען אַרום אַפריקאַ.

אַלס טרייב־קראַפט צו אַזעלכע טרוימען האָט געדיענט, וויא מיר האָבען שוין אויבען געזאָגט, דיא מאַטעריעלע פאָדערונג פון דער צייט. „דער וואונש איז דער פאָטער פון דעם געדאַנק" זאָגט אַ שפּריכוואָרט. זינט דיא טערקען האָבען אָנגעפאַנגען צו פערהאַלטען דעם האַנדעל מיט אַזיען איבער דיא אַלטע מאַרשרוטען, איז געוואַקסען דער וואונש צו האָבען אַן אַרומיגען וועג

צו דעם ווייטען מזרח; און פון דיעזען וואונש איז געבאָרען געוואָ־רען דער געדאַנק, אַז אַזאַ וועג קען מען ווירקליך האָבען, — מען דאַרף נור זיך אַוועקלאָזען אויף אַ לאַנגע רייזע איבער דעם אַטלאַנטיישען ים ביי דיא ברעגעס פון אַפריקאַ און אָנהאַלטען דיעזע רייזע ביז מען וועט צוקומען צו אַן ענד פון לאַנד, וואו מען קען זיך פאַרקערעווען אין דעם אינדישען ים אריין.

דער לעזער וועט פיליכט פרעגען: ווארום האָט מען פאָרט ניט גע־קלעהרט וועגען אַ רייזע איבער אַפריקאַ גופאַ, איבער דער יבשה? אָבער דאָס איז געווען נאָך שווערער זיך פאָרצושטעלען וויא אַ רייזע איבער'ן וואַסער. דער ים איז אַלײן דער זעלבער, וויינינגסטענס. דיא זעלבע שיף וואָס געהט ארויס פון ענגלאַנד, צום ביישפּיעל, אָדער פון שפּאַניען איבער'ן אַטלאַנטיישען ים גייט ווייטער און ווייטער. אויף דער יבשה אָבער ליגט דיא שרעקליכע וויסטענעס זאַהאַראַ (זעה ביילאַגע, זייטעל 660), און וויא אַזוי פאָהרט מען איבער דיעזען ריע־זיגען טיעפען „ים פון זאמד"? — שוין ניט רעדענדיג וועגען דיא גע־פעהרליכע פעלקער און חיות, וועלכע מען האָט זיך דאָרטען פאָר־געשטעלט; און וואָס ליגט ווייטער? עס האָבען זיך ארומגעטראָגען אַלערליי אַבערגלויבערשע מעשׂות וועגען דיא באַשעפעניישען, וואָס געפינען זיך דאָרטען. מען האָט צום ביישפּיעל געגלויבט, אַז דאָרטען וואוינען מענשען מיט הינטישע קעפּ. אַז נאַטירליכע מענשען זאָלען דאָרטען קענען לעבען — האָט זיך ניט געגלויבט.

אין דעם 15טען יאהרהונדערט זיינען שוין געוועזען ענטוויקעלטע מענ־שען, וועלכע זיינען פון אַזעלכע דומהייטען פריי געוועזען, אָבער זעהר וועניג. און ווען מען האָט זיך שוין יע פאָרגעשטעלט, אַז מען קען פאָהרען וויט צו דרום זייט מיט דער יבשה, איז אַ וואַסער־וועג יעדענפאַלס געוועזן אַ פיעל בעסערער פּלאַן וויא צו שלעפּען זיך טויזענדער מיילען איבער וויסטענעסען און בערג, איבער אונבעקאַנטע געגענדען מיט אונבעקאַנטע שטערונגען און געפאַהרען. אַפילו צו דיא ווייטע קרייזען פון אַפריקאַ גופא האָט מען אויך גערעכענט בעסער צו צו־צוקומען אי־בער'ן ים.

מען האָט אַלזאָ געטראַכט וועגען אַ ים־רייזע אַרום אַפריקאַ. אָבער אַוועקלאָזען זיך אויף אַן אונבעשטימט לאַנגע רייזע איבער'ן וואַסער איז אין יענע טעג אויך ניט געווען אַזאַ לייכטע זאַך. דיא שי־

אונגאַטירליכע מענשליכע בעשעפעניסען, וועלכע מען פלעגט זיך פאָרשטעלען אַלס דיא איינוואוינער פון ווייטע אונבעקאַנטע געגענדען: 1) מענשען מיט קעפּ פון חיות; 2) מענשען מיט קעפּ אונטער דיא פּלייצעס; 3) מענשען מיט איין אויג; 4) מענשען מיט אַזעלכע גרויסע פיס, דאָס אין אַ הייסען טאָג האָבען זיי נור געדאַרפט זיך צולייגען, אום זיך אָפּצוקיהלען, אין דעם שאָטען פון דער אייגענער פוס. (דאָס בילד איז גענומען פון דזשאָזעף דזשייקאָב׳ס „געשיכטע פון געאָגראַפישע ענטדעקונגען“).

פען זיינען אונטער׳ן וואַסער נאָך ניט געווען געדעקט מיט בלעך, און ניט זעלטען פלעגט אַ שיף זינקען דורך דיא לעכער וואָס אַ געוויסער זאָרט וואָרים האָט אין איהר אויסגעגעסען. דיא שפּייז, וואָס מען האָט דאַן געקענט מיטנעהמען אויף אַ לאַנגע רייזע, איז געווען אזא צרה׳דיגע, אַז אָפט פלעגען מאַטראָזען אויסשטאַרבען פון סקאָרבוט. צו ווייט זיך אַוועקלאָזען האָט מען איבערהויפּט מורא געהאַט — טאָמער גייט אין גאַנצען אויס דיא שפּייז און מען שטאַרבט פּשוט פון הונגער.

און דאָך האָבען זיך געפונען מענשען, וואָס האָבען ניט בלויז געטרוימט וועגען דיא רייזע אַרום אַפריקאַ, נור אויך זיך גענומען איהר ביסלעך־ווייז דורכפיהרען.

נאָך׳ן שכל נאָך האָט מען בעדאַרפט ערוואַרטען, אַז אַזעלכע מענשען זאָלען זיך הויפּטזעכליך געפינען אין איטאַליען: זיא האָט

געשפּיעלט דיא העכסטע ראָלע אין דעם מסחור פון וויטען מזרח און האָט אַב שטאַרקסטען געליטען פון דעם וואָס דיא טערקען האָבען דיעזען מסחור געשטערט; אַלזאָ, איז זיא אַב שטאַרקסטען געווען פאראינטערעסירט אין אַנייעם וועג צו אינדיען.

דאָס איז אַלין גאַנץ ריכטיג; אָבער גראַד ווייל אַזאַ וועג איז פאַר דיא איטאַליענישע שטעדט געווען נויטהיגער וויא פאַר אַלע אַנדערע לענדער, — גראָד דעריבער זיינען זיי ניט אין שטאַנד געווען איהם צו זוכען. טאַקי דורך דעם גופא, וואָס זיי האָבען דעם טערקישען יאָך געפיהלט אַב שאַרפסטען, איז פאַר זיי אונמעגליך געווען זיך צו בעשעפטיגען מיט פאָרשונגס־רייזעס. זיי זיינען שטענדיג געווען פאַרנומען מיט אַ פערצווייפעלטען קאַמפּף געגען דיא טערקען; זיי האָבען אַוועק־געלייגט זייערע כחות מאַטערענדיג זיך צו בעשיצען זייערע געשעפטען אין לעוואַנט. צו אָרגאַניזירען רייזעס אַרום אַפריקאַ איז זיי אין זינען ניט געלעגען. ווען מען וואָלט וויסען געוויס, אַז אַזעלכע רייזעס זיינען מעגליך; ווען זייער פּראַקטישע בעדייטונג וואָלט געווען אַ בעשטימטע זאַך, וואָלטען דיא איטאַליענער שטעדט זיי געוויס אונטערנומען. פערנעהמען זיך אָבער מיט אַזאַ אונבעשטימטע, וויט־לויפיגע אויפגאַבע האָבען זיי קיין אינטערעס ניט געהאַט. זיי זיינען געווען פערנומען מיט זייערע באַלדיגע, ממשות'דיגע צרות.

צו דאָס אַלעס דאַרף מען צולייגען דעם פאָלגענדען וויכטיגען פּונקט: פאָרשונגס־רייזעס איבער דעם אַטלאַנטישען ים איז בעקוועמער געווען צו מאַכען פאַר נאַציאָנען, וועלכע געפינען זיך אַליין ביי דעם אַטלאַנטישען ים, וועהרענד איטאַליען איז אָפּגערוקט פון דאָרטען. ווען זיא וואָלט געוועלט אונטערנעהמען אַזעלכע רייזעס, וואָלט זיא געמוזט דורכגעהן דעם גיבראַלטארישען מעער־אייגג — דורך דיא וואַסערען פון שפּאַניען און פּאָרטוגאַל.

דורך דעם גרויסען מסחור וואָס איטאַליען האָט געפיהרט איז ביי איהר אַם העכסטען ענטוויקעלט געוואָרען אַלין וואָס איז שייך צו ים־רייזעס. מיר האָבען שוין געהאַט אַ געלעגענהייט צו דערמאָנען, אַז זיא האָט געהאַט דיא בעסטע שיף־בויערס, דיא בעסטע שיפס־קאַפּיטאַנען, דיא גרעסטע געאָגראַפען, קאַרט־צייכענער, אַבטראָנאָמען. איבערהויפּט איז זיא דאָך דאַן געווען דיא געבילדעטסטע לאַנד אין דער וועלט, אין איהרע וויסענשאַפטס־מענער, קינסטלער, פּאָעטען, האַנד־

ווערקער, אַלער־ליי ספּעציאַליסטען האָבען געהאַט אַן איינפלוס אויף אַלע אַנדערע לענדער.

אַליין אָבער אָרגאַניזירען עקספּעדיציעס צו זוכען נייע מאַר־שרוטען נאָך דעם ווייטען מזרח איז איהר ניט באַשערט געווען. אין פריהערדיגע צייטען, נאָך אין דעם 13־טען יאָהר־הונדערט האָבען איינינע איהרע שיפס־קאַפּיטאַנען געריזט פאַזע דעם מערב־ברעג פון אפריקא און בעזוכט געוויסע אינזלען. ווייט זיינען זיי אָבער ניט דער־גאַנגען און קיין סיסטעמאַטישער פּלאַן צו געהן אַלץ ווייטער און ווייטער האָט אין דעם ניט געשטעקט.

אָבער אויב איטאַליען אַליין האָט אין דעם 15־טען יאהר־הונ־דערט מיט אזעלכע אונטערנעהמונגען זיך ניט געקענט אָבגעבען, האָבען דערפאַר איהרע קינדער אומעטום אין זיי אַ וויכטיגען אַנטייל גענומען — ענטוועדער אַלס דיא הויפּט־קאָמאַנדירען פון דיא עקספּעדיציעס, אָדער אַלס שיפס־קאַפּיטאַנען, אָדער, וויינינגסטענס, אַלס מאַטראָזען. אויך זיינען דיא וואָס האָבען צוגעפּערטיגט דיא קאַרטען צו דיעזע רייזעם מייסטענס געווען איטאַליענער; אויך האָבען אי־טאַליענער געהאָלפען מאַכען דיא וויסענשאַפטליכע אויסרעכענונגען פאַר אַזעלכע רייזעס.

אָבער פונקט וויא דיא אומשטענדען זיינען געווען אונגינסטיג פאַר אַזעלכע עקספּעדיציעס אין איטאַליען, אַזוי זיינען זיי געווען גינסטיג פאַר זיי אין אַ קליינער מדינה, וואָס פאַרנעמט דעם דרום־מערב ווינקעל פון איראָפּאַ, און ליגט ביי׳ן רעכטען אַטלאַנטישען אָקעאַן אַם נעהענטסטען פון אַפריקאַ. מיר מיינען דאָ פּ אָ ר ט ו ג אַ ל.

פון צוזאַמענשטויסען מיט דיא טערקען האָט פּאָרטוגאַל ניט גע־וואוסט, וויל זיא איז געווען צו ווייט פון זיי. זיא און איהר שכן׳טע, שפּאַניען, האָבען געהאַט אַ קאַמפּף מיט אַנדערע מאַהאָמע־דאַנער, מיט דיא מורינען, וועלכע, וויא מיר ווייסען שוין, האָבען זיך פון לאַנג בעזעצט אויף דעם פּירענעאישען האַלב־אינזעל.*) פון דיע־

*) פּירענעאישער האַלב־אינזעל הייסט דיא שטיקעל איראָפּאַ, וועלכע איז היינט פערנומען פון שפּאַניען און פּאָרטוגאַל. פון איין זייט איז זיא צוגעוואַקסען צו לאַנד (פראַנקרייך); און פון אַלע אַנדערע זייטען איז זיא

זען קאַמפּף האָבען דיא פּאָרטוגעזען זיך בעפריים פריהער פאַר דיא שפּאַניער. זיי האָבען אַלזאָ דיעזען זאָרט דאגות ניט געהאַט, און האָבען זיך געקענט אָפּגעבען מיט זאַכען וואָס זיינען געווען נוצליך פאַר זייערע אינטערעסען.

זייערע אינטערעסען, ווידער, זיינען געווען אַזעלכע, אַז פאַר זיי איז וויכטיג געווען צו זוכען נייע לענדער. זייער אייגען לאַנד איז געווען זעהר קליין; זיא האָט זיך געפונען אין אַ שטענדיגען געפאַהר איינגעשלונגען צו ווערען פון דיא שפּאַנישע קעניגרייכען *) און אום זיך צו בעוואָרענען געגען דיעזע געפאהרען, האָבען דיא פּאָרטוגעזישע קעניגע געזוכט פריינדשאַפט און פערוואַנדשאַפט מיט ענגלאַנד. אַ פּאָרטוגעזישער קעניג האָט גענומען אַ ענגלישע פּרינצעססין, און דיא צוויי לענדער האָבען געשלאָסען האַנדעלס־טראַקטאַטען. מיט בעלגיען האָבען דיא פּאָרטוגעזען אויך געהאַט פריינדליכע פערהעלטניסע — ווענען דיפּלאָמאַטישע זאַכען אַזוי גוט וויא אין מסחור. דאָס זעלבע איז געווען מיט דער ווענעציאַנישער רעפּובליק, וועמעס שיפען פלעגען זיך אָפּשטעלען אין פּאָרטוגאַל, גייענדיג דורך דעם גיבראַלטאַר נאָך ענגלאַנד אָדער בעלגיען. אויך האָט זיא געהאַט שטענדיגע פערהעלטניסע מיט גענוא. מיט דיעזע פיער האַפען לענדער האָט זיא אַלזאָ געהאַט אַ פערקעהר. זיא האָט אָבער געדורשט נאָך מעהר אייגענע לאַנד. איהרע קעניגע און איהרע סוחרים האָבען געטרוימט וועגען זוכען נייע געגענדען, נייע קוואַלען פון רייכטימער.

צוגעפּאַסט צו אַזעלכע אונטערנעהמונגען איז פּאָרטוגאַל געווען. ערשטענס, ווייל זיא ליעגט גליך ביי דעם אַטלאַנטישען ים; צווייטענס, ווייל זיא ליגט לעבען אַפריקאַ — אַ וועלט־טייל, וואָס האָט גאָלד און אַנדערע וויכטיגע פּראָדוקטען. דריטענס, ווייל זיא האָט שוין דאַן געהאַט ערפאַהרונג אין ים־רייזעס. ניט בלויז דורך איהר האַנדעל מיט ענגלאַנד, בעלגיען און ווענעציע איז ענטוויקעלט געוואָרען איהר

בעוואַסערט (מיטטעל־לענדישער ים, גיבראַלטאַר שטראַססע, אַטלאַנטישער אָקעאַן).

*) מיר ווילען דערמאָנען דעם לעזער, אַז שפּאַניען איז נאָך דאַן געווען צוטיילט אויף עטליכע בעזונדערע מדינות: קאַסטיליען, אראַגאָן, נאַוואר א. ז. וו.

שיף־קונסט, נור נאָך פון פריהער. אין איהרע מלחמות געגען דיא מורינען, איז איהר. אויסגעקומען פיעל צו קעמפּפען אויף'ן וואַסער. איהרע קריעגס־שיפען זיינען צוגעוואוינט געוואָרען זיך צו לאָזען געהן אַ היבשע שטיק ביי דעם ברעג פון אַפריקאַ. אויף דיעזען אָרט איז איהר פלאָטע געוואָרען געניט און אדוואזשנע. דאָס, וויעדער, איז איהר צוניין געקומען צו איהר האַנדעל מיט דיא פּאָרטאָווע איירא־פּעאישע שטעדט, און האָט איהר פעהיג געמאַכט אויף לאַנגע ים־רייזעס בכלל און ביי דיא ברעגעס פון אַפריקאַ בפרט.

פּאָרטוגאַל האָט אַלזאָ געהאַט גאַנץ בעזונדערע אינטערעסען צו מאַכען אַזעלכע רייזעס. זיא האָט געוועלט געפינען פאַר זיך וויגאַרנע ערטער אין אַפריקאַ גופא. זיא האָט אָבער אויך שוין פון לאַנג געדורשט נאָך אַן אייגענעם וועג צו אינדיען. ווען דיא אַלטע וועגען צו דעם וויטען מזרח זיינען נאָך ווייניג געשטערט געוועזן פון דיא טערקען, האָט זיא אויך ניט געקענט צוקומען צו האַנדלען איבער זיי, ווייל דיעזער האַנדעל איז געלעגען אין דיא הענט פון דיא מעב־טיגע איטאַליענישע שטעדט. פּונקט וויא אַ שיף פון וועגעציע, צום ביישפּיעל, האָט ניט געקענט דערגרייכען דעם אַטלאַנטישען ים אַנ־דערש וויא דורך דיא וואַסערען פון שפּאַניען און פּאָרטוגאַל, אַזוי האָט פּאָרטוגאַל ניט געקענט קויפען סחורות אין דעם לעוואַנט אַנדערש וויא דורך דיא סוחרים פון וועגעציע, גענוא, אָדער פּיזא.

דאָס הייסט, אַז דיא פּאָרטוגעזער פלעגען דיא אינדישע פּראָ־דוקטען בעקומען פון אַ דריטע האַנט, און זיי אַליין זיינען געווען דיא פערטע: 1) דיא אַראַבער האָבען דאָס איינגעקויפט אין אינדיען גופא; 2) פון דאָרטען פלעגען זיי עס ברייגען נאָך'ן לעוואַנט, וואו זיי פלעגען עס פאַרקויפען צו דיא איטאַליענער און 3) דיא אי־טאַליענער פלעגען דיא סחורות פאַרקויפען צו אַנדערע לענדער, פּאָר־טוגאַל אריינגערעכענט.

פּאָרטוגאַל און שפּאַניען זיינען אָבער פריהער צוגעוואוינט געווען צו בעקומען געווירצען און אַנדערע אינדישע סחורות דירעקט פון אַראַ־בער, נעמליך דורך דיא אַראַבער און מורינען, וואָס האָבען פאַרנומען אַ גרויסע טייל פון שפּאַניען. דערצו דאַרף מען באַמערקען, אַז דיא זעלבע מורינען האָבען זיי דאָס טאַקי צו דיעזע אינדישע זאַכען צוגע־וואוינט. דיא מורינישע העררשער פון סעוויל און גראַנאַדא (שפּאַ־

ניען) האָבען געלעבט אין לוקסוס, און ביי זיי האָבען זיך אָבגעלערנט זייערע שכנים, דיא קריסטליכע קעניגע און זייערע אדעליגע. זינט אָבער אויף דעם פירענייאישען האַלב־אינזעל האָבען זיך אָנגעהויבען דיא פערביסענע מלחמות צווישען דיא מאַהאָמעדאַנער און דיא קריס־טען, איז דער קריסטליכער אַריסטאָקראַטיע שווער געוואָרען דיא דער־מאָנטע פּראָדוקטען פון דיא מורינען צו בעקומען. זיי האָבען גע־מוזט זיי בעציהען פון אַ ווייטערע מדינה — פון איטאַליען, וועלכע האָט זיי אַליין געקויפט ביי מאַהאָמעדאַנער (אַראַבער).

דער געדאַנק צו פּרופען צוקומען צו אינדיען ארום אפריקא איז דעריבער אין פּאָרטוגאַל געווען אַ גאַנץ נאַטירליכער. אפריקא און דער אַטלאַנטישער ים געפינען זיך גלייך דערביי. ווען פּאָרטוגאַל זאָל אַזאַ וועג אויסאַרבייטען, וואָלט זיא זיך געפונען ביי זיין סאמער טהיר. אויב איטאַליען וואָלט וועלען זיך בענוצען מיט דיעזען וועג, וואָלט זיא שוין געמוזט אָנקומען צו פּאָרטוגאַל'ס לאַסקע. קורץ, דיא פּאָרטו־געזיישע סוחרים האָבען דיא ווענעציאַנער ניט פארגונען דיא רייכע געשעפטען וואָס זיי האָבען געהאַט מיט דיא פּראָדוקטען פון אינדיען, און זיי האָבען זיך געטראַכט, אַז ווען זיי וואָלטען געהאַט אַ וואַסער־וועג צו אינדיען, וואָלטען זיי דיעזע געשעפטען געהאַט.

פאַר דיא דערמאָנטע אויפגאַבען האָט זיך גענומען אַ אינטערע־סאַנטער יונגער פּרינץ הענריק אָדער הענריך, אַ זוהן פון יאָאַן דעם ערשטען, קעניג פון פּאָרטוגאַל. ער האָט זיך פאַר דעם גענומען נאָך איידער דיא טערקען האָבען ערָאָבערט קאָנסטאַנטינאָ־פּאָל. דיא געגענדען אַרום קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָבען אָבער שוין גע־פיהלט דעם טערקישען יאָך, און דער מסחור מיט'ן לעוואַנט איז שוין געשטערט געווען. פריהער האָט ווענעציע קאָנטראָלירט דעם האַנדעל איבער דעם מיטעלסטען מאַרשרוט אזוי גוט וויא איבער דעם דרום מאַרשרוט. דעם מיטעלסטען האָט זיא שוין געהאַט פאַרלאָרען, ווייל דיא טערקען האָבען איהר פאַרשטעלט דעם וועג. דעם דרום־וועג האָט זיא נאָך געהאַט דורך אַ טראַקטאַט מיט עגיפּטען און זיא האָט זיך נאָך געפונען אין אַ העכסט בליהענדען צושטאַנד, (גענוא איז געווען דיא בעל־הביתטע איבער דעם צפון וועג, וויא פריהער); אָבער דיא פראַגע וועגען אַ נייעם וועג אַרום אינדיען איז שוין געווען אין דער לופט אין גאַנץ אייראָפּאַ.

פרינץ הענריק

פון פּרינץ הענריק'ס אונטערנעהמונגען איז געבאָרען געוואָרען קאָלומבוס'עס פּלאַן. פון דיא רייזעס, וועלכע האָבען אייראָפּאַ בע־קאַנט געמאַכט מיט אַפריקאַ, זיינען אַרויסגעקומען דיא רייזעס, וועלכע האָבען איהר בעקאַנט געמאַכט מיט אַמעריקאַ. מיר וועלען דערציילען אַלץ כסדר.

אין 1415, ווען פּרינץ הענריק איז אַלט געווען איין און צוואַנציג יאָהר האָט ער אַנטייל גענומען אין אַ מלחמה, געגען דיא מאורען אָדער מורינען פון מאָרראָקאָ (מאוריטאַניא, וויא מען פּלעגט דאָס דאַן רו־פען) אויף יענעם זייט גיבראַלטאַר־שטראַססע. דיא פּאָרטוגעזער האָ־בען גענומען דיא מורינישע שטאָדט סעאוטאַ,*) און דורך דיזע קריעג איז פּרינץ הענריק בעריהמט געוואָרען אַלס אַ מוטהיגער און פע־היגער יונגער גענעראַל. זייענדיג אין סעוטאַ האָט ער זיך געזעהן מיט אי־דישע רייזענדע, וועלכע האָבען איהם פיעלעס דערצעהלט וועגען דיא ווייטערע געגענדען פון אַפריקאַ און וועגען דעם האַנדעל וואָס דיא מורינען פון מאָרראָקאָ האָבען געפיהרט מיט יענע ערטער. אויף ־יי־זען ארט האָט ער זיך דערוואוסט פערשיעדענע זאַכען וועגען דיא אָאַזיסען **) פון דער זאַהאַראַ און וועגען גינעאַ.

ווען איהר גיט אַ קוק אויף דיא לאַנד־קאַרטע, זעהט איהר, אַז אַפריקאַ געהט אויסגעבויגען אַזוי ווי אַ „ר". גינעאַ הייסט דער ברעג אין דעם אָרט וואו עס געפינט זיך דער בויג. דאָס האָט פּרינץ הענריק אָבער דאַן נאָך דייטליך ניט געוואוסט. ער האָט בלויז געהערט, אַז גינעאַ געפינט זיך ביי דעם ברעג פון דעם אַטלאַנטישען ים. וויא אַפ־ריקאַ ווייזט אויס און וויא ווייט זיא ציהט זיך — וועגען דעם האָט ניט ער ניט קיין אַנדער אייראָפּעער קיין בעגריעף ניט געהאַט. דיא מורינען אָבער זיינען מיט דעם ברעג פון אפריקאַ געווען פיעל בעסער בעקאַנט. זיי און אַנדערע אַראַבער זיינען שוין פון לאַנג געווען דיא בעל הבתים איבער דעם צפון ברעג פון אַפריקאַ (ביי דעם מיטעל־

*) אין דיעזער מלחמה האָבען זיך בעטייליגט פּאָרטוגעזישע אידען און ביי דעם נעמען פון סעוטאַ האָט זיך אויסגעצייכענט איינער פון זיי.

**) אָאַזיס הייסט אַ פרוכטבאַרער פּלאַץ אין אַ וויסטענעס. אַזוי ווי אַ אינזעל איז אַרומגערינגעלט מיט וואַסער, אַזוי איז דיעזע פרוכטבאַרע שטיקעל לאַנד אַרומגערינגעלט מיט טוידטע זאַמדיגע ערד.

לענדישען ים) און זיי פלעגען דורכשניידען דיא זאהארא רייטענדיג אויף קעמלען גרויסע קאמפאניעס־ווייז. אז די אראבען און מו־רינען האבען עררא בערט גרויסע לענדער און אריינגענומען דעם מסחור פון דער וועלט אין זייערע הענט, ווייסען מיר שוין פון דיא פריהערדיגע קאפיטלעך. זיי האבען געהאט פיעלע האנדעלס־שיפען, אבער דאס איז ניט געווען דער עיקר ביי זיי. פאר׳ן ים האבען זיי איינגענטליך מורא געהאט און איהם אויסגעמיטען וויא ווייט מעגליך. זיי פלעגען זייערע סחורות בעסער פיהרען איבער דער יבשה, אויף קעמלען. מיט דיעזע קעמעל־צוגען אדער קאראוואנען, פלעגען זיי דורכ־שניידען טויזענדער מיילען — פון דעם מיטעל־לענדישען ים דורך אזיען אזש ביז אינדיען, און אין אפריקא דורך דיא גאנצע ברייט פון דער ריעזיגער זאמדיגער וויסטענעס זאהארא.

אויף דיעזען ארט פלעגען זיי אין אפריקא צוקומען צו דיא נעגער־לענדער און בריינגען פון דארטען גרויסע טראנספארטען העל־פאנט־ביין, גאלד־שטויב, א געוויסען זארט פעפער און שווארצע שקלאפען. דאס אלץ פלעגען זיי בריינגען נאך דיא האפען־שטעדט, וואס זיי האבען געהאט אויף דעם מיטעל־לענדישען ים. דיעזע נעגער־לאנד האט ביי דיא אראבער געהייסען ב ע ל א ד ג ה א נ א, — „דיא רייכע לאנד“, און פון דיעזע צוויי ווערטער איז דאס ביי דיא איירא פעער געווארען „ג י נ ע א“, אדער ג ו ו י נ ע א“.

וועגען דיעזע „רייכע לאנד“ האבען אייראפעער שוין געהערט א סך פריהער, און זיא האט זיי שוין לאנג געצויגען צו זיך. נאך אין דעם 13־טען און 14־טען יאהר־הונדערט האבען שיפען פון גענוא געפרופט צוקומען אהין פאהרענדיג מיט׳ן אטלאנטישען ים; אבער אזוי ווייט דערגריין מיט א שיף זיי דאן נאך ניט געסמייעט. פרינץ הענריק האט אלזא אויך געהערט וועגען דיא אפריקאנישע לאנד פון גאלד, וועגען „בעלאד גהאנא“ אדער „גינעא“. פריהער אבער איז דאס ביי איהם געווען בלויז אן אונדייטליכער קלאנג, ווערענד איצט, זייענדיג אין סעאוטא, אפריקא, נאך דעם וויא ער האט גענו־מען דיא שטאדט, האט ער זיך פון דיא דערמאנטע אידען וועגען דער רייכער לאנד דערוואוסט מיט בעשטימטקייט און מיט געוויסע איינצעלהייטען.

דיא לאנד פון גאלד, העלפאנט־ביין און נעגער־שקלאפען האט

אָנגעפאַנגען צו ווינקען צו איהם. ביי איהם איז געוואַקסען אַ פלאַן צו־צוקומען אַהין.

וועגען שיקען נאָך גינעאַ קעמעל־צוגען דורך דער וויסטענעס, האָט קיין רייד ניט געקענט זיין. צו אַזעלכע זאַכען זיינען פּאָרטו־געזער, און איבערהויפּט אייראָפּעער, ניט געוואוינט געווען. דערפאַר אָבער זיינען דיא פּאָרטוגעזער געווען בריות צו פאָהרען אויף שיפען. אַלזאָ האָט דער פּרינץ זיך בעשלאָסען צו זעהן צו דערגרייכען דיא וויטערע געגענדען פון אַפריקאַ, פאָהרענדיג מיט'ן ים. און אגב, אַזוי פאָהרענדיג אַליין ווייטער און ווייטער וועלען זיינע שיפען מיט דער צייט אפשר אַרומרייזען ארום אַפריקאַ, און אַריינקומען אין דעם אינדישען אָקעאַן און דערגרייכען אינדיען.

דער לעזער וועט פרעגען: דיא שיפען פון גענואַ האָבען דאָך שוין אַ מאָל געפרובט אַזוי שווימען מיט דעם אַטלאַנטישען ברעג, און זיי האָבען דאָך ניט געקענט צוקומען אפילו צו גינעאַ? דאָס איז אָבער געווען מיט אַ הונדערט און מיט צוויי הונדערט יאָהר צוריק. איצט איז דיא קונסט פון נ אַ ו ו י ג אַ צ י ע, דיא קונסט פון פאָהרען אויף שיפען, שוין געווען מעהר ענטוויקעלט, הויפּטזעכליך אין דיא האַפען־מדינות וויא איטאַליען אָדער פּאָרטוגאַל. וויא דיא מעשה איז, פּרינץ הענריק האָט זיך בעשלאָסען פאַר דעם פלאַן זיך פעסט צו נעהמען.

מיר זאָגען, אַז אין פּאָרטוגאַל איז דיא נאַוויגאַציע געווען ענט־וויקעלט. דאָס איז נאַטירליך גערעדט פערהעלטניסמעסיג, אין פער־גלייך מיט אַנדערע לענדער פון יענע צייטען. שווימען איבער'ן אָפענעם ים, ווייט פון ברעג, וואו דיא יבשה האָט זיך ניט געזעהן פלעגען אפילו דיא בעסטע פּאָרטוגעזישע שיפס־קאַפּיטאַנען זיך ניט אָדוואַזשען. דער קאָמפּאַס איז שוין געווען אין אַלגעמיינעם געברויך. מען איז אָבער נאָך צו איהם אַליין ניט גוט געוואוינט. מאַטראָזען פלעגען נאָך אויף איהם אַליין קוקען וויא אויף אַ כשוף־זאַך. און דיא אַנדערע אינסטרומענטען צו בעשטימען דעם אָרט וואו דיא שיף געפינט זיך, זיינען נאָך אַליין געווען זעהר שוואַך ענטוויקעלט. אַוועקלאָזען זיך ווייט פון דיא ברעגעס האָט מען דעריבער ניט געסמייעט. מען פלעגט זיך האַלטען נאָהענט צום לאַנד; און אַזוי וויא נאָהענט ביי לאַנד איז אָפט אַ געפאַהר אז דער ווינד זאָל דיא שיף אָנשטויסען אָן אַ פעלז אָדער אַרויפטרייבען אויף אַ זאַמדיגען ברעג, האָט מען איבערהויפּט

מורא געהאט ווייט צו פערנעהמען זיך אין געגענדען, וואו מען איז נ׳ט בעקאנט געווען מיט דעם כאראקטער פון דיא ברעגעס און פון דיא ווינטען.

דער ווייטסטער פונקט וועלכען א אייראפעאישע שיף האט וועןעס־איז דערגרייכט פאזע דעם מערב־ברעג פון אפריקא איז געווען דער קאפ נון (זעה דעם ווארט „קאפ“ אין דער ביילאגע, זייטעל 659). פרינץ הענריק האט זיך בעשלאסען צו שיקען שיפען אויף ווייטערע רייזעס, אין דער זעלבער ריכטונג.

זיין הויפט־צוועק איז אלזא געווען צוצוקומען צו דיא ערטער פון גאלד־שטויב, העלפאנט־ביין און שקלאפען; און אלס א צווייטען, א ווייטערען צוועק האט ער געהאט דיא האפנונג צו פערווירקליכען דעם טרוים פון גאנץ אייראפא — ארומצושווימען ארום אפריקא און עפענען א נייעם וואסער־וועג צו אינדיען. מיט אנדערע ווערטער: דיא טרייב־קראפט, וואס האט איהם געבראכט צו זיינע אונטערנעהמונגען, איז געווען צוצוקומען צו צווייערליי אוצרות׳ צו דיא רייכע פראדוקטען פון אפריקא און צו דיא נאך רייכערע פראדוקטען פון דעם ווייטען מזרח.

צו דערזעלבער צייט האט פרינץ הענריק געטראכט וועגען דיענען זיין רעליגיאן דורך דיעזע ענטדעקונגען: ערשטענס וועט ער דיא געצענ־דיענער פון אפריקא און פון דעם ווייטען מזרח מאכען פאר קריסטען; צווייטענס, וועט ער פון זיינע צוקינפטיגע רייכטהימער זיך לאזען פיעל קאסטען אויף מלחמות געגען דיא מאהאמעדאנער; ער וועט פון זייערע „אונריינע“ הענד בעפרייען יעזוס׳עס קבר און גאנץ פאלעסטינע, די לאנד וואס איז הייליג ביי די קריסטען—קורץ ער וועט אויפטהאן דאס וואס דיא קרייצ־ציגע האט זיך ניט איינגעגעבען אויפצוטהאן. אויך האט ער געהאפט אויסצופיהרען נאך א „פרומע“ אונטערנעהמונג: אין אייראפא איז אין יענע צייטען אומגעגאנגען א קלאנג, אז ווייט ערגעץ־וואו אין אזיען אדער אפריקא געפינט זיך א מעכטיגער קריסטליכער הערשער, וועלכער איז צו דער זעלבער צייט א פרומער גלח—דער פריסטער־קעניג יאהאן, וויא מען פלעגט איהם רופען. געשטאמט האט דיא איינרעדעניש פון דעם, וואס מיט א פאר הונדערט יאהר צוריק האט א געוויסער כינעזישער הערשער זיך פעראינטערעסירט אין דער קריסטליכער רעליגיאן, הגם קיין ממשות האט דאס ניט געהאט.

יעדענפאַלס איז דער קלאַנג צוגעפּוצט געוואָרען פון דער פאַנטאַזיע ביז פון איהם איז אַרויסגעקומען אַזאַ מעשה וויא דיא אידיישע לעגענדע וועגען דיא איבערגעבליבענע צעהן שבטים. צו ענטדעקען דעם פּלאַן, וואו דיא געהיימניספולע קעניגרייך געפינט זיך, האָט זיך גערעכענט פאַר אַ מין הייליגע אַרבייט. אַלזאָ האָט דער פרומער פּרינץ וועגען דעם אויך געטראַכט. אַז ער וועט שוין צוקומען צו אינדיען, וועט ער שוין דיזע וואונדערבאַרע קריסטליכע לאַנד אויך בעזוכען און וועט איהר ברענגען אין שייכות מיט דער קריסטליכער וועלט פון אייראָפּאַ.

דיעזע אַלע חלומות האָבען אָבער געדיענט ניט מעהר וויא אַלס אַ ציערונג צו דעם עיקר פון זיין פּלאַן, — צו דעם קאַלטען חשבון וועגען פערגרעסערען דיא הערשאַפט און דיא אוצרות פון זיין פאַמיליע, וועגען פערברייטערען דעם האַנדעל פון פּאָרטוגאַל.

לאָמיר בעמערקען אַז דעם רעליגיעזען כאַראַקטער, מיט וועלכען פּרינץ הענריק האָט בעגולדט זיינע פּראַקטישע פּראָיעקטען, געפינען מיר אויך אין דעם קאָלאָניזאַציאָנס־פּלאַן פון יעדען קעניג אָדער קאַפּי־טאַליסטישער קאָמפּאַניע. קעניגע האָבען אימער אַפּעטיט צו נייע לענדער, נייע אונטערטהאַנען, נייע צינזען. קאַפּיטאַליסטען נויטיגען זיך אין נייע מערק, וואו צו פערקויפען סחורה — דיא סחורה, וועלכע זייערע אַרבייטער שאַפען, אָבער וועלכע זיי האָבען ניט מיט וואָס צו קויפען. אויך בײנקען זיי נאָך נייע ערטער, פון וואַנען אַרויסצופיהרען פּראָדוקטען — אַרויספיהרען ביליג און פערקויפען טהייער. אַ קאָלאָניע איז פאַר דעם געקרוינטען אַ נייע שטיקעל אייגענטהום און פאַר דעם פאַבריקאַנט אָדער האַנדעלסמאַן — אַ נייער פונקט פאַר עקספּאָרט און אימפּאָרט. און דיעזע טומאה פון גאָלד־זשעדנעקייט וויקלען זיי אַלע איין אין דיא קדושה פון מיסיאָנערסטוואָ. מען שיקט צו דיא ווילדע פעלקער גלחים צו „ראַטעווען זייערע פערווירטע נשמות“. מען בעקעהרט זיי צום קריסטענטהום, מען „ציוויליזירט“ זיי, מען לערנט זיי טראָגען קריסטליכע קליידער, שיסען מיט קריסטליכע ביקסען, טרינקען קריסטליכע שנאַפּס — אַזוי אַז זיי זאָלען ביי דעם מיסיאָנער׳ס לאַנדסלייט קויפען רעק, הויזען, היט, האַלזטיכער, פּיסטאָלעטען, בראַנפען... און אויב דיא „פערווירטע“ זיינען שוין אַזוי פערווירט, אַז זיי איז שווער צו „ראַטעווען“, קוילעט מען זיי איינפאַך אויס. מיט פולווער און בליי און מיט דיא שרעקליכסטע נגישות צווינגט מען זיי

צו געהן אין גן־עדן אריין. אזוי איז געווען דער מאהאָמעדאַנישער שטייגער אין מיטעלאַלטער און אזוי איז דער קריסטליכער שטייגער פון פרינץ הענריק׳ס צייטען ביז היינטיגען טאָג.

דאָך זיינען פאַראַנען קאַפּיטאַליסטען, וואָס גיבען געלד אויף מיסיאָנערען מיט׳ן גאַנצען הארצען. דער פונדאַמענט פון דיזע רעליגיעזע אַגיטאַציאָן איז טאַקי געשעפט, פּראָפיט, אייגעננוץ; אבער איין מאָל ווערען אויף דיעזען פונדאַמענט אויפגעבויט רעליגיעזע פּרע־טענזיעס, געפינען זיך אויך אַזעלכע, וואָס נעהמען דיעזע פּרעטענזיעס ערנסט; וואָס ווערען עהרליך בעגייסטערט, וואָס גיבען אוים געלד טאַקי מיט אַ רעליגיעזען צוועק. נאָך עפטער איז דער געפיהל דערביי אַ געמישטער: דער קאַפּיטאַליסט (אָדער-דער קעניג) ווייס גאַנץ גוט, אַז ער האָט אַ מאַטעריעלען נוץ פון די מיסיאָנערישע פּראָפּאַגאַנדע; צו דער זעלבער צייט קען ער זיך אָבער איינרעדען, אז ער איז הויפּט־זעכליך פּעראינטערעסירט אין דיא רעליגיעזע בעדייטונג פון דער זאַך.

פרינץ הענריק האָט פון קיינעם ניט בעהאַלטען, אַז ער ערוואַרט רייך צו מאַכען דיא פּאָרטוגעזישע קרוין און דיא פּאָרטוגעזישע סוחרים. ער האָט זיך אָבער איינגערעדט אַז ער מיינט דורך דעם פּיעלעס אויפצוטהון פאַר׳ן קריסטענטהום, און אין דיעזע איינרעדעניש איז ער געווען ערנסט.

איבערהויפּט איז צווישען פּרינצען אַזאַ ערנסטע פּערזאָן ווי ער אַ זעלטענהייט. ער האָט זיך ניט אינטערעסירט ניט מיט דעם גלאַנץ און פּויז, ניט מיט דיא פערגניגענס און הולטאַיסטוואָס פון דעם קעניג־ליכען הויף. אויך האָט איהם ניט צוגעצויגען דער ספּאָרט און דיא וועלט־אַפּלאָדיסמענטען פון דעם שלאַכטפעלד. מיר האָבען געזעהן אַז אין מלחמה האָט ער זיך בעריהמט געמאַכט דורך פּאָרטוגאַל׳ס זיעג אין מאַראָקאָ. דיעזער זיעג, ווען ער איז נאָך ניט געווען קיין פולע 21 יאהר, האָט איהם אַזאַ נאָמען פערשאַפט, אַז דער פּאַפּסט האָט איהם פּאָרגעשלאָגען צו פיהרען זיין אַרמיי אין אַ געוויסען קריעג. און אַן עהנליכען פּאָרשלאַג האָט הענריק בעקומען פון זיין אייגענעם קאָזין דעם ענגלישען קעניג הענרי דעם 5טען, און פון צוויי אַנדערע קעניגע. ער האָט זיי אבער אַלעמען ענטזאגט. איהם איז ניט געלעגען אין זינען דער רוהם פון אַ קריעגס־העלד, נור פאָרשונגען וועגען ווייטע ים־רייזעס,

נייע וועגען, נייע געגענדען, פאַרשונגען וואָס זאָלען פיהרען צו דער פערווירקליכונג פון זיינע פּלענער.

אין דער געשיכטע איז ער פערבליעבען בעקאַנט אונטער דעם נאָמען פּרינץ הענריק דער נאַוויגאַטאָר, דער שיפסמאַן.

ווען דיא אומשטענדען וואָלטען איהם געבראַכט דערצו, דאָס ער זאָל זיך פעראינטערעסירען אין מעדיצין, צום ביישפּיעל, וואָלט ער אויף דעם פערבראַכט אַלע זיינע טעג. עס האָט זיך אָבער אַזוי געמאַכט, אַז דורך זיין אייגענעם אַנטהייל אין דיא מלחמות אויפ׳ן וואַסער, און דורך דיא ספּעציעלע אינטערעסען פון זיין קעניגליכע פאַמיליע — האָט ער זיך פעראינטערעסירט אין דער פראַגע וועגען אַ נייעם וועג צו אינדיען, וועלכע האָט דאַן געוווירבעלט אין דיא מחות פון אייראָפּאַ.

פּרינץ הענריק האָט געהאַט דריי מאָטיווען, דריי אינטערעסען אין זיין אַרבייט: אַ מאַטעריעלען, אַ רעליגיעזען און אַ וויסענשאַפט־ליכען. דער ערשטער האָט געדיענט אַלס בעוועגונגס־קראַפט צו דעם דריטען, וועהרענד דער צווייטער האָט אַרומגעשוועבט וויא אַ נעבעל אין דיא וואָלקענס, ווייט אויבען איבער זיין פּראַקטישער טהעטיגקייט.

אין 1419 האָט זיך דער יונגער פּרינץ בעזעצט אויף אַ נאַקעטען הויכען פעלז, אין סאַגרע, אַ שטעדטעל, וועלכע שטעקט אַרויס אין דעם אַטלאַנטישען ים אַריין אויף דעם רעכטען דרום־מערב ווינקעל פון פּאָרטוגאַל. דיזער פעלז איז גאָר פאַרצייטען געווען בעקאַנט אַלס דער גרענעץ פון דער וועלט, וואו עס קענען וואוינען מענשען. דאָרטען האָט הענריק זיך געלאָזט אויסבויען אַן אַסטראָנאָמישען בעאָבאַכטונגס־טורעם, אַן אָבסערוואַטאָריע. דאָרטען איז אויך געווען זיין וואָהנונג און דיא הויפּט־קוואַרטיר פון אַלע ים־רייזעס, וועלכע ער האָט געפּלאַנעוועט. דאָ האָט ער שפּעטער געגרינדעט אַ שיפס־אַקאַדעמיע, צו וועלכע ער האָט איינגעלאַדען דיא בעריהמטעסטע אַראַבישע און אידיישע מאַטהעמאַטיקער, איטאַליענישע געאָגראַפען, אַסטראָנאָמען, ספּעציאַליסטען אויף נאַוויגאַציע, אויף צייכענען לאַנד־קאַרטען.

פאַר דירעקטאָר פון דיזער אַקאַדעמיע — דיא גרעסטע אין דער וועלט אין איהר פאַך, דיא אַקאַדעמיע, אין וועלכע עס איז געלעגט געוואָרען דער פונדאַמענט פון קאָלומבוס׳עס פּלאַן — האָט פּרינץ הענריק געשטעלט אַ אידען, מ י י ס ט ע ר ד ז ש י י ם. דזשיים׳ס אמת׳ער נאָמען איז געווען יהודא קרעסק. ער איז געבאָרען געוואָרען אויף

דעם אינזעל מאַיאָרקא, לעבען שפּאַניען (זעה דיא לאַנד־קאַרטע פון שפּאַניען און פּאָרטוגאַל, זייטעל 203), וועלכער איז פון דעם דרייצעהנטען יאהרהונדערט אָן געווען בעריהמט מיט אידיישע קענער אין שיפּס־וויסענשאַפט. יהודא האָט אויף דעם אינזעל געהאַט אַזאַ גרויסען נאָמען אַלס אַ קינסטלער אין מאַכען לאַנד־קאַרטען און ים־אינסטרומענטען, אַז מען האָט איהם גערופען „דער לאַנד־קאַרטע איד" אָדער „דער קאָמפּאַס איד". זיינע לאַנד־קאַרטען זיינען אַזוי הויך געשעצט געווען, אַז קעניגע פלעגען זיי שיקען איינער דעם אַנדערען אַלס מתנה. יהודא האָט געוואוינט לעבען דער שוהל אין דער שטאָדט פּאַלמאַ, מאַיאָרקאַ, ביז דעם 2טען אויגוסט 1391, ווען דאָרטען האָט אויסגעבראָכען אַ בלוטיגער פּאָגראָם אין וועלכען עס זיינען אויס־געה'רג'עט געוואָרען 300 אידען. דיא אַנדערע 800 האָבען זיך געראַטעוועט אין אוניווערסיטעט און אין דעם קעניגליכען פּאַלאַץ, וועהרענד אַנדערע זיינען געלאָפען אין דיא קירכען, וואו מען האָט זיי אָבגעטויפט. דר. קייזערלינג, ביי וועמען מיר נעהמען דיזע איינ־צעלהייטען וועגען דעם דירעקטאָר פון דער היסטאָרישער שיפּס־אַקאַדעמיע, דערצעהלט ניט צי יהודא קרעסק איז געווען איינער פון דיא וואָס האָבען זיך ניט־ווילענדיג געטויפט, צי ניט. ער דערצעהלט בלויז, אַז ער האָט געענדערט זיין נאָמען אויף דזשיים ריבס, פערקויפט זיין הויז און איבערגעצויגען נאָך באַרצעלאָנאַ, שפּאַניען, וואו עס האָבען געוואוינט עטליכע פון זיינע קרובים. דער באַרצעלאָנער קעניג האָט איהם זעהר געשעצט, און אַזוי האָט ער דאָרטען געוואוינט אַ לאַנגע צייט, מאַכענדיג לאַנדקאַרטען פאַר אַנדערע שפּאַנישע קעניגע און פּרינצען ביז 1438, ווען דער פּאָרטוגעזישער פּרינץ הענריק האָט איהם איינגעלאַדען צו ווערען דירעקטאָר פון זיין שיפּס־אַקאַדעמיע. יהודא קרעסק איז שוין דאַן געווען אַ מאַן פון 60 יאָהר.

אין סאַגרע האָט פּרינץ הענריק געוואוינט זיין גאַנצען לעבען. ער איז געבליבען אונפערהייראַטה און צו די עקספּעדיציעס, וועלכע ער האָט דאַן אָרגאַניזירט, האָט ער זיך אָבגעגעבען מיט אַלע זיינע פעהיג־קייטען און קרעפטען. פון דאַנען זיינען דאָס ארויסגעפאָהרען דיא שיפען, וואָס ער האָט ארויסגעשיקט אויף ענטדעקונגס־רייזעס ביי דיא ברעגעס פון אַפריקאַ.

דיא אונטערנעהמונגען האָבען אָבגעקאָסט אייגענסין. דיא פּאָר־

טוגעזישע אדעליגע האָבען צוערשט ניט געגלויבט אז פון דעם וועט עפּעס ארויסקומען. זיי האָבען הענריק׳ען געהאלטען פאר א טרוימער און האָבען פּראָטעסטירט געגען דיא גרויסע אויסגאבען וואָס ער האָט געמאכט. ער האָט אָבער געטהאָן דאָס זייניגע און זיין פאָטער, דער קעניג, האָט איהם געגעבען וויא פיעל געלט ער האָט פערלאַנגט.

באלד האָט ער דיא אדעליגע בעוויזען, אז זיינע טרוימען האָבען א פּראקטישען ווערטה פאר זיי, און פון בייזע קריטיקער זיינען זיי געוואָרען זיינע בעגייסטערטע פערעהרער.

V.

ענטדעקונגס־רייזעס ביז מען קומט צום עקוואַטאָר.

די ענטדעקונג פון די אינזלען פּאָרטאָ סאנטא און מאַדעירא. — דער אָנפאַנג פון שקלאַפען־האַנדעל. — מען דערגרייכט גינעא. — פּאַסי־רונגען אויף די רייזעס צווישען די שוואַרצע. — אַלפאָנסאָ דער 5טער. — מען גייט אַריבער דעם עקוואַטאָר. — אַלפאָנסאָ הויבט אָן צו דענקען וועגען אַ קירצערען וועג, און זיין הויף־גלח שרייבט צו דעם געלעהרטען טאָסקאנעללי אין ווענעציע.

דאָ קומען מיר צו דיא ענטדעקונגס־רייזעס, וואָס זיינען אָרגאַני־זירט געוואָרען פון פּרינץ העינריק און פון דיא וואָס האָבען זיין אַרבייט פאָרטגעזעצט נאָך זיין טוידט. נאָר צוערשט אַ בליק אויף דער לאַנד־קארטע פון אַפריקאַ, ווייל אַרום אַפריקאַ זיינען אַלע דיעזע רייזעס געמאַכט געוואָרען (זעה זייטעל 74 און זייטעל 105).

אַפריקאַ ווערט בעוואַסערט: אין צפון פון דעם מיטעללענדיישען ים, אין מערב פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן, אין מזרח פון דעם אינ־דישען אָקעאַן. צו צפון פון איהר ליגט אייראָפּאַ, צו מערב—אַמעריקאַ, צו מזרח — אַזיען.

דער אַטלאַנטישער אָקעאַן עסט אויס אַ שטיק אַפריקאַ, גיסט זיך אַריין אין דער יבשה — דאָס איז דער גינעאַ ים־בוזים, און דיא לאַנד דאָרטען הייסט גינעאַ. דער אינדישער ים גיסט זיך אַריין צווישען אַזיען און אַפריקאַ וויא אַ שמאָלער צונג וואַסער — דאָס איז דער רויטער ים אָדער דער ים סוף.

אין דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן זיינען צוזייט אינזלען, איינציגווייז אָדער אין גרופּען: מאַדעירא, פּאָרטאָ־סאַנטאָ, דיא אַזארען, דיא קאַנאַרישע אינזלען, דיא גינעאַ אינזלען, סט. העלענאַ (וואוהין מען האָט פאַרשיקט נאַפּאָלעאָן דעם ערשטען). אין דעם אינדישען אָקעאַן, וויעדער, ליגט לעבען אַפריקאַ דער גרויסער אינזעל מאַדאַגאַסקאַר אָדער לבנה אינזעל, וויא דיא אַראַבער פלעגען איהם רופען. דער

פּאַסס וואַסער וואָס ליגט צווישען מאַדאַגאַסקאַר און דיא אַפריקאַניישע הויפּט־לאַנד הייסט מאָזאַמביק קאַנאַל.

פּרינץ הענריק׳ס ערשטע עקספּעדיציע איז אַרויסגעגאַנגען נאָך איידער עס איז פאַרטיג געוואָרען זיין בעאָבאַכטונגס־טורעם, נעמליך אין 1418. דיא פיהרער פון דיעזער עקספּעדיציע זיינען געווען צוויי אַדעליגע, זאַרקאָ און וואַז. זיי האָבען געשטרעבט צו דעם גינעא ברעג, צו דער „רייכער לאַנד“. אָבער אַ ווינט האָט זיי פערטראָגען צו אַן אינזעל, וועלכער האָט געהאַט אַזאַ גוטען קלימאַט, אַז מען האָט איהם אַ נאָמען געגעבען פּאָרטאָ סאַנטאָ (געזונטער האַפען). ווען זיי זיינען געקומען אַהיים מיט דעם בעריכט וועגען זייער ענטדעקונג, האָט זיי הענריק געשיקט צוריק אום זיי זאָלען אין פּאָרטאָ סאַנטאָ גרינדען אַ קאָלאָניע. צוזאַמען מיט זיי איז דאַן געפאָהרען איינער פּערעסטרעלאָ, אַ איטאַליענער, און אַנדערע קאָלאָניסטען. פּערעסטרעלאָ האָט מיט זיך געפיהרט אַ נקבה קראָליק, וועלכע האָט זיך אויף׳ן וועג „אָבגעקראָ־ליקט“. ווען דיא קאָלאָניסטען זיינען געקומען אויפ׳ן אינזעל האָבען זיי דאָרטען פאַרזייט תבואה און זיינען צוריק געפאָהרען נאָך פּאָרטוגאַל. אַ ביסעל שפּעטער, ווען זיי האָבען זיך אומגעקעהרט אין זייער קאָלאָניע, האָבען זיי געפונען אַז דיא עטליכע קראָליקלעך האָבען זיך אַזוי שנעל געפרוכפּערט, אַז זיי האָבען אויפגעגעסען אַלץ, וואָס איז אויפגעוואַקסען. דיא קאָלאָניסטען האָבען געטהאָן אַלעס מעגליכעס דיא קליינע ברואים אויסצוראָטען. עס איז אָבער געווען אַן עבירה זייער אַרבייט: זיי האָבען זיך געפּלאָדעט אַ סך שנעלער, וויא מען האָט זיי אויסגע׳הרג׳עט. זיי האָבען זיך אַזוי געמעהרט, אַז קיין תבואה אָדער גאָרטען־פּלאַנצונג האָט איבער זיי ניט געקענט וואַקסען. פּערעסטרעלאָ איז געווען אין פערצווייפלונג און ער האָט אויפגעגעבען דעם גאַנצען פּלאַן צו קאָלאָני־זירען דעם פּלאַץ. דער פּרינץ האָט איהם אָבער געהייסען דאָרטען פער־בלייבען און האָט איהם געמאַכט פאַר דעם גובערנאַטאָר פון דעם אינזעל. דאָרטען זיינען געוואַקסען געוויסע בוימער וועלכע גיבען אַרויס אַזאַ פאַרב. אַלזאָ איז פּאָרטאָ סאַנטאָ געווען וויכטיג פאַר דעם פּאָרטו־געזישען האַנדעל. אַ חוץ דעם האָבען זיך דאָרטען געקענט פּיטערען ציגען.

פּערעסטרעלאָ׳ס נאָמען וועט אונז נאָך אויסקומען צו דערמאָנען,

ווייל זיין טאָכטער איז שפּעטער געוואָרען קאָלומבוס'עס פרוי, און דאָס וואָס דיא פּאָר פּאָלק האָבען נאָך דער חתונה אַ געוויסע צייט געוואוינט אויף דיעזען אינזעל, פּאָרטאָ סאַנטאָ, איז געווען איינע פון דיא פיעלע אורזאַכען וועלכע האָבען דעם בעריהמטען איטאַליענער געבראַכט צו זיין גרויסע ענטדעקונג.

איין מאָל האָבען דיא קאָלאָניסטען פון פּאָרטאָ סאַנטאָ פון וויטען דערזעהן אַ צייכען פון לאַנד אויף'ן ים; און אויף דיעזען אָרט האָבען זיי געפונען דעם אינזעל מאַדעירא. אַ לאַנגע צייט האָט מען געמיינט, אַז דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס ווייסע מענשען האָבען זיך דערוואוסט פון דיעזען אינזעל, אָבער אין 1827 האָט מען זיך ערקונדיגט, אַז ער איז ענטדעקט געוואָרען פון ענגלענדער מיט פיעלע יאָהרען פריהער וויא זאַרקא און וואַז האָבען געמאַכט זייער ענטדעקונג. דאָס איז אַ גאַנץ ראָמאַנטישע מעשה'לע; עס איז אָבער אַ היסטאָרישער פאַקט. אַ יונגער ענגלענדער מיט'ן נאָמען ראָבערט מעטשין איז געווען פערליעבט אין אַ אַריסטאָקראַטישע מיידעל, וועמעס עלטערען זיינען אַזוי אויפגעבראַכט געוואָרען פון זייערע פערהעלטניסע, אַז זיי האָבען איהם געלאָזט אַרעסטירען ווערענד איהר האָבען זיי געהאַלטען פער־שפּאַרט. ווען ער איז בעפרייט געוואָרען, האָט זיינער אַ פריינד זיך פערשטעלט פאַר אַ לאַקיי און איז צוגעקומען צו דער מיידעל. אויף דיעזען אַרט האָט זיך איהר איינגעגעבען צו אַנטלויפען. דיא פערליעבטע פּאָר האָט זיך גלייך געזעצט אויף אַ שיף, וועלכע האָט געזאָלט געהן נאָך פראַנקרייך. אויפ'ן וועג האָט אַ ווינט אָבער דיא שיף אַראָפּגעטראָ־גען פון איהר מאַרשרוט און נאָך דעם וויא דיא כוואַליעס האָבען איהר אַרומגעשליידערט אין פערשיעדענע ריכטונגען איז זיא צוגעקומען צו אַן אינזעל. דאָס איז געווען מאַדעירא. דער אינזעל איז דיא פּאַסאַזשי־רען אַזוי געפעלען געוואָרען, אַז איינינע פון זיי האָבען זיך דאָרטען אָבגעשטעלט אויף אַ פּאָר טעג, און צווישען זיי — מעטשין מיט זיין געליעבטע. דערווייל האָט אַ שטורעם ווינט דיא וואַרטענדע שיף מיט דיא אַנדערע פּאַסאַזשירען אָבגעריסען פון איהר אַנקער און איהר פאַרטראָגען צו דיא ברעגעס פון מאַראָקאָ, וואו מורינען האָבען דיא פּאַסאַזשירען גענומען אין געפאַנגענשאַפט. ווען דיא יונגע אַריסטאָ־קראַטקע האָט זיך דערוואוסט, אַז דיא שיף איז פערשוואונדען, איז זיא פון קלעמענים און שרעק קראַנק געוואָרען און געשטאָרבען, און

איהר געליעבטער איז געשטאָרבען אַ קורצע צייט נאָכהער. זייערע מיט־רייזענדע האָבען געפּרופט אַוועקפאָהרען פון אינזעל אויף דער קליינער שיפעל, אויף וועלכע זיי זיינען אהין צוגעשוואומען פון זייער גרויסער שיף, און צו וועלכע זיי האָבען איצט צוגעריכט זעגלען. זיי האָט אָבער אויך אַ ווינט פערטראָגען אין אפריקא, וואו זיי זיינען אויך אריינגע־פאלען אין פליען.

עטליכע יאָהר זיינען ביי דעם פרינץ אוועקגעגאַנגען אין קאָלאָני־זירען מאַדעירא און אין פערשידענע פּאָרבערייטונגען צו זיינע עקס־פּעדיציעס. ווען ער האָט זיי ענדליך געפּרופט פּאָרטזעצען, האָט ער באַגעגענט גרויסע שוועריגקייטען: דיא מאַטראָזען האָבען זיך געשראָ־קען. זיי האָבען זיך אָנגעהערט פערשידענע מעשיות וועגען דיא געפאהרען פון דעם ים נאָהענט פון עקוואַטאָר, וועלכען, מען האָט געגלויבט, קיין מענש קען ניט אריבערגעהען. ווען דעם פרינץ׳ס שיפען זיינען אָבגעפאָהרען 600 מייל, האָבען דיא מאַטראָזען זיך ענטזאגט ווייטער צו געהן, און מען האָט געמוזט זיך אומקעהרען. עטליכע מאָל האָט מען דיא פּראָבע ווידערהאָלט און יעדעס מאָל האָבען זיך דיא מאַטראָזען צובונטעוועט און געצוואונגען דעם קאַפּיטאַן צו שווימען צוריק. ענדליך, אין 1434, האָט זיך זיינעם אַ קאַפּיטאַן איינגע־געבען צוצוקומען צו קאַפּ באָיאַדאָר. היינט איז דאָס אַ קליינינגקייט. דאַן אָבער איז יעדער נייער מייל, וואָס מען איז געשוואומען איבער דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן, געווען אַ גרויסע אויפטהואונג. דאָס וואָס פרינץ הענריק׳ס שיפען זיינען דערגאַנגען ווייטער וויא קאַפּ באָיאַדאָר איז אין דער געשיכטע פון אונזער בעקאַנטשאַפט מיט דעם ערד־קוגעל אַ וויכטיגע פּאַסירונג.

דעם נעכסטען יאָהר זיינען דעם פרינץ׳ס שיפען געגאַנגען 150 מייל נאָך ווייטער. אויף׳ן ברעג האָבען זיי דאָרטען געפונען טריט פון מענשען און קעמלען. עס איז געווען דייטליך אַז אין יענעם געגענד וואוינען מענשען, אָבער ווייטער זיינען דיא רייזענדע ניט געשוואומען. דיא נעכסטע עקספּעדיציע איז אָבגעשוואומען 510 מייל מעהר וויא דיא פריהערדיגע.

דאַן זיינען דיעזע אונטערנעהמונגען אונטערבראָכען געוואָרען אויף פינף יאָהר איבער פּאָליטישע אורזאכען.

דיא רייזעס זיינען וויעדער אָנגעפאַנגען געוואָרען אין 1441, און דאַן איז אין זיי אריינגעבראַכט געוואָרען אַ נייעס, צו וועלכען מיר ציהען דעם לעזער׳ס אויפמערקזאַמקייט: פּרינץ העגריק האָט זיינע שיפס־קאַפּיטאַנען נעמליך פערזאָגט, אַז זיי זאָלען אָנווענדען אַלע זייערע קרעפטען צו פאַנגען שקלאַפען. זיי האָבען איהם געפאָלגט, און אויף דיעזען אָרט איז געמאַכט געוואָרען דער אָנהויב פון פּאָרטוגיזישע שקלאַפען־פאַנגעריי און שקלאַפען־האַנדעל, וועלכער איז געוועזען דער וויכטיגסטער כאַראַקטער־שטריך פון אַלע ווייטערע עקספּעדיציעס, וואָס דער פּרינץ האָט אַרויסגעשיקט.

אין דעם דערמאָנטען יאָהר (1441) האָט ער אַרויסגעשיקט צוויי קאַפּיטאַנען: אַנטאַם גאַנסאַלוועס און נונאָ טריסטראַם. אַ חוץ שקלאַפען האָט ער זיי געהייסען ברייננגען פעל און אויל פון „ים קעלבער“. דאָס האָבען זיי געקראָגען זעהר לייכט. אָבער מיט דער מענשליכער סחורה איז געוועזען פיעל שווערער. אין אַ ביטערען קאַמפף האָבען זיי קוים געפאַנגען צוועלף מורינען.

ווען זיי האָבען זיי געבראַכט נאָך פּאָרטוגאַל האָט זיך דער פּרינץ זעהר דערפרעהט, און האָט דיא צוויי קאַפּיטאַנען רייך בעלוינט. 12 שקלאַפען! דאָס איז געוועזען דער ערשטער ממשות׳דיגער רעזולטאַט פון דיא אַלע רייזעס, אויף וועלכע ער האָט אַוועקגעלייגט אַזוי פיעל צייט, מיהע און קאָסטען. דאָס איז געוועזען פיעל וויכטיגער וויא דיא פּאָר קליינע אינזלען, וואָס זיינע רייזענדע האָבען ענטדעקט. ער האָט זיך גענומען גרייטען צו ווייטערע עקספּעדיציעס, ווייטערע און גרעסערע שקלאַפען־„אוצרות“. דיא אַדעליגע האָבען איהם אַפּלאָדירט. איצט איז ער אויף צו׳ן אמת׳ן געוואָרען דער העלד פון טאָג. מען וועט ברייננגען מאַסען קנעכט, פוטער־וואַרג, אויל און העלפאַנט־ביין, און באַלד וועט מען אויך צוקומען צו גינעא, מיט איהר גאָלד. פּאָרטוגאַל וועט פיהרען אַ גרויסען האַנדעל. זיא וועט ווערען רייך, און איהרע פּרינצען און פירסטען וועלען שעפּען אוצרות.

פּרינץ הענריק האָט וועגען זיין כשר׳ע מציאה געלאָזט וויסען דעם פּאַפּסט פון רוים, און געבעטען אַ הכשר אויף אַלע ניט־קריסטליכע לענדער, וואָס פּאָרטוגאַל וועט ווען עס איז ענטדעקען אָדער איינגעהמען פון קאַפּ באַיאַדאָר אַזש ביז אינדיען, אינדיען אַריינגערעכענט. דערביי האָט ער ערקלעהרט, אַז זיין הויפּט־צוועק איז צו רעטען דיא נשמות

פון דיא ניט־קריסטליכע פעלקער, דאָס הייסט זיי צו פאַנגען אַלס שקלאַפען אום זיי צו בעקעהרען צום קריסטענטהום, אָדער צו פער־שפרייטען דיא קריסטליכע רעליגיאָן ביי זיי אין דער היים — דיא געוועהנליכע פאָרמע אין וועלכע אייראָפּעאישע מלוכות האָבען דאַן (און נאָך עד היום) געזוכט צו פערשפרייטען זייער הערשאַפט.

דיא מאַהאָמעדאַנער האָבען בעזיעגט גרויסע טיילען פון אַזיען און פון אַפריקאַ און האָבען דאָרטען געצויגען עשירות דורך האַנדעל. דערביי האָט זיי געדיענט זייער מאַהאָמעדאַנישע רעליגיאָן, צו וועלכע זיי האָבען בעקעהרט דיא בעזיעגטע פעלקער. דיא רעליגיעזע ברידער־שאַפט איז ביי זיי געוועזען אַ שליסעל צו דיא רייכטהימער, וואָס זייערע אונטערטעניגע פעלקער האָבען געשאַפען. און דיא קריסטליכע קעניג־רייכען האָבען געהאַט אין זינען דאָס זעלבע: צו פערשפרייטען ז י י ע ר רעליגיאָן אום דורך איהר הילפע צו האָבען מאַטעריעלע נוצען. זייער אידעאַל איז געוועזען דורך דעם קריסטענטהום וואו נור מעגליך אַרויס־צושטופען דעם מאָסלעם (מאַהאָמעדאַנישע אמונה) אום צו עקספּלואַ־טירען די פעלקער, וועלכע דיא אַראַבער האָבען עקספּלואַטירט. דיא אַלע בלוטיגע קעמפּפע וואָס זיינען פאָרגעקומען צווישען דיא צווייערליי רעליגיאָנען אין גאָט'ס נאָמען, דיא אַלע קרייצ־ציגע מיט וועלכע מען האָט געשטרעבט צו בעפרייען יעזוס'עס קבר און דיא הייליגע לאַנד אין אַלגעמיין, האָבען געהאַט דיעזען פונדאַמענט אונטער זיך. און ווידער ווילען מיר בעמערקען דאָס וואָס מיר האָבען שוין ביי אַ פריהערדיגע געלעגענהייט באַמערקט: עס איז ניט נויטיג אַז יעדער קריסטליכער אָדער מאַהאָמעדאַנישער קעמפּפער זאָל זיין אַ צבועק, בעוואוסט־זיננינג אַרבייטען פאַר זיין קעשענע אונטער דער מאַסקע פון פרומקייט. ער קען זיך זיין גאַנץ אויפריכטיג. ער קען · מ י י נ ע ן, אַז ער טהוט אַלץ לשם שמים, (און פיעלע טויזענדער האָבען טאַקי אַזוי געמיינט); ער ווערט געפיהרט פון דיעזען מאַטעריעלען אינטערעס אַליין ניט ווּיסענדיג. אין דער לופטען געפינט זיך דיעזער אינטערעס, און ער בילדעט דיא טרייב־קראַפט צו דיא אַלע קעמפּפע, עס מאַכט ניט אויס, צו דיא קעמפּפער זיינען בלינדע געצייג אין זיינע הענט, צו זעהענדיגע.

דער פּאַפּסט איז פאַר פּרינץ הענריק'ס פּלאַן בעגייסטערט געוואָרען און דער הכשר איז אַרויסגעגעבען געוואָרען. פּאָרטוגאַל האָט אַלזאָ פון

רוים בעקומען אַ „בוללע“, אַ הייליגען שריפט, אַז אַלע לענדער וואָס זיא וועט ענטדעקען און אַלע ניט־קריסטליכע פעלקער וואָס זיא וועט בעזיע־גען פון קאַפּ באָיאַדאָר ביז אינדיען, בעלאַנגען צו איהר און צו קיין אַנדערען ניט*).

פאָרלויפיג האָבען דיא פאָרטוגעזער בלויז דערגרייכט אַזעלכע ערטער אין אַפריקאַ, וואו עס האָבען געוואוינט מורינען, מענשען מיט געמיישטע בלוט און מיט ברוינע פּנים׳ער. די נעגערס האָבען זיך געפונען ווייטער צו דרום צו. דיא מורינען האָבען אָבער געהאַנדעלט מיט נעגערס, וועלכע זיי האָבען געפאַנגען אין דיא ווייטערע לענדער, און ביי זיי האָבען העניריק׳ס קאַפּיטאַנען אויסגעביטען פערשיעדענע זאַכען אויף שוואַרצע שקלאַפען.

אין 1443 איז נונא טריסטאַם ווידער געפאָהרען. ער האָט דער־גרייכט נאָך אַ ווייטערען פונקט. אויף אַ קליינעם אינזעל האָט ער געזעהן 25 שיפלעך מיט נאַקעטע מורינען. זיי זיינען געזעסען ניט אין דיא שיפלעך, נור פון דרויסען אויף דיא ברעגעס פון דיא שיפלעך, און דיא פיס, וועלכע זיינען אַראָבגעהאַנגען אין וואַסער, האָבען זיי געברויכט אָנשטאָט וויאָסלעס. דיא פאָרטוגעזער האָבען געכאַפּט 15 פון זיי. דעם נעכסטען יאָהר האָט אַ קאַפּיטאַן געבראַכט הונדערט שקלאַפען און אויס דאַנקבאַרקייט האָט איהם דער פרינץ געמאַכט פאַר אַ ריטער.

דאָס זיינען נאָך אַלץ געוועזען מורינען. צווישען זיי צו פאַנגען קנעכט איז געוועזען ניט לייכט און דאָס אַלץ איז ביי דעם פרינץ געוועזען אַ הקדמה. זיין ציעל־פונקט איז געוועזען דיא נעגער־לאַנד גינעאַ, דיא „רייכע לאַנד“ פון גאָלד און אָהן אַ שיעור שוואַרצע שקלאַפען; און אין 1445 האָט ער אַרויסגעשיקט אַ קאַפּיטאַן מיט אַ שטריינגען בעפעהל צו שווימען גלייך אַהין.

די ערשטע אמת־שוואַרצע אַפריקאַנער זיינען דערגרייכט געוואָרען אין דיעזען יאָהר. דאָס איז געוועזען ביי דעם מויל פון דעם טייך ס ע נ ע־ג אַ ל, וועלכער איז געוועזען דער גרענעץ צווישען דיא ברוינע מורינען און דיא נעגערס. דיעזען געגענד — דעם שטח צו מזרח צו פון סענעגאַל — האָבען דאָס דיא פאָרטוגעזער דאַן אַ נאָמען געגעבען ג י נ ע אַ

*) דיעזען פאַקט וועט אונז אויסקומען צו האָבען אין זינען שפּע־טער אין דער געשיכטע פון קאָלומבוס׳עס ענטדעקונג.

(פריהער האָבען זיי אונטער דיעזען נאָמען געהאַט אין זינען אַ פיעל גרעסערע שטיק לאַנד — פון קאַפּ נון אָן. היינט אָבער הייסט גינעא בלויז דער שטיק ברעג, וואָס פארקערעוועט זיך אינגוויינינג צו מערב, דער בויג פון דעם „ר".

שפּעטער האָבען דיא פּאָרטוגעזיישע קעניגע געטראָגען דעם טיטול „קעניג פון פּאָרטוגאַל און האַרר פון גינעאַ".

דער קאַפּיטאַן, וועלכער האָט געמאַכט דיעזע ערפאָלגרייכע רייזע האָט געהייסען ד י נ י ז ד י א ז. ער איז געשוואומען ווייטער ביז ער האָט בעגעגענט אַ פּרעכטיגען קאַפּ, וועלכען ער האָט אַ נאָמען געגעבען „קאַפּ ווערד", דאָס הייסט, „גרינער קאַפּ". (די קאַפּ ווערדישע אינזלען געפינען זיך אין יענע ערטער).

באַלד האָט דער פּרינץ אַרויסגעשיקט אַ גרויסע פלאָטע — פון 26 שיפען. — און אַזוי זיינען דיא עקספּעדיציעס געגאַנגען אַלץ ווייטער און אומעטום האָבען זיי אַטאַקירט דיא פרידליכע איינוואָהנער און געפאַנגען שקלאַפען צווישען זיי. אָפט איז געקומען צו בלוטיגע קעמפּפע, אין וועלכע עס זיינען געפאַלען דיא ווייסע אַזוי גוט וויא דיא שוואַרצע. דיא נעגערס האָבען דיא שפּיצען פון זייערע פיילען בעשמירט מיט אַ שטאַרקען גיפט, צו וועלכען עס איז שווער געווען צו געפינען אַ רפואה, און פון זיי זיינען אויסגעשטאָרבען ניט ווייניג פון דיא פּאָרטוגעזער.

אָט זיינען עטליכע ביישפּיעלען וועגען דיא האַנדלונגען און ער־פאַהרונגען פון דיא וואָס האָבען אַנטהייל גענומען אין דיעזע רייזעס.

אין איין אָרט האָבען זיי ביים וואַסער געפונען אַ הייזעל, פון וועלכע עס איז אַרויסגעקומען אַ נאַקעטער נעגער־אינגעלע. זיי האָבען איהם גלייך געפאַנגען. אינוועניג אין שטוב האָט זיי געפונען זיינע אַן אַכט יעהריגע שוועסטער'ל, האָבען זיי איהר אויך צוגענומען, צוזאַמען מיט אַ דיקען לעדערנעם פּאַנצער, וועלכער איז געווען געמאַכט פון דעם אויער פון אַ העלפאַנט. שפּעטער האָבען זיי אויף דרויסען דערזעהען דעם פאָטער פון דיא צוויי קינדער. ער איז געשטאַנען און צוזאַמענגעשלאָגען ברעטער, ווען אַ פּאָרטוגעזער שיפס־קאַפּיטאַן איז צו איהם צוגעגאַנגען אויף דיא ציפּקעס און האָט איהם אַ כאַפּ געטהאָן פאַר דיא האָר. דער קאַפּיטאַן איז אָבער געווען קליין געוואַקסען און דער נעגער פיעל העכער, אַלזאָ האָט דער שוואַרצער איהם אַ הויב

צפון

שוואַרצער ים

מיטעל-לענדישער ים

אַלעקסאַנדריע

אַראַביען

רויטער ים

אַדען

מזרח

אַביסיניען

גווינעאישער ים = בוזים

עקוואַטאָר

עקוואַטאָר

מעלינדאַ

מאַמבאַזאַ

קווילאַאַ

1471

1501 סענט-העלענאַ

1485

סאָפאַלאַ
1497

מאַדאַגאַסקאַר

אינדישער אָקעאַן

1487
קאַפּ פון גוטע האָפנונג

דרום

1431

1418
קאַפּ נון

קאַנאַרישע אינזלען

קאַפּ באָיאַדאָר
1435

1545
קאַפּ ווערד

1450

1447

1456

1462

אַפריקאַ

פּאָרטוגעזישע ענטדעקונגס-רייזעס, פון פּרינץ הענריך׳ס צייט ביז וואַסקאָ-דאַ-גאַמאַ.

(די ציפערן ווייזען ווען די פערשיעדענע פּלעצער זיינען ענטדעקט געוואָרען.)

געטהאָן אין דער הויף. יענער האָט זיינע האָר אבער ניט אָבגעלאָזען און דער נעגער האָט איהם געטרייסעלט אַהין און אַהער, אַזוי וויא אַן אָקס, אין וועלכען עס האָט זיך איינגעגעסען אַ הינטעל. דיא אַנדערע פּאָרטוגעזער זיינען צוגעלאָפען און האָבען דעם אַפריקאַנער אָנגענומען פאַר ביידע הענד און זיך שוין געקליעבען איהם צו בינדען. דער קאַפּיטאַן האָט אַלזאָ געמיינט אז ער איז שוין מיט זיין קרבן זיכער, און ער האָט אָבגעלאָזען זיינע האָר; דאָס איז געווען זיין טעות: דערפיהלענדיג, אַז זיין קאָפּ איז פריי, האָט דער נעגער מיט אַ פלינקען קרעפטיגען דרעה זיך גלייך אַרויסגעריסען און איז אַנטלאָפען. דיא קריסטען האָבען זיך נאָכגעיאָגט, אָבער דעם נעגער'ס פיס זיינען געווען פיעל פלינקער וויא זייערע. ער איז פערשוואונדען אין אַ וואַלד, און וועהרענד יענע האָבען איהם געזוכט, איז ער אַריינגעלאָפען צו זיך אין שטוב, נאָך זיינע קינדער. ווען ער האָט דערזעהן אַז זיין אינגעלע און מיידעלע זיינען ניטאָ, האָט ער געכאַפּט אַ מין האַק, מיט וועלכער ער האָט זיך נאָכהער מיט אַ ווילדע רציחה אַרויפגעוואָרפען אויף איינעם פון זיינע נאָכיאָגער, און איהם געפעהרליך פערוואונדעט. עס זיינען אָבער אונטערגעקומען די אַנדערע ווייסע און דער אונגליקליכער איז ענדליך געפאַנגען געוואָרען.

מיר האָבען דאָ אַלזאָ אַ מוסטער פון דיא סצענעס, וואָס זיינען פאָרגעקומען ביים פאַנגען שקלאַפען „לשם שמים“.

אין 1446 האָט מיט דעם אויבענדערמאָהנטען נונאָ טריסטאַם פּאַסירט דאָס פאָלגענדע: ער האָט דערגרייכט אַ וויטען פונקט, אַ סך ווייטער ווי דער קאַפּ ווערד. צואַנקערנדיג זיינע שיפען ביי דער מויל פון אַ גרויסען טייך, האָט ער מיט צוויי און צוואַנציג מענשען זיך אַריינגעזעצט אין צוויי קליינע שיפלעך און זיך אַוועקגעלאָזען איבער'ן טייך. באַלד האָבען זיי בעגעגענט צוועלף שיפלעך מיט זיעבציג אָדער אַכציג נעגערס, מיט פיילען־בויגענס אין די הענד. די שווארצע האָבען זייערע „געסט“ מכבד געווען מיט אַ רעגען פון גיפטיגע פיילען, וועלכער האָט זיי געצוואונגען זיך אָבצוטראָגען צוריק. אבער איידער זיי האָבען דערגרייכט זייערע שיפען זיינען פיער פון זיי געשטאָרבען פון דיא פערגיפטעטע וואונדען, און פיעלע פון דיא אַנדערע זיינען אויך געווען געפעהרליך גראַניעט. דיא פּאָרטוגעזער האָבען איבערגעלאָזען זייערע צוויי קליינע שיפלעך, און איבערגעשניטען דיא אַנקער־שטריק

פון דיא גרויסע, אַוועקוואַרפענדיג דיא אַנקערס, אום וואָס שנעלער אָבצושווימען אין ים אריין, וואו דיא נעגערס האָבען צו זיי ניט געקענט צוקומען. ווען זיי זיינען שוין געווען אויף זייערע גרויסע שיפען, זיינען געשטאָרבען נאָך זעכצעהן פון דיא צוויי און צוואַנציג. צווישען דיא טויטע איז געווען נונא טריסטאַם אַליין.

אַ חוץ דיא צוואַנציג וואָס זיינען געפאַלען פון דיא פיילען, איז איינער גע'הרג'עט געוואָרען דורך אַ צופאַל. פון יענע צוויי און צוואַנציג איז אַלזאָ געבליבען בלויז איינער, און אויסער איהם האָבען זיך אויף די שיפען געפונען בלויז נאָך פיער מאַן. עס איז איינפאַך ניט געווען ווער עס זאָל טהון דיא מאַטראָזען־אַרבייט, און דיא צוויי שיפען האָבען גאַנצע צוויי מאָנאַט אַרומגעבלאָנזשעט איבער'ן ים איידער זיי האָבען זיך צוגעשלאָגען צום ברעג פון פּאָרטוגאַל.

אַנדערע פּאָרטוגעזישע עקספּעדיציעס האָבען געהאַט מעהר מזל. זיי האָבען געפאַנגען שקלאַפען און זיי געבראַכט אַהיים צוזאַמען מיט אייל און פעל. אַ חוץ דעם, אויב זיי האָבען דערגרייכט אַ ווייטערען פונקט וויא דיא פריהערדיגע — האָבען זיי נאָך בעקומען אַ פיינע בעלוינונג פון פרינץ הענריק. דאָס אַלין האָט צוגעגעבען חשק אַנדערע פּאָרטוגעזער, און שיפען זיינען אַהין געפאָהרען צעהנדליגערווייז.

אַלע דיעזע עקספּעדיציעס פלעגען זיך צוערשט אָבשטעלען אויף דיא אינזלען מאַדעירא אָדער פּאָרטאָ סאַנטאָ, וואו זיי פלעגען אָננעהמען וואַסער, האָלץ און פּראָוויאַנט. *)

איינער פון דיא וויכטיגסטע רייזענדע, וועלכע פרינץ הענריק האָט אַרויסגעשיקט, איז געווען אַ יונגער אַדעליגער פון ווענעציע, איטאַליען, מיט דעם נאָמען קאַדאַמאָסטאָ. ער איז אַרויסגעפאָהרען אין 1455. איידער ער איז געקומען צו דעם טייך סענעגאַל האָט ער דורכגערייזט פערשיעדענע קרייזען פון דיא ברוינע מורינען. אין איינעם פון דיעזע פלעצער זיינען געווען אַזוי פיעל רויט־געלע היישערי־

*) ווען קאָלומבוס האָט מיט זיין פרוי געוואוינט אין פּאָרטאָ סאַנטאַ האָט ער אויף דיעזען אָרט געזעהן דיא שיפען און דיא מענשען פון דיעזע עקספּעדיציעס און זיך צוגעהערט צו דיא געשפּרעכען וועגען זייערע רייזעס. אויך האָט ער אַנטהייל גענומען אין עטליכע פון דיעזע עקספּעדיציעס גופא, און געהאָלפען פאַנגען נעגער־שקלאַפען אין גינעא.

קען, אַז אַ מאָל פלעגען זיי מיט זיך פערשטעלען הימעל און ערד אויף אַ שטח פון 12 מייל. צום גליק קומען זיי אַהין אָן בלויז איין מאָל אין דריי אָדער פיער יאהר; אַז ניט, וואָלט דאָרטען קיין אַנדער לעבעדיגע בעשעפעניש ניט געקענט לעבען — אַזוי פרעסען זיי אַלץ אויף.

דיא פרויען אין יענעם געגענד האָבען געטראָגען בלויז קורצע פּאַרטיכלעך. ווייטער זיינען זיי געוועזען נאַקעט. דיא הויפּט־קאָקעטסטוואָ פון דיעזע פרויען איז בעשטאַנען אין מאַכען, אַז זייערע בריסט זאָלען זיין וואָס לענגער און צוציגענער. אַ מיידעל פון זיעבצעהן יאהר פלעגט ביי זיי אַרומבינדען איהרע יעדע ברוסט מיט אַ שטריקעל אום צוצוברעכען דיא פעסטקייט פון דיא יונגע שטייפע פלייש, און דיעזע שטריקעל פלעגט זיא ציהען וואָס עפטער און שטאַר־קער אום דיא בריסט זאָלען אַראָבהענגען וואָס ניעדריגער. דאָס איז געוועזען זייער בעגריף פון שעהנהייט.*)

ווען קאַדאַמאָסטאָ האָט דערגרייכט דעם ברעג פון סענעגאַל, איז ער איבערראַשט געוואָרען פון דעם אונטערשיעד צווישען דער נאַטור און דיא איינוואוינער אויף דיא צוויי זייטען פון דיעזען טייך: אויף דעם צפון־זייט איז דיא ערד געוועזען אַ מאָגערע, דיא פלאַנצען קליינע, און דיא מענשען ברוינע, קליין־געוואַקסענע, דאַרינקע, קוואַרינקע. אויף דעם דרום־ברעג, ווידער, זיינען געוועזען רייכע פעלדער און וועלדער און דיא מענשען זיינען געוועזען שוואַרץ וויא זשוק, הויך און קרעפטיג. יעדער נעגער האָט געהאַט אַזוי פיעל ווייבער וויא פיעל ער האָט נור געוואָלט אָדער געקענט שפּייזען, און זייער הערשער האָט געמוזט האָבען וועניגסטענס דרייסיג פרויען, וועלכע האָבען געוואוינט גרופּעס־ווייז אין בעזונדערע דערפער. „זיין מאַיעסטעט“ פלעגט בעזוכען היינט דיעזען דאָרף, אין עטליכע טאָג אַרום אַ צווייטען; און וואו ער פלעגט קומען, פלעגען זיינע פרויען אָנגרייטען שפּייז און געטראַנק פאַר איהם און פאַר זיין סוויטע. אויף דיעזען אַרט פלעגט ער שטענדיג אַרומפאָהרען פון דאָרף צו דאָרף, אַזוי, אַז ער האָט געהאַט אַן אונ־געהויערע צאָהל קינדער. ווען אַ פרוי פלעגט אָבער דאַרפען ווערען מוטער, פלעגט ער זיך מיט איהר שיידען.

*) דיעזער בעגריעף און מנהג לעבט אין געוויסע האַלב־ווילדע ערטער נאָך עד היום און ניט בלויז אין אפריקא.

דער פּראָסטער עולם האָט געטראָגען בלויז הויזען (פון ציגענע פעל־לעך), ווערהענד די עלטסטע האָבען געטראָגען לייווענדענע העמדער. זיי האָבען אָבער ניט געקענט אויסוועבען קיין ברייטערע שטיקער לייווענד וויא דיא ברייט פון א האַנד. אום צו מאַכען אַ העמד האָבען זיי געמוזט צונויפנעהען עטליכע שטיקלאך אין איינעם.

פופציג מייל ווייטער צו דרום־צו, האָט קאַדאָמאָסטאָ געמאַכט דיא בעקאַנטשאַפט פון אַ נעגער „פּרינץ", וועלכער האָט איהם פריינד־ליך אויפגענומען. אַלס ספּעציעלען צייכען פון אויפמערקזאַמקייט האָט ער איהם געשאָנקען אַ דרייצעהן־יעהריגע מיידעל, וועלכע מען האָט געהאַלטען פאַר אַ גרויסע פּאַרשוין דערפאַר וואָס זיא איז געווען שוואַרץ וויא קויל. דער פּרינץ האָט איהם עמפּפאַנגען אין איינעם פון זיינע דערפער. דאָ האָט ער געהאַט ניין ווייבער, ווערהענד אין דיא אַנדערע דערפער האָבען געוואוינט אַנדערע פרויען זיינע. יעדע פרוי האָט געהאַט פינף אָדער זעקס יונגע דיענסטען, מיט יעדע פון וועלכע דער „פּרינץ" האָט געהאַט אַ רעכט צו לעבען.

דעם פּרינץ'ס סוויטע איז בעשטאַנען פון צוויי הונדערט נעגערס. ער האָט זיך געפיהרט מיט גרויס צערעמאָניע, און יעדער וואָס האָט איהם געוואָלט זעהן — אפילו דער העכסטער — האָט צוערשט געמוזט אויסטהאָן אַלין, אויסער זיין צודעק אין מיטען קערפּער, שטעלען זיך אויף דיא קניע, מיט'ן שטערען צו דער ערד, און שיטען זאַמד איבער'ן קאָפּ. אזוי פלעגט דער אונטערטהאַן צופויזען צו דעם פּרינץ, דיא גאַנצע צייט שיטענדיג זיך זאַמד איבער'ן קאָפּ.

דיא נעגערס האָבען פאַר זייער פּרינץ געציטערט, וואָרים ער האָט צו יעדער צייט געקענט בעפעלען זייערע הייזער, צונעהמען זייערע פרויען און קינדער און זיי פערקויפען.

קאַדאָמאָסטאָ האָט דאָרטען געזעהן אַ מאַסע שלאַנגען, איינינע פון וועלכע זיינען געווען אַזוי גרויס, אַז זיי האָבען געקענט איינשלינגען אַ לעבעדיגע ציעג. ניט ווייט פון דיא דערפער האָבען זיך געפונען פיעלע לייבען, לעאָפּאַרדען, וועלף און אַנדערע ווילדע חיות. ריעזיגע העלפאַנטען זיינען אַרומגעגאַנגען סטאַדעס־ווייז. דיא בהמות זיינען מייסטענס געווען ווייסע אָדער שוואַרצע. זעלטען ווען מען האָט געטראָפען אַ רויטע.

ווען קאַדאָמאָסטאָ האָט בעזוכט דיא מערק פון דיא דאָרטיגע

נעגערס, זיינען דיא לעצטע איבערראַשט געוואָרען פון זיין ווייסען געזיכט און הענד. פיעלע פון זיי האָבען געפּרופט רייבען זיין האַנד מיט שפּייעכץ צו זעהען אויב זיין ווייסקייט איז ניט קיין פאַרב.

אין פּאָרטוגאַל איז דערווייַלע אָנגעגאַנגען דער האַנדעל מיט דיא שקלאַפען, וואָס מען האָט געבראַכט פון אפריקא — א נייער מסחור, וועלכער האָט געבראַכט שעהנע פּראָפיטען, און דיזע פּראַקטיישע נוצען האָבען, אויף דערווייל וועניגסטענס, פערטויבט הענריק'ס רעליגיעזע שטרעבונגען. גאָט קען וואַרטען. מענשען אָבער, איבערהויפּט נאָך געשעפטס־מענשען, האָבען וועניגער צייט. אַלזאָ, האָט ער פערגעסען אָן דיא נשמות פון דיא נעגערס און האָט געהאַט אין זינען זייערע גופים. נשמות קויפט קיינער ניט, ווערהרענד אויף דיא קערפּערס פון געפאַנגענע אפריקאַנער איז אין ליסאַבאָן (דיא הויפּטשטאָדט פון פּאָרטוגאַל) שוין געווען א מאַרק. און ניט בלויז זיינע רעליגיעזע פּלענער זיינען פערהאַלטען געוואָרען פון דער שקלאַפען־פאַנגעריי, זיינע פאָרשונג־רייזעס אויך. אנשטאַט ענערגיש צו טרייבען דיא ענטדעקונגען, איז מען אָפּט געפּאָהרען צו דעם זעלבען פּלאַץ, ווייל פון דאָרטען האָט מען געבראַכט שיפען מיט קנעכט, העלפאַנט־ביין און גאָלד.

דאָך, לאַנגזאַם האָט הענריק דורך זיינע קאַפּיטאַנען געמאַכט פּאָרט־שריטע, ביסלעכווייז זיך גערוקט ווייטער און ווייטער צו דרום־צו.

אין 1455 האָט שוין פּרינץ הענריק געוואוסט פון דריי טויזענד מייל איבער דעם מערב־ברעג פון אַפריקא אָנשטאָט דעם וואָס פאַר איהם האָט מען זיך אָדוואַזשעט צו פאָהרען בלויז 600 מייל.

דאַן האָט ער גענומען דענקען וועגען א וועג צום אינדישען ים איבער דער יבשה, דאָס הייסט א וועג, וואָס זאָל דורכשניידען אפריקא אין דער צווערך, פון ים צו ים, פון אטלאַנטיישען אָקעאַן צום אינדיישען. דאָ זיינען דיא פּאָרטוגעזער שוין געווען פריי פון דיא אַראַבישע הער־שאַפט. דאָ אַלזאָ קענען זיי דורכגעהן דיא גאַנצע ברייט פון אפריקא — אַזוי האָט ער גערעכענט. ער איז אָבער געשטאָרבען אין 1460, איידער ער האָט עפּעס געפּרופט טהאָן אין דעם.

דיא מאַטעריעלע רעזולטאַטען פון זיין טהעטיגקייט זיינען געווען א צו פעטער ביסען, אַז מען זאָל צו זיינע עקספּעדיציעס מאַכען א סוף.

אלפאָנסאָ דער 5־טער, קעניג פון פּאָרטוגאַל (פון 1443 ביז 1481)

זיי זיינען פּאָרטגעזעצט געוואָרען פון זיין פּלימעניק, קעניג אַלפאָנסאָ דער פינפטער, און פון דיא נעכסטע קעניגע.

אַלפאָנסאָ האָט זיך ערקונדיגט אַז דורכפאָהרען די גאַנצע ברייט פון דיא הייסע ווילדע אַפריקאַ, איז דערווייל אַן אונמעגליכע זאַך, אַז עס איז פיעל לייכטער צו פאָהרען איבער'ן וואַסער, און ער האָט געשיקט שיפען ווייטער צו געהן איבער'ן אַטלאַנטיישען אָקעאַן צו דרום־צו. קיין סך קרעפטען אַוועקגעבען אויף דיעזע אונטערנעהמונגען האָט ער ניט געקענט, וויילּ ער האָט געהאַט אַנדערע דאגות: ער איז פערקראָכען אין אַ מלחמה מיט שפּאַניען און איז געשלאָגען געוואָרען. דאָך אויף אַן אָרט איז ער מיט זיינע ענטדעקונגס־עקספּעדיציעס אויך ניט געשטאַנען.*) אין 1461 האָט ער אַרויס־געשיקט שיפען, וועלכע האָבען אויסגעפאָרשט איבער זעקס הונדערט מייל ווייטער וויא קאַדאַמאָסטאָ האָט דערגרייכט. דיא רייזענדע וואָס זיינען געפאָהרען מיט דיעזע שיפען זיינען דורכגעגאַנגען פּלעצער, וואו דיא נעגערס האָבען גערדיענט צו געצען, וועלכע זיי פּלעגען געבען שפּייז. אין דיא קערפּערס און געזיכטען פון דיעזע נעגערס זיינען געוועזען אויסגעברענט פערשיעדענע פיגורען. אין דיא אויערן האָבען

*) ביי דיעזען אַלפאָנסאָ איז דאַן געוועזען אַ תקיף דער בעריהמטער יצחק אברבנאל, וועלכער האָט שפּעטער פערלאָזען שפּאַניען צוזאַמען מיט דער גאַנצער אידישער בעפעלקערונג פון דאָרטען. אַלפאָנסאָ איז איבערהויפּט געוועזען פריינדליך צו אידען, און אין זיין צייט האָט זיך זיי אין פּאָרטוגאַל געלעבט גוט. זיי זיינען געוועזען בעפרייט פון דעם ספּעציעלען יודען־צייכען, און האָבען געהאַט פיעלע רעכטע, פון וועלכע זיי האָבען אַנדערשוואו ניט געוואוסט. אברבנאל איז געוועזען דעם קעניג'ס ראטה־געבער אין פינאַנץ־אַנגעלעגענהייטען. וועגען זיין לעבען אין יענער צייט זאָגט ער אונז אַליין אין דיא פאָלגענדע ציילען, וועלכע גרעץ ברייננגט אין זיין געשיכטע:

„רוהיג האָב איך געלעבט אין מיין גע'ירשנ'טע הויז אין דער שעהנער שטאָדט ליסאַבאָן. גאָט האָט מיך געבענשט מיט עשירות און כבוד. איך האָב זיך געלאָזט בויען רייכע געביידעס און זאַאַלען. אין מיין הויז פלעגען זיך צוזאַמענקומען געלעהרטע און חכמים. איך בין געוועזען אַ ליעבלינג אין דעם פּאַלאַץ פון אַלפאָנסאָ, דעם מעכטיגען און גערעכטען קעניג, ביי וועלכען דיא אידען האָבען געהאַט פרייהייט און הצלחה. איך בין געשטאַ־

זיי געמאַכט צו עטליכע לעבער און געטראָגען אין זיי צו עטליכע רינגען. אויך האָבען זיי געטראָגען רינגען אין דיא נעזער. מיט דער אויסנאַהמע פון אַ שטיקעל קאָרע פון אַ בוים, וועלכע זיי האָבען געטראָגען פון פאָרענט, זיינען זיי געגאַנגען נאַקעט.

אין 1469 האָט אַלפאָנסאָ דער 5טער געמאַכט אַ קאָנטראַקט מיט איינעם פ ע ר נ אַ ם ג אָ מ ע ז, וועמען ער האָט פערדונגען דעם האַנדעל אויף דעם אַפריקאַנישען ברעג מיט דעם תנאי, אַז דער מסחור מיט העלפאַנט־ביין זאָל בעלאַנגען צו דער קרוין און אַז יעדען יאָהר זאָל גאָמעז ענטדעקען וויטערע טהיילען פון דעם ברעג, — ניט ווענינער וויא דריי הונדערט מייל וויטער יעדען יאָהר. אַלס מיט־רייזענדע האָט גאָמעז גענומען צוויי ריטער י אָ אַ אָ ד ע ס אַ נ־ ט אַ ר ע ם און פ ע ד ר אָ ד ע אָ ס ק אַ ב אַ ר. דיעזע צוויי שיפס־קאַפּיטאַנען איז בעשערט געווען זיך בעריהמט צו מאַכען אין דער געשיכטע פון געאָגראַפישע ענטדעקונגען, וואָרים זיי זיינען געווען דיא ערשטע ווייסע מענשען, וואָס זיינען צוגעקומען צום עקוואַטאָר, — דיא

נען נאָהענט צו איהם, בין געווען זיין שטיצע, און וועהרענד ער האָט גע־לעבט האָב איך אָפט בעזוכט זיין פּאַלאַץ".

מען דאַרף בעמערקען, אַז פיעלע פון דיא פּאָרטוגעזישע אידען זיינען דאַן רייך געוואָרען פון זאַמלען רעגיערונג־צינזען אָדער זאָגאַר דיא צינזען פון דער קאַטוילישער קירכע — אַ בעשעפטיגונג וועלכע איז געווען ניט מעהר סימפּאַטהיש וויא וואָכעריי מיט וועלכע פיעלע אַנדערע פּאָרטוגעזישע אידען זיינען געווען בעשעפטיגט. דיא זעלבע צוויי קוואַלען פון איינ־קונפט האָבען דאַן געהאַט פיעלע פון דיא אידען אין שפּאַניען אויך.

אַלפאָנסאָ'ם יורש, זיין זוהן יאָאַן דער צווייטער, איז געווען אַ פיעל ערגערער מענש וויא דער פאָטער, וויא מיר וועלען זעהן, און צו דיא אידען איז ער געווען אַ האַרצלאָזער צורר. אין זיין צייט איז אברבנאל גע־צוואונגען געווען צו לויפען פון פּאָרטוגאַל נאָך שפּאַניען, וואו דיא דאָר־טיגע קעניגליכע פּאָאָר פּאָלק פערדינאַנד און איזאַבעללאַ האָבען זיך בענוצט מיט זיינע פעהיגקייטען אלס פינאַנסיסט, אום צו פעררינטען דעם צרה־דיגען צושטאַנד פון זייער קאַססע. ער איז ביי זיי אויך געוואָרען אַ תקיף, אָבער ווען מען האָט אַרויסגעטריעבען דיא אידען איז ער מיט זיי מיטגעגאַנגען. דיא אויבען געבראַכטע ווערטער האָט ער געשריעבען שפּעטער.

ליניע וועלכע צוטהיילט דעם ערד־קוגעל צווישען צפון און דרום אויף צוויי גלייכע העלפט (זעה ביילאַגע, זייטעל 635 און זייטעל 646).

דאָס איז געווען אין 1471. פריהער האָט מען געמיינט, אז אהין קענען מענשען ניט צוקומען, ווייל מען קען דאָרטען ניט לעבען. סאַנ־טארעם און אָסקאבאר זיינען ניט בלויז צוגעקומען אהין, נור זיי האָבען דאָרטען געפונען א גערדיכטע מענשליכע בעפעלקערונג.

דאָס האָט פיעל געהאָלפען צושמעטערן דעם פריהערדיגען אבער־גלויבען וועגען דעם ערד־קוגעל, און האָט צוגעגעבען פיעל מוטה פאַר ווייטערע רייזעס, פאַר ווייטערע פאָרשונגען.

דער צוועק פון דיעזע עקספעדיציעס איז געווען אַן עגאָאיסטישער, א גראָב־מאַטעריעלער. דיא פרוכט אָבער איז געווען א וויכטיגער שריט פאָרווערטס אויפ'ן וועג פון פראָגרעס.

א חוץ דעם האָבען דיעזע צוויי קאַפּיטאַנען ענטדעקט עטליכע נייע אינזלען. איינינע פון דיעזע אינזלען ליעגען גאַנץ ווייט פון ברעג. דאָך זיינען זיי ענטדעקט געוואָרען ניט דורך דעם וואָס א ווינד האָט דיא שיפען אהין פערטראָגען, נור דורך ספּעציעלע ענטדעקונגס־רייזען. דאָס הייסט, אז דיא אינסטרומענטען צום פאָהרען מיט שיפען זיינען שוין אזוי ווייט פערבעסערט געוואָרען, אז מאַטראָזען האָבען שוין ניט אזוי געציטערט צו פערלאָזען דעם ברעג, וויא פריהער.

גאָמעז איז פון זיין האַנדעל רייך געוואָרען, און אין 1474, ווען זיין קאָנטראַקט האָט זיך געענדיגט, האָט דער קעניג איהם געגעבען אַלס „הערב" פאַר זיין זיעגעל דיא פיגור פון דריי נעגערס מיט רינגען אין דיא נעזער און אויערען.

מען איז אַלזאָ אריבערגעגאַנגען איבער דעם עקוואַטאָר און דער ים האָט דאָרטען ניט געקאָכט און מענשען האָבען דאָרטען געאָטהעמט וויא אין אייראָפּא. דאָך אפריקא האָט זיך אַלץ געצויגען, און וויא ווייט האָט מען אַלץ ניט געוואוסט. דער ערפאָלג פון דיא דערמאָנטע צוויי קאַפּיטאַנען האָט אַלפאָנסאָ'ן פון איין זייט צוגעגעבען מוטה און פון דער אַנדערער זייט ביי איהם אָבגענומען דיא געדולד. וויא לאַנג וועט מען אַזוי דאַרפען רייזען צו דרום צו איידער מען וועט קומען צו א סוף און קענען אריינשווימען אין דעם אינדישען ים? און ווער ווייס אויב עס איז גאָר דאָ א סוף צו אפריקא? דיעזע פראַגע האָט איהם אַנגעפאַנגען צו דערעסען. ער האָט געוואָלט צוקומען צו אינדיען

וואָס גיכער. ער האָט דעריבער אָנגעפאַנגען פּאַנאַנדערצופּרעגען אויב מען קען ניט געפינען עפּעס אַ קירצערען וועג אַהין. אויף זיין ביטע האָט זיינער אַ הויף־גלח דיעזע פראגע געשטעלט צו זיינעם אַ פריינד, אַ בעריהמטען געאָגראַף פון ווענעציע, טאָסקאַנעללי. וואָס טאָסקאַנעללי׳ס ענטפער איז געוועז, וועלען מיר זעהן ווייטער, ווען מיר וועלען האַלטען ביי דער געבורט פון קאָלומבוס׳עס פּלאַן, אין וועלכען דיעזער ענטפער טאָסקאַנעללי׳ס האָט אַ גרויסע ראָלע געשפּיעלט.

VI.

ענדליך געפינט מען אַ סוף צו אַפריקאַ.

יאָאַן דער צווייטער. — אידען העלפען פערבעסערען אַ וויכטיגען שיף־אינסטרומענט. — פּאָרטוגאַל פערשפּרייט קריסטענטהום און איהר אייגענע הערשאַפט צווישען דיא נעגערס. — דיאגא קאם דערגרייכט דיא לאַנד פון האָטטענטאָטען. — צערעמאָניעס פון אַ נעגער־קעניג. — אַ געהיימניספולער הערשער. — ווידער דער „פּריעסטער־קעניג יאָהאַן“. — אַ דרייפאַכע עקספּעדיציע. — בארטהאלאָמיי דיאַז שווימט אַרום דעם „קאַפּ פון גוטע האָפנונג“. — צוויי פאָרשער מיט צוויי אידישע שלוחים צו איינעם פון זיי: דיא ראָמאַנטישע געשיכטע פון פּעדראָ דע קאָווילהעם.

אַלפאָנסאָ דער 5טער איז געשטאָרבען אין 1481. זיין טהראָן האָט גע׳ירשנ׳ט זיין זוהן יאָאַן (יאָאַאָ) דער צווייטער. דיא מאַטעריעלע נוצען, וואָס דיא עקספּעדיציעס האָבען געבראַכט, זיינען נאָך דייטליכער געוואָרען און דיא אויסזיכטען אויף שפּעטער זיינען געוואָרען אַלץ גרעסער און גרעסער. דער נייער קעניג האָט זיי דעריבער פאָרטגעזעצט מיט נאָך מעהר אינטערעס וויא זיין פאַטער. ער איז איבערהויפּט געווען אַ גאָלד־גייציגער עגאָאיסטישער מענש און אין דיא ענטדעקונגס־רייזען האָט ער געזעהן א מיטעל אָנצופילען זיין קאַסע און צו פערגרעסערען זיין מאַכט.

פאַר דיא ים־רייזעס איז נויטיג געווען צו פערבעסערען אַ געוויסען אינסטרומענט (אַסטראָלאַביע), מיט וועלכען מען האָט בעשטימט וואו דיא שיף געפינט זיך נאָך דיא הויך פון דיא זונן אָדער שטערען (זעה ביילאַגע, זייטעל 641). אידישע געלעהרטע: אברהם אבן עזרא, דאָקטאָר יעקב בן מכיר און יעקב קארסאני האָבען שוין עפּעס אויפגעטהאָן אין דעם. עס איז אָבער ניט געווען גענוג, אַלזאָ האָט יאָאַן דער צווייטער דיא אויפגאַבע איבערגעגעבען צו אַ ספּעציעלען אַסטראָנאָמישען קאָמיטעט. דיעזער קאָמיטעט איז בעשטאַנען פון יאָאַן׳ס אידישען דאָקטאָר, יוסף וועקינהאָ, פון דעם אידישען מאַטהעמאַטיקער

יואַן דער 2־טער, קעניג פון פּאָרטוגאַל (פון 1481 ביז 1495)

מאָזעס, פון יאָאַן'ס וואונד־דאָקטאָר, דעם פּאָעט ראָדריגאָ *), פון דעם נירנבערגער געאָגראַף מאַרטין בעהאַים און פון דעם הויפּט־גלח פון סעוטא, דיאגא קאסטעלאַנא. דיעזער קאָמיטעט האָט דיא אַסטראָ־לאביע ווירקליך פיעל פערבעסערט און עס איז לייכטער געוואָרען צו פיהרען שיפען. אַז אידען האָבען אין דיעזע פערבעסערונגען אַ גרויסען חלק געהאַט גיבען צו מייסטע היסטאָריקער, זאָגט דר. קייזערלינג.

יאָאַן דער צווייטער האָט געענדיגט בויען אַ פעסטונג, וועלכע זיין פאָרגענגער האָט געבויט אין דיא נעגער־לענדער, און געהייסען אויפ־שטעלען נאָך איינע, אַ גרעסערע וויא יענע. דיא צווייטע פעסטונג האָט ער געלאָזט בויען אין סאַן־יאָרגע דא מינא, גינעא, אַ פּלאַץ, וועלכער איז געוואָרען דער מיטעלפּונקט פון דעם פּאָרטוגעזישען גאָלד־האַנדעל.

דיא וואָס זיינען געשיקט געוואָרען צו בויען דיעזע גרויסע פעסטונג, זיינען אהין אָנגעקומען דעם 19טען יאנואר 1482. אויף מאָרגען אין דער פריה האָבען זיי אויף אַ הויכען בוים אויפגעהאַנגען דיא פּאָרטוגעזישע פאָהן, און אונטער איהר האָבען זיי אויפגעשטעלט אַן אַלטאַר, ארום וועלכען דיא קאָמפּאַניע האָט אָבגעהאַלטען גאָטעס־דיענסט. דאָס איז געווען דיא ערשטע קריסטליכע תפילה אין גינעא. אַ וויכטיגער טהייל פון דיזער תפילה איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס מען האָט געבעטען גאָט, ערשטענס, אַז ער זאָל רחמנות האָבען אויף דיא פערבלאָנדזעטע נשמות פון דיא נעגער און זיי בעקעהרען צום קריסטענטהום; צווייטענס, אַז דיא קריסטליכע קירכע, וועלכע מען האָט זיך געקליבען דאָ אויפצובויען זאָל דאָ האָבען שטענדיגע הצלחה.

דאָס איז זעהר כאַראַקטעריסטיש. מען איז געקומען אַהער

*) ניט־אידישע שרייבער, וויא מיידזשאָר און דרייפּער, ריידען וועגען דיעזען ראדריגא אויך וויא וועגען אַ אידען. גרעץ, פון דער אַנדערער זייט, שיינט איהם צו האַלטען פאַר אַ קריסט, וועהרענד קייזערלינג (אין זיין „דיא אידען אין פּאָרטוגאַל“) בעמערקט: „אַז ראָדריגא איז ניט געווען קיין איד איז פאָרלויפיג נאָך ניט בעוויזען געוואָרען“. אַלזאָ הייסט עס מסתמא אַז מען רעכענט איהם פאַר אַ אידען. און אַזוי ווערט מאַקע גע־וועהנליך גערעדט וועגען ר' יוסף'ן און ראדריגא — אַלס דיא צוויי אידישע הויף־דאָקטוירים פון יאָאַן דעם צווייטען.

פאַנגען קנעכט און כאַפּען גאָלד, און די קריסטליכע רעליגיאָן איז געווען אַ מעכטיגע העלפּערין אין דעם. אום צו קענען פערפעסטיגען דיא פּאָרטוגעזישע הערשאַפט, איז נויטיג געווען צו פערפעסטיגען דיא הערשאַפט פון פּאָרטוגאַל'ס גאָט. אַ מיליטערישע פעסטונג און אַ קירכע — צוויי געביידעס, וועלכע געהען האַנד אין האַנד.

אין אַ קורצע צייט אַרום האָבען זיך דיא פּאָרטוגעזער געזעהען מיט דעם הערשער פון דיא דאָרטיגע נעגערס. ער איז געווען אויס־געפּוצט אין בראַסלעטען און רינגען אויף דיא אָרעמס און אויף דיא פיס, ווערהרענד אַרום האַלז האָט ער געטראָגען אַ גאָלדענעם קראַגען מיט גלעקלעך און זיין באָרד איז געווען פערפלאָכטען מיט גאָלדענע שטעקלעך, אום פון זייער געוויכט זאָלען די גרייזלעך זיך אויסגלייכען. דיא מיטגליעדער פון זיין סוויטע האָבען בלויז געטראָגען פארטיכלעך פון אָבעזיאַנע פעלכלעך, אָדער פון פּאַלמען־בלעטער. ווייטער זיינען זיי געווען נאַקעט וויא דיא מאַמע האָט זיי געהאַט. נור זייערע שוואַרצע לייבער זיינען געווען אויסגעשמירט מיט אויל, אום זיי זאָלען בליסטשען און אויסזעהען נאָך שוואַרצער. דורך מתנות האָבען דיא פּאָרטוגעזער ביי איהם גע'פועל'ט אַלץ וואָס זיי האָבען געוואָלט, און באַלד איז דאָ געשטאַנען אַ פעסטונג און אַ קירכע (און דאַן זיינען שוין מתנות מעהר ניט נויטיג געווען).

אין 1484 איז אַהין געשיקט געוואָרען דיאָגאָ קאַם, אַ קאַפּיטאַן, וועלכער איז דערגאַנגען ביז די היינטיגע קאָנגאָ, און נאָך זעקס הונדערט מייל ווייטער צו דרום צו, ביז ער איז געקומען צו דער לאַנד פון די האָטענטאָטען.

אויף דיעזער רייזע איז מיט איהם מיטגעפאָהרען דער אויבענ־דערמאָנטער מארטין בעהאים, דער מיטגליעד פון דעם קאָמיטעט וואָס האָט פארבעסערט דיא אַסטראָלאַביע.

דער הערשער פון קאָנגאָ איז צו קאַם'ן געווען זעהר פריינדליך. ווען ער האָט זיך צו איהם אומגעקעהרט פון זיין רייזע צו דיא האָטענ־טאָטען, האָט ער אויסגעדריקט צופרידענהייט בעקאַנט צו ווערען מיט דער קריסטליכער רעליגיאָן, און ווען ער איז געפאָהרען אהיים, האָט ער איהם מיטגעגעבען אַ נעגער מיט עטליכע נעגער־אינגלעך. דיעזע שוואַר־צע האָט מען דערנאָך אין ליסאַבאָן געטויפט מיט גרויס פּאַראַד. דעם נעגער האָט דער פּאָרטוגעזישער קעניג געגעבען זיין אייגענעם קריסט־

ליכען נאָמען — אַזאַ שמחה איז דאָס געווען אין הויף מיט דעם שוואַרצען גר. דיא אָבגעטויפטע האָט מען צוריק אַוועקגעפיהרט נאָך קאָנגאָ, און אויף דיעזען אַרט איז אָנגעפאַנגען געוואָרען דיא פערשפּרייטונג פון דער קריסטליכער רעליגיאָן אין דיא נעגער־לענדער פון אַפריקאַ.

דיא נעכסטע עקספּעדיציע האָט דיא אָבגעשמד'טע עטליכע נעגערס גענומען צוריק אין זייער היים; זיא איז בעשטאַנען פון דריי פּאָרטוגעזישע שיפען. זיא האָט געפונען אַ אָנקעל פון דעם העררשער פון קאָנגאָ, און ער און זיין זוהן האָבען אויך אָנגענומען דעם קריסטענטהום אויף אַ צערעמאָניע, וועלכע האָט שטאַטגעפונען דעם 3טען אַפּריל 1491, און וועלכע עס האָבען בייגעוואוינט 25 טויזענד שוואַרצע. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס מען האָט אין יענע לענדער איבער־הויפּט געזעהן אַ טויפונגס־צערעמאָניע.

דער העררשער אַליין איז דאַן געווען אויף אַן אַנדער פּלאַץ; ער איז אָבער העכסט צופריעדען געווען וואָס זיין אָנקעל איז געוואָרען אַ קריסט; און ווען דער פּאָרטוגעזישער קאַפּיטאַן איז געקומען איהם בעזוכען, איז איהם אַנטקעגען אַרוים אַ גרויסע מחנה, וועלכע האָט געזונגען לויב־געזאַנג צו דעם פּאָרטוגעזישען קעניג, בעגלייטענדיג דיא ליעדער מיט אַ געפּילדער פון ווילדע טרומייטען און קעסעל־פּויקען, וועהרענד דער קעניג אַליין איז געזעסען אויף אַ טהראָן פון העלפאַנט־ביין, וועלכער איז געשטאַנען אויף אַ זעהר הויכע הילצערנע פּלאַט־פאָרמע. זיין בליסטשעדיג־שוואַרצער קערפּער איז געווען מוטער־נאַקעט ביז'ן גאַרטעל; פון אונטען האָט ער געטראָגען אַ שטיקעל זייד־ווארג, וועלכע איהם האָט געשאָנקען דיעגאָ קאַם; זיין לינקער אָרים איז געווען בעציערט מיט אַ קופּערנעם בראַסלעט, און זיין קאָפּ מיט אַ גרויסע מיץ, קונציג אויסגעפלאָכטען פון לולב־בלעטער. דער וויכטיגסטער צייכען פון זיין „מאַיעסטעטישע“ גדולה איז אָבער געווען ניט דאָס, נור אַ פערדישער עק, וועלכער איז אַראָבגעהאַנגען פון זיין פּלייצע.

ווען דער פּאָרטוגעזישער קאַפּיטאַן האָט זיך גענייגט, האָט דער שוואַרצער קעניג זיך איינגעבויגען, כלומרשט אויפגעהויבען שטויב פון דער ערד און געשאָטען אויף זיין קעניגליכע קאָפּ; און דאַן האָט ער זיין האַנד צוגעלייגט צוערשט צו דעם קאַפּיטאַן'ס ברוסט, און דערנאָך

צו זיין אייגענער. דאָס איז געווען פערערכענט פאַר דעם גרעבסטען כבוד, וועלכען אַ קעניג פון קאָנגאָ האָט געקענט אָבגעבען אַ גאַסט.

דער קעניג אַליין האָט זיך געטויפט אין דער אנוועזענהייט פון הונדערט טויזענד נעגערס. ער האָט זיך אויך אַ נאָמען געגעבען יאָאַן. דאָס אַלץ איז אָבער געווען ניט אויף לאַנג.

זיין עלטסטער זוהן האָט אויך אָנגענומען די רעליגיאָן פון די ווייסע; מיט זיין צווייטען זוהן איז אָבער געווען צרות. ווען ער האָט געהערט, אַז אַלס קריסט מעג ער בלויז האָבען איין פרוי, איז ער אין כעס געוואָרען. דער קעניג אַליין האָט אויך ניט געוואָלט וויסען פון אזעלכע בעשרענקונגען, און ער האָט ניט נור אויפגעגעבען זיין נייע אמונה, נור ער האָט זיין טהראָן אָבגעזאָגט פאַר זיין צווייטען זוהן, פאַר דעם וואָס האָט זיך ענטזאָגט צו ווערען אַ קריסט.

דער ערשטער זוהן, וועלכער איז געבליבען טריי דעם קריסטענ־טהום, האָט אָבער שפּעטער זיין ברודער בעזיעגט, און ער האָט זיינע קינדער און אייניקלעך געשיקט נאָך פּאָרטוגאַל בילדען זיך אויף דעם קריסטליכען אופן. אויף דיעזען אַרט האָבען דיא פּאָרטוגעזער פעסט פערשפּרייט זייער הערשאַפט אין קאָנגאָ.

צווישען קאָנגאָ און דיא פּאָרטוגעזישע פעסטונג סט. יארגע דאַ מינאַ, דעם נייעם צענטער פון דעם גאָלד־האַנדעל, ליגט ב ע נ י ן, וועמען׳ס הערשער האָט געזוכט זיך צוזוחנפה׳נען צו די פּאָרטוגעזער אום פון זיי צו בעקומען שטיצע געגען זיינע שונאים. מיט דיעזען צוועק האָט ער נאָך ליססאַבאָן געשיקט שלוחים כלומרשט בעטען מיסיאָנע־רען. פון דעם איז נאַכהער גאָר ניט געוואָרען. אַ חוץ דעם, איז בענין ניט קיין געזונטער געגענד, און פיעלע פון דיא ווייסע זיינען דאָרטען אויסגעשטאָרבען. דער בענינשער שליח האָט אָבער יאָאַן דעם צווייטען דערצעהלט וועגען אַן אַנדער אַפריקאַנישען קעניג, און דיעזע נאַכריכט האָט יאָאַן געהאַלטען פאַר זעהר וויכטיג. דער שליח האָט נעמליך געזאָגט, אַז העכער ווי טויזענד מייל פון בענין, ווייטער אין אַפריקאַ, צו מזרח צו, געפינט זיך אַ מעכטיגער הערשער מיט׳ן נאָמען אָ ג אַ ן. דער בענינשער קעניג האָט צו דיעזען מאָנאַרך אַמאָל געשיקט שלוחים מיט רייכע מתנות; אָבער דיא גאַנצע צייט, וואָס זיי זיינען פערבליבען אין יענעם׳ס הויף, האָט ער זיך פאַר זיי ניט בעוויזען; בלויז איין מאָל האָט ער פאַר זיי אַרויסגעשטעלט אַ פוס, וועלכע זיי האָבען

געקווישט. ווייטער האבען זיי קיין זכיה ניט געהאט איהם צו זעהן. פאר זייער קעניג האט ער זיי געגעבען א מעשענע היטעל און א שטעקען פון דעם זעלבען מעטאל (אהן דיעזען צייכען פון דעם געהיימניספולען מאנארך האבען דיא ארומיגע קעניגע זיך ניט גערעכענט פאר אמת'ע קעניגע) און פאר זייער אבפאהרען האט מען אויף יעדען פון זיי, אין אגאן'ס נאמען, אנגעטהאן א מעשענעם צלם, וועלכער איז געווען פאררעכענט פאר א וויכטיגען מעדאל, א צייכען פון אריסטאקראטיע, און האט אויף אייביג בעפרייט פון יעדען זארט שקלאפעריי.

וואס דאס איז געווען פאר א „צלם“, קען מען ניט וויסען. אפשר איז דאס דורך א צופאל גראד געווען א ביכעל עהנליך צו א קריסט־ליכען צלם; און אפשר האט דער בענינשער געזאנדטער אומישנע דאס אזוי פארגעשטעלט אום צו פעראינטערעסירען דעם קריסטליכען קעניג יאאן, וועמעס פריינדשאפט ער האט געזוכט. יעדענפאלס איז די גאנצע מעשה געווען שטארק עהנליך צו דעם, וואס מען האט אין פארטוגאל געהערט וועגען דעם געהיימניספולען „פריעסטער־קעניג יאהאנן“, וועלכען מיר האבען שוין דערמאנט.

דער פארטוגעזישער קעניג איז בעגייסטערט געווארען. ער האט גענומען בויען פלענער וועגען צוקומען צו דעם מערקווירדיגען קריסט־ליכען קיסר, אום מיט איהם צו שליסען ברידערשאפט, און דורך זיין הילפע צו פערשפרייטען דיא קריסטליכע רעליגיאן און — דעם פאר־טוגעזישען האנדעל, נאטירליך, ביז דיא ברעגעס פון דעם אינדישען אקעאן.

א חוץ דעם פאלשען איינדרוק וועגען דעם „קריסטליכען קעניג“ פון אפריקא האט ער בעקומען נאך איינעם — וועגען דעם טייך ס ע נ ע ג א ל.

די געאגראפען פון יענער צייט האבען נעמליך געמיינט, אז דער סענעגאל און דער גרויסער עגיפטישער טייך נ י ל ו ס פאנגען זיך אן פון דעם זעלבען קוואל. אלזא האט יאאן דער צווייטער גערעכענט, אז אזוי שווימענדיג פון איין טייך אין דעם צווייטען, וועלען זיינע מענשען דורך די אינערליכע טיילען פון אפריקא, איבער דער יבשה, צוקומען צו דעם מזרח ברעג פון אפריקא און פון דארטען (איבער'ן אינדישען אקעאן) צו אינדיען. און אפשר איז דיא קעניגרייך פון דעם „פריעסטער־קעניג יאהאנן“ טאקי אין אינדיען ערגעץ וואו, וויא איינינע האבען

געמיינט. נאָך דיא ווערטער פון דיא נעגער־שלוחים איז אויסגע־קומען, אַז זיא ליעגט ווייט־ווייט פון זייער היים צו אינדיען צו. און קיין קלאָהרען בעגריעף וועגען דיא ברייט פון אַפריקאַ, און וועגען דיא נאָהענטקייט פון אינדיען צו איהר, האָט יאָאַן דער צווייטער ניט געהאַט.

פון די צוויי גראָבע טעות'ן איז אָבער אַרויסגעקומען אַ גרויסער נוץ פאַר דער וויסענשאַפט און פאַר דעם מענשליכען פּראָגרעס בכלל.

דער פּלאַן צו פעראייניגען זיך מיט'ן פּריעסטער־קעניג יאָהאַנן איז ביי יאָאַן דעם צווייטען אַלזאָ געווען פערבונדען מיט דעם פּלאַן צו דערגרייכען אינדיען מיט איהרע געווירצען, און ער האָט זיך פאַר איהם גענומען מיט פיעל ענערגיע. ער האָט אַרויסגעשיקט דריי עקס־פּעדיציעס כמעט מיט אַמאָל, און אַלע האָבען זיי געהאַט דעם זעלבען צוועק: צו געפינען אַ וועג צו אינדיען און צו דעם געהיימניספאָלען קריסטליכען קיסר. איין עקספּעדיציע האָט געזאָלט געהן איבער'ן אַט־לאַנטישען ים, אום צו זעהן אויב מען קען ניט אַרומשווימען אַ ר ו ם אַ דרום־ענד פון אַפריקאַ; אַ צווייטע האָט זיך בעדאַרפט אַוועקלאָזען איבער אפריקא, דאָס הייסט מיט דעם טייך סענעגאַל דורך דער יבשה פון דיעזער וועלט־טייל; און אַ דריטע דורך דעם מיטעל־לענדישען ים (דאָס הייסט אַלזאָ צום צפון פון אַפריקאַ) דורך דיא אַלטע ציוויליזירטע לענדער, וויא איטאַליען, קליין־אַזיען, אום דאָרטען פונאַנדער־צו־פרעגען וועגען אינדיען און דעם „פּריעסטער־קעניג".

וועגען עקספּעדיציע נומער 2 איז ניטאָ וואָס צו ריידען, ווייל עס האָט זיך אַרויסגעצייגט אַז אַ ווייטע רייזע איבער סענעגאַל און איבער־הויפּט דורך דיא אינערליכע טיילען פון אַפריקאַ איז פיעל לייכטער צו פּלאַנעווען וויא צו פערווירקליכען. דיא שוועריגקייטען זיינען געווען צו גרויס.

דערפאַר האָבען דיא אַנדערע צוויי געפיהרט צו וויכטיגע רעזול־טאַטען, אָדער — ריכטיגער געזאָגט —ביידע האָבען זיי געפיהרט צו דעם זעלבען וויכטיגען רעזולטאַט.

דיא עקספּעדיציע צו פאָהרען איבער דעם אַטלאַנטישען ים אַרום אַפריקאַ, האָט יאָאַן פערטרויט ב אַ ר ט ה אָ ל אָ מ י י ד י אַ ז ע ן — איינעם פון אַ פאַמיליע פון דיא בעסטע און מוטהיגסטע ים־רייזענדע

אין פּאָרטוגאַל*). דיא עקספּעדיציע איז בעשטאַנען פון צוויי גרעסערע שיפען מיט אַ דריטע אַ קלענערע שיף, ספּעציעל פאַר פּראָוויזיע, וועלכע איז געשטעלט געוואָרען אונטער דער קאָמאַנדאַ פון באַרטהאָלאָמיי'ס ברודער, פּ ע ד ר אָ ד י אַ ז. דאָס איז געווען איינע פון דיא וויכטיג־סטע פון אַלע עקספּעדיציעס וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען אַרום אַפריקאַ.

די ד'ריי שיפען זיינען אָבגעפאָהרען אין אויגוסט 1486. דער מנהג איז געווען אַז יעדער רייזענדער וואָס האָט דערגרייכט אַ ווייטערען פּונקט וויא אַלע פריהערדיגע, האָט אויף יענעם פּלאַץ אַוועקגעשטעלט אַ סלופּ. דער ווייטסטער סלופּ איז פּאָרלויפיג געווען דיאָגאָ קאַם'ס. דיאַז איז גלייך אַוועקגעשוואומען ווייטער ביז ער האָט דערגרייכט אַ האַפען. דאָרטען האָט ער זיך אָבגעשטעלט און אויפגעשטעלט אַ סלופּ און דאַן איז ער אַוועק נאָך ווייטער. אויף'ן וועג האָט ער געהאַט פיעל צו קעמפּפען מיט שטורעם־ווינטען. אויך איז געוואָרען אַלץ קעלטער, וואָרים ער איז דאָך שוין געגאַנגען אַלץ ווייטער פון דעם עקוואַטאָר.

דרייצעהן טעג נאָך אַנאַנד האָבען דיא ווינטען איהם געטריבען וואו זיי האָבען געוואָלט, אָבער צום גליק האָבען זיי געבלאָזען גראָד אין דרום זייט, וואו ער האָט געדאַרפט פאָהרען. האַלטען זיך נאָהענט ביי'ן ברעג איז אָבער אונמעגליך געווען. עס איז איינפאַך געווען גע־פעהרליך: טאָמער שטויסט דער שטורעם איהם אַרויף אויף אַ פעלזיגען אָדער זאַמדיגען ברעג. אויף דיעזער אַרט האָט ער דיא גאַנצע צייט קיין לאַנד אין דיא אויגען ניט אָנגעזעהן.

באַרטהאָלאָמיי דיאַז איז אַוועקגעפאָהרען אַזוי ווייט צו דרום צו, אַז אַפריקאַ האָט זיך שוין געענדיגט. אַזוי אָבער וויא ער האָט דיא יבשה סיי־וויא ניט געקענט זעהן, האָט ער דאָס ניט געוואוסט. ער האָט געמיינט, אַז אַפריקאַ ציהט זיך נאָך אַלץ צו דרום צו.

ווען דער שטורעם האָט ענדליך אויפגעהערט, האָט ער דעריבער זיך

---

*) אויב דער לעזער געדענקט, איז דיניז דיאַז געווען דער ערשטער, וואָס האָט דערגרייכט דיא לאַנד פון אמת שווארצע. אַן אַנדער דיאַז איז געווען איינער פון דיא וואָס האָבען ענטדעקט דעם קאַפּ באָיאַדאַר, און אַ דריטער דיאַז האָט געמאַכט אַן אַנדער ענטדעקונגס־רייזע אין פּרינץ הענ־ריק'ס צייטען.

פערקירעוועט צו מזרח, אום צוצוקומען צום ברעג. ער שווימט, ער שווימט — קיין ברעג איז נאך אלץ ניטא.

ער איז ארומגעשוואומען דעם דרום־ענד פון אפריקא, אליין ניט וויסענדיג. ער האט פערווירקליכט דעם טרוים פון דיא רייזענדע פון פיעלע דורות, אליין פארלויפיג ניט פערשטייענדיג וואס ער האט אויפגעטאן.

קיין שקלאפען האט דיאז אויף דער גאנצער רייזע ניט געפאנגען. ז״ין צוועק איז געווען צו קומען נאך דער מלוכה פון „פריעסטער יאהאנן״ און נאך אינדיען. און דערצו איז איהם נויטיג געווען, אז דיא נעגערס, וואס ער בעגעגענט זאלען צו איהם זיין פריינדליך, איהם ווייזען דעם וועג און איהם איבערהויפט בעקאנט מאכען מיט דיא ווייטערע לענדער און וואסער־וועגען. אבער ניט אומעטום זיינען דיא נעגערס געווען פריינדליך. אין איין פלאץ האבען זיי דיא ווייסע קאמפאניע בעגעגענט מיט שטיינער און עס איז געקומען צו א בלוטיגען געשלעג.

באלד האט דיאז דערגרייכט א קליינעם אינזעל, וועלכען ער האט א נאמען געגעבען סאנטא קרוין (דער הייליגער קרייץ), ווייל ער האט דארטען אוועקגעשטעלט א סלופ מיט א צלם, אלס צייכען אז דיעזען ווייטסטען פונקט האט ער דער ערשטער דערגרייכט.

דיא מאטראזען זיינען שוין געווען אויסגעמאטערט פון דיא שטורעם־ווינטען און פון דער לאנגער רייזע איבערהויפט, און זיי האבען געפאדערט, מען זאל פאהרען צוריק. דיאז האט אבער געוואלט ניט אנדערש וויא פארטזעצען דיא רייזע, און אלס פשרה האט ער ביי זיי גע׳פועל׳ט, אז מען זאל פאהרען נאך דריי טעג, און אויב ביז דאן וועלען זיי אלץ ניט קומען צו קיין וויכטיגען פונקט, האט ער זיי פערשפראכען זיך אומצוקעהרען.

75 מייל ווייטער וויא סאנטא קרויז האבען זיי געפונען א טייך (וועלכער הייסט היינט דער „גרויסער פיש־טייך״). דא האבען דיא מאטראזען זיך ענטשיעדען ענטזאגט ווייטער צו פאהרען און דיאז איז געצוואונגען געווען זיי נאכצוגעבען און זיך אומצוקעהרען.

ווען ער וואלט פארשטיין וואו ער איז דא, און וואס פאר א געגענדען ווייטער ליגען, ווען ער וואלט וויסען, אז ער געפינט זיך שוין אין דעם אינדישען ים, און אז פון דארטען קען ער פאהרען דירעקט נאך אינדיען, וואלט ער וואהרשיינליך זיי ניט נאכגעגעבען. אויך וואלטען

זיי אַליין מסתמא צופריעדען געווען צו פאָהרען ווייטער. קיין אויס־קונפט פון דיא אַרומיגע נעגערס האָט ער אָבער ניט געקענט בעקומען, און ער האָט נאָך זאָגאַר ניט געוואוסט, אַז ער האָט שוין אַרומגע־שוואומען דעם דרום־שפּיץ פון אַפריקאַ.

דיאַז האָט אַלזאָ פערקירעוועט זיינע שיפען צוריק. ווען ער איז געקומען צו דעם אינזעל סאַנטאַ קרוין, האָט ער זיך געזעגענט מיט דעם צלם, וואָס ער האָט דאָרטען פריהער אויפגעשטעלט, און איז געשוואו־מען ווייטער אַהיים צו. אויף דיעזער צוריק־רייזע, פאָהרענדיג נעהנטער צו דעם ברעג, וויא ער איז פריהער געפאָהרען, האָט ער דערזעהן אַ שמאָלע באַרגעדיגע שטיקעל יבשה. מיט דער הילף פון זיינע אינסטרו־מענטען איז איהם באַלד דייטליך געוואָרען, אַז דאָס איז דער דרום־ענד פון אַפריקאַ, און אַז ער איז אַלזאָ אַרומגעשוואומען אַרום דיעזען ענד.

אין אַנדענקען פון דיא שרעקליכע שטורעמס, וואָס ער האָט דאָ געהאַט אויסצושטעהן, האָט ער דאָס אַ נאָמען געגעבען „דער קאַפּ פון שטורמען“.

ווען ער איז געקומען נאָך פּאָרטוגאַל און אָבגעגעבען זיין בעריכט צום קעניג יאָאַן דעם צווייטען, האָט דער לעצטער מיט גרויס פרייד באַמערקט:

„ניין, פיעל בעסער וועט זיך פּאַסען דאָס צו רופען דער „קאַפּ פון גוטע האָפנונג“.

ער האָט געמיינט דיא האָפנונג צו דערגרייכען אינדיען. וויא באַלד, אַז מען האָט שוין געפונען אַ סוף צו אַפריקאַ און מען איז אַריינגעשוואומען אין דער אַנדערער זייט, האָט מען דאָך געקענט ער־וואַרטען, אַז פאָהרענדיג ווייטער, פון יענער זייט אַפריקאַ, וועט מען ענדליך קומען צו דיא געוואונשטע לאַנד פון געווירצען.

און אַזוי איז דער נאָמען פון דעם דרום־שפּיץ פון אַפריקאַ פער־בליבען: „דער קאַפּ פון גוטע האָפנונג“.

מעהר וויא אַ האָפנונג איז דאָס פאָרלויפיג ניט געווען. אויף זיכער וויסען אַז מען קען פון דאָרטען דערגרייכען אינדיען, האָט מען פאָרלויפיג ניט געוואוסט.

באַלד אָבער האָט יאָאַן דער צווייטער בעקומען פּאָזיטיווע נאַכ־ריכט, אַז די גוטע האָפנונג קען מקוים ווערען. דיזע ידיעה איז געווען

דער רעזולטאַט פון זיין דריטע עקספּעדיציע — צו דערגעהן וואו עס געפינט זיך דיא מלוכה פון „יאָהאַנן דעם פּריסטער־קעניג“.

צו דיזער עקספּעדיציע האָט מען ניט בעדאַרפט קיין ספּעציעלע שיפען. דער מאַרשרוט פון דער רייזע איז געלעגען דורך די אַלטע ציוויליזירטע לענדער אַרום דעם מיטעללענדישען ים.

דיא ערשטע צוויי שלוחים, וועלכע יאָאַן האָט געשיקט מיט דיעזען אויפטראַג, זיינען פּערפאָהרען ביז ירושלים, אָבער דאָרטען האָבען זיי זיך אַרומגעזעהען, אַז אָהן אַראַביש קענען זיי ווייטער דורך אַזיען ניט פאָהרען. ער האָט דאַן געשיקט צוויי אַנדערע, וועלכע זיינען מיט דיעזער שפּראַך שוין געווען גוט בעקאַנט, נעמליך פּעדראָ דע קאָווילהאַם און אַלפאָנסאָ דע פּאַיוואַ.

דיא געשיכטע פון זייער נסיעה האָט אַ ספּעציעלען אינטערעס פאַר אידישע לעזער, ווייל אין איהר האָבען נאַכהער אַ ראָלע געשפּיעלט פּיער אידען.

קאָווילהאַמ׳ס און פּאַיוואַ׳ס אויפגאַבע איז אייגענטליך געווען אַ דרייפאַכע: 1) צו ענטדעקען דיא מלוכה פון דעם „פּריעסטער־קעניג“. 2) אויסצושטודירען דעם גאַנצען וועג, איבער וועלכען דיא וועניציאַנער סוחרים בעקומען זייערע געווירצען פון אינדיען. 3) פאַרנאַנדער צו פרעגען ביי אַראַבער אויב מען קען שווימען אַרום אַפריקאַ, און אַזוי שווימענדיג צו קומען צו אינדיען; און אויב יא, צו זאַמלען די בעסטע ידיעות וואָס מען קען נור דאָרטען בעקומען, וויא אַזוי, דורך וועלכע פּלעצער אַזאַ רייזע דאַרף געמאַכט ווערען. יאָאַן האָט נאָך דאַן ניט געוואוסט, אַז דיאַז וועט אַרומשווימען דרום־אַפריקאַ, אבער אפילו ווען ער האָט דאָס יא געוואוסט, איז דאָס נאָך אויך געווען וועניג. די פראַגע איז אַלץ געווען ווי אַזוי צו פאָהרען ווייטער — ביז סאַמע אינדיען, און צו קען מען גאָר אויף דיעזען ים־וועג אַהין פאָהרען.

פאַר זייער אָברייזען האָבען דיא צוויי שלוחים זיך געזעהען מיט דעם קעניג׳ס צוויי אויבענדערמאָנטע דאָקטוירים יוסף וועקינהאַ און ראָדריגאָ.

דיעזע צוויי געלעהרטע האָבען זיי געגעבען אַ לאַנדקאַרטע, וועלכע האָט זיי געוויזען וויא אַזוי צו פאָהרען נאָך דיא געווירצען־לענדער און דיא מלוכה פון „פּריעסטער־קעניג“. דיעזע קאַרטע האָבען זיי צוזאַמ...

געשטעלט נאָך אַ געוויסען שריפט, וואו זיי האָבען געלעזען אז פון דיא געווירצען־לענדער און דער מלוכה פון דעם פריסטער־קעניג קען מען מיט׳ן ים צו קומען צו דיא „מערב ימים“. וואָס פאַר אַ מין שריפט דאָס איז געוועזן ווייס מען אָבער ניט.

דיא צוויי רייזענדע זיינען אָבגעפאָהרען דעם 7טען מאַי, 1487, (איידער בארטהאָלאָמיי דיאז האָט זיך אומגעקעהרט פון זיין בעריהמטע רייזע). זיי זיינען דורכגעפאָהרען דורך נעאפעל (איטאליען), אלעקסאַנדריאַ און קאַירא (עגיפּטען) ביז דעם באַרג סיני. דאָרטען האָבען זיי זיך פיעלעס דערוואוסט וועגען דעם געווירץ־מסחור מיט קאַליקוט, אינדיען; און דאן זיינען זיי געפאָהרען נאָך אדען, וואו זיי האָבען זיך געשיידט: קאָווילהאם איז אַוועק נאָך אינדיען, ווערענד פּאַאיוואַ האָט זיך פערנומען אין אַפריקאַנישע לענדער.

אַלס פּונקט, וואו זיך שפּעטער צו בעגעגענען, האָבען זיי בעשטימט דיא שטאדט קאַירא.

פון אדען איז קאָווילהאם געפאָהרען נאָך אינדיען איבער דעם אינדישען אָקעאַן. ער איז געוועזן דער ערשטער פּאָרטוגעז וואָס האָט איבער דיעזען אָקעאַן וועןעס־איז אַ רייזע געמאַכט.

ער איז געקומען צו דעם מאַלאבערישען ברעג פון אינדיען, דאָס הייסט צו איהר מערב־ברעג, וואו עס וואַקסט פעפער, און ער האָט בעזוכט די אינדישע שטעדט קאַליקוט (דער האַנדעלס־צענטער פון דיא אַראַבער, וואָס פלעגען דיא געווירצען בעציהען נאָך אייראָפּאַ און אַפריקאַ), און גאָאַ. פעפער און אינגבער האָט ער אַליין געזעהען און וועגען נעגעלעך און צימרינג, האָט ער געהערט, אַז מען ברענגט אַהין. אויך האָט ער בעקומען וויכטיגע אויסקונפט וועגען דעם וועג צו אינדיען אַרום אַפריקאַ.

ער האָט אַלזאָ דורכגעפיהרט צוויי פון זיינע דריי אויפגאַבען, און ער האָט זיך בעשלאָסען פאָרלויפיג צוריק צו פאָהרען נאָך קאַירא אום ערשטענס פון דאָרטען צו שיקען אַ בעריכט צו דעם פּאָרטוגעזישען קעניג און, צווייטענס, צו זעהען וואָס פּאַיוואַ האָט דערווייל אויסגעפונען וועגען אַפריקאַ. אַנשטאָט פּאַיוואַ האָט ער אָבער אין קאַירא געפונען פון דעם פּאָרטוגעזישען קעניג אַ בריעף, אַז ער, **פּאַיוואַ, איז**

אויפ'ן וועג געשטאָרבען. *) דיעזען בריעף האָט יאָאַן דער צווייטער אהין געשיקט דורך צוויי אידען, ר' אברהם פון בעיאַ און ר' יוסף פון לאַמאָגאַ, וועלכע האָבען פריהער בעזוכט דיא אַראַבישע שטאדט באַג־דאַד און האָבען גוט געקענט אַראַביש.

קאַווילהאַם האָט דאַן אויפגעשריעבען זיין בעריכט און מיט דעם איז ר' יוסף גלייך געפאָהרען צוריק צום פּאָרטוגעזישען קעניג. אין דיעזען בעריכט איז אונטער אַנדערע זאכען געשטאַנען דיא פאָלגענדע מעלדונג, וועלכע קאַווילהאַם האָט בעקומען אין אינדיען און אין אַראַביען:

אַז שיפען, וואָס שווימען צו דרום־צו פאַרביי דעם מערב־ברעג פון אַפריקאַ, וועלען געוויס קומען צו דעם ענד פון אַפריקאַ, און אויב זיי וועלען דאָרט זיך אריינקירעווען אין דעם אינדישען ים, איז דער בעסטער וועג פאר זיי צו פאָהרען צו צפון־צו ביז זיי וועלען קומען צו דעם „לבנה־אינזעל" (מאדאַגאַסקאַר).

אַ חוץ דעם וואָס דער קעניג האָט ר' אברהם'ן געשיקט זיך זעהען מיט קאַווילהאַם'ן, האָט ער איהם אויך בעאויפטראַגט צו בעזוכען אָרמוז אין פּערסיען (ביי דעם פלאַץ, וואו דער אינדישער ים גיסט זיך אריין אין דעם פּערסישען ים בוזים), אום צו דערגעהן ווייטערע איינצעל־הייטען פון דעם געווירץ־האַנדעל. פון קאַירא איז ר' אברהם דעריבער געפאָהרען נאָך פּערסיען, און קאַווילהאַם איז מיט איהם מיטגעפאָהרען. פון פּערסיען האָבען זיי זיך אומגעקעהרט נאָך אַדען, און פון דאָרטען איז דער איד גלייך געפאָהרען צוריק נאָך פּאָרטוגאַל מיט דיא אַלע ידיעות וואָס ער האָט אָנגעזאַמעלט פאַר'ן קעניג.

קאַווילהאַם, ווידער, איז אויף אַ שיף געפאָהרען נאָך אַביסיניען, אום צו ענדיגען זיין שטודיום וועגען אַפריקאַ און דעם פּריעסטער־קעניג

*) ווען פּאַיוואַ איז אוועק נאָך אַפריקאַ, האָט ער מיט זיך גענומען אַלס מיטרייזענדען אַ אידישען פריינד, וועמען ער האָט פּארטרויט דעם סעקרעט פון זיין רייזע, — וואָרים דער קעניג האָט די גאַנצע געשיכטע געהאַלטען בסוד, אום אַנדערע קעניגע זאָלען איהם ניט נאָכטהאָן. אין אַביסיניען איז פּאַיוואַ קראַנק געוואָרען, און אויף זיין טויטען־בעט האָט ער ביי זיין פריינד גענומען אַ וואָרט, אַז יענער וועט פאָהרען צוריק נאָך ליסאַבאָן מיט אַ בעריכט צום קעניג.

יאָהאַנן. אַן אַביסינישער הערשער האָט זיך אָבער פּעראינטערעסירט אין איהם און האָט איהם ניט אָבגעלאָזען פון זיך, ביז ער איז דאָרטען צוגעוואוינט געוואָרען, געהייראַט און אָנגעקליבען אַן אייגענס. דריי און דרייסיג יאָהר האָט ער דאָרטען אַזוי פערבראַכט — דאָס איבעריגע פון זיין לעבען. פון צייט צו צייט פלעגט ער צו דעם פּאָרטוגעזיישען קעניג שרייבען בריעף. ער האָט איהם געמעלדעט, אַז דיא שטעדט אין אינדיען זיינען געדיכט בעפעלקערט, אַז אַזעלכע שטעדט זיינען דאָרטען פאַראַן אַ סך און אַז זיי זיינען רייך און מעכטיג. ער האָט בעשריעבען די דאָרטיגע האַפענס, דעם כאַראַקטער פון דעם הערשער און ער האָט יאָאַן דעם צווייטען גערעאַטען פּאָרטצוזעצען די רייזעס ארום אפריקא. דערביי האָט ער ערקלערט, אַז וועגען דעם דרום־קאַפּ פון אפריקא ווייס מען אין אינדיען גאַנץ גוט.

אין איינעם פון זיינע בריעף האָט קאַווילהאַם דעם פּאָרטוגעזיישען קעניג געשיקט אַ לאַנד־קאַרטע, וועלכע ער האָט אין אינדיען בעקומען פון אַ מורין.

איצט, אַז מען האָט שוין געפונען דעם דרום־ברעג פון אַפריקאַ און איהם אַרומגעשוואומען, האָט יאָאַן דער צווייטער זיך געקליבען צו נעהמען זיך צו ווייטערדיגע עקספּעדיציעס מיט דאָפּעלטער ענערגיע. ער האָט געלאָזען בויען אַ פלאָטע פון ספּעציעל גרויסע און שטאַרקע שיפען, וועלכע זאָלען דערגעהן ביז סאַמע אינדיען. איהם האָבען זיך אָבער געמאַכט שווערע מלחמות, קאָנספּיראַציעס פון זיינע קרובים, — הויף אַדעליגע, וואָס האָבען געוואָלט פון איהם פּטור ווערען, און אַנדערע צרות; קוריז, דיא אָנגעזעגטע קלעצער זיינען געבליעבען ליעגען. צו זעהען פּאָרטוגעזישע שיפען, וואָס האָבען בעזוכט אינדיען, איז איהם ניט בעשערט געווען.

VII.

אַ וועג צו מזרח דורך מערב.

טאָסקאַנעללי, דער גרייזער געלעהרטער פון פלאָרענציע, שרייבט צוויי בריעף נאָך פּאָרטוגאַל: איינעם פאַר'ן קעניג און אַ צווייטען צו אַ איטאַליענישען אימיגראַנט, קריסטאָפאָר קאָלומבוס. — אַ וועג צו אַזיען איבער דער ברייט פון דעם אַטלאַנטישען ים. — ווי לאַנג איז שוין אַז מען ווייס, דאָס די ערד איז קיילעכדיג? — ווער איז ער געווען, קאָלומבוס? — זיין יוגענד. — זיין עמיגרירען נאָך פּאָרטוגאַל. — זיין אויסזעהן. — זיין הייראטה. — זיין גרויסער פּלאַן.

אין קאַפּיטעל 5 האָבען מיר געזעהן, וויא אַלפאָנסאָ דער 5טער האָט אָנגעהויבען צו פערליערען געדולד זעהענדיג, אַז אַפריקאַ ציהט זיך אזוי ווייט. עס איז אויך דערמאָנט געוואָרען, אז ער האָט פאר נאַנדערגעפרעגט אויב מען קען ניט געפינען אַ קירצערען וועג נאָך אינדיען, און אַז זיינער אַ הויף־גלח (אַ געוויסער פערנאַנדרא מארטינעז) האָט וועגען דעם געשריעבען צו זיין פריינד טאָסקאַנעללי, אַ בעריהמ־טען געאָגראַף און אַסטראָנאָם פון פלאָרענציע. דער רעזולטאַט איז געווען אַז דער גרייזער געלעהרטער (טאָסקאַנעללי איז דאַן שוין געווען אַ זקן פון אַכט און זיעבציג יאָהר) האָט אָבגעענטפערט מיט אַן אויס־פיהרליכען בריעף, אין וועלכען ער האָט ערקלערט, אז דער בעסטער וועג צו דעם ווייטען מזרח איז דורך מערב, דאָס הייסט *צו פאָהרען איבער'ן אַטלאַנטישען אָקעאַן אין דער* צווערך. ווען מען וועט אַזוי פאָהרען כסדר צו מערב־צו, וועט מען קומען צו די ווייטע מזרח־לענדער ציפּאַנגאַ (יאַפּאַן), קיטאַי (כינאַ) און אינדיען.

צוזאמען מיט זיין בריעף האָט טאָסקאַנעללי צו זיין ליסאבאָנער פריינד פאַר'ן קעניג אַוועקגעשיקט אַ קאַרטע פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן מיט דיא לענדער, וואָס געפינען זיך פון דער זייט און פון יענער זייט וואַסער, אום צו ווייזען וויא אַזוי דיא רייזע דאַרף געמאַכט ווערען. ער האָט אויסגערעכענט, אַז דער גאַנצער וועג פון אייראָפּאַ ביז ציפּאַנגאַ (יאַפּאַן) וואָלט געהאַלטען אַביסעל מעהר וויא זעקס

טויזענד ענגלישע מייל; אז מעהר וויא העלפט וואָלט ער אָבער געגאַנגען לעבען בעקאַנטע אינזלען, און אַז דורך אונבעקאַנטע וואַסערען וואָלט אויסגעקומען צו פאָהרען ניט מעהר וויא ביי צוויי־דריי טויזענד מייל.

פאַזע אַפריקאַ איז מען דאַן שוין איינגעפאָהרען איבער זעקס טויזענד מייל און מען האָט נאָך ניט אָנגעהויבען צו וויסען ווען עס וועט נעהמען אַ סוף*). און דאָס איז דאָך בלויז איין זייט פון אַפריקאַ. ווען מען זאָל שוין צוקומען צו דעם ענד און זיך פערקירעווען אין דעם אינדישען אָקעאַן אריין, וועט מען דאָרטען ווידער מוזען פאָהרען עטליכע טויזענד מייל. דער וועג וואָס טאָסקאַנעללי האָט רעקאָמענ־דירט איז אַלזאָ געוועזען אַ פיעל קירצערער. (אַזוי האָט זיך דאָס אויס־געוויזען.) די פראַגע איז בלויז געוועזען, אויב דער פלאַן פון דעם אַלטען געלעהרטען איז ניט קיין פוסטע פאַנטאַזיע. קיין פראַקטישע בעווייזע, אז דער מאַרשרוט איז אַ ריכטיגער האָט טאָסקאַנעללי ניט געקענט גע־בען. זיין בריעף און זיין קאַרטע זיינען אין גאַנצען געוועזען געגרינדעט אויף טהעאָריע.

דיעזע טהעאָריע איז איצט שוין לאַנג בעוויעזען געוואָרען פראַק־טיש, דורך רייזעס אַרום דער וועלט, אויך. בקיצור ריידענדיג בעשטעהט זיא אין דעם דאָס די ערד, וואו מיר וואוינען, איז ניט פלאַך וויא דער אויבען פון אַ טיש, נור קיילעכדיג וויא אַן עפּעל, אַ באַלל, אָדער אַ פילקע. מאַכט אויף דעם עפּעל אַ צייכען, וועט איהר צו דיעזען צייכען קענען צוקומען מיט אייער פינגער פון וועלכער זייט איהר ווילט. איהר דאַרפט נור דעם פינגער פיהרען כסדר אין דער זעלבער ריכטונג. וויטער וועלען מיר וועגען דעם ריידען מיט מעהר איינצעלהייטען. פאָרלויפיג וועט זיין גענוג, אַז דער לעזער וועט זיך פאָרשטעלען וויא ער פיהרט מיט'ן פינגער אַרום דעם עפּעל. עס מאַכט ניט אויס, צו ער פיהרט רעכטס אָדער לינקס, צו מזרח זייט, אָדער צו מערב־זייט — פריהער אָדער שפּעטער וועט דער פינגער צום צייכען מוזען צוקומען (ער דאַרף איהם נור פיהרען אויף דיא זעלבע הויך וויא דער צייכען געפינט זיך.)

*) דער לעזער דאַרף ניט פערגעסען, אז מיר האָבען זיך אומגעקערט צו דער צייט פון אלפאָנסאָ דעם 5טען, און אַז צו בארטהאלאמיי דיאז'עס רייזע ארום דעם קאַפּ פון גוטע האָפנונג איז נאָך געוועזען ווייט.

צו אינדיען קען מען אַלזאָ צוקומען פון מערב־זייט פונקט וויא דורך מזרח־זייט.

אין קאָלומבוס'עס און טאָסקאַנעללי'ס צייטען האָט מען אָבער פון קיין רייזעס ארום און ארום דעם גרויסען „עפּעל“, דאָס הייסט ארום דעם ערד־קוגעל, נאָך ניט געוואוסט. אַז דיא ערד איז אַ קוגעל, אַ באַלל, האָט טאָסקאַנעללי געוואוסט בלויז פון טהעאָריע. אמת דיא טהעאָריע איז בעוויזען געוואָרען מיט שכל'דיגע בעווייזע; אמת ער איז ניט געוועזען דער ערשטער וואָס האָט פון אַזאַ טהעאָריע געהאַלטען; וואָרים ער אַליין האָט איהר געלערענט פון אַלט גריכישע פילאָזאָפען, וויא מיר וועלען ווייטער זעהן. אָבער יעדענפאַלס איז דאָס דאַן געוועזען ניט מעהר וויא אַ טהעאָריע. ווי ווייט מען האָט דאַן געוואוסט, איז קיינער איבער אַזאַ וועג, אין דער צווערך פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן, קיין מאָל ניט געפאָהרען, און דיא מזרח־לענדער דורך מערב קיין מאָל ניט דער־גרייכט. דעם געוועהנליכען מענשען האָט זיך דעריבער ניט געגלויבט, אַז אַזאַ וועג זאָל מעגליך זיין; און ניט בלויז דעם געוועהנליכען, נור זאָגאַר דאָס רוב געלעהרטע אויך ניט.

אַזאַ וועג האָט געהייסען, אַז מען וועט פאָהרען ניט צו מזרח צו, נור פונקט פערקעהרט — צו מערב; און, אַזוי פאָהרענדיג צו מערב וועט מען קומען צו דעם ווייטען מזרח. וויא קען דאָס זיין?

מיר וועלען זעהן, אַז ניט נור קען דאָס זיין, נור אַז דאָס איז גאַנץ נאַטירליך. דאַן אָבער איז מען נאָך צו דעם ניט געוואוינט געוועזען, און אַ רייזע צו מזרח, פאָהרענדיג בלויז צו מערב, האָט געשיינט צו זיין אַ לעכערליכער ווידערשפּרוך.

דערצו נאָך איז אַלפאָנסאָ דאַן געוועזען פערדרעהט מיט אַ מלחמה געגען שפּאַניען, — אַ מלחמה וואָס האָט איהם געקאָסט פיעל געלד און האָט זיך געענדיגט מיט אַ ניעדערלאַגע פאַר איהם. דיא אונטערשטע שורה איז, אַז טאָסקאַנעללי'ס פּראָיעקט האָט אויף איהם קיין איינדרוק ניט געמאַכט.

טאָסקאַנעללי האָט זיין בריעף צו מאַרטינעז'ען געשריעבען דעם 25טען יוני, 1474. מיט אַ געוויסע צייט שפּעטער האָט זיך צו איהם פון ליססאַבאָן וועגען דעם זעלבען ענין געווענדעט אַ איטאַליעניישער אימיגראַנט מיט'ן נאָמען קריסטאָפאָר קאָלומבוס. קאָלומבוס'עס אַ

פריינד איז גראָד דאַן געפאָהרען נאָך פלאָרענציע, האָט ער דורך איהם געשיקט אַ בריעף צו דעם בעריהמטען וויסענשאַפטס־מאַן.

אַלס אַנטוואָרט האָט קאָלומבוס ערהאַלטען אַ קאָפּיע פון דעם בריעף, וועלכען טאָסקאַנעללי האָט פריהער געשריעבען צו מאַרטינעז'ען פאַר'ן פּאָרטוגעזישען קעניג, צוזאַמען מיט נאָך אַ קאַרטע פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן און פון דעם דערמאָנטען רייזע־פּלאַן.

„איך באַמערק אייער גרויסען און עדעלען וואונש אַוועקצולאָזען זיך צו דעם פּלאַץ, וואו דיא געווירצען וואַקסען" — שרייבט טאָסקאַנעללי צו קאָלומבוס'ען — „איך שיק אייך דעריבער, אַלס אַנטוואָרט אויף אייער בריעף, אַ קאָפּיע פון אַן אַנדער בריעף, וועלכען איך האָב אַ געוויסע צייט צוריק געשריעבען צו מיינעם אַ פריינד, אַ מאַן, וואָס בעלאַנגט צו דער הויז־געזינד פון דעם העכסט ליעבליכען קעניג פון פּאָרטוגאַל. יענער בריעף מיינער איז געוועזען אַן אַנטוואָרט אויף אַ בריעף, וואָס מיין פריינד האָט צו מיר געשריעבען אויף דעם בעפעהל פון זיין הויכקייט, דעם קעניג, וועגען דעם זעלבען ענין. אויך שיק איך אייך אַ שיף־רייזע־קאַרטע, פּונקט אַזעלכע וויא דיא, וואָס איך האָב צוגעשיקט מיין פריינד. איך האָף אַז איהר וועט אין דעם געפינען אַלץ וועגען וואָס איהר פרעגט זיך נאָך."

ווען טאָסקאַנעללי האָט געשריעבען צו מאַרטינעז'ען, ווייס מען קלאָהר, ווייל דער בריעף האָט אַ דאַטום. דער דאַטום אָבער פון טאָס־קאַנעללי'ס בריעף צו קאָלומבוס'ען איז ניט בעוואוסט. מען קען דעריבער ניט בעשטימען וויא פיעל צייט עס איז פאַראיבער פון דער צייט, ווען קאָלומבוס האָט זיך צו איהם געווענדעט. אייניגע היסטאָריקער גלויבען, אַז קאָלומבוס האָט זיך פעראינטערעסירט אין דעם פּלאַן דורכצושניי־דען דעם אַטלאַנטישען ים אין דער צוועך, ווייל ער האָט געהערט וועגען טאָסקאַנעללי'ס אַנטוואָרט אויף אַלפאָנסאָ'ס פראַגע. אַנדערע זיינען דער מיינונג, אַז ער האָט נאָך פריהער געהאַט אַזאַ פּלאַן צוצוקו־מען צו דעם „געווירצען־לאַנד" פאָהרענדיג צו מערב צו, וואָרים, וויא מיר האָבען שוין בעמערקט, איז טאָסקאַנעללי ניט געוועזען דער ערשטער וואָס האָט אַזאַ מיינונג אויסגעשפּראָכען. מען קען אַלזאָ אויף זיכער ניט זאָגען: צו טאָסקאַנעללי האָט דאָס קאָלומבוס'ען ארויפגעבראַכט אויף דעם געדאַנק, צו קאָלומבוס האָט זיך צו איהם געווענדעט בלויז אום פון איהם צו בעקומען איינצעלהייטען וועגען אַן אונטערנעהמונג, וועלכע

האָט איהם נאָך פריהער אינטערעסירט. וואָס מאַכט עס אָבער אויס? אַבי קאָלומבוס האָט געהאַט אַ קאָררעספּאָנדענץ מיט דעם פלאָרענטינער געאָגראַף וועגען פאָהרען נאָך אַזיען אין מערב זייט און יענער האָט איהם ערקלעהרט וויא אַזוי אַזאַ רייזע צו מאַכען און איהם צוגעשיקט אַ רייזע־קאַרטע דערצו, וועלכע קאָלומבוס האָט שפּעטער טאַקי געברויכט פאַר זיין היסטאָרישע נסיעה איבער דעם אַטלאַנטישען ים. אויב קאָלומבוס האָט אפילו פריהער געטראַכט וועגען אַזאַ רייזע, האָט טאָסקאַנעללי יעדענפאַלס דיעזען געדאַנק זיינעם צוגעגעבען קלאָהרהייט, בעשטימטהייט. דעם אינהאַלט פון טאָסקאַנעללי׳ס בריעף צו קאָלומבוס׳ען וועט דער לעזער געפינען אין אַ ווייטערען קאַפּיטעל, און ער וועט זעהן אַז דיעזע בריעף שפּיעלען אַ העכסט וויכטיגע ראָלע אין דער געשיכטע פון דער ענטדעקונג פון אַמעריקאַ.

אין וואָס זשע בעשטעהט דער שכל פון טאָסקאַנעללי׳ס פּלאַן? לאָמיר איהם בעטראַכטען גענויער אַ ביסעל.

ווען איהר קוקט אויף אונזער לאַנד־קאַרטע פון דער אַלטער וועלט, דאָס הייסט פון אייראָפּאַ, אַזיען און אַפריקאַ, זעהט איהר אַז אַזיען ליגט צו מזרח זייט פון אייראָפּאַ (אויף דער לאַנד־קאַרטע קומט עס אויס צו דער רעכטער האַנד). אַז אַ איד אָדער אַ קריסט פלעגט פאָהרען עולה לרגל זיין אין ירושלים אָדער אין אַנדערע ערטער פון פּאַלעסטינאַ, פלעגט ער וויסען אַז ער פאָהרט צו מזרח צו; ווען אַ איד פלעגט זיך שטעלען שמונה עשרה, פלעגט ער זיך שטעלען מיט׳ן פּנים צום מזרח וואַנט, דאָס הייסט צו דער זייט וואו ירושלים געפינט זיך. און אַז דיא אַראַבער פלעגען פאָהרען נאָך ווייטער אין אַזיען, פלעגען זיי פאָהרען נאָך ווייטער צו מזרח צו. אינדיען איז געלעגען זעהר ווייט צו מזרח, כינאַ נאָך ווייטער, און יאַפּאַן נאָך ווייטער. אין אייראָפּאַ איז אָלזאָ פון אייביג אָן געוועזען אַ כלל: אַז מען וויל פאָהרען אין יענע געגענדען מוז מען זיך פאַרנעהמען צו דער מזרח זייט. אַזוי זיינען געגאַנגען אַלע אויבען בעשפּראָכענע האַנדעלס־וועגען. און איצט אַז דיא פּאָרטוגעזער האָבען געזוכט אַ וועג צו אַזיען אַרום אַפריקאַ, איז אויך געוועזען דאָס זעלבע: זיי האָבען ערוואַרטעט צו שווימען צו דרום צו ביז זיי וועלען צוקומען צו אַן ענד פון אַפריקאַ אום דאָרטען זיך צו פערקירעווען אין דעם אינדישען אָקעאַן, צופאָהרען צו אַ פּונקט פון וועלכען עס איז בעקוועם צו פאָהרען דירעקט נאָך אינדיען, און דאַן רייזען צו מזרח צו

ביז זיי וועלען דערגרייכען אינדיען. און פון דאָרטען ווייטער צו מזרח ביז קיטאַי (כינא) און נאָך ווייטער צו מזרח ביז ציפּאַנגא (יאפּאן).

קומט גאָר צו געהן טאָסקאַנעללי און הייסט גאָר פאָהרען פּונקט פערקעהרט: ניט צו מזרח, נור צו מערב. פאר מענשען וואָס זיינען צוגעוואוינט צו דעם געדאַנק אז מיר וואוינען אויף אַ פלאַכע זאַך וויא אַ טיש, הייסט עס ניט זיך דערנעהענטערען צו ציפּאַנגא, קיטאַי און אינדיען, נור זיך אַלץ מעהר פון דאָרטען צו דערווייטערען. און דאָך האָט מען זיי געזאָגט, אַז אַזוי וועט מען גראָד אַהין צוקומען אַלץ נעהנטער; נאָך מעהר: דער וועג וועט נאָך זיין פיעל קירצער וויא אַלע פריהערדיגע וועגען.

מיר האָבען אויבען געגעבען דעם ביישפּיעל מיט דעם עפּעל אויף וועלכען מיר מאַכען אַ צייכען. אום דאָס נאָך קלעהרער צו זעהן, לאָמיר זיך פאָרשטעלען, אַז פאַר אונז שטעהט אַ פּאַס און אַז מיר מאַכען צוויי צייכענס אויף דעם זעלבען רייף: אַן „א" און אַ „ב". שטעלט אייך אויף פאָר, אַז מזרח קומט אוים פון אייער רעכטער האַנט און מערב פון אייער לינקער האַנט. ווען איהר ווילט אייער פינגער אַריבערטראָגען פון „א" צו „ב" — וואוהין וועט איהר איהם מוזען פיהרען? צו מזרח אָדער צו מערב? רעכטס אָדער לינקס? דער אַנטוואָרט איז, אַז עס איז קיין אונטערשיעד ניטאָ: איהר קענט צוקומען צו דעם „ב" אי פון דער זייט, אי פון יענער זייט. דעם וואָרט „מערב" אָדער „מזרח" געהט בלויז אויף דיא ריכטונג, אויף דיא זייט אויף וועלכע אייער פינגער בעוועגט זיך. דער אָרט אָבער, וואו אייער פינגער געפינט זיך איז אייגענטליך ניט מזרח, ניט מערב, אָדער אי מזרח אי מערב. איהר קענט איהם דעריבער דערגרייכען פוןביידע זייטען.

דאָס זעלבע איז מיט אַזיען און אייראָפּאַ. אַזיען איז פון אייראָפּאַ אי צו מזרח אי צו מערב. דער אייראָפּעער קען אהין קומען אי פון דער זייט אי פון יענער. פריהער פלעגט מען אהין קומען בלויז דורך מזרח און דעריבער איז מען געוואוינט געוואָרען דאָס צו רופען „מזרח־לענדער", אָדער „דער ווייטער מזרח". איצטער אָבער איז געוועזען אַ פּלאַן אהין צו קומען דורך מערב. דער אונטערשיעד בעשטעהט בלויז אין פאָלגענדען: דאָס וואָס פריהער פלעגט זיין נעהנטער, וועט איצט זיין ווייטער, און וואָס פריהער פלעגט זיין ווייטער וועט איצט זיין נעהנטער.

מאכט אויף דעם רייף פון אייער פאס, ניט נור אן „א“ מיט א „ב“, נור אויך א „ג“ און א „ד“. ווען איהר וועט פון דעם „א“ דעם פינגער בעוועגען פון דער זייט, וועט איהר צוקומען צוערשט צום „ב“, נאכהער צום „ג“, און דאן צום „ד“. ווען איהר וועט אָבער בעוועגען פון יענער זייט, וועט איהר צוערשט דערגרייכען דעם „ד“, דערנאָך דעם „ג“ און דאן ערשט דעם „ב“. ווען מען פלעגט פאָהרען נאָך אזיען דורך מזרח, פלעגט יאפאן זיין דיא וויטסטע לאנד; כינא פלעגט זיין נעהנטער, און אינדיען נאָך נעהנטער. ווען מען זאָל אָבער אהין פאָהרען דורך מערב, וועט אויסקומען פערקעהרט: יאפאן וועט זיין דיא נעהנטסטע, כינא ווייטער און אינדיען נאָך ווייטער. (אָדער טהוט אזוי: שלאָגט צו דער פאס צו א טאשען־טיכעל, מיט צוויי פערשיעדענע ברעגעס — איינער א רויטער און דער אנדערער א שווארצער. שטעלט זיך פון דער אנדערער זייט פאס. וויא וועט איהר צוגעהן צום טיכעל? איהר קענט צו איהם צוקומען פון ד ע ר זייט און פון י ע נ ע ר זייט—עס מאכט ניט אויס. בלויז אויב איהר וועט געהן פון דער זייט, וועט איהר צוערשט דערגרייכען דעם רויטען ברעג, אן אויב איהר וועט געהן פון יענער זייט, וועט איהר צוערשט דערגרייכען דעם שווארצען ברעג. דאָס טיכעל איז אזיען, און דער אָרט, פון וואנען איהר קומט צו איהם, איז איי־ראָפּא).

מיר האָבען גענומען א פאס, צוליעב דיא רייפען, אום דער פינגער זאָל געהן אויף דער זעלבער הויך, וואָרים אז ניט קען זיין וועט ער דעם „ב“ גאָר ניט טרעפען. אזעלכע „רייפען“ שטעלט מען זיך אויף פאָר אויף'ן ערד־קוגעל, אום צו בעשטימען דעם אָרט, וואו א געוויסע שטאָדט אָדער בארג, אָדער פונקט אויף'ן ים געפינט זיך. אזעלכע „רייפען“ רופט מען פ א ר א ל ע ל ע ן. מען שטעלט זיך אויף פאָר „רייפען“ וואָס קרייצען דיעזע פאראלעלען איבער.דיעזע רופט מען מ ע ר י־ ד י א נ ע ן. דיא מערידיאנען געהען אָבער ניט „פאראלעל“, ניט גלייך איינע פון דיא אנדערע וויא רייפען אויף א פאס, נור זיי קרייצען זיך אלע איבער בייביידע ענדען פון דעם ערד־קוגעל — ביי דעם נאָרד־פאָל און ביי דעם זיד־פאָל. יעדער פאראלעל און יעדער מערידיאן ווערט צוטיילט אויף 360 גלייכע טיילען, וועלכע מען רופט גראדען. דיא פאראלעלען ווייזען דיא ליינג און דיא מערידיאנען ווייזען דיא ברייט. אום צו בעשטימען וואו א געוויסער אָרט געפינט זיך, זאָגט מען אויף

וועלכען גראד „לייגג" און אויף וועלכען גראד „ברייט" ער ליגט, מיט אַנדערע ווערטער אויף וועלכען פּאַראַלעל און אויף וועלכען מערידיאַן. (זעה ביילאַגע, פון זייטעל 645 ביז זייטעל 652).

עס איז פאַרשפּרייט אַ מיינונג, אַז אין קאָלומבוס'עס צייטען האָט מען נאָך ניט געוואוסט, אַז דיא ערד איז קיילעכדיג און אַז קאָלומבוס איז געוועזען כמעט דער איינציגער וואָס האָט דאָס יאָ געוואוסט. דאָס איז זעהר פאַלש.

אַז דיא ערד איז אַ באַלל, אויף וועלכען עס געפינט זיך דיא וואַסער מיט דער יבשה — דאָס האָט נאָך פערשטאַנען דער אַלט־גריכישער פילאָזאָף, מאַטהעמאַטיקער און אַסטראָנאָם פּיטהאַגאָר, וועלכער האָט געלעבט אַרום פינף הונדערט יאָהר פאַר דער צייט פון קריסטוס, דאָס הייסט ביי צוויי טויזענד יאָהר פאַר קאָלומבוס'ען. דער פילאָזאָף פּלאַטאָ, וועלכער האָט געלעבט שפּעטער האָט דאָס איבערגענומען פון דיא אנהייגגער פון פּיטהאַגאָר, און אַריסטאָטעל, פּלאַטאָ'ס תלמיד, האָט דיא טהעאָריע ענטוויקעלט און פאַרגעשטעלט מיט איינצעלהייטען אין זיין ווערק „וועגען דיא הימלען".

ביי דיא אַלט־גריכישע פילאָזאָפען האָבען דאָס געלערענט דיא דיינקער פון אַלטען רוים און ביי זיי — דיא געלעהרטע פון מיטעל־אַלטער. אין דעם גאַנצען משך פון מיטעל־אַלטער איז אַריסטאָטעל געוועזען דער הויפּט־אוטאָריטעט פון דער געבילדעטער וועלט. זיינע ווערק — אין אַ לאַטיינישע איבערזעצונג — האָט מען געלערענט איבער גאַנץ אייראָפּאַ. וועלטליכע קענטניס איז איבערהויפּט דאַן געוועזען זעהר ווייניג פאַרשפּרייט, אָבער דער וואָס האָט יאָ שטודירט אַזעלכע זאַכען וויא פילאָזאָפיע, אַסטראָנאָמיע, געאָגראַפיע, יענער האָט פריהער פון אַלץ געלערענט דיא ווערק פון אַריסטאָטעל.

דיא ווערק פון פּטאָלאָמיי, וועלכע האָבען אויך ערקלעהרט אַז דיא ערד איז אַ באַלל, זיינען אין דער רענייסאַנס־צייט, נעמליך אין 1409, איבערזעצט געוואָרען פון גריכישען אויף לאַטיין, און דאַן זיינען זיי אויך בעקאַנט געוואָרען.

פּטאָלאָמיי איז געוועזען דער ערשטער, וועלכער האָט אַוועקגעשטעלט געאָגראַפיע אויף אַ וויסענשאַפטליכען פונדאַמענט. ער האָט בלויז געוואוסט פון אַ פערטעל פון דער ערד, אָבער דיא סיסטעם, וועלכע ער האָט איינגעפיהרט, מיט דיא פּאַראַלעלען און מערידיאַנען, איז אָנגענו־

מען עד היום, און ווערט געברויכט פון היינט־גע 'שיפס־קאַפּיטאַנען, ווען זיי ווילען בעשטימען וואו זיי געפינען זיך. אין זיין צייט האָט מען ניט געוואוסט פון דיא אינסטרומענטען, וואָס ווערען היינט צו דעם געברויכט. דער גרונד־שכל אָבער נאָך וועלכען דער ערד־קוגעל ווערט צוטיילט אויף „גראַדען אין דער לייננ“ און אויף „גראַדען אין דער ברייט“ איז זיינער (זעה ביילאַגע, זייטלעך 645—652). דיא לאַנד־קאַרטע, וועלכע ער האָט געמאַכט, האָט ענטהאַלטען אַלין וואָס מען האָט אין זיין צייט געוואוסט פון דעם ערד־קוגעל — קאָנטינענטען, אינזלען, בערג, ימים, טייכען, שטעדט א. ז. וו. און מעהר האָט דיא ציוויליזירטע וועלט ניט געוואוסט כמעט ביז דיא צייטען פון פּרינץ הענריק פון פּאָרטוגאַל, וויא מיר האָבען שוין בעמערקט אין אַ פריהערדיגען קאַפּיטעל. דאָס הייסט אַז אין פערלויף פון העכער וויא דרייצעהן הונדערט יאָהר נאָך זיין טוידט איז כמעט ניט צוגעקומען קיין קענטנים וועגען דער ערד. זיין געאָגראַפיע פלעגט פריהער נאַטירליך זיין אַ געשריעבענע. אָבער אין 1475 איז זיא אָבגע־דרוקט געוואָרען, און האָט אויפגעהערט צו זיין אַ לוקסוס־אַרטיקעל. דאָס איז געווען אונגעפעהר ווען קאָלומבוס האָט בעקומען זיין בריעף פון טאָסקאַנעללי. קאָלומבוס האָט דעם געדרוקטען בוך געלעזען.

אַז דיא ערד איז קיילעכדיג וויא אַ קנויל האָבען שוין קלאָהר בעוויזען דיא וויסענשאַפטס־מענער פון אַלטען גריכענלאַנד (זעה ערקלעה־רונג אין ביילאַגע, זייטעל 625).

נאָך מעהר: אריסטאָטעל און אַנדערע אַלט־גריכישע געלעהרטע האָבען שוין זאָגאַר געדערט דערפון, דאָס מען קען פאָהרען פון שפּאַניען נאָך אינדיען רייזענדיג אין דער ברייט איבער דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן, מיט אַנדערע ווערטער, אַז מען קען קומען אין „מזרח“ פאָה־רענדיג אין מערב.

אריסטאָטעל האָט געלעבט העכער וויא אַכצעהן הונדערט יאָהר פאַר טאָסקאַנעללי מיט קאָלומבוס'ען. דאָס הייסט אַז דער פּלאַן, וועלכען טאָסקאַנעללי האָט פאָרגעשלאָגען, איז געווען ווייט ניט קיין נייער.

דאָך דאַרף מען ניט פערגעסען, אַז ניט יעדער געבילדעטער מענש האָט געהאַלטען פון דיעזער מיינונג. עס זיינען געווען אייניגע גלחים, און זאָגאַר וויכטיגע און איינפלוסרייכע, וואָס האָבען אריסטאָטעל'ס

לעהרען אַנגענומען, אָבער דיא קירכע אין אַלגעמיין האָט זיינע געאָ־
גראַפישע טהעאָריען פערשפּאָט און פערפאָלגט. אפילו דיא ערקלעהרונג
אַז דיא ערד איז אַ באַלל האָבען דאָס רוב גייסטליכע צווירקגעשטויסען
אַלס אפיקורסות. וויא באַלד דיא ערד איז קיילעכדיג און דיא מענשען
וואוינען אויף איהר פון פערשיעדענע זייטען, הייסט דאָך דאָס אַז פון
דער אַנדערער זייט פון דעם ערד־קוגעל געהען מענשען אום מיט דיא
קעפּ אראָב און מיט דיא פיס ארויף — אזוי האָט מען זיך דאָס פאָר־
געשטעלט. אַ געוויסער גלח האָט, צום ביישפּיעל, געשריעבען מיט אַ
גיפטיגען שפּאָט: „גאָט האָט זיי אזוי געשטראָפט, דיא אפיקורסים, אַז
זיי פלאַפלען וויא משוגעים פון אזעלכע לענדער, וואו דיא בוימער
וואקסען אראָפּ און דער רעגען גיסט ארויף.“ (זעה ערקלעהרונג אין
ביילאַגע, זייטעל 636—638).

דער אַלגעמיינער עולם האָט זיך אודאי ניט געקענט פאָרשטעלען,
אַז דיא ערד איז אַ באַלל. געבילדעטע מענשען זיינען דאַן איבערהויפּט
געווען זעהר ווייניג. און אפילו ביי דיא, וואָס זיינען שוין יא געווען
געבילדעט און האָבען שוין יאָ אָנגענומען אריסטאָטעל׳ס טהעאָריע, איז
דאָס אויך געווען טאַקי ניט מעהר וויא אַ טהעאָריע. פון אייביג
אָן זיינען זיי געוואוינט געווען, אַז אינדיען — אָדער „די אינדיעס“ —
וויא מען פלעגט רופען דיא וייטע מזרח־לענדער בכלל — זיינען מזרח
נעגענדען; און ווען מען האָט געזאָגט, אַז מען קען אַהין קומען דורך
מערב, האָט דאָס אויסגעוויזען ווילד.

יעדענפאַלס, איז געווען שרעקליך אפילו צו דיינקען וועגען אזא
רייזע. דער אטלאַנטישער אָקעאַן האָט געהייסען „דער ים פון פינסטער־
נעס“. מען האָט פון איהם ניט געהאַט קיין בעגריעף. מיר האָבען
געזעהן מיט וואָס פאַר אַ ציטערנעס מען האָט קוים זיך אָדוואַזשעט צו
פאָהרען דורך דיעזען וואַסער אפילו ביי׳ן סאַמע ברעג פון אפריקאַ; מיר
האָבען געזעהן וויא לאַנגזאַם דיעזע פאָרשונגס־רייזעס האָבען געדויערט.
זיך אוועקלאָזען אין ד ע ר ב ר י י ט איבער דעם אטלאַנטישען
אָקעאַן, אַלץ ווייטער און ווייטער פון דער יבשה — וועגען דעם האָט
מען ניט געטמייעט צו דיינקען. ווער ווייסט וואָס דאָרטען איז? ווער
ווייסט צו מען וועט ווען עס איז דערזעהן לאַנד אָדער קענגען קומען
צוריק? אַלערליי קינדערשע איינבילדונגען זיינען געווען פערשפּרייט
וועגען דיעזען „ים פון פינסטערנעס“. מען פלעגט, צום ביישפּיעל, דער־

צעהלען, אַז דאָרטען געפינען זיך אַזעלכע ישרעקליכע ברואים, וואָס נעהמען אַ שיף אויף דיא פּלייצעס און קעהרען איהר איבער.

קאָלומבוס איז געוועזען דער ערשטער, וועלכער האָט פון דער טהעאָריע וועגען דיא קיילעכדיגקייט פון דער ערד זיך בעשלאָסען צו מאַכען אַ פּראַקטישען געברויך. ער איז געוועזען דער ערשטער, וועלכער האָט געהאַט דעם מוטה פאַר אַזאַ „ווילדען" פּראָיעקט זיך צו נעהמען מיט לייב און לעבען. עס מאַכט ניט אויס, פון וואַנען ער האָט דיא אידעע גענומען — צו דירעקט פון דיא גאַנץ־פּאַרצייטיגע פילאָזאָפען, צו פון טאָסקאַנעללי; ניט דיא אידעע אַליין איז דאָ וויכטיג, נור דיא אונטערנעהמונג איהר צו פערווירקליכען. אין דעם איז ער געוועזען דער ערשטער, און צו דעם האָט זיך דאַן געפאָדערט אַן אונגעהייערער אונטערנעהמונגס־גייסט, פעסטע איבערצייגונג, אַן אייזערנער ווילען, און אַ ריעזיגע פערזענליכקייט איבערהויפּט.

ווער איז אָבער געוועזען דיעזער קאָלומבוס, דיעזער איטאַליענער, וועלכען מיר געפינען אין ליסאַבאָן, פּאָרטוגאַל, אין דער צייט פון קעניג אַלפאָנסאָ דעם 5־טען?

פאַר אַ לעבענס־בעשרייבונג פון קריסטאָפאָר קאָלומבוס איז פאַראַן פיעל מאַטעריאַל, וואָס איז איבערגעבליבען פון איהם אַליין, וויא בריעף, פערשיעדענע נאָטיצען, אַ טאַגע־בוך און אַ גרויסע טייל פון זיין ביבליאָטהעק מיט אָנמערקונגען אין דיא ביכער אין זיין אייגענע האַנדשריפט. אויך איז וועגען זיין לעבען געשריעבען געוואָרען פון זיין אייגענעם זוהן און פון אַנדערע פערזענליכע בעקאַנטע. און דאָך זיינען פיעלע פון דיא וויכטיגסטע פּונקטען אין זיין ביאָגראַפיע איינגעוויקעלט אין ווידער־שפּריכע און אונקלאָהרהייט. צעהנדליגע ביכער זיינען פאַר־שריעבען געוואָרען מיט אַרגומענטען און פּשט'לעך וועגען דיעזע פּונקטען, און דעם אמת וועט מען וואַהרשיינליך וועגען זיי קיין מאָל דערגעהן.

איינע פון דיעזע שוויריגקייטען טרעפען מיר ביי דעם רעכטען אָנפאַנג פון זיין לעבען — ביי דער פראַגע וועגען דעם דאַטום פון זיין געבורט. דיא מיינונגען וועגען דעם אונטערשיידען זיך אויף גאַנצע פופצעהן יאָהר. איניגע נעהמען אָן, אַז ער איז געקומען אויף דער וועלט אין 1436; אַנדערע בעווייזען, אַז דאָס איז אַ טעות און פון דיזע זיינען

פאַראַן אַזעלכע, וואָס רופען אָן דעם יאהר 1451. דיא מאַיאָריטעט פון דיא בעסטע פאָרשער זיינען אָבער געניינגט זיך צו האַלטען ביי דעם יאָהר 1446 אַלס קאָלומבוס'עס געבורטס־יאָהר, און דיעזען יאהר וועלען מיר האָבען אין זינען אין אונזערע רעכנונגען, וויא אַלט ער איז געווען אין געוויסע צייטען.

וועגען דעם פּלאַץ, וואו ער איז געבאָרען געוואָרען, זיינען אויך פאַראַן פּלוגתות. עס שיינט אָבער צו זיין קלאָר, אַז דאָס איז געווען ענטוועדער גענואַ גופא אָדער אַ שטעדטעל נאָהענט דערביי.

זיין פאָטער איז געווען אַ וואָל־קעמער, און קריסטאָפאָר איז געווען זיין עלטסטער זוהן. דיא אַנדערע צוויי קינדער פון דער פאַמיליע האָבען געהייסען באַרטהאָלאָמעי און דזשיאַקאָמאָ. קריסטאָפאָר האָט זיך אויסגעלערנט לעזען און שרייבען ליטיין, — דיא דאַמאַלסדיגע שפּראַך פון וויסענשאַפט און פון געבילדעטע מענשען איבערהויפּט, וויא מיר האָבען שוין בעמערקט אין אַ פריהערדיגען קאַפּיטעל. זיין זוהן פערדינאַנדאָ קאָלומבוס דערצעהלט, אַז ער, קריסטאָפאָר, איז געגאַנגען אין דער אוניווערזיטעט פון דער שטאדט פּאַוויאַ. אין דעם צווייפעלט מען אָבער שטאַרק.

פון קינדהייט אָן האָט ער אַרויסגעוויזען אַ אינטערעס אין געאָגראַפיע און אין ים־רייזעס. אין אַזאַ שטאדט ווי גענואַ איז דיעזע נייגונג געווען גאַנץ נאַטירליך. איהרע האַנדעלס־שיפען זיינען געגאַנגען איבער פערשיעדענע וואַסערען. ביי איהר האָבען זיך געפונען אייניגע פון דיא בעסטע שיפס־קאַפּיטאַנען, געלעהרטע אַסטראָנאָמען און געאָגראַפען. דער אינגעל האָט ארום זיך געהערט אַלערליי מעשיות וועגען קעמפּפע, העלדענטהאַטען אויפ'ן ים, זיין יונגע פאַנטאַזיע איז אָנגעפילט געוואָרען מיט ערצעהלונגען וועגען געהיימניסע און כוואַטסמוואָ פון דעם לעבען פון פּיראַטען, ים־רויבער.

זיין פאטער האָט צוערשט געהאַט אַביסעל געלד און געפיהרט געשעפטען, אבער אין 1453, ווען דיא טערקען האָבען גענומען קאָנ־סטאַנטינאָפּאָל, און גענואַ האָט דורך דעם פערלאָרען איהר מסחור מיט דעם וויטען מזרח, איז ער געווען איינער פון דיא פיעלע איינוואָהנער פון דיעזער שטאדט, וועלכע זיינען פעראָרעמט געוואָרען.

צו 14 יאָהר האָט קריסטאָפאָר געמאַכט זיין ערשטע ים־רייזע. פון דאַמאַלס אָן איז ער פון צייט צו צייט געפאָהרען אויף שיפען; ניט

איין מאָל האָט ער אנטהייל גענומען אין דיא בעפאַלען פון פּיראַטען. מען דאַרף בעמערקען, אַז פּיראַטסטוואָ איז אין יענע צייטען ניט געווען פערערעכענט פאר אַזאַ שענדליכע בעשעפטיגונג, וויא דאָס וואָלט געווען היינט. וויא מיר האָבען שוין געזאָגט אין אַ פריהערדיגע שטעלע, איז צווישען אַ פּראָפעסיאָנעלע רויבער־שיף און אַ האַנדעלס־שיף ניט אימער געווען אַ גרויסער אונטערשיעד.

דער יונגער קאָלומבוס איז געווען אַ פייערדיגער יונג און אויף דיא פּיראַטען־שיפען איז ער צוגעוואוינט געוואָרען צו אַ לעבען פון געפאַהר־רען און ווילדען קוראַזש. ער האָט ניט געוואוסט וואָס הייסט מורא האָבען. ער האָט אָבער אויך ווייניג געוואוסט דיא בעדייטונג פון דעם וואָרט רחמנות.

ווען ער האָט ניט אַרומגערייזט אויפ'ן וואַסער, האָט ער געוואהנט אין גענוא, וואו ער און זיין ברודער באַרטהאָלאָמעי האָבען פערקויפט ביכער און געאָגראַפישע קאַרטען. בוכדרוקעריי איז ערפונדען געוואָרען מיט אַ קורצע צייט צוריק, אבער אין דיא גרויסע איטאַליענישע שטעדט זיינען שוין געווען גענוג בעלנים אויף דיא נייע סחורה. וואָס אַנ־בעטרעפט דיא לאַנד־קאַרטען, האָט ער מיט זיין ברודער זיי אַליין געמאַכט.

ווען עס איז איינגעפיהרט געוואָרען בוכדרוקעריי, האָט מען אַ חוץ דיא ביבעל און אַנדערע רעליגיעזע ביכער אָנגעפאַנגען צו דרוקען דיא וויסענשאַפטליכע ווערק פון דער אַלטער גריעכענלאַנד, וועלכע, וויא מיר ווייסען שוין, האָבען העבער וויא טויזענד יאהר געשימעלט. מיר ווייסען שוין אויך, אַז דורך דעם וואָס געדרוקטע ביכער זיינען פיעל ביליגער געוואָרען, האָבען זיי אָנגעפאַנגען שנעל פערשפּרייט צו ווערען, הויפּטזעכליך אין דיא ענטוויקעלטסטע פון אַלע לענדער, אין איטאַליען. אַלע גריעכישע ווערק זיינען אָבגעדרוקט געוואָרען איינע נאָך דער אַנדערער, און אין אַזאַ שטאָדט וויא גענוא האָבען זיך אין דיעזען פעריאָד, דעם רענעסאַנס, דעם „נייעם געבורט", געפונען אויף זיי אַ סך בעלנים. אָט מיט אַזעלכע ביכער האָט קריסטאָפאָר געהאַנדעלט, און האַנדלענדיג, האָט ער זיי אַליין געלעזען מיט גרויס חשק.

פון דיעזע ווערק האָט ער געלערענט, אַז דיא ערד איז קיילעכדיג. נאָך איידער איהם האָט זיך אפילו געטרוימט וועגען אַ רייזע נאָך אינ־דיען איבער אַ נייעם וועג.

אונגעפעהר אַרום דעם יאָהר 1473 האָט קאָלומבוס פערלאָזען זיין געבורטסלאַנד, און עמיגרירט נאָך ליסאַבאָן, וואו עס האָבען זיך געפונען פיעלע איטאַליענישע סוחרים; זיין ברודער בארטהאָלאָמעי האָט זיך דאָרטען נאָך פריהער בעזעצט, און ער האָט דאָרטען פערדיענט זיין לעבענסמיטעל אַלס אַ צייכענער פון געאָגראַפישע קאַרטען און רייזע־פּלענער. אין פּאָרטוגאַל איז דאַן געווען אַ פיעל בעסערער פּלאַץ פאַר דיעזע אַרטיקלען, וויא אין גענוא. פּרינץ הענריק׳ס אונטערנעהמונגען האָבען דאָרטען געשאַפען אַ גרויסע נאַכפראַגע אויף זיי. קריסטאָפ׳ער איז געקומען צו זיין ברודער, ערשטענס, ווייל אין פּאָרטוגאַל האָט ער אויך ערוואַרט בעסער צו פערדיענען און, צווייטענס, ווייל איהם האָט געצויגען צו דער לאַנד, וועלכע איז געווען דער צענטר פון געאָגראַפישע פאָרשונגען.

אויבען איז אָנגעדייטעט געווען, אַז קריסטאָפאָר האָט געהאַט צוויי פערשיעדענע ליידענשאַפטען: צו דיא סבות און געפאַהרען פון ים־רייזעס און צו דיא גייסטיגע אוצרות פון אזעלכע וויסענשאַפטען וויא אסטראָנאָמיע און געאָגראַפיע. דיעזע צוויי אינטערעסען זיינען פעראייניגט געווען אין דיא אונטערנעהמונגען פון פּרינץ הענריק און קעניג אַלפאָנסאָ, וועמעס שיפס־קאַפּיטאַנען האָבען ביסלעכווייז זיך גערוקט פאַזע דיא אונבעקאַנטע ברעגעס פון אַפריקאַ, זוכענדיג אַ נייעם וועג צו דעם וואונדערבאַרען וויטען מזרח. דיא געשיכטעס וואָס מען האָט דערצעהלט וועגען דיעזע רייזעס איבער גאַנץ אייראָפּאַ, ניט זעלטען צוגעפּוצטערהייט פון דעם דערצעהלער׳ס פאַנטאַזיע, האָבען שוין לאַנג בעצויבערט דעם יונגען קאָלומבוס. איצט אָבער האָט אין דער ציוויליזירטער וועלט בעזונדערס זיך געדודערט וועגען דיא פּאָרטוגעזישע פאָרשונגען, דען מיט אַ יאָהר פריהער האָבען אַלפאָנסאָ׳ס שיפען דערגרייכט ווייטער פאַר דעם „שרעקליכען" עקוואַטאָר, און עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז ער איז גאָר ניט שרעקליך, — אַז קיין זודיגער קעסעל־גרוב האָט דיעזע שיפען דאָרטען ניט איינגעשלונגען; אַז דאָרטען האָבען זיך געפונען לעבעדיגע מענשען, און דיא פּאָרטוגעזער האָבען דאָרטען בגעקענט אָטהעמען און לעבען ניט ערגער וויא ביי זיך אין דער היים (זעה אויבען, זייטעל 114) — נאָך בעסער, וואָרים זיי האָבען דאָרטען געפונען גאָלד און קנעכט....

מיט דעם אַלעמען האָט דאַן געקאָכט איבער גאַנץ אייראָפּאַ, אַלזאָ

איז קאָלומבוס, דורשטענדיג נאָך אזעלכע ים־רייזעס, אַוועקגעפֿאָהרען צו זיין ברודער, נאָך ליסאַבאָן.

ער איז דאַן געווען אַ יאהר 27, הויך־געוואקסען, געבויט וויא אַ גבור, — אַ שעהנער בלאָנדין מיט בלויע אויגען, וועלכע פלעגען זיך גיך אָנצינדען מיט דעם פייער פון בעגייסטערונג אָדער פון שטאָלצען צאָרן. זיין פנים און אַלגעמיינער אויסזעהען האָבען געמאַכט דעם איינדרוק פון וואַזשנעקייט, — אזוי וויא ער וואָלט געווען ניט דער זוהן פון אַ בעל־מלאכה, נור פון אַן אַלטע אַריסטאָקראַטישע פאַמיליע.

עס איז קיין וואונדער ניט, אַז אין אזא יונגען מאַן זאָל זיך איינ־ליעבען אַ מיידעל, וואָס האָט בעלאַנגט צו אַ העכערען קלאַס וויא ער; און דאָס האָט טאַקע געטראָפען אַ קורצע צייט נאָך דעם וויא ער איז געקומען נאָך ליסאַבאָן — אין דעם זעלבען יאהר. וועהרענד ער איז געווען אין אַ קירכע, האָט זיך אויף איהם פערקוקט דיא טאָכטער פון דעם אויבענדערמאָנטען שיפס־קאַפּיטאַן פּערעסטרעלאָ, וועלכען פּרינץ הענריק האָט פאַר זיין וויכטיגע ארבייט געמאַכט פאַר אַ גובערנאַטאָר פון דעם אינזעל פּאָרטאָ סאַנטאָ. דיא מיידעל׳ס נאָמען איז געווען פיליפּפּאַ. איהר פאָטער איז שוין לאַנג געווען טויט.

קאָלומבוס און פיליפּפּאַ האָבען באַלד געהייראַט און זיי האָבען זיך אויף אַ געוויסע צייט בעזעצט אין פּאָרטאָ סאַנטאָ, וואו פון דער יונ־גער פרוי׳ס פאָטער איז איבערגעבליעבען אַ קליינער מאַיאָנטיק.

פון פּערעסטרעלאָ זיינען דאָרט אויך איבערגעבליבען פיעלע ים־קאַרטען און נאָטיצען פון זיינע רייזעס און פאָרשונגען. דאָס אַלעס האָט קאָלומבוס געלעזען מיט זשעדנעקייט. דערצו נאָך פלעגען אויף דיעזען אינזעלע, וועלכער געפינט זיך איבער דריי הונדערט מייל פון דעם אַפריקאַנישען ברעג, זיך דאַן אָבשטעלען די פּאָרטוגעזישע שיפען וואָס זיינען געגאַנגען אויף זייערע אַפריקאַנישע רייזעס. מען האָט דאָרטען שטענדיג געהערט די לעצטע נייעס וועגען דיעזע רייזעס; דאָס איז געווען דער הויפּט־געגענשטאַנד פון די געשפּרעכען.

דאָרטען איז געבאָרען געוואָרען קאָלומבוס׳עס ערשטער זוהן, דיעגאָ. און דיעזער האָט אין שפּעטערע יאָהרען דערצעהלט, אַז זיין פאָטער׳ס גייסטיגעס קינד, זיין פּלאַן צו פאָהרען נאָך אינדיען איבער דער ברייט פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן, איז אויך געבאָרען געוואָרען אויף דיעזען אינזעל.

דאָרטען איז שטענדיג בעשפּראָכען געוואָרען דיא וויכטיג־סטע פראגע פון יענע דורות — די פראגע וועגען א נייעם וועג צו „דיא אינדיעס“, די פראגע, וועלכע דיא שיפען וואָס האָבען זיך דאָרט אָבגעשטעלט, האָבען זיך געסטארעוועט צו לייזען; און דאָרטען איז קאָלומבוס׳ען אויף׳ן זינען ארויפגעקומען דער פּראָיעקט צו געפינען א קירצערען וועג אהין. אויב א פּלאַן ווערט געמאָסטען נאָך דיא רעזולטאטען, דאן איז דאָס געווען איינער פון דיא וויכטיגסטע, פון דיא גרעסטע פּלענער, וועלכע א מענשליכער מארך האָט ווען עס איז געשאַפען, וואָרום דיא רעזולטאטען פון קאָלומבוס׳עס אונטערנעהמונג האָבען א גרויסע ווירקונג געהאט אויף דעם גאנג פון דעם מענשליכען פאָרטשריט; זיי האָבען א ריעזיגע בעדייטונג געהאט אין איבערבויען דיא גאנצע געשטאלט פון דעם ציוויליזירטען לעבען.

VIII.

וואָס קאָלומבוס האָט געוואוסט און וואָס ער האָט ניט געוואוסט.

אַ ביסעל געאָגראפיע: די יבשה און די ימים פון דעם ערד־קוגעל. — וויא גרויס איז דיא ערד? — דער טעות פון דיא געלעהרטע פון קאָלומבוס'עס צייט און פון פריהערדיגע צייטען. — דיא דריי ביכער, וואָס קאָלומבוס האָט געלעזען מיט אַ בעזונדערען אינטערעס. — מאַרקאָ פּאָלאָ און זיינע ערפאהרונגען אין כינא. — דער צויבער, וואָס זיין בעשרייבונג האָט ערוועקט אין קאָלומבוס'ען. — האָט קאָלומבוס געוואוסט, אז מיט 500 יאָהר פריהער האָבען איסלענ־דישע נאָרוועגען געפונען אַ לאַנד אויף יענער זייט פון'ם אַטלאַנטישען אָקעאַן?

קאָלומבוס האָט געלעזען אַלין, וואָס איז געווען שייך צו זיין פּלאַן. זיין בעקאַנטשאַפט מיט דעם ערד־קוגעל איז אַלזאָ געגאַנגען אַזוי ווייט, וויא ווייט עס האָט אין זיין צייט דערגרייכט דיא ערד־בעשרייבונג. ער האָט געוואוסט אַלין, וואָס מען האָט דאַן געקענט וויסען, און ער האָט געמאַכט אַלע טעות'ען, וועלכע זיינען דאַן געמאַכט געוואָרען פון דער וויסענשאַפט.

אום צו קענען פערשטעהן קאָלומבוס'עס רייזע, איז דעריבער צוערשט נויטיג צו האָבען אַ בעגריעף וועגען דעם דאַמאָלסטדיגען צושטאַנד פון דער געאָגראַפישער וויסענשאַפט.

היינט איז אַ רייזע אַרום דער ערד אַזאַ נאַטירליכע זאַך, וויא צו פאָהרען פון בערלין נאָך לאָנדאָן. דאַן אָבער האָט נאָך אַזעלכע רייזעס קיינער ניט געמאַכט. דאָס ערשטע מאָל וואָס מען איז אַרום־געפאָהרען אַרום און אַרום דעם ערד־קוגעל איז געווען שוין נאָך קאָלומבוס'עס טויט. היינט ווייס מען כמעט דעם גאַנצען ערד־קוגעל. דאַן האָט מען געוואוסט בלויז ביי א פערטעל פון איהם, און וועגען דאָס איבעריגע האָט מען נור געקענט מאַכען סברות. דיעזע סברות זיינען טהיילווייז געווען ריכטיג; טיילווייז אָבער האָבען זיי פער־שלעפּט דיא געלעהרטע אין אונגעהויערע פאַלשע מיינונגען.

לאָמיר אָנהויבען פון דעם, וואָס מען ווייס היינט. דאַן וועט אונז

די צוויי העלפט פונ׳ם ערד-קוגעל

זיין לייכטער צו זעהן וואָס מען האָט אין קאָלומבוס׳עס צייטען געוואוסט און וואו מען האָט א טעות געהאַט.

ווען מען קוקט אויף א גלאָבוס*), זעהט מען, אז דיא ימים פערנעהמען פיעל מעהר פלאַץ וויא דיא יבשה, — אז וואַסער איז פאַראַן כמעט דריי מאָל אזוי פיעל וויא לאַנד. אין אלגעמיין ווייזט עס אויס אזוי: דער ערד־קוגעל איז בעדעקט מיט וואַסער, נור אין דיזע וואַסער געפינען זיך פערשיעדענע אינזלען — מייסטענס קליינע, נאָר עטליכע גרויסע. דיא גאַנץ גרויסע אינזלען רופט מען „קאָנטינענטען". אייראָפּא, אזיען און אפריקא האָבען איין גרויסען שטח יבשה. זיי זיינען אלזאָ איין ריעזיגער קאָנטינענט (מיר וועלען באַלד זעהן, אז מען רעכענט זיי פאר בעזונדערע קאָנטינענטען). דיא צוויי אמעריקאַס, — נאָרד־אמעריקא און זיד־אמעריקא — זיינען אויך בעהעפט. אלזאָ, קען מען זיי אויך בעטראַכטען אלס איין קאָנטינענט. אַסטראַליען איז אויך א בעזונדערער גרויסער אינזעל. אלזאָ, איז זיא אויך א קאָנטינענט.

נאָך דיעזען חשבון נאָך קומט אויס, אז עס זיינען פאַראַן בלויז דריי קאָנטינענטען: 1) אזיען, אייראָפּא און אפריקא; 2) אמעריקא; 3) אַסטראַליען.

בעטראַכט אָבער אפריקא. זיא איז צוגעטשעפּעט צו אזיען מיט א שמאָלינקען פּאַסיקעל לאַנד,—מיט דעם ס ו ע ז לאַנד־איינג. (זעה ביילאַגע, זייטעל 659). דיזער פּאַסיקעל יבשה איז שוין איצט דורכגעגראָבען (דער ס ו ע ז ק א נ א ל). זיא איז אייגענטליך א בעזונדערער קאָנטינענט. דאָס זעלבע איז מיט נאָרד־אמעריקא און זיד־אמעריקא. זיי זיינען בעהעפט מיט א שמאָלען פּאַסיקעל יבשה, וועלכער הייסט פּ א נ א מ א לאַנד־איינג (אָדער דאַריען לאַנד־איינג). און דיעזער פּאַסיקעל ווערט איצט דורכגעגראָבען פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען (פּ א נ א מ א קאַנאַל). זיי זיינען אלזאָ אייגענטליך צוויי בעזונדערע קאָנטינענטען.

אייראָפּא איז פון איין זייט בעהעפט צו אזיען; זי ווערט דאָרטען פון איהר אָבגעטיילט בלויז מיט בערג. אָבער ווייטער איז זיא ארומגערינגעלט מיט וואַסער.

---

*) א באַלל, וועלכער שטעלט מיט זיך פאָר דעם ערד־קוגעל מיט דיא ימים, יבשה, טייכען, בערג, שטעדט א. ז. וו.

געוועהנליך רעכענט מען דעריבער ניט קיין דריי קאָנטינענטען, נור זעקס: 1) אייראָפּא, 2) אזיען, 3) אפריקא, 4) אָסטראליען, 5) נאָרד־אמעריקא און 6) זיד־אמעריקא.

אייראָפּא, אזיען און אפריקא רופט מען דיא „אַלטע וועלט", ווייל מיט זיי זיינען אייראָפּעער מעהר אָדער ווענינער בעקאַנט געווען פאר קאָלומבוס'ען.

מיר זאָגען „מעהר אָדער וועניגער", ווייל מיט איהר איז אויך זייער בעקאַנטשאַפט געווען ווייט ניט קיין פאָלשטענדיגע. וויא מיר האָבען שוין געזעהן, האָבען זיי געוואוסט בלויז פון א שטיקעל אפריקא און ניט פון גאַנץ אזיען. זאָגאר זייער אייגענע אייראָפּא איז זיי ניט אין גאַנצען בעקאַנט געווען. דיא סקאַנדינאַווישע לענדער (שוועדען, נאָרוועגען, דענמארק) און רוסלאַנד צו צפון צו איז זיי געווען פרעמד, — וויא מען קען זעהן פון זייערע לאַנד־קארטען פון יענע צייטען.

פון דיא צוויי קאָנטינענטען, וועלכע מיר רופען היינט אמעריקא און פון דעם קאָנטינענט, וועלכער הייסט ביי אונז אָוסטראַליען, האָבען זיי קיין בעגריף ניט געהאַט. זיי האָבען אפילו ניט חושד געווען, אז אזעלכע לענדער געפינען זיך אויף דער וועלט. אין א ווערק איבער געאָגראַפיע פון דעם אַלט־גריכישען געלעהרטען סטראַבאָ און אין א טראַגעדיע פון דעם אַלט־רוימישען שרייבער סענעקא איז פאַראַן א מין פאָראויסזאָגונג, אַז אין דער צוקונפט וועט מען ענטדעקען גרויסע נייע לענדער. דאָס איז אָבער געווען ניט מעהר וויא אזוי זיך א סברה, וועלכע האָט אין מיטעל־אַלטער קיין שום אויפמערקזאַמקייט ניט געצויגען. בלויז נאָכדעם וויא קאָלומבוס האָט דיא נייע לאַנד געפונען, האָט מען אָנגעפאַנגען אָנצוצייגען אויף דיעזע נבואה.*)

איצט א פּאָר ווערטער וועגען דיא ימים. אייגענטליך, וויא מיר האָבען געזעהן אויף'ן גלאָבוס, איז פאַראַן איין ים, — דער גאַנצער

---

*) צווישען די ביכער, וואָס זיינען איבערגעבליבען פון קאָלומבוס'עס זוהן, פערדינאַנד, געפינט זיך דיזע טראגעדיע פון סענעקא און ביי דעם דערמאָנטען פלאַץ זיינען פון דער זייט אָנגעצייכענט אין פערדינאַנד'ס האַנדשריפט דיא פאָלגענדע ווערטער: „דיעזע נבואה איז פערווירקליכט געוואָרען פון מיין פאָטער, קריסטאָפאָר קאָלומבוס, אין 1492".

וואסער־שטח וואָס בעדעקט דעם ערד־קוגעל, און רינגעלט ארום אַלע קאָנטינענטען און אינזלען. אָבער אין פערשיעדענע ערטער רופט מען איהם מיט פערשיעדענע נעמען. און אַזוי וויא דיא יבשה ווערט צוטיילט אויף אינזלען און אויף קאָנטינענטען, אזוי איז דאָס וואסער צוטיילט אויף מעערען (ימים) און אָקעאַנען. אַן אָקעאַן איז אַ גרויסער מעער. פערקעהרט — אַ מעער, קען מען זאָגען, איז אַ קליינער אָקעאַן.

דער גרעסטער אָקעאַן פון אַלע איז דער שטילער אָדער גרויסער אָקעאַן. ער ליגט צווישען אזיען מיט אָוסטראַליען פון איין זייט און דיא צוויי אמעריקאַס פון דער אַנדער זייט.

דער אַטלאַנטישער אָקעאַן איז פיעל קלענער, ווייניגער וויא אַ העלפט פון דעם שטילען. ער ליגט צווישען אייראָפּאַ מיט אַפריקאַ פון איין זייט און דיא צוויי אַמעריקאַס פון דער אַנדער זייט.

דער אינדישער אָקעאַן געפינט זיך, וויא מיר ווייסען שוין, צו מזרח פון אפריקאַ און צו דרום פון אזיען.

דער ארקטישער אָקעאַן ליגט צו צפון צו פון אייראָפּאַ, אזיען און נאָרד־אַמעריקא, און נעהמט ארום דעם נאָרד־פּאָל.

דער אַנטאַרקטיק־אָקעאַן ליגט צו דרום פון אפריקא און נעהמט ארום דעם זיד־פּאָל.

אום דער לעזער זאָל האָבען אַ דייטליכען בעגריעף וועגען דיא פערהעלטניסמעסיגע גרויס פון דיא קאָנטינענטען און דיא אָקעאַנען, גיבען מיר דאָ אַ טאַבליצע וועגען דעם שטח פון דעם גאַנצען ערד־קוגעל און פון יעדען קאָנטינענט און אָקעאַן בעזונדער.

דער גאַנצער ערד־קוגעל האַלט נאָהענט פון 197 מיליאָן קוואדראַט־מייל.*)

דיא גאַנצע יבשה—העכער וויא 57 מיליאָן קוואַדראַט־מייל.

דיא גאַנצע וואַסער—נאָהענט פון 140 מיליאָן קוואַדראַט־מייל.

אָט איז דיא גרויס פון דיא זעקס קאָנטינענטען מיט זייערע אינזלען:

*) 1) מען מיינט דאָ אַן ענגלישען מייל. 2) אַ קוואַדראַט מייל איז אַ מייל אויף אַ מייל; אַ פיער־קאַנטיגער שטח, וואָס האָט אַ מייל אין דער לייגג און אַ מייל אין דער ברייט.

א ז י ע ן האַלט אַרום 17 מיליאָן קוואַדראַט־מייל.

א י י ר אָ פּ א — העכער וויא דריי און א האַלב מיליאָן.

א פ ר י ק א — אַרום 11 און א האַלב מיליאָן.

(דאָס הייסט, אַלזאָ, אז דער גאַנצער מ ז ר ח־ק אָ נ ט י נ ע נ ט האַלט ביי 30 מיליאָן קוואַדראַט־מייל).

נ אָ ר ד ־ א מ ע ר י ק א האַלט א ביסעל ווייניגער וויא 9 און א האַלב מיליאָן קוואַדראַט־מייל.

ז י ד־א מ ע ר י ק א — מעהר וויא 6 און א האַלב מיליאָן.

אָ ו ס ט ר א ל י ע ן — מעהר וויא 3 מיליאָן.

דיא לענדער אין דעם גאַנצען צפון און גאַנץ ווייטען דרום (אַרום דעם נאָרד־פּאָל און אַרום דעם זיד־פּאָל) האַלטען העכער וויא 4 מיט דריי פערטעל מיליאָן קוואַדראַט־מייל. (אַזוי פלעגט זיך רעכענען).

און אָט איז דיא גרויס פון דיא אָקעאַנען צוזאַמען מיט דיא קלענערע ימים, וואָס גיסען זיך אַרוים פון זיי:

דער א ט ל א נ ט י ש ע ר — 24 און א האַלב מיליאָן מייל.

דער א י נ ד י ש ע ר — 17 מיליאָן.

דער ש ט י ל ע ר — העכער וויא 50 מיליאָן.

דער א ר ק ט י ש ע ר — 4 און דריי פערטעל מיליאָן.

דער אַנטאַרקטיק אָקעאַן און דער גאַנצער וואַסער־שטח צו דרום האַלט 30 און א האַלב מיליאָן.

דאָס איבעריגע פאַרנעהמען ימים, ים־בוזים׳ער א. ז. וו.

דאָס אַלעס האָט מען אויסגערעכענט פּינקטליך ביז א הונדערט מייל; נור מיר האָבען דאָ זיך בענוגענט מיט דיא מיליאָנען מייל און דאָס איבעריגע האָבען מיר געגעבען בלויז אונגעפעהר, אום דער לעזער זאָל ניט דאַרפען זיך פּלאָנטערן אין צופיעל ציפער.

איצט לאָמיר זיך פאָרשטעלען א רייזע אַרום דעם ערד־קוגעל.

ווען איינער געפינט זיך אין האַמבורג למשל און ער וויל מאַכען אַזא רייזע, פאָהרענדיג צו מערב צו, וועט ער איבערשניידען דיא פאָלגענדע שטיקער יבשה און וואַסער:

1) דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן, 2) נאָרד אַמעריקא, 3) דעם שטילען אָקעאַן, 4) אַזיען און 5) אייראָפּא.

פון האַמבורג וועט ער קומען אויף א שיף נאָך ניו־יאָרק, צום

דיא צלם'לעך
ווייזען דעם גאנצען
מארשרוט, ווען מען זאל
פאהרין דורך אזיען און אייראפא
מיט יבשה. דיא קייקעלעך ווייזען
א וואסער מארשרוט אין אזיען און אייראפא

ביישפּיעל; פון ניו־יאָרק איבער'ן לאַנד נאָך סאַן פראַנציסקאָ; פון סאַן פראַנציסקאָ איבער'ן שטילען אָקעאַן (פּאַסיפיק אָשען) ביז יאַפּאַן און כינא; פון כינא איבער אזיען ביז אייראָפּא; (דאָס איז גערעדט, אז ער וויל אזיען דורכרייזען מיט דער יבשה. ווען ער זאָל אָבער דאָרטען פאָהרען מיט ים, וועט ער פון דעם שטילען אָקעאַן גלייך אריינקומען אין דעם אינדישען און דערנאָך דורך קלענערע ימים און דעם סועז קאַנאַל דערגרייכען אייראָפּא); דורכשווימענדיג אייראָפּא וועט ער ווידער אָנקומען נאָך האמבורג.

אפריקא ליגט צו דרום פון אייראָפּא. איהר קען אונזער רייזענדער דעריבער אויסמיידען. ווען אָבער דיא רייזע זאָל זיך אָנפאַנגען פון אפריקא, אַליז צו מערב צו, וועט דער וועג געהן אזוי אונגעפעהר:

1) אפריקא, 2) אטלאַנטישער אָקעאַן, 3) זיד־אמעריקא, 4) שטילער אָקעאַן, 5) אינדישער אָקעאַן און ווידער אפריקא.

אריסטאָטעל, פּטאָלאָמיי און אנדערע געלעהרטע פון אַלטען גריכענלאַנד האָבען קלאָר בעוויזען, אז דיא ערד איז א באַלל. עראַטאָסטהען און פּטאָלאָמיי האָבען זאָגאר אויסגערעכענט, כמעט ריכטיג, וויא גרויס דיעזער באַלל איז. (זעה ביילאגע, זייטעל 639). זיי האָבען אָבער ניט געוואוסט, אז צווישען אייראָפּא און אזיען געפינט זיך א גרויסער דאָפּעלטער קאָנטינענט (דיא צוויי אמעריקאס) און א גרויסער אָקעאן (דער שטילער). זיי האָבען געמיינט, אז מעהר וויא דער אַטלאַנטישער אָקעאַן איז דאָרטען ניטאָ; און אויב אזוי, קומט אויס, אז אַליז וואָס עס איז נויטהיג צו טהאָן, אום פון אייראָפּא צו דערגרייכען אַזיען, איז אַריבערצופאָהרען דיא ברייט פון דעם אַטלאַנטישען ים (זעה קארטע פון אַזיען, זייטעל 164).

אזא מיינונג האָט טאַקע געהאַט אריסטאָטעל. וואָס אַנבעטרעפט פּטאָלאָמייען, איז נאָך זיין סברה נאָך איבערהויפּט געווען אונמעגליך צוצוקומען צו אַזיען דורך דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן. ער האָט איינפאַך געגלויבט, אז דאָרטען ציהט זיך אויף טויזענדער מיילען א לאַנד פון זומפּען בעוואַקסען מיט זומפּ־שטעקלעך, — וויא מיר האָבען שוין דערמאָנט. ער האָט ניט געוואוסט, אז כינא און יאַפּאַן געפינען זיך אויף'ן ברעג פון א גרויסען ים.

אז דאָרטען ליגט א ים, האָט מען אין אייראָפּא צום ערשטען מאָל זיך ערקונדיגט אין דעם 13טען יאָהר־הונדערט פון געוויסע איטאַליע־

נישע רייזענדע, וועלכע האָבען דאָס געהערט פון כינעזער. אָבער אַז דאָס איז אַ גאַנץ בעזונדערער אָקעאַן (דער שטילער), איז אַפּילוּ דאַן קיינעם אויף׳ן זינען ניט אַרויפגעקומען. וויא באַלד אַז דאָרטען איז דאָ אַ ים, האָט מען זיך געקלעהרט, אַז דאָס מוז געוויס זיין דער זעלבער אַטלאַנטישער אָקעאַן, וועלכער געפינט זיך ביי דיא ברעגעס פון איירָאָפּאַ און אַפריקאַ. און דעם זעלבען געדאַנק האָט שוין געהאַט אַריסטאָטעל.

נאָך דיעזער מיינונג נאָך קומט אויס, אַז ווען מען זאָל מאַכען אַ רייזע אַרום און אַרום דער וועלט, וועט דער וועג געהן אַזוי:

1) איירָאָפּאַ, 2) אַטלאַנטישער אָקעאַן, 3) אַזיען און 4) ווידער איירָאָפּאַ.

וויא ברייט דיעזער אַטלאַנטישער אָקעאַן איז, זיינען געווען צוויי פערשיעדענע מיינונגען: איין צד האָט גערעכענט, אַז ער איז אַזוי שמאָל, אַז מען קען איהם אַריבערפאָהרען אין עטליכע טעג (אַריסטאָטעל האָט אַזוי געגלויבט); אַנדערע, ווידער, האָבען געזאָגט, אַז ער איז אַזוי ברייט, אַז עס איז גאָר אונמעגליך איהם אַריבערצו־פאָהרען — אַז מען וואָלט אויסגעשטאָרבען פון הונגער אויף דיא שיפען.

דיא געלעהרטע פאַר קאָלומבוס׳עס צייטען האָבען אַלזאָ ניט גע־וואוסט, אַז אויף יענער זייט אַטלאַנטישען אָקעאַן ליגען צוויי קאָנ־טינענטען און נאָך אַ גרויסער אָקעאַן. דיעזע צוויי קאָנטינענטען צו־זאַמען (דיא צוויי אַמעריקאַס), פון וועלכע זיי האָבען ניט געוואוסט, זיינען, וויא מיר וויסען שוין, אַ ביסעל קלענער וויא אַזיען, גרעסער וויא אַפריקאַ און פיעל גרעסער וויא איירָאָפּאַ. יעדע אַמעריקאַ בע־זונדער איז כמעט צוויי מאָל אַזוי גרויס וויא איירָאָפּאַ. און דער שטילער אָקעאַן איז מעהר וויא צוויי מאָל אַזוי גרויס וויא דער אַט־לאַנטישער.

אין סך הכל פאַרנעהמט דער שטילער אָקעאַן מיט דיא צוויי אַמעריקאַס אַ ביסעל וועניגער ווי אַ דריטעל פון דעם גאַנצען ערד־קוגעל. און ביז קאָלומבוס׳ען האָט מען אַפּילו ניט אָנגעהויבען חושד צו זיין, אַז אַזעלכע לענדער און אַזאַ אָקעאַן זיינען גאָר פאַראַן אויף דער וועלט.

אין אָריסטאָטעל׳ס אָדער פּטאָלאָמיי׳ס בעגריעף וועגען

דעם ערד־קוגעל האָט דורך דעם אליין אלזאָ געפעהלט כמעט א דריטעל. מיר זאָגען „דורך דעם אליין“, ווייל זיי האָט דאָך אויך געפעהלט צוויי דריטעל פון אפריקא, גאַנץ אוסטראַליען און נאָך לענ־דער. זיי האָבען אָבער אויסגערעכענט דיא אַלגעמיינע גרויס פון דעם ערד־קוגעל כמעט ריכטיג. ווי־זשע האָבען זיי זיך פאָרגעשטעלט דיא גרויסע שטיק, וואָס זיי האָט געפעהלט צום חשבון? זיי האָבען זיך פאָרגעשטעלט ענטוועדער, אז דאָרטען ציהט זיך א פאָרטזעצונג פון דער זעלבער יבשה אָדער פון דיא זעלבע ימים, מיט וועלכע זיי זיינען יאָ בעקאַנט געווען. איינינגע האָבען געגלויבט אַזוי, אַנדערע אַזוי. מיר האָבען שוין געזעהן, צום ביישפּיעל, וויא פּטאָ־לאָמיי האָט געמיינט, אז אפריקא געהט צו דרום צו א סך ווייטער וויא אין אמת׳ן; אז דאָרטען איז זיא באהעפט מיט אַזיען, און אַז אין מזרח ציהט זיך אַזיען א סך ווייטער וויא כינא, אלס א וויסטע־ניש פון זומפּען.

דאָ איז נויטהיג צו בעמערקען דאָס פאָלגענדע: מיר האָבען אויבען געזאָגט, אז עראטאסטהען און פּטאָלאָמיי האָבען בערעכענט וויא גרויס דיא ערד איז, כמעט וויא ריכטיג. עראַטהאסטען האָט געהאַט א טעות אויף א זיעבעטעל. ביי איהם איז זיא אויסגעקומען אויף א זיעבעטעל גרעסער וויא אין דער ווירקליכקייט. פּטאָלאָמיי האָט בערעכענט נעהענטער צו דעם אמת. ביי איהם איז זיא אויס־געקומען א ביסעל קלענער וויא אין אמת׳ן, אָבער זיין טעות איז געווען בלויז אויף א זעכציהנטעל.

דיא בעקאַנטע וועלט איז נאָך זיין מיינונג געווען דיא איינציגע בעוואוינבאַרע טהייל פון דער וועלט. דאָס איבריגע, איז נאָך זיין סברא נאָך בעשטאַנען פון זומפּען אָדער אַנדערע לענדער, וואו דער מענש קען ניט לעבען, אָדער פון ימים, וועלכע זיינען פון אלע זייטען פערצאַמט אזוי, אַז מען קען פון דיא אַנדערע ימים אהין ניט אריינ־שווימען. אַז אויף דער וועלט זיינען פאַראַן אַנדערע לענדער וואו עס וואוינען מענשען, האָט ער אפילו ניט חושד געווען.

איצט קענען מיר זיך אומקעהרען צו קאָלומבוס׳ען. אַז ער האָט געלעזען פּטאָלאָמיי׳ס געאָגראַפיע איז שוין דערמאָנט געוואָרען. ער

האָט איבערהויפּט אַ סך געלעזען, און דריי ביכער, וועלכע האָבען גע־
האַט אַ שייכות צו זיין פּלאַן, האָט ער שטודירט מיט אַ בעזונדערען
חשק. דאָס זיינען געווען: „אַלגעמיינע געשיכטע און געאָגראַפיע“
פון ענעאַס סילוויאוס „דיא געשטאַלט פון דער וועלט“, פון פּיערר
ד'איילי, — אַ מין זאַמעל־בוך, וועלכער האָט ענטהאַלטען דעם עיקר
פון אַלע ווערק, וואָס האָבען דאַן עקזיסטירט איבער געאָגראַפיע; און
„דיא רייזעס פון מאַרקאָ פּאָלאָ“. דער לעצטער איז געווען זיין בע־
ליעבטעסטער בוך. דאָס איז אויך געווען איינער פון דיא פּאָפּולערסטע
ביכער פון מיטעל־אַלטער.

אין דער „קאָלומבוס ביבליאָטהעק“, וועלכע געפינט זיך אין סע־
וויללאַ, שפּאַניען, קען מען עד היום זעהן דיא ביכער פון דיעזע דריי
ווערק, וועלכע דער ענטדעקער פון דער נייער וועלט האָט אַליין גע־
ניצט. אויף דיא ברעגעס פון דיא זייטלעך קען מען אין זיי לעזען
זיינע נאָטיצען, אויף לאַטיין, וועלכע ער האָט אַליין געשריעבען, ווען
ער האָט געהאַלטען אין לעזען. דיעזע נאָטיצען זיינען זעהר וויכטיג,
ווייל זיי ווייזען, וואָס איהם האָט אַם שטאַרקסטען אינטערעסירט,
און אין וועלכע ריכטונג זיינע געדאַנקען זיינען געגאַנגען; וויא ווייט
ער איז געווען בעקאַנט מיט דעם ערד־קוגעל; וואָס ער האָט געוואוסט,
און וואָס ער האָט ניט געוואוסט. צום ביישפּיעל, ווען פּיערר ד'איילי
ברענגט אריסטאָטעל'ס מיינונג, אַז צווישען דיא ברעגען פון שפּאַניען
און דעם אָנהויב פון אינדיען איז דער ים ניט זעהר ברייט און אַז
מען קען איהם אריבערפאָהרען אין עטליכע טעג, דריקט קאָלומבוס
אויס פאָלשטענדיגע איינפערשטאַנדענהייט און בעגייסטערונג.

אַזוי איז אויך ביי אַ געוויסע שטעלע, וואו דער זעלבער פּער־
פאַסער ברייננגט אַ מיינונג, אַז דער ערד־קוגעל בעשטעהט פון זעקס
חלקים יבשה און בלויז פון איין חלק וואַסער. מיר ווייסען שוין,
אַז דאָס איז זעהר פאַלש, — אַז אין אמת'ן איז וואַסער פאַראַן אַ
סך מעהר וויא לאַנד. אויך האָבען מיר גערעדט וועגען דעם וויא
דיא פאַרצייטיגע געלעהרטע זיינען געווען צוטהיילט אויף צוויי צדדים
אין דיעזער פראַגע — אויף איין צד, וואָס האָט דיא אונבעקאַנטע
טהייל פון דער ערד זיך פאָרגעשטעלט אַלס ים און אַ צווייטען צד,
וועלכער האָט געגלויבט, אַז דיעזע אונבעקאַנטע געגענדען בעשטעהען
פון לאַנד. קאָלומבוס איז געווען אַ הייסער אָנהייגער פון דעם צוויי־

טען צד: דיא טהעאָריע פון דיעזען צד האָט זיך געפּאַסט צו זיין פּלאַן. וויא באַלד, אַז צווישען מערב אייראָפּאַ און מזרח אזיען איז פאַראַן וועניג ים, הייסט דאָך דאָס, אַז ער וועט קענען דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן אַריבערשווימען אין אַ קורצע צייט, און דאַן וועט ער אָנקומען אין דיא צויבער־לענדער ציפּאַנגאָ, קיטאַי, אינדיען!

דער וועג וועט אַלזאָ זיין אַ פּיעל קירצערער וויא דער וועג, וואָס דיא פּאָרטוגעזער האָבען געפּאַרשט אַרום אַפריקאַ. און דאָס איז דאַן געוועזען דיא הויפּט־זאַך. דאָס האָט זיין פּראָיעקט געגעבען אַ פּראַקטישע בעדייטונג.

און טאָסקאַנעללי האָט דאָס אַלעס איהם בעוויזען מיט אייג־צעלהייטען און מיט ציפער!

אינטערעסאַנט איז דערביי דאָס פאָלגענדע: דיא ברייט פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן האָט טאָסקאַנעללי (אַזוי וויא אַריסטאָטעל) זיך פאַרגעשטעלט כמעט ריכטיג. דיא גרויס פון דעם ערד־קוגעל האָט ער אויסגערעכענט נאָך ריכטיגער וויא פּטאָלאָמיי. ער האָט ניט גע־טראָפען בלויז אויף 124 מייל. אַי וואָס איז מיט דעם ריעזיגען שטח, וועלכער איז פערנומען פון אַמעריקאַ און דעם שטילען אָקעאַן? — האָט טאָסקאַנעללי געמיינט, אַז דאָרטען ציהט זיך אַלץ אַזיען; דאָס הייסט אַלזאָ, אַז אַזיען געהט אַזוי ווייט אַרום דעם ערד־קוגעל, אַז איהר מזרח־ברעג קומט צו ניט זעהר ווייט פון דיא מערב ברעגען פון אייראָפּאַ און אַפריקאַ.

אין אַן אַנדער שטעלע פון פּיעררע ד׳איילי׳ס בוך ווערט געזאָגט, אַז אין דיא הייסע געגענדען (ביי׳ן עקוואַטאָר) קענען קיין מענשען ניט לעבען, ווייל עס איז צו הייס. אויף דעם ברעג פון דיעזע זייטעל האָט קאָלומבוס אין דעם דערמאָהנטען בוך צוגעשריעבען: „ניט ריכ־טיג, וואָרים דיא פּאָרטוגעזער פאָהרען אַהין. דער אמת איז, אַז יע־נער געגענד איז געדיכט בעזעצט מיט מענשען, לעבען דעם עקוואַטאָר געפינט זיך איצט אַ פּאַלאַץ פון זיין הויכקייט, דעם קעניג פון פּאָר־טוגאַל, און איך האָב דעם פּאַלאַץ אַליין געזעהן.“

ווען ענעאַס סילוויאוס ערקלעהרט, אַז אין דעם קאַלטען און הייסען „גאַרטעל“*) פון דער ערד קענען קיין מענשען ניט לעבען,

*) זעה „גאַרטעל“ און עקוואַטאָר אין דער ביילאַגע.

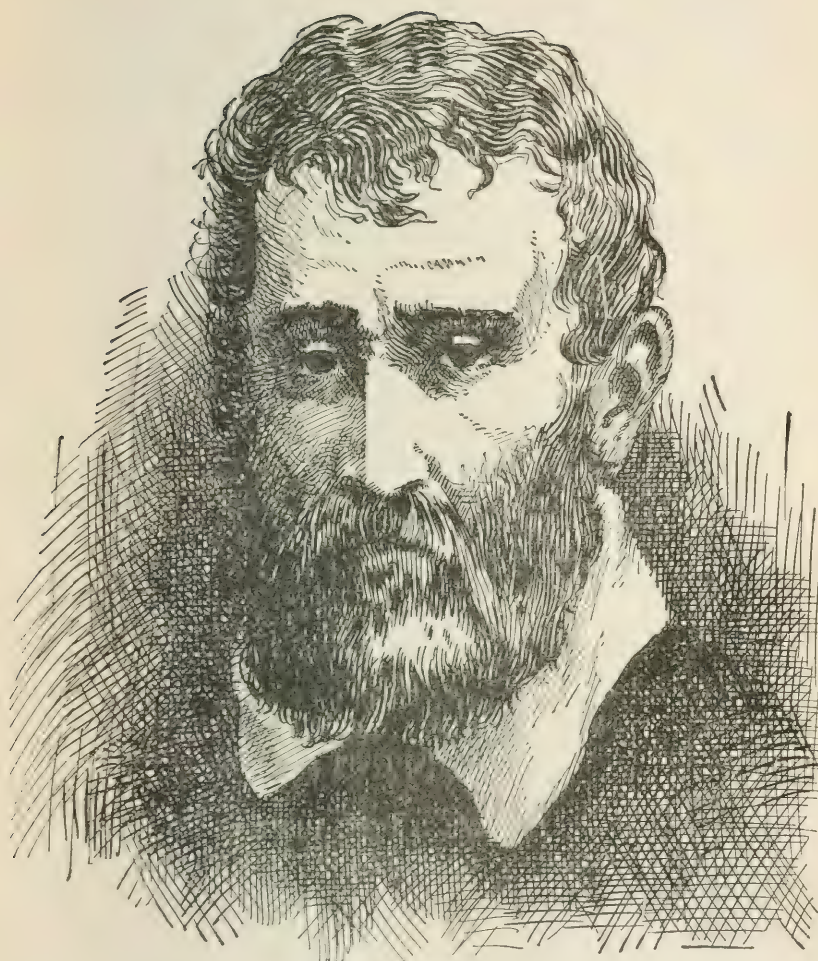
שרייבט קאָלומבוס ביי׳ן זייט, אַז דיא ענגלענדער און דיא דייטשען בעזוכען דעם קאַלטען „גארטעל“ (צפון רוסלאַנד, שוועדען, נאָרוועגען אָדער דער אינזעל איסלאַנד) און אַז פּאָרטוגעזער בעזוכען דעם היי־סען „גארטעל“ (ארום עקוואַטאָר).

וואָס אָנבעטרעפט „דיא רייזעס פון מאַרקאָ פּאָלאָ“, האָט דיזער בוך געהאַט אַ דאָפּעלטע בעדייטונג אין בעצוג אויף קאָלומבוס׳עס פּלאַן. דיזער בעריהמטער רייזענדער האָט דיא וועלט בעסער בע־קאַנט געמאַכט מיט דער געאָגראַפיע פון דעם ווייטען מזרח און ער האָט אַזוי געמאָהלען דיא דאָרטיגע רייכטהימער און גלאַנץ, אַז דאָס האָט דעם ענטהוזיאַסטישען קאָלומבוס פּשוט בעזויפען מיט אַ לוסט צו קומען אהין.

מאַרקאָ פּאָלאָ איז דער בעריהמטעסטער רייזענדער פון מיטעל־אַלטער. צו בעזוכען כינאַ איז אין יענע דורות געווען אַ גרויסע זעל־טענהייט; ער אָבער האָט ניט בלויז איהר בעזוכט, נור ער האָט אין דיזע וויט־ווייטע לענדער פון אוצרות און וואונדער פערבראַכט פיע־לע יאָהרען. דיא פערשיעדענע פּאַסירונגען, וואָס ער האָט מיטגע־מאַכט, זיינען אפילו היינט העכסט־אינטערעסאַנט. מען קען זיך שוין פאָרשטעלען מיט וואָס פאַר אַ שפּאַנענדען אינטערעס מען פלעגט דאָס לעזען אין יענע צייטען, ווען דער ווייטער מזרח איז געווען איינ־געוויקעלט אין דעם שלייער פון געהיימניסע און פאַנטאַזיע. קיין ראָמאַן ווערט היינט ניט נאָכגעפּאָלגט מיט אַזאַ האַריץ־קלאַפּעניש פון נייגעריגקייט, וויא עס פלעגט נאָכגעפאָלגט ווערען דיא ביאָגראַפיע פון דיזען אַריסטאָקראַטישען איטאַליענער, וועלכער איז אַוועקגעפאָה־רען פון זיין היים אַ יונגער מאַן און איז געקומען צוריק שוין אין דיא מיטעלע יאָהרען.

דיא ערפאַהרונגען פון מאַרקאָ פּאָלאָ האָבען שפּעטער געהאַט אַזאַ וויכטיגען איינפלוס אויף קאָלומבוס׳ען, אַז מיר האַלטען עס פאַר כדאי בקיצור איבערצוגעבען דיא געשיכטע פון דיזען בעריהמטען רייזענדען.

מאַרקאָ פּאָלאָ האָט בעלאַנגט צו איינער פון דיא אָנגעזעהענסטע פאַמיליען אין דיא רייכע, געבילדעטע שטאָדט ווענעציע — צו אַ פאַ־מיליע, וואָס האָט געפיהרט גרויסע געשעפטען מיט׳ן מזרח. דאָס איז געווען מיט אַ פּאָר הונדערט יאָהר פאַר קאָלומבוס׳ען. צוויי ברידער

מאַרקאָ באָצאָ

פון דיעזער מישפּחה האָבען זיך אַוועקגעלאָזען האַנדלען אין ווייטע מקומות. אַזוי זיינען זיי פערפאָהרען אין רוסלאַנד, און פון רוסלאַנד אין אַזיאַטישע לענדער, ביז זיי זיינען צוגעקומען צו דעם פּאַלאַץ פון דעם „גרויסען כאַן“, דעם הערשער פון כינאַ. איבער כינאַ האָט דאַן רעגיערט קובלאַי, אַ בעריהמטער טאָטערישער כאַן, וועמען’ס זיידע, טשינגיז, איז נאָך מעהר בעריהמט געוועזען*). קובלאַי איז געוועזען אַ פעהיגער און ניט קיין נאַרישער מענש. ער האָט פריהער קיין מאָל ניט געזעהן קיין אייראָפּעער, און ווען מען האָט פאַר איהם פאָרגעשטעלט דיא ברידער פּאָלאָ, האָבען זיי מיט זייערע איידעלע מאַניערען און געבילדעטע רייד אויף איהם געמאַכט אַ גוטען איינדרוק. ער האָט זיך פעראינטערעסירט אין דער אייראָפּעאישער ציוויליזאַציאָן און האָט דיא ברידער געגעבען אַ בריעף צו דעם פּאַפּסט, וועמען ער האָט געבעטען איהם שיקען פיעלע גלחים און לעהרער פאַר זיין לאַנד. דער וואָרט „טאָטער“ האָט אָבער אין יענע צייטען אויף אייראָפּעער אַרויפגעבראַכט אַזאַ שרעק, אַז מען האָט קוים געפונען צוויי גלחים, וואָס

*) דיא בעריהמטקייט פון טשינגיז כאַן בעשטעהט אין דיא צרות וואָס ער האָט אָנגעטהאָן רוסלאַנד. (זעה פריהער זייטעל 49). דיא טאָטערס האָבען פריהער בעזיעגט כינאַ און שפּעטער האָבען זיי אַריינגעדרונגען אין אייראָפּאַ. זיי זיינען אַהין געקומען אין אַזעלכע גרויסע מחנות, אַז זיי האָבען איינפאַך פערפלייצט מיט זיך גרויסע געגענדען. דאָס און זייער ווילדער קוראַזש אויפ’ן שלאַכט־פעלד האָבען זיי געמאַכט פאַר דיא געפעהרליכסטע שונאים אין מלחמה. רוסלאַנד האָט זיך מיט זיי ניט געקענט ספּראַווען. דיא טאָטערשע כאַנען זיינען געוואָרען דיא הערשער איבער איהרע הערשער, בעזיצענדיג זיך אין אַסטראַכאַן, ניט ווייט פון דעם קאַספּישען ים, האָבען זיי אהין געצוואונגען אָפט צו קומען מיט גרויסע צינזען. דיעזע הערשאַפט פון דיא טאָטערס איבער רוסלאַנד האָט אָנגעהאַלטען נאָהענט פון צוויי הונדערט און פופציג יאָהר און האָט געהאַט אזא טרויעריגע ווירקונג אויף דער ענטוויקלונג פון דער לאַנד, אַז סליאַדען דערפון פיהלען זיך נאָך עד היום. וואָס פאַר אַ שרעק דיא טאָטערס זיינען לאַנג געוועזען אין רוסלאַנד קען מען זעהן פון פיעלע אויסדריקע וואָס זיינען פערבליבען אין דער רוסישער שפּראַך, וויא צום ביישפּיעל: „אַ ניט געבעטענער גאַסט איז ערגער וויא אַ טאָטער“.

זיינען מרוצה געוואָרען צו פאָהרען, און אפילו דיעזע צוויי האָבען אויך באַלד חרטה געהאַט.

דאָס איז געווען אין 1269. מיט צוויי יאָהר שפּעטער האָבען דיא צוויי ברידער פּאָלאָ זיך ווידער אַוועקגעלאָזען נאָך כינאַ, און דיעזען מאָל האָט איינער פון זיי מיטגענומען זיין 17־יעהריגען זוהן, מאַרקאָ. דיא רייזע האָט ביי זיי געדויערט פיער יאָהר. זיי זיינען דורכגעפאָהרען דורך פערשיעדענע לענדער ביז ענדליך, אין 1275 זיינען זיי געקומען אין קובלאַי'ס פּאַלאַץ. מאַרקאָ האָט זיך שנעל אויסגעלערענט כינעזיש און טאָטעריש און נאָך אַ פּאָר אַזיאַטישע שפּראַכען, און קובלאַי האָט איהם געגעבען אַ שטעלע ביי זיך, וויא דאָס קען מען זעהן אין דיא רעגיערונגס־פּראָטאָקאָלען פון כינאַ פון 1277, וועלכע מען האָט ענטדעקט אין אונזערע צייטען. דער כאַן האָט איהם אָפּט געשיקט אין פערשיעדענע שטעדט, און אויף דיעזען אַרט האָט דער יונגער ווענעציאַנער אימיגראַנט געהאַט אַ גע־לעגענהייט גוט בעקאַנט צו ווערען מיט דער ריעזיגער מדינה, וועגען וועלכער מען האָט אין אייראָפּאַ אַזוי ווייניג געוואוסט, מיט איהרע פערשיעדענע טהיילען און פערשיעדענע פעלקער*). מאַרקאָ'ס פאָטער און אָנקעל האָבען דערווייל געהאַנדעלט און אָנגעקליבען גרויסע עשירות. זיי האָבען געוואָלט זיך אומקעהרען אַהיים, אָבער דער כאַן האָט זיי ניט געלאָזען.

אין 1292 האָט קובלאַי געזאָלט זיך משדך זיין מיט דעם הער־שער פון פּערסיען, און זיין טאָכטער, דיא כלה, האָט בעדאַרפט פאָה־רען צו איהר קעניגליכען חתן. פאָהרען מיט דער יבשה איז גראָד דאַן געווען געפעהרליך, צוליעב אַ געוויסע מלחמה. איבער'ן ים ווידער פיהרען זיין טאָכטער, האָט קובלאַי קיין חשק ניט געהאַט. פאַר ווענעציאַנער אָבער איז אַ רייזע איבער'ן ים געווען אַ געוועהנ־

*) קיטאַי אָדער כינאַ איז אַ פיעל עלטערע לאַנד אַפילו וויא דיא אַלטע גריכענלאַנד אָדער רוים. זיא האָט דערגרייכט אַ היבשע מדרגה פון קולטור אַ סך פריהער וויא דיעזע לענדער. בלויז זיי האָבען איהר הויט נ'ריבערגעיאָגט און זיא איז פיעלייכט צוויי טויזענד יאָהר געשטאַנען אויף דעם זעלבען אָרט. דאָך איז זיא געווען דיא ערשטע צו געברויכען דעם קאָמפּאַס און צו מאַכען פּאַפּיער, צום ביישפּיעל.

ליכע און אנגענעהמע זאַך. אַלזאָ האָט קובלאַי געבעטען דיא פּאָלאָס, זיי זאָלען דיא כלה איבער'ן ים פיהרען צו איהר צוקינפטיגען מאַן. זיי האָבען זיך דערפרעהט, ווייל דיא נסיעה האָט זיי געגעבען דיא מעגליכקייט צוריק צו קומען אין זייער געבורטס־לאַנד, נאָך וועלכע זיי האָבען געביינקט.

זיי זיינען געשוואומען פון ק ווי ן־ס י י (די היינטיגע ה אָ נ ג־ט ש אָ ו), וועלכע איז דאַן געווען דיא הויפּט־שטאָדט פון כינא, איבער דעם שטילען אָקעאַן צו דרום צו; פון שטילען אָקעאַן זיינען זיי דורכגע־שוואומען דיא מ אַ ל אַ ק ק אַ ש ט ר אַ ס ס ע, (צווישען דעם האַלב־אינזעל מ אַ ל אַ ק ק אַ און דעם אינזעל ס ו מ אַ ט ר אַ), און זיינען אריינגעשוואומען אין דעם אינדישען אָקעאַן; פון דעם אינדישען אָקעאַן זיינען זיי אריינגעשוואומען אין דעם אראַבישען ים און פון דעם אראַבישען ים אין דעם פּערסישען ים־בוזים, און אזוי זיינען זיי געקומען נאָך פּערסיען. מיר האָבען זיך דאָ אַ ביסעל אָבגעשטעלט אויף דיעזער רייזע פון דיא פּאָלאָ ברידער, ווייל שפּעטער, ווען מיר וועלען האַלטען ביי קאָלומבוס'עס רייזעס, וועט דאָס אונז נויטיג זיין. צו דעם זעלבען צוועק גיבען מיר דאָ אַ ספּעציעלע לאַנד־קאַרטע פון אזיען, אויף וועלכע דער לעזער קען זעהן דעם מאַרשרוט איבער וועלכען דיא פּאָלאָס זיינען געשוואומען.

דיעזע רייזע האָט געדויערט צוויי יאָהר, און ווען זיי זיינען ענדליך געקומען מיט דער כלה נאָך פּערסיען, האָט זיך אַרויסגעצייגט, אז דער חתן, וועלכער איז שוין געווען אַ זקן, איז געשטאָרבען נאָך איי־דער זיי האָבען פערלאָזען כינאַ. דיא אימפּאָרטירטע פּרינצעסין האָט מען אָבער צוריק ניט געשיקט: איהר האָט געהייראַטה איהר חתן'ס אַ זוהן.

אין פּערסיען האָבען דיא פּאָלאָס פערבראַכט אַ געוויסע צייט און דאַן, וויעדער זיך אָבשטעלענדיג אויפ'ן וועג עטליכע מאָל, זיינען זיי ענדליך (אין 1295) געקומען אהיים.

דאָרטען האָט מען אָן זיי דערוויילע פערגעסען. מען האָט שוין לאַנג געמיינט אז זיי זיינען טוידט. ווען זיי זיינען געקומען אין זייער אייגענעם פּאַלאַץ, האָט מען זיי ניט דערקענט. דיא צוויי ברידער, וועלכע זיינען אַוועקגעפאָהרען אין דיא מיטעלע יאָהרען, זיי־נען איצט שוין געווען גראָהע, אַלטע לייט, און דער 17־יעהריגער

אזיען.
א ז י ע
שטילער אקעאן
(ביז קאלומבוס'עס צייטען און
נאך צוואנציג יאהר שפעטער האט
מען געמיינט, אז דאס איז אלץ
דער אטלאנטישער אקעאן
"ים פון פינסטערנים")
כינא
(קיטאַי)
קווין=סיי
(האנג-טשאו)
קאמטשאטקא
אינדישער אקעאן
אראבישער ים
פערסיען
פערסישער בוזים
קאספישער ים
אייראפא
אפריקא
מאדאגאסקאר
גאנגעס טייך
ציילאן
מאלאקקא
מאלאקקא שטראסע
סומאטרא
בארנעא
ניי גוינעא
מאלוקקען אדער געווירץ-אינזלען

מאַרקאָ איז איצט געווען אַ דיקער מאַן פון 41 יאָהר. דערצו נאָך האָבען זיי געטראָגען טאַטערישע קליידער, און האָבען גערעדט איטאַ־ליעניש מיט אַ טאַטערישע אויסשפּראַכע. ווען זיי האָבען געזאָגט, ווער זיי זיינען, איז מען אַזוי איבערראַשט געוואָרען, אַז מען האָט צוערשט ניט געוואָלט גלויבען. מען האָט זיך אָבער איבערצייגט, אַז זיי זיינען ווירקליך דיא דריי פערשוואונדענע מיטגליעדער פון דער פּאָלאָ פאַמיליע, און אין אַ פּאָר טעג אַרום האָבען זיי געמאַכט אַ מאָלצייט, וועלכער האָט אויפגערודערט דיא שטאָדט.

נאָך דעם ערשטען געריכט זיינען זיי פערשוואונדען און אין איי־ניגע מינוטען אַרום זיינען זיי אַריינגעקומען צוריק, אין קאָסטבאַרע קליידער פון העלע אַטלאַס. נאָך דעם צווייטען געריכט זיינען זיי ווידער פערשוואונדען, און, ווען זיי זיינען צוריק אַריין אין דעם עס־זאַאַל, זיינען זיי שוין געווען אָנגעטהאָן אין רייכע בגדים פון פּלאַ־מענד־רויטע זייד מיט קווייטען. שפּעטער אַ ביסעל האָבען זיי ווידער געביטען זייערע קאָסטיומען. דיעזען מאָל אויף פּרעכטיגע אַנצוגען פון רויטע סאַמעט; און צום סוף פון דעם באַנקעט זיינען זיי נאָך אַ מאָל ארויס און דאַן זיינען זיי ערשיענען אין דיא אַלטע אָרימע קליידער, אין וועלכע זיי זיינען געקומען צופאָהרען. דיעזע קליידער האָבען זיי אויפגעשניטען, און — פון זיי האָבען זיך אַרויסגעשיטאָטען גרויסע ברילליאַנטען, רובינען, סאַפּירען און עמעראַלדען. גאַנצע הוי־פענס־ווייז זיינען דיא טהייערע שטיינער אַרויסגעפאַלען. דער טיש האָט געבליטשטשעט און געבלאַנקט. עס האָט אויסגעזעהן טאַקע וויא אַ צויבער, וויא אַ טרוים וועגען אוצרות. דיא געסט זיינען וויא פער־כישופ׳טע געבליבען זיצען. דיא דריי פּאָלאָס האָבען ערקלעהרט, אַז זיי האָבען דיעזען אייגענס זייערען געטראָגען פערנייהט אין זייערע רייזע־קליידער, אום ניט צו ציהען דיא אויפמערקזאַמקייט פון רויבער אויף זייער לאַנגע נסיעה.

דיא דריי געסט זיינען געווען דיא העלדען פון טאָג. זייער פּאַלאַץ איז אַ גאַנצע וואָך געווען פול מיט נייגעריגע, וואָס זיינען געקומען זיי זעהן און אָנקוקען דיא עשירות, וואָס זיי האָבען געבראַכט פון דעם ווייטען געהיימניספולען מזרח.

דריי יאָהר שפּעטער האָט מאַרקאָ אנטהייל גענומען אין אַ מלחמה געגען ווענעציע׳ס האַנדעלס־קאָנקורענט, גענוא, און איז גענומען גע־

וואָרען אין פּליען, וואו ער האָט פערבראַכט אַ יאָהר. אַזוי **זיצענדיג** אין תפיסה אין גענוא, האָט מאַרקאָ פּאָלאָ פאר אַ מיט־געפאַנגענעם דערצעהלט וואָס ער האָט דורכגעמאַכט אין אַזיען, און זיין צוהערער איז געווען אַזוי פעראינטערעסירט, אַז ער האָט דאָס אַלץ פערשריעבען. פון גענוא איז מאַרקאָ פּאָלאָ צוריקגעקומען אהיים, וואו ער האָט געוואוינט ביז זיין טוידט.

דער בוך, וועלכען זיין מיט־געפאַנגענער האָט אויפגעשריעבען פון זיינע ווערטער, טראָגט דעם טיטעל: „דער בוך פון מאַרקאָ פּאָלאָ וועגען דיא קעניגרייכען און וואונדער פון דעם מזרח“.

מאַרקאָ פּאָלאָ איז געווען דער ערשטער **אייראָפּעער** (אַ חוץ זיין פאָטער און אָנקעל), וואָס האָט דורכגערייזט דיא גאַנצע לייננג פון אַזיען. פון איהם האָט אייראָפּאַ בעקומען איהר ערשטע בעשרייבונג פון כינאַ, — וויא אונגעהייער גרוים זיא איז, וואָס פאר אַ ריעזיגע שטעדט זיא האָט, וועלכע מלאכות און וועלכע עשירות זיא פערמאָגט. דער בוך דערצעהלט אויך וועגען אינדיען און אַנדערע אַזיאַטישע לענדער. ציפּאַנגאָ (יאַפּאַן) האָט ער אַליין ניט בעזוכט, ער האָט אָבער פיעל געהערט וועגען דיעזע רייכע אינזלען, און וועגען דעם האָט ער אויך דערצעהלט זיין תפיסה־ברודער. אַפילו וועגען סיביר מיט איהרע האַלב־ווילדע פעלקער, מיט זייערע הונט־שליטענס און ווייסע בערען פון דעם קאַלטען צפון דערצעהלט דער בוך.

אַז כינאַ געפינט זיך ביי דעם ברעג פון אַ גרויסען ים, אַן אָקעאַן— דאָס האָט מען שוין געהערט מיט אַ קורצע צייט פריהער. פּאָלאָ האָט אָבער דיעזען פאַקט בעשטעטיגט און קלאָהר געמאַכט. עס איז דייטליך געוואָרען, אַז אין דיעזען פּרט האָט פּטאָלאָמיי אַ טעות געהאַט — אַז אַנשטאָט גרויסע זומפּען־לענדער געהט דאָרטען גאָר אַ ים. אָבער, וויא מיר האָבען שוין בעמערקט, האָט מען געמיינט, אַז דאָס איז דער זעלבער ים, וויא דער, וואָס וואַשט דיא מערב־ברעגען פון אייראָפּאַ און אַפריקאַ, — נעמליך, דער אַטלאַנטישער אָקעאַן.

מאַרקאָ פּאָלאָ׳ס בוך האָט מען אין אייראָפּאַ ניט אין גאַנצען געגלויבט און ניט ריכטיג פערשטאַנען. אויף בעריכטען וועגען ווייטע מזרח־לענדער איז מען געוואוינט געוואָרען צו קוקען וויא אויף באָבע־מעשיות. אַז אַן אייראָפּעער האָט דאָרטען ווירקליך געוואוינט און

כמעט אַלין געזעהן מיט זיינע אויגען — דאָס האָבען ניט אַלע געקענט נעהמען ערנסט. און דאָס, וואָס מען האָט שוין יע געגלויבט, האָט מען צוזאַמענגעמישט און צוזאַמענגעפּלאָנטערט מיט דיא פּאַלשע בע־גריעפען, וואָס מען האָט פריהער געהאט וועגען אַזיען. אָבער אַן איג־טערעס האָט פּאָלאָ'ס בוך יעדענפאַלס אַרויסגערופען אַן אונגעהייערען.

מען דאַרף ניט מיינען, אַז אַלין, וואָס פּאָלאָ האָט דערצעהלט, איז געווען ריכטיג. צווישען פאַקטען האָבען זיך ביי איהם אַריינגע־גנב'עט אַלערליי מעלדונגען, וואָס זיינען געבאָרען געוואָרען פון זיין פאַנטאַזיע. פיעלעס פון דעם, וואָס ער האָט געזעהן אָדער געהערט, האָט ער מיספערשטאַנען, און פיעלעס האָט ער איינפאַך אַליין צו־געפּוצט.

אָבער נאָך אַלעמען האָט זיין בוך־אין אַ גרויסען גראַד פאַר איי־ראָפּאַ אויפגעהויבען דעם פּאָרהאַנג, וועלכער האָט פון איהר פאַר־שטעלט אַזיען.

קאָלומבוס האָט דעם בוך געלעזען מיט דורשט. פּאָלאָ בעשרייבט הויפּטזעכליך דיא פּאַבעלהאַפטע רייכטהימער פון צוויי שטעדט זייטאָן און קווינסיי, און וועגען דיעזע שטעדט האָט דעראיטאַליעני־שער־ים רייזענדער ניט אויפגעהערט צו טרוימען. וועגען קווין־סיי שרייבט פּאָלאָ, אַז זיא האָט צוועלף טויזענד הויכע בריקען, אונטער וועלכע שיפען קענען דורכגעהן (דאָס איז נאַטירליך דיא פּרוכט שוין פון אַ צו פרייע פאַנטאַזיע. בעגרינדעט איז דאָס אָבער געווען אויף אַן אמת), און אַז זיא איז דיא שעהנסטע, רייכסטע און גרעסטע שטאָדט אין דער וועלט.

אין דעם בריעף, וואָס קאָלומבוס האָט ערהאַלטען פון טאָסקאַנעללי ווערט אויך פיעל געוויכט געלייגט אויף פּאָלאָ'ס בוך, אויף וועלכען דער גרייזער אַסטראָנאָם האָט בעגרינדעט אַ טהייל פון דער לאַנד־קאַרטע, וואָס ער האָט צוגעשיקט צום פּאָרטוגעזישען קעניג און צו קאָלומבוס'ען. טאָסקאַנעללי האָט אָבער וועגען אַזיען אויך פיעל גע־הערט אַליין, פון אַ רייזענדען, וואָס האָט זיך פון דאָרטען אומגעקעהרט אין זיין צייט.

„מען זאָגט, אַז יעדען יאָהר קומען אַהין (אין זייטאָן) הונדערט שיפען אָנגעלאָדען מיט פעפער", — שרייבט טאָסקאַנעללי — „אַ חוץ דעם קומען אַהין אַנדערע שיפען, וואָס ברייגגען אַנדערע געווירצען.

דיא לאַנד איז זעהר געדיכט בעפעלקערט און זעהר רייך. זיא בע־שטעהט פון אַ מאַסע פּראָווינצען, קעניגרייכען און פון שטעדט אָהן אַ צאָהל, און אַלע זיינען זיי רעגיערט פון איין הערשער, וועלכער טראָגט דעם טיטעל „גרויסער כאַן“, — דאָס הייסט „קעניג פון קעניגע“, — און וועלכער וואוינט מייסטענס אין קיטאַי... צו דעם פּאַפּסט אייגעניוס איז געקומען אַ מאַן, וואָס האָט בעזוכט דעם גרויסען כאַן, און ער פערזיכערט, אַז דיא הערשער פון קיטאַי האָבען דיא בעסטע געפיהלען צו קריסטען. איך האָב מיט דיעזען מאַן פּערזענליך געהאַט אַ גע־שפּרעך וועגען פערשיעדענע זאַכען: וועגען דיא מערקווירדיגע גרויס פון דיא קעניגליכע פּאַלאַצען, דיא זעלטענע לייגג און ברייט פון דיא בריקען און דיא מאַסען שטעדט, וואָס געפינען זיך דאָרטען ביי דיא טייכען. אויף איין טייך אַליין האָבען זיי גאַנצע צוויי הונדערט שטעדט מיט מירמעל־שטיינערנע בריקען, — לאַנגע, ברייטע בריקען, אומעטום בעציערט מיט זיילען. עס איז ווערטה, אַז קריסטליכע מענ־שען זאָלען אהין צוקומען, ניט בלויז, ווייל דאָרטען קען מען געפינען גרויסע אוצרות גאָלד, זילבער און אַלערליי עדעלשטיינער און געוויר־צען, — נור אויך צוליעב זייערע געלעהרטע מענשען, פילאָזאָפען, פעהיגע שטערען־זעהער. עס איז כדאי צו זעהן, ווי אזוי אַזאַ גלענצענדע און מעכטיגע מלוכה ווערט רעגיערט און פיהרט איהרע מלחמות.“

וועגען ציפּאַנגאַ שרייבט טאָסקאַנעללי, אַז זיא איז פול מיט גאָלד, פּערעל און טהייערע שטיינער און אַז דיא טעמפּלען זיינען דאָרטען בעדעקט מיט גאָלד. ריידענדיג וועגען דער רייזע אהין בעמערקט ער: „וואונדערט זיך ניט, וואָרום איך רייד וועגען דער לאַנד, וואו עס וואַקסען דיא געווירצען, אַלס אַ געגענד, וואוהין מען דאַרף פאָהרען צו מערב, וועהרענד געוועהנליך רופט מען דאָס „מזרח־לענדער“. מען דאַרף האָבען אין זינען, אַז דער וואָס וועט פאָהרען כסדר צו מערב צו, וועט דיעזע מדינות געפינען אויף יענער זייט פון דעם ערד־קוגעל, וועהרענד, ווען מען פאָהרט אהין איבער יבשה איבער דיא אויבערשטע זייט פון דעם ערד־קוגעל, אויף וועלכע מיר וואוינען, וועלען זיי אימער אויסקומען אין מזרח*). ווייטער רעכענט ער אויס, אַז די רייזע דאַרף נעהמען זעהר ווייניג צייט.

*) דיא „אויבערשטע“ און „אונטערשטע“ זייט פון דער ערד איז

מיר האָבען דאָ אַלזאָ געזעהן וויא ווייט קאָלומבוס איז געווען ריכטיג בעקאַנט מיט אונזער ערד און וויא ווייט ער האָט אַ טעות געהאַט.

דערביי איז דאָ אַן אינטערעסאַנטע פראַגע: איז דאָס, וואָס ער האָט געלערענט פון וויסענשאַפטליכע ביכער, פון מאַרקאָ פּאָלאָ'ס בעשרייבונג און פון טאָסקאַנעללי'ס בריעף ווירקליך אַלץ, וואָס ער האָט געוואוסט? עס איז פאַראַן אַ חשד, אַז ניט. מיר ברויכען דאָ דעם וואָרט „חשד", ווייל אויב עס איז פאַראַן אַזאַ מיינונג, בעשטעהט זיא אין אַ בעהויפּטונג, אַז קאָלומבוס האָט פריהער געהערט פון דער לאַנד, וועלכע מיר רופען היינט אַמעריקאַ, און אַז ער האָט זיך געמאַכט ניט וויסענדיג פון דעם, אום מען זאָל מיינען, אַז ער איז דער ענטדעקער פון דיעזער לאַנד.

פון וואַנען האָט ער זיך דאָס געקענט דערוויסען?

אין אַ פריהערדיגען קאַפּיטעל האָבען מיר געזאָגט, אַז אַמעריקאַ איז אייגענטליך ענטדעקט געוואָרען מיט העכער וויא 500 יאָהר פאַר קאָלומבוס'ען. לאָמיר דאָ בקיצור איבערגעבען וואָס פאַר אַ זאָרט ענטדעקונג דאָס איז געווען.

צו אַמעריקאַ זיינען דאַן צוגעקומען נאָרוועגען. דיעזער פאָלק צוזאַמען מיט זייערע צוויי ברידער-פעלקער, דיא איינוואָהנער פון דענמאַרק און שוועדען, זיינען אין יענע פינסטערע צייטען געווען דיא גרעסטע בריות און כוואַטעס אויף ים-רייזעס. זיי פלעגען זיך אוועקלאָזען זעהר ווייט אויף זייערע שיפלעך און פלעגען בעראַבעווען פיעלע געגענדען. אַלע דריי צוזאַמען זיינען זיי בעקאַנט געווען אונטער דעם נאָמען „נאָרד-לייטע". אין 874 האָבען זיך איינִיגע פון זיי בעזעצט אויף דעם אינזעל איסלאַנד און אין 986 האָט איינער פון זיי, ע ר י ק ד ע ר ר ו י ט ע ר, געגרינדעט אַ קאָלאָניע אין גרינלאַנד — אַ גרויסער אינזעל, וועלכען מען רעכענט יעצט צו צו אַמעריקאַ. דיעזע קאָלאָניע האָט דאָרטען עקזיסטירט ביי זעקס הונדערט יאָהר. דיא חורבות פון

בלויז אַן אויסדרוק אַזעלכער. אַזוי האָט מען זיך געוועהנליך פאָרגעשטעלט. אין אמת'ן איז נאַטירליך ניטאָ ניט קיין אויבערשטע זייט ניט קיין אונטערשטע. וואו איינער געפינט זיך רופט ער דאָס אָן „אויבערשטע" זייט, און דיא אַנדערע זייט — „אונטערשטע". (זעה ביילאַגע, זייטעל 636—638).

זייערע שטיינערנע קירכען און הייזער קען מען אין גרינלאַנד זעהן עד היום. אין דעם יאָהר 1000, דאָס הייסט 14 יאָהר נאָך דעם וויא דיעזע נאָרוועגיישע קאָלאָניע איז געגרינדעט געוואָרען, האָט עריק'ס א זוהן ל ײ ף, זיך אוועקלאָזען אויף א שיף צו מערב צו. ער האָט געהערט, אז געוויסע איסלענדיישע מאַטראָזען האָט א שטורעם פאַרטראָגען צו א שטיק יבשה אין יענעם געגענד; האָט ער געוואָלט דערגעהן, וואָס דאָס איז פאַר א לאַנד; און ער האָט טאַקע לאַנד דער־גרייכט. ער האָט זיך אָבגעשטעלט אין עטליכע ערטער, ביז ער האָט געפונען א פלאַץ, וואו עס האָט געוואקסען א סך ווילדע וויינטרויבען. ער האָט דעם פלאַץ דעריבער א נאָמען געגעבען ו י נ ל א נ ד (דיא לאַנד פון וויין). (זעה לאַנדקאַרטע, זייטעל 253).

וואו דיעזע ווינלאַנד איז, קען מען פּינקטליך ניט זאָגען, ווייל ניט לייף, און ניט קיינער פון זיינע מיט־רייזענדע האָבען ניט בע־צייכענט, וואו דער אָרט געפינט זיך. עס איז אָבער איבערגעבליבען א שטיקעל בעשרייבונג, וואו עס ווערט דערמאָהנט וואָס פאַר א קלימאַט דאָרטען איז, וועלכע חיות און פלאַנצען זיי האָבען דאָרטען געטראָפען; און פון דיעזע און אַנדערע סמנים שליסט מען, אז ווינלאַנד איז מסתמא געוועזען ערגעץ־וואו ניט ווייט פון דעם יעצטיגען באָסטאָן.

פון דענסטמאָל אָן האָבען דיא קאָלאָניסטען פון גרינלאַנד בעזוכט ווינלאַנד מעהרערע מאָל. זיי האָבען פון דאָרטען נאָך זייער קאָלאָניע הויפּטזעכליך געבראַכט האָלץ — אַן אַרטיקעל, אויף וועלכען דאָרטען איז געוועזען פיעל מעהר געדרעטעניש וויא אין זייער קאַלטען אונפרוכט־באַרען גרינלאַנד. ענדליך האָבען הונדערט זעכציג פון זייערע מענשען זיך בעזעצט אין ווינלאַנד מיט דעם צוועק צו גרינדען א קאָלאָניע.

דיא האַלב־ווילדע מענשען פון ווינלאַנד האָבען מיט דיא קאָלאָ־ניסטען מיט פערגניגען זיך געביטען א טהייערע פעלכיל פאַר א שטי־קעל רויטע טוך, וועלכע זיי האָבען אַרומגעבונדען אַרום קאָפּ אַלס א ציערונג. און וויא דיא נאָרוועגער האָבען געזעהן, אז דיא רויטע טוך האַלט אין אויסגעהן ביי זיי, האָבען זיי דאָס צושניטען אויף שמאָלינקע פּאַסיקלעך, אָבער דיא האַלב־ווילדע האָבען פאַר אזא פּאַסיקעל אויך געצאָהלט מיט טהייערע פוטער־וואַרג. ווען דיא ווינלאַנדער האָבען געזעהן ווי א האָק האַקט האָלץ זיינען זיי ענטציקט געוואָרען. ווען זיי האָבען אָבער געפּרופט מיט איהר האַקען א שטיין און דער שאַרף

איז אָבגעבראָכען געוואָרען, האָבען זיי דיא האַק אַוועקגעוואָרפען מיט פעראַכטונג. דיא קאָלאָניסטען האָבען געבראַכט מיט זיך קיה, אָקסען, שעפּסען און ציעגען, ווייל דאָרטען זיינען קיין בהמות ניט געווען. איין מאָל, ווען אַ קאָמפּאַניע פון דיא האַלב־ווילדע זיינען געשטאַנען און געביטען פוטער־וואַרג אויף שטיקלעך טוך, איז אַן אָקס אַרויסגע־לאָפען שרייענדיג. דיא גאַנצע קאָמפּאַניע איז זיך דאַן צולאָפען, ניט טויט ניט לעבעדיג, פון שרעק. פון דענסמאָל אָן, ווען דיא נאָר־וועגען פלעגען מיט זיי האָבען אַ געשלעג, פלעגען זיי פאָראויס אַרויס־שיקען אַן אָקס.

דאָך האָבען דיא קאָלאָניסטען געהאַט גרויסע צרות פון זייערע ניט־ציוויליזירטע שכנים, און עטליכע פון זיי זיינען פון זייערע הענט געפאַלען טוידט. עס איז געווען אַ שווערער קאַמפּף. דאָס לעבען איז געווען אין שטענדיגען געפאַהר, ביז ענדליך האָבען דיא ווייסע אויפגעגעבען דיא קאָלאָניע און זיך אומגעקעהרט נאָך גרינלאַנד, און פון דער גאַנצער אונטערנעהמונג איז גאָר ניט געוואָרען.

קיין אויפמערקזאַמקייט האָט ווינלאַנד ניט געצויגען אַפילו צווי־שען דיא נאָרוועגען. וואָס אָנבעטרעפט דיא אַנדערע אייראָפּעאישע נאַציאָנען, האָבען זיי איבערהויפּט גאַנץ ווייניג געוואוסט, וואָס עס טהוט זיך ביי דיעזע נאָרד פעלקער. דיא פערבינדונג איז דאַן געווען צו שוואַך אַפילו צווישען דיא מדינות, וואָס זיינען געשטאַנען אויף דער שפּיצע פון האַנדעל און ציוויליזאַציאָן. מיט דיא ווייטע, ווייניג־ענטוויקעלטע צפון־לענדער איז דיא שייכות געווים געווען ניט קיין גרויסע. היינט פון וואַנען האָט מען געזאָלט וויסען, אַז אַ גרופּע נאָר־וועגער פון גרינלאַנד האָבען געפונען אַ נייע לאַנד?

דער עיקר איז אָבער ניט דאָס. ווען דיא אומשטענדען וואָלטען געווען אַזעלכע, אַז אַזאַ ענטדעקונג וואָלט וויכטיג געווען, וואָלט מען זיך שוין פריהער־שפּעטער דערוואוסט און פעראינטערעסירט. אַזעלכע אומשטענדען זיינען אָבער דאַן ניט געווען. נאָך מעהרער: דיא אומ־שטענדען זיינען געווען אַזעלכע, אַז אַפילו ווען מען וואָלט יאָ געוואוסט, אַז צו מערב איז צווישען אייראָפּאַ און אַזיען פאַראַן אַ גרויסער קאָנ־טינענט, וואָלט אויך דערפון גאָר ניט אַרויסגעקומען. מען וואָלט מיט דעם פאַקט איינפאַך ניט געקענט זיך בענוצען, אַפילו ווען מען וואָלט

געוואָלט. דער האַנדעל איז געווען ווענינ ענטוויקעלט. דער פער־
קעהר איז געווען שוואַך. דיא קונסט פון פאָהרען איבער'ן ים האָט
זיך דעריבער געפונען אין אַ זעהר שוואַכען צושטאַנד. אפילו שפּעטער,
ווען עס איז ערפונדען געוואָרען דער קאָמפּאַס האָט מען אַ היבשע צייט
מיט דעם זיך ניט בענוצט, ווייל דער מסחור איז נאָך ניט געווען גרויס
גענוג צו שאַפען אַ פּראַקטישע בעדירפנים אין דיעזען אינסטרומענט,
וועלכער גיט דיא מעגליכקייט דעם שיפס־קאַפּיטאַן צו געפינען דעם
וועג ווייט פון אַ ברעג. בלויז דער פארגרעסערטער האַנדעלס־פער־
קעהר ביי דעם ענד פון דעם 13טען יאָהר־הונדערט האָט דעם קאָמפּאַס
איינגעפיהרט אין דעם פּראַקטישען געברויך. דער אבערגלויבען איז
אפילו דאַן אויך געווען אַזוי גרויס, אַז מען האָט געמיינט דאָב אַן
אונריינער כישוף שטעקט אין דיעזען שטיקעל אייזען, וועלכע קעהרט
זיך פון זיך אַליין אין צפון זייט. דיא נויטה, וועלכע ברעכט
אייזען, האָט געצוואונגען דיעזע שטיקעל אייזען אָנצונעהמען. אין
לייף'ס צייטען אָבער איז אזא נויטה נאָך ניט געווען, און פון דעם
קאָמפּאַס האָט מען נאָך ניט געוואוסט. זיך אוועקצולאָזען אויף אַ
ווייטע ים־רייזע איז דאַן געווען אַ פיעל־פיעל שווערערע זאַך, וויא אין
קאָלומבוס'עס דור, ווען דער מיטעללענדישער ים איז געווען פול מיט
האַנדעלס־שיפען פון דיא פערשיעדענסטע געגענדען, שיפען מיט קאָמ־
פּאַסען מיט געניטע קאַפּיטאַנען. קאָלאָניזירען ווייטע נייע לענדער
איז אין דעם צעהנטען יאָהר־הונדערט געווען אַזוי גוט וויא אונמעגליך.
און קיין בעזונדערע נויט אין אַזעלכע לענדער איז אויך ניט געווען.
אין אַזיען האָט מען זיך נאָך ניט שטאַרק גענויטיגט, ווייל צו איהרע
פּראָדוקטען איז מען נאָך אין אייראָפּאַ ניט געווען שטאַרק צוגעוואוינט.
אַ חוץ דעם: מען פלעגט אהין קענען צוקומען דורך יבשה, און קיינע
טאָטערען אָדער טערקען האָבען דאָרטען דעם האַנדעל נאָך ניט גע־
שטערט. דער אַטלאַנטישער אָקעאַן, וויעדער, „דער ים פון פינסטער־
ניש", האָט פיעל מעהר געשראָקען ווי אינטערעסירט.

אויב דיא נאָרד־פעלקער זיינען געווען בוואַסקע שיפס־לייט זיינען
זיי דאָס געווען אַלס פּיראַטען, ים־גזלנים, אָדער מלחמה־האַלטער. מיט
האַנדעל האָט דאָס געהאַט ווענינ צו טהאָן.

קורץ, ווען קאָלומבוס וואָלט געלעבט אין דיא צייטען פון לייף,
וואָלט איהם זיין פּלאַן אויפ'ן זינען ניט אַרויפגעקומען, און ווען ער

וואלט שוין יא געהאט אזא פלאן און וואלט ענטדעקט אמעריקא, וואלט דאס אויך ניט געפיהרט צו קיין רעזולטאטען. אמעריקא וואלט גע־בליבען אונבעזעצט און אונבעקאנט.

לייף'ס ענטדעקונג איז געוועזן ניט מעהר ווי א צופאל — א צופאל, וועלכער האט קיין באדען ניט געהאט אין דער דאמאלסדיגער עקאנא־מישער לאגע פון אייראפא. דעריבער האט זיא זיך געענדיגט מיט גאר ניט, האט קיינעם ניט אינטערעסירט און איז אין גאנצען פערגע־סען געווארען.

אבער, וויא דיא מעשה איז, — איינער א לייף האט אין דעם יאהר 1000 געפונען אמעריקא, און דער פאקט איז שפעטער פערציי־כענט געווארען אין דיא שריפטען פון איסלאנד. דיא פראגע איז אלזא, צו קאלומבוס האט דערפון ניט געוואוסט. דיא וואס זיינען חושד, אז יא, צייגען אן אויף דעם וויכטיגען פאקט, אז ער האט א מאל געמאכט א רייזע א סך ווייטער צו צפון־צו וויא ענגלאנד, און מען רעכענט, אז ער האט בעזוכט דעם אינזעל איסלאנד. זיי גלויבען דעריבער, אז זייענדיג דארטען האט ער געהערט פון דיא אלטע שריפ־טען, וואו עס ווערט דערצעהלט וועגען עריק דעם רויטען מיט זיין קאלאניע אין גרינלאנד און פון זיין זוהן מיט זיין „ווינלאנד“.

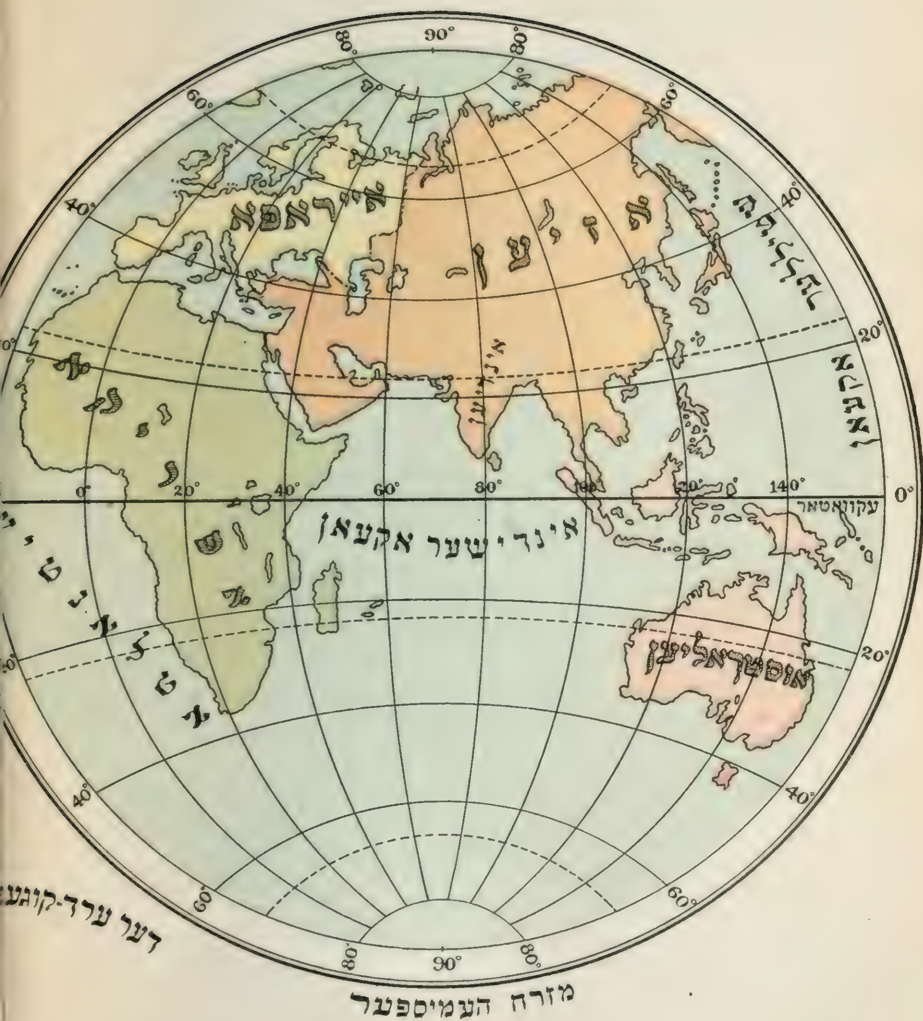
דיא בעכטע פארשער שיינקען אבער דיעזער טהעאריע זעהר וועניג אויפמערקזאמקייט. אויב קאלומבוס האט געמאכט אזא רייזע צו איסלאנד, האט דאס ניט געקענט זיין פריהער וויא אין 1477 און טאסקאנעללי'ס צוויי בריעף זיינען צו איהם געשריעבען געווארען ארום 1474. פון דיא זעלבע בריעף זעהט מען, אז דער פלאן דורכצופאהרען דיא ברייט פון דעם אטלאנטישען אקעאן איז ביי קאלומבוס'ן שוין דאן געוועזן פעסט בעשטימט. מען זעהט דאס פוןביידע בריעף. אז דאס צייגט דער ערשטער, האבען מיר שוין געוויזען. אין דעם צוויי־טען שרייבט טאסקאנעללי צו קאלומבוס'ען: .....„אייער פלאן צו פאה־רען אין מזרח דורך מערב נאך דער קארטע נאך, וואס איך האב אייך געשיקט, בעטראכט איך אלס א נאבעלען און גרויסארטיגען פראיעקט... עס איז מיר אנגענעהם צו זעהן, אז איהר האט מיר ריכטיג פערשטאנען, און אז דיא רייזע איז ניט בלויז א מעגליכקייט, נאר אויך א בעשטימטע זאך...“

א צווייטער וויכטיגער ארגומענט בעשטעהט אין פאלגענדעם:

ווי באַלד לייף האָט געפונען אַ פּלאַן אַרום דעם היינטיגען באָסטאָן, — דאַן, אויב קאָלומבוס האָט דאָס געהאַט אין זינען, טאָ וואַרום האָט ער זיין רייזע געציעלט אין אַ גאַנץ אַנדער ריכטונג, — צו צענטראַל אַמע־ריקאַ צו? דיעזע רייזע זיינע האָט געשטימט מיט טאָסקאַנעללי׳ס קאַרטע. ווען ער וואָלט געוואוסט פון ווינלאַנד, וואָלט ער נאָך דער קאַרטע פון דעם אַלטען געלעהרטען ניט געגאַנגען.

מען גיט אָן נאָך איי ניגע אַרגומענטען געגען דעם אויבען־דער־מאָהנטען חשד. דיא אונטערשטע שורה איז, אַז עס ווערט אַלגעמיין אָנגענומען, אַז ער האָט פון לייף׳ס ענטדעקונג ניט געוואוסט, און אַז ער האָט וועגען דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן געוואוסט אַזוי פיעל און אַזוי וועניג וויא טאָסקאַנעללי. און אַזוי איז ער געשטאָרבען, ניט וויסענ־דיג, אַז אייראָפּעער האָבען אַ מאָהל שוין בעזוכט דיא לאַנד, וועלכע ער האָט ענטדעקט. וואָרים פון דיא אויבען־דערמאָהנטע איסלאַנדיישע שריפטען איז מען אין אייראָפּאַ געוואָהר געוואָרען ערשט אַ סך שפּעטער.

עס זיינען פאַראַן מעשיות וועגען אַנדערע פעלקער, וואָס האָבען בעזוכט אַמעריקאַ אַ סך פריהער פאַר קאָלומבוס׳ען — אַז דיא כינע־זער, צום ביישפּיעל, זיינען אַהין פערשלעפּט געוואָרען פון ווינטען איבער דעם שטילען אָקעאַן, אַז איירישע זיינען פערטראָגען געוואָרען איבער׳ן אַטלאַנטישען אָקעאַן. דאָס זיינען אָבער בלויז מעשות, קיין בעווייזע זיינען אויף דעם ניטאָ, און קיין היסטאָרישען ווערטה האָבען זיי דעריבער ניט.

דער ערד-קוגע

מזרח העמיספער

מערב העמיספער

IX.

קאָלומבוס הייבט אָן פאָרצולעגען זיין פּלאַן פאַר קעניגע.

קאָלומבוס'עס פּלאַן ווערט איבערגעגעבען צו צוויי אידישע געלעהרטע און אַ גלח. — מען פּרופט בעשווינדלען קאָלומבוס'ען. — קאָלומבוס אַנטלויפט נאָך שפּאַניען. — וויא וויים ער האָט געהאַט פּאָרטוגאַל צו דאַנקען פאַר זיין פּלאַן. — קאָלומבוס'עס פּלאַן און דיא אידען פון שפּאַניען.

קאָלומבוס האָט פעסט בעשלאָסען זיין פּלאַן דורכצופיהרען. דיא אויפגאַבע איז געוואָרען זיין גאַנצער לעבען. ער איז אָבער געווען אַן אָרימאַן און צו אַזאַ אונטערנעהמונג — צוצוגרייטען עטליכע שיפען אויף אַזאַ וויטע און סמיעלע רייזע — האָט זיך געפאָדערט אַן אייגענס. היינטיגע צייטען וואָלט אַ קאַפּיטאַליסט דאָס אפשר בעטראַכט אַלס אַ גוטע געשעפטס־אונטערנעהמונג. דאַן אָבער זיינען קאַפּיטאַליסטען אַזוי צו שטעלען זייער געלט אין קאָן נאָך ניט געוואוינט געווען. בלויז אַ רעגיערונג וואָלט געקענט שטיצען אַזאַ וויכטיגען און אַזאַ ריזיקאַלישען פּראָיעקט. קאָלומבוס האָט דעריבער זיך גענומען ווענדען צו קעניגע.

דער ערשטער קעניג, וועמען ער האָט פאָרגעשלאָגען זיין פּלאַן, איז נאַטירליך געווען דער פּאָרטוגעזישער — יאָאַן דער צווייטער, דער זוהן פון אַלפאָנסאָ דעם 5־טען. ערשטענס האָט קאָלומבוס דאָרטען געוואוינט. צווייטענס האָט דאָך פּאָרטוגאַל מיט עהנליכע פאָרשונגס־רייזעס זיך בעשעפטיגט שוין פון פּרינץ הענריק'ן אָן. זיא איז געווען דיא איינציגע לאַנד, וואָס האָט זיך געלאָזט קאָסטען מאַסען געלט און ענערגיע אויף זוכען אַ נייעם וועג נאָך אינדיען.

איינינע היסטאָריקער האַלטען זיך ביי דער מיינונג, אַז ער האָט זיך פריהער געווענדעט צו זיין אייגענער שטאָדט גענוא און צו וועניציע. אַזוי לויטעט אַ געוויסער בעריכט. און ווען קאָלומבוס וואָלט טאַקע אַזוי געטהאָן, וואָלט אויך ניט געווען אוננאַטירליך. מען קען זיך פאָרשטעלען, אַז איהם וואָלט אַנגענעהמער געווען, ווען דיא רעזול־

טאַטען פון זיין עקספּעדיציע זאָל געניסען זיין געבורטס־שטאָדט אָדער וועניגסטענס ווענעציע — אַן אַנדער איטאַליענישע שטאָדט. צוויי־טענס, זיינען זיי געווען דיא גרעסטע האַנדעלס־שטעדט אין אייראָפּאַ, און זיי האָבען אם שטאַרקסטען געליטען פון דעם, וואָס דיא טערקען האָבען אָבגעשניטען דיא אַלטע וועגען צו אינדיען. זיי האָבען זיך אם שטאַרקסטען געגויטיגט אין אַ נייעם וועג אַהין.

קיין בעווייזע אָבער, אַז קאָלומבוס האָט זיך צו דיעזע צוויי רע־פּובליק־שטעדט געווענדעט מיט זיין פּראָיעקט קען מען אין ערגעץ ניט געפינען. און דיא בעסטע היינטיגע היסטאָריקער צווייפלען, אויב דער דערמאָהנטער בעריכט איז אמת.

אַז ער האָט כלאָפּאָטשעט וועגען שטיצע אין דעם פּאָרטוגעזישען הויף — דאָס צו בעווייזען איז פאַראַן גענוג היסטאָרישער מאַטעריאַל. ער וואָלט זיך מסתמא געווענדעט צו דער דאָרטיגער קרוין, ווען אַל־פאָנסאָ דער 5טער האָט נאָך געלעבט, וואָרים דאַן האָט ער דאָך פון טאָסקאַנעללי ערהאַלטען דיא צוויי בריעף, וועלכע ווייזען, אַז דער פּלאַן איז שוין ביי איהם געווען אַ פעסט־בעשטימטע זאַך. אָבער צוקומען צו קעניגע איז ניט קיין לייכטע זאַך, אָבוואָהל דאַן איז דאָס געווען פיעל גרינגער וויא היינט. דערצו נאָך דאַרף מען ניט פערגעסען, אַז, ווען קאָלומבוס האָט פון דעם פלאָרענטינער געלעהרטען ערהאַלטען דיא בריעף, איז אין פּאָרטוגאַל ניט געווען קיין גינסטיגע צייט פאַר איהם. אַלפאָנסאָ דער 5טער איז דאַן געווען פערפּלאָנטערט אין אַ שווערע מלחמה, און דאָס, וויא מיר האָבען שוין בעמערקט, איז געווען איינע פון דיא אורזאַכען, וואָרום ער האָט אַליין זיך ניט בענוצט מיט דעם בריעף, וואָס טאָסקאַנעללי האָט פון זיינ׳ט וועגען געשריעבען צו זיין הויף־גלח מאַרטינעז׳ען.

עס איז אַוועק אַ יאָהר נאָך אַ יאָהר. ריכטיג, וואָס מיט קאָלומ־בוס׳ען איז אין דיעזע צייט פאָרגעקומען, קען מען ניט וויסען. זיינע אייגענע בריעף, וואָס ער האָט וועגען דיעזען פּעריאָד שפּעטער גע־שריעבען צו פערשיעדענע פּערזאָנען, ווידערשפּרעכען זיך. איין זאַך איז קלאָהר: קאָלומבוס האָט אין דיעזע עטליכע יאָהר פּאָרטוגעזישע זיינע ים־רייזעס; ער איז געפאָהרען נאָך אַפריקאַ און אין אנדער־ע גע־גענדען. זיין אויבען־דערמאָהנטע רייזע צום צפון פון אייראָפּאַ, וואו מען גלויבט, אַז ער האָט בעזוכט דעם אינזעל איסלאַנד, האָט ער

געמאַכט אין 1477. צו דעם פּאָרטוגעזיישען קעניג איז ער צוגעקומען אונגעפעהר צווישען 1482 און 1484, נאָך זיין צפון־רייזע.

עס איז פאַראַן אַ מיינונג, אַז ער האָט פון טאָסקאַנעללי'ן קיין בריעף קיין מאָל ניט ערהאַלטען, — אַז דיעזע בריעף זיינען פאַבריצירט געוואָרען שפּעטער, פון זיינע יורשים, אום צו ווייזען, אַז דעם פּלאַן צו פאָהרען אין מזרח דורך מערב האָט ער נאָך געהאַט אין 1474, דאָס הייסט איידער ער האָט געמאַכט זיין צפון־רייזע. אויב דיעזע בעשולדיגונג וואָלט געהאַט אַ מַמָשות, וואָלט דאָס געווען אַ שטיצע פאַר דעם חשד, דאָס ער האָט אין איסלאַנד געהערט וועגען ווינלאַנד.

אָבער דער פערדאַכט, אַז טאָסקאַנעללי'ס בריעף צו איהם זיינען פאַבריצירטע, ווערט פון געלעהרטע אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנד, פונקט וויא דער פערדאַכט, אַז ער האָט אין איסלאַנד זיך דערוואוסט פון לייף'ס אמעריקאַנער קאָלאָניע.

צו אַזוי, צו אַזוי — אונגעפעהר אַרום 1484 האָט מען איהם צו־געלאָזען צו דעם קעניגליכען פּאַלאַץ פון ליסאַבאָן, צו יאָאַן דעם צווייטען. דיא מלחמה איז שוין געווען געענדיגט, און דער נייער קעניג האָט זיך ענערגיש גענומען פאַר די אַפריקאַנישע עקספּעדיציעס, וועלכע זיינען אָנגעפאַנגען געוואָרען פון זיין אָנקעל, פרינץ העינריק, און וועלכע זיין פאָטער קעניג אַלפאָנסאָ האָט פאָרטגעזעצט. פּאָרטוגעזישע שיפען האָבען דאַן שוין געהאַט דערגרייכט ווייטער פון דעם עקוואַטאָר. באַר־טהאָלאָמיי דיאַז'עס רייזע אַרום דעם דרום־שפּיץ פון אַפריקא, אַרום דעם „קאַפּ פון גוטע האָפנונג“, האָט אָבער נאָך דאַן ניט שטאַטגע־פונדען.

וואָס פאַר אַ כאַראַקטער האָט געהאַט דער קעניג, צו וועלכען קאָלומבוס איז געקומען מיט זיין פאָרשלאַג? פיעלע היסטאָריקער, — אַזאַ דענקער וויא דזשאָהן פיסק אַריינגערעכענט, — שטעלען יאָאַן דעם צווייטען פאָר אַלס אַ געוויסענהאַפטען מענשען. מען דאַרף אָבער נור לעזען, וויא אַזוי ער איז זיך בעגאַנגען מיט דיא אידען און טאַקע מיט קאָלומבוס'ען גופא, אום צו זעהן, אַז אַזאַ פּאָרטרעט האָט וועניג עהנליכקייט צום אָריגינאַל. ווען ער וואָלט דיא אידען בלויז געפּייניגט, וויא ער האָט דאָס ווירקליך געטהאָן אויף דעם האַרצלאָ־זעסטען אופן, וואָלט מען דאָס געקענט ערקלעהרען מיט רעליגיעזע האַס. ער האָט זיי אָבער בעהאַנדעלט וויא אַ מעלקעדיגע קוה; ער

האָט זיך מיט זייער טראַגישע לאַגע בענוצט, אום פון זיי גאָלד אויסצופרעסען. אין דיעזער בעציהונג איז ער געווען אַ גייסטיגער צווילינג פון קעניג פערדינאַנד פון שפּאַניען, וועלכער האָט אין דער אינקוויזיציע און אין דיא אַרויסטהייבונג פון דיא אידען ניט געזעהן קיין אַנדער זאַך, וויא אַ שטראָם פון אַנגערויבטע גאָלד פאַר זיך. גאָלד־גייץ, אַ גראָבער עגאָאיזמוס און דיא נידעריגסטע כיטרעקייט — דאָס זיינען דיא כאַראַקטער־שטריכען וועלכע לאָזען זיך זעהן אַם דייטליכסטען, צו איהר שטודירט דיא פּערזאָן פון יאָאַן דעם 2טען אין זיינע בעציהונגען צו דיא אידען, צו איהר שטודירט איהר אין זיינע בעציהונגען צו קאָלומבוס'עס פּלענער און ענטדעקונגען.

זיין מערדערליכקייט צו אידען בכלל האָט איהם ניט געשטערט צו זיינע צוועקען זיך צו בענוצען מיט אידישע פעהיגקייטען. מיר האָבען שוין אויבען דערצעהלט, אַז דער בעריהמטער יצחק אברבנאל איז אין אַלפאָנסאָ דעם 5־טען'ס צייט געווען אַ קעניגליכער פינאַנסיסט אין דעם פּאָרטוגעזישען הויף, און אַז אין יאָאַן דעם 2־טען'ס רעגיערונג איז ער געצוואונגען געווען צו פערלאָזען פּאָרטוגאַל. אברבנאל'ס לעבען איז געווען אין געפאַהר, וועיל מען האָט איהם בעשולדיגט, אַז ער האָט געהאַט אַן אַנטהייל אין אַ קאָנספּיראַציע וואָס זיין פריינד, דער הערצאָג פון בראַגאַנץ, אַ הויכער מעכטיגער אַריסטאָקראַט, האָט געמאַכט געגען דעם קעניג. דער הערצאָג איז געשטאָרבען אויפ'ן עשאַפאַט, און אברבנאל האָט זיך גערעטעט מיט דעם, וואָס ער איז אַנטלאָפען נאָך שפּאַניען. איבערהויפּט זיינען קאָנספּיראַציעס מיט דעם צוועק אַראָפּצוואַרפען יאָאַן'ען, צווישען דיא הויכע פּאָרטוגעזישע אַדעליגע ניט געווען קיין נאָווינע. ער איז געווען אַרומגערינגעלט מיט שונאים אין זיין אייגענעם הויף, אין זיין אייגענער פאַמיליע. (זעה אויבען, זייטעל 130). ווען ניט דיעזע געשיכטע וואָלט ער מיט אברבנאל'ס פעהיגקייטען אַלס פינאַנציסט זיך געווים ווייטער בענוצט, וואָרים ער האָט דאָך ביי זיך אין הויף געהאַלטען אַנדערע אידען, וועלכע זיינען איהם ניצליך געווען: אידישע דאָקטוירים און געלעהרטע, איהם צו קורירען און פאַר איהם צו מאַכען חשבונות צו דיא ענטדעקונגס־עקספּעדיציעס, וואָס ער האָט אַרויסגעשיקט, אָדער צו העלפען פערבעסערן דיא אינסטרומענטען, וואָס זיינען צו דיעזע עקספּעדיציעס נויטהיג געווען. מיט דיא דאָקטוירים ר' יוסף

וועקינהא, און ראדריגא זיינען מיר שוין בעקאנט (זעה אויבען זייטעל 116). זיי זיינען געווען די גרעסטע אסטראנאמען און געאגראפען אין פארטוגאל. אהן אידיישע דאקטוירים איז אייגענטליך דאן אונמעגליך געווען אויסצוקומען, ווייל דיא מעדיצין איז דאך כמעט אין גאנצען געלעגען אין אידישע הענט. כמעט יעדער קעניג, יעדער פירסט פלעגט האבען זיין אידישען ארצט. אפילו דיא גרעסטע גלחים אליין, וועמעס קלאס האט פערפאלגט דיא אידישע דאקטוירים, ווייל זיי האבען זיי געשאדט צום געשעפט (זעה אויבען זייטעל 40). אפילו זיי פלעגען זיך היילען ביי אידישע דאקטוירים. אזוי איז דאס געווען שוין עטליכע יאהר־הונדערטע. דרייפער רופט אן דעם רמב"ם דער גרעסטער ארצט אין זיין צייט און רש"י — דער גרעסטער ארצט אין פראנקרייך. אפט פלעגט דער דאקטאר אויך זיין דער רב פון שטאדט. פון זיין רבנות פלעגט ער אבער מייסטענס קיין איינקונפט ניט ציהען. זיינע לעבענס־מיטלען האט ער פערדיענט פון זיין מעדיציניישע פראפעסיאן. דיעזע אידישע דאקטוירים פלעגען אין פארטוגאל און אין שפאניען זעהר אפט זיין גרויסע לומדים אין דער גריכישער ליטעראטור, מאטהעמאטיק און אסטראנאמיע אזוי גוט וויא אין גמרא.

קאלומבוס איז אלזא פארגעקומען פאר יאאן דעם צווייטען. ווען ער האט ערקלעהרט, וואס פאר א רייזע ער וויל אונטערנעהמען און וואס ער האפט מיט איהר אויפצוטהאן, האט דער קעניג דיא פראגע איבערגעגעבען צו א קאמיטע פון דריי, דיא צוויי אידישע געלעהרטע הויף־דאקטוירים וועקינהא און ראדריגא, און דעם הויפט־גלח פון סעוטא — דיא מורינישע שטאדט, וואס דיא פארטוגעזער האבען ערטאבערט אויף יענעם זייט גיבראלטאר־שטראססע.

דיא ערשטע צוויי האבען זיך אויסגעשפראכען געגען קאלומבוס'עס פראיעקט, אלס אונפראקטיש, און דער גלח איז מיט זיי איינפערשטאנדען געווען. ווען דער קעניג האט אויסגעהערט זייער בעריכט, איז ער געווען אי צופריעדען, אי ניט. אין גרונט האט קאלומבוס'עס געדאנק איהם געערגערט: שוין א יאהר 60 וויא פארטוגאל זוכט א וועג צו אינדיען ארום אפריקא, מאכט פארטשריטע דערביי און ערווארט באלד צו האבען א פאלשטענדיגען ערפאלג, און דא קומט דיעזער ארימער איטאליענישער אימיגראנט און שלאגט גאר פאר א

גאַנץ נייעם וועג, אַלס אַ קירצערען און בעסערען. מעהר פון אַלץ האָט דעם קעניג געערגערט קאָלומבוס׳עס שטאָלצע האַלטונג און זיינע אונגעהויערע־הויכע פאָדערונגען: ער האָט ניט אַנדערש געוואָלט דעם טיטעל פון וויצע־קעניג און אַדמיראַל און אַ גרויסע טהייל פון אַלע פּראָפּיטען פון דיא נייע־ענטדעקטע לענדער. יאָאָן׳ען האָט זיך פּשוט געוואָלט אַז דער פּלאַן פון דיעזען „שטאָלצען בעטלער״ זאָל קיין ממשות ניט האָבען. פון דער אַנדערער זייט אָבער האָט ער זיך ניט געקענט בעשליסען קאָלומבוס׳ען אַרויסצולאָזען פון האַנט, — טאָמער נעהמט אַן אַנדער קעניג אָן דעם פּאָרשלאַג און טאָמער געפינט ער טאַקע אַ קורצען וועג צו אינדיען.

ער האָט דיא פראַגע דעריבער איבערגעגעבען צו אַ צווייטען קאָמיטעט — צו אַן אסיפה פון זיינע ראַטה־געבער, וועלכע ער האָט בעאויפטראַגט גרינדליך צו בעטראַכטען, אויב ער זאָל מאַכען ווייטערע עקספּעדיציעס אַרום אַפריקאַ אָדער שיקען קאָלומבוס׳ען אויף אַ רייזע איבער דער ברייט פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן. אויף דיעזער אסיפה האָט דער דערמאָהנטער גלח (דיעגאָ אָרטיז האָט ער געהייסען) צוערשט גערעדט דאַגעגען; אָבער זעהענדיג, אַז דער קעניג האָט קיין חשק ניט אַוועקצולאָזען קאָלומבוס׳ען, האָט ער פאָרגעשלאָגען אַ גנב׳ישען פּלאַן: צו פערהאַלטען קאָלומבוס׳ען און פאַרציהען דיא פראַגע, און דערוויילע בשתיקה אַוועקשיקען אַן עקספּעדיציע איבער קאָלומבוס׳עס מאַרשרוט. אויב קאָלומבוס׳עס געדאַנק איז אַ ריכטיגער, וואָלט דיא פּאָרטוגעזישע רעגיערונג אַליין געהאַט דיא גאַנצע עהרע און דיא אַלע מאַטעריעלע נוצען, וואָס דיא רייזע וואָלט געבראַכט. קאָלומבוס האָט געפאָדערט אַ גרויסע בעלוינונג פאַר זיך מיט אַ גרויסען טיטעל; דאָס אַלץ וואָלט דער קעניג פערשפּאָרט איהם צו געבען.

אַז יאָאַן דער צווייטער איז געוועזען ווייט פון צו זיין אַן עהרען־מאַן — אויף דעם האָבען מיר אין דיעזען פאַל אַ גוטען ביישפּיעל. ער האָט דעם גלח׳ס פאָרשלאַג ניט צוריקגעשטויסען, אַלס אונאַנ־שטענדיג. ער האָט איהם אָנגענומען. ביי קאָלומבוס׳ען האָט מען דאַן געבעטען, ער זאָל וואַיזען זיינע רייזע־פּלענער, כלומרשט אום מען זאָל זיי בעטראַכטען און זעהן, אויב זיי האָבען אַ ממשות. אין אמת׳ן אָבער האָט מען גלייך אַוועקגעשיקט אַ שיף איבער דעם אַטלאַנטישען ים. געזאָגט האָט מען, אַז דיא שיף פאָהרט צו געוויסע אינזלען.

איהר קאפּיטאַן האָט אָבער געהאַט אַ סעקרעטנעם בעפעהל צו פאָהרען נאָך קאָלומבוס'עס רייזע־פּלאַן. אָבער דער שיפס־קאפּיטאַן האָט דעם בעפעהל ערפילט אָהן שום חשק, און דיא גאַנצע געשיכטע האָט זיך אויסגעלאָזען מיט אַ לעכערליכע נידערלאַגע. נאָך דעם וויא דיא שיף איז אָבגעוועזען אויף'ן וואַסער עטליכע טעג, האָבען זיך דיא מאַטראָזען דערשראָקען, און דער קאָמאַנדיר האָט אפילו ניט געפּרופט זיי בערוהיגען. קורץ, זיי האָבען זיך אומגעקעהרט נאָך ליסאַבאָן, וואו זיי האָבען אויסגעלאַכט קאָלומבוס'ען מיט זיין „טרוימעריישען" מאַרשרוט.

ווען קאָלומבוס האָט זיך דערוואוסט, וויא אַזוי דער קעניג האָט געוואָלט פון איהם גנב'ענען זיין פּלאַן, איז ער אויפגעבראַכט געוואָרען און איז אַוועק נאָך שפּאַניען.

דאָס איז געוועזען ביי דעם ענד פון 1484. אַוועקגעפאָהרען איז ער אין געהיים. דיא אורזאַכע דערפון איז ניט קלאָהר. אייניגע יאָהרען שפּעטער האָט דער פּאָרטוגעזיישער קעניג איהם גערופען צוריק פערשפּרעכענדיג, אַז מען וועט איהם שענקען יעדען שטראָף, וואָס איהם קומט פאַר ציווילע און פאַר קרימינעלע זינד. אין וואָס ער איז געוועזען בעשולדיגט, ווייס מען ניט. מען רעכענט, אַז דער קעניג איז געוועזען בייז אויף איהם, ווארום ער איז אַוועק צו אַן אַנדער רעגיערונג, און אַז אין דעם איז דאָס בעשטאַנען זיין פערברעכען. אויך גלויבט מען, אַז ער איז געוועזען שולדיג געלד און איז איינפאַך אנטלאָפען פון זיינע בעל־חובות, וועלכע ער האָט ניט געהאַט מיט וואָס צו בעצאָהלען, ווייל צוליעב זיין פּלאַן איז איהם קיין אַנדער זאַך ניט געלעגען אין זינען.

קאָלומבוס האָט מיטגענומען זיין 9־יעהריגען זוהן דיעגאָ, וועה־רענד זיין פרוי און די אַנדערע צוויי קינדער זיינען פערבליבען אין פּאָרטוגאַל, וואו זיי זיינען אין אַ קורצע צייט ארום געשטאָרבען.

אין שפּאַניען האָט זיך פאַר קאָלומבוס'ען אָנגעפאַנגען אַ לאַנגע סדרה פון צרות, ערוואַרטונגען, ענטוישונגען און נייע ערוואַרטונגען, ביז דאָרטען איז איהם ענדליך געלונגען צו פעראינטערעסירען דיא קרוין אין זיין פּלאַן. נור איידער מיר געהען איבער צו זיינע ער־פאַהרונגען אין שפּאַניען, איז ניט מעהר וויא רעכט זיך צו דערמאָ־נען, אַז וועהרענד נאָך שפּאַניען איז ער געקומען שוין מיט אַ פּאַרטיגען

פּלאַן, איז דיעזער פּלאַן גופא ביי איהם געבאָרען געוואָרען אין פּאָר־טוגאַל און צוליעב פּאָרטוגאַל. ווען ער וואָלט ניט געוואוינט אַזוי לאַנג אין פּאָרטוגאַל, וואו ער האָט געהייראַטה, וואָלט וואהרשיינליך דער געדאַנק איהם אויפ'ן זינען ניט אַרויסגעקומען. אָט זיינען דיא פערשיעדענע פּונקטען, וועלכע בעווייזען, אַז זיין אידעע צו פאָהרען איבער'ן אַטלאַנטישען אָקעאַן האָט ער געהאַט צו פערדאַנקען זיין אַנוועזענהייט אין פּאָרטוגאַל:

1) אין פּאָרטוגאַל האָט קאָלומבוס געהייראַטה דיא טאָכטער פון פּערעסטרעלאָ, איינער פון פּרינץ העינריק'ס שיפּס־קאַפּיטאַנען, וועלכע האָבען אַנטהייל גענומען אין דיא ענטדעקונגס־רייזעס.

2) מיט זיין פרוי האָט קאָלומבוס אַ געוויסע צייט געוואוינט אויף דעם אינזעל פּאָרטאָ־סאַנטאָ, וואו פּערעסטרעלאָ איז אַ מאָל געווען גובערנאַטאָר. פּערעסטרעלאָ איז שוין געווען טוידט. אָבער זיינע קאַרטען און רייזע־פּלענער האָבען זיך געפונען אין זיין הויז, און קאָלומבוס האָט דיעזע קאַרטען און פּלענער שטודירט. דאָס האָט איהם בעקאַנט געמאַכט מיט פיעלע איינצעלהייטען אין דער פראַגע וועגען אַ נייעם וועג נאָך אינדיען און איהם אין דיעזער פראַגע פּער־אינטערעסירט.

3) דאָרטען אין פּאָרטאָ־סאַנטאָ פלעגען זיך אָפּשטעלען דיא פּאָר־טוגעזישע פאָרשונגס־שיפען, וואָס זיינען געגאַנגען אויף זייערע רייזעס אַרום אַפריקאַ אָדער צוריק פון דיא רייזעס, און אַזעלכע עקספּעדיציעס זיינען דאָרטען געווען דער הויפּט־ענין פון דיא געשפּרעכען, וואָס קאָ־לומבוס האָט אַרום זיך געהערט.

4) ער האָט אַנטהייל גענומען אין איינינע פּאָרטוגעזישע עקספּע־דיציעס נאָך גינעא און האָט ביי דיא פּאָרטוגעזישע קאַפּיטאַנען גע־לערענט זייערע מעטהאָדען אין פיהרען אַ שיף.

5) אַ פּאָרטוגעזישער שיפּס־קאַפּיטאַן האָט קאָלומבוס'ען דער־צעהלט, אַז ווען זיין שיף איז פערטראָגען געוואָרען פון אַ ווינט אינ־געפעהר 1400 מייל פון דעם אַפריקאַנישען ברעג, אויף דעם אַטלאַנ־טישען אָקעאַן, האָט ער אין וואַסער געפונען אַ שטיק האָלץ, וואָס איז געווען געשניצט ניט מיט קיין אייזערנעם מעסער. איבערהויפּט האָט מען געקענט זעהן, אַז דאָס איז דיא אַרבייט פון אַן אונבעקאַנטען פאָלק, און דיא שטיק האָלץ האָט דער ווינט דאָ געבלאָזען פון מערב זייט.

דיא מאטראָזען זיינען דעריבער געווען איבערצייגט, אז דאָס קומט פון א ווייטען אונבעקאנטען אינזעל.

6) זייענדיג אין פּאָרטאָ סאנטאָ האָט קאָלומבוס פון זיין שוואָגער פּעדראָ קאָררעא געהערט, אז לעבען דעם מאדעירא־אינזעל האָט מען געפונען נאָך אזעלכע געשניצטע שטיקלעך האָלץ.

7) קאָררעאָ האָט איהם אויך דערצעהלט, אז מאטראָזען האָבען אין דעם אטלאנטישען ים געפונען גרויסע סוקעוואטע פּוסטע שטע־קענס, אזעלכע דיקע, אז צווישען איין סוק און דעם אנדערען האָט מען געקענט האלטען ניין פלאַשען וואסער, און אז אזעלכע שטעקענס וואקסען אין אינדיען.

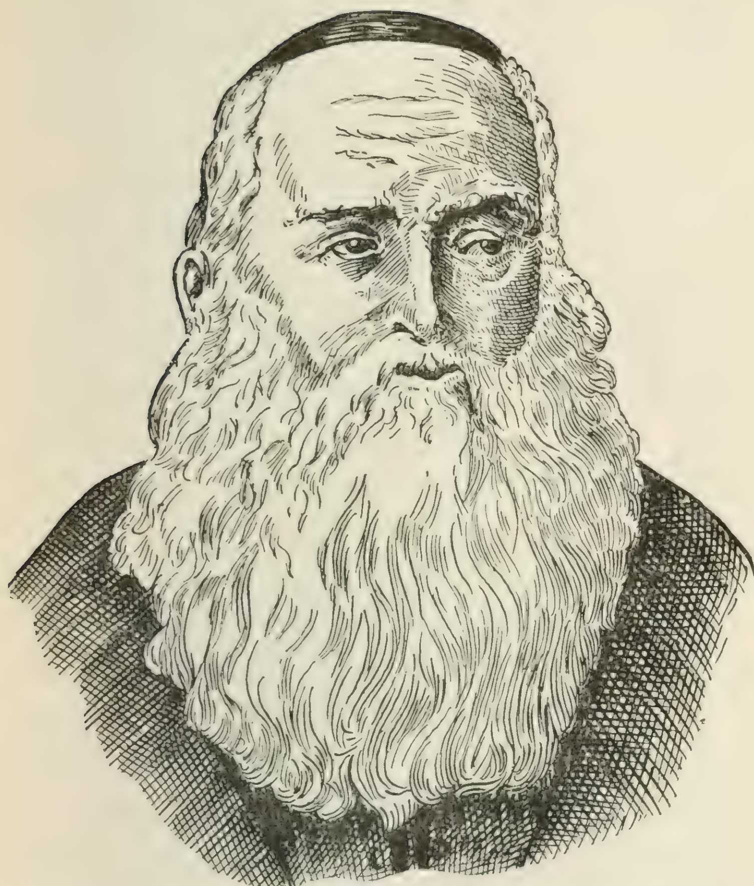
8) דיא קאָלאָניסטען וואָס האָבען געוואוינט אויף דיא אזאָר־אינזלען האָבען דערצעהלט, אז דער אטלאנטישער אָקעאן האָט צו זייער ברעג צוגעטראָגען בוימער פון אן אונבעקאנטען מין. אלזאָ הייסט עס, אז א ווינט האָט זיי געבראכט פון א לאנד, וואָס געפינט זיך אויף יענער זייט.

9) אויך האָבען זיי דערצעהלט, אז צו זייער ברעג האָט דאָס וואַ־סער צוגעטראָגען דעם קערפּער פון א טויטען מענשען, מיט ניט קיין איירָאָפּעאישע געזיכט.

10) טאָסקאנעללי'ס בריעף צו מארטינעז'ען, דעם הויף־גלח פון אלפאָנסאָ דעם 5טען, איז אָנגעקומען, ווען קאָלומבוס האָט זיך געפונען אין ליסאבאָן. ער האָט געהערט פון דיזען בריעף, און דעריבער האָט ער געשריעבען צו טאָסקאנעללי'ן, און יענער האָט איהם צוגעשיקט דעם רייזע־פּלאַן, וויא צו פאָהרען נאָך אינדיען אין דער ברייט פון דעם אטלאנטישען אָקעאן.

קאָלומבוס איז אלזאָ אַוועקגעפאָהרען נאָך שפּאניען פּאָרצולייגען זיין פּלאַן צו דער דאָרטיגער רעגיערונג. ווען ער איז אהין אָנגעקומען, איז שוין יצחק אברבנאל געווען א וויכטיגער פינאנסיסט *) ביי'ן קעניגליכען הויף, וואו ער איז געשעצט געווען און ער האָט געשפּיעלט

*) ביי אידען איז פערשפּרייט אַן איינדרוק, אַז ער איז געווען פינאַנץ־מיניסטער. אָבער, וויא עס שיינט, איז ער איינפאַך געווען אַ ציגזען־פּאַד־ריאַדטשיק (קאָנטראַקטאָר).

יצחק אברבנאל.

(דיא ריכטיגקייט פון דיעזען פארטרעט איז היסטאריש ניט פעסט־געשטעלט. אבער אזוי האלט מען איהם פון דור צו דור און מען גלויבט, אז דאס איז אברבנאל'ס געשטאלט).

דיא זעלבע ראָלע וואָס ער האָט פריהער געשפּיעלט אין דעם קעניגליכען הויף פון פּאָרטוגאַל, זיין געבורטסלאַנד. דאָס הייסט אָבער ניט, אַז דיא אידען האָט זיך אין שפּאַניען דאַן געלעבט רוהיג. מיט פיער יאָהר צוריק, אין 1480, איז דאָרטען געגרינדעט געוואָרען דיא אינ־קוויזיציע, און צעהנדליגע פון דיא רייכסטע און געבילדעטסטע איבער־גוואַלט גע׳שמד׳טע אידען (אנוסים), אָדער קינדער פון אזעלכע גע־שמד׳טע, האָט מען פערברענט פאַר זייער פערבאָרגענער טריייהייט צו דער אידישער אמונה.

צווישען דער געשיכטע פון קאָלומבוס׳עס ענטדעקונג פון אַמע־ריקאַ און דער געשיכטע פון דיא שפּאַנישע אידען פון יענער צייט איז פאַראַן אַ דייטליכע שייכות. זיינע רייזעס צו דער נייער וועלט האָט ער געמאַכט אונטער דער שפּאַנישער פאָהן, און ווען ניט געוויסע אידען וואָלט דיא שפּאַנישע רעגיערונג זיין פאָרשלאַג ניט אָנגענומען. אויך האָבען אידען אַנטהייל גענומען אין דער אונטערנעהמונג אויף אַנדערע ארטען. אָבער וועגען דעם שפּעטער. דאָ זיינען וויכטיג דיא בעציהונגען פון דער שפּאַנישער מלוכה צו דיא אידען בכלל, אלס איי־נער פון דיא כאַראַקטער־שטריכען פון דער צייט וועגען וועלכע דאָ האַנדעלט זיך. דיא מורינען־פראַגע און דיא יודען־פראַגע זיינען דאַן געוועזען דיא צוויי הויפּט־פראַגען. זיי פערנעהמען דעם גאַנצען קאַפּי־טעל שפּאַנישע געשיכטע פון יענעם פערטעל יאָהר־הונדערט. אלע היסטאָריקער פון קאָלומבוס׳עס ענטדעקונג שטעלען זיך אָפּ אויף דיעזע צוויי ענינים — איינפאַך ווייל אָהן זיי קען מען ניט האָבען קיין בע־גריעף פון דער צייט, ווען דיא שפּאַנישע קעניגין האָט קאָלומבוס׳ען געשיקט אויף זיין ענטדעקונגס־רייזע.

ווען קאָלומבוס איז אָנגעקומען נאָך שפּאַניען מיט זיין לעבענס־פּראָיעקט, האָט ער דאָרטען אלזאָ געפונען צעהנדליגע אידיישע קינדער ברענענדיג אויף דיא שייטער־הויפענס פון דער אינקוויזיציע; און אין דעם זעלבען טאָג, ווען דער קעניג און דיא קעניגין האָבען אונטער־געשריעבען דעם קאָנטראַקט וועגען זיין היסטאָרישע אונטערנעהמונג, האָט מען איבער׳ן גאַנצען לאַנד אויסגערופען דעם בעפעהל, אַז אלע אידען פון שפּאַניען, וואָס וועלען גלייך ניט אָננעהמען דיא קריסטליכע רעליגיאָן, מוזען פערלאָזען זייער געבורטס־לאַנד, אָדער געטוידטעט ווערען. און דיעזער בעפעהל איז אויסגעפיהרט געוואָרען מיט איין

טאָג פריהער וויא קאָלומבוס'עס דריי שיפען זיינען אָבגעגאַנגען. דאָנערשטאַג, אוגוסט דעם צווייטען, 1492, האָט דיא אונגליקליכע אידישע בעפעלקערונג (העכער וויא 300 טויזענד פּערזאָן) זיך אָוועקגעלאָזט איבער דער וועלט זוכען אַ נייע היים, און אויף מאָרגען (פרייטאָג, אוגוסט דעם 3טען) האָט קאָלומבוס מיט נאָך 120 מענשען (צווישען זיי אויך עטליכע אידען) זיך אָוועקגעלאָזט זוכען אַ קוואַל פון גאָלד און מאַכט פאַר דעם אונזאַטבאַרען שפּאַנישען הערשער. און מיר וועלען זעהן, אַז דאָס, וואָס דיא צוויי פאַקטען — דיא גרויסע אידישע טראַגעדיע און דיא ענטדעקונג פון אַמעריקאַ — האָבען געטראָפען אין דער זעלבער צייט, איז ניט אָהן אָן אינערליכע בעדייטונג; מיר וועלען זעהן אַז ביידע דיעזע היסטאָרישע פאַסירונגען האָבען ארויסגעשטאַמט פון דער זעלבער אורזאכע: דיא גאָלד־זשעדנעקייט און מאַכט־זשעדנעקייט פון קעניג פערדינאַנד און דעם גלחים קלאַס.

ווען קאָלומבוס איז געקומען אין שפּאַניען האָט ער דאָרטען געפונען אַ וויכטיגע מלחמה. דאָס איז געווען אַ קאַמפּף געגען דיא מורישע קעניגרייך גראַנאַדאַ, דאָס לעצטע וואָס איז איבערגעבליבען פון דער מאַהאָמעדאַנישער הערשאַפט אויף דעם פּירענייאישען האַלבאינזעל. און דיעזער דאָפּעלטער קאַמפּף — געגען דיא מאַהאָמעדאַנער און דיא אידען — האָט געהאַט אַ שייכות צו דער שטעלונג וואָס דיא געקרוינטע פּאָר פאָלק האָט גענומען צו קאָלומבוס'עס פּלאַן. אום דער לעזער זאָל קענען פאַר זיינע אויגען האָבען אַ בילד פון שפּאַניען אין דער צייט ווען דער וואַנדער־ער פון גענואַ איז אַהין געקומען מיט זיין פאָרשלאַג, מוז ער צוערשט האָבען אַ בעגריעף וועגען דיעזע צוויי קעמפּפע.

X.

אידען אוּן מורינען אין שפּאַניען, ווען קאָלומבוס איז אַהין געקומען מיט זיין פּלאַן.

פּערדינאַנד און זיין הייראטה מיט איזאַבעללאַ'ן. — שחיטות אויף אידען און דיא געצוואונגענע משומדים. — דיא אינקוויזיציע. — דיא אַראַבער פריהער און דאַן. — דיא אידען צווישען דיא אַראַבער און דיא קריסטען.

ווע̇לכען אידען זיינען דאָס ניט בעקאַנט דיא צוויי נעמען: פּער־דינאַנד און איזאבעללא? כמעט פון דער וויעגעלע אָן הערען מיר, אז אונזערע זיידעס האָבען אין שפּאַניען געהאַט אויסצושטעהן שרעקליכע מערדערייען פון אַן אַנשטאַלט, וועלכער הייסט אינקוויזיציע, און אַז דיא הערשער אונטער וועמען'ס „גילדערנע רוט“ דיעזע אונמענשליכע הריגות זיינען בעגאַנגען געוואָרען זיינען געוועזען דיא אויבען־דערמאָהנ־טע קעניגליכע פּאָר־פּאָלק; ערשט דערנאָך, פּיעלייכט, דערוויסט זיך דער אידישער אינגעל, אז דיא זעלבע פּאָר־פּאָלק האָט דאָס געקעניגט, ווען קאָלומבוס האָט ענטדעקט אַמעריקאַ פאַר דעם שפּאַנישען טהראָן.

וואָס אָנבעטרעפט פּערדינאַנד'ען, האָבען מיר דאָ איינעם פון יענע ביישפּיעלע פון דער אידישער געשיכטע, וואו עס איז מקוים גע־וואָרען דער ביבלישער ווערטעל: „דיינע צוברעכער און פערניכטער וועלען שטאַמען פון דיר אַליין.“ פּערדינאַנד איז געוועזען אַן אור־אייניקעל פון אַ אידיש קינד. ווען ביי זיין פאָטער, קעניג יואַן פון אַראַגאָן, איז געשטאָרבען זיין ערשטע פרוי, האָט ער געהייראטה יואַנאַ, דיא טאָכטער פון אַן אַדמיראַל. דיעזע יואַנאַ איז געוועזען אַן אייניקעל פון פּאַלאָמאַ, אַ בעריהמטע אידישע שעהנהייט פון טאָלעדאָ. פון יואַנאַ'ס הייראַטה צו דעם קעניג איז דאָס געבאָרען געוואָרען פּערדינאַנד, און שפּעטער, ווען ער האָט גע'ירש'ענט דעם טהראָן, האָט ער דאָס גע־האַט אין גאַנצען צו פערדאַנקען זיין מוטער. דער אמת'ער יורש איז געוועזען קאַרלאָס, קעניג יואַן'ס עלטערער זוהן (פון זיין ערשטע ווייב), וועלכער איז געוועזען מעהר בעליעבט אין לאַנד. אָבער פּערדינאַנד'ס

מוטער, דיא איניקעל פון א אידענע, — איז געווען א זעלטען־פעהיגע און ענערגישע פרוי און מיט פערש־יעדענע אינטריגעם האָט זיא אויפ־געהעצט איהר מאַן געגען קארלאס'ן, אום דיא קרוין זאָל איבערגעהן צו איהר קינד. פון קארלאָס'ען איז מען באלד אין גאַנצען פּטור געוואָרען. מען האָט איהם פערגיפטעט. דאַן האָט אין אַראַגאָן אויסגעבראָכען אַן אויפשטאַנד געגען דעם קעניגליכען הויף. עס האָט אָבער קיין ממשות ניט געהאַט.

קעניג יואַן איז געווען גוט צו אידען. זיין הויף־ארצט איז געווען א איד. דאָס אַן און פאר זיך איז קיין בעוויז ניט, וואָרים אָהן אידישע דאָקטוירים האָט מען דאַן איינפאַך ניט געקענט אויס־קומען; דערצו נאָך האָט דיעזער אידישער הויף־ארצט יואַן'ען געראַ־טעוועט פון בלינדקייט. יואַן איז אָבער איבערהויפּט געווען פריינד־ליך צו זיינע אידישע אונטערטהאַנען, און ווען ער איז געשטאָרבען, האָבען זיי איהם בעוויינט מיט'ן גאַנצען הארצען.

פאַר זיין טוידט האָט זיין זוהן פערדינאַנד, וועלכער איז איצט שוין געווען דער אָפיציעלער נאַסליעדניק (יורש־עצר), געהייראַטה מיט פּרינצעסין איזאַבעללאַ פון קאַסטיליען — א שדוך, וועלכער איז דורכגעפיהרט געוואָרען דורך דיא הילף פון אידען.

מיר האָבען אויבען גערעדט פון פערדינאַנד'ס פאָטער אלס דעם קעניג פון אַראַגאָן. מיר ווילען דעם לעזער דערמאָהנען, אַז דיא היינ־טיגע שפּאַניען איז נאָך דאַן ניט געווען פעראייניגט: זיא איז בע־שטאַנען פון עטליכע בעזונדערע קעניגרייכען, און איינע פון זיי איז געווען אַראַגאָן. א צווייטע פון דיעזע קעניגרייכען איז געווען קאַס־טיליען, און איזאַבעללאַ האָט גע'ירשן'ט דעם קאַסטילישען טהראָן פון איהרען א ברודער. קעניג יואַן האָט שוין לאַנג געטרוימט וועגען א פעראייניגונג פון דיא צוויי קעניגליכע פאַמיליען, דורך וועלכע עס זאָלען בעהעפט ווערען דיא צוויי מלוכות. צו איזאַבעללאַ האָבען זיך גע'שדכן'ט פּרינצען פון גרעסערע לענדער און דיא קאַסטילישע אַריסטאָקראַטיע איז געווען געגען איהר הייראַטה מיט דעם אַראַגאָני־שען פּרינץ, וואָרים קאַסטיליען איז געווען א פיעל גרעסערע קעניגרייך וויא אַראַגאָן. איזאַבעללאַ'ן איז ער אָבער געפעלען געוואָרען מעהר וויא אַלע אַנדערע חתנים. זיא האָט געהערט פון זיין אונערשראָקענ־הייט אויפ'ן שלאַכט־פעלד, און קיין מיאוס'ער איז ער אויך ניט געווען.

דיא אידען פוןביידע מדינות האָבען געגלויבט, אַז דער שידוך וואָלט געווען גוט פאַר זיי. זיי האָבען גערעכענט, אַז פערדינאַנד וועט צו זיי זיין אַזוי פריינדליך וויא זיין פאָטער, — איבערהויפּט נאָך ער, אין וועמעס אָדערען עס האָט געפּלאָסען אידישע בלוט. וואָס פאַר אַ ביטערען טעות זיי האָבען געהאַט, וועלען מיר זעהן שפּעטער. אָבער דערוויילע האָבען רייכע און איינפלוסרייכע אידען זיך „געלייגט אין דעם שידוך" מיט אַלע קרעפטען. דיא וויכטיגסטע ראָלע האָט דערביי געשפּיעלט דאָן אברהם סעניאָר. ער האָט געפּרופט איבערצייגען די קאַסטילישע אַדעליגע, אַז דער הייראטה איז אין דיא אינטערעסען פון לאַנד; ווען ער האָט געזעהן, אַז עס איז קיין האָפנונג ניטאָ זיי איבער־צויידען, האָט ער פערדינאַנד'ען און איזאַבעללען פאָרגעשלאָגען זיך צו זעהן געהיים. דיא פּרינצעסין האָט זיך דערפרייהט און דער פּרינץ האָט זיך אויך ניט ענטזאַגט פון דער בעגעגענעס. ער האָט אָבער קיין געלט ניט געהאַט, און אַ איד (דער זוהן פון אַ רב און איינער פון דיא גרעסטע אדוואָקאַטען פון זיין צייט) מיט'ן נאָמען ראָם, האָט איהם געליהען אויף רייזע־קאָסטען. פערדינאַנד איז דאַן אַריבער דעם גרענעץ אַ פארשטעלטער; ער האָט גענעכטיגט אין סעניאָר'ס הויז; און סעניאָר האָט איהם ביי־נאַכט געבראַכט צו דער פּרינצעסין, וועלכע האָט איהם ערוואַרטעט.

דאַן האָט פּעדראָ קאַוואַלעריא, אַן אנדערער רייכער איד, זיך גענומען איבעררייידען געוויסע גרויסע גלחים און אַריסטאָקראַטען, וואָס זיינען געווען געגען דעם שדוך. ער האָט אויף זיי געווירקט אי מיט זיין רעדנער־קראַפט, אי מיט זיין געלד.

וויא שוין געזאָגט, איזאַבעללאַ האָט געקענט טהאָן אַ פּיעל וויכ־טיגערען שדוך, — מיט דעם קעניג פון ענגלאַנד, צום ביישפּיעל, אָדער מיט דעם קעניג פון פּאָרטוגאַל, וועלכע האָבען איהר געשיקט שדכנים; אָבער קאַוואַלעריא און סעניאָר האָבען אויסגעפיהרט.

אויף דער חתונה האָט קאַוואַלעריא געגעבען דער כלה אַ האַלז־באַנד, וועלכער האָט בעטראָפען 40 טויזענד דוקאַטען. ער האָט איהר דאָס געגעבען כלומרשט אַלס דעם חתן'ס מתנה. געקויפט האָט דאָס אָבער ער, קאַוואַלעריא אַליין.

דורך דיעזען הייראטה זיינען אַלזאָ פעראייניגט געוואָרען די צוויי

לענדער, קאסטיליען און אראגאָן. א געוויסע צייט נאכהער האָבען זיי זיך אָפיציעל נאָך אלין גערעכענט פאר בעזונדערע קעניגרייכען. די אדעליגע פון יעדע פון די צוויי מדינות האָבען געפאָדערט די בעזונדערע רעכטע פון זייער לאנד; און אין יענער צייט איז א קעניג נאָך ניט געווען זעלבסט־שטענדיג פון זיינע „וואססאלען“. אָבער דיעזע בעזונדערקייט פון אראגאָן און קאסטיליען איז געווען גיכער פון פאָרמע וועגען וויא אין דער ווירקליכקייט. יעדער רעגיערונג־פאפיער, וואָס איז געגעבען געוואָרען פון דעם טהראָן, איז אונטערגעשריעבען געווען פוןביידענ׳ס העריטער — אי פון פערדינאנד׳ען, אי פון איזאבעללא׳ן; און דיא מטבעות האָבען געהאט זייערע ביידענס געזיכטער; דער אָפיציעלער זיעגעל האָט ענטהאלטעןביידע הערבען — פון קאסטיליען און פון אראגאָן.

א ביסעל פריהער איז שפאניען געווען מעהר צוברעקעלט. א מדינה׳לע מיט׳ן נאָמען ל ע אָ ן איז געווען בעזונדער. איצט איז זיא געווען צוגעהעפט צו קאסטיליען, און אָפיציעל האָט דאָס געהייסען, אז איזאבעללא איז קעניגין פון קאסטיליען און לעאָן. נאוואר האָט נאָך אלין זיך גערעכענט פאר א בעזונדערע קעניגרייך, אָבער אויך בלויז אין נאָמען. אין אמת׳ן איז זיא געווען א פראָווינץ פון דער פעראייניגטער מלוכה.

דיא חתונה צווישען פערדינאנד׳ען און איזאבעללא׳ן האָט שטאטגעפונען אין 1469. אויף זייערע טהראָנען זיינען זיי אָבער ארויפגעשטיגען שפעטער: זיא, אויף דעם קאסטילישען, אין 1474, און ער, אויף דעם אראגאנישען, אין 1479. פריהער איז ער געווען אן אונבעדייטענדער קעניגיל און אזא „קבצן“, אז צו זיין פאָטער׳ס לויה האָט ער געמוזט פארקויפען דיא דימענטען פון זיין פאלאץ, אום צו דעקען דיא קאָסטען פון דעם פאראד. איצט איז ער געוואָרען א מעכטיגער העריטער. דאָס אלין האָט ער אלזאָ געהאט צו פערדאנקען דיא רייכע אידען, און דיא ווייטערע געשיכטע פון דיעזען מאָנארך וועט אונז ווייזען אויף וועלכען ארט ער האָט זיין „דאנקבארקייט“ צו זיי אויסגעדריקט. אין דער היסטאָריע איז ער ספעציעל בעקאנט אלס „פערדינאנד דער קאטאָליק“. אז אין הארצען איז ער פיעל טרייער געווען זיינע געלט־אינטערעסען, וויא זיין רעליגיאָן, אין דעם זיינען איינפערשטאנען אלע היסטאָריקער. עס קומט דעריבער אוים עפעס אזוי וויא

דיזען געשיכטליכען טיטעל וואָלט ער בעקומען אומייטנע, מיט דעם צוועק צו פערבאָרגען זיין אידישע אָבשטאַמונג און דיא אידישע טובית, דורך וועלכע ער האָט געקראָגען זיין פרוי און זיין מאַכט.

איזאַבעללא איז געווען אַן אונגעהויער־אַבערגלויביגע פרוי (הגם ניט אָהן כאַראַקטער); און דיא גלחים האָבען מיט דעם זיך בענוצט צו זייערע צוועקען. ווירקענדיג אויף איהרע פאַנאַטישע געפיהלען, האָבען זיי פערשפרייט זייער מאַכט אָהן א שיעור. וואָס אנבעטרעפט איהר מאַן, האָבען זיי גוט געוואוסט, אז אויף איהם קען מען ניט ווירקען מיט דיא זעלבע מיטלען וויא אויף איהר. זיי האָבען געוואוסט, אז צו־זיין הארץ קען מען צוקומען ניט דורכ'ן הימעל, נור דורך דזר קעשענע. גאָלד האָט דיזער כיטרער, געוויסענלאָזער, הארצלאָזער מענש ליעב געהאַט מעהר פון אַלץ אויף דער וועלט, און גאָלד האָט ער געצויגען, פערפאָלגענדיג און בעראַבעוועדיג זיינע ניט־קריסטליכע אונטערטהאַנען — אידען און מורינען — כלומרשט אין דעם נאָמען פון זיין רעליגיאָן. א חוץ דעם: דיא קאַטוילישע קירכע איז געווען אַ מעכטיגער אינסטרומענט אין דער פעראייניגונג פון דיא פערשידענע עלעמענטען אונטער איין פאָליטישער הערשאַפט. וואַרום האָט רוסלאַנד איבער־געוואַלט אָבגע'שמד'ט גאַנצע פוילישע דערפער אויף דער רוסישער אמונה? ווארום מאַטערט זיא זיך אויסצוראָטען דיא פוילישע שפראַך? און וואָרום טהוט דיא פרייסישע רעגיערונג דאָס זעלבע אין פוילישע קרייזען, וואָס בעלאַנגען צו איהר? דעם זעלבען צוועק — צו פערניכטען אַלץ, וואָס שמעקט מיט טרייהייט צו א זייטיגען איינפלוס, צוזאַמען־צוגיסען אַלע איינוואָהנער אין איין פערשקלאַפטע נאַציאָן — דעם זעלבען צוועק האָט געהאַט אין זינען פערדינאַנד. דער אַלטער כלל פון דעספאָטען „צוטייל און הערש“, האָט אָפטע אויסנאַהמען. אום צו הערשען איז אַ מאָל גראָד נויטהיג צו פעראייניגען, אין איין אַלגעמיינע פאָרמלאָזע מאַססע צוזאַמען־צו־שמעלצען.

פערדינאַנד'ס אינטערעסען און דיא אינטערעסען פון דעם קאַטויליציזמוס האָבען זיך צוזאַמענגעטראָפען.

דיא אידען זיינען איבערהויפט געשטאַנען דעם גלחים־קלאַס וויא אַ ביין אין האַלז. אידישע דאָקטוירים האָבען זיי מיט זייער פראָפעסיאָן געשטערט צום געשעפט (זעה אויבען, זייטע 40). אָבער פיעל וויכטיגער איז געווען דאָס, וואָס זיי האָבען ענטוויקעלט זייער ניט־

קריסטליכען איינפלוס, וואָס זיי האָבען פערשפּרייט בילדונג און געהאָלפען פערטרייבען דיא קאטוילישע פינסטערניס, וויא דזשאהן דרייפער שילדערט. דיא אידישע ערצטע זיינען דיא קעניגע און אדעליגע נויטהיג געווען ניט בלויז צו קורירען זיי, ווען זיי זיינען געווען קראנק, נאָר אויך אַלס ראטהגעבער, אלס געלעהרטע, אלס שטאאטס־מענער. דאָס אַלעס האָט זיך דער קירכע ניט געלוינט. עס האָט געשמעקט מיט געפאהר פאר איהר איינפלוס. זיא האָט דעריבער שוין לאנג געקעמפּפט געגען אידישע דאָקטוירים. אין 1245, צום ביישפּיעל, האָט אַ גלחים'שער קאָנגרעס פערבאָטען קריסטען זיך צו היילען ביי אידען. אין 1306 האָבען דיא פראנצויזישע גלחים גע'פּועל'ט ביי זייער רעגיערונג, אז מען זאָל פון פראנקרייך ארויסטרייבען אלע אידישע דאָקטוירים. אין דיעזע איינפאכע שטיקעל „ביזנעס“ איז נאַטירליך אָבגעטהאָן געוואָרען אין דעם נאָמען פון דער הייליגער אמונה*.) אויב עס איז ווען עס איז געווען א רעליגיעזער קאמפּף, וואָס עס איז קלאָהר פאר אלעמען, אז ער האָט געהאַט מאַטעריעלע אינטערעסען אלס באָדען, איז דאָס געווען דיעזער שטרייט פון דער קירכע געגען דיא אידען.

אין דעם 14טען יאהר־הונדערט, ווען מען האָט געקוילעט און געבראָטען אידען אין פערשיעדענע לענדער, איז שפּאַניען ניט געווען

*) דאָס עראינערט אונז אָן אַ כאַראַקטעריסטישע פּאסירונג, וועלכע איז פּאָרגעקומען אין רוסלאַנד אין דער צייט, ווען קאָלומבוס האָט געזוכט דיא שטיצע פון דיא שפּאַנישע הערשער צו זיין פּלאַן, און וועלכע ווייזט, וויא וויט מען האָט זיך דאן גענויטיגט אין דער הילף פון אידישע דאָקטוירים. דאָרטען איז אויפ'ן טהראָן דאן געזעסען איוואַן דער 3־טער. ווען דער נאַסליעדניק איז געפעהרליך קראנק געוואָרען, האָט ער אימפּאָרטירט פון וועגעציע אַ אידישען דאָקטאָר, לעאָן. ווען איוואן האָט איהם געפרעגט, אויב ער האָפט דעם חולה געזונד צו מאַכען, האָט יענער געענטפערט: „אויב ניט, קענסטו מיר דעם קאָפּ אראָפּנעהמען.“ דער נאסליעדניק איז געשטאָרבען און איוואַן האָט דעם ארצט'ס אַנטוואָרט מקיים געווען בוכשטעבליך: ער האָט געהייסען איהם אָפּהאַקען דעם קאָפּ. דיא הינריכטונג איז פּאָרגעקומען אויף דער באַלוואַנאָווקע, אין מאָסקווע, און דיא מאַססע, וואָס האָט איהר בייגעוואוינט, האָט אויף דעם קרבן געקוקט וויא אויף א מכשף. דאָס איז געווען אין 1490.

קיין אויסנאהמע. בלויז דארטען האבען זיך דיא רציחות אנגעפאנגען שפעטער, וויא אין דייטשלאנד, צום ביישפיעל. דורך דיא גיפטיגע אגיטאציאן פון גלחים און זייערע אגענטען, האט זיך צוברענט א פלאקער פון פאגראמען און דיא ווילדעסטע שחיטות איבער'ן גאנצען לאנד. מען האט געשאכטען אידען טויזענדער־ווייז אין דיא גאסען, אין דיא הייזער, אין דיא שוהלען. ווען זיי האבען זיך פערשפארט אין א פעסטונג, האט מען פערברענט דיא פעסטונג מיט זיי צוזאמען. שפאניען האט דאן בוכשטעבליך געפלייצט מיט אידיישע בלוט. דאס איז געווען אין 1390, מיט א יאהר נייציג פאר דער צייט, ביי וועלכער מיר האלטען, פאר דער צייט, ווען פערדינאנד און איזאבעללא האבען דעם קאטוליציזמוס „אוועקגעשטעלט אויף א פעסטען באדען", וויא היסטאריקער דריקען זיך געוועהנליך אוים פון איידעלקייט וועגען. מיר ציהען אבער צו דיעזען יאהר 1390 דעם לעזער'ס אויפמערקזאמקייט, ווארים דיא רעזולטאטען פון יענע הריגות קומט אוים צו האלטען אין זינען, ווען מען לעזט דיא געשיכטע פון דער אינקוויזיציאן, וועלכע איז געגרינדעט געווארען מיט פערדינאנד'ס און איזאבעללא'ס הסכמה. פיעלע אידען האבען אין דיעזע שרעקליכע שפאנישע הריגות זיך אליין דערווארגען, געקוילעט אדער דערשטאכען, אום ניט אריינצופאלען צו דיא פאגראמשטשיקעס אין דיא הענט. אייניגע האבען זיך פון פערצווייפלונג געווארפען אין דעם קאמפף געגען גאנצע מחנות. אבער ניט אלע האבען געהאט אזוי פיעל מוטה. פיעלע האבען זיך גערעטעט דורך דעם, וואס זיי האבען אנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען. דיא צאהל פון דיעזע איז געווען זעהר גרויס — עטליכע צעהנדליג טויזענד, — ניט אין ערך גרעסער וויא אין דיא שחיטות פון דייטשלאנד, וואו א גרויסער מאיאריטעט פון קרבנות זיינען געשטארבען וויא מארטירער, ענטזאגענדיג זיך אנצונעהמען דעם גלויבען, אין וועלכען זיי האבען ניט געגלויבט. דובנאוו ערקלעהרט דאס מיט דעם, וואס דיא דייטשע אידען זיינען געוועזן ארימער פאר דיא שפאניער, און זיי האט זיך פיעל ערגער געלעבט; דאס לעבען איז זיי סיי־ווי־סיי ניט ליעב געוועזן, הייסט עס. אבער לעבען ווילט זיך אפילו דעם ארימסטען און דעם אונגליקליכסטען. דער וואס איז רייכער איז איינפאך אויך מעהר עגאאיסט; דער ארימאן איז מעהר געוואוינט צום לעבענס־קאמפף, אלזא, האט ער מעהר מוטה צו קעמפפען פאר א פרינציפ. רייכע ענט־

וויקלען אין זיך א דורשט צו לוקסוס, גלאַנץ און פוסטען כבוד, וועלכע פערשלינגען זייער גייסט. „גיכער וועט א קעמעל דורכגעהן דורך דיא לעבעל פון א נאָדעל" — זאָגט דער נייער טעסטאַמענט — „איידער א רייכער וועט קענען דורכגעהן דורך דיא טויערען פון גן־עדן". אויב מיט דעם מיינט מען, אז דעם רייכען איז געוועהנליך שווער צו פיהרען א פרינציפיעלען לעבען, דעם לעבען פון אַן אידעאַליסט, איז דער ווער־טעל זעהר ריכטיג. אויבנאַהמען זיינען נאַטירליך פאַראַן. אין יעדען פרייהייטס־קאַמפּף נעהמען אנטהייל געצערטעלטע קינדער פון דעם מאכט־האָבענדען קלאַס, געגען וועמען דער קאַמפּף ווערט אָנגעפיהרט. אָבער אויסנאַהמען שטערען קיין כלל ניט. זיי בעשטעטיגען איהם נאָך. דיא רייכע שפּאַנישע אידען פון דער צייט, וועגען וועלכער מיר רעדען, זיינען געוועזען פיעל מעהר אינטערעסירט אין זייער געלט און „עולם־הזה", וויא אין פרינציפּען. און אידישע היסטאָריקער האַלטען זיי טאַקע אין אַ געוויסען גראַד פעראַנטוואָרטליך פאַר דיא שרעקליכע שחיטות, וואָס דיא אידען בכלל האָבען געהאַט אויסצושטעהען אין שפּאַניען.

„אין דיא בלוטיגע דראַמאַ, וועלכע האָט זיך אָנגעהויבען צום ענד פון 14־טען יאָהר־הונדערט און האָט געדויערט ביז דיא לעצטע יאָהרען פון דעם 15־טען, זיינען דיא שפּאַנישע אידען אליין פיעל שולדיג גע־ווען" — זאָגט גרעטץ — „עס איז אמת, אַז דיא פיעלע האָבען געליטען פאַר דיא ווענינע, וואָרים ווען דיא שונאים פון אידען האָבען אָנגעוויזען אויף זייערע לאַקייאישע חניפות אין קעניגליכען הויף אָדער אין דיא פּאַלאַצען פון דיא אַדעליגע; אויף דיא עשירות, וואָס זיי האָבען אָנגע־זאַמעלט דורך פּראָצענט־נעהמעריי; אויף דיא טהייערע זייד און אַט־לאַס, אין וועלכע זיי פּוצען זיך — זיינען דיא שולדיגע געוועזען בלויז אַ קליינע צאָהל: דיא רייכסטע, דיא העכסטע, פאַר וועמען'ס אויפפיהרונ־גען דיא אידישע מאַסען זיינען ניט פעראַנטוואָרטליך געוועזן. אידען אליין פלעגען מיט עקעל רעדען וועגען דעם עגאָאיזמוס און אונזאַטבאַר־קייט פון זייערע רייכע ברידער.

צווישען זיך האָבען דיעזע „אידישע פריצים" געלעבט אין אַ לופט פון קנאה, שנאה, ניט־פערגינעריי, אינטריגען. צו שיקען אַ מסירה איינער אויף דעם אַנדערען איז ביי זיי ניט געוועזן קיין נאָווינע. אַ רע־ליגיעזער אידישער שרייבער פון יענער צייט, שלמה עלמי, פון ווע־

מען'ס ווערק גרעטץ ברענגט אַן אויסצוג, זאָגט: „דער מאיאָריטעט פון דיא רייכע אידען, וועלכע זיינען איינגעהער אין דיא קעניגליכע הויפען, און וועמען עס זיינען פערטרויט דיא שליסלען פון דער רעגירונגס־קאססע, האַלטען זיך גרויס מיט זייערע הויכע שטעלען און מיט זייער רייכטהום, אָבער ווענען דיא אָרימע דענקען זיי אפילו ניט. זיי לאָזען זיך בויען פאַלאַצען, פאָהרען ארום אין פרעכטיגע קארעטען, רייטען אויף רייך בעדעקטע אייזלען, טראָגען קאָסטבארע קליידער; פוצען זייערע פרויען און טעכטער אין גאָלד, פערל און עדעל־שטיינער; צו זייער רעליגיאָן זיינען זיי גלייכגילטיג; איינפאכקייט, בעשיידענהייט פעראכטען זיי; ארבייט האַסען זיי; פוסט־און־פאַסניקעס זיינען זיי. זיי האָבען ליעב צו טאַנצען, צו שפיעלען (געמבלען), זיי זיינען אָנגעטהאָן וויא דיא שפאַניער און פראַנטעווען מיט געשטאָרענע בערד. זיי עסען זיך איבער מיט דיא געשמאַקסטע מאכלים און דיא לומדים לאָזען זיי שטאַרבען פון הונגער...“

אזוי ווי רייך זיינען זיי געוואָרען פון גרויסע פראָצענט און פון צינזען־קאָנטראַקטען, איז דיא ניט־פערגינעריי און האַס פון דיא קריסטליכע פוסט־און־פאַסניקעס און הולטייעס, וואָס האָבען זיי דיא פראָצענט און צינזען געצאָהלט, געוואַקסען און געוואַקסען.

מיט דעם אַלעמען האָבען דיא גלחים זיך בענוצט, אום אויפצורלאָזען דעם אַלגעמיינעם פלאם פון אידען־האַס; און געליטען האָבען נאַטירליך ניט בלויז דיא רייכע, נור אויך דיא אָרימע. און ווען עס האָבען זיך אָנגעפאנגען דיא פאָגראָמען, זיינען דיא רייכע געווען צווישען דיא ערשטע צו אָפּפערען זייער רעליגיאָן, אום צו רעטען זייער לעבען און זייער רייכטהום.

דיא צאָהל פון אידען, וואָס האָבען זיך אין שפאַניען געטויפט אין דער צייט פון דיא דאָרטיגע פאָגראָמען, איז אַלזאָ געווען זעהר גרויס.

דאָך, פיעלע פון דיעזע אַנוסים (געצוואונגענע מישומדים) זיינען גלייך נאכהער אנטלאָפען אין אנדערע לענדער, וואו זיי האָבען פון זיך אראָבגעוואָרפען דיא קריסטליכע מאַסקע, וועהרענד פיעלע פון דיא, וואָס זיינען געבליבען אין שפאַניען, האָבען געהאַלטען אידישקייט אין געהיים, ריזיקירענדיג מיט זייער אייגענס, פרייהייט און זאָגאר לעבען.

אין אַ יאָהר צוואַנציג ארום האָט ווידער אויסגעבראָכען אַ מגפה

פון פערפאָלגונגען; וויעדער האָבען פיעלע אידען זיך גע'שמד'ט און פון דיעזע האָבען אויך פיעלע דערנאָך בשתיקה אָבגעהיט אידישקייט.

עס האָבען זיך אויך געפונען אמת'ע פערדעטהער געגען זייער פאָלק, — משומדים, וואָס האָבען געדיענט דער קירכע אלס שפיאָנען געגען די אנוסים, וועלכע זיינען פערבאָרגענערהייט געבליבען טריי זייער רעליגיאָן. איין לומיפ אַזעלכער האָט מיט רבנים אָנגעפיהרט עפענטליכע דעבאַטען, אין וועלכע ער האָט געזוכט צו בעווייזען, אז דיא גמרא איז פול מיט שעדליכע שטעלען. אויף אַזעלכע דעבאטען זיינען אנוועזענד געווען הויכע גייסטליכע און רעגיערונגס־בעאמטע, און דער רב האָט זיך געפונען צווישען צוויי פייערען: ריידען שארף איז געווען געפעהרליך. ענטפערען שוואַך, וויעדער, וואָלט הייסען צוגעבען, אז דער פערדעטהער האָט רעכט, און דאָס וואָלט געווען א סכנה פאר דיא לאַגע פון דיא אידען בכלל.

מיט דעם העברעאישען נאָמען „אַנוסים“ האָט מען דיעזע איבער־גוואַלט געטויפטע גערופען צווישען דיא אידען. „מאַראַנען“*) האָבען זיי אַ נאָמען געגעבען (שפעטער) דיא שפאַניער. „מאַראַן“ הייסט א פערשטויסענער, א פערהאַסטער. אַזוי האָבען זיי זיי גערופען פון כעס, ווייל זיי האָבען געוואוסט, אז פיעלע פון זיי זיינען בשתיקה אידען.

דער דאָפעלטער לעבען, וואָס דיא מאַראַנען האָבען געפיהרט, איז געווען אַ לעבען פון אייביגע געפאהר און אייביגע שרעק. זיי זיינען דאָס

*) מיר מאַכען דעם לעזער אויפמערקזאם אויף דעם אונטערשיעד צווי־שען דיא מאַראַנען און דיא מורינען. דיא ווערטער קלינגען אַזוי עהנליך, אַז מען קען זיי פיליוכט צוזאמענמישען. מאַראַנען זיינען דיא אנוסים, דיא איבער־גוואַלט געטויפטע אידען, וואָס האָבען אין געהיים גע־האַלטען אידישקייט. מורינען רופען מיר אין דיעזען בוך אָן דיא מאַ־האמעדאנער, וואָס האָבען געוואוינט אין שפאַניען. זיי האָבען אין זיך גע־האַט דיא בלוט פון אראבער און פון נאָרד־אפריקאַנישע פעלקער. אויף דייטש הייסען זיי „מאָהרען“ אָדער מאורען (אויף ענגליש „מור“; אויף רו־סיש „מאַוור“). דעם וואָרט „מורין“, וועלכען מיר ברויכען, נעהמען מיר פון ליטווישע אידיש.

דיא אונגליקליכע, וועלכע פלעגען זיך פערזאמלען צום דאווגען אין הייה־לען, וועלדער אָדער אנדערע פערבאָרגענע ערטער.*)

דיא רציחות האָבען זיך ביסלעכווייז איינגעשטילט, און דיא "שפא־נישע אידען האָט זיך אין אלגעמיין ווידער געלעבט ניט שלעכט (הגם דיא מאראנען האָבען אליץ געמוזט טראָגען זייער קריסטליכע מאַסקע).

ווען איזאבעללא'ס ברודער, הענריך דער 4־טער, איז געזעסען אויפ'ן טהראָן, האָבען אידען ווידער געשפיעלט אַ גרויסע ראָלע אין דעם קעניגליכען הויף. און קוקענדיג אויף איהם, האָבען דיא פריצים אוועקגעגעבען זייערע גיטער צו אידען אויף ארענדע, און זיך געהיילט ביי אידישע דאָקטוירים, טראָץ דעם וואָס דיא קירכע האָט דאָס פער־באָטען.

דיא כלומרשט־געטויפטע אידען זיינען אָבער פאר דער קירכע גע־ווען געפעהרליכער וויא דיא ניט־געטויפטע אידען. טראָגענדיג דעם נאָמען קריסט און זייענדיג דורכגעמיישט מיט דער קריסטליכער בע־פעלקערונג, האָבען זיי אויף איהר געהאַט אן איינפלוס, פאר וועלכע דיא גייסטליכע האָבען זיך געשראָקען. דיא גלחים האָבען דעריבער געטאָן אלעס מעגליכעס געגען דיעזע מאראַנען, און ענדליך, נאָך איי־דער דער אידען־פריינדליכער הענריך דער 4־טער איז געשטאָרבען, האָבען זיי אָרגאניזירט א גאנצע רייהע פון פאָגראָמען געגען זיי. זיי האָבען דערביי געברויכט דיא געוועהנליכע מעטהאָדען פון פאָגראָמען־פיהרער, אַזוי אז דיא געשיכטע לעזט זיך פונקט וויא א בעריכט פון אַ קעשענעווער, קיעווער אָדער ביאליסטאָקער שחיטה. מען האָט גע־מאכט קריסטליכע פראָצעסיעס, ארויסגעלאָזען אַ קלאַנג, אז א מאַראַן האָט דערביי פון אַ פענסטער ארויפגעגאָסען שמוץ אויף אַ הייליגע פאָהן, אז מאַראַנען האָבען געקוילעט א קריסטליכען אינגעל א. ז. וו. און דיא אויפגעהעצטע מאַסע האָט זיך אריינגעוואָרפען אין מאראנישע הייזער, געשענדעט זייערע פרויען, געשאָכטען זייערע קינדער, געראבע־וועט, געברענט. אין 1473, דאָס הייסט, אַ יאָהר פאַר דעם וויא אי־זאבעללא איז ארויף אויף איהר ברודער'ס טהראָן, זיינען אזעלכע פאָ־

---

*) זיי האָבען דאָס פערפאסט דעם „כל־נדרי“, וואו דער איד בעפרייט זיך פאָראויס פון יעדען נדר, צוזאָג אָדער פערפליכטונג, וואָס ער וועט אויף זיך נעהמען געצוואונגענערהייט.

גראָבען פּאָרגעקומען אין פיעלע שטעדט, און אין איניגע פון זיי האָבען זיך דיא טוידטע קערפּערס פון מאַראַנען דערנאָך מאַסענווייז געוואַל־גערט אויף דיא גאַסען.

דעם נעכסטען יאָהר, אין 1474*) איז איזאבעללא ארויף אויף'ן טהראָן פון קאַסטיליען, שוין אַ פערהייראַטהע צו פערדינאַנד'ען, און אין שפּאַניען האָט אָנגעפאַנגען אזוי צו בושעווען דער קאַטהויליציזמוס, אז דיא לאַנד איז געוואָרען דיא „גילדערנע פּאָהן" פון געזעצליכע קריסטליכע מערדעריי.

דאָס ערשטע, וואָס דיא גלחים האָבען אויפגעטאָן אונטער דער הערשאַפט פון דיא קעניגליכע פּאָר־פּאָלק, וועלכע האָט געהייראַטה דורך דיא הילפע פון אידען, איז געווען א נייע רייהע פערפאָלגונגען געגען דיא מאַראַנען. אין דיא פּאָגראָמען, וואָס האָבען אויסגעבראָכען אין הענריך'ס צייט, האָט דיא רעגיערונג אליין קיין אנטהייל ניט גענומען. אדרבא, אין איניגע ערטער האָט זי געפּרופט איינשטילען דיא צוהיצטע מאַסען. גאַנץ אנדערש איז אָבער געווען, ווען פערדינאַנד און איזאבעללא האָבען רעגיערט. דאַן זיינען דיא מערדערייען בעגאַנגען געוואָרען ניט אין דער פאָרמע פון אַ פּאָגראָמען־עפּידעמיע, נור סיסטעמאַטיש און „געזעצליך", אין דעם נאָמען פון דעם טהראָן און פון דער קירכע.

עס איז געגרינדעט געוואָרען א „הויכער געריכט", אַ „הייליגע אינקוויזיציע" וועלכע זאָל מישפּט'ן און בעשטראָפען מאַראַנען, וואָס זיינען פאַלש צו זייער רעליגיאָן. צו דיעזען צוועק איז איינ־געפיהרט געוואָרען אַ פיעל־פאַכע סיסטעם פון שפּיאָנעריי. און אויף וועמען עס איז נור געפאַלען אַ חשד, איז ער אַרעסטירט געוואָרען. יעדער קריסט, וואָס האָט געוואוסט פון אזא „פערברעכער", איז געווען פער־פליכטעט וועגען איהם גלייך צו מעלדען. דיא אינקוויזיציע האָט פער־עפענטליכט 37 סמנים, נאָך וועלכע מען קען בעמערקען, אויב א מאַ־

*) מיר וועלען דערמאָנען דעם לעזער, אַז אין דיעזען יאָהר האָט מאַס־קאַנעללי, דער גרויזער געלעהרטער פון פלאָרענציע, געשריעבען צו דעם פּאָר־טוגעזישען קעניג אלפאָנסאָ דעם 5־טען וועגען א וועג צו אינדיען דורך מערב. און אַ ביבעל שפּעטער האָט ער אָן עהנליכען בריעף געשיקט קאָ־לומבוס'ען.

ראן היט אפּ אידישקייט. ווען מען האט בעריכטעט וועגען א געטויפטען אידען, אז ער טראגט שבת בעסערע קליידער, צום ביישפּיעל, אדער ער עסט בעסערע שפּייז, וויא א גאנץ וואך, אדער ער וואשט זיך צום עסען, איז ער באלד ארייננעפאלען אין דיא הענד פון דער אינקוויזיציע. אזעלכע בעריכטען זיינען אנגעקומען פון קריסטען, וואס האבען געדיענט אין מאראנישע הייזער, פון שכנים, פון בעקאנטע. און די דאנאסען האט מען אנגענומען, ניט אונטערזוכענדיג צו זיי זיינען אמת, צו זיי זיינען ניט מעהר ווי א העצע פון דעם מאראן'ס א שונא.

דעם ארעסטירטען פלעגט מען מאטערען מיט אלערליי יסורים־אינסטרומענטען, ער זאל זיך מודה זיין און ארויסגעבען זיינע געטויפטע קרובים און פריינד, וועלכע היטען אויך אפּ אידישקייט. דעם פערורטהיילטען פלעגט מען אוועקפיהרען אויף א סקווער, וואס איז געווען ספּעציעל בעשטימט דערצו; דארטען פלעגט מען איהם צוערשט שלעפּען אין א „היילינע" פּראצעסיע, דורכמאכען מיט איהם א רייהע אנדערע צערעמאניעס און ענדליך איהם צובינדען צו א סלופּ, ארומליינען ארום איהם האלץ און איהם פארברענען לעבעדיגער־הייט. אויף דער טייפעלש־צבועצסקער שפּראך פון דיא אינקוויזיטארס פלעגט דאס הייסען טוידט אויף א גוט־הערציגען שטייגער — אהן בלוט־פערגיסונג.

איזאבעללא האט צוערשט אויף דעם שוידערליכען נייעם אנשטאלט ניט געוואלט געבען איהר צושטימונג. מאראנען זיינען געווען צווישען דיא פעהיגסטע מענער אין איהר הויף. זיא האט מורא געהאט זיי צו פערלירען. דיא גלחים האבען אבער געוואוסט וויא אזוי דיעזע פאנאטישע, משונה'דיג אבערגלויבערישע פרוי צו „איבערצייגען", אז דיא „היילינע" אינטערעסען פון איהר רעליגיאן פאדערען אזא אנשטאלט; און זיא האט נאכגעגעבען. דאך האט דאס געדויערט א היבשע ביסעל צייט. אויך איז אוועק צייט אויף צו קריגען אן ערלויבנים פון דעם רוימישען פּאפּסט. אזוי האט זיך דאס פערצויגען, און דיא אינקוויזיציע איז געגרינדעט געווארען ניט פריהער וויא אין 1480 (א יאהר פינף אדער זעקס איידער קאלומבוס איז געקומען נאך שפּאניען).

דער פּאפּסט אליין האט זיך אויסגעדריקט, אז דיא שטרייטיגקייטען געגען דיא מאראנען שטאמען „ניט אזוי פון רעליגיעזע בעגייסטערונג און אמת'ע יראת שמים וויא פון עגאאיזמוס און א שטרע־

בונג צו גאָלד". אָבער דיא אינטערעסען פון זיין קלאַס האָבען איהם נעצוואונגען נאָכצוגעבען.

וואָס אָנבעטרעפט פערדינאַנדען, איז איהם ניט געווען שווער אי־בערצוריידען. פון זיינט־וועגען האָט מען אריינגעשטעלט א פּונקט, אַז דאָס אייגענטהום פון יעדען מאראַן, וואָס דיא אינקוויזיציע וועט אַרעסטירען, זאָל צונעהמען דיא קרוין, און צו דיעזען צוועק איז דער קעניג ביי דער אינקוויזיציע געווען פערטראָטען פון א בעאַמטען פון זיין פינאַנץ־קאַנצעליאַריע. מעהר וויא דאָס האָט מען ניט בעדאַרפט. פערדינאַנד האָט דעם נייעם געזעץ גלייך אונטערגעשריעבען.

ווען עס איז „בעוויזען" געוואָרען אויף א טויטען מאראַן, אַז ער היט אָפּ דיא אידישע רעליגיאָן, האָט מען זיין קערפּער אויסגע־גראָבען און פערברענט; דאָס האָט מען געטהאָן אום ביי זיינע יורשים צוצונעהמען זיין אייגענטהום און אוועקגעבען עס דעם טהראָן. ווען פערדינאַנדען האָט זיך פארגלוסט דער אייגענס פון א געוויסען מאראַן, און געגען איהם איז גראָד אונמעגליך געווען צו געפינען עדות, פלעגט ער הייסען בעשולדיגען אין „אפּיקורסות" זיין געשטאָרבענעם פאָטער און דאַן פלעגט מען דעם יורש שוין בעראַבעווען אויף א „געזעצליכען" אופן. מיט אַזעלכע „כשר'ע מציאות" פלעגט פערדינאַנד זיך צוטהיי־לען מיט דיא גלחים פון דער אינקוויזיציע.

דיא מאראַנען זיינען אָבער אַלץ פערבליבען אויף פיעלע פון דיא וויכטיגסטע רעגיערונגס־שטעלען אין אראַגאָן און קאַסטיליען. פערדי־נאַנד'ס פּריוואַט־סעקרעטערע און אייניגע פון זיינע וויכטיגסטע בעאַמ־טע און ראַטה־געבער זיינען געווען מאראַנען. דער הויפּט שאַטץ־מייס־טער פון אראַגאָן, דער צווייטער שאַטץ־מייסטער, דער העכסטער ריכ־טער, דער גובערנאַטאָר, פיעלע פון דיא העכסטע גלחים — אַלע זיינען זיי געווען מאראַנען אָדער דיא זיהן פון מאראַנען. אפילו איזאַבעללאַ'ס פּריוואַט גלח, פאַר וועמען זיא פלעגט זיך „מתודה זיין", האָט אויך געשטאַמט פון מאראַנען.

דער מחבל'שער אנשטאַלט איז אָרגאַניזירט געווען אין סעפּטעמ־בער, און אין פיער מאָנאַט אַרום האָט מען אָנגעצונדען דעם ערשטען „אוטאָ־דאַ־פע", — דעם פייער, אויף וועלכען מען האָט פאַרברענט פעראורטהיילטע אפּיקורסים. דעם ערשטען טאָג האָבען זעקס מאראַנען פערלאָרען זייער לעבען. עטליכע טעג שפּעטער זיינען פאַרברענט גע־

וואָרען נייע קרבנות; צווישען דיעזע — דריי פון דיא רייכסטע און פארנעהמסטע מאַראַנען אין לאַנד. עס פערשטעהט זיך, אַז וואָס רייכער דער אָפּפער איז געווען, אַלץ מעהר ווילקאָמען איז זיין טוידט געווען פאַר דעם אונזאַטבאַרען פערדינאַנדען.

אין דעם ערשטען יאָהר האָט דער „אוטאָ־דאַ־פע" איינגעשלונגען ביז טויזענד דריי הונדערט מאַראַנען, און דיא טורמעס פון דער אינקוויזיציע זיינען געווען געפּאַקט מיט נייע קאַנדידאַטען. פופצעהן טויזענד מאַראַנען האָט מען אַרעסטירט גלייך וויא מען האָט געעפענט דיא אינקוויזיציע.

אין 1483 האָט דער פּאַפּסט אונטערגעשריעבען אַ בעפעהל, אַז איבער דער אינקוויזיציע זאָל שטעהן אַ גענעראַל־אינקוויזיטאָר, און דיזע שטעלע האָט ער געגעבען צו איזאַבעלאַ'ס גלח טהאָמאַס טאָרק־וועמאַדאַ, וועמעס נאָמען איז פערבליבען אין דער געשיכטע אַלס דער אויסדרוק פון די ווילדעסטע מערדערליכקייט און קאַלטבלוטיגסטע באַרעמלאָזיגקייט, אויף וועלכע אַ צוויי־פיסיגע חיה איז ווען עס איז פעהיג געווען. פון דאַן אָן איז דיא צאָהל פון „בראַנד־אָפּפער" גע־וואַקסען און געוואַקסען. מען האָט פערברענט צו עטליכע הונדערט מאַ־ראַנען מיט אַ מאָהל.

ער האָט אויסגעאַרבייט אַ נייע „קאָנסטיטוציאָן", וועמען צו אַרעסטירען; און דער וואָס איז נור אַריינגעפאַלען אין טורמע אין זיין צייט, האָט שוין קיין מאָהל ניט געזעהן דיא ווייסע וועלט.

פיעלע מאַראַנען האָבען פון שרעק אויפגעהערט צו האַלטען אידיש־קייט. עס זיינען אָבער אויך געווען גענוג שטאַרקערע כאַראַקטערען, אין וועמען דיא פייערען פון דער אינקוויזיציע האָבען בלויז אָנגעצונדען אַ נייע איבערגעבענהייט צו זייער פאָלק'ס אמונה און אַ וויליגקייט צו שטאַרבען פאַר איהר. אין פיעלע פלעצער האָט מען אין קעלערען און הייהלען געדאַווענט אָדער אָבגעריכט דעם סדר נאָך מיט מעהר בעגייס־טערונג וויא פריהער. און ניט־געטויפטע אידען האָבען זיי אין דעם געהאָלפען. זיי האָבען זיי פסח בעזאָרגט מיט מצה, און אַ גאַנץ יאָהר — מיט כשר'ע פלייש, מיט סדורים. זיי האָבען בייגעוואוינט זייערע געהיימע מנינים און האָבען מיט זיי געלערענט רעליגיעזע ספרים, געגעבען זייערע קינדער אונטערריכט אין אידישקייט, א. ז. וו.

דיא געפאַהר איז געווען גרויס פאַרביידען, אָבער דאָס האָט זיי ניט צוריק־געהאַלטען.

דיעזע אונטער־אירדישע מנינים בעלאַנגען צו דיא הערליכסטע בילדער פון דער מענשהייט'ס קאַמפּף פאַר געוויסענס־פרייהייט. דיא געהיימע פערזאַמלונגען אין דיא שפּאַנישע קעלערן אין קאָלומבוס'עס צייט זיינען פול מיט דער פּאָעזיע פון מאַרטירעריי און העלדען־מוטה.

טאָמער האָבען טאָרקוועמאַדאַ'ס שפּיאָנען דערשמעקט אזא קעלער, איז פאַר דיא בעשולדיגטע ניט געווען קיין רעטונג, סיידען זיי האָבען פּאַספּייעט צו אנטלויפען פון זייער געבורטס־לאַנד.

ווען קאָלומבוס איז געקומען נאָך שפּאַניען איז טאָרקוועמאַדאַ שוין געווען דער כהן־גדול פון דעם אוטאָ־דאַ־פע, און זיין טייפעלשער מזבח האָט שוין פערברענט הונדערטע פון דיעזע מאַרטירער.

דיא אידען זיינען אָבער ניט געווען דיא איינציגע ניט־קריסטען, וועמען דיא קאַטהאָלישע קירכע און דיא רעגיערונג האָבען בעהאַנדעלט אויף דיעזען אַרט. ניט פיעל בעסער איז געווען דיא מורינען פון יענע פּראָווינצען, וועלכע דיא שפּאַניער האָבען שוין עראָבערט; און שפּעטער אַ ביסעל, ווען עס איז געפאַלען דיא לעצטע מורינישע מלוכה אויף דעם פּירענייאישען האַלב־אינזעל, האָבען איהרע איינוואוינער געהאַט פּונקט דעם זעלבען שיקזאַל וויא דיא אידען — ענטוועדער וויא דיא מאַראַנען, אָדער וויא דיא ניט־געטויפטע.

דיא מורינישע קעניגרייך, וואָס איז נאָך ניט בעזיעגט געוואָרען, איז געווען גראַנאַדאַ — ביי דער דרום־זייט פון דעם האַלב־אינזעל, דאָס הייסט ביי דער גיבראַלטאַר־שטראַססע; און אויף יענער זייט פון דער שטראַססע איז דאָך שוין מאָראָקאָ, אפריקאַ, מיט דיא דאָרטיגע מורינען. דיא גיבראַלטאַר שטראַססע, דער דורכגאַנג פון דעם מיטעל־לענדישען ים צו דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן איז אַלזאָ דאַן געווען ביי דיא מורינען אין דיא הענט.

וואָס אָנבעטרעפט דיא מורינען, וואָס האָבען געוואוינט אין דיא קריסטליך שפּאַנישע פּראָווינצען, האָבען זיי אויך פערנומען גאַנצע גע־גענדען. זיי זיינען ניט געווען צוהייט צווישען דיא קריסטען וויא דיא אידען, וואָרים מען דאַרף ניט פערגעסען, אז אַ מאָל, אין פריהערדיגע צייטען, האָבען דיא מורינען עראָבערט כמעט גאַנץ שפּאַניען און פּאָר־

שפאניען און פארטוגאל אין קאלומבוס'ס צייטען.
פראנקרייך
נאוואר
שפאניען
פארטוגאל
בארצעלאנא
סאראגאסא
וואלאדאליד
סעגאוויא
סאלאמאנקא
טאלעדא
לאמעגא
אפארטא
ליסאבאן
באדאיאז
קארדאווא
אנדאלוזיען
סעוויל
גראנאדא
מאלאגא
פאלאס
קאדיז
גיבראלטאר
סעאוטא
שטראסע
באלערישע אינזלען
מינארקא
מאיארקא
איוויקא
מיטעללענדישער ים
אטלאנטישער אקעאן

טוגאל, נור שפּעטער האָבען זיי פארלאָרען זייער מיליטערישע מאכט. דיא קריסטליכע קעניגע פון שפּאַניען האָבען זיי בעזיעגט. איצט אַלזאָ איז זיי איבערגעבליבען בלויז דיא קעניגרייך גראַנאַדא.

פערדינאַנד און איזאַבעללא האָבען זיך בעשלאָסען דאָס ביי זיי אויך צוצונעהמען. דאַן וואָלט גאַנץ שפּאַניען געוועזען פעראייניגט אונטער זייערע צוויי קרוינען; און זיי האָבען אָנגעהויבען א מלחמה אין וועלכע פערדינאַנד אליין איז געוועזען דער הויפּט־קאָמאַנדיר.

נור צוערשט נאָך א פּאָר ווערטער וועגען דיא מורינען גופא.

מען דאַרף געדיינקען, אַז נאָך שפּאַניען זיינען זיי לכתחילה אריבערגעקומען פון מאַראָקקאָ. דאָרטען איז זייער היים. ווען דיא אַראַבער זיינען געוואָרען מאַהאָמעדאַנער און האָבען זיך אוועקגעלאָזען בעזיעגען אנדערע פעלקער און בעקעהרען זיי צו זייער רעליגיאָן, האָבען זיי אויך פארנומען די גאַנצע צפון־זייט פון אפריקא, — מאַראָקקאָ אריינגערעכענט. זיי האָבען דיא מורינען פון מאַראָקקאָ בעזיעגט און בעקעהרט צום מאַהאָמעדאַניזמוס און דאַן זיינען זיי צוזאַמען מיט זיי אריבער דיא גיבראַלטאַר־שטראססע און אין דריי יאָהר האָבען זיי איינגענומען דעם האַלב־אינזעל. מאַראָקקאָ איז אַלזאָ געוועזען זייער אָריגינעלע היים, און דאָרטען האָבען זיך געפונען זייערע ברידער.

שפּעטער, ווען דיא שפּאַנישע קריסטען האָבען זיי אין שפּאַניען בייגעקומען אין פיעלע מלחמות, זיינען דיא בעזיעגטע מורינען געווען צוטהיילט אויף צוויי טהייל: דיא וואָס האָבען זיך אליין אונטערגעגעבען, זיינען געוואָרען פרייע אונטערטהאַנען און זיינען געבליבען וואוינען אין זייערע דערפער; דיא, ווידער, וואָס מען האָט גענומען אין פליען, זיינען געבליבען אַלס שקלאַפען.

דיא מורינען האָבען אין זייערע אָדערען געהאַט דאָס בלוט פון עטליכע פערשיעדענע אפריקאַנישע און סעמיטישע פעלקער. זייערע געזיכטען זיינען מייסטענס דונקעל, אָבער פיעלע פון זיי זיינען שעהן, מיט הן׳עווּדיגע טרויעריגע געשטאַלטען, און שעהן געבויט. זייער שפּראַך איז פערבליעבען אַראַביש, וועלכע זיי האָבען איבערגענומען ביי דיא אַראַבער, וואָס האָבען זיי בעזיעגט און בעקעהרט צו דער מאַהאָמעדאַנישער רעליגיאָן. אַזוי וויא זיי האָבען זיך מיט דיא אַראַבער דורכגעמישט דורך הייראַטהען, האָבען זיי פון זיי אויך גע׳ירשן׳ט זייער ענערגיע, זייער פלייסיגקייט און גייסטיגע פעהיגקייטען. וויא מיר

האבען שוין אויבען דערמאהנט, האבען זיי אין שפאניען פערשפרייט דיא אראבישע קולטור, ענטוויקעלט גלענצענדע שטעדט און א לעבהאפטע אינדוסטריע; געבויט רייכע פרעכטיגע פאלאצען, ביבליאטהעקען, אוניווערסיטעטען; אין אגריקולטור און אין מלאכות זיינען זיי געשטאנען ניט אין ערך העכער וויא דיא קריסטליכע שפאניער.

ווען דיא מורינען האבען צוערשט בעזיעגט שפאניען, האבען דיא דארטיגע אידען זיך דערפרייהט. ביי דיא שפאנישע קריסטען האבען זיי אימער געהאט גרויסע צרות, און פיעלע פון זיי זיינען ארויסגעטריבען געווארען. דיא מורינען אבער האבען זיך צו זיי פערהאלטען פריינדליך נאך אין מאראקקא, וואוהין דיא פארטריעבענע שפאנישע אידען פלעגען לויפען; און איצט נאך דעם זיעג פון דיא מורינען איבער שפאניען, האבען דיעזע פארוואגעלטע זיך אומגעקעהרט אין זייער אלטער היים, און האבען צוזאמען מיט דיא אנדערע שפאנישע אידען געהאלפען דיא זיעגער אין זייערע ווייטערע עראבערונגען. זיי האבען בעוואכט דיא שטעדט, וואס זיינען שוין איינגענומען געווארען; און, ווען דיא מורינען האבען אטאקירט א נייע שטאדט, האבען דיא דארטיגע אידען אין איינגע פעללע פאר זיי געעפענט דיא טויערען, אין דער צייט וואס דיא קריסטען האבען געזוכט הילפע ביי גאט, אין דיא קירכען.

דיא מורינען האבען דיא אידען געגעבען פאלשטענדיגע רעליגיעזע פרייהייט, און האבען זיי פערשאפט דיא מעגליכקייט צו ענטוויקלען זיך מאטעריעל און גייסטיג. אראביש איז בישלעכווייז געווארען דיא שפראך פון דיא אידען, וואס האבען געוואוינט אין דיא מורינישע לענדער, און אויף דיעזער שפראך האבען זיי געלערענט און געשריעבען וועלטליכע בילדונגס־געגענשטאנדען, וויסענשאפט, פילאזאפיע און פאעזיע.

מען דארף בעמערקען, אז אין קליין־אזיען און עגיפטען האבען דיא אראבער נאך פריהער אנגעפאנגען צו האבען א גייסטיגען איינפלוס אויף דיא אידען. א דאנק דיעזען איינפלוס האבען פיעלע פון זיי זיך בעפרייט פון דיא איינגע גרענצען, אין וועלכע זייער תלמודישע ערציהונג האט זיי געהאלטען. אין מיטעל־אלטער, ווען דיא אראבער זיינען געוועזען דיא טרעגער פון וויסענשאפטליכע און פילאזאפישע אויפקלעהרונג, זיינען זייערע אידישע שכנים אין דעם לעוואנט, עגיפ־

טען און אזיען, געווען ניט בלויז גוטע תלמידים ביי זיי, נור זיי האָ־בען באַלד אליין אויך זיך געמאַכט אַ שם אַלס געלעהרטע און פילאָ־זאָפען. דערביי דאַרף מען ניט פערגעסען, אַז אי דיא אַראַבער, אי דיא אידען זיינען סעמיטען, בלוט־פערוואַנדטע. און אַראַביש בע־לאַנגט צו דער זעלבער שפּראַך־פאַמיליע (דיא סעמיטישע) וויא העבּ־רייאיש. דיעזע אַראַבישע שפּראַך איז אין שפּאַניען, אין אַפריקאַ און איז אַזיען געווען די שפּראַך פון וויסענשאַפט און ליטעראַטור, אַזוי ווי פאַרצייטען האָט דיעזע ראָלע געשפּיעלט גריכיש. און אין מיטעל־אַלטער זיינען דיא אַלט־גריכישע ווערק געווען איבערזעצט אויף אַראַביש אַ סך פריהער וויא אויף דיא אייראָפּעאישע שפּראַכען.

דיא אידען פון עגיפּטען און פון קליין אַזיען האָבען דאַן פון זיך אַרויסגעגעבען וויכטיגע שרייבער, דענקער, הויך־געבילדעטע מענשען. זייערע ווערק זיינען מייסטענס געשריעבען געוואָרען אויף אַראַביש. און אין צעהנטען יאָהר־הונדערט, ווען אין שפּאַניען האָט געבליהט דיא מורינישע בעפעלקערונג און צוזאַמען מיט איהר דיא אידישע, געפינען מיר דאָרטען אויך אידישע געלעהרטע, דענקער, פּאָעטען, וועמעס שפּראַך עס איז אויך אַראַביש. צווישען דיא וויסענשאַפטס־מענער וואָס האָבען איבערזעצט דיא אַלט־גריכישע ווערק אויף אַראַביש זיי־נען געווען מעהר אידען וויא ניט־אידען. דיא אידען האָבען אָבער מייסטענס געשריעבען ניט בלויז אַראַביש, נור אויך העברייאיש, און זייערע ליטעראַרישע ווערק זיינען ערשיענען ענטוועדער אין דיעזער אָדער אין יענער שפּראַך — אָפט איןביידע.

שפּעטער איז די מורינישע מלוכה אין שפּאַניען צופאַלען געוואָרען אויף קליינע אָבגעזונדערטע טהיילען, דורך זייערע אינערליכע מלחמות. דאַן האָבען דאָס דיא קריסטען אָנגעפאַנגען צוריק צו ערָאָבערען דעם פירענעאישען האַלב־אינזעל. און דאַן האָבען דיא אידען געשפּיעלט אַ וויכטיגע ראָלע אי אין דיא מורינישע, אי אין דיא קריסטליכע קעניג־רייכען פון שפּאַניען.

אַזוי איז דיא מורינישע הערשאַפט אַלץ געפאַלען און געפאַלען. דיא קריסטען האָבען ביי זיי אַוועקגענומען פּראָווינץ נאָך פּראָווינץ, ביז אין פערדינאַנד'ס צייט איז זיי בלויז איבערגעבליבען גראַנאַדאַ מיט דיא שטיקעל האַלב־אינזעל ביז דער גיבּראַלטאַר־שטראַסע. דאָס הייסט, אַז זיי זיינען נאָך אַלץ געווען אויף ביידע זייטען שטראַססע,—

אין מאַראָקקאָ און אין גראַנאַדאַ, און דער שליסעל צו דעם אַטלאַנ־
טישען אָקעאַן איז נאָך אַלץ געווען ביי זיי אין דיא הענד. אום איין
מאָהל פאַר אַלע מאָהל צו מאַכען אַ סוף צו דעם, האָט פערדינאַנד
אַלזאָ געגען דיא מורינען אָנגעפאַנגען אַ לאַנגע און שווערע מלחמה.

ווען קאָלומבוס איז געקומען נאָך שפּאַניען מיט זיין פּלאַן וועגען
אַ נייעם וועג נאָך אינדיען, האָט דיעזע מלחמה געהאַלטען אין איהר
רעכטען פלאַקער.

XI.

דיא שפּאַנישע קעניגין נעהמט אָן קאָלומבוס'עס פּלאַן.

אַ קעניגליכע קאָמיסיע פון גלחים און פּראָפעסאָרען וואַרפט צוריק דעם פּראָ־יעקט, און אייניגע לאַכען קאָלומבוס'ען אויס. — קאָלומבוס זעהט זיך מיט'ן קעניג, אָבער יענער לייגט איהם אַלין אָפּ. — קאָלומבוס ווערט בעקאַנט מיט דיא צוויי אידען, אברבנאל און סעניאָר. — ער בעזוכט ווידער פּאָרטוגאַל. — ער קומט צוריק נאָך שפּאַניען און דער הערצאָג מעדינאַ סעלי נעהמט אין איהם אַן אינטערעס. — ער זעהט דעם פאַל פון דיא מאַהאָמעדאַנישע קעניגרייך, גראַנאַדאַ. — מען לייגט איהם ווידער אָפּ און ער קלייבט זיך צו פאָהרען נאָך פראנקרייך. — בעטענדיג ברויט מיט וואַסער פאַר זיין אינגעל בעגעגענט ער זיך מיט אַ גלח, וועלכער פעראינטערעסירט זיך אין איהם. — דיא קעניגין שיקט איהם רופען. — ער שטעלט צו־גרויסע פאָדערונגען, און עס ענדיגט זיך ווידער מיט גאָר ניט. — ער פאָהרט ווידער אַוועק; אָבער דער איבער־גוואַלט געטויפטער איד סאַנטאַנגעל אַפּעליערט צו דער קעניגין און בעגייסטערט איהר פאַר קאָלומבוס'עס פּלאַן. — מען ברוינגט איהם צוריק פון מיטען וועג און דער קאָנטראַקט ווערט געשלאָסען. — סאַנטאַנגעל באָרגט אַ גרויסע סומע צו דער אונטערנעהמונג. — דער דעקרעט אַרויסצוטרייבען אַלע אידען פון שפּאַניען. — דיא הערין־רייסענדע סצענעס, וואָס קאָלומבוס האָט געזעהן. — קאָלומבוס נעהמט מיט פינף אידען אויף זיין גרויסע רייזע, וועלכע ער פאַנגט אָן אויף מאָרגען נאָך דעם וויא דיא אידישע בעפעלקערונג פערלאָזט שפּאַניען.

קאָלומבוס איז אָנגעקומען אין שפּאַניען ניט אין קיין גינסטיגען מאָמענט: א חוץ דעם, וואָס דיא קעניגליכע פאָר פאָלק איז געווען צו־שטאַרק פערנומען מיט דער מלחמה געגען דיא מורינען און מיט דער אינקוויזיציע'ס הריגות צווישען דיא איבער־גוואַלט־געטויפטע אידען, איז אין אייניגע שפּאַנישע שטעדט דאַן געווען אַ מגפה, און דערצו נאָך האָבען דיא מאַסען געליטען שרעקליכע אָרימקייט. דיא איינ־

קינפּטע פון דער קעניגליכער קאַסע זיינען דעריבער געווען קליין און דיא אויסגאַבען גרויס. אפילו דיא אייגענסען, וואָס פּערדינאַנד האָט קאָנפיסקירט ביי דיא פּעראורטהיילטע מאַראַנען, זיינען ניט געווען גענוג. צו דיינקען וועגען אויסשטאַטען שיפען אויף אַ ווייטע רייזע, אָהן זיכערע רעזולטאַטען, איז יעצט ניט געווען דיא צייט.

אַ חוץ דעם: שפּאַניען איז דאַן אַזוי געווען פערזונקען אין דיא טיעפעניישען פון אַבערגלויבען, און דיא הערשאַפט פון דיא גלחים האָט אַזוי ניט געוואוסט קיין גרענצען, אַז אַ פּלאַן, וואָס איז געווען געבויט אויף וויסענשאַפט, און ניט אויף „הייליגע" שריפטען, האָט אין שפּאַניען קיין פּאָפּולאַריטעט ניט געקענט ערוואַרטען.

קאָלומבוס איז אָבער ביי זיך ניט אַראָבגעפאַלען, און ער האָט ניט אויפגעהערט צו זוכען בעקאַנטשאַפט, דורך וועלכע ער זאָל קענען צוקומען צום קעניגליכען פּאַלאַץ. ענדליך האָט זיך אין איהם פּער־אינטערעסירט דער פינאַנץ־מיניסטער פון קאַסטיליען, אַלאָנזאָ דע קווינטאַנעללאַ. דיא זעלבע שטעלע, וועלכע קווינטאַנעללאַ האָט פּער־נומען אין איזאַבעללאַ'ס קעניגרייך, האָט לואיס סאַנטאַנגעל (אַ מאַראַן פון אַ בעריהמטע אידישע פאַמיליע) פערנומען אין פּערדינאַנד'ס קע־ניגרייך, אין אַראַגאָן.ביידע דיזע פינאַנץ־מיניסטאָרען האָבען קאָ־לומבוס'ען געהאָלפען אין דער פערווירקליכונג פון זיין לעבענס־טרוים. וועגען סאַנטאַנגעל'ס וויכטיגע ראָלע דערביי וועלען מיר דערצעהלען שפּעטער. דעם אָנפאַנג האָט געמאַכט קווינטאַנעללאַ. ער האָט איהם צוזאַמענגעבראַכט מיט דזשעראַלדיני, אַ לעהרער פון פּערדינאַנד'ס און איזאַבעללאַ'ס אינגערע קינדער, און זייביידע זיינען מיט איהם געפאָהרען נאָך סאַלמאַנקאַ, וואו דיא געקרוינטע פּאָר פּאָלק האָט זיך דאַן (אין 1486) בעזעצט אויפ'ן ווינטער.

דאָרטען האָט מען איהם פּאָרגעשטעלט פּאַר'ן קעניג, און ער האָט פּאַר איהם ערקלעהרט זיין פּראָיעקט. וויא פערנומען פּערדינאַנד איז ניט געווען מיט אַנדערע זאַכען, און וויא שווער איצט איז איהם געווען אויסצוגעבען געלט אויף אַזאַ אונטערנעהמונג, האָט ער פון דעסטוועגען דעם רייזענדען פון גענוא גלייך ניט ענטזאַגט. דער געדאַנק וועגען דיא גאָלד, עדעלשטיינער און געווירצען פון דעם ווייטען מזרח איז דיעזען געלט־גייציגען מאָנאַרך צו זיס געווען, אַז ער זאָל זיך ניט פּעראינטערעסירען. דאָך, דיא גאַנצע געשיכטע וועגען קומען נאָך

מזרח דורך מערב האָט אויסגעוויזען אזוי זאָנדערבאַר, אַז אַליין בע־שטימען האָט ער סיי וויא סיי ניט געוואָלט. דיא פראַגע איז דערי־בער איבערגעגעבען געוואָרען צו אַ קאָמיסיע פון גייסטליכע און פון פּראָ־פעסאָרען פון דעם סאַלאַמאַנקער אוניווערסיטעט, וועלכער איז דאַן געווען דער גרעסטער אוניווערסיטעט אין שפּאַניען. פאַר דיעזער קאָ־מיסיע איז קאָלומבוס ערשיענען. גענוי וויסען, וואָס דערביי איז פאָרגעקומען, איז אונמעגליך. מען ווייס, אַז פיעלע האָבען דעם פּלאַן בעגעגענט מיט שפּאָט און מיט שטעך־ווערטער; אָבער וויא דיא גע־שיכטע איז דערצעהלט געוואָרען פון גייסטליכע מיט אַ פאַר הונדערט יאָהר שפּעטער, זיינען דיא גלחים פון דער קאָמיסיע געווען פאר קאָ־לומבוס׳ען און דיא פּראָפעסאָרען גראָד געגען איהם. עס ווערט זאָגאַר בעהויפּטעט, דאָס דער אוניווערסיטעט פון סאַלאַמאַנקאַ האָט אָפיציעל פערדאַמט זיין פּלאַן; אָבער דאָס גלויבט מען הייגט ניט. עס איז פאַראַן אַ מיינונג, אַז אויף דיעזען אַרט איז אין שפּעטערע דורות דיא געשיכטע אומיטנע צוגעפּערטיגט געוואָרען פון גייסטליכע שרייבער אין דיא אינטערעסען פון זייער קלאַס. גיכער איז דיא מעשה געווען פערקעהרט: דאָס רוב פון דיא גלחים האָבען איהם אויסגעלאַכט (הגם מען וויים געוויס, אַז איינער פון זיי, וועניגסטענס, האָט קאָלומבוס׳ען געגעבען בעגייסטערטע שטיצע), וועהרענד דיא געלעהרטע האָבען צו זיינע ערקלערונגען זיך פערהאַלטען ערנסט, אָבוואָהל צו דער פּראַק־טישער זייט פון זיין פּלאַן — ניט אַלע.

איבערהויפּט דאַרף מען זיך אַ דאַמאָלסדיגען אוניווערסיטעט ניט פאָרשטעלען וויא אַ היינטיגען. דער הויפּט־געגענשטאַנד איז אין איהם געווען טהעאָלאָגיע, „גאָטס־וויסענשאַפט“, פּלפּולים איבער רע־ליגיעזע ענינים. דאָס איז גיכער געווען אַ מין קאַטהוילישע ישיבה, וויא אַ טעמפּעל פון וויסענשאַפט. דיא פּראָפעסאָרען פון דיא וועלט־ליכע געגענשטאַנדען האָבען אַ קליינע ראָלע געשפּיעלט, און זיי האָבען געמוזט אַלין צופּאַסען צו דיא לעהרען פון דער קריסטליכער רעליגיאָן.

דיא דעבאַטען וועגען קאָלומבוס׳עס פאָרשלאַג האָבען זיך אויף דער פערזאַמלונג אָפּט געדרייט אַרום דיא „הייליגע“ שריפטען. אַלס אַרגומענט, אַז דיא ערד איז ניט קיילעכדיג, נאָר פּלאַך, האָט מען אָנ־געגעבען פּסוקים פון חומש אָדער פון דעם נייעם טעסטאַמענט. איין אַרגומענט איז צום ביישפּיעל בעשטאַנען אין פאָלגענדען: דער היי־

ליגער פּאול זאָגט, אז דער הימעל איז א סוכה. נו, הייסט דאָך דאָס, אַז דיא ערד איז דיא פּאָדלאָגע אין דיעזער סוכה, — אַז זיא איז פּלאַך. קאָלומבוס'עס מיינונג, אַז זיא איז קיילעכדיג וויא אַן עפּעל, איז ביי איינגע פון דיא אונוויסענדע גלחים אויסגעקומען וויא אַ גרויסע אפּיקורסות. עס האָט געשמעקט מיט געפאהר פאַר איהם. ער האָט איינפאך ריזיקירט, אַנשטאָט צו מאַכען אַן ענטדעקונגס־רייזע, צו ענדיגען זיין לעבען אויף דיא שייטער־הויפענס פון דער אינקוויזיציע.

און אָט איז אַן אנדער זאָרט „ארגומענט", וואָס איהם איז אויס־געקומען צו הערען געגען זיין פּלאַן: אויב מען זאָל שוין אָננעהמען, אַז דיא ערד איז קיילעכדיג וויא אַ קנויל, געהט זיא דאָך געבויגען וויא אַ בארג. אויב אַזוי, הייסט עס, אַז פאָהרענדיג אַהין, וועט דיא שיף געהן אראָפּ־בארג. היינט וויא אַזוי וועט זיא נאַכהער פאָהרען צוריק? וויא אזוי וועט זיא געהן ארויף־בארג איבער'ן וואסער? היינט זיינען גלאַט געפלויגען שפּאַסען, שטעך־ווערטער, — וועגען דעם, למשל, וויא קאָלומבוס וויל פאָהרען אויף יענער זייט וועלט, און ער וועט געהן מיט'ן קאָפּ אראָפּ, מיט דיא פיס ארויף*).

דיא וואָס האָבען פערשטאַנען דיא קיילעכדיגקייט פון דער ערד האָבען געמוזט יענע פסוקים פון דער תורה און פון עוואַנגעליום איינ־

*) דיא קשיה וויא אַזוי דיא שיף וועט געהן „אַרויף־באַרג" איז אַזוי נאַריש וויא דיא רייד וועגען געהן מיט'ן קאָפּ אַראָפּ, מיט דיא פיס אַרויף. דיא ערד ציהט צו צו איהר צענטער, צו איהר אינווייניגסטען מיטעל־פּונקט. (זעה ביילאַגע, זייטלעך 636—638). פאַר וואָס פאַלען מיר אַריין אין אַ גרוב? ווייל דער דעק („דנאָ") פון דער גרוב איז נעהנטער צום צענטער פון דער ערד־קוגעל. פאַר וואָס קייקלען מיר זיך אַראָפּ פון באַרג? ווייל דיא ערד אונטען איז נעהנטער צום ערד־צענטער וויא דער באַרג. געהן אַרויף־באַרג איז שווער, ווייל איהר געהט אַלץ ווייטער אַוועק פון דעם צענטער, דאָס הייסט איהר מוזט ווירקען געגען זיין צוציהונגס־קראַפט. וואַרום איז אייך לייכט צו געהן אַראָפּ־באַרג? ווייל דיא צוציהונגס־קראַפט העלפט אייך. דאָס וואסער פון ים איז גראַד. דאָס הייסט ניט, אַז עס איז פלאַך. עס הייסט בלויז, אַז עס איז אומעטום גלייך ווייט פון דעם צענטער פון דעם ערד־קוגעל, ניט נעהנטער, ניט ווייטער. דער שיף וועט דעריבער אומעטום זיין דאָס זעלבע.

טייטשען אזוי, אז עס זאָל פאַרגלעט ווערען יעדער וויעדערישפּרוך, אז עס זאָל זיך ניט מערקען קיין אפּיקורסות. דיא געבילדעטע גלחים, וואָס זיינען געווען בעלעזען אין זייער אייגענע רעליגיעזע ליטעראַטור, האָבען געבראַכט דיא מיינונג פון צוויי בעריהמטע פּאָרשטעהער פון דער קאַטהאָלישער קירכע (טהאָמאַס אַקווינאַס און נאָך איינער), וועלכע האָבען אויך געפּרעדיגט, אז דיא ערד איז אַ באַלל און האָבען בע־וויזען, אז אזוי צו גלויבען הייסט גאָר ניט געהן געגען דער תורה. אָבער אז אַ מענש זאָל קענען ארומפאָהרען דיא וועלט ארום און ארום האָבען דיעזע קאַטוילישע געלעהרטע אויך ניט געגלויבט.

וואָס אָנבעטרעפט דיא וויסענשאַפטס־מענער פון דער קאָמיסיע האָבען איבערהויפּט ניט אַלע פון זיי געפיהלט רעספּעקט צו דער פּער־זענליכקייט פון דעם מאַן, וועלכער האָט געגאַרט צו מאַכען דיא גרויסע רייזע. אויב אזא רייזע איז אפילו מעגליך אין טהעאָריע — האָבען זיי זיך געטראַכט — האָט דאָך יעדענפאַלס נאָך קיינער דערפאַר זיך ניט גענומען, — קיין געאָגראַף, קיין געלעהרטער, קיין בעריהמטער שיפס־מאַן. אז דיעזער אָרימער איינפאַכער אימיגראַנט זאָל אויפ־טהאָן אזא איבערראַשענדע נייעס, האָט זיך זיי פּשוט ניט געגלויבט. ער האָט אויף זיי געמאַכט דעם איינדרוק פון אַן אַוואַנטיוריסט, אַ מענש וואָס יאָגט זיך נאָך אונגעוועהנליכע סיבות, סענסאַציאָנעלע רייזעס, אויפרעגענדע ערפאַהרונגען.

דיא וויכטיגסטע אויסנאַהמע צווישען דיא גלחים איז געווען דיעגאָ דעזא, דער בישאָף פון סאַלאַמאַנקאַ, פּראָפעסאָר פון טהעאָלאָגיע (גאָטס־וויסענשאַפט) אין דעם דאָרטיגען אוניווערזיטעט, און לעהרער פון פערדינאַנד'ס און איזאַבעללאַ'ס עלטסטען זוהן. ער האָט געשטאַמט פון אידען. אָבער פרייהען זיך מיט דעם האָבען אי־דען קיין אורזאַכע ניט, וואָרים דיעזער געבילדעטער גלח איז שפּעטער געוואָרען גענעראַל־אינקוויזיטאָר, אויף טאָרקוועמאַדאַ'ס אָרט, און ער איז געווען נאָך בלוטדורשטיגער וויא טאָרקוועמאַדאַ.

צווישען די וועלטליכע געלעהרטע, וואָס האָבען אונטערשטיצט קאָ־לומבוס'ען איז געווען דער איד אברהם זאַקוטאָ אָדער זכותא, אַ פּראָ־פעסאָר פון דעם סאַלאַמאַנקער אוניווערסיטעט *). דעזא האָט נאַטירליך

*) יוסף וועקינהאַ, דער געלעהרטער דאָקטאָר פון דעם קעניגליכען הויף

געהאט פיעל מעהר מאכט וויא זאקוטאָ. ער האָט פאר קאָלומבוס'ען געקענט מעהר אויפטהאָן און ער האָט ווירקליך געטהאָן וואָס ער האָט געקענט פאר איהם; די אומשטענדען האָבען אָבער געארבייט דאגעגען.

דיא קאָמיסיע האָט זיך געענדיגט מיט גאָר ניט, אָבער דעזא האָט דערנאָך גע'פועל'ט ביי פערדינאנד'ען, אז דיא רעגיערונג זאָל קאָלומבוס'ען פאָרלויפיג געבען אויף צום לעבען. *)

אין 1487 איז פערדינאנד געווען אין קארדאָוואַ, וואו עס איז צוגעפערטיגט געווען דיא בעלאגערונג פון דער מורינישער שטאָדט מאלאגא. קאָלומבוס איז געפאָהרען אהין, האָפענדיג צו זעהן זיך מיט'ן קעניג, און פערדינאנד האָט איהם ווירקליך אויפגענומען. אָבער בעשליסען עפעס וועגען קאָלומבוס'עס פּלאַן איז דאָ ניט געווען דער פלאַץ. דיא מורינען האָבען פערדינאנדען ישיער ניט אָבגעשניטען פון זיין הויפּט־ארמיי, און דערצו נאָך האָט א מורין געוואונדעט א פּרינץ און א מארקיזע, מיינענדיג אויף זייער לאגער־פּאלאטקע, אז דאָס איז דיא פּאלאטקע פון דעם קעניג און דער קעניגין. איבעריגענס איז פאר קאָלומבוס'ען פון דיעזער פּאסירונג ארויסגעקומען א טובה; וואָרים דיא געוואונדעטע מארקיזע (דע מאָיאַ האָט זיא געהייסען) האָט זיך

פון פּאָרטוגאַל, איז געווען זאַקוטאָ'ס אַ תלמיד; ער האָט איבערזעצט זאַקוטאַ'ס אַסטראָנאָמישען לוח פון העברייאיש אויף לטיין, און האָט איין עקזעמפּליאַר פון דעם געדרוקטען בוך געשאָנקען קאָלומבוס'ען, וועלכער האָט פון איהם געהאָט גרויסע נוץ אויף זיינע שפּעטערדיגע רייזעס. איין מאָל, וויא מיר וועלען זעהן, האָט דיעזער לוח איהם גערעטעט פון הונגער צווישען דיא אינדיאַנער פון אַמעריקאַ. דיעזער בוך געפינט זיך אין דער קאָלומבוס־ביבליאָטהעק צווישען דיא אַנדערע ביכער, וואָס זיינען איבערגעבליבען פון דעם ענטדעקער פון דער נייער וועלט.

*) דיא געשיכטע פון דער קאָמיסיע און איבערהויפּט פון אַלע אסיפות פאַר וועלכע קאָלומבוס איז פאָרגעקומען אין שפּאַניען, איז אַזוי ניט קלאָהר און פארפּלאָנטערט, אַז עס איז שווער אין איהר צו דערגעהן אַ טאָלק. ווען מען פערגלייכט עטליכע פון דיא בעסטע און נייעסטע אויטאָריטעטען וועגען דיעזען ענין, קומט אַרויס אַ מישענינע פון ווידערשפּריכע און אונדייטליכקייטען.

פּעראינטערעסירט אין דער רייזע, וואָס ער האָט געפּלאַנעוועט, און אַזוי וויא זיא האָט געליטען פאַר דער קעניגין, האָט איהרער אַ וואָרט יעצט געהאַט אַ ספּעציעלע בעדייטונג.

אָבער דער קעניג איז אַלץ פערנומען געווען, און אַזוי האָט זיך דאָס פאַרצויגען און פאַרצויגען.

געהענדיג אין גאַס פלעגט קאָלומבוס ציהען דיא אויפמערקזאַמקייט פון דיא פאַרביי־געהער, וועלכע האָבען שוין געהערט פון איהם מיט זיין מישוגה'דיגען פּלאַן. מען פלעגט אָנווייזען אויף זיינע אַלטע קליידער, איהם רופען „דער מאַן מיט דיא לעבער", לאַכען פון איהם, וואָס ער וויל פאַהרען אויף דער אַנדערער זייט וועלט, און אָנצייגען אויף'ן שטערען, צו ווייזען, אַז ער איז ניט ביין קלאָהרען זינען.

דאָך, — זיין הויכע, שטאָלצע פיגור, זיינע פלאַמענדע אויגען און לאַנגע, שעהנע, גראָיע לאָקען (ווען קאָלומבוס איז געקומען נאָך שפּאַניען איז ער שוין לאַנג גראָה געווען. ער איז גראָה געוואָרען צו 30 יאָהר) האָבען אַ טיעפען איינדרוק געמאַכט. און איצט (אין 1487), וועהרענד ער איז געווען אין קאָרדאָווא, האָט ער געהאַט אַ ראָמאַן מיט אַ יונגע דאַמע, ב ע א ט ר י ז ע נ ר י ק ע ז, און זיא האָט פון איהם געבוירען אַ אונגעזעצליכען קינד, פערדינאַנד.*) אינטערעסאַנט איז וויא עס פערהאַלטען זיך צו דיעזען ראָמאַן מאַנכע היסטאָריקער, וועלכע ווילען ניט אַנדעריש פאָרשטעלען קאָלומבוס'ען אַלס דעם איידעאַל פון אַלעם גוטעס. איניגע פון זיי זוכען צו בעווייזען, אַז ער האָט בעאַטריזען געהייראַטה געזעצליך (וואָרים וויא פּאַסט עס פאַר דעם ענטדעקער פון אַמעריקא צו לעבען מיט אַ פרוי אָהן אַ גלח'ישע חופּה־וקדושין ?) ; אַנדערע, ווידער, מאַכען בעאַטריזען פאַר אַ איידיש קינד. פון וועלכע מיידעל, הייסט עס, קען מען דען ערוואַרטען, אַז זיא זאָל לעבען מיט אַ מאַן אָהן חתונה, אויב ניט פון אַ אידישע ? אין אמת'ן אָבער איז בעאַטריז ניט געווען קיין אידיש קינד און געזעצליך פערהייראַטה צו קאָלומבוס'ען איז זיא אויך ניט געווען.

מאַלאַגא איז געפאַלען אין אויגוסט פון יענעם יאָהר. דער קעניג

---

*) דיעזער פערדינאַנד האָט דאָס שפּעטער געשריעבען זיין פאָטער'ס לעבענס־געשיכטע — אַ ווערק, וועלכע ענטהאַלט אַן אוצר מיט וויכטיגע פאַקטען צוזאַמען מיט פיעלע פאַלשע מעלדונגען.

קעניג פערדינאַנד פון שפּאַניען.

און דיא קעניגין זיינען אָבער ווייטער געוועזן פערטיעפט אין דעם קאמפף געגען דיא מורינישע שטעדט און שטעדטלעך, און קאָלומבוס האָט אומזיסט געוואַרט ביי דער אַרמיי. דאָ האָט ער זיך געטראָפען מיט דיא פארנעהמסטע צוויי ניט־געטויפטע אידען פון שפאַניען, מיט אברהם סעניאָר און יצחק אברבנאל, מיט וועלכע מיר זיינען שוין בעקאַנט. זיי האָבען זיך געגומען בעזאָרגען דיא אַרמיי מיט פּראָוויאַנט און געוועהר. דערביי האָבען זיי זיך געלאָזט קאָסטען גרויסע סומען פון זייערע אייגענע ריעזיגע פערמעגענס און האָבען צוגערעדט אַנדערע רייכע אידען אויך בייצוטראָגען צו דעם זעלבען פאָנד. (מיר רעכענען שוין ניט דיא ספּעציעלע מלחמה־צינזען, וועלכע דיא קרוין האָט אַרויפגעלייגט אויף דיא אידישע בעפעלקערונג אין אַלגעמיין). דיא אינקוויזיציע האָט געברענט מאַראַנען צעהנדליגעווייז, הונדערטעווייז; זיא האָט זיי אַרעסטירט און געפייניגט מיט דיא ווילדעסטע יסורים, וועלכע אַ טייפעלשער מח האָט ווען עס איז אויסגעטראַכט, — צעהנדליגע טויזענדער־ווייז; און דיא אידישע אַריסטאָקראַטען האָבען געשאָטען גאָלד, אום צו חנפה'ענען דיא הערשענדע מעררדער.

מיר וועלען זעהען, אַז דורך דעם זיעג איבער גראַנאַדאַ, וועלכען אידישע גאָלד האָט נעהאָלפען מקוים ווערען, איז פאַר דיא אידען פון שפּאַניען אַרויסגעקומען דער גרעסטער אונגליק — דאָס, וואָס מען האָט זיי אַלעמען אַרויסגעטריבען פון זייער געבורטסלאַנד. דיעזען רעזולטאַט האָבען די רייכע אידען ניט געקענט פאָראויסזעהן. וואָס זיי האָבען אָבער יאָ געזעהען און פערשטאַנען, איז דער פאַקט, אַז מיט דיעזע חניפה־געלט, מיט וועלכע זיי האָבען בעוואָפענט און געקאַרמעט דיא שפּאַנישע חיל, האָבען זיי געהאָלפען פערניכטען דיא מורינישע קעניגרייך, וואו דיא אידען האָבען כמעט אימער געלעבט פיעל רוהיגער און זיינען בעהאַנדעלט געוואָרען פיעל מענשליכער וויא ביי דיא קריסטליכע שפּאַניער.

מען קען אָבער ניט לייקענען, אַז יצחק אברבנאל, ווענינסטענס, איז געוועזן אַ סימפּאַטישער, עדעל־הערציגער מענש און אַז ער איז געוועזן דורכגעדרונגען מיט דער טראַגעדיע פון זיינע ברידער, מיט וועמען ער האָט נאכהער געטיילט זייער ביטערען שיקזאל. ווען מען געפינט זיך אין אַזאַ לאַגע וויא דיא, אין וועלכע דיא אידען האָבען זיך דאַן געפונען

אין שפּאַניען, איז דאָס אוננאַטירליכסטע נאַטירליך. דאָס, וואָס אונ־טער אַנדערע אומשטענדען וואָלט געווען צו פערדאַמען, קען מען אין אַזאַ צייט בלויז בעדויערען.

ניט אַלע שפּאַנישע אידען האָבען זיך גלייך גענומען צו הגיפה אין כּאַבאַר אַלס אַ רעטונגס־מיטעל. פון דיא טויזענדע, וואָס זיינען מוטהיג געגאַנגען צום טוידט און זיך ניט געבויגען פון זייערע איבערצייגונגען אויף אַ האָר, רעדען מיר שוין דאָ ניט. אָט מיט אַ פּאָר יאָהר פריהער, ווען מען האָט אין אַראַגאָן גענומען איינפיהרען דיא אינקוויזיציע, וועלכע האָט אין קאַסטיליען עקזיסטירט שוין פיער יאָהר,*) האָבען אַראַגאַנישע מאַראַנען געמאַכט אַ קאָנספּיראַציע און געטוידט דעם הויפּט־אינקוויזיטאָר. דיא קעניגין און דער קעניג האָבען דאַן געהייסען דיא קאָנספּיראַטאָרס צושניידען לעבעדיגערהייט און פערברענען, און דאַן זיינען דיא שרעקען פון דער אינקוויזיציע געוואָרען פיעל־מאָל גרעסער וויא פריהער. אָבער וועהרענד דיא געקרוינטע פּאָר פּאָלק האָט געהאַקט אידען הונדערטעווייז און זיי געברענט אויף זייערע „היילינע" שייטער־הויפענס, האָבען זיי זיך ניט ענטזאַגט פון אַבּרבנאַל'ס און סעניאָר'ס געלד, און דיא צוויי אידען זיינען אימער געווען אין זייער סוויטע, וואו זיי האָבען זיך נור געפונען צוזאַמען מיט זייער אַרמיי.

אויף דיעזען אַרט איז מיט זיי דאָס בעקאַנט געוואָרען קאָלומבוס אין דעם לאַגער נאָך דעם וויא דיא שפּאַניער האָבען גענומען מאַלאַגאַ.

אין דער צייט פון דער מלחמה זיינען דיא שפּאַניער אָפּט בעפאַ־לען מורינישע דערפער און פון דאָרטען אַוועקגעשלעפּט גאַנצע סטאַדעס פיה; און ניט בלויז פיה, נור פריעדליכע אומבעוואָפנעטע מענשען אויך. זיי פלעגען אויף דיעזען אַרט פאַנגען מענער, פרויען און קינדער, וועלכע זיי פלעגען ברייננען אויף דיא שקלאַפען־מערק פון סע־ווילל און פון אַנדערע שטעדט. ווען זיי האָבען גענומען מאַלאַגאַ, האָ־בען זיי פון דאָרטען אַוועקגעפיהרט אַלס שקלאַפען ביז עלף טויזענד מענשען פון דיא פערשיעדענע קלאַסען. איינינע פון דיעזע געפאַנגענע

---

*) דאָס הייסט ניט, אז פערדינאַנד האָט אין זיין אייגענער קעניגרייך ניט געוואָלט אזוי גיך גרינדען דעם מחבל־אַנשטאַלט. ער האָט איינפאַך פריהער ניט געקענט. דיא אראגאנישע אדעליגע זיינען געווען דאגעגען.

זיינען געווען הויך געבילדעטע לייט. דיא שפּאַניער האָבען זיי פּער־קויפט פאַר געוועהנליכע קנעכט. דאָס איז אפילו געגען דיא מאָראַל פון אנשטענדיגע קריעגס־לייט, אָבער דיא מורינען זיינען דאָך געווען מאַ־האמעדאנער, ניט קיין קריסטען, און מיט ניט־קריסטען האָט מען גע־מעגט טאָן אַלץ אין דער וועלט.

קאָלומבוס איז אַלזאָ געווען אין דעם לאַגער, ווען מען האָט גענומען מאַלאַגאַ. ער האָט געהאָפּט דאָ זיך צו זעהען מיט'ן קעניג און ענדליך צו פערווירקליכען דעם געדאַנק, וואָס האָט פון איהם קיינמאָל ניט אָבּ־געטראָטען. אָבער דער קעניג האָט איהם ווידער ענטוישט.

ענדליך איז איהם נמאס געוואָרען צו וואַרטען. ער האָט דאַן גע־שריבען צו דעם פּאָרטוגעזישען קעניג וועגען אַן ערלויבניס ווידער צו בעזוכען פּאָרטוגאַל, און ער האָט באַלד ערהאַלטען אַן אנטוואָרט. אין דיעזען אנטוואָרט האָט יאָאַן דער צווייטער איהם ערקלעהרט פריי פון יעדער שטראָף, וועלכע איהם קומט פיעלייכט. אויף קאָלומבוס'עס עקזאַמפּלאַר (קאָפּיע) פון דעם בוך, „דיא געשטאַלט פון דער וועלט", איז אָנגעצייכענט מיט זיין האַנדשריפט: „ליסאַבאָן, דעצ., 1488". הייסט עס, אַז דאַן איז ער צוריק געווען אין דער הויפּט־שטאָדט פון פּאָרטוגאַל. אויף דעם זעלבען בוך נאָטירט קאָלומבוס, אַז בארטהאָ־לאָמיי דיאַז האָט זיך אומגעקעהרט פון זיין רייזע אַרום דעם „קאַפּ פון גוטע האָפנונג", — דעם דרום־שפּיץ פון אפריקא, — פון דעם אַטלאַנטי־שען אָקעאַן אין דעם אינדישען אַריין.

קאָלומבוס'עס ברודער, וועלכער האָט אויך געהייסען בארטהאָלאָ־מיי, איז מיט דיאַז'ען מיטגעפאָהרען אויף דיעזער היסטאָרישער עקספּע־דיציע. ווען ער איז צוריקגעקומען נאָך ליסאַבאָן, האָט זיך מיט איהם דאָרט געזעהען קאָלומבוס, און דאַן האָט ער דאָס איהם אָװעקגעשיקט נאָך ענגלאַנד, פּרופען פאָרלייגען זיין פּלאַן פאַר דעם דאָרטיגען קעניג.

אויב בארטהאָלאָמיי איז דאָרטען ווען עס איז צוגעקומען צו דעם קעניגליכען פּאַלאַץ, ווייס מען ניט. אז ער האָט יעדענפאַלס ניט גע־האַט קיין ערפאָלג — דאָס איז דייטליך פון דעם פאַקט, דאָס אין 1488 איז ער פון לאָנדאָן געפאָהרען נאָך פּאַריז, וואו ער האָט געהאַט בעסערע אויסזיכטען. אָבער דיעזע אויסזיכטען האָבען זיך אויך אויסגעלאָזען מיט גאָר־נישט.

דיאַז'עס רייזע פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן אין דעם אינדישען

צו אינדיען צו האָט מתמיא פאַרשטאַרקערט קאָלומבוס'עס וואונש צו ווייזען פאַר דער וועלט, וויא אַזוי ער וועט קומען נאָך אינדיען דורך אַ קירצערען און בעסערען וועג. אויב ער האָט געהאַט נייע אונטער־רעדונגען מיט דעם קעניג פון פּאָרטוגאל, ווייס מען ניט. מען ווייס בלויז, אַז אין פריהלינג פון 1489 האָט ער זיך אומגעקעהרט נאָך שפּאַניען. אין אַ קורצע צייט ארום איז ער בעקאַנט געוואָרען מיט דעם הערצאָג מעדינא סעלי,*), וועלכער האָט אין איהם גענומען אַ גרויסען אינטערעס. שפּאַניען האָט נאָך דאַן ענטהאַלטען בעזונדערע פירסטענטהומים, הערצאָגטהומים, בעזונדערע קליינע מלוכה'לעך, איבער וועלכע עס האָבען געוועלטיגט בעזונדערע הערשער, הגם זיי האָבען אַנערקענט די אויבער־הערשאַפט פון דעם קעניג. אַזא זאָרט „וואססאַל"־הערשער איז געוועזן מעדינא סעלי. אַזוי וויא דער הערצאָג האָט געהאַט אייגענע שיפען, האָט ער זיך געקליעבען אַליין אויס־צו־שטאַטען דיא גאַנצע עקספּעדיציע. ער האָט זיך אָבער ארומגעזעהן, אז אזא וויכטיגע אונטערנעהמונג מוז געמאַכט ווערען אונטער דעם פליגעל פון דעם קעניג — אַזוי שרייבט ער אַליין. דערווייל האָט ער דערהערט, אַז דער ניי־דערגעשלאָגענער קאָלומבוס האָט אין זינען צו ווענדען זיך צו דעם קעניג פון פראנקרייך. דאַן האָט דער הערצאָג געשריעבען צו קעניגין איזאַבעלא. דער בריעף איז נאָך דאָ, און מען קען אין איהם זעהן וויא שטאַרק ער האָט קאָלומבוס'ען רעקאָמענדירט.

און דאָך איז אַריבער נאָך אַ יאָהר און אַ האַלב, און קאָלומבוס איז ניט געוועזן אַ האָר נעהנטער צו זיין ציעל. מעדינא סעלי האָט געוואָלט אַנטהייל נעהמען אין דער אונטערנעהמונג, אָבער אויך אין דיא פּראָפיטען, וואָס זיא וועט ברענגען; און עס קען זיין, אַז דעריבער איז דאָס פערדינאַנד'ען און איזאַבעלאַ'ן ניט געפעלען געוועזן. יעדענפאַלס איז דער קעניגליכער הויף דאַן געווען פערנומען מיט צוגרייטונגען צו אַן ענדליכען קאמפף געגען גראַנאַדאַ.

---

*) פריהערדיגע היסטאָריקער האָבען געהאַלטען, אַז מיט מעדינא סעלי איז קאָלומבוס בעקאַנט געוואָרען גלייך וויא ער איז צום ערשטען מאָל געקומען נאָך שפּאַניען. דיא נייעסטע פאָרשער בעווייזען אָבער, אַז דאָס איז אונמעגליך, און אַז ער איז מיט איהם בעקאַנט געוואָרען ניט פריהער וויא אַרום 1490.

פערדינאַנד האָט זיך בעשלאָסען ניט אויפצוגעבען דיא בעלאַגע־רונג ביז דיא שפּאַנישע פאָהן וועט פלאַטערען אויף דער מורינישער פעסטונג. דיא קעניגין האָט פאָרלויפיג די קאָלומבוס־פראַגע איבערגע־געבען צו קווינטאַנעלאַ׳ן, דעם הויפּט־קאָנטראָלער פון קאַסטיליען. קאָ־לומבוס האָט געפאָדערט א בעשטימטען אַנטוואָרט, אָבער דאָס איז פון דער געקרוינטער פּאָר־פאָלק אונמעגליך געווען ארויסצוקריגען.

דער אימיגראַנט פון גענוא איז געווען אין פערצווייפלונג. זעקס יאָהר האָט ער פערבראַכט אין שפּאַניען אין אומזיסטע ערוואַרטונגען, — אַזוי האָט עס אויסגעוויזען. ער האָט אויפגעגעבען יעדע האָפנונג, און מיט אַ צובראָכען הארץ האָט ער זיך בעשלאָסען צו פּרופען זיך ווענדען צו דעם קעניג פון פראַנקרייך — אפשר וועט ער דאָרטען האָבען מעהר ערפאָלג.

זיין זוהן פון דער ערשטער פרוי, דיעגא, וועלכער איז איצט שוין געווען א אינגעל פון א יאָהר פערצעהן, פופצעהן, האָט ער געהאַט אי־בערגעלאָזען אין אַן אַנדער שפּאַנישער שטאָדט, ביי דעם קינד׳ס א טאַנטע. אַלזאָ, האָט ער איהם איצט אָבגענומען פון דאָרטען. מען גלויבט, אז ער האָט געהאַט אין זינען צו נעהמען דיעגא׳ן און בע־אטריזען מיט איהר אינגעל פערדינאַנד — זיין גאַנצע יעצטיגע פאַ־מיליע — און מיט זיי פאָהרען זוכען אַ היים אין פראַנקרייך אָדער אין ענגלאַנד. אגב האָט ער ערוואַרט צו זעהן, וואָס עס איז געוואָרען פון זיין ברודער׳ס נסיעה.

בארטהאלאָמיי האָט אין ענגלאַנד גאָר ניט אויפגעטאָן און ער איז פון דאָרטען אַריבער־געפאָהרען נאָך פראַנקרייך, וואו ער איז בעקאַנט געוואָרען מיט א וויכטיגע פּערזאָן. קאָלומבוס האָט פון איהם אָבער ניט ערהאַלטען קיינע בריעף זינט ער האָט איהם אַוועקגעשיקט פון פּאָרטוגאַל נאָך ענגלאַנד.

קאָלומבוס איז איצט געווען אַזוי פעראָרימט, אז ער האָט געמוזט געהן מיט זיין קינד צופוס, און זאָגאַר צו בעטלען. אַזוי שלעפּענדיג זיך פון דאָרף צו דאָרף, זיינען זיי דערגאַנגען ביז דעם לאַ־ראַבידא קלויסטער, ניט ווייט פון דער האַפען־שטאָדט פּאַלאָס, וואו קאָלומבוס האָט ערוואַרט זיך צו זעצען אויף א שיף. ער האָט אָנגעקלאַפּט אין דער טיהר פון דעם קלויסטער און געבעטען ברויט און וואַסער פאַר זיך און דעם אינגעל. צו זיין גליק האָט זיך ארויסגעצייגט, אז דער עלטסטער

פון דעם קלויסטער, פּערעז, איז א געוויסע צייט געווען קעניגין איזאבעללא'ס פּריוואַט־גלח — אַז זיא פּלעגט זיך פאַר איהם מתודה זיין. ער איז געווען בעקאַנט מיט געאָגראפיע און ווען קאָלומבוס האָט איהם דערצעהלט פון זיין פּלאַן און פון זיינע צרות, האָט ער זיך שטאַרק פּערינטערעסירט. ער האָט איהם ניט געלאָזען אָפּפאָהרען פון שפּאַניען, און פערשפּרעכענדיג צו פּרופען עפּעס טאָן פאַר איהם, האָט ער איהם איינגעלאַדען דערווייל צו פּערבלייבען אין דעם קלויסטער אַלס זיין גאַסט. אין עטליכע טעג אַרום האָט פּערעז אויך איינגעלאַדען זיינע צוויי פריינד: מאַרטין פּינזאָן און גארסיא פערנאַנדעז. דער ערשטער איז געווען אַ רייכער געניטער שיפּס־מאַן און דער צווייטער — אַ דאָקטאָר. ווען קאָלומבוס האָט פאר דער קאָמפּאַניע ערקלעהרט זיין פּלאַן צו דערגרייכען אינדיען, פאָהרענדיג איבער'ן אטלאַנטישען אָקעאַן צו מערב זייט צו, איז פּינזאָן בעגייסטערט געוואָרען. דער געדאַנק איז איהם אזוי געפעלען געוואָרען, אז ער האָט זיך אויסגערופען קאָלומבוס'ען צו שטיצען מיט געלט, ווערענד ער וועט מאַכען א נייע פּראָבע צו פּעראינטערעסירען דעם קעניגליכען הויף, און נאכהער צושטייער צו געבען אויף דיא עקספּעדיציע גופא.

דער קלויסטער שטעהט נאָך עד היום, און אין איהם איז נאָך דאָ דער צימער, אין וועלכען פּערעז, פּינזאָן, דאָקטאָר פערנאַנדעז און קאָלומבוס האָבען געהאַט זייערע געשפּרעכען. עס עקזיסטירט נאָך דיא זעלבע פּאָדלאָגע פון ציגעל, דער זעלבער הילצערנער באַלקען; אפילו דער גרויסער שווערער טיש, ארום וועלכען זיי זיינען געזעסען און גערעדט וועגען קאָלומבוס'עס פּלאַן, שטעהט נאָך. דאָ אַרום דיעזען טיש איז ענטשיעדען געוואָרען דער שיקזאַל פון קאָלומבוס'עס שטרעבונגען. דאָ ביי דיעזען טיש איז געבאָרען געוואָרען אַמעריקאַ.

פּערעז האָט זיך גענומען קאָלומבוס'ען העלפען מיט אַלע קרעפטען. ער האָט אַוועקגעשיקט צו דער קעניגין אַ בריעף, אין וועלכען ער האָט איהר דרינגליך געבעטען קאָלומבוס'עס פּראָיעקט אויפמערקזאמקייט צו שענקען. אין פופצעהן טעג ארום איז זיין שליח געקומען צוריק מיט אַן אַנטוואָרט פון דער קעניגין, אז זיא רופט פּערעז'ען צו זיך. פּערעז האָט זיך גלייך געזעצט אויף אַן אייזעל, און איז אַוועק

נאָך דער ניי־אויפגעבויטער לאַגער־שטאָדט סאַנטאַ־פע לעבען גראַנאַ־דא*), וואו איזאבעללא און פערדינאַנד האָבען זיך דאַן געפונען.

ווען ער איז אָנגעקומען, און דיא קעניגין האָט איהם עמפּפאַנגען, האָט ער אפּעלירט צו איהר צו גונסטען פון קאָלומבוס'עס געפּלאַנטע רייזע. ער האָט פאַר איהר געשילדערט וויפיעל עשירות זיא וועט דורך דעם בעקומען און דיא גרויסע מצוה וואָס זיא וועט פערדיענען דורך דעם, וואָס מען וועט פערשפּרייטען דיא קריסטליכע רעליגיאָן אין דעם וויטען מזרח. דערביי איז געווען דיא אויבען־דערמאָנטע מאַרקיזע דע־מאָיא, וועלכע איז פערוואונדעט געוואָרען איבער דער קעניגין, און זיא האָט מיט בעגייסטערונג אונטערשטיצט דעם גלח'ס רייד.

דער רעזולטאַט איז געווען, אז איזאבעללא האָט געהייסען שיקען נאָך קאָלומבוס'ען און איהם געבען א היבשע סוממע געלט, אום ער זאָל פּאָרלויפיג האָבען פון וואנען צו לעבען.

קאָלומבוס האָט זיך געקויפט אנשטענדיגע קליידער און אַן אייזעל, און, איבערלאָזענדיג זיין אינגעל ביי א גלח, איז ער צוזאמען מיט פּערעז'ען אוועקגעריטען צום לאַגער.

דיא פראגע איז אויפגענומען געוואָרען אויפ'ן שטעל. קאָלומבוס איז ווידער פאָרגעקומען פאַר אַן אסיפה פון גרויסע גלחים און גע־לעהרטע, אָבער דיעזען מאָל האָט מען צו איהם גערעדט גאָר אין אַן אנדער טאָן. דער הויף־גייסטליכער טאַלאַווערא, וועלכער איז פריהער געווען געגען איהם, איז איצט געוואָרען זיין אונטערשטיצער. נאָך

*) מיט איניגע מאָנאַטען פריהער האָט געטראָפען א סיבה אין'ם לאַ־גער. דיא פּרעכטיגע פּאַלאַטקע פון דער קעניגין האָט זיך אָנגעצונדען פון אַ לאָמפּ. דער פייער האָט זיך פערשפּרייט ווייטער און דער גאַנצער לאַגער איז שיער ניט אומגעקומען אין פלאַמען. דאַן האָט מען אָנשטאָט לייווענטענע ביידלעך אויפגעשטעלט הילצערנע הייזער. עס איז ארויסגעקומען אַ גאַנצע שטאָט, וועלכע מען האָט אַ נאָמען געגעבען סאַנטאַ־פע (דער היליגער גלויבען) און וועלכע שטעהט נאָך עד היום. אויף דיא מורינען האָט דאָס אויפבויען פון סאנטא־פע געהאַט אַ שטאַרקע ווירקונג. עס האָט זיי געוויזען, אז די שפּאַניער קלייבען זיך אין אמת'ען צו בעלאַגערען גראַנאַדא ביז זיא.וועט זיך אונטערגעבען; און דאָס גופא האָט געהאָלפען ביי זיי אַוועקנעהמען דעם מוטה.

וויכטיגער איז געווען דער וואָרט פון מענדאָזא, ערץ־בישאָף פון טאָלעדאָ, איינער פון דיא איינפלוסרייכסטע גייסטליכע אין לאַנד. דיא שאַין־מייסטערס פון דיא צוויי פעראייניגטע קעניגרייכען — קווינטאַנעללאַ פון קאַסטיליען און דער מאַראַן לואיס דע סאַנטאַנגעל פון אראַגאָן — האָבען גערעדט צו גונסטען פון קאָלומבוס'ען מיט'ן גאַנצען האַרצען, און דיא קעניגין האָט פערשפּראָכען צו קומען צו אַן ענדליכען שלוס, אזוי גיך וויא דיא שפּאַנישע חיל וועלען נעהמען גראַנאדא. דאָס איז געווען אין דעצעמבער, 1491.

קאָלומבוס'ען איז לאַנג ניט אויסגעקומען צו וואַרטען. דיא בעלאַגערטע מורינען האָבען שוין ווייטער ניט געקענט אויסהאַלטען. פון דער יבשה, וואו זייערע אנדערע שטעדט און דערפער האָבען זיך געפונען, זיינען זיי געווען אָבגעשניטען; און צו אפריקא צוקומען איבער דעם גיבראַלטאַר, זיינען זיי געשטערט געוואָרען פון שפּאַנישע קריעגס־שיפען. עס האָט גענומען אויסגעהן דיא שפייז און נייע בעקומען האָבען זיי ניט געקענט. דערצו נאָך איז דיא בעפעלקערונג פון גראַנאדא איצט געווען פיעל גרעסער ווי געוועהנליך, וואָרים זינט עס האָט זיך צוברענט דיא מלחמה, זיינען אהין אנטרונען געוואָרען פיעלע טויזענדע מורינען פון אַנדערע מורינישע שטעדט. דער הונגער האָט זיך געלאָזען פיהלען אלץ שטאַרקער. דער עולם האָט אָנגעפאַנגען ארויסצווייזען אונגעדולד, אונצופריעדענהייט און אונגעהאָרכזאמקייט.

קעניג אבדוללאה האָט געזעהען, אז עס איז קיין האָפנונג ניטאָ און נאָך אין אָקטאָבער האָט ער שוין אָנגעפאַנגען צו פיהרען געהיימע אונטער־רעדונגען מיט דעם שונא. דער סוף איז געווען, אז דעם 2־טען יאנואר, 1892, האָבען דיא שפּאַניער מיט גרויס פּאַראַד און צערעמאָניע ארייננמאַרשירט אין דיא גרויסאַרטיגע מאהאמעדאנישע שטאָדט. דער ערשטער איז אריין קאַרדינאל מענדאָזא*), קאָלומבוס'עס פריינד. דאַן איז אבדוללאה צוגעריטען צו פערדינאַנד'ען און איזאבעללא'ן, און האָט זיי איבערגעגעבען דיא שליסלען פון דעם בעריהמטען פּאַלאַץ

*) מענדאָזא, דער גרויסער קאַרדינאַל פון שפּאַניען און ערץ־בישאָף פון טאָלעדאָ, איז געווען אזוי נאָהענט צו דער קעניגליכער פּאָר־פאָלק, אז דער עולם פלעגט איהם אויף שפּאַס רופען „דער דריטער קעניג“. אָהן איהם האָבען זיי קיין זאַך ניט געטאָן.

אלהאמברא, מיט דיא פאָלגענדע ווערטער: „זיי זיינען דיינע, אָה, קעניג! — וואָרים אזוי איז דער בעפעהל פון גאָט. נוין אויס דיין נצחון מיט רחמים". ער האָט געוואָלט ארונטערשפּרינגען פון זיין פערד, אָבער פערדינאַנד האָט איהם ניט געלאָזען. ער האָט איהם אַרומגענומען און אויסגעדריקט מיטלייד. דער מורינישער קעניג איז אוועק מיט זיין פאמיליע ווייטער *), וועהרענד פערדינאַנד און איזאבעללא, דער ערשטער מיט א גרויסען גאָלדענעם צלם אין האַנט, האָבען געוואַרט ביז דעם קארדינאַל'ס חיל וועלען פערנעהמען דיא שטאָדט.

באלד האָט פערדינאַנד'ס צלם, מיט שפּאַנישע פאָהנען פון ביידע זייטען, געבליסטישעט אויף דעם שפּיץ טורעם פון דער אַלטער מאהאָמעדאנישער פעסטונג. דער כאָר פון דער קעניגליכער קירכע האָט אָנגעפאנגען צו זינגען לויב־געזאַנג צו גאָט, און דיא גאַנצע שפּאַנישע ארמיי האָט זיך געבוקט און געשאַלט א דאַנק־זאָגונג צום הימעל דערפאר וואָס ער האָט דעם צלם געגעבען דיעזען ענדליכען זיעג איבער דיא דער האַלבער לבנה (דער צייכען פון דער מאהאָמעדאנישער רעליגיאָן). צו דער זעלבער צייט האָבען דיא „גראַנדים", דיא אריסטאָקראטיע פון שפּאניען, זיך גענייגט פאר דער געקרוינטער פּאָר פאָלק, געקושט איזאַבעללא'ס האַנט און בעגריסט איהר אלס קעניגין פון גראַנאַדאַ.

מיט דעם האָט זיך געענדיגט דיא הערשאַפט פון אראבער און מורינען אויף דעם פירענייאישען האַלב־אינזעל, — א הערשאַפט, וועלכע האָט געדויערט זיעבען הונדערט איין און אכציג יאָהר.

דיא נייעס, אז א צלם בליסטישעט אויף דעם שפּיץ פון דער אַלאַהאמבראַ, איז געוועזען אַן אונבעשרייבליכע סענסאציאָן איבער גאַנץ אייראָפּאַ. אויף דעם פאַל פון גראנאַדאַ האָט מען געקוקט וויא אויף א בעפרידיגונג פאר דער שטאָדט קאָנסטאַנטינאָפּאָל, וועלכע דיא קריסטליכע וועלט האָט פערלאָרען צו דער מאהאָמעדאנישער. אין רוים איז שפּאניען'ס נצחון געפייערט געוואָרען מיט גרויס גלאַנץ, מיט א פּראָצעסיאָן פון דעם פּאַפּסט און זיינע קאַרדינאַלען, און מיט א פּאָלק־יום־

*) ווען זיין מוטער האָט געזעהן טרעהרען אין זיינע אויגען, האָט זיא צו איהם געזאָגט מיט פעראכטונג: „ניט אומזיסט וויינסט דו וויא א פרויענצימער נאָך דעם, וויא דו האָסט זיך ניט געקענט בעשיצען וויא א מאַן".

טוב, וועלכער האָט געדויערט עטליכע טעג. וואָס אנבעטרעפט שפּאַניען גופא, איז דאָרטען צו דיא פּאַראַדען און מאָהלצייטען קיין שיעור ניט געווען.

און וויא געוועהנליך, ווען עס איז א גרויסע שמחה ביי דיא קריס־טען, איז דער וויעדער־קול דערפון געווען אַ נייע גרויסע צרה פאַר אי־דען. אין דער אַלאַהאַמבראַ איז אונטערגעשריבען געוואָרען אַ קעניגלי־כער דעקרעט, אז אַלע אידען פון שפּאַניען, וועלכע זיינען ניט גע־טויפט און וועלען זיך ניט טויפען, מוזען אין אַ בעשטימטען טאָג פער־לאָזען זייער געבורטה־שטאָדט, און אויב ניט, מוזען זיי געטוידטעט ווע־רען. נור וועגען דעם ווייטער.*)

ווען דיא קעניגליכע פּאָר, זייער סוויטע, אַנדערע אריסטאָקראַטען און הויכע בעאַמטע זיינען שוין מיעד געוואָרען פון דיא באַנקעטען און צערעמאָניעס, האָט מען אָנגעפאנגען צו פערהאַנדלען מיט קאָלומבוס'ען וועגען דיא פערשיעדענע פונקטען פון זיין פּראָיעקטירטער אונטער־נעהמונג.

דאָס אַליין איז פּאָרגעקומען אין גראַנאַדאַ, וואו פערדינאַנד און איזאַבעללאַ האָבען פערבראַכט אַ היבשע צייט און וואו יעצט איז שוין געשטעלט געוואָרען אַן ערץ־בישאָף, — דאָס הייסט, אז דיא אַלטע מאַ־האָמעדאַנישע שטאָדט איז אונטערוואָרפען געוואָרען אונטער דער הערשאַפט פון דער קאַטוילישער קירכע. אין דעם טראַקטאַט, וואָס פערדינאַנד און איזאַבעללאַ האָבען געשלאָסען מיט דעם מורינישען פּרינץ, האָבען זיי גאַראַנטירט רעליגיאָנס־פרייהייט ניט נור צו דיא מו־רינען, נור אויך צו דיא אידען, וואָס האָבען בעלאַנגט צו גראַנאַדאַ. דיזען אָבמאַך האָבען זיי אָבער געהיט בלויז אַ קורצע צייט. נאַכהער

*) דאָס איז געווען טאָרקוועמאַדאַ'ס פּלאַן. דאָס ערשטע, וואָס ער האָט געטאָן לכבוד דעם פאַל פון גראַנאַדאַ, איז געווען דאָרטען צו פאַנגען אַ היבשע צאָהל קרבנות פאַר זיינע שייטער־הויפענס. פריהער, ווען דיא שטאָדט איז נאָך געווען אין מאַהאמעדאַנישע הענט, זיינען אהין אַנטלאָפען מאַראַנען פון פערשיעדענע קריסטליכע שטעדט. אַלזאָ, אום צו וויסען, ווער זיי זיינען, האָט טאָרקוועמאַדאַ איצט אַנאָנסירט, אז אויב זיי וועלען תשובה טאָן, וועט מען זיי שענקען. אייניגע האָבען געטרויט זיין וואָרט. אָבער ווען זיי זיי־נען געקומען צו איהם, האָט ער זיי געלאָזט פערברענען.

איז מען זיך מיט דיא מורינען בעגאַנגען פונקט אויף דעם זעלבען אַרט וויא מיט דיא אידען. מיט שחיטות און אונמענשליכע פייניגונגען האָט מען פיעלע פון זיי אויך געצוואונגען אָנצונעהמען דיא קריסטליכע רעליגיאָן. דיא „מאַריסקאָס“ (וויא מען האָט גערופען דיא מורינישע „אנוסים“) האָט מען געברענט אויף דעם אוטא־דא־פע פונקט וויא דיא מאַראַנען, און ענדליך האָט מען פון שפּאַניען ארויסגעטריבען יעדען מורין, וואָס האָט זיך ניט געטויפט.

אַלס ערץ־בישאָף פון גראַנאַדאַ איז געווען בעשטימט דער אוי־בען־דערמאָנטער טאַלאַוועראַ, דער גלח, וועלכער איז צוערשט געווען געגען קאָלומבוס'עס פּלאַן און דערנאָך פאַר איהם. איהם האָט פערדינאַנד און איזאַבעללאַ יעצט איבערגעגעבען צו פיהרען דיא אונטערהאַנדלונגען מיט קאָלומבוס'ען.

עס איז גלייך ווידער געקומען צו אַן אָפּהאַלט. צום ערשטען מאָל האָט עס געהאַלטען אַזוי וויט, אַז מען האָט געפרעגט ביי קאָלומבוס'ען, וואָס זיינע בעדינגונגען זיינען; אָבער דאַן האָט זיך ארויס־געשטעלט, אַז זיינע בעדינגונגען זיינען אַזעלכע גרויסע, אַז טאַלאַוועראַ און דיא מיטגליעדער פון דער סוויטע האָבען דאָס איינפאַך בעטראַכט פאַר אַ חוצפּה פון זיין זייט. ער האָט נעמליך געפאָדערט, אַז מען זאָל איהם געבען דעם טיטול אדמיראַל און וויצע־קעניג איבער אַלע נייע לענדער, וואָס ער וועט געפינען און איינגעהמען אונטער דער שפּאַנישער פאָהן, און אַז צו איהם זאָל געהערען אַ צעהנטעל פון אַלע איינ־קינפטע, וועלכע מען וועט ציהען פון די ערוֹבערונגען אָדער האַנדעל. אַז דיעזער אָרימער עמיגראַנט, דער זוהן פון אַ בעל־מלאכה, זאָל פּלוצלונג ווערען אַ וויצע־קעניג — דאָס גופא איז געווען גענוג אויפצוקאָכען דאָס בלוט פון דיא אריסטאָקראַטען און דיא הויכע גלחים. דער רעזולטאַט איז געווען דער זעלבער וויא אין פּאָרטוגאַל, וואו איינע פון דיא אורזאַ־כען, וואַרום זיין פאָרשלאַג איז צוריקגעוויזען געוואָרען, איז בעשטאַ־נען אין דיא צו הויכע פאָדערונגען, וואָס ער האָט געשטעלט. טאַלאַ־וועראַ און דיא גאַנצע קאָמיסיע, וואָס האָט זיך מיט דער פראַגע יעצט בעשעפטיגט, האָבען ערקלעהרט פערדינאַנד'ען און איזאַבעללאַ'ן, אַז קאָלומבוס פאָדערט אונמעגליכע טיטלען און בעלאָהנונגען; זיי האָבען זיך אויסגעשפּראָכען דאַגעגען, אפילו ווען ער זאָל האָבען ערפאָלג; און אויב ניט, וואָלט דיא קרוין זיך איינפאַך לעבערליך געמאַכט, האָבען

זיי ערקלעהרט; אַנדערע קעניגע וואָלטען מיט שפּאָס אָנגעוויזען וויא ליכט דיא שפּאַנישע הערשער לאָזען זיך אַלין איינרעדען, וויא זיי האָבען אַ ליאַדע קבצן, אַ גאָר־נישט געמאַכט פאר אַ וויצע־קעניג אויף דעם גרונד פון אַ ניט־געשטויגענעם, ניט־געפלויגענעם פּלאַן.

קאָלומבוס האָט זיך אָבער ניט געבויגען פון אָרט. ער איז בעריט געווען ווייעדער צו וואַנדערען, ווייעדער צו קלאַפּען אין דיא טירען, — פון זיינע פאָדערונגען האָט ער אָבער ניט אַראָבגעלאָזען. דער לעזער זעהט, אַז דיעזע פאָדערונגען זיינען געוועזען ריין עגאָאיסטישע. ער האָט ניט אַנדערש געוואָלט האָבען אַ גרויסען טיטעל און אַ סך פּראָפיט, — מאַכט און געלד. ווען איהם וואָלט הויפּטזעכליך טייער געווען דיא וויסענשאַפּטליכע בעדייטונג פון זיין פּלאַן, ווען דיעזער אינטערעס וואָלט ביי איהם געווען דער עיקר, וואָלט ער זיך איבער געלט־פראַגען און טיטעל־פראַגען ניט אָבגעשטעלט.

אין זיינע שטאָלצע פאָדערונגען איז אָבער אויך פאַראַן אַ צווייטע זייט, וועלכע מאַכט אַ גינסטיגען איינדרוק. אויף דיעזען אָרט צו שטעהן פאר קעניגע, מיט אַזאַ פעסטקייט זיך צו האַלטען ביי זיינע בעדינגונגען — דאָס הייסט, אַז ער איז געווען אַבסאָלוט איבערצייגט אין דער וויסענשאַפּטליכער טהעאָריע, אויף וועלכער זיין פּלאַן איז געווען געבויט; צווייטענס, ווייזט עס, דאָס ער האָט אַזוי הויך געשעצט זיין אייגענעם ווערטה, אַז דער פאַקט, דאָס ער, אַ בעל־מלאכה'ס אַ זוהן, האָט דאָ צו טהאָן מיט אַ טהראָן, האָט אויף איהם קיין שום ווירקונג ניט געהאַט. אַזעלכע טיעפע איבערצייגונגען און אַזאַ געפיהל פון זעלבסטווירדע זעהט מען ניט ביי קיין קליינע מענשעלעך.

קאָלומבוס האָט זיך געזעגענט מיט זיינע פריינד. ער האָט זיך בעשלאָסען אויף אימער צו פערלאָזען שפּאַניען, און זעצענדיג זיך אויף זיין אייזעל, איז ער אוועקגעריטען נאָך זיין פאַמיליע מיט דעם צוועק צו פאָהרען נאָך פראַנקרייך.

אַלץ וואָלט שוין געווען פאַרפאַלען, ווען ניט דער מאַראַן לואיס דע־סאַנטאַנגעל, דער הויפּט־קאָנטראָלער פון אראַגאָן, דער זוהן פון אַ רייכע פאַמיליע פון אידען און מאַראַנען.

קייזערלינג גיט אָן אַ לאַנגען צעטעל פון סאַנטאַנגעלס, וואָס זיינען פערברענט געוואָרען אויפ'ן שייטער־הויפען פון דער אינקוויזיציע, און ער בעמערקט, אַז מיטגליעדער פון דיעזער פאַמיליע זיינען געווען

דיא ראָטהשילדס פון יענער צייט. דאָס איז מסתמא געווען דיא אורזאכע, ווארום מען האָט זיי געזוכט צו פערטיליגען אלס „אַפּיקורסים“. וויא מיר האָבען שוין געזעהען, האָט דיא אינקוויזיציע זיך אימער געטשעפּעט צו רייכע מאַראַנען, ווייל דיא אייגענסען פון דיא פערברענטע האָט קאָנפיסקירט דער טהראָן, און וואָס פעטער דער ביסען, אלץ צופריעדענער איז געווען פערדינאַנד. אום אַוועקצורויבען די רייכע ירושה פון אייניגע סאַנטאַנגעלס, וועלכע מען האָט פערזענליך ניט געקענט בעשולדיגען, האָט מען אויסגעגראָבען דיא ביינער פון זייערע טויטע עלטערען, און זיי פערברענט אלס געוועזענע אפּיקורסים. דאַן האָט שוין דיא ירושה בעלאַנגט צו פערדינאַנד’ען.

איבעריגענס, האָט דיא אינקוויזיציע טאַקע געהאַט א בעזונדערען האַס אויף דיעזע פאַמיליע. ווען מאַראַנען האָבען גע’הרג’עט דעם גלח, וואָס האָט איינגעפיהרט דיא אינקוויזיציע אין אראגאָן, האָבען די סאַנטאַנגעלס א טהעטיגען אנטהייל גענומען אין דער קאָנספּיראַציע, און זייערע געהיימע מיטינגען זיינען אָבגעהאַלטען געוואָרען אין דיא רייכע הויז פון צוויי ברידער פון דיעזער משפחה אין דער שטאָדט סאַראַגאסא. דיא הויז שטעהט נאָך עד היום.

לואי דע־סאַנטאַנגעל איז אויך בעשולדיגט געווען אין געהיימע געטרייהייט צו דער אידישער רעליגיאָן. און ער וואָלט אויך געוויס געענדיגט זיין לעבען אויף דעם שייטער־הויפען, נור פערדינאַנד האָט זיך אין איהם צו שטאַרק גענויטיגט. און ווען עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען איהם, האָט ער פערגעסען זיין כעס אויף דער משפחה בכלל. פריהער זיינען דיא סאַנטאַנגעלס אויך געשטאַנען נאָהענט צום טהראָן. איינער פון זיי איז, צום ביישפּיעל, געווען דער שר־המשקים ביי פערדינאַנד’ס פאָטער. נור דיעזער לואי דע־סאַנטאַנגעל איז געווען בעזונדערס בעליעבט אין הויף — מיט זיין קאָפּ אזוי גוט וויא מיט זיין קעשענע; און ער האָט ניט פערלאָרען קיין געלעגענהייט צו בעווייזען זיין „פּאַטריאָטיזמוס“, ריכטיגער געזאָגט, טרייהייט צו דער געקרוינטער פּאָר פאָלק. ער האָט געוואוסט פערדינאַנד’ס אלע סעקרעטען און דאָט פאַר איהם אָבגעמאַכט אלערליי געשעפּטען. פערדינאַנד פלעגט אין בריעף איהם רופען „מיין טייערער, פיעל־געליעבטער ראַטהגעבער“, און קייזערלינג רעדט מיט א טאָן פון רעספּעקט וועגען סאַנטאַנגעל’ס טרייהייט צום טהראָן און זיין נוצליכקייט צו זיינע הערשער. אין סך־

הכל, הייסט עס אָבער, אז דיעזער אידיישער קאָפּ־מענש האָט ביי פערדינאַנד'ען געשפּיעלט דיא טרויעריגע ראָלע פון דעם אלט־בעקאַנטען טיפּ — דעם אידישען פאַקטאָר.

ווען דיעזער מאַרראַן האָט אלזאָ געהערט, אז קאָלומבוס פערלאָזט שפּאַניען, איז ער אריינגעלאָפען צו דער קעניגין און איהר אויפגעוויזען, וואָס פאַר אַן אירטהום עס וואָלט בעגאַנגען געוואָרען, ווען מען זאָל איהם ארויסלאָזען פון דיא הענט. דער אינהאַלט פון דער רעדע, וואָס ער האָט דערביי געהאַלטען, ווערט איבערגעגעבען אין דער „געשיכטע פון אינדיען“ פון קאָלומבוס'עס פריינד, לאַס קאַסאַס. ערשטענס, האָט סאַנטאַנגעל אויסגערעכענט דיא גרויסע געווינסטען, וואָס דיא קרוין וואָלט געהאַט, ווען קאָלומבוס זאָל האָבען ערפאָלג. צווייטענס, האָט ער איהר פאָרגעשטעלט, וואָס פאַר אַ פערדרוס עס וואָלט געווען, ווען אַן אַנדער קעניגרייך וואָלט געשיקט קאָלומבוס'ען אויף זיין רייזע און דורך דעם זיך געמאַכט אַ גרויסען נאָמען און געצויגען גרויסע פּראָפיטען. דריטענס, האָט דער מאַרראַן אויף איזאַבעללאַ'ן געזוכט צו ווירקען מיט קאָמפּלימענטען אין בעצוג אויף איהר פרומקייט און שטענדיגע פערטיגקייט צו ארבייטען פאַר דעם נאָמען פון גאָט און דעם גלאַנץ פון דער קאַטהוילישער קירכע. דאָ האָט זיא דיא בעסטע געלעגענהייט צו דיענען גאָט, האָט ער געטענה'ט. קאָלומבוס וועט ענטדעקען אַ וועג צו ניט־קריסטליכע פעלקער, וועלכע זי וועט קענען בעקעהרען צו דעם קאַטהוליציזמוס. פערטענס, האָט ער אויסגערעכענט, אז דיא גאַנצע אונטערנעהמונג וועט דער קרוין איינענטליך קאָסטען ניט פיעל, ווארים קאָלומבוס אליין בעזאָרגט אַן אכטעל פון אלע אייסגאַבען (מאַרטין פינזאָן, דער רייכער שיפּס־מאַן פון פּאַלאָס, האָט זיך אונטערנומען צו־צו־שטעלען דיעזע סומע פאַר איהם) און אז דיא איבעריגע וועט ער, סאַנטאַנגעל, געבען.

סאַנטאַנגעל'ס ווערטער האָבען אויף דער קעניגין שטאַרק געווירקט. צום ערשטען מאָל איז זיא ווירקליך בעגייסטערט געוואָר־ען פאַר דעם פּלאַן. באלד איז אריינגעקומען קווינטאַנעללאַ, איהר הייפּט־קאָנטראָללער פון קאַסטיליען, און ער האָט זיך אויסגעשפּראָכען אין דעם זעלבען זין וויא סאַנטאַנגעל; דיא מאַרקיזע דע־מאָיאַ האָט אויך צוגעגעבען אַ פּאָר וואַרימע ווערטער. קורץ, איזאַבעללאַ איז אויף אלע קאָנדיציאָנען איינגעגאַנגען.

מען דערצעהלט געוועהנליך, אז זיא האָט פערזעצט דיא דימענטען פון איהר קרוין, אום צו שאַפען דאָס געלד. דאָס ווערט אָבער אָבגע־לייקענט פון דיא בעסטע היינטיגע היסטאָריקער. ניט ווייל אַזאַ שריט איז אין יענע צייטען געווען אַן אונמעגליכע זאַך, וואָרים אַז אַ קעניג זאָל פערזעצען זיין קרוין אום צו קריגען באַרעס געלט, איז גאָר ניט גע־ווען קיין זעלטענהייט. ערשטענס, איז דאָך דאַן געוועזען פיעל וויני־גער מטבעות וויא היינט; צווייטענס, איז דיא אינדוסטריע געווען קליין, און איינקינפטע זיינען איבערהויפּט געווען ניט קיין גרויסע. דער אייגענס פון אַ קעניג, אין געלט, איז דאָס רוב געווען קלענער וויא פון אַ מיטעל־מעסיגען היינטיגען פאַבריקאַנט. דערצו נאָך זיינען דאַן געווען פיעלע קעניגלעך, יעדער איבער אַ קליינע מלוכה'לע; איינינע פּריצים, גראַפען, באַראָנען אָדער מאַרקיזען זיינען געווען רייכער וויא דיא קעניגע, וועלכע האָבען זיך גערעכענט פאַר זייערע אויבער־האַררען. צו פערזעצען דיא קרוין אויף הוצאות איז דעריבער פאַר אַ קעניג ניט געווען קיין נאָווינע. אָט האָבען מיר געזעהן וויא פערדינאַנד האָט גע־מוזט לייהען אויף זיין פאָטער'ס לויה. עס ווערט אַלזאָ דער־צעהלט, אַז איזאַבעללאַ האָט געוואָלט פערזעצען איהרע ציערונג צו דעקען דיא קאָסטען פון קאָלומבוס'עס רייזע; נור סאַנטאַנגעל האָט זיך אויסגערופען צו בעזאָרגען דיא סוממע, אום דיא קעניגין זאָל דאָס ניט דאַרפען טאָן. מאָדערנע היסטאָריקער ערקלעהרען דיא גאַנצע געשיכטע פאַר אַ באָבע מעשה, וואָס מען האָט אויסגעטראַכט אום דיא פרומע קאַטהאָלישע קעניגין אַרויסצושטעלען אין אַ שעהנעם פאַרב.

דערביי ווערט מייסטענס אָנגענומען, אַז דיא סומע האָט סאַנ־טאַנגעל זיך גענומען צו בעזאָרגען ענטוועדער פון דיא פינאַנצען פון אַראַגאָן, וואו ער איז געווען גענעראַל קאָנטראָללער, אָדער פון זיין איי־גענעם פערמעגען. מיר זאָגען „פון דיא פינאַנצען פון אַראַגאָן“, וואָ־רים דיא גאַנצע קאָלומבוס אונטערנעהמונג איז געגאַנגען אין דעם נאָ־מען פון איזאַבעללאַ'ס קעניגרייך, פון קאַסטיליען, און איזאַבעללאַ האָט זיך אימער געזאָרגט, אַז אַזוי זאָל דאָס בעקאַנט ווערען און פערבלייבען אין דער היסטאָריע. אַראַגאָן, פערדינאַנד'ס מלוכה, האָט אָפיציעל מיט דעם ניט געהאַט צו טאָן. און אויב סאַנטאַנגעל האָט פאָרגעשלאָ־גען געלט פון דיא אַראַגאָנישע קאַססע, איז דאָס געווען ניט מעהר וויא אַ הלואה. מען ווייס אָבער ניט פון וואַנען סאַנטאַנגעל האָט דאָס געלד

געגומען — פון זיין פּריוואט־פּערמעגען אָדער פון דער אראגאנער רע־גיערונגס־קאססע, איבער וועלכע ער איז געווען דער קאָנטראָללער. גע־וועהנליך רעכענט מען, אז ער אליין האָט דיא סוממע געבאָרגט; קיי־זערלינג איז אין דעם זאָגאר איבערצייגט. ער ברייננט דערצו דאָ־קומענטען און א חוץ דעם ציהט ער אויפמערקזאמקייט צו דיא פאקטען, אז פון דער מלחמה געגען גראנאדא זיינען אויסגעליידיגט געוועןביידע קאססעס — אי דיא קאסטילישע, אי דיא אראגאָנישע, — און אז סאנט־אנגעל פלעגט דעם הויף איבערהויפּט אָפט לייהען גרויסע סוממען. ער בעווייזט דאָס מיט דיא רעכענונגען, וואָס זיינען איבערגעבליבען אין דיא שפּאנישע ארכיווען.

לאס קאסאס, דער היסטאָריקער, וואָס האָט געלעבט אין קאָלומ־בוס'עס צייטען און איז געווען זיין ווארימער פריינד, דערצעהלט, אז סאנטאנגעל האָט אויף קאָלומבוס'עס ערשטע רייזע געבאָרגט א מיליאָן מ א ר א וו ע ד י ס. דיא סוממע קען זיך אויסווייזען צימליך גרויס. אָבער א מאראוועדי איז געווען א קליינע מטבעה. וויפיעל דאָס וואָלט בעטראָפען אויף היינטיגע געלט, איז ניט קלאָהר. דיא מיינונגען זיי־נען ווייט פערשיעדען: נאָך וואשינגטאָן אירווינג'ען, צום ביישפּיעל, איז דיא מאראוועדי עטוואָס מעהר וויא א דריטעל סענט (א גראָשען מיט א דריטעל). אנדערע גלויבען, אז א מאראוועדי איז עט־וואָס מעהר פון א סענט, וועהרענד הארריס, א פראנצויזישער געלעהר־טער, פון פאר 50 יאָהרען, וועלכען מען בעטראכט אלס איינעם פון דיא וויכטיגסטע פאָרשער אין בעצוג אויף דער געשיכטע פון קאָלומבוס'עס ענטדעקונג, רעכענט אויס, אז א מאראוועדי האָט בעטראָפען א 17־טע טייל פון א דאָללאר, דאָס הייסט, עטוואָס וועניגער וויא 6 סענט (12 קאָפּיקעס). דער פּלאָנטער קומט ארויס, ערשטענס, פון דעם, וואָס דיא מאראוועדי האָט נאכהער זיך געביטען אין ווערטה און מען קען היינט געגוי ניט בעשטימען וויא פיעל זיא האָט בעטראָפען אין קאָלומבוס'עס צייטען. צווייטענס, פון דעם וואָס עס זיינען געווען פערשיעדענע מאראוועדיס אין פערשיעדענע צייטען — קופּערנע, זילבערנע און גילדערנע.

דזשאהן פיסק נעהמט אָן הארריס'עס חשבון, און מיר וועללען טאָן דאָס זעלבע. נאָך דיעזען חשבון נאָך איז א מיליאָן מאראוועדיס 59 טויזענד דאָללאר אין היינטיגע אמעריקאנער געלט. קייזערלינג

קעניגין איזאַבעללא פון שפּאַניען.

בעווייזט אָבער, אז סאנטאנגעל האָט אויף קאָלומבוס'עס היסטאָרישע רייזע געליהען ניט א מיליאָן, נור א מיליאָן מיט פיער הונדערט טויזענד (1.400.000) מאראוועדים, דאָס הייסט, ניט 59,000 דאָלאר, נור 82,600 דאָללאר. פון דער אנדערער זייט נעהמט פיסק אָן אלס בעשטימט, דאָס איזאבעללא האָט פון איהר קאסטילישע קאססע געגעבען 67 טויזענד דאָללאר און אז דיא סוממע, וואָס סאנטאנגעל האָט געבאָרגט און דיא איבעריגע סוממען זיינען אונבעוואוסט.

וויפיעל דיא גאנצע נסיעה האָט געקאָסט קען מען יעדענפאלס ריכטיג ניט זאָגען.

צוזאמען מיט סאנטאנגעל'ען האָט פאר קאָלומבוס'ען שטאַרק געארבייט סאנטאנגעל'ס קרוב, דער גענעראל־שאַצמייסטער פון אראגאן, גבריאל סאנטשעס, א מאראַן, וועמעס ברידער און שוועסטער זיינען אויף פערברענט געוואָרען פון דער אינקוויזיציע. אויך האָט מיטגעווירקט יואן קאברערא, פערדינאנד'ס שטענדיגער פריינד און בעגלייטער, וועלכער איז אויך געווען דער זוהן פון מאראַנען.

אזוי שנעל, וויא דיא קעניגין האָט געגעבען איהר צושטימונג, האָט מען געשיקט א קורריער נאָך קאָלומבוס'ען. מען האָט איהם אָנגעיאָגט לעבען א בריק, אויף א טייבעל, א מייל זעקס פון סאנטאפע. אָבער, דער פערפאַסער פון א קורצע געשיכטע פון קאָלומבוס'עס ענטדעקונג בעמערקט ביי דיעזען פונקט: „דעם לא ראבידא קלויסטער רופט מען „דער פונדאמענט פון אמעריקאנער געשיכטע". אויב אַזוי, קען מען זאָגען, אז דיעזער בריקעל, אויף וועלכען מען האָט אָנגעיאָגט קאָלומבוס'ען, איז א היסטאָרישער בריק צווישען דער אַלטער וועלט און דער נייער".

מען האָט קאָלומבוס'ען אומגעקעהרט צו דער קעניגין, קיין סאנטאפע, וואו נאָך געוויססע הכנות איז אונטערגעשריעבען געוואָרען אן אָפיציעלער קאָנטראקט. קאָלומבוס האָט אַליין אויסגעפיהרט. דער קאָנטראַקט האָט איהם געמאַכט פאר אדמיראל, וויצע־קעניג און גובערנאַטאָר מיט אבסאָלוטער הערשאַפט איבער אַלע אינזעלן אָדער אַנדערע לענדער, וואָס ער וועט ענטדעקען, „אָדער אויף אַן אַנדער אַרט אַריינקריגען"; נאָך זיין טוידט געהען אַלע זיינע טיטלען און רעכטע איבער צו זיינע קינדער. צו איהם געהערט א צעהנטעל פון אַלע פערעל, עדעלשטיינער, גאָלד, זילבער, געווירצען און יעדען אַנדערען פראָדוקט,

וואָס מען וועט אין דיעזע לענדער געפינען, און פון יעדען פּראָפיט, וואָס מען וועט דאָרטען האָבען פון האנדעל אָדער אויף אירגענד אַנ־דערען אופן.

דער טאָגע־בוך, וואָס קאָלומבוס האָט נאכהער געפיהרט אויף זיין רייזע, פאנגט זיך אָן מיט דיא פאָלגענדע ווערטער:

„נאָך דעם וויא דיא שפּאַנישע מאָנארכען האָבען ארויסגעטריעבען אַלע אידען פון אַלע זייערע קעניגרייכען און לענדער, אין יאַנואר, האָ־בען זיי אין דעם זעלבען מאָנאַט מיר געגעבען דעם אויפטראג צו אונ־טערנעהמען דיא רייזע נאָך אינדיען, מיט געהעריג בעזאָרגטע שיפען".

קאָלומבוס מאכט דאָ אַ טעות אין דעם מאָנאַט. דער דעקרעט, אַז אידען מוזען פערלאָזען שפּאַניען, איז אונטערשריעבען געוואָרען אין דעם אַלאהאמברא פּאַלאַץ ניט אין יאַנואר, נאָר דעם 31־טען מערץ (1492), און קאָלומבוס'עס קאָנטראַקט איז אונטערשריעבען געוואָרען מיט אַכצעהן טעג שפּעטער—דעם 17טען אַפּריל.*) קאָלומבוס האָט דיע־זען קאָנטראקט ערהאַלטען דעם 30־טען אפּריל. דאָס איז געוועזען דער אָפיציעלער בעפעהל, אַז ער זאָל צוגרייטען דיא עקספּעדיציע; און דעם זעלבען טאָג זיינען קעניגליכע קורריערען אומגעגאנגען אין פערשיע־דענע שטעדט, און מיט טרומייטען געלאָזט וויסען דעם אנדערען קע־ניגליכען בעפעהל — אַז אין פערלויף פון צוויי מאָנאַט צייט טאָר זיך אין לאַנד ניט געפינען קיין איין איד.

אין דעם דעקרעט וועגען דיא אידען ווערט ערקלעהרט, אַז זיי זיי־נען געפעהרליך פאר דער קירכע מיט דעם, וואָס זיי ריידען אָפּ די „נייע קריסטען", דאָס הייסט, דיא מאראַנען, פון דער קאַטוילישער אמונה. דיא מאראַנען האָט מען געברענט אויף דיא שייטער־הויפענס אָדער גע'פּטור'ט מיט אַ נאָך שרעקליכערען טוידט אין דיא יסורים־קאַ־מערען פון דיא אינקוויזיציאָנס־טורמעס, און דיא ניט־געטויפטע אידען האָט מען געהייסען פערלאָזען זייער געבורטס־פּלאַץ — זאָל דיא קריסט־

*) עהנליכע טעות'ן מאַכט ער גאַנץ אָפט. אַ חוץ דעם שרייבט ער אָפט אומישנע ניט דעם אמת צוליעב טאַקטישע צוועקען. דעריבער איז דאָס אַזוי שווער צו דערגעהן אַ טאָלק אין דיא פאַקטען אָדער דאַטומס פון זיין ביי־אָגראַפיע.

ליבע בעפעלקערונג ניט האָבען ארום זיך זייער גייסטיגען איינפלוס! זאָל דער גלחים־קלאַס אונגעשטערט קענען פערשפרייטען זיין פינס־טערע הערשאַפט! שוין לאַנג וויא טארקוועמאדא, דער הויפט־מחבל פון דער אינקוויזיציע, האָט געשטרעבט דערצו. כל זמן איין איד איז נאָך געבליבען אין שפאַניען איז איהם דער לעבען ניט איינגעגאַנגען. זייער אנוועזענהייט גופא איז געווען אַ לעבעדיגע קריטיק געגען דער קירכע מיט איהרע מאָראלישע זומפען, אַ שטומער שמייכעל וועגען דיא אידיאָטסטוועס, מיט וועלכע זיא פערשקלאַפט דיא מאַסען. ווען גראַ־נאַדא איז גענומען געוואָרען, און דיא בעפעלקערונג איז געווען בעזויפען פון דעם זיעג פון קריסטענטהום איבער דעם מאַהאָמעדאַנישען גלויבען, האָט טאָרקוועמאַדא דערזעהן זיין געלעגענהייט צו איבערצייגען דיא קעניגליכע פּאָאר־פאָלק, אַז גאָט אַליין איז דאַפיר, אַז שפאַניען זאָל זיין אַ ריין קריסטליכע לאַנד! גאָט אַליין וויל, אַז דיא אידען זאָלען ניט שטעהן וויא א בעלעם אויף דער קריסטליכער אויג! דיא פאנאטישע קעניגין איז גלייך בעגייסטערט געוואָרען פאר דעם גע־דאנק; און פערדינאַנד? — פאַר איהם האָט מען געהאַט זיין אַלטע רפואה: דיא ארויסגעטריבענע אידען וועלען ניט טאָרען מיטנעהמען קיין גאָלד, זילבער אָדער געלט. אין דער מהומה פון געצוואונגענע אויסוואַנדערונג וועלען זיי פיעלעס מוזען איבערלאָזען, און דאָס אַלעס וועט געהערען צום טהראָן. און די רפואה האָט גלייך געווירקט. פערדי־נאַנד איז אויך מרוצה געוואָרען.

וויא באַלד אַזוי, האָבען דיא אידען געהאָפט, אַז מעהר וויא צו געלט וועט דאָס פּאָרט ניט אויסגעהן. זיי האָבען געשיקט אין פּאַלאַץ זייערע צוויי פּאָרשטעהער, יצחק אברבנאל און אברהם סעניאָר, וועלכע האָבען מיט טרעהרען געבעטען פאַר זייער פּאָלק. מיט טרעהרען אַליין זיינען זיי אָבער ניט אָבגעקומען. זיי האָ־בען פּאָרגעשלאָגען דרייסיג טויזענד דוקאטען אויף. דיא סוממע האָט פערדינאַנד'ען גלייך ווייכער געמאַכט. עס האָט שוין געהאַלטען ביי אַ פרעהליכען רעזולטאַט; אָבער טאָרקוועמאדא, דערהערענדיג וואָס דאָ געהט פּאָר, איז אריינגעלאָפען אין זאַאל מיט אַ געקרייציגטען יעזוס אין האַנט. „יהודה האָט פערקויפט יעזוס'ען פאר דרייסיג זילבער־שטיק און איהר ווילט איהם פערקויפען פאר דרייסיג טויזענד!" — האָט ער אויסגעשריען, און אוועקלייגענדיג דיא „הייליגע" פיגיר אויף'ן טיש,

האָט ער צוגעלייגט: „אָט איז ער, פערקויפט איהם!“ און מיט בייזע טריט האָט ער ארויסמאַרשירט פון זאַאַל. דיא סצענע האָט איבערגע־שראָקען איזאבעללא׳ן, און דער ענדליכער אנטוואָרט איז געווען, אז דיא אידען מוזען פערלאָזען שפּאַניען.

צי דיעזע מעשה׳לע איז אמת, צי זי איז געבאָרען געוואָרען פון א פּאָעטייזען מאָרך — כאַראַקטעריסטיש איז זיא יעדענפאַלס. דער גייסט פון דעם מאָמענט, וועלכער ווערט אין איהר געשילדערט, איז גע־ווים אַן אמת׳ער.

סאַנטאַנגעל האָט זיך ניט געמיישט. אַלס „נייער קריסט“, האָט ער מורא געהאַט צו ריזיקירען. ער איז א מאָל אַליין שיער ניט אריינ־געפאַלען אין דער אינקוויזיציאָנס־טורמע, וויא פיעלע פון זיינע אָנ־קעלס און גליעדער־שוועסטער־קינדער, און ער האָט זיך גערעטעט מיט דעם וואָס ער האָט עפּענטליך „תשובה געטהאָן“, אין דעם ספּעציעלען „תשובה־קאָסטיום“, וועלכער איז דערצו געווען געברויכט.

קאָלומבוס האָט אַלזאָ געמאַכט פּאָרבערייטונגען צו זיין רייזע נאָך דער לאַנד פון גאָלד, פערעל און געווירצען און דיא אידען האָבען גע־פּאַקט זייער איבּיגען וואנדער־פּאַק, אום ניט ווילענדיג אוועקצוגעהן פון דער לאַנד, וועמעס שפּראַך איז געווען זייער מוטער־שפּראַך; פון דער לאַנד, וואָס איז אין פערלויף פון פערצעהן, פופצעהן הונדערט יאָהר געווען זייער היים; פון דער לאַנד, וואָס זיי האָבען געהאָלפען ענטוויק־לען מיט זייערע האַנדווערקער, סוחרים, געלעהרטע, פילאָזאָפען, פּאָעטען.

אזוי וויא קיין געלט האָט מען זיי ניט ערלויבט מיטצונעהמען, האָבען זיי געמוזט בייטען א שטיקעל לאַנד, צום ביישפּיעל, אויף קליי־דער אָדער מאַטעריע. און דיא קריסטען האָבען אויסגענוצט זייער לאַגע און האָבען זיי געצוואונגען צו נעהמען אַן אייזעל פאַר א רייכע הויז אָדער א שטיקעל לייוונט פאַר א ווייגאָרטען. אין פיעלע ער־טער האָט טאָרקוועמאַדאַ דיא קריסטען אין גאַנצען פערבאָטען מיט זיי צו האָבען אירגענד וועלכע פערהעלטניסע. דאָס האָט געהייסען, אז דאָרטען זיינען דיא אידען געצוואונגען געווען זייערע הייזער, גערטנער און פערשיעדענע אַנדערע זאכען איינפאַך אויף הפקר איבערצולאָזען; און דאָס אַלץ איז אָנגעקומען דעם גייציגען פערדינאַנד. פיעלע מאַראַנען האָבען ביי זייערע אונגליקליכע ברידער צוגענומען גאָלד און זילבער,

אום דערנאָך דאָס איבערצושיקען וואו זיי וועלען זיין. ווען שפּאַניען האָבען דאָס געלאָזט וויסען, האָט דער קעניג ביי זיי דאָס קאָנפיסקירט, אלס זיין אייגענטהום. חובות האָט מען ביי דיא אידען איינגעמאָהנט פאר קריסטען, צי עס האָט פון זיי געקומט, צי ניט. דיא רייכסטע אידען זיינען פון העלער הויט געוואָרען אָרימע לייט.

וועהרענד זיי האָבען אויף דיעזען ארט געזעהן וויא זייער האָב און גוטס ווערט צוגאנגען וויא שנעע, האָבען צווישען זיי זיך ארומגעדרעהט גלחים, טענה'ענדיג צו זיי, אז זיי זאָלען זיך טויפען און בלייבען ביי זייער היים און אייגענטהום. אָבער זעהר אַ קליינע צאָהל האָט זיך גע־לאָזען איבעררעדען. דער גרויסער, גרויסער מאַיאָריטעט איז געבלי־בען פעסט. זיי האָבען געאָפּפערט מיט־אַלין, וואָס זיי האָבען געהאַט; מיט אַלין, וואָס זיי איז געווען טהייער; זיי האָבען זיך בעשלאָסען צו געהן וואַנדערען איבער דער וועלט. צו שטאַרבען פון הונגער אין אַ פרעמדע לאַנד, אויב עס וועט אויסקומען, נור ניט אָפּקויפען זיך דורך דעם, וואָס זיי וועלען אָננעהמען אַ רעליגיאָן, אין וועלכע זיי האָבען ניט געגלויבט און וועלכע האָט פערגאָסען אַזוי פיעל בלוט פון זייער פאָלק. זייער אַלגעמיינע טראַגעדיע האָט זייערע הערצער פערבונדען מיט דיא וואַרימסטע ברודער־ליעבע. זיי האָבען זיך איינע דיא אנדערע צוגע־געבען מוטה און דיא רייכערע האָבען אויסגעהאָלפען דיא אָרימערע מיט רייזע־קאָסטען אום זיי זאָלען ניט מוזען בלייבען און טויפען זיך אָדער פערברענט ווערען.

אברבנאל האָט געטהיילט דעם שיקזאל פון זיינע ברידער. ער האָט געאָפּפערט זיין הויכע שטעלע און זיין לעבען פון לוקסוס, און איז מיטגעגאַנגען מיט דיא איבעריגע שפּאַנישע קינדער פון זיין מאַר־טירער־פאָלק. סעניאָר, וויעדער, האָט דעם נסיון ניט אויסגעהאַלטען. ער האָט זיך געטויפט — ער מיט זיין זוהן און זיין איידעם (אַ רב). דער קעניג און דיא קעניגין האָבען זיך אַזוי געפרעהט מיט דעם, אז ביי זייער טויפען זיך זיינען זיי געווען זייערע „טויף־פאָטער" און „טויף־מוטער".

פאר'ן אָפּרייזען האָבען זיך דיא אידען פערזאַמעלט אויף דיא בית־עלמין'ס און מיט אַ יאָמער און געוויין, וועלכער האָט גערי־הרט די הערצער זאָגאר פון קריסטען, האָבען זיי זיך געזעגענט מיט דיא קברים פון זייערע טייערע און ליעבע פון זייער צייט און פון פריהערדיגע ציי־

טען. פיעלע האָבען אויסגעגראָבען דיא מצבות און זיי מיטגענומען מיט זיך.

ווען מען האָט שוין גענומען געהן אין וועג אריין, האָבען דיא רבנים געהייסען כלי־זמר שפּיעלען, כדי צו פערשטיקען דיא טראגעדיע, וואָס האָט דאָס הארץ אויף שטיקער צוריסען.

אָט דיעזע סצענען האָט בייגעוואוינט קאָלומבוס, ווען ער האָט גענאכט הכנות צו זיין גרויסע רייזע.

ער איז אװעק נאָך פּאַלאָס, דיא אויבען־דערמאָהנטע האפען־שטאָדט ביי דעם אטלאַנטישען אָקעאן. פון דאָרטען האָט ער בעדארפט זיך אַוועקלאָזען אויף זיין געהיימניספולען וועג נאָך געהיימניספולע לענדער.

דיא איינוואָהנער פון פּאַלאָס זיינען בעגאַנגען עפּעס א פערברעכען געגען דער קרוין, און אַלס שטראָף האָט דיא רעגיערונג זיי בע־פוילען צו בעזאָרגען צוויי פון דיא דריי שיפען, וועלכע קאָלומבוס האָט געפאָדערט. קאָלומבוס'עס אונטערנעהמונג איז פאר זיי אויסגעקומען וויא עטוואָס שרעקליכעס, און זיי האָבען געשאָלטען קאָ־לומבוס'ען מיט זיין רייזע צוזאַמען. זיך אוועקלאָזען איבער דעם „ים פון פינסטערנים" — ווער האָט פון אַזעלכעס ווען עס איז געהערט? מאַטראָזען איז שווער געווען צו געפינען. קיינער האָט ניט געוואָלט אפילו וויסען פון אַזאַ נסיעה. אום דיעזע שוויריגקייט בייצוקומען, האָט דיא רעגיערונג אַרויסגעלאָזען אַן ערקלעהרונג, אז דער וואָס וועט מיטפאָהרען מיט קאָלומבוס'ען איז פריי פון יעדען פּראָצעס, וועלכער היינגט איבער איהם; און אז דער וואָס זיצט פאַר אַ פערברעכען אָדער חוב, וועט אַרויסגעלאָזען ווערען פון טורמע, אויב ער וועט מרוצה ווע־רען אַנטהייל צו נעהמען אין דער עקספּעדיציע.

מארטין פּינזאָן און זיין ברודער, דיא רייכע בעלי הבתים פון פּאַלאָס, האָבען געהאָלפען בערוהיגען זייערע שטאָדט־לייט. דאָס זעלבע האָט געטהאָן דער עלסטער פון דעם לאַ־ראבידאַ קלויסטער, דער אויבען־דערמאָהנטער גלח יואַן פּערעז. ענדליך האָט מען צוזאַמענגענומען הונדערט צוואַנציג מאַן, פיעלע פון וועלכע זיינען געווען בעפרייטע אַרעסטאַנטען פון פערשיעדענע שטעדט. נײנציג פון דיעזע זיינען גע־ווען מאַטראָזען.

די סטאָליאַרעס, וואָס האָבען צוגעריכט די שיפען צו דער רייזע, וואָס האָבען זיי אַרומגעזעהן, זיי זאָלען ניט רינען, האָבען זייער ארבייט געטהאָן אָהן חשק און אָהן טרייהייט. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז די שיפען זיינען געבליבען אין אַ שלעכטען צושטאַנד. איינינגע מאַט־ראָזען, וואָס האָבען זיך פערשריבען, האָבען חרטה געהאַט און זיינען ענטוועדער אַנטלאָפען אָדער געפאָהרען געגען זייער ווילען.

אזוי וויא קאָלומבוס האָט געמיינט, אַז ער פאָהרט נאָך אזיען, האָט ער מיטגענומען אַ מאַן, וואָס האָט געקענט העברייאיש, כאַלדייאיש און אַראביש, אום ער זאָל איהם דיענען אַלס דאָלמעטשער מיט אַזיאַ־טישע פעלקער. דאָס איז געווען לואיס דע טאָררעס, אַ איד, וועלכער האָט זיך געטויפט אַ קורצע צייט איידער די שיפען זיינען אָבגעגאַנגען. צווישען קאָלומבוס'עס מיטרייזענדע זיינען אויך געווען פיער מאַראַנען. איינער פון דיעזע איז געווען דער שיף־דאָקטאָר, בערקאַל; אַ צווייטער, דער כירורג מאַרקאָ; אַ דריטער — אַ מאַן מיט'ן נאָמען ראָדריגאָ סאַנ־טשעז, אַ קרוב פון דעם קעניגליכען שאַץ־מייסטער, וועלכער איז מיט־געפאָהרען אויף דעם ספּעציעלען פערלאַנג פון דער קעניגין; און אַ פערטער — אַ מאַן מיט'ן נאָמען אַלאָנזאָ דע־קאַללע.

אין אַלעמען זיינען אַלזאָ מיט קאָלומבוס'ען מיטגעפאָהרען, אזוי וווייט וויא מען קען דערגעהן, — פינף אידישע קינדער. איבערהויפּט איז דיא קאָמפּאַניע געווען אַ געמישטע, פון שפּאַניער, אידען, מורינען, איירישע און איין איטאַליענער — קאָלומבוס אַליין.

די דריי שיפען האָבען געהייסען: „מאַריאַ“, „פינטאַ“ און „נינאַ“. מאַרטין פינזאָן איז געווען קאַפּיטאַן איבער דער „פינטאַ“, זיין ברודער, ווינצענט פינזאָן — איבער דער „נינאַ“ (דיא קלענסטע פון דיא דריי שיפען), און איינער סאַנטשאַ איבער דיא „מאַריאַ“ (דיא גרעסטע).

קאָלומבוס, אַלס קאָמאַנדיר פון דער גאַנצער פלאָטע האָט זיך גע־פונען אויף דער „מאַריאַ“. ער האָט מיט זיך געהאַט טאָסקאַנעללי'ס קאַרטע און אברהם זאקוטאַ'ס אסטראָנאָמישען לוח.

דיא דריי שיפען האָבען אויפגעהויבען זייערע אַנקערס און זיינען אָפּגעגאַנגען פרייטאָג, דעם 3טען אוגוסט, 1492 — אויף מאָרגען נאָכ־דעם וויא דיא אידען פון שפּאַניען האָבען זיך אוועקגעלאָזען זוכען אַ נייע היים.

XII.

קאָלומבוס'עס ערשטע רייזע.

ער פאָהרט צוערשט נאָך דיא קאַנאַרישע אינזלען. — און פון דאָרטען אויף אַ גלייכען וועג „נאָך יאַפּאַן". — פּאָרטוגעזישע שיפען ווילען איהם פאַנגען. — די לעצטע שטיקעל לאַנד. — די שרעק פון די מאַטראָזען. — ער פעלשט זיינע ציפער. — דער בריעף וואָס ער האָט געפיהרט צו דעם „גרויסען כאַן". — דער קאָמפּאַס פיהרט זיך ניט וויא אימער. — דער ים איז בעדעקט מיט גראָז. — דיא רייזענדע זעהען פויגעלעך. — זיי מיינען, אז זיי זעהען שוין לאַנד. — קאָלומבוס דערזעהט ליכט. — „לאַנד ! לאַנד !" — דער אינזעל סאַן סאַלוואַדאָר. — די פערוואונדערטע „אינדיאַנער". — קאָלומבוס מיינט, אז ער איז לעבען כינא. — ער ענטדעקט קובא. — ער שיקט זוכען דעם „גרויסען כאַן", גאָלד און גע־ווירצען. — מאַרטין פּינזאָן פערשווינדט. — קאָלומבוס ענטדעקט דעם אינזעל האַיטי. — דיא „סאַנטאַ מאַריא" ווערט צושמעטערט. — די פריינדליכקייט און גוטהערציגקייט פון דיא רויט־הויטיגע. — מען בויט אַ הילצערנע פעסטונג, און קאָלומבוס פאָהרט צוריק נאָך שפּאַניען. — דיא בייזע קאַריבען. — געפאַהרען אויפ'ן וועג.

דיא איינצעלהייטען פון קאָלומבוס'עס היסטאָרישע רייזע זיינען אונז בעקאַנט דורך דריי קוואַלען : 1) דורך דעם טאַגעבוך, וואָס ער האָט געפיהרט אויפ'ן שיף ; 2) דורך צוויי בריעף, וואָס ער האָט געשריעבען, ווען ער איז שוין געקומען צוריק. איינער פון דיעזע בריעף איז געווען צו זיין פריינד, דעם מאַראַן, לואיס דע סאַנטאַנגעל ; דער צווייטער — צו סאַנטאַנגעל'ס קרוב, גבריאל סאַנטשעס, דעם שאַץ־מייסטער פון אראַגאָן. 3) פון די בעשרייבונגען פון זיין זוהן פערדינאַנד און אַנדערע שרייבער, מיט וועלכע ער, קאָלומבוס, האָט געהאַט פערזענליכע געשפּרעכען.

לאָמיר אָבער צוערשט האָבען קלאָהר אין געדאַנקען, וואוהין ער האָט געקירעוועט זיינע דריי שיפען.

נאָך טאָסקאַנעלי'ס לאַנד־קאַרטע נאָך איז אויסגעקומען, אַז אַרי־

בערפאָהרענדיג די ברייט פון דעם אטלאַנטיישען אָקעאַן וועט ער אָנ־קומען נאָך יאפּאַן („ציפּאַנגאַ"); און אַז אריבערגעהענדיג דיא צפון־זייט פון יאפּאַן, וועט ער דערגרייכען דיא רייכע כינעזיישע שטאָדט קווין־סיי אָדער האַנג־טשאָו, וועלכע מארקאָ פּאָלאָ האָט גע־שילדערט מיט דיא רייצענדסטע פארבען.

אויף טאָסקאַנעללי'ס קארטע איז אָבער יאפּאַן ניט געלעגען גלייך אַנטקעגען שפּאַניען, נור מעהר צו דרום צו. ווען מען זאָל פון שפּאַניען צוערשט צושווימען צו דיא קאַנארישע אינזלען, וועט פון דאָרטען צו יאפּאַן געהן אַ גלייכער וועג — אזוי האָט געוויזען טאסקאַנעללי'ס קארטע. אויף דיעזער קארטע איז יאפּאַן געלעגען מיט דריי טויזענד ענגלישע מייל נעהענטער וויא אין אמת'ען. אָבער פון דעם האָט קאָ־לומבוס דאָך ניט געוואוסט, פונקט וויא ער האָט ניט געוואוסט, אַז אויפ'ן וועג ליגט אַ קאָנטינענט מיט נאָך אַ גרויסען אָקעאַן. יאפּאַן איז אויף דער קארטע אויסגעקומען אונגעפעהר אויף דעם פּלאַץ, וואו פלאָ־רידא (יונייטעד סטייטס) ליגט — פונקט אַנטקעגען די קאַנארישע אינזלען.

צום גליק האָבען דיעזע אפריקאַנישע אינזלען בעלאַנגט צו שפּאַניען. אַלזאָ, האָט קאָלומבוס זיך צוערשט פערנומען אהין, אום פון דאָרטען שוין צו פאָהרען „דירעקט נאָך יאפּאַן".

דיא מאַטראָזען האָבען באַלד חרטה געהאַט, פאר וואָס זיי האָבען זיך געלאָזען איינרעדען אויף אזא משונה'דיגע רייזע, און קאָלומבוס האָט געזעהען, אַז זיי זוכען מיטלען אָנצומאַכען שטערונגען. דיא שי־פען זיינען געוועזען דעם פערטען טאָג אין וועג, ווען דער רודער פון דער „פינטא" איז צובראָכען געוואָרען. אָבער מארטין פּינזאָ, דער קאָמאַנ־דיר פון דיעזער שיף, וועלכער איז געוועזען בעגייסטערט פאר דער רייזע און פאָרלויפיג טריי דעם אַדמיראַל, האָט דאָס געלאָזט פאַרריכטען, און דיא רייזע איז פאָרטגעזעצט געוואָרען. אויף מאָרגען איז דער רודער ווידער צובראָכען געוואָרען, און מען האָט זיך געמוזט אָבשטעלען אין אַ האַפען. ערשט דעם 12־טען אוגוסט זיינען זיי ענדליך אָנגעקומען אויף איינעם פון דיא קאַנארישע אינזלען; און דאַן האָט זיך ארויסגע־צייגט, אַז די „פינטא" איז אין אַ פיעל ערגערען צושטאַנד וויא מען האָט גערעכענט. דיא שיף גופא האָט געהאַט לעכער, און איהרע זעג־לען זיינען ניט געוועזען צוגעפּאַסט צו אזא לאַנגע רייזע איבער'ן אָפענעם

קאָלומבוס׳עס ערשטע רייזע
פון שפּאַניען ביז דעם לעצטען שטיקעל
לאַנד פון דער „אַלטער וועלט".

אָקעאַן. דאָס אַלעס האָט דאָ פערהאַלטען דיא פלאָטע איבער דריי וואָכען. דערוויילע, ווערענד מען האָט געוואַרט, האָט דער פייער־שפייענדער באַרג טענעריף, וועלכער געפינט זיך דאָרטען, אויסגעבראָכען מיט פלאַמען און רויך, און דיא מאַטראָזען האָבען מיט טוידט־שרעק אין דעם געזעהען א געטליכע וואַרנונג ניט צו פאָהרען אויף זייער „געפעהרליכע" רייזע. קאָלומבוס האָט זיי דערמאָנט וועגען דיא איירָאָפּעאישע וואולקאַנען, האָט זיי דאָס ערקלעהרט אַלס א נאַטירליכע ערשיינונג, גע'טענה'ט מיט זיי, ריז זיי האָבען זיך וויא עס איז בערוהיגט.

באַלד איז בעריכטעט געוואָרען, אז ניט ווייט פון דאָרטען שווימען ארום פּאָרטוגעזיישע שיפען מיט דעם ספּעציעלען צוועק צו פאַנגען קאָלומבוס'ען און איהם צו ברענגען נאָך ליסאַבאָן. יאָאַן דער צווייטער האָט זיך זעהר בעאונרוהיגט טאָמער ענטדעקט ער טאַקי א קורצען וועג צו אינדיען, און דיא פיעל־יעהריגע מיה פון פּאָרטוגאַל וועט זיך אויס־לאָזען מיט גאָר ניט. ער האָט דעריבער זיך בעשלאָסען, אויב מעגליך, איהם ניט צו דערלאָזען דערצו. צו דיעזען צוועק האָט ער ארויסגעגעבען א בעפעהל איהם צו ארעסטירען וואו מען וועט איהם נור פאַקען.

קאָלומבוס האָט געוואָלט וואָס פריהער אַוועקשווימען פון דאַנען; אָבער, אזוי וויא אויף צו להכעיס, איז דריי טעג ניט געווען קיין שום ווינד, און ערשט דעם 9־טען סעפּטעמבער האָט ער מיט זיינע דריי שי־פען ווייטער געזעגעלט.

באַלד האָט ער דערזעהען דעם אינזעל פ ע ר ר אָ, דעם לעצטען פון דיא קאַנאַרישע אינזלען. פון דאָרטען האָט מען דאָס בעריכטעט, אז מען האָט געזעהן דיא פּאָרטוגעזיישע שיפען ארומשווימענדיג. קאָלומבוס איז אלזאָ איצט געווען אין דער רעכטער געפאַהר. צום גליק האָט אָבער גענומען בלאָזען א לעבעדיגער ווינטעל; דיא זעגלען זיינען פעסט אָנגעבלאָזען געוואָרען און דיא פלאָטע האָט זיך שנעל געטראָגען איבער דעם בלויען ים.

פעררָאָ איז די לעצטע שטיקעל לאַנד, וואָס מען האָט ביז יענער צייט ווען עס איז געזעהן אויף דעם „ים פון פינסטערנים". ווייטער האָט קיין שיף קיין מאָל ניט געסמייעט צו פאָהרען. דאָ פלעגט זיך רעכענען דער סוף פון דיא בעוואָהנבאַרע וועלט.

ווען דיא אַלט־גריכישע געאָגראַפען פלעגען איינטיילען דעם ערד־

קוגעל אויף פּאַראַלעלען און מעריריאַנען (זעה אויבען זייטעל 139) פּלעגען זיי דורך דעם איינזעל פעררא דורכציהען דעם ערשטען מערידיאן. דאס הייסט, דאָ פלעגען זיי דעם ערד־קוגעל צוטיילען אויף צוויי גלייכע העלפט — אויף דעם מזרח העמיספער (האלב קוגעל) און אויף דעם מערב העמיספער. און אַזוי איז דאָס פערבליבען אין דיא געאָגראַפיע־ביכער פון פיעלע היינטיגע לענדער אויך.

עס האָבען שוין פון לאַנג אָן זיך אַרומגעטראָגען קלאַנגען, אַז מען האָט געזעהן אַ גרויסען אינזעל אַ ביסעל ווייטער אויף. אָבער אַ פּאָר מאָל האָבען פּאָרטוגעזיישע שיפען דיעזע לאַנד געזוכט, און גאָר ניט געפונען. דיא קלאַנגען זיינען פון דעסטוועגען פערבליבען; דיא ניט־געפונענע שטיק לאַנד האָט מען זאָגאַר אַ נאָמען געגעבען — „בראַנדאָן“ (נאָך דעם נאָמען פון אַ „הייליגען“ גלח פון דעם זעקסטען יאהרהונדערט, וועלכער האָט דאָרטען פערבראכט זיעבען יאָהר, וויא מען האָט דערצעהלט); און דער ניט־געשטויגען־ניט־געפלויגענער אינזעל איז געצייכענט געוועזען אויף טאסקאנעלליס קארטע, וועלכע קאָלומבוס האָט שטענדיג געהאַלטען פאר דיא אויגען אויף זיין רייזע. אויך זיינען געוועזען איינרעדענישען וועגען אנדערע אינזלען, ווייטער אויף דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן. אָבער אַזוי וויא געזעהן האָט דיעזע אינזלען אויך קיינער ניט, איז דאָס קיין גרויסע טרויסט ניט געוועזען. ווען דיא דריי שיפען זיינען אָבגעגאַנגען פון פעררא, און זיינע בערג זיינען פערשוואונדען געוואָרען אין דעם נעבעל פון דער בלויער ווייטקייט, זיינען ביי דיא מאַטראָזען איינגעפאַלען דיא הערצער. זיי האָבען זיך געזעגענט מיט דער וועלט.

פיעלע פון זיי האָבען געוויינט אויפ'ן קול, בעקלאָגט זייער שרעקליכען שיקזאַל. קאָלומבוס האָט זיי געפּרופט בעווייזען, וויא לעבערליך זייער מורא איז. ער האָט זיי געשילדערט דיא אוצרות, צו וועלכע זיי פאָהרען, דיא רייכטהימער, וואָס זיי וועלען דאָרטען שעפען. אָבער אפילו דאָס האָט אויף דיא גאָלד־זישערנע קאָמפּאַניע ווייניג געווירקט. זיי זיינען געוועזען אין הוילע ציטערנים. צו בערוהיגען דיעזע אונגעוויסענדע אבערגלויביגע מענשען איז געוועזען אַ גאַנץ שווערע אויפגאַבע.

אום זיי זאָלען ניט זעהן, אַז דיא שיפען געהען אַוועק ווייט איז קיין לאַנד איז נאָך אַלץ ניטאָ, האָט קאָלומבוס זיי יעדען טאָג געזאָגט,

אז דיא פּלאַטע האָט איינגערייזט וועניגער וויא אין אמת'ען. אין זיין טאגעבוך פון דעם 9־טען סעפּטעמבער, צום ביישפּיעל, שרייבט ער:

„דיעזען טאָג זיינען מיר איינגעפאָהרען 57 מייל; איך האָב זיך אָבער בעשלאָסען צו רעכענען וועניגער אום דיא מאַטראָזען זאָלען זיך ניט שרעקען, אויב דיא רייזע וועט אויסקומען לענגער וויא איך ערווארט."

אויף מאָרגען האָט ער פערצייכענט:

„דיעזען מעת־לעת זיינען מיר איינגעפאָהרען 240 מייל, צעהן מייל אַ שטונדע. איך האָב אָבער גערעכענט בלויז 144 מייל, אום דיא מאַטראָזען זאָלען ניט ציטערן, אויב זיי וועט אויסקומען צו זיין לאַנג אויף דער רייזע."

און אזוי האָט ער געטאָן יעדען טאָג.

בעטראַכט קאָלומבוס'ען אַליין, וויא ער האָט זיך געהאַלטען און געפיהלט אויף דיעזער רייזע! קיינער איז קיין מאָל ניט געוועזן ווייטער וויא פעדראָ. וועגען דעם „ים פון פינסטערנים" האָבען זיך ארומגעטראָגען דיא שרעקליכסטע מעשות. אַלץ וואָס ער האָט געוואוסט וועגען יענע ברעגעס פון דיעזען אָקעאַן, איז געוועזן טהעאָריע. אָבער אזוי פעסט האָט ער געגלויבט אין דיא ריכטיגקייט פון דיעזע טהעאָריע, אזוי טיעף זיינען געוועזן זיינע איבערצייגונגען, אז ער איז געשטאַנען אויף דעם בריקעל פון זיין אדמיראל־שיף מיט דער פאָלשטענדיגסטער רוהיגקייט. איהם האָט בלויז אינטערעסירט דיא פראַגע וויא אזוי דיא אַנדערע צו בערוהיגען. ווייטער איז ער געוועזן פערנומען מיט זיינע לאַנד־קאַרטען און חשבונות, מיט זיינע בעאָבאַכטונגען און ערוואַרטונגען...

עס זיינען געוועזן אַנדערע מענשען, וואָס האָבען געגלויבט, אז מיט אַזאַ רייזע קען מען לייכט צוקומען צו אינדיען. ער איז אָבער געוועזן דער איינציגער, וואָס האָט זיך גענומען איהר פערווירקליכען — גענומען זיך מיט אן אייזערנע פעסטקייט, מיט אַ בעגייסטערונג, וועלכע קיין שטערונג אין דער וועלט אין ניט אין שטאַנדע געוועזן אויסצולעשען. דעם גאַנצען לעבען האָט ער צו דיעזען געדאַנק אָבגעגעבען, און ער האָט ניט אָבגעטראָטען, ביז ער האָט דיא רייזע אונטערנומען; און איין מאָל האָט ער אונטערנומען, איז ער געגאַנגען פעסט צו זיין ציעל. בלויז גרויסע כאַראַקטערע קענען אַזוי פיהלען און אזוי זיך פיהרען.

ביי איהם איז געווען קלאָר וויא דער טאָג, אז ווען ער וועט אריי־בערפאָהרען דעם אטלאַנטיישען אָקעאַן, וועט ער קומען נאָך יאפּאַן און פון דאָרטען נאָך כינא, צו דעם מעכטיגען כינעזיישען הערשער דעם „גרויסען כאַן“, צו וועלכען פערדינאַנד און איזאבעללא האָבען איהם זאָ־גאר געגעבען א בריעף.

„דיא שפּאַנישע מאָנארכען האָבען געהערט, אז איהר און אייערע אונטערטהאַנען האָבען זעהר ליעב זיי און גאַנץ שפּאַניען“ — האָבען זיי צו דעם כאַן געשריעבען. — „אויך ווייסען זיי, אז איהר ווילט בעקומען נאַכריכטען וועגען שפּאַניען. זיי שיקען אייך דעריבער זייער גרויסען אדמיראל, קריסטאָפאָר קאָלומבוס, וועלכער וועט אייך מעלדען, אז זיי זיינען געזונד און אין פאָלשטענדיגע הצלחה.

איך, דער קעניג.

איך, דיא קעניגין.“

וועגען דעם „גרויסען כאַן“, האָבען זיי און קאָלומבוס געוואוסט פון מארקא פּאָלאָ'ס בעשרייבונג. דיא פאמיליע פון דיעזע „גרויסע כאַנס“, דיא טאָטערשע הערשער, זיינען אָבער שוין לאַנג געפאַלען אין כינא. ס'איז שוין געווען אַרום הונדערט יאָהר ווי זייער הערשאַפט האָט זיך דאָרטען געענדיגט. אָבער דאָס האָט ניט געוואוסט, ניט דער נייער אַדמיראל, ניט זיין קעניג און קעניגין. קאָלומבוס האָט דעם בריעף גע־האַלטען ביי זיך, מאָלענדיג אין זיין געדאַנק דעם גליקליכען מאָמענט, ווער ער וועט איהם איבערגעבען, וויא דער „גרויסער כאַן“ וועט איהם אויפנעהמען, איהם געבען א פריינדליכען אַנטוואָרט צו פערדינאַנד'ען מיט איזאבעללא'ן.

דער וועטער איז געווען אויסגעצייכענט. דעם 13־טען סעפּטעמ־בער האָט איינער פון דיא מאַטראָזען דערזעהען א געוויכטע פויגעל, ווע־גען וועלכע מען האָט געהערט, אז מען זעהט איהר קיינמאָל ניט ווייטער וויא 75 מייל פון יבשה. דאָס האָט זיי אַלעמען געגעבען האָפנונג, אז נאָך 75 מייל און זיי וועלען שוין זיין אין יאַפּאַן. דעם זעלבען טאָג האָט אָבער מיט קאָלומבוס'עס קאָמפּאַס זיך געטראָפען עפּעס אזעל־כעס, וואָס האָט בעאונרוהיגט אפילו איינגע פון דיא אינטעליגענטערע מענשען פון דער קאָמפּאַניע. אפילו קאָלומבוס אליין איז אויך איבער־ראַשט געוואָרען. דיא מאַגנעטישע נאָדעל, וועלכע איז פריהער אימער

געשטאנען א ביסעל צו דער רעכטער האנד פון דעם „צפון שטערן“, האט פלוצלונג אנגעפאנגען זיך צו קעהרען א ביסעל לינקס. דאס איז געווען גאנץ נאטירליך, ווייל דיא שיפען זיינען דאן אריבערגעגאנגען דעם „מאגנעטישען גרענעץ“*). דאס האט אבער נאך קאלומבוס אליין אויך ניט געוואוסט. און פערבארגען דאס פון דיא נייגעריגע אויגען איז אונמעגליך געווען. דיא מאטראזען האבען נאך געקוקט אויף דעם קאמפאס וויא אויף א מין כשוף־זאך; און יעצט אלזא האט דיעזער צויבער־אינסטרומענט זיך גענומען אויפפיהרען גאר ניט וויא געוועהנליך. דער איינדרוק איז דעריבער געווען, אז מען פאהרט טאקי אין שרעקליכע געגענדען, וואו אלעס איז קאפויר, אפילו דיא נאטור־געזעצע אויך. אבער קאלומבוס האט זיך געמאכט, אז אלין איז גאנץ נאטירליך, און ער האט צוגעטראכט עפעס אן ערקלעהרונג פון אסטראנאמיע. זיינע צוהערער האבען אפילו ניט פערשטאנען; אבער זיי האבען זיך וויעדער „איבערצייגט“ וואס פאר א געלעהרטער זייער אדמיראל איז, און וויעדער זיינען זיי בערוהיגט געווארען.

דעם 16־טען סעפטעמבער, ווען זיי זיינען שוין געווען 800 מייל פון דעם אינזעל פעררא, זיינען זיי אריינגעשוואומען אין אזא וואסער־געגענד, וואו דער ים איז גרויסע שטרעקען־ווייז געווען בעדעקט מיט גראז און ים־קרייטיכער, צווישען וועלכע עס האט געקישעט מיט פיש און ראקעס.

דער ים איז דארטען זעהר טיעף. דאך וואקסען איבער איהם ריעזיגע לאנקעס, וועלכע פערנעהמען אין סך הכל א שטח אזוי גרויס וויא זעקס פראנקרייכס, און שפייזען מיט זיך מיליאנען־מיליאסען פיש און אנדערע ים־ברואים. אזעלכע „סארגאססא“ לאנקעס, וויא מען רופט זיי, געפינען זיך אנדערסוואו אויך, אבער אין ערגעץ פערנעהמען זיי ניט אזוי פיעל פלאץ וויא דא. מען גלויבט, אז דיא אורזאכע וואר־

*) דיא מאגנעטישע נאדעל האט א טבע צו זיין צוגעקעהרט צום צפון, אבער ניט אומעטום אויף דעם זעלבען שטייגער. אויף דעם ערד־קוגעל איז פאראן א פאס, פון צפון צו דרום, וואו זיא שטעהט גלייך. פון מזרח־זייט פון דיעזען פאס איז זיא געקעהרט רעכטס און וואס ווייטער צו מזרח אלץ מעהר רעכטס. פון מערב זייט פון דעם פאס איז זיא גענייגט א ביסעל לינקס; וואס ווייטער אלץ מעהר. (זעה ביילאגע, „דער קאמפאס“).

רום דאָ איז אזא גערעטעניש אויף פלאַנצען און גראָז, איז ווייל דיעזער פּלאַץ איז פריי פון ים־שטראָמען און רוהיג. היינטיגע שיפען שניידען זיך דורך דיעזע סארגאססא פעלדער לייכט דורך, און אפילו קאָלומבו־סעס פלאָטע האָט צוערשט אויף זיך דורכגעשלעפּט דורך זיי. אין אַ פּאָר טעג ארום איז אָבער געוואָרען שווערער צו שווימען, און דיא מאַטראָזען האָבען זיך ווידער שטאַרק דערשראָקען. עס האָט אויסגע־זעהען אזוי אונגעוועהנליך, אַזוי אונגאַטירליך. מען האָט זיך דערמאָנט אָן אַלערליי באָבע־מעשות וועגען געפעהרליכע ווייטע ימים, וואו שיפען ווערען פערפּלאָנטערט און קענען זיך ניט ריהרען. קאָלומבוס, ווידער, האָט שוין גענומען מיינען, אז דאָ איז דער אָנהויב פון איינעם פון דיא דערמאָנטע אינזלען, וועגען וועלכע מען האָט געזאָגט, אז זיי געפינען זיך אויפ'ן אטלאַנטישען ים. מען האָט אָבער אראָבגעלאָזען דיא לענגסטע שטריק און מען האָט געזעהן, אז עס איז אַלץ קיין גרונד ניטאָ, אז עס איז אַלץ דער טיעפער ים.

דאַן האָבען זיך זיינע מענשען בערוהיגט: זיי האָבען געזעהן, אז דיא שיף קען געהן ווייטער. נאָכהער האָבען זיי זיך געקלעהרט, אז דיא גראָז איז פערטראָגען געוואָרען פון אַ דערבייאיגען אינזעל, און זיי איז נאָך פרעהליכער געוואָרען אויפ'ן האַרצען. אין קאָלומבוס'עס טאָ־געבוך געפינט זיך יענעם טאָג דיא בעמערקונג:

„זיי האָבען געגלויבט, אַז זיי געפינען זיך נאָהענט פון אַן אינזעל. דעם קאָנטינענט (אזיען) וועלען מיר געפינען ווייטער."

דעם 18־טען סעפּטעמבער האָט דער קאַפּיטאַן פון דער „פּינטא", וועלכע איז געגאַנגען געשווינדער וויא דיא אַנדערע צוויי שיפען, בע־ריכטעט, אז ער האָט געזעהן מאַסען פויגלעך צו מערב צו, און אז ער האָט דעריבער געהאָפט אין אבענד צו דערגרייכען יבשה. זיין האָפ־נונג איז ניט מקוים געוואָרען, אָבער אויף מאָרגען האָט מען דערזעהן נאָך פויגלעך. היינט ווייס מען שוין, אַז געוויסע מינים קליינע פויי־געלעך קענען מאַכען זעהר לאַנגע רייזעס פליהענדיג וויט איבער'ן ים, און אַז אַ מאָל פערטראָגט זיי דער ווינט אויף הונדערטע מיילען נאָך ווייטער. דאַן האָט מען דאָס אָבער נאָך ניט געוואוסט. דיא אַנווע־זענהייט פון דיעזע פויגעלעך האָט מען דעריבער אָנגענומען אַלס אַ קלאָרען בעווייז, אַז די שיפען געפינען זיך שוין נאָהענט פון לאַנד. מען האָט אויך בעגעגענט אַ פּאָר גרויסע פויגלען, אָבער אַז זיי מיט זייערע

גרויסע שטאַרקע פליגלען זאָלען קענען אַזוי ווייט אַוועקפליהען פון לאַנד איז ביי דיא רייזענדע קיין חדוש ניט געווען. קליינינקע פויגעלעך אָבער מיט זייערע שוואַכינקע פליגעלעך וואָלטען אהער פון איירָאָפּא ניט געקענט צוקומען — האָבען זיי זיך גערעכענט; אַלזאָ, מוז דאָ דער־ביי זיין לאַנד. מען קען זיך פאָרשטעלען מיט וואָס פאַר א שמחה דיא מאַטראָזען האָבען דיעזע ברואים'לאך דערזעהן צווישען דיא זעגלען, מאַסטען, שטריק פון דיא דריי שיפען; מיט וואָס פאַר א גליק זיי האָבען דערהערט זייער געזאַנג הויך איבער דיא כוואַלעס.

אין אמת'ען זיינען דיא דריי שיפען ערשט געווען אין רעכטען מיטען אטלאַנטישען אָקעאַן.

דעם 21־טען איז דער ים נאָך אַלץ געווען בעדעקט מיט גראָז. אָבער דעם זעלבען טאָג האָבען אונזערע רייזענדע דערזעהן א וואַל־פיש, און זיי האָבען געמיינט, אז דאָס איז אויך א בעוויז אויף דיא נאָהענטקייט פון לאַנד.

דעם 22־טען האָט קאָלומבוס געשריעבען: „מעהר ניטאָ קיין גראָז.“ זיי זיינען ווידער געווען אין ריינע פרייע וואַסער. דער ווינד איז געווען א גינסטיגער; ער האָט דיא שיפען געטריבען אַלץ ווייטער און ווייטער צו מערב צו, און קיין ברעג האָט זיך אַלץ ניט געזעהן. דאַן האָט א נייע שרעק אָנגענומען דיא מאַטראָזען: ווי־באַלד, אז דיא ווינדען בלאָזען דאָ שטענדיג אין מערב־זייט, היינט ווי אַזוי וועלען זיי פאָהרען צוריק? אפשר וועלען זיי גאָר קיין מאָל ניט קענען קומען אַהיים.... צום גליק האָט זיך דער ווינד באַלד איבערגע־ביטען; עס האָט גענומען בלאָזען מעהר צו דרום צו, און זיי האָבען זיך ווידער בערוהיגט: דער ווינד ענדערט זיך דאָ אַלזאָ; עס איז וויא אין איירָאָפּא.

א חוץ דעם געוועהנליכען וואונש צו דערגרייכען א ברעג פון דעם ים און פון זייערע געפאהרען, האָבען דיא רייזענדע געהאַט נאָך א ספּע־ציעלע אורזאַכע שטענדיג צו זוכען סמנים פון לאַנד מיט זייערע אויגען. דיא קעניגין האָט צוגעזאָגט 10 טויזענד מאַראַוועדים צו דעם, וואָס וועט דער ערשטער דערזעהן יבשה.

דעם 25־טען סעפּטעמבער, אין אבענד, איז מאַרטין פּינזאָן ארויפ־געקראָכען אין דער הויך אויף זיין שיף „פּינטא“ און האָט מיט גרויס פריידע און אויפרעגונג אויסגעשריען:

— לאַנד! לאַנד! דיא בעלוינונג געהערט צו מיר!

קאָלומבוס שרייבט, אַז ווען ער האָט דאָס דערהערט, איז ער גע־פאַלען אויף דיא קניע און געדאַנקט גאָט. פינזאָן און אַלע מאַטראָזען האָבען געטאָן דאָס זעלבע. זיי האָבען מיט אַ כאָר געזונגען אַ לויב־געזאַנג צום הימעל. דיא מאַטראָזען פון דער „נינאַ" האָבען ארויפגע־קלעטערט אויבען אויף דיא מאַסטען, און זיי האָבען אויך ערקלעהרט, אַז זיי זעהען לאַנד. קאָלומבוס האָט אויסגערעכענט, אַז דער ברעג מוז זיין 75 מייל פון זיי.

זיי זיינען געשוואומען אַלץ ווייטער און ווייטער, ביז, אויף מאָר־גען נאָכמיטאַג האָט זיך ארויסגעצייגט, אַז דאָס, וואָס זיי האָבען אָנ־גענומען אַלס לאַנד, איז ניט מעהר וויא אַ מיראַזש*) אָדער גלאַט אַזעל־כע וואָלקענס, וואָס האָבען פון ווייטען אויסגעזעהן וויא לאַנד.

זייער ענטוישונג קען מען זיך לייכט פאָרשטעלען. אָבער דעמ־זעלבען טאָג האָבען זיך ווידער בעוויזען פויגלען. אַן אַנדערס מאָל האָבען דיא מאַטראָזען געפונען אַן אויסגעשניצטע שטיק האָלץ, וועלכע האָט געטראָגען אויף זיך סמנים פון מענשליכע ארבייט. אָבער דיעזע אַלע צייכענס האָבען שוין די מאַטראָזען אויך דערעסען, און אָנשטאָט צו געבען זיי נייע האָפנונגען, האָבען זיי בלויז פערגרעסערט זייער פער־צווייפלונג. עס האָט אויסגעזעהען, אַז זיי געפינען זיך אין אַ פלאַץ, וואו דיא וועלט איז גאָר קיין וועלט ניט. וויא וועט זיין, אַז דיא שפייז וועט אויסגעהן?....

מען האָט גענומען רעדען וועגען צובונטעווען זיך, און איינער פון דיא מאַטראָזען האָט געמאַכט אַ פאָרשלאַג, אַז מען זאָל קאָלומבוס׳ען אריינשטופען אין וואַסער און דערנאָך זאָגען, אַז ער איז אַליין אריינגע־פאַלען בשעת ער איז געווען פערטיעפט קוקענדיג אויף דיא שטערען. זיי האָבען זיך אָבער ארומגעזעהען, אַז אָהן איהם וועלען זיי ניט גע־

*) אַן אָבגלאַנץ אין דער לופטען, וואו עס זעהט זיך אַ נאַטור־בילד פון אַ גאַנץ אנדער געגענד, אזוי וויא אין אַ שפּיעגעל. אין דער וויסטעניעס סאַהאַראַ זעהט דער רייזענדער אַזוי אַ פרוכטבאַרען אָרט (אַן אָאַזיס), און ער געהט און געהט צו איהם, ביז ענדליך שטעלט זיך ארויס, אז עס איז אַ טעות, עהנליכעס טרעפט אויפ׳ן ים.

פינען דעם וועג צוריק. דאָך, וואָס א טאָג איז קאָלומבוס'עס לאָגע גע־וואָרען אלץ געפעהרליכער.

דעם 7־טען אָקטאָבער אין דער פריה זיינען דיא דריי שיפען שוין געווען 2,724 מייל פון דיא קאנארישע אינזלען. דאָס איז געווען ווייטער וויא דער פונקט, וואו, נאָך טאסקאנעללי'ס קארטע, האָט בע־דארפט זיין יאפאן. אָבער דיא מאסען פויגלעך, וואָס זיי האָבען בע־געגענט, זיינען געפלויגען צו דרום־מערב צו, אלזאָ האָט קאָלומבוס זיך געקלעהרט, אז יאפאן ליגט מסתמא מעהר צו דרום. ווען ער וואָלט ניט געמאכט דיעזע ענדערונג, נור געשוואומען אלץ ווייטער דירעקט צו מערב־צו, וואָלט ער געהאט צו פאָהרען נאָך 720 מייל, און דאן וואָלט ער געקומען נאָך פלאָרידא. איצט אָבער, אז ער איז געפאָהרען אין א זיד־וועסטליכע ריכטונג, איז צו לאנד געבליבען ווייניגער — בלויז 505 מייל. דיא מאטראָזען האָבען אָבער ניט געוואוסט, וואו זיי זיינען דאָ, און זיי זיינען געוואָרען אלץ פערצווייפעלטער און בייזער. זיי פלעגען זיך פערזאמלען אין קופקעלעך און זיך שושקען מיט פיינדליכע אוואיעס. ווען קאָלומבוס וואָלט געווען א שפאניער, וואָלט זיין גע־פאָר אויך געווען גרויס, א פשיטא שוין, אז ער איז געווען א פרעמדער. דאָס האָט צוגעגאָסען אויל אויף דעם פייער פון כעס, וואָס האָט גע־גליהט אין דיא הערצער פון זיינע אונטערטהעניגע.

ענדליך, דעם 11־טען אָקטאָבער, ארום 10 אוהר אבענד, האָט קאָ־לומבוס דערזעהן וויא א ליכט בעוועגט זיך פון ווייטען. דיא אנדערע האָבען געצווייפעלט, און, וויא מען האָט געקענט בעמערקען, האָט קאָ־לומבוס אליין אויך דאָס ניט גענומען ערנסט. ער האָט, צום ביישפיעל, דערביי ערקלעהרט, אז דער, וואָס וועט דער ערשטער דערזעהן יבשה, וועט פון איהם בעקומען אלס פרעזענט א זיידענעם זשילעט, אלס צו־גאָב צו דיא 10,000 מאַרוועדים פון דער קעניגין.

עטליכע שטונדען שפעטער, ארום צוויי אוהר אין דער פריה, פרייטאָג, דעם 12טען **אָקטאָבער**, 1492, האָט א מאטראָז פון דער „פינטא" גענומען שרייען „לאנד! לאנד!" ער האָט געזעהן א ברעג אזוי קלאָהר, אז וועגען א טעות האָט שוין דיעזען מאָל קיין רייד ניט געקענט זיין. דער ברעג איז געלעגען ניט מעהר וויא פינף מייל פון אונזערע רייזענדע, וועלכע האָבען זיך יעצט געפונען אין וועג פונקט צעהן וואָכען. (זינט זיי זיינען אָבגעפאָהרען פון דעם אינזעל פעררא

איז איצט געווען 32 טעג). דיא אנדערע מאַטראָזען האָבען גלייך אויך געזעהן דעם ברעג, און פון אַלע דריי שיפען האָט געגומען הילכען דער פרעהליכער אויסגעשריי: „לאַנד! לאַנד!"

דער נאָמען פון דעם, וואָס האָט דער ערשטער דערזעהן לאַנד, איז ראָדריגא דע טריאַנאַ, א מאַהאַמעדאַנער, וועלכער האָט אָנגענומען דיא קריסטליכע רעליגיאָן. צו איהם האָט אַלזאָ געהערט דיא פערשפּראָכענע 10,000 מאַראַוועדיס. קאָלומבוס האָט זיך אָבער דאָ ארויסגעשטעלט אזוי קליינליך, אז ער האָט ערקלעהרט, דאָס דער פּרעזענט בעלאַנגט צו איהם, ווייל ער האָט נעכטען דערזעהן דיא ליכט. מען דערצעהלט, אַז דיא עולה האָט טריאַנאַ׳ן געבראַכט דערצו, אז ער האָט אויפגעגעבען דיא קריסטליכע רעליגיאָן און איז אריבער־געפאָהרען נאָך אפריקא, וואו ער האָט צוריק אָנגענומען זיין פריהער־דיגע רעליגיאָן. עס איז פאַראַן א אידישער פּשט׳ל, אז טריאַנאַ איז פריהער געווען א געטויפטער איד און אַז איצט האָט ער זיך אומגע־קעהרט צו דיא אידען; אָבער קייזערלינג איז איבערצייגט, אז ער איז ניט געווען קיין איד. פערביינגעהענדיג דערמאָנט קייזערלינג, אז דעם פרייטאַג, ווען עס איז ענטדעקט געוואָרען אמעריקא, איז ביי אידען געווען הושענא רבה, און אז דיא אידען, וועלכע מען האָט ארויסגע־טריבען פון שפּאַניען, האָבען דאַן געשריען צו גאָט „הושע נא!" — העלף אונז! (איז דאָס אַן אָנצוהערעניש, אז זייער תפילה איז אָנגע־נומען געוואָרען און אז גאָט האָט צוגעשיקט א נייע לאַנד, וואו דיא אידען זאָלען האָבען א היים? האָט אָבער דיא אינקוויזיציע מיט איהרע שייטער־הויפענס דיא אידען ניט אָבגעלאָזען אין דער ניי־געפו־נענער וועלט אויך...)

ענדליך זיינען דיא דריי שיפען צוגעקומען צום ברעג. מען האָט אראָפּגעלאָזען דיא רעטונגס־שיפלעך, און קאָלומבוס, בעגלייט פון זיינע מיטרייזענדע, זיינען צוגעשוואומען און ארויסגעגאַנגען.

פון אַלע זייטען זיינען געוואַקסען אונבעקאַנטע בוימער און דיא נאַטור האָט אויסגעזעהן זעלטען רייך און שעהן. אַלע זיינען געווען זיכער, אז זיי זיינען געקומען נאָך יאַפּאַן. דיא קאָמפּאַניע איז געווען ווילד פון פרייד. דיא קאַפּיטאַנען האָבען קאָלומבוס׳ען געהאַלזט און געקושט, וועהרענד דיא מאַטראָזען זיינען איהם געפאַלען צו דיא פיס

און געבעטען פערצייהונג פאר וואָס זיי האָבען אויפ'ן וועג פערלאָרען צוטרוי און געדולד.

אויף דיעזע סצענע האָבען פון וויטען געקוקט מיט גרויס איי־בערראַשונג און שרעק אַ מאַסע מענשען מיט זאָנדערבאַרע געזיכטער און לייבער. דיא אַנגעקומענע שפאַניער האָבען נאָך אַזעלכע מענש־ליכע בעשעפענישען קיין מאָל ניט געזעהן. זיי האָבען געהאַט אַ דונ־קעל־רויטען קאָליר, דעם קאָליר פון צימרינג, און זיינען איבערהויפּט ניט געווען ענליך צו קיינע פון דיא ראַסען, וואָס געפינען זיך אין איי־ראָפּאַ, אַפריקאַ אָדער אַזיען. זיי זיינען געווען אבסאָלוט נאַקעט און מייסטע פון זיי זיינען געווען אויסגעשמירט אין פאַרב.

אַזוי וויא קאָלומבוס האָט געמיינט, אַז ער איז געקומען אין דיא אינדיעס, וויא ער האָט גערופען דיא לענדער פון וויטען מזרח אין אַל־געמיין, דאָס הייסט, אינדיען, כינאַ און יאפּאַן אין איינעם — האָט ער און זיינע בעגלייטער דיעזע אונגעוועהנליכע מענשען גערופען „א י נ־ד י א נ ע ר", און אַזוי איז דער נאָמען פערבליבען ביז היינט.*)

דיא אינדיאַנער, ווידער, האָבען געמיינט, אויף דיא דריי שיפען, אַז דאָס זיינען שרעקליכע ים־בעשעפענישען און אַז דיא ווייסע מענשען זיינען אַ מין מלאכים, וועלכע זיינען ערשיענען פון יענער זייט הי־מעל. צוערשט, ווען זיי האָבען געזעהען וויא דיעזע וואונדערבאַרע ברואים קומען אַרויף אויף זייער ברעג, האָבען זיי זיך אַזוי דערשראָקען, אַז זיי זיינען זיך צולאָפען. ביסלעכווייז אָבער, ווען זיי האָבען געזעהן, אַז זיי טשעפּען זיי ניט, האָבען זיי גענומען צוגעהן נעהנטער, אָבשטע־לענדיג זיך אַלע ווײַלע און אויסציהענדיג זיך פאַר דיא שפּאַניער אויף דער ערד, אַזוי וויא פאַר געטער.

דיא ווייסע האָבען צו זיי געמאַכט פריינדליכע מינעס און מיט שמייכלען און וואונקען זיי געלאָזט וויסען, אַז זיי דאַרפען ניט מורא האָבען צו־צוקומען. אויף דיעזען אַרט האָבען דיא אינדיאַנער ביסלעכ־ווייז געקראָגען מוטה צו־צוגעהן צו זיי, און דאַן זיי געטאַפּט מיט

*) דיא אַזיאַטישע איינוואָהנער פון דיא אמת'ע אינדיען, (אַזיען), רופט מען „אינדער". דיעזע אינדיען רופט מען היינט „אָסט אינדיען" (מזרח אינדיען), וועהרענד דער געגענד, וואו קאָלומבוס איז אָנגעקומען מיט זיינען דריי שיפען, הייסט „וועסט אינדיען" (מערב אינדיען).

קאָלומבוס׳עס ערשטע ענטדעקונגס-רייזע אין גאַנצען.

מען קען דאָ זעהן וואוהין ער איז געקומען און דעם טעות וואָס ער האָט געהאַט מיינענדיג, אז דאָס איז יאפאן. (זעה אויך די אַ קאָלירטע לאנד-קארטען ביי זייטלאך 431 און 543.)

גרינלאנד
איסלאנד
שוועדען-נארוועגיען
נארד אמעריקא
באסטאן
ווינלאנד
אטלאנטישער אקעאן
אפריקא
שטילער אקעאן
זיד אמעריקא

דיא ענטדעקונג פון אמעריקא מיט
500 יאהר פאר קאלומבוס'ען.
(זעה אויבען, זייטעל 169—174).

דיא הענט אום צו ערקונדיגען זיך, אויב דאָס זיינען ווירקליכע בעשעפענישען און ניט בלויז א מין וואונדער־טרוים אויפ׳ן וואָהר. בשעת זיי האָבען געטאַפּט זייערע הענט און פּנים׳ער, האָבען זיי זיך ניט גענקענט אָפּוואונדערען פון דיא ווייסקייט פון זייערע לייבער.

פון מארקאָ פּאָלאָ׳ס בעשרייבונג האָט קאָלומבוס געוואוסט, אז אויף געוויסע אינזלען ניט וויים פון כינא וואָהנען נאַקעטע ווילדע מענשען. ער איז דעריבער געווען איבערצייגט, אז דאָס איז איינער פון יענע אינזלען. פון זיין אייגענע רייזע, וויעדער, נאָך גינעא, אפריקא, ווען ער און זיין ברודער האָבען נאָך געוואָהנט אין פּאָרטוגאַל, האָט ער געוואוסט, אז די האַלב־ווילדע נעגערס געהען אויס פאר א שטיקעל רויטע טוך אָדער אַ שנירעל פּאַטשערקעס, און גיבען דערפאר א שטיקעל גאָלד. ער האָט דעריבער אויף זיין רייזע מיטגענומען רויטע היטלען, פּאַטשערקעס, גלעקעלעך און נאָך אַזעלכע זאַכען, וועלכע אינטערעסירען קינדער פון ציוויליזירטע פעלקער, און דיא ערוואקסענע ווילדע. און ווירקליך, ווען דיא אינדיאַנער האָבען דאָס דערזעהן, זיינען זיי ארויס פון דיא כלים פאר בעגייסטערונג.

קאָלומבוס האָט מיט זיי וויא עס איז זיך צונויפגערעדט דורך צייכענס. ער האָט אָבער זייערע אוואַיעס אויסגעטייטשט וויא עס האָט זיך געפּאַסט צו זיינע פריהערדיגע ערוואַרטונגען. צום ביישפּיעל: זיי האָבען געהאַט גאָלדענע ציערונגען, וועלכע זיי זיינען געווען גערען צו בייטען אויף א שטיקעל רויטע טוך, אַ בינטעל פּאַטשערקעס אָדער אַ גלעקעל; און ווען מען האָט זיי געפרעגט, וואו זיי נעהמען גאָלד, האָבען זיי אָנגעוויזען אין דרום זייט; האָט דאָס קאָלומבוס׳ען בעשטעטיגט זיין מיינונג, אז ער איז אָנגעקומען אַ ביסעל צו צפון זייט פון יאַפּאַן, — אַז יאפּאַן, דיא לאַנד פון גאָלד, ליגט איצט צו דרום צו.

באַלד האָט ער זיך ערקונדיגט, אז ער געפינט זיך אויף א קליינעם אינזעל, און אז דיא אינדיאנער רופען איהם ג ו ו אַ נ ה א נ י. **ער** האָט אָוועקגעשטעלט דיא שפּאַנישע פאָהן, האָט דעם אינזעל ערקלעהרט אלס דאָס אייגענטהום פון דער קאַסטילישער קרוין*), און האָט איהם

*) די גאַנצע רייזע איז דאָך אָפיציעל געמאַכט געווען אין דעם נאָמען פון איזאבעללא און איהר קעניגרייך קאַסטיליען. אויף דער פאָהן איז אָבער געווען פערדינאַנד׳ס נאָמען אזוי גוט וויא איזאבעללא׳ס.

געגעבען אַ קריסטליכען נאָמען — סאַן־סאַלוואַדאָר, דאָס הייסט, „דער הייליגער רעטער". וועלכער אינזעל דאָס איז, ווייס מען יעצט ניט גענוי. מען ווייס בלויז, אז דאָס איז איינער פון דיא באַ־האַמאַ אינזלען, אין דער מיטעלסטער טייל פון אמעריקא צווישען נאָרד־אמעריקא און זיד־אמעריקא, ניט ווייט פון דעם גרויסען אינזעל קובאַ.

דיא ערשטע אינדיאַנער, וואָס האָבען קאָלומבוס'ען מקבל פנים געווען, בעשרייבט ער אליין מיט דיא פאָלגענדע ווערטער:

„ווען איך האָב געזעהן, אז זיי זיינען זעהר פריינדליך צו אונז און איך בין געקומען צום בעשלום, אז מען קען זיי מיט גוטסקייט בעסער בעקעהרען צו אונזער רעליגיאָן וויא מיט גוואלט, האָב איך זיי געשאָנ־קען איינינע רויטע היטלען און שנירלעך פאטשערקעס צו טראָגען אויפ'ן האלז, און פיעלע אנדערע קליינינקייטען. זיי האָבען זיך זעהר געפרעהט מיט דעם און זיינען געוואָרען שטאַרק צוגעבונדען צו אונז. נאכהער זיינען זיי צוגעשוואומען צו אונזערע שיפען מיט צוגעוואוינטע פאָפוגאַיען, קנוילען באוועל און אנדערע זאַכען, וועלכע זיי האָבען גע־ביטען אויף אונזערע צאַצקעס. דיעזער האנדעל איז אָנגעגאַנגען אויף דעם פריינדליכסטען אַרט. אין סך הכל האָבען זיי מיר געשיינט צו זיין אַ זעהר אָרימעס פאָלק. זיי געהען אלע נאַקעט וויא דיא מאַמע האָט זיי געהאַט — אפילו דיא פרויען. איך האָב אָבער יענעם טאָג געזעהן בלויז איין מיידעל זייערע.

„אלע די, וועלכע איך האָב געזעהן, זיינען געווען יונג, ניט עלטער וויא אַ יאָהר דרייסיג. זיי זיינען אלע גוט געוואַקסען, מיט פיינע פי־גורען און געזיכטען. זייערע האָר איז קורץ און האַרט, וויא ביי אַ פערדישען עק. פערקעמט איז דאָס צום שטערען צו, אַ חוץ אַ קליינעם בינטעל האָר, וועלכער העננט אראָפּ פון הינטען, און ווערט קיין מאָל ניט אָפּגעשאָרען. איינינע פארבען זיך אויף רויט, אַנדערע אויף ווייס; ווידער אַנדערע אויף וועלכע קאָלירען זיי געפינען נור. איינינע פאַר־בען אָפּ דעם פנים, אנדערע דעם גאַנצען קערפּער, אַנדערע בלויז ארום דיא אויגען אָדער בלויז דיא נאָז.

„איך האָב זיי געוויזען אונזערע שווערדען, האָבען זיי אָנגענומען דעם שאַרף און זיך איינגעשניטען דיא הענט. זיי האָבען ניט קיין אײ־זען. זייערע שפּיזען זיינען ניט מעהר וויא שטעקענס, פערשפּיצט

ביי׳ן ברעג מיט א פיש־ביין אָדער עפּעס אַן אַנדער הארטע שפּיציגע זאַך. זיי זיינען אַלע הויך און שעהן געוואַקסען. אייניגע פון זיי האָבען געהאַט צייכענס פון פערטריקענטע וואונדען אויף זייערע קערפּערס; און ווען איך האָב זיי אויפ׳ן וואונק געפרעגט פון וואַנען דאָס קומט ביי זיי, האָבען זיי געענטפערט, אויך אויפ׳ן וואונק, אז צו זיי זיינען געקומען מענשען פון דערבייאיגע אינזלען און האָבען זיי געוואָלט נעהמען אין געפאַנגענשאַפט, און אז זיי האָבען זיך פערטהיידיגט. איך האָב דאַן געדענקט, און דענק נאָך איצט, אז יענע זיינען געוועזען פון דעם קאָנטינענט*). איך גלויב, אז דיא היגע מענשען זיינען עהרליך און אויפריכטיג און אַז זיי וואָלטען געווען טרייע דיענער. אויך בין איך דער מיינונג, אז זיי וואָלטען לייכט געוואָרען קריסטען, וואָרים, וויא עס ווייזט אויס, האָבען זיי אַליין גאָר קיין רעליגיאָן ניט. זיי לערנען זיך גיך אויס דיא ווערטער, וואָס מיר רעדען צו זיי. מיט גאָטעס הילף רעכען איך מיטצונעהמען אַהיים זעקס פון זיי, אום זיי זאָלען זיך אויסלערנען אונזער שפּראַך. איך האָב אויף דעם אינזעל ניט געזעהן קיינע בהמות, אויך קיין אַנדערע ברואים אויסער פּאַפּוגאַיען.״

אָבער ניט אַלין וואָס קאָלומבוס האָט געזעהן האָט ער ריכטיג פערשטאַנען. א חוץ דעם גרויסען געאָגראַפישען טעות וואָס ער האָט געהאַט, מיינענדיג, אז ער איז אין אַזיען, האָט ער געהאַט פערשיעדענע טעות׳ן אין בעצוג אויף דעם כאַראַקטער פון לאַנד און דעם לעבען פון איהרע איינוואָהנער.

קאָלומבוס האָט זיך אַוועקגעלאָזען איבער דיא ארומיגע וואַסערען. ער האָט געפונען עטליכע אינזלען, און דאָס האָט ווידער געשטימט מיט מאַרקאָ פּאָלאָ׳ס שילדערונג פון דעם ווייטען מזרח, וואָרים נאָך דיעזער שילדערונג איז דער ים ביי דעם מזרח־ברעג פון כינא אָנגעפּיקעוועט מיט אינזלען, אויף וועלכע עס וואַקסען געווירצען, און אויף אייניגע פון דיעזע אינזלען וואָהנען דאָס נאַקעטע מענשען. אי אויף די אינזלען, וועלכע קאָלומבוס האָט בעזוכט, איז ניט געוועזען צו זעהן קיינע געווירצען? האָט דיא לופט דאָ אָבער געשמעקט און דיא בוימער און דיא קרייטיכער זיינען געווען אונגעוועהנליכע; אַלזאָ, האָט ער

*) דאָס הייסט פון אַזיען.

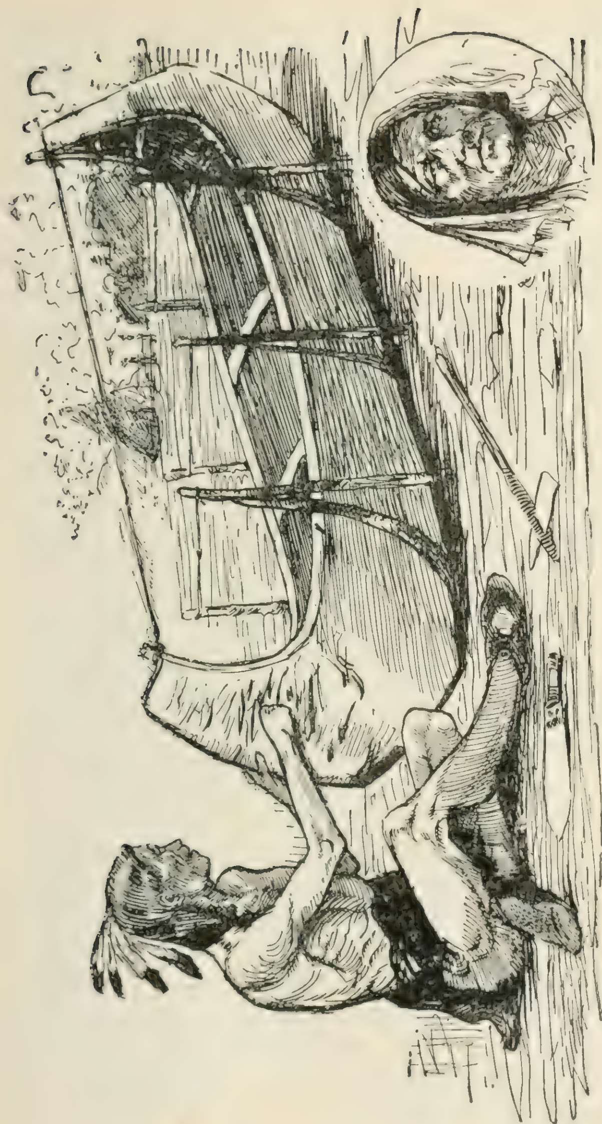
געררעכענט, אז מסתמא געפינען זיך דאָ פּאָרט געווירצען, נור ער וויס נאָך ניט אויף וואָס'ערע פּלאַנצען זיי וואַקסען.

ווען דיא שיפען זיינען ארומגעשוואומען צווישען דיא באהאמא־אינזלען, האָבען זיי אויף דער שיף „נינא" געהאַט אַן אינדיאַנער פון סאַן־סאַלוואדאָר. אין איין פּלאַץ איז דיעזער אינדיאַנער פּלוצלונג אראָפּגעשפּרונגען פון שיף אין וואסער אריין. שווימענדיג מיט מערק־ווירדיגע פלינקהייט, איז ער צוגעשוואומען צו א „קאַנאָ", דאָס הייסט, אַ שיפעל, געמאַכט פון אַן אויסגעהוילטע קלאָץ. אזוי האָבען דיא אינדיאַנער געמאַכט אַלע זייערע שיפלעך. דיעזע קאַנאָ איז געווען פול מיט אינדיאַנער. דיא שפּאַניער האָבען זיך נאָכגעיאָגט, אָבער דיא קאַנאָ איז געפלויגען צו שנעלל, און ווען זיא האָט דערגרייכט דעם ברעג, זיינען דיא אינדיאַנער ארויס און פערשוואונדען אין וואַלד. שפּע־טער אַ ביסעל האָט זיך בעוויזען אַן אנדער קאַנאָ מיט איין אינדיאַנער. ער איז צוגעקומען צו דיא שפּאַניער מיט אַ קנויל באוועל, וועלכען ער האָט געוואָלט אויסבייטען אויף גלעקלעך. ארויפגעהן אויף דער שיף, האָט ער אָבער מורא געהאַט, זיינען עטליכע שפּאַניער אריינגעשפּרונ־גען אין קאַנאָ און איהם געפאַנגען. ווען מען האָט איהם געבראַכט פאַר קאָלומבוס'ען, האָט ער זיך געטרייסעלט פון שרעק. ער האָט דעם אַד־מיראַל פאָרגעשלאָגען זיין קנויל באוועל אלס מתנה. קאָלומבוס האָט איהם בעהאַנדעלט פריינדליך, איהם אָנגעטהאָן א רויטע היטעל אויפ'ן קאָפּ, שנירלעך פּאטשערקעס אויפ'ן האַלז, גלעקעלעך אין זיינע אויערען, איהם אומגעקעהרט זיין באוועל און געלאָזען געהן. ווען דער אינדיא־נער איז געקומען אויפ'ן ברעג, האָט זיך ארומגעקליבען אַ רויט־הויטיגער עולם, און מיט גרויס נייגעריגקייט צוגעהערט, וואָס ער האָט דער־צעהלט וועגען זיין ערפאַהרונג ביי דיא ווייסע מענשען.

קאָלומבוס האָט געוואָלט זיך מאכען א גוטען נאָמען ביי דיא אינדיאַנער. אָבער ליידער האָט ער דיעזע פּאָליטיק זיינע לאַנג ניט אָנגעהאַלטען.

אומעטום האָט ער ביי דיא אינדיאַנער געפרעגט, וואו מען קען גע־פינען גאָלד, און אומעטום האָט ער בעקומען דעם זעלבען אַנטוואָרט: מען האָט איהם אַלץ אָנגעוויזען אין דרום זייט.

ער איז, אלזאָ, געווען זיכער, אז דאָרטען איז יאַפּאַן. אַלץ האָט געשיינט צו שטימען מיט דעם, וויא ער האָט זיך פריהער פאָרגע־

שטעלט. און מיט אַ פּרעהליכער האַרץ האָט ער פּערקירעװעט זײַנע שי־פען צו דרום צו. דאָרטען, אויף דעם יאַפּאַנעזיישען אינזעל, הייסט עס, װעט ער פּערבלייבען אַ קורצע צייט — בלויז אום צו זעהן, װאָס פּאַר אַ זאָרט שטעדט דאָרטען געפינען זיך — און דאַן גלייך נאָך דער װאונ־דערליכער כינא! דאָרטען װעט ער קומען נאָך דער װאונדער־רייכער שטאָדט קווינסיי, װאו דער גרויסער כאַן האָט זיין פּאַלאַץ. ער װעט אַריינקומען און איהם איבערגעבען פּעדדינאַנד־און־איזאַבעללאַ׳ס בריעף...

אין אמת׳ען איז ער איצט געװען ניט װייט פון קובא, און באַלד איז ער צוגעקומען צו קובא גופא. אויף דער לאַנד־קאַרטע (נעכסטע זייטעל) װעט דער לעזער זעהן דיא עטליכע גרעסערע אינזלען, װאָס ליגען אין דיעזע טייל פון אמעריקא — צװישען נאָרד אמעריקא און זיד־אמעריקא. דיא װיכטיגסטע פון זיי זיינען: קובא, יאמאיקא („דזשעמייקא" אויף ענגליש), האיטי, פּאָרטאָ־ריקאָ. קובא איז דער גרעסטער פון זיי אַלע. זיא האָט אַ לאַנגע צייט געהערט צו שפּאַניען; דיא פּעראייניגטע שטאַאטען האָ־בען איהר אָבער בעפרייט דורך דער מלחמה מיט שפּאַניען, אין 1898, און איצט איז זיא אַ רעפּובליק. יאמאיקאַ געהערט היינט צו ענג־לאַנד. האיטי (דאָס איז געװען איהר נאָמען ביי דיא אינדיאַנער, און אַזוי רופט מען איהר היינט אויך. קאָלומבוס האָט איהר אָבער אַ נאָמען געגעבען היספּאַניאָלאַ) בעשטעהט היינט פון צוויי רעפּוב־ליקען. פּאָרטאָ־ריקאָ האָט געהערט צו שפּאַניען צוזאַמען מיט קובא ביז דער מלחמה פון 1898. היינט געהרט דער אינזעל צו דיא פּעראייניגטע שטאַאטען.

אַלע פיער אינזלען אין איינעם הייסען דיא גרויסע אנטי־לישע אינזלען. דיא קלענערע אינזלען, װאָס ליגען אין יענע װאַסערען צװישען דיא גרויסע אַנטיללישע אינזלען און זיד־אמעריקא, הייסען קליינע אנטיללישע אָדער קאַריבישע אינזלען, און דיא שטיקעל ים, װעלכע זיי צאַמען אָפּ, רופט מען קאַריבי־שער ים.

זאָל דער לעזער אַ קוק טהאָן אויף אונזערע לאַנדקאַרטען (זייטעל 252, און אַלע קאָלירטע קאַרטען פון קאָלומבוס׳עס רייזעס).

קאָלומבוס איז צו אַמעריקא צוגעקומען אין איהר מיטעלסטע

ווּעסט - אינדיען און צענטראַל אמעריקא
(דער געגענד וואוהין קאָלומבוס איז געקומען).

טייל, — דאָרטען וואו דער קאָנטינענט איז שמאָל און אין איין פּלאַץ איז ער אזוי שמאָל, אז מען גראָבט איהם דאָרטען איצט דורך (פּאַנאַמאַ). דיעזע שמאָלע מיטעלסטע טייל צווישען נאָרד־אמעריקא און זיד־אַמעריקא איז אויסגעדרעהט און דאָרטען גיסט זיך דער אַטלאַנטישער אָקעאַן אריין אין דער פּאָרמע פון צוויי ימים; דער גאָלף פון מעקסיקאָ (אָדער „ים־בוזים פון מעקסיקאָ") און דער דערמאָנטער קאַריבישער ים. דיעזע מיטעלסטע טהייל פון דעם דאָפּעלטען אמעריקאנער קאָנטינענט, הייסט צענטראַל אַמעריקא. דאָס זיינען נעמליך דיא היינטיגע קליינע רעפּובליקען פּאַנאַמאַ, קאסטא ריקא, ניקאראגוא, האָנדוראס, גוואטאמאלא.

דיא גרויסע אנטיללישע אינזלען, דיא קליינע אנטיללישע און דיא באהאמישע אינזלען הייסען (אַלע צוזאמען) מיט דעם אַלגעמיינעם נאָמען) וועסט אינדיען. דער לעזער דארף געדענקען, אז בלויז דיא אינזלען רופט מען היינט מיט דיעזען נאָמען, וועלכער איז איבער־געבליבען אַלס אן אנדענקען פון קאָלומבוס'עס טעות. דער קאָנטינענט גופא האָט מיט דעם נאָמען „אינדיען" היינט קיין שייכות ניט.

אויך ווילען מיר אויפמערקזאם מאַכען אויף דעם נאָמען צענ־טראַל אַמעריקא. מעקסיקאָ געפינט זיך אויך אין דיא מי־טעלסטע טייל פון אמעריקא, דעריבער קען מען אפשר מיינען, אז זיא איז אויך אין צענטראל אמעריקא. דאָס איז אָבער ניט ריכטיג. מיט דעם נאָמען צענטראל אַמעריקא מיינט מען בלויז דיא שמעלע־רע שטיק לאַנד, דיא לענדער, וועלכע דאָ אויבען זיינען אויסגערעכענט געוואָרען, — פון פּאַנאַמאַ ביז גוואטעמאלא (גוואטעמאלא אריינגע־רעכענט).

ווען קאָלומבוס האָט זיך אָבגעשטעלט אין קובא, האָט ער דיא נאַ־טור געפונען נאָך רייכער און פּרעכטיגער וויא אויף דיא פריהערדיגע אינזלען. ער האָט געפּרופט פאָרשען דיעזען געגענד, און ער האָט זיך ערקונדיגט, אז ער ציהט זיך זעהר ווייט. ער האָט דעריבער געגלויבט, אז דאָס איז ניט קיין אינזעל, נור דער קאָנטינענט גופא, דאָס הייסט אַזיען. ביי דעם ברעג האָט ער דאָ געפונען פּערל־„שיסעלעך" און דאָס האָט איהם ווידער געמאכט צו דענקען, אז ער געפינט זיך אין יאַפּאַן. מיט דיא אינדיאנער איז געווען שווער זיך צוזאַמען־צו־רעדען, און דאָס וואָס ער וואָלט פון זיי יא געקענט דערגעהן, האָט ער אַליין פערפּלאָנ־

טערט. ער האָט זייערע אָנצייגונגען אַלײן געטייטשט נאָך זיין פּאַל־שער טהעאָריע נאָך. אין איין פּלאַץ האָט ער געהערט, אז ניט ווייט פון דאָרטען איז פאראן א „קיסר“, וועלכער פיהרט מלחמות מיט א גרע־סערען „קיסר“. ער האָט זיך געקלערט, אז דער „גרעסערער קיסר“ איז מסתמא דער כאַן. אַלזאָ, האָט ער אװעקגעשיקט צוויי פון זיינע מענ־שען — לואיס דע־טאָררעס׳ן, דעם אידען, און א צווייטען, — אז זיי זאָלען אויפזוכען דעם הערשער, וואָס קעמפּפט געגען דעם מעכטיגען טאָטער. דעם אידישען דאָלמעטשער האָט ער געשיקט אויף דיעזע שליחות, ווייל ער האָט פערשטאַנען העברעאיש, כאַלדייאיש און אראַ־ביש, און קאָלומבוס האָט געהערט, אז אין כינא קען מען געפינען מענ־שען, וואָס רעדען ענטוועדער דעם אָדער יענעם פון דיעזע לשונות.

קאָלומבוס האָט זיי מיטגעגעבען זעקעלעך פעפער, צימרינג און אנ־דערע געווירצען, אום זיי זאָלען קענען פרעגען ביי דיא אינדיאַנער. אויב דאָס וואַקסט ביי זיי.

דיא צוויי שלוחים האָבען געפונען דערפער מיט גרויסע, זאָנדער־באַר־געבויטע. הייזער מיט פעלדער, אויף וועלכע עס זיינען געוואַקסען אונבעקאַנטע פלאַנצען. זיי האָבען געזעהן מאַיז (קוקורוזע, „פּשע־ניטשקעס“, „אינדיען קאָרן“), קאַרטאָפעל און טאַבאַק. פון דיעזע דריי מינים זריעות האָט מען אין איירָאָפּאַ נאָך ניט געהאַט קיין בעגריף. זיי האָבען בעגעגענט מענער און פרויען, וועלכע האָבען געהאַלטען אָנ־געצונדענע צוזאַמענגעוויקעלטע טרוקענע בלעטער און דאָס גערויכערט; זיי זיינען, אַלזאָ, געוועזען די ערשטע איירָאָפּעער, וועלכע האָבען זיך דער־וואוסט פון סיגאַרען; און דזשאַהן פיסק בעמערקט, אז זיי האָט זיך אפילו ניט גע׳חלומ׳ט, דאָס פון דיא שמעקענדיגע בלעטער וועט מען א מאָל ציהען א פיעל גרעסערען איינקונפט וויא פון דיא אַלע געווירצען פון דעם ווייטען מזרח. זיי האָבען בעגעגענט גרויסע באַוועל־פעלדער און האָבען געזעהן הייזער פערפאַקט מיט פאַרטיגע באַוועל, פון וועלכע דיא דאָרטיגע אינדיאַנער האָבען געוועבט אַזאַ מאַטעריע אויף קליידער, אָדער אויסגעפלאָכטען וויגעלעך (העממאָקס*). אָבער קיין שטעדט

*) דער וואָרט איז טאַקי גענומען געוואָרען ביי דיעזע אינדיאַנער. איצט ווערט ער געברויכט אין אַלע שפּראַכען.

און קיין קעניג האָבען זיי ניט געפונען; אויך ניט קיין גאָלד און קיינע געווירצען.

דיא אינדיאנער האָבען זיי עמפּפאנגען מיט גרויס נייגעריגקייט און כבוד. אין איין דאָרף פון פופציג גרויסע הייזער האָבען זיך געפונען העכער וויא טויזענד איינוואָהנער. זיי האָבען דיא צוויי ווייסע אריינגעפיהרט אין דיא בעסטע הויז, געשטעלט פאר זיי אַ מין פּאראדנעם שטוהל, אויסגעשניצט פון איין שטיק האָלץ אין דער פאָרמע פון אַ פיער־פיסיגע חיה, און זיי מכבד געווען מיט פרוכט. אליין האָבען זיי זיך אוועקגעזעצט ארום זיי אויף דער ערד. דער איד האָט דאן געפּרופט רעדען צו זיי לשון קדש. עס האָט זיך אָבער ארויסגעצייגט, אז דיא אינדיאנער זיינען ניט קיין גרויסע העברעער. ער האָט גע־פרופט תרגום — אָבער אויף דעם זיינען זיי אויך ניט געווען קיין בריות. ניט מעהר לומדים זיינען זיי געווען אין אראביש.

זיצענדיג ארום זייערע ווייסע געסט, האָבען דיא רויט־הויטיגע זיי ארומגעטאפּט, געקושט זייערע קליידער. דאָס זיינען געווען דורכ־אויס מאַנסבילען. באַלד זיינען זיי אָבער ארויסגעגאַנגען, און אויף זייער פּלאַץ זיינען אריינגעקומען פרויען, מייסטענס אין גאַנצען נאַ־קעטע; בלויז אייניגע האָבען געטראָגען אַ געפלאָכטענעם גאַרטעל אין מיטען פון זייער קערפּער.

ווען דיא שלוחים האָבען זיך אומגעקעהרט מיט זייער בעריכט, אז עס איז ניטאָ ניט קיין געווירצען, ניט קיין גאָלד, איז קאָלומבוס גע־ווען שטארק ענטוישט.

דעם 20־טען נאָוועמבער איז פערשוואונדען געוואָרען מארטין פינ־זאָן מיט זיין שנעלע „פינטא". קאָלומבוס האָט מיט איהם עטליכע מאָל געהאַט צוויסטיגקייטען, און איצט, זעהענדיג, אז ער איז ניטאָ, האָט ער מורא געהאַט, אז ער וועט קומען נאָך שפּאַניען פריהער פון איהם און זיך ערקלעהרען אלס דער ענטדעקער פון דיא „אינדישע" לענדער. קאָלומבוס האָט אָבער ניט געוואָלט פאָהרען אהיים מיט ליי־דיגען. ער האָט ניט אַנדעריש געוואָלט צוערשט געפינען גאָלד און גע־ווירצען; מיט דיעזען צוועק האָט ער געדרייזט ווייטער פאַזע דעם ברעג פון קובא אום גרינדליכער אויסצופאָרשען דיא לאַנד און איהרע פּראָדוקטען.

און ער האָט ווירקליך געפונען ניט בלויז פערעל, נור אויך א גע־וויסען ערגערען זאָרט געווירצען און זאַגאר סמנים פון גאָלד אין דיא טייכען. ער האָט אָבער געוואָלט א סך גאָלד און א סך געווירצען און גוטע. ער איז דעריבער געשוואומען ווייטער.

דעם 6טען דעצעמבער האָט ער דערזעהן א צווייטען אינזעל, די היינטיגע האיטי, וועלכע ער האָט א נאָמען געגעבען היספא־ניאָלא (שפאנישע לאנד), ווי מיר האָבען שוין געזאָגט.

אין זיין בריעף צו סאנטאנגעל'ן האָט ער שפעטער געשריעבען:

„די לאנד איז וואונדער־שעהן; זיא האָט פיעל בעסערע האפענס וויא אונזערע קריסטליכע לענדער. דיא טייכען זיינען ברייטע, גרויסע; דיא בערג הויכע און פרעכטיגע און זיי זיינען בעדעקט מיט בוימער פון טויזענדער מינים, — אזעלכע הויכע בוימער, אז עס דאכט זיך אויס, דאָס זיי דערגרייכען דעם הימעל; מען האָט מיר געזאָגט, אז דיא בלע־טער פאלען פון זיי קיין מאָל ניט אראָפּ. דיא נאכטיגאל*) און טוי־זענדער פערשיעדענע אנדערע פויגעלאך האָבען געזונגען אין דעם מאָ־נאט נאָוועמבער."

דעם 12טען דעצעמבער האָט קאָלומבוס אויף א בארג לעבען א האפען אויפגעשטעלט א גרויסען צלם. דאָס איז געווען זיין צייכען, אז ער נעהמט דעם אינזעל אלס אייגענטהום פון דער שפאנישער קרוין.

ניט ווייט פון דאָרטען האָבען דריי פון דיא מאטראָזען ארומגע־שפאצירט בעקוקענדיג דעם געגענד. זיי האָבען בעגעגענט א מאסע אינדיאנער, אָבער וויא נור דיא רויט־הויטיגע האָבען זיי דערזעהן, זיינען זיי זיך צולאָפען וויא פון פייער. דיא מאטראָזען האָבען זיך נאכגעיאָגט און האָבען געכאפט א יונגע פרוי. ווען זיי האָבען איהר געבראכט צו קאָלומבוס'ען און ער האָט געזעהן, אז זיא איז אבסאָלוט נאקעט, איז ער געווען אביסעל נידערגעשלאָגען, וואָרים דאָס האָט דאָך געוויזען, אז דיא איינוואָהנער זיינען דאָ אויך ווילדע מענשען, וועה־רענד ער האָט אלץ גערעכענט אז ער געפינט זיך לעבען דיא ציווילי־זירטע רייכע שטעדט פון כינא. דיא יונגע אינדיאנערקע האָט אָבער געטראָגען א שטיקעל גאָלד אין נאָז, און דאָס האָט איהם געגעבען נייע

*) קיין נאכטיגאלען זיינען ניטאָ אין גאנץ אמעריקא. מען רעכענט אז קאָלומבוס האָט געהערט אן אמעריקאנער „טהראָש" פויגעל.

האָפנונגען, אַז ער וועט צוקומען צו מינען פון דעם טהייערען מעטאַל.

קאָלומבוס האָט דיא יונגע נאַקעטע פרוי אָנגעטהאָן אין קליידער, אויסגעפוצט אין פאַטשערקעס, גלעקעלעך און אַנדערע צאַצקעס, און איהר געשיקט צוריק אויפ'ן אינזעל צוזאַמען מיט עטליכע שפּאַניער און אַ פּאָר אינדיאַנער אַלס דאָלמעטשער.

זיי האָבען געפונען אַ גרויסען דאָרף פון טויזענדער הייזער אויף דעם ברעג פון אַ פּרעכטיגען טייך. דיא איינוואוינער זיינען זיך גליך צולאָפען, אָבער דיא דאָלמעטשערס, וועלכע האָבען זיי נאָכגעיאָגט, האָבען זיי פערזיכערט, אַז דיא ווייסע „הימעל־מענשען" זיינען זעהר גוט־הערציג, און יענע האָבען זיך אומגעקעהרט. זיי זיינען צוגעקומען צו דיא שפּאַניער מיט לאַנגזאַמע טריט און ציטערענדיג פון אימה. אַלע ווײלע האָבען זיי אַרויפגעלייגט דיא הענט אויפ'ן קאָפּ אַלס אַ צייכען פון זייער עהרע־פורכט און אונטערטהעניגקייט. זיי זיינען געוועזען פיין געוואַקסען, העלער און שעהנער וויא דיא אינדיאַנער פון דיא אַנדערע אַרומיגע אינזלען. בשעת דיא שפּאַניער זיינען געשטאַנען און גערעדט מיט זיי דורך דיא דאָלמעטשערס, איז אָנגעקומען אַ צווייטע מאַסע אינדיאַנער. אַלע צוזאַמען האָבען דיא ווייסע דאַן איינגעלאַדען אין זייערע הייזער און זיי מכבד געוועזען מיט ברויט, געמאַכט פון אַזאַ וואָרצעל „קאַסאַוואַ", מיט פערשיעדענע פרוכטען און אַנדערע וואָרצלען.

אין זיין בריעף צו דעם מאַראַן סאַנטאַנגעל האָט קאָלומבוס וועגען דיעזע מענשען שפּעטער געשריעבען: „וואָס מען בעט ביי זיי, גיבען זיי מיט'ן גאַנצען הארצען. זיי ענטזאַגען קיין מאָל ניט... אין אַלע דיעזע אינזלען זיינען דיא מענער צופריעדען צו האָבען ניט מעהר וויא צו איין פרוי. אָבער זייער עלסטען גיבען זיי צוואַנציג פרויען. דיא פרויען ארבייטען שווערער וויא דיא מענער. מיר איז שווער צו דערגעהן, צי זיי האָבען פּריוואַט־אייגענטהום. איך גלויב אַז וואָס איינער האָט, קען יעדער געברויכען, הויפּטזעכליך שפּייז".*)

---

*) איינער פון דיא וויכטיגסטע היסטאָריקער וועגען קאָלומבוס'ען, וועלכע האָבען געלעבט מיט קאָלומבוס'ן אין איין צייט, און וועלכע האָבען מיט דעם ענטדעקער געהאַט פיעלע געשעפטען, איז פּעטער מאַרטיר. דער־צעהלענדיג וועגען דיא אינדיאַנער, בעמערקט דיעזער שרייבער מיט בעגייס־

וואָס אָנבעטרעפט דיא פרויען, האָבען מסתמא אַלע מענער פון איין „גענט" אָדער „משפחה" געלעבט מיט אַלע פרויען פון דער אַנדער גענט. קאָלומבוס האָט אָבער דיעזע גענט סיסטעם נאָך ניט פערשטאַנען. וואָס אָנבעטרעפט דעם קאָמוניזמוס פון דיעזע אינדיאַנער, האָט ער קיין טעות ניט געהאַט.

קאָלומבוס׳ען האָט בעזוכט א „קאַסיק", אָדער עלטסטער, און ווען ער האָט איהם געוויזען דיא שפּאַנישע פאָהן און שפּאַנישע מטבעות און געפּרופט איהם ערקלעהרען, אַז דאָרטען ווייט געפינט זיך אַ לאַנד, שפּאַניען, מיט מעכטיגע הערשער, האָט דעם רויט־הויטיגען זיך דאָס אַלץ ניט געגלויבט. ער האָט זיך ניט געקענט פאָרשטעלען, אז עס זאָל זיין אזא פּלאַץ אויף דער וועלט, וואו עס קענען געבאָרען ווערען אזעלכע וואונדערליכע בעשעפעניסען וויא דיא ווייסע.

דעם 22טען דעצעמבער איז צו קאָלומבוס׳עס שיף צוגעשוואומען א גרויסע קאַנאָ מיט אינדיאַנער — שלוחים פון דעם גרויסען „קאַסיק", גוואַקאַנאַגאַרי. אַלס מתנה פון זייער עלסטען פאַר קאָלומבוס׳ען האָבען זיי געבראַכט א הילצערנע מאַסקע מיט גילדערנע אויגען און א גילדערנעם נאָז און צונג. אויך אַ גאַרטעל פון אַזעלכע פּאַטשערקעס און ביינדלעך. צוזאַמען מיט דיעזע פּרעזענטען האָבען זיי איבערגעגעבען זייער עלסטען׳ס וואונש, אַז קאָלומבוס זאָל מיט זיין שיף זיך בעסער אָבשטעלען לעבען זייער דאָרף. דער אַדמיראַל האָט אַוועקגעשיקט עטליכע מאַטראָזען מיט אַ בעאַמטען אָבצאָהלען דעם וויזיט. גוואַקאַנאַגאַרי האָט זיי עמפּפאַנגען מיט גרויס כבוד, און זיי געשאָנקען פערשיעדענע מתנות.

וועהרענד זיי זיינען געוועזן אין דאָרף, האָט קאָלומבוס געהאַט אַנדערע געסט. זיי האָבען געלויבט היספּיאַניאָלאָ אַלס אַ רייכען אינזעל און האָבען הויפּטזעכליך גערעדט וועגען אַ קרייז צו דרום צו, וואו עס זיינען פאַראַן מאַסען גאָלד. זיי האָבען דעם פּלאַץ גערופען ציבאַאָ; אַלזאָ, האָט קאָלומבוס זיך געקלעהרט, אז מסתמא רעדען זיי

טערונג: „ביי זיי איז דאָך עפּעס גאָר ניטאָ קיין „מיינע" און „דיינע" — דיעזער קוואַל פון אַזוי פיעל צרות אויף דער וועלט!"

אזוי אוים דעם נאָמען ציפּאַנגאָ (יאַפּאַן). קובא איז אַלזאָ אזיען און היספּאַניאָלאָ איז טאַקע יאַפּאַן.

עס זיינען געקומען אַנדערע קאַנאָס מיט אינדיאַנער. די רויט־הויטיגע האָבען געהאַט גאָלדענע ציערונג, וועלכע זיי האָבען מיט'ן גרעסטען פערגעניגען געביטען אויף די פערשיעדענסטע אייראָפּע־אישע צאַצקעס. מעהר פון אַלץ האָבען זיי געדורשט נאָך די גלע־קעלעך. זיי האָבען ליעב געהאַט צו טאַנצען; טאַנצענדיג פלעגען זיי זינגען מיט דער בעגלייטונג פון אַ הילצערנעם פּויק; און, ווען דערביי האָבען צוגעקלונגען די שפּאַנישע גלעקעלעך, וועלכע זיי האָבען גע־טראָגען אויפ'ן האַלז, זיינען זיי געווען אויפ'ן זיעבעטען הימעל. יעדע זאַך וואָס די ווייסע האָבען זיי געגעבען, פלעגען זיי צוכאַפּען וויא עפּעס געטליכעס. אַלץ פלעגען זיי אַרומשמעקען און בעוואונדערען. אַ שטיקעל לעדער אָדער אַ פּאַרראָסטע שטיקעל אייזען האָט זיי גע־שיינט וויא עפּעס הייליגעס, איבער־נאַטירליכעס. אָבער מעהר פון אַלץ האָבען זיי זיך געיאָגט נאָך גלעקעלעך. איין מאָהל האָט אַן אינדיאַנער פאַר איין גלעקעלע בעצאָהלט אַ גאַנצען הויפען גאָלד־שטויב און דאַן איז ער אַנטלאָפען מיט זיין מציאה, אַלע ווייל'ע קוקענדיג אויף הינטען, טאָמער האָט דער ווייסער חרטה און יאָגט זיך נאָך איהם נאָך... שטונדען ווייז פלעגען זיי אַרומטאַנצען, אַרומשפּרינגען מיט דיעזע גלעקעלעך, קוועלענדיג פון זייער קלינגעריי. דיעזע נאַטור־קינדער האָבען געלעבט אַ רוהיגען לעבען, טאַקע וויא שפּיעל־קינדער. זיי האָבען וועניג בעדאַרפט, און דאָס וואָס זיי האָבען בעדאַרפט, האָט די רייכע נאַטור זיי געגעבען מיט'ן פולען האַנד. זיי האָבען כמעט ניט געוואוסט פון קיין דאגה און פון קיין פּראַצע; וויא די פויגעלאַך אין פעלד האָבען זיי געלעבט. אָבער באַלד האָט זיך אַלץ געענדערט. זיי האָט זיך אַפילו ניט גע'חלום'ט וואָס פאַר אַ מערדער זיי האָבען איצט אויף זיך געהאָדעוועט מיט זייער גוט־הערציגע, עהרליכע גאַסט־פריינדליכקייט.

קאָלומבוס איז דערווייל מיט דעם אינזעל געווען בעגייסטערט. זיין בעגייסטערונג איז אָבער פּלוצלונג אונטערבראָכען געוואָרען פון אַן אונגליק: זיין אַדמיראַלישע פּאָהן־שיף, די „סאַנטאַ מאַריאַ“, איז אַרויף אויף אַ זאַמדיגען ברעג, און איידער מען האָט איהר געקענט בעפרייען האָבען די כוואַליעס איהר צובראָכען אויף שטיקער. די

אינדיאַנער פון היספּאַניאָלאַ האָבען אויסגעדריקט גרויס מיטלייד מיט די שפּאַניער. קאָלומבוס דערצעהלט, אַז גוואַקאַנאַגאַרי האָט גע־ווײנט מיט טרעהרען אויף דעם אונגליק און ער מיט די אַנדערע אינדיאַנער האָבען קאָלומבוס'ען געטרייסט און געהאָלפען מיט וואָס זיי האָבען נור געקענט. זיי האָבען אַכטונג געגעבען, אַז קיין זאַך זאָל ניט פערלאָרען געהן, און זיי האָבען אָפּגעליידיגט עטליכע פון זייערע הייזער און זיי פאַרגעלייגט דאַרטען צו האַלטען דאָס וואָס איז געוועזען אויף דער שיף. שרייבענדיג וועגען דעם דריקט קאָלומבוס אויס בע־וואונדערונג וואָס די אינדיאַנער האָבען די מינדעסטע זאַך דערביי ניט צוגע'גנב'עט. ער בעמערקט, אַז אין שפּאַניען וואָלט מען זיך ניט געקענט פערהאַלטען בעסער וויא דיעזע ווילדע האָבען זיך פערהאַלטען.

א מוסטער וויא אַזוי ציוויליזירטע מענשען פערהאַלטען זיך, האָט ער דיעזע ווילדע טאַקע באַלד געגעבען. אַלס אַנטוואָרט אויף זייער פריינדליכקייט און גוט־הערציגקייט פון וועלכע ער האָט זיך ניט גע־קענט אָנלויבען, האָט ער זיי געגעבען אַ פּראַקטישע לעקציע איבער די וואונדערען פון קריסטליכע ביקסען. מען האָט אויסגעשאָסען אין דעם קערפּער פון דער צובראָכענער שיף, און די ערשטוינטע אינ־דיאַנער האָבען געזעהן וויא די קויל פליהט דורך און פאַלט אריין אין וואַסער אויף יענער זייט. ווען מען האָט אויסגע'שאָסען פון אַ קאַנאָנע, זיינען אַלע אינדיאַנער אַנידער־געפאַלען מיט די געזיכטען צו דער ערד. זיי האָט זיך געדוכט, אַז די וועלט פאַלט איין. קאָ־לומבוס האָט אויך געמאַכט אַ מאַנעווריע, אום זיי צו ווייזען וויא אַזוי קריסטען האַלטען מלחמה — אַלץ כדי זיי איבערצושרעקען און צו ווייזען זיי, אַז מיט די ווייסע איז געפעהרליך זיך אָנצוהויבען.

שפּעטער האָט קאָלומבוס די אינדיאַנער געגעבען צו פערזוכען יענעם זאָרט קריסטענטהום, וועלכער דריקט זיך אויס אין דער פאָרמע פון מענשען־בראָטענדע שייטער־הויפענס. די שפּאַניער האָבען אויס־געקוילעט אָדער פערמאַטערט ביז איינעם דיעזע ניט־קריסטליכע אונציוויליזירטע מענשען, וועלכע האָבען זיי בעהאַנדעלט מיט אַזוי פיעל גאַסט־פריינדליכקייט און איבערגעבענהייט. דאָס איז געוועזען שפּעטער, אָבער אַן אָנצוהערעניש אויף דעם, וואָס די אינדיאַנער האָבען געהאַט צו ערוואַרטען פון די „געטליכע באַשעפענישען", האָט קאָלומבוס זיי געגעבען אויפ'ן שטעל. דעם 12טען נאָוועמבער, צום

ביישפּיעל, שרייבט קאָלומבוס: „נעכטען איז צו אונזער שיף צוגע־קומען אַ קאַנאָ מיט זעקס יונגע לייט. פינף פון זיי זיינען אַרויפגע־קומען צו אונז, און איך האָב זיי געהייסען פערהאַלטען. דאַן האָב איך אַרויסגעשיקט מיינע מענשען צו איינע פון דיא אינדישע הייזער מיט אַ בעפעהל צו פאַנגען פרויען מיט קינדער; און זיי האָבען מיר געבראַכט זיעבען פרויען מיט דריי קינדער. דאָס האָב איך געטהאָן אום דיא אינדיאַנער זאָל לייכטער זיין צו פערטראָגען זייער געפאַנ־גענשאַפט. דיעזע פרויען וועלען אונז זעהר ניצליך זיין. דורך זיי וועלען מיר זיך גיכער אויסלערנען זייער שפּראַך, וועלכע איז דיא זעלבע אויף אַלע דיעזע אינזלען, וואָרים דיא איינוואָהנער פון דיא פער־שיעדענע אינזלען האָבען פערקעהר צווישען זיך מיט דער הילפע פון זייערע קאַנאָס.“

מען דאַרף ניט פאַרגעסען, אַז קאָלומבוס איז אַ מאָהל געוועזען אַ פּיראַט, אַ ים־רויבער, און אין גינעא, אַפריקאַ, האָט ער אַנטהייל גענומען אין דעם שקלאַפען־האַנדעל. צו פאַנגען מענשען איז ביי איהם אַלזאָ ניט געוועזען קיין נייעס.

דיא פראַגע וועגען דעם וויא אַזוי דיא קריסטען האָבען זיך אויפגעפיהרט צווישען דיא אונשולדיגע גוטמוטהיגע ווילדע, דער־מאָהנט אונז אָן קאָלומבוס'עס פערשפּרעכען צו פערשפּרייטען דיא קריסטליכע רעליגיאָן. וועגען דעם האָט ער פאַר זיין אַוועקפאָהרען ניט אויפגעהערט צו רעדען. דאָס איז געוועזען איינער פון דיא הויפּט־צוועקען פון זיין רייזע — אַזוי האָט ער דאָס פאָרגעשטעלט דער פרו־מער קעניגין. פאָרלויפיג אָבער האָט ער וועגען דיעזע הימלישע ציעלען קיין צייט ניט געהאַט צו דענקען. ער איז געוועזען צו שטאַרק פערנומען מיט'ן נאָכפרעגען זיך אויף אַזעלכע ערדישע זאַכען וויא גאָלד, עדעל־שטיינער, פעפער, צימרינג, אינגבער, נעגעלעך.

גאָלד, עדעלשטיינער און געווירצען! — דאָס האָט ער געזוכט וואו ער איז געשטאַנען און וואו ער איז געגאַנגען; וועגען דעם האָט ער געפרעגט, געוואונקען צו דיא איינוואוינער פון יעדען ווינקעל וואָס ער האָט בעזוכט. ער האָט גאַנץ גוט געוואוסט אַז דאָס איז אויך דער עיקר ביי דיא געקרוינטע פאָר שפּאַנישע פרומאַקעס, וועלכע האָ־בען ערוואַרטעט דיא פרוכט פון זיין רייזע.

פּלוצלונג האָט ער זיך אָבער ארומגעזעהען, אַז הגם ער האָט נאָך

דערווייל געפונען זעהר וועניג גאָלד, עדעלשטיינער און געווירצען, מוז ער פון דעסטוועגען וואָס שנעלער פאָהרען אהיים. וואָרים דיא איינ־ציגע שיף וואָס איהם איז איבערגעבליבען איז געוועזען דיא „נינא", און וואָס וועט ער טהאָן, ווען ער וועט איהר אויך פערלירען? זאָל ער נור קומען נאָך שפּאַניען. צוריק וועט ער שוין נעהמען מעהר שיפען און בעסערע אויך. א ביסעל גאָלד קען ער ברייננען, און א ביסעל גע־ווירצען אויך. ער וועט ערקלעהרען אז ער געפינט זיך גאַנץ נאָהענט צו אינדיען מיט איהרע אונגעצעהלטע אוצרות, און אז אלין וואָס מען דארף איז שיפען.

אויף דער קליינער „נינא" האָט מען אָבער געקענט נעהמען בלויז א טהייל פון דיא מענשען, וואָס זיינען ביי איהם איבערגעבליעבען. עס איז דעריבער בעשלאָסען געוואָרען אז דיא איבעריגע זאָלען זיך אָבשטעלען דאָ; און צו דיעזען צוועק האָט מען פון דיא צובראָכענע „סאַנטאַ מאַריאַ" אויפגעבויט א הילצערנע פעסטונג, וועלכע מען האָט בעוואָפענט מיט קאַנאָנען. אזוי וויא עס איז דאַן געוועזען ווייגאַכטען האָט מען דיא פעסטונגעל א נאָמען געגעבען לאַ נ אַ וו י ד אַ ד (דער געבורט פון קריסטוס). דאָ האָט קאָלומבוס איבערגעלאָזען 40 מאַן מיט פּראָוויאַנט אויף א יאָהר. וועהרענד ער וועט פאָהרען נאָך שפּאַניען און איידער ער וועט קומען צוריק, האָבען דיא פערציג קאָלאָ־ניסטען געזאָלט בעקאַנט ווערען מיט דיא גאָלד־מינען און מיט דיא אַנדערע נאַטור־עשירות פון היספּאַניאָלאַ, אויסלערנען זיך רעדען מיט דיא אינדיאַנער און איבערהויפּט צוגרייטען זיך צו א שטענדיגע קאָ־לאָניע. דיא פעסטונג האָבען דיא אינדיאַנער געהאָלפען בויען. זיי האָבען קיין בעגריעף ניט געהאַט, אז מיט דעם שמידען זיי זיך אין קייטען מיט זייערע אייגענע הענט.

צוויי טעג פאַר זיין אָפּרייזען האָט קאָלומבוס געשיקט פאַנגען נאָך אינדיאַנער אין זייערע הייזער. עס האָט זיך געמאַכט א שטורם־ווינד און זיין בעפעהל האָט ניט געקענט אויסגעפיהרט ווערען. אָבער אויף מאָרגען זיינען צו איהם אויפ'ן שיף אליין געקומען עטליכע ווילדע יונגען, און ער האָט זיי שוין ניט געלאָזען געהן אהיים.

ער האָט אָבגערייזט דעם 4טען יאַנואַר, מיטנעהמענדיג מיט זיך זיינע געפאַנגענע אינדיאַנער אלס א לעבעדיגען בעוויז פון זיין ער־פאָלג.

דער ווינד האָט געבלאָזען פונקט פערקעהרט, און דיא צוויי שיפען האָבען געמוזט זיך פערנעהמען אָן א זייט. אויפ'ן וועג האָט קאָלומבוס געהאַט נייע ערפאהרונגען. ער איז צוגעקומען צו א ברעג, וואו דיא אינדיאַנער זיינען שוין ניט געווען אַזעלכע גוטינקע וויא אין גוואַנאהאני, קובא אָדער היספאַניאָלא. זיי זיינען געווען בעוואפענט מיט פייל־און־בויגענס, א געוועהר, וועלכען ער האָט דאָ איצט געזעהן צום ערשטען מאָהל. זיי האָבען זיך אָבער פערהאַלטען רוהיג און ער האָט מיט זיי געהאַנדעלט — א פייל־און־בויגען פאַר א שטיקעל גלאָז; ער האָט פון זיי זיך דערוואוסט, אַז צו מזרח־זייט איז פאַראַן א סך גאָלד און אַז דאָרטען וואוינט א בייזער קעמפפענדער פאָלק, דיא קאַריבען. א ביסעל שפּעטער האָט ער זיך געטראָפען מיט אייניגע פון דיעזע קאַריבען. דאָס זיינען געווען ביטערע יונגען, בעוואפענט ניט נור מיט פייל־און־בויגענס, נור אויך מיט שווערדען און פיקעס פון אַזאַ האַרטען מין האָלץ, און פאַר דיא „הימעל־מענשען" האָבען זיי זיך ניט אָבגעשראָקען. זיעבען פון קאָלומבוס'עס מאַטראָזען זיינען געקומען אין צוזאַמענשטויס מיט זיי, האָבען זיי זיי שיער ניט אָוועקגעשלעפּט אין געפאַנגענשאַפט. דאָך געגען דיא ביקסען און שטאָלענע שווערדען פון דיא שפּאַניער האָבען זיי גאָר ניט געקענט מאַכען, און ווען צוויי פון זיי זיינען פערוואונדעט געוואָרען, זיינען זיי זיך אַלע צו־לאָפען. אויף מאָרגען זיינען דיא קאַריבען צוריקגעקומען, דיעזען מאָל שוין גאַנץ פריינדליך, אַזוי וויא ניט זיי מיינט מען דאָס. קאָלומבוס האָט זייער קאַסיק געשאָנקען א רויטען מיץ, און נאַכהער האָט יענער איהם געבראַכט גאָלדענע ציערונג.

קאָלומבוס האָט געהערט, אַז ניט ווייט פון דאַנען ליעגט אַן אינזעל, וועלכער איז בעוואוינט בלויז פון פרויען. איין מאָהל א יאָהר קומען צו זיי פון אַן אַנדער אינזעל מענער, און דיא קינדער וואָס ווע־רען געבאָרען ווערען צוטהיילט: דיא מיידלאך בלייבען דאָ און דיא אינגלעך נעהמט מען צו צו דעם שבט פון זייערע פאָטערס. ריכטיג האָט קאָלומבוס דעם בעריכט ניט פערשטאַנען. דער עיקר איז מסתמא בעשטאַנען אין פאָלגענדען: דיא „געגנטען" אָדער פאַמיליעס זיינען ביי דיא אינדיאַנער געווען געגרינדעט אויף דעם פּרינציפּ, אַז דיא משפחה רעכענט זיך נאָך דיא מוטערס נאָך, ניט נאָך דיא פאָטערס נאָך. דיא קינדער בעלאַנגען ניט צו דער משפחה פון דיא פאָטערס

נור פון דיא מוטערס (דיעזע „מוטער־סיסטעם" איז דער פונדאמענט פון אנדערע גאָר פארצייטיגע פעלקער אויך. זיא שטאמט פון דעם, וואָס אין אזעלכע אונענטוויקעלטע געזעלשאפטען ווייס מען ניט דייטליך ווער דעם קינד'ס פאָטער איז. ווער זיין מוטער איז אָבער ווייס מען נאטירליך יא. דיא „פאָטער־סיסטעם" ענטוויקעלט זיך שפעטער).

יעדענפאלס האָט דיא מעשה פון דעם „אמאזאָנען" אינזעל, פון אַן אינזעל פון לויטער פרויען, קאָלומבוס'ען שטארק פעראינטערעסירט. גראָד ווערט אזא „באָבע־מעשה" דערמאָהנט אין מארקאָ פאָלאָ'ס בעשרייבונגען פון דעם וויטען מזרח. אלזאָ האָט קאָלומבוס דאָ ווידער א בעווייז, אז ער איז טאקע נאָהענט פון כינא. אלץ האָט געשטימט, — אזוי האָט זיך איהם אויסגעוויזען. „דער וואונש איז דער פאָטער פון דעם געדאנק".

דעם נעכסטען טאָג האָט קאָלומבוס אויפ'ן וועג זיך צוזאמענגעטראָפען מיט מארטין פינזאָן און זיין „פינטא". פינזאָן האָט געזאָגט א תירוץ אז א ווינט האָט איהם פערשלעפט אָן א זייט און אָבגעטהיילט פון דיא אנדערע צוויי שיפען. איצט אלזאָ איז ער ווידער מיטגעפאָהרען מיט קאָלומבוס'ען. אזוי ווי איינע פון דיא „פינטא'ס" מאסטען איז קאליע געוואָרען וואָלט ער שוין אליין נאָך א מאָל אנטלויפען ניט געקענט. קאָלומבוס האָט זיך געמאכט אז ער גלויבט זיין תירוץ. זיין צו שטריינג צו איהם האָט איהם ניט געלוינט. פינזאָן האָט צווישען דיא מיטרייזענדע געהאט פיעלע קרובים און אזוי מענשען פון זיין שטאָדט, פאלאָס, וועלכע זיינען איהם געווען איבערגעבען פינזאָן'ס א ברודער אָבער, ווינצענט פינזאָן, איינער פון קאָלומבוס'עס שיפס־קאפיטאנען איז געווען טריי קאָלומבוס'ען פון אָנפאנג ביז זיי זיינען געקומען צוריק נאָך שפאניען.

מארטין פינזאָן איז צוריק צוגעשטאנען צו קאָלומבוס'ען דעם 16טען יאנואר. קאָלומבוס האָט אָנגעשטעלט דיא רודערס פון זיינע שיפען צו מזרח זייט צו, צו פאָהרען דירעקט נאָך שפאניען, און מעהר זיך אין ערגעץ ניט אָפצושטעלען. אזוי זיינען זיי געפאָהרען אָהן שטערונגען ביז דעם 4טען פעברואר, ווען דער ווינט האָט זיך געביטען, און זיי האָבען זיך ווידער געמוזט פארנעהמען א ביסעל אָן א זייט. דעם 13טען האָט אויסגעבראָכען א שטורעם, וועלכער האָט געבלאָזען אלץ בייזער און ווילדער. דיא קליינע שוואכע „נינא" און דיא קראנקע

„פינטאַ“ האָבען זיך אַרומגעוואָרפען אויף דיא כוואַליעס אַהין און אַהער. ביי נאַכט האָבען זיי זיך געגעבען סיגנאַלען מיט ליכט אַזוי לאַנג וויא זיי האָבען זיך נור געקענט זעהן. דער ווינט האָט זיי אָבער באַלד פערטראָגען צו ווייט איינע פון דיא אַנדערע, — דיעזען מאָהל געגען פינזאָן'ס ווילען.

קאָלומבוס האָט דיא „פינטאַ“ מעהר ניט געקענט זעהן, און האָט געמיינט אַז זיא איז אונטערגעגאַנגען.

אום איינצושטילען דעם צאָרן פון הימעל, האָט דער אבערגלויביגער קאָלומבוס ערקלעהרט, אַז אויב ער וועט צוקומען בשלום צו אַ ברעג, וועט איינער פון דיא, וואָס געפינען זיך אויף דער „נינאַ“, אַ לאַנגע וועג געהן צו פוס און דאַנקען גאָט אין אַ געוויסע בעריהמטע קירכע; און מיט ליידיגען וועט ער אויף צו גאָט ניט קומען: ער וועט אין דער קירכע ברייננגען אַ פינף־פונטיגע ליכט; און אום דיא תשובה זאָל זיין וואָס שווערער, וועט ער דיא לאַנגע שווערע ליכט טראָגען דיא גאַנצע צייט מיט זיך, געהענדיג צו פוס. אויף קאָלומבוס'עס בעפעהל האָט מען געוואָרפען גורל ווער עס זאָל טהאָן דיא תשובה. מען האָט אַריינגעלייגט אַרבעס אין אַ היטעל. אויף איין אַרבעס האָט מען אָנגעצייכענט אַ צלם'על, און דער וואָס וועט אַרויסציהען דיעזען אַרבעס, וועט מוזען ערפילען דעם נדר. עס איז נאַטירליך געוועזן ניט מעהר וויא רעכט, אַז קאָלומבוס זאָל ניט נעהמען אויף זיך קיין תשובה אויף אַ פרעמדען'ס חשבון — האָט דער רבונו של עולם טאַקע געמאַכט, אַז דעם גע'צלם'טען אַרבעס האָט אַרויסגעצויגען דער אַדמיראַל אַליין.

צופריעדען געשטעלט האָט דאָס אָבער דעם רבונו של עולם ניט — ניט איהם און ניט דעם ווינט. מען האָט דאַן געפרופט פאַרשלאָגען אַ צווייטען „כאַבאַר“: מען האָט זיך געגעבען אַ נדר אַזוי גיך וויא מען וועט אַרויפקומען אויף אַ ברעג, צו מאַכען אַ רעליגיעזע פראָצעסיע אין תשובה־קליידער, צו געהן צו דער ערשטער קירכע וואָס טראָגט דעם נאָמען פון דער הייליגער מאַריא, און דאָרטען לויבען גאָט פאַר זיין חסד. אָבער דאָס האָט אויך ניט געהאָלפען. אַזוי וויא דיא „נינאַ“ האָט געהאַט צו ווייניג משא, און איז געשליידערט געוואָרען אָהן אַ שיעור, האָט מען אָנגעפילט פעסער מיט ים־וואַסער. דער שטורם איז אָבער נאָך בייזער געוואָרען — אַזוי וויא פון כעס וואָס

מען זוכט אַלערליי מיטלען געגען איהם — און דיא „נינאַ“ איז געוועזן אין אַן ערנכטע געפאַהר. עס איז פּראָסט שווער געוועזן צו ערוואַרטען, אַז זיא וועט אויסהאַלטען.

קאָלומבוס האָט געוואָלט בעזאָרגען, אַז אין פאַל פון אַן אונגליק, זאָל זיין אַ שטיקעל מעגליכקייט פאַר דער וועלט זיך צו דערוויסען, אַז זיין רייזע איז ניט געוועזן קיין מישוגענע, וויא מען האָט געגלויבט; אַז מען זאָל בעקומען אַ נאַכריכט וועגען דעם וואָס ער האָט אויפגעטהאָן און זיך בעגוצען מיט זיין אַרבייט. צו דיעזען צוועק האָט ער אויפגעשריעבען אַ בעריכט אויף פּאַרמעט און דאָס איינגעוויקעלט אין לייוועגט און בעדעקט מיט וואַקס. דאָס האָט ער גוט פערנייהט און פערשלאָגען אין אַ גרויסע פאַס, וועלכע ער האָט אַריינגעוואָרפען אין ים — פיעלייכט וועט אַ אייראָפּעאישע שיף איהר ווען עס איז דערזעהן. דאָס זעלבע האָט ער געטהאָן נאָך אַ מאָהל; נור דיא צווייטע פאַס האָט ער געלאָזט שטעהן, מיט דעם צוועק איהר אויף אַריינצוּוואַרפען אין פאַל זיין שיף וועט האַלטען ביי׳ן אונטערגעהן.

XIII.

קאָלומבוס קומט צוריק.

ענדליך אַ ברעג, אָבער װיעדער דריי טעג פון געפאַהר. — פאַלשע פריינדליכ־קייט פון אַ פּאָרטוגעזישען גובערנאַטאָר. — יאָאַן דער 2־טער עמפּפאַנגט קאָלומבוס'ען זעהר פריינדליך; ער ערקלעהרט אָבער, אז דיא לענדער וואָס קאָלומבוס האָט געפונען זיינען פּאָרטוגאַל'ס. — פרעהליכע איבערראַשונג און אַ יום־טוב אין פּאַלאָס. — מאַרטין פּינזאָן'ס ביטערע איבערראַשונג. — קאָלומבוס'עס עמפּפאַנג אין דיא שטעדט און שטעדט־לעך פון פּאַלאָס ביז באַרצעלאָנא. — זיין טריאומף־צוג אין באַרצעלאָנאַ. — דיא געקרוינטע פּאָר זיינען איהם מקבל פּנים וויא אַ קעניג. — פּאַפּסט אלעקסאנדער דער 6־טער און דיא אידען. — ער צוטיילט דיא וועלט אויף צוויי העלפט צווישען שפּאַניען און פּאָרטוגאַל. — דיפּלאָמאַטישע אינטריגען צווישען יאָאַן'ען און פערדינאַנד'ען איבער קאָלומבוס'עס ענטדעקונג. — יאָאַן'ס מערדערליכקייט צו דיא אַרויסגע־טריבענע שפּאַנישע אידען, וועלכע האָבען זיך אָבגעשטעלט אין פּאָרטוגאַל. — ער קלייבט זיך פּאָרטצוזעצען דיא רייזעס ארום אפריקא. — זיין טוידט.

דעם 15־טען פעברואַר, פּארטאָג, האָט איינער פון דיא מאַטראָזען אויסגעשריען „לאַנד!" דיא פרייד פון דיא רייזענדע איז איצט געווען כמעט אזוי גרויס וויא דיא פרייד, מיט וועלכע זיי האָבען דערזעהן דעם אינזעל פון דער נייער וועלט, וואָרים זיי זיינען שוין אַלע געווען אין פערצווייפלונג; עס איז געווען זעהר ווייניג האָפנונג, אז דיא קליינע „נינאַ" וועט קענען לענגער אויסהאַלטען דעם ווילדען צאָרען פון דיא ריעזיגע כוואַלעס. זיי זיינען אַלזאָ ענדליך אַרויס פון געפאַהר. וואו אָבער געפינען זיי זיך איצט? וואָס פאר אַ לאַנד איז דאָס? איינער פון דיא קאַפּיטאַנען און הויפּט־מאַטראָזען האָט געזאָגט, אז דאָס איז מאַדעירא; אַ צווייטער — אַז דאָס איז א פעלזען־ברעג לעבען דיא הויפּט־שטאָדט פון פּאָרטוגאַל, ליססאַבאָן. עטליכע אַנדערע זיינען גע־וועזן זיכער, אז דאָס איז שפּאַניען. קאָלומבוס אָבער האָט גערעכענט,

אַז דאָס מוז זיין איינער פון די אַזאָר אינזלען, און באַלד האָט מען זיך איבערצייגט, אַז ער האָט רעכט.

צו דעם אינזעל איז געווען אַ מייל 15, ניט מעהר, און די רייזענדע האָבען מיט אַן אונבעשרייבליכער שמחה זיך פאָרגעשטעלט, ווי זיי וועלען באַלד זיין אין אַ האַפען, און עס וועט ווערען אַ סוף פון זייער אָפּקומעניש. האָט דער ווינט אָבער פּלוצלונג זיך אַ קירעווע געטאָן און גענומען טרייבען די שיף פון לאַנד צום ים צו. די אָרימע אויסגעמוטשעטע „נינא" האָט זיך געמאַטערט צוצוקומען צום ברעג, געדרעהט זיך, געקרוטשעט זיך, אָנגעשטעלט איהרע זעגלען אזוי און אזוי — עס האָט אָבער ניט געהאָלפען: גאַנצע צוויי טעג האָט זי זיך אַרומגעוואַלגערט און אַרומגעוואָרפען אויף די כוואַליעס, זעהענדיג לאַנד, אָבער ניט קענענדיג איהר דערגרייכען. זי איז ווידער געווען אין געפאַהר; יעדע מינוט האָבען זיי געקענט זינקען, — זינקען מיט די אויגען אָנגעשטעלט אויפ'ן ברעג.

אַ פּאָר מאָל האָבען זיי דורכ'ן טומאַן און שטורעם דערזעהן אַ צווייטען אינזעל, און זיי האָבען געפּרופט שווימען אַהין — פיליכט וועט זיי אַהין דער ווינט לאָזען צוקומען. אָבער אומזיסט!

דעם 17־טען פעברואר, אין אבענד, זיינען זיי געווען אזוי נאָהענט צו דעם ערשטען אינזעל, אז זיי האָבען שוין אַראָבגעלאָזען זייער אַנקער, מיט דעם צוועק זיך אָבצושטעלען און שיקען אַ קליינע שיפעל צום ברעג; האָט זיך אָבער אָבגעריסען די שטריק, און זיי האָבען ווידער געמוזט זיך אוועקלאָזען אין דעם אָפענעם ים אריין, אום דער שטורם זאָל די שיף ניט ארויפשליידערען אויף אַ פעלז און איהר צושמעטערען. ווידער האָבען זיי זיך ארומגעטריבען אהין און אהער, ביז ענדליך, אויף מאָרגען אין דער פריה, האָבען זיי זיך קוים מיט צרות צוגעשלאָגען צו אַזאַ זייט פון דעם אינזעל, וואו זיי האָבען געקענט ווידער אראָפּלאָזען זייער אַנקער; דאַן האָבען זיי ארויסגעשיקט אַ קליינע שיפעלע מיט דריי מאַטראָזען צום ברעג.

קאָלומבוס האָט עטליכע טעג קיין אויג ניט צוגעמאַכט; דערצו נאָך האָט ער געליטען פון רהומאַטיזם; און דאָך האָט ער די גאַנצע צייט געמוזט שטעהן אויפ'ן קעלט און אין די נאַסקייט פון די כוואַליעס, וואָס האָבען ניט אויפגעהערט צו גיסען און צו שפּריצען אויף

איהם. דעם אבענד פון דעם 17־טען פעברואר האָט ער צום ערשטען מאָל אין פערלויף פון איבער א וואָך זיך געקענט צולייגען אַ ווײלע.

בעשרייבענדיג דיעזע אלע צרות, בעמערקט וואַשינגטאָן אירווינג גאַנץ ריכטיג, אז ווען אויף דער רייזע פון שפּאַניען נאָך דער נייער וועלט, וואָלט מען געהאַט אויסצושטעהן איין צעהנטעל פון דיא סכנות און מאַטערניסען, וואָס מען איז אויסגעשטאַנען אויף דיעזער רייזע צו־ריק, וואָלטען דיא צושראָקענע אונצופריעדענע מאַטראָזען קאָלומבוס'ען געצוואונגען זיך אומצוקעהרען פון מיטען וועג, און דיא נייע וועלט וואָלט פון איהם ניט ענטדעקט געוואָרען.

דיא אזאָר אינזלען אָדער א ז אָ ר ע ן, וויא מען רופט זיי, האָבען בעלאַנגט צו פּאָרטוגאַל. קאָלומבוס האָט זיך איצט אָבגעשטעלט ביי דעם פון זיי, וואָס ליגט אם וויטססטען צו דרום צו — ביי ס ט. מ אַ ר י אַ'ס אינזעל. ער האָט אַפילו מורא געהאַט, אז דאָ זאָל ניט זיין קיין נייע צרות, וואָרים דער פּאָרטוגעזישער קעניג האָט דאָך נאָך פריהער ארויסגעשיקט שיפען איהם צו פאַנגען. וואָס האָט ער אָבער איצט געקענט העלפען? וועגען שווימען ווייטער האָט איצט קיין רייד ניט געקענט זיין.

דיא איינוואוינער פון סט. מאַריא'ס אינזעל האָבען זיך פערזאַמעלט ביין'ן ברעג און האָבען מיט גרויס בעוואונדערונג געקוקט אויף דיא קליינע שיף. זיי האָט זיך פּראָסט ניט געגלויבט, אז דיא „נינא" האָט געקענט אויסהאַלטען אזא שטורעם. פופצעהן טעג האָט ער גע־בושעוועט, דער שטורעם, מיט אַ משונה'דיגע קראַפט. קען דאָס זיין, אַז אַזאַ שיפעל איז פון איהם גאַנץ געבליבען?... און ווען דיא דריי מאַטראָזען פון דער קליינער שיפעלע האָבען זיי געזאָגט, אז דיעזע פון שטורעם־געשליידערטע „נינאַ" קומט פון יענער זייט אָקעאַן, און ברענגט מיט זיך נייעס וועגען אַן אַונבעקאַנטע לאַנד מיט אונבעקאַנטע מינים מענשען, איז צו זייער איבערראַשונג קיין שיעור ניט געוועזן.

דיא דריי מאַטראָזען האָבען געפרעגט, וואו עס געפינט זיך א האַ־פען, אז דיא „נינאַ" זאָל קענען אַריינפאָהרען אויף א געוויסע צייט. אויף דעם האָבען דיא מענשען פון סט. מאַריאַ'ס אינזעל אָנגעוויזען אויף אַ געוויסען פלאַץ ניט ווייט פון דאָרטען; זיי האָבען אָבער דיא מאַטראָזען ניט אָבגעלאָזען פון זיך. זיי האָבען זיי געמוזט ווייטער

דערצעהלען פון דיא וואונדערבארע לאנד, וועלכע זיי האָבען בעזוכט אויף יענער זייט פון דעם „ים פון פינסטערנים". און אזוי האָבען זיי זיי פערהאַלטען א גאַנצען טאָג.

אין אבענד האט מען צו דער „נינא" ארויסגעשיקט א שיפעל מיט דריי מאַן. זיי זיינען געשיקט געוואָרען פון דעם גובערנאטאָר פון דעם אינזעל, יואן קאסטאנעדא, און זיי האָבען מיט זיך געפיהרט ברויט, עופות און געטראַנק, וויא אויך פריינדליכע גרוסען. קאסטאנעדא האָט זיי געהייסען זאָגען, אז ער האָט אמאָל געהאט דיא עהרע מיט קאָ־לומבוס'ען בעקאַנט צו ווערען און ער האָט זיך ענטשולדיגט ווארום ער קען פערזענליך ניט קומען, ווייל עס איז שוין צו שפעט; ער האָט פערשפראָכען צו בעזוכען דיא „נינא" מאָרגען אין דער פריה.

אויף מאָרגען האָט קאָלומבוס זיך דערמאָנט אָן דעם נדר וואָס ער און זיינע מענשען האָבען זיך געגעבען ווען מאַכען א רעליגיעזע פראָ־צעסיע אזוי שנעל וויא זיי וועלען דערגרייכען א ברעג. ער האָט גלייך ארויסגעשיקט א העלפט פון אלע זיינע מאטראָזען און אנדערע מיטריי־זענדע, ערקלעהרענדיג, אז ער אליין מיט דיא אנדערע העלפט וועלען דיא פראָצעססיע מאַכען מאָרגען.

באָרוועס און אין איינע העמדער האָט דיא קאָמפּאַניע מאַרשירט צו דער קליינער קירכע פון דעם אינזעל, נאָך דער „תשובה" נאָך, וואָס זיי האָבען אויף זיך גענומען. ווען זיי זיינען שוין געווען אין דעם קלויסטערעל און האָבען שוין אָנגעפאַנגען זייער תפלה, איז פּלוצלונג אָנ־געפאַלען דער גובערנאטאָר מיט בעוואפענטע מענשען, און מען האָט אַלעמען ארעסטירט.

עס האָט זיך ארויסגעצייגט, אז קאסטענאדא'ס פריינדליכער גרוס און דיא מתנות וואָס ער האָט געשיקט צו קאָלומבוס'ען, זיינען געווען א פאַלשער אָנשטעלל, א מיטעל איהם אריינצונאַרען אין פאַסטקע אריין.

דער קלויסטערעל איז געשטאַנען אין אזא פּלאַץ, אז קאָלומבוס האָט פון זיין שיף ניט געקענט זעהן וואָס דאָרטען טהוט זיך. דאָך, ווען עס איז אוועק א גאַנצער טאָג און זיינע „בעלי תשובה'ס" זיינען נאָך אַלין ניט געקומען צוריק, האָט ער גענומען חושד זיין, אז מען האָט זיי ארעסטירט. ער האָט דעריבער ווידער אויפגעהויבען דעם אנקער און זיך צוגעגרייט צו פערטיידיגען זיך.

באַלד איז צוגעשוואומען נאָהענט צו איהם א שיפעל מיט'ן גובער־

נאַטאָר און מיט עטליכע בעוואפּענטע. דער גובערנאַטאָר האָט אָבער ווידער געדעדט פריינדליך און האָט געפאָדערט אַ פערזיכערונג, אז מען וועט איהם קיין שלעכטעס ניט טאָן, אויב ער וועט אַרויפקומען אויף דער „נינא". קאָלומבוס האָט איהם דיעזע גאַראַנטיע געגעבען; ער האָט אָבער דערביי געברויכט אַ שטאָלצען, בייזען טאָן און געסטראַשעט מיט א מלחמה פון שפּאַניען געגען פּאָרטוגאַל. ער האָט איהם פון ווייטען געוויזען דיא קעניגליכע פּאַפּיערען וואָס ער האָט פון פערדינאַנד און איזאבעללא און ערקלעהרט, אז, אויב ער וועט זיך ניט אויפפיהרען עהרליכער און אנשטענדיגער, וועט דאָס איהם גלאַט ניט אָבגעהן.

קאַסטאַנעדא, דער גובערנאַטאָר, האָט אָבגעענטפערט מיט פּראַכטונג און שטעך־ווערטער; אָבער אַטאַקירען דיא שיפען האָט ער פון זיין קליינע שיפעלע נאַטירליך ניט געקענט. ער האָט בלויז געזאָגט, אז אַלץ וואָס ער טהוט, טהוט ער אויף דעם בעפעהל פון זיין קעניג, יאָאַן דעם צווייטען; און דערמיט איז ער מיט זיינע בעגלייטער אָוועקגעשוואומען צוריק.

קאָלומבוס איז געבליבען שטעהן אויפ׳ן ים ניט וויסענדיג וואָס אַיבער־צו־קלעהרען: טאָמער געהט גאָר איצט אָן א מלחמה צווישען שפּאַניען און פּאָרטוגאַל און מען וועט זיין שיף פערניכטען אויפ׳ן וועג?

אויף מאָרגען האָט דער שטורעם זיך ווידער צולאָזען. דיא „נינא" איז געצוואונגען געווען ווידער אויפצוהויבען איהר אנקער, און ווידער איז זיא צוויי טעג נאָך־אַן־אַנד ארומגעטראָגען געוואָרען איבער דיא צווישעטע כוואַלעס. צום אונגליק זיינען כמעט אַלע פון דיא געניטע מאַטראָזען געווען אויפ׳ן אינזעל, צווישען דיא, וואָס האָבען אַנטייל גענומען אין דער רעליגיעזער פּראָצעסיע און זיינען דערנאָך ארעסטירט געוואָרען. דיא וואָס זיינען געבליבען אויף דער „נינא", זיינען מייסטענס געווען לאַנד־מענשען אָדער דיא אינדיאַנער, וואָס קאָלומבוס האָט מיטגעפיהרט; עס איז איינפאַך ניט געווען ווער עס זאָל טאָן דיא אַרבייט ביי דיא זעגלען.

דעם 22־טען פעברואר, אין אָבענד, האָט קאָלומבוס זיך אומגעקערט צו זיין פריהערדיגען אַנקער־פּלאַץ. באַלד איז צו איהם געקומען אַ שיפעלע מיט צוויי גלחים און א פּאָרטוגעזישען רעגיערונגס־בעאַמטען. זיי האָבען איהם פערזיכערט, אז דער גובערנאַטאָר וועט איהם

קיין שלעכטס ניט טאָן, אז ער וועט איהם פאַרלייגען יעדע הילף, וואָס ער איז נור אין שטאַנד איהם צו געבען. קאָלומבוס האָט הויזער גע־ ווען, אַז דאָס איז אַ נייער מיטעל איהם אַריינצוכאַפּען אין זאַק אַריין. ער האָט זיך אָבער געמאַכט כלומרשט פריינדליך און האָט די גלחים געלאָזען איבערלעזען דעם אָפיציעלען אויפטראַג, וואָס דיא קעניגליכע פּאָר פאָלק פון שפּאַניען האָבען איהם געגעבען וועגען זיין רייזע, זיין ראַנג אַלס וויצע־קעניג און אַדמיראַל א. ז. וו.

וואהרשיינליך האָט דער גובערנאַטאָר זיך ענדליך אַרומגעזעהן, אז מיט קאָלומבוס'ען איינ־צו־רייסען איז אין אמת'ן געפעהרליך. וויא דיא מעשה איז, ער האָט איהם מעהר ניט געשטערט, און זיינע אַנדערע מענשען האָט ער אויך בעפרייט.

קאָלומבוס איז אויף סט. מאַריא'ס אינזעל פערבליבען אַ פּאָר טעג.

דעם 24טען פעברואַר איז ער געפאָהרען ווייטער, דירעקט נאָך שפּאַניען. אויפ'ן וועג האָט איהם אָבער אַטאַקירט אַ נייער שטורעם־ ווינד, וועלכער האָט וויעדער אָנגעהאַלטען עטליכע טעג. אַלע זעגלען זיינען צוריסען געוואָרען. קאָלומבוס און זיינע מאַטראָזען האָבען וויע־ דער געגומען אויף זיך אַ תשובה — צו מאַכען אַ צווייטע פּראָצעסיע און דעם ערשטען שבת אָבצוקומען מיט ברויט און וואַסער. זייענדיג אָהן זעגלען, איז דיא „נינאַ" יעצט הילפלאָז געגאַנגען אַבסאָלוט וואו דער ווינט האָט איהר געטריעבען. קוים קוים וואָס מען האָט איהר אויסגעהיט פון איבערקעהרען זיך.

ענדליך, דעם 4טען מערץ, איז זיא צוגעקומען צו אַ ברעג. דאָס איז געוועזן דער פּירענייאישער האַלב־אינזעל, אָבער ניט שפּאַניען, נור פּאָרטוגאַל.

קאָלומבוס'עס ערפאַהרונגען אויף דיא אַזאָר אינזלען האָבען איהם געוויזען, אַז קיין גוטעס האָט ער אין פּאָרטוגאַל ניט צו ערוואַרטען. ער האָט אָבער קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט וויא דאָ זיך אָבצושטעלען. זיין שיף איז איינפאַך ניט געווען אין שטאַנד ווייטער זיך צו האַלטען אויפ'ן וואַסער.

ווען ער איז אַרויף אויף דער יבשה, האָט ער אָפיציעל אַנאָנסירט זיין ענטדעקונג, און אַוועקגעשיקט אַ בריעף צו דעם פּאָרטוגעזישען קעניג; געבעטען ביי איהם ערלויבניס דאָ צו פערבלייבען ביז זיין שיף וועט פעררעכט ווערען. אין דעם בריעף האָט ער ערקלעהרט, אַז

ער קומט פון „אינדיען“, וועלכע ער האָט ענטדעקט מיט זיין רייזע צו מערב־זייט צו; און ער האָט איהם פערזיכערט, אז גינעא אָדער דיא אַנדערע אַפריקאַנישע קרייזען האָט ער איצט אַפּילו ניט בעזוכט — דאָס הייסט אַז ער איז ניט געווען אין דיא געגענדען, וואָס בעלאַנגען צו פּאָרטוגאַל, — אַז ער קומט גאָר פון יאפּאַן און כינאַ.

מען קען זיך לייכט פאָרשטעלען דיא סענסאַציאָן, וואָס דיא נייעס האָט אָנגעמאַכט ביי דיא פּאָרטוגעזער — דיא סענסאַציאָן און דעם פערדרוס. פּאָרטוגאַל האָט שוין פון לאַנג געהאַט אַ גרויסען נאָמען מיט איהרע ווייטע ים־רייזעס און פאָרשונגען; זיא האָט געצויגען דיא אויפמערקזאַמקייט פון גאַנץ איירָאפּאַ מיט דיא נייע לענדער וואָס זיא האָט ענטדעקט אין אַפריקאַ און דעם וועג וואָס זיא האָט געפונען אַרום אַפריקאַ צו אינדיען צו; און דאָ איז געקומען אַ מאַן אַלס שפּאַנישער ענטדעקער פון לענדער אין דעם ווייטען מזרח; און וויא אַזוי? — דורך מערב! און ווער איז דיעזער מאַן? דער זעלבער קאָלומבוס וועלכער האָט דיעזע רייזע זיינע געוואָלט מאַכען פאַר פּאָרטוגאַל, אָבער וועלכען מען האָט פון דאַנען צוריק־געוויזען. קאָלמבוס׳עס שיף איז פון דער פריה ביז ביי נאַכט געווען פול מיט נייגעריגע בעזוכער.

דעם זעלבען טאָג וואָס ער איז אָנגעקומען האָט דער קאַפּיטאַן פון אַ גרויסע פּאָרטוגעזישע קריעגס־שיף געשיקט איהם רופען צו זיך, אום ער זאָל איהם אָבגעבען „דין וחשבון“ ווער ער איז און פון וואַנען ער קומט. קאָלומבוס האָט דעם שליח געהייסען זאָגען זיין קאַפּיטאַן, אַז ער, קריסטאָפאָר קאָלומבוס, האָט פון דיא שפּאַנישע מאָנאַרכען בעקומען דעם טיטעל אַדמיראַל, און אַז ער ענטזאַגט זיך צו געהן צו דעם קאַפּיטאַן אָדער צו שיקען אַן אַנדערען אויף זיין פּלאַץ. דיעזער שטאָל־צער אַנטוואָרט האָט געמאַכט אַ שטאַרקען איינדרוק און דער סוף איז געווען, אַז דער פּאָרטוגעזישער קאַפּיטאַן האָט בעזוכט דיא שפּאַנישע שיף און קאָלומבוס׳ען בעגריעסט מיט טרומייטען און פּויקען.

דעם 8טען מערץ האָט קאָלומבוס ערהאַלטען אַן איינלאַדונג פון דעם פּאָרטוגעזישען קעניג, וועלכער איז דאַן געווען אין וואַלפּאַרייזאָ, 27 ענגלישע מייל פון ליססאַבאָן. קאָלומבוס איז געקומען און איז עמפּפאַנגען געוואָרען זעהר פריינדליך.

דאָס האָט אָבער יאָאַן׳ען ניט געשטערט איהם צו ערקלעהרען, אַז די לענדער, וועלכע ער, קאָלומבוס, האָט ענטדעקט, בעלאַנגען ניט צו

שפּאַניען נור צו פּאָרטוגאַל. זיינע פּרעטענזיעס האָט ער בעגרינדעט אויף צוויי דאָקומענטען; ערשטענס, ווי מיר ווייסען שוין, האָט אַ פּאַפּסט פון רוים אַ מאָל פּאָרטוגאַל ארויסגעגעבען אַ הסכמה אויף אַלע לענדער, וואָס זיא וועט ענטדעקען פון קאַפּ באָיאַדאָר ביז אינדיען (זעה פריהער, זייטעל 103) ; צווייטענס, האָט שפּאַניען און פּאָרטוגאַל אין 1479, נאָך זייער מלחמה, געשלאָסען אַן אָבמאַך, אין וועלכען דיעזע הסכמה פון דעם פּאַפּסט איז אנערקענט געוואָרען פון שפּאַניען. אזוי וויא קאָלומבוס האָט ענטדעקט „אינדיען“, וויא מען האָט געמיינט, האָט דער פּאָרטוגעזישער קעניג אַלזאָ גע'טענה'ט, אַז דיא ענטדעקטע לאַנד איז זיינע. *)

היינט לעזט זיך דאָס וויא אַ שפּאַס: דיא אינדיען, וואוהין דיא פּאָרטוגעזער האָבען געשטרעבט צו דערגרייכען רייזענדיג ארום אַפריקאַ און דיא „אינדיען“, וועלכע קאָלומבוס האָט געפונען זיינען אין אמת'ן ווייט אויף אַ האַלבע וועלט איינע פון דיא אַנדערע. דיא געפינט זיך אויף איין זייט פון דעם ערד־קוגעל און יענע געפינט זיך אויף דער אַנדערער זייט פון דעם ערד־קוגעל. דאַן האָט מען אָבער ניט געוואוסט אַז קאָלומבוס איז געקומען צו אַ גרויסען דאָפּעלטען קאָנטינענט, און אַז אויף יענער זייט פון דיעזען קאָנטינענט ליעגט אַ גרויסער אָקעאַן, — דער גרעסטער פון אַלע, — און אַז ערשט הינטער דיעזען אָקעאַן געפינט זיך ציפּאַנגאָ (יאַפּאַן) און קיטאַי (כינאַ). קאָלומבוס און דיא גאַנצע דאַמאָלסדיגע ציוויליזירטע וועלט האָט גאָר אַנדערש ניט געמיינט, וויא דאָס ער האָט געפונען דעם געגענד, וואוהין פּאָרטוגאַל האָט געשטרעבט, — אינדיען. אַלזאָ קומט אויס אַז אויב מען זאָל אָננעהמען די צוויי דערמאָהנטע דאָקומענטען — דעם פּאַפּסט'ס

*) מיר דערמאָהנען דעם לעזער, אַז מיט דעם נאָמען אינדיען האָט מען דאַן גערופען ניט בלויז אינדיען נור אויך כינאַ און יאַפּאַן, און איבערהויפּט דעם גאַנצען ווייטען מזרח. וועגען דיעזע לענדער האָט מען אַזוי ווייניג געוואוסט, אַז אָבטהיילען זיי דייטליך האָט מען ניט געקענט. זיי זיינען אַלע צוזאַמענגעמישט געוואָרען אין איין געהיימניספולען וואָרט: „אינדיען“. כינאַ אָדער קיטאַי האָט זיך פאָרגעשטעלט וויא עפּעס אַ ווייטערע מהיול פון אינדיען און „ציפּאַנגאָ“ וויא אַן אינזעל נאָך ווייטער.

הסכמה און דעם טראַקטאַט צווישען פּאָרטוגאַל און שפּאַניען — זיינען יאָאַן׳ס טענות געווען גאַנץ לאָגיש.

קאָלומבוס האָט יאָאַן׳ען געענטפערט, אַז ער האָט פון דיעזען אָבמאַך צווישען שפּאַניען און פּאָרטוגאַל ניט געוואוסט, און אַז פאַר זיין רייזע האָט ער פון דער שפּאַנישער רעגיערונג ערהאַלטען אינסטרוק־ציאָנען אויסצומיידען יעדען געגענד, וואָס געפינט זיך אין דעם פּאָר־טוגעזישען רשות.

יאָאַן׳ס הויף־לייטע האָבען זייער קעניג געראַטהען פעסט צו בליי־בען ביי זיינע פּרעטענזיעס. איינינע האָבען איהם זאָגאַר געגעבען אַ פּלאַן קאָלומבוס׳ען צו טוידטען. דאָס וואָלט אָבער געווען אַ צו גע־פעהרליכע זאַך. דער אַדמיראַל איז איצט שוין געווען אַ זעהר וויכ־טיגע פּערזאָן, און שפּאַניען וואָלט זיין טוידט ניט פערשוויגען. דער קעניג האָט דעריבער פערבאָרגען זיין שנאה און האָט ארויסגעוויזען צו דעם גאַסט דיא וואַרימסטע פריינדליכקייט. דיא פּאָרטוגעזישע קעניגין, וועלכע האָט זיך דאַן געפונען אין אַ קלויסטער, האָט קאָלומ־בוס׳ען איינגעלאַדען צו זיך, און ער האָט פאַר איהר געשילדערט זיין רייזע הין און צוריק און דיא לענדער, וועלכע ער האָט געפונען.

יאָאַן האָט דערווייל אָנגענומען אַזאַ פּלאַן: אויסצושטאַטען אַ שטאַרקע פלאָטע און איהר שיקען פערנעהמען דיא לאַנד וואָס קאָלומבוס האָט ענטדעקט.

קאָלומבוס האָט אין פּאָרטוגאַל פערבראַכט ניין טאָג. ער איז אוועקגעפאָהרען דעם 13טען מערץ און אין צוויי טעג אַרום האָט ער דערגרייכט פּאַלאָס, דעם פּאָרט, פון וועלכען ער איז אָבגעפאָהרען.

פיעלע פון זיינע מאַטראָזען זיינען געווען פון דיעזער שטאָדט, וואו מען האָט דיא עקספּעדיציע געהאַלטען פאַר אַ משוגענע האָפנונגסלאָזע אונטערנעהמונג. זייערע קרובים האָבען זיי שוין לאַנג בעוויינט אַלס פערפאַלענע. מען האָט זיך גאָר ניט געקענט פּאָרשטעלען, אַז פון אַזאַ רייזע איבער דעם שרעקליכען „ים פון פינסטערנים" זאָל מען קענען אַרויס מיט׳ן לעבען. נו, זיינען זיי ניט נור געקומען צוריק לע־בעדיגער־הייט, נור זיי האָבען מיט זיך סמנים פון אַ מערקווירדיגע ענטדעקונג, פון אַ וואונדערבאַרע לאַנד, וואו מען ערוואַרט צו געפינען בערג מיט גאָלד, פּעריל און געווירצען. אַלזאָ, איז דער סורפּריז געווען

אַזוי גרויס, אַז דיא גאַנצע שטאָדט האָט צוגעמאַכט דיא געשעפטען און ארומגעפּאַדעט ארום דיא העלדען פון טאָג. מען האָט געקלונגען אין דיא גלאָקען; מען האָט מאַרשירט, און וואו נור מען האָט דערזעהן קאָלומבוס'ען האָט מען איהם בעגעגענט מיט יובעל־געשרייען.

דער שפּאַנישער קעניגליכער הויף איז דאַן געווען אין באַרצעלאָנאַ. קאָלומבוס האָט גלייך אַוועקגעשיקט אַ בריעף צו פערדינאַנד'ען און איזאַבעללאַ'ן. ער האָט זיי בעריכטעט, אַז ער האָט זיך אומגעקעהרט פון זיין רייזע און אַז ער ווערט ערוואַרטען ווייטערע אינסטרוקציאָנען אין סעווילל. *)

איידער ער איז אָבגעפאָהרען נאָך סעווילל, אין דעם אָבענד פון דעם טאָג ווען ער איז אָנגעקומען, ווען דיא שטאָדט האָט געהילכט מיט די קלינגענדע גלאָקען און מיט דעם גאַנצען פּאַראַד וואָס מען האָט פאַר איהם געמאַכט, איז מאַרטין פּינזאָן אַריין אין האַפען אויף זיין „פּינטאַ". דער שטורעם האָט איהם פריהער פערטראָגען אין אַן אַנדער האַפען. מיינענדיג אַז קאָלומבוס איז אומגעקומען אין דעם שרעקליכען ווינד, האָט ער פון דאָרטען אַוועקגעשיקט צו פערדינאַנד און איזאַבעללאַ אַ בריעף, אין וועלכען ער האָט זיי געלאָזט וויסען אַז ער, פּינזאָן, האָט ענטדעקט רייכע אינזלען און בעט ערלויבניס צו קומען צו זיי פערזענליך אום אַלץ איבערצוגעבען מיט איינצעלהייטען. אַז קאָלומבוס'עס קליינינקע, שוואַכינקע „נינאַ" האָט אויסגעהאַלטען אַזאַ לאַנגע רייזע אין דיעזען אונגעוועהנליכען שטורעם, האָט זיך איהם ניט געלייגט אויפ'ן שכל.

אַזוי שנעל וויא דער שטורעם האָט זיך איינגעשטילט, איז פּינזאָן אַוועק נאָך פּאַלאָס, ערוואַרטענדיג אַ וואַרימען ברוך הבא. ווען ער איז אַהין געקומען האָט ער דערזעהן קאָלומבוס'עס שיף און געהערט וויא דיא גלאָקען קלינגען לכבוד דעם אַדמיראַל. וויא אַזוי איהם איז

*) צו דיא צוויי מאַראַנען לואי דע סאַנטאַנגעל און גבריאל סאַנטשעס האָט ער געשריעבען נאָך פריהער — איניגע זאָגען, אַז פון ליסאַבאָן, אַנדערע אַז פון פּאַלאָס. דער אינהאַלט פון דיעזע צוויי בריעף איז דער זעלבער. דאָס איז קאָלומבוס'עס ערשטער בעריכט און בעשרייבונג פון דיא לאַנד וואָס ער האָט ענטדעקט. אַן אויסצוג פון דיעזער בעשרייבונג זיינער האָבען מיר געבראַכט אין דעם פאָריגען קאַפּיטעל (זייטעל 255 און 256).

געוואָרען אויפ'ן הארצען, קען מען זיך פאָרשטעלען. ער האָט פּשוט מורא געהאט אז קאָלומבוס זאָל איהם ניט ארעסטירען אלס דעזערטיר, אלס אנטלאָפענעם מאטראָז. ער האָט זיך אריינגע'גנב'עט אין שטאָדט אין דער שטיל און האָט זיך בעהאלטען ביז קאָלומבוס איז אָבגעפאָהרען נאָך סעווילל.

אין עטליכע טעג ארום האָט ער ערהאלטען אן אנטוואָרט אויף דעם בריעף וואָס ער האָט געשיקט צו דעם קעניג און דער קעניגין. זיי האָבען איהם געענטפערט קאלט און שארף, אז דיא ענטדעקונג האָט ניט ער געמאכט, נור קאָלומבוס, און אז ער זאָל ניט סמייען צו זיי צו קומען. פינזאָן איז נאָך פון פריהער געווען קראנק, און דיעזער בריעף האָט אויף איהם אזוי געווירקט, אז אין עטליכע טעג ארום איז ער געשטאָרבען.

עס איז ניט מעהר וויא רעכט צו בעמערקען, אז זיין פּלאן זיך צו ערקלעהרען פאר דעם ענטדעקער האָט טהיילוויז געשטאמט פון דער שנאה, וועלכע קאָלומבוס האָט אין איהם ארויסגערופען מיט זיין עגאָ־איסטישע, דעספּאָטישע אויפפיהרונג. פינזאָן איז ניט געווען דער איינציגער, אין וועמען דער אדמיראל האָט קיין ליעבע ניט ערוועקט. מען דארף ניט פערגעסען, אז ער האָט זיך אליין אויסגערופען צו העלפען אָרגאניזירען קאָלומבוס'עס עקספּעדיציע, און אז ער האָט איהם געשטיצט אי מיט געלט, אי מיט דעם וואָס ער האָט צוגערעדט מאטראָזען צו פאָהרען, אי מיט זיין איינפלוס איבערהויפּט. נור אויף דער רייזע, ווען זיי זיינען בעסער בעקאנט געוואָרען, איז ער צו קאָלומבוס'ען אָב־געקיהלט געוואָרען.

אז זיין פּלאן צו גנב'ענען דיא פּרוכט פון קאָלומבוס'עס ענטדעקונג איז ניט געווען קיין סימפּאטהישע שטיקעל ארבייט — דאָס איז איבעריג צו דערמאָהנען.

דער אנטוואָרט וואָס קאָלומבוס האָט בעקומען פון דער געקרוינטער פּאָר פּאָלק, איז געווען פונקט דער היפך פון דעם, וועלכען זיי האָבען געשיקט פינזאָן'ען. זייער בריעף צו איהם האָט זיך אָנגעפאנגען מיט דיא ווערטער: „דאָן קריסטאָפאָר קאָלומבוס, אונזער אָקעאנישער אד־מיראל, וויצע־קעניג און גובערנאטאָר איבער דיא אינזלען, וואָס זיינען ענטדעקט געוואָרען אין אינדיען.“

זיי האָבען אויסגעדריקט דיא העכסטע צופריעדענהייט מיט דיא רעזולטאַטען פון זיין רייזע און האָבען איהם איינגעלאַדען אויפ'ן שטעל צו קומען צו זיי. אויך האָבען זיי איהם געבעטען זיי גלייך צו לאָזען וויסען וואָס ער פערלאַנגט אז עס זאָל געטהאָן ווערען אום אם שנעל־סטען צו־צוגרייטען דיא נעכסטע עקספעדיציע. אין זיין אנטוואָרט האָט קאָלומבוס אויסגערעכענט וויא פיעל שיפען ער וויל האָבען און וויא אזוי זיי זאָלען זיין בעוואַפענט. דאַן האָט ער גענומען זעקס פון דיא אינדיאַנער וואָס ער האָט מיט זיך גענומען פון דיא ענטדעקטע אינזלען, און איז מיט זיי אוועק נאָך באַרצעלאָנא (אין גאַנצען האָט ער פון דיא אינזלען געפיהרט צעהן. איינער איז אָבער געשטאָרבען אויפ'ן וועג, און דריי זיינען איצט געלעגען קראַנק. דער אייראָפּעאי־שער קלימאַט האָט זיי ניט „פּאָליובעט").

פון פּאַלאָס ביז באַרצעלאָנא איז אַ שטיק וועג, און אומעטום וואו זיי זיינען דורכגעפאָהרען, האָט זיך פערזאַמעלט אַ גרויסער עולם צו בעקוקען דעם וואונדערליכען רייזענדען מיט דיא מערקווירדיגע ווילדע מענשען וואָס ער האָט געבראַכט. אין יעדער שטאָדט אָדער שטעדטעל זיינען דיא באַלקאָנען און דיא פענסטער פון אויבען און דיא גאַסען פון אונטען געווען געפּאַקט מיט הורראַ־שרייענדע מענשען. זיין רייזע איז פיעל געשטערט געוואָרען פון דיעזע נייגעריגע מאַסען, וועלכע האָבען איהם פערוואָרפען מיט פראַגען וועגען דיא וואונדערען פון דער לאַנד וואָס ער האָט געפונען. דיא פאַקטען וועגען זיין ענט־דעקונג זיינען פיעל איבערטריעבען געוואָרען. מען האָט דיא ניי־געפונענע וועלט פאָרגעשטעלט אַלס אַ געגענד פון נסים, און אין סך הכל האָט מען איהם עמפּפאַנגען כמעט מיט דעם זעלבען וואונדער, מיט וועלכען דיא ווייסע זיינען בעגעגענט געוואָרען פון דיא אינדיאַ־נער. דיא שפּאַניער האָבען אויף איהם געקוקט עפּעס אזוי וויא אויף אַ מענשען, וואָס איז געקומען פון יענער וועלט.

קאָלומבוס איז געקומען נאָך באַרצעלאָנא אין מיטען אַפּריל. ער האָט געפונען, אַז מען האָט דאָרטען געמאַכט פּאָרבערייטונגען איהם מקבל פּנים צו זיין מיט גרויס פּאַראַד. דער פריהלינג וועטער איז געווען מילד און אנגענעהם, און דאָס האָט מיטגעהאָלפען דעם ערפאָלג פון דער אויפנאַהמע. עס האָט אויסגעזעהן אַזוי וויא דיא

נאַטור האָט אויך געוואָלט ארויסצייגען איהר פריינדליכקייט און רעס־פּעקט צו דעם גרויסען ענטדעקער.

ווען ער איז שוין געווען נאָהענט צום שטאָדט, איז איהם ארויס אנטקעגען אַ גרויסע צאָהל יונגע אַריסטאָקראַטען, מיטגליעדער פון דער קעניגליכער סוויטע, צוזאַמען מיט אַ מאַסע פון אַלערליי אַנדערע קלאַסען. זיין אַריינקומען אין באַרצעלאָנאַ איז געווען זעהר ענהליך צו דעם טריאומף־צוג פון אַ זיעגרייכען גענעראַל אין דעם אַלטען רוים.

ווען אַזאַ קעמפּפער פלעגט זיך אומקעהרען אהיים פון דער מלחמה, פלעגט מען איהם אויפנעהמען מיט אַ פּראָצעסיע, אין וועלכע מען פלעגט פיהרען מוסטערען, „סעמפּעלס" פון זיין נצחון: מענשען פון דעם פאָלק וואָס ער האָט בעזיעגט, וויא אויך אייניגע פון דיא וויכ־טיגע זאַכען, וואָס ער האָט ביי איהם איינגענומען. צום ביישפּיעל, ווען טיטוס האָט געהאַט זיין טריאומף־מאַרש נאָך דעם וויא ער האָט חרב געמאַכט ירושלים, האָט מען אין זיין פּראָצעסיע געפיהרט דיא כלים פון דעם בית המקדש, וועלכען ער האָט פערניכטעט.

פונקט אַזאַ טריאומף־מאַרש איז געווען קאָלומבוס'עס ערשיינען אין באַרצעלאָנאַ נאָך דעם וויא ער האָט זיך אומגעקעהרט פון זיין ערשטער רייזע. פאָראויס זיינען געגאַנגען זיינע זעקס אינדיאַנער, אויסגעפאַרבט און אויסגעפּוצט מיט גאָלדענע ציערונג נאָך זייער היי־מישען מנהג נאָך. נאָך זיי האָט מען געטראָגען לעבעדיגע פּאָפּוגייען, און געשטאָפּטע אַנדערע פויגלעך און חיות וויא אויך פלאַנצונגען פון זייער געבורטס־פּלאַץ, אויף וועלכע, מען האָט געמיינט, עס וואַקסען טהייערע געווירצען, אָדער קרייטיכער מיט אַ וואונדערבאַרע היילונגס־קראַפט. מיט בעזונדערע אויפמערקזאַמקייט און פּאַראַד האָט מען געטראָגען גילדערנע בראַסלעטען, קרוינדעלעך און אַנדערע גילדערנע זאַכען פון דיא אינדיאַנער, אום צו ווייזען וויא רייך דיא געפונענע לאַנד איז. הינטער דיעזע סמנים פון דיא אוצרות פון „אינדיען", האָט מען געזעהן דעם העלד פון דעם גרויסען יום טוב גופא, דעם שעהנעם, הויכען מאַן מיט דיא גרייזע לאָקען, — קריסטאָפאָר קאָ־לומבוס'ען. געקליידעט אין זיידענס, האָט ער געריטען אויף אַ פייער־דיגען פערד, אַרומגערינגעלט מיט אַ קאָמפּאַניע יונגע רייטער פון דער העכסטער שפּאַנישער אַריסטאָקראַטיע.

דיא גאַסען זיינען געווען געפּאַקט מיט מענשען, דיא פענסטער,

באַלקאָנען און דעכער זיינען געווען פול מיט פרויען און קינדער. די גאַנצע שטאָדט האָט מיט פערוואונדערונג און פערגעטערונג געקוקט אויף דעם מאַן, וואָס האָט ענטדעקט אַ נייעם וועג, איבער אַ שרעק־ליכען גרויסען ים, צו די צויבער־לענדער פון אינדיען. די אַבער־גלויביגע פאָלקס־מאַסען האָבען געקוקט אויף די מישונה'דיגע אינ־דיאַנער, אויף די מישונה'דיגע פויגלאַך און פלאַנצונגען פון זייער לאַנד, און מעהר פון אַלץ אויף די גאָלדענע ציערונגען וואָס מען האָט נאָך זיי נאָכגעטראָגען, און זיי זיינען געווען זיכער אַז דאָס אַלעס איז גאָט'ס בעלוינונג צו זייער „פרומע" קעניגליכע פאָר־פאָלק דערפאַר, וואָס זיי האָבען בעזיעגט די מאַהאָמעדאַנער און ארויסגעטריעבען די אידען.

פערדינאַנד און איזאַבעללאַ האָבען צוגעגרייט דיעזען מערקווירדיגען טריאומף־מאַרש אום צוצוגעבען וואָס מעהר וואַזשנעקייט דער ענטדעקונג, וואָס קאָלומבוס האָט פאַר זיי געמאַכט; צו רעקלאַמירען, אַדווערטייזען זייער נייע גדולה, זייער פערגרעסערטע מאַכט; און צו דיעזען צוועק האָבען זיי דעם אָרימען איטאַליענישען אימיגראַנט איצט עמפפאַנגען ביי זיך אין פאַלאַץ, אַזוי ווי ער וואָלט אַליין אויך געווען אַ מיטגליעד פון אַ קעניגליכער פאַמיליע.

זיי ביידע זיינען געזעסען אויף אַ טהראָן, וועלכער איז געווען ספּעציעל אויפגעשטעלט צו דיעזען צוועק. דערביי איז געזעסען פרינץ יואַן, דער נאַסליעדניק, און פון ביידע זייטען — העררען און דאַמען פון דער הויף־אַריסטאָקראַטיע. קאָלומבוס איז אריינגעקומען אין פּרעכטיגע זיידענע קליידער, אויך בעגלייט מיט אַ גלענצענדע סוויטע.

ווען ער איז צוגעגאַנגען צום טהראָן האָבען דער קעניג און די קעניגין זיך אויפגעשטעלט און איהם בעגריסט. ער האָט געוואָלט זיך אַראָפּלאָזען אויף די קניע אום צו קושען זייערע הענט, ווי דער שטייגער איז געווען אין דעם קעניגליכען הויף; זיי האָבען איהם אָבער פריינדליך געהייסען אויפשטעהן און זעצען זיך לעבען זיי. דאַן האָבען זיי איהם געבעטען דערצעהלען וועגען זיין רייזע און איהרע רעזולטאַטען.

ער האָט אַלץ בעשריעבען. מען האָט אריינגעפיהרט די אינ־דיאַנער, אריינגעטראָגען די פויגלעך מיט די פלאַנצונגען; ער האָט געוויזען הויפענס גאָלד־שטויב, שטיקלעך גאָלד, גאָלדענע ציערונג.

ער האָט ערקלעהרט, אז דיא לענדער, וועלכע ער האָט ענטדעקט, געפינען זיך לעבען יאפאן און כינא און אז דאָס, וואָס ער האָט שוין געפונען, איז ניט מעהר ווי אן הקדמה צו דיא אונבעשרייבליכע עשירות, וואָס ער וועט געפינען, און צו דיא גרויסע רייכע פעלקער, וועלכע וועלען דורך זיין ענטדעקונג בעקעהרט ווערען צו דער קריסט־ליכער רעליגיאָן.

פערדינאַנד און איזאַבעללא זיינען אזוי בעגייסטערט געוואָרען — דער ערשטער פאַר דיא אוצרות, און דיא צווייטע אי פאַר דיא אוצרות אי פאַר דיא מצוות — אז זייערע אויגען האָבען געבליסטשעט מיט טרעהרען. זיי האָבען זיך געשטעלט אויף דיא קניע און געדאַנקט גאָט פאַר זייער גרויסען גליק. און דער כאָר פון דער הויף־קירכע, וועלכער איז געוועזען אנגעגרייט צו דיעזען צוועק, האָט געזונגען א תפלה, בע־גלייט מיט א גרויסען אָרקעסטער.

קאָלומבוס, פון זיין זייט, איז געוועזען אין אַזאַ געהויבענע שטימונג, אז ער האָט זיך געגעבען א נדר, צו פיהרען א נייעם קרייץ־צוג צו בעפרייען דיא היילינע לאַנד פון דיא טערקען, — אין זיעבען יאָהר צו צושטעלען צו דיעזען צוועק 50 טויזענד פוס־געהענדע סאָלדאַטען און פיער טויזענד קאַוואַלעריע, און פינף יאָהר שפּעטער צו אָרגאַניזירען א צווייטע אַרמעע אַזעלכע — אַלץ פון דיא אוצרות גאָלד, פּערל, דימענטען און געווירצען, וואָס ער וועט ענטדעקען.

דיא מאַכט, וואָס מען האָט קאָלומבוס׳ען געגעבען איבער דיא געפונענע לענדער נאָך דעם קאָנטראַקט נאָך, האָט מען איצט נאָך פערגרעסערט, און פון זיינט וועגען האָט מען איך געגעבען געוויסע טיטלען צו זיינע צוויי ברידער באַרטהאָלאָמיי און דיעגאָ. דער ער־שטער האָט נאָך דאַן זאָגאַר ניט געוואוסט פון קריסטאָפאָר׳ס גליק. ער איז נאָך דאַן געוועזען אין פראַנקרייך, וואו ער האָט געהאַט האָפ־נונגען צו זעהן זיך מיט דעם דאָרטיגען קעניג, און ווען ער איז גע־קומען נאָך שפּאַניען אַנזאָגען וועגען דעם זיין ברודער, האָט ער גע־פונען אז ער איז שוין געקומען פון זיין לאַנג־געווינשטער רייזע, און אז ער האָט שוין ווירקליך געפונען „אינדיען“ (קאָלומבוס׳ען אליין האָט ער אָבער שוין ניט געפונען. ער איז שוין ווידער אַוועק נאָך זיין נייע־ענטדעקטע לאַנד).

דיא גאַנצע צייט, וואָס קאָלומבוס איז פערבליבען אין באַרצע־לאָנאַ, האָט איהם פערדינאַנד און איזאַבעלאַ בעהאַנדעלט אזוי וויא א קעניגליכען גאַסט. ער האָט געקענט צו זיי אריינקומען, ווען ער האָט נאָר געוואָלט. דער קעניגין איז קיין מאָל ניט נמאס געוואָרען מיט איהם צו ריידען וועגען „אינדיען“, — וועגען דיא לענדער וואָס ער האָט שוין ענטדעקט, און דיא פּלענער וואָס ער האָט געהאַט אויף ווייטער; דער קעניג פלעגט זיך אָפט בעווייזען פאַר'ן פּובליקום, רייטענדיג מיט'ן קרוין־פּרינץ פון איין זייט און מיט קאָלומבוס'ען פון דער אנדערער זייט.

דער „דריטער קעניג“, פּעדראָ דע מענדאָזאַ, דער גרויסער קאַר־דינאַל פון שפּאַניען, האָט פאַר קאָלומבוס'ען געמאַכט א גלענצענדען באַנקעט, אויף וועלכען עס זיינען געוועזען אַנוועזענד דיא העכסטע אדעליגע פון לאַנד. אויף דיעזען פּאַראַדנעם מאַלצייט, דערצעהלט מען, איז פאָרגעקומען דיא פאָלגענדע געשיכטע, וועגען וועלכע עס איז פאַראַן א בעריהמטער אנעקדאָט. איינער פון דיא אריסטאָקראַ־טען, וואָס האָבען בייגעוואָהנט דעם באַנקעט, האָט ניט געקענט פער־טראָגען, וואָס מען גיט אזעלכע הויכע טיטלען און אזוי פיעל כבוד דעם זוהן פון א בעל מלאכה. אויס ניט־פערגינערייא האָט ער, זיצענ־דיג ביי'ן טיש, גיפטיג בעמערקט אַז, ווען קאָלומבוס וואָלט ניט ענט־דעקט „אינדיען“, וואָלטען זיך אין שפּאַניען געפונען אַנדערע, וואָס וואָלטען דאָס געטהאָן. אָנשטאָט אַן אַנטוואָרט האָט קאָלומבוס גע־נומען א געקאָכטע איי און האָט געפרעגט, ווער עס וועט קענען איהר אַנידערשטעלען אויפ'ן שפּיץ. יעדער פון דיא אַנוועזענדע האָט גע־פּרופט, אָבער אָהן ערפאָלג. דאַן האָט קאָלומבוס אליין גענומען דיא איי, איינגעבראָכען איהר שפּיץ מיט א זעץ אָן טיש, און דאַן איהר אוועקגעשטעלט.

„איצט, אַז איך האָב אייך שוין געוויזען וויא מען טהוט דאָס, קען דאָס יעדער פון אייך אויך טהאָן“, — האָט קאָלומבוס דאַן בע־מערקט.

אזעלכע ביישפּיעלע פון קנאה און שנאה, וויא דיעזער אדעליגער ראָט ארויסגעוויזען צו קאָלומבוס'ען (אויב דער אַנעקדאָט איז נור ניט קיין אויסגעקלעהרטער), איז אין דיעזער צייט געוועזען ניט קיין גע־וועהנליכע זאַך. וואָס דיא שפּאַנישע יחסנים זאָלען ניט האָבען גע־

פיהלט אין זייערע הערצער, — פון דרויסען האבען זיי אלע זיך גע־סטארעט איהם ארויסצוצייגען רעספעקט און איבערגעבענהייט. יעדער וואס האט איהם פריהער בעהאנדעלט מיט פעראכטונג און שפאט, האט איצט איהם געשאנקען דיא גרעסטע אויפמערקזאמקייט, זיך גע־חנפה׳ט צו איהם, געזוכט איהם צו געפעלען.

פערדינאנד האט זיך צוגעאיילט צו לאזען וויסען דעם פאפסט וועגען קאלומבוס׳עס ענטדעקונג גלייך וויא ער האט ערהאלטען קא־לומבוס׳עס בריעף פון פאלאס, איידער קאלומבוס איז געקומען נאך בארצעלאנא. פאר דעם שפאנישען טהראן איז וויכטיג געוועזען צו בע־קומען דעם פאפסט׳ס אנערקענונג, כדי פארטוגאל׳ס פרעטענזיעס זא־לען איין מאהל פאר אלע מאהל בעזייטיגט ווערען. אום דער פאר־טוגעזישער קעניג זאל ניט האבען קיין צייט איהם צו פערלויפען דעם וועג מיט א דיפלאמאטישע אינטריגע אין רוים, האט ער צו דעם פאפסט אויפ׳ן שטעל, נאך אין מאנאט מערץ, געשיקט שלוחים מיט א בעריכט וועגען דיא נייע לענדער, וואס זיינען גענומען געווארען אונ־טער דער שפאנישער פאהן אויף יענער זייט אטלאנטישען אקעאן.

פון דיעזען בעריכט צום פאפסט האט זיך ענטוויקעלט אן אינטע־רעסאנטע געשיכטע מיט דיפלאמאטישע סכסוכים צווישען שפאניען און פארטוגאל, וועלכע האבען זיך געצויגען פיעלע יאהרען; אבער דער לעזער וועט דא פרעגען א קשיא: וויא באלד אז קאלומבוס האט בעריכטעט, דאס דיא לענדער, צו וועלכע ער איז צוגעקומען זיינען יאפאן און כינא, און כינא בעלאנגט צו דעם „גרויסען כאן“, היינט וויא אזוי קען שפאניען צונעהמען פרעמדע אייגענטהום? מען דארף אבער געדיינקען, אז דער פאפסט האט ארויסגעגעבען א הכשר אויף אלעס און אלעמען, וואס איז נור ניט קריסטליך. יעדער קריסטליכער קעניג האט געהאט א רעכט איינצונעהמען און צוצונעהמען יעדע לאנד, וואו עס האבען געוואהנט „געצען־דיענער“, דאס הייסט מענשען, וואס האבען ניט אנערקענט דיא קריסטליכע רעליגיאן. אויף דיעזען „פרינ־ציפ“ דאס ניט־קריסטליכע לענדער און פעלקער זיינען הפקר, זיינען דאך געוועזען געגרינדעט דיא קרייץ־ציגע. דער גאנצער מנהג איבער־צוגעבען אזעלכע סכסוכים צו דעם פאפסט האט אייגענטליך געשטאמט פון דיא קרייץ־ציגע. יענע מלחמות זיינען געוועזען ארויסגערופען פון דעם

פּאַפּסט, און אַלס רעליגיעזע מלחמות, אָדער כלומרשט רעליגיעזע, זיינען זיי געשטאַנען אונטער זיין שוץ. און אַזוי איז דער מנהג שוין פערבליעבען. אויף דעם גרונד פון דעם זעלבען קריין־צוג פּרינציפּ האָט דאָס פּאָרטוגאַל פון דעם פּאַפּסט בעקומען דאָס רעכט אויף אַלע לענדער, וואָס זיא וועט ענטדעקען פון קאַפּ נון ביז אינדיען.

דער פּאַפּסט, וועמעס נאָמען עס איז באַשערט געווען, דורך דעם סכסוך צווישען פּאָרטוגאַל און שפּאַניען, צו זיין פערבונדען מיט דער געשיכטע פון קאָלומבוס׳עס ענטדעקונג און פון וויטערע ענטדעקונגען, איז געווען א ל ע ק ס אַ נ ד ע ר ד ע ר 6 ט ע ר. דיעזער הויפּט פון דער קאַטהאָלישער קירכע איז בעריהמט אין דער געשיכטע פון דעם קאַטהאָליציזם אַלס איינער פון דיא עקעלהאַפטסטע הולטייעס וואָס האָבען ווען עס איז געהערשט אויף דער וועלט. עס איז אויך ניט געווען א פערברעכען, אויף וועלכען ער זאָל ניט פעהיג זיין. און עס איז איבעריג צו־צולייגען, אַז ער איז אויך געווען אַ פערקויפטע נשמה און פאַר געלט האָט מען ביי איהם געקענט אַלץ פועל׳ן. *)

*) דיעזער פערדאָרבענער מענש איז אָבער ניט געווען אין גאַנצען אָהן געפיהל, און טהיילווייז דורך דעם און טהיילווייז דורך „כּאַבאר“ האָבען אידען פון איהם ניט זעלטען געהאַט בעשיצונג. דער פאָלגענדער פאַקט, וועלכען גרעץ ברייננגט, דערצעהלענדיג וואָס עס איז געוואָרען פון דיא אַרויסגעטריבענע שפּאַנישע אידען, איז כאַראַקטעריסטיש: דיא פון זיי, וועלכע זיינען וויא עס איז צוגעקומען צו גענוא, זיינען שנעל פערקלענערט געוואָרען אין צאָהל דורך הונגער־טויט, מגפה און דורך דעם, וואָס זייערע הונגעריגע קינדער זיינען געגאַנגען אין דיא קירכען און האָבען זיך גע־שמד׳ט בוכשטעבליך פאַר אַ שטיקעל ברויט. דיא וועניגע וואָס זיינען איבערגעבליבען האָט דיא שטאָדט ניט אַריינגעלאָזען (דאָרטען איז געווען אַ געזעץ, אַז אַ איד טאָר ניט פערבלייבען לייגער וויא דריי טעג, און מען האָט זיי געלאָזען בלייבען הינטער׳ן שטאָדט בלויז ביז זייערע שיפען וועלען פאַרריכט ווערען); אַלזאָ האָבען זיי געפּרופט פאָהרען נאָך רוים. דאָרטען האָבען זיך אָבער געגען זיי געשטעלט זייערע אייגענע ברידער, דיא רוימישע אידען. דיא לעצטע האָבען מורא געהאַט, אַז יענע וועלען זיי שעדיגען זייערע געשעפטען; האָבען זיי צוזאַמענגענומען אַ סומע פון 1000 דוקאַטען און דאָס פאָרגעשלאָגען דעם פּאַפּסט אַלעקסאַנדער דעם 6טען, ער זאָל דער־

קיין נאַר איז ער אָבער ניט געווען, און ער האָט פערשטאַנען מיט וועמען איהם לוינט זיך צו האַלטען. שפּאַניען איז דאַן אין דער קריסטליכער וועלט געווען אַ תקיף דורך איהר גרויסען זיעג איבער דיא מאַהאָמעדאַנער און דורך דיא פרומקייט, וואָס זיא האָט אַרויסגעוויזען אין ברענען מאַראַנען און אַרויסטרייבען יעדען ניט־געטויפטען

פאַר ניט אַריינלאָזען דיא שפּאַנישע אידען. געגען דיעזער רציחה, וועלכע זיי האָבען בעוויזען געגען זייערע אונגליקליכע ברידער, איז ער אָבער אַזוי אויפגעבראַכט געוואָרען, אַז ער האָט אַרויסגעלאָזען אַ בעפעהל, דאָס יעדער רוימישער איד זאָל אויך אַרויסגעטריבען ווערען פון שטאָדט. דאָך, פאַר צוויי טויזענד דוקאַטען האָט ער דיעזען בעפעהל צוריקגעצויגען, מיט דער בעדינגונג אָבער, אַז זיי זאָלען אַריינעהמען דיא פערוואָגעלטע שפּאַנישע ברידער אויך.

אין פּאָרטוגאַל האָט מען פיער יאָהר שפּעטער אָבגע׳שמד׳ט איבער גוואַלד אַלע אידישע קינדער ביז 14 יאָהר (דער פּלאַן איז געווען אַ משומד׳ס). און דערנאָך האָט מען דאָס זעלבע געטהאָן מיט טויזענדער גרויסע. דיעזע אונגליקליכע האָבען געשיקט אַ דעלעגאַציע צו אַלעקסאַנדער דעם זעקסטען. דיא דעלעגאַציע איז ניט געקומען מיט ליידיגען, און דער רעזולטאַט איז געווען, אַז דורך זיין איינפלוס, איז זיי לייכטער געוואָרען צו האַלטען אידישקייט.

אָבער נאָך איידער ער איז געוואָרען פּאַפּסט, ווען ער איז נאָך געווען קאַרדינאַל אין שפּאַניען, האָט ער אַפּעלירט צום פּאַפּסט געגען דיא מערדעריען פון דער אינקוויזיציאָן. זיין דאָקטאָר איז איצט אויך געווען אַ איד, הגם דאָס האָט ער געטהאָן איינפאַך ווייל ער האָט מורא געהאַט, אַז אַ קריסטליכער דאָקטאָר זאָל איהם ניט פערגיפטען. דיא אינטריגען צווישען דיא קאַרדינאַלען און דעם פּאַפּסט זיינען געווען אַזוי טיעף פערוויקעלט, אַז אַזאַ זאַך איז ניט געווען קיין נאָווינע. וועגען אידישע דאָקטוירים האָט דער פּאַפּסט אַליין געבראָכען דעם בעשלוס פון דער קירכע, וועלכע האָט קריסטען פערבאָטען צו קורירען זיך ביי אידישע דאָקטוירים. און ער איז ניט געווען דער איינציגער. אַנדערע פּאַפּסטען און קאַרדינאַלען האָבען אויך געהאַלטען אידישע דאָקטוירים.

קייזערלינג זאָגט, אַז פאַר אַלעקסאַנדער׳ס פריינדליכקייט צו אידען האָט מען איהם גערופען „דער מאַראַן“, אָדער „דער איד“.

אידען. קוריז, זיא איז געווען פּאָפּולערער וויא פּאָרטוגאל, אזוי גוט וויא גרעסער און שטארקער, און אלעקסאנדער דער 6־טער האָט ספּיעלע געקענט איהר בעהאנדלען פריינדליכער. ער האָט פערדינאנד'ס שלוחים דעריבער עמפּפאנגען מיט פיעל אויפמערקזאמקייט און זיי גלייך געגעבען דיא הסכמה, נאָך וועלכע זיי זיינען צו איהם געקומען.

אום אָבער עס זאָלען ניט פאָרקומען קיין מחלוקות צווישען פּאָר־טוגאל און שפּאניען, האָט ער נאָך דעם ערקלעהרט א גרענעץ צווישען זייערע ענטדעקונגען. דיעזער גרענעץ איז געווען א פּאס, וואָס זאָל זיך ציהען פון צפון צו דרום איבער'ן גאנצען ערד־קוגעל, דריי הונדערט מייל צו מערב זייט פון דיא אזאָר אינזלען. דער פּאס האָט געזאָלט געהן פון דעם צפון ענד פון דער ערד ביז איהר דרום ענד, דאָס הייסט פון דעם נאָרד־פּאָל ביז'ן זיד־פּאָל. מיט אנדערע ווערטער דער גרענעץ זאָל זיין א מ ע ר י ד י א ן דריי הונדערט מייל פון דיא אזאָר אינזלען צו מערב צו. אלע לענדער, וואָס ליעגען צו מזרח־צו פון דיעזען גרענעץ און וואָס זיינען נאָך ניט ענטדעקט געוואָרען, בעלאנגען צו פּאָרטוגאל; אלע נייע לענדער, וויעדער, וואָס געפינען זיך צו מערב צו פון דיעזען גרענעץ, בעלאנגען צו שפּאניען.

אייגענטליך האָט אזא גרענעץ קיין זין ניט.

א מערידיאן איז א פּאס וואָס געהט א ר ו ם א ו ן א ר ו ם דעם גאנצען ערד־קוגעל דורכגעהענדיג דעם נאָרד־פּאָל און דעם זיד־פּאָל. ווען מען זאָל אזוי צושניידען דעם ערד־קוגעל, וועט ער צו־טהיילט ווערען אויף צוויי גלייכע העלפט, אויף צוויי ה ע מ י־ ס פ ע ר ס (זעה זייטעל 148 און 648). ווען דער פּאפּסט וואָלט געהאַט פאר זיך א גוטען ריכטיגען גלאָבוס, און ער וואָלט איהם אזוי צוטיילט, און בעצייכענט וועלכע האלבע בעלאנגט צו שפּאניען און וועלכע צו פּאָרטוגאל, וואָלט דאָס געווען קלאָהר און בעשטימט. דער פאקט גופא, דאָס דער פּאפּסט צוטיילט ביי זיך אין קאבינעט דעם ערד־קוגעל צווישען צוויי קעניגע, טאקי וויא מען צושנייט אן עפּעל, און אלץ וייל ער איז „גאָט'ס פּאָרשטעהער אויף דער וועלט" — דיעזער פאקט איז קאָמיש גענוג. זיין ענטשיידונג וואָלט אָבער געווען א דייטליכע. אלעקסאנדער דער 6־טער האָט אָבער אזוי ניט געטאָן, — איינפאך, ווייל אזוי טאָן וואָלט דאן קיינער ניט געווען אין שטאנד. צו האָבען א ריכטיגע לאנד־קארטע פון דעם גאנצען ערד־קוגעל איז דאן נאָך גע־

ווען אַן אונמעגליכקייט. שוין מיט דיא פּאָרטוגעזישע ענטדעקונגען אין אפריקא, האָט מען נאָך אַלץ ניט געוואוסט קיין דריטעל פון דעם ערד־קוגעל.

אַלעקסאַנדער דער 6־טער האָט אפילו ניט דערמאָנט וועגען דער אַנדערער זייט פון זיין פּאַס, דאָס הייסט וועגען דיא לענדער און וואַסערען, דורך וועלכע ער וועט זיך ציהען אויף דער אַנדערער זייט ערד־קוגעל. ער האָט בלויז ער־קלעהרט, אַז אויף דער מזרח זייט פון דעם פּאַס בעלאַנגט צו פּאָרטוגאַל און אויף דער מערב־זייט — צו שפּאַניען. און מיט דיעזען גרענעץ, האָט ער געמיינט, וועט ער אויסמיידען צאַנקערייען און מישפּטים צווי־שען זיי.

אום צו זעהן וויא וויניג טאָלק אין אזא גרענעץ איז דאָ, נעהמט אַ גרויסען עפּעל, קלעפּט אויף איהם צו אַ ברעקעל צוקער, און שטעלט זיך פּאָר, אַז ארום איהם געהען צו דעם זיסען ברעקעל צוויי פליגען — איינע פון דער זייט און דיא אנדערע פון דער אַנדערער זייט. מאַכט אויפ׳ן עפּעל צווישען דיא צוויי פליעגען אַ פּאַס. דאַן וועט יעדע פליעג קענען זאָגען, אַז זיא קומט צו דעם צוקער צו פון איהר זייט פּאַס.

פון איין זייט עפּעל וועט דער צוקער זיין נעהנטער צום פּאַס פון מזרח־זייט און פון דער אַנדערער זייט עפּעל וועט ער זיין נעהנטער פון מערב־זייט.

דיא צוויי פליעגען — דאָס זיינען שפּאַניען און פּאָרטוגאַל, און דיא שטיקעל צוקער — אינדיען. שפּאַניען וואָלט גע׳טענה׳עט, אַז זיא קומט נאָך אינדיען פון מערב, וועהרענד פּאָרטוגאַל וואָלט גע׳טענה׳עט, אַז זיא קומט אַהין פון מזרח; אוןביידע וואָלטען זיי געהאַט רעכט.

דאָך, דערווייל וואָלט דעם פּאַפּסט׳ס פּאַס געקענט זיי דיענען אַלס אַ פּאָרלויפיגער גרענעץ. מען וואָלט פערגעסען, אַז די ערד איז אַ גרויסער עפּעל. עס וואָלט געווען אַזוי וויא אַ גרענעץ צווישען צוויי פעלדער. אָבער דער פּאָרטוגעזישער קעניג האָט אַזוי אויף דעם קוקען ניט געוואָלט. ער האָט ניט אָבגעטראָטען פון זיינע פּרעטענזיעס: קאָלומבוס האָט ענטדעקט אינדיען? איז דאָס פּאָרטוגאַל׳ס אייגענ־טהום! וואָרים האָט דען ניט אַ פריהערדיגער פּאַפּסט ארויסגעגעבען אַן ערקלעהרונג, אַז אַלע לענדער פון קאַפּ נון ביז אינדיען זיינען פּאָר־טוגאַל׳ס?

אז יאָאַן דער צווייטער איז פעהיג געווען אויף אונאַנשטענדיגע מיטלען, ווייסען מיר שוין. אַלזאָ, האָט ער אונטערגעקויפט מענשען פון פערדינאַנד'ס סוויטע, וועלכע האָבען איהם געלאָזט וויסען וועגען יעדען שריט, וואָס שפּאַניען האָט זיך געקליעבען צו טאָן (איבעריגענס, טהוען דען ניט דאָס זעלבע דיא „בכבוד'סטע" היינטיגע רעגיערונגען? זוכט דען ניט יעדע פון זיי אונטערצוקויפען אַן עסטערהאַזי?) איינמאָל, צום ביישפּיעל, האָט פערדינאַנד געשיקט צו יאָאַן'ען אַ דיפּלאָמאַטישען שליח מיט צוויי פערשיעדענע בריעף — איינער אַ פריינדליכער און דער צווייטער אַ שטרענגער. ווען דער געזאַנדטער וואָלט געפונען, אַז יאָאַן פערהאַלט זיך מילד, ווייך, וואָלט ער איהם דערלאַנגט דעם ערשטען בריעף; אין דעם פערקערטען פאַל, וויעדער, וואָלט ער איהם איבערגעגעבען דעם צווייטען בריעף. דאָס אַלץ האָט מען געלאָזט ווי־סען יאָאַן'ען, און ער האָט זיך אַזוי אויפגעפיהרט, אַז דער שליח האָט איהם איבערגעגעבען דעם פריינדליכען בריעף.

אָבער פערדינאַנד האָט אויך ניט געשוויגען. ער האָט אויך גע־האַט שפּיאָנען; און טראָץ דיא איידעלקייט, מיט וועלכע דיא צוויי צדדים האָבען געפיהרט זייערע דיפּלאָמאַטישע פערהאַנדלונגען, האָט ער גוט געוואוסט, אַז יאָאַן מאַכט פּאָרבערייטונגען צו שיקען אַ פלאָטע אַריינצוכאַפּען קאָלומבוס'עס לענדער.

פערדינאַנד האָט דעריבער אויך געלאָזט וואָס אַם שנעלסטען צו־גרייטען אַ צווייטע עקספּעדיציע נאָך דיא ענטדעקטע לענדער. צו דער זעלבער צייט האָט ער געזוכט וויא ווייט מעגליך צו פערציהען דיא דיפּ־לאָמאַטישע אונטעררעדונגען, אום דיא צווייטע עקספּעדיציע זאָל עררייכען איהר ציעל איידער ער און יאָאַן וועלען אָפיציעל קומען צו אַ טאָלק. צו דיעזען צוועק האָט ער געפאָדערט, אַז דער גאַנצער סכסוך זאָל אי־בערגעגעבען ווערען צו אַ שיעדעס־געריכט. פון דעם אַלעם איז גאָר־ניט געוואָרען, און אַלץ וואָס פּאָרטוגאַל האָט אויסגעפיהרט איז געווען, אַז דער גרענעץ זאָל זיין מיט 1110 ענגלישע מייל ווייטער צו מערב זייט צו; אין אַלעמען 1410 מייל פון דיא אַזאָר אינזלען.

דערווייל האָט מען דעם פּאַס גערעכענט בלויז פון דער זייט ערד־קוגעל. וואָס עס וועט זיין אויף יענער זייט, האָט מען פּאָרלויפיג ניט געטראַכט. עס איז טאַקי געווען אַזוי וויא אַ גרענעץ צווישען צוויי

פעלדער אָדער לענדער. אויף דער זייט איז דייטשלאַנד, צום ביי־שפּיעל, און אויף יענער זייט — פראַנקרייך.

מען דאַרף בעמערקען, אז אפילו אזוי איז דער גרענעץ ניט געווען דייטליך געגוג. דער פּאַפּסט אַלעקסאַנדער דער 6־טער איז איבער־הויפּט געווען א גרויסער עם־הארץ אין געאָגראַפּיע. ער האָט דעם גרענעץ בעשטימט ניט בלויז מיט דיא אזאָר אינזלען, נור מיט דיא קאַפּ ווערדישע אינזלען אויך. ער האָט ערקלעהרט, אז דער פּאַס ציהט זיך 1410 מייל פון דיא אזאָרען און פון דיא קאַפּ ווערדיישע. דער אונגליק איז אָבער, וואָס דיא צוויי אינזעל־גרופּפּען געפינען זיך ניט פּונקט אויף דעם זעלבען מערידיאַן. צווישען דעם וועיטסטען אינזעל פון דיא אזאָרען צו מערב צו און דעם ווייטסטען פון דיא קאַפּ־ווערדי־שע אינזלען צו מזרח צו איז אַן אונטערשיעד אויף נאָהענט פון 600 מייל. א חוץ דעם: אין זיין שריפט האָט ער געזאָגט, אז שפּאַניען מעג מאכען ענטדעקונגען „צו מערב און צו דרום פון דעם פּאַס“. וואָס פאַר א זין האָט דאָ דאָס וואָרט דרום? וויא קען דאָס זיין צו דרום פון א מערידיאַן, פון א פּאַס וואָס געהט אַליין פון צפון צו דרום?

דיא גאַנצע געשיכטע מיט דיא ערווייטערונג פון דעם גרענעץ האָט שפּאַניען ווייניג געקימערט, ווייל דיא לענדער וואָס קאָלומבוס האָט ענטדעקט, זיינען געלעגען א סך ווייטער און דיא רעכטע אוצרות, וועל־כע ער האָט ערוואַרט צו געפינען, דיא וואונדער־שטעדט פון דעם גרוי־סען כאַן, זיינען געווען נאָך ווייטער.

עס האָט זיך אָבער באַלד ארויסגעצייגט, אז דער נייער גרענעץ האָט פאַר פּאָרטוגאַל געהאַט א גרויסע בעדייטונג: דער מזרח־ברעג פון זיד־אַמעריקאַ, דאָ וואו בראַזיליען ליגט, געפינט זיך גראַד אויף דער פּאָרטוגעזישער זייט פון אַלעקסאַנדער דעם 6־טען'ס פּאַס, און דורך דעם האָט פּאָרטוגאַל אין יאָהר 1500 בעקומען בראַזיליען (זעה ווייטער, קאַפּיטעל 20). נאָרד־אַמעריקאַ און צענטראַל־אַמעריקאַ זיינען טאַקע א סך ווייטער פאַר דעם פּאַס; אָבער זיד־אַמעריקאַ איז פיעל מעהר צוגערוקט צו אַפריקאַ.

נאָך שפּעטער, אין 1524, האָבען שפּאַניען און פּאָרטוגאַל טאַקי זיך צוזאַמענגעטראָפען אויף יענעם זייט ערד־קוגעל, און צוליעב אַלעק־סאַנדער דעם 6־טען'ס פּאַס איז ביי זיי ארויסגעקומען א העפטיגער קאַמפּף איבער דיא מאַלוקקאַס, דיא געווירץ־אינזלען. דאַן האָט

מען שוין קלאָהר גערעדט וועגען דעם, דאָס דער מערידיאן געהט דאָך אויף יענער זייט ערד־קוגעל אויך; און אזוי וויא ריכטיג בעשטימען וואו דאָרטען קומט אוים דער בעריהמטער פּאַס האָט מען נאָך אַלץ ניט געקענט, האָט שפּאַניען גע׳טענה׳עט, אַז דיא געווירץ־אינזלען זיינען איהרע, און פּאָרטוגאַל — אַז זיי זיינען איהרע. און דיא געווירצען זיינען דאָך געוועזען דער הויפּט־צוועק פון אַלע ענטדעקונגס־רייזען! דיא צאַנקערייען האָבען זיך געצויגען און געצויגען. מען האָט געזעצט קאָמיססיעס וויא עס איז צו צוטיילען דעם ערד־קוגעל צווישען דיא צוויי קרוינען, ביז ענדליך האָט מען געמאַכט אַ פּשרה (זעה וויטער, זייטעל 594).

דאָס איז געוועזען דאַן, ווען מען האָט שוין געמאכט אַ רייזע ארום און אַרום דער וועלט. דיא ענטדעקונג פון בראזיליען איז אפילו געווען פיער און צוואַנציג יאָהר פריהער, אָבער אַלץ ערשט אין 1500, אַלץ ניט אין דער צייט, וואָס קאָלומבוס האָט זיך אומגעקעהרט פון זיין ערשטער רייזע. פּאָרלויפיג האָט מען ניט געקענט ארויסזעהן, אז פּאָרטוגאַל וועט דורך דעם פּאַס געווינען אַ לאַנד (בראזיליען). פּאָרלויפיג האָט שפּאַניען בעקומען נייע אינזלען און האָט ערוואַרט צו בעקומען לענדער פול מיט גאָלד, פּערעל און געווירצען. און יאָאן דער צווייטער איז געוועזען נידערשלאָגען פון ערגערנים און פערדרוס ווארום ער האָט צוריקגעוויזען קאָלומבוס׳ען, ווען ער האָט זיך צו איהם געווענדעט מיט זיין פּלאַן.

אַלס תשובה צו גאָט, וועלכער האָט איהם אזוי בעשטראָפט, האָט ער געהייסען איבער־געוואַלט צונעהמען פיעלע אידישע קינדער ביי זייערע עלטערען, זיי אָב׳שמד׳ען און האָדעווען אלס קריסטען אויף אַ וויטען אינזעל. דיא רציחות, וואָס זיינען אָבגעטאָן געווען דערביי, זיינען צווישען דיא ווילדסטע אין דער גאַנצער געשיכטע פון דעם מאַרטירער־פאָלק.

נאָך פּאָרטוגאַל זיינען פּאָרלויפיג אוועק צוויי דריטעל פון אַלע שפּאַנישע אידען, (נאָהענט פון 200 טויזענד), ווערענד דיא איבעריגע האָבען זיך צוזייט איבער פערשידענע וויטע לענדער. יאָאַן האָט מיט זיי אָבגעמאַכט זיי צו ערלויבען פערבלייבען דאָרטען אכט מאָנאַט און פאַר דעם זאָלען זיי איהם בעצאָהלען אַרום 5 דאָלאַר פון קאָפּ. אויך האָט ער זיך אונטערגענומען זיי דערנאָך צו פערדינגען שיפען אויף צו פאָה־

רען ווייטער. אויף אימער צו פערבלייבען אין פּאָרטוגאַל האָט ער זיי ניט געלאָזען. אויך האָבען זיך געגען דעם געשטעלט דיא פּאָרטוגע־זישע אידען, וועלכע האָבען מורא געהאַט, אַז דיא מאַססע נייע אידישע איינוואַנדערער וועלען איבערפיהרען זייער לאַגע. דיא אונטערשטע שורה איז, אַז דיא 200,000 היימלאָזע האָבען קיין אנדער ברירה ניט געהאַט וויא אָנצונעהמען יאָאַן׳ס בעדינגונגען, אום צו האָבען צייט זיך ארומצוקוקען וואוהין צו פאָהרען זוכען אַ שטענדיגע היים.

דער שיקזאַל, וועלכער האָט אַזוי באַרמלאָז פערפאָלגט דיעזע קרבנות, האָט אָבער ניט גערוהט. צווישען זיי האָט באַלד אויסגעבראָ־כען אַ שרעקליכע מגפה, דער רעזולטאַט פון דער שרעקליכער נויט, צו וועלכע זיי זיינען פּלוצלונג געטריעבען געוואָרען, — פון דיא קער־פערליכע שמוץ און קראנקהייטען, וועלכע זיי האָבען געהאַט אויסצו־שטעהן שלעפּענדיג זיך אין דיא גרויסע היצען מיט זייערע פאַמיליען און פעק. פיעלע פון זיי זיינען פון דער מגפה אויסגעשטאָרבען אין פּאָרטוגאַל. דאָס איז אָבער נאָך ניט געווען אַלץ. דיא קריסטען האָ־בען זיך בעקלאָגט פאר דעם קעניג, אַז דיא שפּאַנישע אידען האָבען מיט זיך געבראַכט אַ פּעסט.

מען האָט זיי דעריבער אויפ׳ן שטעל גענומען איילען. מען האָט זיי ארויסגעזעצט אויף שיפען, זיי צו פיהרען וואו זיי ווילען נור. דיא מאַטראָזען האָבען זיי אָבער אומישנע ארומגעשלעפּט אָהן אַ ציעל ביז ביי דיא אונגליקליכע איז ניט געבליעבען קיין ברעקעל שפּייז; און דאַן האָבען זיי ביי זיי געפאָדערט גרויסע סוממען פאר אַ ביסען ברויט. ענדליך זיינען פיעלע פון דיא פערוואָגעלטע געצוואונגען גע־ווען אַוועקצוגעבען זייערע לעצטע קליידער אום אויפצוהאַלטען דיא נשמה, און ווען זיי האָבען שוין מעהר ניט געהאַט וואָס צו געבען, האָט מען זיי נאַקעטער־הייט ארויסגעזעצט אויף אַ ווילדען ברעג פון אפריקא, וואו זיי זיינען אויסגעגאַנגען פון הונגער. פיעלע פון דיא פרויען אָדער מיידלעך האָבען דיא מאַטראָזען געשענדעט פאר דיא אויגען פון זייערע מענער אָדער עלטערען.

ווען דיא שפּאַנישע אידען, וואָס זיינען נאָך געבליבען אין פּאָרטוּ־גאַל, האָבען זיך דערוואוסט פון דיעזע אַלע שרעקען, האָבען זיי מורא געהאַט זיך צו זעצען אויף אַ פּאָרטוגעזיישע שיף. זיי האָבען אָבגעלייגט זייער רייזע פון טאָג צו טאָג. פיעלע האָבען איינפאַך ניט געהאַט מיט

וואָס צו בעצאָהלען פאר דער רייזע. זיי האָבען מיתפלל געווען, אז גאָט זאָל אויף זיי רחמנות האָבען און ווייכער מאַכען יאָאַן'ס הארץ.

יאָאַן'ס הארץ איז אָבער געבליבען דיא זעלבע וויא אימער — נאָך ערגער, וואָרים דער אכט־מאָנאַטליכער טערמין, וואָס ער האָט געגעבען דיא שפּאַנישע אידען, האָט זיך געענדיגט אין מאַי, אין דעם זעלבען מאָנאַט, ווען קאָלומבוס האָט אין בארצעלאָנא בעקומען זיין פּאראַדנעם קבלת פּנים פון פּערדינאַנד און איזאבעללא; און וויא ביי יאָאַן'ען איז דערפון געוועזען אויפ'ן הארצען, ווייסען מיר דאָך שוין.

זייענדיג אין דיעזער שטימונג האָט ער יענעם זומער ארויסגעלאָזען א „פּרומען" בעפעהל, אז אלע קינדער פון דיא שפּאַנישע אידען, וואָס ער האָט ערקלעהרט אלס שקלאַפען — אלע זייערע קינדער פון דריי ביז צעהן יאָהר — זאָלען צוגענומען ווערען פון זייערע מוטערס צום שמד. דיא קינדער האָבען געוויינט מיט טויטע קולות; זייערע על־טערען האָבען זיך געריסען דיא האָר פון קאָפּ; אָבער דאָס האָט יאָאַן'ען און זיינע טשינאָווניקעס ניט געריהרט. דיא קינדערלעך האָבען זיך צוגעהאלטען מיט דיא לעצטע כחות צו זייערע מוטערס, אָבער מען האָט זיי אָבגעריסען פון זיי אום זיי צו פערשיקען אויף דעם אינזעל. איינ־מאָל, ווען יאָאַן איז ארויסגעקומען פון א קירכע, זיינען איהם געפאלען צו דיא פיס פיעלע אונגליקליכע מוטערס אזעלכע און האָבען איהם גע־בעטען ער זאָל זיי כאָטש איבערלאָזען זייערע מוזיניקלעך. אַנשטאָט אַן ענטפער האָט ער געהייסען אַוועקשלעפען דיא אידישע פרויען, „וואָס קוויטשען וויא צייג נאָך זייערע הינטעלעך".

אייניגע אידישע מוטערס זיינען מיט דיא עופה'לעך אין דיא אָרימס אריינגעשפּרונגען אין ים אריין, איידער מען זאָל זיי ביי זיי אויף אימער אָפּרייסען פאר א רעליגיאָן, אין וועלכע זיי האָבען ניט געגלויבט און וועלכע האָט אָנגעטאָן זייער פאָלק אזוי פיעל נגישות.

דאָס רוב פון דיא געראויבטע קינדער זיינען געשטאָרבען איידער מען האָט זיי געבראכט אויפ'ן אינזעל; אַנדערע זיינען אויפגעגעסען געוואָרען פון חיות. דער אינזעל איז געווען פול מיט גיפטיגע שלאַנ־גען, יאַסטשערקעס, און אהין פלעגט פּאָרטוגאַל פערשיקען איהרע גע־פעהרליכסטע פערברעכער. אָט דאָס איז געווען דער פּלאַץ, וואָס יאָאַן האָט אויסגעקליבען צו האָדעווען דיא אידישע קינדער „אין דעם קריסט־ליכען גייסט".

ניט פיעל פון דיא, וואָס מען האָט אהין געבראכט, זיינען לעבען געבליבען. און דיא, וואָס האָבען זיך יע דאָרטען אויסגעהאָדעוועט, האָבען ניט געוואוסט ווער זייערע עלטערען זיינען געוועזן. עס האָט דעריבער ניט זעלטען געטראָפען, דאָס אַ ברודער האָט חתונה געהאַט מיט אַ שוועסטער.

גרעץ, ביי ווען מיר האָבען גענומען דיעזע גאַנצע שטעלע וועגען דיא איבערגעוואָלט־גע׳שמד׳טע אידישע קינדער, שליסט מיט דער בעמערקונג: „פיעלייכט קען מען דעם קעניג׳ס מערדערליכקייט צו דיא אידען ערקלעהרען מיט דעם פינסטערען געמיטה, אין וועלכען ער האָט זיך געפונען צוליעב דעם טוידט פון זיין איינציגען געזעצליכען זוהן.“ גרעץ האָט אָבער ניט געהאַט אין זינען, אַז גראָד אין דיעזער צייט האָט יאָאַן געליטען זיין היסטאָרישע נידערלאַגע. מיר זאָגען ניט, אַז דיעזע נידערלאַגע איז געוועזן דיא איינציגע אורזאכע פון זיין צרה׳דיגען געמיטה. עס איז שוין בעמערקט געוואָרען (אויבען, זייטעל 178) אַז אין דיעזע צייטען איז ער אין זיין אייגענעם הויף געוועזן ארומגערינגעלט מיט אינטריגען, מיט פערשווערונגען געגען זיין טהראָן און זיין לעבען. טאַקי דיעזע פערשווערונגען האָבען דאָס אַזוי שאַרף געמאַכט זיינע שמערצען, ווען זיין יורש איז פּלוצלונג געשטאָרבען*): ער האָט געזעהן, אַז זיין טהראָן וועט איבערגעהן צו דעם ברודער פון אַ מאַן, וועלכער האָט געוואָלט נעהמען זיין און זיין זוהן׳ס לעבען, אום אליין צו פערנעהמען דיא מלוכה. אָבער דאָס אַליין האָט איהם ניט געשטערט אונטערצוקויפען מיטגליעדער פון פערדינאַנד׳ס סוויטע און כיטרע צו פיהרען אונטערהאַנדלונגען מיט פערדינאַנד׳ען.

ער, דער פערקאָכטער אנפיהרער פון ענטדעקונגס־עקספּעדיציעס ארום אפריקא נאָך נייע וואַסער־וועגען, נייע עראָבערונגען, נייע אוצרות; ער, דער פלעמעניק פון פרינץ הענריך דעם נאַוויגאַטאָר און דער קעניג פון דער לאַנד, וועלכע האָט געהאַט אַזוי גוט וויא אַ מאָנאָפּאָל אויף ווייטע ים־רייזעס און דיא ענטדעקונג פון נייע לענדער — ער האָט בעדאַרפט צוזעהן ווי קאָלומבוס לייגט צו דיא פיס פון דיא שפּאַנישע קעניגליכע פּאָר פאָלק ניי־געפונענע אינזלען פון דיא וואונ־

*) יאָאַן׳ס זוהן, פרינץ אלפאָנסאָ, איז גע׳הרג׳עט געוואָרען, אראָפּפאַלענדיג פון אַ פערד.

דערליכע אינדיען, אינזלען, וועלכע וואָלטען געוועזן זיינע, יאָאַן׳ס, ווען ער וואָלט נור דיזען קאָלומבוס׳ען ניט אָבגעשטויסען פון זיך! אזוי וויא דורך א מאַך פון א צויבער־שטעקעל האָט זיך פּלוצלונג אַלץ איבערגעביטען: פּאָרטוגאַל, וועלכע איז אזוי פיעל צעהנדליגע יאָהרען געשטאַנען אויף דער שפּיצע פון ים־רייזענדע לענדער מיט דיא ענערגיע און געלט וואָס זיא האָט געלייגט זוכענדיג א נייעם מאַרשרוט נאָך אינדיען, איז פּלוצלונג אוועקגעשטופּט געוואָרען פון דעם אויבען־אָן; איהר פּלאַץ איז פערנומען געוואָרען פון שפּאַניען, וועלכע האָט אין איין מאָנאַט געפונען „א פּאָלשטענדיגען וועג צו אינדיען״ איבער דער ברייט פון אַטלאַנטיישען אָקעאַן, איידער פּאָרטוגאַל האָט דאָס עררייכט מיט איהרע זיעבציג־יעהריגע רייזעס ארום אפריקא!

ער האָט געהאַט גענוג אורזאכען זיך צו פיהלען נידערגעשלאָגען, צו פיהלען דיא ביטערסטע שברת לב, און קאָלומבוס׳עס ענטדעקונג איז געווים ניט געוועזן דיא קלענסטע פון זיי.

און דיא כפרה־הינדעל זיינען געוועזן דיא אידען...

ווען ער האָט געזעהן, אז פון זיינע פּרעטענזיעס אויף קאָלומבוס׳עס לענדער האָט זיך גאָר ניט אויסגעלאָזען, האָט ער זיך גענומען פּאָרטזעצען זיינע אייגענע עקספּעדיציעס ארום אפריקא. דעם דרום־שפּיץ, דעם קאַפּ פון גוטע האָפנונג, זיינען דאָך פּאָרטוגעזישע שיפען שוין ארומגעשוואומען. אַלזאָ, וועט ער ענדליך זיך נעהמען צו ענדיגען דעם אונטערבראָכענעם וואסער־מאַרשרוט צו אינדיען — דיא „גוטע האָפנונג״ וועט ער אין אווירקליכקייט פערוואנדלען. פון פּעדראָ קאווילהאם׳ען וויים ער דאָך שוין, אז פון דיזען קאַפּ קען מען געוויס צוקומען צו אינדיען; ער וויים זאָגאַר פון איהם וויא אזוי דיא רייזע דאַרף געמאַכט ווערען (אויבען, זייטעל 129); אַלזאָ—אַלץ וואָס מען דאַרף טאָן איז אויסשטאַטען א מעכטיגע עקספּעדיציע און איהר שיקען דירעקט נאָך אינדיען. זאָל קאָלומבוס זיך דאָרטען האָבען געפינען יאַפּאַן און כינא דורך א מערב־וועג. ער, יאָאַן, וועט דורכפיהרען דיא פּלענער פון זיין אָנקעל און פאָטער וועגען דערגרייכען דיא געווירצען לאַנד שווימענדיג ארום אפריקא.

אָבער פון זיינע מאָראַלע יסורים איז ער קראַנק און שוואַך געוואָרען, און איהם אליין, וויינעגיסטענס, איז זיין פּלאַן דורכצופיהרען ניט בעשערט געוועזן. ער האָט שוין געלאָזען אָנהאַקען ריעזיגע בוימער

און ער האָט זיך שוין געקליבען פון זיי צו לאָזען בויען אַ גרויסע פלאָטע פון גרויסע קרעפטיגע שיפען — דיא גרעסטע, וואָס אפילו פּאָרטוגאַל האָט ווען עס איז געברויכט פאר איהרע ענטדעקונגס־עקספּעדיציעס. ער איז אָבער באלד געשטאָרבען.

דאָס איז געוועזען אין אָקטאָבער, 1495, ארום א יאָהר נאָך דעם וויא עס האָבען זיך געענדיגט דיא דיפּלאָמאַטישע אונטערהאַנדלונגען צווישען איהם און פערדינאַנד'ען וועגען פּאָרטוגאַל'ס פּרעטענזיעס אויף קאָלומבוס'עס לענדער.

XIV.

דער אָנפאַנג פון דער קאָלומבוס טראַגעדיע.

דאָס געלט צו קאָלומבוס'עס צווייטע רייזע ווערט גענומען פון דיא גערויבטע אייגענטום פון דיא ארויסגעטריבענע אידען. — דער כאַראַקטער פון קאָלומבוס'עס איצטיגע מיטרייזענדע. — דיא צווייטע רייזע. — דיא אינדיאנער פון דיא קאריבישע אינזלען. — קאָלומבוס דערלעבט קוים צו קומען נאָך נ אַ ו ו י ד אַ ד. — פון דער קאָלאָניע איז אָבער קיין שריט ופליט ניטאָ. — הולטייסטוואָס, סקאַנדאַלען און בלוטיגע צאַנקערייען פון דיא קאָלאָניסטען. — דער כוואַטסקער אינדיאנערעלסטער, ק אַ אָ נ אַ ב אָ, הרג'עט אוים דיא איבערגעבליבענע שפּאַניער. — איזאבעללא, דיא ערשטע שטאָדט, וואָס אייראָפּעער האָבען געבויט אין דער נייער וועלט. — קאָלומבוס בעקומט גוטע בעריכטען וועגען היספּאניאָלאַ. — ער שיקט נאָך שפּאַניען פּראָבעס גאָלד. — דיא אינדיאנער דערזעהן צום ערשטען מאָל אַ פערד. — אינדיאנישע גאַסטפריינדליכקייט און קאָמוניזמוס. — זייער ליכטער, זאָרגלאָזער לעבען. — פיעלע קאָלאָניסטען ווערען קראנק. — עס פעהלט אוים שפּייז. — אונצופריעדענהייט מיט קאָלומבוס'ען. — קאָלומבוס שיקט ארוים אַן אַרמיי צו ווייזען דיא אינדיאנער זיין מאַכט. — אַליין לאָזט ער זיך אַוועק אויספאָרשען ק ו ב א, מיינענדיג, אַז דאָס איז אזיען. — ער געפינט נייע בעווייזע, אז עס איז טאַקי אזיען, אָבער קיין רייכע שטעדט פון דעם „גרויסער כאַן“ זייגען אליץ ניטאָ. — דער טראגישער וויעדערשפּרוך פון זיין לאַגע.

מיר האָבען געזעהן, אז דאָס געלט צו דער ערשטער עקספּעדיציע האָט געליהען דער מאַראַן לואיס דע־סאַנטאַנגעל. דיא צווייטע עקספּעדיציע האָט געדארפט קאָסטען ניט אין ערך מעהר, וואָרים אָנשטאָט דריי שיפען האָט מען גענומען ז י ע ב צ ע ה ן, און אָנשטאָט 120 מאַן — 1500. און דאָך האָט מען אין קיין הלואה זיך שוין ניט גענויטיגט.

אַ גרויסע טייל פון דער סוממע, וואָס האָט זיך געפּאָדערט צו דער צווייטער עקספּעדיציע, האָט מען גענומען פון דעם אייגענטום, וואָס איז איבערגעבליבען פון דיא ארויסגעטריבענע אידען.

די מטבעות, די גאָלדענע און זילבערנע זאכען, די בערעל און די דימענטען, וואָס מען האָט זיי ניט געלאָזט מיטנעהמען; די הייזער, לאנד, גערטנער, וועלכע זיי האָבען ניט פּאָספּייעט אויסצובייטען אויף געגענשטאנדען, וועלכע זיי וואָלטען יאָ געקענט מיטנעהמען — דאָס אַלעס האָט קאָנפיסצירט די רעגיערונג; און איצט האָט פערדינאנד ארויסגעגעבען אַ בעפעהל, אַז מען זאָל דאָס פערוואנדלען אין בארעס געלט און אָבגעבען צו פינעלאָ, דעם קאססיר פון קאָלומבוס'עס צווייטע עקספּעדיציע.

דערביי איז פערדינאנד געווען בארמלאָז, וויא אימער. טאָמער האָט מען זיך דערוואוסט פון אַ מאַרראַן, ביי וועלכען איינער פון די אידען — צי זיינער אַ קרוב, צי ניט — האָט איבערגעלאָזען עפּעס ציערונג אָדער אַנדערע ווערטהפולע זאכען, אום יענער זאָל איהם דאָס צושיקען, האָט מען דאָס ביי איהם גלייך צוגענומען. פיעלע קריסטען, שכנים פון די אונגליקליכע, האָבען געפונען כשר'ע מציאות — זאכען, וואָס זיינען איבערגעבליבען פון די ארויסגעטריבענע; האָבען זיי דאָס אַלץ געמוזט אָבגעבען צום שאַץ־מייסטער פון דער קרוין, וועלכער האָט איצט דאָס איבערגעגעבען צו דעם קאססיר פון דער עקספּעדיציע. און ניט בלויז זאכען אָדער מזומן געלט, — אפילו אידישע חובות האָט די רעגיערונג איינגעמאָנט. פיעלע קריסטען זיינען די אידען שולדיג געבליבען פערשיעדענע סוממען. זיי האָבען געמיינט, אַז איצט זיינען זיי שוין פּטור. פערדינאנד האָט אָבער געהייסען קאָלעקטירען יעדע אידישע פּרוטה. אַלץ וואָס בעלאַנגט צו די אידען, וועלכע ער האָט ארויסגעטריבען „פון גאָט'ס וועגען און פון זיין כבוד'ס וועגען", האָט בעלאַנגט צו איהם; און איצט האָט ער דאָס בעדארפט פאַר דער גרויסער עקספּעדיציע, מיט וועלכע מען וועט ווידער גרויס מאַכען גאָט'ס נאָמען, און — אָנפילען פערדינאנד'ס געלט־קאַסטען.

קייזערלינג האָט אין די אַלטע ארכיוועו פון שפּאניען געפונען מאַססען בעריכטען וועגען די פערשיעדענע פעללע, וואו מען האָט אויפגעמאָנט אַזעלכע זאכען אָדער חובות, און ער גיט אָן אַ גאַנצען צעטעל פון נעמען און ציפער, וויפיעל די קאָנפיסצירטע אייגענטום האָט בעטראָפען.

צווישען די האָב און גוטס, וואָס איז איבערגעבליבען פון די אידען, און וואָס מען האָט צוגענומען צו דעקען די קאָסטען פון קאָ־

לומבוס'עס צווייטע רייזע, רעכענט ער אויס: „לעפעל, קוביקלעך, שיס־לען, קעסלען, טעפּ, לייכטער, שטעקענס, — אַלץ זילבערנע — וויא אויך פּערעל, קאַרעלען, זילבערנע און גאָלדענע רינגען, אַן אונגעהויער גרויסע צאָהל זילבערנע בראַסלעטען, בראָשען, גאַרטלען, קייטען, ספּראַנזיש־קעס, קנעפּ, קאָפּ־בענדער (גאָלדענע ציערונג האָט דאָס געזעץ אידישע פרויען פערבאָטען צו טראָגען).

קייזערלינג בעמערקט:

אין זייער גרענצלאָזער גייציגקייט, האָט דער קעניג און דיא קעניגין געהייסען פערקויפען ניט בלויז דיא קאָנפּיסצירטע קאָסטבאַרע זאכען און קליידער, וואָס זיינען איבערגעבליבען פון דיא אידען, נור אפילו זייערע אַלטע, אָבגעטראָגענע דאַמאַסקענע, סאַמעטענע אָדער זיידענע בגדים, — זאָגאַר דיא באַוועלנע אָדער זיידענע מענטעלעך פון דיא ספרי־תורות, אָדער דיא צודעקען פון דיא טישען אויף דיא בעל־עמערס פון דיא שוהלען. דאָס אַלץ האָט מען פערקויפט און דאָס געלט פער־ברויכט אויף קאָלומבוס'עס נסיעה.

דיא סוממע, וועלכע מען האָט פון דעם בעקומען, איז געוועזען א ריעזיגע. און א חוץ דעם האָט דיא אינקוויזיציע איבערגעגעבען צוויי מיליאָן מאַראַוועדים פון דיא געלט, וואָס זיא האָט קאָנפּיסצירט פון אַרעסטירטע מאַרראַנען — אַלץ פאַר קאָלומבוס'עס צווייטע עקספּע־דיציע.

אפילו דיא 10,000 מאַראַוועדים, וועלכע דיא קעניגין האָט צוגע־זאָגט דעם ערשטען וואָס וועט דערזעהן לאַנד (אויף דער ערשטער רייזע), און וועלכע מען האָט בצאָהלט קאָלומבוס'ען, כאָטש לאַנד האָט דער ערשטער דערזעהן אַן אַנדערער — אַפּילו דיעזע סוממע האָט מען אויך גענומען פון קאָנפּיסצירטע אידישע געלט. מען האָט קאָלומבוס'ען גע־שאָנקען נאָך אַ סוממע — אַ פּאַר טויזענד דוקאַטען — אויך פון אידישע אייגענטום.

דזשאָהן פיסק זאָגט: „דיא קאָסטען פון דער יעצטיגער עקספּע־דיציע זיינען טהיילווייז בעצאָהלט געוואָרען מיט דיא גע'גנב'עטע געלט, דיא רויב, וואָס מען האָט אַרויסגעריסען פון דיא וויררדיגע און פלייסיגע אידען, וועלכע זיינען אַרויסגעטריעבען געוואָרען פון זייערע היימען דורך דעם טייפעלשען אוקאַז פון דעם פאָריגען יאָהר.“ יא, טיילווייז. אָבער פון דיא אַנדערע טייל פון דיא געלט, וואָס דיא צווייטע רייזע

האט געקאָסט, איז א גרויסער חלק געגומען געוואָרען מיט דער הילף פון די יסורים־אינסטרומענטען און „הייליגע“ פייערען פון דער אינקוויזיציע. ביי פערמוטשעטע און פערברענטע אנוסים האט מען דאָס אוועקגענומען. דאָס איז אויך געווען גע'גנב'עטע, אידישע געלט.

מען מוז אָבער צוגעבען, אז צו דער צווייטער עקספעדיציע האט מען געטריבט פון אנדערע קוועלען אויך. פערדינאַנד און איזאבעללא זיינען געווען אזוי בעגייסטערט פאר קאָלומבוס'ען מיט זיינע עקספעדיציעס, וועלכע גאָט האט זיי צוגעשיקט פאר זייער „פרומקייט“ און דורך וועלכע זיי וועלען ארויסווייזען נאָך ווייטערע „פרומקייט“, מיט דעם וואָס זיי וועלען בעקעהרען די איינוואָהנער פון „ווייטען מזרח“ צום קריסטענטהום, — אז „לשם שמים“ האָבען זיי איהם ערלויבט צו כאַפּען, וואָס זיין האַרץ האט געלוסט. טאָמער וואַרפט ער אַן אויג אויף א פריוואט־שיף, מעג ער איהר צונעהמען ניט אָנפרעגענדיג ביי איהר בעל הבית, און בעצאָהלען וויפיעל ער וויל און אויב ער וויל. טאָמער דערזעהט ער ערגעץ־וואו עפּעס א זאַך, וואָס איהם קען צונייץ קומען אויף זיין רייזע, דאַרף ער בלויז הייסען דאָס אוועקפיהרען צו דעם האַפען, וואו זיין פלאָטע האט זיך געזאמעלט.

דיעזער האַפען איז איצט שוין ניט געווען פּאַלאָס, נור קאַדיז. פון דאָרטען האט ער זיך געקליבען אָפּצופאָהרען.

זיינע ווייטערע רייזעס האט די געקרוינטע פאָר יעצט גענומען אזוי ערנסט, אז עס איז געגרינדעט געוואָרען א ספּעציעלע רעגיערונגס־ביוראָ, א בעזונדערער מיניסטעריום איבער אַלע אנגעלעגענהייטען, וואָס זיינען נוגע צו „אינדיען“. אַלס עלסטען איבער דיעזער ביוראָ האט מען געשטעלט א הויכען גלח־טשינאָווניק מיט'ן נאָמען יואן פאָנסעקא, א גייסטליכער, וועלכער האט „ליעב געהאַט מעהר עולם הזה וויא עולם הבא“, וויא שרייבער פון יענער צייט דריקען זיך אויס, א פעהיגער, ענערגישער מענש, פול מיט עהרגייץ און אָהן א פיצעל געוויסען, א גראָבער ביטרער עגאָאיסט אָהן א פונק געפיהל, וועלכער וואָלט זיך ניט אָבגעשטעלט פאר קיין זאך אין דער וועלט, ווען נור עס האט זיך געהאַנדעלט וועגען ערררייכען זיין צוועק, נעהמען נקמה פון א שונא אָדער בעזייטיגען דעם, וואָס איז איהם געשטאַנען אין וועג.

פאָנסעקאַ'ס כאַראַקטער דאַרף מען געדענקען, ווייל דיעזער מאַן האט לאַנג געשפּיעלט א וויכטיגע ראָלע אין דער געשיכטע פון דיא

נייע־ענטדעקטע לענדער און קאָלומבוס האָט פון איהם גרויסע צרות געהאַט. קאָלומבוס איז אויך ניט געווען קיין צאַצקע, הגם ער איז גע־ווען פיעל עהרליכער און סימפּאַטהישער וויא ער; אַלזאָ, זיינען צוזאַ־מענשטויסונגען צווישען זייביידען געווען אונפערמיידליך. פאָנסעקא האָט זיך דאָס איצט בעשעפטיגט מיט דיא צופערטיגונגען צו דער עקס־פּעדיציע, און קליינע מחלוקה'לעך צווישען איהם און דעם אדמיראל זיינען פאָרגעקומען אויפ'ן שטעלל. אָבער יעדעס מאָל האָט דער קעניג און דיא קעניגין גלייך גע'פסק'ענט צו גונסטען פון דעם לעצטען. וואָס קאָלומבוס האָט געזאָגט, האָט פאָרלויפיג געמוזט זיין געזאָגט. און פאָנסעקא האָט נאַטירליך געמוזט אראָבשלינגען און פאָלגען. אין האַר־צען איז ער אָבער קאָלומבוס'ען שוין קיין גוטער פריינד ניט געווען; ער האָט געהאָפּט צו האָבען אַ מאָל אַ געלעגענהייט זיך מיט איהם אָבצו־רעכענען, און זיין האָפנונג איז מקוים געוואָרען אויך.

פאָנסעקא'ס ביורא איז געוון אין סעווילל, וועהרענד קאדיץ איז געווען בעשטימט אלס דער ספּעציעלער האַפען פאר אלע שיפען, וואָס וועלען אָבגעהן נאָך היספּאַניאָלא, נאָך „דיא אינדיעס"; און דיעזער האַפען איז געווען אונטער דער שטרענגער קאָנטראָלע פון דעם נייעם מיניסטעריום. קיינער האָט ניט געקענט פאָהרען נאָך דיא נייע לענ־דער אָהן אַ געשריעבענע ערלויבניס פון דעם קעניג און קעניגין, פון פאָנסעקאַ'ן אָדער פון קאָלומבוס'ען.

אום צו בעקעהרען דיא אינדיאַנער צום קריסטענטהום, האָט דער פּאַפּסט, דער אויבען־דערמאָנטער אַלעקסאַנדער דער זעקסטער, מיט דער עקספּעדיציע מיטגעשיקט זיינעם אַ ספּעציעלען פערטרעטער — אַ גלח מיט'ן נאָמען ב אָ י ל. זעקס פון דיא אינדיאַנער, וועלכע קאָלומבוס האָט מיטגעבראַכט אויף זיין ערשטע רייזע, האָט מען אָבגע'שמד'ט אין באַרצעלאָנא, און דער קעניג מיט דער קעניגין האָבען דערביי גענומען אויף זיך דיא מצוה פון דיענען אַלס טויף־פאַטער און טויף־מוטער. דיעזע זעקס נייע „קריסטען" האָבען דאָס בעדאַרפט דעם פּאַפּסט'ס משולח העלפען אין זיין פּראָפּאַגאַנדא צווישען זייערע ברידער און שוועסטער אין היספּאַניאָלא. אָבער איינער פון דיעזע זעקס שפּאָגעל נייע „מיסיאָנערען" איז באַלד געשטאָרבען. עס איז געווען אַ שאָדען; מען האָט זיך אָבער געטרויסט מיט דעם, וואָס ער האָט געראַטעוועט זיין נשמה פאַר'ן טוידט און מען האָט מיט שטאָלץ גערעדט וועגען

איהם אַלס „דער ערשטער אינדיאַנער, וועלכער איז ווען עס איז אַריין אין גן־עדן."

אַ פּאָר ווערטער וועגען דעם כאַראַקטער פון דיא מענשען, וואָס זיינען מיט קאָלומבוס'ען געפאָהרען אויף זיין צווייטע רייזע.

ערשטענס, וואָס פאר אַן אונטערשיעד עס איז געווען צווישען דיא ערשטע עקספּעדיציע און דיא צווייטע אין בעצוג אויף דעם געפיהל, מיט וועלכען מען האָט זיך געקליבען אין וועג! דאַן האָט מען זיך גע־מוזט בעטען, אַז מען זאָל מיטפאָהרען; מען האָט געמוזט בעפרייען מענשען פון קרימינעלע פּראָצעסען, ארויסלאָזען ארעסטאַנטען פון דיא טורמעס, אום צו קריעגען מאַטראָזען פאר דיא שיפען; און דיא, וואָס זיינען שוין געפאָהרען, האָבען זיך מיט זייערע פריינד געזעגענט אזוי וויא פאר'ן טוידט. היינט, וויעדער, האָבען זיך מענשען געבעטען מען זאָל זיי מיטנעהמען. און דער, וואָס האָט געהאַט דעם מזל אָנגענומען צו ווערען, האָט זיך געשעצט גליקליך. מען האָט געזעהן, אַז מען פאָהרט ווייט איבער דעם „ים פון פינסטערנים" און מען קומט צוריק אַ לעבעדיגער; מען האָט געהערט, אַז היספּאַניאָללאַ איז אינדיען, אַ לאַנד פון גאָלד, דימענטען און געווירצען, און יעדער האָט געדורשט דאָרטען צו זיין און רייך צו ווערען. אויב היינט, אין אונזער צייט, זיינען נאָך פאַראַן געגנוג מענשען אין אייראָפּאַ, וועלכע מיינען, אַז אין אמעריקאַ וואַלגערט זיך גאָלד אין דיא גאַסען, האָט מען דאָס דאַן אין שפּאַניען געמיינט אין דעם בוכשטעבליכען זינן פון דעם אויסדרוק. מען דאַרף נור זיך איינבויגען צום טייך און ארויסשעפּען הויפענס גאָלד־שטויב. מען דאַרף נור צוקומען צו דיא גאָלד־בערג, וואָס ליגען ווייטער, אום צו קלייבען דעם מעטאַל שטיקער־ווייז — אזוי האָט קאָלומבוס געהערט פון אינדיאַנער און אזוי האָט ער בעריכטעט.

אינדיען, דיא צויבער־לאַנד, דיא לאַנד פון גאָלד־טרוימען אויפ'ן וואָהר, צו וועלכע דיא ציוויליזירטע אייראָפּאַ איז פריהער נאָך קיין מאָל ניט צוגעקומען, וועגען וועלכע מען פלעגט הערען בלויז אין באָבע־מעשיות, — דיעזע אינדיען איז פּלוצלונג אויפגעעפענט געוואָרען פאר שפּאַניען, און עס גרייטען זיך שיפען אַהין צו פאָהרען! דיעזער גע־דאַנק האָט ווירקליך געווירקט וויא אַ כישוף. אויף זיין ערשטע רייזע האָט קאָלומבוס גענומען איינפאַכע אָרימע מאַטראָזען, היימלאָזע, בראָדיאַגעס, פערברעכער, בעטלער. איצט זיינען צו זיין קאָמפּאַניע

צוגעשטאַנען פיעלע אריסטאָקראַטישע יונגע לייט. איינינע פון זיי האָבען טאַקי הויפּטזעכליך געמיינט רייך צו ווערען; אַנדערע, וויעדער, זיינען איינפאַך געווען אוואַנטוריסטען, מענשען מיט הייסע בלוט, וועלכע עס האָט געצויגען צו אַלערליי אונגעוועהנליכע, אויפרעגענדע ערפאַהרונגען. איצט, אַז דיא מלחמה מיט דיא מורינען איז געווען געענדיגט, האָבען פיעלע מיליטערישע „ספּאָרטס" זיך געלאַנגוויילט. זיי האָבען געביינקט נאָך דיא סענסאַציאָנען פון דער שלאַכטפעלד; און ווען זיי האָבען געהערט, אַז מען פאָהרט אין וויטע, אונבעקאַנטע לענדער, צו אַ לעבען פול מיט נייעסען און געפאַהרען, האָבען זיי זיך געבעטען מען זאָל זיי מיטנעהמען. זיי האָבען אָבגעפּוצט זייערע שווערדען, ארקעבוסען, שטאָלענע פיילען־בויגענס, מלחמה־העק, פאַנצירען, קיווערען, — דיא געוועהר און בעשיצונגען, מיט וועלכע זיי האָבען געקעמפּפט אין גראַנאַדאַ — און האָבען דאָס איצט מיטגענומען צו קעמפּפען געגען דיא ניט־קריסטליכע פעלקער פון דעם „וויטען מזרח", אויב מען וועט דאַרפען.

אזוי פיעל האָבען זיך געריסען צו פאָהרען, אַז אויף דיא 17 שיפען, וואו עס איז געווען פּלאַץ נור פאַר 1200, האָט מען געמוזט נעהמען 1500; און ווען עס וואָלט געווען מעהר שיפען, וואָלטען זיי אויך געווען געפאַקט.

דריי פון דיעזע זיעבצעהן זיינען געווען גרויסע פראַכט־שיפען. זיי זיינען געווען פערנומען מיט פערד, אייזלען, פיה, זריעה פון פערשיעדענע תבואות, צוקער־שטעקלעך, וויין־פּלאַנצונגען, געוועהר, פּולווער, קוילען און מאַססען פערשיעדענע אנדערע זאכען, וועלכע זיינען נויטיג צו דער גרינדונג פון אַ שטענדיגע קאָלאָניע אויף דעם שוים פון דער ווילדער נאַטור.

צו דער גרינדונג פון אַ קאָלאָניע דאַרף מען אָבער האָבען גאַנץ אַנדערע מענשען. מען דאַרף האָבען ערנסטע, עהרליכע ארבייטסזאַמע מענער און פרויען, ניט קיין אוואַנטוריסטען און אריסטאָקראַטישע גאָר־ניישטען, וואָס טויגען בלויז צו בלוטיגע ספּאָרטס. דער כאַראַקטער פון דער קאָמפּאַניע, וועלכע קאָלומבוס האָט מיטגענומען, האָט דעריבער אין זיך געהאַט דיא קערנער פון ניט־ערפאָלג, — פון צאַנקעריי, אינטריגען און אַלערליי צרות.

דיא פּלאָטע איז ארויסגעשוואומען פון דעם קאַדיצער האַפען דעם

25־טען סעפּטעמבער, 1493, פּאַר־טאָג. זי האָט זיך פערנומען צו זידוועסט צו, אום אויסצומיידען פּאָרטוגעזיישע אינזלען; און דעם ערשטען אָקטאָבער איז זיא אָנגעקומען אויף איינעם פון דיא קאַנאַריישע אינזלען, וועלכע, וויא מיר ווייסען שוין, האָבען בעלאַנגט צו שפּאַניען. דאָ האָט מען זיך אָבגעשטעלט עטליכע טעג צו נעהמען אויף דיא שיפען קעלבער, שעפּסען, ציגען און חזרים. (פון אכט חזרים, וואָס מען האָט פון דאַנען מיטגענומען, האָבען זיך אין היספּאַניאָלא נאַכהער פערנאַנדער־געפלאָדעט טויזענדע). אויך האָט מען פון דיא קאַנאַרישע אינזלען אויף דיא פּראַכט־שיפען גענומען עופות און דיא זריעה־קערינדלעך פון אַפּעלסינען, ציטרינען, אַרבוזען און אַנדערע פרוכטען.

דעם 7־טען אָקטאָבער האָט מען פּאָרטגעזעצט דיא רייזע. קאָלומבוס האָט געקערעוועט דיא פלאָטע ניט דירעקט נאָך היספּאַניאָלא, נור מעהר צו דרום צו. זיין צוועק איז געווען צו קומען צו דיא ק אַ ר י ב י ש ע אינזלען, וועגען וועלכע ער האָט געהערט פון דיא אינדיאַנער אַלערליי גלענצענדע בעריכטען.

אויף דיעזען אַרט האָט ער אויסגעמיטען דיא גרעסערע טייל פון „סאַרגאָססאַ“ פעלדער, דיא גראָז־שטרעקע אויפ׳ן ים. דער וועג איז איבערהויפּט געווען פריי פון שטערונגען; און דעם 2־טען נאָוועמבער האָט קאָלומבוס ערקלעהרט, אז זיי מוזען זיין נאָהענט פון לאַנד. ער האָט געאורטיילט נאָך דעם קאָליר פון דיא וואַסער, נאָך דעם כאַראַקטער פון דיא כוואַלעס, נאָך דעם זאָרט ווינטען, וואָס דאָ האָבען געבלאָזען און נאָך דיא אָפטע קורץ־דויערענדע רעגענס, וואָס דאָ האָבען אויסגעבראָכען; און ער האָט קיין טעות ניט געהאַט. אויף מאָרגען האָט מען דערזעהן א הויכען, בערגעדיגען אינזעל, און דיא שיפען האָבען געהילכט מיט פרייד.

דאָס איז געווען איינער פון דיא קאריבישע אינזלען, וועלכע מען רופט אויך ק ל י י נ ע א נ ט י ל ל ע ן.*) דיעזע אינזלען געהען וויא אַ „האַלבע לבנה“, פון פּאָרטאָ־ריקאָ ביז זיד־אַמעריקאַ. זיי צאַמען אָפּ אַ שטיקעל ים, וועלכער הייסט ק אַ ר י ב י ש ע ר ים. דער קאַריבישער

*) דיא גרויסע אנטיללען זיינען דיא אינזלען: קובא, יאמאַיקאַ, היספּאַניאָלאַ (האַיטי), פּאָרטאָ־ריקאָ (זעה אויבען, זייטעל 259).

ים איז אַלזאָ פון מערב זייט פון דיעזע אינזלען און דער אטלאַנטישער אָקעאַן — פון מזרח זייט (זעה לאַנדקארטע, זייטעל 260).

זיך אָבשטעלען אויף דיעזען אינזעלע איז געווען שווער, ווייל זיינע ברעגעס זיינען ניט געווען קיין בעקוועמע, — איז קאָלומבוס גע־שוואו־מען צו אַ צווייטען אינזעל. גאַנצע סטאַדעס פון רייך־קאָלירטע פּאָפּו־גאַיען זיינען אַהין געפלויגען מיט לוסטיגע קולות, האָט ער זיך אויך פער־נומען אַהין. אויף דעם צווייטען אינזעל האָט ער זיך אָבגעשטעלט און ער האָט איהם אַ נאָמען געגעבען מ אַ ר י ע ג אַ ל אַ נ ט אַ, נאָך דעם נאָמען פון זיין פּאָהן־שיף. דיא ברעגעס זיינען דאָ געווען „ארומגע־זוימט" מיט שמעקענדע וועלדעלעך, וועלכע האָבען זייער מחיה'דיגען ריח מיט'ן ווינטעלע געשיקט צו דיא שיפען. קאָלומבוס'ען האָט אָבער צו זיך געצויגען אַ גרעסערער אינזעל.

דאָרטען איז געווען אַ הויכער באַרג מיט דיא מויל פון אַ וואולקאַן און אַ ריעזיגען וואַסער־פאַלל. דער באַרג איז געווען בעוואַקסען מיט פּרעכטיגע בוימער און ארום־און־אַרום זיינען געשטאַנען דיא הייזער פון אינדיאַנער.

ווען דיעזע אינדיאַנער האָבען דערזעהן דיא שיפען מיט דיא „ווייסע פליגלען" און דיא אונגעוועהנליכע מענשליכע בעשעפעניסען, וואָס זיינען פון זיי אראָבגעקומען, זיינען זיי פאַר שרעק זיך צולאָפען; איינינגע פון זיי האָבען זאָגאַר ניט פּאָספּייעט מיטצונעהמען זייערע קליינע קינדער. עס האָט זיך נאכהער ארויסגעצייגט, אז דיא מענער פון דיעזען אינזעל זיינען אַוועק אויף מלחמה מיט אַן אַנדער אינזעל, און אז דאָ זיינען איצט פאַראַן בלויז פרויען און קינדער. אָבער דיא פרויען זיינען געווען אַזעלכע בייזע און מוטהיגע, און זיי האָבען גע־ברויכט זייערע געוועהר מיט אַזאַ פלינקייט, אַז אָהן איירָאָפּעאישע גע־וועהר האָט מען מיט זיי זיך ניט געקענט ספּראַווען. זיי האָבען גע־קעמפּפט וויא דיא לייבען.

דער דאָרף, וועלכען קאָלומבוס'עס מענשען האָבען בעזוכט, איז בע־שטאַנען פון עטליכע און צוואַנציג הייזער, אויסגעשטעלט אין פיער צייל'ען אַרום אַ פיער־קאַנטיגען ליידיגען פּלאַץ. דיא הייזער זיינען גע־ווען געבויט פון בוימער, צוזאַמענגעפּלאָכטען מיט צווייגען און זומפּ־שטעקלעך און געדעקט מיט פּאַלמען־בלעטער. זיי זיינען ניט געווען קיי־לעכדיג, וויא דיא הייזער פון דיא אינזלען, וואָס קאָלומבוס האָט אויף

זיין ערשטע רייזע בעזוכט, נור פיער־קאַנטיג. יעדע הויז האָט פון פאָ־רענט געהאַט א פּאַר זיילען מיט אַ דעכעלע, און אין איין הויז זיינען דיא זיילען געווען בעציערט מיט ציעמליך גוטע שניצונגען אין דער פאָרמע פון שלאַנגען. אינוועניג אין דיא הייזער האָבען דיא שפּאַניער געפונען געפלאָכטענע וויגעלעך („העממאקס") און ליימענע קריעג. אויך זיינען דאָרטען געלעגען מאַסען באַוועל, אַ גראָבער זאָרט לייווענט און א מאַססע בויגענס מיט פיילען, וועלכע זיינען געווען בעשפּיצט מיט שאַרפע ביינער. אויך זיינען דאָ געווען גענז, אזוי וויא דיא אייראָפּע־אישע, און צוגעזוואוינטע פּאָפּוגאַיען מיט גרינע, בלאָיע, ווייסע און העל־רויטע פעדערען. דאָ האָבען דיא שפּאַניער צום ערשטען מאָל געזעהן אנאַנאַסען (פּיינעפּעל). אין איין הויז זיינען זיי איבערראַשט געוואָרען צו זעהן כלים פון אייזען; מען רעכענט אָבער, אז דאָס איז געווען אזא מין שטיין, וועלכער בליסטשעט וויא אייזען, ווען מען ברענט איהם.

אין איינציגע הייזער האָבען דיא שפּאַניער געפונען געדרויכערטע גליעדער און קעפּ פון מענשען. זיי האָבען דאָס אָנגענומען פאר א דייטליכען בעוויז, אַז די קאַריבען זיינען מענשען־פרעסער. איצט גלויבט מען אָבער, אַז קאָלומבוס מיט זיינע מיטרייזענדע האָבען א טעות גע־האַט. דיא געדרויכערטע הענט, פיס און קעפּ זיינען מסתמא געווען דיא גליעדער פון געשטאָרבענע קרובים פון די דאָרטיגע אינדיאַנער; און דאָס וואָס מען האָט זיי געהאַלטען אין שטוב, איז געווען אַ מין רעליגיעזער מנהג ביי זיי. קאָלומבוס איז אָבער געווען זיכער, אז זיי זיינען „ליודאָיעדען", מענשען־פרעסער. אין זיינע בעריכטען האָט ער דיא קאַריבער, אָדער „קאַנניבער", נאכהער אויף ליטיין גערופען ק אַ נ נ י־ב אַ ל ע ן, און פון דעם איז דאָס ארויסגעקומען דער וואָרט „קאַניבאַ־לען", מיט וועלכען מען בעצייכענט מענשען־פרעסער אין אַלע היינטיגע שפּראַכען.

קאָלומבוס האָט זיך אָבער געזוכט דאָס זייניגע און ער האָט דאָס ווידער געפונען: דער וואָרט „קאַניב" האָט איהם געקלונגען וויא „קאַן", „כאַן". אַלזאָ זיינען די היגע מענשען מסתמא אונטערטהאַנען פון דעם „גרויסען כאַן", דעם מעכטיגען הערשער פון כינאַ.

דיא שפּאַניער האָבען באַלד געכאַפּט אַ איינגעל און עטליכע פרויען. ריידענדיג מיט זיי אויפ'ן וואונק האָט קאָלומבוס בעקומען דעם איינ־דרוק, אַז די איינוואָהנער פון דיזען אינזעל האָבען אַ פערבאַנד מיט די

איינוואָהנער פון צוויי אַנדערע אינזלען און אַז דיעזער פערבאַנד פיהרט מלחמות געגען דיא אינדיאַנער פון דיא אַלע איבעריגע אינזלען פון דער קאַריביישער גרופּע. זיי פלעגען יענע אינדיאַנער בעפאַלען, פאַנגען דיא יונגסטע און שעהנסטע פון זייערע פרויען אום צו מאַכען זיי פאַר זייערע ווייבער אָדער דיענסטען, וועהרענד דיא מענער און דיא קינדער פלעגען זיי הרג'ען און אויפעסען. אַזוי האָבען דיא שפּאַניער אויס־געטייטש'ט דיא וואונק־שפּראַך אין וועלכע דיא אינדיאַנישע פרויען האָבען צו זיי גערעדט. אַז ניט אימער האָבען זיי געלערענט דעם ריכטיגען פּשט, איז זעלבסט־פערשטענדליך.

דיא פלאָטע וואָלט שוין געגאַנגען ווייטער, נור עס איז פער־שוואונדען געוואָרען איינער פון דיא 17 שיפס־קאַפּיטאַנען און אַכט פון זיינע מאַטראָזען. זיי זיינען אוועק בעקוקען דעם אינזעל און האָ־בען פערבלאָנזשעט אין א געדיכטען וואַלד. קאָלומבוס האָט ארויסגע־שיקט עטליכע קאָמפּאַניעס זיי זוכען. מען האָט זיי אָבער ניט געקענט געפינען. עטליכע טעג זיינען אַזוי פאָראיבער. מען האָט זיך שוין פון זיי מיאש געוועזען און דיא שיפען האָבען שוין זיך געגרייט פאָרט־צוזעצען זייער רייזע, וויא מען האָט דערזעהן וויא זיי מאַכען מיט דיא הענט פון ברעג. עס איז געווען א שרעק אויף זיי א קוק צו טהאָן, — אַזוי אויסגעמאַטערט און אויסגעהונגערט זיינען זיי געווען. עטליכע טעג האָבען זיי ארומגעבלאָנזשעט, געקלעטערט איבער בערג, געבראָ־דזשעט דורך וואַסערען איידער זיי זיינען צוריק געקומען צו דעם אָרט, פון וואַנען זיי זיינען אַוועק.

דער שטריינגער, באַרמהאָרציגער קאָלומבוס האָט גלייך געהייסען דעם קאַפּיטאַן אַרעסטירען און דיא אַנדערע אַכט געבען בלויז א העלפט פון זייער פּאָרציע שפּייז — פאַר וואָס זיי זיינען אוועקגעגאַנגען אָהן ערלויבנים.

דיא שיפען זיינען ווייטער געגאַנגען. זיי זיינען געשוואומען פאַרביי אַנדערע קליינע אינזלען, איינער שעהנער פון דעם אַנדערען. קאָלומבוס האָט ניט געקענט אָפּרייסען דיא אויגען פון זיי. א וואַהרער גן־עדן־פּראַכט האָט זיך פאַרגאַנדער־געוויעקלט פאַר איהם. ווי א שנירעל פּערעל זיינען דיא אינזלען געלעגען אין ים. איינער פער־שווינדט קוים הינטער'ן הימעל, וויא אַן אנדערער שוועבט פון ווייטען ארויס פאַר דער בעצויבערטער אויג. אָבער זיך אָבשטעלען, צו בע־

זוכען זיי מיט זייערע דופּטענדע גרינגע וועלדער, מיט זייערע רייצענד־שעהנע בערג, מיט זייער פּרעכטיג־קאָלירטע בלומען און פויגלעך, — האָט קאָלומבוס זיך ניט געקענט פאַרגינען. זיין האַרץ האָט געקלאַפּט פון אונגעדולד צו דערגרייכען היספּאַניאָלאַ, צו קומען „אַהיים“, אין דער קאָלאָניע נ אַ ו י ד אַ ד, וועלכע ער האָט דאָ איבערגעלאָזען. וואָס מאַכען זיי דאָרטען, דיא 40 מאַן, וועלכע זיינען איבערגעבליעבען אין דער הילצערנער פעסטונג? וויא האָט זיך זיי געלעבט דיא עטליכע מאָנאַט? וואָס האָבען זיי אויפגעטהאָן? האָבען זיי געפונען אַ סך גאָלד אין צ י ב אַ אָ? — ער האָט זיך קוים געקענט דערוואַרטען דעם מאָמענט, ווען ער וועט זיך זעהן מיט זיי...

אָבער אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט אויסגעבראָכען אַ שטורעם און ער איז געצוואונגען געווען זיך אָבצושטעלען. דעם אינזעל, צו וועלכען ער איז איצט צוגעשטאַנען האָט ער אַ נאָמען געגעבען ס אַ נ ט אַ ק ר ו ץ, דער „הייליגער צלם“. ער האָט אַרויסגעשיקט אַ שיפעל מיט מענשען אָנצונעהמען וואַסער און זעהן וואָס פאר אַ פּלאַץ דאָס איז. דאָ זיינען אויך געווען בלויז פרויען און קינדער. באַלד האָבען דיא שפּאַניער פון דער קליינער שיפעל בעגעגענט אַ „קאַנאָ“ מיט אינ־דיאַנערקעס. ווען דיא לעצטע האָבען דערזעהן דיא שיפען, זיינען זיי אַזוי איבערראַשט געוואָרען, אַז זיי האָבען זיך אָבגעשטעלט אַזוי וויא פערגליווערטע. דיא קליינע שיפעל איז דאַן שטילינקערהייט צו־געשוואומען צו זיי. דיא אינדיאַנער פרויען האָבען געפּרופט מאַכען פליטה; דיא שפּאַניער האָבען זיי אָבער פערצאַמט דעם וועג צום ברעג. דאַן האָבען דיא רויט־הויטיגע פרויען געכאַפּט זייערע פיילען־בויגענס און האָבען גענומען שיסען מיט וואונדערבאַרע שנעלקייט און קראַפט. דיא ווייסע האָבען זיך צוגעדעקט מיט זייערע שילדען, אָבער צוויי פון זיי זיינען פאָרט געוואונדעט געוואָרען. דיא פרויען האָבען געקעמפּפט וויא בייזע חיות. ווען דיא שפּאַניער האָבען איבערגע־קעהרט זייער קאַנאָ, און זיי זיינען אַריינגעפאַלען אין וואַסער, — האָבען זיי גענומען שווימען וויא פיש, און שווימענדיג געשאָסען מיט זייערע פיילען־בויגענס.

נאָך אַ שווערען און לאַנגען קאַמפּף איז דיא שפּאַניער געלונגען זיי אָנצוטהאָן קייטען און אַוועקצופיהרען צו דיא שיפען. איינע פון דיא פרויען, וועלכע דיא אַנדערע האָבען אָבגעגעבען כבוד, האָט מיט

זיך געהאַט איהר יונגען זוהן — אַ געזונטען קערעל מיט אַ סטראַשנעם אויסזעהן. ער איז געוועזן געוואונדעט, אָבער דאָס האָט איהם נאָך בייזער און ווילדער געמאַכט. דיא אָרימס זיינען ביי איהם און ביי דיא פרויען געוועזן שטאַרק אַרומגעבונדען מיט שנירלעך אַזוי אַז זייערע מוסקולען האָבען אַרויסגעסטאַרטשעט וויא אָנגעשוואָלענע שטיקער פליישׁ. דאָס פלעגען טהאָן דיא אינדיאַנער פון פיעלע שבטים, אום עס זאָלען ביי זיי ענטוויקעלט ווערען גרויסע שטיקער מוסקולען וויא קישעלעך. דאָס האָט ביי זיי געהייסען אויסזעהן וויא אַ גבור און שעהן. דיא אויגען זיינען ביי אַלעמען געוועזן אַרומגעפאַרבט, אום זיי זאָלען אויסקוקען פירכטערליך.

אַזוי זיינען זיי געוועזן, דיא קאַריבען, — אַ פאָלק פון ביטערע יונגען, אונאויפהערליכע קעמפפער. ווען דאָס קינד האָט נור אָנגעהויבען צו געהן, האָט זיין מוטער איהם שוין געלערנט האַלטען אַ פיילען־בויגען אין האַנט. זיי האָבען אָפט אַטאַקירט דיא אַרומיגע אינזלען, זיינען געשוואומען צימליך ווייט פון זייער היים און געהאַלטען דיא פריעדליכערע שבטים אין שרעק.

קאָלומבוס איז ווייטער געשוואומען. באַלד האָט ער דערגרייכט אַ גרויסען אינזעל. דאָס איז געוועזן פּאָרטאָ־ריקאָ, וועלכער בעלאַנגט היינט צו דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. דיא קאַריבישע אינזלען זיינען שוין אַלזאָ געוועזן געענדיגט. אין פּאָרטאָ־ריקאָ זיינען דיא שפּאַניער פערבליבען אַ פּאָר טעג, און אַזוי גיך וויא זיי זיינען געוועזן אין שטאַנד ווייטער צו זעגלען, האָבען זיי זיך ווידער אַוועקגעלאָזען אין וועג.

דעם 22טען נאָוועמבער האָבען זיי דערזעהן דעם ציעל פון זייער רייזע, דעם געגענשטאַנד פון זייערע ערוואַרטונגען — דעם ברעג פון דעם אינזעל האַיטי אָדער ,היספּאַניאָלאַ, וויא קאָלומבוס האָט איהם אַ נאָמען געגעבען. אָט וועלען זיי באַלד זיין אין נאַווידאַד, אין דער שפּאַנישער שטעטעלע, וועלכע ערוואַרט זיי אין דיעזער ווייטער, פרעמדער, ווילדער, אונבעקאַנטער וועלט. אין איין פּלאַץ האָט קאָלומבוס אויפ׳ן ברעג אַרויסגעשיקט איינעם פון דיא אינדיאַנער, וואָס ער האָט פון דאַנען אַוועקגעפיהרט נאָך שפּאַניען. ער האָט איהם אויסגעפוצט אין שפּאַנישע קליידער מיט אַ סך פּאַטשערקעס, העלל־קאָלירטע טוך און גלעקלעך. דער אינדיאַנער איז

שוין געווען אַ „קריסט“, וואָרים מען האָט דאָך איהם געטויפט אין באַרצעלאָנאַ, וואו דער קעניג אַליין איז געווען זיין טויף־פאָטער און דיא קעניגין — זיין טויף־מוטער. אָבער דיעזע עהרע איז ביי איהם, וויא עס ווייזט אויס, וועניג אָנגעלייגט געווען. קאָלומבוס האָט איהם ארויסגעשיקט ער זאָל געהן צו זיינע ברידער, ווייזען זיינע ציערונגען, דערצעהלען וועגען דיא גוטסקייט פון דיא שפּאַניער און פון זייער רעליגיאָן, און דערנאָך קומען צוריק און העלפען קאָלומבוס'ען אַלס דאָלמעטשער; מען האָט איהם אָבער מעהר קיין מאָהל ניט געזעהן. דיא פרייע ווילדע נאַטור מיט זיינע פרייע ווילדע שוועסטער און ברידער זיינען איהם מסתמא בעסער געפעלען געוואָרען וויא דיא ציוויליזאַציאָן מיט דיא רעליגיאָן פון דיא ווייסע.

איין אינדיאַנער פון דיא זעקס געטויפטע איז קאָלומבוס'ען יאַ געבליבען טריי דעם גאַנצען לעבען. דאָס איז געווען אַ יונגער רויט־הויטיגער פון גוואַנאַהאַני, דעם אינזעל, וואו קאָלומבוס האָט זיך אָב־געשטעלט אויף זיין ערשטע רייזע. זיין קריסטליכער נאָמען איז געווען דיעגאָ קאָלאָן (דאָס הייסט קאָלומבוס), נאָך קאָלומבוס'עס אינגערען ברודער. ער האָט שוין נישקשה'דיג געפּלאַפּעלט אויף שפּאַניש און ער איז געווען זעהר ניצליך אַלס דאָלמעטשער. אָבער ניט אומעטום האָט ער מיט דיא אינדיאַנער געקענט זיך גוט צוזאַמענריידען, וואָרים זייערע שפּראַכען זיינען געווען מעהר אָדער וועניגער פערשיעדען.

באַלד האָבען דיא שפּאַניער אויפ'ן ברעג דערזעהן אַ טויטען קערפּער מיט אַ שטריק אַרום האַלז. לעבען איהם איז געלעגען דער קערפּער פון אַ טוידטען אינגעל. צו דאָס זיינען אינדיאַנער אָדער איירָאָפּעער איז שווער געווען צו בעמערקען, ווייל דיא צוויי מתים זיינען שוין געווען צופוילט. דאָך איז ביי קאָלומבוס'ען איינגעפאַלען דאָס האַרץ. אין אַ קורצע צייט אַרום האָבען זיי געפונען צוויי אַנדערע טרופּעס, און אַזוי וויא איינער פון זיי האָט געהאַט אַ באָרד, איז געווען דייטליך, אַז דאָס זיינען ניט קיין אינדיאַנער נור שפּאַניער. דעם פּלאַץ פון קאָלומבוס'עס ליכטיגע ערוואַרטונגען האָט פערנומען אַ שווערע אונרוהיגקייט. וואָס קען דאָס זיין? וואָס פאַר אַן אונ־גליקען האָט דאָ פּאַסירט מיט זיינע קאָלאָניסטען? מיט דיעזע פראַגען און געדאַנקען איז ער צוגעפאָהרען צו אַזאַ טהייל פון דעם ברעג,

ניט ווייט פון נ א ו ו י ד א ד, וואו ער האָט זיך געקענט אָבשטעלען. אזוי וויא עס איז שוין געווען פינסטער און דאָ האָבען זיך געפונען פעלזען אין וואסער, האָט ער ניט געוואָלט ריזיקירען צוצושווימען צום סאמע ברעג ביז זונגען־שיין. ער האָט דעריבער דיא פלאָטע געהייסען אנקערען ארום דריי מייל פון דעם אינזעל. אום צו לאָזען וויסען דיא קאָלאָניסטען פון נאווידאד אז ער איז דאָ, האָט ער געהייסען אויס־שיסען מיט קאנאָנען. דער שאָס האָט געקנאַלט איבער דעם ארומיגען וואסער און לאנד, אָבער קיין אנטוואָרט האָט מען ניט בעקומען. קאָ־לומבוס און זיינע מיטרייזענדע האָבען אָנגעשטריינגט זייערע אויגען אויפ'ן ברעג, — פיליכט וועלען זיי דערזעהן א ליכט; אָבער אומזיסט. א געדיכטע פינסטערניס און א טויטע שטילקייט האָט זיי ארומגע־רינגעלט פון אלע זייטען.

צושראָקען, נערוועז, האָט מען געוואַרט אויף דעם פריה־מאָרגען, וועלכער וועט ערקלעהרען דיא גרויזאמע רעטענים. קיינער האָט קיין אויג ניט צוגעמאכט. יעדע מינוט איז געווען א שטונדע.

אין מיטען נאכט איז צוגעשוואומען אן אינדיאנישע קאנאָ. דיא רויט־הויטיגע, וועלכע זיינען אין איהר געזעסען האָבען זיך נאָכגעפרעגט אויף קאָלומבוס'ען. ווען מען האָט זיי אָנגעוויזען אויף זיין שיף, זיי־נען זיי צוגעשוואומען צו איהר, אָבער ארויפגעהן האָבען זיי זיך ענט־זאגט ביז קאָלומבוס אליין איז צוגעקומען צו דער זייט פון שיף און מען האָט בעלויכטען זיין געזיכט מיט א לאנטערנע, אום זיי זאָלען איהם זעהן. ווען זיי האָבען איהם דערזעהן, האָבען זיי ארויפגעקלעטערט. זיי האָבען מיט זיך געבראכט פרעזענטען פון גוואקאנאגארי, זייער על־סטען — עטליכע באוועלנע מאסקען בעפוצט מיט גאָלד.

ווען קאָלומבוס האָט געפרעגט וועגען דיא שפאניער, וואָס ער האָט איבערגעלאָזען, האָבען זיי זיך געפלאָנטערט אין זייערע אנטוואָר־טען. עס איז אָבער זעהר מעגליך אז דיעגאָ קאָלאָן, דער אינדיאנער דאָלמעטשער, האָט זיי ניט ריכטיג פערשטאנען, ווייל זייער שפראך איז געווען א ביסעל פערשיעדען פון זיין שפראך. דיא אינדיאנער וואָס זיינען געקומען מיט דיא פרעזענטען האָבען דערצעהלט, אז עט־ליכע פון זיינע קאָלאָניסטען זיינען געשטאָרבען פון פערשיעדענע קראנקהייטען; אז עטליכע האָבען זיך איינע דיא אנדערע אויסגע־הרג'עט אין א דראקע וואָס צווישען זיי איז פאָרגעקומען, און דיא

איבעריגע זיינען אַוועק נאָך אַן אַנדער טהייל פון דעם אינזעל, וואו זיי האָבען גענומען אינדישע פרויען. זיי האָבען אויך דערצעהלט, אַז קאַאָנאַבאָ, דער סטראַשנער קאַסיק פון צ י ב אַ אָ, דיא גאָלד־בערג, האָט געמאַכט אַ בעפאַל אויף ג ו ו אַ ק אַ נ אַ ג אַ ר י, איהם פער־וואונדעט און פארברענט זיין דאָרף — אַז ניט וואָלט גוואַקאַנאַגארי איצט פערזענליך געקומען צו קאָלומבוס'ען מיט אַ וויזיט.

אויף מאָרגען האָט קאָלומבוס געשיקט זעהן, וואָס דאָרטען איז אין נאַווידאַד. דיא ערשטע זאַך וואָס האָט זיך דיא שלוחים געוואָרפען אין דיא אויגען, איז געווען אַז דיא אינדיאַנער האָבען אויסגעמיידט זיך צו בעווייזען. אָנשטאָט דיא פרעהליכע, האַרצעדיגע פריינדליכ־קייט, מיט וועלכע זיי האָבען זיך אַרומגעדרעהט אַרום דיא שפּאַניער און זייערע שיפען פאָריגען מאָהל, האָט מען איצט ניט געזעהן קיין איינציגען פון זיי און קיין איינציגע קאַנאָ זייערע — אַ חוץ דיא, וואָס האָבען בעזוכט דיא שיפען ביי־נאַכט.

ווען דיא עטליכע מענשען זיינען ענדליך צוגעקומען צו דעם פלאַץ פון נאַווידאַד גופא, האָבען זיי דאָרטען געפונען אַ שרעקליכען חורבן. אַלץ איז געווען צושמעטערט, צואוואָרפען. דיא קאַסטענס זיינען געווען אויפגעבראָכען, דיא שפייז פערדאָרבען. דיא שפּאַניער האָבען וויעדער געפּרופּט אויסשיסען, טאָמער וועט זיך ווער עס איז אָפּרופען. עס איז אָבער געווען אַן עבירה דיא מיה.

ביסלעכווייז האָבען דיא אינדיאַנער זיך אויפגעהערט צוריקצו־האַלטען פון דיא שפּאַניער. מיט גוטען האָבען דיא ווייסע זיי איבער־צייגט, אַז זיי האָבען ניט וואָס זיך צו בעהאַלטען פון זיי. עס האָבען זיך געפונען רויט־הויטיגע, וואָס האָבען אין דיעזע עטליכע מאָנאַטען זיך אויסגעלערענט פיעלע שפּאַנישע ווערטער, און געקענט דיא 40 שפּאַניער פון נאַווידאַד מיט דיא נעמען. דורך זיי און מיט דיא הילף פון דאָלמעטשערס איז קאָלומבוס דערגאַנגען וואָס דאָ איז פאָרגעקומען.

דיא קאָלאָניסטען האָבען זיך אָבגעגעבען צו דעם עקעלהאַפטסטען זאָרט הולטייסטוועס און רויבערייען. דיא אינדיאַנער האָבען זיי גע־געבען צו עטליכע פרויען; אָבער דאָס איז פאַר זיי אויך געווען וועניג. זיי האָבען געכאַפּט דיא ווייבער און טעכטער פון זייערע שכנים אויך. איבער אַ פרויענצימער האָבען זיי געהאַט אַ בלוטיגען געשלעג צווישע

זיך. זיי האָבען געכאַפּט ביי דיא אינדיאַנער אַלץ וואָס האָט נור געהאַט אַ ווערטה, זיך געקריעגט און גע'מַמית'ט איבער זייער רויב, איבער זייערע הולטייסטווּעס, איבער דער פּיהרונג פון דער קאָלאָניע. אַזוי האָבען זיי זיך צוטהיילט אויף פיינדליכע גרופּען און אָנגעהאַלטען זייערע צאַנקערייען און דראַקעס ביז איין גרופּע איז אַוועק אין אַן אַנדער געגענד — נאָך דיא גאָלד־בערג פון ציבאַאָ.

דאָרטען האָט דאָס געהערשט ק אַ אָ נ אַ ב אָ. (דער נאָמען בעשטעהט פון דריי ווערטער קאַאָ־נאַ־באָ, וועלכע בעדייטען „האַרר פון דער גילדערנער הויז“ — אַזוי האָבען איהם גערופען דיא אינ־דיאַנער). ער איז, אייגענטליך, געווען ניט פון היספּאַניאָלאַ נור פון דיא קאַריביישע אינזלען; און וויא אַלע קאַריבען — אַן אונערשראָ־קענער, ברענענדיגער קעמפּפער. דיא מילדע, פריעדליכע אינדיאַנער פון היספּאַניאָלאַ האָבען פאַר איהם געציטערט. ער איז געוואָרען דיא שרעק פון דעם גאַנצען אינזעל, אָבער באַלד זיינען אָנגעקומען דיא ווייסע מענשען, און ער האָט געהערט וועגען דיעזע „הימעל־מענשען“ מיט זייערע וואונדערליכע געוועהר און זייער מאַכט. ער איז אַראָפּ־געפאַלען ביי זיך. עס האָט זיך איהם זעהר ניט געוואָלט אויפהערען צו שפּיעלען ערשטע פיעדעל. ווען ער האָט זיך אָבער דערוואוסט, אַז קאָלומבוס איז אַוועקגעפאָהרען, און אַז דיא 40 ווייסע רייסען זיך און בייסען זיך צווישען זיך, האָט ער געהאָפט, אַז באַלד וועט פון זייער מאַכט גאָר ניט ווערען. ווען די אויבען־דערמאָהנטע גרופּע שפּאַ־ניער, וואָס האָט זיך אָבגעטהיילט פון נאַווידאַד, איז אַוועק נאָך זיינע גאָלד־בערג, האָט ער ניט געמאַכט קיין הכנות, איז זיי בעפאַלען און זיי אַלעמען אויסגע'הרג'עט.

נאָכהער איז צו איהם צוגעשטאַנען אַן אַנדער קאַסיק און מיט זייערע פעראייניגטע מחנות האָבען זיי פּלוצלונג שפּעט ביי נאַכט אַטאַקירט דיא הילצערנע פעסטונג נאַווידאַד. בלויז צעהן מענשען זיינען דאָרטען דאַן געווען, און זיי האָבען אויך קיין צייט ניט געהאַט זיך צו בעוואַפענען. אַנדערע ווייסע האָבען געשלאָפען אין זייערע הייזער ניט ווייט פון דאָרטען. אין דיא טוידטע שטילקייט פון דער נאַכט זיינען דיא אינדיאַנער זיי אַלעמען בעפאַלען מיט זייערע ווילדע מלחמה־געשרייען, און אָנגעצונדען דיא פעסטונג און דיא הייז־זער. אַכט פון דיא שפּאַניער האָבען געפּרופט אַנטלויפען. דיא רויט־

הויטיגע האָבען זיך אָבער נאָך זיי נאָכגעיאָגט און אַריינגעטריבען זיי אין ים, וואו יענע זיינען דערטרונקען געוואָרען. דיא איבעריגע האָבען זיי אויסגעקוילעט.

גוואַקאַנאַגאַרי מיט זיינע מענשען האָבען טריי מיטגעקעמפּפט מיט דיא שפּאַניער, אָבער זיי זיינען צו שוואַך געווען געגען דעם העלדישען קאַריב. דאַן האָט דאָס קאַאָנאַבאָ געוואונדעט דעם גוט־הערציגען קאַסיק און פערברענט זיין דאָרף.

דאָס אַלץ האָבען דיא ווייסע זיך איצט דערוואוסט.

גוואַקאַנאַגאַרי האָט בעזוכט דיא שפּאַנישע שיפען, און קאָלומבוס האָט איהם געוויזען דיא בהמות, עופות, פלאַנצען און פערשיעדענע אַנדערע זאַכען, וואָס ער האָט דיעזען מאָהל מיטגעבראַכט. אַלץ האָט דעם קאַסיק איבערראַשט. פון אַלץ האָט ער זיך געוואונדערט. אָבער דעם שטאַרקסטען איינדרוק האָבען אויף איהם געמאַכט דיא פערד. ער האָט קיין מאָהל ניט געזעהן אַזעלכע גרויסע, אַזעלכע שטאַרקע בעשעפעניסען. אויף דאָס אַלעס האָט ער געקוקט וויא אויף הימעל־וואונדער. דאָך האָט איהם אַם שטאַרקסטען פעראינטערעסירט אַ געוועהנליכע בעשעפעניש פון דער ערד, אַ בעשעפעניש אַזוי וויא ער אַליין, נור ניט פון זיין געשלעכט.

ווען קאָלומבוס איז געווען אויף דיא קאַריבישע אינזלען, האָט ער צווישען דיא פרויען, וואָס ער האָט דאָרטען געפאַנגען, גענומען עטליכע אינדיאַנערקעס, וואָס זיינען דאָרטען גופא אויך געווען אין געפאַנגענ־שאַפט. זיי אַליין זיינען געווען ניט קיין קאַריבען, נור פון דעם אינזעל פּאָרטאָ־ריקאָ, פון וואַנען קאַריבען האָבען זיי אַוועקגעשלעפּט. איינע פון דיעזע רויט־הויטיגע מיידלעך, וועלכע דיא שפּאַניער האָבען אַ נאָמען געגעבען קאַטילינאַ, איז געווען זעהר אַ שעהנע. ווען גוואַקאַנאַגאַרי האָט איהר איצט דערזעהן, בעזוכענדיג קאָלומבוס'עס שיף, האָט ער מיט איהר פערפיהרט אַ געשפּרעך. וועגען וואָס זיי האָבען גערעדט, האָבען דיא שפּאַניער ניט געקענט פערשטעהן. אָבער פון זיין טאָן און מאַניערען און פון דעם אויסדרוק פון זיינע אויגען, איז ניט שווער געווען צו פער־שטעהן, אַז דאָ האָט אויסגעשפּראָצט אַ רויט־הויטיגער ראָמאַן.

קאָלומבוס האָט גוואַקאַנאַגאַרי'ן איינגעלאַדען אין זיין עס־צימער און איהם מכבד געווען מיט דיא בעסטע שפּאַנישע שפּייז און געטראַנק. ער האָט איהם מכבד געווען מיט „ציוויליזירטע שנאַפּס“. ביי'ן עסען

איז געקומען צו רייד וועגען אַ נייע שפּאַנישע קאָלאָניע. דער אינדיאַ־נער האָט גערעדט פריינדליך וויא אימער. אָבער פון פערבלייבען דאָ אויף אימער האָט ער קאָלומבוס'ען אָבגעשלאָגען. דער קלימאַט איז דאָ ניט קיין געזונטער פאַר דיא שפּאַניער, און איבערהויפּט זיינען פאַראַן פיעל בעסערע אינזלען, האָט ער דעם אַדמיראַל פערזיכערט.

דער אמת איז געווען, אז דיא שמוציגע הולטייסטוואָס און אונ־זאַטבאַרע רויבערייען פון דיא 40 קאָלאָניסטען האָבען איבערגעביטען דיא אינדיאַנער'ס מיינונג וועגען דיא „הימעל־מענשען“. זיי האָבען גע־האַט צייט זיך צו ערקונדיגען, אז דיא שפּאַניער זיינען שוין גאָר קיין מלאכים ניט. זיי האָבען זיך דעריבער געקלעהרט, אז מיט אַזעלכע „ענגלען“ איז דאָס בעסטע צו זיין גוטע פריינד פון וויטען.

אין עטליכע טעג אַרום איז אויפ'ן שיף געקומען אַן אַנדער אינדיאַ־נער, כלומר'שט אום צו בייטען גאָלד אויף שפּאַנישע צאַצקעס. וועה־רענד ער איז דאָרטען געווען, האָט זיך איהם איינגעגעבען צו האָבען מיט קאַטילינאַ'ן אַ געשפּרעך. ביי־נאַכט האָט זיא אויפגעוועקט דיא אַנדערע אינדיאַנער פרויען. דיא שיפען זיינען געווען געאַנקערט דריי מייל פון'ם אינזעל, און דער ים איז געווען אַן אונגרוהיגער; אָבער דאָס האָט זיי ניט צוריק־געהאַלטען. זיי האָבען זיך אַראָבגעלאָזען אין וואַ־סער און גענומען שנעל שווימען צום ברעג.

דיא וועכטער האָבען דערהערט, און מען האָט גלייך אַרויסגעשיקט נאָך זיי אַ שיפעל. דיא ווילדע פרויען זיינען אָבער געשוואומען אַזוי קרעפטיג און פלינק, אז אין וואַסער האָט מען זיי ניט געכאַפּט. פיער פון זיי האָט מען דעריאָגט שוין אויפ'ן ברעג. אָבער קאַטילינאַ און דיא איבעריגע זיינען פערשוואונדען אין וואַלד.

קאָלומבוס האָט גערעכענט, אַז ער טרויט צו פיעל גוואַקאַנאַגאַרי'ן, און, אַזוי וויא ער האָט סיי־וויא־סיי זיך בעשלאָסען צו זוכען אַ בעסע־רען פּלאַץ, האָט מען גענומען בעקוקען דיא אַרומיגע געגענדען און אין עטליכע טעג אַרום האָט מען אויסגעקליבען אַ אָרט אַרום נאַווידאַד. דאָר־טען האָט דיא נאַטור אַליין פאַר דיא שפּאַניער געמאַכט אַ גוט־בעשיצ־טען האַפען, וועלכער האָט פון איין זייט געהאַט אַ פעסטונג פון פעלזען און פון דער אַנדערער זייט אַ געדיכט פערפלאָנטערטען וואַלד. דורך פרעכטיגע גרינע פעלדער זיינען דאָ דורכגעגאַנגען צוויי טייכען, ביי וועלכע עס איז געווען גוט אויפצושטעלען וואַסער־מיהלען. דיא טייי־

בען האָבען געקייטעט כיט פיש. דיא ערד איז געווען רייך בעדעקט מיט פלאנצען, און דער קלימאט האָט געשיינט צו זיין א מיטעלמעסיגער און א געזונטער. נאָך א וויגאָדע: דער אָרט איז געלעגען ניט ווייט פון ציבאאָ מיט איהרע גאָלד־בערג, און — דאָס וויכטיגסטע: איינער פון די צוויי טייכען איז געגאנגען דירעקט אהין. די גאָלד, וואָס מען וועט בעקומען אין דיא דאָרטיגע בערג, וועט מען אלזאָ קענען לייכט ברענגען צום האפען, גלייך צו פיהרען נאָך שפאניען...

דאָ האָט זיך קאָלומבוס אלזאָ גענומען בויען דיא ערשטע אמערי־קאנישע שטאָדט, און ער האָט איהר א נאָמען געגעבען איזאבעלא, לכבוד דער קעניגין. מען האָט אָנגעצייכענט גאסען, סקווערס. מען האָט גלייך זיך גענומען אויפשטעלען א קירכע, א וואָהנונג פאר דעם וויצע־קעניג און א גרויסען סקלאד אויף צו האלטען קהל'שען איי־גענטהום.

אָבער צו אזעלכע ארבייט האָבען דיא אריסטאָקראטישע אוואנ־טוריסטען קיין חשק ניט געהאט. צו „קאָרטשעווען" אין אָבריינינגען לאנד, צו בויען הייזער און פלאנצען גערטנער און סעדער, פאָדערען זיך גאנץ אנדערע מענשען, וויא דיא, וואָס האָבען זיך געריסען אהער צו קו־מען נאָך אוצרות אָדער נאָך סענסאציאָנען. דערצו נאָך האָט זיך ארויס־געוויזען, אז אזוי וויא דיא שפאניער זיינען צוגעוואוינט צו אלטע, לאנג־בעארביטע לענדער, קענען זיי ניט פארטראָגען דעם היגען קלי־מאט, וועלכער איז געווען פול מיט מאלאריע; און א חוץ דעם אלעמען איז זיי אויסגעקומען א לאנגע צייט צו עסען דיא אלטע, איינגעזאלצענע, פערשימעלטע שפייז, וואָס זיי האָבען מיטגעבראכט פון דער היים.

דער רעזולטאט איז געווען, אז פיעלע האָבען גענומען שטארק ליי־דען פון מאלאריע און אנדערע קראנקהייטען, פון וועלכע מען האָט אין שפאניען קיינמאָל ניט געוואוסט.

דיא אוואנטוריסטען זיינען געווען ביטערליך ענטוישט. אָנ־שטאָט צו קומען גלייך נאָך ציפאנגאָ און קיטאי און צו שעפען גאָלד און פערל מיט דיא הויפענס, האָבען זיי גאָר געמוזט קעמפפען מיט א רויהע אונגאסטפריינדליכע נאטור אום צו קענען אויפהאלטען דעם לע־בען, און דערצו נאָך ווערען קרבנות פון אונבעקאנטע קראנקהייטען. דיא קאָלאָניסטען האָבען זיך געפיהלט נידערשלאָגען.

קאָלומבוס אליין איז אויך קראנק געוואָרען און ער איז אָפגעלעגען

עטליכע וואָכען. ער האָט זיך אָבער ניט אָפּגעלאָזען. לינענדיג אין בעט האָט ער ניט אויפגעהערט צו פיהרען דיא קאָלאָניע, און נאָכצו־פאָלגען דיא ארבייט פון דיא, וואָס האָבען געבויט דיא נייע שטעדטעל.

אין גייסט האָט קאָלומבוס זיך געפיהלט נאָך ערגער וויא אין קער־פער. דער קעניג און דיא קעניגין האָבען איהם אויפגענומען מיט אזא פאראַד, ווייל זיי ערווארטען פון זיין עקספּעדיציע גרויסע רעזולטאטען. איצט ריכטען זיי זיך אויף מעלדונגען וועגען זיין אָנקומען אין דיא רייכע שטעדט פון ציפאַנגא און כינא און אויף גלענצענדע נייעס וועגען זיין קאָלאָניע נאַווידאַד; און דאָ האָט מען גאָר אַזעלכע צרות, וועהרענד פון נאַווידאַד איז קיין שריד ופּליט ניט געבליבען...

אין דער האָפנונג, אַז סוף כל סוף וועט מען דאָך געפינען דיא רייכע שטעדט און דיא גאָלד־מינען, וועגען וועלכע ער האָט געטרוימט, האָט ער ארויסגעשיקט צוויי קאָמפּאַניעס אויסצופאָרשען דעם אינזעל היס־פּאַניאָלאַ. ער האָט נאָך אַלץ פעסט געגלויבט, אַז דאָס איז יאַפּאַן, און אַז ניט ווייט פון איהם געפינען זיך דיא וואונדער־שטעדט, וועגען וועלכע ער האָט געלעזען אין מאַרקאָ פּאָלאָ'ס בעשרייבונג.

דיא צוויי פאָרשונגס־עקספּעדיציעס, וואָס ער האָט איצט ארויסגע־שיקט, האָט ער געשטעלט אונטער דער קאמאַנדא פון צוויי געניטע אָפיציערען. איינער פון זיי איז געוועזען א יונגער קאַוואַליער מיט'ן נאָ־מען אַלאָנזאָ אָיעדאַ. אַזוי וויא ער וועט שפּיעלען א ראָלע אין דיא ווייטערע פּאַסירונגען פון קאָלומבוס'עס קאָלאָניע, וועלען מיר דאָ צוערשט דעם לעזער א ביסעל בעקאַנט מאַכען מיט דיעזען יונגען שפּאַ־נישען פּריץ.

ער איז געוועזען א נידעריגער, אָבער זעהר גוט געבויט, און מערק־ווירדיג שטאַרק און פלינק, א שעהנער יונג מיט א שוואַרץ־חן'עוודיגע, לעבהאַפטע געזיכט. אין שפּאַניען האָט ער געהאַט א שם אַלס א זעל־טענער „ספּאָרט" און בוואַט. ער איז געוועזען א בריה אויף יעדען זאָרט געוועהר. וואו נור עס איז געוועזען א געפאַהר, איז ער אריינגעשפּרונגען דער ערשטער. איבערהויפּט האָט ער ליעב געהאַט צו קאָקעטעווען מיט זיין קוראַזש און אונערשראָקענהייט. א מאָל האָט ער פאַר דער קעניגין איזאַבעלאַ געוויזען אַזאַ קונץ: ער האָט ארויפגעקלעטערט אויף א קלאָץ, וועלכע האָט ארויסגעשטאַרטשעט זעהר הויך, פון דעם שפּיץ פון א מעהוילער קלויסטער, ווען דיא קעניגין איז דאָרטען געוועזען, און איבער

דיעזער קלאַין האָט ער געטאַנצט אויף איין פוס. ער האָט אנטייל גענומען אין דיא מלחמות געגען דיא מורינען, און איז אין שפּאַניען געווען דער אידעאל פון אריסטאָקראטישע אוואַנטוריסטען.

ווען קאָלומבוס האָט בעדאַרפט ארויסשיקען אַן עקספּעדיציע אין די גאָלד־געגענדען, איבער וועלכע עס האָט געוועלטיגט דער געפעהרליכער „האַרר פון דער גילדערנער הויז“ — וואָס האָט געקענט זיין נאַטירליכער וויא צו מאכען דיעזען געפאהר־זוכער פאר דעם קאָמאַנדיר פון אזאַ עקספּעדיציע?

אין אָנפאַנג יאנואר, 1494, האָט אָיעדאַ זיך אַוועקגעלאָזען פון דעם האפען מיט אַ קאָמפּאַניע בעוואפענטע שפּאַניער. ער האָט זיך פערנומען דירעקט נאָך ציבאָאָ, אין די מיטעלסטע טהיילען פון דעם אינזעל. דיא ערשטע צוויי טעג איז זיי געווען זעהר שווער צו געהן. זיי האָבען געהאַט צו קלעטערען איבער בערג און דורכצושפּאַרען זיך דורך געדיכטע וועלדער. די דערפער זיינען אומעטום געווען פוסט, וואָרים ווען זייערע איינוואוינער האָבען דערהערט, אז עס געהען ווייסע מענשען, זיינען זיי זיך צולאָפען. זיי האָבען שוין געוואוסט, אז דיעזע מערקווירדיגע בּרואים זיינען אונזאַטבאַר אין שענדען פרויען, אין רויבען און אין אַנגעבען עקעלהאַפטע מעשים. אין דעם אַבענד פון דעם צווייטען טאָג זיינען דיא שפּאַניער צוגעקומען צו אַ הויכען באַרג, אויף וועלכען זיי זיינען ארויפגעגאַנגען איבער אַן אינדישע סטעזקע. זיי האָבען איבערגענעכטיגט אויפ׳ן שפּיץ בארג.

אויף מאָרגען האָט דיא זונן בעלויכטען א פּרעכטיגע פלאַכע שטיק לאַנד, וועלכע איז געווען בעדעקט מיט וועלדער, פערבויט מיט דערפער און בעזילבערט מיט דיא בליסטשענדע וואַסער פון דעם טייך י אַ ק ו ו י.

אָיעדא און זיין קאָמפּאַניע זיינען אַראָפּ פון דעם באַרג און גלייך אַריין אין איינעם פון דיא דערפער — געגרייט צו קעמפּפען. קעמפּפען האָבען זיי אָבער ניט בעדאַרפט. דיא אינדיאַנער האָבען זיי אומעטום אויפגענומען מיט דער וואַרימסטער גאַסט־פריינדליכקייט. זיי זיינען נאָך געווען צו גוט, אַזוי אַז מיט זייער אויפמערקזאַמקייט און מתנות, וואָס זיי האָבען אָיעדאַ׳ן אומעטום פאָרגעלייגט, האָבען זיי איהם געשטערט צו געהן וואָס שנעלער צו זיין ציעל — צו דיא גאָלד־בערג צ י ב אַ אָ.

ווייטער האָבען דיא שפּאַניער געמוזט דורכבראָדזשען פיעלע טייכען, און אין סך הכל האָט ביי זיי געדויערט זעקס טעג איידער זיי האָ־

בען דורכגעשניטען דיא גרויסע פלאכע שטיק לאנד און דערגרייכט דיא ציבאַא בערג. דער שרעקליכער קאאנאבא איז ניט געווען אין דער־היים. ער האָט זיך דאַן געפונען אין אַן אַנדער טייל פון דעם אינזעל אָדער אפשר אויף גאָר אַן אנדער אינזעל.

אָיעדא האָט דאָ געזוכט דיא רייכע שטעדט פון כינא, פון דעם „גרויסען כאַן", אָבער אַלץ וואָס ער האָט געפונען איז געווען אינדיישע הייזלעך מיט נאַקעטע ווילדע מענשען. דיא ווילדע זיינען אומעטום גע־ווען גוטהערציג און פריינדליך, אָבער פון שטעדט מיט גאָלד־גע־דעקטע פּאַלאַצען האָבען זיי געוואוסט אזוי וועניג וויא דיא אינדיאַנער פון קובא האָבען געוואוסט פון דיא לשון קודש אָדער תרגום, וואָס דער אידישער „דאָלמעטשער" האָט צו זיי גערעדט.

דאָך, דיא רויהע נאַטור האָט דאָ געהאַט ניט וועניג גאָלד. דיא זאַמד און דיא טייכען, וואָס האָבען אראָבגעשטראָמט פון דיא בערג, האָ־בען געבליסטשעט מיט דעם „עדעלען" מעטאַל, און דיא נאַקעטע רויט־הויטיגע איינוואוינער האָבען דאָס זעהר קונציג אַרויסגענומען פון וואַ־סער און געגעבען דיא שפּאַניער, אַפילו ניט בעטענדיג קיין זאַך דער־פאַר. אין איינינגע פלעצער האָבען דיא שפּאַניער אויפגעהויבען שטי־גער גאָלד אָדער שטיינער רייך אָנגעגאָסען מיט דעם טייערען שטאָף. וויא באַלד דיא טייכען טראָגען מיט זיך אראָפּ פון דיא בערג אזוי פיעל גאָלד, היינט וויא פיעל אוצרות ליגט שוין אינוויינינג, אין דער פעלזענער ברוסט פון דיא בערג גופא? אזוי האָט זיך געטראַכט אָיעדא; און, מיטנעהמענדיג דיא שטיקלעך און דיא שטויב פון דעם געלען מעטאַל, וועלכע ער און זיינע מענשען האָבען דאָ אויפגעקליבען, האָט ער זיך גע־איילט צו געהן צוריק צום האַפען, אום צו דערפרעהען קאָלומבוס'עס הארץ מיט דער גאָלדערנער בשורה.

דיא אַנדערע עקספּעדיציע איז אוועק נאָך אַן אַנדער געגענד — אונטער דער קאָמאַנדאַ פון איינעם גאָרוואַלאַן, און זיא האָט אויך געהאַט אַ גינסטיגען בעריכט. ווען דיא צוויי קאָמפּאַניעס זיינען געקו־מען צו קאָלומבוס'ען מיט זייערע רעפּאָרטען, איז איהם ווירקליך פרעהלי־כער געוואָרען אויפ'ן הארצען. אזוי שנעל וויא ער וועט אין גאַנצען געזונט ווערען — האָט ער זיך געקלעהרט — וועט ער פּערזענליך בעזו־כען ציבאַא, און אָנפאַנגען צו בעארבייטען דיא גאָלד־מינען.

הגם פּערדינאַנד און איזאבעלא האָבען געווארט, אז ער וועט זיי

אויפ׳ן שטעל שיקען מאַסען גאָלד, און דאָ האָט מען צוערשט געמוזט מאַכען פּאָרבערייטונגען, דאָך האָט קאָלומבוס איצט שוין געפיהלט, אז זיי וועלען צופריעדען זיין. ער האָט פּראָבעס פון דיא ציבאַאער גאָלד; דאָס וועט ער זיי אוועקשיקען און עס וועט זיין אַ זיכערער בעוויז, אַז ער האָט זיי ניט אָפּגענאַרט, און אַז באַלד וועט ער פערווירקליכען זיינע גלענצענדסטע פערשפּרעכונגען. נאָך דעם אָפּמאַך האָבען צוועלף שי־פען פון זיין גרויסע פלאָטע בעדאַרפט זיך אומקעהרען נאָך שפּאַניען אזוי שנעל וויא מעגליך. דיעזע צוועלף שיפען האָט ער איצט אַוועקגע־שיקט מיט זיינע פּראָבעס און מיט זיין בעגייסטערטען בעריכט. קאָ־לומבוס האָט געשריעבען צו פערדינאַנד׳ען און איזאַבעללאַ׳ן, אז ער האָט ענטדעקט אַ רייכען גאָלד־קרייז און אז ער געפינט זיך געוויס אין יאַפּאַן און ניט ווייט פון כינא. ער האָט זיי פערזיכערט, אז אין קור־צען וועלען זיי פון איהם ערהאַלטען אוצרות גאָלד און אַנדערע קאָסט־באַרע זאכען. דערביי האָט ער געלויבט דיא לאַנד אין אַלגעמיין, בע־שריעבען איהר פרוכטבאַרקייט און שעהנהייט. אַזוי אָבער וויא עס דאַרף נעהמען צייט, איידער עס וועט אויסוואַקסען תבואה און פרוכט, דעריבער בעט ער, אז מען זאָל איהם דערווייל צושיקען נאָך שפּייז און פערשיעדענע אַנדערע נויטיגע אַרטיקלען. ער האָט אויסגערעכענט, וואָס ער פערלאַנגט. ער האָט זיך, צום ביישפּיעל, בעקלאָגט, אז פון דיא וויין, וואָס ער האָט מיטגענומען, איז אַ סך אויסגערונען, ווייל דיא פעסער האָבען ניט געטויגט, און ער האָט געבעטען, אז מען זאָל איהם צושיקען נייע. וויין איז דער הויפּט־אַרטיקעל, אין וועלכען דיא קאָלאָ־ניסטען נויטיגען זיך, האָט ער געשריעבען.

אויך האָט ער געבעטען מען זאָל איהם צושיקען געניטע מינען־אַר־בייטער פאַר די גאָלד־גריבער.

אין זיין בריעף האָט קאָלומבוס אָנגעוויזען אויף דעם שקלאַפען־האַנדעל, וועלכען ער האָט ערוואַרטעט צו ענטוויקלען אין דער נייער לאַנד.

פאַר דיא פיה, וואָס ער האָט געבעטען מען זאָל איהם צושיקען, האָט ער פּאָרגעלייגט צו בעצאָהלען מיט קנעכט, וועלכע ער וועט פאַנגען צווישען דיא קאַריבען.

„זיי (דיא קאַריבען) זיינען אַ ווילדער פאָלק — האָט ער געשריעבען — זיי טויגען אָבער צו יעדען זאָרט אַרבייט. זיי זיינען פיין געוואַק־

סען, און האָבען שכל. ווען זיי וועלען זיך בעפרייען פון זייערע מער־דערליכע געוואוינהייטען, וועלען זיי זיין בעסער וויא יעדער אנדערער וואָרט. פון זייערע שלעכטע מדות וועלען זיי זיך ליכט אָפּגעוואוינען, ווען זיי וועלען זיין אין שפּאַניען. מען קען בעקומען מאַססען פון דיעזע שקלאַפען... זיי וועלען זיין א קוואל פון פּראָפיט פאַר דער קעניגליכער קאַססע, און צו דער זעלבער צייט וועלען מיר ראַטעווען זייערע נשמות פון גיהנום און געגען זייער ווילען זיי שיקען אין גן עדן אריין (מיט דעם וואָס מען וועט דיא שקלאַפען אָב'שמד'ען...) זייער הויכקייט (דאָס הייסט, דער קעניג און קעניגין) קענען בעשטימען אן אבצאָהלונג אויף יעדען קנעכט, וואָס מען וועט פון דאַנען ברענגען נאָך שפּאַניען."

אין דעם בעשטעהט דער גרונד־פּרינציפּ פון מיססיאָנערסטוואָ: א קוואל פון פּראָפיט און אגב ראַטעוועט מען א סך נשמות פון גיהנום און געגען זייער ווילען שיקט מען זיי אין גן עדן אריין".

א חוץ גאָלד האָט קאָלומבוס אלזאָ געהאַט פאַר פערדינאַנד'ען מיט איזאבעללא'ן אַן אַנדער אוצר: שקלאַפען.

גלייך וויא ער האָט אוועקגעשיקט דיא שיפען מיט זיין בע־ריכט וועגען דיא גאָלד־מינען, וואָס ער וועט בעארבייטען און דיא שקלאַ־פען, וואָס ער וועט פאַנגען, האָט ער אליין געפיהרט אַן עקספּעדיציע נאָך ציבאַאָ. דאָס איז געוועזען דעם 12טען מערץ, 1494.

ער האָט זיך בעשלאָסען אין ציבאַאָ צו בויען א שטאַרקע פעסטונג, צו פערטיידיגען זיינע צוקינפטיגע גאָלד־גריבער פון דיא ארומיגע אינדיאנער בכלל און פון דעם געפעהרליכען קאאנאבא בפרט. צו דעם זעלבען צוועק — איבערצושרעקען דיא דאָרטיגע אינדיאנער מיט דעם העלדישען קאַריב — האָט ער איצט מיטגענומען א גרויסע צאָהל שטאַרק בעוואפענטע מענשען. זיי זיינען ארויסגעריטען אויף זייערע פערד אין בליסטשענדע קיווערען און פאַנצערען מיט זייערע פּיקעס, שפּיזען, שווערדען „ארקעבוסען" און שטאָלענע פיילען־בויגענס. דיא מוזיק האָט געשפּיעלט, דיא פויקען האָבען גערוישט, דיא פאָהנען האָ־בען געפלאַטערט — אלץ אום צו איבערצייגען דיא נאַקעטע, הילפלאָזע אינדיאנער, אז מיט שפּאַניער לוינט זיך ניט אָנצוהויבען.

נאָך דיעזע ארמיי איז נאָכגעלאָפען א מאַסע אינדיאנער, וועלכע האָבען איהר בעגלייט דורך דער גאַנצער רייזע.

קאָלומבוס איז געגאַנגען כמעט איבער דעם זעלבען מאַרשרוט וויא

אֵיעדאַ. ווען ער איז געקומען אויפ'ן שפּיץ באַרג און פאַר איהם האָט זיך פאַרנאַנדער־געוויקעלט דיא גרויסע פּלאַכע לאַנד מיט איהר רייכער נאַטור און מיט איהרע פּיעלע דערפער, איז ער בעגייסטערט געוואָרען. ער האָט דעם פּלאַץ אַ נאָמען געגעבען וועגא רעאַל, דאָס הייסט דיא קעניגליכע פּלאַכע לאַנד. זיא האָט זיך געצויגען אויף 240 ענג־לישע מייל אין דער לייגג און אויף 30 אין דער ברייט.

ווען דיא אינדיאַנער פון דיעזע קרייזען האָבען דערזעהן דיא שפּאַנישע רייטערס, זיינען זיי שיער פון זינען ניט אַראָפּ פאַר שרעק. זיי האָבען געמיינט אַז דיא מענשען מיט דיא פערד צוזאַמען זיינען אַזעלכע דאָפּעלטע בע־שעפּענישען האַלב חיה האַלב מענש, און ווען דיא רייטער זיינען אַראָפּגעקראָכען פון זייערע פערד, האָט זיי דאָס אויס־געוויזען וויא אַן ערשטוינענדער וואונדער; און זיי זיינען נאָך מעהר צוציטערט געוואָרען. ווען זיי זיינען שוין אַ ביסעל צוגעוואוינט געוואָ־רען, האָבען זיי מורא געהאַט, אַז דיא פערד זאָלען זיי ניט אויפעסען.

דיא הייזער פון דיעזע אינדיאַנער זיינען פון דרויסען געווען בע־ציערט מיט געשניצטע הילצערנע „געצען"; און קאָלומבוס האָט זיך נאָכהער דערוואוסט, אַז זייערע פערשיעדענע שבטים גנב'ענען דיעזע געצען איינע ביי דיא אַנדערע אום מיט דעם צוצו'גנב'ענען זייער מאַכט.

דיא שפּאַניער האָבען זיך ניט געקענט אָפּוואונדערען פון דעם פאָלגענדען: אומעטום, וואו זיי האָבען זיך נור אָבגעשטעלט אין אַ דאָרף, זיינען דיא אינדיאַנער, וועלכע האָבען זיי בעגלייט, אַריינגעקו־מען אין דיא הייזער און זיך אַליין גענומען עסענוואַרג אַזוי וויא ביי זיך אין שטוב. און דיא בעלי־הבתים האָבען דאָס אָנגענומען וויא אַ גאַנץ נאַטירליכע זאַך. זיי האָבען יענע אינדיאַנער אַפילו ניט אָנגע־הויבען צו קענען; אָבער דאָס האָט ניט אויסגעמאַכט. יעדען'ס הויז איז געווען אָפען פאַר יעדען, וואָס וויל נור אַריינקומען. זייער קאָ־מוניזמוס, אין שפּייז, וועניגסטענס, איז געווען אַ פאָלשטענדיגער.

דיא שפּאַניער האָבען אויך בעוואונדערט דיא געצייג פון דיא אינדיאַנער. זיי האָבען זייערע העק און אַנדערע אינסטרומענטען געמאַכט פון שטיין; דאָך זיינען זיי ביי זיי געווען זעהר שאַרף און נעט. דאָס האָט, דאַכט זיך, געוויזען אויף אַ היבשע שטופע פון ענטוויקלונג; האָבען אָבער די זעלבע אינדיאַנער געגעסען יאַסטשערקעס, שלאַנגען,

שפּינען און ווערים. דאָס האָבען דיא שפּאַניער ניט געקענט פער־שטעהן. זיי זיינען ביי זיי אויסגעקומען ווילדער און עקעלהאַפטער וויא דיא חיות פון וואַלד.

אַרבייטען האָבען דיא אינדיאַנער פון דיעזע געגענדען בעדאַרפט ווייניג. דיא ערד איז דאָ זעהר פרוכטבאַר, און פון קיין קאַלטען, טויטען ווינטער ווייס מען כמעט ניט. אַנגרייטען שפּייז פון זומער אויף ווינטער איז דעריבער ניט נויטיג געווען. זיי האָבען זיך הויפּט־זעכליך געשפּייזט מיט קאַרטאָפעל, קוקורוזע („אינדיען קאָרן") און אַ מין ריב אָדער מעהר אין דאָס איז געוואַקסען אַזוי לייכט, אַז עס האָט געפאָדערט זעהר ווייניג מיה אָדער אויפמערקזאַמקייט. ווייטער זיינען די טייכען דאָ געוועזן פול מיט פיש און די וועלדער מיט אַלערליי פויגלעך. זיי זיינען דעריבער געוואוינט געווען צו אַ גרינגען לעבען, פריי פון זאָרג און פון פּראַצע, גרויסע בעלנים אויף טענץ און געזאַנג. אַפילו ווען עס איז געווען קאַלטלעך, זיינען זיי אויך אומגעגאַנגען נאַקעט און ניט גענומען זיך דיא מיה אויסצוזועבען אַ צודעק פאַר זיך.

אָבער דיעזען לייכטען, זאָרגלאָזען לעבען זייערען איז ניט באַ־שערט געווען לאַנג אָנצוהאַלטען. ווייסע ציוויליזירטע מענשען האָבען אַריינגעדרונגען אין זייער פריעדליכע רוהיגע וועלט, און — זיי זיינען פערוואָרטהיילט געוואָרען אויף שקלאַפעריי און שווערע אונערטרעגליכע פּראַצע, צו ווערען קרבנות פון דיא ווילדעסטע רציחות און פון דיא עקעלהאַפטעסטע גאָלד־גייץ. ווייסע ציוויליזירטע מענשען זיינען ערשיענען און — דער גן־עדן פון דיעזע נאַטור־קינדער איז אין אַ גיהנם פערוואַנדעלט געוואָרען.

נור לאָמיר געהן כסדר.

אַלץ וואָס קאָלומבוס האָט דאָ געזעהן האָט ניט אָנגעהויבען צו שטימען מיט מאַרקאָ פּאָלאָ'ס בעשרייבונגען פון ציפּאַנגאָ. אָבער דיא היגע אינדיאַנער האָבען ניט אויפגעהערט אָנצואווייזען אַז ווייטער געפינען זיך רייכע גאָלד־מינען. און מיט היילע ווערטער זיינען זיי אויך ניט אָבגעקומען. אַזוי וויא עס האָט זיך צווישען זיי פערשפּרייט דיא נייעס, אַז דיא „הימעל־מענשען" זיינען דאָ, און אַז פאַר גאָלד־שטויב אָדער שטיקלעך גאָלד־קען מען פון זיי בעקומען זייערע „וואונ־דערליכע" גלעקעלעך אָדער פאַטשערקעס, האָבען זיי זיך אַ וואָרף גע־

טהאָן צו דיא טייכען און יעדער האָט דאָרטען אָנגעקליעבען אַזוי פיעל ברעקעלעך גאָלד, וויא פיעל ער האָט נור געקענט געפינען. א חוץ דעם האָט יעדער געבראכט דיא שטיקלאך גאָלד וואָס ער האָט געהאט פון פריהער. דאָס אַלץ האָבען זיי געשלעפּט צו דיא שפּאַניער. און זיי האָבען אימער געוויעזען מיט'ן האַנט, אַז גאָלד־מינען געפינען זיך אין דיא בערג ווייטער, ווייטער. קאָלומבוס האָט געמיינט, אַז דיא גאָלד וואָס זיי האָבען איהם געבראכט, שטאַמט פון יענע מינען. ער האָט אַלזאָ געהאט א בעוויז, אַז וואָס זיי זאָגען איז ריכטיג. ביי איהם איז דעריבער קיין צווייפעל ניט געווען, אַז ער געפינט זיך אין ציפּאַנגאָ.

דיא גאָלד איז אַלץ געווען „ווייטער". וויא פיעל ער איז ניט געגאַנגען, האָט מען איהם געמאַכט מיט דיא הענט אויף נאָך ווייטער. ווען דיא וועגא, דיא פלאַכע לאַנד, האָט זיך געענדיגט און דער געגענד איז געוואָרען בערגיג, איז דיא רייזע געוואָרען פיעל שווערער. אָנ־שטאָט גרינע פעלדער האָט קאָלומבוס געהאט פאַר זיך צו קלעטערען ארויף באַרג איבער הארטע, משופּע'דיגע פעלזען. און קיין שפּייז האָבען דיא שפּאַניער שוין מעהר אויך ניט געהאַט, וועהרענד עסען דיא קאַסאַווא ברויט פון דיא אינדיאַנער זיינען זיי נאָך ניט געוואוינט געווען. דיעזע ברויט, וועלכע איז געווען צוגעפּאַסט צו דעם ווארימען לייכטען קלימאַט און צו א לייכטען לעבען, האָט איבער־הויפּט ניט געטויגט פאַר מענשען פון קעלטערע קלימאַטען, וועלכע זיינען געווען אויסגעמאַטערט פון זייער רייזע.

אַוועקגעהן נאָך ווייטער פון איזאַבעללאַ וואָלט קיין זינן ניט געהאַט. קאָלומבוס איז געצוואונגען געווען דאָ זיך אָפּצושטעלען. ער האָט דאָ אויסגעבויט א שטאַרקע הילצערנע פעסטונג און איהר א נאָמען געגעבען סט. טהאָמאַס. דיא פעסטונג האָט ער געשטעלט אונ־טער דער אויפזיכט פון אַן אָפיציער, פּעדראָ מאַרגאַריט, און אַליין האָט ער זיך אומגעקעהרט אין זיין שטעדטעל איזאַבעללאַ.

ער איז אַהין אָנגעקומען דעם 29טען מערץ (1494). ער האָט גע־פונען, אַז אַלץ האַלט שוין אין וואַקסען. אייראָפּעאישע ווייץ וועלכע מען האָט פערזייט אין יאַנואַר האָט שוין געגעבען זאַנגען. קלענערע פלאַנצונגען פון דיא גערטנער זיינען צייטיג געוואָרען אין זעכצעהן טעג, וועהרענד ארבוזען, אוגערקעס און נאָך אַזעלכע געוויקסען זיינען פער־

טיג געוואָרען אין אַ מאָנאַט נאָך דעם וויא מען האָט פאַרזייט דיא זריעה. די ערד, אָנגעטרונקען פון טייכען, טייכעלעך און אָפטע רעגענדלעך, איז געווען געוואַרימט פון אַ הייסע פריינדליכע זונן. דער רעזולטאַט איז געווען אַ פרוכטבאַרקייט, וואָס האָט דיא שפּאַניער איבערראַשט.

אָבער דיא זעלבע פעראייניגונג פון היץ און פייכטקייט, וועלכע איז געווען אַזוי גוט פאַר דיא פעלדער מיט דיא גערטנער, איז געווען שלעכט פאַר דיא אייראָפּעאישע קאָלאָניסטען. גרויסע שטרעקעס פון זומפּען און הונדערטע מיילען פון געדיכטע וועלדער האָבען אין דיא גרויסע היצען ארויסגעהויכט מאַלאַריע און פערשיעדענע אַנדערע קראַנקהייטען. דיא אינדיאַנער האָט דאָס ניט געשאַדט, אָבער דיא שפּאַניער זיינען צו דיעזען קלימאַט ניט צוגעוואוינט געווען; זיי זיינען קראַנק געוואָרען צעהנדליגע־וייז מיט אַ מאָהל. דיא רפואות וואָס זיי האָבען מיטגעבראַכט זיינען אויסגעגאַנגען. דאָקטוירים האָבען זיי ניט געהאַט גענוג. דערצו נאָך זיינען פיעלע קראַנק געוואָרען פון זייערע הולטייסטוואָס מיט דיא אינדיאַנישע פרויען.

דיא אַרבייט, וואָס מען האָט געמוזט טהאָן אין דער קאָלאָניע, איז דעריבער פערנאַכלעסיגט געוואָרען. הייזער, שטאַהלען, שפּייכלערס זיינען געבליבען שטעהן ניט־דערבויט. דיא פעלדער זיינען געבליבען ניט קולטיווירט; און הגם די פרוכטבאַרקייט איז געווען אַן אונגעהייערע, האָט מען אָבער ניט פאַרזייט גענוג, ניט צוגעפּערטיגט אַלץ וואָס מען דאַרף. פון דיא פּריפּאַסען, וויעדער, וואָס מען האָט מיטגעבראַכט פון שפּאַניען, איז פיעלעס פערדאָרבען געוואָרען דורך נאַכלעסיגקייט, אָדער פון דעם פייכט־הייסען קלימאַט. קוריז, עס האָט גענומען אויספעהלען עסען־וואַרג. וואָס אַנבעטרעפט דיא שפּייז פון דיא אינדיאַנער, האָבען דיא שפּאַניער דאָס נאָך ניט געקענט נעהמען אין מויל. ביסלעכווייז זיינען זיי שפּעטער צו זייערע אַכילות צוגעוואוינט געוואָרען, אי דאָס ניט אין גאַנצען. אָבער איצט האָבען זיי דאָס נאָך ניט געקענט פערזוכען.

אום אויסצומיידען אַ הונגער, האָט מען געמוזט פערקלענערען דיא פּאָרציעס, וואָס מען האָט יעדען געגעבען. דאָס, וויעדער, האָט ארויסגערופען אונצופריעדענהייט, פּראָטעסטען, העצעס, פּלאָטקעס, אינטריגען.

צווישען דיא אונצופריעדענע איז געווען ב אָ י ל דער גלה, וועלכען דער פּאַפּסט האָט געשיקט אין דער קאָלאָניע אַלס זיין ספּע־ציעלען פערטרעטער. ער איז געוואָרען ווילד פון כעס פאַר וואָס קאָלומבוס האָט מיט איהם ניט געמאַכט קיין אויסנאַהמע און האָט אין זיין שטוב אויך דיא פּאָרציעס פערקלענערט.

באַלד איז אויסגעגאַנגען דיא מעהל. מען האָט גלייך געמוזט בויען אַ מיהל, אָבער דיא קאָלאָניסטען זיינען ענטוועדער געלעגען קראַנק, אָדער זיי זיינען געווען אָבגעשוואַכט פון מאַלאַרישען פיבער; אָדער, אַז ניט, האָבען זיי זיך גלאַט געפּוילט צו אַרבייטען און האָבען זיך געמאַכט קראַנק. זיי זיינען דאָך געקומען שנעל רייך ווערען, ניט אַרבייטען. מען האָט דאָך זיי געזאָגט, אַז זיי פאָהרען צו דיא אוצרות פון דיא אינדיעס, ניט צו אַקערען פעלדער, אָדער בויען מיהלען און שטאַהלען.

דיא פון דיא אַריסטאָקראַטישע יונגע לייט, וועלכע זיינען ניט געווען קראַנק, האָבען זיך ניט געמאַכט קראַנק. זיי איז גאָר אויפ'ן זינען ניט אַרויפגעקומען, אַז פון אַזעלכע מיוחסים וויא זיי וועט מען ערוואַרטען אַזאַ „ניט־אַנשטענדיגע" זאַך וויא אַרבייט. אָבער לאָזען דיא קאָלאָניע אויסשטאַרבען האָט מען דאָך ניט געקענט. אַלזאָ, האָט קאָלומבוס אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, אַז דיעזע יחסנים מוזען נעהמען רידלען, העק, אָדער האַמערס אין זייערע איידעלע הענט און העלפען גראָבען, בויען, אַקערען, זייען. דיא אַדעליגע זיינען געוואָרען אויפ־געקאָכטע. זיי, וועלכע האָבען אויפ'ן גאַנצען לעבען קיין שטאָך נוצ־ליכע אַרבייט ניט געטהאָן, — ניט זיי, ניט זייערע עלטער־עלטער זיי־דעס — זיי זאָלען געבראַכט ווערען צו אַזאַ „ערניעדרונג"! און פון וועמען? פון אַ „פּראָסטען" מענש, דעם זוהן פון אַ בעל מלאכה! זיי האָבען דאָס ערקלעהרט אַלס אַ בעליידיגונג פאַר גאַנץ שפּאַניען; דאָס בלוט האָט אין זיי געקאָכט; אָבער ארבייטען האָבען זיי געמוזט.

לעזט אָבער דאָס זעלבע פערקעהרט: דיא שטאָלצע ליידיג־געהערס האָבען געמוזט אַרבייטען, אָבער דאָס בלוט האָט אין זיי געקאָכט; און פון דעם איז אויסגעקאָכט געוואָרען אַ רייהע אינטריגען געגען קאָ־לומבוס'ען, וועלכע האָבען איהם קיין גוטעס געוויס ניט געטהאָן.

איינִיגע פון דיעזע געצערטעלטע פּוסט־און־פּאַסניקעס האָבען איינפאַך ניט ג ע ק ע נ ט אַרבייטען. זיי זיינען צו דעם ניט

צוגעוואוינט געוואָרען. ליעגט נאָך צו דעם צו דיא שלעכטע, אָרימע שפייז וואָס זיי האָבען געמוזט עסען, און דאָס בייזקען אהיים נאָך זייער לעבען פון לוקסוס און כבוד, און עס וועט קיין וואונדער ניט זיין וואָס מאַנכע פון זיי זיינען דאָ איינגעפאַך אויסגעגאַנגען וויא ליכט. און פאר דעם אַלעם האָט מען שולדיג געהאַלטען קאָלומבוס'ען.

פון סט. טהאָמאַס, דיא נייע פעסטונג, וואָס קאָלומבוס האָט אויסגעבויט אין דיא ציבאַאָ בערג, האָט קאָלומבוס אויך באַלד ערהאַל־טען ניט קיין פרעהליכע נאַכריכט. מ א ר ג א ר י ט, דער אָפיציער, וועלכען ער האָט דאָרטען איבערגעלאָזען, האָט איהם געמעלדעט, אַז דיא אַרומיגע אינדיאַנער זיינען אונפריינדליך צו דיא ווייסע, — אַז זיי ווילען מיט זיי קיין שייכות ניט האָבען, מיידען זיי אויס, און אַז דער געפעהרליכער קאָאָנאַבאָ זאַמעלט אַ מחנה צו בעפאַלען דיא פעסטונג.

דער אמת איז געווען, אַז מאַרגאַריט און זיינע מענשען האָבען זיך אויפגעפיהרט פונקט וויא דיא קאָלאָניסטען פון נאַווידאַד. זיי האָבען געראויבט ביי דיא אינדיאַנער זייער גאָלד און געשענדעט זייערע פרויען. אָט דאָס איז געווען דיא אורזאַכע וואַרום דיא רויט־הויטיגע האָבען זיך אַזוי פיינדליך פערהאַלטען צו זיי.

קאָלומבוס האָט אין סט. טהאָמאַס אַוועקגעשיקט נאָך צוואַנציג בעוואַפענטע. דאָס וועט זיין גענוג, האָט ער גערעכענט, איבערצו־שרעקען פיעלע טויזענדער אינדיאַנער.

קאָלומבוס'עס הויפט־צוועק — צו דערגרייכען דיא רייכע שטעדט פון דעם גרויסען כאַן — דאָס, וואָס דיא קעניגליכע פּאָר פּאָלק האָט ערוואַרט פון איהם — האָט איהם ניט געלאָזט צו רוה.

פּאָרטוגאַל האָט איהרע אַפריקאַנישע עקספּעדיציעס נאָך אינדיען זיך געקליבען פּאָרטצוזעצען. יאָאַן דער 2טער (וועלכער האָט נאָך דאַן געלעבט) האָט געלאָזט האַקען בוימער אויף אַ פּלאָטע וואָס זאָל אָנגעהן מיט באַרטהאָלאָמיי דיאַז'עס רייזע אַרום דעם קאַפּ פון גוטע האָפנונג (זעה אויבען, זייטלעך 123—126). דיא צוויי קעניגרייכען האָבען צווישען זיך געהאַט אַ מין פּערזענטעניש, ווער עס וועט פריהער צוקומען צו דיא געווירצען, גאָלד און פּערל פון דעם ווייטען מזרח —

שפּאַניען מיט איהרע מיערב־רייזעס, אָדער פּאָרטוגאַל מיט איהרע מזרח־רייזעס.

וויא באַלד אַלזאָ אויף דעם אינזעל היספּאַניאָלאַ איז ניטאָ קיין גרויסע רייכע שטעדט, — וועט ער, קאָלומבוס, זעהן וואָס שנעלער זיי צו געפינען אויף דעם קאָנטינענט גופא, אין אזיען.

אָרימער קאָלומבוס! זיין „קאָנטינענט“, זיין „אזיען“ איז געווען דער אמעריקאנער אינזעל ק ו ב א — אַ האַלבע וועלט ווייט פון אזיען!

ער האָט אַלזאָ געהאַט צוויי גרויסע דאגות: וויא צופריעדען־צו־שטעלען דעם קעניג מיט דער קעניגין דאָרטען אין שפּאַניען, און וויא צופריעדען צו שטעלען זיינע פּוסט־און־פּאַסניקעס, דאָ אין היספּאַ־ניאָלאַ. מיט אַנדערע ווערטער, וויא אַזוי דיעזע ליידיג־געהער צו געבען עפּעס אַ בעשעפטיגונג, וועלכע זאָל פערנעהמען זייער צייט און אינטערעס, אום ער, קאָלומבוס, זאָל דערווייל קענען זיך אָוועקלאָזען אויף אַ פאָרשונגס־רייזע אַרום קובאַ. צו דיעזען צוועק האָט ער דיא וואָלונטאָריסטען אָרגאַניזירט אין אַן אַרמעע צו געהן ווייטער אין היספּאַניאָלאַ אויף אַ מיליטערישע רייזע אָדער פּאָכאָד. זאָלען זיי מאַרשירען פון דאָרף צו דאָרף; זאָלען זיי דיא רויט־הויטיגע לערנען דרך ארץ פאַר דיא ווייסע! און פאַר איין גאַנג זאָלען זיי אויספּאָרשען דיא ציבאָאָ בערג און דיא אַנדערע געגענדען פון דעם אינזעל, זיינע פלאַנצען, חיות, מענשען. ער האָט זיך געקלעהרט אַז אויף מיליטער־רישע פּאָכאָדען זיינען דיעזע אַריסטאָקראַטישע „וואָלונטערען“ גע־וואוינט אָבצוקומען מיט דיא ערגסטע שפּייז; אַלזאָ וועלען זיי וויא עס איז פערדייען אינדישע עסענוואַרג אויך. צוליעב דער נייעס און סענסאַציאָן פון אַזאַ רייזע וועלען זיי פערגעסען צו בראַקירען. אויף דיעזען אַרט וועט דיא שטעדטעל איזאַבעללאַ בעפרייט ווערען פון פיעלע מיילער, און דיא אונצופריעדענע יחסנים וועלען ניט האָבען קיין צייט צו אינטריגירען געגען איהם. צו מאַרשירען וויא אויף מלחמה צווישען דיא אינדיאַנער וועט זיי יעדענפאַלס זיין פיעל ליע־בער וויא צו זיצען אויף אַן אָרט און אַרבייטען. אגב וועלען זיי זיך טאַקע צוגעוואוינען צום קלימאַט און צו דיא אינדישע מאכלים.

אַז זיי וועלען זיך אויף „צוגעוואוינען“ צו נייע הולטייסטוועס מיט אינדישע פרויען, — האָט קאָלומבוס ניט פערגעסען. ער האָט זיך אָבער בענוגענט מיט שטריינגע בעפעהלע צו דיא אָפיציערען, אַזעל־

כע זאַכען ניט צוצולאָזען. דער עיקר איז ביי איהם געווען פון זיי פּטור צו ווערען אום צו קענען אָנפאַנגען זיין רייזע אַרום קובאַ.

דיא אַרמעע איז בעשטאַנען פון 400 מאַן. אַלס הויפּט־קאָמאַנדיר איבער איהר האָט קאָלומבוס זיך בעשלאָסען צו שטעלען מאַרגאַריט׳ן, פון דער סענט טהאָמאַס פעסטונג, צו וועמען ער האָט געהאַט גרויס צי־טרוי; און אויף זיין פּלאַץ אין דער פעסטונג האָט ער געשיקט דעם כוואַט־סקען קאַוואַליער, דעם ספּאָרט גבור, אַלאָנזאָ אָ י ע ד אַ. ער האָט אַלזאָ דיא 400 מאַן געשיקט טאַקע מיט אָיעדאַ׳ן, — ער זאָל געהן נאָך סט. טהאָמאַס, דאָרטען איבערגעבען זיי צו מאַרגאַריט׳ען, וועלכער וועט אַליין אַוועקמאַרשירען, און איהם, אָיעדאַ׳ן, איבערלאָזען אין דער פעסטונג מיט אַ פיעל קלענערע קאָמפּאַניע.

אויפ׳ן וועג, געהענדיג מיט דיא 400 סאָלדאַטען, האָט זיך אָיעדאַ דערוואוסט, אַז ווען דריי שפּאַניער זיינען געקומען אַהין פון סענט טהאָמאַס זיינען אינדיאַנער זיי בעפאַלען און ביי זיי צוגענומען זייערע זאַכען. ער האָט דאַן אויפגעזוכט דיעזע אינדיאַנער, זיי אָב־געשניטען דיא אויערען און אָבגעשיקט נאָך איזאַבעללאַ. דאָרטען האָט קאָלומבוס זיי אַרויפגעפיהרט אויפ׳ן סקווער, כלומר׳שט זיי צו הייגגען, און באַלד האָט ער זיי „געשאָנקען“ און געלאָזען געהן אַהיים. זיין צוועק איז געווען, אַז דיא אינדיאַנער זאָלען האָבען אַ גוטע מיינונג וועגען איהם מיט זיינע שפּאַניער. עס האָט אָבער ניט גע־האָלפען. קיין גוטע מיינונג האָבען דיא אינדיאַנער וועגען זייערע ציווילייזירטע געסט שוין ניט געקענט האָבען.

זיין פאָרשונגס־עקספּעדיציע נאָך קובאַ האָט קאָלומבוס אָנגעפאַנ־גען מיט דריי שיפען און אַכציג מאַן, דעם 24טען אַפּריל 1494. וואָס אַנבעטרעפט דיא שטעדטעל איזאַבעללאַ, האָט ער דאָרטען אַלס פער־וואַלטער איבערגעלאָזען זיין אינגערען ברודער דיעגאָ, וועלכער איז מיט איהם מיטגעפאָהרען פון שפּאַניען אויף זיין צווייטע רייזע.

ווען ער איז געקומען אין קובאַ האָט ער זיך פאַרקערעוועט צו דעם דרום־ברעג, וואָרים דעם צפון־ברעג האָט ער שוין בעזוכט אויף זיין ערשטער רייזע. *)

---

*) קובאַ איז אַ לאַנגער שמאָלער אינזעל (אין דער לייִנג האַלט ער ביוו

ביי דיא אינדיאַנער פון קובאַ האָט קאָלומבוס קיין טאָלק ניט געקענט דערגעהן. זיי זיינען געווען צו אונוויסענד צו פערשטעהן וואו זיי זיינען אויף דער וועלט. זיי האָבען קיין קלאָהרען בעגריעף ניט געהאַט וועגען דעם אונטערשיעד צווישען אַן אינזעל און אַ קאָנטינענט. זיי האָבען גלאַט אַזוי געמיינט, אַז צו קובאַ איז קיין שיעור ניטאָ, און דאָס האָט קאָלומבוס'ען בעשטעטיגט, אַז דאָס איז אַ קאָנטינענט. און וויא באַלד דאָס איז אַ קאָנטינענט, איז דאָך דאָס געוויס אַזיען, דאָס הייסט כינאַ, וואָרים אַזוי האָט אָנגעוויזען טאָסקאַנעללי'ס קאַרטע.

ווען ער וואָלט אַרומגערייזט גאַנץ קובאַ, וואָלט ער נאַטירליך געזעהן, אַז דאָס איז אַן אינזעל. די אינדיאַנער, וועלכע ער האָט בעגעגענט, האָבען אָבער אַלץ אָנגעצייגט אין דרום זייט און איבער'ן ים, אַז דאָרטען איז פאַראַן אַ סך גאָלד; אַלזאָ האָט ער געענדערט זיין ריכטונג און האָט זיך פערנומען אין דער זייט, וואו מען האָט איהם געטייטעלט.

אויף דיעזען אַרט האָט ער באַלד ענטדעקט דעם אינזעל יאַמאַיקאַ (דזשעמייקאַ), וועלכער געהערט היינט צו ענגלאַנד. דיא דאָרטיגע אינדיאַנער זיינען געווען פערשטענדליכער און פערביסענער וויא דיא, וואָס ער האָט פריהער בעגעגענט. דיא שפאַניער זיינען איבערראַשט געוואָרען פון זייערע שיפלעך, כמעט הונדערט פוס דיא לענג, וועלכע זיי האָבען אויסגעהוילט און אויסגעשניצט פון הויכע בוימער. ווען דיא ווייסע מענשען זיינען אַרויפגעקומען אויפ'ן ברעג, האָבען דיזע אינדיאַנער זיי מכבד געווען מיט אַ שלאַגס־רעגען פון שפיזלעך. לאַנג איינשטעהן געגען דיא ווייסע האָבען זיי אָבער ניט געקענט און, ווען יענע האָבען אויף זיי אָנגערייצט אַ שפאַנישען בלוט־הונט, זיינען זיי זיך צולאָפען אין טויט־שרעק. דיא אינדיאַנער האָבען אויך געהאַט צוגעוואוינטע הינט. זייערע זיינען אָבער געווען קליינינקע און דאַרינקע. פון דיא גרויסע, שטאַרקע פיער־פיסיגע בעשעפעניסען, וועלכע קענען זיך לייכט ספּראַווען מיט אַ מענשען, האָבען זיי ניט געוואוסט.

---

800 מייל); ער געהט פון מזרח צו מערב. דאָס הייסט אַז לאַנג איז ביי איהם דער צפון ברעג און דרום ברעג. צו זיי האָט קאָלומבוס ניט געוואוסט קיין ענד. דעריבער האָט ער דאָס געמיינט, אַז דאָס איז אַ קאָנטינענט (זעהט לאַנד־קאַרטע זייטעל 260).

אזוי וויא קיין שטעדט און קיין גאָלד האָט מען דאָ אַלין ניט געפונען, האָט קאָלומבוס זיך באַלד ווידער פערקערעוועט צו צפון צו; איז צוריקגעקומען אין קובא, נור אין אַן אַנדער טייל פון דעם אינזעל.

ווען דיא שפּאַניער האָבען דאָ געקוילעט טויבען, האָבען זיי אין זייערע „וואָליעס" געפונען געווירצען. אַזוי, ווייניגסטענס, האָבען זיי געמיינט. דאָס האָט ווידער בעשטעטיגט קאָלומבוס'עס מיינונג, אַז ער געפינט זיך אין דעם „ווייטען מזרח" — ניט ווייט פון דיא „אינדיעס".

דיא אינדיאַנער פון דיעזען געגענד האָבען אויפ'ן וואונק קאָלומבוס'ען דערצעהלט, אַז צו מערב זייט געפינט זיך א לאַנד מיט'ן נאָמען מ אַ נ ג אָ ן און אַז דאָרטען וואוינען מענשען מיט עקען, וועלכע זיי פערבאָרגען אונטער זייערע לאַנגע ברייטע קליידער, ווייל זיי שעהמען זיך מיט דיעזען פעהלער זייערען. דער אדמיראַל האָט זיך ווידער דערפרעהט: אין דיא בעשרייבונגען, וואָס ער האָט געלעזען, איז „מ אַ נ ג י" דער נאָמען פון דער כינעזישער פּראָווינץ, וואו עס געפינט זיך ז י י ט אָ ן, די רייכסטע שטאָדט אין דער וועלט. מ אַ נ ג אָ ן מוז אַלזאָ געוויס זיין דיעזע מ אַ נ ג י; און וואָס אנבעטרעפט דיא מענשען מיט דיא פערבאָרגענע עקען, האָט אַ געוויסער רייזענדער געשריבען וועגען נאַקעטע אַזיאַטישע מענשען, וועלכע האָבען געזאָגט, אַז זייערע ציוויליזירטע שכנים טראָגען קליידער אום צו בעהאַלטען עפּעס אַ קערפּערליכען פעהלער. אַלין האָט געשטימט מיט דעם געדאַנק, אַז דאָ איז אַזיען, אַז אונזערע רייזענדע געפינען זיך לעבען כינאַ, ניט ווייט פון דיא גלענצענדע שטעדט, וועגען וועלכע איירָאָפּא האָט געטרוימט פיעלע הונדערט־יעהריגע.

איין מאָל, ווען אַ מיטגליעד פון קאָלומבוס'עס קאָמפּאַניע איז געגאַנגען אויף געיעג און האָט פון ווייטען דערזעהן וויא זעהר הויכע ווייסע פויגלען געהען ארום איבער'ן פעלד, האָט ער געמיינט, אַז דאָס זיינען מענשען אין לאַנגע און ברייטע ווייסע רעק. (דאָרטען זיינען ווירקליך פאַראַן אַזעלכע גרויסע, סטראָינגע פויגלעך, וועלכע קענען פון ווייטען מאַכען אַזאַ איינדרוק): ווען ער איז מיט שרעק געקומען צו לויפען צו זיינע חברים, און זיי דערצעהלט וואָס ער האָט געזעהן, זיינען זיי אַלע געוועזען זיכער, אַז דאָס זיינען יענע מענשען פון „מ אַ נ ג י" מיט דיא פערבאָרגענע עקען.

נאָך טאסקאנעללי'ס קארטע האָט קאָלומבוס אויסגערעכענט, אז ער געפינט זיך איצט ניט זעהר ווייט פון דעם גרויסען אזיאטישען טייך גאַנגעס. (זעה דיא אויבערשטע טהייל פון אינדיען אויף דער לאַנדקאַרטע זייטעל 164). איהם איז דעריבער אין זינען אַריינגעפאַלען אזא פּלאַן: ער וועט דערשווימען ביז דיעזען בעריהמטען טייך, פון איהם אַריינשווימען אין דעם אינדיישען ים און דורך דעם אינדיישען ים קומען נאָך שפּאַניען, דאָס הייסט, מאכען א פּאָליטענדיגע רייזע ארום דער וועלט: ארויסגעפאָהרען פון שפאַניען פון איין זייט ערד־קוגעל און געקומען אהין צוריק דורך דער אנדערער זייט ערד־קוגעל!

בלויז וועגען איין זאך האָט ער גע'דאגה'ט: איהם וואָלט אויסגעקומען דורכצופאָהרען דורך מאַהאַמעדאנישע לענדער, און נאָך דעם וויא דיא שפּאַניער האָבען בעזיעגט דיא מורינגען וואָלט פאר שפּאַנישע שיפען דאָרטען געווען געפעהרליך זיך צו ווייזען. ווען ער וואָלט פערשטעהן וואו ער געפינט זיך אין אמת'ען, וואָלט ער וויסען, אז זיין דאגה איז אַן אומזיסטע, אז זיינע שיפען קענען ניט צוקומען צו אזיען, ווייל איהר ליגט אין וועג א דאָפעלטער קאָנטינענט, מיט א גרויסען אָקעאַן, און אז דער טייך גאַנגעס איז פיעלע, פיעלע טויזענדער מייל פון איהם.

מיר, היינט. עהרען קאָלומבוס'ען פאר דיא גרויסע ענטדעקונג, וואָס ער האָט געמאַכט. מיר ווייסען, נאַטירליך, אז דיא לענדער, וואָס ער האָט געפונען, זיינען ניט אזיען, און דערפאר איז דאָס טאַקע זיין אויפטהואונג אין אונזערע אויגען אזא גרויסע זאך — גראָד ווייל עס איז א גאַנץ אַנדער וועלט־טייל. וואָס פאר א טרויעריגער שפּאַס עס איז דעריבער היינט צו לעזען וויא ער האָט זיך געפּלאַגט און געמאַטערט זוכענדיג צו בעווייזען, אז ער האָט ניט ענטדעקט קיין נייע וועלט, און וואָס פאר יסורים ער האָט געהאַט יעדעס מאָל, ווען עס האָט זיך איהם געדוכט, אז טאָמער האָט ער א טעות.

אזיען האָט געהאט געווירצען, אוצרות; דאָס און קיין אנדער לאַנד האָט איהם ניט אינטערעסירט. דאָס האָט ער געזוכט. וועגען דעם האָט איהם געדרעהט דער קאָפּ; איבער דעם האָט ער ניט געשלאָפען קיין נעכט, זיך געפּלאָנטערט אין זיינע רעכענונגען, זיך ארומגעדרעהט מאָנאַטען־לאַנג ארום דיא אינזלען פון צענטראל־אמעריקא; שיער פון זינען ניט אראָפּ פאַרשענדיג און דארענדיג דעם מוח. וואָס פאר א האַרץ־רייסענדער בילד!

און דאָס איז בלויז דער אָנהויב. איין מאָל איז דיא לאַנד, וואָס ער האָט געפונען, ניט געווען דיא לאַנד, וועלכע מען האָט געמיינט, אז ער האָט געפונען, האָט צו זיינע צרות קיין ענד ניט געקענט זיין. דער ווידערשפּרוך האָט געמוזט זיין א קוואַל פון מעהר און מעהר פּייניגונג פאר איהם. דיא ענטטוישונג מיט איהם איז געווען א דאָפּעלטע: פון איין זייט זיינען ענטטוישט דיא קעניגליכע פּאָר, און פון דער אנדערער זייט זיינע קאָלאָניסטען. ווען מען וואָלט ניט ערווארטען, אז ער וועט צוקומען צו דיא אלטע אינדיען, וואָלטען דיא ערשטע איהם ניט געשיקט אויף זיין עקספּעדיציע און דיא לעצטע וואָלטען ניט מיטגעפאָהרען מיט איהם.

פון איצט אָן און ווייטער האָט זיין לעבען געמוזט זיין אָן אונאויפהערליכע טראגעדיע.

XV.

קאָלומבוס פערשקלאַפט די אינדיאַנער.

קאָלומבוס איז ניט וויוט פון דיא רייכע שטעדט פון מעקסיקאָ און ווייס ניט דערפון. — ער צווינגט זיינע מיטרייזענדע צו שווערען, אז זיי האָבען בעזוכט אַזיען. — זיין ברודער באַרטהאָלאָמיי. — דער אינזעל היספאניאלא און זיינע פינף קרייזען אין קאָלומבוס'עס צייטען. — רוי־בערייען און הולטאַיסטוועס פון דיא שפּאַניער אין קאָלומבוס'עס אבוועזענהייט. — דער אינדיאַנער עלסטער קאַאָנאַבא געהט מיט 10.000 מאַן אויף דיא פעסטונג סט. טהאָמאַס; אָבער אַיעדא מיט זיינע 50 שפּאניער מיט זייערע שפּאַנישע געוועהר זיינען צו שטאַרק פאַר איהם. — אָיעדא נאַרט קאאָנאַבא'ן אָפּ און ברענגט איהם צו קאָלומבוס'ען אַ געפאַנגענעם. — זיין שטאָלץ און געפאַנגענשאַפט. — קאָלומבוס שיקט קנעכט אין שפּאַניען. — עטליכע קאסיקס פעראייניגען זיך און צעהנדליגע טויזענדע אינדיאנער קומען קעמפּפען פאר זייער פרייהייט. — קאָלומבוס בעגעגענט זיי מיט 220 מאַן. — זיין זיעג. — ער טהוט אויף דעם אינזעל אָן דעם יאָך פון לייב־אייגענשאַפט. — דיא אונגליקליכע פּרופען פערהונגערען זייערע פּייניגער און פערהונגערען בלויז זיך אַליין. — דיא ענטטוישונג מיט קאָלומבוס'ען אין קעניגליכען הויף. — מען שיקט אַ רעוויזאָר. — מען ערלויבט אַנדערע רייזענדע צו מאַכען ענטדעקונגען אין דיא נייע לענדער. — דורך אַ ראָמאַן צווישען א שפּאַניער און אַן אינדיאנערקע דערוויסט זיך קאָלומבוס פון גאָלד־מינען. — עס ווערט געגרינדעט דיא שטאָדט סאַן דאָמינגאָ.

ווען קאָלומבוס וואָלט געשוואומען נאָך אַ מייל הונדערט, וואָלט ער דערגרייכט דעם ענד פון קובא און וואָלט זיך ערקונדיגט, אז דאָס איז אַן אינזעל. אייניגע היסטאָריקער מאכען דערביי דיא אינטערעסאַנטע בעמערקונג, אז דאן וואָלט ער זיך אויך געפונען ניט וויוט פון מעקסיקאָ, וועלכע איז געוועזען דיא ענטוויקעלטסטע פון אלע אמעריקאַנער לענדער אין יענער צייט. ער וואָלט דאָרטען געפונען שטעדט מיט באַרבאַרישע פּאַלאַצען און טעמפּלען, מיט אַ סך גאָלדענע ציערונג,

גרויסע זילבערנע וואזעס, — א לאַנד מיט א מערקווירדיגער בעפעל־קערונג מיט מערקווירדיגע מנהגים, רייכע קליידער, גלענצענדע צערע־מאָניעס, אינטערעסאַנטע בילד־שריפטען, מלאכות, מערק (זעה אויבען, זייטעל 4).

פיעלייכט וואָלט ער דאן שטאַרקער געגלויבט, אז ער איז אין כינא. דיא שטעדט פון דיא אצטעקען (דיא איינוואָהנער פון מעקסיקאָ) וואָלט ער אָנגענומען פאר דיא שטעדט פון דעם גרויסען כאַן. אָבער יערענפאַלס וואָלט ער ניט ענטטוישט — ניט פערדינאַנד'ען מיט איזאַ־בעלאַ'ן, ניט דיא גאָלד־דורשטענדע פוילענצער, וואָס זיינען מיט איהם מיטגעפאָהרען, ניט זיך אליין.

ווען מען האָט אין זינען, אַז קאָלומבוס איז געווען אזוי נאָהענט פון מעקסיקאָ, ניט וויסענדיג דערפון, מאכט דאָס נאָך גרעסער אי דיא קאָמישע אי דיא טראַגישע זייט פון זיין לאַגע.

שטעלט זיך פאָר, אז א ציוויליזירטער מענש ענטדעקט אייראָפּא אין דיא צייטען פון דעם אַלטען רוים. שטעלט זיך פאָר, אז ער קומט גראָד אַריין אין דיא האַלב־ווילדע געגענדען פון דיא דאַמאָלסדיגע גער־מאַנען. ער דרעהט זיך ארום צווישען דיעזע באַרבאַרען. ער זוכט א פונק פון א ציוויליזירטען לעבען, אָבער אומזיסט. ניט ווייט פון דאָר־טען ליגט דיא רוימישע אימפּעריע מיט איהר הויכע ציוויליזאציאָן, מיט איהר ליטעראטור, קונסט, ארכיטעקטור, מלאכות, טהעאַטערע. אונ־זער רייזענדער האָט אָבער פון דעם קיין בעגריעף ניט, און ער פּלאָנטערט זיך אַליין צווישען די האַלב־ווילדע ביז ער קומט אין פערצווייפלונג.

פערהעלטניסמעסיג רעדענדיג, האָט דאָס זעלבע דאָ פּאַסירט מיט קאָלומבוס'ען. מיר ברויכען דעם וואָרט פערהעלטניסמעסיג, ווייל דיא אצטעקען פון קאָלומבוס'עס צייטען זיינען געגען דיא אַלטע רוימער גע־ווען וויא נאכט צו טאָג. זיי זיינען, נאָך אַלעמען, געווען באַרבאַרען. אָבער דערפאר זיינען דיא אינדיאנער, וואָס קאָלומבוס האָט געטראָפען דאָך געווען ווילדער וויא דיא גערמאַנען פון דיא אַלט־רוימישע צייטען. דיא רויט־קאָלירטע (ריכטיגער, דיא צימרינג־קאָלירטע) מענשען, וועל־כע ער האָט בעגעגענט, זיינען געווען דיא ווילדסטע צווישען דיא אמעריקאַנער פעלקער; און ניט ווייט פון איהם האָט געוואוינט דער העכסט־ענטוויקעלטער פון אַלע אמעריקאַנער פעלקער, און ער האָט דערפון ניט געוואוסט!

אַנשטאָט צו פאָהרען ביז דעם ענד פון קובא, האָט ער זיך געמוזט אומקעהרען צוריק נאָך איזאבעללא. אויב זיינע דאגות וועגען זיין רייזע דורך מאהאמעדאניישע לענדער האָבען קיין ממשות ניט געהאַט, האָט ער געהאַט אַנדערע צרות, וועלכע האָבען געהאַט צו־פיעל ממשות; און דיזע צרות האָבען דאָס איהם געצוואונגען זיך אומצוקעהרען פון קובא. זיינע מאַטראָזען האָבען זיך איינפאך ענטזאגט ווייטער צו זעגלען. ווען זיי וואָלטען אין הארצען געהאַט מעהר רעספּעקט צו זיינע רייזעס, וואָלטען זיי דאָס ניט געסמייעט צו טהאָן. אָבער פּאָרלױפיג האָבען זיי פון זיינע עקספּעדיציעס געזעהן בלויז ערוואַרטונגען און פער־שפּרעכונגען. מען האָט ביסלעכווייז גענומען געוואוינט ווערען אין דער שטיל צו מאכען שפּאַס פון איהם, און דיא אונטערשטע שורה איז געווען, אז מען האָט געפאָדערט ער זאָל פאָהרען צוריק. אַז קובא איז כינא, אזיען, — דאָס האָבען זיינע מיטרייזענדע איהם צוגעגעבען. זיי וואָלטען איהם צוגעגעבען יעדע טהעאָריע אין דער וועלט, אבי ער זאָל נור פארקערעווען דיא דריי שיפען נאָך היספּאַניאלא. און ער האָט קיין אנדער ברירה ניט געהאַט וויא צו פאָלגען.

אום עס זאָל ניט הייסען, אז ער איז באַנקראָט מיט זיין פּלאַן צו דערגרייכען כינא, און דיא אריסטאָקראטען פון איזאבעללא זאָלען פון איהם קיין חוזק ניט מאכען, האָט ער געברויכט דעם פאָלגענדען זאָנ־דערבאַרען מיטעל: ער האָט אויסגעשטעלט אַלע זיינע אכציג מאַן אויפ'ן „דעק" פון שיף, און יעדער פון זיי האָט געמוזט שווערען פאַר א נאָטאַריוס, אז זיי געפינען זיך אין אזיען, און אז איבער דער יבשה קען מען פון דאָרטען אריבערגעהן אַזיען און אייראָפּא און קומען נאָך שפּאַניען. עס איז בעשלאָסען געוואָרען, אז אויב איינער וועט שפּע־טער אויסדריקען א צווייפעל אין דעם, זאָל מען איהם צושניידען דעם צונג און אלס צוגאָב נאָך געבען הונדערט שמייז, אָדער אויב ער איז אַן אַדעליגער, נעהמען פון איהם צעהן טויזענד מאַראוועדים שטראָף. דאָס איז אלץ פערשריעבען געוואָרען אין אַן אָפיציעלען דאָקומענט, וועלכער געפינט זיך עד היום אין דיא ארכיוועז פון דעם „אינדישען דעפּאַרט־מענט" אין דער שטאָדט ס ע וו י ל ל, וואו דיא ביוראָ פון דיזען דע־פּאַרטמענט איז געגרינדעט געוואָרען פאר קאָלומבוס'עס צווייטע רייזע.

מיט דיזער שבועה האָט אַלזאָ קאָלומבוס ערוואַרטעט צו איבער־צייגען דיא וועלט בכלל און פערדינאַנד'ען מיט איזאבעללא'ן בפרט,

אַז זיין רייזע, דיא אונטערנעהמונג, צו וועלכע ער האָט געשטרעבט אַ האַלבען לעבען, איז ניט ארויסגעוואָרפען, אַז זיין טרוים וועגען דער־גרייכען כינא פון מערב זייט איז פערווירקליכט געוואָרען. און דיא מאַטראָזען האָבען געשוואָרען וועגען אַלץ וואָס ער האָט געוואָלט, אבי ער זאָל זיי נור ניט שלעפען ווייטער איבער דיא אונבעקאַנטע וואסערען און דורך אונבעקאַנטע ווילדע מענשען.

אָבער ליידער קען מען פון קובא אזיען מיט שבועות ניט מאַכען...

דיא רייזע צוריק איז געלעגען דורך אַן אונגעצעהלטע מאססע קליינע אינזעלעך און איז געווען אַזאַ שווערע, אַז קאָלומבוס האָט עט־ליכע נעכט נאָכאַנאַנד קיין אויג ניט צוגעמאכט, ביז פון אויסגעמאַ־טערטקייט און דאגות איז ער סעריעז קראנק געוואָרען און איז אריינ־געפאַלען אין אַ מין היהנער־פּלעט.

אין דיעזען בעוואוסטלאָזען צושטאַנד האָט מען איהם געבראכט אין זיין הויז, אין איזאבעללא, וואו ער איז אַזוי אָבגעלעגען עטליכע טעג.

ווען ער האָט זיך אויפגעכאַפּט, האָט ער לעבען זיין בעט דערזעהן זיין ברודער ב אַ ר ט ה אָ ל אָ מ י י ' ע ן, וועלכער איז געקומען פון שפּאַניען אין זיין אבוועזענהייט. זיי האָבען זיך שוין ניט געזעהן זעקס יאָהר, — זינט קאָלומבוס האָט בארטהאלאמיי'ען געשיקט פון ליססאַ־באָן נאָך ענגלאַנד.

ווען בארטהאלאמיי איז אַוועקגעפאָהרען נאָך ענגלאַנד, איז ער אויפ'ן וועג אריינגעפאַלען צו פּיראטען אין דיא הענט. ער איז פון זיי אַוועק אַזוי אָרים, אַז אַ לאַנגע צייט האָט ער געמוזט ארבייטען אלס לאַנד־קארטע צייכענער אום דיא נשמה צו דערהאַלטען. וועגען פּאָרשטעלען זיך איז אַ קעניגליכען פּאַלאַץ האָט לאַנג קיין רייד ניט גע־קענט זיין. ענדליך האָט ער זיך אָבער דאָך צוגעשלאָגען צום קעניג, הענרי דעם 7־טען, און דער לעצטער האָט זיך פעראינטערעסירט אין דעם פּלאַן וועגען אַ רייזע צו מזרח דורך מערב. באַרטהאָלאָמיי איז געפאָהרען נאָך זיין ברודער. ער האָט בעדארפט דורכפאָהרען דורך פּאַ־ריז. ווען ער איז געקומען אַהין, האָט ער דערהערט דיא פרעהליכע נייעס, אַז קריסטאָפאָר האָט שוין ענטדעקט „יאפּאַן און כינא“ דורך אַ מערב־רייזע איבער'ן אטלאַנטישען ים; אומעטום האָט מען גע־רעדט וועגען דעם גרויסען פאַראַד, וואָס מען האָט מיט איהם געמאכט

באַרטהאָלאָמיי קאָלומבוס (ברודער פון קריסטאָפאָר קאָלומבוס)

אין דעם קעניגליכען פּאַלאַץ פון שפּאַניען. קורץ, ער איז געווען דער העלד פון טאָג; מיט איהם האָט געקאָכט דיא וועלט. ווען מען האָט אין פּאַריז זיך דערוואוסט, אז בארטהאלאמיי איז א ברודער פון קאָלומבוס דעם ענטדעקער, האָט מען איהם דאָרטען אָבגעגעבען כבוד. ווען דער פראַנצויזישער קעניג, שאַרל דער 8־טער, האָט געהערט, אז ער איז אָרים, האָט ער איהם געהייסען געבען אַ היבּשע סומע אויף זיין ווייטערע רייזע נאָך שפּאַניען.

בארטהאָלאָמיי איז געקומען נאָך סעווילל, שפּאַניען, גלייך נאָך דעם וויא קאָלומבוס האָט אָבגערייזט אויף זיין צווייטע עקספּעדיציע. ער איז אריבערגעפאָהרען נאָך דער שפּאַנישער שטאָדט וואַלאַדאָליד, וואו דער קעניג און דיא קעניגין האָבען זיך דאַן געפונען, מיטנעהמענדיג אהין זיינע צוויי פּלעמעניקלעך, קאָלומבוס'עס זוהן פון דער ערשטער פרוי, דיעגאָ, און זיין זוהן פון דער צווייטער פרוי, פערדינאַנד. דיא צוויי אינגלעך זיינען צוגענומען געוואָרען אין הויף אַלס פּאַזשען, קאמער־אינגלעך, ביי יואַן'ען, דעם קרוין פּרינץ.

דיא קעניגליכע פּאָר האָט בארטהאלאמיי'ען ווארים עמפּפאַנגען, און הערענדיג, אז ער איז א געניטער שיפּס־מאַן, האָבען זיי איהם אוועקגעשיקט צו זיין ברודער אין היספּאניאלא מיט דריי שיפען מיט דיא פּראָוויאנט, וועלכע דער אדמיראל האָט געבעטען.

בארטהאלאמיי האָט קריסטאָפאָר'ען ווידער פערשפּעטיגט. ווען ער איז געקומען נאָך היספּאַניאָלא, איז דער אדמיראל שוין געווען אויף זיין רייזע ארום קובא.

ווען קאָלומבוס האָט זיך אויפגעכאַפּט פון זיין היהנער־פּלעט און האָט דערזעהן זיין ברודער, איז צו זיין פרייד קיין גרענעץ ניט געווען. איצט וועט ער האָבען אויף וועמען זיך צו פערלאָזען, וועלכער עס זאָל איהם לייכטער מאכען זיין לאַסט — האָט ער זיך געקלעהרט. זייער אינגערער ברודער, דיעגאָ, האָט געהאַט אַ צו־מילדע, שוואכע נאַטור. ער האָט איהם ווייניג געקענט העלפען, א גאַנץ אנדער מענש איז געווען בארטהאלאמיי. דאָס איז געווען אַ געבאָרענער קעמפּפער, אונערשראָקען, פול מיט ענערגיע און ענטשלאָסענהייט, אַ ביטערער יונג, אַ שטרענגער און אַ בייזער, אָבער א פּראַקטישער. ער איז ניט געווען בעגאַבט מיט קריסטאָפאָר'ס איינבילדונגס־קראַפט און מיט זיין ענטהוזיאַזמוס; אויך האָט איהם געפעהלט זיין ברודער'ס בילדונג. דער־

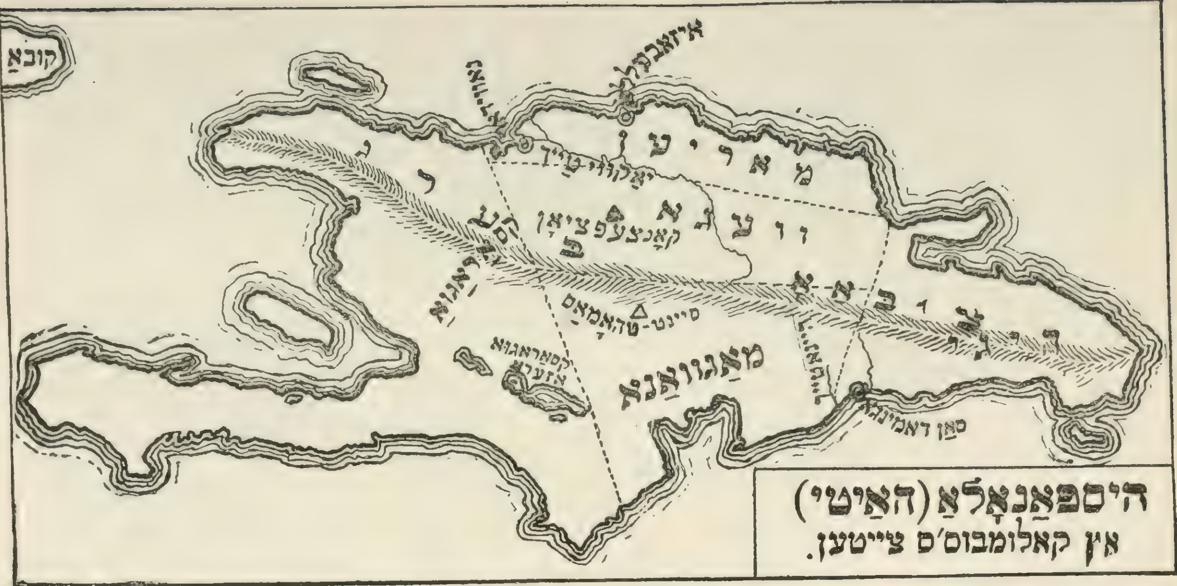
פאַר האָט ער אָבער געהאַט מעהר טאַקט און געניטקייט אין לעבען. איבעריגענס, האָט איהם דיעזער טאַקט און געניטקייט ניט געשטערט אויף טריט און שריט צו ערוועקען שׂנאה דורך זיין קאַלטען, באַרמ־לאָזען בענעהמען זיך צו מענשען, וועלכע זיינען איהם ניט געפעלען געוועזען. ער איז געוועזען הויך און שטאַרק געבויט, מיט אַ וואַזשנעם אויסזעהן, אַזוי וויא דער אדמיראַל. זיין פּנים האָט אָבער ניט געלויכ־טען מיט דעם אינטערעסאַנטען בעגייסטערט־פערטראַכטען בליק, וועל־כער האָט בעזעעלט זיין ברודער'ס געזיכט.

מיר האָבען זיך דאָ אָבגעשטעלט צו געבען אַן אַלגעמיינעם בילד פון באַרטהאָלאָמיי'ען, ווייל פון דיעזען מאָמענט אָן שפּיעלט ער אַ זעהר וויכטיגע ראָלע אין דער פערוואַלטונג פון דיא קאָלאָניעס — נעכסט צו קריסטאָפאָר'ען; און אַזוי וויא ער האָט געהאַט אַ פעסטע־רען און האַרטערען כאַראַקטער וויא קריסטאָפאָר, האָט זיין ווילען אָפט אויך געהאַט מעהר בעדייטונג.

דער אדמיראַל האָט אין היספּאַניאָלאַ געפונען אַזאַ טרויעריגען מייש־מאַש, אַז באַרטהאָלאָמיי איז מיט זיין אייזערנע, הערשערישע נאַטור איהם נויטיג געוועזען — אַזוי וועניגסטענס האָט ער געמיינט. ער האָט איהם דעריבער גלייך געמאַכט פאַר זיין אַ ד ע ל אַ נ ט אַ ד אָ, אָדער וויצע־גובערנאַטאָר.

וואָס איז פאָרגעקומען אין היספּאַניאָלאַ? וואָס האָט דאָרטען פּאַ־סירט אין דער צייט וואָס קאָלומבוס האָט ארומגערייזט ארום קובאַ, מיינענדיג, אַז ער פאָרשט דאָס אַזיען?

אָבער צוערשט אַ פּאָר יוערטער וועגען היספּאַניאָלאַ — וועגען דעם אינזעל אין אַלגעמיין און וועגען דיא עטליכע טיילען, פון וועלכע ער איז בעשטאַנען אין קאָלומבוס'עס צייטען. דאָ איז געוועזען קאָלומ־בוס'עס אמעריקאַנער היים. דאָ איז פאָרגעקומען זיין גאַנצע טהעטיג־קייט אַלס וויצע־קעניג און אַדמיראַל. דאָ איז אויך געוועזען דיא הויפּט־קוואַרטיר און דער מיטעלפּונקט פון אַלע עקספּעדיציעס, וואָס ער האָט אונטערנומען זייענדיג אין אַמעריקאַ. דיא רייזעס, מיט וועלכע ער האָט ענטדעקט קובאַ, יאַמאַיקאַ, פּאָרטאָ־ריקאָ, דיא קאַריבישע אינזלען און דעם קאָנטינענט פון זיד־אַמעריקאַ, האָט ער געמאַכט אַלס איינ־וואוינער פון היספּאַניאָלאַ, פּאָהרענדיג ענטוועדער פון דאָרטען אָדער

היספאַנאָלאַ (האַיטי)
אין קאָלומבוס'ס צייטען.

אהין. דיא גאנצע געשיכטע פון זיין לעבען, זינט ער האָט ענטדעקט דיא נייע וועלט ביז ער איז אראָפּ פון דער סצענע, ליגט אין היספּאניאָ־לא. עס איז דעריבער איבערהויפּט כדאי בעקאנט צו זיין מיט דיעזען אינזעל און צו דיעזען צוועק גיבען מיר דאָ א לאנד־קארטע פון איהם.

דיא פיגור פון דעם אינזעל אין אלגעמיין האָבען מיר גענומען פון דיא געוועהנליכע היינטיגע לאנד־קארטען. פיעל שווערער זיינען אונז אָנגעקומען דיא היסטאָרישע שטעדט און פערטיילונגען, וויא זיי זיינען געווען אין קאָלומבוס'עס צייטען. ליידער האָבען מיר ניט געקענט געפינען אזא היסטארישע קארטע פון היספּאניאָלא, און מיר האָבען דיא נעמען געמוזט אָנצייכענען אליין — טיילוויז נאָך דער בעשרייבונג פון וואשינגטאָן אווירווינג און טיילוויז נאָך דיא עטליכע אלטע נעמען, וואָס זיינען פערבליבען ביז היינט און געפינען זיך דעריבער אויף דיא מאָדערנע קארטען פון היספּאניאָלא אויך. מיר האָבען געגלויבט, אז אָהן אזא לאנד־קארטע פון דעם אינזעל וואָלט דער לעזער זיך ניט גע־קענט קלאָר פאָרשטעלען וואו קאָלומבוס האָט געבויט זיינע פעסטונגען, וואו עס זיינען פארגעקומען דיא מלחמות מיט דיא אינדיאנער, דיא הולטייסטוועס, רויבערייען און מערדערייען פון דיא שפּאניער, א. ז. וו.

עטליכע ספּעציעלע שורות, אלזאָ וועגען דעם אינזעל היספּאניאָלא, אָדער האיטי, וויא מען רופט איהם היינט, און וויא דיא אינדיאנער פלעגען איהם רופען.

אין זיין גרעסטע לענג (פון מזרח צו מערב) האלט דער אינזעל 400 ענגלישע מייל. אין דער ברייט האלט ער אין זיין ברייטעסטען פּלאַץ 160 מייל, און אין זיין שמעלסטען פּלאַץ — בלויז 17 מייל. אין גאנצען האלט זיין שטח נאָהענט פון 30 טויזענד קוואדראטנע מייל (אונגעפעהר א העלפט פון רומעניען און פיער מאָל אזוי גרויס וויא דער שטאאט ניו־דזשוירזי). פון ניו יאָרק איז היספּאניאָלא 1400 מייל ווייט צו דרום־צו. פון פלאָרידא — 450 מייל, דאָס הייסט, אז צו דיא פעראייניגטע שטאאטען איז פון דעם אינזעל 450 מייל. צו זיד־אמעריקא — 360 מייל.

אין קאָלומבוס'עס צייט איז היספּאניאָלא געווען צוטיילט אויף פינף קרייזען אָדער פּראָווינצען, יעדער קרייז מיט זיין אינדיאנער „קאסיק".

1) דער ערשטער קרייז האָט פערנומען דיא מיטעלסטע טייל פון דער

וועגא („פלאַך־לאַנד“), און אזוי האָבען דיא שפּאַניער איהר גערופען: וועגא. דאָרטען האָבען זיך געפונען פיעלע אינדישע דערפער, דערפלעך, טייכען און טייכלעך. פיעלע פון דיעזע וואַסערען האָבען זיך צו דער פלאַך־לאַנד ארונטער־געגאָסען פון דיא ציבאַאָ בערג, און זייערע זאַמד איז געווען געמישט מיט גאָלד־שטויב.

דער קאסיק איבער דיעזען קרייז האָט געהייסען גוואַריאָנעקס.

2) דער צווייטער קרייז האָט זיך גערופען מאַריען. ער האָט זיך געצויגען איבער אַ טייל פון דעם צפון־ברעג, וועלכע איז אויך אַ טייל פון דער פלאַך־לאַנד. דאָ איז דאָס געלעגען נאַוויהאַד און אי־זאבעללא. דער עלסטער איבער דיעזען קרייז איז געווען גוואקאנאגארי.

3) דער דריטער קרייז האָט געהייסען מאַגוואַנאַ. דאָס איז אַ געגענד ביי דעם דרום ברעג פון היספּאַניאָלאַ ביי דיא דרום־טייל פון דיא ציבאַאָ בערג. דאָס איז אַ קרייז פון מינעראַלען און מעטאַלען.

איבער דיעזען קרייז האָט דאָס געוועלטיגט קאאָנאַבאָ, דער קאמפף־דורשטיגער אונערשראָקענער קאריב.

4) דער פערטער קרייז האָט פערנומען דעם גרעסטען שטח און האָט אויך געהאַט דיא גרעסטע רויט־הויטיגע בעפעלקערונג. זיין נאָמען איז געווען קסאַראַגואַ, נאָך דעם נאָמען פון דער גרויסער אָזערע, ארום וועלכע ער איז געלעגען. (זיא האַלט 27 מייל אין דער לענג און אַרום 14 אין דער ברייט). ער האָט זיך געצויגען איבער דער גאַנצער מערב־זייט און אויך איבער אַ גרויסע טהייל פון דער דרום־זייט פון היספּאַניאָלא. זיינע איינוואוינער זיינען געווען דיא שעהנסטע אינדיאנער פון דעם אינזעל. זיי זיינען געווען שעהנער געוואַקסען וויא דיא אנדערע, האָבען געהאַט איידעלערע געזיכטען און אַן אנגענעהמערע אויסשפּראַכע. זייערע פרויען זיינען געווען בעריהמט אַלס פאַר־שוינען.

דער הערשער פון קסאַראגואַ האָט געהייסען בעהעטשיאָ. זיין שוועסטער, אַנאַקאָנאַ, דיא בעריהמטסטע שעהנהייט פון דעם גאַנ־צען אינזעל, איז געווען קאאָנאַבאָ׳ס פרוי.

5) דער פינפטער קרייז האָט געהייסען היגי. דאָס איז גע־ווען א מזרח־טייל פון היספּאַניאָלא. דיא אינדיאַנער פון דיעזער פּראָ־ווינץ האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט ענערגיע און מוטה. אַזוי וויא זיי האָבען געהאַט אָפטע „וויזיטען“ פון דיא קאריבען, זיינען זיי אם

מעהרסטען צוגעוואוינט געווען צו מלחמות. ביי דיא קאריבען האבען זיי זיך אויסגעלערענט געברויכען פיילען־בויגענס מיט פערגיפטעטע פיילען, און זיי זיינען איבערהויפט געווען ביטערע „חברה־לייט“.
זייער קאסיק האט געהייסען קאטובאנאמא.

אין סך הכל האבען אויף'ן אינזעל געוואוינט ארום א מיליאן*) אינדיאנער, און איידייער דיא ציוויליזירטע האבען צו זיי אריינגעדרונגען, האט זיי זיך געלעבט גרינג און לוסטיג.

איצט פאנגט זיך אן א גאנץ נייער קאפיטעל אין זייער לעבען — איינער פון יענע קאפיטלעך, וועלכע ווייזען אונז וויא אזוי איין מענשפערשקלאפט און מוטשעט דעם אנדערען, און וויא אזוי א גאנצע בעפעלקערונג ווערט אבגעווישט פון דעם ערד־קוגעל.

מיר האבען דערצעהלט, אז ווען קאלומבוס האט אנגעפאנגען זיין דייזע ארום קובא, האט ער דיא קאמאנדא איבער זיין „ארמיי“ איבערגעגעבען צו פעדרא מארגאריט, און אויף מארגאריט'ס פלאץ אין דער סענט טהאמאס פעסטונג האט ער געשיקט אלאנזא איעדא. מארגאריט האט געזאלט פריהער פון אלץ מיט זיין חיל אויספארשען דיא ציבאא־בערג, צו זעהן, וואו דיא גאלד ליגט — וואו מען דארף גראבען דיא מינען. ער האט אבער אזוי ניט געטאן. אנשטאט דעם האט ער מיט זיין ארמיי זיך ארונטערגעלאזען אין דער פרוכטבארער וועגא אריין, וואו ער האט אויך אנגעפאנגען צו לעבען א גוטען טאג ביי דיא פריעדליכע, גוטהערציגע אינדיאנער. צוערשט זיינען דיא רויט־הויטיגע געווען צופריעדען דיזע אונגעבעטענע געסט זייערע צו געבען וויפיעל פראוויזיע זיי האבען נור געפאדערט. באלד אבער איז אזא גאסט־פריינדליכקייט זיי שווער געווארען צו ערפיללען. זיי אליין, דיא אינדיאנער, פלעגען עסען זעהר ווענינ און קיין סך פריפאסען האבען זיי ניט געהאט און ניט בעדארפט האבען. דיא שפאניער, וויעדער, אלס איינוואוינער פון קעלטערע קלימאטען, זיינען געווען געוואוינט צו עסען פיעל מעהר. דיא רויט־הויטיגע פלעגען זיך בעקלאגען, אז איין ווייסער פרעסט אויף אין א טאג מעהר וויא א רויטער אין א מאנאט.

ווען מען האט דיא שפאניער אזוי גיך ניט געגעבען קיין שפייז,

*) דיעזער ציפער ווערט געוועהנליך געגעבען פון היסטאריקער. דיא צאהל איז אבער שמארק איבערטריבען. דאס זעלבע קען מען זאגען וועגען פיעלע אנדערע ציפער וועגען דיא אינדיאנער.

האָבען זיי גענומען איבער־גוואַלט. גאָלד האָבען זיי געכאַפּט וואו זיי האָבען עס נור דערזעהן. וועגען בעצאָהלען מיט וואָס עס איז, האָבען זיי אפילו ניט געדענקט. אפילו מיט אַ גוטען וואָרט איינשטילען דיא אונצופריעדענהייט פון דיא אינדיאַנער האָבען זיי ניט געפונען פאַר נויטיג. נור מעהר פון אַלץ האָט ביי דיא אינדיאַנער אויפגעקאָכט דאָס בלוט פון די שפּאַניער׳ס אויפפיהרונג מיט די רויט־הויטיגע פרויען. די שפּאַניער האָבען זיך אַוועקגעלאָזען הולטעווען אויף דעם עקעלהאַפטסטען שטייגער. זיי האָבען ביי דיא אינדיאַנער געכאַפּט זייערע פרויען, זייערע שוועסטער, זייערע טעכטער, זייערע מוטערס. דיא נאַטורקינדער האָט איבערהויפּט אָבגעעקעלט קוקענדיג וויא דיא „ציוויליזירטע“ בענעהמען זיך, וויא אונזאַטבאַר און וויא שמוציג זיי זיינען אין זייער געשלעכטליכע תאוה.

ווען דיעגא קאָלומבוס האָט זיך דערוואוסט דערפון, האָט ער געשיקט זאָגען מאַרגאַריט׳ען, אז ער זאָל צו דיעזע מעשים מאכען א סוף. מאַרגאַריט, אַלס א געבאָרענער אריסטאָקראט פון דערהיים, האָט זיך שטאַרק בעליידיגט: וויא סמייעט אן אויפגעקומענער פריץ וויא דיעגאָ, דער זוהן פון אַ בעל־מלאכה, איהם צו געבען בעפעהלען אָדער זאָגען מוסר? דיא אנדערע אריסטאָקראטען פון דער קאָלאָניע האָבען אונטערשטיצט מאַרגאַריט׳ען. אונצופריעדען זיינען זיי סיי וויא סיי געווען—מיט דעם, וואָס קאָלומבוס האָט זיי געהייסען אַרבייטען און מיט דעם, וואָס ער האָט פערקלענערט זייערע פּאָרציעס צוגלייך מיט דיא פּאָרציעס פון דיא „פּראָסטערע“ קאָלאָניסטען; קורץ, עס האָט זיך געבילדעט אַ „קרוזשאָק“ פון אדעליגע פוסט־און פאסניקעס, וועלכע האָבען אָנגעהויבען צו גראָבען געגען קאָלומבוס׳ען און זיין פאַמיליע.

און דער הויפּט־גלח פון דער קאָלאָניע, באָיל, איז אויך צוגעשטאַנען צו דיעזער חברה און איז זאָגאר געוואָרען איהר אָנפיהרער. איהם האָט אויך קאָלומבוס בעליידיגט מיט דיא פערקלענערטע פּאָרציעס; אַ חוץ דעם האָט ער איבערהויפּט געפונען וועניג נחת און אינטערעס אין דיעזען לעבען אויף דער רויהער נאַטור; אַלזאָ, האָט ער כל חמתו אויסגעלאָזען צו קאָלומבוס׳ען. דער קרוזשאָק האָט זיך געבונטעוועט, געבונטעוועט ביז זיי האָבען בעשלאָסען זיך צו זעצען אויף די שיפען, אויף וועלכע באַרטהאלאמיי איז געקומען, און צו פאָהרען צוריק נאָך שפּאַניען. עס איז פאַראַן אַ מיינונג, אז דיא אורזאכע ווארום מאַרגאַריט׳ען האָט זיך

פלוצלונג פערגלוסט צו זיין אין איירָאפּא, איז געווען א מיאוס'ע קראנק־הייט, וואָס ער האָט בעקומען פון זיין פּאַסקודנע הולטייסטוואָ מיט דיא אינדיאַנערקעס. מארגאריט האָט געגלויבט, אז דאָס האָט ער בעקומען צוליעב דעם היספּאַניאָלער קלימאט. בלויז אין איירָאפּא וועט ער קענען געהיילט ווערען, האָט ער גערעכענט.

און וויא זיי האָבען בעשלאָסען, אזוי האָבען זיי געטהאָן: זיך געזעצט אויף א פּאָר שיפען און אוועקגעשוואומען נאָך שפּאַניען.

איצט, אז דיא קליינע ארמייא איז געבליבען אליין, אָהן אַן עלסטען, האָט זיא זיך צוטיילט אויף גרעסערע און קלענערע גרופּפּען און יעדע גרופּפּע איז זיך אוועק אין א בעזונדערען דאָרף, כאַפּען שפּייז און פרויען. פיעלע זיינען גאָר אוועק איינציגווייז; וואָרים דיא אינדיאַנער האָבען אזוי מורא געהאט פאר זיי, אז איין ווייסער האָט געקענט טהאָן וואָס ער וויל מיט א גאַנצען דאָרף, און דיא רויט־קאָלירטע האָבען ניט געסמייעט זיך צו שטעלען געגען איהם. דאָך צו אַלין איז דאָ א שיעור. דיא הולטייסטוואָ, רויבעריי און האַרצלאָזיגקייט פון דיא ציוויליזירטע האָבען דערגרייכט אזעלכע מדרגות, אז ביי זייערע אונגליקליכע קרבנות האָט געפּלאַצט דיא געדולד, און, ווען זיי האָבען געכאַפּט א שפּאַניער איינעם אַליין, האָבען זיי איהם געטוידט. זעהענדיג, אַז דאָס געהט זיי אָפּ אָהן שטראָף, האָבען זיי בעקומען מעהר מוטה. אַן אינדיאַנער מיט'ן נאָמען גוואַטיגוואַנא, דער עלסטער פון א גרויסען דאָרף אין דער וועגא, האָט צוזאמען מיט זיינע דאָרפסלייט גע'הרג'עט צעהן שפּאַניער מיט א מאָל און האָט אונטערגעצונדען א הויז, וואו עס האָבען זיך געפונען זעקס און פערציג אנדערע זייערע לאַנדסלייט. און דאָס אלעס איז געווען דער רעזולטאַט פון דיא שמוציגע מעשים, מיט וועלכע דיא ציוויליזירטע באַנדיטען האָבען דעם דאָרף ארויסגעבראַכט פון זיין אייזערנעם געדולד. קיינער האָט פון גוואטיגוואנא'ן קיין נקמה ניט גענומען, ווייל דיא שפּאַניער זיינען געווען צוטיילט און צוזייט. און דאָס זעהענדיג, זיינען דיא אינדיאַנער געוואָרען נאָך דרייסטער ביי זיך.

דער געפעהרליכסטער רויט־הויטיגער איז איצט געווען קאָאָנאַבאָ. פריהער, אז דיא ווייסע זיינען געווען צוזאמען אין א היבשע ארמייא, האָט ער ניט געסמייעט ארויסצוטרעטען געגען זיי. דיא פעסטונג סט. טהאָמאס האָט זיך געפונען אין רעכטען מיטען פון זיין קרייז, מאַגוואַנא. דאָס האָט איהם געערגערט אָהן א ברעג. אָבער געגען

אַן ארמיי פון שפּאַניער מיט זייערע קאַנאָנען און פערד האָט ער גאָר ניט געקענט מאַכען, — האָט ער דערשטיקט אין זיך זיין דורשט נאָך ראַכע און געשוויגען. איצט אָבער, ווען דיא שפּאַניער האָבען זיך אָב־געזונדערט און צושפּרייט זיך קליינע גרופּען־ווייז אָדער גאָר איינציג־ווייז, האָט ער דערזעהן זיין געלעגענהייט. אין דער סט. טהאָמאַס פעס־טונג זיינען איצט געווען ניט מעהר וויא 50 מאַן. ווען ער זאָל איהר בעפאַלען פון העללער־הויט, ביי נאכט, אזוי וויא ער איז מיט א פּאָר יאָהר צוריק בעפאַלען נאַווידאַד, קען ער האָבען ערפאָלג. אזוי האָט ער זיך גערעכענט.

עס איז אָבער געווען אַ פאַלשער חשבון. דער קאָמאַנדיר פון סט. טהאָמאַס איז איצט געווען אָיעדא, און מיט דיזען דורכגעטריבענעם, מוטהיגען ריטטער איז אַפילו קאַאָנאַבאָ'ן ניט לייכט געווען צו ספּראַווען זיך. „דיא קאָסע האָט זיך אויף א שטיין אָנגעשטויסען", וויא אַ רו־סישער ווערטעל זאגט.

קאַאָנאַבאָ האָט צוזאמענגעקליבען ביז צעהן טויזענד רויט־הויטיגע קעמפּפער, בעוואפענט מיט שווערע בולאַווען, פיילען־בויגענס, פּיקעס, און דורכ'גנב'ענעדיג זיך שטילינקער־הייט דורך דיא וועלדער, איז ער ערשיענען מיט זיין מחנה ניט ווייט פון דער פעסטונג, וועלכע ער האָט זיך געקליבען צו אטאַקירען. ער האָט אָבער אָיעדא'ן געפונען גע־גרייט איהם צו געבען א קבלת פּנים. דער געניטער אָפיציער האָט ניט געשלאָפען. ער האָט פערשטאַנען, אַז אויף אַזאַ סורפּריז דאַרף ער זיך שטענדיג ריכטען און ער איז אימער געווען צוגעפּערטיגט.

דיא פעסטונג איז געשטאַנען אויף א באַרג און איז פון דריי זיי־טען געווען אַרומגערינגעלט פון אַ טייך, וועהרענד פון דער פערטער זייט האָט זיא געהאַט אַ טיעפען גראָבען. ווען קאַאָנאַבאָ'ס מחנה האָט געוואָלט איהר בעפאַלען, האָט זיך אויבען אין דעם טורעם בעוויזען אָיעדאַ און זיינע זעלנער, מיט זייערע קאַנאָנען, שטאָלענע פיילענבוי־גענס און שווערע ביקסען. אָבוואָהל אָיעדא האָט בלויז געהאַט 50 מאַן און זיין געגנער צעהן טויזענד, פון דעסטוועגען האָט דער לעצטער מיט זיינע נאַקעטע העלדען איצט שוין אפילו ניט געטרוימט וועגען מאַכען אַן אטאַקע.

דער כיטרער קאַריב האָט געהאַט בלויז איין האָפנונג: צו לאָזען אָיעדאַ'ן מיט זיינע סאָלדאַטען אויסשטאַרבען פון הונגער. ער האָט

אויסגעשטעלט זיינע אינדיאנער אין דיא ארומיגע וועלדער און האָט פערהאַלטען יעדען, וואָס האָט געטראָגען פּראָוויזיע צו דער פעסטונג, וויא אויך יעדע קאָמפּאַניע, וואָס אָיעדא האָט פון דער פעסטונג ארויס־געשיקט נאָך שפּייז. דיעזער בעלאַגערונגס־צושטאַנד האָט אָנגעהאַלטען א גאַנצען מאָנאַט און אָיעדא מיט זיינע חיל זיינען ווירקליך שיער ניט אויסגעשטאָרבען פון הונגער.

אין פערלויף פון דיזען מאָנאַט איז אָיעדא עטליכע מאָל ארויסגע־קומען מיט אַ טהייל פון זיין אַרמיי און איז בעפאַלען מחנות פון דיא אינדיאַנער. געפאהר איז ביי איהם געווען וויא וואַסער ביי אַ פיש. מעהר וויא איין מאָל איז ער גֶעווען אויף אַ האָר פון טוידט, אָבער מיט זיין פלינקייט און מערקווירדיגע קערפּערליכע גבורה האָט ער יעדעס מאָל אויסגעשלאַכטעט פיעלע אינדיאַנער און האָט זיך אליין גע־רעטעט. פיעלע פון קאָאָנאַבאָ׳ס בעסטע קעמפּפער זיינען אויף דיעזען אַרט אויסגעפאַלען. אַנדערע זיינען ביסלעכווייז מיעד געוואָרען און זיינען זיך צוגאַנגען אין זייערע דערפער. זיי זיינען גאָר ניט געוואוינט געווען צו אזעלכע לאַנגע מלחמות.

קאָאָנאַבאָ האָט זיך געפיהלט בעזיעגט. אָבער וועגען אויפגעבען דעם קאַמפּף האָט ער אלץ ניט געטראַכט. ער האָט זיך גענומען צו נאָך אַ סמיעלערען פּלאַן. ער וועט צוזאַמענעהמען אַלע קאַסיקען און מיט פעראייניגטע קרעפטען וועלען זיי בעפאַלען דיא שטעדטעל איזאַ־בעללא, וועלכע איז איצט געווען אין אָבגעשוואַכטען צושטאַנד. זיי וועלען אויף איהר אָנפאַלען מיט אזא ריעזיגע אַרמיי, אז אפילו דיא וואונדערליכע געוועהר פין דיא ווייסע וועלען קיין ממשות ניט האָבען. ביז איין שפּאַניער וועלען זיי אויסראָטען, — ביז דער אינזעל וועט איין מאָל פאר אַלע מאָל פון דיא משחיתים בעפרייט ווערען.

וועגען דיא הולטייסקע אויפפיהרונג פון דיא שפּאַניער האָבען שוין געהערט אַלע אינדיאַנער פון היספּאַניאָלא, אפילו דיא וואָס האָ־בען זיי קיין מאָל ניט געזעהן אָדער געליטען פון זיי. זיי האָבען זיי אַלע דעריבער געהאַסט. און הגם זיי האָבען געציטערט פאר זייערע גע־וועהר און זייערע פערד, וועגען וועלכע זיי האָבען אויך אַלע געהערט, דאָך זיינען דריי פון דיא גרויסע קאַסיקען גלייך צו קאָאָנאַבאָ׳ן צוגע־שטאַנען. גוואַקאַנאַגאַרי אָבער, דער קאַסיק פון דעם מאַריען קרייז, איז געבליבען טריי קאָלומבוס׳ען. ער האָט זיך ענטזאַגט ארויסצוטרעטען גע־

גען דיא שפּאַניער. אדרבא, ער האָט זיי נאָך געהאָלפען מיט עסען־וואַרג און מיט וואָס ער האָט נור געקענט. דיא אנדערע קאסיקען האָ־בען איהם בעטראכט אלס פערדעטהער צו זיינע אייגענע ברידער אין דיא אינטערעסען פון זייערע אַלעמענס פייניגער, און קאָאָנאַבאָ מיט בעהעטשיאָ׳ן (דער קאַסיק פון קסאַראַגואַ) זיינען איהם בע־פאַלען, גע׳הרג׳עט איינע פון זיינע פרויען און איהם אליין געוואונדעט. אָבער ער איז אַלץ געבליבען טריי דיא שפּאַניער, און אזוי וויא ער איז געוועזען דער נאָהענטסטער שכן פון דער שטעדטעל איזאַבעללא, וועהרענד דיא אנדערע קאסיקען האָבען זיך געפונען ווייטער, האָט דער פערבאַנד פאָרלויפיג גאָר ניט געקענט מאַכען. זיינע אינדיאנער איז געוועזען לייכ־טער צו וויסען וואָס עס טהוט זיך צווישען יענע אינדיאנער, און זיי פלעגען אַלץ איבערגעבען דיא שפּאַניער. אויף דיעזען אָרט איז איזאַ־בעללא אַ חוץ איהר אייגענע ארמיי געוועזען ארומגערינגעלט מיט אַ גאַנ־צען קרייז פון טרייע שפּיאָנען און בעשיצער.

וואשינגטאָן אירווינג גלויבט, אַז גוואקאנאגארי איז איינפאָך צו קאָלומבוס׳ען געוועזען צוגעבונדען מיט דעם געפיהל פון רעספּעקט און ליעבע, — אז ער האָט איהם פּשוט פערגעטערט. וויא דיא מעשה איז, ער האָט בעזוכט קאָלומבוס׳ען, ווען דער אדמיראַל איז נאָך געלעגען אין זיין קראַנקען־בעט. ער האָט וויעדער מיט טרעהרען אין די אויגען גערעדט וועגען דעם אונגליק פון נאַווידאַד, און האָט איהם געוואָרענט געגען דעם פערבאַנד פון דיא קאסיקען.

ווען קאָלומבוס איז געזונט געוואָרען האָט ער פריהער פון אַלץ אוועקגעשיקט אַ קאָמפּאַניע סאָלדאַטען געגען גוואַטיגוואַנאַ׳ן. זינט דער לעצטער האָט גע׳הרג׳עט דיא 56 ווייסע, האָט ער געקראָגען אזוי פיעל מוטה, אז דיא שפּאַניער, וואָס האָבען זיך געפונען אין יענעם גע־גענד אין אַ קליינע נייע פעסטונגעל, מאַגדאַלענאַ, האָבען מורא געהאַט ארויסצוגעהן אויף דער ווייסער וועלט. איצט אָבער האָבען קאָלומבוס׳עס מענשען אויסגע׳הרג׳עט פיעלע פון גוואַטיגוואַנאַ׳ס קעמפּפער, און פיעלע אַנדערע פון זיי האָבען זיי אוועקגעשלעפּט אין פליען. זייער קאָמאַנדיר אליין איז אַנטלאָפען.

נאכהער האָט קאָלומבוס געשיקט אַ געזונד צו דעם הויפּט קאסיק פון וועגא, גוואַריאָנעקס׳ען, און האָט איהם איינגעלאַדען אויף אַ פריינדליכען וויזיט. יענער איז געוועזען אַ שטילער גוטהערציגער

אינדיאַנער, ווי די מייסטע איינוואוינער פון דעם אינזעל, און ער איז געקומען. קאָלומבוס האָט איהם פערזיכערט, אז ער וויל איהם בלויז טהאָן גוטעס, און אום איהם צוצובינדען צו זיך, האָט ער חתונה געמאַכט זיין טרייען דאָלמעטשער, דעם געטויפטען אינדיאַנער, דיעגאָ קאָלאָן, פאר גוואַריאַנעקס'עס אַ שוועסטער. מיט דעם האָט אָבער קאָלומבוס זיך ניט בענוגענט; ער האָט זיך אויך בעוואָרענט מיט א פיעל זיכערערען מיטעל גוואריאנעקס'ען אונשעדליך צו מאַכען. אין רעכטען מיטען פון וועגא האָט ער געלאָזט בויען א פעסטונג. און דער גוטער, נאַאיווער נאַטור־מענש האָט נאָך אַליין, מיט'ן גאנצען האַרצען, צוגעשטימט צו דעם פלאַן, אז אזא פעסטונג זאָל פון דיא שפּאַניער אין זיין קרייז געבויט ווערען. דיעזע פעסטונג, וועלכע־האָט שפּעטער געהאָלפען פערשקלאַפען גוואריאנעקס'עס שבט, און האָט אומגעבראכט איהם אליין, האָט קאָלומבוס אַ נאָמען געגעבען ק אָ נ צ ע פּ צ י אָ ן.

דיא הויפּט־פראגע איז נאַטירליך געווען וועגען קאאָנאבא'ן. צו אַטאַקירען דיעזען געשייטען, געפעהרליכען קאַריב איז געווען א גאַנץ שווערע זאך, וואָרים זיין קרייז איז געווען בעדעקט מיט בערג, ווילדע גראָבענס און געדיכטע וועלדער. אויף יעדען טריט וואָלט מען זיך דאַרפען ריכטען, אז פון א בעהעלטעניס ערגעץ־וואו וועט ער פּלוצלונג ארויסשפּרינגען מיט טויזענדער פון זיינע חיל, שוין ניט רעדענדיג וועגען דעם וויא שווער עס איז אין יענעם קרייז צו מאַרשירען. עס וואָלט אלזאָ געווען א פּאָכאָד פול מיט דיא גרעסטע שוויריגקייטען, שטענדיגע געפאַהרען און אָהן א בעשטימטען ציעל. אָבער אָיעדא האָט געהאַט אַ פלאַן, און הגם, וויא עס האָט אויסגעזעהן, איז דאָס געווען א משוגענער פלאַן, האָט זיך איהם פון דעסטוועגען איינגעגעבען איהם דורכצופיהרען. בלויז אזאַ היץ־קאָפּ וויא ער וואָלט אזאַ פּראָיעקט געקענט ארייןפאַלען אין מוח ; בלויז אזא בעלן אויף דיא ווילדעסטע ריזיקעס און אויף דיא משונה'דיגסטע סענסאציאָנען וואָלט איהם זיך גענומען פערווירקליכען. פון דעם שטאַנדפּונקט פון „ציוויליזירטע“ מלחמה־האַלטער האָט דער פּראָיעקט אין זיך געהאַט א סך מעהר כוואַטסטוואָ וויא אנשטענדיגקייט. זיין עיקר איז איינפאַך בעשטאַנען אין פאַלשקייט, אין א שווינדלערישען שפּיצעל. אָבער אנשטענדיגקייט איז ביי דיא שפּאַניער פון היספּאַניאָלא דאָך ניט געשטאַנען אויפ'ן „טאַגעס־אָרדנונג“.

איעדא האָט אַזוי געטהאָן:

אויסקלייבענדיג דיא צעהן מוטהיגסטע און קרעפטיגסטע יונגען פון סט. טהאָמאַס, האָט ער מיט זיי זיך אַוועקגעלאָזען דורך געדיכטע וועלדער און איבער בערג, זוכען קאַאָנאַבאַ'ן. אַלע זיינען זיי געווען שטאַרק בעוואפענט, און זיי האָבען געריטען אויף דיא בעסטע און גע־שווינדסטע פערד וואָס איעדא האָט נור געקענט קריגען. זייער צוועק איז געווען צו בעזוכען דעם קאַריב כלומר'שט אויף אַ פריעדענס־וויזיט, און, אויב מעגליך, איהם פון דאָרטען אַוועקצושלעפּען אין געפאַנגענשאַפט. ווי אַזוי דאָס צו טהאָן, האָט איעדא אויסגעארבייט ספּעציעלע איינצעלהיי־טען. ער האָט געוואוסט ווי כיטרע קאַאָנאַבאַ איז, ווי ווייניג ער איז גע־נייגט צו גלויבען וואָס מען זאָגט איהם. צו קומען גליך צו איהם, איז געווען אַזוי וויא אריינצוקריכען צו אַ טיגער אין מויל אריין; אָבער דעריבער האָט דיא אונטערנעהמונג דאָס טאַקי בעצויבערט דעם אריסטאָקראטישען „ספּאָרט“, וועלכען קיין זאַך האָט ניט פערשאַפט אַזוי פיעל פערגניגען וויא צו געווינען אַפּלאָדיסמענטען מיט דעם וואָס ער וועט טאַנצען אויף איין פוס אויפ'ן סאמע ברעג פון טוידט.

איבער 180 מייל האָט ער מיט זיינע צעהן בעגלייטער געריטען אין דיא טיעפענישען פון קאַאָנאַבאַ'ס קרייז, ביז ער האָט איהם געפונען אין אַ גרויסען דאָרף. ער איז צוגעקומען צו איהם מיט צייכענס פון דיא גרעסטע רעספּעקט און האָט איהם געלאָזט וויסען, אַז ער איז געשיקט געוואָרען פון קאָלומבוס'ען אַלס אַ פריעדענס־שליח — אַז דער אדמי־ראל ווינשט מיט איהם צו שליסען אַן אָבמאַך וועגען אייביגע פריינד־שאַפט, און אַז צו דיעזען צוועק וויל ער האָבען דיא עהרע איהם צו האָ־בען ביי זיך אַלס גאַסט.

קאַאָנאַבאַ האָט שוין געזעהן איעדא'ן אין מלחמה לעבען סט. טהאָ־מאַס, און זיין העלדישקייט האָט ער אימער בעוואונדערט. דיא אונ־ערשראָקענהייט, מיט וועלכע ער איז איצט צו איהם געקומען, האָט אויף דעם קאַריב אויך געמאַכט אַ גוטען איינדרוק. קורץ, ער האָט דעם שפּאַנישען אָפיציער מיט זיינע צעהן מיט־רייטער דעריבער אויפ־גענומען וויא פריינד. דאָן האָט איעדא איהם געצייגט זיין גבורה אין זיין פלינקייט; ער האָט פאַר איהם געמאַכט אַלערליי קונצען, געוויזען איהם וויא מען געברויכט דיא פערשיעדענע געוועהר. קורץ, דער וויל־

דער העלד איז איבערראשט און בעצויבערט געווארען און אין איעדא'ן האט ער זיך פראסט פערליעבט.

אויב ער וועט זיך לאזען אריינרעדען צו געהן מיט זיי נאך איזאבעללא, איז געווען אן אנדער פראגע. אום אויף איהם צוווירקען, האט איעדא איהם צוגעזאגט אלס מתנה דעם גלאק פון דער איזאבעללער קירכע. דיעזער גלאק האט געהאט א מערקווירדיגען שם צווישען אלע אינדיאנער פון היספאניאלא. דיא פון זיי, וואס האבען געזעהן וויא דיא שפאניער לויפען אין קלויסטער, ווען ער קלינגט, האבען געמיינט, אז דער גלאק האט אזא כח צו רעדען צו זיי. זיינע איינדרוקספאלע מעטאלענע טענער האבען זיי זיך אויסגעוויזען וויא א שטימע פון „טורי", פון הימעל. אלץ, וואס זיי האבען געזעהן ביי דיא שפאניער איבערראשענדעס, פלעגען זיי אנרופען מיט דיעזען ווארט „טורי"; אלץ, וואס זיי האבען ניט פערשטאנען, האט זיך זיי פארגעשטעלט וויא א הימעל־זאך. א פשיטא שוין דיעזער וואונדערבארער גלאק, וועמעס קלונג האט געהילכט אזוי הערליך, אזוי געהיימניספול, וועמען עס האט אבגעענטפערט אזא צויבערליכער, טיעף־סודות'דיגער ווידער־קול, טאקע פון דעם ברעג הימעל... (אט דעריבער האט דאך דאס דיא קריסט־ליכע רעליגיאן איינגעפיהרט דיעזע גלאקען: ווייל זיי קלינגען אזוי געהיימניספולל, אזוי איינדרוקספולל, ווייל זיי ווירקען אזוי בעצויבערנד אויף דיא איינבילדונגס־קראפט פון דעם אבערגלויביגען... ציווילזירטע איראפעער מיינען אז דיא שטימע פון גלאק איז דיא שטימע פון גאט. היינט וואס איז דער חידוש, אז דיא ווילדע אינדיאנער פון היספאניאלא האבען אן עהנליכען טעות געהאט?)

קאאנאבא האט געהערט וועגען דיעזען וואונדערבארען געגענ־שטאנד, וועלכער רעדט צו דיא שפאניער, און ווען איעדא האט איהם דאס פארגעשלאגען אלס א פריעדענס־מתנה, האט ער שוין ניט געקענט ביישטעהן דעם יצר־הרע. זיינע שווארצע אויגען האבען גענומען בליסטשען פון פרייד. ער איז מרוצה געווארען צו בעזוכען קאלומבוס'ען, אום צו ברענגען דעם גלאק פון איזאבעללא. געהן אבער אליין האט זיך איהם אפילו ניט גע'חלומ'ט. ווען ער האט גענומען זיך גרייטען אין וועג, האט ער ארום זיך פערזאמעלט א גרויסע מחנה פון זיינע מיטקעמפפער. דאס איז איעדא'ן זעהר ניט געפעלען געווארען. ער האט געפרעגט, צו וואס ער דארף א מחנה, ווען ער געהט אבשטאטען

אַ פריינדליכען וויזיט און ערהאַלטען אַ מתנה. אויף דעם האָט דער כיטרער קאַאָנאַבא געענטפערט, אַז פאַר איין הערשער צו בעזוכען אַ צווייטען הערשער אָהן אַ גרויסע סוויטע איז ניט שעהן.

אָיעדא האָט געמוזט זיך מאַכען, אַז ער איז איינפערשטאַנען, און ביי זיך אין הארצען האָט ער געזוכט פּלענער, וויא אַזוי אויפ'ן וועג איהם וויא עס איז אָבצופיהרען אָן אַ זייט אויף אַ געוויסע צייט.

איינמאָל, ווען זיי זיינען שוין געווען ווייט אין וועג, און זיי האָבען זיך אָבגעשטעלט ביי אַ טייך, האָט אָיעדא קאַאָנאַבא'ן געוויזען אַ פּאָר שטאָהלענע קייטעלעך אויף צו שמידען די הענט („הענד־קאָפס“). די קייטעלעך זיינען געווען שפּאָגעל נייע און האָבען געבלישטשעט וויא אָבגעפּאָלירטע זילבער. דער קאַסיק האָט נאַטירליך קיין בעגריעף ניט געהאַט וואָס דאָס איז, און ווען אָיעדא האָט איהם ערקלערט, אַז דאָס איז אַ קעניגליכע ציערונג פון „טורי“, האָט ער געגלויבט, און בעקוקט די קייטען מיט בעוואונדערונג.

— די שפּאַנישע קעניגע טראָגען דאָס אין זייערע וויכטיגסטע פּאַראַדען־טעגען — האָט ער איהם ווייטער געגעבען צו פערשטעהן, צופּאַסענדיג זיינע ווערטער צו קאַאָנאַבא'ס בעגריעפע — אין דעם פּוצען זיי זיך אויס פאַר'ן עולם, ווען זיי האָבען אַ גרויסען יום־טוב. זיי האָבען דאָס געשיקט פאַר דיר אַלס אַ מתנה.

קאַאָנאַבא איז געווען מלא שמחה.

מיט זיין גאַנצע כיטרעקייט און געשיקטקייט איז ער, נאָך אַלעמען, געווען ניט מעהר וויא אַ כיטרער קינד. די ציוויליזירטע שמד'שטיק פון דעם שפּאַנישען אָפיציער איז געווען צו ווייט פון זיין איינפאַכען נאַטור־לעבען, אַז ער זאָל איהר קענען דורכדרינגען. ער איז איינפאַך געווען איבערוועלטיגט, צוטומעלט, פערבלענדעט פון דער בלישטשענדער „הימעלישער“ צאַצקע, און — ער איז ארייגעפאַלען אין נעץ אריין.

אָיעדא האָט איהם פאָרגעשלאָגען אַזאַ פּלאַן: ער, קאַאָנאַבא, זאָל זיך אויסבאָדען אין טייך, הינטער די בוימער, וואו זיינע אינדיאַנער וועלען איהם ניט זעהן. דאַן וועט אָיעדא איהם אָנטהאָן די „קעניגליכע ציערונג“ אויף די הענט, ארויפזעצען אויף זיין פערד, און אַזוי, אין דעם גלאַנץ און מאַכט פון אַ שפּאַנישען קעניג, איהם פיהרען צוריק איבערראַשען זיינע רויט־הויטיגע בעגלייטער. קאַאָנאַבא איז פון

דיא כלים ארויס פאר פרייד און בעגייסטערונג. צו זיצען רייטענדיג אויף איינעם פון דיעזע גרויסע חיות, פאר וועלכע דיא אינדיאנער האָבען אזוי געציטערט, — דאָס איז איהם איז געפעלען געוואָרען ניט וועניגער וויא צו זיין בעציערט מיט דיא „קעניגליכע" קייטען „פון הימעל".

דיא פראָגראם איז דורכגעפיהרט געוואָרען. דער קאריב האָט זיך אויסגעבאָדען; מען האָט איהם ארויפגעזעצט אויף אָיעדא'ס פערד הינטער אָיעדא'ן, און מען האָט זיינע הענט געשמידט אין דיא בליסטשענדע קייטען. דאַן האָט דער אָפיציער א טרייב געטהאָן דעם פערד ארום און ארום; פון הינטען זיינען נאָכגעריטען זיינע עטליכע שפאַניער. אין דעם איז דאָס כלומר'שט בעשטאַנען דער „פאַראַד". דיא אינדיאנער האָבען זיך מיט שרעק אָבגערוקט אויף הינטען פון דיא פליהענדע פיער־פיסיגע בעשעפעניסען, בעוואונדערענדיג זייער עלסטען, וויא ער רייט אין דיא בליסטשענדע „ציערונג" צוזאַמען מיט דיא אַנדערע „הימעל־מענשען". אויף דיעזען אָרט האָט אָיעדא בעפרייט א גרויסע שטיק פלאַץ פון זיי, און דאַן האָט ער פלוצלונג זיך א לאָז געטהאָן אין וואלד אריין, און דיא אַנדערע רייטער נאָך איהם. דיא לעצטע האָבען באלד ארומגערינגעלט אָיעדא'ס פערד און מיט זייערע בלויזע שווערדען האָבען זיי געסטראשעט קאָאָנאבא'ן איהם צו צוהאַקען אויף שטיקלעך, אויב ער וועט זיך וועהרען אָדער שרייען. זיי האָבען איהם צוגעבונדען מיט שטריק צו אָיעדא'ן, און אזוי האָבען זיי אריבערגעבראָדזשעט דעם טייך און זיינען אַוועק דורך דיא וועלדער נאָך איזאבעללא.

זיי איז איבערגעבליבען ביי 150 מייל, און דער וועג איז געווען פול מיט אינדיאנער דערפער, וועלכע זיי האָבען געמוזט אויסמיידען. זיי האָבען געהאַט דורכצובראָדזשען אָדער אריבער־צו־שווימען פיעלע טייכען, דורכצוקריכען געדיכטע פערפלאָנטערטע וועלדער, קלעטערען איבער הויכע שיפע פעלזען־בערג. אָבער זיי זיינען דאָס אלץ איבערגעקומען; און אין גרויס טריאומף האָבען זיי מיט זייער אונשעצבאַרען קרבן דערגרייכט איזאבעללא.

קאָלומבוס איז געווען אויף'ן זיבעטען הימעל. קאָאָנאבא וויעדער, האָט זיך געהאַלטען מיט קאַלטע שטאָלץ און פעראכטונג. ער האָט זיך ניט געבויגען אויף א האָר. ער האָט זיך בעריהמט מיט דעם, וויא ער האָט פערברענט נאַווידאַד און אויסגע'הרג'עט דיא איינוואוינער

און האָט גערעדט פון זיין פּלאַן דאָס זעלבע צו טהאָן מיט איזאַבעללאַ.

קאָלומבוס האָט בעשלאָסען איהם צו שיקען נאָך שפּאַניען; און דערווייל האָט ער איהם שטענדיג געהאַלטען געשמידט אין קייטען. אינטערעסאַנט איז דער פאַקט, דאָס וועהרענד צו קאָלומבוס'ען האָט קאַאָנאַבאָ ניט אויפגעהערט זיך צו האַלטען מיט אַ בייזען שטאָלץ, איז ער צו אָיעדאַ'ן געווען זעהר פריינדליך. ווען קאָלומבוס פלעגט אריינקומען צו איהם, פלעגט ער אויף איהם קיין מאָל ניט קוקען, איהם ניט שענקען דיא קלענסטע אויפמערקזאמקייט. יעדעס מאָל, וואָס זיין פאַנגער, וויעדער, איז אַריינגעקומען, איז ער אויפגעשטאַנען מיט רעספעקט. ווען מען האָט ביי איהם געפרעגט ווארום ער בענעהמט זיך אזוי פערשיעדען צו זיי, האָט ער געענטפערט, אז קאָלומבוס אַליין האָט קיינמאָל ניט געסמייעט צו קומען צו איהם אין דאָרף איהם פאַנגען, אַז ער האָט איהם אַריינגעקראָגען מיט פרעמדע הענט.

אין אַ קורצע צייט ארום זיינען פון שפּאַניען אָנגעקומען פיער שיפען מיט פּראָוויאַנט, און איינע פון זיי האָט געבראַכט אַ בריעף פון דער קעניגליכער פּאָר. זיי האָבען קאָלומבוס'ען געמעלדעט, אז אין פּאָרטוגאַל דאַרף שטאַטפינדען אַ קאָנפערענץ וועגען דעם גרענעץ צווישען דיא שפּאַנישע און פּאָרטוגעזישע ענטדעקונגען, און אַז דערצו איז נויטיג קאָלומבוס, אָדער זיין ברודער, אָדער עפּעס אַן אַנדערער, וואָס איז פּעהיג איהם צו רעפּרעזענטירען ביי אַזאַ געלעגענהייט.

ער האָט געשיקט זיין ברודער דיעגאָ'ן. מיט דיא זעלבע שיפען האָט ער אויך געשיקט וייטערע פּראָבעס גאָלד און פּלאַנצען. דאָס אַליין איז אָבער ניט געווען גענוג צו בעווייזען דיא ווערטה וואָס זיין ענטדעקונג האָט פאַר דער קעניגליכער קאַסע, — האָט ער אויף דיא זעלבע שיפען אויך געשיקט אַ טראַנספּאָרט רויט־הויטיגע שקלאַפען. דער טראַנספּאָרט איז בעשטאַנען פון העכער וויא 500 מענער, פרויען און קינדער, וועלכע זיינען געפאַנגען געוועזן אין פערשיעדענע טיילען פון היספּאַניאָלאַ. געוועהנליך זאָגט מען, אז דיא פרומע קעניגין איז אונצופריעדען געווען פון דיעזען שקלאַפען־מסחור און האָט זיי אָבגעשיקט צוריק. אויף דעם בעמערקט פּ. אָ ב ע ר: „דאָס איז צווייפעלהאַפט; מיט עטליכע יאָהר פריהער האָט זיא צוגעשטימט צו דעם פערקויף אויפ'ן שקלאַפען־מאַרק

פון טויזענדער מורינגען, צווישען וועלכע עס זיינען געווען פיין־ערצוי־גענע פרויען וויא אויך עופה'לעך; און דערביי האָט זיא ניט אַרויסגע־וויזען קיין שום געוויסענסביסע. קאָלומבוס האָט נאַטירליך געוואוסט דערפון. אויך האָט ער געוואוסט, אַז אַ טייל פון דיא קאָסטען פון זיין צווייטע רייזע איז געווען בעצאָהלט פון דעם, וואָס מען האָט בערויבט דיא אידען, וועלכע זיינען אויך בעהאַנדעלט געוואָרען ניט וויא מענ־שען, נור וויא ווילדע חיות. ער האָט אַלזאָ ניט געקענט זעהן קיין אור־זאַכע ווארום דיא געקרוינטע פּאָר, — און טאַקע ער, קאָלומבוס אליין אויך — זאָלען ניט מאַכען קיין מטבעה פון דעם שקלאַפען־האַנדעל."

דיא פינף הונדערט אינדיאַנער האָט מען נאָך שפּאַניען געבראַכט נאַקעטע וויא דיא מאַמע האָט זיי געהאַט, און דיא שפּאַניער זיינען אי־בערראַשט געוואָרען זעהענדיג וויא זיי שעהמען זיך ניט — פּונקט וויא דיא טהיערען, וויא עס שרייבט אַ היסטאָריקער פון יענער צייט.

מען האָט זיי פערקויפט; עס האָט זיך אָבער אַרויסגעצייגט, אַז זיי טויגען ווייניג צו דער ארבייט, און דאָס רוב פון זיי זיינען קראַנק געוואָרען און אויסגעשטאָרבען פון דעם שפּאַנישען קלימאַט, פּונקט וויא פיעלע שפּאַניער זיינען קראַנק געוואָרען פון דעם היספּאַניאָלישען קלימאַט.

אין היספּאַניאָלאַ האָט זיך דערווייל געזאַמעלט אַ נייע אינדיאַנישע אַרמיי. דיא געפאַנגענשאַפט פון קאַאָנאַבאָ האָט אָנגעצונדען ראַכע־דורשט אין זיין פרוי, דיא שעהנע אַ נ אַ ק אָ נ אַ, וועלכע האָט געהאַט אַ גרויסען איינפלוס איבער איהר ברודער ב ע ה ע ט ש י א, דעם קאַסיק פון דעם געדיכט־בעפעלקערטען קרייז ק ס אַ ר אַ ג ו אַ. זיא האָט איהם צוגערעדט אַנטייל צו נעהמען אין אַ נייעם פערבאַנד געגען דיא ווייסע. דער הויפּט־אָנפיהער פון דיעזען פערבאַנד איז געווען קאַ־אָנאַבאָ'ס אַ ברודער, מ אַ נ י ק אָ אַ ט ע ק ס, און זיי ביידע האָבען פּער־אינטערעסירט אַלע אנדערע קאַסיקס אויסער גוואַקאַנאַגאַרי.

דער לעצטער איז אַלץ געבליעבען טריי קאָלומבוס'ען; ער האָט איהם געלאָזט וויסען, אַז עס זאַמעלט זיך אַ גרויסע ארמיי און האָט פּאָרגעלייגט צו העלפען דיא ווייסע אין זייער קאַמפּף געגען איהר.

ענדליך האָט דיא אינדיאַנישע חיל זיך צוזאַמענגעקליבען אין וועגאַ אַרום צוויי טאָג רייזע פון איזאַבעללאַ. דאָס איז ווירקליך געווען אַז

אונגעהויערע ארמיי — פון עטליכע צעהנדליג טויזענדע רויט־פארביגע קעמפפער. געגען איהר האָט קאָלומבוס איצט געקענט ארויסשטעלען ניט מעהר וויא 200 פוס־געהער און 20 קאוואלעריע. ער, זיין ברודער בארטהאָלאָמיי און אלאָנזאָ איעדא זיינען געווען דיא קאָמאַנדירען. זיי האָבען זיך פערלאָזען אויף זייערע געוועהר, פערד און גרויסע בלוט־הינט.

ווען דיא שפּאַנישע מחנה איז אָנגעקומען נאָהענט צום שלאַכט־פעלד, האָבען דיא אינדיישע שפּיאָנען וועגען זיי געבראַכט צו זייערע קאַסיקען אַ בעריכט אין דער פּאָרמע פון אַ הויפען קוקורוזע קערנער. אזוי וויא צעהלען וועיטער וויא עטליכע האָבען דיעזע אינדיאַנער ניט געקענט, פלעגען זיי רעכענען אויף קערנער — פאר יעדען סאָלדאַט, וואָס זיי האָבען געזעהן,—אַ קערענדעל. זיי האָבען אַלזאָ געבראַכט 220 קערנער. ווען דיא פעראייניגטע קאַסיקען האָבען דאָס דערזעהן, האָבען זיי זיך צולאַכט: וואָס פאר אַ ווערטה האָט אזאַ הייפעלע געגען זייער ארמיי פון צעהנדליגע טויזענדע ? !

דיא שפּאַניער זיינען געווען בעפּאַנצערט און בעוואַפּענט, וויא געוועהנליך: מיט זייערע שטאָהלענע שווערדען, שפּיזען און פּיקעס, שטאָהלענע פּיילען־בויגענס און „עספּינגאַרדען"*). מיט דעם און מיט זייערע פּיער־פּיסיגע מיטהעלפּער האָבען זיי ערוואַרט מיט'ן שונא צו־רעכט צו קומען. אויף באַרטהאָלאָמיי'ס ראַטה האָט מען דיא פוס־געהער ארמיי צוטיילט אויף עטליכע טייל, און אלע זיינען זיי פּלוצלונג בע־פאַלען דיא אינדיאַנער פון פערשיעדענע זייטען מיט אַ מאָל. זיי האָבען מאַרשירט, טרומייטערענדיג און פּויקענדיג מיט אלע כחות וועה־רענד זייערע פייער־געוועהר האָבען געשאָסען פון הינטער דיא בוימער.

דיא אינדיאַנער האָבען גלייך פערלאָרען דיא קעפּ. זיי האָבען ניט געוואוסט אויף וואָסער וועלט זיי זיינען. פון אַלע זייטען האָט אויף זיי געדונערט, געבליצט און גערעגענט מיט פערניכטונג. אין דער

*) קיין לויכטע ביקסען איז נאָך דאן ניט געווען. מען פלעגט שיסען מיט אַ מין שווערען פייער־געוועהר, וועלכער איז געווען פערשיעדען פון דיא היינטיגע ביקסען אי אין מעכאַניזם, אי אין גרויס. אָפט זיינען זיי גע־ווען אזוי שווער, אז מען פלעגט זיי אומפיהרען אויף רעדלעך, וויא קאַנאָנען. אַזעלכע געוועהר האָט מען גערופען „ארקעבוסען" אָדער „עספּינגאַרדען".

מיטענינע פון טוידט און טוידט־שרעק האָבען זיי זיך צונויפגעדריקט אַלע אין איינעם; און דאַן האָט זיך אויף זיי אַ וואָרף געטאָן אַ יעדא מיט זיינע רייטער. עס איז געוואָרען אַ שניידעריי, אַ שטעכעריי. מיט זייערע שווערדען, שפּיזען און פּיקעס האָבען דיא קאַוואַלעריסטען אוועקגעלעגט צעהנדליגע פון אַלע זייטען, וועהרענד זייערע פערד האָבען דיא צושראָקענע אינדיאַנער אַנידערגעוואָרפען און געטראַמפּעלט. צו דער זעלבער צייט זיינען צוואַנציג גרויסע בלוט־הינד אַרויפגעשפּרונגען אויף דיא נאַקעטע, אונבעשיצטע נאַטור־מענשען, זיי געכאַפּט ביי דיא גאָרגלען, אַרונטערגעשלעפּט צו דער ערד, צוריסען זייערע בייכער און אַרויסגעשלעפּט דיא אינגעווייט. דיא אינדיאַנער, וועלכע האָבען אי־בערהויפּט קיין מאָל ניט געזעהן קיין גרויסע פיער־פיסיגע הויז־חיות, זיינען געגען דיעזע הינט און פערד געווען נאָך מעהר הילפלאָז, וויא גע־גען דיא שפּאַנישע פייער־וואַפען.

אין אַ גאַנץ קורצע צייט איז אַלץ געווען פאַראיבער. דיא אינדיאַ־נער, וואָס האָבען זיך געקענט רעטען, זיינען זיך צולאָפען מיט ווילדע געשרייען. פיעלע זיינען אַרויפגעקראָכען אויף פעלזען און פון דאָר־טען האָבען זיי זיך געבעטען מען זאָל אויף זיי רחמנות האָבען, און צו־געזאָגט צו זיין טריי און געהאָרכזאַם.

פיעלע זיינען אויסגע׳הרג׳עט געוואָרען און פיעלע האָבען דיא שפּאַניער גענומען אין פּליען.

גוואַקאַנאַגארי האָט מיט־מאַרשירט מיט דיא שפּאַניער. העלפען האָט ער אָבער געקענט זעהר ווענייג. ער און זיינע אינדיאַנער זיינען אַזוי צוטומעלט און צושראָקען געוואָרען, קוקענדיג אויף דער מענשען־יאַטקע, און הערענדיג דעם פערטויבענדען געפּילדער פון דיא שפּאַנישע געוועהר און מלחמה־מוזיק, אַז זיי זיינען קוים איינגעשטאַנען אויף זייערע פיס.

דערנאָך האָט קאָלומבוס געמאַכט אַ „מיליטערישע רייזע“ דורך דיא פערשיעדענע טיילען פון דעם אינזעל, און אויב וואו עס איז האָט זיך געפונען אַ שבט, וועלכער האָט געסמייעט זיך צו שטעלען געגען דיא ווייסע, האָט מען איהם איבערצייגט, אַז דאָס לוינט זיך ניט. אַלע קאַסיקען האָבען זיך אונטערגעגעבען אויסער בעהעטשיאָ, דער קאַסיק פון קסאראַגוא. ער איז אוועק נאָך דיא וויטסטע ברעגעס פון דעם אינזעל, וואו צו איהם איז געווען שווער צוצוקומען, און מיט זיך האָט ער

מיטגענומען זיין שוועסטער, די לעבעדיגע אַלמנה פון דעם געפאַנגע־נעם קאַאָנאַבאָ, דיא שעהנע אנאַקאָנאַ, וועלכע האָט מיט דער צייט בע־קומען אזוי פיעל איינפלוס איבער יענע שבטים וויא בעהעטשיאָ אליין.

אָבער אין אַלגעמיין איז דיא אינדיאנער בעפעלקערונג פון דעם אינזעל געוועזען אונטערטהעניג צו קאָלומבוס'ען און ער האָט מיט איהר געקענט טהאָן וואָס זיין האַרץ האָט געלוסט; און אזוי וויא אַם מעהרסטען האָט זיין האַרץ געלוסט גאָלד, האָט ער אויף דיא אונגליקליכע הילפלאָזע אינדיאנער ארויפגעלייגט צינזען, וועלכע זיי האָבען איהם געמוזט צאָהלען מיט דיעזען מעטאַל. יעדער פון זיי, פון 14 יאָהר אָן, האָט אַלע דריי מאָנאַט געמוזט ברענגען אַ געוויסע מאָס גאָלד־שטויב אָדער גאָלד־שטיקלעך, און אלס קוויטאַנציע אָדער „רעסיט" האָט מען איהם ארויסגעגעבען א בלעכעל, וועלכע ער האָט בעדאַרפט טראָגען אויפ'ן האַלז. דאָס זיינען געווען דיא פּאָדאַטקעס, וואָס קאָלומבוס האָט אַרויפגעלייגט אויף דיא אינדיאנער פון דיא גאָלד־געגענדען.

דיא אנדערע רויטע האָבען אָנשטאָט גאָלד געהאַט יעדע דריי מאָ־נאַט צו ברענגען 25 פונט באַוועל.

דיא אינדיאנער זיינען געווען אין פערצווייפלונג. זיי האָבען אזוי פיעל גאָלד איינפאַך ניט געוואוסט וויא צו קריעגען. זיי האָבען פאָר־געשלאָגען אָנשטאָט צו ברענגען גאָלד, צו בעארבייטען אזא ריעזיגע שטיק ערד, אז עס זאָל זיין גענוג צו שפּייזען מיט ברויט גאַנץ קאַס־טיליען. אָבער קאָלומבוס האָט ניט אַנדערש געוואָלט גאָלד, באַוועל און אַנדערע זאכען, וואָס מען קען באַלד שיקען נאָך שפּאַניען. איהם איז נויטיג געווען צו ווייזען פערדינאַנד'ען מיט איזאבעללא'ן, אז זיינע פערשפּרעכונגען זיינען ניט געווען קיין פּוסטע ווערטער, און דאָס האָט ער געוואָלט אויספיהרען מיט דיא שוויים און יסורים פון דיא אונשול־דיגע אינדיאנער.

זיינע פאָדערונגען איז אָבער אונמעגליך געווען צופריעדען־צו־שטעלען. דיא אינדיאנער האָבען איינפאַך ניט געקענט קריגען אזוי פיעל גאָלד; און ביסלעכווייז איז ער צוגעוואוינט געוואָרען צו צינזען אין דער פאָרמע פון אַרבייט. דיא וויסע האָבען דיא רויטע געצוואונ־גען צו ארבייטען אויף זייערע פעלדער. מיט אַנדערע ווערטער, קאָ־לומבוס האָט דאָ איינגעפיהרט דיא פאַנסטשינאַ־סיסטעם, דיא סיסטעם פון לייב־אייגענשאַפט, וועלכע האָט אין מיטעל־אַלטער פערשקלאַפט

דעם אייראָפּעאישען בויער. דער אייראָפּעאישער בויער איז אָבער צו לאַנגע שווערע אַרבייטס־שטונדען געוואוינט און צוגעפּאַסט געווען מיט זיין קלימאַט און מיט זיין שפּייז. גאַנץ אַנדערש איז געווען מיט די אונגליקליכע אינדיאנער פון היספּאַניאָלאַ.

דיא טראגעדיע, וואָס דאָ איז איצט פאָרגעקומען אין דעם לעבען פון דיא אינדיאנער, איז אונבעשרייבליך הערצרייסענד. מיר האָבען געזעהן וויא לייכט און זאָרגלאָז זיי פלעגט זיך אָטהעמען איידער זיי האָבען געוואוסט פון ציוויליזירטע מענשען. צו קיין שווערע ארבייט זיינען דיעזע קינדער פון דיא הייסע קלימאַטען יעדענפאַלס ניט פעהיג געווען. פאר זיך אליין איז זיי דאָס ניט נויטיג געווען. זיי האָבען פיעל ניט געדארפט, און דאָס ביסעלע, וואָס זיי האָבען יא געדארפט, האָט דיא נאַטור זיי געגעבען אָהן גרויסע מיה פון זייער זייט. צו דעם זעלבען פּלאַץ זיינען זיי אויך קיין מאָל ניט געווען צוגעשמידט. זיי האָבען געלעבט וויא דיא פרייע פויגעלעך — היינט דאָ, מאָרגען דאָרטען, און אָפּט זיך פערזאמעלט אויף פרעהליכע טענץ און געזאַנג. פּלוצלונג איז אויף זיי געקומען אַ שרעקליכע אָנשיקעניס: פרעמדע, אונגעוועהנליכע, אַלמעכטיגע, בייזע, באַרמלאָזע בעשעפּעניסען האָבען זיי צוגעבונדען צו דעם זעלבען אָרט און אָנגעטהאָן אויף זיי דעם יאָך פון שווערע האָרעוואניע ,צו וועלכער זיי האָבען קיין כחות ניט געהאַט. גאַנצע טעג האָבען זיי געמוזט פּראַצעווען אויף דער הייסער זון מיט אַן איינגעבויגענעם רוקען, אום צו קאָרמענען זייערע מערדער, אָדער צו שטעהן איינגעבויגען אין טייך און זיפּען די זאַמד, זוכענדיג גאָלד פאַר זיי.

אויף זייער קינדערשען שטייגער פלעגען דיא פערשקלאַפּטע אינדיאנער אויסגיסען זייערע צו־וועהטאָגטע הערצער אין דער פאָרמע פון ליעדער, אין וועלכע זיי האָבען בעוויינט זייער פערשוואונדענע פרייהייט און לייכטען לעבען, געוויינט און געקלאָגט אויף זייער ביטערען גלות.

אום זיי זאָלען זיך ניט קענען ארויסדרעהען פון זייער יאָך, האָט קאָלומבוס אויסגעבויט נאָך פיער פעסטונגען, א חוץ דיא צוויי גרויסע פריהערדיגע. דיא פעסטונגען זיינען געווען אויסגעשטעלט אין אזעלכע פונקטען, אז מיט זיי זאָל ער קענען האַלטען אין צוואַנג דעם גאַנצען

אינזעל. דיא וויכטיגסטע פון אַלע זעקס פעסטונגגען איז געווען קאָנ־צעפּציאָן.

ענדליך האָבען דיא אינדיאנער זיך בעשלאָסען צו מאַכען נאָך אַ פּראָבע אראָבצו־וואַרפען פון זיך דיא אונערטרעגליכע לאַסט. זעהענ־דיג, אז אָהן זיי קענען דיא שפּאַניער ניט האָבען וואָס צו עסען, האָבען זיי צוויישען זיך אָבגעמאַכט מעהר ניט צו בעארבייטען דיא פעלדער, און צו פערניכטען דיא שפּייז, וואָס איז שוין געוואַקסען. מיט דעם האָ־בען זיי געהאָפט זיי צו פערהונגערען און צווינגען זיי צו פערלאָזען דעם אינזעל.

דיעזען פּלאַן האָבען זיי דורכגעפיהרט. זיי האָבען פערוויסטעט דיא פעלדער און אליין זיינען זיי אוועק אין דיא בערג. אָבער אָנשטאָט זיי צו בעפּרייען פון זייערע צרות, האָט דאָס זייערע ליידען נאָך גרעסער געמאַכט. דיא שפּאַניער האָבען זיי נאָכגעיאָגט און פערפאָלגט וויא חיות. מענער און פרויען, מיט קינדער אויף דיא הענט, אָדער צוגעבונ־דען צום רוקען, האָבען געמוזט לויפען, קלעטערען, בעהאַלטען זיך אין שטיינערנע פּלעצער, וואו עס איז ניט געווען קיין עסען־וואַרג, ניט קיין בעשיצונג פון רעגען. זיי האָבען זיך פערבאָרגען אין הייהלען, אויף הויכע בערג אָדער אין געדיכטע וועלדער. יעדער שאָרך פון אַ בוים האָט זיי איבערגעשראָקען; וואָכענלאַנג האָבען זיי זיך געוואַלגערט אין נאַסקייט, שמוץ, אויף דער רויהער נאַטור, און פון הונגער געגעסען שעדליכע גראָזען אָדער וואָרצלען. דער רעזולטאַט איז געווען, אז אָנ־שטאָט צו פערהונגערען יייערע פייניגער, זיינען דיא אונגליקליכע אליין פערהונגערט און פערמוטשעט געוואָרען. יענע זיינען וועניגסטענס געבליבען ביי זייער היים, וועהרענד זייערע קרבנות האָבען זיך געפונען אָהן לעבענס־מיטעל און אָהן אַ דאַך איבער׳ן קאָפּ. עס האָט לאַנג ניט געדויערט ביז טויזענדער פון זיי זיינען אויסגעשטאָרבען פון הונגער, אויסגעמאַטערטקייט און פערשיעדענע קראַנקהייטען; און דיא, וואָס זיינען לעבען געבליבען, האָבען זיך אונטערגעגעבען אונטער זייער שווע־רען יאָך, וויא שעפּסען אונטער׳ן חלף.

וויא ווייט זייער אונטערטהעניגקייט איז געגאַנגען, און וויא גרויס עס איז געווען זייער ציטערנים פאַר דיא שפּאַניער, קען דער לעזער זעהן פון דעם פאַקט, דאָס דיא קאָלאָניסטען פּלעגען איצט ניט מורא האָבען צו געהן איינציגווייז דורך דיא ווייטסטע דערפער, און ווען אזא „גאַסט“

פלעגט נור וועלען, פלעגען זיי איהם נאָך טראָגען אויף דיא פלייצעס פון דאָרף צו דאָרף.

דאָס אַלעס האָט אָבער קאָלומבוס'ען קיין גליק ניט פערשאַפט. א שטורעם האָט זיך געקליבען איבער זיין קאָפּ, און דאָס, וואָס ער האָט פערשקלאַפט דיא אינדיאַנער, האָט איהם ניט געקענט רעטען.

מאַרגאַריט און באָיל זיינען נאָך פון פריהער געווען איינגעהער אין דעם קעניגליכען הויף — איינער אַלס אַדעליגער פון אַן אַלטע פא־מיליע און דער צווייטער אַלס אַ וואַזשנער גלח. איצט, אום זיך צו ענטשולדיגען וואָרום זיי זיינען אוועק פון היספּאַניאָלאַ אָהן ערלויבניס, האָבען זיי דעם גאַנצען בלבול אַרויפגעוואָרפען אויף קאָלומבוס'ען. זיי האָבען ערקלעהרט, אַז צו זיין אונטער דעם אַדמיראַל'ס טיראַנישער הערשאַפט איז פּשוט אונמעגליך, און אַז זיי האָבען דאָס דעריבער גע־האַלטען פאַר זייער פפליכט, אויס טרייהייט צו דער קרוין, צו קומען און אָבגעבען אַן אמת'ען בעריכט וועגען דעם, וואָס דאָרטען טהוט זיך. פאַר איין גאַנג האָבען זיי אָפּגעלאַכט פון דער גאַנצער ענטדעקונג און אָנגעוויזען, אַז היספּאַניאָלאַ קאָסט דעם טהראָן ניט אין ערך מעהר, וויא מען נעהמט פון איהר אַרויס.

דערנאָך האָבען דיא זעלבע צוויי זיך געזעהן מיט פאָנסעקאַ, דעם מינוסטער פון דעם אינדיישען דעפּאַרטמענט, און איהם דערצעהלט דאָס זעלבע. פאָנסעקאַ האָט קאָלומבוס'ען פיינט געהאַט פון דעם ערשטען מאָמענט, וואָס ער איז מיט איהם געקומען אין אָפּיציעלע בעריהרונג. דיעזע בעריכטען זיינען פאַר איהם געווען וויא געוואונשען.

זייערע רעפּאָרטען האָבען געשטימט מיט דיא ווערטער פון אַנדערע פּוסט־און־פּאַסניקעס, וועלכע זיינען צוריק־געקומען פון היספּאַניאָלאַ, און אייניגע פון וועלכע האָבען געהאַט קרובים אין דער קעניגליכער סוויטע. יעדער, וואָס האָט זיך פריהער געריסען צו פאָהרען נאָך קאָ־לומבוס'עס וויטען מזרח, האָט זיך איצט געשעהמט צו קומען צוריק. עס האָט געהייסען קומען צוריק „וויא אַ נאַר“, און יעדער פון דיעזע צוריק־קומענדע אוואַנטוריסטען האָט זיך פערענטפערט פאַר זיינע פריינד מיט דעם וואָס ער האָט פאָרגעשטעלט דיא גאַנצע ענטדעקונג אַלס אַ פּוסטע פאַנטאַזיע, און קאָלומבוס'ען אַלס אַ דעספּאָטישען פּרע־טענדענט און פערפיהרער. און אין שפּאַניען, וויעדער, איז דיא אָריכ־

טאָקראַטיע איבערהויפט געווען גענייגט צו גלויבען יעדען רעפּאָרט, וואָס איז געווען אונגינסטיג צו קאָלומבוס'ען. ווען דיעזער איטאַליענישער איממיגראַנט, דער אָרימאַן, דער זוהן פון אַ בעל־מלאכה, האָט פלוצלונג בעקומען דעם טיטול וויצע־קעניג און אַדמיראל, האָט דאָס דיא אַלטע מיוחסים ניט געקענט געפעלען, אָבוואָהל אין דעם רעש פון זיין טריאומף, ווען פערדינאַנד און איזאַבעללא האָבען איהם אָבגעגעבען אַזוי פיעל כבוד, האָבען זיי געמוזט מיטהאַלטען, און חנפ'ענען זיך צו איהם. וואָלט ער אין אמת'ען ענטדעקט דעם ווייטען מזרח מיט זיינע פאַבעלהאַפטע רייכטהימער, אָדער אפילו מעקסיקאָ מיט איהרע גלענצענדע באַרבאַרישע שטעדט, וואָלט דאָס אפשר איינגעשטילט אַלע פּראָטעסטען, אַלע פיינדליכע געפיהלען. אין דיא בעשפּראָכענע צייטען וואָלט אַזאַ ענטדעקונג געווען אַזוי ווי איינער וואָלט פלוצלונג אויפגעעפענט יענע וועלט מיט דיא צויבערען פון גן עדן. געגען אַזאַ נייעם וואָלטען דיא פערהעלטניסע פון דער געוועהנליכער וועלט פערשווינדען. מען וואָלט פערגעסען, אַז קאָלומבוס איז ניט קיין געבאָרענער אַדעליגער און ניט קיין שפּאַניער. פירסטען און מאַרקיזען וואָלטען איהם ביסלעכווייז מיט'ן גאַנצען האַרצען עמפּפאַנגען אַלס דעם גרעסטען פון דיא גרעסטע. אַזוי אָבער וויא קיין סך גאָלד האָט זיין ענטדעקונג ניט געבראַכט, און פון דיא געווירצען און אוצרות פון דעם ווייטען מזרח איז דערוייל קיין שפּור ניט געווען, האָט אויפגעלעבט זייער האַס צו דעם בעל־מלאכה'ס זוהן, צו דעם אָרימען איממיגראַנט, וועלכען מען האָט געמאַכט פאַר אַ וויצע־קעניג. זיי האָבען גיפטיג געלאַכט פון זיין נידערלאַגע; זיינע פערשפּרעכונגען האָבען זיי פאָרגעשטעלט אַלס ציינפאַררעדענישען און ביי זיך אין האַרצען האָבען זיי געזעהן אַ נקמה אָן דעם קעניג און קעניגין, וועלכע האָבען דיעזען „שלעפּער" אָהן אַ שום גרונד געגעבען אַזעלכע הויכע טשינען.

דיא קאָלאָניע האָט זיך ווידער גענויטיגט אין פּראָוויאַנט. קאָלומבוס האָט אָבער מורא געהאַט צו בעטען מען זאָל איהם דאָס צושיקען פון דער היים, אום ניט צו בעשטעטיגען דעם איינדרוק, אַז זיין אונטערנעהמונג איז בלויז אַ קוואַל פון אויסגאַבען און ניט פון איינקינפטע. ער האָט זיך געמאַטערט אויסצוקומען מיט וואָס וועניגער צוגעשיקטע פּראָדוקטען; דאָס הייסט, אַז דיא קאָלאָניסטען האָבען געמוזט אָפּקומען, און דאָס, ווידער, האָט נאָך מעהר פערגרעסערט זייער אונ־

צופריעדענהייט און נאָך שאַרפער געמאַכט זייערע קלאַגעס אויף דעם וויצע־קעניג.

וואָלט דער טהראָן וועניגסטענס בעקומען פון דער קאָלאָניע א שטיקעל איינקונפט, וואָלט אלץ געווען שטיל. אַזוי אָבער וויא דאָס האָט מען פון דאָרטען ניט געזעהן, איז קאָלומבוס'עס שונאים ניט שווער געוועזן צו בעאיינפלוסען דיא קעניגליכע פּאָר פּאָלק געגען איהם ביז זיי האָבען אוועקגעשיקט א ספּעציעלען בעאַמטען צו אונטערזוכען דיא קלאַגעס.

דאָס איז ניט געווען דיא איינציגע זאַך, וואָס זיי האָבען געטהאָן אלס רעזולטאַט פון קאָלומבוס'עס געפאַלענע ווערדע. זיי האָבען ערלויבט אנדערע רייזענדע אויף צו מאַכען ענטדעקונגס־עקספּעדיציעס נאָך דיא לענדער, וואָס ער האָט געפונען. דאָס איז געווען געגען דעם קאָנ־טראַקט, נור עס האָט זיך זיי געלוינט. דיא נייע עקספּעדיציעס האָבען זיי ניט געקאָסט קיין גראָשען, און אזעלכע הויכע טיטלען און בעדינגונ־גען וויא קאָלומבוס'עס האָבען דיא נייע רייזענדע ביי זיי ניט געפאָ־דערט. דיעזע רייזענדע זיינען מייסטענס געווען שיפס־לייט, וואָס זיינען פריהער מיטגעפאָהרען מיט קאָלומבוס'ען, און אויף זייערע זעלבסטשטענדיגע נסיעות האָבען זיי זיך אויך בענוצט מיט זיינע לאַנד־קאַרטען און אויסרעכנונגען.

איינער פון זיי איז געווען ווינצענט פּינזאָן, דער ברודער פון מארטין פינזאָן.

דער גאָלד־אינטערעס איז אין דער געשיכטע פון קאָלומבוס'ען גע־ווען דער קוואַל פון אלעס. דאָס האָט איהם גרויס געמאַכט און דאָס האָט געבראַכט צו זיין פאַל. ווען דיא קעניגליכע פּאָר פּאָלק וואָלט ניט געדורשט נאָך גאָלד, וואָלט ער קיינמאָל ניט געקומען צו זיינע טיטלען מיט זיין ענטדעקונג. און אזוי וויא דיעזען דורשט האָט זיין ענטדע־קונג ניט געקענט לעשען, האָט פאַר איהם געמוזט קומען א רייהע פון פינסטערע טעג.

לאָמיר זיך דאָ אָבשטעלען אויף א ווײלע צו בעמערקען, אַז, ווען מיר ברויכען אזעלכע ווערטער וויא „גאָלד־אינטערעס" אָדער „דורשט נאָך אוצרות", מיינען מיר ניט דוקא דיא בענקענים נאָך רייכע גאָלד־מינען. פון דיא אמת'ע אינדיען, פון אָסט־אינדיען, האָט מען בעקומען פיעל גרעסערע איינגענסען אין דער פאָרמע פון געווירצען וויא אין

דער פאָרמע פון גאָלד, פערעל און עדעלשטיינער. דיא הויפט־האָפנונג איז געווען, אז קאָלומבוס וועט צוקומען צו דיא געווירצען־אינזלען. און יעדעס מאָל, וואָס ער האָט זיך אָבגעשטעלט אויף א נייעם אינזעל אָדער אויף א נייע טייל פון אַ בעקאַנטען אינזעל, האָט ער הויפטזעכליך גע־זוכט דיעזע פּראָדוקטען. מען קען זיך פאָרשטעלען וויא ער געהט אַרום דורך דיא וועלדער און שמעקט דיא פערשיעדענע בוימער טאָמער וועט ער דערשמעקען דעם ריח פון פעפער, פון צימרינג, פון אינגבער, פון נעגעלעך אָדער פון אַנדערע בשמים. אָפט האָט זיך איהם געדוכט, אז ער האָט געטראָפען אזעלכע פלאַנצען. עס האָט זיך אָבער אימער אויסגעלאָזען מיט גאָר ניט. אום צו דערגרייכען דיא לאַנד פון גע־ווירצען, וואָלט ער געמוזט דורכשניידען א האַלב־וועלט ווייטער צו מערב צו. ערשט דאַן וואָלט ער געקומען צו דעם „ווייטען מזרח“.

ענדליך האָט ער אויפגעהערט צו זוכען דיא געווירצען. אזוי וויא ער האָט געהערט, אז ער געפינט זיך לעבען גאָלד־מינען, האָט ער גע־האָפט מיט דעם צו שטילען פערדינאַנד'ס און איזאבעללאַ'ס אונגעדולד. וואָס מאַכט דאָס זיי אויס? צי פון פעפער, צי פון גאָלד — אַבי אוצרות... און מכח דיא געווירצען־אינזלען — וועט ער זיי אויך מיט דער צייט געפינען. דערווייל איז ער לעבען כינא; דיא ערטער, וואו דער פעפער וואַקסט, וועט ער בעזוכען נאַכהער...

דער בעאמטער, וועלכען דיא רעגיערונג האָט אויסגעקליבען צו רע־ווידירען קאָלומבוס'עס קאָלאָניע, איז געווען אַ קעניגליכער קאמער־דיע־נער מיט'ן נאָמען יואַן אַגוואַדאַ. ער איז אָבגעפאָהרען נאָך היספּאַניאָלא, מיט פיער שיפען געלאָדען מיט פּראָוויאַנט, אין אָקטאָ־בער, 1495.

זיין אָנקומען האָט שטאַרק אונטערגעגראָבען קאָלומבוס'עס אויטאָ־ריטעט. עס האָט געמאַכט דעם איינדרוק, אז אין דעם קעניגליכען הויף איז מען מיט איהם ניט צופריעדען און אַז צו זיין הערשאַפט וועט באַלד נעהמען אַ סוף. מען האָט אויף דעם רעוויזאָר זאָגאַר געקוקט וויא אויף א נייעם גובערנאַטאָר. דיא קאָלאָניסטען, וואָס האָבען גע־מורמעלט געגען דעם אדמיראל, האָבען איצט גענומען שיטען מיט קלאַ־געס אויף איהם.

קאָלומבוס האָט זיך געפיהלט אזוי וויא איינער וואָס גליטשט זיך

אראפ־בארג. ער האט זיך בעשלאסען צו פאהרען נאך שפאניען און פרופען פעררינטען דעם שלעכטען איינדרוק, וואס זיינע שונאים האבען דארטען געשאפען וועגען איהם.

צום גליק האט ער דאן זיך גראד בעשטימט דערוואוסט, אז אויפ'ן דרום־ברעג פון דעם אינזעל געפינען זיך רייכע גאלד־בערג.

דיא ענטדעקונג איז פערבונדען געוועזען מיט א ראמאנטישע געשיכטע. איינער פון דיא קאלאניסטען, מיגעל דיאז, האט אין איזאבעללא געהאט א בלוטיגען געשלעג, און אויס פורכט בעשטראפט צו ווערען איז ער אנטלאפען. ער האט ארומגערייזט איבער'ן אינזעל ביז ער איז געקומען נאך אן אינדיאנער דארף אין מזרח־דרום־זייט. דארטען האט ער זיך פעראינטערעסירט אין אן אינדיאנערקע, וועלכע האט זיך אין איהם פערליעבט, און ער איז מיט איהר געבליבען וואוינען. מיט דער צייט האט זיא גענומען בעמערקען, אז ער איז אומעדיג און בענקט נאך זיינע ווייסע לאנדסלייט. דיא פערליעבטע רויט־הויטיגע פרוי האט מורא געהאט איהם צו פערלירען, און זיא איז געפאלען אויף א פלאן: אזוי וויא ניט ווייט פון דארטען, ביי דעם טייך היינא, זיינען פאראן אלטע גאלד־מינען, וועט זיא דאס איהם ווייזען. זיא האט געוואוסט, אז קיין זאך אויף דער וועלט ציהט ניט אזוי דיא שפאניער וויא גאלד. אלזא, וועלען אהער קומען אנדערע ווייסע, און איהר מאן וועט שוין ניט וועלען אוועקגעהן פון איהר.

דיאז איז גליך געפאהרען נאך איזאבעללא מיט דער פרעהליכער בשורה, אז ער האט ענטדעקט גאלד. ער איז געוועזען זיכער, אז פאר אזא בשורה וועט קאלומבוס איהם שענקען זיין פערברעכען; און ער האט טאקע זיך ניט גענארט. קאלומבוס האט זיך צו שטארק גענויטיגט אין אזא ענטדעקונג — הויפטזעכליך איצט, אז זיין שטערען איז דונקעלער געווארען, און אין שפאניען צווייפעלט מען אין זיין גאנצע אויפטהואונג. ער האט גלייך אוועקגעשיקט אהין זיין ברודער בארטהאלאמיי'ען צוזאמען מיט דיאז'ען און א קאמפאניע אנדערע שפאניער. אלעס האט זיך ארויסגעציינט ריכטיג: דער פלאץ האט ענטהאלטען פיעל גאלד. אין איניגע ערטער האט מען דארטען זאגאר געפונען אלטע טיעפע גריבער. מען האט געקענט זעהן, אז אמאל מיט פיעלע יאהרען צוריק האט מען דא געצויגען גאלד. אבער ווער? דיא אינדיאנער האבען פון גראבען גאלד־גריבער ניט געוואוסט. זיי האבען זיך בענוגענט

מיט אויפקלייבען די שטיקלעך מעטאל וואָס זיי האָבען געפונען פון אויבען.

ווען באַרטהאלאמיי האָט זיין ברודער געבראכט דעם בעריכט צו־זאמען מיט פּראָבעס פון די גאָלד, איז קאָלומבוס געווען גליקליך אי־בער גליקליך. פאר בעגייסטערונג איז ער געקומען צו א נייעם זאָנדער־באַרען שלום: די אַלטע מינען זיינען מסתמא אופיר, דער פּלאַץ, פון וועלכען שלמה המלך האָט בעקומען די גאָלד צו דעם בית המקדש, וואָס ער האָט געבויט אין ירושלים. וואו אופיר געפינט זיך האָט מען סיי וויא סיי קלאָהר ניט געוואוסט. מען האָט בלויז גערעכענט, אז די גאָלד, וואָס שלמה המלך האָט געברויכט אויפ'ן טעמפּעל, האָט ער אימפּאָרטירט פון „די אינדיעס“. היינט פאר וואָס זאָל היספּאַניאָלא ניט קענען זיין אופיר?.... און דאָס, וואָס זיין הארץ האָט געגלוסט, אין דעם האָט זיין קאָפּ געגלויבט. צו קומען נאָך שפּאַניען מיט א נאכ־ריכט, אז ער האָט ענטדעקט „אופיר“, איז פאר איהם איצט געווים גע־ווען בעקוועם.

ער האָט גלייך געהייסען אויסבויען א פעסטונג לעבען די ניי־ענטדעקטע מינען, און מען זאָל זיך אויפ'ן שטעל נעהמען פלייסיג זיי צו בעארבייטען. באַרטהאָלאמיי האָט דאָרטען שפּעטער געגרינדעט א שטעדטעל, וועלכע ער האָט א נאָמען געגעבען ניי־איזאבעללא. מיט עטליכע יאָהר שפּעטער האָט מען אָבער דעם נאָמען געענדערט אויף סאן דאָמינגא, וועלכער איז פערבליבען ביז היינט. (איצט הייסט מיט דיעזען נאָמען אויך די גאנצע רעפּובליק, וועלכע פערנעהמט היינט יענע העלפט פון דעם אינזעל. די אַנדערע העלפט בעלאַנגט צו דער רעפּובליק האיטי). אהין האָט מען דערנאָך איבערגעטראָגען די הויפּט־קווארטיר פון דער קאָלאָניע.

וואָס אָנבעלאַנגט מיגעל דיאז'ען, איז ער זיין אינדיאנערקע, וועל־כע האָט איהם געבאָרען צוויי קינדער, געבליבען טריי. מען האָט איהר געטויפט, און זייער הייראטה איז אנערקענט געווען אלס א גע־זעצליכער פערבאנד.

אַגוואדא האָט דערווייל אויסגעהערט פיעלע פון די קאָלאָניסטען, און ווען ער האָט געענדיגט זיין אונטערזוכונג, איז ער אַוועקגעפאָהרען צוריק נאָך שפּאַניען. קאָלומבוס איז מיטגעפאָהרען, הגם אויף אַן אַנ־

דער שיף, נעמליך אויף אונזער אלטע בעקאנטע „נינא“. ער האט מיטגעפיהרט מיט זיך דעם געפאנגענעם קאריבער העלד, קאאנאבא, צוזאמען מיט נאך 29 אינדיאנער.

אויפ׳ן וועג האבען דיא שיפען זיך אבגעשטעלט אויף איינעם פון דיא קאריבישע אינזלען. וועהרענד איניגע פון דיא שפאניער האבען אנגענומען האלץ און וואסער און געמאכט „קאססאווא“ ברויט, האט קאלומבוס אוועקגעשיקט פערציג אנדערע אויספארשען דעם פלאץ. זיי זיינען צוריק־געקומען אויף מארגען מיט צעהן פרויען און דריי אינגלעך, — אלע נאקעטע. איינע פון דיא פרויען איז געוועזן א הויכע, א שטארקע, מיט א שטאלצען כאראקטער. דעם פאריגען טאג, ווען דיא פערציג שפאניער זיינען צוגעקומען צו איהר, איז דיעזע גרויסע, געזונטע פרוי אנטלאפען וויא א קאץ. פלוצלונג האט זיא זיך אבער אבגעשטעלט: זיא האט דערזעהן, אז איינער פון דיא ווייסע איז אבגעזונדערט פון דיא איבעריגע, האט זיא פון ווייטען א ווארף געטהאן א בליק אויף איהם און אויף זיינע חבריה, א שפרונג געטהאן און איהם אנגענומען מיט אן אונמענשליכע קראפט. נאך א מינוט, און זיא וואלט איהם דערשטיקט. נור דיא אנדערע שפאניער האבען פאספייעט צוצולויפען און האבען איהר געפאנגען אין דער צייט ווען זיא איז געוועזן מיט איהר קרבן צוזאמענגעפלאנטערט מיט דיא הענט און מיט דיא פיס. איהר שעהנער, געזונטער פיין־געוואקסענער קערפער איז געוועזן אבסאלוט נאקעט, און איהרע לאנגע הארטע האר זיינען אראבגעהאנגען איבער איהרע פלייצעס. א קאפ־ציערונג פון פערשיעדען־קאלירטע פעדערען איז געוועזן דיא איינציגע זאך, וואס זיא האט געהאט אויף זיך.

אויפ׳ן שיף האט זיא זיך פעראינטערעסירט אין קאאנאבא׳ן. ווען זיא האט זיך דערוואוסט, אז ער איז אויך א קאריב, און זיא האט געהערט זיין לעבענס־געשיכטע, איז זיא צו איהם שטארק צוגעבונדען געווארען. אום צו מאכען זיך א גוטען נאמען ביי דיא איינוואוינער פון דיעזע אינזלען, האט קאלומבוס אלע געפאנגענע ארויסגעלאזען פריי. דיעזע הויכע אינדיאנערקע האט זיך אבער ענטזאגט אראבצוגעהן פון שיף. זיא איז געוועזן אזוי פערליעבט אין קאאנאבא, אז זי האט געוואלט טהיילען זיין שיקזאל.

דיא רייזע איז געוועזן זעהר א שווערע און פול מיט געפאהרען. זיא

האָט זיך אזוי פערלענגערט, אז עס האָט ניט געסטאַיעט קיין עסען־ווארג. אויס הונגער האָבען דיא מאַטראָזען געוואָלט הרג'ען און אויפּעסען דיא אינדיאנער, אָדער וועניגסטענס זיי ארייננווארפען אין ים, אום ניט צו דאַרפען קאָרמענען אזוי פיעל מיילער. קוים וואָס דער אדמיראַל האָט זיי אָבגעהאַלטען דערפון.

קאַאָנאבאָ האָט אָבער סיי וויא סיי ניט דערלעבט צו קומען נאָך שפּאַניען. זיין שטאָלצער, אייזערנער גייסט, וועלכער האָט זיך ניט גע־בויגען ביז דער לעצטער מינוט, איז אויסגעגאַנגען וויא א ליכט פון הילפלאָזע נקמה־דורשט, אנגסט און בענקעניש. דיא פערליעבטע קאַ־ריבישע גבור'טע איז געווען זיין איינציגער טרויסט אין זיינע לעצטע מינוטען. ער איז געשטאָרבען אויף דער שיף.

ענדליך, דעם 11־טען יוני, 1496, נאָך א רייזע פון דריי שרעקלי־כע מאָנאַטען, איז דיא אויסגעהונגערטע אָבגעשוואכטע קאָמפּאַניע אָנ־געקומען אין דעם קאַדיצער האַפען.

XVI.

ענדליך דערגרייכט מען אינדיען, אָבער ניט קאָלומבוס.

קאָלומבוס וואַרט אין שפּאַניען אַפּ צוויי יאָהר אויף שיפען און פּראָוויאַנט. — אין דיעזער צייט נעהמט זיך פּאָרטוגאַל פאָרטזעצען איהרע ענטדע־קונגס־רייזעס. — דער יונגער קעניג מאַנועל. — ער ווענדט זיך נאָך אַ ראַטה צו אברהם זאַקוטאָ. — מאַנועל'ס שדוך מיט דער טאָכטער פון פערדינאַנד און איזאבעללא. — זיא שטעלט אַלס בעדינגונג, אז ער זאָל ארויסטרייבען אלע אידען און מורינען פון פּאָרטוגאַל. — אונמענש־ליכע פּייניגונג פון אידען. — וואסקא דא גאמא לאָזט זיך אַוועק אויף זיין רייזע אַרום אפריקא. — שרעקליכע ווינטען, און דיא מאַטראָזען בעטען זיך מען זאָל פאָהרען צוריק. — מען שווימט ארום דעם „קאפּ פון גוטע האָפנונג". — אויף דעם מזרח־ברעג פון אפריקא. — קאַפרען. — מורינען. — מאָזאַמביק. — מען וויל פערפיהרען גאמא'ס שיפען. — דער געפאַנגענער מורין דאַוואַן דיענט גאמא'ן טריי. — אין מאָמבאזא. — מען וויל ווידער פערשלעפּען גאמא'ס שיפען. — דער פריינדליכער קעניג פון מעלינדאַ. — דריי וואָכען איבער'ן אינדישען אָקעאַן. — „זעה, קאַפּיטאַן: אינדיען! אינדיען!" —

דער קעניג און דיא קעניגין האָבען קאָלומבוס'ען עמפּפאַנגען פיעל בעסער וויא ער האָט ערוואַרטעט. זיי האָבען איהם אויפגענומען אזוי וויא עס וואָלטען געגען איהם ניט געוועןן קיין שום קלאַגען. ער האָט אָבגעגעבען אַ בעריכט וועגען דיא נייע גאָלד־מינען, וואָס ער האָט געפונען, און דורך דעם האָט ער ווידער געמאַכט א גוטען איינדרוק אויף זיי. דער רעזולטאַט איז געוועןן, אַז זיי האָבען איהם צוגעזאָגט נאָך אַכט שיפען מיט מענשען און פּראָוויאַנט אויף אַ נייע עקספּעדיציע, וואָס ער האָט זיך געקליבען צו מאכען אין „אַזיען". דאָס, וואָס ער האָט זיין ברודער איבערגעלאָזען אין דער ראָלע פון „אדעלאַנטאַדא" אָדער וויצע־גובערנאַטאָר, איז פון זיי בעשטעטיגט געוואָרען.

דאָ האָט קאָלומבוס ווידער געמאַכט אַ פאַלשען שריט, פון וועל־כען פאַר איהם איז ניט ארויסגעקומען קיין גוטס. ער האָט ביי'ן

טהראָן געבעטען ערלויבניס, וועלכע איז איהם בעווילינט געוואָרען, צו נעהמען נאָך היספּאַניאָלאַ אַלע פּעראורטהיילטע פערברעכער. זיין קאָלאָניע האָט שוין געהאַט אַזאַ צרה'דיגען נאָמען, אַז איצט האָט קיינער שוין ניט געהאַט קיין חשק אַהין צו פּאָהרען, האָט ער אַלזאָ געברויכט דיעזע ספּעציעלע מיטלען מענשען צו קריגען; אָבער דיעזער מיטעל האָט, ערשטענס, זיין קאָלאָניע געמאכט נאָך אַן ערגערען נאָמען און אין גאַנצען אָבגעשטויסען פון איהר אַנשטענדיגע מענשען; און, צווייטענס, האָט דאָס איהם וויעדער צוגעשטעלט דיא נידעריגסטע און געפעהרליכסטע מענשען פון לאַנד.

דעם צוזאָג איהם צו געבען שיפען, האָבען פערדינאַנד און איזאַבעללא ניט געקענט אזוי גיך ערפיללען. זיי האָבען דאַן געהאַט גרויסע אַנדערע אויסגאבען צוליעב א מלחמה מיט פראַנקרייך וויא אויך צוליעב א דאָפּעלטען שדוך וואָס זיי האָבען געטהאָן מיט דעם עסטרייכישען הויף. זייער איין־איינציגער זוהן יואַן האָט געהייראַט אַ טאָכטער פון דעם עסטרייכישען קייזער, און זייערע אַ טאָכטער, יואַנאַ, האָט געהייראַט דעם עסטרייכישען קייזער'ס זוהן, ערץ־הערצאָג פיליפּ, וועלכער האָט פון זיין מוטער'ס צד גע'ירש'ענט דעם טהראָן פון האָללאַנד.

דעם קעניגליכען חתן און דיא קעניגליכע כלה האָט מען בעגלייט מיט א פלאָטע פון העכער וויא 100 שיפען, גרויסע און קליינע, וועהרענד פאר קאָלומבוס'ען איז שווער געוועזען צו שאַפען עטליכע שיפען. איבעריגענס, זיינען פערדינאַנד און איזאַבעלאַ געוועזען צו שטאַרק פערנומען מיט זייער מלחמה און מיט זייערע פאמיליען־אנגעלעגענהייטען, וואָרים א הויז דיא דערמאָנטע צוויי שדוכים זיינען זיי דאַן געוועזען פעראינטערעסירט אין א דריטען, אין דעם הייראַטה פון זייער עלטסטע טאָכטער, איזאבעללא, דיא 2טע, וועלכע איז געוועזען אַן אלמנה. וועגען דיעזען הייראַטה וועלען מיר באַלד רעדען מיט מעהר איינצעלהייטען. דאָ איז אונז בלויז וויכטיג דער פאקט, דאָס דער קעניג און דיא קעניגין זיינען געוועזען צו־פיעל פערנומען מיט אַנדערע זאַכען, אַז זיי זאָלען זינגען אין זינען קאַלומבוס מיט זיין עקספּעדיציע.

און פאָנסעקא, דער מיניסטער פון דעם אינדישען דעפּאַרטמענט, פון זיין זייט, האָט קאָלומבוס'ען אונטערגעשטעלט אַלערליי פיסלעך און אָבגעטהאָן אַלערליי כיטרע שפּיצלעך, כדי איהם מאוס צו מאַכען אין דיא אויגען פון הויף. צום ביישפּיעל: ער האָט געלאָזען פערשפּריי־

טען אַ קלאַנג, אַז פון היספּאַניאָלאַ זיינען אָנגעקומען דריי שיפען מיט שטאַבעס גאָלד, ווערענד אין אמת'ען זיינען זיי געווען געלאָדען מיט קנעכט. (דער שיפס־קאַפּיטאַן האָט זיך אַזוי אויסגעדריקט אויף שפּאַס; „איך האָב געבראַכט אַ מאַסע גאָלד אין מיינע שיפען", האָט ער געזאָגט, מיינענדיג זיין טראַנספּאָרט שקלאַפען. פּאָנסעקא האָט גע־וואוסט, אַז עס איז אַ שפּאַס, ער האָט דאָס אָבער פערשפּרייט אַלס אַן אמת). דער קלאַנג האָט דערגרייכט דעם קעניג, און ער האָט זיך זעהר דערפרעהט מיט דעם אוצר. באַלד האָט זיך אָבער ארויסגעשטעלט, אַז דיא „שטאַבעס" זיינען ניט קיין גאָלדענע, נור אייזערנע: דיא איי־זערנע גראַטעס, הינטער וועלכע מען האָט געהאַלטען דיא געפאַנגענע אינדיאַנער. ווען פּערדינאַנד האָט זיך דאָס דערוואוסט, איז ער פון ענטוישונג אַזוי בייז געוואָרען, אַז ער און דיא קעניגין האָבען גלייך צו־ריקגעצויגען אַ גרויסע סומע געלט, וואָס זיי האָבען געהאַט בעשטימט פאַר דעם אדמיראַל'ס דריטע רייזע. פריהער האָבען זיי געהייסען צו דיעזען צוועק נעהמען פון דער רעגיערונגס־קאַססע זעקס מיליאָן מאַראַ־וועדיס. איצט האָבען זיי ארויסגעגעבען אַ בעשלוס, אַז דיא קאָסטען פון דער נייער עקספּעדיציע זאָלען געדעקט ווערען פון דיא „גאָלד", וואָס איז אָנגעקומען פון היספּאַניאָלאַ. קאָלומבוס האָט געוואַרט און געוואַרט.

דיא גאַנצע צייט האָט ער געוואוינט ביי' זיין פריינד בערנאַלדעז, וועלכער האָט נאָכהער בעשריעבען זיינע רייזעס. בערנאַלדעז האָט אַלע איינצעלהייטען געהערט פון דעם אדמיראַל גופא, אין דיא געשפּרע־כען, וואָס ער האָט מיט איהם געהאַט ביי זיך אין הויז. זיין בוך ענט־האַלט דעריבער פיעלע פון דיא וויכטיגסטע מאַטעריאַלען, וואָס זיינען נור פאַראַן פאַר דער געשיכטע פון קאָלומבוס'עס ענטדעקונג.

ווען דיא שיפען זיינען ענדליך געווען פערטיג און אַלץ איז געווען געגרייט אָפּצופאָהרען, האָט פּאָנסעקאַ'ס קאַססיער קאָלומבוס'ען שטאַרק בעליידיגט. דער אדמיראַל האָט זיך שוין מעהר ניט געקענט קאָנטראָ־לירען. ער האָט איהם אַנידערגעוואָרפען און געבריקעט. און דאַן האָט פּאָנסעקאַ דיא געשיכטע געלאָזט וויסען אין הויף אַלס אַ ביי־שפּיעל פון דעם דעספּאָטישען כאַראַקטער, וועגען וועלכען דיא קאָלאָ־ניסטען האָבען זיך אויף דעם אַדמיראַל געקלאָגט.

קאָלומבוס איז אָבגעפאָהרען דעם 30־טען מאַי, 1498, דאָס הייסט

ער איז פערבליבען אין שפּאניען צוויי יאָהר — אלין צוליעב דיא שוויריגקייטען, מיט וועלכע איהם זיינען אָנגעקומען דיא שיפען און דיא אַנדערע זאכען, וואָס זיינען נויטיג געווען צו דער אויסשטאטונג פון זיין דריטער עקספּעדיציע.

מיר האָבען אויבען, פערבייגעהענדיג, דערמאָנט, אז פערדינאנד און איזאבעללא זיינען געווען פעראינטערעסירט אין א שדוך פאר זייער עלטסטע טאָכטער, דיא יונגע אלמנה, „איזאבעללא דיא צווייטע". עס האָט זיך געהאנדעלט אום זיך מתחתן צו זיין מיט דעם פּאָרטוגעזיישען הויף — מיט יענעם הויף, מיט וועלכען שפּאניען האָט געהאט אָפטע מלחמות און דיפּלאָמאטישע צאנקערייען. און דאָס איז ניט דער ערשטער שדוך צווישען זיי, נור דער צווייטער. איזאבעללא'ס ערשטער מאַן איז געווען דער איינציגער געזעצליכער זוהן פון דעם פּאָרטוגעזישען קעניג יאָאַן דעם 2טען, אלפאָנסאָ. אום צו מאכען א סוף צו דיעזע מלחמות, האָבען איהרע עלטערען איהר דאַן חתונה געמאַכט פאר דיעזען קרוין־פּרינץ. אָבער א קורצע צייט נאָך דער חתונה, ווען אלפאָנסאָ האָט זיך מיט אימיצען פערוועט אין רייטען, איז ער אראָבגעפאלען פון זיין פערד און איז גע'הרג'עט געוואָרען.

דאָס אלץ וואָלט פאר אונז געהאט א קנאפּען אינטערעס. איזאבעללא'ס צווייטער חתן האָט אָבער אין פּאָרטוגאל איינגעפיהרט זעהר וויכטיגע נייעס מכח דעם וועג צו אינדיען ארום אפריקא.

ווען יאָאַן דער 2־טער איז געשטאָרבען (דעם 25־טען אָקטאָבער, 1495), האָט ער אלזאָ ניט איבערגעלאָזען קיין יורש. דער טהראָן איז איבערגעגאנגען צו זיין קוזין מ א נ ו ע ל, וועמעס עלטערען ברודער יאָאַן האָט געטוידטעט מיט זיין אייגענע האנט.*) דאָס איז געווען א

*) דיא אַדעליגע פון דעם קעניגליכען הויף האָבען געהאט א פערשוועררונג צוצונעהמען דעם טהראָן פאר גראף דיעגאָ ד ע ־ ו ו י ז ע אָ, דעם קעניג'ס קוזין. דאָס איז געווען, ווען יאָאַן'ס זוהן אלפאָנסאָ האָט נאָך געלעבט. דער פּלאַן איז געווען צו טוידטען אי יאָאַן'ען, אי זיין יורש, און דער אָנפיהרער פון דער קאָנספּיראציע איז געווען דיעגאָ דע־וויזעאָ אליין. אָבער יאָאַן האָט זיך דערוואוסט דערפון, און ער האָט איינגעלאַדען דע וויזעאָ'ן צו זיך.

געזונטער, ענערגיישער און שעהנער יונגער מאַן פון 26 יאָהר, א פיעל סימפּאַטישערער מענש וויא זיין פאָרגענגער, אָבער א שוואַכערער אין כאַראַקטער וויא ער. דאָך פאַר דיא ענטדעקונגסרייזעס האָט ער זיך גענומען מיט ענערגיע. באַלד נאָך דעם וויא ער איז ארויף אויפ׳ן טהראָן, האָט ער אָנגעפאַנגען צו בעשפּרעכען דיא פראגע פון פּאָרטוזעצען בארטהאָלאָמיי דיאז׳עס רייזע. איינינע פון זיינע ראטהגעבער האָבען איהם געפּרופט אָבשלאָגען דערפון. זיי האָבען איהם דערמאָנט אָן דיא שרעקליכע שטורעמים, וועלכע דיאז האָט בעגעגענט ארום דעם „קאַפּ פון גוטע האָפנונג“, און צוליעב וועלכע זיינע מאַטראָזען האָבען זיך ענטזאַגט צו פאָהרען ווייטער. זיי האָבען פאַר איהם אויסגעדריקט דיא מיינונג, אז ארום אפריקא וועט מען צו אינדיען קיינמאָל ניט צוקומען; אָבער ער האָט זיך אזוי גיך ניט געלאָזט אָברעדען פון זיין פּלאַן. ער האָט זיך בעראַטהען מיט א בעריהמטען אסטראָנאָם.

צווישען דיא ארויסגעטריבענע שפּאַנישע אידען, וועלכע האָבען געזוכט אַן אָפּרוה אין פּאָרטוגאַל, איז געוועזען דער געלעהרטער א ב ר ה ם ז אַ ק ו ט אָ, דער מאַטהעמאַטיקער און אסטראָנאָם פון דעם סאַלאמאַנקער אוניווערסיטעט (זעה אויבען, זייטעל 212). יאָאַן דער 2טער האָט איהם שוין געמאַכט פאַר זיין „שטערען־זעהער“, נאָך דעם וויא ער האָט איהם אויסגעפּרופט*), און מאַנועל האָט פון איהם שטאַרק געהאַלטען

„קוזין!“ — האָט ער זיך צו איהם געווענדעט, — „שטעל זיך פאָר, אַז אימיצער קלייבט זיך צו נעהמען דיין לעבען. וואָס וואָלסטו געטהאָן?“

— איך וואָלט ניט געמאַכט קיין הכנות — האָט דע־וויזעא געענטפערט — איך וואָלט גלייך גענומען יענעם׳ס לעבען.

— אויב אַזוי, טאָ שטאַרב־זשע! — האָט דער קעניג אויסגערופען. — דו האָסט אויסגעשפּראָכען דיין אייגענעם אורטהייל—און מיט דיעזע ווערטער האָט ער איהם אַריינגעשטאָכען א שפּיעז אין האַרצען.

ווען אלפאָנסאָ איז געשטאָרבען, האָט יאָאַן געמוזט זעהן, וויא זיין טהראָן וועט איבערגעהן צו וויזעא׳ס ברודער, מ אַ נ ו ע ל ׳ ע ן.

---

*) צווישען אַסטראָנאָמען און שטערן־זעהער איז דאַן ניט אימער געוועזען אַ קלאָהרער אונטערשיעד. דיא אבערגלויביגקייט פון קעניגע איז געוועזען

צו איהם האָט ער זיך דאָס איצט געווענדעט נאָך אַן עצה מכח דער נייער עקספּעדיציע. ער האָט אָבער ניט געוואָלט, אַז מען זאָל וויסען, דאָס ער בעראטה זיך מיט דעם שטערן־זעהער. ער האָט דעם פּלאַן פאָרלויפיג געהאַלטען געהיים. ער האָט זאַקוטאַ'ן דעריבער געהייסען קומען ביינאַכט און פאַרשטעלט.

ווען דער איד איז געקומען אין פּאַלאַץ, האָט מאַנועל זיך מיט איהם פערשלאָסען אין זיין צימער, און צו איהם געזאָגט:

— געפין אויס, דוא וויזער זאַקוטאָ, אויב דיא שטערן הייסען מיר אונטערנעהמען דיא גרויסע ענטדעקונגס־רייזע אָדער ניט. נעהם זיך צייט, און זאָג מיר וואָס דוא האָסט אויפ'ן הימעל געלעזען.

אַלס אַ גוטער געאָגראַף, איז דער געלעהרטער איד בעקאַנט געווען מיט אַלע לאַנד־קאַרטען, וועלכע האָבען דאַן עקזיסטירט. ער האָט אויך געוואוסט, אַז קאַווילהעם האָט געהערט אין אינדיען, דאָס פּאָה־

אַזוי גרויס, אַז כמעט יעדער פון זיי האָט געהאַט זיין הויף שטערען־זעהער — אַ מין „בעל־שם" אָדער מכשף. אָבער געוועהנליך זיינען דיעזע שטערען־זעהער געווען בעקאַנט מיט אסטראָנאָמיע און פון דער שטערען־זעהעריי איז דאַס אייגענטליך ענטוויקעלט געוואָרען דיא אסטראָנאָמישע וויסענשאַפט.

אום אויסצופרופען זאַקוטאָ'ס פעהיגקייט פאָראויסצוזאָגען וואָס שפּעטער וועט זיין, האָט יאָאַן איהם געהייסען טרעפען, דורך וועלכען טויער ער וועט אַריינפאָהרען אין אַ געוויסע שטאָדט. זאַקוטאָ האָט פון זיינע רייד פערשטאַנען, אַז ער וועט טהאָן פּונקט פערקעהרט אום צו ווייזען, אַז ער, זאַקוטאָ, האָט ניט געטראָפען. ער האָט דאַן אויפגעשריעבען: „דער קעניג וועט אַריינפאָהרען דורך דעם נייעם טויער", און דאָס פער'חתמ'עט. וואָס ער האָט אויפגעשריעבען האָט יאָאַן ניט געוואוסט, אָבער אום עס זאָל יעדענפאַלס אויסקומען, אַז זיין נבואה איז פאַלש, האָט ער געלאָזען דורכברעכען דיא שטאָדט־וואַנט און איז אַריינגעריטען דורך דיא לאָך — גאָר אָהן אַ טויער, הייסט עס. ווען מען האָט אויפגעעפענט דעם שריפט, האָט זיך ארויסגעצייגט, אז דער שטערען־זעהער האָט פאָרט רעכט: דיא לאָך אין וואַנד איז געווען דער „נייער טויער".

אויב דער אנעקדאָט איז א היסטאָרישער פאקט, צייגט דאָס אויינפאך, אז זאַקוטאָ איז געווען אַ קלוגער פלינקער יונג און האָט פערשטאַנען מענשען — אַ פעהיגקייט, וועלכע איז דער עיקר פון יעדען זאָרט „כשוף", „וואהרזאַגעריי", פאַרצייטיגע „שטערען־זעהעריי" אָדער היינטיגען „ספּיריטואַליזמוס".

מאנועל, קעניג פון פּאָרטוגאל (פון 1495 ביז 1521)

רענדיג אַרום אַפריקא איז לייכט צו דערגרייכען אינדיען. אַלזאָ איז ער אין עטליכע טעג אַרום געקומען מיט דעם פאָלגענדען אנטוואָרט:

„מיין הארר! איך האָב אויף דיין אויפגאַבע פערבראַכט פיעל צייט און מיה. איך געפין, אַז זעהר, זעהר ווייט פון אונז איבער'ן ים ליגט אינדיען. זיא איז בעוואוינט פון שווארצע מענשען און דאָר־טען געפינען זיך גרויסע עשירות, אַלערליי רייכע סחורות, וועלכע געהען אין פיעלע טהיילען פון דער וועלט. צו פאָהרען אהין איז זעהר גע־פעהרליך. דער ים איז שטורמיג. אין דיא לענדער, וואָס ליגען אויפ'ן וועג, וואוינען פיעלע ווילדע מענשען, וועלכע זיינען געשייט און פאַלש און וועלען זיך סטאַרען צו טוידטען דיינע בראַווע מאַטראָזען. אָבער, הארר! דיין שטערן שיינט העלל, דוא וועסט ענטדעקען אינדיען און מיט דער צייט וועסטו בעזיעגען אַ גרויסע טהייל פון יענער געהיימניס־פולער לאַנד."

עס איז זעהר מעגליך אַז פיעלע פון דיעזע ווערטער זיינען אין זאַקוטאָ'ס מויל אריינגעליינגט געוואָרען שפּעטער, נאָך דעם וויא דאָס אַלעס האָט פּאַסירט; אָבער אַז זאַקוטאָ האָט מאַנועל'ן געווארענט וועגען דיא שוויריגקייטען און געפאַהרען פון דער רייזע און דאָך פאָר־אויסגעזאָגט אַן ענדליכען זיעג, און געראַטהען דיא עקספּעדיציע ארוים־צושיקען — דאָס איז היסטאָריש־ריכטיג.

דיא ראַטהגעבער, וואָס האָבען פאָראויסגעזאָגט אַ נידערלאַגע, האָט מאַנועל געהייסען האַלטען זייערע מיינונגען פאַר זיך, און ער האָט זיך גלייך גענומען צו דער אַרבייט. דיא גרויסע בערג געהילץ, וואָס יאָאַן דער 2טער האָט צוגעפערטיגט אויף צו מאַכען שיפען, האָט דער יונגער קעניג געהייסען אַזוי שנעל וויא מעגליך פערוואַנדלען אין גרויסע שטאַרקע שיפען, און ביי דעם בויען פון דיעזע שיפען האָט ער אונטער אַנדערע געשטעלט דיא מאַטראָזען, וועלכע האָבען אין 1487 מיט באַרטהאָלאָמיי דיאז'ען אַרומגעשוואומען דעם קאַפּ פון „גוטע האָפנונג", אָדער „פון שטורמען".

אין דער צייט וואָס דאָס אַלץ איז פאָרגעקומען, האָט דער יונגער קעניג זיך געשדכן'ט צו דער יונגער אלמנה פון יאָאַן דעם 2טען'ס זוהן, צו איזאַבעללאַ'ן, דיא טאָכטער פון דער שפּאַנישער קעניגליכער פּאָר פּאָלק. אייניגע היסטאָריקער שטעלען איהם פאָר אַלס פערליעב־טען אין איהר. ער האָט איהר געקענט פון דער צייט וואָס זיא האָט

געוואוינט אין פּאָרטוגאַל, און פון דאַן אָן האָט ער זיך געפונען אונטער איהר צויבער, זאָגען זיי. אַנדערע היסטאָריקער, וויעדער, ערקלעהרען דעם שדוך אַלס אַ קאַלטען עגאָאיסטישען חשבון. דער זוהן פון פערדינאַנד און איזאַבעללאַ פון שפּאַניען איז געווען אַ קרענקליכער פּרינץ. ער האָט געהאַט שוואַכע לונגען. אַלזאָ האָט מאַנועל גערעכענט, אַז ער וועט לאַנג ניט לעבען, און דאַן וואָלט איזאַבעללאַ די 2טע אַלס די עלטסטע טאָכטער, גע'ירשן'ט די שפּאַנישע קרוין. דעריבער האָט ער, מאַנועל, געוואָלט איהר הייראטהען — אום ער זאָל מיט איהר צוזאַמען זיצען אויף דעם טהראָן פון שפּאַניען אַזוי גוט וויא פון פּאָרטוגאַל.

צו אַזוי, צו אַזוי, — מאַנועל האָט געבעטען איזאַבעללאַ'ס האַנד. צוערשט האָט זיא איהם ענטזאַגט. איהרע עלטערען זיינען אָבער פון דעם שדוך צופריעדען געווען, אַלין צוליעב דיפּלאָמאַטישע צוועקען: אום פון אַ פיינדליכע קעניגרייך אַ פריינדליכע צו מאַכען, וואָס זיי איז איצט וויכטיג געווען צוליעב זייערע מלחמות מיט פראַנקרייך. און די יונגע איזאַבעללאַ האָט נאָכגעגעבען. דערביי האָט זיא אָבער מאַנועל'ען געשטעלט די פאָלגענדע בעדינגונגען: ער מוז אַרויס־טרייבען פון פּאָרטוגאַל אַלע אידען און מאַהאָמעדאַנער. זיא איז געווען פונקט אַזוי פאַנאַטיש און אַבערגלויביג וויא איהר מוטער און האָט זיך געפונען אין די הענט פון גלחים וויא זיא. אין דיעזען פאַל האָבען די שפּאַנישע גייסטליכע געווירקט אי דירעקט אויף דער אַלמנה אי דורך איהר מוטער. פּאָר־טוגאַל איז צו נאָהענט צו שפּאַניען, און די אידען זיינען זיי געווען אַזוי געפעהרליך אַז זיי האָבען געוואָלט זיי פערטרייבען וואָס וויטער פון זיך.

דער שריט איז מאַנועל'ען געווען זעהר ניט צום האַרצען. ביז אהער האָט ער זיך צו די אידען פערהאַלטען מיט מיטלייד און פריינד־ליכקייט. די יעניגע שפּאַניש־אידישע אימיגראַנטען, וועלכע יאָאַן דער 2טער האָט געמאַכט פאַר שקלאַפען, האָט ער בעפרייט, און ווען זיי האָבען איהם געוואָלט בעצאָהלען דערפאַר, האָט ער זיך ענטזאַגט צו נעהמען דאָס געלד. ער האָט געהערט וועגען די שרעקליכע יסורים און טוידט, וואָס האָט ערוואַרט דעם שפּאַנישען אידען אויף די פּאָרטוגעזישע שיפען, און אַז דאָס איז געווען די אורזאַכע וואָרום

פיעלע פון זיי זיינען בעססער געוואָרען שקלאַפען איידער אָפּצופּאָהרען פון פּאָרטוגאַל (זעה אויבען, זייטעל 299). ער האָט זיי דעריבער ער־לויבט צו בלייבען, ניט אַלס קנעכט, נור אַלס געוועהנליכע אונטער־טהאַנען, וויא אַלע פּאָרטוגעזער. אמת, ער האָט דורך דיעזע גוטע בעהאַנדלונג געהאָפּט זיי צו בעקעהרען צום קריסטענטהום. אָבער, וויא דיא מעשה איז, אין פערגלייך מיט אַזעלכע געקרוינטע חיות וויא יאָאַן אָדער פערדינאַנד איז ער געווען אַ מענש. איין מאָהל, ווען דער גלח פון זיין קירכע האָט אָנגעפאַנגען זיין דרשה מיט גיפטיגע אַנטי־סעמיטישע ווערטער, האָט ער זיך גלייך אויפגעהויבען און איז ארויס פון דער קירכע. ער האָט פערבאָטען אַלע העצערייען געגען דיא אידען און האָט ארויסגעלאָזען אַן אוקאַז, אַז דיא בעשולדיגונגען געגען זיי, דאָס זיי מאָרדען קריסטליכע קינדער, זאָלען ניט אָנגענומען ווערען אין דיא געריכטען — פּונקט וויא דער פּוילישער קעניג קאַזימיר דער 4טער האָט געטהאָן; אָבער פּונקט וויא קאַזימיר האָט ניט געהאַט כאַראַקטער גענוג בייצושטעהן דיא אַגיטאַציאָן פון דעם בלוט־דורשטיגען דייטשען אַנטיסעמיט, אַזוי האָט מאַנועל ניט געקענט ביישטעהן דיא פעסטע פּאָדערונגען פון דער שפּאַנישער אלמנה. ביי דיא אונגליקליכע שפּאַ־נישע אידען, וואָס זיינען פערבליבען אין פּאָרטוגאַל, איז געווען שמחה וששון, וואָס מאַנועל בעגעהט זיך אַזוי מענשליך מיט זיי, און פּלוצלונג האָבען טאָרקוועמאַדאַ'ס נעגעל־זיי דערגרייכט פון יענער זייט שפּאַני־שען גרענעץ.

דיא כלה (ריכטיגער געזאָגט, דיא שפּאַנישע גלחים) האָט זיך ניט בענוגענט מיט דיא שפּאַנישע אימיגראַנטען אליין. זיא האָט ניט אַנ־דעריש געוואָלט, אַז יעדער איד זאָל אַרויסגעטריבען ווערען פון פּאָר־טוגאַל, אפילו דיא דאָרטיגע געבאָרענע אויך. איהר מוטער'ס „גייס־טיגע ראטה־געבער" האָבען איהר איינגערעדט, אַז איהר ערשטער מאַן איז געשטאָרבען דערפאַר וואָס מען האָט אין פּאָרטוגאַל אריינגעלאָזען דיא אַרויסגעטריבענע אידען און מורינען פון שפּאַניען, און אַז צוליעב דיא זעלבע אורזאַכע האָט גאָט געשטראָפט זיין פּאָטער, איהר שווער, וועלכער האָט געענדיגט זיין לעבען אין צרות און קראַנקהייט. זיא האָט דעריבער ערקלעהרט מאַנועל'ען, אַז זיא האָט מורא חתונה צו האָבען מיט איהם טאָמער וועלען זיינע אידען ברייננגען אַ שלים מזל אויף דיעזען הייראטה אויך. ווען מאַנועל האָט ערוואַרטעט איהר

קומען, האָט ער פון איהר ערהאַלטען אַ בריעף, אַז איהר פוס וועט ניט אַרויפטרעטען אויף פּאָרטוגעזיישע ערד, ביז דיא לאַנד וועט ניט אָב־גערייניגט ווערען פון דיא „מיט פלוכען־אָנגעלאָדענע" אידען.

מאַנועל האָט נאָכגעגעבען. „דער חתונה־קאָנטראַקט צווישען איהם און איזאַבעללאַ איז פּאַרזיעגעלט געוואָרען מיט דעם אונגליק פון דיא אידען", וויא גרעטץ דריקט זיך אויס. ער איז אונטערגעשריבען געוואָרען דעם 30טען נאָוועמבער, 1496, און דעם 24טען פון דעם נעכסטען מאָנאַט האָט דער גוטער מאַנועל אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל אַז יעדער איד און יעדער מורין פון זיין קעניגרייך מוז ביז אַ געוויסען סראָק זיך ענטוועדער שמד'ן אָדער פערלאָזען דיא לאַנד; און אייב ניט — געטוידט ווערען. פאָרלויפיג איז־ער אָבער זיך בעגאַנגען פיעל ווייכער וויא דיא שפּאַנישע הערשער. ער האָט דיא אידען ערלויבט מיטצונעהמען זייער גאָלד און זילבער און דעם טערמין האָט ער געמאַכט גאַנץ לאַנג — כמעט אַ יאָהר, — אום זיי זאָלען האָבען צייט זיך אַרומ־צוזעהן און צוצופערטיגען זיך צו זייער רייזע.

אונטער זיין כלה'ס איינפלוס האָט דער פּאָרטוגעזישער קעניג געטהאָן אַ שריט ווייטער: זעהענדיג, אַז זעהר וועניג אידען שמד'ן זיך, אום צו פערבלייבען, האָט ער גענומען זוכען מיטלען וויא אַזוי זיי צו צווינגען צו טויפען זיך.

דיא פּאָרטוגעזישע אידען האָבען געשפּיעלט אַ גרויסע ראָלע אין דעם האַנדעל ניט בלויז פון פּאָרטוגאַל, נור פון גאַנץ אייראָפּאַ. אויך האָבען זיי פערנומען אַ הויכען פּלאַץ אַלס געלעהרטע. מאַנועל'ען האָט זיך זעהר ניט געוואָלט זיי פערלירען, און ער האָט זיך דעריבער בעשלאָסען איבער־געוואַלט אָבצושמד'ען זייערע קינדער און זיי פער־האַלטען. דורך דעם, האָט ער געהאָפט, וועלען דיא עלטערען אויך מוזען אָננעהמען דעם קריסטענטהום. ער האָט זיך וועגען דעם אָנגע־פרעגט ביי דיא הויכע פּאָרטוגעזישע גייסטליכע; אָבער זיי זיינען גראָד ניט געווען אַזעלכע משחיתים וויא דיא שפּאַנישע פּאָרשטעהער פון דער קאַטוילישער קירכע. זייער אַנטוואָרט איז געווען, אַז דיא רוימישע אמונה מוז אָנגענומען ווערען מיט'ן גוטען ווילען און ניט איבער־געוואַלט. מאַנועל האָט זיי אָבער ניט געפאָלגט. ער האָט אַרויסגע־לאָזט אַ געהיימען בעפעהל, אַז אין דעם זונטאָג פון דעם קריסטליכען

פּסח (אָסטערן) זאָל מען יעדען אידישען קינד ביז 14 יאָהר אוועק־שלעפּען אין דער קירכע און טויפען.

אַז אין דעם האָט ער געווירקט אונטער דעם טייפּעלישען איינפלוס פון דעם שפּאַנישען הויף, וועסען מיר שוין. דיא איינצעלהייטען אָבער פון דעם מערדערליכען פּלאַן האָבען געהערט צו אַ לומפּיגען משומד מיט דעם אונפּאַסענדען נאָמען לוי בעל שם טוב.

דיא אידען האָבען זיך דערוואוסט וואָס מען גרייט זיך דאָ צו טהאָן, און פיעלע פון זיי האָבען זיך געקליבען צו אַנטלויפען מיט זייערע קינדער. ווען מאנועל האָט דאָס דערהערט, האָט ער געהייסען זיין בעפעהל דורכפיהרען אויפ׳ן שטעל. דיא האַרץ־רייסענדע סצענעס, וועלכע האָבען זיך אָבגעשפּיעלט פאַר יאָאַן דעם צווייטען, זיינען דאַן ווידערהאָלט געוואָרען. עלטערען האָבען געדריקט זייערע קינדער צום הארצען, און דיא שרייענדע קינדער האָבען זיך צוגעטוליעט צו זיי מיט אַלע זייערע קינדערישע כוחות, אַזוי אַז דיא סאָלדאַטען האָבען זיי קוים אָפּגעריסען מיט געשלעג און שמיץ.

פון פערצווייפלונג האָבען פיעלע אידישע עלטערען זייערע עופּה־לעך אַליין דערשטיקט אין זייערע אָרעמס אָדער אַריינגעוואָרפען אין ברינימער אָדער טייכען — אַבי ניט אָבגעבען זיי צום שמד — און דערנאָך האָבען זיי געמאַכט אַ סוף פון זיך אויך. פיעלע קינדערלעך האָט מען פאַר דיא האָר געשלעפּט צו דעם טויף־בעקען, און זייערע עלטערען, אין טרויער־קליידער ווי נאָך אַ מת, זיינען נאָכגעגאַנגען מיט צוגעדעקטע געזיכטען, וויינענדיג ביטער אויף זייער בראָך. דיא אָבגע׳שמד׳טע קינדער האָט מען געשיקט אין פערשיעדענע שטעדט, זיך צו האָדעווען אין קריסטליכע פאַמיליען. און ניט בלויז מיט קינ־דער איז מען זיך אַזוי בעגאַנגען, נור מיט יונגע לייט און מיידלעך ביז 20 יאָהר אויך, הגם אין דעם בעפעהל איז געווען געזאָגט, אַז ער געהט בלויז אויף קינדער ביז 14 יאָהר.

פיעלע פּאָרטוגעזישע פאַמיליען האָבען זיך ווירקליך געטויפט אום ניט אָבגעריסען צו ווערען פון זייערע קינדער, אָבער מאַנועל׳ען האָט דאָס אויך ניט צופריעדען געשטעלט. אונטער דעם איינפלוס פון זיין כלה איז ער אין מערדעריי געגאַנגען אַלץ ווייטער און ווייטער ביז ער האָט איבערגעשטייגט אַפילו זיין אונמענשליכען קוזין, יאָאַן דעם צווייטען. ווען דיא איבערגעבליבענע אידען האָבען זיך געקליבען אָפּ־

צורייזען, האָט ער זיי געשטעלט אַלערליי שטערונגען אין וועג כדי זיי זאָלען פערזאַמען דעם סראָק, און דאַן האָט ער זיי געלאָזט פער־שפּאַרען אין אַן ארומגעצאַמטען פּלאַץ, וויא בהמית, און בעהאַנדלען נאָך פיעל ערגער וויא בהמות. ארום 20 טויזענד אידען זיינען אזוי פערשפּאַרט געוואָרען. דריי טעג האָט מען זיי געהאַלטען אָהן אַ ברעקעל ברויט און אָהן אַ טראָפּען וואַסער, צוזאָגענדיג זיי כבוד און רייכטהום אויב זיי וועלען זיך שמד'ן. דער מיטעל האָט אָבער ווייניג געווירקט. דאָס רוב פון דיא אונגליקליכע זיינען געפאַלען אין אָהנמאַכט פון הונגער און פערשמאַכטקייט, און זיך ניט אונטער־געגעבען. דאַן איז מאַנועל אַזוי פארווילדעט געוואָרען פון זיין מאַראַלע מאַכטלאָזיגקייט געגען זיי, אַז ער האָט געשיקט מאַטראָזען זיי צו שלעפּען אין דיא קירכען פאַר דיא האָר, פאַר דיא בערד, אָדער מיט שטריק.

אפשר זיינען דאָס געווען דיא זעלבע מאַטראָזען, וועלכע האָבען זיך געגרייט צו דער גרויסער רייזע נאָך אינדיען, — דיא רייזע, וואָס מאַנועל האָט צוגעפּערטיגט אויף דעם ראַטה פון דעם אידען אברהם זאַקוטאָ, דיא רייזע, צו וועלכע דיעזער איד האָט פערבעסערט אַ וויכ־טיגען אינסטרומענט? לאָמיר דאָ בעמערקען, אַז אין דער צייט ווען מאַנועל האָט אָרגאַניזירט דיעזע עקספּעדיציע (וואָרים דיא שיפען זיינען שוין אויסגעבויט געווען און איצט זיינען זיי שוין פאַרטיג געווען צום שווימען), האָט אברהם זאַקוטאָ זיך קוים גערעטעוועט מיט'ן לעבען פון מאַנועל'ס משחיתים. ער איז צוויי מאָל אַרעסטירט געווען, ביז ענדליך נאָך אַ רייהע פון געפאַהרען און אַנדערע צרות איז ער מיט זיין זוהן אַוועק נאָך טונים, אַפריקאַ.

אוים פערצווייפלונג זיינען איינינע פון דיא פּאָרטוגעזישע אידען, אָדער שפּאַניש־אידישע אימיגראַנטען, אַרויסגעשפּרונגען פון פענסטער און צובראָכען פיס, אָדער אַרויסגעריסען זיך פון דיא סאָלדאַטען און אַריינגעשפּרונגען אין ברינעמער. אַנדערע האָבען זיך גענומען דעם לעבען שוין זייענדיג אין דער קירכע. איין פאָטער האָט צושפּרייט זיין טלית איבער זיינע קינדער זיין טלית איבער זיינע יחן און האָט געטוידטעט זיי און זיך אליין.

מיט דיא מורינען איז מאַנועל אַזוי מערדערליך זיך ניט בעגאַנגען. זיי האָט ער אויך אַרויסגעטריבען, אָבער קיין רציחות האָט ער געגען זיי ניט אַרויסגעווייזען. ער האָט איינפאַך מורא געהאַט, אַז דיא מאַ־

האָמעדאַנישע פעלקער פון אפריקא און פון טערקיי זאָלען זיך ניט אָננעהמען פאַר זיי. פאַר די אידען איז אָבער ניט געווען ווער עס זאָל זיך אָננעהמען.

דיא, וואָס האָבען זיך ניט ווילענדיג געטויפט, האָבען דערוויייל אוועקגעשיקט זיעבען דעלעגאַטען צו דעם פּאַפּסט אַלעקסאַנדער דעם 6טען, מיט וועלכען מיר זיינען שוין בעקאַנט דורך דער געשיכטע פון דעם ענטדעקונגס־גרענעץ צווישען פּאָרטוגאַל און שפּאַניען. עס איז ניט געווען אַ זאַך, וואָס מען זאָל ביי איהם ניט קענען פּועל'ן פאַר געלד. און וויא עס שיינט, האָט ער, פאַר געלד, אַרויסגעגעבען אַ גינסטיגען פסק פאַר זיי (הגם קיין בעזוייזע אויף דעם זיינען ניטאָ), וואָרים מאַנועל איז גלייך ווייבער געוואָרען, און דעם 30טען מאַי, 1497, האָט ער אַרויסגעלאָזען אַן אוקאַז, אַז אַלע איבער־גוואַלט־געטויפטע אידען זיינען אויף צוואַנציג יאָהר פריי פון פּראָצעסען פאַר היטען אידישקייט. אין דעם זעלבען אוקאַז איז ערקלעהרט אַז געטויפטע אידישע דאָקטוירים מעגען געברויכען מעדיצינישע ביכער, וואָס זיינען געשריעבען אויף העברעאיש. אויף דיעזען סמך האָבען זיי אָפען גע־לערענט גמרא און אַנדערע אידישע ספרים, זאָגענדיג אַז דאָס זיינען ווערק איבער מעדיצין. דיעזער אוקאַז איז אָבער געווען בלויז וועגען דיא פּאָרטוגעזישע מאַראַנען, ניט וועגען דיא שפּאַנישע, וועלכע זיינען געלאָפען נאָך פּאָרטוגאַל. אויף דער פאָדערונג פון איזאַבעללאַ דיא צווייטע, האָט מאַנועל ערקלעהרט, אַז דיא לעצטע מוזען פערלאָזען פּאָרטוגאַל אין פערלויף פון אַ מאָנאַט.

דיא פלאָטע וואָס מאַנועל האָט צוזאַמענגעשטעלט אויף צו שווימען נאָך אינדיען, איז אָבגעפאָהרען אַ וואָך פינף נאָך דעם וויא ער האָט אַרויסגעלאָזען דעם בעפרייאונגס־אוקאַז וועגען דיא פּאָרטוגעזישע מאַ־ראַנען. זיא איז בעשטאַנען פון דריי גרויסע שיפען — דיא „סאַן ראַפאַעל“, דיא „סאַן גאַבריעל“ און דיא „סאַן מיגועל“ — און אַ קליינע שיף פאַר פּראָוויזיע.

אַלס הויפּט־קאָמאַנדיר פון דער עקספּעדיציע האָט מאַנועל אויס־געקליבען אַ הויף־אַריסטאָקראַט מיט'ן נאָמען װ א ס ק אָ ד א ג אַ־מ אַ, אַ דרייסיג יאָהריגען, ענערגישען בלאָנדין פון מיטעלען וואוקס, מיט אַ געדיכטע ברוינע באָרד און לעבהאַפטע שוואַרצע אויגען.

וואסקא דא גאמא.

וואסקאָ דא גאמאָ אַליין האָט געפיהרט דיא „סאַן ראפאעל“. זיין ברודער פ א ו ל א ד א ג א מ א — דיא „סאַן גאבריעל“, און א דריטער קאפּיטאַן, נ י ק אָ ל א ס ק א ע ל אָ — דיא „סאַן מיגעל“.

א חוץ קאַנאָנען און אַנדערע געוועהר און פערשיעדענע זאכען וואָס זיינען נויטיג געווען פאר דיא רייזענדע גופא, האָבען דיא שיפען געפיהרט א מאַסע סחורות, וויא גאָלדענע, זילבערנע אָדער דימענטענע ציערונגען, שווערדען, שפּיעזען. דאָס האָט גאמא מיטגענומען ענטוועדער אויסצובייטען אין אינדיען אויף דאָרטיגע פּראָדוקטען, אָדער צו געבען אלס מתנות צו דיא שווארצע פּרינצען, וואָס ער וועט בעגעגענען אויפ׳ן וועג, אום צו געווינען זייער פריינדשאפט.

אלס דאָלמעטשערס האָט ער מיטגענומען א געוויסע צאָהל אפריקאנישע שקלאפען, וועלכע ער האָט געקויפט אויף דיא שקלאפען־מערק פון פּאָרטוגאל. אויך האָט ער גענומען זיעבען פערברעכער, וועלכע זיינען געווען פעראורטהיילט צום טוידט. אין פאל מען וועט זיך געפינען אין א געפעהרליכען פּלאַץ, וועט ער צוערשט ארויסשיקען דיעזע אָבגע׳משפט׳ע, „ווייל זייער לעבען איז דאָך סיי וויא סיי גאָר ניט ווערטה“.

אין סך הכל האָבען דיא דריי שיפען אויף זיך געהאט 150 מאַן.

וואסקאָ דא גאמא׳ס אָפּפאָהרען איז געווען בעגלייט מיט גלענצענדע פּאראדען. דיא גאנצע שטאָדט ליסאבאָן איז געווען אויסגעפוצט. דיא איינוואוינער האָבען געטראָגען זייערע יום־טוב׳דיגע קליידער. אין דעם גרעסטען און וויכטיגסטען קלויסטער פון דער אלטער שטאָדט איז פאָרגעקומען א צערעמאָניע, אין וועלכע עס האָבען אנטהייל גענומען דער קעניג, דיא העכסטע אריסטאָקראטיע און דיא העכסטע גלחים *) דאָרטען איז אָבגעהאלטען געוואָרען א תפילה און דאַן האָט מאַנועל וואסקאָ דא גאמא׳ן אָפיציעל געגעבען דעם אויפטראַג

*) איינינע שרייבער דערמאָהנען דאָ דיא קעניגין אויך אַלס אַנטהייל־נעהמערין אין דער צערעמאָניע. עס איז אָבער זעהר צווייפעלהאַפט אויב מאַנועל איז שוין דאַן געווען פערהייראטה. ביי דיא היסטאָריקער, וועמעס ווערק מיר האָבען געהאַט דיא מעגליכקייט צו זעהן, איז ענטוועדער אויסדריקליך געזאָגט, אַז מאַנועל׳ס חתונה מיט איזאַבעללאַ׳ן האָט שטאַטגעפונדען נאָך דעם וויא וואַסקאָ דא גאַמאַ האָט אָבגערייזט, אָדער מען קען דאָס שליסען

צו מאַכען דיא רייזע, און וואסקא דא גאַמאַ מיט זיינע צוויי קאַפּיטאַנען האָבען דאָס אויסגעהערט, שטעהענדיג אויף דיא קניע. דערנאָך איז געוועזן אַ פּראָצעסיע צוערשט צום פּאַלאַץ און נאַכהער פונ'ם פּאַלאַץ צו דיא שיפען. פאָראויס האָט געריטען גאַמאַ מיט זיינע צוויי קאַפּיטאַנען פון דיא זייטען, — אַלע אין רייך־קאָלירטע זיידענע קאָסטיומען. הינטער זיי האָבען מאַרשירט זייערע מאַטראָזען, אויך אין פּאַראַדנע קליידער. אַ גרויסע קאָמפּאַניע פון אַדעליגע, וועלכע האָט אַנטהייל גענומען אין דעם מאַרש, איז געוועזן בעגלייט פון אַ מאַסע גלחים מיט ליכט אין דיא הענט. דיא גלחים האָבען געזונגען תפלות, און אַלס וויעדער־קול האָט געהילכט דער יובעל־געשריי פון דיא צו־זעהער, וועלכע האָבען אָנגעפילט דיא גאַסען אויף דער גאַנצער שטרעקע ביז'ן האַפען. פאַר בעגייסטערונג און אויפרעגונג האָבען אַזוי פיעל פון דיא צוקוקער געהאַט טרעהרען אין דיא אויגען, אַז דעם ברעג לעבען דיא שיפען האָט מען נאַכהער אַ נאָמען געגעבען „דער טרעהרען־ברעג“.

מיר האָבען דאָ בקיצור איבער־געגעבען דיא סצענע פון גאַמאַ'ס אָפּרייזען, אום דער לעזער זאָל זעהן וויא וויכטיג מען האָט געהאַלטען זיין עקספּעדיציע, וואָס פאַר אַן אונגעוואוינליך גרויסע נאַציאָנאַלע פּאַסירונג דאָס איז געוועזן. דיא פּאָרטוגעזער זיינען געוועזן פּאַרקאָכטע שיפס־לייט, און דיא ענטדעקונגס־רייזעס פון זייער קליינע פּאָטער־לאַנד זיינען געוועזן זייער „פּאַטריאָטישער“ שטאָלץ און „פּאַטריאָטישע“ האָפנונג אויף גוטע געשעפטען, אויף רייכע פּראָפיטען. פּלוצלונג קומט גאָר צוגעהן שפּאַניען און דורך אַ קאָלומבוס'ען נעהמט זיא ביי פּאָרטוגאַל אין עטליכע וואָכען אַוועק דיא מאַטעריעלע אויסזיכטען און דיא כבוד, אויף וועלכע זיא האָט געאַרבייט העכער וויא אַכציג יאָהר. ווען זיי האָבען דערזעהן, אַז מען נעהמט זיך וויעדער

פון געוויסע שטעלען. דער דאַטום פון דער האָבצייט ווערט אין ערגעץ ניט אָנגעגעבען. ביי גרעטץ'ען געפינט זיך איבער דיעזען פּונקט אַ זאָנדערבאַרער ווידערשפּרוך: אין איין פּלאַץ קומט ביי איהם אויס, אַז אין פריהלינג, ווען מאַנועל האָט אַזוי מערדערליך געפּייניגט דיא אידען, איז ער שוין געוועזן פערהייראַט, און ווייטער אַביסעל געפינט איהר, אַז אין עטליכע מאָנאַט אַרום איז ערשט געשלאָסען געוואָרען אַ הייראַטס־קאָנטראַקט צווישען מאַנועל'ען און איזאַבעללאַ'ן.

צו געפינען א וועג נאָך אינדיען מיט פּאָרטוגעזיישע שיפען, איז צו זייער שמחה און ענטהוזיאזמוס קיין שיעור ניט געווען. ווידער איז אלזאָ געווען א האָפנונג, אז זייער קעניג'ס פאָהן וועט צוקומען צו דיא געווירצען. ווידער האָט מען געקענט ערוואַרטען אַז דיא קליינטשיקע מדינה'לע וועט ווערען אַ גרויסע סוחר'טע, אַ בליהענדע, רייכע פער־מיטלערין צווישען איירָאפּאַ און דעם אוצר־פולען ווייטען מזרח.

דער קעניג האָט דיא פלאָטע בעגלייט ביז זיא איז אריין אין דעם אָפענעם אָקעאַן. מיט גאַמאַ'ס עקספּעדיציע האָט ער זיך זעהר פּאָ־פּולער געמאַכט.

דיא פלאָטע האָט זיך אלזאָ אַוועקגעלאָזען איבער'ן אטלאַנטישען אָקעאַן, צו דרום צו.

אזוי שווימענדיג אין שווימענדיג פּאַזע אפריקאַ, האָבען זיך דיא רייזענדע אָבגעשטעלט אין איינעגע פּלעצער וואו זיי האָבען געהאַט פערשידענע ערפאַהרונגען מיט די נעגערס, ביז זיי זיינען צוגעקומען צום אינזעל ס ע נ ט ה ע ל ע נ א (וואו מען האָט פערשיקט נאַפּאָ־לעאָן'ען). פון דיעזען אינזעל איז בלויז עטליכע טעג רייזע צו דעם דרום עק פון אפריקאַ. גאַמאַ האָט דאָ נור וואָס פערלאָזען דעם האַפען, וויא דיא ווילדעסטע שטורמען זיינען בעפאַלען זיינע שיפען. ניט אומזיסט האָט באַרטהאָלאָמיי דעם דרום שפּיץ פון דיעזער וועלט־טהייל צוערשט גערופען „קאַפּ פון שטורמען". גאַמאַ'ס שיפען זיינען געוואָרפען און געשליידערט געוואָרען וויא פּילקעס. דיא כוואַליעס האָבען זיך אַרומגעטראָגען וויא בייזע בערגעדיגע בעשעפענישען. דיא מאַטראָזען האָבען אַזעלכע ווינטען נאָך קיין מאָל ניט דורכגעמאַכט, און אויף זיי איז אַרויפגעפאַלען אַן אימה.

דיא, וואָס האָבען זיך געפונען מיט גאַמאַ'ן אויף איין שיף, האָבען זיך אַרומגעקליבען אַרום איהם, און זיך געבעטען ער זאָל אויף זיי רחמנות האָבען און פאָהרען צוריק. אַז ניט, האָבען זיי ביטערליך גע־טענה'ט, וועלען זיי דאָ אַלע דערטרונקען ווערען. זיי האָבען געשריען, אז צו אפריקאַ איז קיין שיעור ניטאָ, אַז קיין „קאַפּ פון גוטע האָפנונגען" איז גאָר ניטאָ, און אַז דיא שטורמען וועלען פריהער־שפּעטער צושמע־טערען דיא גאַנצע פלאָטע. גאַמאַ האָט זיי געפּרופט בערוהיגען. ער האָט זיי פערזיכערט, אַז זיי זיינען נאָהענט פונ'ם קאַפּ, אַז זיי וועלען

באַלד איהם אַרומשווימען. דאָס האָט אָבער ניט געהאָלפען. דיא מאַטראָזען זיינען אַלין געווען אין פערצווייפלונג. זיי האָבען געוויינט און געקלאָגט אויף זייער שיקזאַל און געבעטען זיך מען זאָל זיי נעהמען צוריק נאָך פּאָרטוגאַל. דאַן האָט ער פערלאָרען געדולד און שטריינג איינגערופען, אַז עס איז אַן עבירה וואָס מען בעט איהם, — אַז ער וועט פאָהרען ווייטער ביז ער וועט ענטוועדער אַרומשווימען דעם קאַפּ אָדער זינקען מיט אַלע זיינע שיפען.

ענדליך האָט זיך אויפגעהערט צו זעהן לאַנד. גאַמאַ האָט זיך פארקערעוועט. עס איז אַלץ קיין לאַנד ניט געווען. דער ים איז געוואָרען רוהיגער. אַנשטאָט אַ משונה'דיגען שטורם האָט געבלאָזען אַ מילדער, אַנגענעהמער ווינטעל. דיא פלאָטע האָט שוין אַרומגעשוואומען דעם „קאַפּ פון גוטע האָפנונג". דיא געפאַהרען זיינען פאָראיבער. דיא מאַטראָזען איז אַזוי פרעהליך געוואָרען אויפ'ן הארצען, אַז זיי האָבען געשפּרונגען און לוסטיג געשריען, געקושט גאַמאַ'ס מאַנטעל און געבעטען ער זאָל זיי מוחל זיין וואָס זיי האָבען איהם פריהער דערעסען מיט זייער שרעק. עס איז געוואָרען אַ פרעהליכער געפּילדער פון קאַנאָנען און טרומייטען. באַלד זיינען דיא גלהים אַרויסגעקומען אין זייערע קירכע קליידער. דער עולם האָט זיך געשטעלט אויף דיא קניע און געדאַנקט גאָט — אַ סצענע, וועלכע ערינערט מיט אַלע איהרע איינצעלהייטען דאָס, וואָס איז פאָרגעקומען אויף קאָלומבוס'עס ערשטע רייזע, ווען זיינע שיפען זיינען צוגעקומען צו דעם אינזעל גוואַנאַהאַני.

אַזוי וויא דער דרום־ברעג פון אַפריקאַ איז קורץ, זיינען דיא שיפען אין דריי פיער טעג אַרום שוין געווען ביי דעם מזרח ברעג, דאָס הייסט אויף דער אַנדערער זייט פון אַפריקאַ. גאַמאַ איז אַריבער אויף זיין ברודער פּאולאָ'ס שיף, האָט אַהין גערופען דעם דריטען קאַפּיטאַן, ניקאָלאַס קאָעלאָ, און דיא דריי שיפס־לייט האָבען זיך אַרומגענומען און איינער דעם אַנדערען וואַרים גראַטולירט מיט דיא פאָרטשריטע וואָס זיי האָבען געמאַכט.

מען איז ווייטער געשוואומען, אַלץ פאַזע אַפריקאַ, אָבער איצט שוין צו צפון צו, נאַטירליך. אין איין אָרט האָבען זיי ביי'ן ברעג, אויף פעלזען געזעהן טויזענדער „ים־הינט", ווי זיי וואַרעמען זיך אויף דער זון. זייערע לאַנגע אראָפּהייגנענדע ווייסע ציינער האָבען פון ווייטען אויסגעזעהן וויא אַ מאַסע ווייסע שפּיזען.

דאָ האָט דיא פלאָטע זיך אָפּגעשטעלט רוהען אויף עטליכע טעג. דיא פּראָוויאַנט פון דיא ספּעציעלע פּראָוויאַנט־שיף האָט מען דאָ צו־טהיילט צווישען דיא דריי גרויסע שיפען און איהר האָט מען פערברענט. איינמאָל זיינען דיא מאַטראָזען געקומען אויפגערעגט פון א זאָנדערבאַרען מין בעשעפענים, וואָס זיי האָבען געזעהן: גרויסע פויגלען, וועלכע האָבען געשריען וויא אייזלען. דאָס זיינען געווען שטרויסען. אויך האָבען זיי בעגעגענט ריעזיגע העלפאַנטען.

דער עיקר איז ביי גאַמאַ'ן געווען צו ריידען מיט דיא דאָרטיגע נעגערס, כדי פון זיי צו דערגעהן וואו ער געפינט זיך דאָ און וויא אזוי ווייטער צו פאָהרען. ווען עס האָבען זיך בעוויזען עטליכע שוואַרצע, האָט ער זיי פון ווייטען אַ וואָרף געטהאָן עטליכע גלעקעלעך. דיא ווילדע חברה האָט דאָס אויפגעכאַפּט און קלינגענדיג איז זיא זיך צו־לאָפען. באַלד זיינען געקומען אַנדערע. דיעזע זיינען שוין צוגעקומען צו די ווייסע און האָבען פון גאַמאַ'ס הענט צוגענומען גלעקעלעך אָדער רויטע מיצען. פאַר שמחה האָבען זיי געלאַכט און געטאַנצט. דאַן איז געוואָרען אַ בייטענים — פאַר גלעקעלעך און רויטע מיצען האָבען דיא נעגערס דיא ווייסע געגעבען דיא העלפאַנט־ביינענע בראַסלעטען וועלכע זיי האָבען געטראָגען אויף זייערע זשוק־שוואַרצע נאַקעטע אָרימס.

אויף מאָרגען זיינען צו אונזערע רייזענדע געקומען טויזענדער שוואַרצע — מענער, פרויען און קינדער. זיי זיינען אַלע געווען כמעט אין גאַנצען נאַקעט, און דיא ווייסע קאָמפּאַניע האָט זיי אַזוי איבער־ראַשט, אַז זיי זיינען אַרומגעלאָפען אַהין און אַהער, קוקענדיג אויף זיי מיט ברייט אָפענע אויגען. דערנאָך, ווען גאַמאַ און זיינע מענשען האָבען זיך צוזאַמענגעמישט מיט דיא אַפריקאַנער, האָבען דיא לעצטע פאַר זיי אויפ'ן ברעג אָפּגעבראָטען עטליכע אָקסען און שעפסען. עס איז געווען אַ פרעהליכער מאָלצייט. דיא נעגערס האָבען געשפּיעלט אויף פלייטען פון זומפּ־שטעקלעך, און געזונגען ליעדער, וועלכע האָבען דיא פּאָרטוגעזער געקלונגען וויא דער סקריפּ פון ניט קיין געשמירטע רעדער. זיי האָבען זיך געקייקעלט לאַכענדיג, דיא פּאָרטוגעזער, אָבער דיא שוואַרצע האָבען זייער געלעכטער אָנגענומען פאַר אַ צייכען פון בעגייסטערונג. ווען דיא ווייסע האָבען אויפגעשפּיעלט אויף זייערע טרומייטען, האָבען דיא נעגערס געקוקט מיט איבערראַשונג. מסתמא

האט דיא אייראפעאישע מוזיק זיי געקלונגען אזוי ווילד וויא זייער געזאנג האט געקלונגען דיא אייראפּעער.

גאמא האט דא געוואלט קויפען אקסען און שעפסען פאר זיין ווייטערע רייזע. אבער וועהרענד ער האט געמאכט דיעזען מסחור, האט מען איהם געלאזט וויסען, אז הינטער דיא קוסטען ליגען בעהאלטען יונגע נעגערס מיט געוועהר אין דיא הענט. ער האט געהייסען זיינע מענשען געהן צוריק צו דיא שיפען. דיא מאסע נעגערס האבען דיעזע אונטערגעהן צוריק צו דיא שיפען. דיא מאסע נעגערס האבען דיעזע אונטערוואַרטעטע בעוועגונג אנגענומען פאר א סימן פון פיינדשאפט, און זיי האבען זיך גלייך צוזאמענגעקליבען אין אן איינגע מאסע, געגרייט צו מאכען אן אטאקע. מען האט אבער נור אויסגעשאסען פון צוויי קאנאנען, און דיא קעמפפער האבען אוועקגעווארפען זייערע געוועהר און זיינען זיך צולאפען אין דיא קוסטען אריין.

גאמא האט דא אויפגעשטעלט א סלופ מיט דעם פארטוגעזישען „הערב". אבער זיינע שיפען האבען קוים פאספייעט ארויסצושווימען פון דעם היגען האפען, וויא דיא נעגערס האבען זיין מאנומענט אריינגעווארפען אין ים.

דיא דריי שיפען זיינען וויטער געגאנגען, וויטער צו צפון צו. וואכען און וואכען זיינען פאראיבער. דער ווינטער איז אנגעקומען. וויעדער איז דער ים געווארען אונרוהיג. איין פריה מארגען האט זיך פאנאנדערגעקאכט א שרעקליכער שטורעם. דיא מאטראזען האבען געארבייט מיט אלע כחות ביי דיא זעגלען, אבער דער ווינט איז געווארען אלץ שטארקער און ווילדער. ענדליך איז צו גאמא'ן צוגעגאנגען דער פילאט, דער וועג־ווייזער, און אראבנעהמענדיג דיא היטעל האט ער ערקלעהרט, אז דיא שיפען וועלען אזא שטורעם ניט קענען אויסהאלטען, און אז מען מוז זיך אומקעהרען און אבשטעלען זיך ערגעץ־וואו אין א האפען ביז עס וועט שטילער ווערען.

— געהט צוריק צו אייער פלאץ! — האט גאמא געענטפערט. ווען איך האב פערלאזען ליסאבאן, האב איך געשווארען אז איך וועל זיך ניט אומקעהרען אויף איין טריט. אויב אימיצער וועט נאך א מאל פארשלאגען, אז מיר זאלען זיך אומקעהרען, ווארף איך איהם אריין אין וואסער.

דיא מאטראזען האבען אויף איהם געקוקט מיט שרעק און מיט א

צוריקגעהאַלטענעם כעס. זיין געזיכט האָט אָבער אויף זיך געהאַט אַזאַ אויסדרוק, פון וועלכען עס איז קענטיג געווען, אַז ער וועט זיך ניט בויגען פון אָרט.

דער ווינט איז געוואָרען נאָך בייזער און האָט אַלע ווײַלע געענדערט זיין ריכטונג. דיא כוואַליעס זיינען דאָ אויפגעוואַקסען אונגעהייער הויך, דאָ אַראָפּגעפּאַלען. דיא שיפען זיינען פערפלייצט געוואָרען מיט וואַסער.

פּלוצלונג הערט אויף דער ווינט און דיא פלאָטע בלייבט שטעהן אין מיטען פון דעם שטראָמענדען ים וויגענדיג זיך אהין און אהער. אָבער ניט לאַנג געדויערט דיעזער שטילשטאַנד. דער ווינד צובושעוועט זיך פון דאָס ניי, און דיא „דעקען“ ווערען ווידער אַלע ווײַלע פערפלייצט. די מאַטראָזען זיינען געצוואונגען געווען זיך צו־צובינדען צו די מאַסטען, אום דיא שטראָמען וואַסער זאָלען זיי ניט אַראָפּשלעפּען פון דיא שיפען.

זיי האָבען זיך ווידער גענומען בעטען ביי גאַמאַ'ן ער זאָל פאָהרען צוריק.

— מיר פאָהרען נאָך אינדיען — האָט ער געענטפערט מיט זיין פעסטען טאָן — ווען איך זאָל אפילו זעהן וויא אַלע קומען מיר אום, וועלען מיר אויך צוריק זיך ניט אומקעהרען. פערליערט אָבער ניט אייער מוטה. פערלאָזט זיך אויף גאָט. מיר וועלען קומען נאָך אינדיען און דאַן דערמאָהנט זיך נור וואָס פאַר אַ בעפרידיגונג דער קעניג וועט אונז געבען, וואָס פאַר אַ כבוד אונז ערוואַרטעט אין דער היים.

דיא זיעבען פערזאָרטהיילטע אַרעסטאַנטען, וועלכע גאַמאַ האָט מיטגענומען פון ליסאַבאָן, האָבען גענומען בונטעווען. זיי האָבען גע־האַט וועניג וואָס אָנצואווערען. זיי האָבען סיי וויא סיי ערוואַרטעט, אַז מען וועט זיי איבערגעבען צו דיא גרעסטע געפאַהרען. זיי האָבען דעריבער גענומען צוריידען דיא אַנדערע מאַטראָזען צו מאַכען אַן אויפשטאַנד. אָנגעפאַנגען האָט זיך דאָס אויף דער „סאַן ראַפּאַעל“, אָבער דיא מאַטראָזען פון דיעזער שיף האָבען פון וויטען, דורך געשרייען, זיך צוזאַמענגערעדט מיט זייערע חברים פון דער „סאַן גאַבריעל“ און דער „סאַן מיגעל“ אויך. מען האָט אָבגעמאַכט, אַז אויב גאַמאַ וועט זיך ניט אומקעהרען צוריק, ניט צו פאָלגען ניט איהם און ניט דיא אַנ־דערע צוויי קאַפּיטאַנען, אַריינגעהמען דיא שיפען אין דיא הענט, און

פארקערעווען זיך צוריק געגען זייער ווילען. דיא קאפּיטאנען, פון זייער זייט, האבען דורך סיגנאלען אבגעמאכט דיא רעבעלען אפּצונארען. פאולא דא גאמא און ניקאלאס קאעלא האבען כלומרשט געבעטען וואסקא דא גאמא'ן, אז ער זאל נאכגעבען, און ער איז כלומרשט מרוצה געווארען. ער האט בלויז געפאדערט פון דיא מאטראזען, אז זיי זאלען אויסקלייבען פארשטעהער, וועלכע זאלען אונטערשרייבען אן ערקלעהרונג, ווארום עס איז אונמעגליך צו פאהרען ווייטער. דאס איז איהם נויטיג אלס בעוויז אז אומקעהרען זיך איז געוועזען אונפערמיידליך — אזוי האט ער געזאגט.

ביי דיא מאטראזען איז געוועזען ששון ושמחה פון זייער זיעג. זיי האבען אויסגעקליבען פארשטעהער, אייניגע פון דיא אנפיהרער פון דעם אויפשטאנד, און זיי האט גאמא ארונטערגערופען אונטען, אין זיין קאיוטע, אום דארטען אויפצושרייבען דיא ערקלעהרונג.

דארטען האט זיי אבער ערווארט א גאנץ אנדער זארט ערקלעהרונג. וויא נור זיי זיינען אריין אין דער קאיוטע, האט מען זיי געכאפּט און געשמידט אין קייטען. דאן האט גאמא זיי געהייסען פיהרען צוריק אויבען, און דארטען האט ער, אנווייזענדיג אויף דיא געשמידטע פארשטעהער, אויסגעשריען צו דיא פערזאמעלטע מאטראזען:

— איהר זעהט וויא איך בעגעה זיך מיט דיא, וואס שטעלען זיך געגען מיין ווילען? זיי וועלען ליגען אין קייטען אונטען אין שיף ביז מיר וועלען קומען נאך פארטוגאל. דארטען וועל איך זיי איבערגעבען צום קעניג'ס צארן. איהר האט אלזא א לעבעדיגען ביישפּיעל פאר זיך פון דעם וויא איך וועל טהאן מיט יעדען פון אייך וואס וועט ניט פאלגען מיינע בעפעהלע.

דער אויפשטאנד איז צובראכען געווארען. דיא שיפען זיינען אבער געוועזען אין אזא לאגע, אז לאנג שווימען אהן אן אבשטעל איז געוועזען אונמעגליך. זיי האבען געהאט פיעלע לעכער. דערצו נאך האבען פיעלע פעסער געפּלאצט און עס איז ניט געוועזען צום טרינקען, און קאכען האט מען געמוזט מיט געזאלצענע ים־וואסער. גאמא האט זיך פארקערעוועט פון דעם אפענעם אינדישען אקעאן צוריק צו לאנד, צו אפריקא, אום צו פעררעכטען דיא שיפען און אנצונעהמען וואסער. אין ווייהנאכטען (קריסטמאס) איז ער אהינגעשוואומען ארום א קאפּ,

וועלכען ער האָט לכבוד דעם יום טוב אַ נאָמען געגעבען נ אַ ט אַ ל, דאָס הייסט דער געבורט פון קריסטוס'ען. *)

ווען מען האָט גוט בעקוקט דיא שיפען, האָט מען געזעהן, אַז דיא „סאַן מיגעל" איז שוין אונמעגליך צו פאַררעכטען. מען האָט איהר דעריבער אויסגעליידיגט און צובראָכען אום מיט איהרע מאַטעריאַלען צו פאַרריכטען דיא אַנדערע צוויי שיפען. דאָס איבעריגע האָט מען פאַרברענט און אויף דיעזען אָרט בעקומען דיא נעגעל.

ביי'ן צורעכט מאַכען דיא „סאַן ראַפאַעל" און דיא „סאַן גאַבריעל" איז געוועזען אַ סך אַרבייט. אָבער גאַמאַ האָט זיך ניט געאיילט. ער האָט געוואָלט אַז אַלץ זאָל זיין אין בעסטען אָרדנונג און ער האָט זיך בעשלאָסען אין נאַטאַל צו פערבלייבען עטליכע וואָכען.

אום בעקאַנט צו ווערען מיט דיא איינוואוינער האָט ער קאָעלאָ'ן אַוועקגעשיקט מיט צוואַנציג בעוואָפענטע, אין אַ קליינע שיפעל, איבער אַ טייך, וועלכער פאַלט דאָ אַריין אין דעם אינדישען אָקעאַן. ווען זיי זיינען אָבגעשוואומען אַ מייל זיעבען, האָבען זיי דערזעהן עטליכע נעגערס — ניט אַזעלכע שוואַרצע וויא דיא, וואָס זיי האָבען פריהער בעגעגענט. זיי זיינען געוועזען נאַקעט, מיט דער אויסנאַהמע פון דער מיטעלסטער טהייל פון קערפּער וועלכע איז ביי זיי געוועזען צוגעדעקט מיט אַ געפלאָכטענעם פאַרטוכעל פון בלעטער מיט גראָז. קאָעלאָ האָט געפּרופט מיט זיי ריידען אויפ'ן וואונק; זיי האָבען אָבער ניט פערשטאַנען. ווען דיא ווייסע האָבען זיי מכבד געוועזען מיט קיכלעך בע־שמירט מיט מאַרמעלאַד, האָבען זיי מורא געהאַט זיך צוצוריהרען דערצו, טאָמער איז דאָס סם. ווען זיי האָבען אָבער געזעהן, אַז דיא ווייסע עסען דאָס, האָבען זיי זיך אַ נעהם געטהאָן צו דער אַכילה מיט גרויס אַפּעטיט; און ווען איין נעגער האָט ביי אַן אַנדער נעגער געבעטען אַ שטיקעל, האָט יענער איהם אָבגעשטויסען פון זיך מיט כעס.

ווען דיא שוואַרצע זיינען צוגעקומען צו דיא שיפען, האָט מען געהאַט אַ היבשע ביסעל שפּאַס. צום ביישפּיעל: ווען וואַסקאָ דאַ גאַמאַ האָט זיי געוויזען אַ שפּיעגעל און זיי האָבען דאָרטען דערזעהן זייערע פּנים'ער, האָבען זיי זיך ניט געקענט אָפּוואונדערען. זיי האָבען ניט אויפגעהערט צו קוקען אויף זייערע אייגענע געזיכטען, צו שרייען איינע

---

*) נאַטאַל — אַ זעהר פרוכטבאַרע געגענד — בעלאַנגט היינט צו ענגלאַנד.

צו דיא אַנדערע, צו קוועלען און צו לאַכען פון דער מערקווירדיגער ערשיינונג.

דיא גאַסט־פריינדליכקייט פון דיא קאַפּרען, וויא מען רופט דיא נעגערס פון דיעזע געגענדען, האָט ניט געוואוסט קיין גרענצען. צום אונגליק אָבער זיינען דיא פּאָרטוגעזער דאָ קראַנק געוואָרען אויף סקאָרבוט.

פאַר'ן אַוועקפאָהרען האָט גאַמאַ דיא געשמידעטע רעבעלען מוחל געווען און פון זיי געהייסען אַראָפּנעהמען דיא קייטען. וואָס אַנבע־טרעפט די פּעראָורטהיילטע אַרעסטאַנטען האָט ער אין נאַטאַל איבער־געלאָזען צוויי פון זיי. דער צוועק איז געווען, אַז ביז דיא שיפען וועלען קומען צוריק פון אינדיען, זאָלען זיי דאָ בעקאַנט ווערען מיט דער לאַנד און איבערגעבען גאַמאַ'ן וואָס זיי האָבען אויסגעפונען. עס איז נאַטירליך ניט געווען אַזוי אַנגענעהם צו בלייבען בלויז זאַלבענאַנד צווישען דיא ווילדע קאַפרען; דיא פּעראָורטהיילטע האָבען אָבער קיין ברירה ניט געהאַט. אויף אַזעלכע אונאַנגענעהמע און געפעהרליכע זאַכען האָט מען זיי דאָך מיטגענומען פון דיא פּאָרטוגעזישע טורמעס.

גאַמאַ האָט גערעכענט, אַז ער דאַרף איצט שווימען דירעקט אי־בער'ן אינדישען אָקעאַן צו מזרח צו ביז ער וועט קומען נאָך אינדיען. ער האָט אָבער געוואָלט זיין זיכערער וועגען דעם וועג אַהין. ער האָט דעריבער זיך בעשלאָסען צוערשט צו פאָהרען ווייטער פאַזע דעם אַפ־ריקאַנער ברעג צו צפון צו, ביז ער וועט פון מענשען זיך דערוויסען אויף געוויס וויא אַזוי ער דאַרף זיך איבער'ן אָקעאַן פאַרנעהמען.

איין מאָל האָבען דיא מאַטראָזען פון ווייטען דערזעהן אַ זעגעל־שיף. דאָס איז פאַר זיי געווען אַ גרויסע איבערראַשונג, ווייל דיא נעגערס האָבען געהאַט בלויז קליינע שיפלעך. צו אַלעמען'ס ביטערע ענטוישונג איז דיא שיף באַלד פערשוואונדען.

אויף מאָרגען האָבען דיא רייזענדער דערזעהן אַ מיטעל־מעסיגע שיף מיט מענשען, וועלכע זיינען ניט געווען קיין נעגערס און ניט קיין ווייסע, נור דונקעל־געלבליכע. עס האָט זיך אַרויסגעצייגט אַז דאָס זיינען מורינען. זעקס פון זיי זיינען אַריינגעשפּרונגען אין וואַסער, זיינען צוגעשוואומען צום ברעג און אַנטלאָפען, ווערענד איינער איז געבליבען זיצען אַ צושראָקענער. ער האָט געטראָגען אַ ווייסע העמד מיט אַ זיידענעם גאַרטעל און אַ קורצען מאַנטעלע איבער דיא פּלייצעס.

אויפ'ן קאָפּ האָט ער געהאַט אַ טורבאַן פון קאָלירטע זייד, אויסגענייהט מיט גאָלדענע פּעדים, און פון דיא אויערען זיינען ביי איהם אַראָב־געהאַנגען גאָלדענע אויערינגלעך. ער איז געבליבען אין שיפעל איינ־פאַך ווייל ער האָט ניט געקענט שווימען. ווען דיא פּאָרטוגעזער האָ־בען איהם אַריינגענומען צו זיך, האָט ביי איהם געקלאַפּט אַ צאָהן אָן אַ צאָהן פון אימה. דערנאָך האָט ער זיך אָבער בערוהיגט אביסעל.

מען האָט איהם געבראַכט אַלס געפאַנגענעם צו וואַסקאָ דא גאַמאַ, וועלכער האָט איהם בעהאַנדעלט זעהר פריינדליך. אַ דאָלמעטשער האָט מיט איהם געפּרופטריידען אַראַביש, הגם דיעזע שפּראַך האָט ער ניט פיעל פערשטאַנען. דאָך, אַ ביסעל דורך דעם און אַ ביסעל אויפ'ן וואונק, האָט מען זיך מיט איהם וויא עס איז צונויפגערעדט. זיין נאָמען איז געווען דאַוואַן. ער איז געווען אַ סוחר, און דיא שיף, וואו מען האָט איהם געפאַנגען, איז געווען געלאָדען מיט סחורה, וועלכע ער האָט געפיהרט אין קאַמבאַי. אַזוי וויא ער האָט געקענט ריידען קאַפריש, האָט ער געדיענט אַלס דאָלמעטשער צווישען דיא שוואַרצע און דיא ווייסע. ער האָט גאַמאַ'ן געראַטהען צו געברויכען דיא קאַפרען אַלס וועג־וועיזער, ווייל דער וואַסער איז דאָרטען פול מיט געפעהרליכע פּלעצער. גאַמאַ האָט איהם פיין מכבד געווען און איהם פאַרזיכערט, אַז אויב ער וועט איהם זיין טריי וועט ער איהם גוט בעפרידיגען. ער האָט געשיקט קאַפרען פאָראויס מיט לאַנטערנעס אין זייער שיף, אום זיי זאָלען ווייזען וועלכע ערטער מען מוז מען אויסמיידען. און אַזוי איז מען געשוואומען — דיא קאַפרען מיט זייער שיף פאָראויס און דיא פּאָרטוגעזער מיט זייערע צוויי גרויסע שיפען נאָך זיי.

ביין ענד פון מאָנאַט מערץ איז גאַמאַ אויף דיעזען ארט אַריינ־געשוואומען אין דעם מאָזאַמביק קאַנאַל — דעם טהייל אינדישען אָקעאַן, וועלכער געפינט זיך צווישען אַפריקאַ און דעם אינזעל מאַדאַגאַסקאַר אָדער לבנה אינזעל. דער קאַנאַל האָט אין זיך פיעלע קליינינקע אינזעלעך. דיא מענשען זיינען דאָ געווען זעהר שוואַרצע, אָבער דאָך ניט אַזעלכע שוואַרצע וויא דיא נעגערס. דאָס זיינען אויך געווען מורינען. זיי זיינען געווען גע־קליידט אונגעפעהר אַזוי וויא דאַוואַן. זיי האָבען אָבער געטראָגען שטאָלענע שווערדען און שפּיעזען און דאָס האָט גאַמאַ'ן דערפרעהט, ווייל עס האָט געוויזען, אַז זיי האַנדלען מיט ציוויליזירטע פעלקער.

דער אינזעל, וואו דיא שיפען האָבען זיך דאָ אָבגעשטעלט, טראָגט דעם זעלבען נאָמען וויא דער גאַנצער קאַנאַל — מאָזאַמביק. דורך דאַוואַנ'ען האָבען דיא מורינען גאַמאַ'ן געזאָגט, אַז אַ ביסעל ווייטער געפינט זיך אַ גרויסע רייכע שטאָדט, וועלכע האַנדעלט מיט זילבער, לייווענט, פעפער, אינגבער, פעריל, רובינען — פּראָדוקטען, וועלכע זיא בעקומט פון דיא מורינען פון אינדיען.

גאַמאַ איז געווען אין דער פרעהליכסטער שטימונג: ענדליך איז ער געקומען צו אַ פּלאַץ, וועלכער האָט דירעקטע פערבינדונגען מיט אינדיען. זיין וועג איז אַלזאָ ניט קיין פאַלשער. ער געהט ריכטיג צו זיין ציעל, און דאָ וועט ער קענען בעקומען פּינקטליכע ערקלעהרונגען וויא אַזוי דיעזען ציעל ענדליך צו דערגרייכען.

דער „שייך“ אָדער עלסטער פון מאָזאַמביק האָט זיך געמאַכט זעהר פריינדליך צו דיא פּאָרטוגעזער. דאָס איז אָבער געווען אַ פאַלשער אָנשטעל. אין האַרצען איז ער דיא קריסטען געווען אַ דם שונא; ער האָט ניט געוואָלט, אַז זיי זאָלען צוקומען צו אינדיען, וואו זיי וועלען קאָנקורירען מיט דיא מאַהאָמעדאַנישע סוחרים. ער האָט גאַמאַ'ן געגעבען צוויי פּילאָטען, וועלכע האָבען געזוכט דיא שיפען צו פּערפיהרען אויף אַ פאַלשען וועג. דאַוואַן, וועלכער איז גאַמאַ'ן געווען טריי, האָט דאָס פערשטאַנען און איהם אויפמערקזאַם געמאַכט אויף זייערע אָב־זיכטען. איינעם פון זיי האָט מען דאַן געשמידט אין קייטען, און דעם אַנדערען האָט מען געוואָלט טוידטען. דער לעצטער איז אָבער אַריינ־געשפּרונגען אין וואַסער, און איז אַ היבשע צייט געשוואומען אונטער'ן וואַסער. ווען ער האָט זיך בעוויזען, לעבען ברעג, האָט גאַמאַ שוין ניט געוואָלט איהם נאָכיאָגען, ווייל דאָרטען איז געשטאַנען אַ מאַסע בייזע מורינען.

דיא שיפען זיינען אוועק ווייטער. באַלד איז פון דעם ברעג צו־געקומען אַן אַנדער שיפעל. זיא האָט אויף זיך געהאַט פּיער קאַפּרען און איין מורין, וועלכער האָט אַרויסגעשטעלט אַ ווייסע טיכעל אַלס אַ פריעדענס־צייכען. גאַמאַ האָט זיך אָפּגעשטעלט. דער מורין האָט איהם ערקלעהרט, אַז ער איז געשיקט פון דעם שייך איהם צו זאָגען, אַז ער איז ערשטוינט, וואַרום דיא פּאָרטוגעזער האָבען געוואָלט טייטען זיין פּילאָט, און אַז אויב אימיצער האָט זיי שלעכט בעהאַנדעלט, וועט ער איהם בעשטראָפען. דאַן האָט גאַמאַ מיט דער שיפעל געשיקט

איינעם פון זיינע פעראורטהיילטע ארעסטאַנטען, אַז ער זאָל בלייבען אין מאָזאַמביק ביז דיא שיפען װעלען זיך דאָרטען װיעדער אָפּשטעלען, פאָהרענדיג צוריק פון אינדיען. *)

גאַמאַ האָט ניט געוואוסט וויא צו טהאָן, — צו שווימען דירעקט איבער'ן אינדישען אָקעאַן צו מזרח צו ביז ער וועט דערגרייכען אינדיען, אָדער זיך ווייטער האַלטען ביין אַפריקאַנער ברעג ביז ער וועט קומען צו אַ פּלאַץ, פון וועלכען עס איז נעהנטער צו אינדיען, און וואו ער וועט בעקומען ריכטיגע אויסקונפט וועגען דעם וועג אַהין. דער געשמידטער מורין האָט איהם געזאָגט, אַז זיי זיינען ניט ווייט פון דער אַפריקאַנער שטאָדט ק ו ו י ל אָ אַ, און אַז איהר בעפעלקערונג בעשטעהט האַלב פון מורינען און האַלב פון קריסטען. דאַוואַן האָט אָבער גאַמאַ'ן געזאָגט, אַז אין קווילאָאַ זיינען קיין קריסטען ניטאָ, און ער האָט איהם געווארענט דאָרטען זיך ניט אָפּצושטעלען, און איבערהויפּט ניט צו טרויען דיא ווערטער פון דעם מורינישען פּילאָט. גאַמאַ האָט דעם פּילאָט דאַן געשיקט רופען און האָט איהם ערקלעהרט, אַז אויב ער וועט דיא שיפען פערפיהרען אין דעם קלענסטען אונגליק, וועט ער איהם אויסשטעכען דיא אויגען.

דיא שיפען האָבען זיך אין קווילאָאַ ניט אָבגעשטעלט. זיי זיינען געגאַנגען ווייטער צו צפון־צו, ביז ביין ענד אַפּריל האָבען זיי דערגרייכט מ אָ מ ב אַ ז אַ, וועלכע איז געשטאַנען אויף אַ באַרג. מיט איהרע גערטנער פון פייגען, אַפּעלסינען, ציטרינען, מיט איהרע לאָנקעס אויף וועלכע פּעטע קיה און שעפּסען האָבען זיך געפּיטערט אויף דער זון, און מיט איהרע שטיינערנע הייזער האָט דיא שטאָדט אויף דיא פּאָרטוגעזער פון ווייטען געמאַכט אַ זעהר גוטען איינדרוק. דיא מורינען, וואָס האָבען זיך געפונען אויף דער „סאַן גאַבריעל" האָבען גאַמאַ'ן דערצעהלט אַז דיא שטאָדט איז אַזוי שעהן פון אינווייניג וויא פון

*) דער נאָמען פון דיעזען אַרעסטאַנט איז געוועזען יאָאַן מאַראַדאָ. ער האָט זיך געבעטען ביי גאַמאַ'ן ער זאָל אויף איהם רחמנות האָבען און ניט שיקען איהם צו דעם ביטערען שייק, וועלכער וועט איהם טוידטען, אָבער גאַמאַ איז געבליבען ביי דאָס זייניגע. דער שייק איז אָבער געוועזען גוט צו מאַראַדאָ'ן, וועלכער איז נאַכהער רייך געוואָרען האַנדלענדיג אין מאָזאַמביק, וואו דיא מורינען האָבען זיך צו איהם פערהאַלטען מיט גרויס רעספּעקט.

דרויסען, — אַז דיא הייזער זיינען פיין געבויט און פיעלע פון זיי רייך בעפוצט; אַז דיא מענשען — ענטוועדער שווארצע אָדער ווייסע מורינען — זיינען שעהן געקליידעט, הויפּטזעכליך דיא פרויען, וועלכע טראָגען קאָסטבארע זיידענס. דיא שטאָדט האָט איהר בעזונדערען הערשער, האָבען זיי געזאָגט; אַלזאָ, האָט גאַמאַ'ן זיך געוואָלט מיט דיעזען הערשער זיין אין גוטע פערהעלטניסע און בעקומען פון איהם אויסקונפט וועגען דעם וועג נאָך אינדיען.

אָבער דער הערשער פון מאָמבאַזאַ האָט שוין בעקומען אַ ידיעה וועגען דיא פּאָרטוגעזער פון דעם שייך פון מאָזאַמביק, און ער האָט אויך זיך געקליבען זיי צו פערפיהרען און צו שעדיגען זיי מיט וואָס ער וועט נור קענען. ער האָט אויך זיך געמאַכט זעהר פריינדליך צו די קריסטען. ער האָט אויף דיא שיפען געשיקט דיא בעסטע מאכלים און האָט איינגעלאַדען וואַסקאָ דא גאַמאַ צו זיך. דיא שיפען זיינען דערווייליע געשטאַנען ניט אין דעם האַפען פון שטאָדט, נור אַ ביסעל ווייטער. אַלזאָ, האָט דער הערשער געבעטען אַז זיי זאָלען אריינקומען אין האַפען און אַז גאַמאַ זאָל בעזוכען זיין פּאַלאַץ. באַלד איז צו דיא שיפען צוגעשוואומען אַ מורינישע שיפעל מיט הונדערט שווער בעוואַפענטע. זיי האָבען געזאָגט אַז זיי קומען אָבשטאַטען אַ וויזיט, אָבער דער פאָרזיכטיגער גאַמאַ האָט זיי אַרויפגעלאָזען ניט מעהר וויא צו פיער מיט אַ מאָהל. ווען ער האָט געפרעגט וואָרום זיי זיינען אַזוי בעוואַפענט, האָבען זיי געענטפערט, אַז אַזוי איז דער מנהג פון זייער לאַנד. דער הערשער האָט גאַמאַ'ן געוויזען אַזוי פיעל צייכענס פון גאַסטפריינדליכקייט, אַז ער האָט זיך בעשלאָסען צו פרובען אָננעהמען זיין איינלאַדונג און אַריינקומען אין האַפען; און דערביי האָט זיך אַרויסגעצייגט דער זעלבער כיטרער פּלאַן צו פארפיהרען דיא פּאָרטוגעזישע שיפען, וויא אין מאָזאַמביק. דער קעניג האָט גאַמאַ'ן געשיקט צוויי פילאָטען, וועלכע האָבען דיא „סאַן ראַפאַעל“ און דיא „סאַן גאַבריעל“ געפרופט פארשלעפען אויף אַ זאַמדיגען אָרט, פון וועלכען זיי זאָלען זיך ניט קענען בעפרייען. ווען גאַמאַ האָט זיך געכאַפּט זיינען זיי אַריינגעשפרונגען אין וואַסער און שנעל אַוועקגעשוואומען צום ברעג.

גאַמאַ האָט איצט חושד געווען, אַז דיא מאָזאַמביקער מורינען, וועלכע ער האָט געהאַט מיט זיך, זיינען פערמיישט אין דער קאָנספּיראַציע. ווען זיי האָבען זיך ענטזאַגט צו ענטפערען אויף זיינע פראַגען,

האָט ער זיי געהייסען אויסטהאָן און גיסען קאָכעדיגע שמאַלץ איבער זייערע רוקענס. דאַן האָבען זיי זיך מודה געווען און האָבען אויס־געזאָגט, אַז דעם הערשער׳ס פּלאַן איז געווען צוערשט צו פארשלעפּען די שיפען אויף זאַמד, און דאַן אויסצושלאַכטען אַלע פּאָרטוגעזער. באַלד האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז די אַנקער־שטריק פון דער „סאַן גאַבריעל" איז איבערגעשניטען. גאַמאַ האָט מורא געהאט טאָמער צינדט מען זיינע שיפען אונטער. די מורינען פון מאַמבאַזא האָבען שוין אָבער ניט געסמייעט צוצוקומען נאָהענט, צוליעב זיינע קאַנאָנען, און אויף מאָרגען גאַנץ פריה זיינען די פּאָרטוגעזער אַוועקגעשוואומען ווייטער אין צפון זייט.

גאַמאַ׳ן האָט זיך געוואָלט וואָס שנעלער צו זעגלען צו דער שטאָדט מעלינדאַ, וועגען וועלכע ער האָט געהערט פיעל גוטעס. אויפ׳ן וועג האָט ער פערהאַלטען אַ שיף מיט אַ גרויסע צאָהל מורינען. דער קאַ־פּיטאַן איז געווען אַן אַלטער מאַן, מיט וועלכען עס איז מיטגעפאָהרען זיין שעהנע יונגע פרוי און איהרע פיער דיענסטען. גאַמאַ האָט גע־פאַנגען איהם מיט זיין פרוי און נאָך עטליכע מורינען, וועהרענד די שיף מיט די איבעריגע האָט ער געלאָזען געהן. ער האָט געהאָפּט צווישען דיעזע מורינען צו געפינען אַ פּילאָט, אָבער זיי האָבען גע־שוואָרען, אַז זיי זיינען ניט פעהיג איהם אויף אַזאַ אַרט צו דיענען. ער איז אָבער אויסגעקומען אָהן אַ פּילאָט, און אין דריי נעכט מיט צוויי טעג האָט ער דערגרייכט מ ע ל י נ ד אַ.

די שטאָדט האָט איהם בעצויבערט. זיא איז געווען כמעט אַזוי גרויס מיט אַזעלכע גרויסע שטיינערנע געביידעס וויא ליסאַבאָן. דאָס איז יעדענפאַלס געווען די גרעסטע און ציוויליזירטסטע שטאָדט, וועלכע ער האָט בעזוכט זינט ער איז אַוועקגעפאָהרען פון דער היים. זיינע מאַטראָזען האָבען זיך ניט געקענט אָבפרייהען פון דעם געדאַנק, אַז זיי זיינען שוין אַרויס פון די ווילדע נעגער־געגענדען, צו וועלכע זיי האָבען געמיינט אַז עס וועט קיין מאָל קיין סוף ניט זיין, — פון דעם געדאַנק, אַז זיי קומען צו אַלץ נעהנטער צו די רייכע, ציוויליזירטע מזרח־לענדער. זיי האָבען געפיהלט, אַז זייער לאַנגע שווערע רייזע איז ניט געווען אומזיסט, אַז גאַמאַ׳ס ערוואַרטונגען וועגען קומען נאָך אינדיען זיינען ניט קיין פוסטער חלום.

דער אַלטער מורין האָט גאַמאַ׳ן אָנגעוויזען אויף פיער קריסטליכע

שיפען אין האפען. „אין מעלינדא זיינען דא פיעלע קריסטליכע סוחרים" — האט ער צו איהם געזאגט, און אויב דוא וועסט מיר לאזען געהן אויפ'ן ברעג, פארשפרעך איך דיר צו קריגען גוטע עהרליכע פילאָטען, וועלכע וועלען דיר ווייזען דעם וועג צו אינדיען."

דער אלטער מורין האט אויף גאמא'ן געמאכט א גוטען איינדרוק, און ער האט איהם געגלייבט אויפ'ן ווארט. דאן איז דער מורין געגאנגען צו דעם קעניג פון מעלינדא און האט איהם דערצעהלט, אז הגם ער איז א געפאנגענער ביי דיא פארטוגעזער, דאך האבען זיי איהם גוט בעהאנדעלט. ער האט איבערהויפט גערעדט גוטעס וועגען גאמא'ן און זיינע מענשען, און דער רעזולטאט איז געווען, אז דער קעניג האט צו דיא שיפען געשיקט א שיפעל מיט עסענוואַרג. צו דער זעלבער צייט האט ער געהייסען לכבוד דיא געסט אויסהיינגען פאהנען אויף דער שטאדט־וואנט, און גאמא, פון זיין זייט, האט געהייסען ארויפציהען פאהנען אויף דיא מאסטען פון זיינע שיפען.

קיין אורזאכע חושד צו זיין, אז דער מעלינדער קעניג מיינט אויף איהם צו פערפיהרען, האט ער ניט געהאט; דאך האבען איהם זיינע פריהערדיגע ערפאהרונגען אזוי אנגעלערענט, אז ער האט געשיקט זיין פערטרויטען מורין, ד א ו ו א ן, זעהן זיך מיט'ן קעניג און איהם מעלדען וואס פאר אן איינדרוק ער וועט אויף איהם מאכען. דאוואן האט זיך אויסגעפוצט אין א לאנגען רויטען מאנטעל און איז אוועק אויף א קליינע שיפעל צום ברעג. ער איז דעם קעניג זעהר געפעלען געוואָרען און זיי האבען פערבראכט א לאנגע צייט אין געשפרעך. דער קעניג האט צוזאמענגערופען זיינע ראטה־געבער און סוויטע, און האט מיט זיי זיך געהאלטען אן עצה, צו ער זאל דיא פארטוגעזער אריינלאזען אין האפען. עס איז איינשטימיג אנגענומען געוואָרען, אז וויא עס ווייזט אויס, מיינען זיי קיין בייז ניט, און אז אויב נאכהער וועט זיך ארויסשטעלען, אז זיי זיינען שעדליך, וועט מען דאן פאספייען זיי ארויסצוטרייבען. דאוואן האט אין דעם פאלאץ איבערגענעכטיגט און אויף מארגען, ווען ער האט זיך אומגעקעהרט צוריק אויף וואסקא דא גאמא'ס שיף, האט דער קעניג מיט איהם מיטגעשיקט זיין הויף־גלח אלס עהרען־שליח צו דעם קאמאנדיר פון דער פארטוגעזישער עקספעדיציע.

דאוואן האט גאמא'ן וועגען דעם קעניג און דער שטאדט אבגעגעבען

א העכסט גינסטיגען בעריכט. ער האָט דעם הערישער געשילדערט אלס א גוט־הערציגען, שעהנעם אלטען מאַן, גרויסארטיג געקליידעט און ארומגערינגעלט מיט פאראדנע זאאלען אין א פרעכטיגען פאלאַץ מיט א צאָהלרייכע סוויטע און א גאנצע ארמעע פון בעדיענטע, מיט פיעל גלאַנץ און אלערליי צערעמאָניעס. דיא שטאָדט האָט ער פאָרגעשטעלט אלס א ווירקליך רייכע, לעבהאפטע און שעהנע מיט ברייטע גאסען, מיט פיינע הייזער; און דיא מענשען האָט ער בעשריעבען אלס זעהר דונקעלע, אָבער הויכע און קרעפטיגע מיט לאַנגע שווארצע געגרייזעלטע האָר. עס קאָכט ביי זיי מיט האנדעל, — האָט ער דערצעהלט — מען בעגעגענט פיעלע סוחרים פון פערשיעדענע לענדער, — אלץ מורינען אָדער אראבער. דיא רייכערע פון דיעזע קויפלייטע האַלטען זיך מיט פיעל ווירדע און האָבען שעהנע איידעלע מאַניערען. זיי זיינען נאקעט ביז דיא גארטלען, און אונטען טראָגען זיי זיידענע אָדער באַוועלנע קליידער, וועהרענד דיא קעפּ זיינען ביי זיי איינגעוויקעלט אין גרויסע טורבאַנען פון פיעלע קאָלירען, אויסגענייהט מיט זייד און מיט גאָלד. פון דיא גארטלען הייגען ביי זיי אראָפּ שפּיעזען און שווערדען מיט קאָסטבארע הענטלעך און מיט זיידענע פרענזלעך. פיעלע פון זיי טראָגען מיט זיך פיילען־בויגענס אויך, און אלע זיינען זיי זעהר גוטע רייטער.

דאָס אלעס האָט דערצעהלט דאַוואַן, און ער האָט צוגעלעגט, אז אלע אראבער, וואָס ער האָט בעגעגענט אין מעלינדא, זיינען געלינקטע.

אין דיא גאסען האָט ער געזעהן בערג פרוכט און תבואה, פערשיעדענע גאָלדענע ארטיקלען, מאסען העלפאנט־ביין, וואקס, סמאָלע, און אנדערע סחורות; און מען האָט איהם געזאָגט, אז דיא איינוואוינער פון אינדיען צאָהלען זיי פאר דיעזע פראָדוקטען מיט קופּער, קוועק־זילבער אָדער באַוועלנע מאטעריע.

צווישען די מורינען האָט דאַוואַן בעגעגענט ניט וועניג קריסטען. *) עטליכע פון דיעזע קריסטען האָבען דערנאָך בעזוכט דיא שיפען. ווען

*) דאָס זיינען מסתמא געווען מיטגליעדער פון דער זאָגענאַנטער „נעס־טאָריאַנער" סעקטע, וועלכע איז געגרינדעט געוואָרען אין דעם 5טען יאָהר־הונדערט. דיעזע סעקטע איז פערשיעדען פון דיא קאַטהאָליקען און פון דער גריכישער קירכע (פּראַוואָסלאַוונע). זיא ליוקענט, אַז יעזוס איז געבאָרען געוואָרען מיט אַ נס, אַלס אַ געטליכער מענש. זיא גלויבט אַז ער איז גע־

דיא פּאָרטוגעזער האָבען זיי געוויזען אַ בילד פון דער „היילינער מאַריא“ וויא זיא ווײנט, און זיי האָבען זיך געשטעלט אויף דיא קניע, איז גאַמאַ אַזוי בעגייסטערט געוואָרען, אַז ער האָט זיי אַרומגענומען און געדריקט צום האַרצען. זיי האָבען איהם געזאָגט, אַז זיי זיינען פון אינדיען און האָבען פיעל דערצעהלט וועגען זייער לאַנד; און ווען זיי האָבען איהם געזאָגט, אַז פון מעלינדאַ איז לייכט צוצוקומען אַהין, איבער דעם אינדישען אָקעאַן, איז ער געווען אויפ'ן זיעבעטען הימעל.

דער קעניג האָט גאַמאַ'ן איינגעלאַדען צו זיך אין פּאַלאַץ. גאַמאַ האָט זיך בעראַטהען מיט זיין ברודער און מיט קאָעלאָ, און זיי זיינען געקומען צום שלום, דאָס מען קען נאָך אַלץ ניט זיין זיכער, אַז דאָ שטעקט ניט עפּעס אַ ביטרער פּלאַן. ער האָט דעריבער געשיקט דעם קעניג מתנות (רייכע אַטלאַסענע מאַטעריע, רויטע געוואַנט און אַ פיינעם שפּיעגעל), און ער האָט איהם געבעטען אום ענטשולדיגונג וואָס ער קען ניט קומען פּערזענליך, ווייל זיין קעניג, דער הערשער פון פּאָרטוגאַל, האָט איהם ניט ערלויבט אַרויפצוטרעטען אויף לאַנד ביז ער וועט דערגרייכען אינדיען. ער האָט אָבער פערשפּראָכען צוצושווימען אויף קלענערע שיפלעך נאָהענט צום ברעג.

אַזוי איז געווען. אויף מאָרגען איז וואַסקאָ דאַ גאַמאַ מיט זיינע צוויי קאַפּיטאַנען, מיט פיעלע בעגלייטער, אַלע יום טוב'דיג אויסגעפּוצט, צוגעפאָהרען צום ברעג. זייערע שיפלעך זיינען געווען בעוואַפענט מיט אָנגעלאָדענע קאַנאָנען. זיי האָט עמפּפאַנגען, מיט גרויס פּאַראַד, דער קעניג אַליין — אַ שעהנער אַלטער מאַן מיט אַ לאַנגע ווייסע באָרד — וועלכער האָט זיי ערוואַרטעט אויפ'ן ברעג. ער איז געווען אַרומגערינגעלט מיט זיין שוואַרץ־געזיכטיגע סוויטע, און אַרום און אַרום איז געשטאַנען אַן ענגע מאַסע מורינען און אַראַבער, וועלכע האָבען דיא געסט בעגריסט מיט יובעל־געשרייען.

דער קעניג איז צוגעשוואומען צו וואַסקאָ דאַ גאַמאַ'ס שיפעל, וואו

באָרען וויא אַלע קינדער ווערען געבאָרען, אַלס אַ געוועהנליכער מענש, און אַז דיא געטליכקייט איז צו איהם געקומען נאָכהער. דיא נעסטאָריאַנער זיינען אין וואַסקאָ דאַ גאַמאַ'ס צייטען געווען פערשפּרייט אין פּערסיען, אינדיען און אַנדערע אַזיאַטישע לענדער. מען גלויבט אַז דער „פּריסטער קעניג“ יאָהאַנן איז געווען אַ נעסטאָריאַנער.

מען האָט איהם אָבגעגעבען פיעל כבוד. ער האָט מיט גאמאַ'ן געהאַט א לאַנגען געשפּרעך, און עס איז געשלאָסען געוואָרען אַן אָבמאַך פון אייביגע פריינדשאַפט צווישען דעם קעניג פון מעלינדא און דעם קעניג פון פּאָרטוגאַל.

ריידענדיג וועגען אינדיען האָט גאמאַ געזאָגט, אַז ער קלייבט זיך צו פאָהרען נאָך דער שטאָדט ק א מ ב א י. דער קעניג האָט איהם אָבער ערקלעהרט, אַז ער דאַרף דאָס ניט טהאָן.

— דיא פּראָדוקטען, וואָס איהר זוכט, וועט איהר אין קאמבאי ניט געפינען — האָט ער געזאָגט. — איך וועל אייך מיטגעבען פּילאָטען, וועלכע וועלען אייך פיהרען נאָך דער רייכער שטאָדט ק א ל י ק ו ט. ניט ווייט פון דאָרטען וואַקסט פעפער און אינגבער; און אַלע אַנדערע סחורות ווערען אַהין געבראַכט פון יעדען קלימאַט. אייער בעגלייטער דאַוואַן וועט שוין זעהן, אַז מען זאָל אייך ניט אָפּנאַרען.

דער קעניג האָט גאמאַ'ן געשיקט א מאַסע פערשיעדענע פּראָוויזיע, — קופּפערנע קעסלען מיט געקאָכטע רייז, עטליכע געבראָטענע שעפּסען, געקאָכטע און געבראָטענע היהנער, פערשיעדענע געבעק, פייגען, קאָקאָ־ניס און אַנדערע זאַכען. אויך האָט ער אַרויסגעשיקט מענשען אויסצורופען אין דיא גאַסען פון מעלינדאַ, אַז אויב אימיצער וועט ביי דיא פּאָרטוגעזער פּאָדערען אַ צו גרויסען פּרייז פאַר וואָס־עס־איז, וועט ער, דער קעניג, הייסען פאַרברענען יענעמ'ס הויז.

פאַר'ן פאָהרען האָט גאמאַ פאָרט בעזוכט דעם קעניג אין זיין פּאַלאַץ און דער קעניג, פון זיין זייט, האָט בעזוכט גאַמאַ'ס צוויי שיפען. מען האָט געגעבען מאָלצייטען. דיא פּאָרטוגעזער האָבען בעקומען יעדע אויפמערקזאַמקייט, וועלכע מען האָט זיי נור געקענט ווייזען. אפילו א מאָנומענט האָט דער קעניג גאמאַ'ן ערלויבט אויפצושטעלען ביי דעם האַפען — אַז אנדיינקען, אַז ער איז דאָ געוועזען מיט זיינע שיפען.

אויך האָט דער הערשער פון מעלינדא געהאַלטען וואָרט וועגען דיא צוויי פּילאָטען, וועלכע ער האָט גאמאַ'ן פערשפּראָכען, איינעם פאַר דער „סאַן ראַפאַעל" און איינעם פאַר דער „סאַן גאַבריעל". דער ערשטער האָט געהייסען ק א נ א ק א, און גאמאַ'ן איז זעהר אַנגענעהם געוועזען צו זעהן, דאָס ער איז גוט בעקאַנט מיט שיפס־אינסטרומענטען, און אַז ער האָט מיט זיך א לאַנד־קאַרטע פון אינדיען. ער

איז געווען פּונקט אַזאַ גוטער געלעהרענטער און געניטער נאַוויגאַטאָר וויא וואַסקאָ דאַ גאַמאַ, וואַסקאָ'ס ברודער אָדער קאָעלאָ.

ענדליך האָבען דיא צוויי שיפען פּאָרטוגעזעצט זייער רייזע.

זיי זיינען שוין געווען אין דער וועגענס נאָהענט פון אָנדערהאַלבען יאָהר. פיעלעס האָבען זיי שוין מיטגעמאַכט. אָבער ביז אַהער האָבען זיי אַלץ פערבראַכט דיא צייט אין שווימען ארום אַפריקאַ, ארום דיא לאַנד, וואָס צאַמט אָפּ אינדיען פון פּאָרטוגאַל. ווען עס וואָלט ניט געווען קיין אַפריקאַ אויף דער וועלט, וואָלט וואַסקאָ דאַ גאַמאַ פון פּאָרטוגאַל נאָך אינדיען געפאָהרען דירעקט צו מזרח זייט צו, איבער'ן וואַסער, פּונקט וויא קאָלומבוס איז אויף זיינע רייזעס נאָך דער נייער וועלט געפאָהרען צו מערב זייט צו גלייך איבער'ן וואַסער. דיא אָנ־דערהאַלבען יאָהר איז אַלזאָ ביי גאַמאַ'ן אַוועק אין ארומשווימען דיא שטערונג, וואָס איז איהם געלעגען אין וועג. בלויז איצט, פון מעלינדאַ, האָט ער זיך פאַרנומען איבער'ן וואַסער (איבער אינדישען אָקעאַן), אין אַ צפון־מזרח ריכטונג, דירעקט נאָך אינדיען.

מיט אַ קורצע צייט פריהער איז קאָלומבוס פון שפּאַניען אָבגע־פאָהרען אויף זיין דריטע רייזע, מיינענדיג אַז ער פאָהרט נאָך אינדיען. זאָל דער לעזער זיך פאָרשטעלעןביידע רייזענדע, קאָלומבוס'ען מיט וואַסקאָ דאַ גאַמאַ'ן, וויא ביידע פאָהרען נאָך דער „לאַנד פון געווירצען". איינער אין מערב זייט איבער דער ברייט פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן; דער אַנדערער אין אַ פּונקט פאַרקעהרטע ריכטונג, אין מזרח זייט, איבער דעם אינדישען אָקעאַן. גאַמאַ איז אָבער איצט געווען בלויז אַ פּאָר טויזענד מייל פון אינדיען, — פ ו ן ד ע ר א מ ת ' ע ר א י נ ד י ע ן — און אין וועג איז איהם שוין ניט געלעגען קיין שטערונג, ווערענד קאָלומבוס איז פון דיעזער אינדיען געווען ווייטער ווי אַ האַל־בער ערד־קוגעל, און אין וועג איז איהם געלעגען אַ גרויסער דאָפּעלטער קאָנטינענט — דאָס וואָס מיר רופען היינט אַמעריקאַ. פון שפּאַניען ביז היספּאַניאָלאַ איז אַ סך, אַ סך נעהנטער וויא פון פּאָרטוגאַל ביז אינדיען. דאָס איז אָבער ניט וויכטיג. דער וויכטיגער אונטערשיעד צווישען דיא צוויי רייזענדע בעשטעהט אין דעם, דאָס דער פּאָרטו־געזישער האָט קיין טעות ניט געהאַט, ווערענד דער שפּאַנישער האָט יאַ געהאַט אַ טעות. דער ערשטער איז טאַקע געפאָהרען נאָך אינדיען,

ווערענד דער צווייטער האָט בלויז געמיינט, אז ער פאָהרט אהין.

דיא לאנד, וואוהין גאמא איז איצט געפאָהרען, רופט מען אָ ס ט־אינדיען, ווערענד דיא אינזלען, וואָס קאָלומבוס האָט ענטדעקט, הייסען וועסט אינדיען. (זעה אויבען, זייטעל 259). ריכטיגער וואָלט געווען דיא ערשטע צו רופען „דיא אמת'ע אינדיען" און דיא צווייטע — „דיא פאלשע אינדיען".

וואסקאָ דא גאמא'ס רייזע פון מעלינדא איז געווען א רוהיגע און אן אנגענעהמע. דער ווינט האָט דיא שיפען געבלאָזען פונקט וואו מען האָט בעדארפט. עס זיינען ניט פאָרגעקומען קיינע געפאהרען, קיינע סבות.

איין פריה־מאָרגען, ניינצעהן טעג נאָך דעם וויא דיא שיפען זיינען אָבגעשוואומען פון דעם אפריקאנער ברעג, איז קאנאקא, דער מעלינדער פילאָט, צוגעגאנגען צו וואסקאָ דא גאמא און געזאָגט:

— קאפיטאן, איך בין זיכער, אז מיר זיינען שוין גאנץ נאָהענט צו דעם ברעג פון אינדיען. זעהר מעגליך, אז מאָרגען אין דער פריה וועלען מיר זעהן לאנד.

וואסקא דא גאמא איז נערוועז געוואָרען פון פרייד. אויף מאָרגען איז ער אויפגעשטאנען פארטאָג. אלע מאטראָזען זיינען געווען אויפ'ן „דעק"; אלע האָבען אָנגעשטרענגט דיא אויגען קוקענדיג צו מזרח צו; ביי יעדען האָט דאָס הארץ געקלאפט פון ערוואַרטונג צו דערזעהן לאנד. עטליכע פון דיא מאטראָזען האָבען ארויפגעקלעטערט אויף דיא שפּיצען פון דיא מאסטען, אום וואָס פריהער צו דערזעהן דעם ברעג *). וואסקאָ דא גאמא איז געשטאנען אויף זיין פלאץ אלס קאָמאנדיר. זיינע אויגען זיינען אויך געווען אָנגעשטרענגט אויף דער מזרח זייט (פונקט וויא קאָלומבוס'עס, אויף זיינע רייזעס נאָך „אינדיען", זיינען געווען אָנגעשטעלט אויף דער מערב זייט).

---

* מיר וועלען דערמאָנען דעם לעזער, אז צוליעב דעם, וואָס דיא ערד איז קיילעכדיג, וויא א קנויל, זעהט מען פון א העכערען פלאץ ווייטער וויא פון א נידעריגען. דיא קיילעכדיגקייט, דיא אויסגעבויגענהייט פון דער לאנד אָדער פון דעם וואסער פערשטעלט דיא זאך פון אונזער אויג. ווען מען קוקט אָבער פון א שפּיץ באַרג, פון א טורעם אָדער פון א מאסט, קוקט מען אַריבער איבער דעם „בויג". (זעה צייכנונג, זייטעל 633).

א פּאָר שטונדען זיינען אוועק. באַלד איז צו גאַמאַ'ן צוגעלאָפען קאַנאַקאַ און א וואָרף טאָענדיג זיך צו זיינע פיס, האָט ער אָנגעוויזען מיט א ציטערענדען פינגער צום ברעג הימעל.

— זעה, קאַפּיטאַן! — האָט ער אויסגערופען — אינדיען! אינדיען!

עס איז געוואָרען א געשריי, א געפּילדער. דיא מאַטראָזען זיינען געוועזען ווילד פאַר שמחה. זיי זיינען אומגעלאָפען וויא דיא מישוגעים; אייניגע האָבען געוויינט פאַר פרייד, אַנדערע האָבען געשפּרונגען, געליאַרעמט. אויף דיעזער מינוט האָט מען פערגעסען ווער עס איז קאָמאַנדיר, ווער א פּראָסטער מאַטראָז און ווער א פּעראורטיילטער אַרעסטאַנט.

אין מיטען פון דיעזער מישענינע האָט וואַסקאָ דא גאַמא אויסגעשריען:

— אָט איז, אַלזאָ, אינדיען! לאָמיר פריהער פון אַלי'ז דאַנקען אונזער גוטען גאָט.

ער האָט זיך געשטעלט אויף דיא קניע און אַלע איבעריגע האָבען געטהאָן דאָס זעלבע.

ווען זיי האָבען געענדיגט זייער תפלה און ווידער געעפענט דיא אויגען, האָבען זיי געזעהן, אַז קאַנאַקאַ האָט טאַקע קיין טעות ניט געהאַט. וואָס ווייטער זיי זיינען געשוואומען, אַלי'ז דייטליכער איז געוואָרען דיא לאַנד. נאָך קאַנאַקאַ'ס מיינונג זיינען זיי געוועזען א מייל 25 פון ברעג. נאָך מיטאָג־צייט האָבען זיי שוין געקענט זעהן פּישׁ־שיפלעך און הייזער. דיא איינוואוינער זיינען געלאָפען צום ברעג און האָבען געקוקט אויף דיא צוויי שיפען מיט גרויס אינטערעס. אייניגע פון די פּיש־שיפלעך זיינען צוגעקומען גאַנ'ז נאָהענט צו דיא פּאָרטוגעזער. עס איז קענטיג געוועזען, אַז זיי זיינען זעהר איבערראַשט — אַז שיפען פון אייראָפּעאישע קריסטען זיינען דאָ א גאַנ'ז אונבעקאַנטע און אונערוואַרטעטע זאַך.

גאַמאַ האָט געמיינט, אַז דיא שטעדטעל ביי'ן ברעג איז קאַלי־קוט, און דעריבער איז ער שטאַרק ענטוישט געוואָרען, וואָרים ער האָט געהערט, אַז קאַליקוט איז א רייכע גלענצענדע שטאָדט, און דאָ האָט ער פאַר זיך געהאַט גרופּען פון צרה'דיגע הייזלעך.

— ניין, קאַפּיטאַן, דאָס איז ניט קאַליקוט — האָט קאַנאַקאַ איהם ערקלערט. — דיעזער פּלאַץ הייסט ק אַ נ אַ נ אָ ר. קאַליקוט איז אַ ביסעל ווייטער, בלויז 36 מייל פון דאַנען. קאַליקוט איז אַ גרויסע שטאָדט. באַלד וועלען מיר דאָרטען זיין.

XVII.

וואַסקאָ דאַ גאַמאַ אין אינדיען.

דיא שטאָדט קאַליקוט. — דיא שרעק פון דיא אַראַבישע סוחרים. — זייערע אינטריגען געגען דיא פּאָרטוגעזער. — דער הערשער פון קאַליקוט. — גאַמאַ'ס בעזוך. — גאַמאַ איז געפאַנגען און ווערט פריי. — דיא אַלטע קולטור פון אינדיען. — אין קאַנאַנאָר. — גאַמאַ פאַנגט אַ אייראָפּעאישען אידען, און פּאָרטוגאַל האָט פון איהם גרויסע נוצען. — ווייעדער אין מעלינדאַ. — וואסקא'ס ברודער שטאַרבט. — צוריק אין ליסאַבאָן. — מאַנועל'ס פרייד. — דער רושם אין גאַנץ אייראָפּאַ. — וואסקאָ דא גאמא און קאָלומבוס.

אויף מאָרגען ארום 12 אוהר זיינען דיא שיפען צוגעשוואומען צו קאַליקוט. דער טאָג איז געווען אַ שעהנער. דיא דעכער און טורימלעך פון דיא מאהאמעדאנישע קירכען („מאָסקען") האָבען געבליסטשעט אויף דער זונן. דער ברייטער אויסגעפלאסטערטער ברעג איז געווען פול מיט מענשען. אין דעם האפען זיינען אהין און אהער ארומגעשוואומען שיפען פון פערשיעדענע טיילען פון אזיען.

גאמאַ האָט זיך אָבגעשטעלט ביי דער פאָרשטעדטעל קאפּוקאד, זעקס מייל פון קאליקוט. איידער וואָס־ווען איז געוואָרען פארנאכט, און ער האָט בעשלאָסען ביז מאָרגען אין דער פריה צו בלייבען אויף אַן אָרט. ער האָט געוואָלט פערזענליך געהן זיך פאָרשטעלען פאַר דעם הערשער פון קאליקוט, אָבער זיין טרייער מורין, דאוואן, האָט איהם אָבגעשלאָגען דערפון. „מען קען ניט זיין זיכער, אז דער הערשער וועט זיך פערהאלטען פריינדליך" — האָט ער איהם געוואָרענט. „בעסער פאָדערט צוערשט גייסלען (מענשען אלס משכן) אלס אַ גאַראַנטיע, אז מען וועט אייך ניט שעדיגען. אזוי איז יעדענפאלס דער מנהג פון דיא מזרח לענדער".

אויף מאָרגען, גאַנץ פריה, זיינען צו דיא שיפען צוגעשוואומען

פיעלע שיפלעך מיט אינדער *), שוואַרץ־הויטיגע מענשען, נאַקעט א חוץ דעם מיטען קערפער, וועלכער איז ביז דיא קניע געווען צוגע־דעקט מיט אזא בגד פון פערשיעדענע קאָלירען. זיי האָבען געפרעגט ווער דיא רייזענדע זיינען, פון וואַנען זיי קומען, נאָך וואָס זיי קומען. אויף דעם ברעג האָבען זיך אויך באַלד בעוויזען מאַסען נייגעריגע, וועלכע האָבען זיך ניט געקענט אָנקוקען גענוג אויף דיא פרעמדע שי־פען מיט זייערע מאַטראָזען.

פישער זיינען צוגעקומען מיט זייערע שיפלעך, און ווען דיא פּאָר־טוגעזער האָבען געזאָגט, אז זיי ווילען קויפען פיש, האָבען זיי מיט זייער סחורה אַרויפגעקלעטערט צו דיא פּאָרטוגעזער. אום דער הערשער פון קאַליקוט זאָל האָבען מעהר אָבשיי פאַר איהם, האָט גאַמאַ געהייסען זיי זאָגען, אז דיא „סאַן ראפאעל“ און דיא „סאַן גאַבריעל“ זיינען צוויי פון פופציג שיפען, וועלכע דער מעכטיגער פּאָרטוגעזישער קעניג האָט געשיקט נאָך אינדיען — אז דיא איבעריגע 48 זיינען פערבליבען פון הינטען.

ווען דיא פּאָרטוגעזער האָבען פאַר די פיש בעצאָהלט מיט זילבער־נע פּאָרטוגעזישע מטבעות, זיינען דיא פישער העכסט צופריעדען גע־ווען. זיי האָבען נור צוערשט געפּרופט בייסען יעדע מטבעה, צו זעהן אויב עס איז אמת'ע זילבער. ווען זיי זיינען געקומען צוריק אין שטאָדט, האָבען זיי דערצעהלט וועגען דיא אַנדערע 48 שיפען, און דיא מעשה האָט באַלד דערגרייכט דעם „זאמאָרין“, וויא דיא פּאָרטוגעזער האָבען גערופען דעם הערשער פון קאַליקוט. דער וואָרט איז ביי דיא אינדער געווען אַן אַנדערער, אָבער אַזוי האָבען גאַמאַ'ס מענשען איהם אויסגעשפּראָכען, און אַזוי ווערט ער געוועהנליך געשריבען אין איי־ראָפּעאישע געשיכטען פון וואסקאָ דא גאַמאַ'ס רייזע.

ווען דער זאַמאָרין האָט דערהערט, אז ער האָט דאָ צו טהאָן מיט א פלאָטע פון 50 שיפען, האָט ער דיא פישער געשיקט צוריק צו דיא פּאָרטוגעזער, מיט קאָקאָ־ניס, היהנער און פייגען אלס מתנות פאַר דיא

*) דיא איינוואוינער פון אָסט אינדיען רופט מען אינדער; דיא איינוואוינער, וואָס קאָלומבוס האָט געפונען אין אַמעריקא — אינדי־אַנער.

געסט ; און האָט זיי געהייסען אויסגעפינען וועגען זיי, וואָס זיי וועלען נור קענען.

דיא ערשטע דריי טעג זיינען פאַראיבער אין אַלערליי הכנות, אין איינקויפען פיש און רעדען מיט דיא פישער. אויפ'ן פערטען טאָג איז צוגעקומען א גרעסערע שיפעל מיט א „נאַיר", א שליח פון דעם זאַמאָרין אליין. דער הויכער בעאַמטער איז אויך געווען כמעט נאַקעט, בלויז ארום דעם מיטען קערפער האָט ער געטראָגען א ווייסען בגד, פון וועלכען עס איז אראָפּגעהאַנגען א קורצער בלויזער שווערדעל מיט אַן אייזערנעם שטילכעל. ער איז געווען הויך, פיין געבויט און זעהר שוואַרץ.

ארויפגעהן אויפ'ן שיף האָט ער זיך ענטזאגט. רעדענדיג מיט גאַמאַ'ן דורך אַן איבערזעצער, האָט ער פון זיין שיפעל געפרעגט, אין דעם זאַמאָרין'ס נאָמען, נאָך וואָס דיא פּאָרטוגעזער זיינען געקומען. גאַמאַ האָט געענטפערט, אז ער וועט דעם זאַמאָרין אַליין ערקלעהרען דורך א שליח, וועלכען ער וועט שיקען מיט דעם נאַיר. דיעזער שליח איז געווען דאַוואַן.

ווען דאַוואַן איז געקומען אין דעם פּאַלאַץ און מען האָט איהם אריינגעבראַכט צו דעם זאַמאָרין, האָט ער איהם געשילדערט וויא מעכטיג דער פּאָרטוגעזישער קעניג איז. ער האָט איהם פאָרגעשטעלט אַלס דעם גרעסטען הערשער אין דער קריסטליכער וועלט, און ער האָט איבערגעזאָגט דיא מעשה וועגען דיא 50 שיפען.

— זיי זיינען אָבער געקומען מיט דיא פריעדליכסטע אבזיכטען — האָט ער ערקלעהרט. — זיי ווילען שליסען פריינדשאַפט מיט אייער הויכקייט און אַלץ וואָס זיי פערלאַנגען איז איינצוקויפען פעפער און דראָגען. זיי וועלען דערפאר בעצאָהלען מיט דיא טייערע געוואַנטען, זילבער און גאָלד, וואָס זיי פיהרען מיט זיך צו דיעזען צוועק.

דער זאַמאָרין האָט זיך שטאַרק פעראינטערעסירט. ביי איהם איז דאָס אַלץ געווען א זאָנדערבאַרע נייעס. ווערהענד ער האָט וועגען דעם זיך מיישב געווען מיט זיין סוויטע, האָט איינער פון זיינע אָפיציערען געפרעגט ביי דאַוואַן'ען, וויא אזוי ער קומט צו זיין ביי דעם פּאָרטוגע־זער קאָמאַנדיר. דער מורין האָט אַלץ דערצעהלט און ער האָט זיך צו־ריסען לויבענדיג וואַסקאָ דא גאַמאַ'ס גוטסקייט. פערבייגעהענ־

דיג האָט ער גערעדט וועגען דיא רייכע פּרעזענטען, וואָס ער האָט גע־
געבען דעם קעניג פון מעלינדא.

— זאָג איהם, אַז איך וועל זיינע שיפען אָנלאָדען מיט אזוי פיעל פעפער און דראָגען, וויא פיעל אין זיי וועט נור אריינגעהן — האָט דער זאמאָרין געזאָגט צו דאַוואַן'ען. און ווען ער האָט זיך אומגעקעהרט צו דיא שיפען, האָט מען איהם מיטגעגעבען פייגען מיט היהנער פאר דיא דריי קאַפּיטאַנען.

גאַמאַ'ן איז דאַוואַן'ס בעריכט זעהר אנגענעהם געוועזן. דאָך האָט ער אויף מאָרגען דאַוואַן'ען געשיקט בעטען מישכנות־מענשען, ווייל ער, גאַמאַ, וויל קומען צום זאַמאָרין און איהם איבערגעבען אַ בריעף פון דעם פּאָרטוגעזישען קעניג.

גאַמאַ האָט געמיינט, אַז אַלץ געהט כשורה. ער האָט אָבער ניט געוואוסט, אַז מען סטאַרעט זיך שטאַרק דעם זאַמאָרין צו בעאיינפלוסען געגען איהם; ער האָט ניט געוואוסט, אַז עס זיינען פאראַן מענשען, וועמעס אינטערעס עס איז צו זעהן, דאָס דיא פּאָרטוגעזער זאָלען ניט צוגעלאָזען ווערען, אַז קיין פעפער זאָל מען זיי ניט פערקויפען, און אַז מעהר זאָל אין אינדיען זייער פוס ניט זיין.

דיעזע מענשען זיינען געוועזן דיא אראבישע סוחרים פון אינדיען, און דיא אינטערעסען, צוליעב וועלכע זיי האָבען אינטריגירט געגען דיא פּאָרטוגעזער, זיינען געוועזן זייערע געשעפטס־אינטערעסען.

דער לעזער זעהט, אַז מאַטעריעלע נוצען זיינען דער פונדאַמענט פון אַלעס, וואָס ווערט דערצעהלט אין דיעזען בוך — פון אַלעס גוטעס פונקט וויא פון אַלעס שלעכטעס. אַלע רייזעס, אַלע ענטדעקונגען, וועגען וועלכע מיר רעדען דאָ, אַלע נייע קענטניסע, וואָס דיא מענשהייט האָט ערוואָרבען, אַלע גייסטיגע רייכטימער, וואָס איהר איז אין דיעזען פעריאָד צוגעקומען — אַלץ האָט געשטאַמט פון דעם געיעג נאָך מאַטעריעלע רייכטימער, פון דעם קאַמפּף איבער מאַטעריעלע רייכטימער. וואסקאָ דא גאַמא האָט אויסגעפאָרשט אַ גרויסע שטיק אפריקא; ער האָט פיעל צוגעגעבען צו אונזער בעקאַנטשאַפט מיט דעם ערד־קוגעל. ער האָט דאָס אָבער געטהאָן ניט צוליעב דיא וויסענשאַפטליכע הגדה, נור צוליעב דיא גאָלדענע קניידלעך, וועלכע מען האָט ערוואַרטעט פון דעם מסחור מיט דיא געווירצען פון אינדיען. דיעזען מסחור האָבען אָבער ביז דאַן מיט אינדיען דירעקט געפיהרט דיא אראבער און דיא

מורינען. אַלזאָ, האָט גאַמאַ'ס קומען אהין געשמעקט מיט געפּעהרליכע קאָנקורענץ פאר זיי. דעריבער האָבען זיי געברויכט יעדען מיטעל דיא אונטערנעהמונג צו שטערען, דיא קאָנקורענץ אין וואָרצעל צו טוידטען.

עס איז אונמעגליך צו בעשרייבען מיט וואָס פאַר א געפיהל דיעזע אראבישע סוחרים האָבען דערהערט, אז עס זיינען אָנגעקומען שיפען פון אַן אייראָפּעאישע לאַנד. יאָהר־הונדערטע זיינען זיי, דיא אראַבער, געווען דיא האַנדעלס־פערמיטלער צווישען דעם וויטען מזרח און אייראָפּאַ. זיי פלעגען דיא סחורות איינקויפען אין אינדיען און ברענגען נאָך דעם לעוואנט, וואו ביי זיי פלעגען דאָס קויפען דיא איטאַליענישע אָדער פראנצויזישע קויפלייטע, וועלכע פלעגען שוין דאָס פערשפּרייטען איבער גאַנץ אייראָפּאַ. אייראָפּעאישע שיפען האָבען ביז אַהער אין אינדיען קיינמאָל זיך ניט בעוויזען; און איצט, פלוצלונג, זיינען דאָ צוויי גרויסע מעכטיגע שיפען פון פּאָרטוגאַל! פלוצלונג איז געקומען דער אָנהויב פון דעם סוף צו דער אַראבישער מאָנאָפּאָל אויף דעם מזרח־האַנדעל!

איז דען א חדוש, אז זיי האָבען זיך דערשראָקען? איז דען אַ וואונדער, אז זיי האָבען אָנגעווענדעט אלע קרעפטען זייערע אונערוואַרטעטע קאָנקורענטען צו שטערען?

קאַליקוט איז מייסטענס בעשטאַנען פון שטרויענע ביידלעך. זיא האָט אָבער ענטהאַלטען פיעלע טעמפּלען, פּאַלאַצען און הויכע געמויערטע אַראַבישע הייזער. דיא שטאָדט איז געווען גרויס, און פול מיט גערטנער.

אין וואסקא דא גאַמאַ'ס צייטען איז זיא געווען דיא גרעסטע, דיא רייכסטע און בעריהמטעסטע שטאָדט אין אינדיען. זיא האָט געקאָכט מיט האַנדעל. איהרע סקלאַדען און קראָמען זיינען געווען פול ניט בלויז מיט געווירצען און דראָגען, נור אויך מיט עדעלשטיינער, לאַקיר, ברושטין, גאָלד, וואַקס, פערעל־מוטער, זיידענע און באַוועלענע מאַטעריען, תבואות, דיוואַנען, קופּער, קוועקזילבער, אָלום, קארעלען און פערשיעדענע אַנדערע סחורות. פיעלע זאַכען זיינען געווען אינדישע און פיעלע האָבען דיא אראבער אַהער געבראכט פון אייראָפּעאישע סוחרים, וועלכע האָבען זייערע וואַרע אויסגעביטען אויף אינדישע. אַהער פלעגען קומען די קויפלייטע פון כינא, יאפּאן און פון פערשיעדענע אַנ־

דערע לענדער פון אַזיען, וויא אויך פון אַנדערע שטעדט פון אינ־דיען גופא; און אהער פלעגען קומען דיא גרויסע סוחרים פון אראביען און עגיפטען נאָך געווירצען, טהייערע שטיינער און אַנ־דערע אינדישע, כינעזיישע אָדער יאפּאַנעזיישע פּראָדוקטען. האַנדלענ־דיג מיט דיעזע פּראָדוקטען זיינען אַראַבער גרויס און רייך געוואָרען. היינט וויא באַלד, אז צוויי שיפען זיינען דאָ פון אייראָפּאַ, קענען דאָך קומען נאָך און נאָך; דאַן וועלען אַנשטאָט די אַראַבער רייך ווערען די אייראָפּעער. עס איז געוועזן אַ פראגע פון לעבען און טוידט.

דיא דערשראָקענע אראבישע קויפלייטע פון קאליקוט האָבען זיך גלייך צוזאמענגענומען אום מיט פעראייניגטע קרעפטען צו בעקעמפפען זייער געמיינשאפטליכע געפאַהר. אויך האָבען זיי אַוועקגעשיקט שלוחים אין אַנדערע אינדישע שטעדט מעלדען דיא דאָרטיגע אראבער וועגען דעם אונגליק, און רופען זיי נאָך קאליקוט צו א בעראַטהונג, און פיעלע פון זיי זיינען טאַקע גלייך געקומען.

דעם גרעסטען איינפלוס האָט אויפ'ן זאַמאָרין געהאַט זיין שאַץ־מייסטער און זיין יוסטיץ־מיניסטער; און אזוי וויא זיי איז לייכט גע־ווען אונטערצוקויפען, האָבען דיא אַראַבער זיי פאַרגעלייגט אַ גרויסע סומע געלט, אויב זיי וועלען דעם זאַמאָרין איינרעדען, אַז דיא פּאָרטו־געזער זיינען געקומען ניט צו פיהרען א פריעדליכען האַנדעל, נור צו עראָבערען דיא רייכע אינדישע מדינות; אַז וואסקאָ דא גאמא'ס צוויי שיפען ווילען נור אויספאָרשען דיא לאַנד, און אז נאָך זיי וועלען קומען גרויסע פלאָטען צו אַטאַקירען קאַליקוט און אַנדערע שטעדט און זיי איינגעהמען.

דיא צוויי מיניסטאָרען האָבען צוגענומען דיא כאַבאַר, אָבער דעם זאמאָרין האָבען זיי געזאָגט בלויז אַ טהייל פון דעם, וואָס זיי האָבען פערשפּראָכען. זיי האָבען זיך איבערגעלאָזען דיא מעגליכקייט צו פער־קויפען זיך צו דעם אַנדערען צד אויך. דאָך, אַ מיסטרוי צו דיא פּאָר־טוגעזער האָבען זיי אין איהם ערוועקט.

ווען וואַסקאָ דאַ גאַמאַ האָט בעמערקט, אַז דער זאַמאָרין האַלט זיך צו איהם קאַלט, מיט פערדאַכט, איז ער געוועזן אין פערצווייפלונג. ער האָט געברענט מיט אונגעדולד אָנצופילען זיינע שיפען מיט געוויר־צען, צו ברענגען נאָך פּאָרטוגאַל אַ ממשות'דיגען בעווייז פון זיין ער־פאָלג, און דאָ קען ער גאָר אפילו ניט צוקומען צום פּאַלאַץ אום צו קריי־

גען דיא ערלויבנים פריי איינצוקויפען וואַארע אין קאַליקוט. אָבער דער זאַמאָרין איז געווען זעהר גאָלד־גייציג, און אַזוי וויא ער האָט געהערט, אַז וואסקא דא גאַמאַ האָט פאַר איהם רייכע פּרעזענטען, האָט ער דיא פּאָרטוגעזער ערלויבט אויסצובויען אַ סקלאַד, וואוהין מען זאָל ברענגען דיא סחורה, וואָס זיי וועלען דאָ קויפען. גאַמאַ האָט אַהין פון זיינע שיפען געשיקט אַ קאַסטען מיט שטיקער קאַרעל, אַ קאַסטען מיט צינאָבער־פאַרב, אַ פאַס קוועקזילבער, וויא אויך קופּער, ברוּשטין און געלט. פאַר דעם האָבען זיינע פאָרשטעהער געדאַרפט קויפען פעפער, אינגבער און אַנדערע געווירצען און דראָגען. אין דעם סקלאַד האָט מען אַוועקגעשטעלט אַ טיש מיט אַ גרינעם צודעק און געוויכט; באַלד האָבען אינדער גענומען קומען מיט זייערע וואַארע, — הויפּטזעכליך געווירצען. מען האָט געשלעפט זאַק נאָך־זאַק, און דאָס האָט מען אויף שיפלעך געפיהרט צו דער „סאַן ראַפאַעל“ און דער „סאַן גאַבריעל“.

אום וואָס גיכער צו בעקומען פון גאַמאַ'ן זיינע פּרעזענטען, האָט דער זאַמאָרין איהם ענדליך איינגעלאַדען צו זיך. דאָך, אַנשטאָט איהם צו פערבעטען אין זיין קאַליקוטער פּאַלאַץ, איז ער אַוועקגעפאָהרען אויף זיין אַנדער וואָינונג, עטליכע מייל פון שטאָדט, כדי וואַסקא דא גאַמאַ זאָל מוזען זיין וויזיט אָבשטאַטען דאָרטען. טאָמער דאַרף מען איהם ארעסטירען, וועט דאָרטען דאָס זיין לייכטער צו טהאָן. עס וועט זיין שטילער, און דיא פּאָרטוגעזער וועלען ניט קענען צוקומען מיט זייערע בעוואַפענטע שיפען.

פון דעסטוועגען, ווען גאַמאַ האָט געפאָדערט מענשליכע משכנות, האָט דער זאַמאָרין איהם געשיקט דריי פון זיינע בעאַמטע, רייך געקליידעטע, בעציערט מיט אויערינגלעך און בראַסלעטען און בעוואַפענט מיט שווערדען.

גאַמאַ האָט געהייסען אַוועקלעגען זיינע פּרעזענטען אין דער שיפעל, אין וועלכע ער האָט זיך געקליבען צו שווימען צום ברעג. צווישען דיא פּרעזענטען האָבען זיך געפונען דיא פאָלגענדע זאַכען: רויטע געוואַנט, סאַמעט, אַ שטיק געלע אַטלאַס, אַ רייך טאַפּעציערטער שטוהל, צוויי רויטע אַטלעסענע קישעלעך מיט גאָלדענע קוטאַסען, אַ גרויסער רייך בעגולטער שפּיעגעל, פופציג העל־רויטע מיצען מיט זייערנע קנעפּ און קוטאַסלעך, און 50 פלעמישע מעסערס מיט פעריל־מוטערנע שטילכעלעך. דאָס און אייניגע אַנדערע זאַכען זיינען געווען

דיא מתנות, וועלכע דער פּאָרטוגעזישער קאָמאַנדיר האָט געפיהרט צו דעם זאַמאָרין פון קאַליקיט. ער איז שוין געווען פערטיג צו פּאָהרען אויף זיין וויזיט, ווען ער האָט זיך דערוואוסט, אז דער זאַמאָרין איז אוועקגעפּאָהרען אויף זיין אַנדער וואוינונג, אום איהם דאָרטען צו עמפּפאַנגען. דאָס האָט איהם אויסגעוויזען פערדעכטיג. ער האָט גלייך געשיקט זאָגען, אז ער וועט ניט קומען ביז דער הערשער וועט ניט זיין בערייט איהם אויפצונעהמען אין זיין קאַליקוטער פּאַלאַץ; און דער לעצטער האָט ניט ווילענדיג ־נאכגעגעבען.

גאַמאַ איז אָבגעשוואומען מיט צוועלף סאָלדאַטען. זיין שיפעל איז געווען דעקאָרירט מיט פּאָהנעס, און אויף איהר האָבען געשפּיעלט טרומייטען, אָבער פון איהרע זייטען האָבען ארויסגעקוקט דיא מיילער פון קאַנאָנען. ביי׳ן ברעג האָבען אויף איהם געוואַרט אינדישע בע־אמטע. מען האָט איהם ארויפגעזעצט אויף אַזאַ שיפעל און געטראָגען אויף דיא פּלייצעס נאָך זיין סקלאַד, וואו ער האָט זיך געדאַרפט אי־בערטהאָן. דאָרטען האָט ער זיך אויסגעפּוצט אין אַ בלויע אַטלעסענע בלוזע מיט אַ קאָסטבאַרען גאַרטעל, פון וועלכען עס איז אַראָפּגעהאַנגען אַ שפּיעז מיט אַ גאָלדענע הענטעל. איבער דעם האָט ער אָנגעטהאָן אַ פּלאַסטש פון געלע אַטלעס, ביז דער ערד דיא לענג, מיט אַ בראָקאַטע־נעם אונטערשלאַג, און אייפ׳ן קאָפּ אַ בלויע סאַמעטענע היטעל מיט אַ ווייסען פעדער. אין דיעזע בגדים איז ער געגאַנגען מיט אַ פּראָצעסיע צו דעם זאמארין׳ס פּאַלאַץ. איהם האָט בעגלייט אַ יונגער „פּאַזיש“, געקליידעט אין רויטע אַטלעס, און פּאָראויס זיינען געגאַנגען זיינע צוועלף סאָלדאַטען, וועלכע האָבען געטראָגען דיא מתנות, וועהרענד פון ביידע זייטען האָבען מאַרשירט צוויי הונדערט אינדישע אָפיציערען מיט זייער „קאַטואל“, אָדער וואַך־קאַפּיטאַן, אָן דער שפּיצע. דיא גאַסען זיינען געווען אַזוי געפּאַקט מיט מענשען, אַז דיא פּראָצעסיע האָט זיך קוים דורכגעשפּאַרט.

דער קאַטואַל האָט זיי צוערשט אַריינגעפיהרט אין אַ טעמפּעל. דאָרטען האָט אַ אינדישער פּריסטער דיא געסט בעשפּריצט מיט „היי־ליגע“ וואסער און בעשאָטען מיט אַזאַ שמעקענדע שטויב. ווען זיי זיינען ארויס פון טעמפּעל, איז צו דער פּראָצעסיע צוגעשטאַנען אַ גרויסע צאָהל אינדישע חיל.

ענדליך איז מען געקומען אין פּאַלאַץ — אַ גרויסע, שעהנע געביי־

דע ארומגערינגעלט מיט בוימער, מיט שמעקענדע בוימלעך, בלומען און פאנטאנען. ביי דיא טויערען האבען געווארט רייך־געקליידעטע אדע־ליגע און אן אלטער פריסטער, וועלכע האבען דעם גאסט געפיהרט דורך פערשיעדענע בעוואכטע טויערלעך; ענדליך האבען זיי איהם געבראכט אין א גרויסען זאאל, מיט האלב־קיילעכדיגע ציילען בענק אזוי וויא אין א טהעאטער. אויף דיא ווענט זיינען געהאנגען רייכע זיידענע אויס־גענעהטע טאפעטען; אויף דער פאדלאגע איז געלעגען א גרויסער גרי־נער טעפיך.

אויף א באלקאן, אונטער א חופה, אויף א סאפא, וועלכע איז גע־ווען בעדעקט מיט ווייסע זיידענס און גאלד־טוך, איז געזעסען דער זא־מארין. אויפ'ן קאפ האט ער געטראגען א הוט פול מיט בליסטשענדע דימענטען און רובינען.

ער איז געווען זעהר שווארץ, שווארצער וויא מייסטע פון זיינע אונטערטהאנען. דיא אויבערשטע טייל פון זיין קערפער איז געווען נאקעט. פון דעם סטאן ביז דיא קניע האט ער געטראגען א ווייסע ספאדניצע. איינער פון זיינע נאקעטע ארעמס האט אויף זיך געהאט א בראסלעט פון גאלד און רובינען, פון וועלכען עס איז אראפגעהאנגען א זעהר גרויסער דימענט; ארום האלז האט ער געטראגען א גאלדענע קייט, פול מיט פעריל און רובינען; זיינע לאנגע שווארצע האר איז פון הינטען געווען איינגענומען וויא ביי א פרוי און ארומגעבונדען מיט א שנירעל פעריל, און פון זיינע אויערען זיינען געהאנגען גרויסע גאלדענע רינגען. פון איין זייט איז געשטאנען א אינגעל מיט א רויטען, מיט־דימענטען־בעציערטען שילד, און פון דער אנדער זייט האט אן אנדער אינגעל געהאלטען א גרויסען גאלדענעם בעכער, וועהרענד פון הינטען האט א פריסטער דעם זאמארין פון צייט צו צייט דערלאנגט אזעלכע ניס, וועלכע ער האט געקייט און אויסגעשפיגען אין דעם גאלדענעם בעכער.

ווען מען האט אריינגעטראגען די פרעזענטען, האט דער זאמארין אויסגעדריקט פעראכטונג צו זיי. וואסקא דא גאמא האט זיך פערענט־פערט, אז דער פארטוגעזישער קעניג האט ניט געוואוסט אויף געוויס, אז דיא עקספעדיציע וועט דערגרייכען אינדיען, און אז ער האט וויכטיגע־רע פרעזענטען, נעמליך צו פיהרען א גרויסען האנדעל מיט קאליקוט, צו שיקען אהין פיעלע שיפען מיט סחורות, פון וועלכע דער זאמארין וועט

זעהר רייך ווערען. דער הערשער האָט ביי איהם אויסגעפרעגט וועגען זיין רייזע, וועגען זיינע שיפען, וועגען דעם קעניג פון פּאָרטוגאל, וועגען זיין ארמיי און וועגען פערשיעדענע אַנדערע זאכען. ווען גאַמאַ האָט איהם איבערגעגעבען אַ בריעף פון קעניג מאַנועל, האָט דער זאַמאָרין דאָס צוגעלייגט צום הארצען, אויפגעעפענט און דערלאַנגט זיין שאַץ־מייסטער אום מען זאָל דאָס איבערזעצען.

נאָך דעם וויא גאמא האָט פערלאָזען דעם פּאַלאַץ, האָט דער „קאַ־טואל“ איהם אַרעסטירט אויף דער כלומר'שטדיגער בעשולדיגונג, דאָס ער און זיינע פּאָרטוגעזער זיינען ניט מעהר וויא רויבערס און אונטער־צינדערס. ער האָט דאָס געטאָן אָהן דעם זאמאָרין'ס וויסען, כדי צופריע־דען צו שטעלען דיא אראבישע סוחרים, וועלכע האָבען איהם אונטער־געקויפט און געזאָגט, אז זיי האָבען א נאַכריכט פון מאַמבאַזאַ, דאָס דאָרטען האָט גאמא געוואָלט בערויבען און פערברענען דיא שטאָדט. עטליכע טעג האָט מען גאמא'ן געשלעפּט פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען, ביז ענדליך האָט דער זאַמאָרין זיך דערוואוסט פון דיא בעשולדיגונגען און דעם ארעסט. איהם האָבען דיא אראבער אויך געלאָזט וויסען וועגען דיא ידיעה, וואָס זיי האָבען בעקומען פון מאַמבאַזאַ.

דער הערשער פון קאליקוט איז געווען א מענש מיט א שוואכען כאַראַקטער. יעדער האָט איהם לייכט געקענט איבעררעדען; און איהם איז איבערהויפּט געווען שווער זיך צו בעשליסען אויף וואָס עס איז. איינינגע ראַטהגעבער האָבען איהם אָבער ערקלעהרט, אז מיט דעם פּאָרטוגעזישען קעניג איז א סכנה זיך אָנצוהויבען; אַלזאָ, האָט ער גאַמאַ'ן גלייך בעפרייט, איהם געשאָנקען אַ רייכע ציערונג פון גרויסע פּעריל און רובינען און זיך ענטשולדיגט פאַר דיא אונאַנגענעהמליכ־קייטען, וואָס ער האָט געהאַט.

פון דעם אַלעם קען דער לעזער בעקומען דעם איינדרוק, אַז דיא אינדער זיינען געווען אַ קינדערשער, כמעט אַ האַלב־ווילדער פאָלק; און אזא איינדרוק האָט געווים בעקומען וואסקאָ דאַ גאַמאַ. אָבער פּונקט די זעלבע מיינונג האָבען דיא איינוואוינער פון קאַליקוט געהאַט פון וואסקאָ דאַ גאַמאַ מיט זיינע פּאָרטוגעזער. אַזוי איז אימער, ווען עס טרעפען זיך מענשען פון פערשיעדענע שפראַכען מיט פערשיעדענע מנהגים. ווען אַ געבילדעטער פראַנצויז, צום ביישפּיעל, בעזוכט ניו־

יאָרק אָדער שיקאַגאָ, קומען דיא אַמעריקאַנער איהם אויס ווילד, און ער קומט זיי אויס ווילד, אָדער ווענינסטענס קאָמיש. צו ערקלעהרען פאַר אַן אַמעריקאַנער דעם פּאָליטישען לעבען פון רוסלאַנד, איז כמעט אונמעגליך. זיין איינבילדונגס־קראַפט בענעהמט דאָס ניט. אַלץ איז איהם אַזוי פרעמד און זאָנדערבאַר, אַז ער קען עס ניט בעגרייפען. נאָך גרעסער איז דער תהום וואָס טיילט אָב אַן אייראָפּעאישען געלעהרטען, למשל, פון אַן אַלט־מאָדישען למדן. ביידע זיינען זיי גייסטיג הויך ענטוויקעלט. זיי בעלאַנגען אָבער צו צוויי בעזונדערע וועלטען, צו צוויי בעזונדערע קולטורען. זיי קומען איינער דעם אַנדערען אויס ווילד. אַזוי איז געווען יוען עס האָבען זיך צוזאַמענגעטראָפען דיא פּאָרטוגעזער מיט דיא אינדער. דיא אייראָפּעאישע ציוויליזאַציאָן איז א גריכיש־רוימישע, וועהרענד דיא ציוויליזאַציאָן פון אינדיען איז געווען א גאַנץ אַנדערע, הגם זיא איז געווען אַ פיעל עלטערע, און דיא אַלטע גריכען און רוימער האָבען פון איהר ניט ווענינ זאַכען גענומען. דער זאַמאָרין און וואַסקאָ דא גאַמאַ האָבען בעלאַנגט צו צוויי בעזונדערע וועלטען. טויזענדער דאָלמעטשערס האָבען זיי ניט געקענט העלפען זיך איינע דיא אַנדערע גוט פערשטעהן. דיא פרעמדקייט איז געווען אַ פיעל טיפערע וויא דיא פרעמדקייט פון צוויי פערשיעדענע לשונות.

דיא פאַרצייטיגע ליטעראַטור פון אינדיען איז רייך אין פּאָעזיע און אין ערהאַבענע געדאַנקען וועגען מאָראַל און געזעלשאַפטליכע פערהעלטניסע. זייערע רעליגיאָנען, פריהער בראַמיניזם און דערנאָך בודדיזם, שטעהען אין געוויסע בעציהונגען העכער וויא דער קריסטענטהום, וועלכער האָט פון זיי פיעלעס ענטנומען. זייער פאַרצייטיגער לשון, סאַנסקריט, רעכענט זיך אין פיעלע פונקטען פאַר דיא פאָלשטענדיגסטע שפּראַך, וואָס דיא מענשהייט האָט ווען עס איז געהאַט. ער קלינגט זעהר שעהן, און איז זעהר רייך אין פאָרמען. דיא סאַנסקריטישע שפּאַרך און דיא סאַנסקריטישע ליטעראַטור, וויא איבערהויפּט דיא אינדישע ציוויליזאַציאָן, ווערט היינט מיט׳ן גרעסטען אינטערעס געשטודירט און געפאָרשט פון אייראָפּעאישע געלעהרטע. אָבער אין דעם 15־טען יאהרהונדערט האָט מען וועגען דעם אַלעם גאַנץ ווענינ געוואוסט. מען האָט מעהר ניט געוואוסט, אַז אינדיען איז אַ זעהר אַלטע און זעהר רייכע לאַנד, און — דאָס וויכטיגסטע — אַז פון

דאָרטען בעקומט מען פעפער און אנדערע געווירצען. און דאָס איז אַלץ, וואָס וואסקאָ דאַ גאמא'ן האָט אינטערעסירט. ווען ער וואָלט אפילו געוואוסט, אז דאָ געהט אָן אַן אינטערעסאַנטער גייסטיגער לע־בען, וואָלט דאָס אויף איהם אויך קיין איינדרוק ניט געקענט מאַכען.

ער האָט פערלאָזען קאליקוט אין אָנפאַנג נאָוועמבער, 1498. ער האָט געררעכענט צו שווימען גלייך צוריק נאָך אפריקא, ארום אפריקא און וואָס שנעלער אהיים. אָבער, ווען זיינע שיפען זיינען שוין געווען אין דעם אָפענעם ים, דאָס הייסט, אין דעם אינדיישען אָקעאַן, האָט דער ווינט געגומען בלאָזען פונקט אין דער אנדערער זייט, און ער איז געצוואונגען געווען צו שווימען פאַזע דעם ברעג פון אינדיען, — פאָר־לויפיג צו צפון צו.

באַלד איז ער ווידער אָנגעקומען אין ק א נ א נ אָ ר. דער דאָר־טיגער הערשער האָט איהם עמפפאַנגען מיט דיא פריינדליכסטע אויפ־מערקזאמקייט. דיא פּאָרטוגעזער האָט זיך דאָ געלעבט אזוי גוט, אז זיי האָבען דאָ פערבראכט גאנצע דריי וואָכען. וואסקאָ דאַ גאמאַ האָט דעם הערשער „ראזשא", גע געשענקען אַ שווערד מיט אַ ריי־כען גאָלד־בעציערטען שייד, קאָרעלען, זילבער, און אנדערע זאַכען; און דער ראזשא, פון זיין זייט, האָט איהם געגעבען אַ גאָלדענעם קראַ־גען פול מיט זעלטענע דימענטען און אַ שווערע גאָלדענע קייט, מיט אַ מעדאַליאָן פון דימענטען און רובינען. דאָ האָט גאמאַ אָנגענומען נאָך געווירצען — ביז אויף זיינע שיפען איז שוין מעהר קיין פּלאַץ ניט געווען.

ווייטער וויא קאַנאַנאָר איז דאַוואָן מיט דיא פּאָרטוגעזער ניט מיט געפאָהרען. גאמאַ האָט איהם רייך בעלוינט פאַר זיין טרייע דיענסט, און דיא מאַטראָזען פוןביידע שיפען האָבען זיך מיט איהם געזעגענט מיט אַ הערצליכען הורראה.

דיא „סאן ראפאעל" און דיא „סאן גאבריעל" האָבען ווידער גע־פּרופט שווימען צוריק צו מערב צו, אָבער דיא ווינטען זיינען נאָך אַלץ געווען אונגינסטיג. דאָס זיינען אייגענטליך געווען דיא זעלבע ווינטען, וואָס האָבען זייערע שיפען געטריבען פון מעלינדרא נאָך קאליקוט. זיי האָבען געבלאָזען אין דיא זעלבע ריכטונג, — צו מזרח צו. איצט אָבער, אז גאמא האָט געוואָלט געהן צוריק, האָבען זיי שוין איהם נאַטירליך געשטערט. ווידער האָט ער זיך געמוזט אָפּשטעלען, — דיעזען מאָל

ביי א קליינעם אינזעל ניט ווייט פון דעם אינדישען ברעג. דאָ האָט גאמא איינגעקויפט פּיש. דערביי האָבען דיא פּישער, וועלכע ער האָט גוט בעהאנדעלט, איהם איינגערעדט א סוד, אז ער זאָל זיך היטען, ווייל מען קלייבט זיך צו פאנגען זיינע צוויי שיפען.

א מייל זעכציג ווייטער צו צפון צו געפינט זיך דיא שטאָדט ג אָ א. דער דאָרטיגער ראזשא, וועלכער האָט געהייסען ס א ב א י אָ, האָט געהערט פון דיא פּאָרטוגעזער שיפען, און טהיילווייז אויס שנאה צו דעם זאמאָרין, וועלכער מאכט דורך זיי פערבינדונגען מיט איירָאפּא, טהיילווייז איינפאך מיט דעם צוועק גאמא׳ן צו בעראבעווען, האָט ער ארויסגעשיקט א גרויסע צאָהל שיפלעך מיט פיעלע בעוואפענטע מענשען, זיי זאָלען בעפאלען דיא פּאָרטוגעזער און זיי אוועקשלעפען מיט זייערע שיפען מיט אלעמען נאָך ג אָ א. דיעזע שיפלעך זיינען געלעגען אין א פערבאָרגענעם פּלאַץ, די פּאָרטוגעזער זאָלען זיי ניט זעהן. זייער אדמיראל האָט זיך געקליבען צוערשט צוצושווימען צו דער „סאן ראפאעל“ בלויז מיט איין שיפעל, זיך פאָרצושטעלען אלס א פריינד און אויף דיעזען ארט זעהן וואָס ביי דיא פּאָרטוגעזער טהוט זיך.

וועגען דאָס אלעס האָבען דיא פּישער פון דעם אינזעל דערצעהלט גאמא׳ן, און ער האָט זיך צוגעגרייט צו דעם וויזיט.

אויף מאָרגען אין דער פריה איז פארביי דיא „סאן ראפאעל“ פארביי־געשוואומען א שיפעל אי מיט זעגלען אי מיט וויאָסלעס. דיא שיפעל איז זיך כלומר׳שט געגאנגען איהר וועג, נור דאָ האָט זיא זיך אָבגעשטעלט „אויף א ווײלע“, און א הויכער מאן מיט א ווייסע באָרד האָט פון איהר אויסגערופען אין שפּאניש:

— איך ווינש גליק דיא קריסטליכע קאפּיטאנען מיט זייערע מאַטראָזען!

דאָס איז געוועזן דער אדמיראל פון סאבאיאָ׳ס פּלאָטע. ער האָט געזאָגט, אז ער איז אליין פון שפּאניען און געבעטען ערלויבניס ארויפצוקומען אויף דיא „סאן ראפאעל“, נאָכצופרעגען זיך אויף זיין געבורטס־לאנד.

— פערציג יאָהר בין איך דאָ געוועזן אין פּליען — האָט ער ערקלעהרט — גאָט האָט אייך אהער געבראכט. אויב איהר האָט עפּעס צו פרעגען וועגען דיעזע געגענדען, קען איך אייך אויף אלין ענטפערען. איך בין מיט אינדיען גוט בעקאנט.

וואסקאָ דאַ גאַמאַ האָט זיך געמאכט ניט וויסענדיג, וואָס זיין אמת'ער מיין איז, און איהם איינגעלאַדען ארויפצוקומען. וועהרענד ער איז מיט איהם געזעסען און גערעדט, האָט פאולא דא גאמא געלאָזט וויסען קאָעלאָ'ן, ער זאָל צונעהמען דעם אַלטען מאַן'ס שיפעל און ארעסטירען דיא עטליכע מענשען וואָס האָבען זיך דאָרטען געפונען. ווען וואסקאָ דאַ גאַמאַ האָט פון ווייטען געזעהן, אז דאָס איז שוין דורכגעפיהרט געוואָרען, האָט ער געהייסען שמידען זיין „גאסט“ אין קייטען, אויסטהאָן איהם נאַקעט און איהם מערדערליך שמייסען, ביז ער וועט זיך מודה זיין.

עס האָט זיך ארויסגעצייגט, אז דער געפאַנגענער אדמיראל פון סאבאַיאָ'ס שיפלעך איז אַ איד. איינינגע פון דיא אַלטע היסטאָריקער זאָגען, אז ער איז געבאָרען געוואָרען אין פּאָזען, פּוילען; אַנדערע, אַז אין גראַנאַדאַ, שפּאַניען. צוליעב דיא אידען־פערפאָלגונגען איז זיין פאָטער געצוואונגען געוועזען צו פערלאָזען זיין געבורטס־פּלאַץ און עמי־גרירען צוערשט אין טערקיי און דערנאָך אין פּאַלעסטינא. דער זוהן איז נאכהער געוועזען אין אַלעקסאנדריא. פון דאָרטען איז ער אַוועק נאָך אַראַביען און פון אראביען נאָך אינדיען, וואו דער ראַזשא פון גאָא האָט איהם געמאַכט פאַר זיין אַדמיראַל.

ער האָט זיך ענדליך מודה געוועזען פאר גאַמאַ'ן, אז ער איז געקו־מען אויסקוקען זיינע שיפען, און אום צו ראַטעווען זיין לעבען, איז ער מרוצה געוואָרען צו טויפען זיך. זיין אידישער נאָמען איז אונבעקאַנט. דער קריסטליכער נאָמען, וועלכען וואסקאָ דא גאמא האָט איהם געגע־בען, איז ג אַ ס פּ אַ ר ד א ג אַ מ א. הויפּטזעכליך איז ער אָבער בע־קאַנט אַלס „גאספאר פון דיא אינדיעס“.

אַזוי וויא ער איז געוועזען אַן אויסגעצייכענטער שיפסמאַן, איז גע־ווען גוט בעקאַנט מיט געאָגראַפיע און האָט גערעדט עטליכע שפּראכען, איז ער גאמאַ'ן זעהר ניצליך געוועזען. און שפּעטער, ווען זיי זיינען גע־קומען נאָך ליסאַבאָן, האָט זיך אין איהם פּעראינטערעסירט דער פּאָר־טוגעזיישער קעניג, מאַנועל, וועלכער האָט מיט איהם געהאַט פיעלע גע־שפּרעכען און איהם געגעבען רייכע פּרעזענטען. גאַספּאַר האָט מיטגע־האָלפען אין פּאָרטוגאַל'ס וויטערע ענטדעקונגס־עקספּעדיציעס. ער האָט אין זיי געדיענט ניט בלויז אַלס דאָלמעטשער, ניר אויך אַלס וועג־ווייזער און ראטהגעבער.

סאבאיאָ'ס שיפֿלעך האָט וואסקאָ דאַ גאַמאַ געבאַפּט; זייערע גע־וועהר און פּראָוויאַנט האָט ער צוגענומען און זייע־רע מענשען האָט ער טיילווייז דערשאָסען, ווען ער האָט זיי אַטאַקירט, און טיילווייז גע־טויטעט אויף דער „סאַן־ראַפּאַעל" און דער „סאַן־גאַבריעל", וואו מען האָט זיי געבראַכט נאָך דעם וואסער־שלאַכט.

דער וועג צוריק נאָך אפריקא איז ניט געוועזן קיין גליקליכער. סקאָרבוט האָט אויסגעבראָכען און גאַנצע 37 מאַן זיינען געשטאָרבען. אין איין פּלאַץ, שוין לעבען דעם אפריקאַנער ברעג, זיינען בעפאַלען דיא פּאָרטוגעזער עטליכע קליינע שיפען מיט מורינישע סאָלדאַ־טען, אָבער גאַמאַ'ס קאַנאָנען האָבען זיך מיט זיי לייכט ספּראַוועט.

אין א שעהנעם פריהמאָרגען, אין אַנפאַנג יאַנואַר, זיינען דיא פּאָרטוגעזער מיט פרייד ווידער געקומען נאָך מעלינדא, וואו מען האָט זיי אַזוי גוט בעהאַנדעלט אויף זייער רייזע נאָך אינדיען. דיע־זען מאָל זיינען זיי דאָרטען פערבליבען צוועלף טעג, און ווידער האָט דער קעניג פאַר גאַמאַ'ן מיט זיינע צוויי קאַפּיטאַנען געגעבען מאָהלצייּ־טען, און זיי בעשאָטען מיט מתנות.

עטליכע מאָנאַטען האָבען זיי געזיזט ארום אפריקא, פּאַזע דעם מזרח־ברעג, ארום דעם ד'רום־ענד און פּאַזע דעם מערב־ברעג, איידער זיי האָבען דערגרייכט דיא קאַפּ־ווערדישע אינזלען. דאָרטען איז וואסקאָ'ס ברודער, פּאַולאָ, געפעהרליך קראַנק געוואָרען, און אין א קורצע צייט ארום איז ער געשטאָרבען, און מען האָט איהם בעגראָבען אויף אַן אינזעל.

אין ליסאבאָן האָט מען דערווייל שוין כמעט פערלאָרען דיא האָפ־נונג דיא רייזענדע ווען עס איז ווידער צו זעהן. דער קעניג האָט גע־גלויבט, אז גאַמאַ מיט זיינע מאַטראָזען זיינען אומגעקומען אויפ'ן וועג, איידער זיי זיינען דערגאַנגען ביז אינדיען. און ווען מען האָט איהם אָנגעזאָגט, אז ער איז דאָ צוריק, און אז ער האָט מיט זיך צוויי שיפען געלאָדען מיט געווירצען, האָט ער פאַר שמחה דעם מאַן, וואָס האָט איהם געבראַכט דיא פרעהליכע בשורה, געמאַכט פאַר א מיטגליעד פון זיין סוויטע.

וואסקאָ דאַ גאַמאַ איז געקומען נאָך ליסאַבאָן ביים ענד אויגוסט, 1499, מעהר וויא צוויי יאָהר נאָך זיין אָפּפאָהרען.

דיא פּאַראַדען און דיא בעגייסטערונג, מיט וועלכע מען האָט איהם עמפּפאַנגען, איז איבעריג צו בעשרייבען.

דיא וואונדערליכע ווייטע לאַנד, דיא לאַנד, צו וועלכע אייראָפּא האָט ניט געקענט צוקומען זינט דיא צייטען פון אַלעקסאנדער מוקדון, איז ענדליך בעזוכט געוואָרען פון אייראָפּעאישע שיפען! פּלוצלונג איז אראָפּגעריסען געוואָרען דער שלייער, אין וועלכען זיא איז אימער געווען איינגעהילט. ניט בלויז פּאָרטוגאַל, נור גאַנץ אייראָפּא האָט מיט דיא נייעס געקאָכט.

וואסקאָ דאַ גאַמאַ איז געווען דער „העלד פון טאָג". אָבער ריכטי־גער וואָלט געווען צו זאָגען, אז דער העלד פון טאָג זיינען געווען דיא קאַסטענס פעפער, וואָס ער האָט געבראַכט — דיא ערשטע קאַסטענס פעפער, וואָס זיינען נאָך אייראָפּא געבראכט געוואָרען ניט פון אראַ־בער, נור פון אייראָפּעער. דיא גאַנצע געשעפטס־וועלט האָבען זיי אי־בערגעקעהרט. ווענעציע האָט געמוזט פאַלען. דיא שטאָדט, וועלכע האָט יאהר־הונדערטע פערנומען דעם אויבען־אָן אין דעם פּאָליטישען און גייסטיגען לעבען פון אייראָפּא דורך דעם, וואָס זיא האָט געהאַלטען דיא שליסלען צו דעם האנדעל מיט דיא אראבישע סוחרים, האָט גע־מוזט פערלירען איהר ווערדע. וואסקאָ דאַ גאַמאַ'ס ערשטע רייזע איז געווען בלויז דער אָנפאַנג. פּאָרטוגאַל האָט געשיקט ווייטערע עקספּע־דיציעס נאָך אינדיען, ווייטערע און גרעסערע. פיעל אינדישע און אראבישע בלוט האָט זיא דאָרטען פערגאָסען. פעסטונג נאָך פעסטונג האָט זיא דאָרטען געבויט, ביז ביכלעכווייז איז איהר מאַכט אויף יענער זייט אינדישען אָקעאַן פערפעסטיגט געוואָרען און, אויף א געוויסע צייט, ווענינגסטענס, איז זיא געווען דיא איינציגע בעל־הבית'טע איבער דעם מסחור מיט דעם ווייטען מזרח.

און קאָלומבוס? אין דער צייט, ווען אייראָפּא האָט געקלונגען מיט דער נאכריכט, אז וואסקאָ דאַ גאַמאַ, דער פּאָרטוגעזער, איז געווען אין אינדיען און געבראַכט פון דאָרטען צוויי שיפען מיט געווירצען א חוץ דימענטען, פּעריל, רייכע ציערונג, איז דער אַדמיראַל פון הים־פּאַניאָלא נאָך אַלץ אָבגעקומען בלויז מיט פערזיכערונגען און פערשפּרע־כונגען, אז ער וועט באַלד צוקומען צו דער לאַנד פון געווירצען.

וואסקאָ דאַ גאַמאַ'ס ערפאָלג האָט דיא קאָלומבוס־טראַגעדיע א מערדערליכען פּאָרווערטס־שטויס צו איהר פינסטערען ענד געגעבען.

אטלאנטישער
אקעאן
אפריקא
אראביען
אזיען
אינדיען
מיטעלענדישער ים
קאלומבוס רייזע
וואסקא-דא-גאמא'ס רייזע
קאפ פון גוט האפענונג
מאדאגאסקאר
אינדישער
אקעאן
זיד
אמעריקא
מזרח
דרום

דער
שטיללער אקעאן
אוסטראליען
״א גאנצע וועלט
אפא, אזיען, אפריקא,
אמעריקא
און
אויסטראליען.

XVIII.

קאָלומבוס ענטדעקט אַמעריקאַ גופא.

קאָלומבוס'עס דריטע רייזע. — ניט ווייט פון עקוואַטאָר, אָבער קאָלומבוס גע־פינט ניט קיין נעגערס, נור וויעדער אינדיאַנער. — דער אינזעל ט ר י־נ י ד אַ ד. — ער קומט קיין זיד־אַמעריקאַ, ער מיינט אָבער, אַז דאָס איז אַ טהייל פון אַזיען. — דער אָ ר י נ אַ ק אָ טייך. — ער קומט צום שלוס, אז ער געפינט זיך לעבען דעם גן עדן, און אז דיא ערד האָט דיא פאָרמע פון אַ בערנע. — ער געפינט פּעריל. — בארטהאלאמיו'ס הער־שאפט. — א בעזוך ביי דעם קאסיק בעהעטשיא און זיין שעהנע שוועס־טער. — אַן אינדיאַנישער קבלת פנים. — בארטהאלאמיו לערענט זיך אויס עסען אַן אינדיאַנישען מאכל. — אַ נייע פּראָבע זיך צו בעפרייען פון דיא שפּאַניער. — בארטהאלאמיו טוידטעט צוויי קאסיקען. — ער זאַמעלט צינזען אונגעשטערט. — דיא ווייסע גופא מאכען א פערשוועע־רונג געגען בארטהאלאמיו'ען. — ר אָ ל ד אַ ן, דער אנפיהרער פון דעם אויפשטאַנד. — מען קלייבט זיך באַרטהאָלאָמיו'ען צו טוידטען. — דיא צאָהל פון ראלדאן'ס אנהענגער וואקסט. — בארטהאלאמיו האָט מורא אַרויסצוקומען פון דער פעסטונג קאָנצעפּציאָן. — צוויי שיפען מיט גוטע נאַכריכט פאר איהם. — גוואריאנעקס'עס טרויעריגע געשיכטע. — קאָ־לומבוס קומט און איז געצוואונגען נאָכצוגעבען ראָלדאן'ס פאָדערונגען. — אָיעדע קומט פון שפּאַניען מיט פיער שיפען. — א מ ע ר י ג א ו ו ע ס־פּ ו ט ש י, נאָך וועמען מען האָט שפּעטער אַ נאָמען געגעבען אַ מ ע־ר י ק א, איז געוועזען איינער פון אָיעדא'ס שיפס־קאַפּיטאַנען. — דיא שפּאַנישע קרוין קלייבט אויס אַ נייעם רעוויזאָר מיט פולמאַכט ביי קאָ־לומבוס'ען צוצונעהמען זיין הערשאַפט, און, אויב נויטיג, איהם צו בעשטראָפען.

קאָלומבוס האָט זיין דריטע רייזע אָלזאָ אָנגעפאַנגען דעם 30־טען מאי, 1498. ער איז אָבגעפאָהרען מיט זעקס שיפען און 200 מאַן, א חוץ דיא מאַטראָזען. דעם 21־טען יוני האָט ער דיא פלאָטע צו־טיילט: דריי שיפען האָט ער געשיקט דירעקט נאָך היספּאַניאָלא אום

זיי זאָלען וואָס שנעלער אהין קומען מיט דיא פּראָוויאנט, וואָס זיי האָבען געפיהרט, און מיט דיא איבעריגע דריי האָט ער זיך פערנומען מעהר צו דרום זייט. ערשטענס, האָבען דיא אינדיאנער אימער איהם אָנגעוויזען צו דרום צו, אלס א פּלאַץ, וואו עס געפינט זיך פיעל גאָלד; צווייטענס, האָט ער גערעכענט, אז זיינע ענטדעקונגען געפינען זיך ניט ווייט פון דעם אזיאטישען האלב־אינזעל מאלאקקא און אז שווימענדיג צו דרום און ארום דיעזען האלב־אינזעל וועט ער אריינקומען אין דעם אינדישען ים.

אזוי פאָהרענדיג איז ער צוגעקומען נאָהענט צו דעם עקוואטאָר, (הגם ער האָט געמיינט, אז ער איז נעהנטער וויא אין אמת'ען). דאָ האָט ער ערווארטעט צו בעגעגענען נעגערס, ווייל אַזעלכע מענשען האָט ער געזעהן ניט ווייט פון עקוואטאָר אין אפריקא. און אזוי וויא ער האָט געהערט, אז גאָלד, עדעלשטיינער און געווירצען געפינט מען מייסטענס, וואו עס וואוינט דיא שווארצע ראסע, איז ער געפאָהרען נאָך ווייטער צום עקוואטאָר צו.

ער איז אריינגעקומען אין א געגענד, וואו דיא לופט איז געוועזען טויט־שטיל און האָט געברענט וויא פייער. עס איז געוועזען אזוי הייס, אז דיא וויין־פעסער און וואסער־פעסער האָבען געפּלאצט אָדער אזוי אָנגעהויבען צו רינען, און דיא שיפען גופא זיינען אזוי איינגעטריקענט געוואָרען, אז זיי האָבען זיך צושפּאָלטען. פעררריכטען, ווידער, האָט מען דאָס אלץ ניט געקענט איינפאך ווייל דערצו וואָלט מען געמוזט ארונטערגעהן אונטען אין שיף, און דאָרטען איז איצט אבסאָלוט אונמעגליך געוועזען צו אָטהעמען. דיא רייזענדע זיינען שרעקליך אָבגעשוואכט געוואָרען און פערלאָרען זייער מוטה און לעבענס־אינטערעס. עס האָט זיך אויסגעוויזען אזוי וויא דיא אלטע באָבע מעשות, אז ביי'ן עקוואטאָר קענען קיין מענשען ניט לעבען, וואָלטען פאָרט געוועזען אמת.

ענדליך זיינען זיי געקומען אויף א פּלאַץ, וואו דיא לופט איז ניט געוועזען אזוי טוידט. א ווינט האָט געבלאָזען און דיא שיפען האָבען גענומען געהן שנעלער. נאָך צעהן טעג זיינען אוועק, און זיי האָבען דערזעהן דריי בערג. קאָלומבוס האָט דעם פּלאַץ דעריבער א נאָמען געגעבען טרינידאד, דאָס הייסט דיא היילינע דריי־איינינקייט. דאָס איז געוועזען א אינזעל, וועלכער טראָגט נאָך עד היום דעם זעלבען נאָמען.

עס האָט זיך ארויסגעצייגט, אז דיא מענשען זיינען דאָ ניט קיין

שוואַרצע, און ניט קיין קורצע, מיט געגרייזעלטע האָר, נור צימרינג־קאָלירטע מיט גלייכע לאַנגע האָר — פון דער זעלבער ראַססע וויא דיא איינוואוינער פון היספּאַניאָלאַ, נור אַ ביסעל העלער, און שעהנער.

ארומשווימענדיג ארום טרינידאַד האָט ער דערגרייכט אַ פּלאַץ, וואו ער איז איבערראַשט געוואָרען פון דיא האַסט, מיט וועלכע דאָס וואַסער האָט דאָרטען געשטראָמט. זיינע שיפען זיינען שיער ניט אײַנגעקעהרט געוואָרען. ווען ער האָט דאָס וואַסער פערזוכט, האָט זיך ארויסגעצייגט, אַז עס איז ניט געזאַלצען, ניט קיין ים־וואַסער, נור גוט צום טרינקען. דאָס הייסט, אַז ער איז געווען ביי דעם מויל פון אַ טייך. ווען ער האָט בעטראַכט דיא ריעזיגע מאַססע וואַסער, וואָס דער טייך וואַרפט פון זיך אריין אין ים, איז ער געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז דאָס קען ארויסקומען בלויז פון דעם גרעסטען טייך, וואָס ער האָט ווען עס איז געזעהן. אַזאַ ריעזיגער טייך קען זיך ניט געפינען אויף אַן אינזעל. אויף דיעזען אָרט איז ער געקומען צום שלוס, אַז דאָ איז אַ קאָנטינענט, און דיעזען מאָל האָט ער ניט געהאַט דעם טעות, וואָס ער האָט געהאַט מיט קובא, וואָרים דאָ איז ווירקליך געווען אַ קאָנטינענט — זיד אַמעריקאַ. ער האָט אָבער געמיינט, אַז ווייטער ערגעץ וואו בעהעפט זיך דיעזע לאַנד מיט קובא, — דאָס הייסט, אַז קובא איז אַ טייל פון דעם קאָנטינענט.

דאָס איז געווען דעם ערשטען אויגוסט, 1498. דער טאָג איז איינער פון דיא וויכטיגסטע אין דער גאַנצער געשיכטע פון קאָלומבוס'עס ענטדעקונג: פריהער האָט ער בלויז בעזוכט אינזלען פון אַמעריקאַ; אין דיעזען טאָג האָט ער צום ערשטען מאָל דערזעהן דעם קאָנטינענט, דיא הויפּטלאַנד, — אַמעריקאַ גופא.

אָבער מיט צוויי מאָנאַט און צעהן טעג פריהער האָט וואַסקאָ דאַ גאַמאַ געמאַכט אַן ענטדעקונג, וועלכע האָט זיך דאַן גערעכענט פאַר אַ פיעל וויכטיגערע וויא קאָלומבוס'עס. דעם 20־טען מאי האָט דער פּאָרטוגעזישער קאָמאַנדיר אראָפּגעלאָזען זיינע אַנקערס ביי דער אינדישער שטאָדט קאַליקוט, הגם וועגען דעם האָט נאָך ניט געוואוסט, ניט נור קאָלומבוס, נור אפילו דער פּאָרטוגעזישער קעניג אויך ניט.

דער טייך, וואָס קאָלומבוס האָט דאָ ענטדעקט, הייסט אָרינאָקאָ. ניט גאַנץ ווייט פון דעם פּלאַץ, וואו דיעזער טייך גיסט זיך אריין אין ים אריין, איז זיד־אַמעריקאַ אַזוי וויא אויסגעביסען, איינגעשפּאָל־

טען: דיא שטיקעל ים, וואָס קומט אריין אין דיזען „בים", הייסט פּ א ר י א ־ ב ו ז י ם און דער ברעג ארום דיעזען געגענד — פּ א ר י א ב ר ע ג..

דיא האסטיגקייט, מיט וועלכע דאָס וואסער שטראָמט ביי דעם מויל פון דער ארינאָקאָ, שטאַמט טיילווייז טאַקי פון דעם, וואָס דער טייך איז אַ ברייטער און אַ פולער; אָבער דאָס איז ניט דיא איינציגע אורזאכע דערפון. צווישען דעם מויל פון דער ארינאָקאָ און דעם אינזעל ט ר י נ י ד א ד געפינט זיך אַ שנעלער ים־שטראָם, איינער פון די פערשיעדענע שטראָמען, וועלכע געהען איבער דיא פערשיעדענע אָקעאַנען*). פון דיעזע ים־שטראָמען האָט קאָלומבוס אָבער נאָך ניט געוואוסט. אַלזאָ, האָט ער זיך געקלערט, אַז דיא ארינאָקאָ גיסט זיך אריין מיט אזא אימפּעט, ווייל זיא פליסט אראָפּ פון אַ גרויסען באַרג.

פון דעם און פון געוויסע אַנדערע פונקטען איז דער אבערגלויביגער קאָלומבוס געקומען צו דער איבערצייגונג, ערשטענס, אַז דיא אָרינאָקאָ פליסט דורכ'ן ג ן ע ד ן, און, צווייטענס, אַז דיא ערד איז ניט קיילעכדיג, ווי אַ באַלל, נור אַז זיא האָט דיא פאָרמע פון אַ בערנע און אַז ער געפינט זיך ביי דעם שמעלערען ברעג פון דער בערנע. דער קלימאַט איז דאָ געוועזען אַ פּרעכט׳גער, וויא עס פּאַסט זיך פאַר דעם קרייז, וואו עס ליגט דער גן עדן. אַ באַרג איז דאָס (אַזוי האָט קאָלומבוס געמיינט), און דאָס האָט געשטימט מיט דעם גלויבען, וועלכער איז דאן געוועזען פערשפּרייט, אַז דער גן עדן געפינט זיך אויף אַ באַרג.

די דאָרטיגע אינדיאַנער האָבען איהם זעהר אינטערעסירט. עס איז אָבער צוערשט שווער געוועזען צו זיי צוצוקומען. אין איין פּלאַץ, צום ביישפּיעל, איז פּאָרגעקומען אזא סצענע: אויף דעם אָרט, וואו קאָלומבוס'עס שיפען האָבען זיך אָבגעשטעלט, איז ערשיענען אַ גרויסע, שעהןגעמאַכטע קאַנאָ מיט פינף און צוואנציג אינדיאַנער. דיא לעצטע האָבען זיך פלוצלונג אָפּגעשטעלט פון ווייטען, און האָבען גערעדט צו דיא שפּאַניער אין אַ דיאַלעקט, וועלכער איז געוועזען גאַנץ אַנדערש וויא דיא

---

*) ווייטער צו צפון צו הייסט דיא פאָרטזעצונג פון דיעזען וואסער־גוס ג אָ ל ף ש ט ר אָ ם. ער איז ווארימער וויא דיא ארומיגע וואסער פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן און ער געהט ווייט־ווייט און שטראָמט אַריבער צו אייראָפּאַ.

קאלומבוס'עס ענטדעקונגען
אויף זיין דריטע רייזע.
אטלאנטישער אקעאן
נארד אמעריקא
מעקסיקאנישער ים בוזים
אינזלען
באהאמא
גרויסע אנטיללען
קובא
האיטי
פארטא ריקא
קאריבישע אינזלען
(קליינע אנטיללען)
קאריבישער ים
טרינידאד
פערל ברעג
האנדוראס
שטיללער אקעאן
זיד אמעריקא
עקוואטאר

שפּראַך פון דיא היספּאַניאָלער אָדער דיא קובאַנער רויטע. צוקומען נעהענטער האָבען זיי מורא געהאַט. קאָלומבוס האָט זיי געפּרופט צו־ציהען מיט בליסטשענדע שפּאָגעל נייע מעשענע שיסלען און מיט דיא שיין פון שפּיגעלעך, אָבער דאָס האָט ניט געהאָלפען. צוויי שטונדען נאָך אַנאַנד זיינען זיי געשטאַנען מיט דיא וויאָסלעס אין דיא הענט און האָבען געקוקט אויף דיא שיפען אַזוי וויא פערכישופ׳טע. זיי זיינען אַלע געווען יונגע לייט, נאַקעטע, אָבער מיט שטיקלעך לייוונט ארום דעם מיטען פון דעם קערפּער און ארום קאָפּ. זיי זיינען געווען בע־וואפּענט מיט פּיילען־בויגענס, און אַ חוץ דעם האָבען זיי געהאַט שיל־דען, — אַ זאַך, וואָס דיא שפּאַניער האָבען נאָך פריהער ביי קיין אינדיאַנער ניט געזעהן.

קאָלומבוס האָט געפּרופט מוזיק, — אפשר וועט דאָס העלפען. אינדיאַנער האָבען ליעב צו טאַנצען און צו פּייקלען, אַלזאָ, האָט ער דיא מוזיקאַנטען געהייסען אויפשפּיעלען און דיא יונגע מאַטראָזען טאַנצען, אָבער דאָס האָבען דיא אינדיאַנער אָנגענומען פאַר אַ „מלחמה־טאַנץ“, און אָנשטאָט צו קומען מיט אַ פריינדליכען וויזיט, האָבען זיי אויפ׳ן שטעל אָנגעטהאָן זייערע שילדען, אָנגעשטעלט זייערע בויגענס, און גע־שיקט צו דיא שפּאַניער אַ רעגען פון שפּיציגע בעפעדערטע פּיילען. ווען דיא וויסע האָבען אָבגעענטפערט מיט זייערע שטאָהלענע געוועהר, האָבען דיא נאַקעטע קעמפּפער געמאַכט פּליטה.

אין אַן אַנדער פּלאַץ האָבען דיא שפּאַניער איבערגעקעהרט אַ קאַנאָ און געכאַפּט אינדיאַנער שווימענדיג. ווען מען האָט זיי געבראַכט אויף דער שיף, האָט קאָלומבוס זיי געשאָנקען גלעקעלעך און צוקער, און האָט זיי אַוועקגעלאָזען. דאָס האָט דיא שפּאַניער פערשאַפט אַ גוטען נאָ־מען ביי דער דאָרטיגער בעפעלקערונג, און דער צימרינג־קאָלירטער עולם האָט גענומען קומען אַליין. זיי האָבען געבראַכט קוקורוזע, ברויט, און אַזא געטראַנק. ווענען אַלין האָבען זיי הויפּטזעכליך געאורטהיילט מיט דעם חוש הריח. אָנשטאָט צו בעקוקען אָדער ארומטאַפּען, האָבען זיי אַלץ ארומגעשמעקט. זיי האָבען געשמעקט דיא שיף, דיא וויסע מענשען, דיא גלעקעלעך; און ביי זיי האָט אויך אַלץ געהאַט דעם ריח פון „טורי“, פון הימעל. פּיעלע פון זיי האָבען געטראָגען קאָלנערס, קאָפּ־ציערונגען אָדער בראַסלעטען פון אַזא מעטאַל, וועלכען זיי האָבען

גערופען „גוואנין“. דאָס איז א זעהר ביליגער זאָרט גאָלד — א געמיש פון א ביסעל גאָלד מיט אנדערע מעטאַלען.

מעהר פון אלץ האָט אָבער קאָלומבוס זיך פעראינטערעסירט מיט דיא בינטלעך פעריל, וואָס פיעלע פון דיעזע אינדיאנער האָבען גע־טראָגען ארום דיא אָרימס. דיא פרויען האָבען אזעלכע בינטלעך גע־טראָגען ארום האלז, און דאָס האָבען זיי דיא שפאניער אַוועקגעגעבען מיט פערגניגען פאר א גלעקעלע אָדער אַן אָבגעבראָכענע שטיקעל קאָ־לירטע פארצעליי. דיא שפאניער האָבען איינפאך צובראָכען א טעלער און דיא שטיקלעך אויסגעביטען אויף שנירלעך פעריל. איבעריגענס, האָבען זיי דיא פעריל אלע אָבגעגעבען קאָלומבוס'ען, וועלכער האָט דאָס נאכהער געשיקט צו דעם קעניג און דער-קעניגין אלס א בעווייז אויף דיא רייכטהימער פון דער לאנד, וואָס ער האָט ענטדעקט. א טייל פון דעם פּ א ר י א ברעג האָט ער א נאָמען געגעבען „פעריל ברעג“.

ער האָט באלד ווידערשפּראָכען זיין ריכטיגע טהעאָריע, אז דאָס איז א קאָנטינענט, און האָט גערעכענט, אז דער פּאריא ברעג איז א ברעג פון אַן אינזעל. אָבער נאכהער האָט ער זיך אומגעקעהרט צו דער איבערצייגונג, אז דאָס איז פאָרט א קאָנטינענט. צו אזוי צו אזוי — דיא אינדיאנער האָבען געוויזען מיט דיא פינגער, אז ווייטער וועט ער געפינען מאסען פעריל, און איהם האָט זיך זעהר געוואָלט דאָ פערברענ־גען א לאנגע צייט — פאָרשען דיעזען מערקווירדיגען געגענד, און אָנ־נעהמען אַן אוצר פון פעריל. דער צושטאנד פון זיין געזונד האָט איהם אָבער געצוואונגען וואָס שנעלער צו פאָהרען נאָך היספּאניאָלא. ער האָט אָפט געהאט פיבער; דיא אויגען האָבען איהם אזוי וועה גע־טהאָן, אז ער האָט שוין ניט געקענט מאכען דיא בעאָבאכטונגען פאר דער ים־רייזע, און ער איז איבערהויפּט געוועזן זעהר אויסגעמאטערט און צובראָכען.

ער איז אלזאָ געפאָהרען קיין היספּאניאָלא נאָך רוהע. אָבער אָנ־שטאָט דעם האָט ער דאָרטען געפונען נייע דאגות מיט נייע צרות.

אין סך הכל האָט קאָלומבוס זיך געזאמט — אין שפּאניען און אויף'ן וועג — צוויי יאָהר און א האלב. ער איז אַוועקגעפאָהרען פון היספּאניאָלא אין פריהלינג פון 1496 און צוריק איז ער געקומען אין הערבסט, 1498. אין דיעזער צייט האָט זיך צווישען דיא קאָלאָניסטען

אָרגאַניזירט אַ בונט געגען איהם און זיינע צוויי ברידער. נור צוערשט וועלען מיר דערצעהלען וואָס עס איז פאָרגעקומען מיט דיא אינדיאַנער.

אין קאָלומבוס'עס אבוועזענהייט האָט איבער דעם אינזעל רע־גיערט זיין ברודער, דער „אַדעלאַנטאַדאָ“. ער האָט אַזוי שנעל וויא מעגליך ערפילט קאָלומבוס'עס בעפעהל און האָט לעבען דיא נייע־געפו־נענע מינען, ביי דעם היינא טייך, געגרינדעט דיא שטעדטעל נ י י־א י־ז א ב ע ל ל א (ס א ן ד אָ מ י נ ג אָ) און אַ ספּעציעלע פעסטונג, וועלכע האָט געהייסען סאַן ק ר י ס ט אָ ו ו אַ ל אָדער דער „ג אָ ל ד ע ר־נ ע ר ט ו ר ע ם“. דריי מאָנאַט האָט ער דאָ פערבראַכט, שטאַרענ־דיג זיך צוצוגרייטען דיא אַרבייט ביי דיא גאָלד־גריבער. איהם האָט אָבער אויסגעפעהלט פּראָוויאַנט, און ביי דיא אַרומיגע אינדיאַנער איז עס שווער געווען צו קריגען, ענטוועדער ווייל זיי האָבען זיך געפוילט צו געבען, אָדער ווייל זיי האָבען אַליין ניט געהאַט אַזוי פיעל פּריפּאַ־סען. עס איז דעריבער נויטיג געווען צוערשט צו בעאַרבייטען דיא ערד, אויסהאָדעווען בהמות און וואַרטען ביז אַלץ וועט אויסוואַקסען, איידער מען וועט קענען זיך ערנסט בעשעפטיגען מיט דיא גאָלד־גרע־בעריי. ער האָט קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט וויא פאָרלויפיג צוצו־נעהמען פון דאַנען זיין אַרמיי, אויסער צעהן מאַן, וועלכע ער האָט אי־בערגעלאָזען אַכטונג צו געבען אויף דיא נייע פעסטונג. מיט פיער הונ־דערט מאַן האָט ער דאַן זיך אַוועקגעלאָזען זאַמלען צינזען ביי דיא אינדיאַנער. באַלד זיינען פון שפּאַניען אָנגעקומען דריי שיפען מיט פּראָוויזיע, אַ גרויסע טייל פון וועלכע איז פערדאָרבען געוואָרען אויפ'ן וועג. ווען דיא דריי שיפען זיינען געפאָהרען צוריק נאָך שפּאַניען, האָט באַרטהאָלאָמיי אויף זיי געשיקט דריי הונדערט שקלאַפען. דאָס זיינען דאָס געווען דיא אינדיאַנער, וועגען וועלכע דער שיפס־קאַפּיטאַן האָט געזאָגט, אַז ער האָט געבראַכט „שטאַבעס גאָלד“.

באַרטהאָלאָמיי האָט בעזוכט ב ע ה ע ט ש י אָ'ן, דעם קאַסיק פון ק ס א ר א ג ו א, ביי וועלכען עס האָט געוואוינט זיין שוועסטער, דיא געוועזענע פרוי פון קאַאָנאַבאָ, דיא בעריהמטע שעהנהייט א נ א ק אָ נ א. ווען ער מיט זיינע חיל זיינען שוין געווען נאָהענט, און זיי האָבען גע־לאָזט וויסען, אַז זיי קומען אַלס פריינד, האָט מען זיי בעגעגענט מיט פּאַראַד. דרייסיג פרויען פון דעם קאַסיק'ס שבט זיינען באַרטהאָלאָ־מיי'ען אַרויס אַנטקעגען זינגענדיג, טאַנצענדיג און פאָכענדיג מיט

פּאַלמען־צווייגען. דיא פּערהייראַטע פרויען האָבען געטראָגען פּאַרטיכער ביז דיא קניע, און דיא אונפּערהייראַטהע זיינען געגאַנגען דורכאויס נאַקעט. זיי זיינען אַלע געוועזען זעהר שעהן געוואַקסען, מיט גלאַטע, דעליקאַטע קלאָהר־ברוינע אַנגענעהמע געזיכטען; און אין אַלעמען האָט דאָס בילד אויף דיא שפּאַניער געמאַכט אַן איינדרוק אַזוי וויא אַ קאָמפּאַניע פון וואַסער־געטינען וואָלט ארויסגעקומען זיי בעגריסען—ווי אַ געוויסער שרייבער פון קאָלומבוס'עס צייטען דריקט זיך אויס. דאַן איז געקומען אַנאַקאָנאַ, אָנגעלעהנט אויף אַ מין בעט, וועלכע זעקס אינדיאַנער האָבען געטראָגען אויף דיא פּלייצעס. זיא האָט אויך געטראָגען בלויז אַ פאַרטוך אַ חוץ אַ קראַנץ פון שמעקענדע בלומען, וועלכער האָט בעציערט איהר שטערען, און עהנליכע קראַנצען ארום איהר האַלז און אָרימס. זיא האָט דעם אַדעלאַנטאַדאָ און זיינע בעגלייטער עמפּפאַנגען מיט חן'עוודיגע שמייכלען און מיט פריינדליכע רייד. דאָס איז ניט געוועזען קיין צבועצסטוואָ פון איהר זייט. זיא האָט ווירקליך רעספּעקטירט און געשעצט דיא מעכטיגע ווייסע, טראָץ דעם וואָס זיי האָבען אַוועקגעשלעפּט איהר מאַן און געפּייניגט דיא אינדיאַנער בכלל, פּונקט וויא איהר געפאַנגענער מאַן האָט געשעצט איעדאָ'ן, זיין פאַנגער.

אין אַ גרויסע הויז האָט מען פאַר דיא געסט געמאַכט אַ מאָהלצייט. דאָ האָבען דיא שפּאַניער זיך צום ערשטען מאָל גענומען צוגעוואוינען צו דער „גואַנאַ"*) — אַזאַ זאָרט יאַסטשערקע, אַ קריכענדע בעשעפענים, וועלכע דיא אינדיאַנער האָבען געהאַלטען פאַר דעם געשמאַקסטען מאכל, אָבער פון וועלכען דיא שפּאַניער פּלעגט עקלען וויא פון אַ שלאַנג. אַנאַקאָנאַ איז אָבער צוגעשטאַנען צו באַרטהאָלאָמיי'ען, אַז ער זאָל דאָס פערזוכען, און ער האָט זיך געמאַכט האַרץ און איהר געפאָלגט. דער רעזולטאַט איז געוועזען, אַז ער האָט דאָס געפונען פאַר אַ ווירקליך געשמאַקע עסען־וואַרג, אַזוי אַז שפּעטער האָט מען זיך מיט דער גואנא בעשמאַקעוועט אין דיא רייכסטע הייזער פון שפּאַניען.

---

*) מען דאַרף ניט צוזאַמענמישען „גואַנאַ" מיט „גואַנאָ" — דער לעצטער וואָרט בעדייט דיא מיסט פון אַזאַ פויגעל פון זיד־אַמעריקאַ, וועלכע מען אימפּאָרטירט אין אַלע לענדער, אַלס אַן אויסגעצייכענטע פּראָדוקט צו מיסטיגען פעלדער.

בעהעטשיאָ איז מרוצה געוואָרען צו צאָהלען צינזען מיט באוועל און קאססאווא ברויט.

מיט גווואריאנעקס'ען, דעם קאסיק פון וועגא, איז געווען מעהר צרות, און דיא אורזאכע דערפון איז געווען דיא עקעלהאפטע צולאָזענקייט פון דיא קאָלאָניסטען, פון איין זייט, און זייער נאַרישע רעליגיעזע טיראנייע, פון דער אנדערער זייט. גוואריאָנעקס האָט זיך געלאָזט איינרעדען צו ווערען א „קריסט", דאָס הייסט, ער האָט דורכגעמאכט דיא צערעמאָניע פון טויפען זיך און זאָגאר אויסגעלערענט פלאפלען א פאָר קאטוילישע תפלות, אויף ליטיין. באלד האָט אָבער א שפאניער געשענדעט זיין בעליעבטעסטע פרוי, און דער קאסיק האָט ערקלעהרט, אז פאר דער רעליגיאָן פון מענשען, וועלכע טהוען אָפּ אזעלכע מעשים, האָט ער קיין רעספּעקט ניט. עטליכע פון זיינע אינדיאנער זיינען דאן אריינגעגאנגען אין דעם קלויסטערעל, וואָס דיא שפאנישע גלחים האָבען אויסגעבויט אין זיין דאָרף, און האָבען צובראָכען דיא צלמים מיט דיא „געצקעס". ווען בארטהאלאמיי האָט זיך דערפון דערוואוסט, האָט ער דיא „גאָט־לעסטערער" געלאָזען משפט'ן און דערנאָך זיי פערברענט אויף א שייטערהויפען, וויא שפאניען האָט געטהאָן מיט אלע „אפּיקורסים".

דיא איבעריגע אינדיאנער זיינען ערשטוינט געוואָרען. זיי האָבען אייגענטליך ניט געקענט פערשטעהן אין וואָס דער פערברעכען איז דאָ בעשטאנען. ווי וועניג האָפנונג זיי האָבען געהאט צו בעזיעגען דיא ווייסע, האָבען זיי פון דעסטוועגען געמאכט נאָך א פּראָבע זיך צו פעראייניגען געגען זיי. זיי זיינען איינפאך געגאנגען אויף איינס, אויס פערצווייפלונג. דיא שפאניער פון דער פעסטונג קאָנצעפּציאָן האָבען זיך אָבער וועגען דיא נייע פאָרבערייטונגען דערוואוסט. זיי אליין זיינען געווען צו קליין אין צאָהל, און זיי איז נויטיג געווען צו לאָזען וויסען אין סאן־דאָמינגא. שיקען א בריעף מיט א אינדיאנער וואָלט געווען א סכנה; דיא רויטע האָבען שוין אויסגעפונען, אז פאפּיער מיט שווארצע פינטעלעך האָט ביי דיא ווייסע „א וואונדערבארע קראפט צו רעדען". זיי וואָלטען אלזאָ חושד געווען, אז דיא פעסטונג בעט הילף. דעריבער האָט מען דעם בריעף אריינגעלייגט אין א זומפּ־שטעקעל און אזוי דאָס אוועקגעשיקט נאָך סאן־דאָמינגאָ.

דער אדעלאַטאַנדאָ איז גלייך געקומען מיט חיל, און די אונטער־שטע שורה איז געווען, אַז מען איז בעפאַלען דיא פעראייניגטע קאַסיקען ביי נאכט. מען האָט זיי געכאַפּט, געבונדען און אַוועקגעפיהרט נאָך קאָנצעפּציאָן — אין סך הכל 14 קאַסיקען, גרויסע און קליינע. אַ גרויסע מאַססע אינדיאַנער האָט דאַן ארומגערינגעלט דיא פעסטונג און מיט געוויין און יאָמערען זיך געבעטען מען זאָל זיי אומקעהרען זייערע עלסטע.

דיאָ צוויי מעכטיגסטע אנפיהרער פון דער פעראייניגונג האָט באַרטהאַלאָמיי געטוידט; גוואַריאָנעקס׳ען אָבער האָט ער בעפריט. ער האָט געוואוסט, אַז פאַר דיעזען שטילען, גוטען אינדיאַנער האָט ער מעהר ניט וואָס מורא צו האָבען. און ער האָט טאַקי קיין טעות ניט געהאַט. גוואַריאָנעקס האָט פאַר זיינע אינדיאַנער געהאַלטען אַ רעדע, אין וועלכע ער האָט געלויבט דיא גוטסקייט און וואונדער־מאַכט פון דיא שפּאַניער און זיי געראַטהען זיי צו זיין געהאָרכזאַם און טריי. דיא אינדיאַנער האָבען זייער רעדנער גענומען אויף זייערע פּלייצעס און מיט פרעהליכע געזאַנג איהם אַוועקגעטראָגען אַהיים; מיט דעם האָט זיך געענדיגט דיא „מלחמה“.

אַ געוויסע צייט שפּעטער איז באַרטהאַלאָמיי וויעדער אַוועק קיין קסאַראַגואַ, נאָך דיא צינזען, וואָס ער האָט דאָרטען ערוואַרט צו בעקור־מען. ער האָט געפונען, אַז 32 קלענערע קאַסיקען זיינען געקומען, יע־דער מיט אַ מאַסע באַוועל און קאַססאַווא ברויט. אַנאַקאָנאַ, פון איהר זייט, האָט פאַר איהם אָנגעגרייט אַ פולע הויז מיט אַנדערע מתנות: געשטריקטע און געוועבטע זאַכען פון פערשיעדענע קאָלירען, ליימענע כלים, אַזעלכע מיני שטוהלען און טישען פון דיא בעסטע זאָרטען האָלץ, אין וועלכע עס זיינען געווען קונציג אויסגעשניצט אַלערליי פיגורען.

מען האָט באַרטהאַלאָמיי׳ען וויעדער עמפּפאַנגען מיט געזאַנג און מיט טענץ און מיט פאַלמען־צווייגען. ער האָט געפונען אַזאַ באַרג באַוועל און אַנדערע זאַכען, אַז עס איז נויטיג געווען נאָך דעם צו ברענגען אַ שיף איבער׳ן טייך. ווען אנאַקאָנאַ האָט דערזעהן דיעזע ריעזיגע „קאַנאָ“ מיט דיא גרויסע ווייסע „פליגלען“, איז זיא ערשטוינט און בעצויבערט געוואָרען. און ווען מען האָט איהר געוויזען וויא אַ קאַנאָנע שיסט, האָט זיא זיך אַזוי דערשראָקען, אַז זיא האָט זיך צוגעדריקט צו

באַרטהאלאמיי'ס ברוסט, ער זאל איהר ראטעווען. זעהענדיג אָבער, אַז
די שפּאַניער לאַכען, האָט זיא אויך גענומען שמייכלען. זיא האָט זיך
פראסט ניט געוואָלט געזעגנען מיט דיא שפּאַנישע קאַוואַליערען. באַר־
טהאלאמיי האָט איהר געמוזט צוזאָגען, אַז ער וועט קומען נאָך אַ מאָל.

דערוויילע, אין דער צייט וואָס דער אַדעלאַנטאַדאָ האָט דאָ צוגענו־
מען זיינע צינזען און ער מיט זיינע ווייסע בעגלייטער האָבען דאָ גע־
לעבט אַ גוטען טאָג מיט דיא שעהנע פרויען פון קסאַראַגואַ, איז אין
איזאַבעלאַ אָרגאַניזירט געוואָרען אַ פערשווערונג געגען איהם מיט דער
גאַנצער קאָלומבוס־פאַמיליע. דער אָנפיהרער פון דער קאָנספּיראַציע
איז געוועזען איינער פ ר א נ צ י ס ק א ר אָ ל ד אַ ן, אַן אונוויסענ־
דער, אָבער זעהר כיטרער און ספּיעלער מענש, וועלכען קאָלומבוס האָט
געמאַכט פאַר דעם ריכטער פון דער קאָלאָניע.

וואָס דאָ איז געווען, — די אמת'ע אורזאַכען, וועלכע האָבען ראָל־
דאַן'ען געמאַכט פאַר קאָלומבוס'עס אַ שונא,—קען מען גענוי ניט וויסען.
דיא ערקלעהרונגען וועגען דעם ווערען געגעבען פון דיא שרייבער, וואָס
זיינען געוועזען קאָלומבוס'עס פריינד און האָבען איבערהויפּט דיעזע אַלע
געשיכטען געהערט פון איהם אַליין. דאָס זיינען, אַלזאָ, איינזייטיגע
ערקלעהרונגען. דעם אַנדערען צד אויסהערען איז יעצט נאַטירליך שוין
אונמעגליך. פון דער זעלבער איינזייטיגקייט ליידט אויך דיא
בריליאַנטענע געשיכטע פון דעם אַמעריקאַנער שריפטשטעלער וואַשינג־
טאָן אירווינג. ער איז ניט ווייניגער בעגייסטערט פאַר קאָלומבוס'עס
יעדען טהאַט, וויא קאָלומבוס'עס זוהן פערדינאַנד איז בעגייסטערט אין
זיין „געשיכטע פון דעם אַדמיראל“. און, אַזוי וויא פערדינאַנד, פער־
ענטפערט ער און פערגלעט דעם ענטדעקער'ס יעדען פעהלער און סטאַ־
רעט זיך דאָס אין אַ מעלה צו פערוואַנדלען. אָט איז דיא ערקלעהרונג,
וועלכע דיעזער שרייבער גיט אויף דעם גרונד פון דיא אַלטע שפּאַנישע
היסטאָריקער, קאָלומבוס'עס פריינד:

זעהענדיג אַז דער אַדמיראל זאַמט זיך אַזוי לאַנג אין שפּאַניען,
האָט ראָלדאַן גערעכענט, אַז ער האָט פערלאָרען זיין חן אין פערדי־
נאַנד'ס און איזאַבעללאַ'ס אויגען. מסתמא האָט דער רעזיוואָר, אַגוואַ־
דאַ, וועגען איהם אָבגעגעבען אַ שלעכטען בעריכט, און, איבערהויפּט,
דער פאַקט גופא, אַז מען האָט געשיקט אַ רעוויזאָר, האָט שוין געוויזען,

אז זיין פריהערדיגע מאכט איז געבראָכען. אזוי האָט זיך יעטראכט דער כיטרער ראָלדאַן, און ער האָט גענומען דיינקען וועגען פלענער ווי אזוי מיט קאָלומבוס'עס געפאלענע לאגע זיך צו בענוצען. א צווייטער פונקט: ווען בארטהאָלאָמיי איז איוועק נאָך סאַן דאָמינגאָ (וואו די נייע מינען האָבען זיך געפונען) אָדער נאָך קסאראגוא, האָט ער איהם זיין פּלאַן אין איזאבעללא איבערגעלאָזען ניט איהם, ראָלדאַן'ען, נור דיעגאָ קאָלומבוס'ען. דאָס האָט דעם עהרגייציגען ריכטער געבריגט, איבער־הויפּט נאָך, ווייל דיעגאָ איז געווען א שוואכער באראקטער־לאָזער מענש, און ער, ראָלדאַן, האָט זיך געהאַלטען פאר א פיעל פעהיגערען אין ענער־גישערען פון איהם.

דאָס אלין איז זעהר מעגליך. אָבער אום צו פערשטעהן ווארום ראָלדאַן, צו וועלכען קאָלומבוס האָט אימער בעוויזען די גרעסטע פריינדליכקייט, האָט פּלוצלונג זיך בעשלאָסען צו מאכען א בונט געגען איהם, ריזיקירענדיג צו שטארבען אויף דעם שפּאַנישען עשאפאָט דער־פאר — איז דאָס אויך נאָך ווענינ. עס פעהלען פון ראָלדאַן'ס צד איינ־צעלהייטען, און פיעלייכט זיינען דאָס די וויכטיגסטע איינצעלהייטען.

וויא די מעשה איז, ראָלדאַן האָט ארום זיך ארומגעזאמעלט אלע אונצופריעדענע עלעמענטען — און אונצופריעדען איז געווען כמעט יע־דער קאָלאָניסט — און ער האָט זיי אָרגאניזירט געגען דעם שטרענגען בארטהאָלאָמיי'ען מיט זיין ברודער דיעגאָ. ער האָט זיי אָנגעוויזען אויף די דריי ברידער וויא אויף אויסלענדער, וועלכע זיינען פרעמד צו שפּאַנישע אינטערעסען און שפּאַנישע געפיהלע, אויסלענדער, וועלכע זאָרגען זיך נור וועגען זיך אליין און האלטען די שפּאַניער בלויז אין שווערע פּראצע און אלערליי אָבקומעניסען.

עס איז בעשלאָסען געוואָרען צו טויטען בארטהאָלאָמיי'ען אין דער צייט, וואָס מען וועט הענגען א געוויסען שפּאַניער, וועלכען דער אדע־לאנטאדא האָט פעראורטהיילט צו דער תליה. אין וואָס דער פערברעכען פון דיעזען פעראורטהיילטען איז בעשטאַנען ווייס מען ניט. אָבער אויר־ווינג, וועלכער זוכט אימער די קאָלומבוסעס אויסצוּשטעלען אין דיא גינסטיגסטע ליכט, געפינט א סברא צו גלויבען, אז דאָס איז געווען דער־שפּאַניער, וועלכער האָט געשענדעט גוואריאנעקס'עס געליעבטע פרוי. בארטהאָלאָמיי האָט אָבער דעם פעראורטהיילטען געשאָנקען זיין לעבען,

און דיעזע טהייל פון דער פערשווערונג האָט זיך אויסגעלאָזט מיט גאָר ניט.

מיט זיעבציג בעוואפענטע מענשען איז ראָלדאַן אוועק פון איזאַבעללא, געהענדיג פון דאָרף צו דאָרף, און אומעטום אגיטירענדיג געגען דיא קאָלומבוסעס צווישען דיא אינדיאנער אזוי גוט וויא צווישען דיא ווייסע, וואָס האָבען זיך דאָרטען געפונען.

צו איהם זיינען צוגעשטאַנען איינִיגע פון דיא וויכטיגסטע מיטגליעדער פון דער קאָלאָניע, וויא, צום ביישפיעל, ד י ע ג אָ ע ס ק אָ ב א ר, פ ע ד ר אָ ר ע ק ו ע ל מ א און א ד ר י א ן מ אָ ק ס י ק א. אזוי מאַרשירענדיג און פערגרעסערענדיג זיין ארמיי, האָט ראָלדאַן דערגרייכט דיא פעסטונג קאָנצעפּציאָן. דער דאָרטיגער קאָמאַנדיר איז אָבער געווען טריי קאָלומבוס'ען, און באַלד איז אהין אָנגעקומען באַרטהאָלאמיי אַליין אויך. בארטהאלאמיי האָט געשיקט רופען ראָלדאַן'ען, וועלכער האָט מיט זיינע רעבעלען זיך געפונען בלויז אַ פּאָר מייל פון דאָרטען. דער אָנפיהרער פון דעם אויפשטאַנד איז געקומען, און דער אדעלאנטאדאָ האָט מיט איהם געהאַט א געשפּרעך דורך אַ פענסטער פון דער פעסטונג. ווען ער דאָט ביי איהם געפרעגט וואָרום ער שטעלט זיך געגען הער שפּאַנישער קרוין, האָט ראָלדאַן געענטפערט, אַז דיא מעשה איז פערקעהרט, — ער שטעלט זיך אין דיא אינטערעסען פון דער שפּאַנישער קרוין; אַז ער וויל דיא אונטערטהאַנען פון דעם טהראָן בעשיצען פון דיא אונטערדריקונג, וועלכע זיי האָבען אויסצושטעהן. ווען באַרטהאלאמיי האָט געפאָדערט, אז ער זאָל אָפּגעבען דעם אָפיציעלען שטעקען, דעם צייכען פון זיין אמט אַלס ריכטער, האָט ער זיך ענטזאַגט צו פאָלגען. אויך האָט ער זיך ענטזאגט געמשפּט צו ווערען, סיידען וועגען דעם וועט קומען א בעפעהל דירעקט פון דער קעניגליכער פּאָר פאָלק. דאָך האָבען בארטהאָלאָמיי'ס שטרענגע רעד, וויא עס ווייזט אויס, אויף איהם אַ ביסעל געווירקט; וואָרים ער האָט ערקלעהרט, אז ער מיינט ניט שאַדען צו טהאָן, און אז ער איז בעריייט מיט זיינע אנהענגער זיך צו בעזעצען אין אירגענד וועלכען פּלאַץ, וואָס דער אדעלאנטאַדאָ וועט איהם אָנווייזען.

דער לעזער געדענקט דעם אינדיאנער, וועלכען מען האָט אָבגעשמד'ט אין בארצעלאָנא, און א נאָמען געגעבען דיעגאָ קאָלאָן — קאָ־

לומבוס׳עס דאַלמעטשער, וועלכער איז איהם אימער געבליבען טריי. מיר האָבען שוין דערצעהלט, אז דיעזער רויט־הויטיגער קריסט האָט גע־נומען גוואַריאַנעקס׳עס אַ שוועסטער אָדער אַ טאָכטער פאר א פרוי. מיט איהר האָט ער זיך דאן בעזעצט אין א דאָרף, וואו ער האָט גענומען שפּיעלען דיא ראָלע פון קאסיק. אָט אין דיעזען דאָרף האָט בארטהאַ־לאמיי געהייסען ראָלדאַן׳ען זיך אָבשטעלען. דאָס האָט דער לעצטער זיך אָבער ענטזאגט צו טהאָן. אַלס תירוץ האָט ער ערקלעהרט, אַז דאָר־טען איז ניטאָ גענוג עסען־וואַרג.

ראָלדאַן האָט דאַן זיינע מיט־רעבעללען פאָרגעשלאָגען צו געהן אין אַ פיעל וויטערע פּראָווינץ, — נאָך קסאַראַגוּאַ. פון שפּאַניער, וואָס זיינען דאָרטען געווען, האָבען זיי אַלע געהערט וויא אנגענעהם דער קלימאַט איז דאָרטען, ווי פרוכטבאר די ערד, ווי רייך די נאַטור איז און וויא פריינדליך און גוטהערציג דיא אינדיאַנער זיינען. זיי האָבען זיך א סך אָנגעהערט וועגען זייערע טענץ, געזאַנג און גאַסט־פריינדליכ־קייט. אָבער מעהר פון אַלץ האָבען זיי זיך פעראינטערעסירט אין דיא בעריכטען וועגען דיא שעהנע נאַקעטע פרויען פון דעם קרייז. מען האָט זיי דערצעהלט וועגען דיא דרייסיג פארשוינען, וועלכע האָבען בעגע־גענט בארטהאלאמיי׳ען מיט פאַלמען־צווייגען, טאַנצענדיג און זינגענדיג און בוקענדיג זיך פאר איהם; וועגען דיא מאָהלצייטען וואָס מען האָט פאר איהם דאָרטען געמאַכט; וועגען דיא הולטייסקע פערגניגען, וואָס ער מיט זיינע בעגלייטער האָבען דאָרטען געהאַט. דאָרטען, ווייט פון בארטהאלאמיי׳ס אויג וועט זיך דיא רעבעללען אַלזאָ לעבען „וויא גאָט אין פראנקרייך“ — אַזוי האָט ראָלדאַן זיי דאָס פאָרגעשטעלט.

דער פלאַן איז אָנגענומען געוואָרען מיט בעגייסטערונג. אום אָבער צו האָבען מעהר אייראָפעאישע פריפּאסען, געוועהר, פולווער א. ז. וו., האָט ראָלדאַן זיי צוערשט אַוועקגעפיהרט נאָך איזאבעלא, וואו זיי האָבען גענומען וואָס זיי האָבען געוואָלט. פון דאָרטען האָבען זיי געזאָלט מאַרשירען דירעקט נאָך קסאראגוא. אָבער ראָלדאַן האָט זיך ארומגעזעהן, אז זיין ארמיי איז נאָך ניט גרויס גענוג, אַז בארטהאָלאָמיי קען איהם בעפאַלען אין קסאַראַגוא און — ווער ווייסט? — אפשר וועט ער איהם בעזיעגען. ער האָט דעריבער זיך בעשלאָסען צוערשט ווידער צו געהן נאָך וועגא, וואו דיא פעסטונג קאָנצעפּציאָן איז גע־שטאַנען, אין דער האָפנונג דאָרטען פון בארטהאָלאָמיי׳ען אָפּצורעדען

נאָך מענשען, צוקריפּלען דעם אדעלאַנטאנדא'ס מאַכט נאָך ווייטער און זיין אייגענע מאַכט צו פערגרעסערען.

דאָרטען האָט ראָלדאַן קיין ערפאָלג ניט געהאַט. בארטהאָלאָמיי, פון זיין זייט, איז אָבער אויך ניט געוועזען זיכער מיט זיינע סאָלדאַטען, וועלכע האָבען געבענקט נאָך דעם פרייען לוסטיגען לעבען פון דיא רע־בעללען. דער רעזולטאַט איז געוועזען, אַז דער אדעלאַנטאדאָ האָט מורא געהאַט צו אַטאַקירען ראָלדאַן'ען, און ראָלדאַן האָט מורא געהאַט צו לאַנג צו פערבלייבען לעבען דעם אדעלאַנטאדאָ.

דיא רעבעללען זיינען דעריבער אַוועק ווייטער. אומעטום האָט ראָלדאַן אגיטירט געגען בארטהאָלאָמיי'ען אי צווישען דיא שפּאַניער אי צווישען דיא אינדיאַנער. ער האָט איהם פאַרגעשטעלט פאַר א טי־ראַן איבער דיא ווייסע און פאַר א מערדער איבער דיא רויטע. דיא אינדיאַנער האָט ער פערשפּראָכען צו בעפרייען פון זייערע צינזען און פון יעדען יאָך, אויב זיי וועלען זיך מיט איהם פעראייניגען; אויף דיע־זען אופן איז צו איהם ציגעשטאַנען קאַאָנאַבאָ'ס ברודער, מ א נ י ק א־אָ ט ע ק ס.

דיעזער אויפשטאַנד האָט פיעל אָבגעשוואַכט דיא אונטערוואָרפענ־הייט פון דיא אנדערע אינדיאַנער אויך. זעהענדיג, אז דיא ווייסע ריי־סען זיך און צאַנקען זיך צווישען זיך, האָבען זיי זיך דערפרעהט. דער מיאַטעזש געגען דיא מאַכט־האָבענדע האָט זיי געגעבען נייע האָפנונגען פּטור צו ווערען פון דיא טיראַנישע שפּאַניער בכלל. יעדענפאַלס האָ־בען זיי פאַר זיי שוין ניט אַזוי געציטערט וויא פריהער און האָבען אויפ־געהערט צו צאָהלען צינזען מיט דער פריהערדיגער פּינקטליכקייט. וואָס אַנבעטרעפט דיא קאַסיקען פון דיא ווייטערע פּראָווינצען, האָבען זיי זיך אין גאַנצען ארויסגעמאַכט פון זייערע פּאָדאַטקעס. און דער־וויילע זיינען ביי דיא שפּאַניער אויסגעגאַנגען פיעלע פון דיא נויטיגע פּריפּאַסען. דיא קליידער זיינען אויף אַלעמען צוריסען געוואָרען. ווע־גען בעאַרבייטען דיא ערד, דיא פעלדער, דיא גערטנער, האָט קיין רייד ניט געקענט זיין. עס האָט אויסגעפעהלט עסען־וואַרג. דיא אינדיאַ־נער האָבען בעקומען מעהר העזה; זיי האָבען זיך ענטזאַגט צו בעדיענען דיא ווייסע.

און ראָלדאַן'ס ארמעע איז געוואַקסען; און בארטהאָלאָמיי איז גע־

לעגען פערשפארט אין דער פעסטונג קאָנצעפּציאָן, ניט סמייענדיג ארויסצוגעהן פון דאָרטען.

דעם 3־טען פעברואר, 1498, זיינען אין דעם האפען פון סאן דאָ־מינגאָ אָנגעקומען צוויי שיפען פון שפאניען. זיי האָבען בארטהאָלאָ־מיי׳ען געבראכט נייע פּראָוויאנט און מענשען. אויך האָבען זיי גע־בראכט דיא נאכריכט, אז קאָלומבוס איז אנערקענט אין דעם קעניגלי־כען הויף וויא פריהער און אז בארטהאלאמיי׳ס אמט איז אויך אנער־קענט געוואָרען פון דעם טהראָן. דאָס האָט בארטהאלאמיי׳ען צוגעגע־בען מוטה און מאכט, וועהרענד ראָלדאַן איז פון דיא נייעס ביי זיך אראָפּגעפאלען, הגם ארויסגעוויזען האָט ער דאָס נאָך ניט. בארטהאָ־לאמיי איז ארויס פון קאָנצעפּציאָן און ראָלדאן איז מיט זיינע אנהענ־גער אוועק נאָך קסאראגוא.

דערווייל האט דער קאסיק גוואריאנעקס בעקומען מוטה צו מאכען א נייע פּראָבע זיך צו בעפרייען פון זיינע ווייסע אונטערדריקער, און ווען בארטהאלאמיי איז ארויס אויף דער ווייסער וועלט, האָט ער געפּר־נען א נייע פעראייניגונג פון דיא אינדיאנער געגען זיך. גוואריא־נעקס׳ען האָט בארטהאָלאָמיי לייכט בעזיעגט, אָבער מיט דעם האָט זיך זיין קאמפּף נאָך ניט געענדיגט. דאָ פאנגט זיך אָן א געשיכטע פון אינ־דיאנישע גאסט־פריינדליכקייט, זעלבסט־אויפאָפּפערונג און טרייהייט צו א געגעבענעם וואָרט, וועלכע דיא ציוויליזירטע שפאניער האָבען געמעגט זיך לערנען ביי זייערע ווילדע שכנים.

גוואריאנעקס איז אנטלאָפען אין דעם היגי קרייז, וואו דיא איינוואוינער זיינען געווען דיא פערביסענסטע קעמפּפער פון גאנצען אינזעל. ער האָט זיך געווענדעט צו דעם דאָרטיגען קאסיק מאיאָ־באנעקס, ער זאָל איהם לאָזען ביי איהם זיין, און יענער האָט צוגע־שטימט טראָץ דיא געפאהר, וואָס דאָס איז געווען פאר איהם אליין. ווען בארטהאלאמיי האט צו איהם געשיקט שלוחים מיט א פאָדערונג ארויס־צוגעבען זיין גאסט, האָט מאיאָבאנעקס זיי געענטפערט:

„געהט זאָגט דיא שפאניער, אז זיי זיינען שלעכטע מענשען. מערדער זיינען זיי. זיי כאפּען אריין פרעמדע לענדער און פערגיסען אונשולדיגע בלוט. דיא פריינדשאפט פון אזעלכע מענשען דארף איך ניט. גוואריאנעקס איז א גוטער מענש. ער איז מיין פריינד און מיין

גאַסט. ער איז צו מיר געקומען צו לויפען נאָך רעטונג. איך האָב איהם צוגעזאָגט צו בעשיצען און איך וועל האלטען וואָרט.“

און ער האָט געהאַלטען וואָרט.

בארטהאלאמיי האָט געגומען זוכעןביידען. ער האָט גע־ברענט אינדיאנישע דערפער, ער האָט פערגאָסען טייכען אונשולדיגע בלוט. ער האָט געלאָזט וויסען מאַיאָבאַנעקס'ען, אז ער וועט פערניכ־טען זיין גאנצע לאנד, פערטיליגען זיין גאנצען פאָלק, ביז ער וועט איהם ארויסגעבען גוואריאנעקס'ען; און דער היגיאַנער קאסיק האָט זיך ניט געבויגען פון אָרט. דיא אנדערע רויט־הויטיגע פון היגי זיינען צוגעפא־לען צו זייער עלסטען מיט געוויין, אז ער זאָל רחמנות האָבען אויף זיי און אויף זיך און איבערגעבען צו דעם שפאַניער דעם מאַן, איבער וועל־כען זיי האָבען אזעלכע צרות. אָבער אָנשטאָט זיי נאָכצוגעבען, האָט ער זיי גע'מוסר'ט פאר וואָס זיי זיינען בערייט צו ברעכען דיא געזעצע פון גאַסט־פריינדליכקייט, פאר וואָס זיי ווילען פערראַטהען א ברודער, וועלכער איז צו זיי געקומען זוכען רעטונג פון זייערע אַלעמענס טי־ראנען.

געהן אויף מאַיאבאנעקס'ען האָבען דיא שפאַניער ניט געקענט, ווייל זיי האָבען ניט געהאַט קיין בעגריעף, וואו ער געפינט זיך. ענדליך האָבען זיי אָבער אַריינגעקראָגען אַן אינדיאנער, וועלכער האָט געוואוסט וואו דער פלאַץ איז און איהם האָבען זיי געצוואונגען אויסצוזאָגען דעם סעקרעט. צוועלף פון באַרטהאָלאָמיי'ס מענשען האָבען דאַן זיך אויסגע־טהאָן נאַקעט, זיך אָבגעפארבט אַזוי, אַז זיי האָבען אויסגעזהן וויא אינדיאנער, און איינוויקלענדיג זייערע שווערדען אין פאַלמע־בלעטער, זיינען זיי אַוועק אויף יענעם אָרט. אויף דיעזען אופן האָבען זיי גע־כאַפט דעם עדעל־הערציגען קאַסיק מיט זיין פאַמיליע צוזאַמען מיט נאָך אינדיאנער, און האָבען זיי אַלעמען געבראכט אין דער פעסטונג קאָנ־צעפציאָן.

גוואריאנעקס'ען האָט מען געכאַפט אַ ביסעל שפּעטער. אַן עלענ־דער, אין אייביגער טויט־שרעק, האָט ער זיך בעהאַלטען אין דיא ווילדסטע טיילען פון דיא בערג. אָבער דאָרטען האָט ער קיין שפייז ניט געקענט בעקומען, און פון הונגער איז ער געצוואונגען געווען פון צייט צו צייט אראָפּצוגעהן אין טהאָל אריין נאָך עסען־ווארג. דיא היגיאַנער רויטע. וועלכע האָבען געוואָלט פּטור ווערען פון איהם מיט

דיא צרות, וואָס ער האָט זיי אָנגעמאכט, האָבען דאן דיא שפּאַניער אָנ־געוויזען אויף דיא שטעג, איבער וועלכע ער פלעגט אראָפּגעהן פון דיא בערג אין טהאָל אריין. דאָרטען האָט מען איהם אָפּגעוואַרט און גע־כאפּט.

ווען קאָלומבוס איז געקומען נאָך סאן דאָמינגאָ, זיינען דיא צוויי קאַסיקען שוין געווען געפאַנגען. ראָלדאַן מיט זיינע רעבעלען זיינען אָבער געווען אין קסאַראַגוא, און וועגען אונטערגעבען זיך האָבען זיי נאָך אפילו ניט געטראכט. דערצו נאָך איז אַלץ געווען אין אַ צרה'דיגען צושטאַנד: דיא געביידעס ניט געענדיגט, דיא פעלדער פערנאַכלעס־סיגט און פערוויסט, און דיא צאָהל קאָלאָניסטען, אויף וועלכע דער אדמיראַל האָט זיך געקענט פערלאָזען — זעהר קליין.

אָט דאָס איז געווען דיא לאַגע, אין וועלכער קאָלומבוס האָט געפונ־נען זיין קאָלאָניע, ווען ער האָט זיך אהין אומגעקעהרט נאָך אַן אבוועז־זענהייט פון צוויי און אַ האַלב יאָהר. וויא אזוי איהם איז געווען אויפ'ן הארצען פון דעם, קען מען זיך לייכט פאָרשטעלען.

ראָלדאַן האָט נאָך דערווייל ניט געוואוסט, אַז ער איז געקומען. ער און זיינע אנהענגער האָבען דאן געפּוסט־און־פּאַסעוועט און געהולטע־וועט אין קסאַראַגוא. וואו דיא אינדיאַנער האָבען זיי בעזאָרגט מיט עסען־וואַרג און מיט פרויען. און באַלד האָט דער שיקזאַל זיי צוגע־שטעלט איירעאָפּעאישע פּראָוויזיע אויך. דער לעזער וועט זיך עראינג־רען, אַז ווען קאָלומבוס איז אָפּגעפאָהרען פון שפּאַניען מיט זיינע זעקס שיפען, האָט ער דריי פון זיי אוועקגעשיקט דירעקט נאָך דער קאָלאָניע, וועהרענד מיט דיא איבעריגע דריי איז ער אַוועק אויף זיין פאָרשונגס־רייזע. ווען דיא ערשטע דריי זיינען שוין געווען אין דעם קאריבישען ים, האָט אַ שטראָם זיי פערטראָגען, און זיי האָבען פערבלאָנזשעט אזוי, אַז אָנשטאָט צו קומען אין סאן דאָמינגאָ, זיינען זיי צוגעקומען צו דעם ברעג פון קסאַראַגוא. אַז אין היספּאַניאָלאַ איז אַן אויפשטאַנד, האָט קיינער פון דיא שיפס־קאַפּיטאַנען נאַטירליך ניט געוואוסט. זיי האָבען בלויז געוואוסט, אַז ראָלדאַן איז דער ריכטער פון דעם אינזעל. מיט דעם האָט ראָלדאַן זיך בענוצט; ער האָט געבעטען פּראָוויאַנט און גע־וועהר, און מען האָט איהם געגעבען, וואָס ער האָט נור פערלאַנגט.

צוליעב דעם וועטער האָבען דיא שיפען אזוי גיך נאָך סאן דאָמינגאָ

ניט געקענט געהן. ווען דיא קאַפּיטאַנען האָבען זיך ערקונדיגט, וואָס דאָ טהוט זיך, און איינער פון זיי האָט זיך געפּרופּט שטעלען געגען ראָלדאַן'ען, זיינען זיינע מענשען אויף צוגעשטאַנען צו דיא רעבעלען.

אָן עהנליכע ערפאהרונג האָט באַלד געהאַט קאָלומבוס אַליין אויך. ווען ער האָט געפּרופט אויסשטעלען אַן ארמיי צו געהן געגען דעם אָנפיהרער פון דעם אויפשטאַנד, האָבען זיך פיעלע פון דיא קאָלאָניסטען געמאַכט הינקעדיג אָדער קראַנק. אַנדערע האָט ער מורא געהאַט צו געבען געוועהר, ווייל זיי האָבען צווישען דיא רעבעלען געהאַט קרובים אָדער פריינד. קוים וואָס ער האָט געקענט בעוואַפענען זיעבציג מאַן, און דיעזע האָבען זיך אזוי געהאַלטען, אַז אויף זיי זיך צו פערלאָזען איז אויך ניט געוועזן קיין זיכערע זאַך.

אום פּטור צו ווערען פון דיא, וואָס האָבען אַגיטירט געגען איהם אין סאַן דאָמינגאָ און איזאַבעללא, האָט ער זיי געשיקט צוריק נאָך שפּאַניען; אָבער דאָס האָט געהייסען, אַז ער שיקט אַהין נייע פערשפּרייטער פון אונגינסטיגע בעריכטען געגען איהם מיט זיינע ברידער און מיט זיין גאַנצע ענטדעקונג. מיט דיא שיפען, אויף וועלכע דיעזע קאָלאָניסטען זיינען געפּאָהרען, האָט קאָלומבוס געשיקט א בריעף צו דער קעניגליכער פּאָר. ער האָט דערצעהלט וועגען דעם אויפשטאַנד, זיך פערענטפערט און ארויסגעשטעלט דיא רעבעלען אין דיא דונקעלסטע פארבען.

מיט דיא זעלבע שיפען איז אויך געגאַנגען א בריעף פון ראָלדאַן'ען, וועלכער האָט דערצעהלט א גאַנץ אַנדערע געשיכטע.

קאָלומבוס האָט אָבער מיט דיא זעלבע שיפען אויך געשיקט דיא פּעריל און גאָלד, וואָס ער האָט צוזאמענגעקליבען ביי דיא אינדיאַנער פון דעם פּ אַ ר י א ברעג, אין זיד־אַמעריקא. דאָס האָט ער בעגלייט מיט אַ לאַנדקאַרטע פון יענעם געגענד מיט א בעגייסטערטע בעשרייבונג פון זיין פּראכט און רייכטימער*).

ענדליך האָט קאָלומבוס זיך געפונען אין אזא הילפלאָזע, פערצווייפעלטע לאַגע, אז ער איז געצוואונגען געווען מיט ראָלדאַן'ען צו פער־

---

*) דיעזע פּעריל און דיעזע בעגייסטערטע שילדערונג פון דעם זיד־אַמעריקאַנישען ברעג דארפען מיר געדענקען אויף שפּעטער. דאָס האָט אַ שייכות צו דער געשיכטע פון דעם נאָמען „אַמעריקא“.

האַנדלען וועגען פריעדען. עס זיינען געגאַנגען בריעף הין און צוריק. קאָלומבוס האָט געשריעבען צו דיא רעבעלען און זיי האָבען געשריעבען צו איהם. (דיא בריעף פון דיא לעצטע זיינען געווען אונטערגעשריע־בען פון ראָלדאַן, מאָקסיקאַ, רעקווועלמאָ יעס־קאָבאַר און גאַמעז). דער סוף איז געווען, אז קאָלומבוס מיט ראָלדאַן'ען האָבען זיך בעגעגענט, און דער אדמיראַל האָט געמוזט נאָכ־געבען דיא פאָלגענדע פאָדערונגען:

1) אז 15 פון דיא רעבעלען זאָל מען גלייך שיקען צוריק נאָך שפאַניען.

2) אז דיא, וואָס וועלען פערבלייבען, זאָל מען געבען געוויסע שטרעקעס לאַנד אלס זייער אייגענטהום.

3) אז קאָלומבוס זאָל אָפיציעל ערקלעהרען, דאָס אלע קלאַגען גע־גען ראָלדאַן'ען מיט זיינע אנהענגער זיינען געבויט אויף פאַלשע בעריכ־טען און אויף דיא אינטריגען פון מענשען, וועלכע זיינען אונטריי דעם שפאַנישען טהראָן.

4) אז ראָלדאַן זאָל צוריק בעקומען זיין שטעלע אלס הויפט־ריכ־טער פון דעם אינזעל.

דיא פופצעהן רעבעלען, וואָס האָבען זיך אומגעקעהרט נאָך שפאַ־ניען, האָבען מיט זיך גענומען צו עטליכע אינדיאַנער שקלאַפען. צווי־שען דיעזע זיינען געווען פרויען. א חוץ דיא צאָהל, וואָס קאָלומבוס האָט זיי ערלויבט צו נעהמען, האָבען זיי אוועקגעשלעפט עטליכע טעכ־טער פון קאסיקען.

ראָלדאַן האָט זיך איצט געהאַלטען שטאָלץ. ער האָט זיך אויפ־געפיהרט אזוי וויא ער וואָלט געווען העכער וויא קאָלומבוס. ער האָט אָנגעשטעלט אָדער ענטזאָגט בעאַמטע געגען דעם אדמיראַל'ס ווילען, הגם אלס ריכטער האָט ער יעדענפאַלס ניט געהאַט קיין דעה אין אזעלכע זאַכען.

א יאָהר איז אזוי אַוועק זינט דיעזער „שלום" איז געשלאָסען גע־וואָרען. קאָלומבוס איז אימער געווען אונרוהיג וועגען דעם איינ־דרוק, וואָס דיא געשיכטע האָט געמאַכט אויף דעם קעניג מיט דער קעני־גין. ער האָט געפיהלט, אז ער מוז פאָהרען נאָך שפאַניען, אום פערזענ־ליך אלין צו ערקלעהרען; ווען ער האָט זיך שוין געפערטיגט צו דער ריי־

זע, האָט ער זיך דערוואוסט, אַז ביי דעם מערב־ברעג פון דעם אינ־זעל זיינען אָנגעקומען פיער שיפען, וועלכע האַלטען זיך עפּעס אויף א זאַנדערבארען שטייגער. נאָך אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט מען איהם גע־מעלדעט, אַז דער הויפּט־קאָמאַנדיר איבער דיא שיפען איז אַלאָנזאָ אָיעדא. דיעזער הייז־קעפּיגער אוואַנטוריסט איז מיט אַ פּאָר יאָהר פריי־הער אַוועקגעפאָהרען נאָך שפּאַניען. ער איז איצט, אַלזאָ, געקומען אהער מיט פיער שיפען; ער איז געשוואומען בשתיקה, צו א זייטיגען ברעג, וואו קאָלומבוס זאָל איהם ניט זעהן. עס איז עפּעס געוועזן ניט קיין גלאַטע געשיכטע. אויף אזא מענשען וויא אָיעדא האָט מען אליין געקענט גלויבען. יעדענפאַלס האָט אויסגעוויזען, אַז ער מיינט דאָ ניט קיין גוטעס. קאָלומבוס האָט געמוזט געגען איהם ארויסשיקען אימי־צען צו פאָדערען דין וחשבון וועגען זיין קומען און האַלטונג, און דיעזע יאזדע האָט ער פערטרויט ראָלדאַן׳ען. וויא עס שיינט, האָט דער ניי־דערגעשלאָגענער קאָלומבוס געוואָלט מיט דעם זיך צו׳חנפ׳ענען צו דעם אָנפיהרער פון דעם אָקאָרשט־געענדיגטען אויפשטאַנד, וואָרים צו בע־קעמפּפען אַזעלכע צוויי געפעהרליכע מענשען, אָיעדא׳ן און ראָלדאן׳ען, מיט אַ מאָהל איז איהם געווים געוועזן אונמעגליך. יעדענפאַלס, איז ראָלדאַן געוועזן דיא פּאַסענדסטע פּערזאָן פאַר אזא שליחות. ער איז געוועזן אזוי אונערשראָקען, וויא אָיעדא, און דערצו נאָך כיטרע וויא א פוקס.

קאָלומבוס האָט קיין טעות ניט געהאַט: דאָס, וואָס ער האָט איהם איבערגעגעבען אַזאַ וויכטיגע נסיעה, האָט געשמייכעלט זיין עהרגייץ. קאָלומבוס האָט איהם דערמיט אָבגעקויפט. פון דעמאָלט אָן איז ער איהם שוין געוועזן טריי.

ווען ראָלדאַן האָט זיך געזעהן מיט אָיעדא׳ן, האָט דער לעצטער איהם דערצעהלט, אַז אין קעניגליכען הויף האָט קאָלומבוס פערלאָרען יעדע בעדייטונג, אַז מען קלייבט זיך ביי איהם אַוועקצונעהמען דיא הערשאַפט איבער היספּאַניאָלאַ, און אַז דיא קעניגין, וועלכע איז אימער געוועזן זיין שיצערין, ליגט געפעהרליך קראַנק.

קאָלומבוס׳עס פערביסענער שונא, פאָנסעקא, דער מיניסטער פון דעם אינדיישען דעפּאַרטמענט, איז געוועזן אָיעדא׳ס אַ הייסער פריינד. דער יונגער אָפיציער האָט זיך טהיילוויז ביי איהם אויסגעהאָדעוועט,

און ווער האָט נאָך אַזוי געוואוסט וואָס מען דענקט אין ענגלאַנד פאַר־לאַנד וועגען דעם אַדמיראַל וויא פאָנסעקאָ?

דאָך איז ראָלדאַן איצט געבליבען טריי קאָלומבוס׳ען.

צווישען דיא קאַפּיטאַנען, וועלכע האָבען געפיהרט אָיעדאַ׳ס שיפען פון שפּאַניען, איז געוועזען איינער אמעריגאָ וועספּוטשי. נאָך איהם האָט מען דאָס דיא נייע לאַנד שפּעטער אַ נאָמען געגעבען אמעריקאַ. ווארום נאָך איהם, און ניט נאָך קאָלומבוס׳ען, וועט ערקלעהרט ווערען אין אַ שפּעטערדיגען קאַפּיטעל. דאָ וועלען מיר בלויז זאָגען אַ פּאָר ווערטער וועגען דער רייזע, וואָס ער האָט געמאַכט מיט אָיעדאַ׳ן.

אַזוי וויא אָיעדאַ איז געוועזען פאָנסעקאַ׳ס ליעבלינג, האָט איהם דער מיניסטער פון דעם אינדיישען דעפּאַרטמענט געוויזען קאָלומבוס׳עס בע־גייסטערטען בריעף וועגען דעם „פּערל ברעג“, וואָס ער האָט ענטדעקט וויא אויך דיא בינטלעך פּערל, וואָס ער האָט פון דאָרטען געשיקט. איצט האָט שוין געקענט מאַכען אַן עקספּעדיציע נאָך דיא קאָלומבוס־לענדער ווער עס האָט נור געוואָלט. אַלזאָ, האָט דער אונרוהיגער אַוואַנטוריסט זיך מיישב געוועזען, אַז ער וועט פאָהרען נאָך דער לאַנד פון פּערל און אָננעהמען דאָרט עשירות. ער האָט אויסגעשטאַטעט פיער שיפען, און מיטגענומען מיט זיך אַמעריגא וועספּוטשי׳ן אַלס אַ פעהיגען, געבילדעטען שיפס־מאַן. אגב האָט פאָנסעקא איהם געלאָזט קאָפּירען דיא לאַנד־קאַרטע, וואָס קאָלומבוס האָט געמאַכט פון דעם פּאַריא ברעג מיט דעם אָרינאָקאָ טייך מיט דעם טרינידאַד אינזעל מיט דעם גאַנצען אַרו־מיגען געגענד.

אָיעדאַ און אמעריגא וועספּוטשי זיינען צוגעקומען צו זיד־אַמערי־קאַ און האָבען אָבגערייזט ארום זעקס הונדערט מייל איבער דעם צפון־ברעג פון דעם קאָנטינענט ביז זיי האָבען דערגרייכט דעם פּאַריא ים־בוזים. דאָס איז געוועזען דיא לענגסטע רייזע, וואָס איז ביז דאַן ווען עס איז געמאַכט געוואָרען ארום אַמעריקאַנער ברעגעס. צוליעב דיעזע רייזע איז פאַראַן אַ פּרעטענזיע, אַז אַמעריגאָ איז געוועזען דער ערשטער, וואָס האָט בעזוכט זיד־אַמעריקאַ, דאָס הייסט, אַז ער, און ניט קאָלומ־בוס, האָט ענטדעקט דעם אַמעריקאַנער קאָנטינענט; אָבער דאָס איז ניט אמת, און דער פאַלשער איינדרוק שטאַמט פון אַ טעות, וועלכען מיר ווע־לען ערקלעהרען, ווען מיר וועלען דערצעהלען וויא אַזוי דער נייער קאָנ־

טינענט איז בעקאַנט געוואָרען אונטער א מ ע ר י ג אָ'ס נאָמען. ווען קאָלומבוס וואָלט דאָרטען ניט געווען פריהער און ניט געשיקט א בריעף מיט פעריל מיט א לאַנד־קארטע פון דאָרטען, וואָלט אָיעדא'ן ניט איינגעפאַלען דער פּלאַן אהין צו פאָהרען מיט אַמעריגא'ן.

דעם אַמעריקאַנער קאָנטינענט האָט ענטדעקט קיין אַנדערער וויא קאָלומבוס, אָבוואָהל ער איז געשטאָרבען ניט וויסענדיג וואָס ער האָט ענטדעקט.

ווען קאָלומבוס האָט זיך דערוואוסט, אז אָיעדא האָט פון דער קרוין בעקומען אַן ערלויבניס צו מאַכען זיין רייזע, איז איהם אויפ'ן הארצען געוואָרען נאָך שווערער. דאָס האָט געהייסען, אז ער איז אזוי ווייט געפאַלען, דאָס דיא רעגיערונג ברעכט איהר קאָנטראקט מיט איהם און לאָזט אַנדערע רייזענדע מאַכען פאָרשונגס־עקספּעדיציעס אין דיא לענדער, וועגען וועלכע מען האָט אָבגעמאַכט, אז בלויז ער האָט א רעכט אזעלכע עקספּעדיציעס אָנצופיהרען. ער האָט נאָך פריהער געהערט, אז דיא רעגיערונג ערלויבט אַלעמען צו מאַכען ענטדעקונגס־רייזעס נאָך זיינע לענדער. איצט אָבער האָט ער געהאַט א דייטליכען בעוויז אויף דעם. און דאָס, וואָס דער רייזענדער איז געווען אָיעדא, דער יונגער מאַן, וועלכער איז דאָ ניט לאַנג געווען אַן אָפיציער ביי איהם — דאָס האָט דעם ביטערען בעכער נאָך ביטערער געמאַכט.

צו אָיעדא'ן האָבען זיך איצט געווענדעט מיט קלאַגען אייניגע קאָלאָניסטען, וועלכע האָבען שוין לאַנג ניט ערהאַלטען זייער געצאָהלט אַלס רעגיערונגס־בעאַמטע. און דער „ספּאָרט" איז בעגייסטערט געוואָרען פאַר א פּלאַן צו אָרגאַניזירען א נייעם אויפשטאַנד געגען קאָלומבוס'ען, אום צו בעשיצען זייערע אינטערעסען. איצט האָט שוין ראָלדאַן זיך געשטעלט געגען דער פערשווערונג און אָיעדא איז געצוואונגען געווען אַוועקצו־שווימען. צוערשט האָט ער אָבער זיינע שיפען אָנגעלאָדען מיט שקלאַפען, וועלכע ער האָט נאַכהער פערקויפט אויף דעם שקלאַפען־מארק פון דער שפּאַנישער שטאָדט סעווילל.

ווען ער איז געקומען אהיים, האָט ער צוגעגאָסען אויל צו דעם פייער פון אונצופריעדענהייט מיט קאָלומבוס'ען. דער איינדרוק, אז אין היספּאַניאָלא הערשט א מישעניגע און אז דיא גאַנצע ענטדעקונג האָט ניט קיין אמת'ען ווערטה, איז געוואַקסען און געוואַקסען.

ענדליך האט דיא רעגיערונג בעשלאסען אהין צו שיקען א נייעם רעוויזאר, אבער דיעזען מאל איז דאס ניט געווען בלויז א רעוויזאר, וויא אגוואנדא, נור א ריכטער מיט פוללמאכט צו טהאן וויא ער וועט געפינען פאר נויטהיג — אפילו קאלומבוס'ען אין גאנצען אראפצוזעצען און איהם זאגאר צו בעשטראפען.

דעם אויפטראג האט מען געגעבען פראנציסקא באבאדיללא'ן, א ריטטער פון דער קעניגליכער סוויטע. אייגענטליך האט איהם דער טהראן געגעבען ניט איין אויפטראג, נור עטליכע — איינער גרעסער וויא דער אנדערער. מען האט איהם פערזארגט מיט פערשיעדענע פאפיערען, וועגען פערשיעדענע ראלען, וואס-ער האט געהאט צו שפיעלען, נאך דיא אומשטענדען נאך. איין פאפיער האט ערקלעהרט, אז ער האט דיא מאכט ארויסצוגעבען בעפעהלען אין דעם נאמען פון דער קעניגליכער פאר און צו שיקען צוריק נאך שפאניען וועמען ער וועט נור וועלען; א צווייטער דאקומענט האט איהם געשטעלט אלס גובערנאטאר אויף קאלומבוס'עס פלאץ; א דריטער האט ענטהאלטען א בעפעהל צו קאלומבוס'ען און זיינע ברידער באבאדיללא'ן איבערצוגעבען אלע פעסטונגען, שיפען, הייזער, געוועהר, שוס-מאטעריאלען, בהמות און אלע אנדערע זאכען, וואס האבען זיך גערעכענט פאר דאס אייגענטהום פון דער שפאנישער קרוין. אין דיעזען דאקומענט זיינען געשטאנען דיא ווערטער: „און אויב קאלומבוס וועט ניט פאלגען, זאל ער בעקומען דיא שטראף, וועלכע קומט געוועהנליך פאר ניט-געהארכען א קעניגליכען בעפעהל."

מיט דיא שטרענגערע צוויי דאקומענטען האט באבאדעללא געדארפט זיך בענוצען בלויז דאן, ווען ער וועט געפינען, אז דעם אדמיראל קען מען ניט פערטרויען דיא רעגיערונג פון דיא ניי-געפונענע לענדער.

דיעזע עטליכע פאפיערען זיינען באבאדיללא'ן ארויסגעגעבען געווארען אין דריי פערשיעדענע דאטומס, אין פערלויף פון צוויי מאנאט— פון מערץ ביז מאי, 1499. אויף זיין רייזע האט מען איהם אבער ניט געשיקט ביז יולי פון דעם נעכסטען יאהר. ווארום האט מען דאס אבגעלעגט אויף העכער וויא א יאהר? קיין גענויען אנטווארט אויף דיעזע פראגע קען מען ניט געפינען. וואשינגטאן אירווינג גיט אן, אלס א

מעגליכע אורזאכע, דעם פאקט, דאָס דאן האָט שפּאַניען געהאַלטען אין צוגרייטען קריעג־שיפען צו העלפען ווענעציע געגען דיא טערקען. פּראָ־פעסאָר טשארלס ק. עדעמס, וויעדער, גלויבט, אז פערדינאַנד און איזאבעללא האָבען זיך איינפאך ניט געאיילט קאָלומבוס'ען אראָפּצוזע־צען. „עס איז זעהר לייכט זיך פאָרצושטעלען" — זאָגט ער — „אז דיא הערשער זיינען געניייגט געווען וויא ווייט מעגליך קאָלומבוס'ען צו לאָזען בייקומען זיינע שוויריגקייטען און אליין זיך צו ספּראַווען מיט זיין אויפ־גאבע. אפשר האָבען זיי געוואָלט, אז פראנציסקא באבאדיללא זאָל צוערשט פּרופען געברויכען זיין מאַכט פון וויטען, אין דער האָפנונג, אז מען וועט קענען אויסקומען אָהן שטרענגע מיטלען. אויב מיר זאָלען אָנ־נעהמען דיעזע ערקלעהרונג, דאַן קומט דיא שפּאַנישע הערשער כאָטש א ביסעל לויב פאר דיא פאָרזיכטיגקייט און טאַקט, מיט וועלכע זיי האָבען געהאַנדעלט."

אזוי בעמערקט פּראָפעסאָר עדעמס.

ווען מען בעטראַכט אָבער דיא אומשטענדען, אונטער וועלכע דיא שפּאַנישע הערשער האָבען אזוי געהאַנדעלט, זעהט מען זיך ארום, אז דער פונדאַמענט פון דיעזע „פאָרזיכטיגקייט און טאַקט" איז געווען ניט טרייהייט צו קאָלומבוס'ען, נור צו זיך אליין. ווען דער אדמיראַל האָט זיך אומגעקהרט פון זיין ערשטע רייזע, איז ניט בלויז ער געווען „דער העלד פון טאָג". דער שפּאַנישער טהראָן איז דאַן שטאָלץ געשטאַנען אלס דער הערשער פון נייע לענדער, אלס דער בעל־הבית איבער געגענ־דען אין יענע אינדיען, צו וועלכע אייראָפּא האָט אימער געשטרעבט. אלע אַנדערע אייראָפּעאישע טהראָנען — הויפּטזעכליך דער פּאָרטוגעזי־שער — האָבען איהם מקנא געווען. איצט צו בעשטראָפען קאָלומבוס'ען און ביי איהם אַוועקצונעהמען זיינע טיטלען, וואָלט הייסען ארויסווייזען פאר דער וועלט, אז פערדינאַנד'ס און איזאבעללא'ס פרייד און שטאָלץ זיינען געווען אומזיסטע. קאָלומבוס'עס מפּלה וואָלט געווען זייער מפּלה. זיי זיינען בעהערשט געווען פון צוויי געגענזייטיגע געפיהלען; ענטוישונג מיט קאָלומבוס'ען און א וואונש ניט אָנצומאַכען קיין לייט־טישע געלעכטער.

ווען זיי האָבען ענדליך אונטערגעשריבען באבאדיללא'ן פּאַפּיערען, האָט מען נאָך פון וואסקאָ דא גאַמאַ'ס ערפאָלג ניט געהאַט דעם קלענ־סטען בעגריעף. אין פּאָרטוגאל האָט מען איהם און זיינע מיטרייזענ־

דע געהאַלטען פאַר פערלאָרענע. דריי מאָנאַטען שפּעטער איז ער מיט טריאומף געקומען נאָך ליסאַבאָן. (באַבאַדילאַ'ס שטרענגערע פאַפּיערען זיינען אונטערגעשריעבען געוואָרען דעם 21־טען מאַי, 1499, און גאַמאַ האָט זיך אומגעקעהרט פון זיין גרויסע רייזע ביי'ן ענד פון אויגוסט, 1499). פיעלייכט איז דאָס געווען דיא אורזאַכע ווארום מען האָט באַבאַדילאַ'ס אָפּרייזען אָבגעלייגט. דריי מאָנאַטען האָבען ביי דעם ריכטער־רעוויזאָר געקענט אַוועקגעהן אין צופּערטיגען זיך צו דער רייזע. צו א נסיעה זיינען אין יענע צייטען פיעל לענגערע הכנות אויך געווען א געוועהנליכע זאַך. וואָלט גאַמאַ זיך ניט „אונטערגערוקט" מיט זיין סענסאַציאָן, וואָלט באַבאַדילאַ פיעלייכט באַלד אוועק נאָך היספּאַניאָלא איבערנעהמען ביי דעם אַדמיראַל דיא שליסלען. איצט אָבער איז דאָס פערדינאַנד'ען און איזאַבעללא'ן מסתמא ניט אנגענעהם געווען. איצט אַראָפּצו־וואַרפען זייער ענטדעקער וואָלט הייסען, אז וועהרענד פּאָרטוגאַל איז ווירקליך צוגעקומען צו אינדיען מיט איהרע געווירצען, איז שפּאַניען מודה, אז מיט איהר „אינדיען" איז גרויסע צרות.

דאָס הייסט ניט, אז דיא פערהעלטניסע צווישען דיא צוויי הויפען זיינען אין דיעזער צייט ניט געווען קיין אַנגענעהמע. פערקעהרט. ערשטענס, האָבען דיא צוויי מלוכות איצט געהאַט איין יורש; וואָרים מען דאַרף בעמערקען, אז דיא פּאָרטוגעזישע קעניגין איז געשטאָרבען פון א קינפּעט, א יאָהר נאָך דער חתונה, און אזוי וויא זיא, אלס דיא עלטסטע טאָכטער פון פערדינאַנד און איזאַבעללא איז געווען דיא יורש'טע פון זייער טהראָן (וואָרים איהר אָקאָרשט פערהייראַטהער ברודער יאָאַן, איז געשטאָרבען באַלד נאָך איהר האָכצייט), איז פּרינץ מיגעל, דער אינגעל, וואָס זיא האָט געבאָרען, געווען דער נאַסליעדניק אי פון דער פּאָרטוגעזישער אי פון דער שפּאַנישער קרוין.

צווייטענס, האָט מאַנועל גלייך זיך גענומען שדכן'ען צו זיין געשטאָרבענער פרוי'ס א שוועסטער. צווישען איהם און דיא שפּאַנישע מאָנאַרכען האָבען אלזאָ עקזיסטירט דיא בעסטע פערהעלטניסע.

דאָך, אנערקענען פאַר דער וועלט, אז פּאָרטוגאַל האָט אַן אמת'ען ערפאָלג מיט איהרע ענטדעקונגען און גיט איהר ענטדעקער אָפּ כבוד מיט נייע טיטלען (וואסקאָ דא גאמא האָט מען געמאַכט פאַר אדמיראַל), וועהרענד שפּאַניען מוז איהר ענטדעקער ערניעדריגען, —

צו דעם האָט פערדינאַנד און איזאבעללא וואהרשיינליך קיין חשק ניט געהאַט. אוירוויינג און עדעמס האָבען מסתמא פערגעסען, אז דריי מאָנאַטען נאָך דעם וויא באבאדיללא׳ס פּאַפּיערען זיינען אונטערגעשריעבען געוואָרען, איז וואסקא דא גאמא געקומען פון אינדיען מיט צוויי שיפען פול מיט געווירצען.

וויא דיא מעשה איז, באבאדיללא׳ס פאָהרען איז אָבגעלייגט געוואָרען.

ווען מען האָט שטענדיג אין זינען דיא דאטומים פון דיא פערשיעדענע פּאסירונגען, וואָס זיינען פאָרגעקומען ארום דיעזער צייט, שטעלט זיך דיא אויפמערקזאמקייט דאָ אָפּ אויף דעם פאָלגענדען פאַקט: אין אָקטאָבער פון דעם זעלבען יאָהר זיינען פון היספּאַניאָלא אָבגעפאָהרען נאָך שפּאַניען דיא צוויי שיפען, אויף וועלכע עס האָבען זיך אומגעקעהרט געוויסע פון דיא רעבעלען, נאָך קאָלומבוס׳עס אָבמאַך מיט ראָלדאַן׳ען. זיי זיינען מסתמא אָנגעקומען נאָך שפּאַניען אין נאָוועמבער, דאָס הייסט, צוויי מאָנאַט נאָך דעם וויא וואסקאָ דא גאמא האָט זיך אומגעקעהרט פון זיין רייזע. דיעזע רעבעלען האָבען געבראַכט נייע קלאַגעס און העצעס אויף קאָלומבוס׳ען. אָבער דאָס איז נאָך ניט אַלעס. זיי האָבען מיט זיך געהאַט אינדיאַנער שקלאַפען, און צווישען זיי האָבען זיך געפונען פרויען, טעכטער פון קאסיקען אָדער אַנדערע, און פיעלע פון דיעזע רויט־הויטיגע פרויען האָבען געשוואַנגערט אָדער האָבען שוין געבאָרען קינדער פון זייערע ווייסע בעגלייטער. ווען דיא קעניגין האָט דאָס דערהערט, איז זיא אויפגעבראַכט געוואָרען. דיא געשיכטע האָט איהר געעקעלט, און ווען זיא האָט געהערט, אז קאָלומבוס אַליין האָט דיא דערמאָנטע קאָלאָניסטען געהייסען נעהמען זיך דיעזע שקלאַפינען, האָט זיא מיט כעס אויסגעשריען: „וואָס פאר א רעכט האָט ער אוועקצושענקען מיינע אונטערטהאַנען?“

ווען דיא אינדיאַנער וואָלטען געווען צוגעפּאַסט צו דעם שפּאַנישען קלימאַט און דער האנדעל מיט זיי, אַלס שקלאַפען, וואָלט געהאַט א פינאַנציעלען ממשות, וואָלט זיא מסתמא אויף דעם געקוקט מיט אַנדערע אויגען, וואָרים מיט וואָס איז דאָס דיא שקלאַפעריי פון רויט־הויטיגע א גרעסערע עבירה וויא דיא שקלאַפעריי פון דיא נעגערס, וועלכע זיא האָט ערלויבט צו אימפּאָרטירען פון פּאָרטוגאַל, אָדער מיט דיא שקלאַ־

פעריי פון דיא שפאניישע מורינען, וועלכע זיא האט אליין פון פרייע מענשען אין קנעכט פערוואנדעלט?

אזוי אבער וויא דיא אינדיאנער האבען צו דער ארבייט אין אייראפא גאנץ ווענינ געטויגט, און זיינען דארטען גיך אויסגעשטארבען, האט דיעזער „פראדוקט“, מיט וועלכען קאלומבוס האט געזוכט צו שטילען דעם קעניג׳ס און דיא קעניגין׳ס גייציגקייט, ניט געהאט קיין ווירקונג. עס האט דיא קעניגליכע פאר בלויז געדייצט און אויפגערעגט. דיא פאנאטישע איזאבעללא האט דעריבער זיך געקענט פערגינען צו בעדויערען, פאר וואס איהרע רויטע אונטערטהאנען ווערען בעסער ניט בעקעהרט צו דער קריסטליכער רעליגיאן, ווארום מען לאזט זיי ניט צו־רוה און מען לערענט זיי ניט בעסער דיענען גאט אין דער היים.

אין איהר האט קאלומבוס געהאט זיין הויפט־בעשיצערין. אבער אפילו איהר איז נמאס געווארען געקארמעט צו ווערען מיט הוילע פערשפרעכונגען. אפילו זיא האט ענדליך פערלארען דיא גדולה. און דיא געשיכטע מיט דיא אינדיאנערקעס, וואס האבען בעדארפט ווערען מו־טערס, האבען אויף איהר וואונד נאך זאלץ ארויפגעשאטען. צו קא־לומבוס׳עס אונגליק, איז פון איהם איצט אנגעקומען א בריעף, אין וועל־כען ער האט שטארק גערעדט פאר דיא פארטזעצונג פון דעם שקלאפען־געשעפט. מען האט פון איהם ערווארט געווירצען, גאלד, פעריל, און ער האט גאר זיך געסטארעט צו „פאררעדען דיא צייהן“ מיט שקלאפען, וועלכע האבען אין שפאניען א קנאפען ווערטה — אזא איינדרוק האט דאס געמאכט.

און אין פארטוגאל איז דאן געוועזן שמחה וששון מיט דיא געווירצען, וואס וואסקא דא גאמא האט געבראכט פון אינדיען.

אבער גראד ווייל פארטוגאל האט טריאומפירט מיט וואסקא דא גאמא׳ס טריאומף, גראד צוליעב דעם איז פערדינאנד׳ען און איזא־בעללא׳ן ניט אנגענעהם געוועזן קאלומבוס׳ען ארא־פצוזעצען. וואס קען זיין לאגישער וויא אזוי זיך דאס פארצושטעלען? וואס קען זיין נא־טירליכער?

באבאדיללא׳ס פאהרען איז אלזא ווייטער אבגעליינט געווארען. דיא שפאנישע מאנארכען האבען וויעדער געווארט. קאלומבוס האט דאך מיט א יאהר צוריק צוגעשיקט פראבקעס פון פעריל פון דער פאריא ברעג. אפשר וועט ער באלד צושיקען א סך אזעלכע פעריל. אפשר וועט

ער צושיקען א סך גאָלד פון דיא ציבאָ־בערג אָדער פון היינאַ. דאַן וואָלטען זיי געגען זייער פּאָרטוגעזיישען אײדעם זיך ניט געהאַט וואָס צו שעהמען. דאַן וואָלטען זיי געקענט ווייזען פאר דער וועלט, אז אויב וואסקאָ דאַ גאַמאַ האָט דערגרייכט אינדיען פון מזרח־זייט, האָט זייער קאָלומבוס, פון מערב זייט דערגרייכט דיא „ווייטערע אינדיעס" — „יאפּאן", „כינא", דיא גאָלד־מינען פון „אופיר".

זיי האָבען געוואַרט, געוואַרט, און זיך אויף גאָר ניט דערוואַרט. קאָלומבוס האָט אין היספּאַניאָלאַ געהאַט צו פיעל צרות אום צו פאָהרען צוריק צו דעם פּאַריאַ ברעג נאָך פּעריל אָדער צו נעהמען זיך בעאַרביי־טען דיא גאָלד־גריבער פון היינאַ. ענדליך האָבען זיי שוין קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט וויא צו שיקען באַבאַדיללאַ'ן אויף זיין רייזע: אפשר וועט ער מאכען אַ טאָלק. אפשר וועט זיין פערוואַלטונג ברענגען מעהר הצלחה.

איצט האָט איזאבעללאַ און איהר מאַן געהאַט אַ גוטען תירוץ פאר דער וועלט: זיי זיינען אויף קאָלומבוס'ען אויפגעבראַכט פאר דיא שקלאַפעריי, — פאר דעם, וואָס ער רייסט ארויס אינדיאַנישע פרויען פון זייערע פאמיליען און גיט זיי איבער צו ווייסע הולטאַיעס. דיא קעני־גין, וועלכע האָט געלאָזט ברענען מענשען אויף שייטער־הויפענס און בע'גנב'ענען און בעראַבעווען זיי, האָט דאָ געגומען שפּיעלען דיא ראָלע פון אַ וועיך־הערציגע, הויך־מאָראַלישע פרוי.

און דאָך קען זיין, אז דאָ איז פון איהר זייט קיין צבוע'צסטוואָ ניט געווען. ברענען מאַראַנען איז ביי איהר געווען אַ „מצוה", און דער רעליגיעזער געפיהל האָט אין איהר פערטויבט דעם מענשליכען. ווען זיא האָט אָבער געהערט וועגען דיא אונאַנשטענדיגקייט פון דיא קאָלאָניסטען, האָט זיא אונגעשטערט געפיהלט אַ געפיהל פון עקעל צו דעם. דער מענש איז פול מיט ווידערשפּריכע, אפילו ווען ער איז פריי פון אבערגלויבען; אַ פשוטא שוין אזא פאַנאַטישע, אונדענקענדע, שמאָל־זיננינגע פרוי, וויא איזאבעלאַ. (מען דאַרף זיך דערמאָנען, אז פון אָנהויב איז זיא געווען געגען דעם, אז מען זאָל „אפּיקורסים" פער־ברענען, און אז דיא גלחים, וועלכע האָבען איבער איהר ווילען געהאַט אַן אבסאָלוטען קאָנטראָל, האָבען איהר איבער־גערעדט). אַ טורמע־אויפזעהער, וועלכער מוטשעט קאַלטבלוטיג מענשען אלס זיין „פּפליכט",

איז ניט זעלטען אין דער איבערליבער וועלט פול מיט סימפּאַטהיע און מענשען־ליעבע.

וויא דיא מעשה איז, איזאבעללא האָט געהייסען, אז מען זאָל דיא שקלאַפען און שקלאַפינען גלייך שיקען צוריק אין זייער געבורטס־לאַנד, צו זייערע פאַמיליען, און ניט בלויז דיא, וואָס מען האָט איצט געבראַכט, נור אויך איינינגע פון דיא, וועלכע קאָלומבוס האָט פריהער געשיקט. יעדען שקלאַף, וואָס איז נור לעבען געבליבען, האָט זיא געהייסען אויסזוכען און שיקען צוריק נאָך היספּאַניאָלא.

אלס צוגאָב צו דיא דאָקומענטען, וואָס דער קעניג און דיא קעניגין האָבען באַבאַדיללאַ'ן פריהער געגעבען, האָבען זיי איצט איבערגעשריבען עטליכע ליידיגע בויגענס פּאַפּיער, אום ער זאָל קענען אויף זיי אויפשרייבען וואָס ער וויל און דאָס געברויכען אין זייער נאָמען.

באבאדיללא האָט אָבגערייזט אין יולי, 1500, מיט צוויי שיפען און 25 מאַן. אויף דיא זעלבע שיפען האָט מען צוריקגעשיקט נאָך היספּאַניאָלא א גרויסע צאָהל רויטע שקלאַפען. אלס משגיחים איבער זיי זיינען מיטגעפאָהרען פינף גלחים — מסתמא מיט דעם צוועק אויפ'ן וועג זיי צו „איבערצייגען" אין דיא ריכטיגקייט פון דער קריסטליכער רעליגיאָן.

באבאדיללא'ס אָפּפאָהרען איז אלזאָ פאר דיא קעניגליכע פּאָר פאָלק געוועזען א טרויעריגע נויטווענדיגקייט. קיין נחת האָט דאָס זיי געוויס ניט פערשאַפט. אָבער קיין סך נחת האָבען זיי דיא לעצטע צייט איבערהויפּט ניט געהאַט. אין איין יאָהר איז ביי זיי געשטאָרבען זייער איינציגער זוהן און זייער עלטסטע טאָכטער. און דאָס איז נאָך אויך ניט געוועזען אלעס. באלד נאָך באבאדיללא'ס אָפּפאָהרען איז געשטאָרבען זייער אייניקעל, פּרינץ מ י ג ע ל. אז דיא אידען האָבען אויף דיעזע רייהע פון טוידטען געקוקט וויא אויף גאָט'ס שטראָף פאר דיא מערדערייען, וואָס פערדינאַנד און איזאבעללא, און דורך זיי זייער איידים אויך, זיינען בעגאַנגען געגען דעם אונגליקליכען פאָלק, איז איבעריג צו בעמערקען.

XIX.

מען ברייננט קאָלומבוס'ען נאָך שפּאַניען געשמידט אין קייטען.

אַ נייער אויפשטאַנד, צוליעב אַ שעהנע אינדיאַנערקע. — איצט שוין אי געגען קאָלומבוס'ען אי געגען ראָלדאַן'ען. — דער אדמיראל און זיין נייער פריינד שאַפען "אָרדנונג" מיט דער הילף פון תליות. — באַבאדיללא קומט און נעהמט אַריין דיא רעגיערונג פון היספּאַניאָלאַ אין זיינע הענט. — ער לאָזט קאָלומבוס'ן און זיינע ברידער שמידען אין קייטען. — זיין אָנקומען אין שפּאַניען אין קייטען קעהרט אום דיא עפענטליכע מיינונג און מען עמפּפאַנגט איהם ווידער מיט כבוד. — דיא קעניגליכע פּאָר פּאָלק ווייזען איהם אויך סימפּאַטהיע און רעספּעקט, אָבער זיין פריהערדיגע שטעלע גיבען זיי איהם ניט. — זיי ווילען פּטור ווערען פון זיין קאָנטראַקט.

אין היספּאַניאָלאַ איז דערווייל אַרויסגעקומען אַ נייע מישענינע—דיעזען מאָל צוליעב אַ שעהנע אינדיאַנערקע; און קאָלומבוס האָט געשאַפען „אָרדנונג" מיט דער הילף פון עטליכע תליות.

דיא געשיכטע האָט זיך אָנגעפאַנגען מיט דעם, וואָס נאָך קסאַראַגואַ איז געקומען א יונגער אדעליגער מיט'ן נאָמען ה ע ר א נ ד א ג ע ו ו אַ ר אַ, אַ שעהנער הן'עוודיגער יונג, אָבער זעהר א צולאָזענער. ער איז געווען אַ קוזין פון אַ ד ר י א ן ד ע מ אָ ק ס י ק א, וועלכען מיר האָבען אויבען דערמאָהנט אַ פּאָר מאָל אַלס איינעם פון דיא אָנפיהרער פון ראָלדאַן'ס אויפשטאַנד. געוואַראַ האָט צוערשט געוואוינט אין סאַן דאָמינגאָ. אָבער דאָרטען האָט ער פּאַרפיהרט אַזעלכע מעשים, אַז קאָלומבוס האָט בעשלאָסען איהם צוריקצושיקען נאָך שפּאַניען. דאָס איז געוועזען דאַן, ווען אַלאָנזאָ אָיעדאַ איז צוגעקומען צו דעם קסאַראַגואַ ברעג. אַזוי וויא ער האָט בעדאַרפט באַלד פּאָהרען צוריק אַהיים, האָט קאָלומבוס געוואַראַ'ן געשיקט אַהין, אום ער זאָל איהם מיטנעהמען. ער איז אָבער אָנגעקומען צו שפּעט. דיא שיפען זיינען שוין געווען אָבגעשוואומען. ראָלדאַן האָט איהם עמפּפאַנגען פריינדליך, צוליעב מאָקסיקאַ. ראָלדאַן אַליין איז אָבער איצט דאָך שוין געווען אין גוטע פּער־

העלטניסע מיט קאָלומבוס'ען, און האָט זיך געסטארעט זיינע בעפעהלען צו היטען; אַלזאָ האָט ער, אַלס ריכטער, געוואָראַ'ן געזאָגט אז ער קען איהם בלויז אויף דערוויילע לאָזען זיך בעזעצען ערגעץ וואו — נור ניט אין קסאראַגוא — ביז דער אדמיראַל וועט לאָזען וויסען וואָס מען זאָל מיט איהם ווייטער טהאָן. אין קסאראַגוא האָט ראָלדאַן איהם ניט געוואָלט האָבען, ווייל ער, ראָלדאַן, איז דאָרטען געוועזען פעראינטערעסירט אין אַ זעלטען שעהנע יונגינקע אינדיאַנערקע, און ער האָט מורא געהאַט אז דער חן'עוודיגער יונגער־מאַן זאָל איהם ניט שטעהן אין וועג.

ער האָט קיין טעות ניט געהאַט.

געוואראַ האָט זיך אויסגעקליבען אַלס וואוינונגס־פּלאַץ אַ דאָרף מיט'ן נאָמען ק אַ ה אַ י, וואו זיין קוזין מאָקסיקאָ האָט זיך בעשעפטיגט מיט געיעג. אָבער דיא אמת'ע אורזאַכע, ווארום ער האָט זיך אָבגעשטעלט אין קאַהאַי איז ניט געוועזען זיין קוזין, נור טאַקע דיא שעהנע אינדיאַנערקע, מיט וועלכע ראָלדאַן האָט איהם מורא געהאַט זיך צו לאָזען זעהן; וואָרים קאַהאַי איז געוועזען לעבען קסאראַגוא, ניט ווייט פון דעם גרויסען דאָרף, וואו דיעזע צימרינג־קאָלירטע פּאַרשוין האָט געוואוינט.

דיא צענטער־פיגור פון דער געשיכטע האָט געהייסען ה י ג אַ־מ אָ ט אַ, און זיא איז געוועזען קיין אַנדערע, וויא אַ טאָכטער פון אונזער אַלטע בעקאַנטע אינדיאַנישע שעהנהייט, אַ נ אַ ק אָ נ אַ, דיא אַלמנה פון ק אַ אָ נ אַ ב אָ און דיא שוועסטער פון ב ע ה ע ט ש י אָ.

געוואראַ איז אַהין געקומען גאַנץ אָפט. ער איז געוואָרען אַ שטענדיגער איינגעהער אין דער אלמנה'ס הויז און צווישען איהם מיט היגאַמאָטאַ'ן איז אויסגעוואַקסען אַ פּאָלישטענדיגער ראָמאַן. דער אייפערזיכטיגער ראָלדאַז האָט דעם פּערליעבטען געטריעבען פון דאָרטען, אָבער יענער האָט איהם ניט געפאָלגט. ענדליך האָט ער זיך איינפאַך בעזעצט אין אנאַקאָנאַ'ס הויז, און אַ קורצע צייט שפּעטער האָט ער געשיקט נאָך אַ גלח היגאַמאָטאַ'ן אָבצוטויפען. וואָס אַנבעטרעפט דיא מיידעל'ס מוטער, איז זיא געוועזען העכסט צופריעדען מיט דעם שדוך. זיא האָט פאַרגעטערט אַלס ווייסע, און דיעזער חן'עוודיגער יונגער שפּאַניער איז איהר בעזונדערס געפעלען געוועזען.

ראָלדאַן האָט געוואראַ'ן געשיקט רופען און האָט איהם שטרייננ אויסגערעדט ווארום ער פאַרפיהרט דיא אלמנה'ס טאָכטער. געוואראַ

האָט אָבער געענטפערט, אַז ניט פערפיהרען וויל ער איהר, נור הייראטהען אויפ'ן געזעצליכען אופן, — אַז ער איז אין איהר טיעף פערליעבט און זיא וועט זיין זיין קריסטליכע פרוי. ראָלדאַן האָט דאַן געפאָדערט, אַז ער זאָל אונבעדינגט זיך גלייך אומקעהרען נאָך קאַהאַי. געוואַרא האָט געפאָלגט, אָבער אין דריי טעג אַרום איז ער צוריקגעקומען צו זיין געליעבטע. ראָלדאַן האָט איהם ווידער געהייסען פארלאָזען דעם פּלאַץ, אָבער ער האָט זיך ביי איהם איינגעבעטען ער זאָל איהם ערלויבען דאָ צו פארבלייבען אַ קורצע צייט; און אין הארצען האָט ער זיך געשוואָרען פון איהם נקמה צו נעהמען.

ער האָט באַלד בשתיקה צוזאַמענגענומען איינגע בונטאָווישטשיקעס, וואָס האָבען ראָלדאַן'ען פיינט געהאַט, הגם זיי האָבען פריהער אַנטהייל גענומען אין זיין אויפשטאַנד, און ער האָט אָבגעמאַכט מיט זיי איהם צו טוידטען אָדער אויסשטעכען דיא אויגען. ראָלדאַן איז אָבער דערפון געוואָהר געוואָרען, און ער האָט געוואַראַ'ן אַרעסטירט אין זיין געליעבטע'ס וואוינונג. אויך האָט ער אַריינגעזעצט אין טורמע זיעבען פון זיינע מיט־קאָנספּיראַטאָרס. ראָלדאַן האָט קאָלומבוס'ען גלייך געשיקט אַ בעריכט וועגען דער געשיכטע, און דער אַדמיראַל האָט דיא געפאַנגענע געהייסען איבערפיהרען אין דער סאַן־דאָמינגאָער פעסטונג.

לאָמיר דאָ בעמערקען, אַז דיא געשיכטע פון דעם נייעם בונט, וויא זיא איז דאָ איבערגעגעבען, ווערט גענומען פון ראָלדאַן'ס בעריכט צו קאָלומבוס'ען. אַז ראָלדאַן האָט דיא מעשה דערצעהלט ניט אונפּאַרטייאיש, נור פון זיין אייגענעם שטאַנד־פּונקט, איז זעלבסט־פערשטענדליך. קאָלומבוס'ען ווידער האָט זיך געלוינט דעם רעפּאָרט איבערצוגעבען אין דעם זעלבען איין־זייטיגען נוסח, וואָרים ער איז מיט דיא אָנפיהרער פון דער פערשווערונג זיך בעגאַנגען אויף אַ גאַנץ אונמענשליכען שטייגער, און עס איז וויכטיג געוועזען פאַר איהם אַזוי גוט וויא פאַר ראָלדאַן'ען, אַז מען זאָל דיא קאָנספּיראַטאָרס פאָרשטעלען אין דיא דונקעלסטע פאַרבען. עס גלויבט זיך עפּעס ניט, אַז גראָד דאַן, ווען ראָלדאַן איז געוועזען אַזוי נאָבעל־הערציג, דאָס ער האָט זיין ליעבעס־קאָנקורענט ערלויבט אויף אַ געוויסע צייט צו בלייבען וואוינען מיט זייער ביידען'ס געליעבטע, זאָל געוואַרא מאַכען אַ פערשווערונג איהם צו טוידטען אָדער דיא אויגען אויסצושטעכען. וואַרום האָט געוואַראַ

דאָס ניט געטהאָן פריהער, ווען ראָלדאַן האָט איהם פון איהר אוועק־געטריבען?

מען דאַרף אויך ניט פערגעסען, אַז דיא פערהעלטניסע צווישען קאָלומבוס'ען און ראָלדאַן'ען זיינען איצט געווען אַזעלכע, אַז זיי האָבען זיך גע'חנפה'ט איינער צום אַנדערען. ראָלדאַן האָט געדאַרפט האָבען, אַז דער אַדמיראַל זאָל וועגען איהם אָבגעבען אַ גוטען בעריכט צו דער שפּאַנישער רעגיערונג, אום מען זאָל איהם ניט בעשטראָפען — איינפאַך טוידטען — פאַר זיין אויפשטאַנד; און דער אַדמיראַל, פון זיין זייט, האָט געוואָלט אַז דיעזער געפעהרליכער מענש, וועלכער האָט געהאַט אַזאַ שטאַרקען איינפלוס אויף פיעלע קאָלאָניסטען, זאָל אָנשטאָט איהם צו שטערען, העלפען. קאָלומבוס האָט געוואוסט, וואָס פאַר אַ שלעכטען איינדרוק ער מאַכט אויף דעם קעניג מיט דער קעניגין אַלס רעגיערער. ער האָט געוואוסט אַז דער אויפשטאַנד שטעלט איהם אין געפאַהר זיין מאַכט און זיינע טיטלען צו פערלירען. ווען ער וואָלט געקענט פער־ווירקליכען זיינע פערשפּרעכונגען, און צושיקען אַ סך גאָלד און פערל, וואָלט מען איהם אַלץ פערציהען. אַזוי אָבער האָט ער זיך יעדען טאָג געקענט ריכטען אויף גאַנץ ביטערע נייעס פאַר זיך. איהם איז דער־ריבער נויטיג געווען, אַז אין דער קאָלאָניע זאָל זיין שטיל.

צוליעב זיינע אייגענע אינטערעסען אַלזאָ האָט ער געהאַנדעלט אין דיא אינטערעסען פון זיין אָקאָרשטיגען בלוט־פיינד, ראָלדאַן. אַזוי איז דייטליך פון דיא איינצעלהייטען פון דער גאַנצער געשיכטע, אָב־וואָהל דיא היסטאָריקער, וועלכע זוכען מייסטענס צו בעווייזען קאָלומ־בוס'עס גרויסקייט און פיינקייט, ציהען פון דיעזער פאַסירונג אויך בעווייזע אַז קאָלומבוס האָט אימער געהאַנדעלט גוט און נאָבעל.

ווען געוואראַ'ס קוזין, מאָקסיקאַ, האָט זיך דערוואוסט, אַז דער יונגער־מאַן איז אַרעסטירט, איז ער אויפגעבראַכט געוואָרען. ער איז גלייך אַריבערגעפאָהרען צו פּ ע ד ר אָ ר ע ק ו ע ל מ אָ, וועלכען מיר האָבען אויך בעגעגענט אַלס איינעם פון דיא אָנפיהרער פון ראָל־דאַן'ס אויפשטאַנד, און מיט איהם אין איינעם האָט ער צוזאַמענגענומען און אָרגאַניזירט דיא צווייטע און צושפּרייטע פריהערדיגע רעבעללען. וואַהרשיינליך האָבען זיי אַלע איצט ראָלדאַנען געהאַסט פאַר זיין פּלוצ־לונגע טרייהייט צו קאָלומבוס'ען. זיי האָבען איהם מסתמא בעטראַכט

אַלס אַ פערערעטהער און פערפיהרער, און דער קלענסטער פונק איז געוועזען גטנוג דיעזען געפיהל אין זיי פאַנאַנדערצוברענען אין אַ פלאַקער. ווען מאָקסיקאַ האָט זיי דערצעהלט, אַז אויס אייפערזוכט פערפאָלגט ראָלדאַן געוואַראַ'ן, האָט זייער בלוט אויפגעקאָכט. וויעדער האָט מען זיך גענומען פאַר דיא געוועהר; וויעדער האָט געשמיעקט מיט אויפשטאַנד. אָבער מאָקסיקאַ האָט געמאַכט צו פיעל הכנות, און דערווייל האָט זיך ראָלדאַן און קאָלומבוס פון אַלץ דערוואוסט, און מען איז דיא אָנפיהרער בעפאַלען איידער זיי האָבען געהאַט דעם קלענסטען בעגריף אַז זייער סעקרעט איז פערראַטהען געוואָרען.

עס איז זעהר מעגליך אַז דיא גאַנצע קאָנספּיראַציע איז שטאַרק איבערטריבען; אָבער מיר האָבען דיא געשיכטע בלויז פון איין צד, — פון קאָלומבוס'עס צד; און דעם אמת וועט מען וואהרשיינליך קיינמאָל ניט דערגעהן. אָבער אַפילו דאָס וואָס איז בעשריעבען געוואָרען פון קאָלומבוס'עס פריינד, נאָך זיין אייגענע ערצעהלונג, איז אויך גענוג אום צו זעהן אַז זיינע האַנדלונגען זיינען דערביי געוועזען ווייט פון גערעכטיגקייט און מענשליכקייט. אויס חניפה צו ראָלדאַן'ען האָט ער איצט מיט זיי מערדערליך זיך אָבגערעכענט פאַר דעם ערשטען אויפשטאַנד, צו וועלכען זיי האָט געפיהרט דער זעלבער ראָלדאַן. ער האָט געכאַפּט מאָקסיקאַ'ן מיט איינינע פון זיינע פריינד און האָט זיי אװעקגעפיהרט נאָך דער ק אָ נ צ ע פּ צ י אָ ן פעסטונג, וואו ער האָט מאָקסיקאַ'ן געלאָזען אויפהיינגען. דיא איבעריגע האָט ער אויך פעראורטהיילט צום טוידט. דאַן האָט ער געפאַנגען רעקוועלמאָן מיט נאָך עטליכע פון דיא בעשולדיגטע און האָט זיי אַוועקגעפיהרט נאָך דער פעסטונג ס אַ ן ק ר י ס ט א ב א ל, לעבען סאַן דאָמינגאָ, וואו עס איז געזעסען געוואַראַ.

אנדערע מאָקסיקאַ'ס אנהענגער זיינען זיך דאַן צולאָפען איבער'ן אינזעל, אָבער ראָלדאַן האָט זיך נאָך זיי נאָכגעיאָגט און פיעלע פון זיי האָט ער געכאַפּט און אַרעסטירט, אָדער גלייך געהאַנגען. ער האָט מיט זיך זאָגאַר געהאַט אַי אַ תליון אַי אַ גלח. אום קיין צייט ניט צו פערלירען, האָט מען דעם געפאַנגענעם אויפ'ן שטעל זיך געהייסען מתודה זיין, כדי ער זאָל קומען אויף יענער וועלט וויא עס פּאַסט פאַר אַ קריסטליכע נשמה, און דאָ אויף אַן אָרט האָט מען איהם אויפגעהאַנגען אויף אַ בוים. אין איינינע פעללע האָט ראָלדאַן זאָגאַר

ניט געהאט קיין געדולד צו ווארטען ביז זיין קרבן וועט אבזאגען זיין וידוי אין גאנצען, און ער האט פערציגען דיא שטריק ווען יענער האט געהאלטען אין רעכטען מיטען. בעריכטענדיג דאס אלעס, רעדט קאלומבוס מיט א בעזונדערען כעס וועגען דיא נידערטרעכטיגקייט, וואס איניגע רעבעללען האבען ארויסגעוויזען מיט דעם, וואס זיי האבען אומישנע פערלייננערט זייער וידוי, אום מען זאל זיי אזוי גיך ניט טוידטען.

דער אויפשטאנד איז אונטערדריקט געווארען; און דיא אינדיאנער האבען געהאט א נייעם בעוויז וועגען דיא מאכטלאזיגקייט פון יעדער בעוועגונג, וועלכע איז גערינכטעט געגען דער רעגירונג. זיי האבען נאך מעהר פערלארען זייער מוטה, און נאך מעהר זיך געלאזען טרעטען אונטער דיא פיס. איצט זיינען פיעלע פון זיי שוין געווען געקליידעט וויא ציוויליזירטע מענשען און מען האט זיי גערעכענט פאר קריסטען. זיי וואלטען אבער זייער „ציוויליזאציאן" און קריסטענטהום מיט פערגניגען געביטען אויף דיא פרייהייט און דעם זארגלאזען רוהיגען לעבען, וועלכען זיי האבען געפיהרט איידער עס האבען זיך אויף זייער אינזעל בעוויזען דיא ציוויליזירטע קריסטליכע מיטחיתים.

קאלומבוס האט זיך געפרייט מיט זיין זיעג. ער איז געווען גליקליך איבער־גליקליך. אבער גראד אין יענער צייט האט ער בעקומען א בריעף פון סאן־דאמינגא, אז אהין איז אנגעקומען באבאדילא, וועלכער זאגט אז ער האט א פולמאכט פון דיא קעניגליכע פאר, אלעס צו טהאן ווי ער וועט פערשטעהן, און אז ער האט ארייננעכאפט דיא גאנצע רעגיערונג פון דעם אינזעל אין זיינע הענט.

עס איז אזוי געוועזן:

ווען באבאדילא איז אריינגעשוואומען אין סאן דאמינגא מיט זיינע צוויי שיפען, האט ער ביים טייך דערזעהן צוויי תליות, — איינע אויף דער זייט טייך און איינע אויף יענער זייט — און אויף יעדער פון דיא צוויי תליות איז געהאנגען א טוידטער קערפער. ווען ער האט געפרעגט וואס דאס בעדייט, האט מען איהם געזאגט, אז זיעבען רעבעללען האט קאלומבוס שוין הינגעריכטעט, און אז נאך פינף ערווארטען אן עהנליכען שיקזאל אין דער פעסטונג. קאלומבוס און זיין

ברודער זיינען דאָז געװעזען אין קאָנצעפּציאָן, און אין סאַן־דאָמינגאָ האָבען זיי איבערגעלאָזען זייער אינגערען ברודער, דיעגאָ.

אויף מאָרגען האָט באָבאַדיללאַ צוזאַמענגערופען דעם עולם אַרום דער קירכע און דאָרטען האָט ער איבערגעלעזען דעם דאָקומענט, וואָס האָט איהם בעאויפטראַגט צו מאַכען אַן אונטערזוכונג און צו בעשטראָפען דיא שולדיגע. ער האָט אויפגעפאָדערט דיעגאָ׳ן איהם איבערצוגעבען דיא פינף פעראורטהיילטע וויא אויך איהם צו צייגען דיא בעווייזע פון זייער שולד. דיעגאָ האָט געענטפערט, אַז דיא פינף רעבעללען זיינען אַרעסטירט געװען אויף דעם אַדמיראַל׳ס בעפעהל, און אַז אָהן איהם קען ער גאָר ניט טהאָן, און קיינעם ניט אַנערקענען.

פון אַלע זייטען האָבען זיך געשאָטען קלאַגען אויף דעם אַדמיראַל. דיא אונצופריעדענע קאָלאָניסטען, פיעלע פון װעלכע האָבען קוים אויסגעמיידט ארעסטירט צו ווערען אלס אנהענגער פון געוואַראַ און מאָקסיקאַ, האָבען איצט קאָלומבוס׳ען פאָרגעשטעלט אַלס אַ בלוט־דורשטיגען טיראַן און איהם איבערהויפּט געמאָלען אין דיא שוואַרצסטע פאַרבען. באָבאַדיללאַ האָט דאָ געהאַנדעלט מכח קאָלומבוס׳ען אַזוי וויא קאָלומבוס האָט געהאַנדעלט אין בעצוג אויף מאָקסיקאַ און זיינע פריינד. ניט אויסהערענדיג דעם אַנדערען צד, און ניט וואַרטענדיג אפילו ביז קאָלומבוס וועט קומען, האָט ער פאָרגעלעזען זיין צווייטען דאָקומענט — דעם, וואָס האָט איהם ערקלעהרט אַלס גובערנאַטאָר פון אַלע ניי־ענטדעקטע לענדער אויף קאָלומבוס׳עס פּלאַץ; און נאָך דעם וויא ער האָט מיט גרויס צערעמאָניע איבערגעלעזען דיא טרייהייטס־שבועה אַלס גובערנאַטאָר האָט ער פּובליצירט זיין דריטען דאָקומענט, וועלכער האָט אויפגעפאָדערט קאָלומבוס׳ען איהם איבערצוגעבען אַלע פעסטונגען און אַלע אַנדערע קעניגליכע אייגענטהום.

עס האָבען זיך געהערט וויטערע קלאַגעס אויף קאָלומבוס׳ען, אפילו פון דיא וואָס האָבען מיט דעם בונט קיין שייכות ניט געהאַט. דער פאַקט גופא, אַז עס איז געקומען אַ נייער גובערנאַטאָר, און אַז קאָלומבוס האָט אין דעם שפּאַנישען הויף פערלאָרען זיין חן, האָט דיא קאָלאָניסטען צוגעגעבען חשק צו אַטאַקירען דעם מאַן, וועמען זיי האָבען נעכטען געוויזען דיא העכסטע רעספּעקט.

זיי האָבען דערצעהלט אַז דער אַדמיראַל צווינגט זיי צו אַרבייטען ביין בויען פעסטונגען און הייזער אַפילו ווען זיי זיינען קראַנק; אַז

ער האט זיי געהייסען שמייסען ווייל זיי האבען גע׳גנב׳עט אביסעל שפייז, ווען זיי זיינען שיער ניט געשטארבען פון הונגער; אז ער בעקעהרט ניט דיא אינדיאנער צום קריסטענטהום, ווייל ער וויל זיי בעסער האבען אלס שקלאפען, אז ער פיהרט מיט דיא רויטע מלחמות אום צו פאנגען קנעכט אויף צו שיקען נאך שפאניען, א. ז. וו.

אזוי וויא דיעגא האט זיך ענטזאגט אנצוערקענען באבאדיללא׳ס אויטאריטעט, האט דער נייער גובערנאטאר אלין אליין ארייגעבאפט.

צווישען דיא קלאגען זיינען פיעלע געווען וועגען דיא ניט־בעצאהל־טע געהאלט פון דיא קאלאניסטען, וועלכע האבען זיך גערעכענט פאר רעגיערונגס־אנגעשטעלטע. באבאדיללא האט דאן פארגעלעזען א ספע־ציעלען פאפיער, אין וועלכען דיא קרוין האט איהם בעאויפטראגט אלעמען צו בעצאהלען וויא פיעל עס קומט. דאס האט איהם זעהר פאפולער געמאכט, און ער האט זיך מיט דעם בענוצט צו ארעסטירען דיעגא׳ן, ארויסצולאזען דיא פינף פעראורטהיילטע, צו פערנעהמען קא־לומבוס׳עס הויז מיט זיינע פאפיערען און צו שיקען צו קאלומבוס׳ען דעם אויבען דערמאהנטען קעניגליכען בעפעהל, אז ער מוז אלין איבערגעבען דעם נייעם בעאמטען.

קאלומבוס האט זיך געפיהלט אזוי וויא פון א קלאהרען בלויען הימעל וואלט איהם פלוצלונג א דונער געשלאגען. ער האט געפרובט ענטפערען מיט א פארזיכטיגען, דיפלאמאטישען בריעף, ערקלעהרענדיג, אז סיי וויא סיי פאהרט ער באלד נאך שפאניען און אז דאן וועט ער באבאדיללא׳ן איבערלאזען אויף זיין פלאץ. אויף דיעזען ארט האט ער געוואלט געווינען צייט אום דערוויילע צו דערוויסען זיך וויא ווייט באבאדיללא איזווירקליך בעפאלמעכטיגט אזוי צו האנדלען. קיין אנט־ווארט אויף דיעזען בריעף האט ער ניט ערהאלטען. אנשטאט דעם האט דער נייער רעגיזאר אויסגעפילט עטליכע פון זיינע בלאנקען, אונטער וועלכע דער קעניג און דיא קעניגין האבען זיך אונטערגעשריבען און האט דאס געשיקט צו ראלדאן׳ען און דעם אדמיראל׳ס שונאים. קאלומבוס האט דאן געלאזט אלעמען וויסען אז ער, קאלומבוס, האט זיינע טיטלען פון דער קרוין, און אז דיא שריפטען וואס באבאדיללא ווייזט, קענען קיין מאכט ניט האבען.

ענדליך האט באבאדיללא צו דעם אדמיראל געשיקט צוויי שלוחים מיט דעם בריעף צו קאלומבוס׳ען וועלכען פערדינאנד און איזאבעללא

האָבען איהם מיטגעגעבען — דעם בריעף, וואו זיי הייסען דעם אדמיראל אבסאָלוט טרויען און פאָלגען באבאדיללא'ן. ווען קאָלומבוס האָט דאָס איבערגעלעזען, האָט ער איינגעבויגען דעם קאָפּ, און איז גלייך אוועק נאָך סאַן־דאָמינגאָ.

איינע פון דיא מעלדונגען, וואָס באבאדיללא האָט ערהאַלטען פון קאָלומבוס'עס שונאים איז געווען, אַז דער אדמיראל האָט זיך צוזאַמענ־גערעדט מיט דיא אינדיאַנישע קאַסיקען צו געהן געגען דער שפּאַנישער קרוין. דיעזע בעשולדיגונג האָט קיין שום גרונד ניט געהאַט; אָבער באבאדיללא האָט אַלץ געגלויבט.

באבאדיללא ווערט פערדאַמט פון אַלע היסטאָריקער. אָבער אַלע גיבען זיי צו — אַפילו קאָלומבוס'עס הייסעסטע פערזענליכע פריינד — אַז ער איז געווען אַן עהרליכער מאַן. זיי שילדערען איהם אָבער אַלס אַ היציגען, ניט איבערלייגטען מענשען און צו דעם לייגען זיי צו, אַז אין דער גאַנצער געשיכטע איז ער בעהערשט געוואָרען פון זיין אייגענע עהר־גייץ און מאַכט־דורשט, — קורץ, אַז איהם האָט זיך געוואָלט פער־נעהמען קאָלומבוס'עס פּלאַץ. זעהר מעגליך. אָבער דאָ וועט מען מסתמא אויך דעם אמת קיין מאָל ניט קענען דערגעהן, סיידען מען וועט אַ מאָל ענטדעקען נייע שריפטען, נייע בריעף מיט נייע פאַקטען וואָס וועלען גיסען נייע ליכט אויף דער פּאַסירונג. דערווייל קען מען בלויז זעהן, אַז קאָלומבוס'עס האַנדלונג אין דיא לעצטע טעג, פאַר באַ־באדיללא'ס קומען איז געווען זעהר ניט קיין סימפּאַטהישע, און אַז זיא האָט געמוזט אַרויסרופען אַ צאָרן ניט בלויז ביי דיא, וואָס האָבען איהם געהאַסט, פאַר וואָס ער האָט זיי געצוואונגען צו אַרבייטען, נור ביי יעדען קאָלאָניסט. וואָס מען זאָל ניט זאָגען געגען זיינע שונאים, געגען דיא פּוסט און פּאַסניקעס און איינפאַכע פערברעכער, מיט וועלכע דיא קאָלאָניע איז געווען פולל, — קאָלומבוס האָט פּאָרט געהאַנגען מענשען, ווייל אַזוי האָט געוואָלט ראָלדאַן צוליעב אַ צוזאַמענשטויס איבער אַ מיידעל. ראָלדאַן האָט זיינע פריהערדיגע אַנהיינגער ליעב ניט געקענט זיין; און ווען, אוים חניפה צו איהם, האָט דער אדמיראל מיט תליות זיך אָבגערעכענט מיט ראָלדאַן'ס שונאים, האָט ער קיין רעספּעקט און פריינדשאַפט צו זיך אין דער קאָלאָניע געוויס ניט גע־קענט ערוואַרטען. פאַר וואָס האָט ער ניט געהאַנגען ראָלדאַן'ען, ווען ער האָט אָנגעפיהרט יענעם אויפשטאַנד געגען איהם? ווייל דאַן איז

קאָלומבוס געוועז מאַכטלאָז, ווייל ער האָט איינפאַך איהם ניט געקענט בייקומען. און איצט, אז ער צוזאַמען מיט ראָלדאַן'ען זיינען שוין געוועז מעכטיג, האָט ער ראָלדאַן'ס שונאים געטהאָן דאָס, וואָס ער האָט פריהער ניט געסמייעט צו טהאָן איהם אליין. קיין גוטען איינ־דרוק האָט אזא האַנדלונג געוויס ניט געקענט מאַכען.

אָט דאָס איז געוועז דיא סיטואַציאָן, וועלכע באָבאַדיללאַ האָט געפונען, ווען ער איז געקומען אין היספּאַניאָלאַ. קיין גוטעס האָט ער וועגען קאָלומבוס'ען פריהער אויך ניט געהערט; זיין גאַנצער קומען אהער איז געוועז דער רעזולטאַט פון שלעכטע בעריכטען וועגען דעם ענטדעקער. און איצט, אז ער איז שוין דאָ, אין סאַן דאָמינגאָ, איז דער ערשטער ברוך הבא, וואָס ער בעקומט, צוישווימענדיג צום שטאָדט, צוויי תליות, וועלכע מען האָט איהם ערקלעהרט אלס רעזולטאַט פון דעם ראָלדאַן־געוואַרא סכסוך; א היציגער מענש איז ער געוועז, — אלזאָ האָט אין איהם זיין הייסע בלוט אויפגעקאָכט און ער האָט זיך אוועקגעלאָזען האַנדלען אויף דעם שטריינגסטען אופן, ביז ער איז פער־קראָכען צו ווייט. און דאַן האָט ער שוין נאַטירליך געגלויבט יעדע העצע אויף קאָלומבוס'ען, וועלכע האָט נור געקענט רעכטפערטיגען זיין שטריינגקייט. אויף דיעזען אַרט איז ער געגאַנגען אלין ווייטער.

זייענדיג אַרומגערינגעלט מיט אַן אַטמאָספערע, אין וועלכע קאָ־לומבוס'עס אמת'ע בעדייטונג האָט מען ניט געקענט פערשטעהן, און אין וועלכע מען האָט אויף איהם געקוקט בלויז וויא אויף א דעספּאָט, און זאָגאַר וויא אויף א שווינדלער, וועלכער נאַרט אָפּ דיא וועלט מיט פאַלשע בעריכטען וועגען לענדער, וואָס האָבען קיין ווערטה ניט, — געפינענדיג זיך אין אזא אַטמאָספערע, איז דער היציגער ניט־איבעריגס־קלוגער באָבאַדיללאַ דערגאַנגען צו אזא פּונקט, אז ער האָט זיך בע־שלאָסען קאָלומבוס'ען צו אַרעסטירען.

דיא קאָלומבוס־טראַגעדיע האָט זיך ענטוויקעלט פון אַקט צו אַקט.

באָבאַדיללאַ האָט מורא געהאַט אז קאָלומבוס וועט קומען אין שטאָדט מיט אַן ארמיי; ער האָט דעריבער בעוואָפענט די קאָלאָ־ניסטען. דאָס איז אָבער געוועז גאַנץ אומזיסט. דער גרייזער ענט־דעקער פון דער נייער וועלט איז געקומען אליין, אָהן אַן ארמיי, אָהן א סוויטע, אָהן וועכטער, אָהן בעגלייטער.

דער נייער גובערנאַטאָר האָט גלייך געהייסען איהם אַרעסטירען

און שמידען אין קייטען. ווען מען האָט דיא קייטען אַריינגעבראַכט אין דעם צימער, וואוהין מען האָט אַריינגעפיהרט דעם אדמיראַל, האָט צוערשט קיינער ניט געהאַט דיא העזה זיי איהם אָנצוטהאָן. באַלד האָט זיך אָבער געפונען אַ בעל אויף דעם: איינער פון קאָלומבוס'עס הויז־דיענער. קאָלומבוס האָט זיך געלאָזען שמידען אין דיא קייטען מיט אַ שטילע, שטאָלץ־טרויעריגע מינע, און אַזוי אַ געשמידטען, האָט מען איהם אוועקגעפיהרט אין פעסטונג.

צו דער זעלבער צייט האָט באַבאַדילאַ אַרויסגעלאָזען געוואַראַ'ן.

דאָס בילד פון קאָלומבוס'ן אין קייטען איז אַ בילד פון אַ מאַר־טירער פון דער וויסענשאַפט. אָבער זיין מאַרטירעריי איז ניט אַרויס־געקומען פון דעם וואָס ער האָט געאַרבייט פאַר דער וויסענשאַפט, נור גראַד פערקעהרט — פון דעם וואָס וועהרענד אין אמת'ן האָט ער אַזוי פיעל אויפגעטהאָן פאַר דעם מענשען'ס וויסען, האָט ניט ער, און ניט קיין אנדערער דאָס ניט פערשטאַנען; און אָנשטאָט וואָס ער זאָל בעטראַכט ווערען פון זיך אליין און פון אנדערע פאַר אַן ענטדעקער און פאָרשער פון אַ גרויסע נייע וועלט, האָט ער אליין אויף זיך געקוקט וויא אויף אַ פּראַקטישען אוצרות־זוכער און רעגיערער איבער אוצרות־לענ־דער, און אַזוי האָבען אויף איהם געקוקט אנדערע. אָט פון דיעזען ווידערשפּרוך איז זיין מאַטירעריי אַרויסגעקומען.

באָבאַדילאַ האָט געוואָלט ווייזען, אַז ביי איהם וועט אַלץ זיין אין אָרדנונג, אַז פון קיין מישענינעס, אינערליכע צאַנקערייען, וועט מען אין זיין אדמיניסטראַציע ניט וויסען. ער האָט דעריבער זיך אויף גע'חנפ'עט — גע'חנפ'עט זיך צו ביידע צדדים: פון איין זייט האָט ער אַרויסגעלאָזען פון דער פעסטונג געוואַראַ'ן, רעקוועלמאַ'ן און אַלע אנדערע וואָס זיינען געווען פעראורטהיילט צום טוידט; און פון אנדערען זייט האָט ער מיט ראָלדאַן'ען געפיהרט אַ פריינדליכע קאָ־רעספּאָנדענץ און איהם געוויזען פיעל אויפמערקזאַמקייט. וועגען שמידען ראָלדאַן'ען אין קייטען האָט ער אפילו ניט געדענקט.

קאָלומבוס'ען האָט ער בעשלאָסען צו שיקען נאָך שפּאַניען. ער האָט געגלויבט, אַז ער האָט גענוג בעווייזע געגען איהם און האָט וועגען אַלעס צוגעגרייט אַ בעריכט.

באַלד איז געקומען בארטהאלאמיי, און איהם האָט מען אויך אַרעס־טירט. אַלע דריי קאָלומבוס'עס זיינען איצט געווען פער־האַפטעט. מען האָט זיי אָבער געהאַלטען בעזונדער און ניט ערלויבט צו האָבען שייכות איינער מיט דעם אַנדערען.

דיא שטעדטעל סאַן־דאָמינגאָ איז געווען פול מיט דעם נצחון־גייסט פון קאָלומבוס'עס שונאים, און דיעזער גייסט האָט פער'שכור'ט אפילו דיא וואָס זיינען געווען טריי צו איהם. צו שימפּפען קאָלומ־בוס'ען איז געוואָרען אַ מאָדע זאַך. מען האָט אויסגעקלעפּט אויף דיא גאַסען צעטלען מיט אַלערליי זידלעריי און פערדאַמונגען געגען דעם אַרעסטירטען אַדמיראַל. איבער דעם איינגעבויגענעם בוים זיינען געשפּרונגען אַלע ציעגען. לעבען דער פעסטונג, וואו קאָלומבוס איז געזעסען, האָט מען געטרובעט און געליאַרעמט, אום ער זאָל הערען וויא דער עולם פרייהט זיך מיט זיין מפּלה.

ווען קאָלומבוס האָט דאָס דערהערט, האָט ער געמיינט, אַז מען קלייבט זיך איהם צו טוידטען.

ווען דיא שיף, אויף וועלכע מען האָט איהם געדאַרפט שיקען נאָך שפּאַניען, איז געווען פאַרטיג צו דער רייזע, האָט באָבאַדיללאַ אויסגעקליבען אַ יונגען אָפיציער מיט דעם נאָמען ווילעיאָ, מיטצו־פאָהרען מיט דעם געפאַנגענעם. ווילעיאָ האָט זיך אויסגעהאָדעוועט אין דער הויז פון קאָלומבוס'עס פיינד פאָנסעקאַ, אַזוי וויא איעדאָ; דעריבער האָט ער וואַהרשיינליך איהם געגעבען דיעזע שליחות. קו־מענדיג אין קאַדיץ האָט דער אָפיציער געזאָלט קאָלומבוס'ען איבער־געבען צו דיעזען שונא זיינעם. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעשטעלט, אַז ווילעיאָ איז גראָד געווען אַן עדעלער, גוט־הערציגער מאַן, און קאָלומבוס'עס לאַגע האָט געריהרט זיין האַרץ; ער האָט איהם בעהאַנ־דעלט מיט רעספּעקט און סימפּאַטהיע.

ווען ער איז געקומען מיט דיא וועכטער נעהמען קאָלומבוס'ען פון דער פעסטונג צום שיף, האָט דער גרייזער אַדמיראַל געמיינט, אַז דאָס קומט ער איהם נעהמען צו דער תליה.

— וואוהין ווילסטו מיר פיהרען, ווילעיאָ? — האָט ער געפרעגט מיט אַ טרויעריגער שטימע.

— צום שיף, עקסעלענץ; מיר פאָהרען נאָך שפּאַניען, — האָט דער אָפיציער העפליך געענטפערט.

— זאָגסט דוא מיר דעם אמת?

— איך שווער איך, עקסעללענץ.

קאָלומבוס האָט זיך בערוהיגט.

דיא שיפען האָבען אָבגערייזט אין אָקטאָבער, בעגלייט פון גע־לעכטער, קללות און שימפף־ווערטער, וועלכע דיא מאסע האָט קאָ־לומבוס'ען נאָכגעשריען פון ברעג.

דער קאפּיטאַן האָט אויך דעם אדמיראל בעהאנדעלט אויפ'ן בעסטען אַרט. צוזאַמען מיט ווילליאַ'ן האָט ער איהם געוויזען דיא גרעסטע אויפמערקזאַמקייט און רעספּעקט. דער אָפיציער האָט פון דעם געפאַנגענעם געוואָלט אויסטהאָן דיא קייטען. ער האָט אָבער נים געלאָזען. „ניין", האָט ער געזאָגט. „זייערע מאַיעסטעטען האָבען מיר אָפיציעל געהייסען פאָלגען באָבאַדיללאַ'ן און טהאָן אלץ וואָס ער וועט הייסען. אין זייער נאָמען האָט ער מיר דיעזע קייטען אָנגע־טהאָן און איך וועל זיי טראָגען ביז זיי אליין וועלען הייסען מיר בע־פרייען פון זיי, און דאַן וועל איך זיי האַלטען דעם גאַנצען לעבען אלס אַן אָנדיינקען אָן דיא בעפּריעדיגונג וואָס איך האָב געהאַט פאַר אלץ וואָס איך האָב אויפגעטהאָן"*).

ווען קאָלומבוס איז געקומען נאָך קאַדיץ אין קייטען, האָט עס געמאַכט אַזאַ רושם וויא זיין אָפּפאָהרען פון דעם זעלבען פּאָרט אויף זיין צווייטע רייזע. עס האָט אַרויסגערופען אַזוי פיעל סימפּאַטיע צו איהם, און אַזוי פיעל צאָרן אויף דיא וואָס האָבען איהם אַרעסטירט, אַז פיעלע פון זיינע פריהערדיגע קריטיקער זיינען פלוצלונג פערוואַנ־דעלט געוואָרען אין זיינע וואַרימסטע פריינד. מען האָט אויף איהם געקוקט וויא אויף אַ מאַרטירער און צו אטאַקירען זיינע פיינד איז איצט אַזוי אַריין אין דער מאָדע וויא פריהער איז געווען אין דער מאָדע אָפּצולאַכען פון דיא אוצרות, וואָס ער האָט ענטדעקט.

דאָס אַלעס האָט דערגרייכט דעם קעניג און קעניגין, וועלכע זיינען איצט ווידער געווען אין דעם בעריהמטען מורינישען פּאַלאַץ אַלאַ־האַמבראַ, אין דער עראָבערטער גראַנאַדאַ. צו דער זעלבער צייט האָט

*) קאָלומבוס'עס זוהן, פערדינאַנד, שרייבט, אַז זיין פאַטער האָט דיא קייטען אימער געהאַלטען אין זיין צימער און געהייסען איהם בעגראָבען אין זיי.

יואַנא דעלאַטאָרע, זייער געשטאָרבענעם זוהן'ס אַם ערהאַלטען אַ בריעף פון קאָלומבוס'ען. דער אַדמיראַל איז מיט דיעזער פרוי געווען בעפריינדעט, און ער האָט פאַר איהר אויסגעגאָסען זיין האַרץ וועגען דעם וויא ער איז בעהאַנדעלט געוואָרען פון באָבאַדילאַ'ן. הגם דער בריעף איז געשריעבען געוואָרען צו דער אַם, קען מען אָבער זעהן, אַז שרייבענדיג איהם האָט קאָלומבוס געהאַט אין זינען, אַז זיא וועט איהם איבערלעזען פאַר דער קעניגין.

„דיא פוסטע רכילות פון לומפּען האָבען מיר געטהאָן מעהר שאָדען איידער אַלע מיינע דיענסטע האָבען מיר געטהאָן גוטעס", — האָט ער געשריעבען... „מען האָט מיר געמאַכט אַזאַ נאָמען, אַז ווען איך זאָל בויען האָספּיטעלער און קירכען, וואָלט מען דאָס רויבער־נאָרעס גע־רופען". ער האָט געשילדערט דעם כאַראַקטער פון דיא, וואָס האָבען זיך געבונטעוועט געגען איהם, האָט גע'טענה'ט, אַז ער האָט טריי גע־האַנדעלט אין דיא אינטערעסען פון דעם טהראָן און אַז אויב ער איז בעגאַנגען פעהלערען, איז דאָס דער רעזולטאַט פון זיין אונערפאַהרענ־הייט אַלס רעגיערער, אָבער ניט פון שלעכטע אַבזיכטען.

דער אָפיציער ווילעיאָ האָט צו דער קעניגליכער פאָר געשריעבען אַ בריעף פולל מיט סימפּאַטיע צו דעם אַדמיראַל. איזאַבעללאַ איז ווירקליך געריהרט געוואָרען פון רחמנות צו דעם גרייזען ענטדעקער, וועלכען מען האָט געבראַכט אין קייטען. אָבער יעדענפאַלס האָט זיא און איהר מאַן גוט געוואוסט, אַז ער איז איצט ווידער זעהר פּאָפּולער געוואָרען, צוליעב זיינע ליידען, און אַז פריינדליכקייט צו איהם וועט מאַכען אַ גוטען איינדרוק. זיי האָבען אַלזאָ געהייסען איהם אויפ'ן שטעל בעפרייען און האָבען צו איהם געשריעבען אַ צערטליכען בריעף, איהם איינגעלאַדען צו זיך און געהייסען איהם געבען צוויי טויזענד דוקאַטען.

אָהן קייטען, אין רייכע זיידענע קליידער און בעגלייט מיט אַ סוויטע, איז קאָלומבוס דעם 17טען דעצעמבער ערשיענען אין דעם גראַנאַדער הויף. אַלס אַ וויצע־קעניג, אַרומגערינגעלט מיט גלאַנץ, איז ער ערשיענען, — פונקט דער געגענטהייל פון אַן אַרעסטאַנט און אַ קרבן פון קעניגליכער אונ־חן.

ער איז עמפּפאַנגען געוואָרען מיט כבוד און פּאַראַד. אין איזאַ־בעללאַ'ס אויגען האָבען געבליסטשעט טרעהרען, און ווען ער האָט דאָס

דערזעהן, איז ער געפאַלען אויף דיא קניע און האָט זיך צואווינגט אויפ'ן קול.

פערדינאנד און איזאבעללא האָבען איהם אויפגעהויבען, געטרייסט און בערוהיגט.

באָבאדיללא'ס קלאגעס האָבען זיי קיין אויפמערקזאמקייט ניט געשאָנקען.

דאָך איז קאָלומבוס'עס זיעג איבער באָבאדיללא'ן, פאָנסעקא'ן און זיינע אנדערע שונאים ניט געגאנגען אזוי ווייט וויא דער אדמיראל האָט געוואונשען. באָבאדיללא'ן האָט מען טאקע באלד אראָבגעזעצט, אָבער קאָלומבוס'ען האָט מען אויף זיין פריהערדיגען פּלאַץ אזוי גיך ניט געשיקט. מען האָט איהם אַלץ אָבגעצויגען.

ענדליך האָט מען איהם ערקלעהרט, אַז צוערשט מוז מען אהין שיקען אַן אַנדערען, און אז אין א פּאָר יאָהר ארום, ווען אַלץ וועט זיך אין היספּאַניאָלא איינאָרדענען, וועט ער בעקומען זיין פריהערדיגען אמט.

דיעזע ערקלעהרונג איז אָבער ניט אין גאַנצען געווען אויפריכטיג. דער קעניג און דיא קעניגין האָבען דערביי געהאט אַן אַנדער מיין אויך:

זיי האָבען געוואָלט זיך בענוצען מיט דיא קלאגען געגען קאָלומבוס'ען אום זיך צו בעפרייען פון דעם קאָנטראַקט וואָס זיי האָבען מיט איהם געמאַכט. נאָך דיעזען קאָנטראַקט, וויא מיר ווייסען, איז קאָלומבוס געווען דער וויצע-קעניג אויף דור דורות איבער אַלע לענדער, וואָס ער האָט ענטדעקט; אויך האָט צו איהם און צו זיינע קינדס-קינדער געהערט אַן אכטעל פון אַלע פּראָפיטען. דערצו נאָך האָט זיך ארויסגעציינט, אז דיא נייע לאַנד איז פיעל גרעסער וויא קאָלומבוס האָט בעריכטעט. זיא איז געווען ניט אין ערך גרעסער וויא ער האָט אַליין געמיינט, און וויא אַנדערע האָבען געמיינט. אבער וואָס ווייטער האָט מען זיך אַלץ מעהר ערקונדיגט וויא אונגעהייער גרויס זיא איז. פון דעם יאָהר 1495 אָן האָט דיא שפּאַנישע קרוין ערלויבט אַנדערע רייזענדער אהין צו פאָהרען און אויסצופאָרשען דיא דאָרטיגע געגענדען. דיעזע האָבען בעזוכט גרויסע שטרעקעס פון זיד-אַמעריקא. אויך האָט זיך דיא לעצטע עטליכע מאָנאַט גענומען ארויסצייגען, אז דיא נייע מקומות זיינען פיעל רייכער אין גאָלד, פּעריל און אַנדערע וויכטיגע פּראָדוקטען, וויא מען האָט צוערשט געמיינט. אפילו דיא

גאָלד־מינען פון היספּאַניאָלאַ האָבען דיא לעצטע צייט געגעבען פיעל גרעסערע רעזולטאַטען וויא פריהער. ביי באָבאַדילאַ'ן האָבען דיא קאָלאָניסטען דיא אינדיאַנער אַזוי געיאָגט און געאייֿלט ביי דער ארבייט, אַז זיי האָבען פון זיי אַרויסגעפּרעסט אַ סך מעהר גאָלד וויא ביי קאָלומבוס'ען. ביסלעכוויין זיינען דיא רויט־הויטיגע צוגעוואוינט געוואָרען צו זייער יאָך און דיא גאָלד־אינדוסטריע האָט זיך בעסער איינרעגולירט. אַ חוץ דעם, — דיא לאַנד גופא איז געווען פעט און גוט צו פערשיעדענע פלאַנצען, רייך אין אַלערליי פּראָדוקטען. ווען מען זאָל דאָס אַליין בעזעצען מיט קאָלאָניעס, וועט פאַר דעם שפּאַנישען טהראָן מיט דער צייט אַרויסקומען אַ גרויסע און וויכטיגע נייע מדינה. אמת, עס איז פאָרלויפיג נאָך אַ רויהע מדינה, גאָר ניט וויא דיא אינדיען מיט דיא אַלטע עשירות און ציוויליזאַציאָן, צו וועלכע פּאָרטוגאַל'ס וואַסקאָ דאַ גאַמאַ איז צוגעקומען. דערפאַר אָבער בעלאַנגען דיעזע רויהע לענדער אין גאַנצען צו שפּאַניען, וועהרענד קאַליקוט, צום ביי־שפּיעל, דיא שטאָדט, וואָס גאַמאַ האָט בעזוכט, איז אַ פרעמדע שטאָדט. טאַקע פּאָרטוגאַל קען ווערען אָנגעפילט מיט אוצרות פון דעם האַנדעל וואָס זיא וועט עפענען צווישען אַזעלכע שטעדט און איירָאָפּאַ ; אָבער ווער ווייסט וואָס פאַר אַ האַנדעל שפּאַניען וועט ביסלעכוויין ענטוויק־לען דורך איהרע נייע לענדער?

מען האָט נאָך אַליין געמיינט, אַז דיעזע לענדער געפינען זיך לעבען אינדיען (בלויז פון דער אַנדערער זייט), און אַז ניט הייגט, מאָרגען, וועט מען צוקומען צו יאַפּאַן, כינאַ און אינדיען. אָבער אַ חוץ דעם, — דיא געגענדען וואָס שפּאַניען האָט שוין בעקומען, וועלען אויך ענטוויי־קעלט ווערען ; פון דאָרטען וועט מען אויך קענען אימפּאָרטירען פערשיעדענע סחורות, וויא אויך ציהען גרויסע צינזען פאַר דעם טהראָן.

אַז איבער אַזאַ גרויסע און וויכטיגע מדינה, זאָל קאָלומבוס און זיינע יורשים אויף אייביג זיין דיא וויצע־קעניגע און שותפים צו דער שפּאַנישער קרוין — דאָס האָט פערדינאַנדען און איזאַבעלאַ'ן ניט געקענט געפעלען. אַ ראיה האָבען מיר פון דעם אויבענדערמאָהנטען פאַקט, דאָס זיי האָבען ערלויבט אַנדערע רייזענדע דאָרטען צו מאַכען פּאָרשונגס־רייזעס, הגם נאָכ'ן קאָנטראַקט נאָך האָבען זיי דאָס קיין רעכט ניט געהאַט צו טהאָן. דיעזע אַנדערע רייזענדע האָבען אַלע הוצאות גענומען אויף זיך, און זיי האָבען ניט געפאָדערט אַזעלכע

בעדינגונגען וויא קאָלומבוס. אַזעלכע עקספּעדיציעס זיינען פאַר פער־דינאַנד'ען און איזאַבעללאַ'ן געוועזן פיעל ביללינגער און זיך בעסער געלוינט פאַר זיי. צוליינגען האָבען זיי ניט געקענט, און געווינען האָ־בען זיי געקענט אַ סך. אַלזאָ האָבען זיי געבראָכען זייער אָבמאַך מיט דעם אַדמיראַל און האָבען אויף אַזעלכע אונטערנעהמונגען ארויסגע־געבען אַן ערלויבניס יעדען וואָס האָט זיך נור געווענדעט נאָך דעם. קאָלומבוס'עס קאָנטראַקט איז זיי געוואָרען אַלין מעהר צו לאַסט, און איצט, אַז ער איז שוין סיי־וויא־סיי געוועזן אַראָפּגעזעצט פון זיין הויכע שטעלע, האָבען זיי געוואָלט זיך בענוצען מיט דיעזער לאַגע זיינער אום פון זיין קאָנטראַקט אין גאַנצען פּטור צו ווערען.

XX.

אַמעריקאַ ווערט געפונען דורך אַ צופאַל אויך.

אַנדערע רייזענדע נאָך דער נייער לאַנד. — דיא ערשטע צוויי רייזעס פון אַמעריקוס ועספוציאוס. — דזשאהן קאַבאָט און סעבאסטיאן קאבאָט פאָהרען פון ענגלאַנד. — פּאָרטוגאַל שיקט אַרויס אַ צווייטע עקספּעדיציע נאָך אינדיען. — קאבראַל'ס רייזע. — ער געהט אראָפּ פון זיין מאַו שרוט און אונערוואַרטעטערהייט קומט ער צו זיד־אַמעריקאַ — בראַזיליען. — דיא רייזע פון דאָרטען צוריק צו אַפריקאַ און אַרום אַפריקאַ צו קאַליקוט. —— אַראַבער העצען אויף אינדיער צו אַ שחיטה אויף דיא פּאָרטוגעזער. — קאָבין. — צוריק אַהיים. — אַ בעגעגעניש מיט אַמעריקוס. — אמעריקוס' געשפּרעך מיט דעם אידען גאספּאַר דא גאַמאַ. — פאַר וואָס פּאָרטוגאַל האָט געהאַט אַ רעכט אויף בראַזיליען.

מיר ווייסען שוין אַז אין קאָלומבוס'עס צייטען האָבען אַנדערע שפּאַנישע רייזענדע אויך געמאַכט עקספּעדיציעס נאָך דער לאַנד, וואָס ער האָט ענטדעקט. אָבער שפּאַנישע רייזענדע זיינען אין דעם ניט געוועזען דיא איינציגע. שיפסלייט פון אַנדערע לענדער האָבען אויך אונטערנומען רייזעס איבער דער ברייט פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן. יעדער פון זיי האָט אויסגעפאָרשט אַ נייע טהייל פון דעם אַמעריקאַנער ברעג, און דיעזע פאָרשונגס־אַרבייט איז פאָרטגעזעצט געוואָרען אַ לאַנגע צייט נאָך קאָלומבוס'עס טוידט אויך.

ביסלעכווייז, ביסלעכווייז איז מען בעקאַנט געוואָרען מיט דיא צוויי ריעזיגע קאָנטינענטען, וועלכע דער איטאַליענער „טרוימער“ האָט געפונען. דיעזע קאָנטינענטען פערנעהמען אַזאַ גרויסע טהייל פון דער וועלט, אַז מיט אַ מאָל זיי אין גאַנצען אויסצופאָרשען איז אונמעגליך געוועזען. אויך איז אונמעגליך געוועזען דאָס צו טהאָן פאַר איין מענשען. עס איז געוועזען דיא אַרבייט פון פיעלע עקספּעדיציעס און פון פיעלע יאָהרען.

שטופען־ווייז אַלזאָ איז געוואַקסען דיא בעקאַנטשאַפט מיט אַמע־ריקאַ איידער מען האָט בעקומען אַ פאָלשטענדיגע לאַנד־קאַרטע פון

איהר. אפילו דעם פאַקט אַז דאָס איז ניט אַזיען, נור אַ גאַנץ בע־זונדערע וועלט־טהייל, מיט אַ גרויסען אָקעאַן צווישען איהר און אַזיען — אפילו דאָס איז מען געוואָהר געוואָרען דורך פיעלע פאָרשונגס־עקספּעדיציעס, אויסער קאָלומבוס׳עס, און ערשט נאָך זיין טוידט. דער ענטדעקער פון אַמעריקאַ איז געשטאָרבען אין זיין גלויבען, אַז דיא לאַנד, וועלכע ער האָט געפונען איז אַ טהייל פון אַזיען. זיין ענטדעקונג איז געוועזען אַ פיעל וויכטיגערע וויא ער האָט געמיינט אָדער געקענט מיינען.

דאָס רוב פון דיעזע עקספּעדיציעס וואָס זיינען אונטערנומען גע־וואָרען אין קאָלומבוס׳עס צייטען פון אַנדערע רייזענדע זיינען געוועזען אונטער דער שפּאַנישער פאָהן. אַ פּאָר אָבער זיינען געוועזען געפיהרט פון אַנדערע לענדער, און זיי זיינען גראָד פּאָר אונז וויכטיג. לאָמיר אָבער צוערשט זאָגען עטליכע ווערטער וועגען דיא שפּאַנישע.

אַז דער גבור איעדאַ האָט געמאַכט אַ פּאָרשונגס־רייזע נאָך דעם, וויא ער האָט זיך אומגעקעהרט נאָך שפּאַניען, און אַז ער האָט דער־גרייכט קסאַראַגוא, — דאָס ווייסען מיר שוין. אויך ווייסען מיר שוין, אַז מיט איהם איז מיטגעפאָהרען אַ געבילדעטער יונגער איטאַ־ליענער, מיט׳ן נאָמען אַמעריגאָ וועספּוטשי, אָדער אַ מ ע ר י ק ו ס ו ע ס פּ ו צ י א ו ס, וויא ער האָט געהייסען אויף ליטיין; ווען דיעזער אַמעריקוס איז געפאָהרען נאָך דיא לאַנד וואָס האָט שפּעטער בעקומען זיין נאָמען, איז שוין דאָס געוועזען זיין צווייטע רייזע אַהין. צום ערשטען מאָהל האָט ער דיא נייע וועלט בעזוכט אין 1497. דער אָנפיהרער פון דער עקספּעדיציע איז דאַן געוועזען אונזער אַלטער בע־קאַנטער ווינצענט פּינזאָן, וועלכער האָט קאָמאַנדעוועט איבער דיא שיף „נינאַ" אויף קאָלומבוס׳עס ערשטע רייזע. מיט זיי איז אויך געפאָהרען יואַן דע סאָליס, וועלכער האָט אויך פריהער אַנטהייל גע־נומען אין קאָלומבוס׳עס עקספּעדיציעס. דער עיקר דאַרף אונז אָבער אינטערעסירען דאָס וואָס אין דיעזער רייזע האָט זיך בעטהייליגט אַמעריקוס, ווייל אָן דיעזען פאַקט וועלען מיר זיך דאַרפען דערמאָהנען, ווען מיר וועלען האַלטען ביי דער געשיכטע וויא אַזוי דיא „נ י י ע ו ו ע ל ט" האָט בעקומען אַמעריקוס׳עס נאָמען. מיר שטרייכען דאָ אונטער דיא ווערטער דיא „נייע וועלט" ווייל מיר ווילען דאָ בעמער־קען, אַז דאָס איז ניט גלאַט אַזוי אַן אויסדרוק, נור אַ נאָמען, איבער

וועלכען וויסענשאפטליכע היסטאריקער האבען פיעל געפארשט אין דעבאטירט. אבער דאס בעלאנגט אויך צו דער געשיכטע פון דעם נאמען „אמעריקא“.

עטליכע טעג נאך דעם וויא איעדא און אמעריקוס זיינען אבגע־פאהרען אויף זייער רייזע, דאס הייסט אויף אמעריקוס'עס צווייטע רייזע, האט פון שפאניען אויך אבגערייזט נאך אמעריקא אן אנדער עקספעדיציע. זיא האט זיך געפונען אונטער דער קאמאנדא פון איי־נעם פעדרא אלאנזא נינא, וועלכער האט אויך פריהער גערייזט מיט קאלומבוס'ען. ער האט מיט איהם נעמליך בעזוכט דעם פאריא־ברעג, ביי דעם מויל פון דעם טייך ארינאקא. איצט איז נינא צוגעקומען צו א פלאץ א ביסעל ווייטער צו דרום פון דארטען און ער האט דעם ברעג פון זיד־אמעריקא בערייזט ווייטער צו דרום צו. ער האט זיך אבגעשטעלט אין פערשיעדענע פלעצער און האט אומעטום אויסגע־ביטען גלעזערנע פאטשערקעס אדער שטיקלעך רויטע טוך אויף פערעל אדער גאלד.

דיא רייזע האט נינא'ן מיט זיין פארטנער (א רייכער קויפמאן, וועלכער האט געדעקט דיא קאסטען פון דער עקספעדיציע) געבראכט גרויסע פראפיטען, און האט אנדערע שפאניער צוגעגעבען חשק אויך אזעלכע רייזעס צו אונטערנעהמען.

מייסטע פון דיא עקספעדיציעס זיינען אוועקגעגאנגען פון פאלאס. פון דארטען האט זיך אויך אוועקגעלאזען נאך אמעריקא איינער דיעגא לעפא, וועלכער האט בעזוכט ווידער נייע טהיילען פון דעם זיד־אמעריקאנישען ברעג. דיא שטאדט פאלאס, וועלכע איז היינט א פערווארפענע, טויטע שטעדטעל, האט דאן איבערהויפט געקאכט מיט טהעטיגקייט און מיט אינטערעס אין רייזעס איבער'ן אטלאנטישען ים. פיעל מענשען האבען זיך געריסען אנטהייל צו נעהמען אין א וועלכע עס איז עקספעדיציע נאך דיא נייע געגענדען.

וויא דער לעזער זעהט, זיינען דיא קאמאנדירען פון דיעזע עקס־פעדיציעס דאס רוב געוועזען פון קאלומבוס'עס חדר. זיי האבען מיט איהם פריהער מיטגערייזט, און אויב אמעריקוס איז מיט איהם דירעקט ניט מיטגעפאהרען, האט ער זיך אבער מיט איהם גוט געקענט פער־זענליך, און האט געהאלפען צוגרייטען זיינע עקספעדיציעס, ווארים ער, אמעריקוס, איז געוועזען אן אנגעשטעלטער ביי אן איטאליענישען

געשעפטס־מאַן, וועלכער האָט געוואוינט אין שפּאַניען, און אין דער צייט פון קאָלומבוס'עס ערשטע צוויי רייזעס, האָט דיעזע פירמע אָנ־גענומען דעם פּאַדריאַד צוצוריכטען דיא שיפען צו דער רייזע און זיי בעזאָרגען מיט אַלעס נויטיגעס.

אַלע דיעזע רייזענדע האָבען בלויז פאָרטגעזעצט דיא פאָרשונגען, וואָס ער האָט אָנגעפאַנגען און אפילו דיא לאַנד־קארטען וואָס זיי האָבען געברויכט אויפ'ן וועג, זיינען אויך מייסטענס געוועזען זיינע. אָבער זיי האָבען אויסגעפאָרשט ווייטערע געגענדען און צוגעגעבען אַלץ מעהר צו דער געאָגראַפישער וויסענשאַפט. דאָס געהט אויך אויף צוויי (אַנדערע זאָגען דריי) עקספּעדיציעס, וואָס האָבען אין פער־לויף פון יענע עטליכע יאָהר זיך אַוועקגעלאָזען נאָך אַמעריקא פון ענגלאַנד. דיא ערשטע פון דיעזע איז אַוועק אין מאַי, 1497, אונטער דער קאָמאַנדע פון ד ז ש אָ ה ן ק א ב אָ ט. דיעזע רייזע וויא אויך דיא נעכסטע וואָס איז געמאַכט געוואָרען אונטער דער ענגלישער פאָהן, איז אין דער געשיכטע פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען זעהר וויכטיג, ווייל ערשטענס זיינען דאָס דיא ערשטע רייזעס נאָך דער נייער וועלט פון דיא ענגלענדער, — דיא הויפּט־גרינדער פון דיא צו־קונפטיגע פעראייניגטע שטאַאטען; צווייטענס, ווייל אויף דיעזע עקס־פּעדיציעס האָט ענגלאַנד שפּעטער בעגרינדעט איהר פּרעטענזיע אויף אַ גרויסען טהייל פון דעם נאָרד־אַמעריקאַנישען ברעג, אריינגערעכענענדיג דיא האָללאַנדישע קאָלאָניע נויאָרק.

דזשאָהן קאַבאָט אַליין איז אָבער ניט געוועזען קיין ענגלענדער. ער האָט נאָך ענגלאַנד עמיגרירט אַזוי וויא קאָלומבוס האָט עמיגרירט נאָך פּאָרטוגאַל און שפּאַניען. ער איז אויך געוועזען אַן איטאַליענער, און איז טאַקע געבאָרען אין דער זעלבער שטאָדט וויא קאָלומבוס, אין ג ע נ ו אַ. נור שפּעטער האָט ער זיך בעזעצט אין ווענעציע, וואו ער האָט זיך בעשעפטיגט מיט האַנדעל און מיט ים־רייזעס. אין 1490 האָט ער מיט זיין פאַמיליע אריבערגעצויגען נאָך בריסטאָל, וועלכע איז דאַן געוועזען דיא גרעסטע האפען־שטאָדט פון ענגלאַנד, אַזוי וויא היינט איז ליווערפּול. ווען קאַבאָט האָט געהערט פון קאָ־לומבוס'עס ענטדעקונג איז ער ענטציקט געוואָרען, און ער האָט זיך מיישב געוועזען אויך צו מאַכען אַזאַ רייזע, דאָס הייסט צו פאָהרען נאָך כינא אויף אַ מערב וועג איבער דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן. ער האָט

אָבגערייזט פון בריסטאָל בלויז מיט איין שיף, „דיא מאַטטהיו“, און מיט 18 מאַן. אזוי וויא דער שפּאַניישער קעניג און קעניגין האָבען געוואָרענט ענגלאַנד, אַז זיא מוז אויסמיידען לענדער, אויף וועלכע בלויז שפּאַניען האָט אַ רעכט, האָט קאַבאָט אויסגעמייטען דעם געגענד, וואָס קאָלומבוס האָט ענטדעקט, און דעריבער האָט ער זיך פערנומען אַ סך ווייטער צו צפון צו. ער איז צוגעקומען צו דעם צפון'דיגען טהייל פון דיא היינטיגע קאַנאַדאַ, און האָט אויסגעפאָרשט אַ היבשע שטיק ווייטער צו דרום־צו. ער האָט אויך געמיינט, אַז דאָס איז דער ברעג פון כינאַ.

דעם 24טען יוני איז ער צוריקגעקומען נאָך ענגלאַנד, וואו מען האָט מיט איהם געמאַכט כמעט אַזאַ פּאַראַד וויא אין שפּאַניען האָט מען געמאַכט מיט קאָלומבוס'ען נאָך זיין ערשטע רייזע. דער קעניג (הענריך דער 7טער) האָט איהם געשאָנקען 10 פונט — אַ היבשע סומע אין יענע צייטען — אויף צו פייערען זיין ערפאָלג. מענשען זיינען נאָך איהם נאָכגעלאָפען אין דיא גאַסען און געקוקט אויף איהם וויא אויף אַ וואונדער.

דיא צווייטע עקספּעדיציע איז אויך געווען אונטער דער לייטונג פון דזשאָהן קאַבאָט. זיא איז בעשטאַנען פון פינף שיפען, און האָט פערלאָזען בריסטאָל אין אַפּריל, 1498.

דיעזען מאָהל איז מיט איהם מיטגעפאָהרען זיין זוהן ס ע ב א ס־ט י א ן. מיט אַ יאָהר פופציג שפּעטער האָט דער זעלבער סעבאַסטיאַן קאַבאָט געדיענט אַלס קאָמאַנדיר פון דער „מאָסקוועער קאָמפּאַניע“ פון ענגלאַנד, וועלכע האָט פערבונדען האַנדעלס־פערהעלטניסע מיט רוס־לאַנד איבער'ן ווייסען ים.

דיא בעגייסטערונג מיט קאַבאָט'ס עקספּעדיציעס האָט לאַנג ניט אָנגעהאַלטען. עס איז געווען דיא זעלבע געשיכטע וויא אין שפּאַניען מיט קאָלומבוס'עס ענטדעקונג: ווען מען האָט זיך אַרומגעזעהן, אַז קיין אוצרות האָט מען דערפון ניט, איז מען אָבגעקיהלט געוואָרען. פון קאָלומבוס'עס ענטדעקונג האָט מען וועניגסטענס געזעהן וועלכע־עס־איז רעזולטאַטען, הגם ניט דיא וואָס מען האָט זיך פאָרגעשטעלט. פון קאַבאָט'ס אָבער האָט מען אזוי פיעל אויך ניט געהאַט. אין דיא געגענדען, וואָס ער האָט בעזוכט, האָט מען קיין שפּור פון גאָלד אָדער פּעריל ניט געפונען. דיא אונטערשטע שורה איז, אַז דער ענגלישער

קעניג האָט פערלאָרען יעדען אינטערעס אין דער נייער לאַנד, און עקספּעדיציעס אהין זיינען מעהר ניט אויפגענומען געוואָרען אין פער־לויף פון העכער וויא 80 יאָהר. ערשט אין 1584, אין שעקספּיער׳ס צייטען, ווען אויפ׳ן טהראָן איז געזעסען דיא בעריהמטע קעניגין עלי־זאבעטה, ערשט דאן האָט ענגלאַנד געמאַכט דיא ערשטע פּראָבע צו גרינדען אַ קאָלאָניע אין אַמעריקאַ. אָבער דאָס בעלאַנגט ניט צו דעם פּעריאָד, ביי וועלכען מיר האַלטען.

דיא אינטערעסאַנטעסטע רייזע נאָך אַמעריקאַ, וואָס איז געמאַכט געוואָרען אין קאָלומבוס׳עס צייטען, ניט אונטער דער שפּאַנישער פאָהן, איז דיא רייזע פון דעם פּאָרטוגעזישען נאַוויגאַטאָר, פּ ע ד ר אָ אַל־וואַרעז קאַבראַל.

ער איז נאָך אַמעריקאַ געקומען ניט אומישנע, נור אונגעריכטער־הייט, דורך אַ צופאַל. דאָס איז דיא עקספּעדיציע, וועלכע מיר האָבען דערמאָנט אין אַ פריהערדיגען קאַפּיטעל. (זעה אויבען, זייטעל 53).

דאָס האָט פּאַסירט עטליכע מאָנאַט נאָך דעם וויא וואַסקאָ דאַ גאַמאַ האָט זיך אומגעקעהרט פון זיין ערפאָלגרייכע נסיעה נאָך אינ־דיען, וועלכע האָט אָנגעמאַכט אַזאַ גערודער אויף דער ציוויליזירטער וועלט. מען האָט זיך צוגעגרייט צו אַ צווייטע רייזע אהין, מיט דעם צוועק צו פערבינדען אַ האַנדעלס־פערקעהר מיט קאַליקוט, און גאַמאַ אַליין האָט אַלס פיהרער פון דיעזער רייזע רעקאָמענדירט דעם פּאָר־טוגעזישען אַריסטאָקראַט קאַבראַל. דרייצעהן שיפען האָט מען שטאַרק בעוואַפּענט מיט קאַנאָנען. צו דער זעלבער צייט האָט מען מיט־גענומען רייכע מתנות פאַר דעם „זאַמאָרין“. אַזוי וויא אויף וואַסקאָ דאַ גאַמאַ׳ס פּרעזענט האָט ער געקוקט מיט פעראַכטונג, האָט מען איצט פאַר איהם געפיהרט פיעל קאָסטבאַרע זאַכען. דער צוועק איז געוועזען — געשעפט; מען האָט אָבער ערוואַרטעט, אַז אָהן בלוטיגע צוזאַמענשטויסען וועט דאָס ניט אָבגעהן, דעריבער האָט דער קעניג מאַנועל מיט קאַבראַל׳ן מיטגעשיקט דיא סמיעלסטע שיפס־קאַפּיטאַנען. איינער פון דיעזע איז געוועזען ב אַ ר ט ה אָ ל אָ מ י י ד י אַ ז, וועלכער האָט מיט 14 יאָהר פריהער ענטדעקט דעם קאַפּ פון גוטע האָפנונג. דער קעניג האָט אויך אויסדריקליך געהייסען אַז קאַבראַל זאָל מיט־נעהמען דעם פּוילישען אָדער שפּאַנישען איד ג אַ ס פּ אַ ר ד אַ

ג אַ מ אַ, וויא וואַסקא דא גאַמאַ האָט איהם אַ נאָמען געגעבען. אויף זיינען מיטגעפאָהרען געניטע דיפּלאָמאַטען און פּראַקטיישע קויפּלייטע אום צו וויסען וויא צו פיהרען דיא אונטערהאַנדלונגען מיט דעם זאַמארין און זיינע ראַטה־געבער. מען האָט געהאַט אין זינען אַרום קאַליקוט צו גרינדען אַ פּאָרטוגעזיישע האַנדעלס־סטאַציאָן, און מען האָט זיך צוגעגרייט דאָס צו ערררייכען אויב מעגליך מיט גוטען, און אויב ניט — מיט שווערדען און קאַנאָנען.

דיא עקספּעדיציע איז אָבגעפאָהרען דעם 9טען מערץ, 1500.

אויפ׳ן וועג האָט איינע פון דיא דרייצעהן שיפען פערבלאָנזשעט און איז אָבגעזונדערט געוואָרען פון דיא איבעריגע. מען האָט אויף איהר געוואַרט, איהר געזוכט, אָבער אָהן רעזולטאַטען.

דיא איבערגעבליעבענע צוועלף שיפען האָבען וייטער געזעגעלט. איידער זיי האָבען דערגרייכט ג י נ ע א האָבען זיי זיך אַוועקגעלאָזען ווייט צו מערב צו. אַלס אורזאַכע וואַרום זיי האָבען אַזוי געטהאָן ווערט פון איין אַלטען היסטאָריקער אָנגעגעבען אַז גאַמאַ האָט קאַבראַל׳ען געראַטהען צו האַלטען זיך וואָס וייטער פון דעם גינעאישען ברעג, ווייל דאָרטען טרעפט אָפט, אַז אויף אַ לאַנגע צייט איז ניטאָ קיין שום ווינט. אַנדערע היסטאָריקער, ווידער, ווילען האָבען, אַז קאַבראַל׳ס שיפען זיינען איינפאַך פערטראָגען געוואָרען פון אַ שטורעם. צו אַזוי, צו אַזוי, נאָך דעם וויא דיא פלאָטע איז אָבגעשוואוימען פון דיא קאַפּ־ווערדישע אינזלען (דעם 22טען מערץ) איז זיא אַראָפּ וייט פון איהר מאַרשרוט. ווען דער לעזער וועט אַ בליק טהאָן אויף דער לאַנד־קאַרטע, וועט ער זעהן אַז זיד־אַמעריקאַ איז צו דיא קאַפּ־ווערדישע אינזלען פערהעלטניסמעסיג נאָהענט (בלויז אַ מייל 600). אַלזאָ איז קאַבראַל באַלד אַהין צוגעקומען.

דעם 22טען אַפּריל האָט ער דערזעהן אַ באַרג. דאָס איז געווען זיד־אַמעריקאַ. אַזוי וויא עס איז דאַן געווען דער קריסטליכער פּסח, האָט ער דעם פלאַץ אַ נאָמען געגעבען מ אָ נ ט ע פּ אַ ס ק אָ אַ ל — „דער פּסח באַרג“. דיא גאַנצע לאַנד האָט ער גערופען ו ו ע ר אַ ק ר ו ץ. שפּעטער אָבער, ווען מען האָט פון דאָרטען נאָך פּאָרטוגאַל גענומען ברייגען אַ געוויסען פאַרב־האָלץ האָט מען דיא לאַנד אַ נאָמען געגעבען ב ר אַ ז י ל י ע ן, נאָך דעם וואָרט „בראַזיל“, וויא מען

פלעגט פון אייביג אָן רופען אַ מין פארב־האָלץ, וועלכען איירָאָפּאַ האָט אימפּאָרטירט פון אינדיען.

קאבראל האָט נאָך פּאָרטוגאל אוועקגעשיקט אַ שיף מיט שלוחים אָנצוזאָגען דעם קעניג וועגען דער ענטדעקונג וואָס ער האָט געמאַכט, און אליין איז ער מיט זיין פלאָטע אַוועק צוריק צו מזרח אויף זיין רייזע נאָך אינדיען. איידער ער האָט פערלאָזען דיא ניי־געפונענע לאַנד איז פּאָרגעקומען דאָס פאָלגענדע: אָן אינדיאַנער האָט אויף איינע פון דיא שיפען דערזעהן אַ בליסטשענדען מעשענעם לייכטער, און מיינענדיג אַז דאָס איז גאָלד, האָט ער מיט צייכענס אָנגעוויזען אַז דיעזען מעטאל קען מען געפינען אין זיין געבורטס־פּלאַץ אויך. קאַבראל האָט דעריבער דאָ איבערגעלאָזען צוויי פון זיינע מענשען, מיט דעם בעפעהל גוט בעקאַנט צו ווערען מיט דיא פּראָדוקטען פון דער לאַנד און מיט דעם כאַראַקטער פון איהרע איינוואָהנער. דאָס זיינען געווען צוויי פון דיא פעראורטהיילטע פערברעכער, וועלכע ער האָט מיטגענומען אויף זיין עקספּעדיציע, און איינער פון זיי האָט נאַכהער דאָ געשפּיעלט אַ וויכטיגע ראָלע.

קאַבראַל איז פון בראַזיליען אָבגעפאָהרען דעם 22טען מאַי. דיא שמחה מיט זיין צופעליגע ענטדעקונג איז באלד פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ טרויער. אַ שרעקליכער טיפון*) האָט דערטרונקען פיער שיפען, און געבראַכט צו אַ וואַסער־קבר באַרטהאָלאָמיי דיאַז'ען. מערקווירדיג איז אַז דער בעריהמטער נאַוויגאַטאָר איז דערטרונקען געוואָרען טאַקע לעבען דעם „קאַפּ פון גוטע האָפנונג", וועלכען ער האָט דער ערשטער ארומגעשוואומען. ער האָט איהם אַ נאָמען געגעבען „דער קאַפּ פון שטורמען". קעניג יאָאַאָ האָט דאָס געענדערט אויף „גוטע האָפנונג". דער שיקזאַל האָט אַלזאָ אויף דיאַז'ען אליין בעוויזען אַז זיין נאָמען האָט זיך בעסער געפּאַסט.

מיט דיא איבעריגע שיפען האָט קאַבראַל פּאָרטגעזעצט זיין אָנגעצייכענטע רייזע. אויפ'ן וועג האָט ער זיך אָבגעשטעלט אין מ ע־ ל י נ ד אַ, וואו וואַסקאָ דאַ גאַמאַ האָט פערבונדען פריינדליכע פערהעלטניסע. גאַספּאַר איז מיט דעם מעלינדישען קעניג געווען בע־

*) אַזאַ שטורם, דורך וועלכען אַ מאַסע וואַסער פון ים הויבט זיך אויף וויא אַ ריעזיגער זייל און דערגרייכט אַ מאָל ביז דיא וואָלקענס.

קאבראל'ס רייזע.
(זיא איז בעצייכענט מיט קייקעלעך).

קאַנט פון פריהער. אַלזאָ האָט ער זיך אויסגעפּוצט אין רייכע זיידענע קליידער מיט גאָלד און ברילליאַנטען, און האָט געדיענט אַלס דאָלמעטשער צווישען איהם און קאַבראַל׳ען.

דעם 13טען סעפּטעמבער האָט דיא פלאָטע דערגרייכט קאַליקוט. דער איד האָט דעם זאַמאָרין ערקלעהרט נאָך וואָס דיא פּאָרטוגעזער זיינען געקומען, און דיעזען מאָל איז ער שוין געווען זעהר פריינדליך. דיא טהייערע פּרעזענטען וואָס קאַבראַל האָט איהם געבראַכט, פון איין זייט, און דיא פיעלע קאַנאָנען, וועלכע האָבען ארויסגעקוקט פון דיא פּאָרטוגעזישע שיפען, פון דער אַנדערער זייט, האָבען איהם ווייכער געמאַכט.

פּאָרטוגאַל׳ס ביטע איהר צו ערלויבען דאָ צו גרינדען אַ האַנדעלס־סטאַציאָן, האָט ער גלייך בעוויליגט. עס איז געשלאָסען געוואָרען אַ האַנדעלס־פערטראַג, און דיא פּאָרטוגעזישע סטאַציאָן איז געגרינדעט געוואָרען. עס פערשטעהט זיך, אַז דיא אַראַבישע סוחרים האָט דאָס ניט געשמעקט; אַלזאָ האָבען זיי ווידער גענומען אויפהעצען דיא אינדער געגען די פּאָרטוגעזער, אָבער איצט שוין ניט דעם זאמארין׳ס מיניסטאָרען, נור די פאָלקס־מאַסען. דערפון האָט זיך דערוואוסט דער איד (אַרומדרייענדיג זיך צווישען דיא אַראַבער אין אַן אַראַבישען קאָסטיום). עס איז שוין אָבער געווען צו שפּעט. מען איז בעפאַלען דיא שיפען און עס איז פאָרגעקומען אַ שחיטה, אין וועלכע עס זיינען געפאַלען מעהר וויא פופציג פּאָרטוגעזער. קאַבראַל האָט גענומען בלוטיגע נקמה, און דאַן, אויף גאַספּאַר׳ס ראַטה, איז ער אוועק נאָך קאָכין, וועמעס הערשער איז געווען דעם קאַליקוטער זאַמאָרין׳ס אַ פיינד. גאַספּאַר האָט איהם אויך געזאָגט אַז קאָכין האָט אַ בעסערען האַפען און פיעל מעהר פעפער און אַנדערע געווירצען, וויא קאַליקוט. דער דאָרטיגער הערשער איז ווירקליך געווען פריינדליך, און קאַבראַל האָט מיט איהם געשלאָסען אַ טראַקטאַט. דאַן האָט ער זיינע איבער־געבליבענע שיפען אָנגעלאָדען מיט אַ מאַסע געווירצען, און האָט זיך פערקערעוועט אַהיים־צו. ווען ער איז געווען ניט ווייט פון מעלינדא, האָט ווידער געטראָפען אַן אונגליק: איינע פון זיינע גרעסטע שיפען, וועלכע האָט געטראָגען דיא טהייערסטע פראַכט, איז צושמעטערט געוואָרען אָן אַ פעלז. דיא מאַטראָזען האָבען זיך גערעטעט, און דיא צובראָכענע שיף

האָבען זיי פערברענט, אָבער דער קעניג פון מאָמבאַזאַ האָט נאָכהער אַרויסגעראַטעוועט איהרע קאַנאָנען פון וואַסער, און שפּעטער האָט ער זיי געברויכט געגען דיא פּאָרטוגעזער גופא.

ווען קאַבראַל האָט דערגרייכט דעם קאַפּ פון גוטע האָפנונג, האָט געטראָפען אַ נייע סיבה. אויף דעם אָרט וואו מיט אַ יאָהר פריהער איז אומגעקומען באַרטהאָלאָמיי דיאַז, איז איצט אין אַ שטורעם פערשוואונדען געוואָרען זיין ברודער פּעדראָ דיאַז, וועלכער האָט קאָמאַנדעוועט איבער איינע פון קאַבראַל'ס שיפען.

פון אַלע זיינע דרייצעהן שיפען איז ביי קאַבראַל'ען איבערגעבליבען בלויז צוויי. ווען ער איז מיט זיי דערשוואומען ביז דעם קאַפּ ווערד, האָט ער דאָרטען זיך געטראָפען מיט דריי שיפען, וועלכע האָבען אָבגערייזט פון ליסאַבאָן דעם 13טען מאַי. קעניג מאַנועל האָט זיי דאָס געשיקט נאָך בראַזיליען, ווען קאַבראַל'ס שלוחים האָבען איהם אָבגעגעבען דעם בעריכט וועגען זיין ענטדעקונג. ער האָט אַלזאָ אַרויסגעשיקט דיעזע דריי שיפען אום דיא נייע לאַנד זאָל וואָס שנעלער אויסגעפאָרשט ווערען און ווייטערע געגענדען זאָלען דאָרטען פאַרנומען ווערען אין דעם נאַמען פון דעם פּאָרטוגעזיישען טהראָן. דאָ איז פאַר אונז וויכטיג צו געדיינקען אַז אַלס הויפּט־פּילאָט אויף דיעזע דריי שיפען האָט געדיענט אַמעריקוס וועספּוציוס. מאַנועל האָט איהם איבערגערעדט צו פערלאָזען זיין דיענסט אין שפּאַניען און איבערצונעהן צו איהם, און וויא מיר וועלען ווייטער זעהן, האָט פון דיעזער רייזע זיינער אַרויסגעשפּראָצט דיא הויפּט־אורזאַכע, וואָרום דיא נייע וועלט הייסט אַמעריקא און ניט קאָלומביא, למשל. פּאָרלויפיג וועלען מיר נור זאָגען דאָס פאָלגענדע: אויף דיעזער רייזע האָט אַמעריקוס אויסגעפאָרשט אַ גרויסע טהייל פון דעם זיד־אַמעריקאַנישען ברעג. ער איז דערגאַנגען אין דרום־זייט אַ סך ווייטער וויא אירגענד וועלכער אַנדער רייזענדער.

אַמעריקוס האָט זיך מיט דעם אידען גאַספּאַר דא גאַמאַ געזעהן, ווען דיא דערמאָהנטע צוויי פלאָטען האָבען זיך בעגעגענט ביי דעם קאַפּ ווערד. זיי האָבען געהאַט אַ געשפּרעך, אַמעריקוס האָט ביי איהם אויסגעפרעגט וועגען דיא ווייטע מזרח־לענדער.

מיט העכער וויא דריי הונדערט יאָהר שפּעטער האָט מען געפונען אַ בריעף פון אַמעריקוס צו אַ פריינד, ווערמען ער בעשרייבט קאַבראַל'ס

רייזע וויא גאספּאר האָט איהר איהם געשילדערט. אין דעם בריעף רעדט ער וועגען דעם אידען מיט בעגייסטערונג אַלס וועגען אַ מאַן וואָס „קען פיעלע שפּראַכען, איז בעקאַנט מיט פיעלע שטעדט און פּראָווינצען און האָט געמאַכט צוויי רייזעס פון פּאָרטוגאַל נאָך אינדיען.“ אין דעם זעלבען בריעף דערצעהלט אַמעריקוס, אַז דיא פערשוואונדענע שיף, וועלכע איז געפיהרט געוואָרען פון פעדראָ דיאז'ען, האָט זיך ווידער צוזאַמענגעטראָפען מיט קאַבראַל'ן ביי דעם קאַפּ ווערד, וואו קאַבראַל און אַמעריקוס האָבען זיך אָבגעשטעלט. דאַן האָט פעדראָ דיאז דער־צעהלט וועגען דיא געפאַהרען וואָס ער האָט געהאַט אויסצושטעהן. ער איז אריינגעפאַלען אין פיינדליכע הענט און האָט זיך קוים גערא־טעוועט מיט'ן לעבען. דורך אַ מערקווירדיגען צופאַל האָט ער זיך אויפ'ן וועג אַלזאָ ווידער בעגעגענט מיט קאַבראַל'ס פלאָטע, און פון דיא צוויי שיפען איז געוואָרען דריי. מיט זיי איז קאַבראַל אוועק נאָך ליסאַבאָן, וועהרענד אַמעריקוס האָט פאָרטגעזעצט זיין רייזע נאָך בראַזיליען.

אין דעם דערמאָנטען בריעף רעכענט אַמעריקוס אויס דיא פער־שיעדענע ארטיקלען, וואָס קאַבראַל האָט געפיהרט פון אינדיען. הויפּט־זעכליך בעשטעהט דער צעטעל פון פערשיעדנע מינים געווירצען, קריי־טיכער, פאַרבען; אויך געפינט זיך דאָרטען ווייראַך, קאַמפאָר, ברושטין, אָפּיום, פערשיעדענע דראָגען אָדער אַפּטעקארישע פּראָדוקטען; אויך דימענטען, רובינען. איין פּרעכטיגער רובין האָט געוואויגען זיעבען קאַראַט און אַ האַלב.

דאָס איז אַלזאָ געווען דיא צווייטע לאַדונג, וואָס איז גע־קומען פון אינדיען נאָך אייראָפּא ניט דורכגעהענדיג דורך אַראבישע הענט.

אין פּאָרטוגאַל איז ווידער געווען שמחה וששון. דערפאַר אָבער איז אין ווענעציע געווען אַ חורבן. דיא רייזעס פון וואַסקאָ דאַ גאַמא און פעדראָ אַלוואַרעז קאַבראַל האָבען אויף דיא רייכע מעכטיגע שטאָדט אַ מרה שחורה ארויפגעוואָרפען. זיא האָט איהרע עשירות און מאַכט געהאַט צו פערדאַנקען דעם האַנדעל מיט אינדיען, וועלכען זיא האָט אָנגעפיהרט דורך דיא אַראַבער. איצט אָבער האָט עס געהיי־סען, אַז ניט זיא, נור פּאָרטוגאַל וועט האָבען אַ מאָנאָפּאָל אויף דעם גע־ווירצען־האַנדעל.

די וועגעציאַנער סוחרים האָבען זיך געפיהלט אזוי וויא דיא אראבישע סוחרים פון אינדיען גופא אָדער פון דיא עגיפּטישע שטעדט קאירא און אלעקסאנדריא, וועלכע האָבען אויך געמאכט מיליאָנען פון דעם מזרח־האנדעל. ביי געפיהל אליין איז מען אָבער ניט געבליבען. דיא קריסטליכע וועגעציאַנער האָבען פערגעסען אָן דעם רעליגיעזען תהום, וואָס איז געלעגען צווישען זיי און דיא עגיפּטער און האָבען זיך מיט זיי פעראייניגט צו אטאקירען דיא פּאָרטוגעזישע שיפען, וואָס געהען נאָך אינדיען. נור דאָס איז געווען שפּעטער.

איידער מיר שליסען דיעזען קאפּיטעל, מוזען מיר זיך אויף א ווײלע אומקעהרען צו קאבראל׳ס ענטדעקונג פון בראזיליען. מיר האָבען שוין בעמערקט, אז בראזיליען קומט אויס פערהעלטניסמעסיג נאָהענט צו דער אלטער וועלט. זיא ליגט אויף דער פּאָרטוגעזישער זייט פון דעם גרענעץ, וואָס דער פּאַפּסט אלעקסאנעד דער 6־טער האָט געצויגען צווישען דיא ענטדעקונגען פון שפּאַניען און דיא ענטדעקונגען פון פּאָרטוגאל. דיא לאנד האָט, אלזאָ, געהערט צו פּאָרטוגאל. דעריבער האָט שפּאַניען איהר ניט געקענט שטערען איהר אויסצופּאָרשען און צו קאָלאָניזירען*). אז איהר וועט א קוק טהאָן אויף דער לאנדקארטע, וועט איהר זעהן, אז ווייטער צו דרום צו ווערט זיד־אמעריקא פיעל שמעלער, און אז דאָרטען איז זיא שוין א סך ווייטער אָבגערוקט פון דער אלטער וועלט. דאָרטען איז אויף דער פּאָרטוגעזישער זייט פון אלעקסאנדער דעם 6־טען׳ס גרענעץ שוין קיין לאנד ניטאָ. אמעריקוס וועספּוציוס האָט דאָרטען דעריבער שוין קיין לאנד פאר פּאָרטיגאל ניט געזוכט. ביז אהין איז אָבער אויך אָן אונגעהויערע שטיק און דיעזע ברעגעס פון דיעזען שטח האָט ער אויסגעפּאָרשט און בעשריעבען.

נאָך א פּונקט.

קייזערלינג ברענגט אָן אלטען שריפט, וואו עס ווערט געזאָגט, אז קאבראל האָט זיך פערנומען אזוי ווייט צו מערב צו, ווייל אזוי האָט איהם געראטהען זיין אינדישער מיטרייזענדער גאספּאר. אז עס איז

*) שפּעטער איז בראזיליען געוואָרען א זעלבסטשטענדיגע מאָנאַרכיע, און איצט איז זיא אַ רעפּובליק. מען רעדט דאָרטען אָבער עד היום פּאָרטוגעזיש.

מעגליך, דאָס קאַבראַל האָט זיין פלאַטע פערקערעוועט נאָך אַמעריקא מיט אַ כיון — דיעזען געדאַנק דריקט אויס ר. ה. מיידזשאָר אין זיין „ענטדעקונגען פון פרינץ הענריק“. גאַספאַר'ן דערמאָנט ער דערביי ניט, הגם אין דעמזעלבען קאַפיטעל רעדט ער וועגען איהם זעהר אָפט און ווייזט וויא וויכטיג ער איז געווען פאַר גאַמאַ'ן, קאַבראַל'ען און אמעריקוס'ען. יעדענפאַלס ווערט אַלגעמיין אָנגענומען פון דיא וויכ־טיגסטע נייעסטע פאָרשער אזוי גוט וויא פון דיא אַלטע אויטאָריטעטען איבער דעם ענין, אַז קאַבראַל האָט ענטדעקט בראַזיליען דורך אַ ריינעם צופאַל.

XXI.

אונמענשליכע רציחות געגען דיא אינדיאַנער.

באַבאַדיללא מאַכט יעדען שפּאַנישען „טרעמפּ“ פאר אַ פּריץ און דיא לאגע פון דיא אינדיאנער ווערט נאָך ערגער. — אויף באבאדיללא׳ס פּלאַן שיקט מען אָוואנדאָ׳ן. — זיין גרויסע פלאָטע. — זיין פּאראדנער אָפּפאָהרען. — דיא אימיגראנטען לויפען זשעדנע שעפּען גאָלד מיט דיא הויפענס. — זייער ענטטוישונג. — דיא קעניגין הייסט צאָהלען דיא אינדיאנער פאר זייער ארבייט, צאָהלט מען זיי מיט הונגער און מיט בארמלאָזע מאַטערנים און יסורים. — פיעלע שטאַרבען אויס. — אַ שרעקליכע מענשען־יאַטקע. — אַנאַקאָנאַ ווערט געהאַנגען. — שחיטות און הונגער. — אלע פינף קרייזען זיינען אונטערדריקט און אונטערטהעניג. — פון אַ מיליאַן אינדיאנער בלייבט אַ הייפעלע. היספּאַניאָלא הייגט.

באבאדיללא האָט געוואוסט, אַז אין דעם אַרט וויא ער האָט בעהאַנדעלט קאָלומבוס׳ען האָט ער איבערגעכאַפּט דיא מאָס, און אז זיין אייגענע גדולה איז ניט אויף לאַנג. ער האָט דעריבער געטהאָן אלעס מעגליכעס צו האָבען דיא קאָלאָניסטען אויף זיין זייט, — טאָמער וועט דאָס העלפען. אַזוי וויא איינע פון דיא אורזאכען פון קאָלומבוס׳עס אונגליק איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס זיי האָבען זיך בעקלאָגט אויף זיין שטרענגקייט, און ווארום ער צווינגט זיי צו ארבייטען, האָט באַבאדיללא אָנגענומען אַ פערקעהרטע טאַקטיק: ער האָט זיי אין אַלעם נאָכגעגעבען און געזוכט מיטלען זיי צו בעפרייען פון דיא קלענסטע ארבייט. ער האָט זיי אַלעמען געמאכט פאר פּריצים — פון דעם געבאָרענעם אַדעליגען ביז דעם לעצטען בראָדיאגע. קיינער האָט ביי איהם ניט געדאַרפט אריינטהאָן א פינגער אין קאַלטע וואסער.

מיט אַנדערע ווערטער, דיא ארבייט האָט באבאדיללא אין גאַנצען ארויפגעוואָרפען אויף דיא אינדיאנער. דעם שקלאַפען־יאָך, וועלכען קאָלומבוס האָט אויף זיי אָנגעטהאָן, האָט ער נאָך פיעל שווערער געמאַכט. ער האָט געלאָזען פערשרייבען יעדען אינדיאנער, וואָס האָט זיך געפונען אויף דעם אינזעל, האָט זיי צוטיילט אויף קלאסען

און פערטהיילט צווישען דיא ווייסע אַלס פּאַנסטשינא־קנעכט, וועלכע האָבען פאר זיי געארבייט אין דיא פעלדער און אין דיא גאָלד־מינען. קאָלומבוס האָט דיעזע סיסטעם אָנגעפאַנגען, און ער האָט איהר פער־פאָלקאָמט.

„איילט זיך צו, פערלירט ניט קיין צייט" — פלעגט באבאדיללא זאָגען צו זיינע שפּאַניער. „זעהט ארויסצוקריגען וואָס מעהר, וואָרים ווער וויים וואָס מאָרגען וועט זיין."

און דיא שפּאַניער האָבען דיא אינדיאנער געאיילט און געטריבען און זיינען זיך מיט זיי בעגאַנגען ערגער וויא מיט דיא בהמות. זיי האָבען פון זיי ארויסגעפּרעסט נאָך פיעל מעהר, א סך מעהר פּראצע, וויא אונטער קאָלומבוס'עס הערשאַפט. און דיא רויטע, וועלכע זיי־נען געבאָרען געוואָרען צו א לייכטען רוהיגען לעבען, וועלכע זיינען פון דער נאַטור ניט געוועזען צוגעפּאסט צו דעם קאַטאָרזשנעם יאָך, האָבען זיך געבויגען אונטער זייער לאסט און איהם געטראָגען מיט זייערע לעצטע כחות.

דער נידעריגסטער ווייסער טרעמפּ איז אויף דיעזען ארט געוואָ־רען א שקלאַפען־טרייבער און האָט גענומען לעבען אזוי וויא זיין זיי־דע'ס זיידע וואָלט געוועזען א מאַגנאַט. געוועהנליכע פערברעכער, וועל־כע מען האָט ארויסגעלאָזען פון דיא שפּאַנישע טורמעס, ווייל זיי זיינען מרוצה געוואָרען צו עמיגרירען אין דער נייער לאַנד, האָבען זיך גענו־מען אויפפיהרען וויא פּרינצען פון דיא מזרח־לענדער. זיי זיינען גע־ווען ארומגערינגעלט פון גאַנצע סוויטעס פון דיענער, דיענסטען און קעבס־ווייבער; ווען זיי האָבען בעדארפט פאָהרען ערגעץ־וואו, פלעגען זיי אָנשטאָט פערד, געברויכען אינדיאַנער, וועלכע פלעגען זיי מוזען טראָגען אויף דיא פּלייצעס אין אינדיאַנישע וויגעלעך (העמ־מאָקס) אָדער אויף נאָסילקעס. און וועהרענד דער שפּאַנישער נאַכט־גנב אָדער קעשענעק איז אזוי געלעגען וויא א מאָנארכע, האָבען אַנדערע אינדיאַנער געמוזט מיטגעהן מיט זיינע טרעגער און האַלטען איבער איהם א פּאַלמע־בלאַט אום איהם צו בעשיצען פון דער זון און פאָכען איהם מיט פעדערען, עס זאָל איהם זיין קיהל. ביי פיעלע פון דיעזע אונגליקליכע רויט־הויטיגע זיינען פון טראָגען דיעזע לעבעדיגע משאות דיא פּלייצעס געוועזען צו־וואונדעט און צובלוטיגט. ווען זיי פלעגען אזוי גיך ניט געהן, פלעגט מען זיי שלאָגען מכת רצח,

ביז איינינע זיינען פון דיא קלעפ געפאלען טוידט. און וועגען שטעלען זיך אנקעגען האבען זיי אפילו ניט געסמייעט צו טראכטען.

ווען מען ענטוויקעלט אין זיך דעם שקלאפען־טרייבערישען געשמאק, טהוט מען דיעזע אלע רציחות גלאט אזוי זיך. דיא מערדערייען גופא זיינען א קוואל פון פערגניגען. עס איז א מחיה צו זעקעווען זיך איי־בער א מענשען, וועלכער איז מאכטלאז, און פערטראגט אלץ. דאס געהט אויף געבארענע שקלאפען־הערשער; און ווען א „בראדיאגע", א „טרעמפ" ווערט פלוצלונג א פריץ, איז צו זיין הויט־שינדעריי גאר קיין שיעור ניט.

דיא קאלאניסטען זיינען מיט באבאדילא'ן צופריעדען געווען. אום פון דער אנדערער זייט זאל מיט איהם צופריעדען זיין דער קע־ניג און דיא קעניגין, האט ער דיא ווייסע געראטהען פעסט צו בעאר־בייטען דיא מינען — מיט דיא הענט פון דיא אינדיאנער, נאטירליך. דער רעזולטאט איז געווען, אז מען האט געשאפען פיעל מעהר גאלד וויא פאר קאלומבוס'ען. דאס האט איהם אבער שוין ניט געקענט העל־פען. אויף זיין פלאץ האט דער טהראן שוין בעשטימט אן אנדערען — אן אריסטאקראט מיט'ן נאמען ניקאלאס דע אוואנדא. וואס אנבעטרעפט אבער דעם שיקזאל פון דיא אינדיאנער, איז אויף זיי מקוים געווארען דער אידישער ווערטיל, אז „אויף א בייזען פריץ טאר מען קיין מפלה ניט בעטען". זייער לאגע אונטער דעם נייעם הערשער איז געווען אזעלכע, אז דיא האר שטעלט זיך פשוט קאפויר ווען מען לעזט וועגען דעם. נור צוערשט א פאר ווערטער וועגען אוואנדא'ס אפפאהרען פון שפאניען.

אוואנדא איז נאך היספאניאלא אבגעפאהרען מיט דיא גרעסטע פלאטע, וואס מען האט אהין ווען עס איז געשיקט זינט קאלומבוס האט זיך אוועקגעלאזען אויף זיין ערשטע רייזע. זיא איז בעשטאנען פון דרייסיג שיפען, וועלכע האבען געפיהרט ארום צוויי טויזענד פינף הונדערט מענשען. פיעלע פון דיא רייזענדע זיינען געווען פון דיא העכערע קלאסען. צווישען דיא פאסאזשירען האבען זיך געפונען דריי און זיעבעציג פאמיליען־מענער מיט זייערע פרויען און קינדער. מען האט מיטגענומען אלערליי בעלי מלאכות, א דאקטאר, אן אפטיי־קער, און דיא שיפען זיינען געווען געלאדען מיט פיה, מיט געוועהר און

מיט פערשיעדענע אַנדערע זאַכען, וועלכע מען האָט געהאַלטען פאַר נויטהיג.

אָוואַנדאָ איז געוועזן אַ ליעבלינג פון קעניג פערדינאַנד און אַ פריינד פון קאָלומבוס'עס פיינד פאָנסעקא ; מען האָט איהם דעריבער געגעבען אַלץ, וואָס ער האָט פערלאַנגט און זיין פלאָטע האָט מען געמאַכט וואָס גרעסער און רייכער. אום צוריק צו האַלטען דיא שפּאַנישע אַדעליגע פון דיא שווענדעריי, וועלכע האָט רואינירט פיעלע אַריסטאָקראַטישע פאַמיליען, האָט דאַן עקסיסטירט אַ געזעץ, אַז זיי טאָרען ניט טראָגען קיין זיידענע אָדער סאַמעטענע קליידער, קיינע דימענטען אָדער ציערונגען. פאַר אָוואַנדאָ'ן האָט מען אָבער געמאַכט אַן אויסנאַהמע. אום ער זאָל מאַכען אַ שטאַרקען איינדרוק, האָט מען איהם ערלויבט צו געהן אין רייכע זיידענס, גאָלד און בריליאַנטען, און מען האָט איהם געגעבען אַ סוויטע פון 72 מאַן, צעהן פון וועלכע זיינען געוועזן רייטער.

ער איז אָוועקגעפאָהרען וויא אַ קעניג.

דער לעזער וועט פרעגען : פון וואַנען האָבען זיך גענומען אַזוי פיעל בעלנים צו עמיגרירען נאָך דיא ווייטע נייע וועלט, וועגען וועלכע מען האָט געהערט אַזוי ווענינ גוטעס ? דער אַנטוואָרט איז, אַז דיא לעצטע צייט זיינען דיא בעריכטען פון דאָרטען געוועזן פיעל בעסערע וויא פריהער. מיר האָבען שוין געזעהן, אַז מען האָט אָנגעפאַנגען צו בעקומען מעהר גאָלד פון דיא מינען, און אַז דיא נידעריגסטע און אָרימסטע לומפּען האָבען געלעבט וויא פּרינצען. מעלדונגען וועגען דעם זייגען אָנגעקומען נאָך שפּאַניען אין אַן איבערטריבענע פאָרמע, וויא געוועהנליך, און דער רעזולטאַט איז געוועזן, אַז טויזענדער מענשען פון אַלערליי קלאַסען האָבען געגאַרט צו פאָהרען אין די „גאָלדענע לאַנד". אַזוי גאַרען אייראָפּעער עד היום צו פאָהרען נאָך אמעריקא, וואו זיי ערוואַרטען צו קלייבען גאָלד אין דיא גאַסען.

דיא עמיגראַנטען, וואָס זיינען מיטגעפאָהרען מיט אָוואַנדאָ'ן, האָבען ערוואַרטעט צו קלייבען גאָלד אין דיא גאַסען אין דעם ביכשטעבליכען זין פון דעם אויסדרוק. זיי האָבען געהערט, אַז דער טייערער מעטאַל געפינט זיך אויפ'ן גרונט פון קליינינקע טייכעלעך אָדער איינפאַך אויף דער ערד. זיי האָבען געמיינט, אַז מען דאַרף זיך נור איינבויגען און דאָס אויפהויבען הויפענסווייז. זיי האָבען פּשוט קיין געדולד ניט געהאַט זיך צו דערוואַרטען ביז זיי וועלען שוין קומען אַהין. און ווען זיי

האָבען זיך ענדליך דערוואַרט, און זיי זיינען אָנגעקומען אין דעם האַפען פון סאַן־דאָמינגאָ, זיינען זיי קוים אראָפּ פון די שיפען, וויא זיי האָבען זיך א לאָז געטהאָן צו דיא אוצרות. דיא מינען זיינען געוועזען א מייל דרייסיג פון'ם ברעג, און דאָס רוב זיינען זיי אַהין געגאַנגען צו פוס, וואָרים זעלטען ווער עס האָט מיטגעהאַט א פערד. דיא וועגען, וואָס האָבען געפיהרט צו דיא מינען, האָבען איינפאַך געקישעט מיט דיעזע זשעדנע גאָלד־זוכערס. שטאָלצע פּריצים זיינען דאָ געגאַנגען צוזאַמען מיט בעלי־מלאכות און מיט אַלערליי שנאָרערס. אין דער בעזויפענהייט מיט דיא ערוואַרטעטע אוצרות האָט מען פערגעסען אָן יחוס. אייניגע פון דיא אדעליגע זיינען געוועזען בעגלייט פון זייערע דיענער, וועלכע האָבען געטראָגען זייערע פעקלעך, אָבער דאָס רוב אימיגראַנטען זיינען געקומען אָהן בעדיענטע. יעדער האָט אויפ'ן פּלייצע געטראָגען אַ „ראַנעץ" מיט סוכאַרעס אָדער מעהל צום עסען און אַ פּאָר שטיקלעך געצייג אויף צו קלייבען דיא גאָלד.

דיא דרייסיג מייל האָט מען כמעט ניט בעמערקט — אַזוי לוסטיג איז מען געגאַנגען, אַזוי פרעהליך איז געוועזען אויפ'ן האַרצען פון דעם געדאַנק, אַז אָט שעפּט מען גאָלד מיט דיא הויפענס. דיא פוס־געהער האָבען בלויז מקנא געווען דיא עטליכע, וואָס האָבען געהאַט פערד, — ניט ווייל זיי האָבען פערשפּאָרט צו מאַטערען זייערע פיס, נור ווייל זיי וועלען קענען אוועקפיהרען מעהר גאָלד.

ענדליך זיינען זיי געקומען אויף דעם אָרט פון דיא מינען, און — צו זייער ביטערע איבערראַשונג, האָט זיך ארויסגעצייגט, אַז נאָך דיא גאָלד מוז מען גאָר גראָבען טיעף אין דער ערד, און אַז דערצו איז נויטיג שווערע ארבייט, צו וועלכע דאָס רוב פון זיי זיינען ניט געוואוינט געוועזען; מען האָט זיך ארומגעזעהן, אַז מען מוז האָבען גרויס געניטקייט און א ספּעציעלע מבינות אום צו דערקענען דיא גאָלד „אָדערען"; אַז אין סך הכל פּאָדערט זיך זעהר פיעל געדולד און האָרעוואַניע, און אַז דאַן ערשט איז מען מיט דעם רעזולטאַט ניט מעהר זיכער וויא אין אַ קאָרטען־שפּיעל.

מיט אַראָבגעפאַלענע הערצער האָבען זיי זיך גענומען פאַר דער אַרבייט. אָבער „זייער ארבייט האָט זיי געגעבען א גרויסען אַפּעטיט צום עסען און ניט קיין גאָלד", וויא עס דריקט זיך אויס לאַס קאַסאַס, אַ בעריהמטער שרייבער פון יענע צייטען און קאָלומבוס'עס אַ פּערזענ־

ליכער פריינד. זיי האָבען באַלד אויפגעגעסען דיא שפּייז וואָס זיי האָבען מיט זיך געהאַט, און פערלאָרען דעם לעצטען טראָפּען כחות און גערולד.

אַזוי זיינען פּאַראיבער אַכט טעג. אויף דעם ניינטען טאָג האָבען זיי פערלאָזען דיא מינעס און זיינען אַוועק צוריק נאָך סאַן דאָמינגאָ. איבער דיא זעלבע וועגען, איבער וועלכע זיי זיינען געקומען לוסטיג און לעבעדיג, פול מיט דיא גלענצענדסטע ערוואַרטונגען, האָבען זיי איצט קוים דערשלעפּט זייערע פיס, געהענדיג מיט אראָבגעלאָזענע קעפּ, אויסגעהונגערטע, אויסגעמוטשעטע, ענטטוישטע, פערצווייפעלטע.

איינינע פון דיעזע אימיגראַנטען זיינען געשטאָרבען פון אָרימקייט און האַרץ־קלעמעניש; אַנדערע זיינען אומגעקומען פון פיבער־קראַנקהייטען. אין סך הכל איז אין אַ קורצע צייט פון דיא 2500 נייע אימימיגראַנטען געבליבען 1500.

בענוצען זיך מיט דיא ארבייט פון דיא אינדיאַנער האָבען זיי צוערשט ניט געקענט, ווייל קעניגין איזאבעללא האָט אָוואַנדאָ'ן געהייסען דיא רויט־הויטיגע בעפרייען פון זייער שקלאַפעריי, כדי מען זאָל קענען פון זיי מאַכען „בעסערע קריסטען“. אָבער אָוואַנדאָ האָט איהר באַלד געשריעבען, אז פאַר זיי איז בעסער צו זיין איינגעשפּאַנט אין יאָך, — אז ניט, „ווערען זיי פויל און געהען אראָפּ פון וועג“, און דאַן איז שווער פון זיי איינצומאָנען דיא צינזען. אַזוי האָט געשריעבען אָוואַנדאָ, און דאָס האָט אויף דיא פרומע קעניגין גלייך געווירקט. זיא האָט איהם אָבגעענטפערט, אז ער דאַרף זעהן דיא אינדיאַנער צו מאַכען פאַר גוטע שפּאַניער און גאָטס־פאַרכטיגע קריסטען; אָבער אז ער מעג זיי ווידער צווינגען צו ארבייטען, אָבוואָהל ניט שווער און ניט אָהן געצאָהלט.

מעהר וויא דאָס האָט מען ניט בעדאַרפט.

צוערשט האָט אָוואַנדאָ פון זיי געפאָדערט, אַז זיי זאָלען ביי דיא ווייסע דיענען זעקס מאָנאַט אַ יאָהר; דערנאָך האָט ער דאָס פערגרעסערט אויף אַכט מאָנאַט. „געצאָהלט“ האָט מען זיי כמעט וויא גאָר ניט, בלויז פון יוצא וועגען, — אבי עס זאָל הייסען, אז זיי זיינען ניט קיין קנעכט, נור „גערונגענע“ ארבייטער. און אונטער דיעזער מאַסקע פון לוין־ארבייט האָט מען זיי בעהאַנדעלט מיט דיא גרעסטע מערדערליכ־

קייט וואָס מען קען נור בעגעגענען אין דער געשיכטע פון שקלאַפעריי.

מען האָט זיי געהאַלטען עטליכע טעג רייזע פון דיא דערפער, און געמאַטערט מיט דיא שווערסטע פראצע, וועלכע זייערע שוואכע קער־פערס האָבען נור געקענט פערטראָגען. טאָמיער האָט זיך איינער אויף א מינוט אָבגעשטעלט פון אויסגעמאַטערטקייט, האָט מען איהם אָהן רחמנות געשמיסען מיט א רימען, געבריקעט און געשלאָגען וויא א פוי־לען פערד. און צו עסען האָבען זיי ביי דיעזע עבודת פרך געהאַט זעהר וועניג: מייסטענס האָבען זיי געמוזט אָבקומען מיט זייער קאַססאַווא ברויט, וועלכע איז פאר זיי געווען גוט אין זייער נאַטירליכען צושטאַנד, ווען זיי האָבען ניט געארבייט שווער, אָבער ניט איצט, ביי זייער אונ־מענשליכע פראצע. א מאָל פלעגט מען צו־ווארפען א שטיקעל שווייך־פלייש פאר א גאַנצע קאָמפּאַניע זייערע, — קוים געגוג, אז יעדען זאָל אָנקומען איין ביסען. ווען דיא שפּאַניער, וואָס האָבען אבטונג געגעבען אויף דיא ארבייט ביי דיא מינען, פלעגען זיך זעצען עסען, פלעגען דיא אויסגעהונגערטע אויסגעהאָרעוועטע אינדיאַנער ארומקריכען אונטער דיא טישען וויא דיא הינט, און אויפכאַפּען דיא ביינער, וואָס מען פלעגט זיי צו־ווארפען. דיעזע ביינער פלעגען זיי צוערשט ארומלעקען און ארומ־זויגען און שפּעטער זיי צומאָלען און צוזאמענמישען מיט זייער קאַס־סאַווא ברויט.

פיעלע פון דיא רויט־הויטיגע, וואָס האָבען שוין ניט געקענט אויסהאַלטען דיא האָרעוואַניע און דעם הונגער, זיינען אנטלאָפען אין דיא בערג; דיא ווייסע האָבען זיי אָבער דאָרטען נאָכגעיאָגט און גע־כאַפּט וויא מען כאַפּט ווילדע חיות. דאַן האָבען זיי זיי מערדערליך גע־שמיסען און נאכהער זיי געהאַלטען שטענדיג אין קייטען. פיעלע פון זיי זיינען אויסגעשטאָרבען איידער עס האָבען זיך געענדיגט דיא אַכט מאָנאַט פון יענעם יאָהר. דיא, וואָס האָבען דערלעבט צו ענדיגען זייער יעהרליכען טערמין און האָבען געהאַט דאָס רעכט צו געהן אהיים אויף פיער מאָנאַט, האָבען שוין קיין כח ניט געהאַט זיך צו דערשלעפּען אהין. זייער היים איז אָפט געווען פאר צוויי הונדערט מייל און נאָך ווייטער, און קיין עסען־ווארג האָט מען זיי אויפ׳ן וועג ניט געגעבען. זיי האָבען זיך געמוזט קאָרמענען מיט וואָרצלען, וואָס זיי האָבען גע־פונען אין דיא פעלדער אָדער וועלדער, און א גרויסע צאָהל פון זיי זיי־נען אויסגעשטאָרבען פון פערשמאַכטקייט איידער זיי האָבען דערלעבט

צו קומען אין זייער דאָרף. לאַס קאַסאַס האָט אַליין געזעהן פיעלע פון די־זע אינדיאַנער, וויא זיי זיינען געלעגען טוידט אָדער אין זייער לעצ־טער גסיסה אויפ׳ן וועג, ביי דיא טייכלעך אָדער אונטער דיא בוימער, וואו זיי האָבען זיך אָנגעשעפּאַרט אין זייערע לעצטע מינוטען.

און דיא, וואָס זיינען יע פערגאַנגען אהיים, האָבען דאָרטען דאָס רוב געפונען א חורבן. אין דיא אכט מאָנאַט זיינען זייערע פרויען און קינדער ענטוועדער אויסגעשטאָרבען פון הונגער אָדער אַוועקגעגאַנגען זוכען לעבענסמיטעל אין אנדערע טיילען פון דעם אינזעל. דיא פעל־דער זיינען געוועזן פערוואקסען מיט ווילדע גראָזען. עס איז ניט געוועזן וואָס צו עסען, און דעם אויסגעפייניגטען פערהונגערטען אינדיאַנער איז קיין זאך ניט געבליבען וויא זיך צו לייגען און שטאַרבען אין זיין היים, וועלכע ער האָט קוים דערלעבט צו בעזוכען.

פיעלע פון דיא אונגליקליכע זיינען בעגאַנגען זעלבסטמאָרד. מו־טערס האָבען דערוואָרגען זייערע אייגענע קינדער, אום זיי צו בעפרייען פון דעם שרעקליכען שיקזאל, צו וועלכען זייערע פאָטערס זיינען געווען פעראורטיילט.

אין דיא ערשטע צוועלף יאָהר, זינט קאָלומבוס האָט ענטדעקט אמעריקא, זיינען אומגעקומען עטליכע הונדערט טויזענד אינדיאַנער אלס אָפּפער פון דער „ציוויליזאציאָן" און „קריסטליכע גוטסקייט", וואָס דיא ווייסע מענשען האָבען אהין געבראַכט פון דער אַלטער אייראָפּא.

אַזוי האָבען דיא שפּאַניער אונטער אָוואַנדאָ׳ן דיא אינדיאַנער בע־האַנדעלט אויף א „פריעדליכען" אופן, — דאָס הייסט, ווען זיי האָבען געגען זיי קיין מלחמה ניט געפיהרט. מיר וועלען איצט זעהן וויא אַזוי דיא „ציוויליזירטע" קריסטען האָבען זיך אויפגעפיהרט געגען דיא ניט־ציוויליזירטע, ניט־קריסטליכע איינוואוינער פון היספּאַניאָלא אונ־טער דעם תירוץ־נאָמען „קריעג".

איין מאָל האָט מען אָוואַנדאָ׳ן געלאָזט וויסען, אַז אַנאַקאָנא אָרגאַ־ניזירט אן אויפשטאַנד געגען דיא ווייסע. דיא נאַכריכט איז געוועזן אָהן א גרונד. דאָס איינציגע, וואָס איז געוועזן אמת, איז אַז דיא אינדיאַ־נער פון קסאַראַגואַ האָבען שרעקליך געליטען פון דיא רויבערייען און הולטאַיסטוועס פון זייערע שפּאַנישע שכנים, וועלכע האָבען ביי זיי צו־געכאַפּט טעכטער, שוועסטער אָדער פרויען, א חוץ שפּייז און אַלץ, וואָס האָט נור געהאַט א ווערטה, און אז דורך דעם זיינען דאָרטען פאָרגעקומען

אפטע קריגערייען צווישען דיא ווייסע מיט דיא רויטע. אנאקאנא, וועלכע איז א מאל געווען זעהר פריינדליך צו דיא אייראפעער און איז געווען זעהר צופריעדען, אז איהר טאכטער זאל הייראטהען מיט איינעם פון זיי, האט דורך ביטערע ערפאהרונג געענדערט איהר מיינונג וועגען דיא „הימעל־מענשען“. דיא ווייסע באנדיטען, מיט וועמען דיא אינדיאנער האבען געהאט צוזאמענשטויסונגען, פלעגען אויף איהר זיך בעקלאגען ביי אוואנדא׳ן, און אזוי איז ארויסגעקומען א „פלאטקע“, אז אנאקאנא פיהרט אן א גאנצע קאנספיראציע אויסצוקוילען דיא ווייסע.

אוואנדא האט דאן זיך אוועקגעלאזען פון סאן דאמינגא נאך קסאראגוא מיט אן ארמיי פון דריי הונדערט זיעבציג מאן, פוס־געהער און קאוואלעריע. ער האט אנגעפאנגען מיט א שווינדעל, וויא דיא שפאניער פלעגען אפט טהאן אין זייערע מלחמות מיט דיא אינדיאנער. אנשטאט צו געהן אפען, ערקלעהרען זיי קריעג און בעגעגענען זיך מיט זיי אויפ׳ן קאמפף־פעלד, נאך דיא אנגענומענע כללים פון מיליטערישע אנשטענדיגקייט, האט ער זיי ארייגענארט אין זאק אריין מיט א שטיק „ציוויליזירטע“ צבועצסטווא, אויף וועלכע דיא נאטור־קינדער זיינען נאך קיין מבינים ניט געווען.

אוואנדא האט אנגעזאגט אנאקאנא׳ן, אז ער קומט צו איהר אויף א פריינדליכען וויזיט, און אגב אורחא זיך דורכרעדען וועגען דיא צינזען, וואס איהר שבט דארף צאהלען צו דער שפאנישער קרוין. צו דיעזען צוועק האט ער איהר געבעטען צוזאמענרופען דיא קאסיקען פון דיא ארומיגע דערפער.

זיא האט אזוי געטהאן, און אלע האבען זיי זיך צוגעגרייט איהם מקבל פנים צו זיין מיט רעספעקט און גאסטפריינדליכקייט. זיי זיינען איהם ארויס אנטקעגען מיט געזאנג און טענץ, אין וועלכע יונגע אינדיאנישע פרויען האבען אנטייל גענומען, טאנצענדיג און פאכענדיג מיט צווייגען פון פאלמען־בוימער, פונקט וויא זיי האבען א מאל אויפגענומען קאלומבוס׳עס ברודער.

אוואנדא׳ן האט אנאקאנא אבגעגעבען דיא גרעסטע הויז פון דעם דארף, וועהרענד זיין סוויטע און ארמיי האט מען בעזארגט מיט אנדערע וואוינונגען. עטליכע טעג האט מען געהוליעט. דיא „טהייערע געסט“ האט מען מכבד געווען מיט דיא בעסטע מאכלים, פון וועלכע אינדיא־

נער האָבען נור געוואוסט; מען האָט זיי אמוזירט מיט געזאַנג, מיט טענץ, מיט פערשיעדענע אינדיאַנישע שפּיעלען.

כלומר'שט אום צו צאָהלען מיט פריינדליכקייט פאר פריינדליכ־קייט, האָט אָוואַנדאָ דיא אינדיאַנער פאָרגעשלאָגען צו מאַכען פאר זיי שפּאַנישע מאַנעווערן. אין דעם בעשטימטען טאָג, אויף אַ פרייען פּלאַץ ארום דער הויז, וואו אָוואַנדאָ איז איינגעשטאַנען, האָבען זיך פערזאַמעלט מאַסען אינדיאַנער. זיי זיינען געקומען זעהן דיא שפּאַנישע „שפּיעל". דיא קאַסיקען זיינען געווען פערזאַמעלט אינוויי־ניג אין הויז און צוזאַמען מיט זיי איז געווען אַנאַקאָנאַ, איהר שעהנע טאָכטער היגאַמאָטאַ און נאָך איינינגע אינדיאַנישע פרויען. אום דיא רויטע זאָלען קיין שום חשד ניט האָבען, וואָס זיי ערוואַרט דאָ, האָט אָוואַנדאָ נאָך מיטאָג מיט זיינעם אָן אָפיציער זיך געשטעלט שפּיעלען אין „קוואָיטס"*). באַלד איז אָנגעקומען דיא שפּאַנישע קאַוואַלעריע, און דיא קאַסיקען צוזאַמען מיט אַנאַקאָנאַ'ן און איהר טאָכטער האָבען אָוואַנדאָ'ן געבעטען אַנצופאַנגען דיא מאַנעווּרע, וועלכע זיי זיינען גע־ווען זעהר נייגעריג צו זעהן.

דיא מאַנעווּרע האָט געזאָלט אָנגעפיהרט ווערען בלויז פון דיא קאַוואַלעריסטען. זיי האָבען געזאָלט ווייזען זייער פלינקייט אַלס רייַ־טער. דיא דריי הונדערט פוס־סאָלדאַטען זיינען געקומען כלומר'שט אַלס צוזעהער.

„נאָכגעבענדיג" דיא ביטע פון זיינע גאַסט־פריינדליכע בעלי־הבתים, איז אָוואַנדאָ צוגעגאַנגען צום פענסטער און האָט אָנגענומען מיט'ן האַנד אַ גאָלדערנעם מעדאַליאָן, וואָס ער האָט געטראָגען אויפ'ן האַלז.

דאָס איז געווען דער אָבגעמאַכטער סיגנאַל.

אַ טרומייט האָט אַ שפּיעל געטהאָן. סאָלדאַטען האָבען זיך אַ וואָרף געטהאָן צו דער הויז און איהר ארומגערינגעלט פון אַלע זייטען. מען איז אריין אינוויינינג, צוגעבונדען אַלע קאַסיקס צו דיא זיילען, וואָס

*) אַזאַ שפּיעל מיט רינגען פון אייזען אָדער שטריק, וועלכע מען סטאַ־רעט זיך ארויפצו־וואַרפען אויף אַ שטעהענדען שטעקעל פון ווייטען. אמעריי־קאַנער שפּיעלען אין דעם נאָך עד היום — געוועהנליך, ווען זיי געפינען זיך אויף אַ שיף.

האָבען אונטערגעהאַלטען דעם באַלקען, ווערענד אַנאַקאָנאַ'ן האָט מען ארויסגעפיהרט, א געפאַנגענע. דיא קאַסיקען האָט מען דאַן גענומען מאַטערען מיט דיא גרעסטע נגישות ביז זיי האָבען געזאָגט דאָס, וואָס מען האָט געפאָדערט, אַז זיי זאָלען זאָגען — נעמליך, אַז זיי האָבען ווירקליך געמאַכט אַ בונט געגען דער שפּאַנישער רעגיערונג. דאַן האָט מען אָנגעצונדען דיא הויז, און אַלע קאַסיקען — אין סך הכל פערציג — זיינען פערברענט געוואָרען לעבעדיגערהייט.

אויף דרויסען איז דערווייל פאָרגעקומען א שרעקליכע מענשען־יאַטקע. דיא קאַוואַלעריע איז אריינגעריטען אין דער מאַסע צוזעהער, און האָט געטראָטען, געהאַקט מיט דיא שווערדען און געשטאָכען מיט דיא שפּיזען רעכטס און לינקס. פרויען און קינדער זיינען צוקוועטשט געוואָרען צוזאַמען מיט מענער. און טאָמער האָט זיך געפונען א שפּאַניער, וואָס האָט רחמנות געקראָגען אויף אַן אינדיאַנער קינד און איהם געפּרופט צונעהמען פון דער בלוטיגער מיישענינג, האָט אַן אַנדער שפּאַניער באַלד דעם קינד דערשטאָכען ביי יענעם אין די אָרימס. אייניגע אינדיאַנער האָבען זיך געראַטעוועט אויף א שיפעל. מען האָט זיך אָבער נאָך זיי נאָכגעיאָגט, און זיי געכאַפּט.

אַנאַקאָנאַ'ן און אַנדערע קאַסיקען האָט מען געהאַנגען. וואָס עס איז געוואָרען מיט איהר טאָכטער, איז ניט פערשריעבען.

דיא שחיטה איז פאָרטגעזעצט געוואָרען. דיא בלוט־דורשט פון דיא מזיקים האָט זיך צוברענט פון דיא בלוט גופא, וואָס זיי האָבען פערגאָסען. זעקס מאָנאַט נאָך אַנאַנד האָבען זיי ארומגעשנאָרכט וויא בלוט־הינד אין דיא בערג, וועלדער און הייהלען, און וואו זיי האָבען נור געפונען אַן אינדיאַנער האָבען זיי איהם צוטראָטען, צושניטען, דערשטיקט אָדער פערברענט, אָדער — וואָס איז געווען נאָך ערגער — צוגענומען אלס שקלאַף.

דאָס אַלץ האָט געהייסען, אַז מען שטילט איין דעם אינדיאַנער בונט. און ווען מען האָט שוין אויסגעג'הרג'עט פיעלע טויזענדער פון דיא פריעדליכע, גאַסט־פריינדליכע, גוט־הערציגע מענשען, האָט אָוואַנדאָ לעבען דער קסאראגוא אָזערע געגרינדעט אַ שטעדטעל, וועלכע ער האָט לכבוד זיינע שחיטות אַ נאָמען געגעבען „דיא היילינע מאַריע פון דעם אמת'ן שלום“.

אין היספּאַניאָלאַ איז נאָך איבערגעבליבען איין געגענד, וועלכען דיא שפּאַניער האָבען פּאָרלויפיג ניט געקענט אונטערטהעניג מאַכען. צו איהם האָבען זיי זיך גענומען איצט, און דיא רציחות, וואָס זיי האָבען דאָרטען בעוויעזען, איבערשטייגען אפילו זייערע מערדערייען אין דעם קסאראגוא־קרייז. דאָס איז געווען דער קרייז היגי.

מיר ווייסען שוין, אַז דיא דאָרטיגע איינוואוינער האָבען געהאַט אָפטע מלחמות מיט דיא קאַריבען און אַז זיי זיינען דעריבער געווען כוואַטסקע, ביטערע יונגען. ק א ט א ב א נ א מ א, זייער יעצטיגער קאַסיק, איז געווען אַזאַ ריעז און אַזאַ גבור, אַז דיא שפּאַניער האָבען איינפאַך בעוואונדערט זיין פיגור און זיין כח.

די קאָלאָניסטען האָבען זיך צו זיי גענומען מיט זייערע געוועהנליכע מיטלען: מיט פייער און שווערד, מיט תליות און דעם לאַנגזאַמען טוידט פון אַלערליי נגשות. זיי האָבען אויסגעקוילעט פיעלע פון זייערע פרויען און קינדער. ווען זיי האָבען געפונען אַ גרויסע אינדיאַנער הויז, וואו זיעבען הונדערט פון דיא אונגליקליכע האָבען געזוכט רעטונג, האָבען זיי זיי אַלעמען געטוידטעט מיט זייערע שווערדען און שפּיעזען.

דיא איבערגעבליבענע אינדיאַנער פון היגי האָבען זיך אונטערגעגעבען און האָבען אָבגעמאַכט מיט דיא שפּאַניער צו צאָהלען זיי צינזען מיט אַרבייט. דאַן האָט דער גבור, קאַטאַבאַנאַמאַ, בעזוכט דעם שפּאַנישען לאַגער, און דיא ווייסע זיינען אַזוי ענטציקט געוואָרען פון זיין שעהנעם ריעזיגען קערפּער און זיין וואונדערליכע פיזישע קראַפט, אַז עסקיבעל, דער שפּאַנישער קאָמאַנדיר, האָט מיט איהם ברודערשאַפט געשלאָסען און זיך געביטען מיט איהם מיט דיא נעמען: ער האָט זיך פון דאַן אָן גערופען קאַטאַבאַנאַמאַ, וועהרענד דער אינדיאַנער גבור איז בעקאַנט געוואָרען ביי דיא רויטע אונטער דעם נאָמען יואַן דע עסקיבעל. דאָס האָט אָבער דיא שפּאַניער ניט געשטערט מיט דעם קאַסיק באַלד צו טהאָן דאָס, וואָס זיי האָבען געטהאָן מיט פיעלע פון זיינע ברידער.

דיא אַרבייט, וואָס זיי האָבען פון דיא היגיער אינדיאַנער געפּאָדערט, איז געווען אַזוי אונמענשליך שווער, און זיי האָבען זיך אַזוי עקעלהאַפט אויפגעפיהרט מיט זייערע פרויען, אַז יענע האָבען ווידער גענומען קעמפּפען פאַר זייער פרייהייט. זייערע אַלטע לייט, פרויען און קינדער, האָבען זיי אַוועקגעשיקט אין דיא וועלדער און הייהלען,

וועהרענד דיא מענער האָבען זיך צוגעגרייט צו דער מלחמה. דיא שפּאַניער האָבען געכאַפּט איינִיגע פון זיי, און האָבען זיי געברענט און געשטאָכען אום זיי צו צווינגען אויסצוזאָגען, וואו זייער הויפּט־ארמיי געפינט זיך. זיי זיינען אָבער אויסגעשטאַנען דיא שרעקליכסטע יסורים און ניט אויסגעזאָגט.

ענדליך האָבען דיא שפּאַניער דיא אינדיאַנישע ארמיי געפונען. עס איז פאָרגעקומען א שלאכט, אָבער וויא אימער, האָבען דיא מוטער־נאַקעטע קעמפּפער, בעוואפענט מיט צרה'דיגע פיילען־בויגענס, ניט געקענט בייִשטעהן געגען דיא געפּאַנצערטע שפּאַניער, וועלכע האָבען אויף זיי געשאָסען מיט ארקעבוסען, שטאָהלענע פיילען־בויגענס און קאַנאָנען. עטליכע פון דיא רויט־הויטיגע זיינען געפאַלען; דיא איבעריגע זיינען זיך צולאָפען; אָבער דיא שפּאַניער האָבען זיך נאָך זיי נאָכגעיאָגט, זיי געזוכט אין דיא וועלדער, און ווען זיי האָבען זיי געכאַפּט, האָבען זיי זיי אָבגעהאַקט דיא הענט, געשלעפּט פאר שטריק, וועלכע זיינען געווען אָנגעטהאָן אויף זייערע העלזער, געקוילעט שוואַנגערע פרויען, אָדער פרויען מיט קינדער אין דיא ארימס.

דיא אינדיאנער זיינען געווען אזוי פאָרזיכטיג אין זייער בעהאַלטען זיך פון דיא ווייסע משחיתים, אַז ווען זיי פלעגען געהן דורך וועלדער, פלעגען צוואַנציג געהן אין דיא זעלבע פוס־סליאַדען, אום עס זאָל בלייבען א צייכען בלויז פון איין פאָר פיס, און מען זאָל ניט דערקענען, אז דאָ זיינען דורכגעגאַנגען א סך מענשען. דיא שפּאַניער זיינען אָבער שוין אזוי געניט געווען אין נאָכיאָגען זיך נאָך זייערע קרבנות, אז נאָך דעם קלענסטען סימן האָבען זיי פערשטאַנען, אַז דאָ זיינען געווען אינדיאנער און אין וועלכע זייט זיי האָבען זיך פערקערעוועט. אויך האָבען זיי פון וויטען געקענט דערשמעקען דעם רויך פון פייערען, וואָס דיא אנטלאָפענע האָבען אָנגעצונדען אויף דיא בערג אלס א געפאַהר־סיגנאַל. צווישען דיא שפּאַניער זיינען געווען איינִיגע, וואָס האָבען אין זיך ענטוויקעלט ספּעציעלע פעהיגקייטען אלע אזעלכע סמנים צו דערקענען, און מיט זייער הילף האָט מען דיא אנטלאָפענע פריהער אָדער שפּעטער געכאַפּט.

וואו נור דיא שפּאַניער האָבען געפונען א הייהל מיט אלטע און קראַנקע, מיט פרויען און קינדער, האָבען זיי זיי אַלעמען אויסגעקוילעט. ווען זיי האָבען בעגעגענט אינדיאנער געהענדיג דורך דיא וועלדער אָדער

פעלדער, האָבען זיי זיי אָבגעהאַקט דיא הענד, און דאַן זיי אַוועקגעשיקט צו זייערע ברידער אום זיי זאָלען זיי ברענגען דיא אָבגעהאַקטע הענד אַלס „בריעף“, צו ווייזען וויא געפעהרליך עס איז מיט דיא שפּאַניער זיך אָנצוהויבען.

לאַס קאַסאַס האָט אויף דיא וועגען בעגעגענט מאַסען אַזעלכע קאַ־ליקעס, מיט אָבגעשניטענע הענט. פיעלע פון זיי זיינען געשטאָרבען אויפ'ן וועג פון בלוט־שטורין אָדער אַזוי פון דיא וואונדען.

דיא שפּאַניער פלעגען קלייבען נחת פון אַזעלכע סצענעס וויא דיא פאָלגענדע: זיי פלעגען אויסבויען אַ לאַנגע נידעריגע תליה און אויף איהר אויפהענגען צו דרייצעהן אינדיאַנער מיט אַ מאָל. די תליות האָ־בען זיי געמאַכט נידעריג, אום די אָפּפער זאָלען מיט די פיס דער־גרייכען ביז דער ערד, און זיי זאָלען דערוואָרגען ווערען לאַנגזאַם; און וועהרענד זיי האָבען זיך אַזוי געצאַפּעלט און געמאַטערט אין זייערע לעצטע יסורים, פלעגען זייערע טיראַנען זיך שפּיעלען איבער זיי מיט שווערדען אָדער שפּיעזען, — געשניטען זייערע קערפּערס, געשטאָכען זייערע אויגען. און ווען זיי פלעגט דאָס אַלץ שוין מאוס ווערען, פלע־גען זיי זיי איינוויקלען אין שטרוי און אונטערצינדען.

דיא צאָהל דרייצעהן האָבען דיא פרומע קריסטען אויסגעקליבען אַלס אַ הייליגען אָנצוהערענעס אויף יעזוס'ען מיט זיינע צוועלף תלמידים.

אין איין פלאַץ האָט אַ שפּאַניער אָפיציער צוועלף אינדיאַנער (כנגד דיא צוועלף הייליגע תלמידים) געבונדען הענט און פיס און אריינ־געלייגט אין אַ מין וויעג, וועלכע איז געהאַנגען איבער אַ פייער. אויף דיעזען אַרט האָט ער זיי לאַנגזאַם געבראָטען. ער האָט ניט לאַנג אָב־געגעסען מיטאָג און דאָס איז געווען זיין צייט־פערטרייב אום צו קע־נען בעסער פערדייען דעם עסען. ניט ווייט פון יענעם אָרט האָט אַן אַנדער אָפיציער אין זיין לאַגער־ביידעל זיך צוגעלייגט שלאָפען נאָך מיטאָג. ער האָט געבעטען דעם ערשטען ער זאָל זיינע אינדיאַנער אָפּ־פּטר'ען וואָס גיכער, ווייל זייערע קולות שטערען איהם זיין שלאָף. דער ערשטער האָט זיך אָבער ניט געקענט פערגינען אַזוי שנעל צו ענדיגען זיין צייט־פערטרייב, האָט ער געפונען אַ מיטעל אי צו בראָטען דיא לע־בעדיגע אינדיאַנער, אי זיי זאָלען ניט שטערען יענעם'ס שלאָף: ער האָט זיי פערשטאָפּט דיא מיילער.

דעם ריעזיגען קאסיק האָט מען אויך ענדליך געכאפט. איהם האָט געפונען א שפּאנישער גבור און צווישען דיא צויי ריעזען איז פאָרגע־קומען א פערצווייפעלטער דועל, אין וועלכען קאטאבאנאמא האָט יענעם שיער ניט דערשטיקט. אָבער אין דעם מאָמענט, ווען ער האָט איהם גענומען ווערגען, זיינען אָנגעלאָפען אנדערע שפּאניער, וועלכע האָבען דערהערט זייער געשריי.

עסקיבעל האט איהם אויפגעהאנגען.

אויף דיעזען אופן איז אונטערדריקט געוואָרען דיא לעצטע פון דיא פינף פּראָווינצען פון היספּאניאָלא. דער גאנצער אינזעל איז איצט אונטערטעניג געווען צו דיא שפּאניער. עס איז אָבער כמעט ניט גע־בליבען ווער עס זאָל אונטערטעניג זיין.

וואָס פאר א קליינע צאָהל אינדיאנער עס איז געבליבען אין היס־פּאניאָלא, און וויא וועניג דיעזע האָבען געקענט אויסהאלטען דיא קאַ־טאָרזשנע ארבייט און דעם הונגער, אין וועלכען מען האָט זיי געהאלטען, קען מען זעהן פון דעם פאקט, דאָס אין אָוואנדאָ'ס צייט האָט מען אין היספּאניאָלא געמוזט אימפּאָרטירען שווארצע שקלאפען.

דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס אין אמעריקא האָט מען געבראכט נעגער־קנעכט. דיעזע „סחורה" האָט מען אָבער אהין אימ־פּאָרטירט בלויז א יאָהר צעהן, — ביז 1510, ווען דיעזער זאָרט מסחור איז אונטערבראָכען געוואָרען. דער רעגעלמעסיגער האנדעל מיט שווארצע שקלאפען, וועלכער האָט זיך אין דיא פערייניגטע שטאאטען געצויגען ביז אייבערהעם לינקאָלן, האָט זיך אין אמעריקא אָנגעפאנגען שפּעטער. אין די דערמאָנטע עטליכע יאָהר האָט מען נאָך היס־פּאניאָלא מעהרערע מאָל געבראכט טראנספּאָרטען פון נעגערס, וועלכע מען האָט געברויכט ביי דיא מינען. און שפּעטער האָט זיך דער שקלאַ־פען־האנדעל אזוי ענטוויקעלט, אז מיט דער צייט איז כמעט דיא גאנצע בעפעלקערונג פון היספּאניאָלא בעשטאנען פון שווארצע. וואָס אָנ־בעטרעפט דיא אינדיאנער, איז פון זיי קיין איינציגער ניט איבערגעבלי־בען אין פערלויף פון דיא ערשטע פינף און צוואנציג יאָהר נאָך דעם וויא קאָלומבוס האָט דעם אינזעל ענטדעקט.

דיעזע נעגער שקלאפען זיינען, אגב־אורחא רעדענדיג, ניט גע־בראכט געוואָרען דירעקט פון אפריקא, נור פון שפּאניען. אויך זיינען זיי ניט געווען אפריקאנער געבאָרענע. זיי זיינען געבאָרען געווא. ען פון

נעגערשע עלטערען, וועלכע זיינען פערקויפט געוואָרען אויף דיא שפּאַ־נישע שקלאַפען־מערק. די פרומע קעניגין, וועלכע איז גע־ווען געגען אינדיאַנער־שקלאַפעריי, האָט אוואַנדאָ'ן ערלויבט צו האַל־טען שווארצע קנעכט. איהר פרומקייט האָט זיך בלויז אויסגעדריקט אין דעם, דאָס זיא האָט איהם ערלויבט צו אימפּאָרטירען בלויז אזעלכע קנעכט, וואָס זיינען געבאָרען געוואָרען צווישען קריסטען.

דערביי איז אינטערעסאַנט צו בעמערקען, אַז אידען אָדער אראבער האָט זיא שטרענג פערבאָטען אין היספּאַניאָלאַ אריינצולאָזען. אפילו מאַראַנען, אָדער מאָריסקאס אָדער קינדער פון „אפּיקורסים“, וואָס זיי־נען פערברענט געוואָרען פון דער אינקוויזיציע, האָבען ניט געטאָרט אריינקומען אין דיא ניי־ענטדעקטע לאַנד — טאָמער מאַכען זיי דאָרטען קאַליע דעם ריין־קריסטליכען גייסט. קריסטליכע שווארצע שקלאַפען אָבער האָבען דיעזען היילינען גייסט ניט געקענט טריף מאַכען. שקלאַ־פעריי, זייב דער שקלאַף איז נור געווען אַ קריסטליכער, איז געווען כשר.

אפשר וועט דער לעזער זיך אינטערעסירען צו וויסען וואָס פאַר אַ בעפעלקערונג היספּאַניאָלאַ האָט היינט. דער אינזעל בעשטעהט פון צוויי רעפּובליקען. די מערב טהייל פון דעם אינזעל, די געוועזענע קסאַראַגוא און דערבייאיגע לאַנד, איז אין גאַנצען בעוואוינט פון נעגערס און מולאַטען. זייער רעפּובליק הייסט האיטי (אַזוי הייסט אויך דער גאַנצער אינזעל). זיי רעדען פראַנצויזיש, וויל זיי האָבען אַ מאָל בע־לאַנגט צו פראַנקרייך, פון וועלכע זיי האָבען זיך בעפרייט אין דער צייט פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן, ווען זיי האָבען ארויסגעטריבען אַלע ווייסע. דיא מזרח־טייל פון דעם אינזעל איז פערנומען פון דיא דאָמיניקאַנישע רעפּובליק אָדער רעפּובליק סאַן דאָמינגאָ (נאָך דיא אַלטע שטאָדט נאָך). איהר בעפעלקערונג איז ניט מעהר וויא אַ העלפט פון האיטי'ס. זיא רעדט שפּאַניש. זיא בעשטעהט אייך מייסטענס פון שווארצע. זיא האָט אָבער אויך אַ היבשע ביסעל שפּאַניער, און אַ קליינע צאָהל אינדיאַנער. אָבער דיעזע אינדיאַנער זיינען אהער גע־קומען פון דיא דערבייאיגע אינזלען. פון דעם מיליאָן רויט־הויטיגע, וואָס דאָ האָבען געוואוינט אין דיא צייטען פון קאָלומבוס, באַבאדיללאַ און אָוואנדאָ, איז ניט געבליבען קיין איינציגער.

XXII.

קאָלומבוס'עס לעצטע פּראָבע צו געפינען אינדיען.

אַ וואַסער־דורכגאַנג וואָס זאָל איהם ברייגגען אין אינדישען אָקעאַן. — דעם קעניג און דער קעניגין געפעלט דער פּלאַן. — קאָלומבוס ווערט שוואַכער און אַבערגלויבישער. — זיין פערטע רייזע. — ער קומט אָן, וויל זיך אָפּשטעלען אויף עטליכע טעג אין היספּאַניאָלאַ; מען לאָזט איהם ניט. — ער וואַרענט געגען אַ שטורעם און מען לאַכט זיך אויס פון איהם. — זיין מיינונג ווערט בעשטעטיגט. — פיעלע שיפען געהען אונטער. — באבאדיללא און ראָלדאן ווערען דערטרונקען. — קאָלומבוס זוכט אַ וואַסער־דורכגאַנג נאָך אינדיען. —מען זאָגט איהם אַז ער געפינט זיך ניט ווייט פון דעם שטילען ים און ניט ווייט פון רייכע שטעדט. — ער טויטשט אַלץ אויס קאַפּויר. — שטורמען און רעגענס. — ערפאַהרונגען מיט פערשיעדענע אינדיאַנער. — דער גאָלד קרייז ווע־ראגואַ. — בארטהאָלאָמיי פאַנגט אַ קאַסיק, ער אַנטלויפט אָבער פון שיף אין מיטען פאָהרען. — אינדיאַנער מאַכען אַ שחיטה אויף ווייסע. — קאָלומבוס און באַרטהאָלאָמיי קומען זיך ווידער צוזאַמען און רייזען אָפּ.

וואסקאָ דא גאמא'ס גלענצענדער ערפאָלג האָט קאָלומבוס'ען ניט געלאָזען רוהען. פריהער האָט מיט איהם, מיט קאָלומבוס'ען, דיא וועלט געקלונגען; איצט האָט מען נור גערעדט וועגען דעם פּאָרטוגעזישען רייזענדען. וואָס פאַר אַ ווערטה האָבען געהאַט די אונבעקאַנטע לענדער, וועלכע ער האָט געפונען, אפילו ווען פון דאָרטען האָט מען שוין יא גענומען ברייגגען גאָלד, — וואָס פאַר אַ ווערטה האָבען זיי געהאַט אין פערגלייך מיט דיא אַלטע, אוצרות־פולע שטעדט פון אינדיען, נאָך וועלכע איירָאָפּאַ האָט אימער געדורשט און וועלכע גאַמא האָט פאַר איהר ענדליך געעפענט? קאָלומבוס האָט אַלץ פערזיכערט אַז היספּאַניאָלאַ און קובאַ זיינען לעבען כינאַ, יאַפּאַן, אינדיען; ער האָט אַלץ צוגעזאָגט אוצרות, וועהרענד גאַמאַ איז שוין צו זיי צוגעקומען; אָדער, וויא דזשאַהן פיסק דריקט זיך אויס, — קאָלומבוס האָט

אַלץ בעגייט זיין וועקסעל אויף כינאַ און יאפּאַן, וועהרענד גאַמאַ האָט געבראַכט אַ מזומן'ע אינדיען.

וואו מען איז געשטאַנען און וואו מען איז געגאַנגען האָט מען געהערט וועגען אינדיען און דעם רייכען האַנדעל, וואָס מען וועט איצט פערבינדען דירעקט מיט דיעזער מערקווירדיגער לאַנד, אָהן פּערמיטלער.

עס איז דעריבער לייכט זיך פאָרצושטעלען, אַז ווען קאָלומבוס האָט געזוכט פּלענער וויא אַזוי ער קען וויעדער זיך מאַכען אַ נאָמען, האָט ער שוין ניט געטראַכט וועגען כינאַ און יאַפּאַן, נור וועגען אינדיען.

גאַמאַ איז צוגעקומען אַהין איבער אַ מזרח־מארשרוט. ווען ער, קאָלומבוס, זאָל איצט קענען אַהין קומען פון דער אַנדערער זייט, פון דיא לענדער, וואָס ער האָט ענטדעקט, וואָלט ער אויך געהאַט צו ווייזען „מזומן"; דאַן וואָלט זיך דיא וועלט איבערצייגט, אַז זיין פריהערדיגע ענטדעקונג איז ווירקליך דאָס וואָס ער האָט פון אָנפאַנג אָן פערשפּראָכען.

זיין הויפּט־אויפגאַבע איז דעריבער איצט געוועזען:

וויא אַזוי שווימט מען פון היספּאַניאָלאַ און קובאַ אריין אין דעם אינדישען אָקעאַן?

קובאַ, — האָט ער געמיינט, — איז אַ טהייל פון אַזיען, ביי איהר מזרח־ברעג, אַרום כינאַ. עס איז איהם אַלזאָ נויטיג געוועזען ביי אַזיען, ביי דעם אַלטען קאָנטינענט, צו געפינען אָן אָפּענעם פּלאַץ, אַ וואַסער־דורכגאַנג, דורך וועלכען מען קען אַריינשווימען אין דעם אינדישען אָקעאַן, צו אינדיען.

ווען דער לעזער וועט אַ קוק טהאָן אויף דער לאַנד־קאַרטע פון אַזיען (זייטעל 164), וועט ער זעהן, אַז דער אינדישער אָקעאַן איז פון דער מזרח־זייט כמעט אָבגעצאַמט מיט האַלב־אינזלען און אינזלען. מיר זאָגען „כמעט", ווייל אין גאַנצען פערצאַמט איז ער דאָך ניט. וואַסער־דורכגאַנגען זיינען דאָרטען פאַראַן. אָט צום ביישפּיעל ציהט זיך דער מ אַ ל אַ ק ק אַ האַלב־אינזעל אויס צו דרום זייט וויא אַ לאַנגע לאָפּעטע אָדער לעפעל, און פערצאַמט אויף אַ היבשע שטיק דעם וועג; דיא שיף, וואָס געהט פון כינאַ מוז דעריבער צו־געהן ביז מאַלאַקקאַ ענדיגט זיך. דאָרטען, נאָהענט דערביי, ליעגט אַ גרויסער אינזעל סומאַטראַ, אַזוי אַז צווישען געהט דורך אַ שמאָלער פּאַס ים, — וועלכער הייסט מ אַ ל אַ ק ק אַ ש ט ר אַ ס ס ע. אָט דורך דיעזער

שטראססע וועט דיא שיף פון כינא אריינקומען אין דעם אינדיישען אָקעאַן, פונקט וויא דורך דער גיבראַלטאר־שטראססע, למשל, קומט א שיף אריין פון דעם מיטעללענדיישען ים אין דעם אטלאנטיישען אָקעאַן.

קיין דייטליכען בעגריעף וויא עס געהט דער מזרח־ברעג פון אזיען, האָט אין קאָלומבוס'עס צייטען ניט געהאט ניט ער, ניט קיין אנדערער. אָן אלגעמיינעם, הגם זעהר ניט קיין ריכטיגען בעגריעף האָט מען אָבער וועגען דעם יאַ געהאט. קאָלומבוס האָט געוואוסט, אז מאלאקקא, צום בייישפיעל, פארצאמט דעם וועג אויף א היבשע שטיק*); ער האָט געוואוסט, אז א כינעזיישע שיף קען ניט פאָהרען נאָך אינדיען דירעקט איבער דעם אָפענעם אינדיישען אָקעאַן, נור אז זיא מוז צוערשט צוקומען צו א דורכגאנג.

קובא, וויעדער, איז ערגעץ וואו לעבען כינא — אזוי האָט ער געמיינט. אלזאָ מוז ער פריהער פון אלץ געפינען א וואסער־דורכגאנג. צו דיא מ א ל א ק ק א ש ט ר א ס ס ע, צו עפּעס אן אנדער פלאץ — דאָס האָט ער גענוי ניט געוואוסט — אבי א וואסער־דורכגאנג, א טהיר צום אינדיישען אָקעאַן. דאָס איז איצט געוואָרען זיין הויפּט־אויפגאבע. דאָס האָט אין איהם איצט פערטויבט יעדען אנדערען אינטערעס.

דער געדאנק איז ביי איהם אייגענטליך ניט געווען קיין נייער. ער האָט נאָך פריהער גערעכענט, אז ער געפינט זיך אין דיעזע ערטער. נאָך אויף זיין צווייטע רייזע האָט ער געטרוימט וועגען דורכשווימען ערגעץ־וואו צום גאַנגעס טייך און ענדיגען אַ רייזע ארום דער וועלט. (זעה אויבען, זייטעל 339). דאַן איז דאָס אָבער ביי איהם געווען איינער פון אַ רייהע פערשיעדענע געדאַנקען. זוכענדיג און טאַפּענדיג אין די געגענדען, וואָס ער האָט געפונען, מאַטערענדיג זיך צו דערגעהן וואו ער געפינט זיך, האָט ער זיך ארומגעוואָרפען פון איין ערקלערונג צו דער אַנדערער. איצט אָבער האָט דיא סענסאַציאָן פון גאַמאַ'ס און קאַבראַל'ס רייזע איהם צוגעשמידט צו איין־איינציגער שטרעבונג: פון קובא

*) אויף דיא לאַנד־קאַרטען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען אַ קורצע צייט נאָך קאָלומבוס'ען איז מאַלאַקקאַ אַ סך ברייטער און האָט גאָר אַן אַנדער אויסזעהן וויא אין אמת'ן. ערשט שפּעטער איז מען דערגאַנגען דיא ריכטיגע לאַנד־קאַרטע פון אַזיען. (זעה קאַרטע, זייטעל 164).

צוצוקומען צו דער זעלבער אינדיען, וועלכע דיא פּאָרטוגעזער האָבען דערגרייכט פאָהרענדיג אָרום אפריקא.

ער האָט נעבעך אַלין געמיינט, אַז דאָ האַנדעלט זיך נור אום דיא צוויי אָקעאַנען: דעם אַטלאַנטישען און דעם אינדישען. וואַסקאָ דא גאַמאַ איז פון דעם אַטלאַנטישען אריינגעשוואומען דירעקט אין דעם אינדישען, פון מערב צו מזרח; נו, וועט איהם אויסקומען צו טהאָן פונקט דאָס זעלבע נור פון דער אַנדערער זייט: ער וועט אויך אריינשווימען פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן אין דעם אינדישען, נור פון מזרח צו מערב. ווען אין מיטען וואָלט ניט געלעגען אַ דריטער אָקעאַן, וועלכער איז ברייטער וויא דיעזע צוויי אין איינעם, אָדער, ווען ער, קאָלומבוס, וואָלט וועניגסטענס ניט געווען אָבגעצאַמט מיט אַ גאַנצען קאָנטינענט, וואָלט זיין געדאַנק געווען אַ ריכטיגער. אַזוי אָבער איז זיין פּלאַן געוועזען ניט מעהר וויא אַ פאָרטזעצונג פון זיין טראַגישען חלום.

דער לעזער וועט אפשר פרעגען: פון וואַנען איז ער געוועזען זיכער, אַז אַ דורכגאַנג אין אינדישען אָקעאַן איז ווירקליך דאָ? דער אַנט־וואָרט איז, אַז מארקאָ פּאָלאָ, דער בעריהמטער רייזענדער פון מיטעל־אַלטער איז דורך אַזאַ דורכגאַנג אריבערגעשוואומען פון דעם מזרח־ברעג פון אַזיען אין דעם אינדישען אָקעאַן אריין (זעה זייטעל 163) און קאָלומבוס האָט דאָך געמיינט אַז קובאַ איז אַ טהייל פון דיעזען מזרח־ברעג, — אינדאָ־כינאַ אָדער מאַלאַקקאַ.

צווייטענס האָט ער געהערט פון אינדיאַנער אַז אין דרום זייט איז פאַראַן אַ ים. איצטער ווייסען מיר, אַז דאָס איז דער שטילער אָקעאַן, וואָרים ער ציהט זיך דאָך אי צו מזרח אי צו דרום; און צענט־ראַל אַמעריקאַ איז אַזוי אויסגעדרעהט, אַז דאָרטען קומט דער שטילער אָקעאַן אויס צו דרום צו. אינדיאַנער פון יענע געגענדען האָבען אַלזאָ גערעדט וועגען אַ „דרום־ים". אַזוי וויא קאָלומבוס האָט געמיינט, אַז ער איז אָרום מאַלאַקקאַ, איז ביי איהם קיין ספק ניט געווען, אַז דאָס מיינט מען דעם אינדישען אָקעאַן. וואָרים וועלכער דען ים ליעגט דירעקט צו דרום פון מאַלאַקקאַ?

נאָך אַ פונקט: קאָלומבוס האָט דאָך אַליין ענטדעקט זיד־אַמע־ריקאַ, — דעם קאָנטינענט, וועגען וועלכען ער האָט געגלויבט, אַז דער גן־עדן געפינט זיך דאָרטען. דיעזער „גן־עדן קאָנטינענט" — האָט ער

זיך געטראַכט — איז ענטוועדער אַ פּאָרטוזעצונג פון אַזיען (פון מאַלאַקאַ אָדער דעם נעכסטען האַלב־אינזעל), אָדער ער איז פון איהם אָבגעטיילט מיט אַ וואַסער־דורכגאַנג. אָבער ווען דאָס וואָלט געווען אַ פּאָרטזעצונג, היינט וויא אַזוי האָט דורכגעשוואומען מאַרקאָ פּאָלאָ? דעריבער איז געדרונגען, אַז דער „גן־עדן קאָנטינענט" איז אָבגעטיילט, עס בלייבט נור איבער צו געפינען דעם פּלאַן וואו דאָס איז. אַזוי ערקלערט קאָלומבוס'עם שטאַנדפּונקט דזשאָהן פּיסק.

ווען ער האָט זיין פּראָיעקט ערקלעהרט דעם קעניג און דער קעניגין, איז דאָס זיי שטאַרק געפעלען געוואָרען. אַלס גובערנאַטאָר מיט אייביגע גרויסע רעכטע האָט ער פאַר זיי ניט געטויגט; אַלס פאָרשונגס־רייזענדער אָבער האָבען זיי איהם בעדאַרפט האָבען. זיי האָבען אויך ניט געקענט פערגעסען וואַסקאָ דאַ גאַמאַ'ס ערפאָלג, הגם דער פּאָרטוגעזישער קעניג, מאַנועל, איז שוין וויעדער געוואָרען זייער איידים (ער האָט געהייראַטה זייער דריטע טאָכטער, מאַריא). דעריבער, ווען ער האָט צו זיי גערעדט ניט וועגען יאַפּאַן און כינא, נור וועגען פאָהרען דירעקט נאָך וואַסקאָ דאַ גאַמאַ'ס אינדיען, האָבען זיי זיין פאָרשלאַג מכח אַ פערטע רייזע גלייך בעוויליגט. ער איז פאָרט געווען דער, וואָס האָט ענטדעקט נייע לענדער אין דעם „ים פון פינסטערניס" נאָך דעם וויא פון זיין פּלאַן האָט מען אַזוי פיעל געלאַכט. פיעלייכט וועט ער דיעזען מאָל אויך פערווירקליכען וואָס ער פּלאַנעוועט; פיעלייכט וועט ער ענדליך פאָרט צוקומען צום הויפּט־ציעל, צו אינדיען.

לאָמיר ניט פערגעסען, אַז וועגען שיקען שיפען נאָך אינדיען איבער דעם זעלבען וועג, איבער וועלכען וואַסקאַ דאַ גאַמאַ איז געפאָהרען, האָט אין שפּאַניען קיין רייד ניט געקענט זיין. דער גרענעץ, וואָס דער פּאַפּסט אַלעקסאַנדער דער 6־טער האָט געמאַכט, האָט עס ניט ערלויבט. דיא לענדער, וואָס ליגען צו מזרח־זייט פון דיעזען גרענעץ, האָבען בעלאַנגט צו פּאָרטוגאַל. שפּאַניען האָט בלויז געמעגט ענטדעקען לענדער צו מערב־זייט פון דעם גרענעץ.

עס קומט אַפילו אויס קאָמיש, וויא מיר האָבען שוין אויבען בעמערקט, אַז דיא זעלבע לאַנד זאָל מען אי מעגען בעזוכען, אי ניט טאָרען בעזוכען — עס ווענדעט זיך פון וועלכער זייט מען קומט צו איהר. אָבער

אזוי איז שוין געווען דיא לאָגיק פון יענער צייט, ווען צו א דייטליכען בעגריעף וועגען דעם ערד־קוגעל איז נאָך געווען גאַניז ווייט.

קאָלומבוס איז שוין איצט געווען אַן אַלטער מאַן. זיינע פיעל־יעהריגע מאַטערנים און צרות, — איבערהויפּט די אַלע יסורים, וואָס ער האָט געהאַט אויסצושטעהן דיא לעצטע צייט, — האָבען אָנגעהויבען זיך צו לאָזען פיהלען. זיין געזונטער, שטאַרקער קערפּער האָט גענו־מען ליידען פון פערשיעדענע קראַנקהייטען, שוואַכקייטען. אין אַלגע־מיין איז זיין געדאַנק אייגענטליך געווען פריש און קלאָהר וויא אימער; ער איז אָבער אַלץ מעהר גענייגט געוואָרען צו אבערגלויבישע, געהיימ־ניספּוללע ענינים. וואָס ווייטער, האָט ער אַלץ מעהר געגלויבט, אַז ער איז א שליח פון גאָט, וועלכער טהוט דורך איהם אויף וויכטיגע זאכען. ער האָט זיך געגריבעלט אין רעליגיעזע ביכער און אויף אַלעס געפונען פסוקים, נביאות. ער האָט וויעדער געטרוימט וועגען בעפרייען דעם קבר פון יעזוס קריסטוס; ער האָט בעדויערט, וואָס דער שטן האָט איהם ניט געלאָזען האַלטען דעם נדר, וואָס ער האָט זיך וועגען דעם געגעבען פאַר זיין אוועקפאָהרען אויף זיין ערשטע רייזע, און ער האָט זיך געגעבען אַ נייעם נדר דאָס אויסצופיהרען, ווען ער וועט צוריקקומען פון זיין פערטע עקספּעדיציע. וועגען דעם אַלעם האָט ער געשריעבען לאַנגע בריעף צו דער קעניגליכער פּאָר און צו דעם פּאַפּסט. ער האָט אָנגעזאַמעלט גאַנצע בערג מיט „בעווייזע" פון דער ביבעל און פון אַנדערע רעליגיעזע שריפטען וועגען זיין ערשטע ענטדעקונג, וועגען דיא ענטדעקונג, וואָס ער וועט איצט מאַכען, וועגען דיא מלחמה וואָס ער וועט אָנפיהרען געגען דיא מאַהאָמעדאַנער, ביז פון דיעזע שריפטען האָט זיך ביי איהם אָנגעקליבען א גאַנצער בוך. דער לעזער וועט אפשר פרע־גען: וויא קומט אַזאַ געבילדעטער און דענקענדער מאַן וויא קאָלומבוס צו זיין אַזוי פערזונקען אין אבערגלויבען? ער איז אָבער געווען ניט דער ערשטער און ניט דער לעצטער מענש, ביי וועמען וויסענשאַפטליכע קענטעניס איז געגאַנגען האַנט אין האַנט מיט דעם פינסטערסטען רע־ליגיעזען פאַנאַטיזמוס.

זיין פערטע רייזע האָט ער געמאַכט מיט פיער שיפען, און הונדערט פופציג מאַן, אונטער וועלכע עס איז געווען זיין ברודער באַרטהאָלאמיי

און זיין זוהן פערדינאַנד. דיא עקספעדיציע איז אָבגעפאָהרען פון קאַ
דיז דעם 9טען מאַי, 1502.

איינע פון דיא שיפען איז געווען אַ צרה'דיגע; דער ווינט איז
אָבער געווען גוט, און קאָלומבוס איז אָנגעקומען אין דער נייער וועלט
אָהן שוויריגקייטען. ער האָט זיך אָבגעשטעלט אויף אַן אינזעל ניט
זעהר ווייט פון קובאַ, און נאָך דעם וויא ער איז ארומגעשוואומען אַ
ביסעל אין יענע וואַסערען, האָט ער זיך מיישב געווען, אַז ער וועט צו־
ערשט אריבערשווימען נאָך סאַן־דאָמינגאָ. דער קעניג און דיא קעני־
גין האָבען איהם פערזאָגט, אַז ער זאָל אהין ניט קומען, סיידען ער וועט
שוין האַלטען אין פאָהרען צוריק נאָך שפאַניען. ער האָט אָבער גע־
וואָלט איבערבייטען זיין שלעכטע שיף אויף אַ בעסערע, אום זיך צוצו־
גרייטען צו זיין פאָרשונגס־רייזע נאָך אינדיען. ווען ער האָט דער־
גרייכט דעם אינזעל, וואו ער האָט פריהער געוועלטיגט, האָט אָוואַנדאָ
איהם געלאָזט וויסען, אַז ער קען דאָ זיך ניט אָבשטעלען. קאָלומבוס
האָט געענטפערט, אַז ער זעהט נאָכ'ן הימעל, אַז עס וועט באַלד אָנקו־
מען אַ געפעהרליכער שטורם; אַלזאָ בעט ער, אַז מען זאָל איהם בלויז
ערלויבען איבער־צו־וואַרטען די געפאַהר; און אַזוי ווי ער האָט געזעהן,
אַז אַ פלאָטע קלייבט זיך צו געהן נאָך שפאַניען, האָט ער אָוואַנדאָ'ן,
אַגב אורחא, געוואַרענט, אַז מען זאָל דיא רייזע אָבלייגען, ביז דער
שטורם וועט איבערגעהן.

דער הימעל איז אָבער געווען קלאָהר, און קיינעם האָט זיך ניט
גע'חלום'ט, אַז עס וועט נעהמען בלאָזען אַ שטאַרקער ווינט. אַלזאָ,
האָט מען זיך פון איהם אויסגעלאַכט און איהם געהייסען געהן ווייטער.
וואהרשיינליך האָט אָוואַנדאָ בעקומען אינסטרוקציאָנען פון פערדי־
נאַנד'ען און איזאַבעללאַ'ן, דעם אַלטען אדמיראַל ניט ארויפצולאָזען
אויף דער ערד, וועלכע ער האָט ענטדעקט און איבער וועלכע ער האָט
נאָך גאָר ניט לאַנג געהערשט. וויא דיא מעשה איז, — קאָלומבוס איז
אַוועק וויא אַן אָבגעשמיסענער.

דאָך, גלייך זיך אַוועקלאָזען איבער'ן אָפענעם ים, האָט ער ניט גע־
וואָלט. ער איז געווען זיכער, אַז דער שטורעם וועט באַלד אויסברע־
כען. אַלזאָ, האָט ער זיך געהאַלטען נאָהענט צום ברעג, און האָט אַלץ
געזוכט אַ ווילדען האַפען, אָדער דעם מויל פון אַ טייך, וואו ער זאָל זיך
קענען אָבשטעלען, ווען דיא געפאַהר וועט שוין אָנקומען. וויא איהם

איז געווען אויפ׳ן הארצען, איז איבעריג פאַרצושטעלען. א הויז דיא בלוטיגע בעליידיגונג און דעם פערדרוס, האָט ער איצט געליטען פון זיינע מאַטראָזען, וועלכע האָבען זיך אָפען געקלאָגט, וואָס זיי מוזען פאָהרען מיט א שיפס־קאַפּיטאַן, וועמען מען בעהאַנדעלט אויף אזא אַרט.

דיא פלאָטע, וואָס אָוואַנדאָ האָט געשיקט נאָך שפּאַניען, איז ארויסגעפאָהרען, ניט נעהמענדיג קיין שום אַכט פון קאָלומבוס׳עס ווארנונג. זיא איז בעשטאַנען פון העכער וויא צוואַנציג שיפען. אויף דיא וויכטיגסטע פון זיי האָט זיך געפונען באָבאדילא און ראָלדאַן. איינינגע פון דיא אַנדערע שיפען האָבען געטראָגען מאסען גאָלד, דיא פרוכט פון דיא שוויים און בלוט, וועלכע מען האָט ארויסגעפרעסט פון דיא אויסגעפייניגטע אינדיאַנער. צווישען דיא שטיקלעך גאָלד איז געווען איינע א מערקווירדיג־גרויסע — א גאַנצער אוצר, וועלכען אַן אינדיאַנישע מיידעל האָט געפונען אויפ׳ן גרונד פון טייך. דאָס אַלץ האָט מען איצט געשיקט צו דעם קעניג און דער קעניגין. אויף איינע פון דיא שיפען האָט מען געפיהרט א היבשע ביסעל גאָלד, וועלכע האָט געהערט צו קאָלומבוס׳ען נאָך זיין קאָנטראַקט נאָך.

אין א פּאָר טעג אַרום איז קאָלומבוס׳עס פּאָראויס־זאָגונג מקוים געוואָרען. א געוואַלטיגער שטורעם האָט זיך צובושעוועט, און פיעלע שיפען זיינען אונטערגעאַנגען. מיט זיי איז דערטרונקען געוואָרען באָבאדיללא און ראָלדאַן. מיט זיי איז אויך אומגעקומען דער געפאַנגענער קאַסיק ג ו א ר י אָ נ ע ק ס פון ו ו ע ג א. אויך איז פערלאָרען געגאַנגען א מאַסע פון דיא גאָלד, וואָס מען האָט געשיקט פאַר דער קרוין. דיא עטליכע שיפען, וואָס זיינען ניט אומגעקומען אין דעם שטורעם, האָבען זיך קוים געראַטעוועט אין דעם סאַן דאָמינגער האַפען; זיי זיינען אָבער אויך שוין געווען אין א צרה׳דיגען צושטאַנד. דיא איינציגע שיף, וואָס איז געווען אין שטאַנד פאָרטצוזעצען דיא רייזע, איז געווען דיא, אויף וועלכע מען האָט געפיהרט קאָלומבוס׳עס גאָלד.

זיינע אייגענע פיער צרה׳דיגע שיפען האָבען זיך דערווייל אַרומגעטריבען און אַרומגעוואָרפען איבער דיא כוואַליעס. דיא ערשטע צייט, וואָס דער שטורעם האָט געבושעוועט, זיינען זיי נאָך וויא עס איז געווען בעשיצט דורך זייער נאָהענטקייט צום ברעג. אויפ׳ן צווייטען טאָג איז דער ווינט פיעל שטאַרקער געוואָרען, און דיא נאַכט איז געווען א פינס־

טערע וויא אין א קבר. דאן האָבען זיך דיא פיער שיפען פערלאָרען איינע די אנדערע. קאָלומבוס אליין האָט זיין שיף אלין געהאלטען נאָ־הענט צום לאנד, און זיא איז וועניג געשעדיגט געוואָרען. דיא אנ־דערע דריי קאפּיטאנען האָבען אָבער מורא געהאט, אז אין דיעזע פינס־טערע שטורעמדיגע נאכט זאָלען זיי ניט צושמעטערט ווערען אָן א פעלז. זיי האָבען דעריבער זיך געלאָזען געהן ווייטער פון ברעג, און דער רעזולטאט איז געווען, אז דיא כוואליעס האָבען צו זיי אויסגעלאָזען „כל חמתו“. עטליכע טעג האָבען זיי זיך אזוי ארומגעשליידערט. דיא מאטראָזען האָבען יערע מינוט געציטערט, אז זיי געהען אונטער. באר־טהאלאמיי, וועלכער האָט קאמאנדעוועט איבער דיא ערגסטע פון אלע פיער שיפען, איז געווען אין דער גרעסטער געפאהר פון אלע, אָבער זיין פלינקייט און געניטקייט אלס שיפס־מאן האָט איהם אליין און זיינע מאטראָזען געראטעוועט.

ענדליך האָבען זיך אלע פיער שיפען צוגעשלאָגען צו א האפען, צו מערב זייט פון סאן דאָמינגאָ. ווען קאָלומבוס האָט זיך דערוואוסט פון דעם חורבן, וואָס איז געשעהן מיט יענע 20 שיפען, האָט ער אויף דעם און אויף זיין רעטונג נאטירליך געקוקט וויא אויף דעם „פינגער פון גאָט“.

אין האפען איז קאָלומבוס געשטאנען עטליכע טעג. מען האָט פעררי‌כט דיא שיפען און דיא מאטראָזען האָבען זיך אָבגערוהט. ווען זיי זיינען ענדליך ארויסגעשוואומען, האָט א נייער שטורעם זיי גע־צוואונגען ווידער זיך אָבצושטעלען אין א האפען; און ווען עס איז שטיל געוואָרען, איז שוין געוואָרען אזוי שטיל, אז די זעגלען האָבען קיין שום ווינט ניט געהאט און דיא שיפען זיינען געגאנגען וואו דיא ים־שטראָמען האָבען זיי געטראָגען. אזוי זיינען דיא רייזענדע צוגעקו־מען צו געוויסע קליינע אינזעלעך לעבען יאמאיקא. און ווען עס האָט געקומען בלאָזען א גוטער ווינט, האָט קאָלומבוס זיין קליינע פלאָטע פערקערעוועט צו דעם אמעריקאנער קאנטינענט. דער נעכסטער אָב־שטעלונגס־פונקט איז געווען ביי א קליינעם אינזעל לעבען דעם האָנ־דוראס ברעג פון דעם קאָנטינענט, אין צענטראל־אמעריקא. דאָ האָט בארטהאָלאָמיי, וועלכער איז ארויס אויפ'ן אינזעל, דערזעהן אָן אינדיא־נישע קאנאָ, וועלכע האָט איהם איבערראשט מיט איהר גרויס, און מיט דעם וואָס אין איהר האָט זיך געפונען. זיא איז געווען זעהר לאנג

און ברייט, און דאָך איז זיא זיא געוועזן פון איין בוים, ווי אַלע קאַנאָס. זי איז געוועזן אַזוי גרויס, אז זיא איז געטריבען געוואָרען פון 25 אינדיאַנער. אין מיטען האָט זיא געהאַט א ביידעל פון פּאַלמען־בלעטער, וואו עס איז געזעסען א קאַסיק מיט פרויען און קינדער. דיא שיף האָט ענט־האַלטען א מאַסע פערשיעדענע זאכען, וועלכע קאָלומבוס האָט נאָך ביז אהער ביי קיין אינדיאַנער ניט געזעהן, און וועלכע האָבען געוויזען אויף א העכערע מדרגה פון קולטור. קאָלומבוס האָט אַלץ בעקוקט מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט. דאָרטען זיינען געוועזן העק און מע־סערס ניט פון שטיין, וויא ביי דיא איינוואָהנער פון היספּאַניאָלא אָדער קובא, נור פון קופּער; שווערדען פון האַרטע האָלץ, מיט שטיינערנע שאַרפען, וועלכע זיינען געוועזן צוגעפעסטיגט צו דיא ברעגעס מיט סטרונעס פון דיא איינגעווייט פון פיש; קופּערנע גלאָקען; אַלערליי טעפּ און געצייג נעט אויסגעאַרבייט פון ליים, מירמעל־שטיין אָדער האַרטע האָלץ; באַוועלענע ליילעכער און מאַנטלען, געפאַרבט אָדער אויסגעוועבט אין פערשיעדענע קאָלירען; מאַסען קאָקאָא און אַנדערע פּרוכטען, פון וועלכע מען האָט נאָך אין אייראָפּאַ דאַן ניט געוואוסט; א געטראַנק „שיקאַ", פון קוקורוזע און געוויסע וואָרצלען, וועלכע איז געוועזן עהנליך אין טעם צו ביער. דיא פרויען האָ־בען געטראָגען מאַנטלען, און האָבען זיך אין זיי איינגעוויקעלט וויא דיא מורישע פרויען פון גראַנאַדאַ, וועהרענד דיא מענער האָבען אין מיטען פון זייערע קערפּערס געטראָגען באַוועלענע בגדים. געהן נאַקעט איז ביי ביידע זייערע געשלעכטען געוועזן פערערבענט פאַר א שאַנדע.

עס איז געוועזן דייטליך, אז קאָלומבוס איז דאָ צוגעקומען צו פיעל ציוויליזירטערע פעלקער, וויא דיא וואָס ער האָט פריהער בעזוכט און זיין נייע־ענטדעקטע לאַנד. ער האָט אין דעם געזעהן דעם דייטליב־סטען בעוויז, אז ער איז שוין גאַנץ נאָהענט צו אינדיען.

דיא געקליידעטע אינדיאַנער האָבען אָנגעצייגט אין מערב זייט — אז דאָרטען ליגט א רייכע, וויכטיגע לאַנד, מיט גרויסאַרטיגע שטעדט, מיט פערשיעדענע בעלי־מלאכות, מיט גלענצענדע קליידער, וואָהנונגען, טעמפּלען. זיי האָבען איהם געזאָגט, אז זיי פאָהרען איצט פון דאָרטען. ווען קאָלומבוס וואָלט געפאָלגט זייער עצה און זיך פערנומען צו מערב צו, וואָלט ער אין א פּאָר טעג, פיעלייכט נאָך וויינינגער, געוועזן אין יוּ־קאַטאַן, לעבען מעקסיקאָ, וואָרים פון דעם פּלאַץ, וואו קאָלומבוס האָט

זיך איצט געפונען, ביז יוקאטאן איז ניט מעהר וויא 120 מייל. יוקא־טאן גופא האָט דאן אויך געהאַט אַ הויכע האַלב־ציוויליזאַציאָן מיט מאסען אינטערעסאנטע און רייכע זאכען. און ווען קאָלומבוס וואָלט שוין געוועזען דאָרטען, וואָלט ער שוין געוויס צוגעקומען צו מעקסיקאָ אויך.

אָבער אַנשטאָט זיי צו פאָלגען און פאָהרען צו מערב, האָט ער זיך פערנומען פונקט אין דיא פערקעהרטע ריכטונג — צו מזרח, צוריק צו שפּאַניען. דער לעזער וועט זיין איבערראַשט: דאָס איז דאָך גע־ווען דער גאנצער צוועק פון זיין לעבען — צוצוקומען דורך מערב זייט צו דיא רייכע שטעדט פון אזיען, און ער האָט דאָך געמיינט, אז ער איז אין אזיען. איצט, אַלזאָ, אַז מען זאָגט איהם, דאָס אַ ביסעל ווייטער צו מערב געפינען זיך אזעלכע שטעדט, פאָהרט ער גאָר צוריק. דעם אנטוואָרט אויף דעם קענען מיר געבען בלויז אין אַלגעמיינע ווער־טער, אין עיקר. גאַנץ קלאָהר וויסען, וואָס ער האָט דאָ געהאַט אין זי־נען, קען מען ניט. דאָס רוב היסטאָריקער זיינען צוטומעלט איבער דיעזען פונקט. דזשאהן פיסק האָט, דאכט אונז, דיא בעסטע ערקלעה־רונג פון אַלע; איז זיא אָבער הויפּטזעכליך געבויט אויף אַ סברא. ער גלויבט נעמליך אַז, ווען קאָלומבוס האָט געמאַכט דיעזע רייזע, האָט ער שוין געוואוסט, (פון וואנען וועלען מיר באלד זעהן), אז צו מערב זייט איז אין דעם קאָנטינענט קיין וואסער־דורכגאַנג ניטאָ. ער האָט דע־ריבער זיך גערעכענט, אז דער וואסער־דורכגאַנג מוז זיך געפינען פון דער אַנדערער זייט, דאָס הייסט, אַז ער מוז אַנלעגען וועג, פאָהרען אַ פּאָר אָדער עטליכע טעג צוריק, אום צו איהם צוצוקומען. און דאַן, דורך דיעזע „שטראַסע“, אריין אין אינדיישען אָקעאַן און דערגרייכען דיא אַלע רייכע לענדער פון אינדיען, וועגען וועלכע איהם האָבען אָנגע־וויזען דיא געקליידעטע אינדיאנער.

ווען מיר נעהמען דעם באהן, קומט אונז אָפּט אויס צו געהן אַ היבשע שטיק צוריק אום צו קומען אויפ׳ן וואָקזאַל. מיר דאַרפען, למשל, פאָהרען רעכטס, מוזען מיר געהן אַ מייל לינקס, ווייל דאָרטען געהט אָפּ דער צוג. אזוי איז דאָ געוועזן מיט קאָלומבוס׳ען. ער האָט געוואָלט שווימען אין מערב זייט. אום אָבער ער זאָל דאָס קענען טהאָן, האָט ער צוערשט געמוזט שווימען צוריק כדי צוצוקומען צו אַ

אטלאנטישער אקעאן
באהאמא אינזלען
נארד-אמעריקא
מעקסיקאנישער ים בוזים
מעקסיקא
גרויסע אנטיללען
קובא
יאמייקא
היספאניאלא
(האיטי)
פארטא ריקא
קאריבישע אינזלען
אדער קליינע אנטיללען
קאריבישער ים
טרינידאד
פעריא
פערל ברעג
ארינאקא טייך
יוקאטאן
גוואטעמאלא
האנדוראס
קאסטא ריקא
ווערא-גוא
פאנאמא
(דאריען)
שטילער אקעאן
עקוואטאר

קאלאמבוס'עס 4-טע רייזע.
די „פיילען“ ווייזען דעם גאנצען מאר-שרוט, — ווי ער איז אנגעקומען פון שפאניען, ווי ער האט זיך געדרייט הין און צוריק פאזע די ברעגעס פון צענטראל אמעריקא א. ז. וו.

וואסער־דורכגאנג, פון וועלכען ער וועט הענען פאהרען אונגעשטערט אין מערב.

דער עיקר פון דער ערקלערונג איז ביי אלעמען דער זעלבער; בלויז פיסק גיט אן ארגומענטען, אז קאלומבוס האט איינפאך געהערט פון אן אנדער רייזענדען, אז ווייטער־צו איז קיין „שטראססע“ ניטא. דיעזער רייזענדער איז געווען א פילאט מיט'ן נאמען לעדעסמא, וועלבער האט אין 1497 אנטהייל גענומען אין דער ערשטער עקספעדיציע, אין וועלבע אמעריקוס וועספוציוס האט זיך בעטייליגט. וועגען דיעזע עקספעדיציע זיינען פאראן פערשיעדענע דעבאטען. א לאנגע צייט האט מען אין גאנצען געצווייפעלט אויב אזא עקספעדיציע האט גאר שטאטגעפונען, הגם אמעריקוס אליין האט וועגען איהר דערנאך געשריבען צו א פריינד. מען האט אבער געפונען בעווייזע, אז זיא האט יא שטאטגעפונען, אז איהר אנפיהרער איז געווען ווינצענט פינזאן און אז זיא איז דאן געשוואומען פאזע האנדוראס, יוקאטאן און א סך וויטער*). איינער פון דיא פילאטען אויף דיעזער עקספעדיציע איז אלזא געווען א געוויסער לעדעסמא, און ווען קאלומבוס איז געפאהרען אויף זיין פערטע רייזע, האט ער דעמזעלבען לעדעסמא'ן מיטגענומען אלס פילאט. פיסק איז זאגאר געניינט צו גלויבען, אז ער האט איהם אומישנע גענומען, ווייל ער איז געווען בעקאנט מיט דיעזע ברעגעס.

אויב ווינצענט פינזאן, אמעריקוס און לעדעסמא זיינען געווען ארום האנדוראס, יוקאטאן און נאך א סך ווייטער ביי'ן ברעג צו מערב און צפון זייט, דאן האט לעדעסמא נאטירליך קאלומבוס'ען דערצעהלט, אז דארטען איז קיין דורכגאנג ניטא, און אז ער דארף דאס בעסער זוכען פון דער אנדערער זייט. דיא פראגע איז אבער, אויב זיי זיינען דאן דארטען ווירקליך געווען. אויף קלאר בעווייזען קען מען דאס ניט. דער לעזער וועט געוויס פרעגען א קשיה: אויב אמעריקוס און לעדעסמא מיט אנדערע מיטרייזענדע זיינען אין 1497 שוין געווען ביי יוקאטאן, טא פאר וואס האבען זיי ניט געפונען דיא דארטיגע טעמפלען? אויף דערויף ענטפערט פיסק, אז ווען דער וועטער איז ניט קיין גינסטיגער, ווען

*) ביי דעם פאריא ברעג און ווייטער ביי דעם צפון ברעג פון זיד־אמעריקא איז אמעריקוס געווען אויף זיין צווייטער עקספעדיציע, אויף די, וועלכע איז אנגעפיהרט געווארען פון איעדא.

עס איז פּערוואָלקענט אָדער פערטומאַנעוועט קען מען פון ווייטען גאָר־ניט זעהן.

וואַשינגטאָן אוירווינג גלויבט, אַז קאָלומבוס האָט געמיינט, דאָס ווייטער ערגעץ־וואו איז קובא צוזאַמענגעוואַקסען מיט האָנדוראַס, און אַז אַ דורכגאַנג געפינט זיך ניט ווייט פון דעם פּאַריאַ ברעג, דאָס הייסט אַלזאָ צו מזרח צו. אַ פּאַר וואָס האָבען איהם ניט אינטערעסירט דיא רייכע שטעדט, פון וועלכע דיא געקליידטע אינדיאַנער האָבען גערעדט? זאָגט אויף דעם אוירווינג, אַז קאָלומבוס האָט זיך געקלעהרט, אַז דאָס וועט פון איהם ניט אַנטלויפען, אַז פריהער פון אַלץ מוז ער געפינען דעם וואַסער־דורכגאַנג צו דעם אינדישען אָקעאַן. דאַן וועט ער שוין זיך נעהמען צייט צו בעזוכען דיעזע שטעדט אויך, וועהרענד נאָך פּיסק'ען קומט אויס, אַז אפילו צו דיעזע שטעדט צוצוקומען איז איהם אויך נויטיג געוועזען אַ דורכגאַנג.

ווי דיא מעשה איז, קאָלומבוס איז געפאָהרען פון האָנדוראַס צו מזרח צו.

דיא אינדיאַנער, וואָס ער האָט בעגעגענט, האָבען גערעדט אין דיא פערשיעדענע ערטער פערשיעדענע שפּראַכען און האָבען בעלאַנגט צו פערשיעדענע ענטוויקלונגס־שטאַפּלען. אין איינינע ערטער זיינען זיי געוועזען האַלב געקליידט, אין אַנדערע אין גאַנצען נאַקעט. אין איין פּלאַץ האָבען זיי זיך געפּוצט מיט דעם, וואָס זיי האָבען געמאַכט גרויסע לעכער אין די אויערען און זיי צוצויגען אויפ'ן עקעלהאַפּטסטען שטייגער. אין דער פראַגע פון שעהנקייט איז אָבער קיין כללים ניטאָ. דאָס איז געוועזען ז י י ע ר בעגריעף פון שעהנקייט. און אַ הויך־ציוויליזירטע דאַמע פון אונזער צייט מאַכט לעכער אין די אויערען, שנורעוועט זיך איין דעם אָטהעם, און טהוט אָן אויפ'ן קאָפּ אַ באַרג מיט פעדערען און בלומען, און דאָס איז א י ה ר בעגריעף פון שעהנהייט.

קאָלומבוס האָט דיזען פּלאַץ אַ נאָמען געגעבען „דער אויער־ברעג”.

ווייטער פאַזע דעם האָנדוראַס ברעג האָט ער געהאַט גרויסע צרות פון שטורמען און שרעקליכע רעגענס. זיינע שיפען האָבען זיך אַזוי געוואָרפען, אַז זייערע „נעט” האָבען זיך פאַרנאַנדערגעעפענט. דיא זעגלען זיינען צוריסען געוואָרען, און פון דיא אריינגערונענע וואַסער, וויא אויך פון רעגען, איז קאַליע געוואָרען דער פּראָוויאַנט. דיא מאַטראָזען

האָבען ניט געהאַט קיין מינוט רוהע, און דערצו נאָך זיינען זיי געווען אין שטענדיגע ציטערנים טאָמער וועלען זייערע שיפען אונטערגעהן. עטליכע מאָל אַ טאָג האָבען זיי מתודה געווען זייערע עבירות איינער פאר דעם אַנדערען און זיך צוגעגרייט צום טוידט.

דיעזע שטורעמים און רעגענס האָבען אָנגעהאַלטען איבער צווי מאָנאַטען און כמעט דיא גאנצע צייט האָט קאָלומבוס ניט אויפגעהערט צו ליידען דיא גרעסטע יסורים פון רעוומאַטיזם אין דיא פיס. דאָך האָט ער טאָג און נאכט געמוזט בעאָבאַכטען דעם הימעל. אפילו ווען ער איז געצוואונגען געווען צו ליגען, האָט ער אויך געקוקט אויף די שטערען און געזאָגט וויא צו קערעווען דיא שיפען. דערצו האָט ער זיך גער מאַכט אַזאַ קאַיוטע, פון וועלכע ער האָט אַליין געקענט זעהן, אפילו ווען ער איז געווען אין בעט. אָפט האָט ער זיך געפיהלט אַזוי שלעכט, אז ער האָט אויך געמיינט, אַז זיינע לעצטע מינוטען זיינען געקומען.

און קיין וואסער־דורכגאנג איז אַליין ניט געווען.

אין איין פלאַץ זיינען דיא אינדיאַנער צוגעשוואומען צו קאָלומבוס׳עס שיפען מיט מתנות: באַוועלענע קליידער און ציערונגען פון „גוואַנין״ — דעם ביליגען זאָרט גאָלד. אַזוי אָבער וויא קאָלומבוס האָט זיינע לייט פערבאָטען צו האַנדלען, האָבען דיא רויטע דאָס אויסגער טייטשט, אז מען נעהמט ניט צו זייערע מתנות, און זיי האָבען זיך שטאַרק בעליידיגט. זיי האָבען דיא ווייסע איינגעלאַדען צו זיך, און, ווען יענע האָבען ניט געוואָלט אראָפּגעהן פון דיא שיפען, האָבען זיי געמיינט, אז זיי געטרויען זיי ניט. דאַן האָבען דיא גאַסט־פריינדליכע אינדיאַנער אויף קאָלומבוס׳עס שיף געבראכט צוויי מיידעלעך און זיי איבערגעלאָזט אַלס משכון, צו גאַראַנטירען, אז מען וועט דיא שפּאַניער קיין בייז ניט טהאָן. אינטערעסאַנט איז, אַז הגם דיא אינדיאַנער זיינען אַוועק און דיא צוויי מיידעלעך זיינען פערבליבען ביי דיא אונגעוועהנר ליכע פרעמדע מענשען איבער נאכט, האָבען זיי ניט אָנגעהויבען זיך צו שרעקען פאר זיי אָדער צו בענקען נאָך זייערע עלטערען. אויף מאָרגען, ווען קאָלומבוס׳עס ברודער, באַרטהאָלאָמיי, איז צוגעשוואומען צום ברעג אין אַ קליינע שיפעל, האָט מען איהם אויפגענומען מיט גרויס פּאַראַד. צוויי פון דיא אינדיאַנער זיינען אריין אין וואסער, איהם גער נומען אויף דיא הענט, צוגעטראָגען צו דעם גראָז־בעוואקסענעם ברעג און איהם אַוועקגעזעצט מיט פיעל צערעמאָניע. ער האָט זיי אָנגע־

פאַנגען אויסצופרעגען וועגען דיא ארומיגע געגענדען, און דערביי האָט א צווייטער שפּאַניער אויסגעלייגט פּאַפּיער און טינט־און־פעדער און האָט זיך גענומען אַלץ פערשרייבען. ווען דיא אינדיאַנער האָבען דאָס דערזעהן, זיינען זיי צוציטערט געוואָרען און זיך צולאָפען. זיי האָבען געמיינט, אז דאָס איז אזא מין כשוף.

שפּעטער א ביסעל זיינען זיי צוריקגעקומען, — ברענגענדיג אזעלכע שמעקעדיגע קרייטעכער און פאָכענדיג דעם אנגענעהמען רויך צו דיא שפּאַניער צו. דאָס איז געווען זייער מיטעל צו פערטרייבען דיא ווירקונג פון דעם געפעהרליכען צויבער.

אָבער אין גרונט גענומען זיינען דיא שפּאַניער ניט געווען פיעל פרייער פון אבערגלויבען וויא דיעזע ווילדע. זיי האָבען זיך געשראָקען פאר דעם „כשוף־רויך" פּונקט וויא דיא קופּער־קאָלירטע נאַטור־קינ־דער האָבען זיך געשראָקען פאר זייער שרייבעריי. אפילו קאָלומבוס אַליין האָט דערנאָך, אין א בריעף צו פערדינאַנד'ען און איזאַבעללאַ'ן, אויסגעדריקט דיא מיינונג, אז דיא אינדיאַנער פון דיעזען פּלאַץ זיינען גרויסע בריות אויף כשוף, און אז זיינע שיפען האָבען נאָכהער געהאַט גרויסע צרות, ווייל דיא אויבען־דערמאָנטע צוויי מיידעלעך האָבען מסתמא מיט זיך געהאַט אזא צויבער־פּראָשיק, וועלכען מען האָט זיי מיטגעגעבען אומישנע אום צו שעדיגען דיא ווייסע.

קיין אמת'ע גאָלד האָבען דיא אינדיאַנער דאָ ניט געהאַט. זיי האָ־בען אָבער אָנגעוויעזען, אז ווייטער וועלען דיא שפּאַניער געפינען א קרייז וואו עס איז פאראן א סך גאָלד.

אין איין דאָרף האָט באַרטהאָלאָמיי אין א גרויסע הויז געפונען עטליכע קברים. אין איין קבר האָט מען געזעהן א באַלזאַמירטען מת; אין דעם צווייטען זיינען צוויי טויטע געווען איינגעוויקעלט אין באַוועל. זיי זיינען געווען אַזוי צוגעריכט, אז פון זיי האָט זיך ניט געהערט קיין שום אונאַנגענעהמער ריח, און יעדער קערפּער איז געווען אויסגעפּוצט מיט אַלעם דאָס, וואָס ער האָט טהייער געהאַלטען, ווען ער האָט געלעבט. דיא קברים זיינען געווען בעפּוצט מיט שניצונגען און געמעלעכצען פון חיות — דיא צייכענס פון דיא פערשיעדענע שבטים, צו וועלכע דיא גע־שטאָרבענע האָבען בעלאַנגט. דיעזען רעספּעקט צו זייערע טוידטע און דיא בעמיהונגען, אז זייערע קערפּערס זאָלען ניט פערניכטעט ווערען,

האַט קאָלומבוס איבערהויפּט געזעהן ביי די אינדיאַנער פון אַלע שבטים און געגענדען.

דיא שיפען זיינען געשוואומען ווייטער צו מזרח זייט. פּאָרלויפיג האָט זיך נאָך אַלץ געצויגען דער ברעג. קיין וואסער־דורכגאַנג איז נאָך אַלץ ניט געווען. באַלד זיינען זיי אָנגעקומען אין קאָסטאריקא, וויא מען רופט דאָס איצט. דאָס איז אַ בערגעדיגער געגענד. דאָס רוב אינדיאַנער דערפער זיינען געווען געבויט אין דער הויך, אויף בערג. דאָ איז שוין געווען אמת'ע גאָלד אויך. פיעלע אינדיאַנער האָבען געטראָגען גרויסע פלאכע שטיקער פון דעם מעטאַל אויף באַזונדערע שנירלעך, וויא מעדאַליאָנען. זיי האָבען זיך אָבער ענטזאגט דאָס צו בייטען. איינינע האָבען געטראָגען אזא מין קרוינען פון דיא נעגעל פון דיא חיות אָדער פון דיא פעדערען פון פויגלעך, אָדער פון בלומען. ווען זיי האָבען געזעהען, אז דיא ווייסע דורשטען אזוי נאָך גאָלד, האָבען זיי זיי געזאָגט, אז נאָך צוויי טאָג רייזע, און זיי וועלען קומען צו רייכע גאָלד־מינען. זיי האָבען אָנגערופען עטליכע פּלעצער, אָבער הויפּטזעכליך האָבען זיי גערעדט וועגען ווערא גוא.

דיא שפּאַניער האָבען זיך געבעטען מען זאָל זיי לאָזען דאָ בלייבען אַ געוויסע צייט איינצוהאנדלען שטיקער גאָלד, אָבער קאָלומבוס האָט זיך געאיילט. ער האָט געוואָלט וואָס גיכער קומען צו דעם דורכגאַנג.

דאָ האָבען דיא אינדיאַנער געזאָגט קאָלומבוס'ען, אז ניט ווייט פון דאָרטען געפינט זיך אַ שמאָלער אָרט צווישען צוויי גרויסע ימים. זיי האָבען נאַטירליך ניט געמיינט קיין אנדער זאַך, וויא דעם שמאָלען פאס יבשה, דיא „העלזעל“, וואָס בעהעפט נאָרד־אמעריקא מיט זיד־אמעריקא. גיט אַ בליק אויף דער קאַרטע וועט איהר זעהן, אז קאָלומבוס האָט זיך איצט געפונען ניט ווייט פון דעם פּאַנאַמאַ לאַנד־איינג אָדער דאַריען לאַנד־איינג, וויא מען רופט דיעזע „העלזעל“, וועלבע ווערט איצט דורכגעגראָבען*). ווען קאָלומבוס וואָלט דיא ווערטער פון דיא אינדיאַנער

*) אָנגעפאַנגען דורכצוגראָבען דעם פּאַנאַמאַ לאַנד־איינג האָבען דיא פראנצויזען, מיט זייער בעריהמטען אינזשענער לעססעפּס, וועלכער האָט פריהער דורכגעגראָבען דעם סועז לאנד־איינג צווישען אפריקא און אַזיען. אין פּאַנאַמאַ האָט זיך אָבער דיא אונטערנעהמונג געענדיגט מיט אַן

פערשטאַנען איינפאַך, וואָלט ער באַלד דערגרייכט דעם ריעזיגען שטי־לען אָקעאַן. ער וואָלט געוואוסט, אז ער געפינט זיך אויפ'ן שוועל צווישען דעם אטלאַנטישען און דעם שטילען אָקעאַן, אויפ'ן שוועל פון א נייע גרויסע ענטדעקונג.

איהם איז אָבער אַלץ געלעגען אין זינען אַזיען. ער האָט אַלץ גע־בויט אויף דעם זעלבען פאַלשען פונדאַמענט. דעם „שמאָלען אָרט צווישען צוויי גרויסע ימים" האָט ער דעריבער אויסגעטייטשט אלס א שמאָלען וואַסער־דורכגאַנג צווישען דעם אטלאַנטי־שען אָקעאַן און דעם אינדישען — פונקט דאָס, וואָס ער האָט געוואָלט! און פאַר שמחה און אויפרעגונג, וואָס ער האַלט אַזוי נאָהענט צו זיין ציעל, האָט ער זיך שוין מעהר ניט אינטערעסירט מיט דיא גאָלד־מינען פון ווערַאגוא, ניט מיט דיא רייכע שטעדט, וועגען וועלכע דיא אינדיא־נער פון האָנדוראַס האָבען איהם דערצעהלט. דיעזע רייכע שטעדט, האָט ער געמיינט, זיינען קאַליקוט, קאָכין, גאָאַ, וועלכע וואַסקא דא גאַמאַ און קאַבראַל האָבען בעזוכט. דאָס אַלץ וועט ער בע־זוכען. אהין וועט ער צוקומען, ווען ער וועט דורכ'ן „שמאָלען אָרט" אריינשווימען אין דעם אינדישען אָקעאַן און אין אינדיען — אַזוי האָט ער געגלויבט. פאָרלויפיג האָט ער פון קיין אַנדער זאַך ניט געקענט טראַכטען וויא פון זיין רייזע ווייטער אין אינדישען אָקעאַן אריין.

דאָס איז א זעהר אינטערעסאַנטער מאָמענט אין דער געשיכטע פון קאָלומבוס'עס לעבען. אין אַ פריהערדיגען קאַפּיטעל (אויבען, זייטעל 341 און 342) האָבען מיר שוין אָנגעוויזען, אַז קאָלומבוס האָט זיך געפונען

עקעלהאַפטען קראַך, מיט אַ סקאַנדאַל פון טויזענד־פאַכיגע רויבערייען און שווינדלען. שפּעטער האָבען דיא פעראייניגטע שטאַאַטען זיך גענומען פאָרט־זעצען דיא אונטערבראָכענע ארבייט, און ווען מיר שרייבען דיעזען בוך, איז זיא נאָך ניט געענדיגט. דאָ זיינען אויך פאַראַן בעשולדיגונגען אין אונ־עהרליכקייט, אָבער יעדענפאַלס וועלען דיא פעראייניגטע שטאַאַטען דעם פּאַ־נאַמאַ קאַנאַל געוויס דורכגראָבען. דאַן וועט מען פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן אין יענעם אָרט אריינשווימען דירעקט אין דעם שטיללען אָעקאַן און פערשפּאָרען צו שווימען דעם גרויסען מהלך ארום און ארום זיד אמעריקא, פונקט וויא דער סועז־קאַנאַל פערשפּאָרט אַ שיף צו פאָהרען אַרום און אַרום אַפריקאַ.

מזרח

היספאַניאָלא
(הייאַיטי)

פארטא־
ריקא

קאַריביש

אָרינאָקאָ טייך

אמאזאָן טייך

בראַזיליען

דיא פלעצער
וואס קאלומבוס האט ענדעקט

אין דיעזע ערטער איז ער געקומען
אויף זיינע פיער רייזעס, אימער
מיינענדיג אז דאס איז אזיען.

(דיא ערטער וועלכע ער האט בעזוכט
זיינען דא בעצייכענט מיט רויט.)

ניט ווייט פון מ ע ק ס י ק אָ, וועלכע איז דאן געווען דיא ענטוויקעלטסטע לאַנד אין אמעריקא, א לאַנד מיט גלענצענדע, אינטערעסאַנטע שטעדט, און מיט רייכטהימער; מיר האָבען שוין דאָרטען בעמערקט, אז וועהרענד אויף עטליכע טעג רייזע פון איהם זיינען געלעגען אוצרות, האָט ער זיך געפּלאָגט און געמאַטערט זוכענדיג דאָס, וואָס ער האָט קיינמאָל ניט געקענט געפינען. דיעזער ספּעציעלער טראַגיזמוס, אָדער טראַגי־קאָמיזמוס פון זיין לאַגע דערגרייכט זיין העכסטע שטופע אין דיעזע עטליכע וואָכען, ווען מען זאָגט איהם אויסדריקליך, אז ער קען באַלד צוקומען צו רייכע שטעדט, און ביי איהם איז דיא קאָפּ אַזוי פערטומעלט פון זיין טהעאָריע, אז ער מוז צודרעהען און צוקרוט'שען דעם פּ'שט פון דיא דייטליכע ווערטער וואָס מען זאָגט איהם; מוז זיך אָפּקעהרען פון דעם ריכטיגען מאַרשרוט, וואָס מען ווייזט איהם, און ווייטער פערקריכען אין ענטטוישונגען, ווייטער אין פערטומעלטקייט, ווייטער אין צרות און אונבעהאָלפענקייט; און ווען מען זאָגט איהם, אז ער שטעהט ניט ווייט פון א נייעם גרויסען אָקעאַן, טייט'שט ער דאָס ווידער אויס קאַפּויר און לאָזט אַרויס א וויסענשאַפטליכען אוצר פון דיא הענט.

זיין טעות איז אָבער געווען דער טעות פון זיין דור. נור דער גרויסער גייסט, וועלכער האָט איהם אין אזא דור אהער געבראַכט איבער'ן „ים פון פינסטערנים" — אָט דיעזער גרויסער גייסט איז זיין אייגענער און קיין אנדערענס ניט.

קאָלומבוס האָט זיך באַלד געפונען אין וועראַגוא — א בערגעדיגער קרייז, וועלכער ליגט אין דער מערב טהייל פון דעם פּאַנאַמאַ (אָדער דאַריען) לאַנד־איינג. אין דיעזע בערג איז אויך פאַראַן גאָלד. אָבער אפילו גאָלד האָט איהם איצט אויפ'ן וועג ניט אינטערעסירט. דאָס וועט ער ניט פערזאַמען, האָט ער זיך געקלעהרט. שפּעטער וועט ער אהער ווידער קומען. צוערשט מוז ער דערגרייכען א פיעל וויכטיגערען פּלאַן, דעם דורכגאַנג צו דער וויכטיגסטער לאַנד אין דער וועלט — צו אינדיען.

אין וועראַגוא, וואו דיא שפּאַניער זיינען אָנגעקומען דעם 18־טען אָקטאָבער, 1502, האָבען זיי געהאַט א גאַנץ אנדער מין בעגעגענים, ווי אין די פריהערדיגע ערטער. אָנשטאָט זיי צו געבען א פריינדליכען קבלת פנים, האָט מען זיי אויפגענומען מיט דיא פאָלגענדע סצענע: בע־

וואַפּענט מיט שווערע שטעקענס, מיט שפּיעזען און מיט שווערדען פון פּאַלמען־האָלץ, זיינען געגען זיי אַרויסגעקומען צוויי הונדערט בייז־קו־קענדע קריעגער, וועהרענד דיא אָרומיגע וועלדער האָבען געהילכט מיט דיא קלאַפּעריי פון הילצערנע פּויקען. דיא צוויי הונדערט זיינען אריין אין ים און מיט ווילדע קולות האָבען זיי דיא שפּאַניער געסטראַשעט מיט זייער געוועהר און דאָס וואסער אין זייערע געזיכטער געפּליוסקעט. ווען די ווייסע האָבען אָבער צו זיי געמאַכט פריינדליכע אוואַיעס, זיינען ביי דיא אינדיאַנער דיא קריעגערישע אוואַיעס אויך אין פריינדליכע שמייכלען פערוואַנדעלט געוואָרען. דער רעזולטאַט איז געווען דער געוועהנליכער: פּאַר עטליכע מעשענע גלעקלעך און עהנליכע קלייניג־קייטען האָבען דיא שפּאַניער ביי זיי בעקומען זיעבצעהן שטיקער ריינע גאָלד. דאָ איז דאָס אַלזאָ געווען ו ו ע ר א ג ו א, דער רייכער גאָלד־געגענד. אָבער דאָ איז אויך קאָלומבוס לאַנג ניט פערבליעבען. ער האָט זיך געאיילט צו אינדיען. ער האָט געמיינט, אַז פריהער־שפּעטער וועט זיך דער ברעג איבערהאַקען. ער וועט קומען צו אַן אַרויסגאַנג אין דעם אינדישען ים אריין.

אין אַ פּאָר וואָכען אַרום (דעם 2־טען נאָוועמבער, 1502) האָט קאָלומבוס זיך אָבגעשטעלט אין אַ פּרעכטיגען פּלאַץ, וואו דער האַפען און דיא אַרומיגע פעלדער און וועלדער האָבען אויף איהם געמאַכט אַזאַ גוטען איינדרוק, אַז ער האָט דעם פּלאַץ אַ נאָמען געגעבען פּוערטאָ בעללאָ (דער „שעהנער האַפען“). דיא אינדיאַנער זיינען איהם דאָ אַרויס אַנטקעגען מיט פרוכט און מיט גרינסען, אָבער קיין גאָלד האָבען זיי שוין ניט געהאַט. בלויז זייערע עלסטע האָבען געטראָגען גאָלדענע ריגגען אין זייערע נעזער.

קאָלומבוס איז דאָ פערבליבען ביז דעם 9־טען נאָוועמבער. אויפ'ן וועג האָט ער ווידער געהאַט צרות פון וועטער. צוערשט האָט איהם אַ ווינט צוריק־געטריבען; דערנאָך האָט געטראָפען אַזאַ צרה. שיף־ווער־מים, אַזוי גראָב וויא אַ פינגער, וועלכע זיינען אַ גאַנץ אָפּטע זאַך אין דיא הייסע געגענדען, האָבען דורכגעלעכערט זיינע שיפען אין פער־שיעדענע ערטער. מען האָט זיי אויפ'ן שטעל געמוזט פערריכטען*).

*) דיעזער וואָרים הייסט „טאָרעדאָ“. ער קען דורכלעכערען דיא דיקסטע ברעט.

דיא רייזע איז פאָרטגעזעצט געוואָרען, אָבער ווידער ניט אויף לאַנג. ווידער שטורמען; ווידער האָט מען זיך געמוזט אָפּשטעלען. דער האַפען איז דיעזען מאָל געווען צו איינג, און ער איז געווען פיל מיט אַליגאַטאָרס, וועלכע פלעגען ביי־טאָג מאַסען־וויין אַרויסקריכען אויפ׳ן זאַמד און וואַרימען זיך אויף דער זון, פערשפּרייטענדיג אַרום זיך אַן אַנגענעהמען ריח. זיי האָבען מורא געהאַט פאַר מענשען, אָבער דיא אינדיאַנער האָבען געזאָגט, אַז ווען זיי געפינען אַ שלאָפענדיגען מענשען, שלעפען זיי איהם אַריין אין וואַסער.

דער שטורעם האָט קאָלומבוס׳ען געצוואונגען דאָ זיך אויפצוהאַלטען ניין טעג, און אין פערלויף פון דיעזער צייט האָבען זיינע שפּאַניער זיך אַזוי עקלהאַפט אויפגעפיהרט מיט דיא אינדיאַנער פרויען, אַז יעדע נאַכט פלעגען פאָרקומען בלוטיגע געשלעגען איבער דעם. דיא אינדיאַנער האָבען זיך אָנגעקליבען אין אַ גרויסע מחנה, אום דיא אונגעבעטענע געסט צו פערטרייבען. קאָלומבוס האָט געהייסען אויסשיסען מיט אַ פוסטען שאָס פון אַ קאַנאָן. דאָס האָט דיא רויטע אָבער ניט אָבגעשראָקען; זיי האָבען אָבגעענטפערט מיט זייערע ווילדע מלחמה־געשרייען און געזעצט זייערע פיקעס און שווערע שטעקענס אָן דיא בוימער, סטראַשענדיג מיט בלוטיגע ראַכע. אַזוי גיך אָבער וויא מען האָט אין זיי אויסגעשאָסען אויף אַן אמת׳ען און אַ פּאָר פון זייערע קעמפּפער זיינען געפאַלען, זיינען דיא איבעריגע זיך צולאָפען. עס איז געווען דיא געוועהנליכע געשיכטע: פאַר מענשען וואָלטען זיי זיך ניט געשראָקען. דיא געהיימניספוללע מאַכט אָבער, מיט וועלכע דיא שפּאַניער האָבען געקענט טוידטען מענשען, איז ביי זיי געווען אָנגענומען פאַר אַ געטליכע מאַכט.

דיא ווינטען האָבען ניט אויפגעהערט. דיא מאַטראָזען האָבען גענומען מורמלען. זיי האָבען געגלויבט, אַז יענע צוויי מיידעלעך האָבען זיי מיט אַ כישוף געבראַכט אַלע צרות אויפ׳ן וועג, און אַז ווייטער צו פאָהרען איז געפעהרליך. אַזוי וויא דער וואַסער־אַרויסגאַנג, וועלכען קאָלומבוס האָט ערוואַרט צו דערגרייכען, האָט זיך אַלץ ניט געזעהן; אַזוי וויא דער וועג צו אינדיען איז אַלץ געווען פערצאַמט מיט יבשה, האָט ער ענדליך נאָכגעגעבען דיא פאָדערונג פון דיא מאַטראָזען און האָט זיך אומגעקעהרט. דאָס איז געווען דעם 5־טען דעצעמבער. ער

איז איצט געווען ביי דעם אָרט, וואו היינט גראָבט מען דעם פאנאמא קאנאל.

ער איז געווען ביטער ענטוישט. עס האָט זיך איהם זעהר ניט גע־וואָלט קומען נאָך שפאניען און זיך מוזען מודה זיין פאר דעם קעניג און דער קעניגין אין זיין באנקראָט.

זיין איינציגע טרויסט זיינען געווען דיא גאָלד־מינען פון ווערא־גוא. אלזאָ, האָט ער זיך איצט געאיילט צוריק אהין.

אויפ'ן וועג זיינען דיא שיפען וויעדער געווען אין שטענדיגע גע־פאהר איבערגעקעהרט צו ווערען פון דיא שטורמען. אין איין פּלאַץ האָט דער ווינט זיך אזוי צוקאָכט און צובושעוועט, אז דאָס וואסער פון ים האָט זיך אויפגעהויבען מיט א שפּיץ, און פונקט איבער דיזען שפּיץ האָט זיך פון אויבען אראָפּגעלאָזט א וואָלקען, מיט א שפּיץ אראָפּ, — אזוי וויא צוויי בערג וואָלטען זיך צוזאמענגעטראָפען מיט זייערע קעפּ, איינער פון אויבען און איינער פון אונטען. דאָס איז באלד צוזאמענגע־וואקסען אין איין ריעזיגען זייל, וועלכער האָט זיך געדרעהט איבער'ן ים ארויפציהענדיג דאָס וואסער מיט א שרעקליכען ליארם, און צוקו־מענדיג אלץ נעהענטער צו דיא שיפען*). דיא מאטראָזען האָבען גע־מיינט, אז עס איז א סוף וועלט, און האָבען אָנגעהויבען צו זאָגען תפלות, וואָס זיי האָבען געקענט אויף אויסוויינינג. ווען דער „וואסער־רעהר" איז פערבייגעגאנגען, זיינען זיי זיכער געווען, אז דאָס האָבען געווירקט זייערע תפלות.

פון דעם „שעהנעם האפען" ביז ווערא־גוא איז ניט מעהר וויא 150 מייל; דאָך האָט דיא רייזע געדויערט נאָהענט פון א מאָנאט, — אזוי פיעל שוויריגקייטען האָט מען געהאט פון די שטורמען. א העלפט פון דיא עסען־וואָרג איז שוין אוועקגעגאנגען, און א סך פון דיא איבערגע־בליבענע איז געווען פערנעצט און אזוי ווערעמדיג, אז אפילו ביי דעם גרעסטען הונגער האָבען דיא מאטראָזען געקענט עסען בלויז אין דער פינסטער, ווען זיי האָבען דיא ווערים ניט געזעהן.

ענדליך זיינען זיי וויעדער געווען אין ווערא־גוא און האָבען אָנגע־פאנגען צו „האנדלען" מיט דיא אינדיאנער. פאר קלייניגקייטען האָבען

*) דיא זעלבע ערשיינונג טרעפט אויך אין דער זאהארא וויסטענעס. בלויז אָנשטאָט א זייל וואסער, הויבט זיך דאָרטען אויף א זייל פון זאמד.

זיי ביי זיי בעקומען גרויסע שטיקער גאָלד. דיא אינדיאַנער האָבען זיי געזאָגט, אז דיא מינען געפינען זיך צווישען דיא בערג, וויטער, און אז ווען זיי געהען אהין נאָך גאָלד, פאסטען זיי און מיידען אויס זייערע פרויען. קאָלומבוס׳ען איז דאָס געפעלען געוואָרען. ער האָט זיינע שפאַניער געהייסען אויך אזוי טהאָן: פאסטען און רייניגען דעם גוף און דיא נשמה, — וועט גאָט זיי מצליח זיין אין זייער גאָלד־זוכען. דיא שפאַניער זיינען אָבער געווען צו פיעל פערקאָכט אין דיא אינדיאַנער פרויען און אנדערע זאָרטען עולם־הזה. דאָך, דער פּלאַן איז ווירקליך געווען פול מיט גאָלד, און דיא ווייסע האָבען לייכט אָנגעקליבען היבשע ביסלעך, כאָטש זיי האָבען ניט געפאסט און זיך ניט צוריקגעהאַלטען פון דיא יונגע אינדיאַנערקעס. זיי האָבען דעם מעטאַל איינפאַך געפונען צווישען דיא וואָרצלען פון הויכע בוימער און אויף אַנדערע פּלעצער, כמעט אויף דער ערד.

דער קאַסיק פון די דאָרטיגע אינדיאַנער, ק ו ו י ב י א ן, האָט די ווייסע עמפּפאַנגען פאָרזיכטיג און ניט ווילענדיג. ער האָט זיי געגעבען צוויי בעגלייטער זיי צו ווייזען דעם געגענד, און דיא בעגלייטער האָבען באַרטהאָלאמיי׳ען ארויפגעפיהרט אויף א בארג, פון וועלכען זיי האָבען איהם אָנגעוויזען אויף דיא גאָלד־פעלדער. וויא זיי האָבען געזאָגט, האָבען זיך דיעזע גאָלד־פעלדער געצויגען צוואַנציג טאָג רייזע. באַרטהאַלאמיי איז צו זיין ברודער געקומען פול מיט בעגייסטערונג און פרייד, אָבער באלד האָט זיך ארויסגעצייגט, אז דיא בעגלייטער האָבען איהם אומישנע אַוועקגעפיהרט אויף א וויטערען פּלאַן און איהם געוויזען דעם אָרט פון אַן אנדער שבט, וועלכער איז געווען פיינדליך צו קוויביאן׳ען. קוויביאן האָט דאָס דיא בעגלייטער געהייסען אזוי טהאָן, אום דיא ווייסע זאָלען דאָ ניט פערבלייבען. דיא אמת׳ע מינען זיינען געווען א סך נעהנטער.

באַרטהאָלאָמיי, וועמעס ענערגיע און אייזערנער ווילען איז אונז שוין בעקאַנט, האָט זיך אַוועקגעלאָזען אונטערזוכען דיא לאַנד, צו זעהן אויב דאָ לוינט זיך צו גרינדען א קאָלאָניע. ניט אכטענדיג אויף דעם האַרטען כאַראַקטער פון דיעזע אינדיאַנער און אויף דעם, וואָס דיא ווייסע זיינען זיי געווען גרויס אין דיא אויגען, האָט ער געמאַכט א ווייטע רייזע צווישען זיי. ער האָט אָבער מיט זיך גענומען 60 בעוואפענטע שפאַניער, וועהרענד 14 אַנדערע זיינען נאָך איהם נאָכגעשוואומען

פאַזע ברעג. ער האַט בעזוכט פערשיעדענע קאַסיקען און האָט אויסגע־פאָרשט אַ היבשע שטיק לאַנד. זיין נסיעה האָט געדויערט עטליכע טעג און דער סך הכל איז געווען, אַז ער איז צוריקגעקומען מיט אַ סך גאָלד און מיט דיא פרעהליכסטע בעריכטען.

און קאָלומבוס האָט אין דעם אַלעם געזעהן אַ נייע בעשטעטיגונג, אַז ער געפינט זיך אין דיא בעסטע טיילען פון אזיען. זיין פאַנטאַזיע האָט זיך פון דאָס נייע צושפּיעלט. ער האָט זיך פאָרגעשטעלט, דאָס ווערא‏גוא ליגט ביי דעם סאַמען קוואַל פון אוצרות, אַז אופיר, דער פלאַץ פון וועלכען שלמה המלך האָט געשעפּט זיינע אונשעצבאַרע מאַסען גאָלד, איז גאָר ניט אין היספּאַניאָלאַ, נור דאָ, אין ווערא‏גוא. ער האָט ווידער גענומען זוכען בעווייזע אויף דעם — אי אין דיא היילינע שריפטען, אי אין געאָגראַפּיע, און וויא אימער האָט ער אַלץ אויסגע־טייטשט און אויסגע'פּשט'עלט אזוי, אַז עס האָט געשטימט מיט זיין טהעאָריע.

אַז דאָ איז געווען אַ סך גאָלד, איז יעדענפאַלס געווען אמת. ער האָט אַלזאָ געהאַט מיט וואָס צופריעדען צו שטעלען דעם קעניג, כאָטש פון זיין פּלאַן, וועגען קומען נאָך אינדיען, האָט זיך אויסגעלאָזען אַן אויסגעבלאָזענע איי.

ער האָט געשריעבען צו דיא הערשער פון שפּאַניען, אַז אין דיא ערשטע צוויי טעג וואָס ער האָט דאָ פערבראַכט, האָט ער געזעהן מעהר סמנים פון ריינע גאָלד, וויא אין דיא גאַנצע פיער יאָהר, וואָס ער האָט פערבראַכט אין היספּאַניאָלאַ.

עס איז בעשלאָסען געוואָרען דאָ צו גרינדען אַ שטעדטעל. באַר־טהאָלאָמיי האָט זיך אויסגערופען צו בלייבען דאָ מיט דעם מאַיאָריטעט פון זייערע מענשען, און בעאַרבייטען דיא מינעס, ווערענד דער אַד־מיראַל וועט פאָהרען נאָך שפּאַניען און ברייננען פון דאָרטען נאָך פּראָ־וויזיע און נייע עמיגראַנטען.

אַבציג מאַן זיינען איבערגעבליבען מיט באַרטהאָלאָמיי'ען. זיי האָבען זיך גלייך גענומען בויען הייזער. ווען קוויביאַן האָט דערזעהן, אַז זיי בעזעצען זיך דאָ, האָט זיך זיין קאַמפף־גייסט אין איהם אָנגע־צונדען. ער האָט גענומען פערזאַמלען דיא אַרומיגע אינדיאַנער און גרייטען זיי צו אַן אַטאַקע אויף זייערע אינגעווינשטע וויסע שכנים. ער האָט דאָס געטהאָן געהיים, די אינדיאַנער האָבען זיך פערזאַמעלט

בישתיקה. קאָלומבוס און זיין ברודער האָבען גאָר ניט הישר געווען. איינער פון די אַנדערע קאָלאָניסטען, דיעגא מענדעז, האָט זיי אָבער אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז צופיעל אינדיאַנער געהען פערביי. ער איז געווען זיכער, אַז זיי געהען ערגעץ־וואו צו א פערזאַמלונגס־פּלאַץ, און אַז דאָס שמעקט מיט געפאַהר פאַר דיא ווייסע. און עס האָט זיך ארויסגעציינט, אַז ער האָט טאַקע רעכט. דאַן האָט באַרטהאָלאָמיי פּאָרגעשלאָגען, אַז מען זאָל בעפאַלען די רויט־הויטיגע, פאַנגען קוויביאַן׳ען מיט דיא אַנדערע הויפּטלייט און פערנעהמען דעם דאָרף, וואו זייער חיל איז געווען פערזאַמעלט.

אַזוי איז עס געבליבען. באַרטהאָלאָמיי און מענדעז און נאָך עטליכע און זיעבציג בעוואַפענטע שפּאַניער זיינען אַוועק אין יענעם דאָרף. באַרטהאָלאָמיי איז געגאַנגען פאָראויס. מיט איהם אַליין זיינען מיטגעגאַנגען בלויז פיער פון דיא שפּאַניער, וועהרענד דיא איבעריגע האָבען זיך בעהאַלטען אין אַרומיגע פּלעצער. באַרטהאָלאָמיי האָט ערקלעהרט אַז ער קומט ריידען וועגען פריעדליכע זאַכען און פרעגען וואָס קוויביאַן מאַכט, ווייל ער האָט געהערט, אַז ער האָט אַ וואונד אויפ׳ן אָרים. דער קאַסיק האָט איהם עמפּפאַנגען זעהר ניט־ווילענדיג און יעדענפאַלס האָט ער געפאָדערט, אַז ער זאָל צוגעהן צו זיין הויז איינער אַליין. אַפילו דיא אַנדערע פיער האָט ער ניט געטרויט. באַרטהאָלאָמיי האָט געפאָלגט. ער איז צוגעגאַנגען בלויז מיט זיין אינדיאַנער דאָלמעטשער. ער האָט גערעדט וועגען זייטיגע זאַכען, אָבער באַלד האָט ער דעם קאַסיק געפרעגט וועגען זיין וואונד און האָט איהם אָנגענומען פאַר׳ן אָרים. דאָס איז געווען דער אָבגעמאַכטער סיגנאַל. קוויביאַן האָט זיך געפּרופּט אַרויסרייסען, אָבער באַרטהאָלאָמיי, וועלכער איז געווען שטאַרק וויא אַ מויער, האָט איהם געהאַלטען וויא מיט אַ צוואַנג און ניט אָפּגעלאָזען. זיי האָבען זיך גענומען ראַנגלען. גלייך זיינען צוגעלאָפען דיא אַנדערע פיער שפּאַניער, און איינער פון זיי האָט אויסגעשאָסען. וויא פון אונטער דער ערד זיינען אויסגעוואַקסען אַלע איבעריגע. קוויביאַן׳ען האָט מען געבונדען הענד און פיס. דיא אַנדערע אינדיאַנער האָבען זיך דערשראָקען און אָנגעפאַנגען צו וויינען אויפ׳ן קול און בעטען זיך מען זאָל זייער קאַסיק בעפרייען. עס האָט אָבער ניט געהאָלפען. מען האָט אויך געבונדען אַלע אינדיאַנער וואָס מען האָט געפונען פערזאַמעלט אין קוויביאַן׳ס הויז — אין אַלעמען פופציג פער־

זאָן, אַריינגרעכענענדיג קוויביאַן׳ס פרויען און קינדער. באַרטהאָלאָמיי האָט אפילו ניט געוואָלט הערען וועגען בעפרייען זיי. כל זמן זיי וועלען זיין פריי, האָט ער גערעכענט, וועלען זיי אויפהעצען דיא אַנ־דערע געגען דיא שפּאַניער. ער האָט זיי אַרויפגעזעצט אויף דיא שיפּ־לעך וואָס זיי האָבען געהאַט לעבען ברעג, אום זיי אַוועקצופיהרען צו דעם אַדמיראַל. אַליין איז ער און עטליכע פון זיינע מענשען אַ גאַנצע נאַכט געבליבען אויפ׳ן ברעג — ראַבעווען דיא גוטס פון דעם קאַסיק׳ס הויז, וואו ער האָט צוזאַמענגענומען אַ מאַסע גאָלדערנע קרוינדעלעך, בראַס־לעטען, האַנד־רינגען, אָדער שטיקער גאָלד. אין דער פריה איז ער מיט זיין רויב צוריקגעקומען צו דיא שיפען.

דער פּילאָט וואָס האָט קאָמאַנדעוועט איבער דיא שיפלעך האָט קוויביאַן׳ען געהיט וויא דיא אויג אין קאָפּ. דער פּילאָט האָט איהם שטאַרק צוגעבונדען צו אַ באַנק.

עס איז געווען אַ פינסטערע נאַכט. קוויביאַן האָט זיך בעקלאָגט אַז ער איז צוגעבונדען צו שטייף, און אַז עס טהוט איהם וועה. דער פּילאָט האָט אויף איהם רחמנות געהאַט און איהם לויז געמאַכט, נור דעם ברעג שטריק האָט ער גענומען צו זיך אין האַנד. דער אינדיאַנער האָט זיך דערוואַרט אַ מאָמענט, ווען זיין וועכטער האָט ניט געקוקט אויף איהם, און דאַן האָט ער פּלוצלונג אַ שפּרונג געטהאָן און איז פערשוואונדען אונטער׳ן וואַסער. ער האָט דאָס געטהאָן אַזוי אונערוואַרטעט און אַזוי האַסטיג, אַז דער פּילאָט האָט ניט ווילענדיג אַרויסגעלאָזען דיא שטריק פון האַנד, אום ער זאָל איהם אויך ניט מיטשלעפּען אין וואַסער אַריין.

עס איז געווען צו פינסטער זיך נאָכצויאָגען נאָך דעם אַנטלאָ־פענעם אין וואַסער. צווייטענס האָט מען געמיינט, אַז ער איז געוויס דערטרונקען געוואָרען. דאָס איז אָבער געווען אַ טעות. ער איז גע־שוואומען וויא אַ פיש. באַלד איז ער ווידער געווען אויפ׳ן ברעג און ווידער גענומען גרייטען דיא אינדיאַנער צו אַ ביטערען קאַמפף געגען זייערע מחבלים.

דיא איבעריגע געפאַנגענע האָט דער פּילאָט געבראַכט צו קאָ־לומבוס׳ען, וועלכער האָט געוואַרט מיט זיינע שיפען.

דעם נעכסטען מאָל זיינען זיי בעפאַלען די שפּאַניער מיט זייערע פיילען און שווערע שטעקענס. זיי האָבען גע׳הרג׳עט איין

שפּאַניער און איינעם פערוואונדעט. דיא שפּאַניער, פון זייער זייט, האָבען מיט זייערע בעסערע געוועהר אַוועקגעלייגט טויט עטליכע אינדיאַנער. אָבער באַלד האָבען דיא רויט־הויטיגע פון זייער באהעלטעניס אין דיא געדיכטע וועלכער אויפ׳ן ברעג טייך דערזעהן אַ שיפעל מיט עלף שפּאַניער, און זיי האָבען אויף זיי גענומען רעגענען מיט פיילען דורך דיא בוימער, ווילד שרייענדיג, קלאַפּענדיג און בראַזגענדיג. דיא ווייסע זיינען אַזוי צוטומעלט געוואָרען פון דיא פיילען און פון דעם ליאַרים, אַז זיי האָבען פערלאָרען דיא קעפּ. וויא דיא וואַהנזיניגע זיינען זיי געזעסען, און אָנשטאָט צו געברויכען זייערע געוועהר אָדער זייערע וויאָסלעס, האָבען זיי בלויז זיך געסטאַרעט זיך צו פערשטעלען מיט זייערע שילדען. איינער פון זיי האָט דיא איבעריגע גערופט צוגעבען מוטה, — איז איהם אָבער אַריינגעפאַלען אַ פייל אין אויג און ער איז געפאַלען טויט אויפ׳ן אָרט. דאַן זיינען דיא אינדיאַנער צו זיי צוגעקומען פון אַלע זייטען מיט זייערע קאַנאָס און זיי האָבען דיא ווייסע מכבד געווען פונקט מיט אַזאַ שהיטה, וויא דיא אינדיאַנער פון היספּאַניאָלאַ האָבען אָפּט בעקומען פון דיא ווייסע — בלויז אָהן דיא לאַנגזאַמע רציחות, אָהן דיא קונציגע נגישות וועלכע דיא ציוויליזירטע קעפּ האָבען אויסגעטראַכט.

נור איין שפּאַניער איז דאָ לעבען געבליבען — אַ בעל מלאכה פון דער שטאָדט סעוויל. אין דער מישענינע איז ער אַריינגעשפּרונגען אין וואַסער, און געשוואומען אונטער׳ן וואַסער ביז ער האָט זיך שוין ניט געזעהן. ער האָט דאָס דערנאָך דערצעהלט וואָס דאָרטען איז פאָרגעקומען.

באַרטהאָלאָמיי און זיין קליינע אַרמעע זיינען געווען אָבגעשניטען פון קאָלומבוס׳ען און זיינע צרה׳דיגע שיפען. זיי זיינען יעדע מינוט געווען אין געפאַהר אויך אויסגעשלאַכטעט צו ווערען, און ווירקליך, דיא אינדיאַנער, וועלכע האָבען בעקומען נייע קוראַזש פון זייער זיעג איבער דיא עלף שפּאַניער, האָבען זיך געפערטיגט צו אַ נייעם בעפאַל. דיא וועלדער האָבען געהילכט פון זייערע מלחמה־געשרייען און בראַזגעריי, און דיא צאָהל פון זייער חיל איז וואָס אַ טאָג געוואָרען אַלץ גרעסער. באַרטהאָלאָמיי האָט אויך גיך אויפגעבויט צוויי הילצערנע פעסטונגען, און דאָרטען איז ער מיט זיינע ווייסע געלעגען פער־

שפּאַרט. אויף דערווײַלע איז דאָס געווען אַ גוטע בעוואָרענים. אָבער וויא לאַנג האָט דאָס געקענט אָנהאַלטען?

און דאָרטען האָט קאָלומבוס גאָר ניט געוואוסט וואָס דאָ טהוט זיך. ער האָט אָבער פערשטאַנען אַז עס האָט פּאַסירט עפּעס אַן אונגליק. דערווייל האָט אויף איינער פון זיינע שיפען געטראָפען אַזאַ געשיכטע: אַ העלפט פון דיא געפאַנגענע, וואָס ער האָט דאָרטען גע־האַלטען, — קוויביאַן'ס פרויען און אַנדערע אינדיאַנער — זיינען אויפ'ן מיטען וועג אַראָבגעשפּרונגען און פערשוואונדען. דיא איבע־ריגע האָט מען דאַן פערשפּאַרט אַזוי אַז זיי זאָלען ניט קענען אַנט־לויפען, — האָבען זיך בעסער אַלע געהאַנגען איידער צו לעבען אין געפאַנגענשאַפט. דאָס האָט קאָלומבוס'ען זעהר אונרוהיג געמאַכט. מיט אַזעלכע פערצווייפעלטע מענשען איז אין היספּאַניאָלאַ ניט אויס־געקומען צו האָבען צו טהאָן, און עס איז געווען זיכער, אַז דיא, וואָס זיינען אַנטלאָפען פון דער שיף, וועלען פיעלע אַנדערע רויט־הויטיגע אויפמונטערען צום קאַמפּף. פאַר אַ הייפעלע ווייסע, וויא באַרטהאָ־לאָמיי מיט זיינע בעגלייטער, צו בלייבען אַליין צווישען אַזאַ אויפגע־העצטע בעפעלקערונג איז געווען אַ גרויסע געפאַהר. אַז קאָלומבוס מיט זיינע שיפען זאָלען אויך דאָ בלייבען, איז אָבער אויך קיין פּלאַן ניט געווען: עס איז נויטיג געווען וואָס גיכער צו פאָהרען נאָך פּראָווי־יאַנט. דאָס ערגסטע איז געווען, וואָס באַרטהאָלאָמיי איז פון קאָ־לומבוס'ען געווען אָבגעשניטען און דער אַדמיראַל האָט זאָגאַר ניט געוואוסט וואָס מיט איהם טהוט זיך. דיא ערשטע און דרינגענדסטע פראַגע איז דעריבער געווען: וויא שיקט מען אימיצען צו דערגעהן וואָס דאָרטען איז און זיך צוזאַמענצורײַדען וואָס צו טהאָן?

מיר האָבען אויבען דערמאָהנט דעם פּילאָט ל ע ד ע ס מ אַ, וועלכער האָט פריהער אַנטהייל גענומען אין אַן עקספּעדיציע פון ווינ־צענט פּינזאָן און אַמעריקוס וועספּוציוס. דאָס איז געווען אַ געזונ־טער, כוואַטסקער קערעל וואָס האָט ניט געוואוסט פון קיין געפאַהר. ווען ער האָט געזעהן, אַז דיא אינדיאַנער שפּרינגען פון שיפען און שווימען איבער'ן שטורמדיגען ים צום ברעג, האָט זיך איהם פערוואָלט ווייזען פאַר אַנדערע און פאַר זיך אַליין, אַז ער וואָלט דאָס אויך געקענט. ער האָט זיך דעריבער אָװעקגעלאָזען שווימען צום ברעג, איז ווירקליך צוגעקומען צו באַרטהאָלאָמייען, און האָט זיך שפּעטער אומגעקעהרט

מיט נייעס און מיט אַנטוואָרטען אויף קאָלומבוס'עס פראַגען. אויף דיעזען אַרט האָט מען זיך צוזאַמענגעגרעדט וואָס צו טהאָן. אַלץ וואָס עס האָט זיך געפונען אויף באַרטהאָלאָמיי'ס צופוילטע שיף, האָט מען ביסלעכווייז, אויף אינדיאַנישע שיפלעך, איבערגעטראָגען צו קאָלומבוס'ען. עס איז געווען זעהר אַ שווערע אַרבייט, פול מיט אַלערליי געפאַהרען, און אַלץ צוזאַמען האָט געדויערט צוויי טעג און צוויי נעכט; מען האָט עס אָבער וויא עס איז דורכגעפיהרט; אַלע זיינען אַריבער אויף קאָלומבוס'עס שיפען, און באַרטהאָלאָמיי'ס ווערימדיגע, צובראָכענע חורבה האָט מען געלאָזען פוילען אין טייך.

דיא צוויי טהיילען פון דער קאָלאָניע זיינען אַלזאָ וויעדער פערייניגט געוואָרען. דיא ערשטע אויפגאַבע — איידער צו פאָהרען נאָך שפאַניען — איז געווען צוצוקומען צו היספּאַניאָלא נאָך פּראָוויאַנט. דאָס, האָט קאָלומבוס געגלויבט, האָט ער אַ רעכט צו טהאָן, וואָרים דיא קעניגליכע פּאָר האָט איהם פאַרוועהרט זיך דאָרטען אָפּצושטעלען בלויז פאָהרענדיג אַהין, אָבער ניט ווען ער וועט זיך שוין געפינען אויפ'ן וועג צוריק.

XXIII.

קאָלומבוס'עס טרויעריגער ענד.

צרות אויפ'ן וועג. — דיא צוויי שיפען קענען אויך ווייטער ניט דיענען און מען מוז פון זיי מאַכען צוויי וואַסער־הייזער לעבען ברעג. — אַ שפּאַניער, דיעגאָ מענדעז, און נאָך איינער, ריזיקירען זיך אַוועקצו־לאָזען אויף אַ קליינע שיפעל איבער'ן ים נאָך היספּאַניאָלאַ. — אַ בונט געגען קאָלומבוס'ען. — דיא רעבעללען שווימען אַוועק אויף צעהן קאַנאָס. — זייערע געפאַהרען און זייערע רציחות צו דיא אינ־דיאַנער, וואָס האָבען געטריבען זייערע שיפלעך. — קאָלומבוס קען ניט קריגען קיין שפּייז ביי דיא אינדיאַנער. — ער שרעקט זיי איבער מיט אַ ליקוי חמה און זיי ברייגנען עסענוואַרג און בעטען אַז זיין „הימלישער גאָט זאָל זיי פערצייהען". — עס בעווייזט זיך אַ זעגעל־שיף. — אָוואַנדאָ שיקט אַלס שליח קאָלומבוס'עס אַ שונא. — דיעגאָ מענדעז'עס שרעקליכע רייזע. — באַרטהאָלאָמיו בעזיעגט דיא רעבע־לען. — עס קומען שיפען פון היספּאַניאָלאַ. — אָוואַנדאָ'ס קאַלטע העפליכקייט צו קאָלומבוס'ען. — קאָלומבוס צוריק אין שפּאַניען. — דער טוידט פון דער קעניגין. — פערדינאַנד'ס ביטרע העפליכקייט צו קאָלומבוס'ען. — קאָלומבוס אין פערגעסענהייט. — זיין טוידט. — זיין גרויסקייט. — זיין יורש.

קאָלומבוס האָט ניט געוואָלט, אַז זיינע מאַטראָזען זאָלען דערנאָך קענען אויסזאָגען דעם וועג צו ווערעגוא מיט איהרע גאָלד־מינען. ער האָט דעריבער צוגענומען ביי אַלעמען דיא קאַרטען און קיינעם ניט ערקלעהרט וואוהין ער קערעוועט. דיא מאַטראָזען האָבען געמיינט, אַז ער פאָהרט גאָר גלייך נאָך שפּאַניען, און זיי האָבען גענומען זיך קלאָגען, ווארום ער ריזיקירט צו שווימען אויף אַזאַ לאַנגע רייזע מיט אַזעלכע צולעכערטע שיפען. זיי האָבען אָבער אַ טעות געהאַט: ער האָט געקערעוועט נאָך היספּאַניאָלאַ; ער איז אָבער געווען גוט בעקאַנט מיט דיא היגע ים־שטראָמען און ער האָט זיך פערנומען צוערשט אין אַ פערקעהרטע ריכטונג, אום דיא שטראָמען זאָלען איהם ניט פערטראָגען ווייט פון היספּאַניאָלאַ.

ער האָט זיך אָבגעשטעלט אין דעם „שעהנעם האַפען“. דאָרטען איז ער געצוואונגען געווען איינע פון זיינע שיפען אין גאַנצען צו פערלאָזען — אַזוי צולעכערט איז זיא שוין געווען פון דיא ווערים. אַלע מאַטראָזען האָבען אַלזאָ זיך געמוזט צונויפקלייבען אויף צוויי שיפען, און אפילו דיעזע צוויי האָבען זיך אויך קוים געהאַלטען אויפ׳ן וואַסער. טאָג און נאַכט האָט מען געמוזט פּאָמפּען דאָס וואַסער, וואָס איז אַריינגעגאַנגען אין זיי. דיא מאַטראָזען זיינען אַזוי אויך געווען גענוג אויסגעמוטשעט; איצט האָבען זיי שוין איינפאַך קיין כחות ניט געהאַט צו אַרבייטען. און פון דיא עסענוואַרג איז בלויז איבערגעבליבען אַביסעל ברויט, אויל און עסיג.

דערצו האָט נאָך באַלד געגומען בלאָזען אַ נייער שטורעם — אַזאַ גוואַלטיגער, אַז באַלד האָבען זיך אָבגעריסען דריי פון דיא אַנקערס, און די צוויי שיפען האָבען זיך אַ זעץ געטהאָן איינע אָן די אַנדערע מיט אַזאַ אימפּעט, אַז ביידע האָבען זיך אַ ביסעל איינגעבראָכען און זיינען שטאַרק צוטרייסעלט געוואָרען.

קוים וואָס זיי האָבען דערגרייכט אַ האַפען, און זיינען דאָרטען פערבליבען עטליכע טעג, שפּייזענדיג זיך מיט קאַסאַווא ברויט, וואָס זיי האָבען בעקומען ביי דיא אינדיאַנער. דיא צוויי שיפען האָבען אַזוי גערונען, אַז מען האָט געמוזט שעפּען דאָס וואַסער מיט קעסלען און עמערס.

אפילו נאָך היספּאַניאָלאַ איז שוין געווען ניט זיכער צו שווימען. אויס פערצווייפלונג, האָט קאָלומבוס זיך פערנומען נאָך דעם אינזעל יאַמאַיקאַ (דזשעמייקא). ער האָט זיך אָבגעשטעלט אין דעם ערשטען האַפען, וואָס ער האָט דערגרייכט, אָבער דאָרטען איז קיין שפּייז ניט געווען. ער איז קוים צוגעקומען צו אַ צווייטען האַפען, וואו ער האָט געהייסען דיא צוויי אונגליקליכע שיפען אַרויפטרייבען אויף אַ זאַמדיגען פּלאַץ ניט ווייט פון ברעג. מעהר פאָהרען אויף זיי איז אונמעגליך געווען. און ווירקליך, זיי זיינען באַלד אָנגעפילט געוואָרען מיט וואַסער כמעט ביז דעם דעק. קאָלומבוס האָט דאַן געלאָזען בויען איבער זיי דעכער, און אַזוי האָט מען זיי פערוואַנדעלט אין הייזער, און צוגעגרייט אַזוי, אַז מען זאָל פון זיי קענען לייכט שיסען אין פאַל עס וועלען זיך בעוויזען פיינדליכע אינדיאַנער. צו דער זעלבער צייט האָט ער זיינע מענשען שטרענג פערבאָטען זיך שלעכט אויפצופיהרען

מיט דיא רויטע, אום ניט צו ערוועקען זייער שנאה, וועלכע וואָלט איצט געווען צו געפעהרליך.

אזוי איז קאָלומבוס מיט זיינע מיטרייזענדע דאָ געזעסען: אָהן שיפען, אָהן שפּייז און אָבגעשניטען פון פערבינדונג מיט דער ציוויליזירטער וועלט.

באַלד זיינען אָנגעקומען מאַסען אינדיאַנער, מיט פערשיעדענע עסענוואַרג, וועלכע זיי האָבען געביטען אויף איראָפּעאישע קלייניגקייטען. אום צו פערמיידען מחלוקות, האָט קאָלומבוס אויסגעקליבען צוויי מענשען אַלס קאָנטראָלאָרען, אויף אַלץ אכטונג צו געבען און זעהן, אַז די עסענוואַרג זאָל צוטהיילט ווערען גלייך צווישען אַלע שפּאַניער. אָבער דיא אינדיאַנער, וועלכע האָבען געפיהרט אַ לייכטען לעבען און זיינען ניט געצוואונגען געווען אָנצוגרייטען זאַפּאַסען, האָבען קיין סך שפּייז ניט געקענט ברייננגען — קוים פאַר דיא וויסע דיא נשמה צו דערהאַלטען. ד י ע ג א מ ע נ ד ע ז און אַנדערע דריי שפּאַניער האָבען זיך דאַן אַוועקגעלאָזען איבער דיא וויטערע טהיילען פון דעם אינזעל זוכען שפּייז אין דיא פערשיעדענע אינדיאַנישע דערפער. אומעטום האָט מען זיי אויפגענומען העכסט פריינדליך. מענדעז האָט אָבגעמאַכט מיט מעהרערע קאַסיקען, אַז זייערע שבטים זאָלען געהן פאַר דיא וויסע אויף געיעג, כאַפּען פיש און מאַכען קאַסאַווא ברויט, און אַז דערפאַר זאָל מען זיי צאָהלען מיט מעסערס, קעמעלעך, פּאַטשערקעס, העקלעך צו כאַפּען פיש, אָדער גלעקעלעך.

אַלץ איז געווען צוגעריכט וויא מען דאַרף, און שפּייז איז אָנגעקומען וויא מען האָט אָבגעמאַכט. ווען מען האָט איינגעשטילט דעם הונגער, האָט מען גענומען טראַכטען וועגען דער וויסער וועלט. פון יאמאייקא ביז היספּאַניאָלאַ איז 120 מייל. היינט ווי קומט מען צו אַהין? סיידען אין אַן אינדישע קאַנאָ. צו אַלע צרות זיינען דיא ים־שטראָמען דאָרטען געגאַנגען פּונקט פערקעהרט וויא מען האָט בעדאַרפט: ניט צו היספּאַניאָלאַ, נור פון דאָרטען. דאָך האָט קאָלומבוס מענדעזען פּאָרגעלייגט אונטערצונעהמען דיא רייזע. „דו האָסט שוין פיעלע בראַווע זאַכען געטהאָן" — האָט ער צו איהם געזאָגט. „פּרוּף שוין דאָס אויך. אַז ניט, איז אונזער לעבען צווישען דיא היגע אינדיאַנער אין גרויס געפאַהר. מיר זיינען צו שטאַרק אָבהייננגיג אָן זיי, און ווער וויס, ווען זיי וועלען אויפהערען צו זיין פריינדליך און אונז

לאָזען אויסשטאַרבען פון הונגער? נעהם אַ קאַנאַ, שווים אַריבער נאָך היספאַניאָלאַ, קום צוריק מיט אַ שיף און ראַטעווע אונז אַלעמען".

מענדעז איז מרוצה געוואָרען; צו איהם איז אויך צוגעשטאַנען נאָך איינער, און זיי האָבען מיט זיך גענומען זעקס אינדיאַנער אויף צו טרייבען דיא שיפעל מיט זייערע אינדיאַנישע לאָפּעטעס, צו וועלכע אייראָפּעער זיינען געווען זעהר ווענינ געוואוינט. דיא שיפעל האָט מען צוערשט איינגעמאָטשעוועט, שטאַרקער געמאַכט; איהר אַרומנעגאָסען מיט סמאָלע, אָנגעפילט איהר מיט שפּייז; און דיא זיעבען רייזענדע האָבען זיך אַוועקגעלאָזען אין וועג.

אויפ'ן וועג זיינען זיי באַלד אַריינגעפאַלען אין דיא הענד פון פיינדליכע אינדיאַנער, וועלכע האָבען מענדעזען שיער ניט געקוילעט. ער האָט זיך אָבער גערעטעט און האָט זיך אומגעקעהרט צו קאָלומבוס'ען. דאַן האָט מען אָנשטאָט איין קאַנאָ געשיקט צוויי, מיט זעקס שפּאַניער און צעהן אינדיאַנער אין יעדער. איין קאַנאָ איז געווען אונטער מענדעז'עס קאָמאַנדע, ווערהרענד דיא אַנדערע האָט זיך געפונען אונטער אַ שיפס־קאַפּיטאַן מיט'ן נאָמען פיעסקאָ. דער פּלאַן איז געווען, אַז ווען זיי וועלען קומען נאָך סאַן דאָמינגאָ, זאָל מענדעז בעזאָרגען אַלץ וואָס מען דאַרף און אַליין זאָל ער פאָהרען נאָך שפּאַניען מיט אַ בריעף, וועלכען קאָלומבוס האָט איהם מיטגעגעבען, צו דע קעניג און קעניגין, ווערהרענד פיעסקאָ זאָל גלייך זיך אומקעהרען צו דעם אַדמיראַל מיט אַ שיף, וואָס מענדעז וועט קויפען אין סאַן דאָמינגאָ אויף דעם אַדמיראַל'ס חשבון.

און אַזוי זיינען דיא צוויי קאַנאָס אַוועק אויף זייער רייזע איבער דיא כוואַליעס פון ים, איבער שטראָמען, וואָס האָבען זיי געטריבען פאַרקעהרט וויא זיי האָבען זיך געסטאַרעט צו געהן. דיא רייזע איז געווען אַ העכסט ריזיקאַלישע. עס איז געווען זעהר צווייפעלהאַפט אויב זיי וועלען ווען עס איז דערגרייכען היספאַניאָלאַ; און אויב ניט, וואָלט דאָך דאָס הייסען, אַז זיי קומען אום אויף מיטען ים, און קאָלומבוס מיט זיינע מענשען בלייבען אָהן עבענוואַרג און הילף.

ביי קאָלומבוס'ען האָבען זיך דערווייל אָנגעהויבען נייע צרות. זיינע שפּאַניער האָבען באַלד פערלאָרען דיא געדולד. זייער אָרימע אינדיאַנישע שפּייז; זייערע צרה'דיגע וואוינונגען אויף דיא צוויי איינגע, נאַסע שיפען; דער הייסער פייכטער קלימאַט, פון וועלכען

פיעלע פון זיי זיינען קראַנק געוואָרען, — דאָס אַלעס האָט אָנגעפאַנגען אַרויסצורופען פּראָטעסטען, וועלכע האָבען זיך אויסגעדריקט איז פערשיעדענע פאָרמען. איניגע זיינען געוואָרען קאַפּריזנע, נערוועז, גראָב; אויף אַנדערע איז אַרויפגעפאַלען אַ מרה שחורה. מען האָט זיך גענומען טשעפּען צו קאָלומבוס׳ען, אויסגיסען דיא גאַל אויף איהם; זאָגאַר שימפּפען איהם.

וואָכען זיינען אַריבער און פון היספּאַניאָלאַ איז אַלץ קיינער ניט געקומען.

דיא איינוואוינער פון דיא צוויי שיפען זיינען נאָך מעהר פערצווייפעלט געוואָרען; און וואָס מעהר פערצווייפעלט, אַלץ מעהר האָט מען אויסגעלאָזען „כל חמתו" צו קאָלומבוס׳ען.

מען דערמאָהנט זיך אָן דעם שפּאַס, וואָס מען האָט ווען אָן אַלט־מאָדישע אידישע אימיגראַנטקע שילט קאָלומבוס׳ען פאַר דיא צרות וואָס זיא האָט אין „זיין אַמעריקאַ". דיא קללות, וואָס האָבען זיך אַרויסגעריסען ביי דיעזע אונגליקליכע, האָבען ניט געהאַט מעהר זינען. זיי זיינען מיט איהם געפאָהרען ניט איבער־גוואַלט, נור ווייל זיי האָבען ערוואַרטעט רייך צו ווערען. דער אַדמיראַל איז געוועזען ניט מעהר שולדיג אין זייערע יסורים וויא זיי אין זיינע.

דער פּראָטעסט איז געוואַקסען ביז געגען קאָלומבוס׳ען מיט זיין ברודער האָט זיך ענטוויקעלט אַ בונט. דיא אָנפיהרער זיינען געוועזען צוויי בריעדער, פראַנציסקאָ און דיעגאָ פּ אָ ר ר אַ ס, קרובים פון אַ הויכען שפּאַנישען טשינאָווניק. זיי האָבען דיא איבעריגע געגעבען צו פערשטעהן, אַז דער אַדמיראַל וויל גאָר ניט אַוועקפאָהרען פון דאַנען; אַז ער וואַרט דאָ ביז מען וועט פערריכטען זיין „מערכה" ביי דעם קעניג מיט דער קעניגין; אַז ער קען פאָרלויפיג ניט קומען ניט נאָך שפּאַניען, ניט נאָך היספּאַניאָלאַ, ווייל אין ביידע ערטער האָט מען איהם פיינט; אַז מענדעז׳ען און פיעסקאָ׳ן האָט ער גאָר געשיקט אין זיינע פּריוואַט אינטערעסען און ניט צו זוכען רעטונג פאַר אַלעמען. זיי האָבען דעריבער פאָרגעשלאָגען זיך צו זעצען אויף קאַנאָס און פאָהרען נאָך היספּאַניאָלאַ, צו דער אַדמיראַל וויל, צו ניט.

קאָלומבוס, וועלכער איז געלעגען קראַנק, האָט מיט זיי גע׳טענה׳ט, אַז דאָס איז אַ דומער און געפעהרליכער שריט, און אַז מען דאַרף האָבען געדולד און וואַרטען אויף אַ שיף פון היספּאַניאָלאַ; אָבער

וואו קאָלומבוס איז ווירקליך ג
און וואו ער האָט געמיינט אז ע
(אויף אלע זיינע פיער רייזע

מיט דיעזען פארב זיינען
בעצייכנט דיא ערטער, וואו ער אי
ליך געווען.

מיט דיעזען פארב זיינען בע
דיא ערטער, וואו ער האט ג
אז ער איז.

מיט דיעזען פארב זיינען בע
דיא ערטער אין אינדיען
וואו וואסקא דא גאמא און
זיינען געווען.

שטילער אק

יוניטעד סטייטס
מעקסיקא
קובא
היספאניאלא
(האיטי)
האנדוראס
ניקאראגוא
קאסטא-ריקא
פאנאמא
ארינאקא טייך
ווענעזועלא
פערו
בראזיליען
לא פלאטא טייך
פייער-לאנד
א טהייל פון קאלומבוס'עס מארשרוט

אינדישער אקעאן
אויסטראליען
אראביען
אראביש ים
פעקין
קאנטאן
גאנגעס
סיאם
מאלאקא
סומאטרא
יאווא
בארנעא
צעלעבעס
פיליפיניש אינזלען
גוינעא
מעלינדא
מאמבאזא
קווילאא

דיא צוויי ברידער פארראס האבען ניט געוואלט הערען. „איך פאהר נאך שפאניען!" האט פראנציסקא פאראס אויסגערופען, אפ־קעהרענדיג זיך פון דעם אדמיראל מיט צארן. — „ווער פאהרט מיט?"

עס איז געווארען א געשריי: „איך!" „איך!" דיא רעבעללען זיינען זיך צוזאמענגעלאפען שרייענדיג און שילטענדיג זייער קאמאנ־דיר און סטראשענדיג איהם מיט זייערע געוועהר. „נאך שפאניען! נאך שפאניען!" האט געהילכט איבער דיא צוויי שיפס־הורבות.

קאלומבוס איז מיט זיינע געשוואלענע פיס אראבגעקראכען פון זיין געלעגער. אבער א פאר פון זיינע טרייע אנהיינגער האבען איהם גענומען אויף דיא הענט און צוריק אריינגעלייגט אין זיין בעט. זיי האבען איינפאך מורא געהאט, אז דיא אויפגערעגטע מאסע זאל איהם ניט טוידטען, ווארים אין דעם אלגעמיינעם געפילדער פון שימפפערייען און סטראשונקעס האבען איניגע טאקע וועגען אזא שריט גערעדט.

קאלומבוס'עס ברודער, דער פייערדיגער בארטהאלאמיי, האט געכאפט א פיקע. עס האט שוין געהאלטען ביי א בלוטיגען צוזאמענ־שטויס; אבער איהם האבען אויך דעם אדמיראל'ס פריינד צוריק־געהאלטען; דיא מהומה האט זיך געענדיגט מיט דעם, וואס דיא רע־בעללען זיינען אוועקגעפאהרען אויף צעהן „קאנאס".

אין אלעמען זיינען אויף דיעזען ארט אוועקגעשוואומען 48 מאן. זייער צאהל וואלט געווען גרעסער, ווען פיעלע פון דיא שפאניער וואל־טען ניט געלעגען קראנק. ווען דיא הלאים האבען געזעהן וויא דיא לאדקעס געהען אפ, האבען זיי געוויינט און געיאמערט פון פערצווייפ־לונג, וואס זיי בלייבען דא אומצוקומען.

דיא רעבעללען האבען זיך אבגעשטעלט אין עטליכע פלעצער, וואו זיי האבען ביי דיא אינדיאנער גענומען פראוויזיע אויף קאלומבוס'עס חשבון. אזוי וויא זיי אליין האבען ניט געקענט גיט געברויכען דיא אינדיאנישע וואפלעס, האבען זיי א געוויסע צאהל רויט־הויטיגע צוגערעדט מיט זיי מיטצופאהרען.

באלד האט זיך אנגעהויבען א שטורעם, און ס'האט זיך געפאדערט דיא גאנצע געניטקייט און פלינקייט פון דיא אינדיאנער צו קערעווען דיא קאנאס אזוי, אז זיי זאלען זיך ניט איבערקעהרען. אבער דיא קאנאס זיינען געווען צו שווער אנגעלאדען מיט מענשען, און זיי זיינען געזעסען אזוי טיעף אין וואסער, אז דיא כוואליעס האבען זיך אפט

אריבערגעגאָסען איבער דיא זייטען. דיא שפּאַניער האָבען זיך דער־שראָקען; אום גרינגער צו מאַכען דיא מישא, האָבען זיי איינינגע פון דיא אינדיאַנער געצוואונגען אריינצושפּרינגען אין ים און שווימען. דיא וואָס האָבען זיך געראַנגעלט, האָבען זיי ארויסגעשטופּט מיט שווערדען. דיא אינדיאַנער זיינען טאַקע געווען מערקווירדיגע שווי־מער, אָבער אָהן אַ שיעור זיך האַלטען אויפ׳ן וואַסער האָבען זיי אויך ניט געקענט. זיי האָבען זיך פון צייט צו צייט אָנגעהאַלטען אָן דיא קאַנאָס אום צו דערכאַפּען דעם אָטהעם און זיך אָפּצורוהען; אָבער דאָס האָט אַראָבגעצויגען דיא קאַנאָס, — האָבען דיא שפּאַניער זיי מיט דיא שווערדען אָבגעהאַקט דיא הענד און געשטאָכען. איינינגע זיינען אזוי געשטאָרבען פון דיא שווערדען; אַנדערע ווידער האָבען פערלאָרען דיא כחות שווימענדיג און זיינען דערטרונקען געוואָרען, — ביז אַלע אינדיאַנער זיינען אזוי אומגעקומען, אויסער די עטליכע, וואָס האָבען געטריבען דיא שיפלעך.

ענדליך האָט מען זיך געמוזט אומקעהרען, אָבער ניט צו דעם אָרט, וואו קאָלומבוס האָט זיך געפונען, נור אין אַן אַנדער טהייל פון יאַמאַיקאַ. דיא 48 שפּאַניער האָבען זיך גענומען ארומשלעפּען פון דאָרף צו דאָרף, בעראַבעווענדיג דיא אינדיאַנער און שענדענדיג זייערע פרויען און טעכטער.

קאָלומבוס מיט דיא וואָס זיינען מיט איהם פערבליבען האָבען זיך געפּלאַגט אָהן אַ שיעור; זיי האָבען זיך בלויז געקוויקט מיט דער האָפנונג אויף הילף פון היספּאַניאָלאַ. ביי דיא אינדיאַנער האָבען זיי געקויפט שפּייז, וויא געווען; דאָס ביסעלע עסענוואַרג וואָס זיי האָבען נאָך געהאַט פון אייראָפּאַ איז ביי זיי געווען אַ לוקסוס, וועלכע קאָ־לומבוס האָט געגעבען בלויז צו קראַנקע. אָבער מיט דער צייט האָבען די אינדיאַנער אויך אויפגעהערט צו ברייננען גענוג שפּייז. ערשטענס זיינען זיי ניט געוואוינט געווען אזוי פיעל צו ארבייטען; צווייטענס האָבען די אייראָפּעער שפּיעל־צייג ביסלעכוויז פערלאָרען זייער ווערטה ביי זיי, ווייל זיי זיינען שוין מעהר ניט געווען אזא זעלטענהייט. דריי־טענס, האָט דער אויפשטאַנד דיא אינדיאַנער אויך צוגעגעבען מעהר מוטה און זיי האָבען זיך אויסגעלערנט פאַר יעדע קליינינקייט ביי דיא ווייסע צו פאָדערען אַ גרויסען פּרייז. זיי האָבען געבראַכט זעהר ווענינ פּראָדוקטען און געבעטען פאַר דעם פיעל מעהר אייראָפּעאישע

זאָבען וויא זיי זיינען ווערטה געוועזען אַפילו נאָך אייראָפּעאישע פּרייזען נאָך. און באַלד האָבען זיי גאָר אויפגעהערט צו ברײנגען שפּייז. זיי האָבען געוואָלט אין גאַנצען פּטור ווערען פון דיא ווייסע.

דיא שפּאַניער זיינען געוועזען אין געפאַהר איינפאַך אויסצושטאַר־בען פון הונגער. אָבער קאָלומבוס האָט זיך אַן עצה געגעבען. אין דערביי האָט איהם געהאָלפען אַן אַסטראָנאָמישער לוח, וועלכען ער האָט בעקומען פון אברהם זאקוטאָ, דעם אידיישען געלעהרטען, וועלכען מיר קענען פון שפּאַניען און פון פּאָרטוגאַל. פון דיעזען לוח האָט ער געוואוסט אַז באַלד דאַרף זיין ליקוי לבנה. אַלזאָ האָט ער צו דיא ארומיגע קאַסיקען געשיקט אַ רויט־הויטיגען, וועלכען ער האָט נאָך געהאַט פון היספּאַניאָלאַ, און האָט זיי דורך איהם געלאָזט וויסען, אַז דער גאָט פון דיא ווייסע וואוינט אין הימעל און אַז ער איז אין כעס אויף דיא אינדיאַנער פאַר וואָס זיי גיבען זיינע קינדער ניט עסען. אויב זיי וועלען ביז דעם און דעם טאָג ניט בעסער ווערען, וועט ער אויף זיי ברײנגען אַ מגפה און הונגער. אַ סמן וועלען זיי האָבען, אַז דער הימעלישער גאָט וועט אין יענעם טאָג ביי דער לבנה ענדערען דעם קאָליר און דערנאָך איהר אין גאַנצען פינסטער מאַכען.

פיעלע פון דיא אינדיאַנער האָבען זיך דערשראָקען. אַנדערע אָבער האָבען זיך אויסגעלאַכט.

אַלע האָבען געוואַרט אויף דעם בעשטימטען אָבענד צו זעהן וואָס דאָ וועט זיין.

ווען דער אָבענד איז געקומען און דיא לבנה איז פינסטער גע־וואָרען, האָבען זיי אַלע געציטערט וויא פאַר'ן טויט. זיי האָבען גלייך געכאַפּט וויפיעל פּראָדוקטען זיי האָבען נור געקענט צונויפ־נעהמען און האָבען דאָס געבראַכט צו קאָלומבוס'ען, ער זאָל בעטען זיין גאָט צוצונעהמען דעם אונגליק, און איהם פערזיכערען, אַז זיי וועלען שוין ווייטער צו זיינע ווייסע קינדער ניט זיין שלעכט. קאָ־לומבוס האָט צוגענומען דיא פּראָדוקטען און האָט זיך פערשלאָסען אין זיין קאַיוטע כלומרשט אום צו בעטען זיין גאָט פאַר זיי. ער איז דאָרטען פערבליבען אַזוי לאַנג וויא עס האָט געדויערט דיא ליקוי לבנה. דיא ווילדער האָבען דערוויל געהילכט מיט דיא תפילות, געוויין און יאָמער פון דיא נאַטור־קינדער.

ווען דיא ליקוי לבנה האָט שוין בעדאַרפט אויפהערען, איז קאָ־

לומבוס ווידער ערשיענען און האָט זיי אָנגעזאָגט דיא גוטע בשורה, אז גאָט איז ענדליך מרוצה געוואָרען זיי דיעזען מאָהל צו שיינקען. א בעוויז האָבען זיי באלד געהאט אין דעם דאָס דיא לבנה איז ווידער ליכטיג געוואָרען.

פון יענמאָלט אָן האָבען זיי אויף קאָלומבוס'ען געקוקט וויא אויף א געטליכען מאן, וועלכער ווייס וואָס עס טהוט זיך אין הימעל ; און זיי האָבען איהם געבראכט שפייז.

דיעזע טרייסט האָט דיא שפּאַניער אָבער אויף לאנג ניט געקענט בערוהיגען. אכט מאָנאטען זיינען פּאָראיבער זינט מענדעז און פיעסקאָ זיינען אוועקגעפאָהרען, און פון היספּאַניאָלא האָט מען קיין הילף נאָך אלץ ניט געזעהן. דיא, וואָס זיינען געבליבען מיט קאָלומבוס'ען, האָבען אויך פערלאָרען זייער געדולד.

א צווייטער אויפשטאנד האָט שוין געהאלטען ביים אויסברעכען, ווען איין מאָל, פארנאכטלעך, האָט מען פון ווייטען דערזעהן א זעגעל. מיט וואָס פאר א פרייד מען האָט בעגריסט דיעזע אויסגעשפּרייטע שטיקעל לייוועגט, איז זיך לייכט פאָרצושטעלען.

דיא אָנגעקומענע שיף האָט זיך אָבגעשטעלט א היבשע שטיק פון ברעג, און האָט אהין צוגעשיקט א לאָדקע. מען גיט א קוק אויף דער לאָדקע, — מען זעהט דיעגאָ ע ס ק א ב א ר 'ע ן, איינעם פון ראָלדאָן'ס אמאָהליגע מיט־רעבעלען. איהם, קאָלומבוס'עס שונא, האָט דאָס אָוואנדאָ אויסגעקליבען צו קומען צו קאָלומבוס'ען אלס שליח (זעה אויבען, זייטעל 444).

עסקאָבאר האָט דעם אדמיראל איבערגעגעבען א בריעף פון אָוואנדאָ, און אלס מתנה א פאס וויין און א שטיק געריכערטע פלייש. דאָס איז אלעס. דאן האָט ער זיך מיט זיין לאָדקע אָבגערוקט און נערעדט מיט'ן אדמיראל פון ווייטען. ער האָט איהם געזאָגט, אז דערוויילע האָט אָוואנדאָ קיין שיף ניט, אָבער, אז ער ערוואַרטעט איהם צו שיקען א שיף אזוי שנעל וויא מעגליך. ער האָט גערעדט זעהר העפליך אָבער קאלט, און זיין גאנצער האלטען זיך איז געווען זאָנדערבאר.

קאָלומבוס האָט אויפגעשריעבען צו אָוואנדאָ'ן א בריעף אין וועל־כען ער האָט פאר איהם פאָרגעשטעלט זיין שרעקליכע לאגע. עסקאָ־באר האָט צוגענומען דעם בריעף און איז צוריק אוועקגעפאָהרען. עס

האָט אויסגעוויזען עפּעס אַזוי וויא מען האָט דאָ בלויז געמיינט זיך צו הייצען מיט קאָלומבוס'ען, און אַז צו דיעזען צוועק האָט מען ספּעציעל אויסגעקליבען זיינעם אַ שונא.

האָט אָוואַנדאָ געהאָפּט אַז קאָלומבוס וועט שטאַרבען פון הונגער אָדער געטוידטעט ווערען פון אינדיאַנער, און ער, אָוואַנדאָ, וועט אונגעשטערט פערבלייבען גובערנאַטאָר איבער היספּאַניאָלאַ? פון זיינע האַנדלונגען שיינט דאָס אַזוי.

איידער מיר וועלען זעהן וואָס עס איז ווייטער געווען מיט קאָלומבוס'ען, לאָמיר זאָגען אַ פּאָר ווערטער וועגען דיא צוויי „קאַנאָס", וואָס זיינען אַוועק מיט מענדעז'ען און פּיעסקאָ'ן.

די צוויי „קאַנאָס" זיינען אַלזאָ טאַקע געקומען נאָך היספּאַניאָלאַ. אויפ'ן וועג זיינען זייערע פּאַסאַזשירען פיעלע מאָהל געווען אין געפאַהר דעם לעבען צו פערלירען. אַ חוץ דעם זיינען זיי אויסגעשטאַנען אַנדערע צרות. ווען עס איז ניט געווען ווינטיג, האָט דיא זון געברענט וויא פייער, און איהר אָבגלאַנץ אין ים האָט זיי אַזוי געפינקעלט אין די אויגען, אַז זיי זיינען שיער ניט בלינד געוואָרען. דיא אינדיאַנער האָבען זיך אַזוי אויסגעמאַטערט מאַכענדיג מיט די וויאָסלעס, אַז זיי פלעגען אָפּט אַריינשפּרינגען אין וואַסער זיך אָבקיהלען אַ ביסעל, איידער זיי האָבען געקענט ווייטער אַרבייטען. ביי נאַכט, וויעדער, פלעגען זיי זיך צוטהיילען אויף צוויי פּאַרטיעס: וועהרענד איינינע האָבען געשלאָפען האָבען דיא אַנדערע געאַרבייט. און דאָס זעלבע האָבען אויך געטהאָן דיא שפּאַניער. בלויז אַ טהייל פון זיי האָט געשלאָפען. דיא איבעריגע האָבען געוואַכט מיט געוועהר אין דיא הענד, אום דיא רויט־הויטיגע זאָלען זיי אַלעמען ניט אָפּטהאָן עפּעס. וועגען דיא מערדערליכקייטען, וואָס דיא ווייסע זיינען דאָ בעגאַנגען געגען דיא אינדיאַנער איז קיין איינצעלהייטען ניטאָ. איבערהויפּט, — ווען עס האַנדעלט זיך אום רציחות אָדער אַנדערע ניעדערטרעכטיגקייטען פון דיא, וואָס האָבען געגען קאָלומבוס'ען געמאַכט אַ בונט, אָדער פון אַנדערע שונאים זיינע, האָט מען מייסטענס אַ געגויערען בעריכט, וויא ווען מען רעדט וועגען זיינע פריינד. וויא שוין בעמערקט, — דיא וואָס האָבען דיא אַלע געשיכטען פערשריעבען, זיינען כמעט אַלע געווען קאָלומבוס'עס פריינד. אָבער יעדענפאַלס איז פאַראַן גענוג אונמענשליכקייטען ביי ביידע צדדים.

דאָס ערגסטע איז אָבער געווען דער דורשט. אין דיא טריקענייש און היין האָבען דיא פערשמאַכטע אינדיאַנער אויסגעטרונקען גאָר דיא וואַסער. דיא היין איז ניט לינדער געוואָרען. דיא אינדיאַנער האָבען ניט געקענט אויסהאַלטען. צום גליק האָט מען אין די קאַנאָס געפונען פאַרגעסענע צוויי פעסלעך וואַסער. אום דאָס זאָל געדויערען וואָס לייננגער, האָט מען עס געטהיילט טראָפּענס־ווייז.

איינער פון דיא אינדיאַנער איז געפאַלען טוידט. אנדערע זיינען געלעגען און געספאָפּעט אָהן כחות. אָפט פלעגען זיי אַ טרונק טהאָן ים־וואַסער; אָבער די געזאַלצענע פליסיגקייט האָט אין זיי בלויז שטאַרקער צוברענט זייער דורשט. אָדער, אַז ניט, איז זייער דורשט שרעקליכער געוואָרען פון דעם וואָס אין שלאָף האָט זיך זיי געחלומ'ט אַ קוואַל אָדער אַ פרישינקער טייכעלע. ענדליך זיינען דיא אינדיאַנער, איינער נאָך דעם אנדערען, אין גאַנצען אָבגעשוואַכט געוואָרען און האָבען מעהר ניט געקענט האַלטען אַ וויאָסלע אין האַנד. דיא ווייסע זיינען געווען אין פערצווייפלונג.

אָבער באַלד האָבען זיי דערזעהן לאַנד. דאָס איז געווען אַ קליינער אינזעל ניט זעהר ווייט פון היספּאַניאָלאַ. ווען זיי זיינען אהין צוגעקומען, האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז דאָס איז ניט מעהר וויא אַ מאַסע פעלזען מיט טויטע אונפּרוכטבאַרע ערד. קיין איין בוימעלע אָדער גרעזעלע האָבען זיי דאָ ניט געפונען. דאָס ערגסטע איז אָבער געווען וואָס דאָרטען איז אויך ניט געווען קיין איינציגער טייכעל אָדער קוואַל. וויא דיא היישעריקען האָבען דיא פערשמאַכטע זיך אַ וואָרף געטהאָן זוכען אַ טרונק, און דאָס איינציגע וואָס זיי האָבען געפונען איז געווען לוזשעס פון רעגען־וואַסער. דיא אָרימע אינדיאַנער האָבען זיך צו דעם צוגעכאַפּט וויא דיא וואַהנזיניגע אַזוי, אַז זיי האָבען געטרונקען צו פיעל, און עטליכע פון זיי זיינען געשטאָרבען אויף אָן אָרט, וועהרענד דיא איבעריגע זיינען שטאַרק קראַנק געוואָרען.

ענדליך זיינען זיי וויא עס איז געקומען צושווימען נאָך היספּאַניאָלאַ.

אָוואַנדאָ איז דאַן געווען אין קסאַראַגואַ, וואו ער איז געווען בעשעפטיגט מיט דיא אויבען־בעשריעבענע שחיטות אויף דיא דאָרטיגע אינדיאַנער. ער האָט מענדעז'ען אויפגענומען זעהר העפליך. צו שיקען הילפע צו קאָלומבוס'ען האָט ער אָבער אַלץ אָבגעלייגט און אָב־

געלייגט, אויסקלעהערענדיג פערשיעדענע תירוצים, ביז ער האָט ענדליך געשיקט קאָלומבוס'עס שונא ,עסקאָבאר'ען, מיט דער שיף.

איצט קענען מיר זיך שוין אומקעהרען צו קאָלומבוס'ען. אָב־וואָהל פון עסקאָבאר'ס זאָנדערבארען וויזיט מיט דער זאָנדער־בארער מתנה, איז דעם אלטען ענטדעקער געוועזן ביטער אויפ'ן הארצען, האָט ער פון דעסטוועגען דאָס אויסגענוצט אזוי וויא דאָס וואָלט געוועזן א קוואל פון גליק פאר איהם און א בעוויז פון זיין מאכט. פאר דיא, וואָס האָבען זיך מיט איהם געפונען אויף זיינע צוויי חורבות, האָט ער אלעס אויסגעטייטשט אלס א צייכען פון אָוואַנדאָ'ס רעספּעקט און פריינדליכקייט. ער האָט זיי געזאָגט, אז אָוואַנדאָ האָט גראָד מעהר וויא דיעזע קליינע שיף ניט געהאַט, און אז ער האָט איהר גע־שיקט בלויז אום איהם צו פערזיכערען, אז באלד קומען אָן גרויסע שיפען מיט כל טוב, א. ז. וו. ער האָט וועגען דעם אויך געלאָזט וויסען פּאָרראַס'ען מיט זיינע רעבעלען, וועלכע האָבען זיך איצט געפונען ניט זעהר ווייט פון קאָלומבוס'ען. ער האָט זיי געשיקט מעלדען, אז אָוואַנ־דאָ האָט צו איהם געשיקט א שיף מיט שפּייז און אז באלד וועט מען זיי אין גאַנצען אָפּנעהמען. אלס א מוסטער פון אָוואַנדאָ'ס „שפּייז" האָט ער זיי געשיקט א שטיקעל פון דיא געראויכערטע פלייש. ער האָט זיי פאָרגעשלאָגען צוריקצוקומען צו איהם און האָט זיי פערשפּראָכען אלעס צו פערגעבען. איהם האָט זיך ניט געוואָלט, אז אין שפּאַניען זאָל מען הערען דאָס געגען איהם האָט מען זיך וויעדער געבונטעוועט, און ער האָט געטהאָן אלעס מעגליכעס מיט דיא רעבעלען שלום צו מאכען.

פּאָרראַס האָט פון קיין שלום ניט געוואָלט הערען. דאָס איינ־ציגע, אויף וואָס ער האָט געוואָלט איינגעהן, איז געוועזן, אז ווען אָוואַנדאָ'ס צוויי שיפען וועלען קומען, זאָל מען איהם אָבגעבען איינע, און אז קאָלומבוס זאָל איהם לאָזען האָבען א העלפט פון אלע פּראָ־דוקטען — צו פון דיא אינדיאנישע צו פון דיא וואָס אָוואַנדאָ וועט שיקען. אונטער דיעזע בעדינגונגען זיינען דיא רעבעללען בערייט גע־ווען זיך אויפצופיהרען פריעדליך; אָבער אלץ בלייבען בעזונדער ביז דיא שיפען וועלען קומען. זיי איז בעסער געפעהלען צו וואָהנען אויף דער פרייער נאַטור, האָבען זיי געזאָגט.

קאָלומבוס האָט ערקלעהרט, אַז זיי פאָדערען צו פיעל; האָט פאָר־ראַס געענטפערט, אַז אויב ער וויל ניט מיט גוטען, וועט ער מיט זיינע רעבעללען אליין צונעהמען מיט גוואלט.

פאַר זיינע מענשען האָט פאָרראַס קאָלומבוס'עס גליקען געמאַכט צו גאָר נישט, און ער האָט זיי מיט דעם בעוויזען, אַז אָוואַנדאָ און דיא שפּאַנישע רעגיערונג האָבען קאָלומבוס'ען פיינט און אַז מען וועט איהם פערלאָזען. ער האָט זאָגאַר זיי פערזיכערט, אַז עסקאָבאַר און זיין שיף זיינען געוועזען ניט מעהר וויא גייסטער אַזעלכע. והאָ ראיה: ער האָט זיך אָבגעשטעלט פון וויטען, דערלאַנגט אַ בריעף, צוגענומען אַ בריעף און ווידער פערשוואונדען געוואָרען. אַזוי טהוט אימער אַ „ניט־גוטער", ניט קיין ווירקליכער מענש. קאָלומבוס האָט דאָס אַלץ געמאַכט מיט כשוף, דורך אַסטראָנאָמיע, דורך זיין בעקאַנטשאַפט מיט דעם וואָס טהוט זיך אויפ'ן הימעל — אַזוי האָט פאָרראַס דאָס אַלעס ערקלעהרט.

און זיינע 48 רעבעללען האָבען גלייך געגלויבט, — אַזוי טיעף און ברייט איז אין יענע צייטען געוועזען דער אַבערגלויבען. כלעבען דיא שפּאַניער זיינען אין אַזעלכע זאַכען ניט געוועזען אַ האָר פאָרטגע־שריטענער וויא דיא אינדיאַנער, וועלכע קאָלומבוס האָט איבערגעשראָ־קען מיט דער ליקוי לבנה.

דיא רעבעללען האָבען דאַן צוגעמאַרשירט נאָהענט צו קאָלומ־בוס'עס שיפען, און האָבען זיך געקליבען צו בעפאַלען די זאַ־פאַסען. עס איז געקומען צו אַ געשלעג מיט שווערדען. קאָלומבוס האָט ניט געקענט אַנטהייל נעהמען, ווייל ער איז געלעגען קראַנק אין בעט. זיין ברודער האָט אָבער דיא רעבעללען געגעבען אַזאַ „וואַרימען ברוך הבאָ", אַז גלייך ביי דעם ערשטען צוזאַמענשטויס זיינען עטליכע פון זיי געפאַלען טוידט. ער האָט געהאַקט מיט זיין שווערד רעכטס און לינקס. באַלד איז איהם בעפאַלען פראַנציסקאָ פאָרראַס אַליין. ער האָט פערוואונדעט באַרטהאָלאָמייען אין האַנט, אָבער דערביי האָט זיין שווערד זיך פערהאַלטען אין זיין פאַנצער, און דעם אַדמי־ראַל'ס ברודער צוזאַמען מיט אַנדערע האָבען איהם גענומען אין פליען.

דאָס אַלעס האָבען צוגעקוקט אינדיאַנער. מיט גרויס נייגעריג־קייט האָבען זיי געזעהן וויא ווייסע האָבען צווישען זיך אַ פערצווייפעלטען בלוטיגען קאַמפף.

דיא רעבעללען האָבען זיך פאָלשטענדיג אונטערגעגעבען. מיט טויטע שבועות האָבען זיי געשוואָרען צו זיין גוט און טריי, אַבי קאָלומבוס זאָל זיי נור מוחל זיין, און אַזוי וויא זיי מוחל זיין האָט איהם זיך געלוינט, זיינען דיא צוויי גרופּעס וויעדער פעראייניגט געוועזן.

ענדליך, צום שלום פון העכער וויא אַ יאָהר, זיינען געקומען צוויי שיפען און אַלע זיינען אַוועקגעפאָהרען נאָך היספּאַניאָלאַ.

אָוואַנדאָ האָט קאָלומבוס'ען איצט אויפגענומען מיט כבוד און אויפמערקזאַמקייט. דאָס אַלעס איז אָבער געוועזן בלויז אַ צערעמאָניע. ער האָט „וויך אויסגעבעט אָבער צו שלאָפען איז געוועזן האַרט" — וויא עס זאָגט אַ רוסישער ווערטעל. קאָלומבוס האָט געהאַט פיעלע טענות וועגען זיינע פינאַנצען. ער האָט זיך בעקלאָגט, אַז מען האָט איהם בערויבט אין דיא רענט און אַנדערע איינקינפטע, וועלכע געהערען צו איהם נאָך זיין קאָנטראַקט; דאָס אַלעס האָט אָוואַנדאָ אויסגעהערט מיט דער גרעסטער העפליכקייט, אָבער ביי דעם הערען איז דאָס געבליבען.

וועגען דעם אַלעם האָט קאָלומבוס געשריעבען דעם קעניג און דער קעניגין; ער האָט אויך פאַר זיי פאָרגעשטעלט וויא שלעכט אָוואַנדאָ רעגיערט איבער'ן אינזעל; וויא ער פיהרט זיך אויף מיט דיא אינדיאַנער, וויא צולאָזען און פערווילדעט דיא שפּאַניער זיינען ביי איהם געוואָרען, וויא מען צושלעפּט ביי איהם דיא קעניגליכע גאָלד, וועלכע ליעגט אונבעוואַכט, א. ז. וו.

איזאַבעללאַ האָט געוואָלט אָוואַנדאָ'ן צוריק־רופען. זיא איז אָבער קראַנק געוואָרען און איז באַלד געלעגען אויף איהר טויטען־בעט. מען זאָגט, אַז דאָס איז געוועזן דער רעזולטאַט פון האַרץ־קלעמענים איבער פאַמיליען־טראַגעדיעס. אַז איהר איינציגער זוהן און עלטסטע בעליעבטסטע טאָכטער זיינען געשטאָרבען אין איין יאָהר, וועיסען מיר שוין. פון איהר צווייטע טאָכטער, יואַנאַ, האָט זיא אויך קיין נחת ניט: זיא האָט ניט געהאַט קיין גוט־לעבען מיט איהר מאַן, און אַ חוץ דעם איז זיא געוועזן אַ נערוועז־קראַנקע, ניט אין גאַנצען ביין זינען. פול צו מאַכען דעם בעכער פון איהרע צרות, איז ניט לאַנג צוריק געשטאָרבען איהר אייניקעל, דער יורש פון איהר טהראָן און פון דעם פּאָרטוגעזישען טהראָן, פּרינץ מיגעל. דיא גרינדערין פון דער אינקוויזיציאָן האָט אַזוי פיעל קלעפּ פון שיקזאַל ניט געקענט אויס־

שטעהן. זיא האָט אָנגעפאַנגען צו זינקען; און איז געשטאָרבען (דעם 26טען נאָוועמבער, 1504).

פאַר קאָלומבוס׳ען איז איהר טוידט געווען אַ גרויסער שאָדען. זיא איז אימער געווען פיעל בעסער צו איהם וויא איהר מאַן.

דעם 12טען סעפּטעמבער איז קאָלומבוס ארויסגעפאָהרען פון סאַן דאָמינגאָ נאָך שפּאַניען. פון דעם ערשטען טאָג אָן האָט ער געהאַט שרעקליכע שטורמען. זיין הויפּט־מאַסט איז צובראָכען געוואָרען, און מען האָט איהר קוים פעררירכט, וויא דיא פאָדערסטע מאַסט איז צו־שפּאָלטען געוואָרען. דיא רייזע איז געווען פול מיט געפאַהר און מאַטערניס. עטליכע וואָכען האָט מען זיך אזוי אָבגעפּלאָגט, און צו דער זעלבער צייט האָט דער אדמיראַל געהאַט דיא שאַרפסטע יסורים אין זיינע פיס.

ווען ער האָט קוים דערלעבט אָנצוקומען אין שפּאַניען, איז ער געווען אַזוי צובראָכען אין געזונד, אַז ער האָט אַ לאַנגע צייט געמוזט פערבלייבען אין סעווילל אַ חולה. וועגען פאָהרען זיך פאָרשטעלען פאַר דעם קעניג האָט דערווייל קיין רייד ניט געקענט זיין. (דיא קעניגין האָט ער שוין געפונען טוידט).

עס האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ סדרה מיט בריעף און קלאַגעס. דער קעניג האָט געטהאָן וויא אָוואַנדאָ: ער האָט אימער איהם געענטפערט מיט דער גרעסטער איידעלקייט און פריינדליכקייט, אָבער טהאָן עפּעס פאַר איהם האָט ער אפילו אין זינען ניט געהאַט. עס איז געגאַנגען אַזוי ווייט, אַז קאָלומבוס האָט איינפאַך ניט געהאַט פון וואַנען צו לעבען. „איך בעקום גאַר ניט“, — האָט ער ארום דיעזער צייט גע־שריעבען צו זיין זוהן דיעגאָ. „וואָס איך באָרג ניט, האָב איך ניט. וואָס האָב איך פון אַלע מיינע צוואַנציג יאָהר מיה און געפאַהרען? איך האָב אפילו ניט קיין דאַך איבער׳ן קאָפּ אין שפּאַניען. אַז איך וויל עסען און שלאָפען מוז איך געהן אין אַ קרעטשמע, און דאָס רוב האָב איך איינפאַך ניט מיט וואָס צו בעצאָהלען“.

אָוואַנדאָ האָט געזעהן דעם קעניג צוצושיקען וואָס מעהר איינ־קונפט פון דער קאָלאָניע, און דאָס איז אַלעס וואָס פערדינאַנד האָט פערלאַנגט. קאָלומבוס מיט זיינע אייביגע טיטלען האָט זיך איהם ניט געלוינט. דער פּלאַן צו געפינען אַ וואַסער־דורכגאַנג צו אינדיען האָט

זיך אויך אויסגעלאָזען מיט גאָר ניט. פון דיא ווערא־גוער גאָלד איז ארויסגעקומען ניט מעהר וויא א בליסטשענדער צוזאַג. קאָלומבוס'עס בריעף צו פערדינאַנד'ען זיינען דעריבער געווען א שטימע וואָס רופט אין דער פינסטערניש.

אין מאי איז ער וויא עס איז געקומען אין סעגאוויא, וואו פערדינאַנד'ס הויף האָט זיך דאַן געפונען. זיין קומען האָט כמעט ניט געצויגען קיין אויפמערקזאַמקייט. זיין פריהערדיגער גלאַנץ איז אָבגעבלאַקירט געוואָרען. זיין נאָמען און גרויסקייט האָבען שוין בעלאַנגט צו דער פערגאַנגענהייט. פערדינאַנד האָט איהם עמפפאַנגען מיט גוטע רייד, אָבער מיט קאַלטע, פאַלשע בליקען. אויף אַלע זיינע טענות און קלאַגען האָט ער געענטפערט מיט קאָמפּלימענטען, אָבער אָהן שום אינטערעס. ער האָט ערקלעהרט, אז אַלע דיעזע טענות קענען ענטשיידען ווערען בלויז פון א ספּעציעלען ריכטער, וואָס וועט דיא זאַך גרינדליך אונטערזוכען. קאָלומבוס איז צופריעדען געווען. ער האָט נאָר געבעטען, אז מען זאָל דיא אויפגאַבע איבערגעבען זיין פריינד, ד ע ז א, טאָרקוועמאדאַ'ס נאָכפאָלגער אַלס הויפּט פון דער אינקוויזיציע. פערדינאַנד האָט גאָר ניט געהאַט דאַגעגען. ער האָט אָבער דערביי ביטרע אריינגעשטעלט, אז צווישען דיא פראַגען וואָס וועלען פערהאַנדעלט ווערען זאָל אויך זיין א פּונקט וועגען קאָלומבוס'עס טיטול אַלס וויצע־קעניג פון אינדיען.

קאָלומבוס איז אויפגעבראַכט געווען. ער האָט פעסט ערקלעהרט, אז וועגען דעם קען קיין שיעדעס־געריכט ניט זיין; אז עס האַנדעלט זיך נור וועגען געלד־זאַכען, וועגען רענט און אַנדערע דאָכאָדען, וועהרענד דיא שטעלע פון וויצע־קעניג געהערט צו איהם און צו זיינע קינדער און קינדס־קינדער אויף אייביג.

פערדינאַנד האָט זיך ווידער ארויסגעדרעהט מיט קאָמפּלימענטען און מיט ווייכע רייד. ענדליך איז געשטעלט געוואָרען א ספּעציעלער קאָמיטעט אונטער דעם נאָמען „דער ראַטה וועלכער האָט צו ערפילען דאָס וואָס עס האָט פערלאַנגט דער געוויסען פון דער געשטאָרבענער קעניגין". דער קאָמיטעט האָט זיך אָבער א סך מעהר אינטערעסירט מיט דעם „געוויסען" פון דעם לעבעדיגען קעניג, און דיא פראַגע האָט זיך געשלעפּט און געשלעפּט.

קאָלומבוס איז ווידער קראַנק געוואָרען. באַלד איז נאָך שפּאַניען

געקומען דיא האַלב־משוגענע נאַסליעדניצע, יואַנאַ, מיט איהר מאַן פיליפּ דער צווייטער, וועלכע זיינען געוועזן דיא אָפּיציעלע יורשים פון איזאַבעללאַ'ס קאַסטילישען טהראָן. זיי זיינען געקומען פון פלאַנדערן (בעלגיען), און פערדינאַנד האָט זיי בעגעגענט מיט גרויס פּאַראַד (ער אַליין האָט זיך אַלץ גערעכענט פאַר דעם קעניג בלויז פון אַראַגאָן). קאָלומבוס האָט צו דער נייער קעניגין מיט זיין ברודער געשיקט אַ בריעף. ער האָט געבעטען מען זאָל איהם אומקעהרען זיין אייגענטהום און זיינען טיטלען, און ער האָט פערשפּראָכען צו דיענען דער קאַסטילישער קרוין מיט אַזעלכע ענטדעקונגען, געגען וועלכע אַלע פריהערדיגע וועלען זיין אַ קליינינקייט.

דיא יונגע קעניגליכע פּאָר פּאָלק האָט דעם בריעף עמפּפאַנגען זעהר פריינדליך. אָבער יעדענפאַלס האָט דאָס קיין רעזולטאַטען ניט געבראַכט, וואָרים קאָלומבוס איז באַלד געשטאָרבען, אין וואַלאַדאָליד, (דעם 20טען מאַי 1506).

זיין טוידט האָט זעהר ווענינ אויפמערקזאַמקייט געצויגען. ער איז געשטאָרבען אַ פערנאַכלעסיגטער, אַ פערגעסענער. אין דעם צעטעל פון וויכטיגע פּאַסירונגען, וואָס זיינען יענע וואָך אָדער מאָנאַט פּאָרגעקומען אין וואַלאַדאָליד, איז וועגען דיזען פאַקט קיין וואָרט ניטאָ.

ער איז געשטאָרבען ניט וויסענדיג אַז ער האָט ענטדעקט צוויי גרויסע נייע קאָנטינענטען. ער האָט מיט זיך מיטגענומען אין קבר דיא פאַלשע איבערצייגונג, אַז דיא לענדער, וואָס ער האָט געפונען, זיינען אַ טהייל פון אַזיען.

פיעלעס איז געשריעבען געוואָרען וועגען קאָלומבוס'עס כאַראַקטער. איינינע איבערטרייבען צו פיעל דיא ליכטיגע זייטען פון זיין נאַטור; אַנדערע מאָהלען צו שוואַרץ זיינע פעהלערן. ער איז געוויס קיין מלאך ניט געווען, אָבער ווען מען נעהמט אין אַכטונג דיא רויהע, האַרטע מאָראַל וואָס האָט איהם אַרומגערינגעלט, ווען מען נעהמט אין אַנבעטראַכט וויא ביליג אַ מענשליכער לעבען איז דאַן געווען, וועט מען איהם שטרענג ניט אורטהיילען.

אַן אַלגעמיינעם כאַראַקטער־פּאָרטרעט פון איהם האָט דער לעזער זיך אפשר צוזאַמענגעשטעלט פון דיא פערשיעדענע לעבענס־מאָמענטען, אין וועלכע ער איז פאַר אונז ערשיענען אין דיעזען בוך. איין זאַך וועלען מיר אָבער זאָגען:

מיט אלע זיינע פעהלערן און קליינליכקייטען, מיט זיין גאנצען אבערגלויבען און מיט זיינע וויעדערשפריכע, איז קריסטאפאר קאלימבוס געווים געוועזן א גרויסער מאן — איינער פון דיא גרויסע פערזענליכקייטען אין דער געשיכטע פון אונזער פארטשריט. ער איז געוועזן א גרויסע פערזענליכקייט ניט בלויז דעריבער, ווייל ער האט אויפגעטהאן עטוואס גרויסעס, — דער מענשהייט געגעבען א נייע וועלט, — נור אויך מיט דעם גייסט, וועלכער האט דיעזע אויפטהואונג מעגליך געמאכט. אז דיא ערד איז קיילעכדיג און מען קען דעריבער צוקומען צו אזיען איבער דעם אטלאנטישען אקעאן, האבען מענשען געגלויבט א סך פריהער פאר איהם. דיעזער גלויבען איז אבער ביי זיי ניט געגאנגען ווייטער וויא גלויבען, וויא טהעאריע. קאלומבוס איז געוועזן דער ערשטער, וואס האט זיך ארייגענומען אין קאפ אזא ריידע צו מאכען, און דעם פלאן ניט אויפגעגעבען ביז ער האט איהם פערווירקליכט טראץ אלע שטערונגען און צרות. ער איז געוועזן דער ערשטער און דער איינציגער, וועלכער האט דיעזען פלאן אבגעגעבען זיין גאנצען לעבען, וועלכער האט זיך ניט געבויגען פאר קיינע שטורמען, איז אלעם אויסגעשטאנען, ביז ער האט דיא רייזע אונטערנומען און איהר דורכגעפיהרט. שטעלט זיך נור אויף א ווײלע פאר וואס אין יענע צייטען האט געהייסען זיך אוועקצולאזען איבער דער ברייט פון דעם אטלאנטישען אקעאן, פון דעם „ים פון פינסטערנים". קיינער האט וועגען אזא רייזע פריהער ניט געטרוימט צו דענקען. קיינער האט ניט געוואוסט וואס דארטען איז. דער אייראפעאישער און אפריקאנישער ברעג פון דיעזען אקעאן איז געוועזן דער עק וועלט. ווייטער האט מען זיך פארגעשטעלט אלערליי שרעקען און גרוילען. איבערהויפט האט קיין שיף פריהער זיך ניט אדוואזשעט צו שווימען ווייט פון ברעג, סיידען א שטורם האט איהר פערטראגען. שטעלט זיך זשע פאר וואס פאר א גייסט עס האט זיך געפאדערט אזא רייזע דאן צו מאכען. צו האבען אזא גייסט און אזא בעגייסטערונג, אזא גלויבען אין אן אידעע און אזא פעסטקייט אין שטרעבען צו דעם אנגעמערקטען ציעל — דאס הייסט צו זיין איינער פון דיא ריעזען פון דעם מענשליכען געשלעכט. און ווען דער אנגעמערקטער ציעל צייגט זיך ארויס אלס איינער פון דיא גרויסע טריאומפען אין דער מענשהייט'ס קאמפף פאר'ן וויסען, פאר'ן פראגרעס, דאן איז דער פלאן

פון אזא מאן צווישען דיא העלדען אין דער געשיכטע פון אונזער פאָרטשריט.

דזשאָזעף דזשייקאָבס בעמערקט, אז ווען וואסקאָ דא גאמא וואָלט זיך פון קאָלומבוס׳ען ניט אָבגעלערענט צו שווימען ווייט פון ברעג, וואָלט ער אזוי גיך ניט געמאכט זיין רייזע ארום אפריקא צו אינדיען; און אז וועהרענד שווימענדיג פאזע ברעג האָט געדויערט א יאָהר אכציג איידער מען האָט דערגרייכט בלויז דעם קאפ פון גוטע האָפנונג, האָט מען נאָך קאָלומבוס׳עס ענטדעקונג ארומגערייזט דיא גאַנצע וועלט ארום און ארום אין 30 יאָהר.

קאָלומבוס איז גרויס ניט בלויז מיט זיין פערזענליכקייט, ניט בלויז מיט זיין אייגענע אויפטהואונג, נור אויך מיט דעם שנעלען פאָרווערטס־מארש פון דיא אויפטהואונגען, צו וועלכע זיא האָט געפיהרט.

און דיעזער קאָלומבוס איז געווען א קינד פון דעם רענעסאנס־פעריאָד, א פּראָדוקט פון יענער גרויסער ערוואכונג, וועלכע איז דער גרענעץ־צייכען צווישען דעם מיטעל־אלטער און דער נייער צייט.

קאָלומבוס׳עס טיטלען און אַלע רעכטע אויף „דיא אינדיעס“ האָט גע׳ירשען׳ט זיין עלטסטער זוהן, דיעגאָ. ער האָט זיך אָנגעפאנגען ענערגיש צו משפּט׳ן מיט דער קרוין, און געפאָדערט, אז אָוואנדאָ זאָל אראָפּגעזעצט ווערען און ער, דיעגאָ, זאָל ווערען וויצע־קעניג איבער היספּאניאָלאַ און אַלע אַנדערע לענדער, וואָס זיין פאָטער האָט ענט־דעקט. ער האָט איצט געהאט ספּעציעלע מוטה דאָס צו פאָדערען, ווייל ער איז שוין ניט געווען קיין „געוועהנליכער בשר ודם“, נור דער מאן פון א הויכער פּרינצעססין פון דער קעניגליכער פאמיליע. אויב דער לעזער געדיינקט, האָט דיא געשטאָרבענע קעניגין איהם איינגעל־וויז צוגענומען אין איהר הויף אַלס „פּאזש“ צו איהר זוהן. דאָס איז געווען אין 1492, ווען זיין פאָטער האָט ענטדעקט אמעריקא. פון דענמאָלס אָן האָט ער זיך געהאָדעוועט אלס א מיטגליעד פון דער קע־ניגליכער הויז־געזינד, ביז אין איהם האָט זיך איינגעליעבט דיא איי־ניקעל פון קעניג פערדינאנד׳ס א מומע.

דיא חתונה איז געווען אין 1508, און דעם נעכסטען יאָהר האָט

מען צוריק־גערופען אוואנדא׳ן פון היספאניאלא, און דיעגא קאלומבוס איז אהין אוועקגעפאהרען מיט זיין פרוי און מיט א גרויסע סוויטע.

דאך האט דער קעניג אלע זיינע פרעטענזיעס ניט נאכגעגעבען אהן א פראצעס. עס האט זיך אנגעפאנגען א מישפט, אין וועלכען מען האט אויסגעהערט פיעלע עדות, און וועלכער האט געדויערט א היבשע צייט. אבער ענדליך האט דיעגא קאלומבוס פארט אויסגעפיהרט, הגם וועגען איינינע לענדער, וועלכע זיין פאטער האט ענטדעקט (אויף דעם קאנטינענט פון זיד־אמעריקא), האט פערדינאנד זיך געמאכט ניט ווימענדיג.

XXIV.

פאַר וואָס רופט מען דאָס „אַמעריקאַ"?

דער בלבול אַז אַמעריקוס האָט דורך אַ שווינדעל אַוועקגענומען קאָלומבוס'עס כבוד. — אַ מ ע ר י ג אָ   ו ו ע ס פּ ו ט ש י; זיין יוגענד; זיין עמי־גראַציאָן נאָך שפּאַניען. — זיין בעקאַנטשאַפט מיט קאָלומבוס'ען. — זיינע פיער רייזעס. — זיין בעשרייבונג פון זיין דריטע רייזע. — ער ברויכט צום ערשטען מאָהל דיא ווערטער „דיא נייע וועלט". — דער בריעף ווערט איבערזעצט אויף לייטיין און געדרוקט. — דעם רוימס. וואָס ער האָט געמאַכט. — „די פערטע וועלט־טהייל". — ר י נ ג מ אַ ן און   ו ו אַ ל ד ז ע מ י ל ל ע ר. — וועספּוטשיוס'עס פיער בריעף ווערען אָבגעדרוקט אין אַן איינלייטונג צו אַ געאָגראַפיע, וואו דער נאָמען אַמעריקאַ ערשיינט צום ערשטען מאָהל. — קאָלומבוס'ס זוהן פּראָטעסטירט ניט. — וואָס דער נאָמען אַמעריקאַ האָט צוערשט בעדייטעט. — צוערשט בראַזיליען, דערנאָך, ביסלעכווייז גאַנץ זיד־אַמעריקאַ; ערשט שפּעטער גאַנץ אַמעריקאַ. — קאָלומבוס'עס פריינד לאַס קאַסאַס איז אַמעריגאָ'ן חושד אין אַ שווינדעל. — אַ היסטאָרישער דרוק־פעה־לער. — דער נאָמען אַמעריקאַ אַ מאָנומענט פון קאָלומבוס'עס בעגריפע.

אין דיא ווערק פון עמערסאָן, דעם בעריהמטען אַמעריקאַנער שריי־בער, געפינט זיך דיא פאָלגענדע שטעלע:

„וויא זאָנדערבאַר דאָס איז, אַז אונזער ברייטע גרויסע לאַנד, אַמעריקאַ, מוז טראָגען דעם נאָמען פון אַ גנב! אַ מ ע ר י ג אָ   ו ו ע ס־פּ ו ט ש י, אַן אונטערקע־הענדלער פון סעוויל, וועלכער האָט אין יאָהר 1499 זיך אַוועקגעלאָזען אויף אַ רייזע אַלס אַן אונוויכטיגער העלפער צו אָיעדאַ'ן, און וועלכער האָט אַלס שיפס־מאַן ניט געהאַט קיין שום ווערדע, האָט אין דיעזער ליגנערישער וועלט פערנומען קאָלומבוס'עס פּלאַץ און אַ נאָמען געגעבען אַ העלפט פון דעם ערד־קוגעל נאָך זיין אונעהרליכען נאָמען".

עמערסאָן איז געוועזען אַ פיינער שרייבער און אַן ערנסטער דענ־קער, אָבער אין דיעזען פאַל איז אין זיינע עטליכע שורות ניטאָ קיין

אמעריגאָ וועספּוטשי (אַמעריקוס וועספּוציים).

איין ריכטיגער וואָרט. אַלז וואָס ער זאָגט דאָ וועגען אַמעריגאָ וועס־פּוטשי איז ניט מעהר וויא אַ בלבול.

דער בלבול איז אָבער ניט עמערסאָן׳ס. ער שטאַמט פון אַן אַלגעמיין אָנגענומענער מיינונג, וועלכע האָט עקזיסטירט אַרום דריי הונדערט יאָהר. אָבער אין דעם 18טען יאָהרהונדערט האָבען וויסענ־שאַפטליכע פאָרשונגען שוין ענטדעקט דעם אמת, און אין עמערסאָן׳ס צייט איז שוין פעסט־געשטעלט געווען, אַז אַמעריגאָ וועספּוטשי איז געווען אַ קרבן פון אַ מיספערשטענדניס. עמערסאָן איז איינפאַך ניט בעקאַנט געווען מיט דעם, וואָס וועגען דעם ענין איז אויסגעפונען גע־וואָרען אין דיא נייערע צייטען.

דיא בעשולדיגונג געגען אַמעריגאָ וועספּוטשי איז בעשטאַנען: ערשטענס אין דעם, דאָס ער האָט זיין נאָמען אַמעריגאָ אָדער אַמעריקוס (אויף לאַטיין) צוגעטשעפּעט צו דער וועלט, וועלכע ניט ער, נור קאָלומבוס האָט ענטדעקט; צווייטענס, אַז ער האָט גע־פעלשט דעם דאַטום פון זיינע רייזע אום צו פּרעטענדירען, אַז ער האָט ענטדעקט דעם אַמעריקאַנער קאָנטינענט. וויא מען פלעגט דער־צעהלען דיא געשיכטע, איז ער בעגאַנגען דעם פאַלגענדען שווינדעל: ער און אָיעדאָ האָבען בעזוכט דעם פּאַריא בּרעג פון זיד־אַמעריקאַ אין 1499, דאָס הייסט אַ יאָהר שפּעטער וויא קאָלומבוס איז דאָרטען געווען (זעה אויבען, קאַפּיטעל 18), פאַר דער וועלט האָט ער אָבער דערצעהלט, אַז ער איז דאָרטען גאַר געווען מיט 2 יאָהר פריהער, נעמליך אין 1497, — דאָס הייסט מיט אַ יאָהר פריהער פאַר קאָלומ־בוס׳ען; אַלזאָ קומט איהם און קיין אַנדערען דיא עהרע פון ענטדעקען דעם קאָנטינענט. ער האָט דיא אַלע לענדער וואָס קאָלומבוס האָט ענטדעקט אַ נאָמען געגעבען „נאָוואוס מונדוס“, דיא נייע וועלט, און האָט זיך אַרויסגעגעבען אַלס דער ענטדעקער; און אויף דיעזען סמך האָט מען זיין לאַטיינישען נאָמען, אַמעריקוס, געמאַכט פאַר דעם נאָמען פון דיא צוויי קאָנטינענטען פון דער מערב העמיספער. אַזוי איז געווען דיא אַלגעמיינע מיינונג, און זיא האָט זיך שפּעטער אַרויסגעצייגט אַלס פאַלש פון אָנפאַנג ביז׳ן ענד.

„דער אמת איז אינטערעסאַנטער וויא אַן אויסגעטראַכטע מעשה“, זאָגט אַ ווערטעל. אין דיעזען פאַל איז דאָס געוויס אַזוי. דער אמת וועגען אַמעריגאָ וועספּוטשי און דעם נאָמען „אַמעריקאַ“ איז פיעל

אינטערעסאַנטער וויא דער אַלטער בלבול, וואָס מען האָט, דורך אַ מיס־פערשטענדניס, אויסגעטראַכט אויף דיעזען געבילדעטען איטאַליענער, וועלכער האָט אין קאָלומבוסעס צייט זיך בעזעצט אין סעוויל, שפּאַניען.

דיא געשיכטע פון דעם, וויא מען האָט דיא נייע־געפונענע לאַנד אַ נאָמען געגעבען „אַמעריקאַ“ איז אָבער ניט בלויז אַן און פאַר זיך אינטערעסאַנט. זיא איז אויך אינטערעסאַנט און וויכטיג מיט דיא ליכט וואָס זיא העלפט גיסען אויף קאָלומבוס'עס ענטדעקונג גופא. דורך איהר ווערט אונז בעזונדערס קלאָהר און דייטליך וויא אַזוי קאָלומבוס אַליין האָט געקוקט אויף זיין גרויסע אויפטהואונג, און וויא אַזוי דיא גאַנצע ציוויליזירטע וועלט האָט דאַן אויף איהר געקוקט.

אַזוי ווי פון אַלע ווערק וואָס מיר האָבען וועגען דעם ענין געזעהן אויף ענגליש, דייטש און פראַנצויז, ווערט ער אַם בעסטען בעהאַנדעלט אין דזשאָהן פיסק'ס „ענטדעקונג פון אַמעריקא“ (2טער באַנד), וועלען מיר דאָ דעם עיקר פון דער ערקלערונג איבערגעבען נאָך דיזען בוך. ביי פיסק'ען געפינען מיר ניט בלויז אַם גרינדליכסטען דאָס, וואָס אַנדערע געלעהרטע האָבען אויפגעטהאָן מכח דיעזען פונקט, נור אויך דעם רעזולטאַט פון זיינע אייגענע פאָרשונגען וועגען דעם. פיסק'ס חסרון בעשטעהט אין דעם, וואָס ער פלעגט שרייבען אָהן אַ סיסטעם. ער פלעגט זיינע שורות שטעלען אויפ'ן פאַפּיער וויא זיי האָבען זיך אַרויסגעכאַפּט פון זיין פעדער, ניט בעטראַכטענדיג צוערשט דעם סדר, אין וועלכען דיא פאַקטען און בעלייכטונגען דאַרפען געהן נאָך זייער שטרענגער לאָגישער אָרדנונג. זיין שרייבען איז קלאָהר, איינפאַך און לעבעדיג. ער פּעררעדט זיך אָבער אָפט אָן אַ זייט; און ווען ער קעהרט זיך אום, קומט ער ניט אימער גלייך צו דעם פונקט, וועלכען ער האָט פערלאָזען. אין סך הכל געפינט איהר ביי איהם דיא דייטליכסטע ערקלעהרונג. זיא איז אָבער צואוואָרפען און צוזייט און ניט זעלטען איז צוערשט שווער צו דערגעהן אַ טאָלק. אונז איז דעריבער אויסגעקומען אַליין איבערצוזיפּען און איבער־צו־אָרגאַניזירען; אַזוי אָבער האַלטען מיר זיך ביי דער דערמאָהנטער טהייל פון זיין ווערק. דיעזע טהייל פערנעהמט העכער וויא 150 זייטלעך, ווערענד מיר קענען דעם ענין בלויז אָבגעבען עטליכע בלעטער. דעם עצם אָבער פון פיסק'ס ערקלעהרונג וועט דער לעזער, האָפען מיר, ביי אונז געפינען.

צוערשט אַ פּאָר ווערטער וועגען אַמעריגאָ וועספּוטשי'ס פּערזאָן.

ווער איז ער געווען?

ער איז געבאָרען געוואָרען אין 1452 אין פלאָרענציע, איטאַליען, וואו זיין פאָטער איז געווען אַ נאָטאַריוס; און זיין ערציהונג האָט ער בעקומען ביי זיינעם אַן אָנקעל, אַ מאָנאַך, וועלכער האָט געגעבען אונטערריכט צו עטליכע אַנדערע תלמידים אויך. צווישען אַמעריגאָ'ס מיט־שילער איז געווען איינער פּיעראָ סאָדעריני. דיעזער נאָמען איז אונז נויטיג, ווייל צו סאָדעריני'ן האָט אַמעריגאָ שפּעטער געשריעבען אַ בריעף וועגען זיינע רייזעס, און דיעזער בריעף שפּיעלט אַ וויכטיגע ראָלע אין אונזער פראַגע וועגען דעם נאָמען „אַמעריקאַ“.

ביי זיין פעטער האָט זיך אַמעריגא אויסגעלערענט אַ ביסעל לייטיין, הגם קיין גרויסער למדן איז ער אין דעם ניט געוואָרען. דערפאַר האָט זיך אָבער שפּעטער ביי איהם ענטוויקעלט א חשק צו אַסטראָנאָמיע, און ער האָט זיך אויסגעלערענט בעשטימען געאָגראַפישע „ליינג“ און „ברייט“ (זעה ביילאַגע, זייטעל 645), דאָס הייסט בעשטימען אויף וועלכען פונקט אויפ'ן ערד־קוגעל אַ געוויסער פּלאַץ ליגט. דיעזע קענטניס איז נויטיג פאַר שיפס־לייטע, אום זיי זאָלען קענען וויסען, וואו זיי געפינען זיך, ווען זיי זיינען אויפ'ן מיטען ים, און אַמעריגאָ האָט זיך אין דעם אויסגעצייכענט אויפ'ן העכסטען אַרט. מען דאַרף ניט פערגעסען, אַז אין פלאָרענציע האָט געוואוינט דער בעריהמטער אַסטראָנאָם, טאָסקאַנעללי, וועלכער האָט צו קאָלומבוס'ען געשריעבען וועגען פאָהרען נאָך אינדיען איבער דער ברייט פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן. אַזוי וויא אַמעריגאָ האָט געהאַט אַ גרויסען חשק צו אַסטראָנאָמיע, איז נאַטירליך זיך פאָרצושטעלען, אַז ער האָט מיט דעם גרייזען געלעהרטען פון זיין שטאָדט געהאַט געשפּרעכען איבער דיעזען געגענשטאַנד און זיך צו איהם געווענדעט נאָך ערקלעהרונגען וועגען דעם; וואָרים אַמעריגאָ'ס פאַמיליע איז געווען איינע פון דיא אַלטע און אַנגעזעהנע משפּחות אין פלאָרענציע, און מיט אַזאַ מאַן וויא טאָסקאַנעללי איז ער געווים געווען בעקאַנט.

מיר וויסען שוין, אַז דיא גרויסע איטאַליענישע שטעדט פון יענער צייט, וויא ווענעציע, גענוא, פּיזא, אמאלפי, פלאָרענציע, זיינען הויפּטזעכליך געווען האַנדעלס־שטעדט. פאַר דעם קינד פון אַ „פיינע פאַמיליע“ וויא מען רופט עס, צו ווערען אַ געשעפטסמאַן איז דאָרטען

געווען אַ געוועהנליכע זאַך. דיא העכסטע אריסטאָקראַטיע פון דער רעפּובליק־שטאָדט, די מעדיטשי פאַמיליע, האָט געהאַט אַ גרויסע האַנדעלס־פירמע, און צו איהר האָט מען אָוועקגעגעבען דעם יונגען וועספּוטשי. דער נאָמען מעדיטשי וועט אונז אויך נויטיג זיין, ווייל צו איינעם פון דיעזער פאַמיליע האָט אַמעריגאָ שפּעטער אויך געשריע־בען אַ בריעף וועגען איינע פון זיינע רייזעס.

אַזוי האָט ער אין זיין געבורטס־שטאָדט פערבראַכט ביז פערציג יאָהר. זיין גרעסטער אינטערעס, אין זיינע פריייע שטונדען, איז געווען געאָגראַפיע. ער האָט אימער געזאַמעלט לאַנד־קאַרטען, ים־רייזע קאַרטען, גלאָבוסעז, און האָט אַליין זיך אויך אויסגעלערענט צו צייכע־נען קאַרטען. דיא מעדיטשי פאַמיליע האָט געהאַט גרויסע געע־שעפטס־פערבינדונגען מיט שפּאַניען, און ארום 1490, האָט איהם דיא פירמע געשיקט נאָך בארצעלאָנא, אלס איהר פאָרשטעהער. דריי יאָהר שפּעטער, אין 1493, איז אַמעריגאָ אָנגעשטעלט געוואָרען אין דעם שפּאַנישען געשעפט פון ב ע ר א ר ד י, אויך אַ פלאָרענטינער (פלאָרענ־ציער) פירמע. בעראַרדי אַליין האָט געוואוינט אין שפּאַניען שוין ניין יאָהר, און ער איז בעפריינדעט געווען מיט קאָלומבוס'ען. וויא אין אַ פריהערדיגען קאַפּיטעל איז שוין געזאָגט געוואָרען, האָט דיעזער בעראַרדי בעקומען פון דער שפּאַנישער רעגיערונג דעם קאָנטראַקט צו־צוריכטען דיא שיפען, מיט וועלכע קאָלומבוס האָט געמאַכט זיין צווייטע רייזע. ביין ענד פון 1495 איז בעראַרדי געשטאָרבען, און אַמעריגאָ וועספּוטשי האָט פערנומען זיין פּלאַץ אין בעזאָרגען קאָלומ־בוס'עס שיפען.

אויף דיעזען אָרט איז ער געקומען אין בעריהרונג מיט דעם אַד־מיראַל, און זיי זיינען גוט בעקאַנט געוואָרען. פון אַ בריעף, וועלכען קאָלומבוס האָט געשריעבען צו זיין זוהן דיעגאָ, און וועלכער עקסיס־טירט נאָך, זעהט מען, אז זיינע פערהעלטניסע צו אַמעריגאָ וועספּוטשי זיינען געווען זעהר פריינדליכע.

איצט קענען מיר שוין איבערגעהן צו דיא רייזעס, וואָס אַמעריגאָ האָט געמאַכט.

פון דיא בריעף, וואָס ער האָט געשריעבען צו זיין יו־גענד־חבר סאָדעריני און צו זיין פריהערדיגען בעל־הבית לאָרענזאָ מעדיטשי, ווייס מען, אז פון דעם יאָהר 1497 ביז דעם יאָהר 1504

האָט ער, אמעריגאָ, געמאַכט פיער רייזעס נאָך דיא נייע לענדער. ער איז ניט געווען דער קאָמאַנדיר איבער אַלע דיעזע רייזעס; אויך האָט ער ניט געדיענט אַלס שיפס־קאַפּיטאַן אויף קיינע פון זיי. מען האָט איהם אָבער יעדנפאַלס מיטגענומען אַלס אסטראָנאָם און פּילאָט.

דיעזע פיער רייזעס זיינען געווען:

1) דיא, וואָס ער האָט געמאַכט מיט ווינצענט פּינזאָן אין 1497. דיעזע עקספּעדיציע איז דערגאַנגען צו יוקאַטאַן און ווייטער צו צפון צו.

2) דיא, וואָס ער האָט געמאַכט מיט אָיעדאַ'ן אין 1499, ווען אָיעדאַ איז צוגעשוואומען צו היספּאַניאָלאַ, און ראָלדאַן (שוין נאָך זיין אויפשטאַנד) האָט איהם אין קאָלומבוס'עס נאָמען געצוואונגען צו פערלאָזען דעם אינזעל. אויף דיעזע רייזע האָט אָיעדאַ און וועספּוטשי בעזוכט דעם פּאַריאַ ברעג מיט דעם פּערל ברעג.

3) דיא דריטע רייזע האָט אמעריגאַ וועספּוטשי שוין געמאַכט ניט אונטער דער שפּאַנישער, נור אונטער דער פּאָרטוגעזישער פאָהן. דאָס איז געווען דיא עקספּעדיציע, וועלכע קעניג מאַנועל האָט ארויסגעשיקט גלייך נאָך דעם, וויא קאַבראַל האָט ענטדעקט אמעריקא (בראַזיליען) דורך א צופאַל. קאַבראַל, וויא מיר וויסען, האָט פון בראַזיליען פאָרטגעזעצט זיין רייזע נאָך קאַליקוט, אינדיען, און צו דער זעלבער צייט האָט ער געשיקט לאָזען וויסען זיין קעניג וועגען דער אונערוואַרטעטער ענטדעקונג וואָס ער האָט געמאַכט. מאַנועל האָט וועספּוטשי'ן איינגעלאַדען צו דיענען ביי איהם נאָך מיט אָנדערהאַלבען יאָהר פריהער. אַלזאָ, האָט ער איצט (דעם 14־טען מאַי, 1501), איהם געשיקט אויף א פאָרשונגס־רייזע נאָך בראַזיליען.

4) א פערטע רייזע האָט אַמעריגאָ געמאַכט מיט דעם פּאָרטוגעזישען שיפס־קאַפּיטאַן קאָעלהאָ, אין 1504.

דערנאָך, אין דעם זעלבען יאָהר, איז ער צוריק אָנגעקומען אויף דער דיענסט אין שפּאַניען, שוין מיט דעם טיטעל פון קאַפּיטאַן; אין פיער יאָהר שפּעטער האָט איהם דער שפּאַנישער טהראָן געגעבען דיא הויכע אמט פון הויפּט־פּילאָט, דאָס הייסט, אז ער האָט געהאַט צו זאָגען איבער דיא פעהיגקייט פון אַלע פּילאָטען, און אָהן זיין אונטערשריפט האָט קיינער ניט געהאַט קיין רעכט צו פיהרען שיפען. אויך איז ער געווען דער גענעראַל־אינספּעקטאָר איבער אַלע אָפיציעלע לאַנד־קאַרטען, ים־רייזע־קאַרטען און גלאָבוסען. ווען ער איז געשטאָר־

בען, האָט מען דיעזע שטעלע געגעבען יואַן דע סאַליס'ען, איינעם פון קאָלומבוס'עס מיטרייזענדע, און נאכהער — סעבאסטיאַן קאַבאָט'ן, דעם איטאַליענישען שיפס־רייזענדער, וועלכער האָט מיט זיין פאָטער דזשאָהן קאַבאָט, געמאַכט דיא ערשטע צוויי רייזעס נאָך נאָרד־אמעריקא אונטער דער ענגלישער פאָהן (זעה אויבען, זייטעל 482 און 483).

אַלס שפּאַנישער קאַפּיטאַן, האָט אמעריגא וועספּוטשי געמאַכט עטליכע רייזעס. אָבער זיי שפּיעלען קיין ראָלע ניט אין דער געשיכטע פון דעם נאָמען אמעריקא. צו דיעזער געשיכטע דארפען מיר האָבען אין זינען נור דיא אויבען אויסגערעכענטע פיער — הויפּטזעכליך דיא ערשטע דריי.

אין זיין בריעף צו לאָרענזאָ מעדיטשי האָט אמעריגא בעשריעבען זיין דריטע רייזע, דאָס הייסט דיא, וואָס ער האָט געמאַכט אונטער דער פּאָרטוגעזישער פאָהן; אין דעם בריעף צו סאָדעריני, וויעדער, דערצעהלט ער, בקיצור, וועגען אַלע פיער רייזעס. לאָמיר צוערשט איבערגעבען דעם אינהאַלט פון דעם ערשטען בריעף*).

*) פיסק גיט איבער בלויז אַ פּאָר שטיקלעך פון אמעריגאַ'ס בעשרייבונג. פאַר אונז ליגט אָבער אויך אָבער'ס „אמעריגא וועספּוטשי", וואו אמעריגאַ'ס בריעף צו לאָרענזאָ מעדיטשי ווערט געגעבען אין גאַנצען. אגב אורחא, — מען האָט אויך ענטדעקט אַ בריעף, וועלכען וועספּוטשי האָט צו לאָרענזאָ מעדיטשי געשיקט פון וועג, אויף דיעזע דריטע רייזע זיינע, בשעת דיא שיפען האָבען זיך אָבגעשטעלט אין גינעא, אפריקא. דאָרטען האָט וועספּוטשי זיך דאָס בעגעגענט מיט קאבראַל'ען און מיט דעם אידען גאַספּאַר דא גאמאַ. וועגען דיעזען בריעף רעדט ריטשאַרד העגרי מעידזשאָר אין זיין „פּרינץ העגריך דער נאַוויגאַטאָר". אין איהם האָט אמעריגא וועספּוטשי פאַר זיין פּריוואַטען אויך דיעזען בעל־הבית דאָס דערצעהלט, וואָס דער איד האָט איהם איבערגעגעבען וועגען קאַבראַל'ס רייזע (זעה זייטעל 489 און 490). דיא בעשרייבונג פון דער דריטער רייזע און פון זיינע ערפאהרונגען אין זיד־אמעריקא, איז אַלזאָ דער אינהאַלט פון אַ נעכסטען בריעף, וואָס וועספּוטשי האָט געשריעבען צו מעדיטשי'ן. ער פאַנגט זיך אָן מיט דיא ווערטער: „מיין פאָריגער בריעף צו אייער עקסעללענץ איז געוועזען געשריעבען פון קאַפּ ווערד; דאָרטען האָב איך גערעדט וועגען דעם אָנפאַנג פון מיין רייזע. איצט וועל איך אויך שרייבען וועגען איהר פאָרטזעצונג און ענד"....

ווען דיא שיפען האָבען דערגרייכט דיא לאַנד, וועלכע קאַבראַל האָט ענטדעקט און וועלכע מען האָט שפּעטער א נאָמען געגעבען בראזיליען, האָבען זיי זיך אַוועקגעלאָזט אויספאָרשען דעם ברעג ווייטער צו דרום צו. פון צייט צו צייט האָבען דיא רייזענדע זיך אָב־געשטעלט בעקוקען דיא לאַנד. אין איין אָרט זיינען פון דיא שיפען צוויי פון דיא רייזענדע אַוועק אויפ׳ן ברעג מיט דער ערלויבניס זיך צו זאַמען פינף טעג. זיי זיינען אָבער קיין מאָל ניט געקומען צוריק. ווען עס האָבען זיך בעוויזען אינדיאַנער (אַלע נאַקעטע) האָבען זיי זיך גע־האַלטען פון וויטען. דיא מענער האָבען זייערע פרויען געהייסען צו־געהן נעהענטער און ריידען מיט דיא ווייסע; זיי האָבען אָבער ניט גע־פאָלגט. דאַן האָט זיך צווישען דיא פּאָרטוגעזער געפונען א כוואַט־סקער יונגער מאַן, וועלכער האָט זיך אויסגערופען צו געהן אויפ׳ן ברעג, ריידען מיט זיי. צו דער זעלבער צייט האָבען אַנדערע פּאָרטוגעזער זיך געזעצט אין דיא רעטונגס־שיפלעך, אום דיא ווילדע צו ווייזען, אז זיי זיינען מענשען מיט זיי צוגלייך, און אַז זיי דאַרפען זיך פון זיי ניט צוריק־האַלטען.

ווען דער יונגער מאַן איז צוגעגאַנגען צו דיא פרויען, האָבען זיי איהם ארומגערינגעלט און בעקוקט מיט גרויס בעוואונדערונג, טאַפּענ־דיג און שמעקענדיג זיינע קליידער. וועהרענד זיי זיינען אַזוי געשטאַ־נען, איז פון א באַרג אַראָפּגעקומען נאָך א פרוי, מיט א שווערען שטע־קען אין האַנט. זיא איז צוגעקומען צו דעם יונגען פּאָרטוגעזער פון הינטען און האָט איהם געגעבען אזא זעץ איבער׳ן קאָפּ מיט דעם גראָ־בען שטעקען, אז ער איז געפאַלען טוידט אויפ׳ן אָרט. גלייך האָבען די אַנדערע פרויען זיין קערפּער אַנגענומען פאַר די פיס און אַוועקגע־שלעפּט צו דיא בערג. און דיא מענער זיינען צוגעלאָפען צום ברעג און האָבען גענומען רעגענען אויף דיא ווייסע מיט פיילען. דיא פּאָר־טוגעזער פון דיא שיפלעך זיינען געוועזען הילפלאָז, ווייל זיי זיינען ארויף אויף א זאַמדיגען ברעג, און פיעלע פון דיא פיילען האָבען זיי דער־גרייכט. זיי זיינען אַזוי צוטומעלט געוואָרען פון שרעק, אז איינינע מי־נוטען האָט קיינער פון זיי ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן. באַלד אָבער האָט מען פון דיא שיפען אויסגעשאָסען מיט קאַנאָנען, און דיא רויט־הויטיגע זיינען זיך צולאָפען צום באַרג. דערווייליע האָבען דיא אינ־דיאַנער פרויען דעם טוידטען פּאָרטוגעזישען יונגען מאַן צושניטען

אויף שטיקער און איהם געבראָטען אויף א גרויסען פייער; און דערנאָך האָבען זיי פון ווייטען דיא ווייסע געוויזען וויא זיי עסען זיין געבראָטענע פלייש. צו דער זעלבער צייט האָבען דיא מענער אויפ'ן וואונק געגעבען דיא פּאָרטוגעזער צו פערשטעהן, אז יענע צוויי ווייסע האָבען זיי אויך געטוידט און אויפגעגעסען.

אין אנדערע פּלעצער זיינען דיא אינדיאנער געווען פריינדליך, אָבער אמעריגאָ'ן האָט געעקעלט זייער „זינדיגער צולאָזענער לעבען" — וויא ער האָט זיך אויסגעדריקט. „אלע זייערע פרויען בעלאנגען צו אלעמען אין איינעם (זעה אויבען, זייטעל 266)" — שרייבט ער וועגען דיא רויט־הויטיגע פון דיעזע געגענדען — „און זיי האָבען ניט קיין קעניגע, ניט קיין טעמפּלען, ניט קיין געצען. אויך האָבען זיי ניט קיין האנדעל, און קיין געלט. זיי האָבען אָבער מלחמות צווישען זיך. זיי שלאָגען זיך מערדערליך און אָהן שום אָרדנונג. זיי עסען מענשען־פלייש. איך האָב געזעהן אן עקעלהאפטען נפש, וועלכער האָט זיך בע־ריהמט, אז ער האָט שוין אויפגעפרעסען דריי הונדערט מענער. אין איין שטעדטעל, וואו איך בין פערבליבען 27 טעג, האָב איך אין די הויז־זער געזעהן הענגענדיג פון באלקען איינגעזאלצענע שטיקער מענשען־פלייש. ווען מיר האָבען זיי געזאָגט, אז מיר עסען ניט אונזערע בע־זיעגטע פיינדע, זיינען זיי איבערראַשט געוואָרען; דערביי האָבען זיי אונז פערזיכערט, אז דיא פלייש פון פיינדע איז זעהר געשמאַק."

ווייטער דערצעהלט אמעריגא וויא ווייט זיי זיינען געפאָהרען אויף יענער זייט פון דעם עקוואטאָר. זיי זיינען געווען ווייטער צו דרום וויא דער־דרום ברעג פון אפריקא (דער קאפּ פון גוטע האָפנונג); ער בעשרייבט מיט איינצעלהייטען דיא שטערען, וועלכע ער האָט גע־זעהן (זעה ביילאגע, זייטעל 625־627) פיעלע נאטור־ערשיינונגען זיינען דאָרט אנדערש ווי אויף דער אייראָפּעאישער זייט פון דעם עקוואטאָר, און נאָגאר ווי ארום דעם קאפּ פון גוטע האָפנונג. דאסזעלבע איז מיט די פלאנצונגען, פויגלען, חיות. ניט אלעס, וואָס ער שרייבט, איז אין גאנ־צען ריכטיג; אָבער דאָס הייסט ניט, אז ער האָט געזאָגט ליגען. עס הייסט בלויז, אז קיין גרינדליכע בעאָבאכטונגען האָט מען דאן ניט גע־מאכט. אין אלגעמיינעם אָבער איז זיין בעשרייבונג פול מיט איינצעל־הייטען, וועלכע זיינען אי ריכטיג, אי אינטערעסאנט.

„דיא זאכען, וועלכע איך האָב דאָרטען געזעהן, זיינען ביז היינט

אונבעקאַנט געוועזן“, — שרייבט ער — „איך מיין דיא דאָרטיגע מענ־שען, זייער אַרט לעבען, דיא פרוכטבאַרקייט פון דיא ערד, דיא מילד־קייט פון דער לופט, דיא שטערען; פון אייניגע פון דיעזע שטערען האָט מען גאָר ביי אונז קיין מאָל ניט געוואוסט, — אפילו די גרעסטע געלעהרטע פון פאַרצייטען (פון אַלט־גריכענלאַנד און רוים).... דיא לאַנד ענטהאַלט ניט קיין אנדערע מעטאַלען וויא גאָלד. אויך איז פאַ־ראַן אַ מאַסע פעריל און טהייערע שטיינער. פליני׳ן (דער געלעהרטער פון אַלטען רוים), וועלכער האָט צוזאַמענגעקליבען בעשרייבונגען פון פיעלע זאכען, האָט זיך אפילו ניט גע׳חלום׳ט קיין טויזענדע טייל פון אַלין, וואָס איך האָב געזעהן... אויב עס איז פאַראַן אַ גן־עדן־קרייז אויף דער ערד, מוז ער זיך געפינען ניט ווייט פון דיעזע געגענדען....“

מען האָט פערבראַכט אזוי פיעל צייט אין בעקוקען דיא לאַנד, אַז די רייזע האָט געדויערט זעהר לאַנג; אָבער ענדליך זיינען די רייזענדע געקומען אזוי ווייט צו דרום צו, אז זיד־אמעריקא קומט שוין דאָרטען אויס ווייט צו מערב זייט פון דעם פאַפסט׳ס גרענעץ. דאָרטען האָט שוין פאָרטוגאַל קיין רעכט ניט געהאַט צו מאַכען ענטדעקונגען; אַלזאָ, האָבען דיא שיפען פערלאָזען דעם ברעג, און זיינען אַוועק איבער׳ן אָפענעם אטלאַנטישען אָקעאַן, — אַלין צו דרום, נור צו דער זעלבער צייט שוין צו מזרח־זייט־צו, אום צו זיין אויף דער פאָרטוגעזישער זייט פון דעם פאַס. דיא נעכט זיינען געוואָרען לענגער און לענגער, וואָרים דיא שיפען זיינען אָבגעפאָהרען אַלין ווייטער פון דעם עקוואַטאָר און צוגעקומען אַלין נעהענטער צום זיד־פאָל, ביז ענדליך האָבען אונגע־וועהנליכע שטורמען דיא רייזענדע געצוואונגען צו פערקערעווען זיך צו־ריק צו צפון, נאָך ליסאבאָן.

דיא שיפען זיינען געקומען נאָך ליסאבאָן דעם 7־טען סעפטעמבער, 1502. ווען מען האָט געהערט דיא איינצעלהייטען פון דער רייזע, איז מען איבערראַשט געוואָרען. דיא עקספעדיציע האָט צו דרום דער־גרייכט אַ היבשע שטיק ווייטער וויא דער קאַפ פון גוטע האָפנונג, און ניט אויף דעם מזרח העמיספער, נור וויט־ווייט איבער דעם „ים פון פינסטערניס“, וויט־ווייט אין אַן אונבעקאַנטע וועלט, און אין קאַלטע מדינות. דיא יבשה אַליין, וואָס אמעריגא האָט בעזוכט, האָט זיך גע־צויגען, וועניגסטענס, אַזוי ווייט וויא אפריקא. ווייטער איז ער דאָר־

טען ניט געפֿאָהרען. און ווער ווייסט, וויפֿיעל דיא לאַנד געהט דאָרטען נאָך ווייטער?

וואָס־זשע איז דאָס פאר א לאַנד אזעלכע?

אַז דאָס זאָל אויך זיין אַ טהייל פון אזיען, האָט מען זיך ניט פאָרגעשטעלט, וואָרים דעם מזרח און דרום ברעג פון אזיען האָט דאָך בעזוכט מארקאָ פּאָלאָ, און ער האָט אַזוי ווייט צו צפון ניט געהאט צו שווימען. אַלזאָ, איז מען געוועזן איבערצייגט, אַז דאָס איז עפּעס אַ בעזונדערער קאָנטינענט.

דער זעלבער אַמעריגאָ וועספּוטשי האָט אין 1497 בעזוכט דיא היינטיגע האָנדוראַס, און זאָגאר דעם ברעג פון פּ ל אָ ר י ד אַ. וועגען דיעזע לענדער איז ער אָבער געוועזן זיכער, אַז זיי זיינען אַ טייל פון אזיען, פונקט וויא קאָלומבוס'עס אינזלען. דיא גרויסע שטיק לאַנד אָבער, וועלכע ער האָט איצט בערייזט אויף פּאָרטוגעזיישע שיפען, איז אַ בעזונדערער קאנטינענט — אַזוי האָט ער געגלויבט, און אזוי האָבען אַלע געגלויבט.

דיא געלעהרטע פון אלטען גריכען־לאַנד און רוים האָבען קיין מאָל פון אזא לאנד ניט געוואוסט. דאָס איז א גאַנץ אונבעקאַנטע, אַ גאַנץ נייע וועלט.

ווען מען איז אין אפריקא אריבער איבער דעם עקוואטאָר, איז דיא איבערראַשונג אויך געוועזן גרויס. אָבער דאָך איז דאָס געוועזן ניט מעהר וויא אַ פֿאָרטזעצונג פון דער אַלטער־אַלטער אפריקא, וואו מצרים געפינט זיך, וואו דיא זאַהאַראַ וויסטענעס ליגט. דאָ אָבער האָט זיך געהאַנדעלט אום אַ לאַנד אזוי לאנג וויא אפריקא, ווענינגסטענס, וועגען וועלכע קיינער האָט פריהער ניט געהערט. דאָס איז דער עיקר.

ביי'ן אנפאנג פון אמעריגאַ'ס בריעף צו לאָרענזאָ מעדיטשי גע־פינען מיר דעריבער דיא פאָלגענדע שורות, וועלכע דיענען אלס איינער פון דיא עטליכע שטאַפּלען אין דער געשיכטע פון דעם נאָמען „אַמע־ריקאַ".

„איך האָב אייך שוין פריהער געשריעבען וועגען מיין אומקעהרען זיך פון יענע נייע לענדער, וועלכע מיר האָבען בעזוכט אויף דיא שיפען און אויף דיא קאָסטען פון זיין הויכהייט, דעם קעניג פון פּאָרטוגאל. עס איז ניט מעהר וויא רעכט, אז מען זאָל זיי רופען נ י י ע ו ו ע ל ט;

וואָרים אונזערע פאַרצייטיגע געלעהרטע האָבען וועגען זיי ניט גע־וואוסט*), און יעדער, וואָס הערט דערפון, איז איבערראַשט. עס געהט אריבער אַלע בעגריפע פון דיא פארצייטיגע געלעהרטע, וואָרים מייסטע פון זיי זאָגען דאָך, אַז אויף יענער זייט עקוואטאָר איז ניטאָ קיין קאָנטינענט, אַז דאָרטען געהט בלויז דער אנטלאַנטישער אָקעאַן; און אויב איינער פון זיי האָט שוין יע געזאָגט, אַז דאָרטען איז פאַראַן א קאַנטינענט, האָט ער געגלויבט, אַז קיינער קען דאָרטען ניט וואוינען. מיין לעצטע רייזע האָט אָבער בעוויזען, אַז דיעזע מיינונג איז אבסאָלוט פאלש, וואָרים אין יענע דרום געגענדען האָב איך געפו־נען א קאַנטינענט, וועלכער איז געדיכטער בעוואוינט פון מענשען און חיות וויא אונזער אייראָפּא, אזיען, אָדער אפריקא. נאָך מעהר: דער קלימאַט איז דאָרטען מיטעלמעסיגער און אנגענעהמער וויא אין יעדען אַנדערען געגענד, פון וועלכען מיר ווייסען...“

דיא ווערטער „נייע וועלט“, וועלכע אמעריגא האָט דאָ געברויכט

---

*) און וואָס דיא פארציייטיגע געלעהרטע האָבען ניט געוואוסט, האָט קיי־נער ניט געוואוסט און ניט געקענט וויסען — אזוי האָט עס געהייסען אין דעם גאַנצען מיטעל־אַלטער, און אזוי האָט עס נאָך געהייסען אין קאָלומבוס’עס און וועספּוטשי’ס צייטען. דיא געלעהרטע פון דער אַלטער גריכענלאַנד און רוים האָבען ביי דיא געבילדעטע מענשען פון מיטעל־אַלטער געשפּיעלט פּונקט אַזאַ ראָלע וויא דיא תנאים און אמוראים, למשל, שפּיעלען ביי אַלט־מאָדישע אידען. דיא וועלט מאַכט ניט קיין פאָרטשריטע אין פער־שטאַנד. פערקעהרט, זיא האָט זיך אָבגעשטעלט מיט אַ לאַנגע צייט צוריק, און זיא ציהט איהר גייסטיגע תיונה פון דיא אַלטע אָבגעשטאָרבענע דורות — אַזוי דענקען עד היום אונזערע טאַטעס און זיידעס און אַזוי האָבען, אויף זייער שטייגער, געדענקט אַלע געבילדעטע מענשען פון דעם גאַנצען מיטעל־אַלטער. דער אונטערשיעד איז אָבער, וואָס ביי דיא לעצטע איז דיעזער געדאַנק געוועזען אַ ריכטיגער, וואָרים נאָך דער אַלטער גריכענלאַנד און רוים איז דיא וויסענשאַפט, ליטעראַטור און קונסט טאַקע אויף פיעלע יאָהר־הונ־דערטע אָבגעשטעלט געוואָרען, וועהרענד דיא מיינונג פון אונזערע אַלט־מאָדישע היינטיגע אידען איז אַ קינדערשער טעות, — דיא פרוכט פון אַבער־גלויבען און אונוויסענהייט.

אין זיין פּריוואט־בריעף, איז בעשערט געווען צו שפּיעלען א גרויסע ראָלע.

אין אָנפאַנג פון 1504 איז ערשיענען א ליטייניש איבערזעצונג פון זיין בריעף צו לאָרענזאָ מעדיטשי, און אלס טיטעל אויף דער בראָשורע, האָט דער איבערזעצער ארויפגעשטעלט דיא צוויי ווערטער „נייע וועלט" (נאָוואוס מונדוס אויף ליטיין). דיא בראָשורע האָט געהאַט אַ גרויסען ערפאָלג. מען האָט איהר אַזוי צוכאַפּט, אַז וועניגסטענס עלף מאָל האָט מען איהר איבערגעדרוקט אין איין יאָהר אויף ליטיין, און א חוץ דעם זיינען דיא ערשטע צוויי יאָהר פון איהר ערשיענען אכט אויסגאבען אין אַ דייטשע איבערזעצונג. דער גע־דיכט־בעוואוינטער קאָנטינענט אויף יענער זייט עקוואַטאָר, דער קאָנ־טינעט, פון וועלכען דיא געלעהרטע גריכען און רוימער האָבען ניט געוואוסט, האָט ארויסגערופען אַלגעמיינע איבערראשונג.

קאָלומבוס'עס לאַנד איז דאָך ניט געווען קיין קאנטינענט, פון וועלכען דיא אַלטע געלעהרטע האָבען ניט געוואוסט. ער אַליין האָט דאָך גע'טענה'ט, אַז דאָס איז אַזיען. אַי וועגען דעם פּאריא ברעג האָט ער יא געגלויבט, אז דאָס איז א קאנטינענט? האָט ער, ערשטענס, דאָס ניט געוואוסט בעשטימט: ער האָט זיך אליין געוואקעלט אין זיין מיינונג. צווייטענס, האָט ער יעדענפאלס קיין בעגריעף ניט גע־האַט, אז דער קאנטינענט איז אזוי לאנג וויא אפריקא, מיט אנדערע ווערטער, אז ער ציהט זיך וויט אויף דער דרום־זייט פון דעם עקוואַ־טאָר — דאָרטען וואו דיא פאַרצייטיגע האָבען געמיינט ענטוועדער, אַז עס איז קיין קאנטינענט ניטאָ אָדער אז עס איז דאָ, נור קיין לעבעדיגע בעשעפענים קען דאָרט ניט וואוינען.

ווען מען פלעגט רעדען וועגען דער פראגע, צי אויף יענער זייט עקוואטאָר איז פאַראַן א וועלט, צו ניט, פלעגט מען דאָס אָנרופען דיא פערטע טייל. אייראָפּאַ, אַזיען און אַפריקאַ זיינען דריי טאַ־לען, און אויב עס איז פאַראַן נאָך א קאנטינענט ערגעץ־וואו צו דרום זייט, איז דאָס דיא פערטע טייל. אמעריגא האָט אַלזאָ טאַקי געפונען אַ „פערטע טייל", הייסט עס. מיט קאָלומבוס'עס ענטדעקונגען האָט דאָס ניט געהאַט צו טהאָן, ווייל זיינע לענדער זיינען דאָך אַזיען,—דיא אַלטע „צווייטע טייל".

דאָס בכלל און דיא איבערראַשענדע אַסטראָנאָמישע און אַנדערע

נייעסען פון אמעריגא׳ס דריטע רייזע בפרט, האָבען געמאַכט אַ גרויסען רושם, און דיא צוויי ווערטער „נ י י ע ו ו ע ל ט“, וועלכע דער ליטיינישער איבערזעצער האָט ארויפגעשטעלט אלס איבערשריפט אויף זיין בראָשורע, איז געוואָרען אַלגעמיין בעקאַנט, פּאָפּולער. מיט דער צייט האָט מען דיא צוויי ווערטער גענומען שטעלען אויף דיא לאַנד־קאַרטען, נעמליך אויף בראַזיליען. צו קאָלומבוס׳עס לענדער האָט דאָס אַלץ קיין שום שייכות ניט געהאַט.

דער איבערזעצער פון קאָלומבוס׳עס בריעף צו מעדיטשי איז געוועזען דזשיאַקאָנדאָ, אַ געלעהרטער איטאַליענער מאָנאַך, אַ פריינד פון דער מעדיטשי פאַמיליע. ער איז געוועזען אַ גרויסער מאַטהעמאַטיקער און אַרכיטעקט. ער האָט אַנטייל גענומען אין בויען איינינע פון די בעריהמטעסטע קירכען אין איטאַליען. ווען אמעריגא וועספּוטשי האָט געשריבען צו מעדיטשי, האָט דיעזער דזשיאַקאָנדאָ זיך געפונען אין פּאַריז, וואו ער האָט געבויט דעם נאָטר דאַם בריק, וועלכער שטעהט נאָך היינט. דאָרטען, אין פּאַריז, האָט ער געמאַכט זיין ליטיינישע איבערזעצונג, און דאָרטען איז זיא צום ערשטען מאָל אָבגעדרוקט געוועזען אויך.

אין פּאַריז האָט דאַן שטודירט אַ דאַרער, בלייכער יונגער מאַן פון צוויי און צוואַנציג יאָהר, מ אַ ט ט ה י אַ ס ר י נ ג מ אַ ן, פון לאָטהרינגען. ער איז געוועזען אַ פעהיגער סטודענט, און האָט זיך אויסגעצייכענט אין שרייבען פערזען אויף ליטיין. ער איז בעקאַנט געוואָרען מיט דזשיאַקאָנדאָ און מיט זיין איבערזעצונג פון אַמעריגאָ וועספּוטשי׳ס בריעף, און א קורצע צייט נאָך דעם האָט ער דאָס איבערגעדרוקט אין ש ט ר א ס ב ו ר ג, לאָטהרינגען.

ניט ווייט פון שטראַסבורג געפינט זיך דיא שטעדטעל ס ע ן ד י ע, וואו דער לאָטהרינגער פירסט האָט אויפגעהאַלטען אן אוניווערסיטעט, און אַ דרוקעריי. אין דער צייט, וועגען וועלכע מיר רעדען, זיינען זיך דאָרטען צוזאַמענגעפאָהרען עטליכע געלעהרטע און פעהיגע יונגע לייט. באַלד איז אהין געקומען פון פּאריז דער עילוי, מ אַ ט ט ה י אַ ס ר י נ ג מ אַ ן, און מען האָט איהם דאָרטען געמאַכט פאר פּראָפעסאָר פון ליטיין. צו דער זעלבער צייט איז אַלס פּראָפעסאָר פון געאָגראַפּיע אהין אָנגעקומען אַ יונגער מאַן מיט׳ן נאָמען

מ אַ ר ט י ן װ אַ ל ד ז ע מ י ל ל ע ר, און דיא צװײ יונגע פּראָ־פעסאָרען זײנען אינטים בעפרײנדעט געװאָרען.

דאָ דאַרף מען בעמערקען, אז װען רינגמאַן איז געװאָרען פּראָפּע־סאָר אין סען דיע, איז ער שוין געװען אַ בעגײסטערטער אַנהענגער פון דעם רײזענדען, אַמעריגאָ װעספּוטשי, װעגען װעלכען ער האָט זיך פיעל אָנגעהערט פון זײן פרײנד דזשיאָקאָנדאָ, אין פּאַריז. דזשיאָקאָנ־דאָ'ס איבערזעצונג פון װעספּוטשי'ס בריעף האָט ער שוין דאַן געהאַט געדרוקט אין שטראַססבורג.

באַלד האָט רינגמאַן זיך דערװאוסט אַז עס איז ערשיענען אַ נײע רײזע־בעשרײבונג פון אַמעריגאָ װעספּוטשי — זײן בריעף צו זײן יו־גענד־פרײנד סאָדעריני, אין װעלכען ער שילדערט אַלע זײנע פיער רײ־זעס. גראָד דאַן האָט זיך דער „קרוזשאָק" פון סען דיע געקליבען צו דרוקען אַ נײע אויסגאַבע פון פּטאָלאָמײ'ס געאָגראַפיע*), אַלזאָ, האָט מען בעשלאָסען אין דעם בוך אַרײנצושטעלען דעם נײעם בריעף. אײן מיטגליעד פון דעם קרוזשאָק, אײנער װ אַ ל ט ע ר ל ו ד, אַ רײכער יונגער מאַן, האָט זיך אונטערגענומען צו בעצאָהלען דיא קאָסטען פון דעם בוך, און רינגמאַן מיט װאַלדזעמיללער'ן האָבען זיך בעשעפ־טיגט מיט דער רעדאַקציאָן — דער ערשטער מכח דער שפּראַך (װאָרים דער בוך האָט בעדאַרפט ערשײנען אין אַ ליטײנישע איבערזעצונג) און דער לעצטער איז בעצוג אויף דיא װיסענשאַפטליכע זײט פון דער אויס־גאַבע. אום צו מאַכען דיא איבערזעצונג װאָס ריכטיגער, איז רינגמאַן זאָגאַר געפאָהרען אַזש אין איטאַליען, װאו ער האָט געקראָגען אַ װיכטי־גען מאַנוסקריפּט פון דעם גריכישען אָריגינאַל.

װאַלדזעמיללער האָט אויפגעשריעבען אַן אָבהאַנדלונג איבער גע־אָגראַפיע, װעלכע ער האָט גערעכענט אַרײנצושטעלען אַלס הקדמה צו

*) דער בוך, װאָס איז איבערגעבליעבען פון דעם גריכישען געלעהרטען פון פאַר 14 הונדערט יאָהרען, איז נאָך אַלץ געװען דיא הױפּט־װערק איבער געאָגראַפיע. זינט מאַרקאָ פּאָלאָ, פּרינץ הענריק און קאָלומבוס איז מען דער־גאַנגען אַ סך נײעס, — האָט מען דאָס אַלץ צוגעשריעבען. דער עיקר איז אָבער געבליעבען דער זעלבער. עס איז געװען אזױ װיא אַן אַלטער הײליגער ספר מיט נײע פּרושים: דער הױפּט־טעקסט בלײבט אימער דער זעלבער און אימער הײליג.

דעם נייעם „פּטאָלאָמיי“ ; און אזוי וויא דאָס דרוקען פון דעם בוך האָט זיך פערצויגען, האָט דער קרוזשאָק בעשלאָסען דיעזע וויסענשאַפטליכע הקדמה דערווייל צו דרוקען בעזונדער. אַלס צוגאָב האָט מען צוגעשטעלט א ליטיינישע איבערזעצונג פון אמעריגא'ס בריעף צו סאדעריני וועגען זיינע פיער רייזעס, אונטער וועלכע רינגמאַן האָט אונטערגעשריבען, אין איטאַליעַנישע פערזען, א לויב־געזאַנג צו זיין בעליעבטען רייזענדען. דאָס אַלעס האָט מען געדרוקט אין דער פאָרמע פון א בוך, אונטער דעם נאָמען „קאָסמאָגראַפיע אינטראָדוקציאָ“ (אַן איינלייטונג צו געאָגראפיע).

אָט אין דיזען בוך איז דאָס צום ערשטען מאָל ערשינען דער נאָמען „א מ ע ר י ק א“.

וואַלדזעעמיללער בעשפּרעכט דאָרטען צוערשט דיא דריי בעקאַנטע טיילען פון דער וועלט — איירָאפא, אזיען און אפריקא ; דאן רעדט ער וועגען דיא ענטדעקונג פון א פ ע ר ט ע ט י י ל. ער זאָגט :

„אָבער היינט זיינען דיעזע דריי טיילען א סך בעסער אויסגעפאָרשט, און א חוץ דעם איז א פערטע טהייל ענטדעקט געוואָרען פון אמעריקוס וועספּוציוס (אזוי וויא דער בוך איז געווען געשריעבען אויף ליטיין, איז דער נאָמען אמעריגא וועספּוטשי אויך דאָ געשטעלט געוואָרען אין זיין ליטיינישער פאָרמע). דעריבער זעה איך ניט איין פאר וואָס מען זאָל דיא נייע טייל ניט רופען א מ ע ר י ג ע, אָדער א מ ע ר י ק א, דאָס הייסט דיא לאַנד פון אמעריקוס, איהר ענטדעקער, וועלכער איז א קאָפּ־מענש. איירָאפּא און אזיען (אזיא) טראָגען דיא נעמען פון פרויען*), זאָל דיא נייע וועלט טראָגען דעם נאָמען פון א

*) דאָס איז אַן אָנצוהערענעס אויף א געוויסע מיינונג, אז דיא נעמען איירָאפּא און אזיאַ זיינען נאָך מיטהאָלאָגישע געטינען. פּיסק האַלט פון דיעזער מיינונג ניט. ער לייגט פיעל מעהר געוויכט אויף דיא ערקלעהרונג פון אַנדערע היסטאָריקער, וועלכע גלויבען, אַז איירָאפּאַ שטאַמט פון דעם העברעאישען וואָרט „ערב“ — דער זון־אונטערגאַנג, מערב־זייט ; און אז „אַזיא“ קומט פון דעם העברעאישען וואָרט „יצא“ — דער זון־אויפגאַנג. אויף אססיריש איז „ערב“ — “ערעפּ“, און „יצא“ איז אויף אססיריש „אַצו“. דיא פיניקיער האָבען גערופען „ערעב“ אלע לענדער, וואָס זיינען געווען צו מערב זייט פון זיי (וואו דיא זון געהט אונטער) — דאָס הייסט,

מאַן. וואו די לאַנד ליעגט און דער אָרט לעבען פון איהרע איינוואוי־נער, וועט דער לעזער קלאָהר פערשטעהן פון אַמעריקוס'עס פיער רייזעס, וועלכע זיינען דאָ בעשריעבען."

ווען ניט דיעזע עטליכע שורות, וואָלט דער מערב העמיספער בעקומען א גאַנץ אַנדערען נאָמען. וואָלט מען איהם אַ נאָמען געגעבען נאָך קאָלומבוס'ען? דאָס קען מען קוים גלויבען, וואָרים איידער מען האָט זיך דערוואוסט, אז דיא לענדער, וואָס קאָלומבוס האָט ענטדעקט, צוזאמען מיט דיא לענדער, וואָס אמעריקוס האָט בעזוכט, זיינען איין בעזונדערער קאנטינענט, זיינען אוועק פיעלע יאָהרען. אפילו ווען מען האָט שוין אַרומגערייזט דעם דרום־ענד פון זיד אַמעריקא אויך (אין 1520), האָט מען נאָך אַלץ געמיינט, אז נאָרד־אמעריקא איז אזיען. קאָלומבוס'עס לענדער האָבען אלזאָ שוין געהאַט אַ נאָמען: „אזיען" אָדער „דיא אינדיעס". אן אנדער נאָמען וואָלטען בעקומען בלויז דיא זיד־אמעריקאנישע געגענדען, וועלכע אמעריקוס האָט בעזוכט; און איצט, ווען וואַלדזעעמיללער האָט אַרויסגעלאָזען דעם וואָרט „אַמעריקאַ" אויף דער וועלט, האָט ער מיט דעם אויך געמיינט בלויז דיא לאַנד אין דרום־זייט פון דעם עקוואַטאָר, וועלכע אמעריקוס האָט בעזוכט. צו קאָלומבוס'עס לענדער האָט דאָס קיין שייכות ניט געהאַט.

קאָלומבוס'עס זוהן, פערדינאַנד, האָט דעם בוך „קאָסמאגראַפיע אינטראַדוקציא" געהאַט; ער געפינט זיך צווישען דיא ביכער וואָס זיינען פון איהם איבערגעבליבען. אויף דיא בלעטער זיינען פאַראַן פיעלע נאָטיצען אין זיין האַנדשריפט, און פון דיעזע נאָטיצען קען מען זעהן, אז ער האָט דעם בוך געלעזען מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט. און דאָך, — אין דעם ווערק, וואָס פערדינאַנד האָט געשריעבען וועגען זיין פאָטער'ס ענטדעקונגען, געפינט זיך ניט דער מינדעסטער פראָטעסט געגען דעם נאָמען „אַמעריקא". דאָס בעווייזט, אז ער האָט אין דעם קיין שום אונרעכט ניט געזעהן. אין זיינע אויגען האָט דאָס מיט זיין פאָ־

דיא אייראָפּעאישע לענדער. און אלע אזיאטישע לענדער האָבען זיי גערופען „אצו", ווייל זיי זיינען געלעגען פון מזרח זייט צו זיי (דאָ וואו דיא זון געהט אויף). פון דיא פיניקיער האָבען דיא צוויי ווערטער איבערגענומען דיא גריכען, ביי וועלכע זיי זיינען פערוואנדעלט געוואָרען אין אייראָפּאַ און אַזיאַ.

טער׳ס ענטדעקונג ניט געהאַט צו טהאָן. ווען אימיצער וואָלט קאָלומ־בוס׳ען גופא געזאָגט, אַז ער האָט ענטדעקט אַ נייע וועלט־טהייל, וואָלט ער נאָך אפשר אין כעס געוואָרען. זיין שטאָלץ איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט ענטדעקט ניט קיין נייע וועלט, נור גראָד דיא אַלטע— אַ נייעם וועג צו דער אַלטער אַזיען.

אַפילו וואַלדזעעמיללער און רינגמאַן, וועלכע האָבען דעם וואָרט אַמעריקאַ געשאַפען, האָבען אויף דעם נאָמען ניט געגומען זעהר ערנסט. ווען זיי האָבען ענדליך געדרוקט זייער „פטאָלאָמיי“, האָבען זיי דעם נאָמען אויף דיא לאַנדקאַרטען פון דעם בוך ניט געשטעלט. דיא געגענדען, וועלכע אַמעריקוס האָט בעזוכט אויף זיין דריטע רייזע, זיינען דאָרטען בעצייכענט בלויז מיט דיא ווערטער: „אונבעקאַנטע לאַנד“. וואָס אנבעטרעפט קאָלומבוס׳ען, גיבען זיי איהם אַליין, וואָס איהם קומט: ביי דיא פּלעצער וואו עס ליגט פּ אַ ר י אַ און האָנדו־ראַס, איז ביי זיי אויפגעשריעבען: „דיעזע לאַנד און דיא דערבייאיגע אינזלען האָט ענטדעקט קאָלומבוס פון גענוא אייף דעם בעפעהל פון דעם שפּאַנישען קעניג.“

צום ערשטען מאָל געפינט מען דעם וואָרט „אמעריקא“ אויף אַ לאַנד־קאַרטע אין 1514. זיד־אַמעריקא איז דאָרטען איינפאַך אַ גרויסער אינזעל, און מיט דעם וואָרט אמעריקא איז אויף דיעזען אינזעל בעצייכענט בראַזיליען. אויך שטעהען דאָרטען אַלס אינזלען געוויסע טהיילען פון נאָרד־אַמעריקאַ. פלאָרידאַ, צום ביישפּיעל, איז אויך ניט מעהר וויא אַן אינזעל. ציפּאַנגאַ (יאפּאַן) איז נאָך אַליין נאָהענט דער־ביי, און בלויז אַ ביסעלע ווייטער געהט כינא, און אזיען איבערהויפּט.

אויף לאַנד־קאַרטען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען שפּעטער שטעהט דער וואָרט אַ מ ע ר י ק אַ אַליין מייסטענס אויף בראַזיליען; אַז ניט, שטעהט: „אַמעריקא אָדער בראַזיליא“. אויף אַנדערע שטעהט אויף יענעם פּלאַץ: „די נייע וועלט“, אָדער „אַמעריקאַ“, אָדער „בראַזיליא“, אָדער אַלע דיעזע דריי נעמען צוזאַמען. אויף איין לאַנד־קאַרטע שטעהט: „אַ מ ע ר י ק אַ אָדער ד י אַ נ י י ע װ ע ל ט אָדער ד י פ ע ר ט ע ט י י ל“.

מיט דער צייט האָט מען מיט דעם נאָמען אמעריקא גענומען רו־פען גאַנץ זיד־אַמעריקאַ, און ערשט אַ סך שפּעטער, ווען מען האָט שוין געהאַט אַ בעגריעף וועגען נאָרד־אַמעריקאַ אויך, האָט זיך דער נאָמען

פערשפרייט אויף ביידע אמעריקאנישע קאנטינענטען. אין 1541 איז ערשיענען א לאנד־קארטע פון א געלעהרטען מיט'ן נאמען קויפמאן אדער מערקאטאר (דיא ליטייניישע איבערזעצונג פון „קויפמאן"), און אויף דיעזע קארטע שטעהט אויף נארד־אמעריקא: „אמע", און אויף זיד־אמעריקא: „ריקא". ביסלעכווייז האט מען זיך אלץ מעהר דער־וואוסט, אז נארד־אמעריקא איז בעזונדער פון אזיען, און דער אויס־דרוק „נייע וועלט", מיט וועלכען אמעריקוס האט בלויז געמיינט זיד־אמעריקא צו דרום פון עקוואטאר, איז מיט דער צייט געווארען דער נאמען פון דעם גאנצען מערב העמיספער. אייראפא, אזיען און אפ־ריקא זיינען אלזא דיא אלטע וועלט און אמעריקא איז דיא „נייע וועלט".

אבער ווי באלד, אז אמעריקוס האט ניט געמיינט קיין עולה, און אפילו קאלומבוס'עס זוהן האט אויך ניט געזעהן קיין שום עולה אין דעם, וואס מען רופט דיא לאנד אן מיט אמעריקוס'עס נאמען, היינט פאר וואס האט מען נאכהער פארט אמעריקוס'ען בעטראכט פאר א שווינדלער?

דיא מעשה איז אזוי געווען:

אין 1547 איז פון אמעריקא צוריקגעקומען קאלומבוס'עס פריינד, לאס קאסאס, א נאבעלער גייסטליכער, פון וועלכען מיר האבען די וויכטיגסטע געשיכטע פון קאלומבוס'עס ענטדעקונג, וועלכע איז געשריעבען געווארען אין יענע צייטען. ווען דיעזער גרייזער מאן האט זיך וויעדער בעזעצט אין שפאניען, און ער האט געזעהן וויא איבעראל ברויכט מען דעם ווארט אמעריקא אויף דיא לענדער, וועלכע קאלומבוס האט געעפענט פאר דער ציוויליזירטער וועלט, האט דאס איהם שטארק פערדראסען. דאס אליין וואלט נאטירליך ניט געהאט קיין בעדייטונג. ער האט אבער באלד בעמערקט עפעס אזעלכעס, וואס האט אויף איהם געמאכט אן איינדרוק, אז אמעריקוס (וועלכער איז איצט שוין לאנג געווען טויטט) איז בעגאנגען א שווינדעל. דאס האט זיך איהם נעמליך געדוכט, ווען ער האט געזעהן רינגמאן'ס און וואלדזעעמיללער'ס ביכעל „קאסמא־גראפיע אינטראדוקציא". אין דיא ליטיינישע איבערזעצונג פון אמעריקוס'עס בריעף צו סאדעריני האט ער דארטען געפונען דעם ווארט „טערא" אין דער בעשרייבונג פון אמעריקוס'עס ערשטע רייזע. דא

האָט דער גרייזער גייסטליכער זיך אָבגעשטעלט מיט איבערראַשונג. וויא קומט אמעריקוס צו פּ א ר י א אין 1497? ער איז דאָך דאָרטען ערשט געוועזען אויף זיין צווייטע רייזע, אין 1499. הייסט דאָס, אַלזאָ, אז ער האָט דאָס אומישנע אַזוי געשריעבען, אום עס זאָל אויסקומען, אז ער איז דאָרטען געוועזען פריהער וויא קאָלומבוס (וועלכער האָט ענט־דעקט דעם ארינאקא טייך און דעם פּאריא ים־בוזים אין 1498). אז דאָס איז ניט אמת האָט לאַס קאַסאַס געקענט בעווייזען. עס איז פּאר איהם, אַלזאָ, קלאָר געוועזען, אז אמעריגא וועספּוטשי האָט זיך גע־סטאַרעט ארײנצוכאַפּען עהרע, וועלכע האָט געקומט ניט איהם, נור קאָלומבוס׳ען. דיעזען געדאַנק דריקט ער אויס אין זיין בוך, הגם ער בעמערקט, אז דיא הויפּט־שולד ליגט פון דעסטוועגען ניט אויף אמע־ריקוס׳ען, נור אויף דיא, וואָס שטעלען זיין נאָמען אויף דיא לאַנד־קאַרטען.

ווען לאַס קאַססאַס וואָלט געלעזען דעם אָריגינאַל פון אמערי־קוס׳עס בריעף, וואָלט ער געזעהן, אז דאָרטען איז גאָר ניט געשטאַנען „פּ א ר י אַ“, נור ל א ר י א ב. דאָס איז דער נאָמען פון א פּלאַץ אין י ו ק א ט א ן, וואו אמעריקוס איז ווירקליך געוועזען אויף זיין ערשטע רייזע. פּאריא האָט ער טאַקי בעזוכט צוויי יאָהר שפּעטער, — א יאָהר שפּעטער וויא קאָלומבוס; און ער האָט אפילו אין זינען ניט געהאַלטען צו זאָגען, אַז ער איז אין פּאַריא געוועזען אין 1497. דעם גרייז האָט מען איינפאַך געמאַכט אין דער ליטײנישער איבערזעצונג אין דעם דרוק פון סען דיע. אָנשטאָט ל א ר י א ב האָט מען אויפגעזעצט פּאַריאַס (דיא ליטײנישע פּאָרמע פון „פּאַריא“). ענטוועדער דיא רעדאַקטערע האָבען געמיינט, אז אין דעם אָריגינאַל איז א טעות, ווייל וועגען פּאַריא האָבען זיי געהערט, און זיי האָבען געמיינט, אז דער וואָרט „לאַריאַב“ איז א גרייז; אָדער עס האָט זיך גלאַט ארײנגע׳גנב׳עט א גרייז אין דעם ליטײנישען ביכעל. יעדענפאַלס איז זיכער, אז אמעריקוס איז גע־ווען אין ל א ר י א ב. נעמען, וואָס ענדיגען זיך אויף „אב“, זיינען ארום יוקאַטאַן געווען א גאַנץ געוועהנליכע זאַך, און דיא בעשרייבונג שטימט מיט יענע פּלעצער.

נאָך א בעווייז, אַז אמעריקוס האָט געמיינט זיין רייזע פון 1499 איבערצורוקען אויף צוויי יאָהר פריהער, האָט מען געזעהען אין פאָלגענדען: אמעריקוס זאָגט, אז אויף זיין ערשטע רייזע האָט ער גע־

זעהען א דאָרף, וואָס איז געבויט אויפ'ן וואסער אזוי וויא ווענעציע. אזא דאָרף זאָט ער גאָר געזעהען לעבען פאריא אין 1499. פון דעם האָט זיך דאָס גענומען דער נאָמען ווענעצועללא — דאָס הייסט „א קליינע ווענעציע". דער פאקט איז אָבער, אז אזעלכע אינ־דיישע דערפער אויפ'ן וואסער זיינען דאן געווען אי אין פאריא, אי אין לאריאב.

ווען לאס קאסאס וואָלט זיין ווערק געדרוקט באלד, וואָלטען זיך דאן געפונען מענשען, וואָס וואָלטען געקענט ערקלעהרען אלע מיספער־שטענדניסען. זיין ווערק איז אָבער ערשיענען ערשט א צייט שפּע־טער, ווען דיעזע אלע פּערזאָנען זיינען שוין געווען טוידט.

אין 1601 האָט הערערא, דער היסטאָריקער, פאָרמעל אמע־ריגא'ן בעשולדיגט אין שווינדעל. אין דער פראגע וועגען אמעריגא'ס רייזעס איז דורך דעם ארויסגעקומען א פּלאָנטער. מען האָט שוין אויך געצווייפעלט, אויב ער איז גאָר געווען אויף זיין דריטע רייזע, מען האָט זיך גענומען טשעפּען צו פערשיעדענע קלייניגקייטען, און מען האָט געפונען ניט־געשטימטע, ניט געפּלויגענע אנדערע בעווייזע, אז אמע־ריקוס'עס בריעף איז א פּאלשער. און אזוי איז דער בלבול אָנגעגאנגען, ביז ערשט אין ניינצעהנטען יאָהר־הונדערט האָבען געלעהרטע, מיט דער הילף פון נייע־ענטדעקטע דאָקומענטען און טיעפזיניגע פאָרשונגען בעוויזען, אז דיא גאנצע בעשולדיגונג געגען אמעריקוס'ען איז גע־גרינדעט אויף מיספערשטענדניסען און א דרוק־פעהלער.

ווען מען בעטראכט דיא גאנצע געשיכטע, קומט אויס, אז דער נאָמען אמעריקא איז אן אויסגעצייכענטער מאָנומענט פון דעם פאל־שען בעגריעף, וואָס קאָלומבוס אליין און דיא גאנצע וועלט האָט גע־האַט פון זיין ענטדעקונג. ווען מען וואָלט פערשטאנען, אז דיא לאנד, וואָס ער האָט געפונען, איז א גאַנץ בעזונדערער קאָנטינענט; און ווען מען וואָלט פערשטאנען, אז האָנדוראס, פאריא, און בראזיליען זיינען בלויז א טייל פון א ריעזיגען קאנטינענט, וועלכער ציהט זיך ווייט־ווייט צו צפון און צו דרום, און אז דיעזען אונבעקאנטען קאנטינענט האָט קאָלומבוס דאָס אויפגעעפענט פאר דער ציוויליזירטער וועלט מיט זיין ערשטע רייזע, — ווען מען וואָלט דאָס אלץ פערשטאנען, וויא מיר פערשטעהען דאָס היינט, וואָלט קיינעם אויפ'ן זינען ניט ארויפגעקומען דיא נייע וועלט א נאָמען צו געבען נאָך א מאן, וועלכער האָט בלויז

אויסגעפאָרשט א טהייל פון דיעזען קאָנטינענט נאָך דעם וויא קאָלומ־
בוס האָט איהם ענטדעקט.

דער נאָמען אמעריקא איז אַן עהרליכער אויסדרוק פון דיא בע־
גריעפע פון יענער צייט. ווען מען זאָל דאָס א נאָמען געבען „קאָ־
לומביא“, וואָלט דאָס אויסגעדריקט דיא בעגריעפע פון פיעל שפע־
טערע צייטען.

XXV.

דער האַנדעלס־צענטער און ציוויליזאַציאָנס־צענטער ווערען איבערגערוקט.

קאָלומבוס האָט בלויז געמאַכט דעם אָנפאַנג. — דיא פאָלשטענדיגע ענטדעקונג פון אמעריקא איז געווען אַ לאַנגזאמע ארבייט, וועלכע האָט געדויערט אַ פאָר הונדערט יאָהר. — אלמעידא, פאָרטוגאל׳ס ערשטער וויצע־קעניג אין אינדיען. — דער שרעקליכער קאַמפף צווישען פאָרטוגעזער און אראבער איבער דעם אינדישען האַנדעל. — בלוטיגע מלחמות מיט עגיפּטען. — אלבוקערק „דער גרויסער“. — ער סטאַרעט זיך צו פערצאַמען דיא צוויי שמאָלע ימים וואָס געהען פון דעם אינדישען אָקעאַן. — פאָרטוגאל גרינדעט א סטאַציאָן אין מאלאקקא און קומט צו צו דיא געווירץ־אינזלען. — מאגעללאַן און דיא ערשטע רייזע ארום דער וועלט. דיא שפּאַניער און דיא פאָרטוגעזער טרעפען זיך צוזאַמען אויף דיא געווירץ־אינזלען, פאָהרענדיג פון צוויי פערקעהרטע זייטען. — וויעדער א קאַמפף איבער דעם פּאַפּסט׳ס גרענעץ. — שפּאַניען פערקויפט דיא אינזלען צו פאָרטוגאל. — אינדוסטריע און האַנדעל וואקסט וויא אויף הייוועז. — דיא ברעגעס פון דעם מיטעל־לענדישען ים טרעטען אָפּ דעם אויבען־אָן צו דיא ברעגעס פון דעם געוועזענעם „ים פון פינסטערניס“. — פאר וואָס זיינען גראָד דיא צוויי לענדער, וואָס האָבען געמאַכט דיא ענטדעקונגען, אָבגעשטאַנען און פערזונקען געוואָרען? — דיא ראָלע פון דיא אידען אין דעם איבערגאַנג פון פעאָדאליזמוס צום קאַפּיטאַליזמוס. — זאמבארט׳ס מיינונג. — וואו נור עס געפינען זיך אידען, בליהט דיא אינדוסטריע; וואו ניט — ניט. — נייע פּראָדוקטען. — געלט.

קאָלומבוס האָט נור געמאכט אַן אָנהויב. ער האָט בלויז ענטדעקט וועסט־אינדיען (דאָס הייסט, דיא אינזלען פון מיטעל־אמעריקא) און א שטיקעל פון דעם צפון־ברעג פון זיד־אמעריקא. אָבער „יעדער אָנפאנג איז שווער“, און דעריבער קומט איהם און קיין אַנדערען, דער טיטעל „ענטדעקער פון אמעריקא“. און איין מאָל האָט ער גע־

מאַכט דעם שווערען אָנפאַנג, איין מאָל האָט ער געוויזען וויא מען שטעלט אַוועק דיא איי אויף איהר שפּיץ, איז שוין פאר אַנדערע פּאָר־שונגס־רייזענדע געוועזן פערהעלטניסמעסיג לייכט פּאָרטצוזעצען זיין ארבייט. ארבייט איז אָבער נאָך איהם איבערגעבליבען א סך.

מיר האָבען געזעהן, וויא אמעריגאָ וועספּוטשי האָט אויסגעפּאָרשט אַ שטיק פון זיד־אמעריקא ווייט צו דרום צו, און וויא דאָס, וואָס ער האָט אויסגעפונען, האָט איבערראַשט דיא ציוויליזירטע וועלט. דאָס איז אָבער נאָך אַלץ געוועזן ניט מעהר וויא אַן אָנהויב. איידער מען האָט זיך דערוואוסט, וואָס דיא נייע־געפונענע לענדער זיינען ווירקליך, איידער מען איז בעקאַנט געוואָרען מיט דער אמת'ער גרוים און פּאָרמע און מיט דיא פערשיעדענע טיילען פון אַמעריקאַ, זיינען פיעלע, פיעלע יאָהרען אַוועק. ערשט אין 1513 האָט מען זיך ערקונדיגט, אז אויף דער אַנדערער זייט פּאַנאַמאַ געפינט זיך אַן אנדער ים, און אפילו דאַן האָט מען נאָך ניט געוואוסט, אַז יענער ים איז אַן אונגעהייער גרוי־סער אָקעאַן. דעם דרום ענד פון זיד־אמעריקא איז מען ערשט ארומ־געשוואומען אין 1520, און מיט דיעזער רייזע, וועלכע איז געוועזן דיא ערשטע רייזע ארום דער וועלט, איז מען צום ערשטען מאָל אריבער־געשוואומען פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן אין דעם שטילען. דיא רייכע מעקסיקאָ מיט איהרע אינטערעסאנטע האַלב־ציוויליזירטע רייכע שטעדט האָט מען ענטדעקט אין 1519, און דיא רייכע פּערו, וועלכע איז אין געוויסע בעציהונגען געוועזן נאָך אינטערעסאַנטער, האָט מען ענטדעקט ערשט אין 1532. מיט נאָרד־אמעריקא איז מען ביסלעב־ווייז בעקאַנט געוואָרען נאָך שפּעטער. און אפילו ווען מען איז שוין געוועזן בעקאַנט מיט גאַנץ זיד־אמעריקא און מיט גרויסע שטיקער פון נאָרד־אמעריקא, האָט מען נאָך אויף לאַנג געמיינט, אז נאָרד־אמעריקא איז אַ טייל פון אזיען. דעם אמת איז מען דערגאַנגען ערשט שפּע־טער, — דורך רוסלאַנד, וועלכע האָט ביסלעכווייז אויסגעפּאָרשט און איינגענומען דיא צפון טייל פון אזיען (סיביר). אגב אורחא קענען מיר בעמערקען, אז דיעזע רוסישע פּאָרשונגס־רייזעס האָבען זיך אויף אָנגעהויבען צוליעב געשעפט, צוליעב דעם, וואָס אַ סיבירישער הער־שער האָט אַטאַקירט דאָס אייגענטהום פון א רוסישען זאַלץ־סוחר. אויף דיעזען ארט זיינען קאָזאַקען אריינגעדרונגען ווייט אין סיביר. דערנאָך האָט מען געשיקט עקספּעדיציעס אַלץ ווייטער און ווייטער

(און וועהרענד דיא רוסען זיינען אזוי געגאַנגען דורך נאָרד־אזיען פון מערב צו מזרח, זיינען פראנצויזען, ענגלענדער און האָלענדער געגאַנגען דורך נאָרד־אמעריקא פון דער אַנדערער זייט, — פון מזרח צו מערב). ענדליך האָט דער דענישער קאָמאַנדיר פון א רוסישע עקספּעדיציע, וויטוס בערינג, ענטדעקט דיא שמאָלע שטיקעל וואסער, וואָס ליעגט צווישען דיא סאַמע צפונ׳דיגע ברעגען פון נאָרד־אזיען און נאָרד־אַמעריקאַ, וועלכען מען האָט נאַכהער אַ נאָמען געגעבען נאָך איהם: „בערינג שטראַססע". דאָס איז געווען אין 1728.

דאָס הייסט, אַלזאָ, אז דיא פאָלשטענדיגע ענטדעקונג פון אמעריקאַ האָט געדויערט 236 יאָהר.

מייסטע פון דיא ענטדעקונגס־רייזעס, וואָס דיא שפּאַניער האָבען געמאַכט אין אמעריקא נאָך קאָלומבוס׳ען, זיינען אָנגעפיהרט געוואָרען פון אוואנטוריסטען, וועלכע האָבען ניט געוואוסט ניט פון קיין שרעק, ניט פון קיין רחמנות; פון מענשען, וואָס זיינען יעדע מינוט בערייט געווען צו שפּרינגען דעם מלאך המות אין דיא אויגען אריין, זאָלבע־צעהנט צו בעפאַלען הונדערטע טויזענדע, זיי אויסצוקוילען, אויסצושטעכען, איבערצוגעבען צו שפּאַנישע בלוט־הינט. קיין זאַך איז זיי ניט געווען צו שווער; קיין געפאהר ניט צו גרויס. זייערע רייזעס און זייערע ענטדעקונגען, זייערע מלחמות און זייערע עראָבערונגען זיינען אונגעהויער אינטערעסאנט און וויכטיג אי פאר א בעקאַנטשאַפט מיט דער געשיכטע פון אמעריקאַ, אי פאר א בעקאַנטשאַפט מיט דער געשיכטע פון קולטור בכלל. דאָס לעבען אין דיא אַלטע מעקסיקאָ און פּערו אַליין, און דער אַרט וויא אַזוי דיא שפּאַניער האָבען גענומען דיעזע מערקווירדיגע לענדער און חרוב געמאַכט זייער מערקווירדיגע פאַר־היסטאָרישע קולטור — דאָס אליין איז איינע פון דיא אינטערעסאַנטסטע ענינים, וועגען וועלכע מען קען געפינען צו לעזען אין א היינטיגע ביבליאָטהעק. אָבער דאָס אַלעס וועלען מיר דערצעהלען אין אַ בעזונדערען באַנד. דאָ און אין דעם נעכסטען קאַפּיטעל וועלען מיר זיך בעשעפטיגען מיט דיא ענדערונגען, וואָס זיינען ארויסגעקומען אין דער גאַנצער ציווילייזירטער וועלט דורך דיא ענטדעקונגען, וועגען וועלכע מיר האָבען דערצעהלט אין דיעזען בוך — דורך דיא ענטדעקונגען פון דיא פּאָרטוגעזער און פון דיא שפּאַניער.

דיא ארבייט פון קאָלומבוס און פון וואסקאָ דא גאמא איז פאָרמ־

געזעצט געוואָרען. פאר'ן געדאנקען'ס אויג שטעהט א בילד פון צוויי שטארק בעוואפענטע שיפען, וואָס לאָזען זיך אוועק איבער'ן אטלאנטישען אָקעאן; ביידע געהען זיי ארויס פון דעם פירענייאישען האלבאינזעל — איינע פון שפאניען, דיא אנדערע פון פאָרטוגאל; דיא ערשטע פערנעהמט זיך צו מערב, דיא אנדערע צוערשט צו דרום און נאכהער צו מזרח. דיא ערשטע געהט נאָך אמעריקא, דיא צווייטע — נאָך דיא אלטע אינדיען. פיעלע שיפען זיינען אזוי געגאנגען אי פון שפאניען, אין פון פאָרטוגאל.

א היבשע צייט נאָך קאָלומבוס'עס טוידט האָט אייראָפא מיט דיא לעצטע זיך אינטערעסירט פיעל מעהר וויא מיט דיא ערשטע. דער געווירצען־האנדעל, צו וועלכען פאָרטוגאל איז צוגעקומען איז געוועזן א סך וויכטיגער וויא דיא גאָלד און זילבער, וואָס שפאניען האָט אָנגעפאנגען ביסלעכוויז צו געפינען אין אמעריקא.*) אָבער דיעזען האנדעל האָט פאָרטוגאל אזוי גיך אין דיא הענט ניט אריינגענומען. איידער זיא האָט זיך דערשלאָגען דערצו, האָט זיא געהאט א שווערען קאמפף מיט דיא אראבער, פאר וועמען דיא פראגע וועגען דעם געווירץ־האנדעל איז געוועזן א פראגע פון לעבען און טוידט; און זיא האָט דיעזען קאמפף געגען זיי אָנגעפיהרט אויף דעם בארמלאָזעסטען שטייגער. בלוט האָט זיך געגאָסען בוכשטעבליך טייכען־וויז. דיא האָר שטעלט זיך קאפויר, ווען מען לעזט דיא איינצעלהייטען פון דיעזע מלחמות צווישען פאָרטוגעזער און אראבער איבער דעם מסחור פון דעם מזרח. אליז, וואָס מיר האָבען דאָ אויבען געזאָגט וועגען דיא שפאנישע אוואנטוריסטען, וועלכע האָבען בעזיעגט דיא אינדיאנער פון פאנאמא, מעקסיקאָ, פערו א. ז. וו. פאסט זיך אויך צו דיא פאָרטוגעזען, וועלכע האָבען בעזיעגט אינדיען און דיא אנדערע ערטער (אין אפריקא און אין אזיען), וואָס זיינען זיי נויטהיג געוועזן צו דעם מזרח־האנדעל. דיא קליינע נאציאָן האָט דאן וועלטען איבערגעקעהרט.

אזוי וויא צו דיא פאָרטוגעזישע עראָבערונגען וועלען מיר נאכהער זיך שוין ניט אומקעהרען, וועהרענד דיא ווייטערע רייזעס און זיעגען פון דיא שפאניער אין אמעריקא וועלען בעשפראָכען ווערען אין

*) וואָס אָנבעטרעפט פאָרטוגאל'ס ענטדעקונג אין זיד־אמעריקא (בראזיליען), האָט זיא פאָרלויפיג דאָרטען נאָך קיין קאָלאָניעס ניט געגרינדעט.

דעם נעכסטען באַנד פון דיעזער סעריע, וועלען מיר דאָ בקיצור איבער־געבען וויא אַזוי פּאָרטוגאַל האָט פעסט־געזעצט איהר הערשאַפט איבער דיא מזרח־מערק.

דעם 25טען מערץ, 1505, האָט קעניג מאַנועל אַרויסגעשיקט אַ ריעזיגע עקספּעדיציע פון צוויי און צוואַנציג בעוואַפּענטע שיפען און פופצעהן טויזענד מאַן, אונטער דער הויפּט־קאָמאַנדע פון פ ר אַ נ־צ יס ק אָ ד ע אַ ל מ ע י ד אַ. ער האָט געזאָלט זיין דער ערשטער פּאָרטוגעזישער וויצע־קעניג איבער „דיא אינדיעס“.

מיר האָבען געזעהן וויא פיינדליך דיא מייסטע פון דיא מורינישע שטעדט פון מזרח־אַפריקאַ האָבען זיך פערהאַלטען צו וואַסקאָ דאַ גאַ־מאַ. דאָס איז אַלץ געווען צוליעב דעם האַנדעל מיט אינדיען. דיא מורינען און אַראַבער פון סאָפאַלאַ, קווילאָאַ, מאָמבאַזאַ, פון דעם מזרח ברעג פון אַפריקאַ, האָבען געזוכט דיא פּאָרטוגעזער צו שטערען צו צוקומען צו אינדיען. פאַר פּאָרטוגאַל איז אַלזאָ וויכטיג געווען, אַז איהרע שיפען זאָלען זיין בעוואָרענט פון דיא געפאַהרען, וועלכע זיי האָבען דאָרטען שטענדיג געהאַט צו ערוואַרטען. מאַנועל האָט דערי־בער אַלמעידאַ׳ן געהייסען בעזיעגען סאָפאַלאַ און קווילאָאַ און דאָרטען אויפבויען פּאָרטוגעזישע פעסטונגען, און ער האָט דעם אויפטראַג מקים געווען.

קווילאָאַ האָט ער בעזיעגט פאָהרענדיג פון ליסאַבאָן נאָך אינ־דיען און סאָפאַלאַ שפּעטער. ער האָט אַראָבגעזעצט דעם דאָרטיגען קעניג, אַרויפגעזעצט אַן אַנדערען, אויף וועלכען ער האָט אַליין אָנגע־טהאָן דיא קרוין, און האָט אויפגעשטעלט אַ פעסטונג, וואו ער האָט איבערגעלאָזען אַ געוויסע צאָהל פון זיינע סאָלדאַטען. ווען ער איז געקומען נאָך דיא אינדישע שטאָדט ק אַ נ אַ נ אָ ר, האָט מען איהם אויפגענומען מיט יובעל־געשרייען. מיט אַ קראַך פון זיינע קאַנאָנען און מיט פלאַטערענדע פּאָרטוגעזישע פאָהנען איז ער אַריין אין דיא אַלטע אינדישע שטאָדט, האָט זיך ערקלעהרט אַלס וויצע־קעניג, און האָט באַלד אָנגעפאַנגען צו בויען אַ פעסטונג. פאַר דיעזער פעסטונג האָט ער איבערגעלאָזען 250 מאַן, וועהרענד ער אַליין מיט דיא איבע־ריגע פון זיין אַרמעע זיינען אַוועק נאָך ק אָ כ י ן, וואו דיא פּאָרטו־געזער האָבען געהאַט אַ קאָלאָניע שוין צוויי יאָהר (זעה אויבען, זייטעל 488). דער הערשער פון קאָכין, נ אַ מ ב ע אַ ד אָ ר אַ, האָט איהם

מקבל פנים געווען מיט גרויס פּאַראַד. ער איז איהם אַרויסגעקומען אנקעגען, רייטענדיג אויף אַ ריעזיגען העלפאַנט מיט גילדערנע בעפּור־צונגען, און בעגלייט פון אַ גרויסע סוויטע מיט טרומייטען און פּויקען. דעם גאַסט האָט מען אויך אַרויפגעזעצט אויף אַ העלפאַנט, און אַזוי זיינען זיי ביידע געקומען אין שטאָדט. דאָרטען אויף אַן אָפענעם פּלאַץ, האָט אַלמעידאַ אויף נאַמבעאַדאָראַ'ן אָנגעטהאָן אַ קרוין, וועלכע קעניג מאנועל האָט איהם מיטגעגעבען צו דיעזען צוועק. דאָס האָט געהייסען, אַז דער הערשער פון קאָכין רעגיערט מיט דער מאַכט פון דעם פּאָרטוגעזישען קעניג און אַלס אָבהענגיגער פון איהם, וועהרענד אַלמעידאַ איז דער וויצע־קעניג און דער דירעקטער פּאָרשטעהער פון דיעזען קעניג.

אין קאַנאַנאָר און אין קאָכין זיינען שוין געווען אָנגעגרייט מאַסען פּעפּער און אַנדערע געווירצען, — האָט מען דאָס איצט אַרויפגעלייגט אויף עטליכע שיפען, און אַלמעידאַ האָט זיי אין יאַנואַר 1506 געשיקט נאָך ליסאַבאָן. אין דער געשיכטע פון געאָגראַפיע זיינען דיעזע שיפען בעקאַנט דורך דעם, וואָס אין אַ וואָך פינף אַרום האָבען זיי ענטדעקט מ אַ ד אַ ג אַ ס ק אַ ר. דיא אַראַבער האָבען שוין לאַנג געוואוסט פון דיעזען גרויסען אַפריקאַנישען אינזעל, וועלכען זיי האָבען גערופען „לבנה אינזעל“. אייראָפּעער אָבער האָבען איהם איצט בעזוכט צום ערשטען מאָהל.

מיט איינינגע וואָכען פריהער האָט אַלמעידאַ'ס זוהן, ל אָ ר ע נ ז אָ, ענטדעקט דעם אינזעל צ י י ל אָ ן, וועלכער ליגט לעבען דעם דרום־ברעג פון אינדיען, — אויב מען קען נור געברויכען דעם וואָרט „ענטדעקט“ מכח אַ פּלאַץ, וועגען וועלכען אייראָפּעער האָבען אימער געהערט, הגם נאָך קיין מאָהל ניט בעזוכט. ער האָט דעם דאָרטיגען הערשער גע־צוואונגען דעם פּאָרטוגעזישען קעניג צו צאָהלען צינזען, נעמליך, 120 טויזענד פונט צימרינג אַ יאָהר.

ס אָ פ אַ ל אַ (אין מזרח אפריקאַ) איז בעזיעגט געוואָרען און אַ פעסטונג האָט מען דאָרטען אָנגעפאַנגען צו בויען אַרום דער זעלבער צייט.

דיא אַראַבער האָבען אָבער ניט געשוויגען. זעהענדיג, אַז דיא אינדער פון קאַליקוט זיינען אונרוהיג מכח די פערשפּרייטונג פון פּאָרטוגאַל'ס הערשאַפט אין אינדיען, האָבען זיי צוגערעדט דעם זאַמאָ־

רין אַרויסצושיקען אַ פלאָטע געגען דיא אונגעווינשטע געסט, און האָבען איהם אַליין געהאָלפען אַזאַ פלאָטע צוזאַמענצושטעלען. געלט האָבען דיעזע אַראַבישע סוחרים געהאַט גענוג, און אין דיעזען קאַמפף פאַר זייער האַנדעלס־עקזיסטענץ האָבען זיי ניט געזשאַלעוועט קיין אייגענסען. דער רעזולטאַט איז געווען אַ פלאָטע פון איבער צוויי הונדערט קריעגס־שיפען. ווען דיעזע פלאָטע איז צוגעקומען צו קאַנאַנאָר, האָבען אַלע איהרע מאַסטען צוזאַמען אויסגעזעהן וויא אַ שווימענדער וואַלד.

מיר האָבען ניט קיין פלאַץ צו שילדערען אַלע מלחמות צווישען דיא אַראַבער און דיא פאָרטוגעזער. אָבער וועגען דעם שלאַכט, וואָס דאָ איז פאָרגעקומען ביי קאַנאַנאָר וועלען מיר אין קורצען דערצעהלען, — איינפאַך אַלס אַ ביישפיעל פון דעם שרעקליכען קאַמפף, וואָס דיא צוויי פעלקער האָבען געפיהרט צווישען זיך איבער זייערע האַנדעלס־אינטערעסען.

אַלמעידאַ אַליין איז גראָד דאַן אין קאַנאַנאָר ניט געווען, און לאָרענזאָ, זיין זוהן, האָט פערנומען זיין פלאַץ. ער האָט בלויז געהאַט צוועלף שיפען און ווייניגער וויא טויזענד מאַן. מיט זיי האָט ער געמוזט אַרויסטרעטען געגען דיא צוויי הונדערט שיפען מיט דיא פיעלע טויזענדע בעוואַפענטע אינדער און אַראַבער, וועלכע האָבען זיך אויף זיי געפונען. אָבער די אינדער און דיעזע אַראַבער זיינען ניט געווען אַזוי געניט אין מלחמות, וויא דיא אייראָפעער. דעם יונגען אַלמעידאַ'ס מענשען זיינען געווען ביטערע יונגען, און פונקט אַזוי פלינק וויא אונערשראָקען. דערצו נאָך דאַרף מען בעמערקען, אַז זיינע צוועלף שיפען זיינען געווען גרעסערע וויא דעם זאַמאָרין'ס. ער איז גלייך אַריינגעפאָהרען מיט זיי אין רעכטען מיטען פון דער פיינדליכער פלאָטע, און, איידער וואָס־ווען, האָט ער איהר צוטהיילט אויף צווייען. ער אַליין האָט זיך אַ נעהם געטהאָן צו דער אַראַבישער אַדמיראַל־שיף, צוגעטשעפעט זיין שיף צו איהר מיט האַקענס און אַרויף אויף איהר מיט אַ טהייל פון זיין אַרמעע. עס איז געוואָרען אַ שרעקליכע מענשען־יאַטקע. עס זיינען געפאַלען גענוג פאָרטוגעזער אויך. אָבער אין אַ קורצע צייט איז פון דיא זעקס הונדערט מאַן, וועלכע האָבען זיך געפונען אויף דער אַראַבישער אַדמיראַל־שיף, ניט געבליבען קיין איין לעבעדיגער מענש. פיעלע זיינען אויסגעקוילעט און אויסגע־

שאָכטען געוואָרען, און דיא איבעריגע האָבען דיא פּאָרטוגעזער אריינ־געוואָרפען אין ים. דאַן האָט לאָרענזאָ אַלמעידא זיך אַ לאָז געטהאָן צו אַ צווייטע פון דעם שונא'ס שיפען. זיא האָט אָבער געהאַט פופ־צעהן הונדערט מאַן, און דיא פּאָרטוגעזער זיינען געווען אין געפאהר; נור אין דער זעלבער צייט וואָס דער יונגער אַלמעידא האָט זיך צוזאַ־מענגעטשעפּעט מיט דיעזער שיף פון איין זייט, האָט אַ צווייטער פּאָר־טוגעזישער קאַפּיטאַן, פּערעירא, זיך צו איהר צוגעהעקעלט פון דער אַנדערער זייט. אויףביידע פּאָרטוגעזישע שיפען איז אַלץ געווען פיעל ווענינער חיל וויא אויף דער אַראַבישער שיף; דיא אַראַבער זיינען אָבער אַזוי צונויפגעשפּאַרט געוואָרען פון ביידע זייטען, אַז זיי האָבען זיך קיין קעהר ניט געקענט געבען. אויף דער שיף, איבער וועלכע עס האָט געקאָמאַנדעוועט פּערעירא, האָט זיך דאַן געפונען דער בעריהמ־טער פּ ע ר ד י נ אַ נ ד מ אַ ג ע ל ל אַ ן, וועלכער האָט שפּעטער גע־פיהרט די שפּאַנישע עקספּעדיציע אויף דער ערשטער רייזע ארום דער וועלט (הגם אַליין איז ער געווען אַ פּאָרטוגעזער *). מיט אַ מחנה אַנ־דערע פּאָרטוגעזער איז מאַגעללאַן איצט אַרויף אויף דיא אַראַבישע שיף און האָט מיט זיין שווערד אָנגעהויבען צו שניידען רעכטס און לינקס. אַזוי שניידענדיג און בראָדזשענדיג אין בלוט, איז ער געגאַנ־גען פּאָראויס, ביז ער האָט בעגעגענט אַלאָנזאָ'ן, וועלכער האָט פון דער אַנדערער זייט זיך דורכגעהאַקט אַ וועג מיט אַ מלחמה־האַק, אויך געהענדיג טיעף אין בלוט. עהנליכע סצענעס זיינען פּאָרגעקומען צווי־שען אַנדערע שיפען פון דיא צוויי פיינדליכע פלאָטעס.

דערנאָך איז פּערעירא צוזאַמען מיט מאַגעללאַן'ען אַוועק צו דעם מזרח־ברעג פון אַפריקאַ, וואו זיי האָבען געבויט ווייטערע פעסטונגען און געפיהרט מלחמות מיט דיא דאָרטיגע מורינען. פיעלע פּאָרטוגע־זער זיינען אין דיעזע מלחמות אויסגעפאַלען, און פיעלע אַנדערע פון זיי זיינען אויסגעשטאָרבען פון דעם מאַזאַמביקער קלימאַט.

עגיפּטען האָט דערווייל אויך ניט גערוהט. ווען דער געווירץ־האַנדעל איז געווען אין דיא הענט פון דיא אַראַבער, פלעגט אַ גרויסע

---

*) אַ ביסעל מעהר וועגען דיעזע מערקווירדיגע רייזע וועט דער לעזער געפינען ווייטער. מיט איינצעלהייטען וועט זיא בעשריעבען ווערען אין דעם נעכסטען באַנד פון דיעזער סעריע.

טהייל פון איהם געהן דורך דיא עגיפּטישע שטעדט: פון דעם אינ־
דישען אָקעאַן פלעגען דיא געווירצען אריינקומען אין רויטען ים און
פון רויטען ים פלעגט מען זיי אויף דיא ברעגעס פון עגיפּטען איבער־
לאָדען אויף קעמלען און דורך עגיפּטען ברייננגען צו דיא ברעגעס פון
דעם מיטעל־לענדישען ים. ווען דיא פּאָרטוגעזער זאָלען ווערען דיא
בעלי־הבתים איבער אינדיען מיט דעם גאַנצען געווירין־געשעפט, וואָל־
טען דיעזע סחורות געגאַנגען ארום און ארום אפריקא. עגיפּטען וואָלט
אַלזאָ דעם מסחור אין גאַנצען פערלאָרען (זעה אויבען, זייטעל 59
און 69). דער עגיפּטישער סולטאַן האָט דעריבער געהייסען זיין אַד־
מיראַל, עמיר האָסיין, בויען אַ פלאָטע און ארויסטרעטען געגען
דיא פּאָרטוגעזישע שיפען. האָסיין איז געווען אַ פעהיגער און זעהר
ענערגישער קריעגס־מאַן. ער האָט אויסגעבויט צעהן שיפען אין
סועז, און ארום זיי האָט ער ארומגעזאַמעלט אַנדערע אין פערשיעדע־
נע האַפענס, ביז ער האָט צוזאַמענגעשטעלט אַ שטאַרקע פלאָטע. דאַן
האָט ער אַטאַקירט לאָרענזאָ אַלמעידאַ'ן אין אינדיען. לאָרענזאָ איז
מיט זיין שיף ארומגעצאַמט געוואָרען; אָבער אונטערגעבען זיך האָט
ער ניט געוואָלט. אפילו ווען זיין שיף האָט שוין געהאַלטען אין זינקען.
אַזוי איז ער אומגעקומען.

ווען דער עלטערער אַלמעידאַ, דער וויצע־קעניג, איז געקומען און
זיך דערוואוסט, אַז זיין זוהן האָט זיין לעבען פערלאָרען, האָט ער זיך
אוועקגעלאָזען קוילען און ברענען אָהן דין און אָהן חשבון. ער האָט
פערניכטעט מענשען, שיפען, שטעדט, — אַלעס און אַלעמען, וואָס
האָט נור בעלאַנגט צו דער מאַהאָמעדאַנישער וועלט. אין 1509 האָט
ער זיך צוזאַמענגעטראָפען מיט אַ גרויסע עגיפּטישע פלאָטע, און אין
דער שלאַכט זיינען פון ביידע זייטען געפאַלען ביז ביער טויזענד מאַן.
דיא פּאָרטוגעזער זיינען געווען דיא זיעגער. ווייטער צוריקהאַלטען
דיא פּאָרטוגעזער פון דעם אינדישען האַנדעל האָט עגיפּטען שוין ניט
געפּרופט. וואָס אָנבעטרעפט אַלמעידאַ'ן, איז ער געטוידטעט געוואָרען
פון קאַפרען ניט ווייט פון דעם קאַפּ פון גוטע האָפנונג, ווען ער איז
געפאָהרען צוריק אהיים.

זיין פּלאַץ אַלס וויצע־קעניג פון אינדיען האָט נאָך פריהער פער־
נומען אַלפאָנסאָ דע אַלבוקערק, וועלכער איז בעקאַנט אין
היסטאָריע אַלס „אַלבוקערק דער גרויסער". אַלמעידאַ

האָט זיך בענוגענט מיט אַ שטרעבונג צו האָבען אַ שטאַרקע פלאָטע אין דיא אינדישע וואַסערען. אַלבוקערק האָט געגלויבט, אַז דאָס אַליין קען קיין ממשות ניט האָבען. אום פּאָרטוגאַל זאָל ווערען דיא אמת'ע הערשעריז איבער דעם מזרח־האַנדעל, — האָט ער גערע־כענט, — איז נויטיג, אַז זיא זאָל אין יענע געגענדען אריינקריגען לאַנד, בויען אַ גאַנצע רייהע פעסטונגען, האַלטען מחנות פון איהרע סאָלדאַטען אויף פלעצער, וועלכע זאָלען דיענען אַלס סטאַנציאָנען פאַר איהרע שיפען, און פערשפּרייטען איהר איינפלוס איבער אינדיען גופא. ער האָט זאָגאַר צוגעגעבען זיינע סאָלדאַטען מוטה צו הייראַטהען מיט אינדישע פרויען.

ווען דער לעזער וועט בעטראַכטען דיא לאַנד־קאַרטע, וועט ער זעהן, אַז פון אינדיען געהען צוויי וואַסער־וועגען צו אייראָפּאַ צו. מיר מיינען דאָ ניט דעם וואַסער־וועג אַרום גאַנץ אַפריקאַ. מיר רעדען וועגען צוויי וועגען, וועלכע זיינען פיעל קירצער, אָבער וועלכע קומען צו אייראָפּאַ גופא ניט צו. דער אינדישער אָקעאַן גיסט זיך אריין אין דער יבשה אין דער פאָרמע פון צוויי צינגער, צוויי שמאָלע ימים: דער פּערסישער ים־בוזים און דער רויטער ים. צוויי־שען דיעזע צוויי וואַסערנע צינגער ליעגט דער האַלב־אינזעל אַראַ־ביען (דער פּערסישער ים־בוזים ליגט צווישען אַראַביען און אַזיען, און דער רויטער ים צווישען אַראַביען און אַפריקאַ). דורך דיעזע צוויי וואַסער־וועגען זיינען געגאַנגען צוויי פון דיא האַנדעלס־מאַר־שרוטען צווישען אייראָפּאַ און דעם ווייטען מזרח, — דער מיטעלער מאַרשרוט דורך דעם פּערסישען ים־בוזים און דער דרום־מאַרשרוט דורך דעם רויטען ים (זעה אויבען, זייטע 59). אייגענטליך זיינען דאָך בלויז דיעזע צוויי מאַרשרוטען איבערגעבליבען, וואָרים דער צפון־מאַרשרוט, וועלכער פלעגט געהן דורך קאָנסטאַנטינאָפּאָל און דורכ־אויס איבער יבשה, איז איבערגעהאַקט געוואָרען אין 1453, ווען דיא טערקען האָבען גענומען קאָנסטאַנטינאָפּאָל.

ווען פּאָרטוגאַל וואָלט געקענט פערצאַמען דעם אריינגאַנג צו דיע־זע צוויי וואַסער־וועגען, וואָלט עגיפּטען, ווענעציע און דיא אַראַבער פון קליין־אַזיען געווען אין גאַנצען אויסגעשלאָסען פון דעם געווירצען־מסחור, און פּאָרטוגאַל וואָלט איבער דעם געהאַט אַן אַבסאָלוטען קאָנטראָל.

אַט דאָס איז געווען קעניג מאַנועל׳ס שטענדיגער וואונש און צו דיעזער אויפגאַבע האָט זיך אָבגעגעבען אַלבוקערק.

וואָס אָנבעטרעפט דעם פערסישען ים־בוזים האָט אַלבוקערק זיך אַריינגעקליבען אין דער האַפען־שטאָדט אָרמוז, וועלכע ליעגט ניט ווייט פון דעם אַריינגאַנג. צוערשט, אין אָקטאָבער 1505, האָט ער בעקומען ערלויבעניס דאָ צו בויען אַ פעסטונג, אָבער שפּעטער האָט ער דיא גאַנצע שטאָדט אַריינגענומען אין זיינע הענד. מיט׳ן רויטען ים איז אָבער געווען פיעל שווערער. אין 1507 האָבען דיא פּאָרטוגעזער גענומען דעם אינזעל סאָקאָטראַ, וועלכער געפינט זיך ניט ווייט פון דעם אַריינגאַנג צו דיעזען ים, און אין צעהן יאָהר אַרום האָבען זיי גענומען די האַפען־שטאָדט אַדען, ביי זיין סאַמע מויל. דיא שמאָלינקע שטיקעלע וואַסער, וועלכע דיענט אַלס טויער צו דעם רויטען ים און הייסט באַב־על־מאַנדעב שטראַססע, איז בעקאַנט אַלס „דער גיבראַלטאַר פון דעם מזרח" *). אַט דיעזען וואַסער־טויער קאָנטראָלירט אַדען, דיא וויכטיגסטע האַנדעלס־שטאָדט אין אַראַביען און דער פערקעהר־צענטער צווישען אייראָפּאַ, אַפריקאַ און אַזיען. היינט זינט מען האָט דורכגעגראָבען דעם סועז קאַנאַל איז דיא בעדייטונג פון דיעזער שטאָדט נאָך פיעל גרעסער געוואָרען, אָבער דאַן איז זיא אויך געווען וויכטיג גענוג. דיעזע שטאָדט האָט אַלזאָ גענומען פּאָרטוגאַל. זיא האָט איהר אָבער בלויז געקענט האַלטען ביז 1538, און אין גאַנצען פערצאַמען דעם רויטען ים, אַזוי וויא דעם פערסישען ים־בוזים, האָט זיך איהר ניט איינגעגעבען. דאָך האָט זיא דעם עגיפּטישען האַנדעל פיעל געשטערט און וועגעציע האָט דורך דעם פערלאָרען איהר פריהערדיגע בעדייטונג.

נאָך אַ בעסערער מיטעל צו קאָנטראָלירען דעם געווירץ־האַנדעל איז געווען אַריינצונעהמען דיא ערטער, וואו דיא געווירצען וואַקסען. דיא מאָלוקקען אָדער געווירץ־אינזלען ליגען צו מזרח פון מאַלאַקקאַ. דיא אַנדערע אינזלען פון יענע געגענדען, וויא סו־

*) דיא בעדייטונג פון דיא ווערטער באַב על מאַנדעב איז „טויער פון טרעהרען", — אַ נאָמען וועלכען מען האָט דעם פּלאַץ געגעבען צוליעב דיא פיעלע שיפען, וואָס פלעגען דאָרטען זינקען. דיעזע „שטראַסע" האַלט בלויז 20 ענגלישע מייל.

מ אַ ט ר אַ, ב אָ ר נ ע אָ, צ ע ל ע ב ע ס, ט י מ אָ ר גיבען אויך אַרוים וויכטיגע פּראָדוקטען און דאָרטען איז אַן אָפּענער וועג צו כינאַ, יאַפּאַן, סיאַם און דערבייאיגע לענדער. פון אַלע דיעזע פּלעצער זיינען דיא פּראָדוקטען געקומען נאָך דער שטאָדט מאַלאַקקאַ אויף דעם מאַ־לאַקקאַ האַלב־אינזעל. מיט דער מאַלאַקקאַ־שטראַססע, דעם שמאָלען וואַסער־דורכגאַנג צווישען דיעזען האַלב־אינזעל און דעם אינזעל סו־מאַטראַ, זיינען מיר שוין בעקאַנט; קאָלומבוס האָט דאָך אַלץ געמיינט אַז ער געפינט זיך ניט ווייט פון דאָרטען און ער האָט זיך געסטאַרעט צוצוקומען צו דיעזען וואַסער־דורכגאַנג. דאָס איז דער טויער פון כינאַ, יאַפּאַן, סיאַם, דיא געווירץ־אינזלען, און איבערהויפּט פון דיא לענדער וואָס ליגען ביי דיא מערב ברעגעס פון דעם שטילען אָקעאַן, אין דעם אינדישען אָקעאַן אַריין. ווען מען זאָגט „דער טויער פונ'ם אינדישען אָקעאַן“ מיינט מען דיעזע מאַלאַקקאַ שטראַססע. ניט אומ־זיסט האָט קאָלומבוס רק געטרוימט דורך דיעזען טויער דורכצוגעהן. אָבער דאָס וואָס ביי איהם איז געוועזן אַ פּוסטער חלום, איז ביי דיא פּאָרטוגעזער איצט געוועזן אַ ווירקליכקייט. זיי האָבען זיך טאַקע געפונען ניט ווייט פון דאָרטען; און באַלד האָבען זיי אַרויפגעשטעלט אַ פוס אויף מאַלאַקקאַ גופא. נאָך אין 1509 האָט אַ פּאָרטוגעזיישער שיפּס־קאַפּיטאַן ס ע ק וו ע י ר אַ דיא שטאָדט מאַלאַקקאַ בעזוכט און דאָרטען געגרינדעט אַ האַנדעלס־סטאַציאָן; אין 1511 אָבער האָט אַלבוקערק איהר אין גאַנצען עראָבערט. פּאָרטוגאַל האָט שוין אַלזאָ געהאַט דעם רעכטען שליסעל צו דיא געווירץ־אינזלען; און אַלבוקערק האָט קיין צייט ניט פערלאָרען: ער האָט גלייך אַהין אַוועקגעשיקט שיפען.

ענדליך זיינען דיא פּאָרטוגעזער אַלזאָ צוגעקומען ניט בלויז צו אינדיען, וואו עס וואַקסט פעפער און וואוהין מען ברייננגט דיא אַנ־דערע געווירצען פון זייער מקור, נור צו דיעזען מקור גופא אויך. וואָס פאַר אַ רושם דיא נייעס האָט געמאַכט אין אייראָפּאַ איז אין אונזער צייט ניט לייכט זיך פאָרצושטעלען.

נאָך מיט אַ יאָהר צוריק, אין 1510, האָט אַלבוקערק איינגענומען דיא אינדישע שטאָדט ג אָ אַ; זיא איז געוואָרען פּאָרטוגאַל'ס הויפּט־שטאָדט אין מזרח און בעלאַנגט נאָך צו איהר עד היום. אין 1517 האָט אַ פּאָרטוגעזישע עקספּעדיציע בעזוכט כינאַ, — דיא ערשטע

אייראָפּעאישע שיפען, וואָס זיינען ווען עס איז געווען אין דיעזער גרויסער אַלטער מדינה, — און מיט דער צייט, אין 1541, האָט דיא זעלבע קעניגרייך געמאַכט אַ האַנדעלס־וויזיט אין יאַפּאַן אויך.

אין אַלבוקערק׳ס אָנפאַלל אויף מאַלאַקקאַ האָט אַנטהייל גענו־מען דער אויבען־דערמאָהנטער מאַגעללאַן. צו ער האָט אויך אַנטהייל גענומען אין דער עקספּעדיציע צו דיא מאָלוקקען אָדער געווירץ־אינזלען, ווייס מען ניט. אָבער מאַלאַקקאַ איז יעדענפאַלס ניט ווייט פון דאָרטען, און שפּעטער האָט ער זיך אַריינגענומען אין זינען אַ פּלאַן צו דיא זעלבע מאַלוקקען צוצוקומען פון דער אַנדערער זייט ערד־קוגעל, — דאָס הייסט שווימענדיג פון אייראָפּאַ איבער דער ברייט פון אַטלאַנטישען אָקעאַן און איבער אַ וואַסער־וועג דורך זיד־אַמעריקאַ צוקומען צו דיא מאָלוקקען. דער פּאָרטוגעזיישער קעניג האָט זיך מיט זיין פּלאַן ניט אינטערעסירט, און איבערהויפּט זיך פערהאַלטען פיינד־ליך צו איהם. אָבער דער שפּאַנישער קעניג, קאַרל דער פינפטער, פערדינאַנד׳ס און איזאַבעללאַ׳ס אַן אייניקעל (דער זוהן פון זייער האַלב משוגענע טאָכטער יואַנאַ) האָט דעם פּאָרשלאַג יאָ אָנגענומען. דאַן האָט מאַגעללאַן דאָס געפיהרט דיא ערשטע רייזע אַרום דער וועלט. דעם וואַסער־וועג דורך זיד־אַמעריקאַ האָט ער ערשט געפונען ביין סאַמע דרום־ענד פון יענעם קאָנטינענט צווישען דער הויפּט־לאַנד און אַן אינזעל. דורך דיעזען וואַסער־וועג, וועלכער הייסט היינט מאַ־געללאַן שטראַססע, איז ער אַריין אין דעם שטילען אָקעאַן, *) איז אַריבער דיא גאַנצע ריעזיגע ברייט פון דיעזען אָקעאַן, האָט ענט־דעקט דיא פיליפּינישע אינזלען (וועלכע דיא פעראייניגטע שטאַאטען פון אַמעריקאַ האָבען ביי שפּאַניען צוגענומען אין 1892). אויף איינעם פון דיא דאָרטיגע אינזלען האָט איהם אַ ווילדער גע־טוידט. דיא עקספּעדיציע איז אָבער פאָרטגעזעצט געוואָרען. באַלד האָט זיא דערגרייכט דיא מאָללוקען. פון דיא פינף שיפען, וועלכע האָבען דיא רייזע אָנגעפאַנגען, איז געבליבען בלויז איינע. דיעזע איז געפאָהרען ווייטער, אין דעם אינדישען אָקעאַן אַריין, דאַן איבער

*) מאַגעללאַן האָט דאָס איהם מאַקע אַ נאָמען געגעבען שטילער אָדער פריעדליכער (פּאַסיפישער) אָקעאַן — „פּאַסיפיק אָשען“, אויף ענגליש.

דעם אינדישען אָקעאַן ארום אפריקא אין דעם אַטלאַנטיישען אָקעאַן אריין, דאַן צו צפון צו ביז זיא איז צוריק געקומען נאָך שפּאַניען.

מיר זעהען אַלזאָ וויא אין דיא געווירץ־אינזלען אָדער מאָלוקקען זיינען געקומען אי דיא פּאָרטוגעזער אי דיא שפּאַניער. דיא צוויי קאָנקורירענדע ענטדעקער האָבען זיך אַלזאָ ענדליך צוזאַמענגעטראָפען. דיא ערשטע איז אַהין געקומען פאָהרענדיג אין מזרח, און דיא לעצטע — פאָהרענדיג אין מערב. דיא פראַגע איז אָבער מכח דעם פּאַפּסט'ס גרענעץ, און איבער דיעזע פראַגע איז דאָ צווישען זיי טאַקע ווידער ארויסגעקומען אַ צוזאַמענשטויס. איצט האָט מען שוין נאַטירליך געהאַט אין זינען דיא אַנדערע זייט פון דעם פּאַפּסט'ס מערידיאַן. בעשטימען אָבער ריכטיג וואו ער קומט דאָ אויס, איז דאַן ניט געווען לייכט. אמת, מען האָט שוין ארומגערייזט דעם גאַנצען ערד־קוגעל, קיין דייטליכען בעגריעף, וואו דיעזער מערידיאַן קומט דאָ אויס, האָט מען נאָך אָבער ניט געהאַט. יעדער צד האָט גע'טענה'ט, אַז דיא מאַלוקקען זיינען אויף זיין זייט פונ'ם גרענעץ. מאַנועל האָט געשיקט שיפען צו כאַפּען דיא שפּאַנישע עקספּעדיציע, און אַ טהייל פון איהר האָבען זיי טאַקע געפאַנגען. ענדליך, אין 1524, האָט מען דיא פראַגע איבערגעגעבען צו אַ ספּעציעלע קאָנפערענץ, וועלכע האָט זיך פערזאַמעלט אין באַדאַיאָז, לעבען גרענעץ צווישען שפּאַניען און פּאָרטוגאַל. אין דער קאָנפערענץ האָבען אַנטהייל גענומען פערדינאַנד קאָלומבוס, סעבאַסטיאַן קאַבאָט, און אַנדערע פון דיא בעריהמטעסטע שיפס־לייטע, אַסטראָנאָמען, געאָגראַפען און אדוואָקאַטען פון יענער צייט; און דער עולם האָט זיך ניט געקענט אָפּוואונדערען און האָט אָנגעוויזען אויף זיי מיט גרויס נייגעריגקייט אַלס אויף „דיא, וואָס צוטהיילען דיא וועלט אויף העלפט“. צוויי מאָנאַט זיינען זיי אַזוי געזעסען און גערעכענט, ארגומענטירט מיט דער הילפע פון אינסטרומענטען, לאַנד־קאַרטען, ים־קאַרטען, דעבאַטירט, געקריעגט זיך, און סוף כל סוף האָט קיינער קיין טאָלק ניט געקענט דערגעהן. מען איז זיך צוגאַנגען מיט גאָרנישט. און שפּאַניען האָט צוערשט ניט אָבגעטראָטען ניט דיא מאַלוקקען, ניט דיא פיליפינען.

אין אמת'ן ליגעןביידע דיעזע אינזעל־גרופען אויף דער פּאָרטוגעזישער זייט פון דעם פּאַפּסט'ס גרענעץ. ווען איהר זאָלט דעם ערד־קוגעל צושניידען אויף צוויי העלפט פון דעם נאָרד־פּאָל צו דעם

זיד־פּאָל, און דעם שניט מאַכען אונגעפעהר דורך דעם 44טען מערידיאַן צו מערב פון גריניטש וועט ער אויף דעם אַנדערען זייט ערד־קוגעל אויסקומען דער 136טער מערידיאַן צו מזרח פון גריניטש (44 מיט 136 איז 180, דאָס הייסט אַ האַלבער ערד־קוגעל). דאָס איז אַ ביסעל צו מזרח פון די מאַלוקקען און פון די פּיליפּינען. אויב מען זאָל אַלזאָ אָננעהמען אַז אַ פּאַפּסט קען צוטהיילען די וועלט, האָט פּאָרטוגאַל רעכט געהאַט. אַזוי אָבער וויא בעווייזען דאָס האָט זיא ניט געקענט, האָט שפּאַניען דיעזע אינזלען געהאַלטען. דאָך די מאַלוקקען האָט זיא פּאָרטוגאַל פערקויפט פאַר 350,000 גאָלדענע דוקאַטען. די פּיליפּינען אָבער זיינען ביי איהר געבליבען ביז אונזער צייט, — ביז אדמיראַל דואי האָט זיי איינגענומען אונטער דער אַמעריקאַנער פאָהן.

פּאָרטוגאַל און שפּאַניען זיינען אַלזאָ געווען די צוויי ענטדע־קערינס, עראָבערינס פון וויטע לענדער; זיי האָבען נייע וועלטען פאַר איירָאָפּאַ געעפענט, און זיי האָבען דאָרטען זייער הערשאַפט פער־שפּרייט. אָבער מערקווירדיג, זיי אַליין האָבען דערפון קיין גרונדליכע נוץ ניט געהאַט. אַנדערע לענדער האָבען דורך דיעזע ענטדעקונגען ענטוויקעלט זייער אינדוסטריע און זיי אַליין ניט. פּאָרטוגאַל, צום ביישפּיעל, האָט ניט געהאַט קיין סחורות אויף צו פיהרען נאָך אינ־דיען, און מיט דעם האָט זיך בענוצט האָללאַנד, וועלכע האָט געפיהרט די געשעפטען וואָס פּאָרטוגאַל האָט בעדאַרפט פיהרען. דאָס זעלבע איז געווען מיט שפּאַניען: איהרע קאָלאָניסטען אין אַמעריקאַ האָבען זיך בעשעפטיגט בלויז מיט איין מלאכה, — ביי די זילבער־מינען אָדער גאָלד־מינען, אַזוי אַז זיי האָבען אַלץ געמוזט בעציהען פון דער היים, אפילו ברויט: און שפּאַניען, ווידער, האָט בלויז געדורשט נאָך אַמעריקאַנער זילבער, גאָלד, פּערעל, אָבער קיין אינדוסטריע, אום צו קענען אהין שיקען די וואַארע וואָס די קאָלאָניסטען האָבען געפאָ־דערט האָט זיא ניט געשאַפען. דאָס זעלבע איז געווען מכח דעם האַנדעל מיט די קאָלאָניאַלע פּראָדוקטען, דאָס הייסט מיט די פּראָ־דוקטען, וואָס מען האָט געבראַכט פון די שפּאַנישע און אינדיישע קאָלאָניעס. די שפּאַניער און פּאָרטוגעזער אַליין האָבען דיעזען האַנ־דעל ניט געקענט פיהרען. זיי האָבען ניט געהאַט די פעהיגקייט און די ענערגיע די סחורות צו פערשפּרייטען איבער אַנדערע לענדער,

און דיעזע אויפגאַבע, — דאָס הייסט דער מסחור מיט דיא קאָלאָניאַלע וואַארען — איז אַריין אין דיא הענט פון אַנדערע פעלקער. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז אַנדערע אייראָפּעאישע פעלקער האָבען זיך ענטוויקעלט אויף דעם חשבון פון דיא שפּאַנישע און פּאָרטוגעזישע קאָלאָניזאַציאָן. אַלס איינע פון דיא אורזאַכען דערפון, וויזען שרייבער פון פערשיעדענע ריכטונגען אָן אויף דעם פאַקט, דאָס שפּאַניען און פּאָרטוגאַל האָבען אַרויסגעטריבען דיא אידען און פערפאָלגט דיא מאַראַנען*), דיא פעהיגסטע און טהעטיגסטע איינוואוינער. אויך צייגט מען אָן אויף דעם אַרט וויא זיי זיינען זיך בעגאַנגען מיט זייערע אַראַבער און מאָריסקאָ'ן (איבער

*) מאַנועל איז אייגענטליך געבליבען פריינדליך צו דיא מאַראַנען. ביי איהם האָט זיך זיי געלעבט פערהעלטניסמעסיג פריי אַזוי, אַז זיי האָבען געהאַט דיא מעגליכקייט אָפען זיך צו פערזאַמלען אין אידישע שוהלען. זיי פלעגען בלויז מוזען געהן אין אַ קריסטליכע קירכע און איבערהויפּט פיהרען זיך וויא קריסטען פון דרויסען. אין אמת'ן אָבער פלעגט מען זיי ניט שטערען אָבצוהיטען אידישקייט. זיי פלעגען פון קלויסטער אַריינקומען אין שוהל און דאַוונען און לערנען מיט בעזונדערע התלהבות פון יסורים פאַר וואָס זיי מוזען פיהרען אַ קאַטהאָלישען לעבען. אין ליסאַבאָן האָבען דיא מאַראַנען געהאַט אַ שטענדיגע שוהל. דאָרטען פלעגען זיי זיך פערזאַמלען צו דאַוונען, אַליין לערנען, און לערנען זייערע קינדער. דיא פערהעלטניסמעסיגע פריינדליכקייט פון דעם קעניג צו זיי האָט אָבער ערבויטערט דיא גלחים און זיי האָבען ענדליך (אין 1507) אָרגאַניזירט אַ בלוטיגען פּאָגראָם. אַ מאַסע שטאָדט־לייט צוזאַמען מיט פיעלע דייטשע, האָללענדישע און פראַנצויזישע מאַטראָזען האָבען זיך אַוועקגעלאָזען קוילען מאַראַנען, וואו זיי האָבען נור געפונען. פרויען האָט מען אַראָפּגעוואָרפען פון דיא דעכער מיט דיא קינדער אין דיא אָרימס; און פון אונטען האָט מען זיי אויפגעכאַפּט אויף שפּיעזען. פיעלע פרויען האָט מען געשענדעט. אין אַלעמען האָט מען אין יענעם פּאָגראָם געטויטעט פון 2000 ביז 4000 מאַראַנען. מאַנועל האָט דאַן אַרויסגעלאָזען אַ נייעם אוקאַז, ווידער גינסטיג פאַר דיא מאַראַנען. אָבער סוף כל סוף האָט ער נאָכגעגעבען דיא גלחים און דיא קריסטליכע געשעפטסלייט, וועלכע האָבען דיא מאַראַנען געהאַסט אַלס קאָנקורענטען.

גוואַלט געטויפטע אַראַבער)—וועלכע זיינען געוועזן פעהיג צו אַגריקולטור און אינדוסטריע און וועלכע מען האָט אויך פערפאָלגט און פעריאָגט.

קורץ, שפאַניען און פאָרטוגאַל האָבען געהאַט דיא גרעסטע געלעגענהייטען צו ענטוויקלען אַ הויכע, רייכע אינדוסטריע. זיי האָט אָבער געפעהלט דיא פעהיגקייט זיך צו בענוצען מיט איהר, און אַנדערע האָבען זיך מיט איהר בענוצט, וועהרענד זיי האָבען אַ בליה געטהאָן בלויז אויף אַ קורצע צייט מיט דיא גוטס וואָס זיי האָבען אָנגעראַבעוועט אין אינדיען און אַמעריקאַ, און דאַן זיינען זיי פערלאָשען געוואָרען. שפאַניען האָט בלויז זיך אינטערעסירט מיט דיא זילבער וואָס זיא האָט אוצרות־ווייז געשעפּט פון מעקסיקאָ, פערו און אַנדערע פון איהרע עראָבערטע נייע לענדער. דיעזע אוצרות האָט זיא אפילו ניט אַרויסגעלאָזט איבער איהר גרענעץ, „אום ניט רייך צו מאַכען אַנדערע לענדער“. דיא אונטערשטע שורה איז, אַז זיא האָט אַליין קיין אינדוסטריע ניט געהאַט, און האָט ניט געהאַט דיא נוץ פון פרעמדע אינדוסטריען אויך. וואָס אנבעטרעפט פאָרטוגאַל האָט זיא אויף איהרע קאָלאָניעס אויך געקוקט בלויז וויא אויף פלעצער, פון וועלכע זיא דאַרף ציהען פאַרטיגע אייגענסען. זיא האָט אויך ניט געסטאַרעוועט זיך צו פאַבריצירען סחורה ביי זיך אום צו האָבען וואָס אויסצובייטען אויף דיא אינדישע פּראָדוקטען. דער סוף איז געוועזן אַז דיא גאַנצע קאָלאָניזאַציע האָט ביי איהר געהאַט אַ פּנים וויא אַ רעגעלמעסיגער בעזוך וואָס אַ טיראַן מאַכט ביי אַן אונטערטהעניגען פאָלק נאָך צינזען. דער סוף איז געווען, אַז איהרע אינדישע טשינאָווניקעס האָבען גע'גנב'עט און גענומען „לאַפּקע“ און דיא קאָלאָניעס האָבען דער רעגיערונג אָבגעקאָסט מעהר וויא זיי האָבען איהר איינגעבראַכט.

אָבער, וויא שוין געזאָגט, אַנדערע לענדער האָבען זיך עקאָנאָמיש ענטוויקעלט צוליעב דיא גרויסע געאָגראַפישע ענטדעקונגען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען פון דיא צוויי קעניגרייכען פון דעם פירענעאישען האַלב־אינזעל. דער האַנדעל איז געוואַקסען. מען האָט געמאַכט אונגעהייערע פּראָפיטען, און אָנשטאָט וואָס פריהער פלעגט אַ רייכער מאַן זיין עשרות קלייבען, האַלטען פערשלאָסען אָדער זאָגאַר בעגראָבען, האָט מען זיך גענומען געוואוינען אריינצולעגען אין געשעפט, „איינוועסטען“, אום פּראָפיט צו ציהען. אין אָנפאַנג פון דיעזען בוך איז אונז אויסגעקומען צו ריידען וועגען דעם איבערגאַנג פון דער צייט,

ווען מען פלעגט צאָהלען מיט פּראָדוקטען, צו דער צייט, ווען מען האָט אַלץ מעהר גענומען צאָהלען מיט געלט — פון „נאַטירליכע גע־צאָהלט" צו „געלד־געצאָהלט". דיזע ענדערונג, וועלכע האָט זיך פריהער ענטוויקעלט לאַנגזאַם, איז איצט געגאַנגען מיט האַסטיגע טריט. עס איז אריינגעקומען אַ מאַסע גאָלד און זילבער אין פערקעהר און דאָס איז דאָך אַ נויטהיגע בעדינגונג פאַר דעם וואוקס פון אינדוסטריע און האַנדעל.

מיט דער צייט האָט האָללאַנד, וועלכע איז אַזוי אויך געווען אַ מעכטיגע שיפס־נאַציאָן, אויך גענומען פאָהרען ארום אפריקאַ נאָך אינדיען. פּאָרטוגאַל האָט איהר געפּרופט שטערען; עס האָט אָבער ניט געהאָלפען, און דיא אונטערשטע שורה איז, אַז מיט דער צייט איז האָללאַנד אין אינדיען געוואָרען פיעל שטאַרקער וויא פּאָרטוגאַל. און נאָך שפּעטער האָט ענגלאַנד דאָרטען געקראָגען דיא אויבער־האַנד. אויך האָבען האָללאַנד, ענגלאַנד, וויא אויך פראַנקרייך, ניט גע־שוויגען אין אַמעריקאַ. זיי האָבען דאָרטען אויך געמאַכט פּאָרשונגען, אויך געגרינדעט קאָלאָניעס. דיא מערק זיינען געוואַקסען. עס האָט זיך געפּאָדערט אַלץ מעהר פּראָדוקטען אַהין. עס איז אויך מעהר ענטוויקעלט געוואָרען דער פערקעהר צווישען דיא אייראָפּאַאישע לענ־דער. מען איז מעהר בעקאַנט געוואָרען איינער מיט'ן אַנדערען. דיא וועלט איז ברייטער געוואָרען אין יעדער לאַנד גופא. דיא אינדוסטריע פון אייראָפּאַ איז געוואַקסען ווירקליך וויא אויף הייוועז.

איין זאַך דאַרף מען האָבען אין זינען: אַזוי וויא דיא שיפען זיינען נאָך אַמעריקאַ און אינדיען געגאַנגען איבער דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן, האָבען אין דיעזען נייעם עקאָנאָמישען לעבען הויפּטזעכליך אַנטהייל גענומען ניט דיא לענדער פון דעם מיטעל־לענדישען ים, וויא אַ מאָל, נור דיא, וואָס זיינען געלעגען ביי דיא ברעגעס פון דעם אַט־לאַנטישען אָקעאַן: האָללאַנד, בעלגיום, פראַנקרייך, דייטשלאַנד. ווע־נעציע האָט אויפגעהערט צו שפּיעלען ערשטע פידעל. דער מיטעל־לענדישער ים, וועלכער איז אימער געווען דער צענטער פון אונזער ציוויליזאַציאָן, האָט אָבגעטראָטען זיין פּלאַץ צו דעם אָקעאַן, וועלכער איז נאָך גאָר ניט לאַנג געווען „דער ים פון פינסטערנים".

קורץ, דיא „מיטעל־לענדישע ציוויליזאַציאָן" ווערט אַ „מערב־אייראָפּעאישע ציוויליזאַציאָן".

פּראָפעסאָר זאָמבאַרט האָט אינטערעסאַנטע געדאַנקען איבער דיעזען ענין. זיינע עקאָנאָמיש־היסטאָרישע פאָרשונגען האָבען איהם נעמליך געבראַכט צו דער איבערצייגונג, אַז אין דיא ענדערונגען, וואָס זיינען אַרויסגעקומען אין דעם עקאָנאָמישען לעבען פון די פערשיע־דענע לענדער נאָך דער ענטדעקונג פון אַמעריקאַ האָבען דיא אידען גע־שפּיעלט אַ פיעל וויכטיגערע ראָלע, וויא מען מיינט געוועהנליך. מיר האַלטען עס פאַר ניט־איבעריג דיעזע געדאַנקען פון דעם בעריהמטען דייטשען עקאָנאָמיסט דאָ אין קורצען איבערצוגעבען. לאָמיר נור צו־ערשט בעמערקען, אַז ער איז ניט קיין איד און איז ניט בעהערשט פון קיין ספּעציעלע געפיהלע אין בעצוג אויף אידען — ניט פאַר זיי, ניט געגען זיי. ער איז איינפאַך אַ געלערטער, און צו זיינע שלוסע וועגען דער ראָלע פון דיא אידען אין דעם עקאָנאָמישען לעבען פון איירָאָפּאַ איז ער געקומען אויף אַ ריין־וויסענשאַפטליכען וועג. ער האָט אין דעם נעמליך געזעהן דיא איינציגע ערקלעהרונג, וואָס ער האָט געקענט געפינען אויף דיא רעטענישען, וואָס זיינען פאַר איהם געשטאַנען אויף טריט און שריט אין פערלויף פון זיין פיעל יעהריגען שטודיום.

ער שטעלט זיך אָפּ אויף דעם פעריאָד, ביי וועלכען מיר האַלטען דאָ, נעמליך ביי דער צייט, ווען דער צענטער פון האַנדעל און אינ־דוסטריע, דער צענטער פון דעם עקאָנאָמישען לעבען פון איירָאָפּאַ, איז איבערגעטראָגען געוואָרען פון דיא ברעגעס פונ'ם מיטעללענדישען ים צו דיא ברעגעס פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן, ווען פון דיא דרום־לענדער: איטאַליען, שפּאַניען, פּאָרטוגאַל און דרום־דייטשלאַנד איז דיעזער מיטעל־פונקט איבער־גערוקט געוואָרען צו מערב (מעהר צו צפון־צו) — צוערשט נאָך האָללאַנד און נאַכהער נאָך פראַנקרייך, ענגלאַנד און צפון־דייטשלאַנד.

מיט דיעזער איבערציהונג פון דעם עקאָנאָמישען צענטער פאַנגט זיך אָן דיא געשיכטע פון דער קאַפּיטאַליסטישער ווירטהשאַפט אויף דער ציוויליזירטער וועלט. דער קאַפּיטאַליזמוס איז אויסגעוואַקסען אין מערב איירָאָפּאַ.

דיא לענדער, וואָס ליגען אין דרום, האָבען פריהער געשפּיעלט אַ גרויסע ראָלע, אָבער מיט דעם געבורטה פון דער קאַפּיטאַליסטישער אָרדנונג, זיינען זיי „אַראָפּ פון מאַרק“, טאַקע אין דעם בוכשטעבליכען זינן פון דעם אידישען ווערטעל. אַלזאָ, פרעגט זאָמבאַרט, צום ביי־

שפּיעל, אַזאַ קשיא: פאַר וואָס האָבען דיא איטאַליענער ניט געקענט אַזוי פאָהרען איבער דעם נייעם וואַסער־וועג נאָך אינדיען און איבער דער ברייט פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן נאָך אַמעריקאַ פּונקט וויא איבער דיעזע מאַרשרוטען זיינען געפאָהרען דיא האָללענדער, דיא פראַנצויזען אָדער דיא ענגלענדער? דיא געוועהנליכע ערקלעהרונג בעשטעהט אין דעם, דאָס דער נייער וועג צו אינדיען האָט צובראָכען דיא האַנדעלס־בעדייטונג פון לעוואַנט, צו וועלכען דיא איטאַליענער און אַנדערע פעלקער פון אַרום דעם מיטעל־לענדישען ים זיינען נאָהענט (זעה אויבען, זייטע 9־23), און דעריבער זיינען אָפּגערוקט געוואָרען אויפ'ן הינטערשטען פּלאַן די, וואָס זיינען דורך דעם לעוואַנט־האַנדעל פריהער רייך און מעכטיג געוואָרען — דיא איטאַליענער און זיד־דייטשען. ווייזט אָבער זאָמבאַרט אויף, אַז דער לעוואַנט האַנדעל האָט געשפּיעלט אַ גרויסע ראָלע נאָך אין דעם 17טען און 18טען יאָהר־הונדערט, און אַז טאַקע דורך דיעזען האַנדעל זיינען אויסגעוואַקסען דיא דרום־שטעדט פון פראַנקרייך וויא אויך דיא דייטשע שטאָדט האַמבורג.*) איטאַליענישע שטעדט, וויעדער, האָבען אין דעם 16טען יאָהר־הונדערט נאָך אַליין געפיהרט גרויסע געשעפטען מיט'ן לעוואַנט, הגם אינדיען איז שוין געוועזן אין פּאָרטוגאַל'ס הענט. ערשט אין דעם 17טען יאָהר־הונדערט האָבען זיי פערלאָרען זייער בעדייטונג אין דער האַנדעלס־וועלט. הייסט אויב זיי האָבען געקענט אָנהאַלטען זייער מסחור אין דעם 16טען, טאָ פאַרוואָס איז דאָס זיי פּלוצלונג אונמעגליך געוואָרען אין דעם נעכסטען יאָהר־הונדערט? דיא פראַגע בלייבט אַלזאָ: וואַרום האָט גענוא אָדער ווענעציע ניט געקענט שיקען שיפען נאָך אָסט אינדיען אָדער וועסט אינדיען אַזוי גוט וויא אַמסטערדאַם, לאָנדאָן אָדער האַמבורג? און וואָס אָנבעטרעפט שפּאַניען און פּאָרטוגאַל, זיינען זיי דאָך געוועזן נאָך נעהנטער צו דיא נייענטדעקטע לענדער (וועלכע זיי אַליין האָבען ענטדעקט און קאָלאָניזירט) וויא האָללאַנד, ענגלאַנד, פראַנקרייך, דייטשלאַנד. מען זוכט

*) אַז פּאָרטוגאַל האָט זיך ניט איינגעגעבען צו פערצאַמען דעם רויטען ים פון דיא אַראַבער פון עגיפּטען האָבען מיר געזעהן אין דיעזען קאַפּיטעל. אויך איז פאָרטגעזעצט געוואָרען דער אַראַבישער האַנדעל מיט אינדיען איבער יבשה.

אן ערקלעהרונג אין דער פּאָליטיישער מאכט פון דיא צפון־מערב לענ־דער; אָבער פּאָליטיש איז שפּאניען אין דעם 17טען יאָהר־הונדערט געווען דיא שטאַרקסטע מדינה אין איירָאָפּא, און דאָך איז זיא אין אינדוסטריע און האנדעל פיעל שוואכער וויא דיא זעלבסט־שטענדיגע שטאָדט האמבורג אָדער פראנקפורט־אן־מיין, וועלכע זיינען דאַן געווען צווישען דיא רייכסטע שטעדט אין איירָאָפּא. זאָמבארט לייקענט נאטירליך ניט, אז אָהן דער ענטדעקונג פון אמעריקא מיט איהרע זילבער־מינען און גאָלד־מינען און אָהן דעם פריהערדיגען היס־טאָרישען לעבענס־גאנג פון דיא איירָאָפּעאישע נאציאָנען וואָלט דער היינטיגער קאפּיטאליזמוס אונמעגליך געווען. ער גלויבט אָבער, אז ער וואָלט אויך אונמעגליך געווען, ווען צוזאמען מיט דאָס אלעס וואָלט ניט מיטגעגאנגען נאָך א קראפט, — נעמליך דער אנטהייל פון דיא אידען אין דעם עקאָנאָמישען לעבען פון מערב איירָאָפּא. „וויא נור מיר קומען צו דיעזען געדאנק, — זאָגט זאָמבארט, — ווערט גלייך ליכטיג אין דיא אויגען און מיר הויבען אָן צו פערשטעהן דיא פּאַ־סירונגען פון דעם בעשפּראָכענעם פּעריאָד — פּאסירונגען, וועלכע זיינען פריהער געבליבען אונערקלעהרליך“.

ווען פון איין זייט בעטראכט מען דעם שיקזאל פון דיא אידען — וויא מען האָט זיי געטריבען פון איינע לענדער און צוגענומען אין אנדערע לענדער,— און פון דער אנדערער זייט, בעטראכט מען דעם עקאָנאָמישען שיקזאל פון דיעזע לענדער, בעמערקט מען צווישען דיא צוויי ערשיינונגען אַ ענגען צוזאמענהאנג, זאָגט זאָמבארט, און ער וואונדערט זיך, וואָס פריהער האָט מען דיעזען צוזאמענהאנג ניט בעמערקט. אייגענטליך האָט מען דאָס יא בעמערקט. אז דיא פעלקער וואָס האָבען ארויסגעטריבען דיא אידען זיינען פערלאָזען און פערשטומפּפט געוואָרען, וועהרענד דיא, וואָס האָבען זיי געלאָזען פריי זיך ענטוויקלען האָבען געבליהט — דאָס טענה'ן אימער ניט נור אידען, נור אויך ניט־אידישע היסטאָריקער. דאָס זאָגט אין בעצוג אויף שפּאניען פּיסק; דאָס זעלבע האָט נאָך געזאָגט באָקל; און דאָס זיינען בלויז צוויי ביישפּיעלע פון א סך. פאַר זאָמבאַרט'ען האָט אָבער קיינער דעם ענין ניט בעהאנדעלט אזוי סיסטעמאטיש און גרינדליך, וויא ער. עס קען זיין, אז ער איבערטרייבט מעהר אָדער וועניגער; עס קען זיין, אז דיא שליסע וואָס ער ציהט געהען צו ווייט; עס איז

אויך מעגליך, אַז זיינע בעווייזע זיינען ניט אימער פעסט גענוג אויס־צוהאַלטען אַ שטרענגערע היסטאָרישע פאָרשונג. זיין ווערק, וועלכע איז אָקאָרשט בעקאַנט געוואָרען פאַר דער וועלט, ווען מיר האָבען געהאַלטען ביים ענדיגען דיעזען באַנד, האָט נאָך ניט געהאַט קיין צייט פאָרצוקומען פאַר דעם בית־דין פון אַ גרינדליכע וויסענשאַפטליכע קריטיק. נאָר צי אַזוי, צי אַזוי, זאָמבאַרט שטעלט אַרויס אַ מערק־ווירדיגע רייהע פון פאַקטען, וועלכע ווייזען, אַז וואו נור עס זיינען געוועזען אידען, איז דיא אינדוסטריע ענטוויקעלט געוואָרען, און וואו ניט — ניט; ער שטעלט אַרויס אַ מאַסע פאַקטען צו ווייזען אַז זיי האָבען געשפּיעלט אַן אונגעהויער וויכטיגע ראָלע אין דעם געבורט און ענטוויקלונג פון דער מאָדערנער אינדוסטריע.

איידער שפּאַניען און פּאָרטוגאַל האָבען ענטדעקט זייערע נייע לענדער, זיינען דיעזע צוויי לענדער געוועזען אין אַ בעסערען עקאָנאָ־מישען צושטאַנד וויא נאָך דעם, און דיא אידען האָבען זיי אַרויסגע־טריבען פונקט אין דער זעלבער צייט ווען קאָלומבוס האָט געפונען אַמעריקא און וואַסקאָ דא גאַמאַ — דעם נייעם וועג צו אינדיען. אין דעם 15טען יאָהר־הונדערט האָט מען דיא אידען אַרויסגעטריבען פון דיא דאַמאָלסט וויכטיגסטע שטעדט פון דייטשלאַנד: פון אויגס־בורג אין 1439, פון שטראַססבורג אין 1438, פון ערפורט אין 1458, פון נירענבערג אין 1498, פון אולם אין 1499, פון רעגענבורג אין 1469. אַלע דיעזע שטעדט האָבען געשפּיעלט אַ ראָלע אין דעם אינ־טערנאַציאָנאַלען האַנדעל. נאָך דעם אָבער וויא זיי זיינען געבליבען אָהן אידען, האָבען זיי דיעזע ראָלע פערלאָרען און זיינען פעררוקט געוואָרען אָן אַ זייט. אין דעם 16טען יאָהר־הונדערט האָט מען אַרויס־געטריבען דיא אידען פון וויכטיגע איטאַליענישע שטעדט. דעם אינ־זעל סיציליען האָבען זיי געמוזט פערלאָזען נאָך ביים ענד פון דעם 15טען יאָהר־הונדערט. פון נעאַפּאָל האָט מען זיי אַרויסגעטריעבען אין 1519, פון גענואַ אין 1550, פון ווענעציע אין 1550. און זאָמ־באַרט ערקלעהרט, אַז גלייך נאָך דעם איז דאָרטען אָבגעשטאָרבען דיא אינדוסטריע און דער האַנדעל, ביז דיעזע שטעדט האָבען פערלאָרען זייער גאַנצע מאַכט, דיא מאַכט פון פיעלע יאָהר־הונדערטע. פון דער אַנדערער זייט, וויעדער, האָבען זיך פאַרגאַנדערגעבליהט יענע שטעדט און לענדער, וואוהין מען האָט דיא אַרויסגעטריעבענע שפּאַנישע, פאָר־

מוגעזישע, דייטשע אָדער איטאַליעניישע אידען אַריינגעלאָזען. דיא צוויי אויבען־דערמאָהנטע דייטשע שטעדט האַמבורג און פראַנקפורט־אָן־מאַין האָבען אין דעם 16טען און 17טען יאָהרהונדערטע געוויזען דיא גרעסטע פריינדליכקייט צו דיא היימלאָזע אידען; און וואָס זעהען מיר? אין דעם 18טען יאָהר־הונדערט זיינען דיא אַלטע האַנדעלס־שטעדט אולם, מיינץ, נירענבערג, אויגסבורג, קעלן פערלאָזען, האַלב־טוידט, ווערענד האַמבורג און פראַנקפורט־אָן־מאַין בליבען עקאָנאָמיש מעכטיג און ענטוויקלען זיך נאָך ווייטער און ווייטער. און אין פראַנקרייך איז אויך דאָס זעלבע: דיא שטעדט מאַרסעל, באָרדאָ, רואַן האָבען אין 17טען און 18טען יאָהר־הונדערט פערנומען דעם אויבען־אָן אין האַנדעל, און גראָד דיעזע שטעדט האָבען אַריינגעלאָזען פיעלע פון דיא וואַנדערענדע אידען. וואָס אָנבעטרעפט האָלאַנד, וועלכע איז ביין ענד פון׳ם 16טען יאָהר־הונדערט שנעל געוואָרען דיא גרעסטע און רייכסטע האַנדעלס־לאַנד, איז דאָס אַן אַלגעמיין בעקאַנטער פאַקט, אַז דאָס האָט זיא געהאַט צו פערדאַנקען דיא אַרויסגעטריבענע שפּאַנישע אידען, וועלכע האָבען זיך דאַן ביי איהר בעזעצט. דאָס איז געוועזען דיא צייט, ווען דיא אידען האָבען אַמסטערדאַם גערופען „נייער ירושלים“. שפּעטער אַביסעל האָט זיך דער קאַפּיטאַליזם גענומען שנעל ענטוויקלען אין ענגלאַנד — איז דאָס געוועזען מיט דער הילפע פון שפּאַנישע און פּאָרטוגעזישע אידען, וועלכע האָבען עמיגרירט אין דיא ענגלישע שטעדט.*) זאָמבאַרט צייגט אָן וויא אין האָללאַנד און אין האַמבורג האָט מען מורא געהאַט טאָמער פאָהרען זיי פון דאָרטען אַוועק. ער ווייזט אויך אָן, אַז מיט די נייע סחורות וואָס מען האָט געבראַכט פון אַמעריקאַ און אינדיען, ווי באַוועל, באַוועלנע מאַטעריעס, אינדיגאָ און אַנדערע נייע פּראָדוקטען, פלעגען הויפּטזעכליך האַנדלען אידען, אַזוי אַז מען פלעגט דאָס געוועהנליך רופען „דיא אידישע קאָמערציע“, און דיעזע סחורות האָבען גראָד געמאַכט א

*) אַז ענגלאַנד׳ס שנעלער עקאָנאָמישער וואוקס האָט זיך אָנגעפאַנגען דורך דעם שטויס, וואָס זיא האָט בעקומען פון האָלאַנד, גיט צו קאָנינגהעם, צום ביישפּיעל, וועלכער רעדט ניט וועגען דיא ספּעציעלע ראָלע פון דיא אידען; און אין האָללאַנד גופא האָבען דאָך דיא אידען געוויס אַן אונגעהייערע בעדייטונג געהאַט פאַר דעם אינדוסטריעלען פּראָגרעס.

רעוואָלוציאָן אין דער אינדוסטריע.*) אויף האָבען דיא אידען אַ

*) אום זיך פאָרצושטעלען וואָס פאַר אַן איבערקעהרעניס דיא ענט־
דעקונג פון אַמעריקאַ, און פון אַ ים־וועג צו אינדיען האָט געמאַכט אין דיא
וועלט פון אינדוסטריע און געשעפט, דאַרף מען זיך בלויז דערמאָהנען אַז
פריהער האָט אייראָפּאַ ניט געוואוסט פון קאַרטאָפעל, פון טאַבאַק, פון קו־
קורוזע („אינדיען קאָרן“) פון שאָקאָלאַד, וואַניללע, קאַקטוס, קאָשענעיל, גראַ־
נאַטען („פּיין עפּעל“), געוויסע זאָרטען פאַרב־האָלץ, אָדער אַזעלכע בלומען
וויא נאַסטורציעס אָדער דאַליאַהס. איצט גלויבט זיך כמעט ניט, אַז עס
איז אַ מאָהל געווען אַ צייט, ווען מען האָט דיעזע זאַכען ניט געהאַט — אין
אַזעלכע מאַסען און אַזוי אַלגעמיין ווערען זיי געברויכט. אַ חוץ דעם האָבען
דיא אייראָפּעאישע קאָלאָניסטען אין אַמעריקאַ איינגעפלאַנצט געוויסע פּראָ־
דוקטען, וועלכע פלעגען פריהער בלויז וואַקסען אין אַזיען אָדער אַפריקאַ;
בוימוואָל (באַוועל) גופא איז געווען אַזאַ פּראָדוקט, און דאָס האָט זיך אַזוי
גוט צוגעפּאַסט צו דער אַמעריקאַנער ערד, אַז באַלד האָט מען דיעזע סחורה
גענומען ברייגען פון דאָרטען מאַסען־ווייז. דאָס זעלבע איז געווען מיט
קאַווע און מיט צוקער־שטעקלעך. אין אַמעריקאַ איז אויף דעם געווען אַ
זעלטענע גערעטעניס, און מען האָט דאָס פון דאָרטען געליפערט פאַר גאַנץ
אייראָפּא. פון דער אַנדערער זייט האָט מען פיעלע פון דיא נייע פּראָדוקטען,
וועלכע פלעגען פריהער בלויז וואַקסען אין אַמעריקאַ, גענומען זייהען און
פלאַנצען אין אייראָפּאַ גופא, וויא קאַרטאָפעל, צום ביישפּיעל, אָדער קו־
קורוזע. דאָס האָט אַלזאָ אויך געגעבען נייע סחורות פאַר דיא אייראָפּעאישע
מערק. און דיא געווירצען אָדער דראָגען פון אינדיען און דיא וויטערע
אַזיאַטישע אינזלען זיינען ביליגער געוואָרען. מען האָט זיי גענומען גע־
ברויכען אין דיא הייזער פון אָרימע מענשען אויך, ניט בלויז פון רייכע
אַדעליגע אָדער גייסטליכע. דער סך הכל איז אַלזאָ, ערשטענס, אַז אין
אייראָפּאַ האָט גענומען שטראָמען מיט פערשיעדענע נייע וואַאַרע, פון וועלכע
מען האָט פריהער ניט געוואוסט; צווייטענס, אַז עס האָט גענומען שטראָמען
מיט אונגעהויערע מאַסען פון אַזעלכע וואַאַרע, וועלכע מען פלעגט פריהער
בעקומען בלויז אין אַ בעשרענקטע מאָס; דריטענס אַז פון אייראָפּאַ האָט
זיך גענומען פאָדערען גרויסע מאַסען פון איהרע אַלטע פּראָדוקטען פאַר דיא
וואַקסענדע בעפעלקערונגען פון דיא קאָלאָניעס.

דאָך פון זיך אַליין בעוועגט זיך קיין סחורה ניט, אַפילו ווען עס איז

ספעציעל שטארקען אנטהייל גענומען אין בעציהען פון דיא נייע לענ־דער גאָלד און זילבער, אָהן וועלכע עס וואָלט דעם קאפּיטאליזמוס אונמעגליך געווען זיך שנעל צוצואוואַקסען. זאָמבארט זאָגט, אז דיעזע פראגע וועגען בעוועגען גאָלד און זילבער פון אמעריקא און אינדיען נאָך אייראָפּאַ האָבען דיא אידען דיא ערשטע אויפמערקזאמקייט גע־שאָנקען, און אז דורך דעם אליין האָבען זיי שוין אויך געגעבען א שטארקען פאָרווערטס־שטויס דער ענטוויקלונג פון אייראָפּעאישער פאבריקאציע.

ער שטעלט זיך אויך אָפּ אויף דער ראָלע וואָס דיא אידען האָבען געשפּיעלט אין דער עקאָנאָמישער ענטוויקלונג פון אמעריקא און ער זאָגט אז אמעריקא קען מען אין דיעזער בעציהונג רופען „אידישע לאנד“. ער ווייזט אָן אויף דעם אנטהייל וואָס אידען האָבען געהאט אין דער ענטדעקונג פון אמעריקא; דערביי רופט ער אָן דיא אידישע געלעהרטע, וויא אברהם זאקוטאָ'ן, יוסף וועקענהאָ, משה, וועלכע האָבען געהאָלפען ענטוויקלען דיא וויסענשאפט און דיא אינסטרומענ־טען, וואָס מאכען לייכטער צו פאָהרען איבער'ן ים. אויך דער־מאָהנט ער דעם פאקט, אז צו קאָלומבוס'עס ערשטע צוויי רייזעס האָט מען גענומען געלד ביי אידען; ער ערקלעהרט אז דיא ערשטע סוחרים אין אמעריקא זיינען געווען אידען, אז דיא אידען האָבען ענטוויקעלט דיא גאנצע אינדוסטריע פון זיד־אמעריקא, — אז ווען דיא אידען האָבען געהערשט אין בראזיליען, איז בראזיליען געווען אין א בליהענדען צושטאנד, און, אז ווען מען האָט דאָס רוב פון זיי פון דאָרטען ארויסגעטריבען, און זיי האָבען זיך בעזעצט אין אנדערע טהיילען פון אמעריקא, האָבען זיי אהין אויך מיטגענומען דיא צוקער־אינדוסטריע און איבערהויפּט אינדוסטריע און האנדעל.

עס קומט אלזאָ אויס אזוי: דיא נייע אומשטענדען זיינען געווען פערטיג דערצו, אז דער קאפּיטאליזם זאָל נעהמען שנעל וואַקסען, אָבער דיא אידען זיינען געווען דיא, וואָס זיינען פעהיג געווען דיעזע אומ־שטענדען אויסצונוצען. זייער אייגענארטיגער היסטאָרישער שיקזאל האָט אין זיי דיעזע בעזונדערע פעהיגקייט געשפּייזט. אז דיא אידען

פאראַן אַ נאַטירליכע פאָדערונג אויף איהר; און דיא אידען זיינען געווען דיא וויכטיגסטע בעוועגער.

האָבען געשפּיעלט דיא וויכטיגסטע ראָלע אין ענטוויקלען דעם איבער־גאַנג פון „נאַטירליכע געצאָהלט“ צו „געלט־געצאָהלט“, אָהן וועלכע דער קאַפּיטאַליזמוס וואָלט אונמעגליך געווען, — דאָס האָבען מיר נאָך געזעהן, ווען מיר האָבען גערעדט וועגען דיא לעצטע יאָהר־הונדערטע פון פינסטערען מיטעל־אַלטער. דיא פעאָדאַלע וועלט איז הויפּטזעכ־ליך אַ וועלט פון „געברויך־ווערטהען“, וועהרענד דיא קאַפּיטאַליסטישע וועלט איז אַ וועלט פון „בייט־ווערטהען“, פון סחורות. אין דער ער־שטער שאַפט מען מייסטענס פאַר דעם אייגענעם געברויך; אין דער לעצטער — פאַר דער קראָם, פאַר'ן מאַרק, פאַר דעם קויפער. אין דער פעאָדאַלער צייט פלעגט מען קויפען ווייניג זאַכען. דער מאַיאָנ־טעק פלעגט שאַפען כמעט אַלין וואָס מען האָט געדאַרפט האָבען. און ווען אימיצער האָט שוין געדאַרפט האָבען עפּעס אַזעלכעס, וואָס ער אַליין האָט ניט געהאַט, פלעגט ער מייסטענס צאָהלען דערפאַר מיט פּראָדוקטען, וואָס ער האָט יאָ געהאַט. דאָס האָט געטראָפען פער־העלטניסמעסיג אַזוי זעלטען, אַז מען האָט מייסטענס געקענט אויס־קומען אויף דיעזען אופן, און געלד האָט זיך געפאָדערט ווייניג. אין אַ וועלט אָבער, וואו כמעט אַלץ ווערט געשאַפען ניט פאַר זיך, נור אויסגעביטען צו ווערען, אין אַ וועלט וואו כמעט אַלץ ווערט לכתחילה געמאַכט אַלס אַ סחורה, מוז מען שוין האָבען געלד אויף שריט און טריט. אַלזאָ זיינען דיא אידען געווען אי דיא, וואָס האָבען ענטוויקעלט דעם געלד־פערקעהר אי דיא, וואָס האָבען ענטוויקעלט דיא סחורה־וועלט, וועלכע קען אָהן געלד ניט אויסקומען.

דיא גרויסע ענדערונג אין דיא אומשטענדען איז טאַקע געקומען דורך דיא ענטדעקונג פון אַמעריקאַ, נור עס האָט זיך געפאָדערט דער אַנטהייל פון דיא אידען אום אונטער דיעזע נייע אומשטענדען זאָל זיך ענטוויקלען דער קאַפּיטאַליזמוס. ווען שפּאַניען, פּאָרטוגאַל, אי־טאַליען, זיד־דייטשלאַנד וואָלט ניט אַרויסגעטריבען דיא אידען, וואָל־טען זיי אויך זיך ענטוויקעלט קאַפּיטאַליסטיש. אַזוי אָבער וויא זיי זיינען געבליבען אָהן דיעזע וויכטיגע הילפע, איז זיי בעשערט געווען פאַרדאַרט צו ווערען, וועהרענד מערב אייראָפּאַ האָט געלעבט און גע־בליהט.

ווען מיר האָבען געהאַלטען ביי קאָלומבוס'עס ערשטע רייזע האָ־בען מיר געזעהן אַז זיא איז פאַרגעקומען אויף מאָרגען נאָך דעם

גרויסען אידישען חורבן, — ווען אַלע שפּאַנישע אידען זיינען געצוואונ־
גען געווען צו פערלאָזען זייער פאָטערלאַנד און געהן זוכען א נייע היים
איבער דער וועלט. ווען מען בעטראַכט וואָס שפּעטער איז געווען,
בעקומט דאָס צוזאַמענטרעפען זיך פון דיעזע צוויי פּאַסירונגען א מערק־
ווירדיגע בעדייטונג: ווערענד מיט איין האַנד איז שפּאַניען געגאַנ־
גען עפענען די טויערען צו נייע לענדער מיט נייע אוצרות, האָט
זיא אין דער אַנדערער האַנד אין דעם זעלבען מאָמענט געטראָגען א
היסטאָרישען פלוך, אַז זיא אַליין זאָל פון דיעזע נייע גליקען קיין גליק
ניט האָבען.

XXVI.

„איבער־געבורט“ און „איבער־בילדונג“.

רעליגיעזע סעקטען אין דער געשיכטע פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען. — לוטהער און דער קאַמפּף געגען דעם קאַטהאָוילישען דעספּאָטיזמוס. — פון הוסס ביז לוטהער. — דיא אמת'ע בעדייטונג פון דער בעוועגונג. — —רעפאָרמאַציאָן. — קאַלווין. — פּראָטעסטאַנטען. — בלוטיגע מלחמות „לשם שמים“. — דער איבערגאַנגס־פּעריאָד און דיא צוטרויסעלטע געזעלשאַפט. — מאַרקס און ענגעלס וועגען דיא בעדייטונג פון קאָלומבוס'עס און וואַסקאָ דא גאַמאַ'ס ענטדעקונגען.

דיא ערשטע קאַפּיטלעך אין דער געשיכטע פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען זיינען פערבונדען מיט דער געשיכטע פון רעליגיעזע פערפאָלגונגען, רעליגיעזע צוזאַמענשטויסען. אזא היסטאָריע האָבען דיא וויכטיגסטע קאָלאָניעס, פון וועלכע עס זיינען שפּעטער געוואָרען שטאַאטען. זיי זיינען ענטוועדער לכתחילה געגרינדעט געוואָרען פון מענשען, וועמען מען האָט אין דער היים ניט געלאָזט „דיענען גאָט“ וויא זיי האָבען געוואָלט, אָדער זיי האָבען אזעלכע מענשען צוגעצויגען נאכהער. דיא „פּיוריטאַנער“ זיינען געקומען אין מאַססאַטשוזעטס נאָך רעליגיאָנס־פּרייהייט און פון זייערע מאַססאַטשוזעטסער קאָלאָניעס האָבען נאכהער אַרויסגעשפּראָצט אַנדערע קאָלאָניעס פון ניו־ענגלאַנד. פּענסילווייניא איז געגרינדעט געוואָרען אַלס אַ היים פאַר דער קוויקער סעקטע; באַלטימאָר — פאַר קאַטהאָליקען. אין דיעזע רעליגיעזע ענטרינונגס־פּלעצער האָט אָבער געהערשט ניט מעהר געוויסענס־פּרייהייט וויא אין איירָאָפּאַ. דיא פּיוריטאַנער, צום ביי־שפּיעל, זיינען געווען פּונקט אזוי בארמלאָז צו דעם, וואָס האָט ניט אָבגעהיט דיא רעליגיאָן פון זייער סעקטע וויא דיא ענגלישע רעגיערונג איז אין דער היים געווען צו זיי. יעדע סעקטע האָט געזוכט רעליגיאָנס־פּרייהייט בלויז פאַר זיך. אַן אויסנאַהמע איז דאָן געווען דיא האָללענדישע קאָלאָניע ניי־אַמסטערדאַם (יעצטיגע ניו־יאָרק); זיא האָט קיינעם ניט געשטערט צו האַלטען וועלכע אמונה איהם איז נור געפעלען.

מארטין לוטהער

עס איז אלזא פארגעקומען א ביטערער קאמפף צווישען דיא פער־שיעדענע קריסטליכע סעקטען. דער לעזער דארף אבער ניט פערגע־סען, אז דאס אלץ איז געווען שפעטער, — אז מיר זיינען דא אויף א ווײלע פערלאפען צו ווייט פאראויס, ווארים דיא פיוריטאנער האבען זייערע ערשטע צוויי קאלאניעס אין אמעריקא געגרינדעט ערשט אין 1620 און אין 1630 — מיט 128, 138 יאהר נאך דעם וויא אמעריקא איז ענטדעקט געווארען פון קאלומבוס'ען. אין קאלומבוס'ס צייטען האט מען פון אזעלכע סעקטען און פון דעם גאנצען רעליגיעזען קאמפף נאך כמעט ניט געוואוסט. דיא וויכטיגסטע קריסטליכע לענדער פון אייראפא האבען דאן אנערקענט דעם פאפסט'ס אויטאריטעט. זיי האבען אלע געהאט איין פארמע פון קריסטענטהום. אמת, דיא קריסט־ליכע קירכע איז שוין לאנג געווען צוטהיילט אויף צווייען: דיא רוי־מישע (קאטהוילישע) און דיא גריכישע (פראוואסלאוונע). דיא גרי־כישע האט אבער געהאט פיעל ווייניגער מאכט. זיא האט בעקומען א ביסעל מעהר בעדייטונג דורך דעם, וואס איהר רעליגיאן האט אנגע־נומען רוסלאנד; אבער רוסלאנד איז דאך געווען זעהר ווייניג ציוויליזירט. אין דיא ציוויליזירטסטע לענדער פון אייראפא האט געוועלטיגט דער קאטהוליציזמוס, מיט דעם פאפסט. דאס איז געווען אן אל־מעכטיגע אימפעריע, וועלכע האט אין פערלויף פון פיעלע יאהר־הונדערטע פעראייניגט אונטער איהר אייזערנער הערשאפט אלע וויכ־טיגע פעלקער.

אבער קאלומבוס'עס צייטען זיינען געווען צייטען פון גרויסע נייעסען. דיא אלטע הויט איז פון דעם געזעלשאפטליכען קערפער שנעל אבגעקראכען. עס איז שנעל געוואקסען א נייע.

מיר האבען אויבען גערעדט וועגען דעם „רענייסאנס“, דעם אי־בער־געבורט. ווי מיר האבען געזעהן, האט מען דעם ווארט הויפט־זעכליך געברויכט וועגען דער גייסטיגער איבער־געבורט, וועגען דער אויפלעבונג פון אן אינטערעס אין ליטעראטור און קונסט. דער עיקר אבער פון דיעזען רענייסאנס איז אייגענטליך בעשטאנען אין דעם, וואס דיא ציוויליזירטע וועלט האט געהאלטען ביים א י ב ע ר ־ ג ע ב א ר ע ן ווערען פון דער פעאדאלער סיסטעם אויף דער קאפיטאליסטישער. אבער צוערשט איז דיעזע ענדערונג געגאנגען לאנגזאם, און איצט, מיט דער ענטדעקונג פון אמעריקא און

פון א וואַסער־וועג צו אינדיען, האָט דיא פּערוואַנדלונג געגומען געהן האַסטיג. דאָס וואָס דיא אַלטע אייראָפּאַ האָט געפונען אַ נייע וועלט אויף יענער זייט „ים פון פינסטערנים“, האָט געבראַכט דערצו, אַז דיא אַלטע פעאָדאַליסטישע וועלט איז גיך מגולגל געוואָרען אין אַ נייע, אין אַ קאַפּיטאַליסטישע וועלט. גרויסע ענדערונגען זיינען דאַן פאָרגעקומען אין פערשידענע ווינקלען פון לעבען. אזוי וויא צווייגען צוואַוואַקסען זיך אין פערשידענע זייטען פון דעם זעלבען בוים, אזוי זיינען אַלע דיעזע נייע ערשיינונגען זיך פאַנאַנדערגעוואַקסען פון דעם זעלבען פאַקט דאָס דיא געזעלשאַפט פון מיטעל־אַלטער איז איבער־געבאָרען געוואָרען.

26, 27 יאָהר נאָך דער ענטדעקונג פון אַמעריקאַ אין מ א ר ט י ן ל ו ט ה ע ר ארויסגעטראָטען געגען דעם פּאַפּסט, און עס האָט זיך אָנגעפאַנגען יענע גרויסע רעוואָלוציאָן אין דעם רעליגיעזען לעבען פון איירָאפּאַ, פון וועלכער עס איז ארויסגעקומען דער אויבען־דערמאָהנטער סעקטען־קאַמפּף און דיא עמיגראַציאָן פון ענגלישע פּוריטאַנער, קוויי־קערס, קאַטהוילִיקען אָדער פראַנצויזישע הוגענאָטען נאָך דיא צוקינפּ־טיגע פעראייניגטע שטאַאַטען אָדער קאַנאַדאַ. און בעמערקט: אין דער צייט ווען לוטהער שטעהט פאַר זיין קייזער, ערקלעהרענדיג זיך אַלס געגנער פון דער פּאַפּסט־הערשאַפט, געפינט זיך פערדינאַנד מאַ־געללאַן אויף זיין רייזע ארום דער וועלט, — דיא ערשטע וועלט־רייזע, וואָס איז ווען עס איז געמאַכט געוואָרען. דער מענש האָט געעפענט דיא אויגען. עס איז איהם ליכטיגער געוואָרען פון אַלע זייטען. ווען עס איז געוואָרען אויס „ים פון פינסטערנים“, איז אויך געקומען אַ סוף צו דיא פינסטערע יאָהר־הונדערטע.

געגען דעם פּאַפּסט האָט מען זיך געשטעלט נאָך פאַר לוטהער׳ן. נאָך אין דעם 14טען יאָהר־הונדערט האָט איינער ו ו י ק ל י ף אין ענגלאַנד געפּרעדיגט געגען פיעלע פּונקטען פון דער קאַטהוילישער קירכע, און אין אָנפאַנג פון דעם 15טען יאָהר־הונדערט האָט ה ו ס ס אָנגעפאַנגען אַן אַנטי־פּאַפּסט בעוועגונג אין בעהמען. אָבער פון דיע־זע בעוועגונגען איז גאָר ניט געוואָרען. נאָך דעם וויא מען האָט הוסס׳ען פערברענט אַלס אפּיקורס האָבען אפּילו אויסגעבראָכען הוס־סישע אויפשטענדע (זעה אויבען, זייטעל 44), מען האָט זיי אָבער אונטערדריקט און גאַנצע הונדערט יאָהר איז וויעדער שטיל געווען.

דער פאפסט האָט וויעדער געוועלטיגט איבער אַלע וויכטיגע לענדער פון אייראָפּא. גאַנץ אַנדעריש איז געווען איצט, ווען לוטהער האָט ארויסגעטראָטען. דיא אומישטענדען האָבען זיך אין גאַנצען געביטען. דיא רעליגיעזע הערשאפט, וועלכע איז געווען צוגעפּאסט צו דעם פעאָדאַלען מיטעל־אַלטער האָט זיך איצט מעהר ניט געפּאסט. זיא האָט זיך מעהר ניט געקענט האַלטען. דעם פייער וואָס הוסס האָט אָנגעצונדען האָט מען דערשטיקט. דער פלאַם אָבער, וועלכער האָט זיך אָנגעכאַפּט אין לוטהער'ס צייטען, האָט זיך צוברענט און צופלאַקערט איבער גאַנץ אייראָפּא.

ריידענדיג וועגען הוסס'ען און לוטהער'ען, זאָגט פּראָפעסאָר דזשאָרדזש בוירטאָן אַדאַמס פון יעיל אוניווערסיטעט, אין זיין „ציוויליזאציאָן אין מיטעל־אַלטער" : „דיא ענטדעקונג פון אמעריקא, דאָס געפינען א ים־וועג נאָך אינדיען, און דער אָנפאַנג פון א וועלט־האַנדעל ; דאָס, וואָס מען האָט געעפענט א נייע וועלט פון ערפאהרונגען און מען האָט צוריק בעקומען דיא לאַנג־פערגעסענע קענטניס פון אַלטע געשיכטע און ליטעראטור ; דיא גרויסע ערפינדונגען, דער לעבהאַפטער שנעלער פערקעהר איבער גאַנץ אייראָפּא און דער נייער געפיהל מכח דיא געמיינשאפטליכקייט פון אינטערעסען — אלע רעזולטאַטען פון דעם 15־טען יאהרהונדערט אין איינעם, אייגענטליך, — דאָס אַלעס האָט געשאַפען א נייעם גייסט, א נייע לופט. דאָס פּובליקום, צו וועלכען לוטהער האָט גערעדט, איז געווען גאָר אַן אַנדערער, וויא דאָס פּובליקום, צו וועלכען וויקליף און הוסס האָבען זיך געווענדעט. דאָס איז געווען א פּובליקום, גרויס וויא גאַנץ אייראָפּא, א פּובליקום, וואָס איז ניט נור שוין געווען געוואוינט צו נייע געדאַנקען, נור אויך טאָלעראַנט צו מענשען, וואָס קומען פאָרשלאָגען עפּעס א נייעס, און פול מיט ערוואַרטונגען אויף גרויסע נייעסען אין דער צוקונפט."

אָבער צו נייע געדאַנקען איז דאָס פּובליקום נאָך אפילו היינט ניט געוואוינט ; צו מענשען, וואָס קומען פאָרשלאָגען א וויכטיגע נייעס, איז דער עולם נאָך ווייט־ווייט ניט אזוי טאָלעראַנט, ווי ער האָט בעדארפט זיין. ווען ער איז יא טאָלעראַנט, ווען ער הערט עפּעס יא מיט געדולד און אינטערעס, איז א סמן, אז דיא אידעען שטעלען מיט זיך פאָר א נויטווענדיגקייט, אז דאָס אַלטע האָט שוין אָבגעלעבט. אין דיא הונדערט יאָהר פון הוסס'ען ביז לוטהער'ן איז ניט דער עולם ט אָ־

ל ע ר א נ ט געוואָרען צו פרייהייטס־געדאַנקען, נור דיא אומשטענדען זיינען א ו נ ט אָ ל ע ר א נ ט געוואָרען צו דיא פיהרונגען פון מיטעל־אַלטער. ווען איין פויגעלע קומט צו אונז צו פליהען, ווען עס איז נאָך קאַלט און זיא ווערט פערפראָהרען, וועהרענד אַן אַנדער פויגעלע קומט צופליהען אין פריהלינג, און זיא לעבט און זינגט, הייסט דאָס ניט, אז דיא נאַטור איז צו דער צווייטער פריינדליכער וויא צו דער ערשטער. צו דעם שנעע, וואָס ליגט אויפ׳ן שפיין באַרג, איז דיא זעלבע נאַטור אין זומער גראד פיעל וועניגער טאָלעראַנט וויא אין ווינטער. לוטהער איז געקומען אין א צייט, ווען דיא מיטעל־אַלטערליכע מאַכט פון דעם פּאַפּסט איז געווען וויא שנעע אין זומער. און דעריבער האָט זיך זיין ליעד געהערט. עס איז שוין געווען זומער. אָט דאָס איז דיא ענדערונג, וועלכע „דיא ענטדעקונג פון אמעריקא, דאָס געפינען פון א ים־וועג צו אינדיען, און דער אָנפאַנג פון א וועלט־האַנדעל“ האָט געמאַכט: עס האָט אזוי געענדערט דיא אומשטענדען, אז דיא אַלטע רעליגיעזע פאָרמען האָבען זיך שוין מעהר ניט געפּאַסט.

לוטהער האָט זיין קאמפּף אייגענטליך אָנגעפאַנגען מיט דעם, וואָס ער איז ארויסגעטראָטען געגען אַ געוויסע אייגצעלהייט אין דעם פּאַפּסט׳ס פיהרונגען. אום צו שאַפען געלט, האָט דער פּאַפּסט ארויסגעלאָזען א י נ ד ו ל ג ע נ צ י ע ס, — פדיון־צעטלעך, וועלכע האָבען דעם קויפער בעפרייט פון זיינע זינד. דער פּאַפּסט רעכענט זיך אלס גאָט׳ס פאָרשטעהער אויף דער וועלט, און אליין אָדער דורך זיינע גלחים האָט ער דיא מאַכט מוחל צו זיין עבירות. דער מנהג פון מתודה זיין זיך פאר א גלח איז געגרינדעט אויף דעם זעלבען פרינציפּ: דער גלח הערט דעם זינדיגען אויס אלס א פאָרשטעהער פון דעם פּאַפּסט, דאָס הייסט, פון גאָט, און אלס א פאָרשטעהער פון גאָט קען ער איהם דיא זינד פערגעבען. דיא אינדולגענציעס זיינען געווען געשריבענע קוויטאַנציעס, אז דער קויפער איז בעפרייט פון זיינע עבירות. זיי זיינען געווען בעטראַכט אלס א פּאַספּאָרט צום גן־עדן. אלזאָ, האָט דער פּאַפּסט ארויסגעשיקט פערקויפען דיעזע סחורה איבער דייטשלאַנד*),

*) דער פאָלגענדער אַנעקדאָט איז כאַראַקטעריסטיש: צו אַן אינדולגענציע־פערקויפער האָט זיך אַ מאָל געווענדעט אַ ריטטער מיט אַ פראַגע וויפיעל עס קאָסט ביי איהם אַן אינדולגענציע פאַר אַן עבירה, וואָס ער קלייבט זיך

זון דער עולם האָט געכאַפּט. לוטהער האָט זיך אַלזאָ צוערשט געשטעלט געגען דיעזע אינדולגענציעס. דערנאָך איז ער אָבער איבערגעגאַנגען אויך צו אַנדערע פּונקטען אין דער קאַטהאָלישער קירכע. איבערהויפּט זיינען פּאַפּסטען צו אָפט געווען מעהר פּעראינטערעסירט אין עולם הזה ווי אין עולם הבא און דיא גאַנצע אָרגאַניזאַציאָן פון דער קירכע איז געווען פול מיט קאָררופּציאָן און הולטייסטוואָ. צום ביישפּיעל: דער פּאַפּסט אַלעקסאַנדער דער זעקסטער, וועלכען מיר קענען פון דעם גרעניץ־מערידיאַן, וואָס ער האָט געצויגען צווישען דיא ענטדעקונגען פון פּאָרטוגאַל און שפּאַניען, האָט אָפען אינטריגירט צו בעזאָרגען זיינע „לינקע“ זיהן מיט טהראָנען. (און דאָך הייסט עס, אַז אַ קאַטהאָלישער גייסטליכער טאָר ניט הייראַטהען!). דער זעלבער אַלעקסאַנדער דער זעקסטער האָט זיך געמאַכט אַ מאָדע, אַז ווען אימיצער פלעגט איהם ווערען געפעהרליך, פלעגט ער איהם אונטעררוקען סם. און אין דיעזער קונסט פון פערגיפטען זיינע שונאים איז ער געוואָרען מערקווירדיג געניט און פלינק. און ער איז ניט געווען דער איינציגער הייליגער אַזעלכער, וואָס איז געזעסען אויפ'ן טהראָן פון דער רוימישער קירכע.

דיא הולטייסטוואָס פון גלחים איז געווען אזא געוועהנליכע זאך, אז איינע פון דיא רעפאָרמען, וועלכע דיא געגנער פון דער פּאַפּסט־סיסטעם האָבען געפאָדערט, איז געווען, אז גלחים זאָלען מעגען הייראַטהען. אויך האָט לוטהער געפאָדערט, אז מען זאָל ניט אַנערקענען קיין איקאָנעס אָדער פּאָרטרעטען פון אַנדערע הייליגע; אויך אז מען זאָל אָבשאַפען דיא פפליכט זיך מתודה צו זיין פאר א גלח; אויך אז מען זאָל דאַוונען ניט אויף לאַטיין, נור אויף דער לעבעדיגער שפּראַך פון דער אָדער יענער לאַנד. קורץ, ער האָט געפאָדערט, אז דיא רעליגיאָן זאָל ווערען דעמאָקראַטישער און איינפאַכער.

ווען מען קוקט אויף דער בעוועגונג אָבערפלעכליך, קומט אויס, אז דאָס איז געווען א קאַמפּף פאַר מעהר אַנשטענדיגקייט, ליכט און יושר.

ערשט צו טאָן. דער גייסטליכער האָט איהם געזאָגט דעם פּרייז, און יענער האָט איהם בעצאָהלט. דאַן האָט דער ריטטער ארויסגענומען זיין שווערד פון שייד און געצוואונגען דעם גייסטליכען אָבגעבען איהם גאָר דיא געלט, וואָס ער האָט געלייזט. דאָס איז געווען דיא עבירה, פון וועלכע **ער האָט זיך פאָראויס אויסגעקויפט.**

דער קאמפף האט אבער געהאט א טיעפערע בעדייטונג. פריעדריך ענגעלס מאכט דעם ענין קלאר אין דיא פאלגענדע שורות, וועלכע מיר נעהמען ארויס פון זיין הקדמה צו דער פערקירצטער ענגלישער איבערזעצונג פון זיין „עוואלוציאן (?)

דער קאמפף האט אבער געהאט א טיעפערע בעדייטונג. פריעדריך ענגעלס מאכט דעם ענין קלאר אין דיא פאלגענדע שורות, וועלכע מיר נעהמען ארויס פון זיין הקדמה צו דער פערקירצטער ענגלישער איבערזעצונג פון זיין „עוזישען ריכטער׳ס איבערקעהרענים אין דער וויסענשאפט“:

„ווען אייראפא איז ארויס פון מיטעל־אלטער, איז דער אויפקומענדער מיטעל־קלאס פון דיא שטעדט (דיא געשעפטס־לייט און ווערקשטאט בעלי־הבתים) געווען איהר רעוואלוציאנערער עלעמענט. דיעזער נייעס קלאס האט זיך ערוואָרבען אן אנערקענטע לאגע נאך אין דער פעאדאלער ארגאניזאציאן פון מיטעל־אלטער*), אבער דיעזע לאגע איז איהם אויך געווארען צו שמאל צוליעב זיין וואקסענדע מאכט. דיא ענטוויקלונג פון דעם מיטעל־קלאס, פון דער בורזשואזיע, האט זיך ניט געשטימט מיט דער פעאדאלער סיסטעם. דיא פעאדאלע סיסטעם האט דעריבער געמוזט פאלען. אבער דער גרויסער אינטערנאציאנאלער צענטער פון דעם פעאדאליזמוס איז געוועזן דיא רוימיש־קאטהוילישע קירכע. טראָץ דיא שטענדיגע אינערליכע מלחמות צווישען דיא קאטהוילישע פעלקער, האט זיא דיא פעאדאלע מערב אייראפא פעראייניגט אין איין ריעזיגע פאליטישע סיסטעם, וועלכע איז געשטאנען געגען דער גריכישער (פראוואסלאוונער) קריסטליכער קירכע פונקט וויא געגען דעם מאהאמעדאניזמוס. דיעזע רוימיש־קאטהוילישע מאכט האט דיא פעאדאלע פיהרונגען ארומגערינגעלט מיט א שכינה פון געטליכע אנערקענונג. און זיא, דיא קירכע גופא, האט איהר אייגענע ארגאניזאציאן אויך איינגעארדענט נאך דעם פעאדאלען מוסטער נאך. א חוץ דעם איז זיא טאקי אליין געוועזן דער מעכטיגסטער פעאדאלער פריץ, ווארים צו איהר האט געהערט ניט ווייניגער וויא א דריטעל פון אלע גיטער אין דער גאנצער קאטהוילישער וועלט. איידער אלזא עס איז מעגליך געוועזן צו אטאקירען דעם פעאדאליזמוס אין יעדער לאנד און אין זיינע איינצעלהייטען, האט מען געמוזט צוברעכען זיין הייליגע צענטראלע ארגאניזאציאן.

„א חוץ דעם — צוזאמען מיט דעם שטייגען פון דעם מיטעל־קלאס

*) זעה וועגען פעאדאליזמוס אויבען, זייטעל 28.

האָט געשטיגען דיא וויסענשאַפט. אַסטראָנאָמיע, מעכאַניקע, פיזיקע, אַנאַטאָמיע, פיזיאָלאָגיע האָט מען ווידער געהאַלטען אין ענטוויקלען. דיא בורזשואזיע האָט צו איהר אינדוסטריע, צו איהר פאַבריקאציע זיך גענויטיגט אין אזעלכע וויסענשאַפטען, וועלכע דערגעהען דיא טבע פון פערשיעדענע זאַכען און דיא ווירקונג וואָס דיא נאַטור־קרעפטען האָבען אויף זיי. פריהער פלעגט דיא וויסענשאַפט זיין ניט מעהר וויא א דיענסט ביי דער קירכע. מען האָט איהר ניט ערלויבט אריבערצוטרעטען דיא גרענעצען, וואָס דיא אמונה האָט ארום איהר געשטעלט. דאָס, וואָס איז געווען געפעהרליך פאר דער קירכע, האָט דיא וויסענשאַפט ניט געסמייעט אָנצוריהרען. דיא וויסענשאַפט איז אלזאָ גאָר ניט געווען קיין וויסענשאַפט. ענדליך האָט זיא זיך געשטעלט געגען דער קירכע. און דיא בורזשואזיע האָט אָהן דער וויסענשאַפט ניט געקענט אויסקומען, האָט זיא זיך צו איהר אין דיעזען אויפשטאַנד אָנגעשלאָסען.“

די גאַנצע אַנטי־קאַטוילישע בעוועגונג, וועלכע האָט נאָך לוטהער׳ס אַגיטאַציאָן זיך פערשפרייט איבער פיעלע לענדער, איז בעקאַנט אין דער געשיכטע אונטער דעם נאָמען ר ע פ אָ ר מ אַ צ י אָ ן, איבער־בילדונג, ענדערונג, אויסבעסערונג.

דער רעזולטאַט איז געווען, אז א גרויסע טייל פון מערב־אייראָפּאַ האָט זיך אָבגעקעהרט פון דעם פּאַפּסט, און איז צוגעשטאַנען צו דער רעפאָרמאַציאָן. אין פערשיעדענע לענדער האָט דיעזע רעפאָרמאַציאָן אָבער געהאַט פערשיעדענע פאָרמען, און זאָגאר אין דער זעלבער לאַנד איז זיא ניט זעלטען געווען צוטיילט אויף פערשיעדענע ריכטונגען, מיט פערשיעדענע סעקטען.

אונטער דעם איינפלוס פון לוטהער׳ס אַגיטאַציאָן האָט אין דער דייטשער שווייץ אָנגעפיהרט אַ רעפאָרמאַציאָנס־בעוועגונג איינער צ װ י נ ג ל י, און אין זשענעווע (פראנצויזישע שווייץ) האָט אָנגעפאַנגען אַן אַנטי־פּאַפּסט בעוועגונג איינער ז ש אַ ן ק אַ ל װ י ן, וועמעס רעפאָרמירטער קריסטענטום איז געווען אין געוויסע פרטים פערשיעדען פון לוטהער׳ס. אַזוי האָבען זיך פערשפרייט „לוטהעראַנער“, קאַלוויניסטען, צווינגליאַנער. און אַפילו צווישען זיך האָבען די אַנהייגער פון דיעזע רעפאָרמאַטאָרס אויך ניט אומעטום געקענט איינפערשטאַנען זיין אין זייערע רעליגיעזע לעהרען, און עס האָבען זיך געבילדעט נאָך אַנדע־

רע סעקטען און אונטער־סעקטען. קאלווין'ס אידעען האבען געהאט ער־פאלג אין ענגלאנד און אין האללאנד, און פון דארט זיינען זיינע אנ־הענגער מיט זיי געקומען נאך אמעריקא. ער איז דאס געווען דער גרינ־דער פון דער פרעסביטעריאנער קירכע. ענגעלס ווייזט, אז די לעהרען פון דיזען רעליגיעזער רעפארמאטאר האבען זיך בעסער געפאסט פאר דעם געשעפטס־מאן, און דעריבער האט דער קאלוויניזם זיך אזוי פערשפרייט אין די צוויי אינדוסטריעלע לענדער פון דעם 16־טען און 17טען יאהר־הונדערט, אין האללאנד און אין ענגלאנד. קאלווין האט די קירכע נאך מעהר וויא לוטהער דעמאקראטיזירט, רעפובלי־קאניזירט. און דארטען, וואו די „קעניגרייך פון גאט" איז רעפוב־ליקאניזירט, קען דען די קעניגרייך פון דער וועלט בלייבען אונ־טערטהעניג צו טהראנען, ביסקופען, לארדען? וועהרענד דער דייטשער לוטהעראניזמוס איז מיט חשק געווארען א געצייג אין די הענד פון פרינצען, האט דער קאלוויניזמוס געגרינדעט א רעפובליק אין האללאנד און א טהעטיגע רעפובליקאנישע פארטיי אין ענגלאנד, — הויפטזעכליך אין סקאטלאנד.

צוליעב א פראטעסט, וואס לוטהעראנישע דייטשע פרינ־צען האבען אונטערגעשריבען געגען א געוויסען בעשלוס פון א קייזער־ליכען צוזאמענפאהר, אויף וועלכען זיי זיינען געווען אין דער מינאָרי־טעט, האט מען דיזע פרינצען גערופען פראטעסטאנטען; מיט דער צייט אבער האט מען דעם נאמען געגעבען ברוויכען וועגען יעדען, וואס איז צוגעשטאנען צו דער אנטי־פאפסט בעוועגונג, — עס מאכט ניט אויס צו וועלכער סעקטע.

עס האט זיך אנגעפאנגען א סדרה פון קעמפפע: צווישען קאטהוי־ליקען און פראטעסטאנטען, צווישען די פראטעסטאנטען פון איין סעקטע מיט די פראטעסאנטען פון אן אנדער סעקטע. טייכען בלוט זיינען פערגאסען געווארען. דא איז אבער ווידער צו בעמערקען: פון אויבען אויף שיינט עס, אז מען האט פערגאסען בלוט „לשם שמים". אין אמת'ען אבער האבען דיזע רעליגיעזע מלחמות געהאט פיעל וועלטליכערע אורזאכען. צום ביישפיעל, — אין דעם אבענד פון דעם 23־טען אויגוסט, 1572, ערב דעם טאג פון דעם היילינגען בארטהא־לאמיי, האט מען אין פאריז אויסגעקוילעט צוויי טויזענד הוגענא־

טען, וויא מען האָט גערופען דיא פראַנצויזישע קאַלווינימטען; און באַלד נאָך דעם האָט מען אין אנדערע פראַנצויזישע שטעדט אויסגע־הרג׳עט נאָך ארום אכט טויזענד פון דער זעלבער סעקטע. דיעזע שחיטה איז אָבער געוועזן דער רעזולטאַט פון אַן אינטריגע צווישען צוויי אריסטאָקראַטישע פּאַרטייען, וועלכע האָבען קאָנקורירט איבער דער רעגיערונגס־מאַכט*). אויף אַן עהנליכען אופן האָט מיט דעם נאָמען פון רעליגיאָן זיך בענוצט אַזאַ טיראַן וויא קייזער פיליפּ דער צווייטער (אַן אור־אייניקעל פון פערדינאַנד און איזאַבעללאַ), צו פערגיסען טייכען בלוט אין האָללאַנד.

איבערהויפּט האָט זיך דאַן פערצווייגען אַ לאַנגער פלאָנטער פון מלחמות צווישען פערשיעדענע לענדער און צווישען פיינדליכע אינטע־רעסען אין דער זעלבער לאַנד. דיא גאַנצע ציוויליזירטע וועלט האָט געהאַלטען אין איבערגעבויט ווערען און דאָס צופּאַלען פון דיא פריהער־דיגע געביידע האָט זיך געלאָזט פיהלען אין דער פאָרמע פון אַ גאַנצע מישענינגע פון צוזאַמענשטויסונגען. אָט וויא קאַרל קאַוטסקי שיל־דערט דעם גאַנצען פעריאָד, ווענען וועלכען עס האַנדעלט זיך אין דיעזען באַנד:

„וויא ווייט עס זיינען דאָס פערגרעסערט געוואָרען דיא מיטלען צו אַ גייסטיגען און מיליטערישען קאַמפּף! עס איז שוין ערפונדען געוואָ־רען דיא בוכדרוקעריי און מען האָט שוין פערבעסערט דיא אַרטילעריע. דער פערקעהר, הויפּטזעכליך איבער׳ן ים, האָט זיך שטאַרק ענטוויקעלט. אַ קורצע צייט פאַר דער רעפאָרמאַציאָן האָבען סמיעלע ים־רייזענדער זיך אַדוואַזשעט צום ערשטען מאָל איבערצושווימען דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן אין דער ברייט. געפיהרט האָט צו דיעזע רייזעס אין דעם 15־טען יאהרהונדערט דער אָנפאַל פון דיא טערקען און פון אַנדערע פעלקער פון מיטעל־אזיען, וועלכע האָבען פערצאַמט דיא וועגען צום מזרח. אַזוי וויא דיא קונסט צו פאָהרען אויף שיפען איז שוין דאַן גע־שטאַנען הויך, האָט דיא פערצאַמונג פון דיעזע וועגען ניט געמאַכט אַ סוף צו דעם האַנדעל צווישען איירָאָפּאַ און מזרח־אזיען, נור

*) אויף דיעזער פּאַסירונג איז געגרינדעט מעערבער׳ס אָפּערא „דיא הו־גענאָטען“. אין היסטאָריע איז דיא שחיטה בעקאַנט אַלס „דיא בארטהאלאָ־מעען נאַכט“ אָדער „דיא בלוטיגע חתונה“

ארויסגערופען פּראָבעס צו געפינען נייע וועגען צו אינדיען, — פון איין זייט פּאַזע דיא ברעגעס פון אפריקא, און פון אנדערען זייט איבער דיא ברייט פון דעם אטלאַנטישען אָקעאַן. עס האָבען זיך אָנגעפאַנגען דיא דורות פון געאָגראַפּישע ענטדעקונגען, און דאַן איז דאָס געבאָרען געוואָרען דיא היינטיגע קאָלאָניאַלע פּאָליטיק. דאָס האָט ניט בלויז ברייטער געמאַכט דעם בליק פון דער גאַנצער מענשהייט און ארויסגערופען א רעוואָלוציאָן אין דעם מענשליכען ווי סע ן, נור דורך דעם איז אויך צוגעפּערטיגט געוואָרען אַן ע ק אָ נ אָ מ י ש ע איבערקעהרעניש. דער ווירטהשאַפטליכער מיטעלפּונקט פון איירָאָפּא איז איבערגעטראָגען געוואָרען פון דיא ברעגעס פון דעם מיטעל־לענדישען ים צו דיא ברעגעס פון דעם אטלאַנטישען אָקעאַן. דיא עקאָנאָמישע ענטוויקלונג פון איטאליען און פון מזרח איירָאָפּא איז פערהאַלטען געוואָרען, ווערענד דיא ענטוויקלונג פון מערב איירָאָפּא האָט פּלוצלונג בעקומען א מעכטיגען שטויס פאָרווערטס. דער פריהערדיגער געגענזאַץ צווישען דיא קלאַסען אין דער געזעלשאַפט און צווישען דיא פערשיעדענע מדינות איז פערשאַרפט געוואָרען אויפ'ן העכסטען גראַד, און עס זיינען ארויסגעקומען נייע געגענזאַצען. עס איז אָנגעקומען א נייע פאָרמע אין צונעהמען דיא פּרוכט פון פרעמדע ארבייט, דיא קאַפּיטאַליסטישע פאָרמע; איהרע ליידענשאַפטען האָבען זיך פונאַנדערגעברענט; זיי האָבען אָנגעהויבען צו ארבייטען אויף אלע כלים מיט דעם גאַנצען אימפּעט און אונפאָרזיכטיגקייט, צו וועלכען מען איז געוואוינט געוועזען אין דעם אָקאָרשט איבערגעלעבטען האַלב־ווילדען מיטעל־אַלטער.

„אַלע געזעלשאַפטליכע און פּאָליטישע פערהעלטניסע, וועלכע זיינען איבערגעגעבען געוואָרען פון דור צו דור, האָבען געקראַכט; דיא גאַנצע פריהערדיגע מאָראַל האָט זיך אַרויסגעצייגט באַנקראָט. אין פערלויף פון הונדערט יאָהר איז איירָאָפּאַ געטרייסעלט געוואָרען פון דיא שרעקליכסטע מלחמות, — מלחמות, אין וועלכע עס האָט אויפ'ן עקעלהאַפטסטען שטייגער געהולעט גאָלד־דורשט, בלוט־דורשט און פערצווייפלונגס־וואהנזין. ווענען איז ניט בעקאַנט דיא „באַרטהאָלאָמעען נאַכט"? ווער וויים ניט וויא עס האָבען געבושעוועט דיא העלדען פון דער 30־יעהריגער מלחמה אין דייטשלאַנד, דער שפּאַנישער מענשען־קצב, אלבאַ, אין האָללאַנד, קראָמוועל אין אירלאַנד (איירלאַנד) — שוין ניט ריידענדיג וועגען דיא אלע שווידערהאַפטע מערדערייען

וואָס מען איז אין אין יענע צייטען בעגאַנגען אין דיא נייע־ענטדעקטע לענדער ?....

„דיעזע רעליגיעזע איבערקעהרעניש, דיא גרעסטע, וועלכע איי־ראָפּא האָט וועןן עס איז איבערגעלעבט זינט דיא גרויסע פעל־קער־איבערוואַנדערונג, האָט זיך אָנגעפאַנגען מיט דער דייטשער רעפאָרמאַציאָן, וועלכע האָט איירעפּא געהאַלטען אזוי וויא אין א קעסעל־גרוב ביז׳ן מיטען פון דעם 17־טען יאהר־הונדערט. פון דיעזער רעפאָרמאַציאָן, פון דיעזער רעליגיעזער אַגיטאַציאָן האָבען דיא קעמפּפענדע צדדים געשעפּט זייערע ארגומענטען, געבאָרגט זייערע קריעגס־געשרייען. דער, וואָס קוקט בלויז פון אויבען־אויף, קען דערי־בער מיינען אין דער אמת׳ען, אז אין דיעזע מלחמות האָט זיך בלויז גע־האַנדעלט אום רעליגיעזע פראַגען. און רופט מען זיי דען ניט „רע־ליגיעזע מלחמות“ ?“

קאַוטסקי מיינט דאָ צו זאָגען, אז מיט א יאָהר טויזענד, עלף הונדערט פריהער, ווען דיא אַלט־רוימישע וועלט איז איבערגעגאַנגען אין דיא מיטעלאַלטערליכע וועלט, איז פאָרגעקומען א רייהע מהומות צוליעב דעם צוטרייסעלטען צושטאַנד, אין וועלכען דיא געזעלשאַפט האָט זיך דאַן געפונען, און אז איצט, ווען דיא מיטעל־אַלטערליכע וועלט איז איבערגעגאַנגען אין דיא מאָדער־נע, איז די געזעלשאַפט וויעדער געווען אין אַן אויפגערעגטען צושטאַנד און עס האָט זיך וויעדער אָנגעפאַנגען א רייהע מהומות.

אין א פריהערדיגען קאַפּיטעל האָבען מיר גערעדט וועגען צוויי פערשיעדענע דאַטומס, וועלכע ווערען אָנגענומען פון צוויי פערשיעדענע גרופּפּען היסטאָריקער, ווען עס האַנדעלט זיך אום דעם צייט־גרענעץ צווישען דיא אַלטע געשיכטע און דיא מיטעלע, — אז איינינע צייגען דערביי אָן אויף דעם יאָהר 1453, ווען קאָנסטאַנטינאָפּאָל איז געפאַלען, וועהרענד דיא אנדערע אויף 1492, ווען קאָלומבוס האָט ענטדעקט אַמע־ריקא. מיר האָבען ערקלערט, אז צווישען דיעזע צוויי דאַטומס איז איינענטליך קיין אונטערשיעד ניטאָ, וויל דיא צוויי היסטאָרישע פאַק־טען זיינען פערבונדען (און דאָס דייטעט דאָ אויך אָן קאַוטסקי, פערביי־געהענדיג). איצט, אז מיר זיינען שוין א ביסעל בעקאַנט מיט דער רע־פאָרמאַציאָן, וועלען מיר צולעגען, אז פיעלע היסטאָריקער האַלטען דעם יאהר ווען דיעזע בעוועגונג איז אָנגעפאַנגען געוואָרען פון לוטהער׳ן

(1521) פאר דעם שלום פון מיטעל־אַלטער און אָנפאַנג פון דער מאָדער־נער וועלט. אָבער ווידער דארף מען צולייגען: אין גרונט איז קיין אונטערשיעד ניטאָ צווישען אַלע דריי דאטומס — 1453, 1492, 1521, — וואָרים זיי זיינען אַלע צוזאמענגעבונדען: דאָס פאַלען פון קאָנס־טאַנטינאָפּאָל איז געווען דיא וויכטיגסטע פון א רייהע אורזאכען, וועל־כע האָבען געפיהרט צו דער ענטדעקונג פון אמעריקא, און דיא ענטדע־קונג פון אמעריקא איז געווען דיא וויכטיגסטע פון א רייהע ערשיינונ־גען, וועלכע האָבען צובראָכען דיא מיטעל־אַלטערליכע פעאָדאַלע וועלט און געפיהרט צו אַן אַלגעמיינעם אויפשטאַנד געגען איהר „הייליגער צענטראַלער אָרגאַניזאַציאָן".

ווען מען רעדט פון איבער־געבורטה „ר ע נ ע ס א נ ס", מיינט מען געוועהנליך דאָס אויפלעבען פון ליטעראטור, קונסט, בילדונג. ווען מען רעדט וועגען דעם איבער־בילדונג, „ר ע פ אָ ר מ א צ י אָ ן", מיינט מען דיא רעליגיעזע רעוואָלוציאָן, דעם אויפשטאַנד געגען דעם קאַטהוי־לישען דעספּאָטיזמוס. דאָס אַלעס איז געווען דער רעזולטאַט פון אַן איבערבויאונג פון דעם עקאָנאָמישען פונדאַמענט, אויף וועלכען דער גייסטיגער, רעליגיעזער און פּאָליטישער לעבען איז געווען געגרינדעט.

אין דעם בעשטעהט א טייל פון דעם בעריהמטען געדאַנק, וועלכען קאַרל מאַרקס און פריעדריך ענגעלס האָבען אויסגעשפּראָכען אין זייער „קאָמוניסטישען מאַניפעסט" אין 1848, א טהייל פון דעם זאָגענאַנטען „מאַטעריאַליסטישען פּשט", וואָס זיי האָבען געגעבען אויף דער וועלט געשיכטע; און מיר גלויבען, דאָס אונזער ערצעהלונג פון קאָלומבוס'עס און וואַסקאָ דא גאַמאַ'ס ענטדעקונגען קען ניט געשלאָסען ווערען אויף א פּאַסענדערען אופן, ווי מיט די ווערטער, וועלכע מאַרקס און ענגעלס האָבען געשריעבען וועגען דער בעדייטונג פון דיעזע ענטדעקונגען.

„פון דיא פּויערים פון מיטעל־אַלטער„ — האָבען זיי געשריע־בען — „זיינען ארויסגעקומען דיא בירגער פון דיא ערשטע שטעדט. פון דיעזע בירגער האָבען זיך ענטוויקעלט דיא ערשטע עלעמענטען פון דער בורזשואזיע. דיא ענטדעקונג פון אמעריקא, און דאָס ארומשיפי־מען ארום דעם קאַפּ פון „גוטע האָפנונג", האָט אויפגעעפענט אַ פריי־שען באָדען פאר דיא שטייגענדע בורזשואזיע. דיא אָסט־אינדישע און כינעזישע מערק, דיא קאָלאָניזאַציאָן פון אַמעריקא, דיא פערמעהרונג פון

בייט־מיטלען*) און פון סחורות אין אלגעמיין האָט דעם האַנדעל, דיא ים־רייזעס און דער אינדוסטריע געגעבען אזא טרייב, פון וועלכען מען האָט פריהער ניט געוואוסט; און דורך דעם האָט דאָס דעם רעוואָלוציאָנערען עלעמענט פון יענער צייט (דער בורזשואזיע) אין דער צופאַלענדער פעאָדאַלער געזעלשאַפט געגעבען שנעלע ענטוויקלונג.

„דיא פעאָדאַלע סיסטעם פון אינדוסטריע, אונטער וועלכע דיא פראָדוקציאָן איז געוועזען מאָנאָפּאָליזירט פון שטרענגע גילדיעס, צעכען, איז שוין איצט ניט אין שטאַנד געוועזען צופריעדען צו שטעלען דיא וואַקסענדע בעדערפניסען פון דיא נייע מערק. איהר פּלאַץ האָט פערנומען דיא מאַנופאַקטור סיסטעם. דער פאַבריקאַנט האָט דעם צעך־מייסטער אָפּגעשטופּט אָן א זייט. דיא פריהערדיגע ארבייט־פערטיילונג צווישען דיא פערשיעדענע צעכען, איז פערשוואונדען, ווען עס איז אָנגעקומען דיא ארבייט־פערטיילונג אין יעדען ווערק־שטאַט. און דערווייל זיינען דיא מערק געוואקסען אלץ ווייטער, און דיא נאָכפראַגע אויף סחורות איז געוואָרען אלץ גרעסער און גרעסער. אפילו די מאַנופאַקטור סיסטעם איז שוין אויך ניט געוועזען גענוג. דאַמפּף און מאַשינעריי האָבען רעוואָלוציאָניזירט דיא פאַבריקאציע. דעם פּלאַץ פון דער מאַנופאַקטור האָט פערנומען דער ריעז, וועלכען מען רופט „מאָדערנע אינדוסטריע“; דעם פּלאַץ פון דעם אינדוסטריעלען מיטעל־קלאַס האָט פערנומען דער אינדוסטריעלער מיליאָנער, דיא פיהרער פון גאַנצע אינדוסטריעלע ארמעען, דיא היינטיגע בורזשואזיע.

„דיא מאָדערנע אינדוסטריע האָט געגרינדעט דעם וועלט־מאַרק, צו וועלכען דיא ענטדעקונג פון אמעריקא האָט געלייגט דעם וועג. דער וועלט־מאַרק, ווידער, האָט געגעבען אונגעהויערע ענטוויקלונג צו מסחור, צום פערקעהר איבער לענדער און ימים. דיעזע ענטוויקלונג, פון איהר זייט, האָט ווייטער פערגרעסערט דיא אינדוסטריע, און וואָס מעהר דיא אינדוסטריע, דער מסחור, דער ים־פערקעהר און דיא אייזענבאַהנען זיינען פערגרעסערט געוואָרען, אלץ מעהר איז ענטוויקעלט גע־

*) דאָס הייסט געלט. דורך דיא נייע גאָלד־מינען און זילבער־מינען פון אמעריקא איז צוגעקומען א מאַסע מטבעות, — מיטלען צו בייטען סחורות אויף סחורות.

וואָרען דיא בורזשואזיע, אלין מעהר האָט זיא פערגרעסערט איהר קאפי־טאַל, אלין ווייטער האָט זיא פערשטופּט הינטער דער סצענע יעדען קלאַס, וועלכער איז איבערגעבליבען פון מיטעל־אַלטער...."

דיא ענטדעקונג פון אַמעריקאַ האָט אַלזאָ ביי דעם געבורט פונ'ם קאַפּיטאַליזמוס געשפּיעלט דיא וויכטיגסטע ראָלע. אין אַ געאָגראַ־פישען זינן האָט דיעזע ענטדעקונג געהייסען, אַז דיא אַלטע וועלט — איירָאָפּאַ — איז צוגעקומען צו אַ נייע. אין דעם עקאָנאָמישען זינן (און דורך דעם אויך אין דעם גייסטיגען) האָט דאָס געהייסען, אַז אין דער אַלטער איירָאָפּאַ גופא האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ נייע וועלט, אַ נייער לעבען.

ענדע.

ביילאַגע

פון וואַנען ווייס מען, אַז די ערד איז קיילעכדיג וויא אַ קנויל?

דיא רייזע, וועלכע האָט געפיהרט צו דער ענטדעקונג פון אַמעריקא, איז געווען געגרינדעט אויף דעם געדאַנק, אַז דיא ערד איז קיילעכדיג וויא אַ קנויל. דיעזען געדאַנק איז דעריבער וויכטיג אין דיעזען באַנד צו ערקלערען מיט איינצעלהייטען.

אונז ווייזט זיך אויס, אַז דיא ערד איז פלאַך. אזוי מיינען טאַקי ווילדע אָדער האַלב־ווילדע מענשען, און אַזוי האָבען געמיינט דיא אַמאָליגע ציוויליזירטע אויך. אָבער אונגעפעהר מיט דריטהאַלבען טויזענד יאהר צוריק האָט מען ביסלעכווייז אָנגעהויבען צו פערשטעהן, אַז דאָס איז אַ טעות. דיא ערשטע בעווייזע, אַז דיא ערד איז קיילעכדיג וויא אַ קנויל, אַ פילקע אָדער אַן עפּיל, האָט מען געפונען אויפ'ן הימעל.

ווען מיר גיבען אַ קוק אויפ'ן הימעל אין אַן אויסגעשטערנטע נאַכט, האָבען מיר פאַר אונז אַ מישעניגע פון שטערען, און אַלע פון דיא טויזענדער, טויזענדער שטערען האָבען ביי אונז דעם זעלבען פּנים. ווען מען בעטראַכט זיי אָבער פון אָבענד צו אָבענד, פון מאָנאַט צו מאָנאַט, הויבט מען אָן צו דער־געהן אַ טאָלק אין דער מישעניגע, און דיא פערשיעדענע שטערען הויבען אָן צו האָבען פערשיעדענע פּנים'ער, פערשיעדענע געוואוינהייטען א. ז. וו. איניגע פון זיי שיינען מיט אַ רויטליכען שיין, צום ביישפּיעל, אַנדערע מיט אַ ווייסען, וויעדער אַנדערע מיט אַ געלען. איניגע זיינען גרעסער, אַנדערע קלענער, איניגע נעהנטער צו אונז, אַנדערע ווייטער. פיעלע פון זיי הענגען גרופּען־ווייז, און יעדע גרופּע האָט זיך איהר פאָרמע. אין איין גרופּע זיינען די שטערען אויסגעשטעלט וויא דער בוכשטאַב „ת“, למשל ; אין אַן אַנדערע אויף אַן אַנדער שטייגער א. ז. וו. איניגע שטערען שטעהען אויף אַן אָרט, אַנדערע בעוועגען זיך, וואַנדערען אַרום. (דיא ערשטע רופט מען פ י ק ס־

ש ט ע ר ע ן אָדער זונען; דיא לעצטע — וואַנדער־שטערען אָדער פּ ל אַ נ ע ט ע ן).

פון דעם גריכישען וואָרט „אַסטראָן" (אַ שטערען) שטאַמט דער וואָרט אַסטראָלאָג (אַ מין „נביא", וועלכער קוקענדיג אויף דיא שטערען „טרעפט" וואָס שפּעטער וועט זיין) און אויך דער וואָרט אַ ס ט ר אָ נ אָ ם — אַ וויסענ־שאַפטליכער שטערען־פאָרשער. פּאַרצייטען זיינען אָפטביידע געווען צוזאַמענ־געמישט. יעדענפאַלס איז פון דער אַסטראָלאָגיע ענטוויקעלט געוואָרען דיא אַסטראָנאָמיע.

מיט עטליכע יאָהר־הונדערטע פאַר קריסטוס'ען האָבען גריכישע אַסטראָ־נאָמען בעמערקט אַז ווען זיי פאָהרען אָב אַ היבשע שטיק צו צפון צו, דערזעהען זיי אַזעלכע שטערען, וועלכע זיי האָבען פריהער ניט געזעהן; אויך האָבען זיי בעמערקט, אַז אָבפאָהרענדיג צו דרום צו זעהען זיי אַנדערע שטערען, וועלכע זיי האָבען פריהער אויך ניט געזעהן. אָט פון דעם האָבען זיי אָנגעפאַנגען צו דרינגען, אַז דיא ערד איז מסתמא ניט פלאַך, נור געבויגען.

ווען דיא ערד וואָלט געווען פלאַך וויא דיא פּאָדלאָגע פון אַ צימער און דער הימעל וואָלט איבער איהר אַראָפּגעהאַנגען וויא אַ קיילעכדיגער באַלקען, וויא אַ געוועלב, וואָלטען מיר אומעטום געקענט זעהן דעם גאַנצען באַלקען מיט אַלע שטערען. וויא באַלד אָבער, אַז דיעזער שטערען זעהט זיך קיינמאָל ניט פון דאַנען, און יענער שטערען זעהט זיך קיינמאָל ניט פון דאָרטען, — איז אַ סימן אַז דיא ערד געהט אויסגעבויגען; אויב מיר קענען אַ געוויסען שטערען ניט זעהן, איז דאָס דערפאַר, וואָס דיא געבויגענקייט פון דער ערד פערשטעלט איהם פון אונז. ווען מיר פאָהרען אַריבער דיעזע שטיקעל געבויגענקייט, דערזעהען מיר איהם.

ווען אַ פליעג שטעהט אויף דער פּאָדלאָגע, קען זי זעהן אַלץ, וואָס עס טהוט זיך אויפ'ן באַלקען און אויף דיא ווענט. העננגט אָבער פון באַלקען אַראָפּ אַן עפּעל, און זאָל דיא פליג זיך געפינען אויף דיעזען עפּעל, — וועט זיא בלויז זעהן אַ טהייל פון דעם צימער. דיא אַנדערע טהייל וועט דעם עפּעל'ס קיילעכדיגקייט פון איהר פערשטעלען. דאָס זעלבע איז מיט אונז. אונזער ערד הענגט, און מיר געהען איבער איהר אַרום וויא דיא פליעג איבער דעם עפּעל.

דיא ערד הענגט „אין דער לופטען" און דיא שטערען הענגען פון אַלע זייטען אַרום איהר — אייניגע נעהנטער, אַנדערע ווייטער, אַנדערע נאָך ווייטער; אַלעמען זעהן פון דעם זעלבען פּונקט קענען מיר ניט. פיעלע פון

זיי פערשטעלט אונזער ערד פון אונז. ווען מיר פאָהרען אָבער צו צפון אָדער צו דרום, פאָהרען מיר אַריבער דיעזע פערשטעלעניס, און מיר דער־זעהען זיי.

דער לעזער וועט פרעגען: פאַר וואָס ריידען מיר נור וועגען פאָהרען צו צפון אָדער צו דרום? און וואָס איז מכח פאָהרען צו מערב אָדער צו מזרח? דער ענטפער איז, אַז די ערד דרעהט זיך פון מערב צו מזרח. אין 24 שעה דרעהט זי זיך אין גאַנצען אַרום אַרום זיך; אויב אַלזאָ אַ געוויסען שטערען קענען מיר דיעזע מינוט ניט זעהן, ווייל ער געפינט זיך ווייטער צו מזרח און דיא קיילעכדיגקייט פון דער ערד פערשטעלט איהם פון אונז, וועלען מיר איהם דערזעהן אייניגע מינוטען אָדער שטונדען שפּעטער. מיר וועלען זיך צו איהם צ ו ד ר ע ה ע ן. פון צפון צו דרום אָבער דרעהט זיך דיא ערד ניט; אַלזאָ קענען מיר דעם פערשטעלטען שטערען ניט זעהן, סיידען מיר וועלען אַליין צו איהם צ ו פ אָ ה ר ע ן (ווען דער עפּעל וואָלט ניט געהאַנגען שטיל, נור ער וואָלט זיך געדרעהט וויא אַ דריידעל, וואָלט דיא פליעג, וואָס געפינט זיך אויף איהם געזעהן אַלע פיער ווענט, — איצט דיא צוויי ווענט, נאָכהער דיא אַנדערע צוויי).

דיא זעלבע בעאָבאַכטונגען מכח דיא שטערען האָט מען געמאַכט ניט בלויז אין איין אָרט נור אין פיעלע פערשיעדענע ערטער, און אומעטום האָט מען בעמערקט דאָס זעלבע: וואו מען איז נור געפאָהרען, צו צפון אָדער צו דרום, זיינען געוויסע שטערען פערשוואונדען געוואָרען און געוויסע אַנדערע שטערען, וועלכע מען האָט פריהער ניט געזעהן, זיינען ערשיענען. דאָס הייסט, אַז פון צפון צו דרום איז דיא ערד א ו מ ע ט ו ם געבויגען.

ווען איהר שטעהט אויף אַ גרויסער פרייער פעלד, דוכט זיך אייך, אַז דער הימעל לאָזט זיך דאָרטען אַרונטער און קומט זיך צונויף מיט דיא ברעגעס פון דער פעלד. דער פּאַס, וואו דער הימעל שליסט זיך מיט דער פעלד, הייסט ה אָ ר י ז אָ נ ט. דיעזער פּאַס איז אַן עכט־קיילעכדיגער — ער געהט אַרום און אַרום דיא גאַנצע פעלד.

ווייטער קענט איהר ניט זעהן: דיא קיילעכדיגקייט פון דער ערד, איהר אויסגעבויגענקייט לאָזט אייך ניט. ווען איהר וועט ניט בלייבען שטעהן אויף אַן אָרט, נור איהר וועט געהן ווייטער און ווייטער, וועט דער האָריזאָנט זיך בייטען. איהר וועט נעהמען זעהן זאַכען—אַ באַרג אָדער אַ וואַלד—וועלכע האָבען זיך פריהער ניט געזעהן. דערפאַר אָבער, ווען איהר וועט אַ קוק טהאָן

אויף הינטען, וועט איהר בעמערקען, אַז געוויסע זאַכען, וועלכע איהר האָט פריהער געזעהן, זיינען שוין איצט פערשוואונדען הינטער דעם האָריזאָנט. אויב פריהער האָט איהר דאָרטען געקענט זעהן דעם שפּיץ פון אַ קירכע, צום ביישפּיעל, וועט איהר איצט שוין מעהר ניט זעהן. צווישען אייך און דער קירכע האָט זיך אָנגעקליבען אַזאַ גרויסער „בויג“, דאָס ער פערשטעלט איהר שוין פון אייך. פערקעהרט, וויעדער, צו דעם באַרג אָדער וואַלד זייט איהר צוגעגאַנגען אַזוי נאָהענט, אַז דער „בויג“ צווישען זיי און אייך איז פיעל פערקלענערט געוואָרען, און איהר קענט זיי שוין זעהן.

אויב איהר וועט אויפ'ן פעלד שטעהן ביי־נאַכט, ווען דער הימעל איז אויסגעשטערענט, וועט איהר קענען זעהן בלויז דיא שטערען, וועלכע געפינען זיך איבער אייער האָריזאָנט. דאָס הייסט אָבער ניט, אַז מעהר קיין שטערען זיינען שוין ניטאָ. אַז איהר וועט אָבגעהן אַ שטיק וועג ווייטער, וועט אייער האָריזאָנט צוקומען צו אַנדערע שטערען. דערפאַר אָבער, וועלען הינטער אייך פערשווינדען אייניגע פון דיא שטערען, וועלכע איהר האָט פריהער געקענט זעהן.

נאָך אַ פּונקט: ווען אַ געוויסער שטערען הויבט זיך אָן צו בעווייזען, איז ער זעהר נאָהענט צו דעם האָריזאָנט, — נאָהענט צו דער ערד, — וואָרים ווען מיר האָבען איהם נאָך ניט געזעהן, איז ער דאָך גאָר געווען בעהאַלטען אויף יענער זייט האָריזאָנט. ווען מיר זאָלען געהן צו דיעזען שטערען צו, וועט ער אויסקומען אַלץ העכער איבער'ן האָריזאָנט. קורץ: ווען ביי אונז זעהט זיך אַ שטערען, איז וואָס ווייטער ער איז פון אונז, אַלץ נידעריגער הייגט ער, אַלץ נעהנטער איז ער צום האָריזאָנט; פערקעהרט, וואָס נעהנטער ער קומט צו צו אונז, אַלץ ווייטער, אַלץ העכער וועט ער זיין איבער'ן האָריזאָנט. דיעזע הויכקייט פון אַ שטערען איבער'ן האָריזאָנט מעסטען מיט געוויסע אינסטרומענטען דיא שיפס־קאַפּיטאַנען, און דורך דעם ווערען זיי געוואָהר, וואו זיי געפינען זיך.

נאָך דער הויכקייט פון דעם אָדער יענעם שטערען איבער דעם האָריזאָנט אין צוויי פערשיעדענע ערטער קען מען אויסרעכענען אויף וויא פיעל דיא ערד איז צווישען דיעזע צוויי ערטער אויסגעבויגען. צו ערקלערען דאָס מיט איינצעלהייטען איז דאָ ניט דער פּלאַץ. אין אַלגעמיין אָבער קען דער לעזער דאָס זיך פאָרשטעלען. וואָרים די אורזאַכע, וואַרום דער שטערען איז דאָ העכער און דאָרטען ניעדריגער, איז דאָך ווייל דיא ערד איז ניט פלאַך, נור געבויגען. וואָס קיילעכדיגער עס וועט זיין דער „בויג“, אַלץ מעהר אונטער־

שיעד וועט דעריבער זיין אין דיא הויכקייט פון דעם שטערען איבער דעם האָריזאָנט.

אויף דיעזען אַרט קען מען זעהן, אַז דיא אויסגעבויגענקייט פון דער ערד איז אומעטום דיא זעלבע. וואו מען זאָל ניט פאָהרען צו צפון אָדער צו דרום, איז זיא אַלין געבויגען און דער בויג איז אומעטום פון דעם זעלבען זאָרט, פון דער זעלבער קיילעכדיגקייט.

דאָס איז אַלין גערעדט וועגען צפון און דרום. פון וואַנען וויים מען אָבער אַז דיא ערד איז אויך געבויגען פון מערב צו מזרח? דער אַנטוואָרט איז, אַז דאָס זעהט מען פון דעם, דאָס דיא זונן געהט ניט אומעטום אויף אין דער זעלבער צייט. וואָס ווייטער איהר וועט פאָהרען צו מערב, אַלין שפּעטער וועט זי אויפגעהן, אַלין שפּעטער וועט דאָרט ווערען טאָג. אין שיקאַגאָ, צום ביישפּיעל, געהט דיא זונן אויף מיט אַ שטונדע שפּעטער וויא אין ניו יאָרק. ווען צווישען דיעזע צוויי שטעדט וואָלט דיא ערד ניט געגאַנגען געבויגען, וואָלטען זיי ביידע דערזעהן דיא זונן אין דער זעלבער צייט. אַזוי אָבער פערשטעלט דער „בויג" דיא זונן פון שיקאַגאָ אויף אַ גאַנצע שטונדע. אַ גאַנצע שטונדע מוזען דיא מענשען פון שיקאַגאָ וואַרטען ביז זיי וועלען זיך צודערעהען צו דער זונן. ווען אין ניו יאָרק איז 6 אוהר, צום ביישפּיעל, וועט אין שיקאַגאָ ערשט זיין פינף אוהר; אין דענווער — נאָך פריהער; אין סאַן פראַנציסקאָ — נאָך פריהער. ווען אַ ניו יאָרק'ער קומט אין שיקאַגאָ, מוז ער איבעררוקען זיין זייגער אויף אַ שטונדע.

וואָס ווייטער אַ שטאָדט ליעגט צו מערב, אַלץ מעהר וועט זיא מוזען וואַרטען ביז זיא וועט זיך צודערעהען צו דער זונן; אַלץ „פריהער" וועט זיין דיא צייט אויף דיא דאָרטיגע זייגערס. אַ שטאָדט מעג אָבער זיין ווער ווייסט וויא ווייט פון אַן אַנדער שטאָדט פּונקט צו צפון אָדער צו דרום, — וועט קיין אונטערשיעד אין זייערע זייגערס ניט זיין. אין ביידע שטעדט אַזעלבע וועט דיא זונן אָנפאַנגען צו שיינען אין דער זעלבער צייט.

דער לעזער וועט אפשר פרעגען: וויא אַזוי קען מען וויסען, וויא דיא ערד איז געבויגען אין פערשיעדענע ערטער, — עס זיינען דאָך פאַראַן בערג און טהאָלען; היינט טאָמער איז די געבויגענקייט גאָר צוליעב דעם? דער אַנטוואָרט איז, אַז אין פערגלייך מיט דער גאַנצער ערד איז דער העכ־סטער באַרג ניט מעהר ווי אַ זעמדעלע אויף אַן עפּעל. אַ באַרג געהט פון העלער־הויט אַרויף־צו און מען זעהט דאָס מיט'ן אויג. דיא קיילעכדיגקייט פון דער ערד אָבער קען מען מיט'ן אויג ניט בעמערקען. דיא ערד איז אַזאַ

גרויסער „עפּעל“, אַז זיין קיילעכדיגקייט שפּיערען מיר ניט. מיר קענען וועגען איהר זיך איבערציינען דורך פערשידענע סמנים, בעווייזע; זעהן איהר אָבער אָדער איהר פיהלען קענען מיר ניט. אונז דוכט זיך דעריבער, אַז דיא ערד איז אַ פלאַכער שטח מיט בערג און טהאָלען.

אויפ׳ן ים זיינען ניטאָ ניט קיין בערג און ניט קיין טהאָלען. דער ים ווייזט אונז אויס וויא אַ גרויסע, גרויסע פלאַכע וואַסערפעלד. אָבער, ווען פאָהרענדיג אויפ׳ן ים, בעטראַכט מען דיא שטערען, זעהט מען, אַז דער זעלבער שטערען איז דאָ העכער איבער׳ן האָריזאָנט און דאָרט ניעדריגער. דאָס הייסט, אַז אין אמת׳ן איז דיא וואַסער-פעלד ניט פלאַך נור געבויגען.

נאָך אַ בעווייז, אַז די ערד איז ווי אַ קנויל: דער שאָטען וואָס פאַלט פון דער ערד אויף דער לבנה (אין לקוי לבנה) איז אימער קיילעכדיג אויסגע־בויגען, און דאָס קען נור זיין דאַן, ווען דיא זאַך, פון וועלכע דער שאָטען פאַלט, איז קיילעכדיג ווי אַ קנויל.

לאָמיר דאָס ערקלעהרען.

שטעלט אויף אייער טיש אַוועק אַ לאָמפּ און בעמערקט דיא שאָטענס, וואָס פאַלען אויפ׳ן וואַנט פון פערשיעדענע זאַכען. פון ניט קיין קיילעכדיגע זאַך וועט קיין קיילעכדיגער שאָטען, נאַטירליך, ניט פאַלען. אָבער נעהמט אַ קיילעכדיגע זאַך, וועלכע איז פלאַך — אַ דעקעל, צום ביישפּיעל, אָדער אַ מצה. ווען איהר וועט דיא מצה האַלטען צווישען דעם לאָמפּ און דער וואַנט, מיט איהר פלאַכע זייט פּונקט צום וואַנט, וועט איהר שאָטען זיין אַ קיילעכ־דיגער. האַלט איהר אָבער אָן אַ זייט, וועט שוין דער שאָטען זיין אַ לאַנגער.

נעהמט אָבער אַן אַפּעלסין (אַן אָראַנדזש), מעגט איהר איהם האַלטען וויא איהר ווילט און וואו איהר ווילט — זיין שאָטען וועט אימער זיין אַ קיילעכדיגער. דיא זונן איז וויא אַ לאָמפּ, וועלכער בעלייכט דיא ערד מיט דער לבנה. דיא ערד בעוועגט זיך אַרום דער זונן און דיא לבנה בעוועגט זיך אַרום דער ערד. ווען עס קומט אויס, אַז דיא ערד געפינט זיך צווישען דער זונן און דער לבנה, פערשטעלט זיא פון דער לבנה דיא שיין פון דער זונן, אַמאָל פערשטעלט זיא אַ קלענערע שטיקעל, אַמאָל אַ גרעסערע, אַמאָל גאָר אין גאַנצען. מיט אַנדערע ווערטער, דער שאָטען פון דער ערד פאַלט אויף דער לבנה. דיא לבנה איז דאַן אויסגעביסען, און דער „ביס“ איז אַמאָל אַ קלענע־רער, אַמאָל אַ גרעסערער, און אַמאָל זעהט זיך די לבנה גאָר ניט, כאָטש זיא דאַרף זיך דאַן ביי אונז זעהן.

דער „בים“, — דאָס איז דער שאָטען פון דער ערד. און ער איז אימער און אומעטום אַ קיילעכדיגער „בים“.

דער שאָטען וואָס פאַלט פון דער ערד אויף דער לבנה איז אימער אַ קיילעכדיגער (דער „בים“ געהט אימער רונד). אַלזאָ איז געדרונגען, אַז דיא ערד איז קיילעכדיג וויא אַן אַפּעלסין אָדער אַ קנויל.

נאָך אַ בעוויז, אַז דיא ערד איז קיילעכדיג וויא אַ קנויל:

מיר האָבען אויבען גערעדט וועגען דעם, דאָס דער ים ווייזט אונז אויס וויא אַ גרויסע פלאַכע וואַסער־פעלד. בעטראַכט אָבער דיא פערשיעדענע שיפען, וועלכע איהר קענט זעהן. דיא שיף וואָס איז נאָהענט צו אייך וועט איהר זעהן אין גאַנצען. דיא שיף אָבער וואָס איז ווייט פון אייך, וועט איהר זעהן בלויז פון אויבען; איהר וועט זעהן איהרע זעגלען, מאַסטען, אָבער איהר אונטערשטע טהייל — ניט. פון דער שיף וואָס איז פון אייך נאָך ווייטער, וועט איהר זעהן נאָך אַ קלענערע טהייל, און אלין דיא אויבערשטע טהייל. איהר וועט זעהן בלויז דיא שפּיצען פון איהרע מאַסטען אָדער פון דיא קוימענס.

ווען איהר קוקט וויא אַ שיף שווימט פון אייך אַוועק, וועט זי פון אייער אויג פערשווינדען פ ו ן א ו נ ט ע ן אַ ר ו י ף.

און ווען איהר וועט קוקען אויף אַ שיף, וויא זיא קומט אָן פון וועג, וועט זיין פּונקט פערקעהרט: זיא וועט פאַר אייך וואַקסען פון אויבען אַראָפּ: צוערשט וועט איהר בלויז זעהן דיא שפּיצען פון דיא מאַסטען און דיא אויבערשטע ברעגעס פון דיא זעגלען. דערנאָך וועט איהר זעהן אַ ניעדריגערע טהייל פון דיא מאַסטען מיט דיא זעגלען, דערנאָך וועט איהר דערזעהן דעם קערפּער ביז איהר וועט דערזעהן דיא גאַנצע שיף.

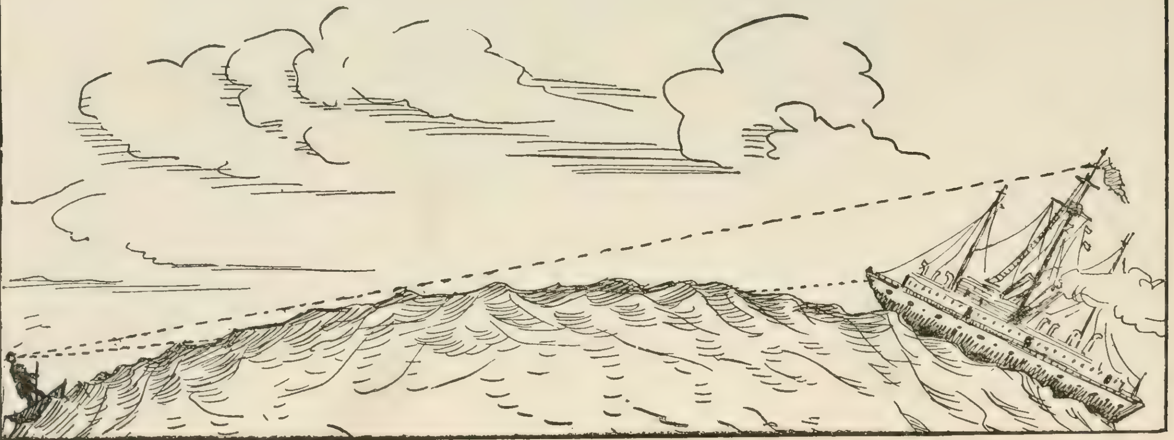
פאַר וואָס איז דאָס?

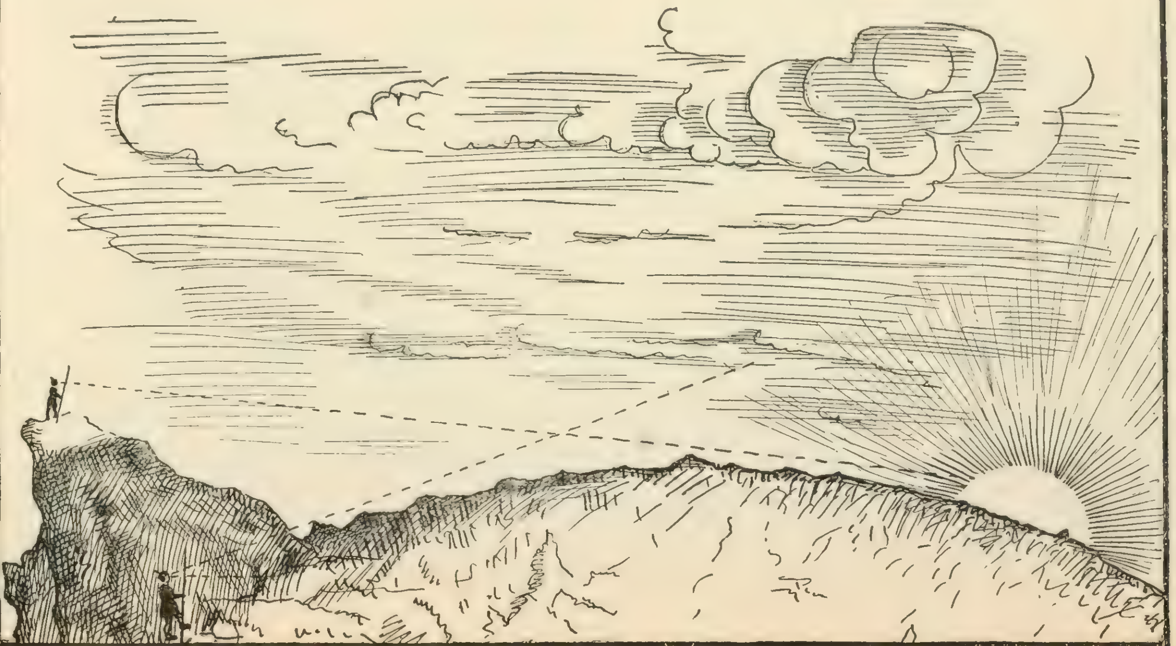
ווען דער ים וואָלט אין אמת'ן געווען פלאַך, וואָלט איהר געזעהן דיא גאַנצע שיף מיט אַמאָל און ווען זיא וואָלט פון אייער אויג פערשוואונדען, וואָלט זיא פערשווינדען אין גאַנצען מיט אַמאָל. דיא איינציגע ערקלעהרונג, וועלכע מען קען זיך געבען פאַר וואָס זיא בעווייזט זיך ביסלעכווייז פון אויבען אַראָפּ און פערשווינדט ביסלעכווייז פון אונטען אַרויף, איז אַז דער ים געהט קיילעכדיג, געבויגען.

ווען דיא שיף געהט אַוועק פון אייך, געהט זיא אַוועק הינטער דעם „בויג“. דער בויג פערשטעלט איהר אונטערשטע טהייל פון אייער אויג. איהרע מאַסטען, זעגלען אָדער קוימענס זעהען זיך נאָך. ווען זיא געהט אַוועק נאָך

דיעזע צייכנונג ווייזט, אז מען קען זעהן דיא אויבערשטע טהייל פון א שיף איידער מען קען זעהן איהר אונטערשטע טהייל

דיא פינטעלעך צייגען וויא עס געהט דעם מענשען'ס בליק (ריכטיגער געזאָגט וויא עס גייען דיא שטראַהלען פון דער זאך צו זיין אויג; וואָרים פון יעדער בעלויכטענער זאַך גייען שטראהלען; און „זעהן" הייסט, אז דיא שטראהלען קומען צו צו אונזער אויג). ווען דער מענש קוקט דאָ ניעדעריג, קומען צו איהם צו דיא שטראהלען פון דער ערד. דיא שטראַהלען פון דער שיף אָבער קענען דאָ צו איהם ניט צוקומען, ווייל דיא ערד'ס קיילעכטיגקייט פארשטעלט זיי. ווען ער האַלט אָבער די אויגען העכער, קומען שוין דיא שטראהלען פון דער שיף צו איהם יא צו; דאָס זיינען אָבער בלויז דיא שטראהלען פון דער שיף'ס שפּיץ.

דיעזע צייכנונג ווייזט וויא פון א באַרג קען מען זעהן דיא זונן פריהער וויא פון אונטען.

ווען דער מענש שטעהט אונטען, זיינען דיא זונן'ס שטראהלען נאָך פון איהם פארשטעלט ; דיא ערד'ס קיילעכטיגקייט פארשטעלט זיי. זיין בליק געהט דאַן צו הויך. ווען אָבער ער קוקט אַראָפּ פון א באַרג, קומען דיא זונן'ס שטראהלען צו איהם יאָ צו.

ווייטער הינטער דעם בויג — ווערען ביסלעכווייז פערפאַלען פון אייך דיא מאַסטען מיט דיא זעגלען מיט דיא קוימענס אויך.

פערקעהרט: ווען דיא שיף קומט צו צו אייך, דערזעהט איהר איהרע מאַסטען, זעגלען און קוימענס, ווען איהר קערפּער געפינט זיך נאָך הינטער דעם „בויג". באַלד אָבער קומט זיא צו נאָך נעהנטער צו אייך, ביז זיא קומט אין גאַנצען אַרויס פון הינטער דעם „בויג".

ווייטער:

ווען אַ שיף קומט אָן, דערזעהט מען איהר פון אַ הויכען אָרט פריהער וויא פון אַ ניעדריגערען. ווען אַ מאַטראָז קריכט אַרויף אויפ'ן שפּיץ פון אַ מאַסט, קען ער פון ווייטען דערזעהן שיפען, וועלכע זעהען זיך אונטען נית. וואָרום? ווייל שטעהענדיג אין דער הויך, קוקט ער אַריבער איבער דעם בויג, וועלכער פערשטעלט יענע שיפען פון דיא אונטערשטע מאַטראָזען.

פון אַ הויכען באַרג דערזעהט מען דיא זונן נאָך איידער זיא זעהט זיך אונטען אויף דער ערד. דאָס הייסט, אַז פון דעם שפּיץ באַרג קוקט מען אַריבער איבער דיא קיילעכדיגקייט, וועלכע פערשטעלט די זונן פון די מענשען, וואָס געפינען זיך אונטען.

צוליעב דיא זעלבע אורזאַכע ווערט דער שפּיץ פון דעם באַרג פריהער בעלויכטען וויא אַ ניעדריגערער אָרט. פאַרטאָג, ווען אונטען זעהט זיך נאָך דיא זונן נית, און דאָרטען איז נאָך פינסטער, קומען איהרע שטראַהלען צו צו דעם שפּיץ באַרג. יעדער שטראַהל, וואָס ציהט זיך פון דער זונן צו דעם שפּיץ־באַרג, געהט אַריבער איבער דעם „בויג" פון דער ערד. דער שטראַהל אָבער, וואָס געהט פון דער זונן ניעדריגער, ווערט פערהאַלטען פון דעם „בויג".

דעריבער, ווען איהר וועט קוקען פאַרטאָג אויף דעם שפּיץ פון אַ קלויס־טער, וועט איהר זעהן, אַז ער הויבט אָן צו בליסטשען נאָך איידער אויף דער ערד איז ליכטיג. פערקעהרט, אין אבענד, ווען די זונן געהט אונטער, וועט דער שפּיץ קלויסטער אַ ווײַלע בליסטשען דאַן, ווען אויף דער ערד איז שוין פינסטער.

היינט האָבען מיר אַ גאַנץ איינפאַכען בעווייז, אַז דיא ערד איז קיילעכדיג וויא אַ קנויל: ווען מען לאָזט זיך אַוועק רייזען און מען האַלט אימער אָן אין דער זעלבער זייט, קומט מען ענדליך צוריק אויף דעם אָרט, פון וואַנען מען איז אָבגעפאָהרען. און דאָס זעלבע וועט זיין אימער — עס מאַכט נית

אויס פון וואַנען מען פאָהרט אַרויס און אין וועלכע זייט מען פערנעהמט זיך, מען דאַרף נור פאָהרען אַלין אין דער זעלבער זייט.

היינט זיינען אַזעלכע רייזעס קיין נאָווינע ניט. אָבער דיא ערשטע רייזע וואָס מען האָט געמאַכט אַרום און אַרום דער וועלט, איז געווען אין 1521, פופציעהן יאָהר נאָך קאָלומבוס'עס טוידט. דיא געלעהרטע פון אַלטען גריכענלאַנד, האָבען אַזאַ דירעקטען בעווייז וועגען דיא קיילעכדיגקייט פון דער ערד נאָך ניט געקענט האָבען. זיי האָבען דאָס אָבער געדרונגען מיט אַ שכל פון דיא שטערען און פון דער ערד'ס שאָטען אויף דער לבנה. און ניט נור האָבען זיי אויף דיעזען אַרט קלאָהר פערשטאַנען, אַז דיא ערד איז קיילעכדיג וויא אַ באַלל, נור זיי האָבען מיט אַ שכל אויך אויסגעמאָסטען וויא גרויס דיעזער באַלל איז (ווייטער וועט עס ערקלעהרט ווערען).

אַז דיא ערד איז אַ באַלל האָבען אַלזאָ שוין געוואוסט דיא אַלטע גריכען. אַ סך שפּעטער, אין דעם 17־טען יאָהר־הונדערט פון אונזער צייט־רעכנונג, האָט מען בעוויזען, אַז ביי זיין צפון ברעג און ביי זיין דרום ברעג איז דיעזער ערד־באַלל אַ ביסעלע צוגעפּלאַטשיגט; פון צפון צו דרום האַלט ער מיט 26 ענגלישע מייל ווייניגער וויא פון מזרח צו מערב. דאָס איז אָבער אַזאַ קליינער אונטערשיעד אין פערגלייך מיט דער גאַנצער גרויס פון דער ערד, וועלכע האַלט אין דער „לייננג“ אָדער „ברייט“ נאָהענט פון 8 טויזענד מייל, אַז אין סך הכל קען מען איהר בעטראַכטען אַלס אַן עכט קיילעכדיגען באַלל.

האַלט אַן אַפּעלסין אַנטקעגען אַ לאָמפּ; האַלט איהם צווישען צוויי פינגער — איין פינגער פון אויבען און איינעם פון אונטען. וויא איהר האַלט איהם אַזוי, דרעהט איהם מיט דער אַנדערער האַנד. אויב איהר וועט זיך אַזוי פאָרשטעלען דעם ערד־קוגעל מיט דער זונן, וועלען דיא צוויי ערטער, וואו איהר האַלט דעם אַפּעלסין צו מיט דיא פינגער, זיין צפון און דרום; און דיא דרעהענים פון דעם ערד־קוגעל וועט געהן פון מערב צו מזרח. ווען איהר זאָלט אויף דעם אַפּעלסין מאַכען אַ פּאַס אין רעכטען מיטען צווישען אייערע צוויי פינגער, און דעם פּאַס זאָלט איהר ציהען אַרום און אַרום, וועט דאָס הייסען עקוואַטאָר. דעם ערד־קוגעל וואָלט אַזאַ פּאַס צוטהיילען אויף צוויי גלייכע העלפט — אַ צפון'דיגע העלפט און אַ דרום'דיגע. (ע קֿ ו ו אַ ט אָ ר קומט אַרויס פון אַ וואָרט, וואָס בעדייטעט „גלייך“, דאָס הייסט, דער פּאַס וואָס צוטהיילט אויף גלייכע העלפט.)

וואָס הייסט „אַרויף“ און וואָס הייסט „אַראָפּ“?

זויא באַלד, אַז דיא ערד הענגט אין דער לופטען", טאָ וואָרום גיסט זיך ניט אויס דיא וואַסער פון דיא ימים, וועלכע געפינען זיך אויף איהר פון אונטען אָדער פון די זייטען?

דער אַנטוואָרט איז, אַז דער צענטער פון דער ערד, דער רעכטער מיטען אינווייניג אין דעם באַלל, ציהט אַלץ צו זיך. די וואַסער ווערט אַלזאָ געהאַלטען מיט דעם כח פון־דיעזען צענטער.

ווען אַ זאַך פאַלט, פאַלט זיא אימער צו דער ערד, ווייל דיא ערד'ס צענטער ציהט איהר צו זיך. זוען אַ שטיין ליעגט אויפ'ן ברעג פון אַ גרוב, פאַלט ער אַריין אין גרוב, זוייל דער גרונד פון דער גרוב איז נעהנטער צו דער ערד'ס צענטער, און איהם ציהט אַלץ אַהין. ווען די גרוב וואָלט געווען אַזוי טיעף אַז זי וואָלט דערגרייכט ביז דעם צענטער, וואָלט דער שטיין געפאַלען ביז'ן צענטער. אָבער ווען דיא גרוב וואָלט געגאַנגען נאָך ווייטער, וואָלט דער שטיין שוין ווייטער ניט געפאַלען. ער וואָלט געבליבען אין צענטער.

טשעפּעט צו אַ שטיקעל בליי צו דעם ברעג פון אַ שנירעל און האַלט דעם שנירעל ביי דעם אַנדער ברעג, וועט דער שנירעל געהן פּונקט גלייך אַראָפּ־צו. דיא שטיקעל בליי וועט איהם ציהען צום צענטער. אַזאַ עכט גלייכען פּאַס, וואָס געהט צום צענטער פון דער ערד, רופט מען ווערטיקאַלער פּאַס. ווען איהר וואָלט געקענט אָנצייכענען אין דער לופט, וואו דורך איהר פאַלט אַ שטיין, וואָלט דער אָנגעצייכענטער פּאַס געווען אַ ווערטיקאַלער. ווען איהר זאָלט פאָרטזעצען אַ ווערטיקאַלען פּאַס דורך דער ערד ווייטער און ווייטער, וואָלט ער קומען צום ערד־צענטער.

אַלץ, וואָס איז צום צענטער־צו, רופען מיר „אַראָפּ“. אַלץ וואָס געהט פון דעם צענטער, רופען מיר „אַרויף“. שטעלט אייך אָבער פאָר אַז צוויי שטיינער פאַלען אין צוויי פערשיעדענע העלפט פון דעם ערד־קוגעל — איינער אין כינאַ און דער אַנדערער אין אַמעריקאַ.ביידע וועלען פאַלען „אַראָפּ“. וויא קען דאָס אָבער זיין? כינאַ איז דאָך אויף איין זייט און אַמעריקאַ פּונקט אויף דער אַנדערער זייט פון דעם ערד־קוגעל. היינט אויב דער כינעזער שטיין פאַלט אַראָפּ, פאַלט דאָך דער אַמעריקאַנער שטיין „אַרויף“. ווען דער אַמעריקאַנער שטיין וואָלט געפאַלען דורך דער ערד ווייטער און ווייטער דורכ'ן צענטער,

און ער וואָלט אַרויסגעקומען אין כינאַ, וואָלט ער דאָרטען אַרויסגעפלויגען פון דער ערד און געפלויגען צום הימעל.

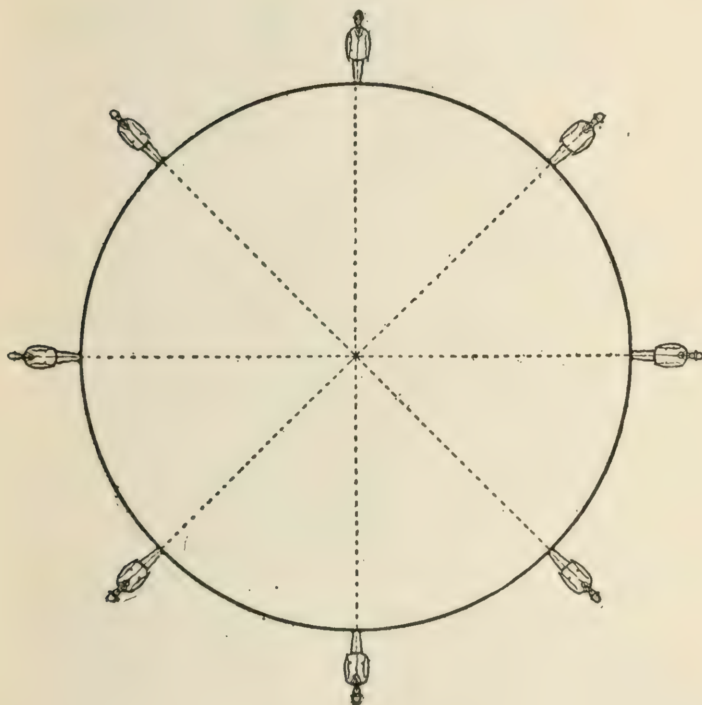
אָבער פאַלען דורך און דורך דעם גאַנצען ערד־קוגעל וואָלט דער אַמעריקאַנער שטיין אין אמת'ן ניט געקענט, וויא מיר האָבען שוין ערקלערט. ער וואָלט בלויז צוגעפאַלען צום צענטער, וועלכער ציהט איהם צו זיך. דאָס זעלבע וואָלט געווען מיט דעם כינעזישען שטיין. ביי'ן צענטער וואָלטען זיי זיך ביידע בעגעגענט, און דאָרטען וואָלטען זיי ביידע געבליעבען. (אויף זיי וואָלט אויך געווירקט אַן אַנדער קראַפט—דיא קראַפט פון אינערציע, וויא וואָלט זיי געטריעבען הין און צוריק, וויא אַ פּענדעל; אָבער דאָס בעלאַנגט ניט צו אונזער ענין).

„אַראָפּ" הייסט צום צענטער פון דער ערד. „אַרויף", וויעדער, הייסט פון דעם צענטער. ביידע שטיינער פאַלען אַלזאָ „אַראָפּ", ווייל ביידע ווערען זיי צוגעצויגען צום צענטער. ווען מען וואָלט געקענט דעם ערד־קוגעל דורכגראָבען דורך־און־דורך, און אַזעלכע לעכער וואָלט מען געמאַכט אין טויזענד פערשיעדענע ערטער, און אומעטום וואָלט מען דורך זיי געוואָרפען שטיינער, וואָלטען זיי אַלע זיך געטראָפען אין דעם צענטער; ווייטער וואָלטען זיי ניט געפאַלען. זיי וואָלטען אַלע געפאַלען „אַראָפּ".

אין כינאַ געהען די מענשען מיט דיא קעפּ „אַרויף" און מיט דיא פיס „אַראָפּ"; הייסט דאָס אָבער, אַז אין אַמעריקאַ געהען דיא מענשען מיט דיא פיס „אַרויף" און מיט דיא קעפּ „אַראָפּ"? ניין, אי דיא כינעזער אי דיא אַמעריקאַנער געהען מיט דיא פיס צו דעם צענטער פון דער ערד. מיט דיא פיס „אַראָפּ" און מיט דיא קעפּ „אַרויף".

דיא פאָלגענדע צייכנונג ווייזט וויא דיא צוציהונגס־קראַפט פון דער ערד'ס צענטער ווירקט אויף דיא מענשען, וואָס געפינען זיך אויף דער ערד. אַלע ווערען זיי צוגעצויגען צו דיעזען צענטער. אַלע געהען זיי מיט'ן קאָפּ „אַרויף" און מיט דיא פיס „אַראָפּ". ווען מיר קוקען אויף דיעזען בילד קומט דאָך אויס אַזוי וויא דיא אונטערשטע מענשעלעך געהען מיט דיא קעפּ אַראָפּ, און דיא בלוט וואַרפט זיי זיך אין דיא קעפּ אַריין. זייער בלוט קען זיך זיי אָבער ניט וואַרפען אין דיא קעפּ, ווייל דיא בלוט אַליין, אָהן דער ווירקונג פון האַרצען, ציהט זיך צום ערד־צענטער, וויא אַלעס ציהט זיך צום ערד־צענטער. דיא גאַנצע משא פון זייערע קערפּערס ציהט זיך צו דער ערד. זיי פיהלען זיך פונקט אויף דעם זעלבען ארט וויא דיא

מענישען, וועלכע זיינען אויף אונזער צייכנונג אויפגעמאָלט פון אויבען. די ערד ווייס ניט פון קיין אויבען און פון קיין אונטען. זיא ווייס בלויז פון אַ צענטער.

וויא האָט מען אויסגערעכענט דיא גרויס פון דעם ערד־קוגעל?

דער ערשטער, וואָס האָט אויסגערעכענט דיא גרויס פון דער ערד, איז געווען עראַטאָסטהען, אַ גריכישער אַסטראָנאָם, פון דעם דריטען יאָהר־הונדערט פאַר קריסטוס'עס געבורט, דאָס הייסט אונגעפעהר זיעבצעהן הונדערט יאָהר פאַר קאָלומבוס'עס צייט. ער האָט נאַטירליך ניט אויסגעמאָסטען דיא גאַנצע ערד, וויא דאָס קען מען טהאָן מיט היינטיגע מיטלען. מעי איז דאַן איבערהויפּט געווען בעקאַנט בלויז מיט אַ פערטעל פון דעם ערד־קוגעל — נאָך וועניגער. עראַטאָסטהען איז דאָס דערגאַנגען מיט אַ שכל, און היינט, אַז מען וייס שוין גענוי וויא גרויס דיא ערד־איז, קומט אויס, אַז זיין חשבון איז געווען כמעט ריכטיג. אין דיא פינסטערע יאָהר־הונדערטע פון מיטעלאַלטער ווען פיעלעס פון דער גריכיש־רוימישער בילדונג איז פערלאָרען געגאַנגען, האָט מען דיעזען גאונ'ישען שכל אויך פערגעסען. ערשט אין דער צייט פון „רענייסאַנס“, אַרום קאָלומבוס'עס צייט, ווען מען האָט מיט חשק געלעזען אַלין, וואָס מען האָט געקענט געפינען פון דיא אַלט־גריכישע שרייבער, האָט מען זיך דערוואוסט פון דיעזען שאַרפזיניגען מיטעל אויסצורעכענען דיא גרויס פון דער גאַנצער ערד, כמעט זיצענדיג אין שטוב.

פאַר דעם, וואָס איז אונבעקאַנט מיט מאַטהעמאַטיק, קען דאָס אויסקומען איבער־נאַטירליך. אום צו ווייזען, אַז אין אַזעלכע זאַכען שטעקען קיין נסים ניט, — אַז מען קען זיי קלאָהר זעהן מיט'ן געוועהנליכען מענשליכען שכל, וועלען מיר דאָ פּרופען ערקלעהרען דעם אַלגעמיינעם געדאַנק, אויף וועלכען עראַטאָסטהען'ס חשבון איז געגרינדעט.

צוערשט, אַלס הקדמה, — אַ פּאָר ווערטער וועגען ווינקלען. ווען איהר עפענט אַ שערעלע, ווערט צווישען דיא צוויי קלינגען אַ ווינקעל. וואָס מעהר איהר עפענט איהר, אַלין גרעסער איז דער ווינקעל; וואָס וועניגער איהר עפענט איהר, אַלין קלענער דער ווינקעל. דיא קלינגען מעגען זיין לאַנגע אָדער קורצע — ניט דאָס האָט מען אין זינען, ווען מען רעדט וועגען דיא גרויס פון דעם ווינקעל. ווען איהר עפענט אַ קליינינקע שערעלע אויף מעהר וויא אַ גרויסע שער, איז איהר ווינקעל גרעסער, כאָטש איהרע קלינגלעך זיינען פיעל קלענער. מיט דעם ווינקעל מיינט מען אַלזאָ ניט דיא לייננ פון די קלינגען נור דיא גרויס פון זייער **פונאַנדערגעפענטקייט**.

איצט נעהמט דעם ציפער־בלאַט פון אַ זייגער. זיינע צוויי ווייזערס

עפענען זיך אויך פונאַנדער און מאַכען זיך צו וויא אַ שערעלע. צווישען זיי איז דאָס רוב פאַראַן אַ ווינקעל, — דאָ אַ גרעסערער, דאָ אַ קלענערער. דיא גרויס פון דעם ווינקעל קענט איהר זעהן נאָך דיא צאָהל מינוטען אויפ'ן ציפער־בלאַט. ווען צווישען דיא ווייזערס איז צעהן מינוט, צום ביישפּיעל, איז ער צוויי מאָל אַזוי גרויס וויא ווען צווישען זיי איז פינף מינוט. ווען צווישען זיי איז 15 מינוט איז דער ווינקעל נאָך אַ גרעסערער, און אַזוי ווייטער. ווען דער ווינקעל האַלט אויף אייער ציפער־בלאַט 15 מינוט, דאָס הייסט ער פערנעהמט פּונקט אַ פערטעל פון דעם ציפער־בלאַט רופט מען דאָס ג ל י י כ ע ר ו ו י נ ק ע ל. אַ ווינקעל, וואָס איז קלענער וויא אַ גלייכער, הייסט ש אַ ר פ ע ר ו ו י נ ק ע ל; אַזעלכער, וואָס איז גרעסער וויא אַ גלייכער, הייסט ט ע מ פּ ע ר ו ו י נ ק ע ל. יעדער ווינקעל פון אַ בוך איז אַ גלייכער. ווען איהר זאָלט איהם אָפּמעסטען אויף אַ ציפער־בלאַט, וועט איהר זעהן, אַז ער וועט פערנעהמען אַ פערטעל ציפער־בלאַט.

מיט דעם קלענסטען ציפער־בלאַט אָדער אַן אַנדער קייקעל קען מען אָפּ־מעסטען דעם ווינקעל פון דער גרעסטער זאַך.

ווינקלען מעסט מען אַלזאָ מיט אַ קייקעל. דעם קייקעל צוטהיילט מען אָבער געוועהנליך ניט וויא דעם ציפער־בלאַט פון אַ זייגער, נור אויף 360 טהייל. יעדע טהייל הייסט אַ ג ר אַ ד. יעדער גראַד ווערט ערשט צוטהיילט אויף 60 מ י נ ו ט ע ן און יעדע מינוט אויף 60 ס ע ק ו נ ד ע ן. אַזאַ „מינוט" איז אַלזאָ אַ 360־טע טהייל פון אַ זייגער־ מינוט. אַזוי צוטהיילט מען אין מאַטהעמאַטיק יעדען קייקעל. און אַזוי ווי די ערד איז אַ באַלל, ווערט זיא אויך צוטהיילט אויף 360 גראַדען, יעדער פון וועלכע ווערט צוטהיילט אויף „מינוטען" און „סעקונדען".

אַ גלייכער ווינקעל האַלט אַלזאָ 90 גראַד, — אַ פערטעל פון אַ קייקעל.

פון אַ טהייל פון אַ קייקעל קען מען אויסרעכענען דעם גאַנצען קייקעל — מען דאַרף נור וויסען וויא גרויס עס איז דער צענטער־ווינקעל פון דיעזער טהייל, דאָס הייסט דער ווינקעל וועלכער ענטהאַלט איהר צווישען זיינע „קלינגען" אָדער ז י י ט ע ן. שטעלט אייך פאָר, אַז איהר ווייסט בלויז וויא פיעל עס האַלט אַ געוויסע שטיקעל פון אַן עכט קיילעכדיגע פעלד, און איהר ווילט וויסען וויא פיעל עס האַלט דיא גאַנצע פעלד. שטעלט אייך פאָר, אַז פון ביידע ברעגען פון דעם שטיקעל פעלד ציהען זיך שטעגען צום צענטער. דאַן מעסט איהר אויס דעם צענטער־ווינקעל צווישען דיא צוויי שטעגען און דורך דעם דערגעהט איהר וויא גרויס עס איז דער גאַנצער קייקעל. לאָמיר

זאָגען, אַז דיא שטיקעל פעלד האַלט ביי איהר ברעג 5 מייל צום ביישפּיעל און דער ווינקעל האַלט 8 גראַד. 8 איז אַ 45־טע טהייל פון 360 גראַד. דאָס הייסט אַז דיא שטיקעל פעלד האַלט אַ 45־טע טהייל פון דער גאַנצער פעלד. אַלזאָ כפל'ט 5 מייל אויף 45 וועט איהר בעקומען דיא גרויס פון דער גאַנצער פעלד אַרום און אַרום — 225 מייל.

אויב איהר ווילט בעשטימען וויא הויך אַ שטערען איז אויפ'ן הימעל, נעהמט אַ שערעלע אָדער אַ צירקעל און שטעלט אָן איין שפּיץ פונקט צום האָריזאָנט, און דעם אַנדערען פונקט צום שטערען. דאַן מעסט אויס דעם ווינקעל פון דער שערעלע. אויב ער האַלט 6 גראַד למשל, זאָגט מען אַז דער ווינקעל פון דעם שטערען איז 6 גראַד. אויב אַן אַנדער שטערען שטעהט פונקט צוויי מאָל העכער אין הימעל, וועט זיין ווינקעל האַלטען 12 גראַד. אויף צו בעשטימען דיא הויך פון דיא שטערען זיינען פאַראַן ספּעציעלע אינסטרומענ־טען. מיר האָבען דאָ בלויז געגעבען דעם עיקר־שכל, אויף וועלכען זיי זיינען געגרינדעט.

לאָמיר זיך איצט אומקעהרען צו אונזער ערד־באַלל. ווען דיא ערד וואָלט ניט געווען קיין באַלל, נור זיא וואָלט געווען פלאַך, וואָלט יעדער שטערען אומעטום אויסגעקומען אויף דער זעלבער הויך. קוקט אויף דיא פיגורען, וואָס זיינען אויסגעמאָלט אויף אייער באַלקען (סילינג). יעדע פיגור ליעגט זיך אויף איהר בעשטימטען פּלאַץ, און פון וועלכען זייט פּאָדלאָגע איהר זאָלט ניט קוקען, וועט דיא פיגור אַלץ זיין אויף דעם זעלבען אָרט. גאַנץ אַנדערש איז דאָס אָבער, ווען מען קוקט אויפ'ן הימעל פון דעם ערד־באַלל אָדער ערד־קוגעל. פון פערשיעדענע ערטער זעהט מען פערשיעדענע שטערען; צווייטענס, וואָס ווייטער איהר רייזט אָפּ פון אַ שטערען, אַלץ נעהנטער קומט ער צו צו דעם האָריזאָנט, און וואָס נעהנטער איהר רייזט צו צו דעם שטערען, אַלץ ווייטער קומט ער אויס פון דעם האָריזאָנט, אַלץ העכער הענגט ער איבער דער ערד (זעה אויבען זייטעל 628). דער זעלבער שטערען האָט אַלזאָ אין איין אָרט אַזאַ ווינקעל און אין אַן אַנדער אָרט אַן אַנדער ווינקעל. אָט דיעזע ווינקלען מעסטען דאָס דיא שיפס־קאַפּיטאַנען צו בעשטימען, וואו דיא שיף געפינט זיך.

דיא זונן זעהט זיך אויך ניט אומעטום אויף דעם זעלבען אופן — אַלץ צוליעב דיא קיילעכדיגקייט פון דער ערד. אום 12 אוהר דערגרייכט זיא איהר העכסטען פונקט אויפ'ן הימעל, אָבער דיעזער העכסטער פונקט איהרער, איהר „מיטאָגס־פּונקט" איז אויך ניט אומעטום דער זעלבער.

דרעהענדיג זיך, שטעהט דער ערד־קוגעל מיט זיין מיטען (אַרום עקוואַ־טאָר) צו דער זונן. דאָרטען וועט די זונן אום 12 אוהר אויסקומען פּונקט אין מיטען הימעל. אָבער וואָס ווייטער איהר וועט רייזען צו צפון אָדער צו דרום, אַלץ ניעדריגער וועט זיין דער מיטאָגס־פּונקט. ווארום? ווייל וואָס ווייטער דער אָרט איז צו צפון אָדער צו דרום, אַלץ ווייטער איז ער אָ ב ג ע ב ו י־ג ע ן פון דער זונן (צוליעב דיא קיילעכדיגקייט פון דער ערד). איצט לאָמיר זעהן. איהר שטעהט למשל אויף אַ גרויסע, גרויסע פעלד. איהר זייט דאַן דער מיטעלפּונקט פון דיא שטיק פעלד, וואָס איהר קענט זעהן. איבער אייער קאָפּ איז דער העכסטער פּונקט פון דעם הימעל, און אויב דיא זונן איז איבער אייער קאָפּ הויך אויפ'ן הימעל, הייסט דאָס אַז איהר געפינט זיך פּונקט אַנטקעגען דער זונן. אויב דיא זונן איז ווייט פון אייך, ניעדריג אויפ'ן הימעל, הייסט דאָס אז איהר זייט ניט אַנטקעגען דער זונן נור ווייט אָפּגע־בויגען פון איהר. וואָס־ווייטער איהר זייט אָבגעבויגען פון איהר, אַלץ ניעד־ריגער וועט זיא זיך געפינען אויפ'ן הימעל, אַלץ נעהנטער וועט זיא זיין צו דעם ענד הימעל און ערד — צום האָריזאָנט. קורץ, ו ו אָ ס נ ע ה נ־ט ע ר ד י ז ו ן ג ע פ י נ ט ז י ך צ ו ם ה אָ ר י ז אָ נ ט, א י ז אַ ס י מ ן, אַ ז א י ה ר ז י י ט אַ ל ץ ו ו י י ט ע ר אָ ב ג ע ב ו י ג ע ן פ ו ן א י ה ר. זיא איז דאַן נעהנטער צו איהר בעהעלטעניס, צו איהר פער־שווינדען.

נאָכמיטאָג דרעהט זיך דיא ערד אַוועק פון דער זונן, ביז דיא זונן הערט זיך אויף צו זעהן. אויף מאָרגען אין דער פריה וועט אייער שטאָדט זיך וויעדער צודרעהען צו איהר. עס וועט וויעדער ווערען טאָג. איהר וועט זיך צודרעהען אַלץ נעהנטער, נעהנטער צו דער זונן ביז 12 אוהר. דאַן וועט איהר זיין אָם נעהנטסטען צו איהר. דאַן וועט דיא זונן זיין אָם העכסטען אין הימעל; אָם נעהנטסטען צו דעם פּונקט, וועלכער איז פּונקט איבער אייער קאָפּ. נאָך 12 אוהר דרעהט זיך דיא ערד שוין ווייטער אַוועק פון דער זונן. זיא וועט דעריבער שוין ווערען אַלץ ניעדריגער אויפ'ן הימעל, אַלץ נעהנטער צו דעם ענד הימעל און ערד.

דאָס איז אַלץ גערעדט וועגען דער בעוועגונג פון דער ערד פון מערב צו מזרח. צו צפון בעוועגט זיך אָבער אונזער ערד ניט. אויב אייער שטאָדט ליעגט ווייט צו צפון פון עקוואַטאָר, וועט איהר בלייבען אָבגעבויגען פון דער זונן. אין רעכטען מיטען הימעל וועט דיא זונן ביי אייך קיינמאָל ניט שיינען, — אפילו אום 12 אוהר אויך ניט. איהר העכסטער פּונקט וועט אַלץ

זיין נעהנטער צום האָריזאָנט. און וואָס ווייטער צו צפון אַלץ נעהנטער צום האָריזאָנט וועט זיין דיעזער העכסטער פּונקט.

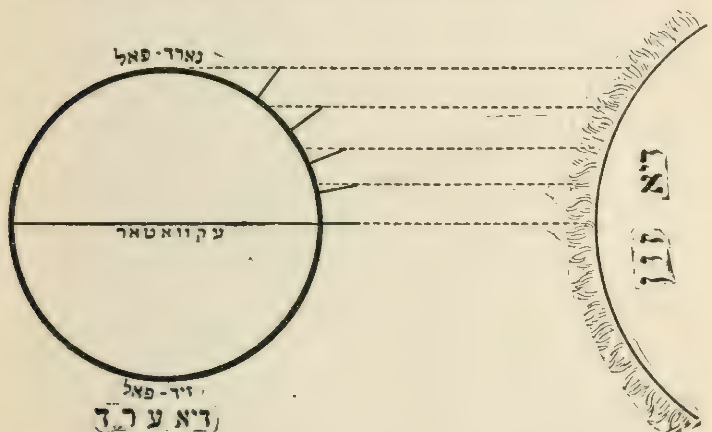
עראַטאָסטהעןָ האָט דעריבער זיך גענומען מעסטען דיא הויך פון דיא זונן'ס מיטאָגס־פּונקטען אין צוויי פערשיעדענע ערטער, וואָס ליעגען איינע פון דער אַנדערער ניט פון מזרח צו מערב נור פון צפון צו דרום. מיט אַנדערע ווערטער: ער האָט זיך גענומען אויסמעסטען דיא „ווינקלען“ פון דער זונן אין צוויי פּלעצער אַזעלכע.

דיא צוויי שטעדט, וועלכע ער האָט אויסגעקליבען צו זיין צוועק, זיינען געווען אין מצרים: אַ ל ע ק ס אַ נ ד ר י א און אַ ס ס ו אַ ן (פערציוטען האָט מען איהר געראָפען סיין). דיעזע צוויי שטעדט זיינען 500 ענגלישע מייל איינע פון דיא אַנדערע, אויף אַ גלייכען וועג פּונקט פון צפון צו דרום צו. ווען עראַטאָסטהען האָט אָבגעמאָסטען דיא הויכקייט פון דער זונן אין אַססואַן און איהר הויכקייט אין אַלעקסאַנדריא, האָט ער געזעהן, אַז דער אונטערשיעד צווישען זייערע ווינקלען איז 7 און אַ האַלב גראַד. אַזוי וויא אַ גאַנצער קייקעל האַלט 360 גראַד, קומט אויס אַז דיא שטיקעל קייקעל צווישען דיא צוויי שטעדט האַלט אַן 48־טע טהייל פון אַ קייקעל. פון אַססואַן ביז אַלעקסאַנדריע איז 500 מייל. דאָס הייסט, אַז אַ 48־טע טהייל פון דער ערד האַלט 500 מייל. כפל'ט 500 אויף 48 וועט איהר בעקומען דיא לייננ פון דער ערד אַרום און אַרום — 24000 מייל. דאָס איז ניט פּינקטליך ריכטיג, אָבער זעהר נאָהענט צו דעם. אין אמת'ן האַלט דיא ערד אַרום דעם עקוואַטאָר, 24890 מייל, און פון צפון צו דרום עטוואָס וועניגער (זעה אויבען זייטעל 635).

ווען אין אַלעקסאַנדריאַ וואָלט מען אַריינגעשטעקט אַ ווערטיקאַלען שטעקעל (זעה אויבען זייטעל 636) און מען וואָלט איהם געקענט טאַקע פאָרטזעצען ביז דעם צענטער פון דער ערד; און פּונקט אַזאַ שטעקען וואָלט מען אויך געקענט אַריינשטעקען אין אַססואַן, וואָלטען ביידע דיעזע שטעקענס זיך צוזאַמענגעטראָפען בײ'ן צענטער פון דער ערד, און דער ווינקעל צווישען זיי וואָלט דאָרטען געווען 7 און אַ האַלב גראַד (זיעבען גראַד און דרייסיג מינוט). אַזעלכע צוויי שטעקענס אַריינשטעקען איז נאַטירליך אונמעגליך. דאָך האָט עראַטאָסטהען זיך אַן עצה געגעבען צו בעווייזען, אַז אַזאַ צענטער־ווינקעל וואָלט ווירקליך געהאַלטען 7 און אַ האַלב גראַד. צו דעם צענטער פון דער ערד, אום צו מעסטען אַזאַ ווינקעל, האָט ער ניט געקענט צוקומען. ער האָט אָבער געקענט אָבמעסטען דעם ווינקעל צווישען אַ מיטאָגס־שטראַהל

פון דער זונן און אַ ווערטיקאַלען שטעקען. דאָס איז לייכט אויסצוגעפינען נאָך דער לייננ פון דעם שאָטען אום 12 אוהר.

וואָס ווייטער אַ פּלאַץ איז פון עקוואַטאָר, אַלץ אָבגעבויגענער איז ער פון דער זונן; אַלץ שיפּער, משופּע'דיגער ווערען דאָרטען פאַלען דיא שטראַהלען, — אַלץ אַ גרעסערער ווינקעל וועט דאָרטען זיין צווישען דעם שטראַהל און דעם שטעקען, אַלץ לענגער וועט דאָרטען זיין דעם שטעקען'ס שאָטען. אַרום עקוואַטאָר פאַלט דער שטראַהל גלייך אויפ'ן שטעקען. דאָרטען איז אום 12 אוהר צווישען דעם שטראַהל און דעם שטעקען גאָר קיין ווינקעל ניטאָ, און פון דעם שטעקען פאַלט דאַן קיין שום שאָטען ניט. וואָס ווייטער איהר וועט געהן פון עקוואַטאָר אַלץ אַ גרעסערער ווינקעל וועט זיין צווישען דעם שטראַהל און דעם שטעקען, און אַלץ אַ לענגערער שאָטען וועט פאַלען פון דעם שטעקען.

אָט פון דעם האָט עראַטאָסטהען אויסגערעכענט דיא גרויס פון דעם ווינקעל, וועלכער וואָלט געווען צווישען דעם אַלעקסאַנדריער שטעקען און דעם אַססואַנער שטעקען, ווען זיי וואָלטען פאָרטגעזעצט געוואָרען ביז צו דעם סאַמע צענטער פון דעם ערד-קוגעל. ער האָט דאָס געטהאָן מיט אַ גאַנץ איינפאַכען חשבון, וועלכען עס וואָלט לייכט געקענט פערשטעהן יעדער אינגעל וואָס האָט געלערענט געאָמעטריע בלויז עטליכע מאָנאַט.

דיא „ברייט“ און דיא „לײנג“ פון דער ערד.

עקוואַטאָר. — נאָרד־פּאָל און זיד־פּאָל. — מזרח, מערב, צפון, דרום. — מערידיאַנען און פּאַראַלעלען.

ווען עס האַנדעלט זיך אום אַ קיילעכדיגע זאַך וויא אַ קנויל, האָט קיין זינן ניט צו ריידען וועגען „ברייט“ און „לײנג“. אַזאַ זאַך האָט ניט קיין ברעגעס, קיין אָנהויב און קיין ענד. וואו איהר ווילט, איז איהר ברייט און וואו איהר ווילט, איז איהר לײנג.

דיא ערד איז קיילעכדיג וויא אַ קנויל, און דאָך ווערט פיעל גערעדט וועגען איהר „לײנג“ און „ברייט“. וויא זשע קומט עס?

לאָמיר דאָ ערקלעהרען וואָס מען מיינט מיט דעם.

דער עיקר איז דערביי דאָס, וואָס דיא ערד האַלט זיך שטענדיג אין דרעהען אַרום זיך. פון דיעזער בעוועגונג איהרער שטאַמט דאָס דער בעגריף וועגען איהרע צוויי „ברעגעס“ און וועגען איהר „ברייט“ און „לײנג“.

נעהמט אַן אַפּעלסין צווישען צוויי פינגער — איין פינגער פון אויבען און איינעם פון אונטען — און מיט דער אַנדערער האַנד דרעהט איהם וויא אַ דריידעל. דאָ וואו איהר האַלט אייערע צוויי פינגער, וועלען דאַן זיין דיא ברעגעס פון דעם אַפּעלסין'ס בעוועגונג, פון זיין דרעהען זיך.

ווען איהר וועט דעם אַפּעלסין מיט דיא צוויי פינגער אָננעהמען אין אַנדערע צוויי ערטער, און דאַן איהם דרעהען, וועלען יענע צוויי פּונקטען זיין דיא ברעגעס פון זיין בעוועגונג; אָבער אויב איהר וועט איהם אימער האַלטען אויף דעם זעלבען אופן און אַזוי דרעהען, וועלען דיא ברעגעס פון זיין בעוועגונג זיין שטענדיגע, בעשטימטע ברעגעס.

דעם ערד־קוגעל האַלט קיינער ניט צו. ער הענגט אין דער לופטען. אָבער אַזוי הענגענדיג דרעהט ער זיך וויא אַ דריידעל. ער דרעהט זיך אימער אויף דעם זעלבען שטייגער; זיין דרעהען זיך האָט אַלזאָ צוויי בעשטימטע ברעגעס.

אָט דיעזע צוויי ברעגעס פון דער ערד'ס דריידעל־בעוועגונג רופט מען פּאָלען. אייגענטליך זיינען זיי אַלזאָ די ברעגעס ניט פון דער ערד, נור פון איהר בעוועגונג, נור מען בעטראַכט זיי שוין אַזוי וויא זיי וואָלטען געווען צוויי עקען פון דער וועלט.

שטעלט זיך פאָר, אַז איהר שטעקט דורך אַ דראָט דורך דעם גאַנצען ערד־קוגעל פון איין פּאָל ביז דעם אַנדערען. דאַן וואָלט אויסגעקומען אַז דער ערד־קוגעל דרעהט זיך אַרום דיעזען דראָט, וויא אַ ראָד דרעהט זיך אַרום איהר אַקס. אַזאַ דראָט אָדער פּאַס שטעלט מען זיך טאַקע פאָר, און מען רופט דאָס טאַקע ד ע ם ע ר ד ־ ק ו ג ע ל ׳ ס אַ ק ס. דיא פּאָלען זיינען אַלזאָ דיא צוויי ברעגעס פון דיעזער אַקס.

ווען איהר זאָלט אָפּמעסטען פון איין פּאָל צום אַנדערען און פּונקט אין מיטען צווישען זיי זאָלט איהר מאַכען אַ פּאַס אַרום און אַרום דעם ערד־קוגעל, ווער דיעזער פּאַס אָדער רייף דעם ערד־קוגעל צוטהיילען אויף צוויי גלייכע העלפטע. אַזאַ פּאַס רופט מען עקוואַטאָר (פון אַ לאַטיינישען וואָרט, וועלכער בעדייט „גלייך").

לאָמיר זיך אויף אַ ווײלע אומקעהרען צו אונזער אַפּעלסין. זיינע צוויי פּאָלען (דאָס הייסט דיא ערטער, וואו מיר וועלען האַלטען דיא צוויי פינגער) לאָמיר בעצייכענען מיט שוואַרצע פּינטעלעך. אַרום און אַרום דעם אַפּעלסין אין רעכטען מיטען צווישען די פּאָלען לאָמיר מאַכען אַ פּאַס,—זיין עקוואַטאָר. דאַן לאָמיר אויפ׳ן אַפּעלסין אין פערשיעדענע ערטער מאַכען פּינטעלעך מיט בלאָע טינט, צום ביישפּיעל. איצט לאָמיר איהם אַריינגעהמען צווישען צוויי פינגער — איין פינגער אויף איין פּאָל, און דעם אַנדערען פינגער אויף דעם אַנדערען פּאָל — און איהם דרעהען וויא פריהער.

בעטראַכט איצט דיא בלאָע פּינטעלעך. איהר וועט זעהן, אַז וואָס נעהנטער אַ בלאָער פּינטעלע ליעגט צום עקוואַטאָר, אַלץ אַ גרעסערע שטיק וועט איהם אויסקומען זיך צו דרעהען אין דער לופטען; און וואָס ווייטער פון עקוואַ־טאָר — אַלץ אַ קלענערע שטיק וועט איהם אויסקומען זיך צו דרעהען; און אַזוי כסדר: וואָס נעהנטער דער פּינטעלע איז צום פּאָל אַלץ אַ קלענערע שטיקעל וועט ער זיך דרעהען, ביז׳ מיר קומען צו צום שוואַרצען פּינטעלע פון דעם פּאָל. דיעזער פּינטעלע וועט זיך ג אָ ר נ י ט ד ר ע ה ע ן.

רוקט דורך אַ דראָט דורך דעם אַפּעלסין פון פּאָל צו פּאָל און דרעהט דעם אַפּעלסין אַרום דיעזען „אַקס", וועלען דיא שפּיצען פון דעם אַקס בלייבען רוהיג, וואָרים דער גאַנצער אַקס איז דאָך רוהיג. דער אַפּעלסין בעוועגט זיך אַרום איהם, אָבער ער אַליין בעוועגט זיך ניט.

דאָס זעלבע איז מיט דיא פּאָלען פון דעם ערד־קוגעל. זיי זיינען דיא שפּיצען פון זיין אַקס. זיי בעוועגען זיך ניט.

אָט דיעזע צוויי פּינטעלעך, וועלכע בעוועגען זיך ניט, ווערענד דיא גאַנצע

ערד האַלט זיך שטענדיג אין איין דרעהען, זיינען דאָס דיא צוויי ברעגעס פון דער ערד, — איהרע צוויי פּאָלען, — דיא שפּיצען פון איהר אַקס.

דיא זייט, וואו דיא זונן געהט אויף רופט מען מ ז ר ח (פון דעם וואָרט „זרח" — שיינען); דיא זייט וואו זיא געהט אונטער רופט מען מ ע ר ב (אונטערגאַנג). דיא אַנדערע צוויי זייטען רופט מען צ פ ו ן און ד ר ו ם. דער ערד־קוגעל דרעהט זיך פון מערב צו מזרח. אַלזאָ געפינען זיך דיא צוויי פּאָלען — איינער אין צפון און איינער אין דרום.

ווען איהר וועט אַוועקשטעלען אַ שטעקען ווערטיקאַל (זעה דעם וואָרט „ווערטיקאַל" אויבען, זייטעל 636) אום 12 אוהר ביי־טאָג, וועט זיין שאָטען פּאַלען פּונקט צו צפון זייט. דער פערקעהרטער זייט וועט זיין דרום*).

ווען פון פערשיעדענע ערטער אויף דער ערד זאָלען מענשען זיך אַוועק־לאָזען געהן צו צפון צו, און אַזוי געהן און געהן אַלין צו צפון, וועלען זיי ענדליך אַלע זיך צוזאַמענקומען ביים נאָרד־פּאָל. ווען זיי זאָלען אַלע געהן צו דרום, וועלען זיי זיך צוזאַמענטרעפען ביי'ן זיד־פּאָל.

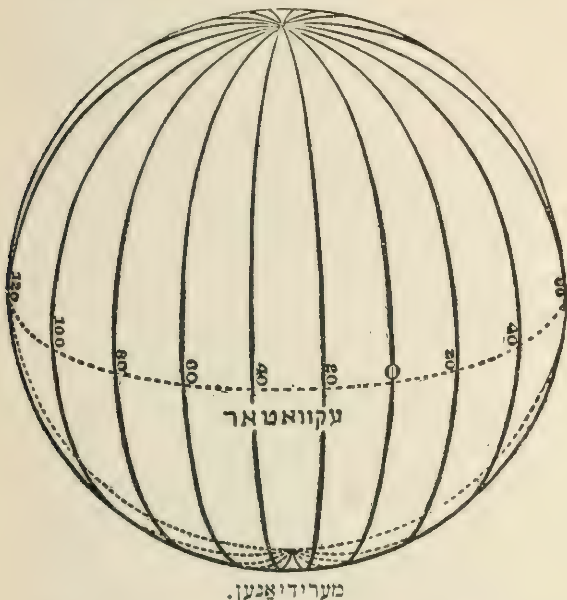
ווען אין פערשיעדענע ערטער זאָל מען אום 12 אוהר אַוועקשטעלען שטע־קענס ווערטיקאַל און זייערע שאָטענס זאָל מען פאָרטזעצען ווייטער און ווייטער, וועלען זיי זיך ענדליך צוזאַמענטרעפען אין איין פּינטעלע. דיעזע פּינטעלע איז דער נאָרד־פּאָל. פּונקט פון דער אַנדערער זייט ערד־קוגעל וועט זיין דער זיד־פּאָל.

שטעלט זיך פאָר, אַז איהר ציהט אַ פּאַס אַרום און אַרום דעם ערד־קוגעל דורך דיא פּאָלען, אַזאַ פּאַס הייסט מ ע ר י ד י אַ ן. ער וועט אויך דעם ערד־קוגעל צוטהיילען אויף צוויי גלייכע טהיילען, וויא דער עקוואַטאָר; נור דער עקוואַטאָר צוטהיילט איהם אויף אַ צפון'דיגען ה ע מ י ס פ ע ר („האַלב־קוגעל") און אַ דרום'דיגען העמיספער, ווערהענד אַ מערידיאַן צוטהיילט איהם אויף אַ מזרח'דיגען העמיספער און אַ מערב'דיגען העמיספער.

אַן עקוואַטאָר איז פאַראַן נור איינער; וואָרים זיין אָרט איז דאָך בעשטימט: ער געהט פּונקט אין מיטען צווישען דיא פּאָלען. מערידיאַנען אָבער קענט איהר ציהען וויפיעל איהר ווילט. אין יעדען פּונקט קען מען ציהען אַ פּאַס אַרום און אַרום דעם ערד־קוגעל. אַבי ער געהט נור דורך די

*) אויף אַ לאַנד־קאַרטע איז פון אויבען צפון, פון אונטען דרום, פון רעכטער האַנד — מזרח, פון לינקער האַנד — מערב.

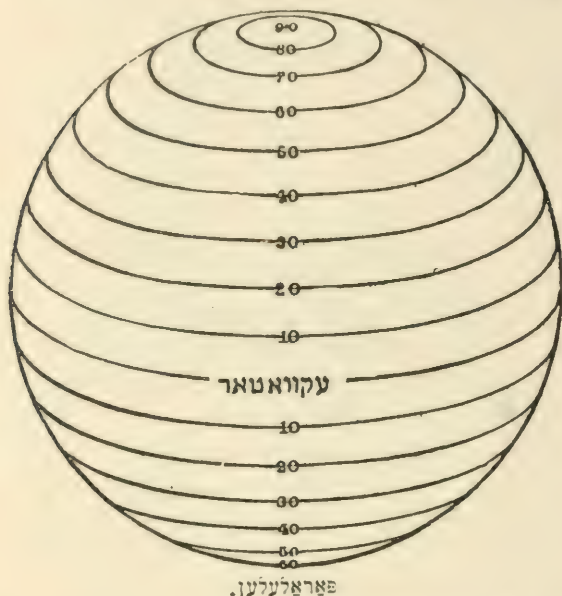
צוויי פּאָלען, — איז ער אַ מערידיאַן. ציהט מערידיאַנען אין פערשיעדענע פּלעצער וועלען זיי אַלזאָ אַלע זיך איבערקרייצען אין דיא פּאָלען.

מערידיאַנען.

דער עקוואַטאָר געהט אַרום דעם ערד־קוגעל וויא אַ רייף וואָס זיצט אין רעכטען מיטען פון אַ פּאַס (אַ „באַררעל“). שטעלט זיך פאָר, אַז עס זיצען נאָך אזעלכע „רייפען“ ארום דעם ערד־קוגעל. אַזעלכע רייפען רופט מען פּ אַ ר אַ ל ע ל ען. ווען מען זאָגט אויף צוויי שטריכען אַז זיי געהען פּאַראַלעל, מיינט מען מיט דעם, אז זיי זיינען אומעטום פּונקט אויף דער זעלבער ווייט־קייט איינער פון דעם אַנדערען. אזעלכע צוויי שטריכען אָדער פּאַסען קענען זיך קיין מאָל ניט צוזאַמענטרעפען, איהר מעגט זיי ציהען ווי ווייט איהר ווילט. מאַכט אָבער צוויי פּאַסען בלויז אויף אַ האָרעלע פון איין זייט נעהנ־טער וויא פון אַנדערען זייט, און ציהט זיי ווייטער און ווייטער, פון דעם שמעלערען זייט, וועלען זיי זיך פריהער—שפּעטער בעגעגענען. די רייפען פון אַ פּאַס געהען געוועהנליך פּאַראַלעל. אויף אַן עהנליכען אַרט שטעלט מען

זיך פאָר דיא פּאַסען וואָס געהען אַרום דעם ערד־קוגעל אויף דעם זעלבען שטייגער וויא דער עקוואַטאָר. דעריבער רופט מען זיי פּאַראַלעלען אָדער פּאַראַלעל־רינגען.

פּאַראַלעלען.

בעטראַכט אָבער דיעזע פּאַראַלעלען. וואָס ווייטער זיי זיינען פון דעם עקוואַטאָר, אַלץ קלענער זיינען זיי — אַלץ שמעלער איז דער ערד־קוגעל, ביז ענדליך, ווען איהר קומט צו צום נאָרד־פּאָל אָדער צום זיד־פּאָל, איז דער פּאַראַלעל־רינג אזוי קליין, אַז ער איז ניט מעהר וויא אַ פּינטעלע. דאָס איז דער פּאָל גופא. דער עקוואַטאָר איז דער גרעסטער פּאַראַלעל־רינג.

אַלע מערידיאַנען זיינען אַלזאָ גלייך, ווייל יעדע פון זיי געהט דורך דורך דיא פּאָלען און צוטהיילט דעם ערד־קוגעל אויף העלפט; דיא פּאַראַלעלען אבער זיינען ניט גלייך: וואָס ווייטער פון עקוואַטאָר אַלץ קלענער ווערען זיי.

אויבען (זייטעל 640) האָבען מיר געזעהן, וויא מען צוטהיילט אַ רינג אויף 360 גראַד. דער עקוואַטאָר, די פּאַראַלעלען און די מערידיאַנען זיינען

רינגען, וואָרים זיי געהען דאָך אַרום און אַרום דעם ערד־קוגעל; אַלזאָ צוטהיילט מען זיי אויך אויף 360 גראַדען.

אַ גראַד פון דעם עקוואַטאָר האַלט עטוואָס מעהר וויא 69 ענגלישע מייל. ווען איהר וועט דעם עקוואַטאָר אַזוי צוטהיילען און אָבצייכענען און דורך יעדען גראַד־צייכען וועט איהר דורכציהען אַ מערידיאַן, וועלען דורכ׳ן גאַנצען עקוואַטאָר דורכגעהן 360 מערידיאַנען; דורך אַ האַלבען עקוואַטאָר וועלען דורכגעהן 180 מערידיאַנען.

יעדער גראַד ווערט צוטהיילט אויף 60 מינוט און יעדע מינוט אויף 60 סעקונדען.

די פּאַראַלעל־„רייפען“ קען מען לייכט נומערירען, וואָרים זיי קען מען דאָך צעהלען פון דעם עקוואַטאָר. דער עקוואַטאָר איז דער גרעסטער פּאַראַלעל־„רייף“, און אַזוי וויא זיין פּלאַין איז אַ בעשטימטער, קען מען די פּאַראַלעלען רעכענען נאָך איהם נאָך. דער ערשטער פּאַראַלעל איז דער וואָס געפינט זיך איין גראַד פון דער עקוואַטאָר, דער צווייטער איז דער וואָס געהט צוויי גראַד פון עקוואַטאָר א. ז. וו. אויב דאָס איז דער 5־טער פּאַראַלעל צו צפון־זייט פון עקוואַטאָר, צום ביישפּיעל, רופט מען דאָס דער 5־טער צפון־דיגער פּאַראַלעל; אויב דאָס איז דער 12־טער פּאַראַלעל צו דרום פון עקוואַטאָר, רופט מען דאָס 12־טער דרום׳דיגער פּאַראַלעל א. ז. וו.

וויא איז אָבער מיט די מערידיאַנען? וויא נומערירט מען זיי? פון וואַנען פאַנגט מען זיי אָן צו צעהלען?

מען נעהמט אַ געוויסען מערידיאַן און מען מאַכט אָב, אַז דאָס זאָל זיין דער ערשטער מערידיאַן, און פון איהם צעהלט מען שוין די אַנדערע: דער נעכסטער איז דער 2־טער מערידיאַן, דער נעכסטער צום 2־טען איז דער 3־טער א. ז. וו.

די אַלטע גריכען, וועלכע האָבען דיעזע סיסטעם אויסגעקלערט, האָבען דעם ערשטען מערידיאַן געצויגען דורך דעם אינזעל פערראָ לעבען אַפריקאָ. דאָס איז געווען די ווייטסטע שטיקעל יבשה פון וועלכע מען האָט דאַן (און ביז קאָלומבוס׳עס צייט) געוואוסט צו מערב צו. דאָס איז געווען בעטראַכט אַלס דער ווייטסטער אָרט, וואו מענשען קענען וואוינען. און אַזוי איז דאָס פערבליעבען ביז דאָ ניט לאַנג. אפילו היינט איז נאָך אין איניגע לענדער אָנגענומען צו ציהען דעם ערשטען מערידיאַן דורך פעררא. דאָס רוב לענדער אָבער ציהען איהם דורך גריניטש, לעבען לאָנדאָן, וואו עס געפינט זיך אַ בעריהמטע אַסטראָנאָמישע אָבסערוואַטאָריע (בעאָבאַכטונגס־טהורם).

פון איין „ברעג“ ערד־קוגעל צו דעם אַנדערען „ברעג“, דאָס הייסט פון נאָרד־פּאָל צום זיד־פּאָל, רופט מען די ב ר י י ט פון דעם ערד־קוגעל. אַז איהר וועט דעם ערד־קוגעל מעסטען פון מערב צו מזרח, וועט דאָס הייסען זיין ל ע נ ג. אַזוי האָט מען אָבגעמאַכט דאָס צו רופען.

דעם גאַנצען גלאָבוס (דעם באלל, וועלכער שטעלט פאָר דעם ערד־קוגעל) ליניעט מען אָב מיט מערידיאַנען און פּאַראַלעלען וויא אַ נעין אָדער אַ „סיעטקע“. יעדער מערידיאַן און יעדר פּאַראַלעל האָט זיך זיין נומער. און ווען מען וויל בעשטימען, וואו אַ געוויסער פּלאַץ געפינט זיך, דאַרף מען נור

דיא מערידיאַנען מיט דיא פּאַראַלעלען.

זאָגען אויף וועלכען מערידיאַן און אויף וועלכען פּאַראַלעל ער ליעגט. דיא מערידיאַנען רופט מען „ברייט־גראַדען“, ווייל זייערע נומערען ווייזען דיא „ברייט“, און די פּאַראַלעלען רופט מען „לענג־גראַדען“ ווייל זייערע נומערען ווייזען דיא „לענג“. וואַשינגטאָן, צום ביישפּיעל, ליעגט אויף דעם 39טען

גראַד צפון'דיגער ברייט און אויף דעם 77טען גראַד מערב'דיגער לענג.

דיעזע נעמען שטאַמען נאָך פון דיא אַלטע גריכען, וועלכע האָבען דיא סיסטעם פון מערידיאַנען און פּאַראַלעלען איינגעפיהרט. זיי האָבען הויפּט־זעכליך געהאַט צו טהון מיט דיא שטעדט, וואָס ליעגען ביים מיטעללענדישען ים. פון מזרח צו מערב האַלט דיעזער ים פיעל מעהר וויא פון צפון צו דרום. פון מזרח צו מערב איז אַלזאָ זיין לענג און פון צפון צו דרום — זיין ברייט. דיא מערידיאַנען שניידען איהם דורך אין דער ברייט — דעריבער האָבען דיא גריכישע געלעהרטע זיי גערופען „ברייט־פּאַסען“; דיא פּאַראַלע־לען געהען איבער איהם אין דער לענג — דעריבער האָבען זיי זיי גערופען „לענג־פּאַסען“.

ווען מען רעדט וועגען דעם גאַנצען ערד־קוגעל, האָבען די ווערטער „ברייט“ און „לענג“ טאַקי ניט קיין זין. מען ברויכט זיי אבער אַלץ וויא פאַרצייטען. מיט דיא „ברייט“ מיינט מען דיא מאָס פון צפון צו דרום, און מיט דיא „לענג“ דיא מאָס פון מזרח צו מערב.

פון דיא פריהערדיגע (זייטעל 641) קען מען זיך פאָרשטעלען, ווי אַזוי מען קען אויסרעכענען, אויף וועלכען פּאַראַלעל אַ שיף געפינט זיך, נאָך דיא הויך פון דיא שטערן. דעם מערידיאַן, וויעדער, קען מען אויסגעפינען אויף אַזא אופן:

לאָמיר זאָגען, אַז אַ שיף פאָהרט אַרויס פון סאַן־פראַנציסקאָ נאָך יאַפּאַן. דער קאַפּיטאַן נעהמט מיט אַ זייגער, וועלכער איז אָנגעשטעלט נאָך דער סאַן־פראַנציסקאָ'ר צייט; און אַזוי האַלט ער איהם שטענדיג, ניט איבער־רוקענדיג דיא ווייזערס. ער האָט אָבער ביי זיך נאָך אַ זייגער, וועלכען ער שטעלט איבער אומעטום נאָך דער זון נאָך. ווען די זון געפינט זיך אויף איהר העכסטען פּונקט אויפ'ן הימעל, הייסט עס, אַז דאָרטען איז אויך פּונקט מיטאָג — 12 אוהר. אַזוי שטעלט דער קאַפּיטאַן דאָרטען אָן זיין צווייטען זייגער. ווען ער פאָהרט ווייטער, ווערט דיא מיטאָג־שטונדע שפּעטער — שטעלט ער וויעדער איבער זיין זייגער. אלזאָ, אום אויסצוגעפינען, וואו ער געפינט זיך, דאָס הייסט, וויפיעל מערידיאַנען ווייט ער איז פון סאַן־פראַנציסקאָ, דאַרף ער פערגלייכען זיין סאַן־פראַנציסקער זייגער מיט דעם צווייטען, אויף יעדען גראַד וועט דער אונטערשיעד צווישען דיא זייגערס זיין 4 מינוט. (דער גאַנצער ערד־קוגעל האָט אַרום זיך 360 מערידיאַנען, דאָס הייסט 360 גראַד. דאָס אַלעס דרעהט זיך אַרום אין 24 שטונדען. אלזאָ קומט אויס, אַז איידער עס דרעהט זיך אַוועק אַ גראַד געדויערט עס 4 מינוט).

„גאַרטלען“ — וואַרימערע און קעלטערע געגענדען.

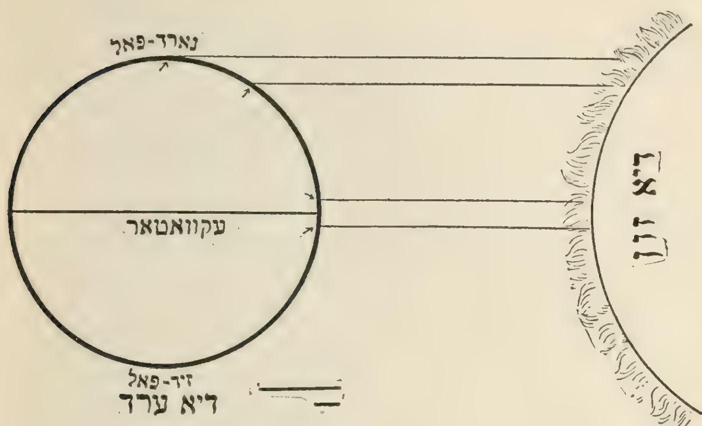
פון די פריהערדיגע פון דיעזער ביילאַגע (זעה זייטעל 644) ווייסען מיר שוין אַז ביים עקוואַטאָר קומען דיא זונען־שטראַהלען צו דער ערד צו גלייך, און אַז ווייט צו צפון אָדער צו דרום קומען זיי צו אין דער קרים, אַזוי וויא אַ זאַך וואָס געהט אַרויף־באַרג אָדער אַראָב־באַרג. וואַרום? ווייל צוליעב דיא קיילעכדיגקייט פון דער ערד, קומט זיא דאָרטען אויס אָבגעבויגען פון דער זון. אויף אונזער צייכנונג (זייטעל 644) האָבען מיר געזעהן, אַז וואָס ווייטער אַ פּלאַין איז פון עקוואַטאָר, אַלץ אַ גרעכערער ווינקעל וועט דאָרט זיין צווישען אַ ווערטיקאַלען שטעקען און דעם זון־שטראַהל, — דאָס הייסט, אַז אַלץ קרימער פאַלט דאָרט דער זון־שטראַהל (און אַלץ לענגער וועט דאָרטען דעריבער זיין דער שאָטען). זאָל דער לעזער האָבען אין זינען, אַז דער שטראַהל געהט אייגענטליך אומעטום גלייך, נור דיא ערד איז ביי דיא פּאָלען אָבגעבויגען פון איהם; דיא ערד געהט דאָרטען „קרום“. דער שטראַהל קומט דעריבער צו „קרום“ — „אַרויף־באַרג“, אָדער „אַראָפּ־באַרג“.

ווען דיא שטראַהלען פאַלען גלייך אויף אַ געוויסען אָרט, וואַרימען זיי און לייכטען שטאַרקער; ווען זיי פאַלען קרום, וואַרימען זיי און לייכטען שוואַכער. וואָס קרימער זיי פאַלען אַלץ שוואכער איז זייער ווירקונג.

פּרופט זיך קלאַפּען מיט'ן פינגער אין האַרצען. ווען איהר האַלט דעם פינגער גלייך צום האַרצען צו, וועט איהר דעם זעץ פיהלען שטאַרק; האַלט איהר דעם פינגער אין דער קרים, וועט ער זיך גליטשען איבער אייער ברוסט, און עס וועט אייך ניט וועה טהאָן. דאָס זעלבע איז מיט דיא שטראַהלען פון דער זון. ווען זיי פאַלען אויף דער ערד גלייך, איז זייער ווירקונג אַ שטאַרקערע; ווען זיי פאַלען אויף איהר אין דער קרים, ווען זיי גליטשען זיך איבער איהר, איז זייער ווירקונג אַ שוואַכערע. (נאַטירליך, דאָס איז ניט מעהר וויא אַ משל. שטראַהלען שלאָגען ניט וויא אַ פינגער).

אַ חוץ דעם: ווען זיי פאַלען קרום ווערט זייער וואַרימקייט און ליכט צושפּרייט, צוזייעט; פאַלען זיי גלייך, ווערט זייער וואַרימקייט און ליכט קאָנצענטרירט, צוזאַמענגענומען. אויף דער נעכסטער צייכנונג קען מען זעהן וויא דאָס איז. בעטראַכט דעם פּאַס ליכט, וואָס געהט פון דער זון צום עקוואַטאָר, און בעטראַכט פּונקט אַזאַ פּאַס ליכט, וואָס ציהט זיך צו אַ פּונקט ערגעץ וואו ביים פּאָל. דיא צוויי פּאַסען ליכט האָבען דיזעלבע ברייט, און פון דער

זון צו דער ערד געהען זיי אויך אויפ'ן זעלבען שטייגער. און דאָך, דער פּאַס, וואָס געהט צום עקוואַטאָר פערנעהמט אויפ'ן עקוואַטאָר אַ פיעל קלענערען

פּלאַץ וויא דער צווייטער פּאַס פערנעהמט לעבען פּאָל. (אונטען אויף דער ציינונג ווערט מיט צוויי פּאַסעקלעך אָנגעוויזען וויא פיעל דאָס פערנעהמט ביים עקוואַטאָר און וויא פיעל דאָס פערנעהמט נעבען דעם פּאָל.)

עס קומט אַלזאָ אויס, אַז דיא־זעלבע מאָס ליכט און וואַרימקייט איז ביי דעם פּאָל פערשפּרייט אויף אַ גרעסערען פּלאַץ וויא ביים עקוואַטאָר. עס איז אַזוי וויא מען וואָלט גענומען צוויי לאָמפּען אָדער אייווענס פון דער זעלבער גרויס און איינעם וואָלט מען אריינגעשטעלט אין אַ קליינעם צימער און דעם אַנדערען אין אַ גרויסען.

נאָך אַ פּונקט: איידער דיא שטראַהלען קומען צו צו דער ערד, מוזען זיי נאַטירליך דורכגעהן דיא לופט, וואָס רינגעלט ארום דיא ערד. דערביי פערליערען זיי אַביסעל פון זייער וואַרימקייט אין דער לופט. וואָס מעהר לופט זיי דאַרפען דורכגעהן, אַלץ מעהר וואַרימקייט פערליערען זיי; עס פערשטעהט זיך, אַז ווען זיי קומען צו דער ערד צו קרום, געהען זיי דורך מעהר לופט, און דעריבער פערליערען זיי מעהר וואַרימקייט. צום עקוואַטאָר קומען זיי צו גלייך — פערליערען זיי ווייניגער וואַרימקייט; וואָס

וויטער פון עקוואַטאָר און נעהנטער צו דיא פּאָלען, איז דאָך דיא ערד אַלץ מעהר אָבגעבויגען, דעריבער קומט זיי אויס דורכצוגעהן מעהר לופט — פערליערען זיי מעהר וואַרימקייט.

דיא אונטערשטע שורה איז אַלזאָ, אַז ביי דיא פּאָלען זיינען פאַראַן װעניגער שטראַהלען, און דיא ביסעל שטראַהלען וואָס קומען צו אַהין, זיינען אויך שוואַכער.

וואָס פאַר אַן אונטערשיעד עס איז צווישען גלייכע שטראַהלען און קרומע שטראַהלען האָבען מיר אייגענטליך אַ ביישפּיעל יעדען טאָג אויף דעם זעלבען פּלאַץ. מיר דאַרפען גאָר ניט אַוועקפאָהרען צום עקוואַטאָר און צו די פּאָלען. אום 12 אוהר בייטאָג איז אונזער שטאָדט אַם נעהנטסטען צו דער זון. דאַן פאַלען איהרע שטראַהלען ביי אונז אם גלייכסטען (און דער שאָטען איז דאַן דעריבער אַם קירצסטען). וואָס שפּעטער עס ווערט נאָך מיטאָג, אַלץ וויטער דרעהט זיך דער פּלאַץ אוועק פון דער זון, אַלץ קרימער לעגען זיך דיא שטראַהלען, אַלץ לענגער איז דער שאָטען, אַלץ קיהלער און דונקעלער ווערט. דיא זעלבע שטיקעל זונען־שיין איז צושפּרייט אויף אַלץ אַ גרעסערען שטח. און אזוי געהט עס ביז עס ווערט גאָר דונקעל און קיהל — עס ווערט נאַכט. אַזוי וויא ביי נאַכט איז פינסטער, אַזוי וואָלט דאַן אויך געווען אַבסאָלוט קאַלט; נור דיא וואַרימקייט פערבלייבט נאָך אַ היבשע צייט פון ביי־טאָג, פּונקט ווי אַן אָנגעברענטע זאַך בלייבט הייס אַ געוויסע צייט נאָך דעם, וויא מען נעהמט איהר אַרויס פון פייער.

ווען דיא זון שיינט אַריין אין אייער צימער דורכ'ן פענסטער, וואַרימען דיא שטראַהלען איינִיגע זאַכען אָן — אַ שטוהל, צום ביישפּיעל. מאַכט צו דיא לאָדען, ווערט אויפ'ן שטעל פינסטער. דער שטוהל וועט אָבער אַ געוויסע צייט נאָך בלייבען וואַרים. דאָס זעלבע איז מיט דער ערד אין אַ זומער־נאַכט: דיא זונען־ליכט איז שוין לאַנג פערשוואונדען, דיא זונען־וואַרימקייט האַלט זיך אָבער נאָך.

מיר זעהען אלזאָ, אַז אין דער זעלבער שטאָדט ניו יאָרק, למשל, האָבען מיר יעדען טאָג גלייכערע שטראַהלען און קרימערע שטראַהלען, — אַ „געדיכטע" וואַרימקייט און שיין און אַ „צושפּרייטע". דאָס אַלץ קומט אָבער אַרויס פון דעם, וואָס דער ערד־קוגעל דרעהט זיך ארום זיך אַליין פון מערב צו מזרח. אַזוי וויא אַ פּאָלשטענדיגע בעוועגונג אַזעלכע, אַרום און אַרום, מאַכט ער דורך יעדע 24 שטונדען, וועלען מיר יעדע 24 שטונדען האָבען טאָג און נאַכט, גלייכערע שטראַהלען, קרימערע, נאָך קרימערע א. ז. וו.

פון צפון צו דרום דרעהט זיך אָבער דער ערר־קוגעל ניט. מיט אַנדערע ווערטער: ניו יאָרק׳ס אָבגעבויגענקייט פון דער זון צו מערב צו ענדערט זיך אַלע מעת־לעת. זיא ווערט אַלין וועניגער אָבגעבויגען פאַר מיטאָג און אַלין מעהר אָבגעבויגען נאָך מיטאָג. אַ קניול געהט אָבער געבויגען אין אַלע זייטען. היינט וויא איז מיט דעם, וואָס ניו יאָרק איז אָבגעבויגען פון דער זון צו צפון?

דער אַנטוואָרט איז, אַז דער צפון און דער דרום פון דעם ערד־קוגעל ענדערן זיך אויך אין זייער ווייטקייט פון דער זון, אָבער דורך אַ גאַנץ אַנדערע אורזאַכע. דאָס איז אַן אורזאַכע, פון וועלכע עס שטאַמט דער אונטער־שיעד צווישען זומער, ווינטער, פריהלינג און הערבסט, אבער דאָס איז ניט שייך צו אונזער ענין. אבער נעהמט דעם זומער צום ביישפּיעל. ווארום איז ער הייסער, לאָמיר אָנכאַפּען, אין ניו יאָרק וויא אין קענעדע? ווייל ניו יאָרק איז נעהנטער צום עקוואַטאָר. און ווארום זיינען דיא ניו יאָרקער ווינטערס ניט אזוי קאַלט וויא אין קענעדע אָדער אין רוסלאנד? צוליעב דיא זעלבע אורזאַכע.

מכח דיא וואַרימקייט פון דיא פערשיעדענע פּלעצער צוטהיילט מען דעם ערד־קוגעל, אין סך הכל, אויף פינף טהיילען, וועלכע מען רופט גאַרטלען אָדער זאָנען.

דער מיטעלסטער גאַרטעל פון ביידע זייטען עקוואַטאָר איז דער הייסער. דיא עָרטער לעבען דיא פּאָלען זיינען דיא קאַלטע. צווישען יעדען קאַלטען גאַרטעל און דעם הייסען ליעגט אַ מיטעלמעסיגער. מיר האָבען אַלזאָ: 1) אַ צפון׳דיגען קאַלטען גאַרטעל, 2) אַ צפון׳דיגען מיטעלמעסיגען גאַרטעל, 3) אַ הייסען גאַרטעל, 4) אַ דרום׳דיגען מיטעלמעסיגען גאַרטעל און 5) אַ דרום׳דיגען קאַלטען גאַרטעל.

מען מעסט אָפּ 23½ גראַד פון איין זייט עקוואַטאָר און מען ציהט דאָרטען אַ פּאַראַלעל רינג; מען מעסט אָפּ 23½ גראַד פון דער אַנדערער זייט עקוואַטאָר און דאָרטען ציהט מען אויך אַ פּאַראַלעל רינג. יעדער פון דיעזע צוויי פּאַראַלעל רינגען הייסט טראָפּיק. אָט דיא שטרעקע צווישען דיא צוויי טראָפּיקען, — 47 גראַד (אונגעפעהר 3250 ענגלישע מייל אין דער ברייט אַרום און אַרום דעם ערד־קוגעל) — איז דער הייסער גאַר־טעל, אָדער דער טראָפּישער געגענד.

ווייטער: מען מעסט אָפּ 23½ גראַד פון יעדען פּאָל און דאָרטען ציהט מען אַרום ערד־קוגעל אַ פּאַראַלעל רינג, וועלכען מען רופט פּאָלאַרער

רינג. פון דעם פּאָל ביז דעם נעבּסטען פּאָלאַרען רינג איז אַ קאַלטער גאַרטעל. פון דעם פּאָלאַרען רינג ביז דעם נעבּסטען טראָפּיק איז אַ מיטעלמעסיגער גאַרטעל.

וואַרום מען מעסט אָפּ גראַד צו 23½ גראַד — וואָלט פערנומען צו פיעל פּלאַץ צו ערקלעהרען.

דער קלימאַט פון אַ פּלאַץ ווענדט זיך אויך אָן געוויסע אומשטענדען, וועלכע ווענדען זיך אָן דיא ימים, דיא בערג און געוויסע אנדערע זאַכען. דאָס אַלעס זיינען אָבער איינצעלהייטען, וועלכע קענען דאָ ניט בעשפּראָכען ווערען.

לאַנד און וואַסער.

דיא אויסערליכע זייט פון דעם ערד־קוגעל, זיין „אָבערפלעכע" בעשטעהט פון לאַנד און וואַסער. וואַסער איז פאַראַן אַ סך מעהר וויא לאַנד — נאָהענט פון דריי מאָל אַזוי פיעל. פינקטליכער גערעדט: בלויז 28 פּראָצענט פון דער גאַנצער אָבערפלעכע פון דעם ערד־קוגעל איז יבשה; דיא איבעריגע 72 פּראָצענט בעשטעהען פון ימים.

אייגענטליך זיינען אַלע ימים איין גרויסער ים אָדער אָקעאַן, איין גרויסער שטח וואַסער, וועלכער ציהט זיך אויף טויזענדער מיילען אין אַלע זייטען און דעקט צו 72 פּראָצענט פון דעם ערד־קוגעל. אָבער אין פערשיעדענע ערטער רופט מען איהם מיט פערשיעדענע נעמען, וויא מיר וועלען באַלד ערקלערען.

לאַנד איז פאַראַן דריי גרויסע שטיקער און אַ סך קלענערע פון אַלערליי מאָסען. יעדע פון זיי איז אַרומגערינגעלט מיט וואַסער. דיא גרויסע רופט מען קאָנטינענטען, די קלענערע—אינזלען. אַ קאָנטינענט איז אַלזאָ אַ גרויסער אינזעל; אַ אינזעל, וויעדער, איז אַ קליינער קאָנטינענט.

ווען איהר גיט אַ קוק אויף אַ לאַנד־קאַרטע, זעהט איהר, אַז אין אייניגע ערטער שטעקט אַ שטיק לאַנד אַריין אין וואַסער, און אַז אין אַנדערע ערטער גיסט זיך אַ שטיק ים אַריין אין לאַנד. ווען אַ שטיק לאַנד שטעקט אַרויס אין וואַסער און זיא איז פון דיא וואַסער כמעט אַרומגערינגעלט, רופט מען דאָס האַלב־אינזעל.

מיר זאָגען „כמעט", ווייל ווען זיא וואָלט ווירקליך געווען אַרומגערינגעלט מיט וואַסער, פון אַלע זייטען, וואָלט דאָך דאָס געווען אַ פאָלשטענדיגער אינזעל. אַ האַלב־אינזעל איז מיט איין זייט, מיט אַ שטיקעל ווענינסטענס, באַהעפט צו דעם קאָנטינענט.

האַלב־אינזלען האָבען פערשיעדענע פאָרמען. צום ביישפּיעל: דער האַלב־אינזעל סקאַנדינאַוויען, אויף וועלכען עס געפינען זיך שוועדען און נאָרוועגען, ווייזט אויס וויא אַ הונד; דער אַפּעניניזשער האַלב־אינזעל, אויף וועלכען עס געפינט זיך איטאַליען, איז עהנליך צו אַ שטיוועל; דער פּירענעאישער האַלב־אינזעל, אויף וועלכען עס ליעגט שפּאַניען און פּאָרטוגאַל, איז אונגעפעהר פינף־קאַנטיג.

ווען אַ קליינע שמאָלינקע שטיקעלע לאַנד שטעקט אַרויס אין ים און זיא איז הויך, מיט בערג אָדער פעלזען, רופט מען דאָס **קאַפּ**.

דיא וואַסער ווערט צוטהיילט אויף עטליכע גרויסע שטיקער אָדער **אָקעאַנען**, און אויף פיעלע קלענערע שטיקער, וועלכע הייסען **ימים**, **ים־בוזימס** און **ביִיען**.

אַ ים איז איינפאַך אַ שטיקעל אָקעאַן, וועלכער געפינט זיך נאָהענט צו דער יבשה. ווען דיא שטיקעל אָקעאַן גיסט זיך אַריין אין דער יבשה הייסט דאָס **ים־בוזים** (אָדער **גאָלף**). אבער אָפט רופט מען דאָס איינפאַך **ים**. אַ מאָל גיט מען דאָס אַזוי אַ נאָמען, אַ מאָל אַזוי. צום ביישפּיעל פון ביידע זייטען אַראַביען (אַזיען), גיסט זיך דיא וואַסער ווייט אַריין אין דעם קאָנ־טינענט; פון ביידע זייטען איז דיעזע־וואַסער שמאָל, וויא אַ צונג, דאָך רופט מען איינעם פון דיעזע צוויי — **ים־בוזים** (דער פּערסישער ים־בוזים) און דעם אַנדערען, פון דער צווייטער זייט — ים (דער רויטער ים אָדער ים־סוף).

אַ **ביִי** אָדער אַ בוכטע איז איינפאַך אַ קליינער ים־בוזים. ווען זיא איז טיעף און אַ שיף קען אין איהר שווימען, ווערט זיא געברויכט אַלס **האַפען**, וואָרים אזוי וויא זיא איז קליין, קענען זיך דאָרטען ניט פאַנאַנדערלאָזען די שטורמען; אַלזאָ איז דאָס פאַר דיא שיפען אַ בעשיצונג. (ווען מען זאָגט „ניו יאָרק ביי" מיינט מען דיא שטיקעל אָקעאַן, וואָס געפינט זיך נעבען דער שטאדט ניו יאָרק אַרום דער „פרויוהייטס־געטין").

אַ מאָל קומט אויס, אז צוויי ימים זיינען כמעט אָבגעטהיילט איינער פון דעם אַנדערען, נור זיי זיינען באַהעפט מיט אַ שמאָלינקען פּאַסיקעל וואַסער. אַזאַ פערבינדונגס־וואַסער הייסט „**מעער־איינג**" אָדער „**שטראַססע**" ועה, צום ביישפּיעל, דיא גיבראַלטאַר שטראַססע צווישען שפּאַניען און אַפריקאַ אָדער מאַלאַקקאַ־שטראַססע צווישען דעם האַלב־אינזעל מאַלאַקקאַ און דעם אינזעל סומאַטראַ, אין אַזיען).

פערקעהרט: אַ מאָל קומט אויס, אז צוויי שטיקער לאַנד זיינען כמעט אָבגעטהיילט, נור זיי זיינען באַהעפט מיט אַ שמאָלען פּאַסיק לאַנד. אַזאַ פערבינדונגס־לאַנד הייסט „**העלזעל**", „**לאַנד־איינג**" אָדער „**איסטהמוס**". (נאָרד אַמעריקא און זיד־אַמעריקא זיינען באַהעפט מיט דעם פּאַנאַמאַ לאַנד־איינג: אפריקאַ און אַזיען — מיט דעם סועז לאַנד־איינג.)

דיא זאַהאַראַ וויסטענים.

דיא זאַהאַראַ איז דיא גרעסטע וויסטענים אין דער וועלט. זיא ציהט זיך איבער אַ גרויסע שטיק אַפריקאַ, אין איהר צפון זייט, פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן אַזש ביז צום רויטען ים. זיא איז אַזוי גרויס וויא גאַנץ אייראָפּא, אָהן שוועדען־נאָרוועגען. איבער דיעזען גאַנצען שטח בלאָזען טרוקענע ווינטען, דיא ערד איז דאָרטען דעריבער מייסטענס אזוי טרוקען, אַז זעלטען וואו עס קען עפּעס וואַקסען — אַ ביסעל צרה'דיגע גראָז פאַר קעמלען אָדער פערד און דיא אָרימסטע שפּייז פאַר מענשען. דיא טריקענסטע ערטער זיינען דיא פלאַכע געגענדען. דאָרטען ציהען זיך אוועק טויזענדע קוואַדראַטנע מיילען פון זאַמד, קליינע שטיינדלעך, אָדער פעלזען. אויף דיא העכערע ערטער געהט רעגען, און פון דעם ווערען געשפּייזט טייכלעך, וועלכע פליעסען אַראָב־באַרג צו דיא פלאַכע לאַנד. דיא פלעצער, וואו דיא טייכלעך גיסען זיך אַרונטער, זיינען פייכט און דאָרטען קענען וואַקסען פלאַנצונגען. אַזעלכע פרוכטבאַרע ערטער, אָדער אָאַזיסען, זיינען בעזעצט מיט שטענדיגע איינוואוינער. איבער דיא וויסטערע טהיילען אבער פון דער זאַהאַראַ וואַנדערן אַרום היימלאָזע בעדואינען (וואַנדער־אַראַבען). דיעזע בעדואינען קומען צו צו אַ פלאַץ, וואו עס וואַקסט אַ ביסעל שפּייז. פאַר זיי און פאַר זייערע קעמלען און פערד, פערבלייבען דאָרטען ביז זיי עסען דאָס אויף און לאָזען זיך אַוועק ווייטער. אָפט מוזען זיי פיעלע טעג אויסקומען כמעט אָהן עסענוואַרג און אָהן אַ טראָפּען וואַסער. זיי זיינען אָבער שוין צוגעוואוינט צו אַלערליי אָבקומעניסען, און זייער פרייער לעבען איז זיי ליעבער וויא דיא פיעל רייכערע נאַטור פון דיא אָאַזיסען, וואו זיי וואָלטען זיך געפונען אונטער קאָנטראָל. זיי זיינען גרויסע בריות אַלס רייטער און פלינקע יונגען איבערהויפּט. און דיא אומשטענדען אונטער וועלכע זיי לעבען, האָבען אין זיי אויסגעאַרבייט אַ כאַראַקטער, וועלכער איז צו דיעזער נאַקעטער, האַרטער נאַטור צוגעפּאַסט.

דיא זאַמד איז אין דער זאַהאַראַ אָפט צוזאַמענגעבלאָזען אין בערג („דיונען"). אין איניגע פלעצער ציהען זיך דיעזע זאַמד־בערג אויף פיעלע הונדערטע מייל אין דער לענג און דער ברייט. אין אַנדערע טהיילען פון דער זאַהאַראַ ציהען זיך גרויסע שטרעקעס פון שטיינדלעך אָדער פעלזען. און איבער דעם אַלעם קומט דעם בעדואין (און אָפט אויך אַנדערע אַראַבישע

רייזענדע) אויס צו רייטען אויף זייערע פלינקע פערד און אַלין־פערט־אָגענדע קעמלען.

מיר האָבען אויבען געזאָגט, אַז דיא זאַהאַראַ איז כמעט אַזוי גרויס ווי־א אייראָפּאַ. אבער וועהרענד אייראָפּאַ שפּייזט אַרום 350 מיליאָן מענשען, שפּייזט דיא זאַהאַראַ (שוין מיט אַלע איהרע אָאַזיסען) בלויז צוויי און אַ האַלב מיליאָן — אַזאַ גרויסע טהייל פון איהר איז דאָס וויסט.

דיא בעדואינען און דיא אַנדערע פעלקער, וואָס וואַנדערען היינט איבער דער זאַהאַראַ, האָבען אין דיא לעצטע עטליכע הונדערט יאָהר זיך ווייניג געענדערט אין זייער אַרט לעבען און אין זייער כאַראַקטער. אונטער דיא שווערע אומשטענדען, אונטער וועלכע זיי ציהען זייער צרה'דיגע תיונת, קען מען ניט מאַכען קיין סך פאָרטשריט. אַ חוץ דעם: ווי־א אַזוי איז צו ערוואַרטען אַ שנעלען פּראָגרעס אין געגענדען, וואו עס זיינען פאַראַן ווייניג שטענדיגע מענשליכע וואוינונגען, און וואו דיא שייכות צווישען מענשען איז אַ זעלטענע זאַך?

אָבער דיא אַראַבער פון דעם צפון ברעג פון אַפריקאַ זיינען נאָך אין קאָלומבוס'עס צייטען געווען פערהעלטניסמעסיג ענטוויקעלטע מענשען מיט פיעלע פעהיגע, ענערגישע קויפלייטע, און זיי אָדער זייערע אַגענטען פלעגען דורכשניידען דיא גרויסע וויסטענים אום צוצוקומען צו דיא גאָלד־שטויב און העלפאַנט־ביין און אַנדערע פּראָדוקטען פון צענטראַל אַפריקאַ.

דער קאָמפּאַס.

אַ מאַגנעט האָט אַ טבע צוצוציהען צו זיך שטאָהל, און איין מאַגנעט ציהט צו זיך צו אַן אַנדער מאַגנעט. דער ערד־קוגעל איז אין גאַנצען אַ גרויסער מאַגנעט. דיא קרעפטען פון אַ מאַגנעט זיינען אַם שטאַרקסטען ביי זיינע ברעגעס. פון איין זייט ליעגט איין זאָרט קראַפט; פון דער אַנדערער זייט אַ פערקעהרטער זאָרט קראַפט. אין רעכטען מיטען איז דער מאַגנעט נ י י ט ר א ל, דאָס הייסט ער האָט ניט דיעזע קראַפט, ניט יענע. ער האָט דאָרטען גאָר קיין מאַגנעטישע קראַפט ניט.

דיא מאַגנעטישע ברעגעס פון דעם ערד־קוגעל זיינען ניט ווייט פון זיינע פּאָלען.

ווען איהר זאָלט ארומבינדען אַ מאַגנעטישע נאָדעל אין איהר רעכטען מיטען און אזוי לאָזען פריי הענגען אין דער לופטען, וועט זי זיך מיט איין שפּיץ אַ קעהר טהאָן צו צפון, דאָס הייסט, אונגעפעהר צום נאָרד־פּאָל, ריכטיגער געזאָגט, צו דעם צפון־ברעג פון דער ערד'ס מאַגנעטישער קראַפט. ווען איהר זאָלט דיא מאַגנעטישע נאָדעל צופעסטיגען צו אַ פּראָבקע און דיא פּראָבקע לאָזען פריי ארומשווימען אין אַן עמער וואַסער, וועט זיא זיך אַ קעהר טהאָן מיט איין שפּיץ פון דער נאָדעל צו צפון צו.

דיעזע טבע פון דער מאַגנעטישער נאָדעל איז זעהר וויכטיג פאַר מאַטראָזען. ביי טאָג קען מען אויף אַ שיף בעשטימען, וואו עס איז מזרח, מערב, צפון און דרום, נאָך דער זון נאָך. אין אַ ליכטיגע נאַכט קען מען דאָס זעהן נאָך דיא שטערען נאָך. וויא טהוט מען אָבער אין אַ פינסטערע נאַכט?

דער מאַגנעט ווייזט אימער וואו עס איז צפון און דרום, און פון דעם וויים מען שוין אויך וואו מזרח און מערב זיינען. וואָס פאַר אַ וויכטיגע ענטדעקונג דאָס איז געווען, איז ניט אָבצושאַצען. פריהער פלעגט מען ניט כמייען אָבצופאָהרען פון ברעג, טאָמער פערליערט מען דעם וועג. ווען מען האָט אָנגעפאַנגען זיך צו בענוצען מיט דער מאַגנעטישער נאָדעל, האָט מען ביסלעכווייז אָנגעפאַנגען זיך אוועקצולאָזען ווייט איבער דעם אָפענעם ים. דאָס האָט מעגליך געמאַכט קאָלומבוס'עס רייזע. אָהן דעם וואָלט ער קיינמאָל זיך ניט אָדוואַזשעט צו פאָהרען אַזוי ווייט איבער'ן ים.

דיא כינעזער זיינען געווען דיא ערשטע, וואָס האָבען דאָס געברויכט. זיי פלעגען דיא נאָדעל אַריינשטעלען אין וואַסער אויף אַ פּראָבקע. דיא אַראַבער האָבען זיך דאָס אָבגעלערענט ביי זיי, און ביי דיא אַראַבער האָבען

דאָס גענומען דיא אייראָפּעער. מען האָט איהר גענומען צוריכטען מיט אַ מין ציפערבלאַט, אויף וועלכען זיא קען זיך פריי בעוועגען אויף אַ „שטיפּ־טעל“. אָט דאָס איז אַ קאָמפּאַס.

דער ווייזער פון דעם קאָמפּאַס, דאָס הייסט דיא מאַגנעטישע נאָדעל, צייגט דאָס רוב ניט פּונקט צו צפון, נור אַביסעלע אָן אַ זייט. אזוי וויא אַ מערידיאַן געהט פּונקט צו צפון (זעה אויבען זייטעל 647), הייסט דאָס, אַז דאָס רוב וועלען דיא נאָדעל און דער מערידיאַן זיך אַביסעל איבערקרייצען. צווישען זיי וועט זיין אַ ווינקעל. דיזען ווינקעל קען מען זעהן נאָך דעם שאָטען, וואָס פאַלט פון א ווערטיקאַלע זאַך אום 12 אוהר, ווארום דיעזער שאָטען געהט פּונקט איבער'ן מערידיאן (זעה אויבען, זייטעל 647). עס זיינען פאַראַן מיטלען אויסצורעכענען וויא גרויס עס איז דיעזער ווינקעל צווישען דעם מערידיאן און דער נאָדעל.

דיעזער ווינקעל הייסט ווינקעל פון מאַגנעטישער אָבגעבויגענקייט.

ווען מען פאָהרט פון אייראָפּאַ נאָך אַמעריקא, צום ביישפּיעל, ווערט דער ווינקעל פון מאַגנעטישער אָבגעבויגענקייט אַלץ קלענער און קלענער. דאָס הייסט, אַז דער ווייזער פון דעם קאָמפּאַס איז אָבגעבויגען פון דעם מיטאָג־שאטען (פון דעם מערידיאַן) אַלץ וועניגער און וועניגער. אזוי פאָהרענדיג קומט מען ענדליך צו אַ פּלאַץ, וואו דער ווייזער געהט פּונקט וויא דער מערידיאַן, דאָס הייסט, פּונקט אין צפון; מיט אַנדערע ווערטער: עס איז גאָר ניטאָ קיין ווינקעל פון מאַגנעטישער אָבגעבויגענקייט.

ווען מען זאָל דורכציהען אַ פּאַס פון צפון צו דרום דורך אַלע פּלעצער אַזעלכע, וועט אַזאַ פּאַס הייסען דיא ליניע פון קיין אָבגעבויגענקייט.

ווען מען פאָהרט וויטער צו מערב, הייבט דיא נאָדעל וויעדער אָן צו זיין אָבגעבויגען, אָבער פון דער אַנדער זייט.

אין קאָלומבוס'עס צייטען האָט מען נאָך פון דיזער ליניע ניט געוואוסט. ווען קאָלומבוס איז צוגעקומען צו אַ פּלאַץ, וואו דער קאָמפּאַס ווייזער איז ניט געווען אָבגעבויגען, האָבען זיינע מיטרייזענדע זיך דערשראָקען. זיי האָבען געמיינט, אז זיי זיינען געקומען צו אַ פּלאַץ, וואו דיא נאַטור־געזעצע הערען אויף צו ווירקען. (זעה זייטעל 244—245).

דיא „ליניע פון קיין אָבגעבויגענקייט“ בלייבט ניט אימער אויף דעם זעלבען אָרט. פון צייט צו צייט בייט זי איהר פּלאַץ.

יעראָגליפען.

ווען דער ווילדער מענש הויבט אָן צו שרייבען, טהוט ער דאָס מיט בילדער. ווען עס האַנדעלט זיך אום אַ מענשען, מאָהלט ער מאַקע אויף אַ מענשעלע. אַ קייקעלע איז דיא זון און אַ קייקעלע אונטער אַ געבויגענעם שטריך (די זון אונטער'ן הימעל) בעדייט אָבענד. דאָס זיינען אידעאָ־גראַפישע צייכענס — דאָס הייסט געדאַנקען־שריפט, וואָרים דיא פיגור, וועלכע מען מאָהלט אויף, צייגט אָן אויף דעם געדאַנקען גופא פון דער זאַך, אויף דעם געדאַנקען וועגען אַ מענשען, וועגען דער זון אָדער וועגען אבענד.

מיט דער צייט הויבט מען אָבער אָן צו געברויכען צייכענס אויף אַן אַנדער שטייגער אויך. צום ביישפּיעל: לאָמיר אויפמאָהלען אַ ביען, און לאָמיר אָבמאַכען, אַז דאָס זאָל ניט האָבען קיין שייכות צו ביענען אָדער האָניג, נור אַז דאָס זאָל הייסען „איך בין“. אויב אַזוי וועט דאָס זיין אַ צייכען ניט נאָכ'ן געדאַנקען נאָך, נור נאָכ'ן קלאַנג פון דעם וואָרט. אַ בילד פון אַן אָרים (פון אַ האַנד) וועט אויף אַזאַ אַרט גאָר ניט זיין קיין צייכען אויף אַן אָרים, נור אויף אָרימקייט. צוויי פעל פון אַן אָקס אָדער אַ קאַלב, וואָלט דאַן בעדייטען „צווייפעל“. אַ ביען וואָס ליעגט אין צוויי אָקסענע פעלל, וועט זיך דאַן לעזען: „איך בין אין צווייפעל“.

דאָס איז דער פאָנעטישער געברויך פון בילדער, — דאָס הייסט נאָך זייערע קלאַנגען.

דער פאָנעטישער געברויך פון דיא בילדער־שריפט ענטוויקעלט זיך ווייטער און ווייטער, ביז מען הויבט אָן צו געברויכען בלויז דעם ערשטען בוכשטאַב פון דעם בילדער־וואָרט. צום ביישפּיעל, „ראָ“ איז אויף עגיפּטיש אַ מויל. ווען מען מאָהלט אויף אַ לאַנגליכען קייקעלע, וויא אַן אָפענע מויל, הייסט דאָס אבער ניט „ראָ“, נור בלויז „ר“. אויף דיעזען שטייגער וואָלט דאָס בילד פון אַ לאָמפּ ביי אונז געוועזען אַ „ל“, פון אַ בוים — אַ „ב“ א. ז. וו. ווען איהר וועט אויפמאָהלען אַ גאַרטעל, וועט דאָס זיין בלויז אַ „ג“. אַלזאָ אויב איהר וועט אויפמאָהלען אַ גאַרטעל, אַ לאָמפּ, אַ בוים, אַן עפּעל און אַ נוס, וועט דאָס זיך לעזען „גלויבען“.

אָט אויף דיעזען אַרט איז דאָס ענטוויקעלט געוואָרען דער „אלף בית“: אלף איז אַן אָקס, בית — אַ שטוב, גימל — א קעמעל א. ז. וו. (דיא צייכנונגען

זיינען נאַטירליך מיט דער צייט פיעל פעראיינפאַכט, פערקירצט און פער־ענדערט געוואָרען).

ביי דיא פאַרצייטיגע עגיפּטער זיינען דיא יעראָגליפען, דיא בילדער־שריפט, בעשטאַנען פון ביידערליי צייכנונגען — טהיילווייז פון אידעאָ־גראַפישע און טהיילווייז פון פאָנעטישע. פיעלע פיגורען האָבען אויסגעדריקט צו עטליכע ווערטער מיט אַ מאָל — אַ גאַנצען געדאַנק.

מיט דעם אלף־בית איז פּונקט פערקעהרט. ער ברויכט עטליכע פיגורען אויסצודריקען איין וואָרט. דערפאר אָבער קען מען מיט איהם קלאָהר און דייטליך אויסדריקען אַלין, וואָס דיא מויל קען נור אויסרייזען.

דיא עגיפּטישע יעראָגליפען האָבען אַלזאָ אין זיך געהאַט דעם אָנהויב פון אַן אלף בית. ביי זיי האָבען דאָס איבערגענומען דיא פיניקיער, וועלכע האָבען ענטוויקעלט דעם פאָלשטענדיגען אלף בית. די פיניקיער זיינען געווען סעמיטען, פון דער זעלבער פעלקער־פאַמיליע וויא דיא אידען, און זייער שפּראַך איז געווען נאָהענט צו דער העברעאישער. דיא אידען האָבען ביי זיי איבערגענומען דעם „אלף בית“ כמעט וויא ער שטעהט און געהט, ווייל דיא ווערטער זיינען כמעט אלע געווען דיא זעלבע. אָבער דיא גריכען האָבען אויך איבערגענומען דאָס זעלבע, הגם מיט ענדערונגען (דיא ערשטע פיער גריכישע בוכשטאַבען הייסען: אַלפאַ, בעטאַ, גאַמאַ, דעלטאַ).

דיא כינעזער האָבען נאָך עד היום ניט דערגרייכט דעם „אלף בית“ שטאַפּעל. אין זייער שרייבען דריקט נאָך אַ פיגור אויס עטליכע ווערטער מיט אַ מאָל. זיי זיינען נאָך ניט ווייט אַוועק פון יעראָגליפען.

גאָר פארצייטיגע אמעריקאַנער פעלקער. — די געהיימניספולע בערג־בויער.

וועגען דיא פעלקער, וואָס האָבען געוואוינט אין אַמעריקאַ אין דער צייט, ווען קאָלומבוס האָט ענטדעקט דיא „נייע וועלט“, ווייס מען אַ היבשע ביסעל. דיא „אינדיאַנער“ (וויא קאָלומבוס האָט זיי אַ נאָמען געגעבען, ווייל ער האָט געמיינט, אַז ער איז געקומען נאָך אינדיען, אַזיען) זיינען בעשריעבען געוואָרען פון פיעלע פון דיא ערשטע קאָלאָניסטען; און הגם דיעזע קאָלאָניסטען האָבען ניט אַלעס, וואָס זיי האָבען געזעהן, ריכטיג פערשטאַנען, דאָך קען מען פון זייערע בעשרייבונגען האָבען אַ בעגריעף וועגען דיא פערשיעדענע אַמעריקאַנער פעלקער, וויא זיי זיינען דאַן געוועזן. געוויסע טעות'ן, וואָס קאָלומבוס און דיא אַנדערע רייזענדע האָבען געמאַכט וועגען דעם לעבען פון דיא רויט־הויטיגע, זיינען נאָכהער פערריכט געוואָרען מיט דער הילפע פון וויסענשאַפטליכע פאָרשונגען; און, אין סך הכל, האָט מען היינט אַ נישקשה'דיגען בילד פון דער מענשליכער וועלט, וועלכע האָט עקזיסטירט אין אַמעריקאַ איידער אַהין זיינען געקומען ווייסע מענשען.

מען האָט אַ בילד פון דעם לעבען פון דיא ווילדסטע אינדיאַנער, פון דיא ווייניגער ווילדע, און פון דיא האַלב־ציוויליזירטע — פון דיא מערק־ווירדיגע פעלקער, וועלכע שפּאַניער האָבען ענטדעקט אין מעקסיקאָ און אין פּערו אונגעפעהר אַ יאָהר דרייסיג נאָך דעם וויא קאָלומבוס האָט ענטדעקט דיא נאַקעטע אינדיאַנער פון וועסט אינדיען. פון דיא בילדער־שריפטען, וואָס דיא שפּאַניער האָבען געפונען ביי די מעקסיקאַנער, האָט מען אַ שטיקעל בעגריעף וועגען דיא געשיכטע פון דיעזען אינטערעסאַנטען פאָלק, דעם העכסט־ענטוויקעלטען פון אַלע רויט־הויטיגע פעלקער, וואָס דיא אייראָפּעער האָבען געפונען אין אַמעריקאַ. דיעזע געשיכטע פון פארצייטיגע מעקסיקאָ וועלכע איז זעהר אַ מאָגערע און זעהר ניט קיין דייטליכע מין היסטאָריע — אויב מיר זאָלען דאָס גאָר רופען מיט דיעזען נאָמען — דערגרייכט אַ דריי יאָהר־הונדערטע פאַר קאָלומבוס'ען. פון צייכענס, וואָס מען געפינט אין דער אַלט־מעקסיקאַנישער שפּראַך און אין געוויסע אַלט־מעקסיקאַנישע מנהגים אָדער געבויידעס, נעהמט מען זיך אַרויס איניגע זאַכען וועגען נאָך אַ פריהערע צייט. אָבער דאָס אַלץ איז זעהר דונקעל און איז מייסטענס געבויט אויף הוילע סברות.

וואָס אנבעטרעפט דעם גאָר־פּארציוויטיגען מענשליכען לעבען אין דער מיטעלסטער טהייל פון נאָרד־אַמעריקאַ (דאָ וואו היינט געפינען זיך דיא פעראייניגטע שטאַאַטען) זיינען פאַראַן סליאַדען פון אַן אַנדער סאָרט.

מען זעהט דאָרטען פיעלע געמאַכטע בערג, וועלכע שטעלען מיט זיך פאָר פערשיעדענע פיגורען. אייניגע פון דיעזע בערג האָבען דיא פאָרמע פון אַן אָדלער, פון בופעל־אָקס, אַ שלאַנג אָדער אַ טשערעפּאַכע א. ז. וו. אַנדערע זיינען עבּט קיילעכדיג וויא אַ ריעזיגער רינג; ווידער אַנדערע זיינען עבּט פיער־קאַנטיג. אין דעם איין שטאַאַט אָהייאָ געפינען זיך ביז צוויי טויזענד באַרג־פיגורען אַזעלכע. איינע פון דיא אינטערעסאַנטסטע פון דיעזע פיגורען ליעגט לעבען דער שטעדטעל נואַרק, אָהייאָ. דאָס איז אַן עבּטער רינג אַ מייל אַרום און אַרום. אין זיין מיטעל־פּונקט געפינט זיך אַ בערגיל אין דער פאָרמע פון אַן אָדלער.

פיעלע פון דיא באַרג־פיגורען זיינען מסתמא געבויט געוועזען אַלס פעסט־טונגען. וועגען פיעלע אַנדערע גלויבט מען אַז זיי זיינען געוועזען בתי־הקברות, וואָרים מען געפינט אין זיי ביינער פון מענשען צוזאַמען מיט ליימענע כלים אָדער קופּערנע ציערונגען, וועלכע זיינען וואַהרשיינליך בע־גראָבען געוואָרען צוזאַמען מיט דיא טוידטע (וויא דער מנהג איז נאָך עד היום ביי אונענטוויקעלטע פעלקער אין פערשיעדענע טהיילען פון דער וועלט). עס זיינען אויך פאַראַן באַרג־פיגורען, וואָס האָבען מסתמא געדיענט אַלס טעמפּלען אָדער אַלס פונדאַמענטען אויף וועלכע עס זיינען געשטאַנען טעמפּ־לען. דיעזע זיינען אויבען שמעלער וויא אונטען, און פון אונטען אַרויף געהען אין דעם באַרג טרעפּ — אַזוי וויא דיא טרעפּ וואָס געהען צו דיא טעמפּלען פון מעקסיקאָ. וואָס פאַר אַ געברויך מען האָט געמאַכט פון דיא באַרג־פיגורען וועלכע האָבען דיא פאָרמע פון חיות אָדער פויגלען, ווייס מען ניט.

אין עדעמס קאַונטי, אָהייאָ, געפינט זיך אַ באַרג אין דער פאָרמע פון אַ שלאַנג, טויזענד פוס דיא לייננ.

אַז דיעזע גרויסע ערדענע פיגורען זיינען זעהר אַלט, קען מען זעהן פון דיא ריעזיגע וועלדער וואָס וואַקסען איבער זיי און אויך פון דעם צו־שטאַנד, אין וועלכען עס געפינען זיך דיא מענשליכע ביינער וואָס ליעגען אין זיי. דיעזע ביינער זיינען אַזוי אַלט, אַז מען קען זיי ניט צונעהמען פון דאָרטען: ווען מען ריהרט זיך צו זיי צו ווערען זיי צושאָטען. דערביי

צייגט מען אָן אויף דעם פאַקט, אַז אין געוויסע אַנדערע פלעצער — אין ענגלאַנד, צום ביישפּיעל — געפינען זיך ביינער, וואָס זיינען אַלט צוויי טויזענד יאָהר און דאָך טראָגט מען זיי איבער פון זייערע קברים און זיי בלייבען גאַנץ. אַלזאָ, גלויבט מען, אַז דיא באַרג־פיגורען זיינען עלטער וויא צוויי טויזענד יאָהר.

פון דיא בערג קען מען זעהן, אַז דיא מענשען, וואָס האָבען זיי געבויט, זיינען געווען פערהעלטניסמעסיג הויך ענטוויקעלט אין מיליטער־קונסט, אַרכיטעקטור און רעכענען. דיא פיגורען זיינען דאָס רוב עכטע, און זיי זיינען געבויט נאָך אַ בעשטימטען, פּינקטליכען חשבון. וויא אַזוי זיי האָבען דאָס אַלין אויסגעמאָסטען און אויסגערעכענט — איז אַ געהיימניס. אָפט געהען דריי בערג צוזאַמען — איין עכט פיער־קאַנטיגער און צוויי עכטע רינגען; און דערביי האַלט יעדע זייט פון דער פיער־קאַנטיגער פיגור דאָס רוב 1,080 פוס, ווערהענד דיא רינגען האַלטען — איינער 1,700 פוס אַרום און דער אַנדערער 800 פוס אַרום און אַרום. וואָס דיעזע ציפער בעדייטען, ווייס מען ניט.

לעבען לייק סופּיריאָר („העכערע אָזערע") זיינען פאַראַן סליאַדען פון אַ קופּער מינע, הגם דיא דאָרטיגע אינדיאַנער פון היינטיגע צייטען האָבען וועגען דיעזע אַרבייט קיין בעגריעף ניט. אין אַ פערשאָטענעם גראָבען, 18 פוס אונטער דער ערד, האָט מען דאָרטען געפונען אַ מאַסע קופּער, וואָס האָט געוואויגען 8 טאָן, און זיא איז געלעגען אויף אַ הויכע הילצערנע פּלאַטפאָרמע, וואוהין מען האָט דאָס מסתמא ארויפגעהויבען מיט דעם צוועק דאָס אַוועקצופיהרען פון דאָרטען. פון דיעזער מינע פלעגט מען אין יענע צייטען פיהרען קופּער אַזש פאַר טויזענד מייל. וואָהרשיינליך האָט מען פון דיעזען מעטאַל געמאַכט געצייג און געוועהר.

דיא לייטענע כלים זיינען בעפּוצט מיט דיא פיגורען פון מענשען און פון חיות — פיגורען, וועלכע זיינען מערקווירדיג עהנליך צו דער ווירק־ליכקייט.

ווער עס זיינען געווען דיעזע „בערג־בויער", דיעזע מערקווירדיג ענטוויקעלטע מענשען, וועלכע האָבען געוואוינט אין אַמעריקאַ מיט אַ פּאָר טויזענד יאָהר פאַר קאָלומבוס'ען, — קען מען ניט ערקלעהרען. מען פלעגט מיינען אַז דאָס זיינען געווען גאַנץ אַנדערע פעלקער וויא דיא אינדיאַנער — אַז זייער ראַסע איז שוין לאַנג אויסגעשטאָרבען. דיא לעצטע צייט האָט

מען דיעזען געדאַנק אָבער פערוואָרפען. מען גלויבט, אַז דאָס זיינען געווען עלטער־עלטער זיידעס פון דער זעלבער רויט־הויטיגער ראַסע, וועלכע האָט פאַר קאָלומבוס'ען בעוואוינט גאַנץ זיד־אַמעריקאַ און גאַנץ נאָרד־אַמעריקאַ (מיט דער אויסנאַהמע פון דיא קאַלטע געגענדען, וואו עס וואוינען דיא עסקימאָסען — אַ ראַסע מיט אַן אַנדער פאָרמע פון שאַרבען און געזיכט). אַי דיא אינדיאַנער, וועלכע האָבען שפּעטער געוואוינט אויף דיא פּלעצער, וואו עס געפינען זיך דיא דערמאָנטע בערג, זיינען געווען אַ סך וועניגער ענט־וויקעלט וויא דיא בערג־בויער? — איז דער אַנטוואָרט, אַז ענטוועדער דיא אַל־טע ענטוויקלונג איז געפאַלען (וויא עס עפּ האָט געטראָפען אין אייראָפּאַ אָדער אַזיען) אָדער אַז דיא ענטוויקעלטע פעלקער זיינען צוליעב געוויסע אורזאַכען געצוואונגען געווען צו עמיגרירען אין אַנדערע טהיילען פון אַמעריקאַ — אין מעקסיקאָ, צום ביישפּיעל.